

The Project Gutenberg eBook of *Émile eli Kasvatuksesta*, by Jean-Jacques Rousseau

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: *Émile eli Kasvatuksesta*

Author: Jean-Jacques Rousseau

Translator: Jalmari Hahl

Release date: July 20, 2014 [EBook #46340]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK *ÉMILE ELI KASVATUKSESTA* ***

Produced by Tapio Riikonen

ÉMILE ELI KASVATUKSESTA

Kirj.

Jean-Jacques Rousseau

Suomentanut Jalmari Hahl

Ilmestynyt ensimmäisen kerran suomeksi
Suomalaisen Kirjallisuuden Sueran kustantamana
Helsingissä 1905.

ESIPUHE.

Aloin kirjoittaa tätä miete- ja havaintokokoelmaa, joka kaippaa järjestystä, melkeinpä yhtenäisyyttäkin, hyödyttääkseni erästä hyvää ja arvostelukykyistä äitiä.[1] Alkusuunnitelmanani oli ainoastaan

muutaman sivun pituinen kirjoitelma; mutta kun aineeni vasten tahtoani tempasi minut mukaansa, tämä kirjoitelma huomaamattani paisui kokonaiseksi teokseksi, joka epäilemättä on liiankin suuri siihen nähden, mitä se sisältää, mutta liian pieni käsittelemäänsä aineeseen nähden. Olin kauan kahden vaiheilla, julkaisisinko sen, vai en, ja usein olen tullut sitä kirjoittaessani ajatelleeksi, ettei vielä se, joka on kyhännyt muutamia lentokirjasia, ole kykenevä kirjaa kirjoittamaan. Turhaan koeteltuani teostani parannella, luulen olevani velvollinen julkaisemaan sen tämänkuntoisena, sillä pidän tärkeänä, että yleinen huomio kääntyy näihin kysymyksiin; enkä luule, vaikka esittämäni aatteet olisivatkin tehottomat, kokonaan hukanneeni aikaani, jos niiden kautta toisissa herätän hyviä aatteita. Miehen, joka syrjäisestä asemastaan levittää kirjoituksia yleisöön, ollen vailla ylistelijöitä ja hengenheimolaisia, jotka niitä puolustaisivat, ja tietämättä edes mitä niistä ajatellaan tai sanotaan, ei tarvitse pelätä, että jos erehtyy, hänen erehdyksiään hyväksytään tutkimatta.

En aio puhua paljoa hyvän kasvatuksen tärkeydestä; en myöskään aio pitkään viipyä todistelemassa, että nykyään käytännössä oleva kasvatustapa on huono. Tuhannet muut ovat sen tehneet ennen minua, eikä minun ollenkaan tee mieli täyttää kirjaa seikoilla, jotka kaikki tuntevat. Tahdon vaan huomauttaa, että ammoisista ajoista on yleisesti moitittu käytännössä olevaa kasvatustapaa ilman, että kukaan olisi ehdottanut parempaa. Vuosisatamme kirjallisuus ja tiede tähtää melkoisesti enemmän hajoittamiseen kuin rakentamiseen. Käytetään arvostelijan mahtipontista kieltä; mutta sen, joka tekee uusia ehdotuksia, tulee asettaa puheensa toisin ja tavalla joka eroaa oppineisuuden ongelmista. Huolimatta siitä, että on julaisu koko joukko kirjoitelmia, joiden yksinomainen tarkoitus muka on yhteishyödyn saavuttaminen, on kuitenkin unhotettu kaikista hyödyllisin seikka, nimittäin ihmisten kasvattamistaito. Aineeni oli vallan uusi, huolimatta siitä, että jo Locke sitä oli kirjassaan käsitellyt, ja pelkään suuresti, että niin on oleva vielä senkin jälkeen, kun minä olen julaisut kirjani.

Emme ollenkaan tunne lapsen luontoa; siitä muodostamiemme väärin käsitteiden nojalla joudumme, kuta pitemmälle koetamme päästä, yhä kauemmaksi harhateille. Viisaimmatkin henkilöt käsittelevät etupäässä sellaista, mikä on tärkeitä täysikasvuisten tietää, ottamatta huomioon sitä, mitä lapset kykenevät ymmärtämään. He hakevat aina lapsessa täysikasvuisten ominaisuuksia, ajattelematta millainen lapsi on, ennenkuin se kehittyy aikaihmiseksi. Juuri tätä lapsen tilaa olen mitä utterimmin tutkinut, jotta voitaisiin hyötyä huomioistani, vaikkapa koko metodini olisikin haaveellinen ja väärä. On mahdollista, että olen suuresti erehtynyt sen suhteen, mitä pitää tehdä, mutta luulen tarkanneeni sitä alaa, johon meidän on kohdistaminen toimintamme. Tutkistelkaa siis aluksi paremmin oppilaitanne; sillä varmaankaan ette heitä ollenkaan tunne. Jos siis tässä tarkoituksessa luette tätä kirjaa, luulen teillä voivan olla siitä jotakin hyötyä.

Mitä tulee siihen kirjani osaan, jota tullaan sanomaan systemaattiseksi, mutta joka oikeastaan vaan kuvaa luonnon kulkua, niin se on enimmin antava lukijalle aihetta epäilyksiin; ja tältä puolen myös epäilemättä tehdään hyökkäys minua vastaan ja ehkäpä syystäkin. Pidetään kirjaani pikemmin uneksijan kasvatusta koskevana haaveiluina kuin kasvatusta käsittelevänä tutkimuksena. En mahda sille mitään. En esitä toisten aatteita, vaan omiani. Minun katsantokantani on vallan erilainen kuin muiden ihmisten; jo aikoja sitten on minua siitä moitittu. Mutta riippuuko siis omasta vallastani muuttaa katsantotapaani ja aatteitani? Ei suinkaan. Minun vallassani on vaan karttaa oman arvostelukykyni ja aatteideni liiallista ihailua ja välttää sitä luuloa, että minä muka olisin viisaampi kaikkia muita ihmisiä; minä voin ainoastaan olla ehdottomasti luottamatta vakaumukseeni, mutta en voi sitä hylätä; siinä kaikki, minkä voin tehdä ja minkä teen. Jos siis joskus puhun ehdottomaan tapaan, se ei tapahdu siinä tarkoituksessa, että tyrkyttäisin mielipidettäni lukijalle; tahdonhan vaan hänelle lausua oman ajatukseni. Minkätähden esittäisin epäilyksen muodossa sellaista, jota omasta puolestani en ollenkaan epäile? Lausun tarkalleen ne ajatukset, jotka liikkuvat mielessäni.

Vapaasti esittäessäni mielipiteitäni, en suinkaan kuvittele niitä yleispäteviksi, minkä vuoksi aina mainitsen perusteeni, jotta niitä voitaisiin punnita ja minua niiden mukaan arvostella: mutta vaikka en ollenkaan aio itsepintaisesti puolustaa aatteitani, pidän itseäni kuitenkin velvollisena niitä julkaisemaan; sillä ne perusteet, joihin nojaan ja jotka eroavat muiden perusteista, eivät suinkaan ansaitse välinpitämättömyyttä. Ne ovat senlaatuaisia, että niiden todellisuutta tai epäpätevyyttä on perin tärkeä tuntea, ja niihin perustuu ihmiskunnan onni tai onnettomuus.

Ehdottakaa vaan sellaista, mikä on toteutettavissa — tätä kuulen itselleni lakkaamatta toistettavan. Tämä on samaa, kuin jos minulle sanottaisiin: ehdottakaa sellaista, mitä jo tehdään; tai ainakin ehdottakaa jotakin hyvää, joka sopisi yhteen voimassa olevan pahan kanssa. Sellainen ehdotus on muutamassa suhteessa vielä paljoa eriskummallisempi kuin minun ehdotukseni, sillä tässä hyvän ja pahan sekoituksessa edellinen turmeltu, ja jälkimäinen ei parane. Kernaammin minä puolestani kokonaan noudattaisin käytännössä olevaa menettelytapaa, kuin että vaan puoleksi omistaisin hyvän menettelytavan; siten ihmisessä olisi vähemmän ristiriitaisuutta; sillä hän ei voi samalla kertaa tavoitella kahta vastakkaista päämäärää. Isät ja äidit, mikä on toteutettavissa, on sama kuin mitä te tahdotte toteuttaa. Pitääkö minun vastata teidän tahdostanne?

Jokaisen ehdotuksen toteuttamiseen ryhdyttäessä tulee ottaa huomioon kaksi seikkaa: ensiksi ehdotuksen taattu oivallisuus, ja toiseksi mitenkä helppoa tai vaikeata sitä on toteuttaa.

Mitä tulee edelliseen näkökohtaan, takaa riittävästi ehdotuksen luotettavuuden ja toteutettavuuden se seikka, että se hyvä, minkä se sisältää, piilee itse asian laadussa, kysymyksessä olevassa tapauksessa esimerkiksi se, että ehdotettu kasvatustapa on sovelias ihmisluonnolle ja että se hyvin vastaa ihmissydämen vaatimuksia.

Jälkimäinen näkökohta riippuu erityisten asianhaarojen aiheuttamista suhteista, jotka asiaan nähden ovat satunnaiset, ja jotka siis eivät ollenkaan ole välttämättömiä ja jotka saattavat vaihdella äärettömiin. Niinpä joku kasvatustapa saattaa olla sovelias Schweitsissä, mutta sopimaton Ranskassa; toinen taas voi kelvata porvaripiireissä, mutta ei ylhäisissä. Kasvatustavan suurempi tai vähempi sopivaisuus riippuu lukemattomista eri seikoista joita on mahdoton määrätä muuten kuin erityisesti sovittamalla metodia eri maihin ja eri olosuhteisiin. Koska kaikki nämä erityissovittelut eivät oleellisesti kuulu aineeseen, en Myöskään aio niitä käsitellä. Toiset tutkistelkoot niitä, jos haluavat, kukin silmällä pitäen sitä maata tai valtiota, joka on hänen silmämääränään. Minulle on tarpeeksi ainoastaan se tieto, että kaikkialla, missä ihmisiä syntyy, heitä voi kasvattaa ehdottamieni perusteiden mukaan ja että, jos heidät on saatu kasvatetuksi sellaisiksi kuin minä ehdotan, on paraiten hyödytetty sekä heitä että muita. Jos en saa tätä tehtävää toteutetuksi, niin epäilemättä olen väärässä; mutta jos sen toteuttaminen minulle onnistuu, olisi myöskin väärin minulta enempää vaatia, sillä enhän lupaakaan enempää.

ÉMILE ELI KASVATUKSESTA.

ENSIMÄINEN KIRJA.

Kaikki on hyvää, lähtiessään luojaan käsistä: kaikki huononee ihmisen käsissä. Hän pakottaa toisen maan kantamaan toisen maan kasveja, toisen puun kantamaan toisen hedelmiä; hän sekoittaa ja saattaa pois luonnollisesta järjestyksestään eri ilmanalat, alkuaineet, vuodenajat; hän silpoo koiraansa, hevostansa ja orjaansa; hän mullistaa kaikki, rumentaa kaikki; hän pitää muodottomasta ja hirviömäisestä; hän ei tyydy mihinkään sellaisena, kuin luonto sen on tehnyt, ei edes ihmiseenkin; ihmisenkin hän välttämättömästi tahtoo oppikurilla taivuttaa kuin maneesi-hevoson; ihminenkin on taivutettava muodin mukaan kuten hänen puutarhansa puut.

Mutta ilman tätä kaikki kävisi vielä huonommin, eikä meidän sukumme tyydy puolinaisuuksiin. Asioiden nykyistilassa ihminen, joka syntymästään alkaen jätettäisiin omin neuvoin elämään muiden keskuudessa, olisi kaikista kunnottomin ja kurjin. Ennakkoluulot, vaikutuksenalaisuus, välttämättömyys, esimerkki ja kaikki ne yhteiskunta-laitokset, joihin olemme uponneet, tukahuttaisivat hänessä luonnon, antamatta mitään sijaan. Luonnon kävisi silloin kuin nuoren pensaan, joka sattumalta on ruvennut kasvamaan keskellä tietä, missä vaeltajat pian kuihduttavat sen työkkäämällä sitä joka taholta ja taivuttamalla sitä joka suuntaan.

Sinun puoleesi käännyn, hellä ja huoltapitävä äiti,[2] joka ymmärtäväisesti kyllä olet vetäytynyt pois valtatieltä ja turvannut kasvavan vesan ihmismielipiteiden ristiriitaisuuksilta. Kasvata ja kastele nuorta taimea, ennenkuin se kuihtuu; sen hedelmät ovat kerran tuottavat sinulle suloista iloa. Rakenna aikaisin suojaava kehys lapsesi sielun ympärille; joku toinen saattaa määrätä sen laajuuden, mutta sinun itsesi on pystyttävä suojaava aituus.[3]

Kasvit voidaan jalostaa puutarhataidon avulla ja ihmiset kasvatuksella. Jos ihminen syntyisi suurena ja vahvana, hänen vartalonsa pituus ja hänen voimansa olisivat hänelle hyödyttömät siihen asti, kuin hän olisi oppimat niitä hyväkseen käyttämään; jopa ne olisivat hänelle vahingolliset, estäen toisia ajattelemaasta hänen auttamistaan;[4] ja jos hänet jätettäisiin omaan huostaansa, hän kuolisi

kurjuuttaan ennenkuin olisi oppinut tuntemaan tarpeensa. Valitetaan lapsen avutonta tilaa; mutta ei oteta huomioon että ihmiskunta olisi kuollut sukupuuttoon, ellei ihminen olisi alkanut elämäänsä ollen lapsi.

Synnymme heikkoina, tarvitsemme voimia; synnymme vailla kaikkea, ja tarvitsemme apua; synnymme typerinä ja tarvitsemme arvostelukykyä. Kaiken sen, mitä meillä ei ole syntyessämme ja mitä tarvitsemme täysikasvuina, sen meille antaa kasvatus.

Tämän kasvatuksen tarjoaa meille joko luonto, ihmiset tai olot. Kykyjemme ja elintemme sisäinen kehitys johtuu luonnon kasvatukselta; se tapa, jolla meitä opetetaan hyväksenne käyttämään tätä kehitystä, johtuu ihmisten antamasta kasvatukselta; ja oma kokemuksemme, jonka saavutamme kaikesta siitä minkä kanssa tulemme kosketuksiin, on olojen kasvatuksen tulos.

Jokaista meitä siis kasvattavat kolmenlaiset opettajat. Se oppilas, jossa näiden eri opettajien antamat opetukset ovat toisilleen ristiriitaiset, on huonosti kasvatettu, eikä koskaan saavuta sisäistä sopusointuisuutta; se taas, jossa ne tasasuhteisesti yhtyvät ja tavoittelevat samoja tarkoituksia, yksistään saavuttaa päämääränsä ja elää johdonmukaisesti. Ainoastaan sellainen henkilö on hyvin kasvatettu.

Näistä kolmesta kasvatuslajista luonnon suorittama ei ollenkaan riipu meistä ja olojen matkaansaama ainoastaan erityisissä suhteissa; ihmisten antama kasvatus on ainoa, jota todella voimme hallita, mutta ainoastaan puutteellisesti; sillä kukapa voisi toivoa voivansa kokonaan ohjata kaikkien niiden henkilöiden puheita ja tekoja, jotka ympäröivät lasta?

Kasvatus on siis taito, ja sentähden on melkein mahdotonta, että se tuottaisi hyvää tulosta, kun ne olosuhteet, joiden sopusuhteisuus on välttämätön sen menestymiselle, eivät ole kenenkään ihmisen vallassa. Korkeintaan saattaa noudattamalla tarkkaa huolellisuutta enemmän tai vähemmän lähestyä päämäärää, mutta jotta se todella saavutettaisiin, siihen vaaditaan perin suotuisaa onnea.

Mikä on tämä päämäärä? Se on, kuten juuri on osotettu, luonnon asettama kasvatus. Koska kolmen erilaisen kasvatuksen yhteisvaikutus on välttämätön, jotta täydellinen tulos saavutettaisiin, niin on meidän sovittaminen nuo kaksi kasvatuslajia sen kolmannen mukaan, joka ei ole vallassamme. Mutta kenties tällä luonto sanalla on liian epämääräinen merkitys; täytyypä siis koettaa sitä tässä lähemmin määrittellä.

Luonto, näin meille sanotaan, ei ole muuta kuin tapa.[5] Mitä tämä merkitsee? Eikö kenties ole tapoja jotka ainoastaan pakollisesti omistetaan ja jotka eivät koskaan tukahduta luontoa? Onpa kyllä, ja sellainen on esimerkiksi kasveilla, jotka on taivutettu pois pystysuorasta asennostaan. Taas vapaaksi päästetty kasvi tosin pysyy koukistuneena, joksi se on pakotettu vääntymään; mutta sen neste ei kuitenkaan silti ole lakannut virtaamasta alkuperäiseen suuntaansa, ja jos se yhä jatkuvasti versoo, se palaa pystysuoraan asentonsa. Samoin on inhimillisten taipumuksien laita. Niin kauvan kuin ihminen on saman tilan alaisena, saattaa hänessä olla sellaisia taipumuksia, jotka johtuvat tavasta, vaikka ne eivät ollenkaan olisi luonnon mukaisia; mutta niinpian kuin tämä tila muuttuu, tapa lakkaa ja luonto palaa. Kasvatus ei suinkaan ole muuta kuin tapa. Mutta on olemassa ihmisiä, jotka unhottavat ja menettävät saamansa kasvatuksen, toisia taas, jotka sen säilyttävät. Mistä johtuu tämä erilaisuus? Jos rajoittaa käsitteen "luonto" luonnonmukaisiin tapoihin, voipi välttää tätä käsitteiden sekaannusta.

Synnymme vaikutteille alttiina ja syntymästämme alkaen meitä ympäröivät esineet meihin eri lailla vaikuttavat. Heti kun, niin sanoaksemme, tajuaamme aistimuksiamme, herää meissä taipumus joko tavoittelemaan tai pakenemaan niitä esineitä, joista ne ovat aiheutuneet, ensin mikäli ne ovat meille mieluisia tai vastenmielisiä, sitten mikäli huomaamme sopusuhteisuutta olevan tai puuttuvan meidän ja näiden esineiden väliltä ja lopuksi mikäli luulemme niiden vastaavan sitä onnen ja täydellisyyden käsitystä, jonka järki meille antaa. Tämä taipumus laajenee ja vahvistuu siinä määrin kuin tulemme vaikutteille enemmän alttiiksi ja kuin valistumme; mutta tapojemme pakosta ja mielipiteidemme vaikutuksesta se myöhemmin muuttuu enemmän tai vähemmän. Ennen tätä muuttumista se on se meissä piilevä ominaisuus, jota sanon luonnoksi.

Tämän alkuperäisen taipumuksen mukaan pitäisi kaikki järjestää; ja tämä kävisi päinsä, jos nuo kolme kasvatuslajia olisivat ainoastaan erilaiset, mutta mitä tehdä, kun ne ovat ristiriitaiset keskenään, kun esim. tahdotaan kasvattaa joku ihminen toisia eikä häntä itseään varten. Silloin on sopusointu mahdoton. On näet pakko vastustaa joko luontoa tai yhteiskuntalaitoksia, kun tulee kehittää joko ihminen tai kansalainen; sillä molempia ei voi yhdellä haavaa tehdä.

Jokainen pienois-yhteiskunta, kun se on rajoitettu ja hyvin kokoonpantu, erkanee suuresta yhteiskunnasta. Jokainen isänmaanystävä on ankara ulkomaalaisille; nämä ovat hänen silmissään pelkkiä ihmisiä, jopa vallan tyhjänarvoiset.[6] Tätä epäkohtaa ei voi välttää, mutta se ei kuitenkaan ole varsin tuhoa tuottava. Pääasia on se, että kohtelee hyvin niitä henkilöitä, joiden keskuudessa elää.

Ulkomaalaisia kohtaan spartalainen osottautui kunnianhimoiseksi, saidaksi ja väärintekeväksi; mutta hänen omien muuriensa sisällä vallitsi omanvoitonpyytämättömyys, oikeudellisuus ja sopu. Älkää luottako niihin kosmopoliitteihin, jotka teoksiinsa hakevat kaukaa velvollisuuksia, joita halveksien kieltäytyvät täyttämästä omaan ympäristöönsä nähden. Sentapainen filosofi pitää tataareista, päästäkseen naapureistaan pitämästä.

Luonnollinen ihminen muodostaa itsekseen kokonaisuuden; hän on numero-yksikkö, ehdoton kokonaisuus, joka suhtautuu ainoastaan itseensä ja vertaiseensa. Yhteiskunnallinen ihminen on pelkkä murtoluku, joka riippuu nimittäjästään ja jonka arvon määrää sen suhde kokonaislukuun, joka on yhteiskunta. Juuri parhaat yhteiskuntalaitokset enimmin saattavat ihmisen luonnosta poikkeavaksi, riistäen häneltä hänen ehdottoman olemuksensa ja antaen hänelle sijaan riippuvaisen, ja siirtäen *minän* yleis-yhteyteen, niin ettei mikään erityisyksilö enää pidä itseään kokonaisuutena, vaan yleis-yhteyden osana ja että sillä on pelkkiä yhteisrienteitä ja -tunteita. Rooman kansalainen ei ollut Caius eikä Lucius, vaan pelkkä roomalainen. Jopa hän rakasti isänmaataan syrjäyttäen itsensä. Regulus esiintyi kartagolaisena, kun muka oli joutunut voittajiensa omaisuudeksi. Ollen muukalainen hän kieltäytyi ottamasta osaa Rooman senaatin istuntoihin; kartagolaisen täytyi se hänelle käskellä, ennenkuin hän sen teki. Hän paheksui sitä, että tahdottiin pelastaa hänen henkensä. Hänen vakaumuksensa pääsi voitolle, ja riemuiten hän palasi kuolemaan kidutuskuoleman. Tämä ei mielestäni suuresti ole niiden ihmisten kaltaista, jotka me tunnemme.

Lakedaimonilainen Phaidaretos pyrkii päästä kolmisatamiehisen neuvoston jäseneksi, mutta hylätään. Hän palaa ollen vallan iloissaan siitä, että Spartassa on ollut kolme sataa miestä, jotka ovat häntä etevämmät. Luulen hänen lausuntoaan vilpittömäksi, ja on syytä uskoa, että niin oli laita; siinä oikea kansalainen.

Eräällä spartalais-naisella oli viisi poikaa sodassa, ja hän odotti taisteluuuutisia. Helootti saapuu; vaimo kysyy vavisten, miten on käynyt. "Viisi poikaanne ovat kaatuneet taistelussa." — "Halpa orja, olenko kysynyt sinulta tätä!" — "Olemme voittaneet taistelun." — Äiti rientää temppeleihin ja kiittää jumalia. Siinä oikea kansalainen.

Se, joka yhteiskuntajärjestyksen alaisena eläen tahtoo pysyttää etusijalla luonnolliset tunteensa, ei tiedä, mitä tahtoo. Ollen alati sisäisen ristiriidan valloissa hän ei koskaan ole oleva oikea ihminen eikä oikea kansalainen; hän ei ole kykenevä itselleen eikä muille hyvää aikaansaamaan. Hänestä on tuleva tuollainen tavallinen nykyaikaisilmiö, ranskalainen, englantilainen, poroporvari: sanalla sanoen ei yhtään mitään.

Sen, joka tahtoo olla jotakin, olla oma itsensä ja aina johdonmukainen, tulee toimia niinkuin puhuu, tulee aina varmasti tietää minkä päätöksen aikoo tehdä, lisäksi avoimesti se tehdä ja johdonmukaisesti panna täytäntöön. Tahtoisinpa nähdä sellaisen ihmeellisen ihmisen, jotta tietäisin, onko hän ihminen vai kansalainen, vai miten hän menettelee, ollakseen kumpaakin yhdellä haavaa.

Näistä kahdesta vastakohdasta johtuu kaksi toisilleen vastaista kasvatustapaa, joista toinen on julkinen, yhteiskunnallinen, ja toinen yksityinen, kotoinen.

Jos tahdotte saada käsityksen julkisesta kasvatuksesta, niin lukekaa Platon teos "Valtio". Tämä ei ole mikään valtio-opillinen teos, kuten luulevat ne, jotka arvostelevat kirjoja yksinomaan niiden nimen mukaan. Se on kaunein kasvatusopillinen tutkimus, mikä koskaan on kirjoitettu.

Kun tahdotaan viitata haaveiden maailmaan, mainitaan Platon kasvatusoppi. Jos Lykurgos vaan olisi pannut oman kasvatusoppinsa paperille, pitäisin sitä vielä haaveellisempänä. Plato näet on vaan puhdistanut ihmissydäntä: Lykurgos riistänyt siltä sen luonnonmukaisuuden. Julkista kasvatusta ei enää ole olemassa eikä enää voi olla olemassa; sillä kun ei enää ole isänmaata, ei myöskään voi olla kansalaisia. Nämä kaksi sanaa *isänmaa* ja *kansalainen* ovat poispyhittävät uusista kielistä. Tiedän kyllä syyn siihen, mutta en tahdo sitä sanoa; se ei ollenkaan kuulu minun aineeseeni.

En pidä julkisena kasvatuksena sitä, jota tarjotaan noissa naurettavissa laitoksissa, joita sanotaan oppikouluiksi.[7] En myöskään pidä sellaisena maailman kasvatusta, sillä se tavoittelee kahta tarkoitusta: ei, eikä saavuta kumpaakaan. Se ei kelpaa muuhun, kuin kasvattamaan kaksinaisia ihmisiä, jotka näennäisesti tekevät kaikki muita varten, mutta jotka itse teossa aina yksinomaan ajattelevat itseänsä. Ja kun tämä teeskentely on kaikkien yhteisomaisuutta, se ei kykene ketään pettämään. Se on siis pelkkää turhaa vaivaa.

Näistä ristiriitaisuuksista syntyy sekin, jota alati tunnemme sisässämme. Luonnon ja ihmisten ajamina eri teille ja pakotettuina jakamaan harrastuksemme eri suuntiin, käännyimme keskiteille, joka ei vie meitä kumpaankaan päämäärään. Täten ollen koko elinaikamme taistelun ja epäroimisen alaisina päätämme elämämme, ilman että olemme päässeet sisäiseen tasapainoon, ilman että olemme voineet

hyödyttää itseämme tai muita.

Jäljellä on siis vaan kodin tai luonnon kasvatusta. Mutta mitä on muille sellainen ihminen, joka on kasvatettu yksinomaan itseänsä varten? Jos nuo kaksi kasvatuksen päämäärää, joita tavoitellaan, voitaisiin yhdistää yhdeksi ja näin poistaa ihmisluonnon ristiriitaisuudet, syrjäytettäisiin hänen onneltaan suuri este. Jotta voisi arvostella tämän mahdollisuutta, pitäisi nähdä ihminen vallan valmiiksi kehitettynä; olisi pitänyt tutkia hänen taipumuksiaan, nähdä hänen edistymistään ja seurata hänen elämänsä kulkua: pitäisi sanoa sanoen tuntee luonnonihminen. Luulen, että sittenkin on luettu tämä kirja, on edistytty muutama askel tämänkaltaisten tutkimusten alalla.

Mitä tulee meidän tehdä kasvattaaksemme tällaisen erinomaisen ihmisen? Paljo, epäilemättä, nimittäin varoa ettei mitään tehtäisi. Kun on kysymyksessä vastatuuleen purjehtiminen, niin luovallaan; mutta jos aallot ovat rajut ja jos tahdotaan pysyä paikoillaan, täytyy laskea ankkuri. Varo vaan nuori purjehtija, ettei ankkuritouvisi löyhdy, ettei ankkuri laahaa jäljessä ja päästä alustasi tuuliajolle, ennenkuin olet sitä huomannutkaan.

Yhteiskuntajärjestyksen mukaisesti, joka on tarkasti määrännyt jokaisen paikan, kukin on kasvatettava omaa paikkaansa varten. Jos joku erityistä paikkaansa varten kasvatettu henkilö jättää tämän paikkansa, hän ei kelpaa mihinkään. Kasvatusta on hyödyllinen ainoastaan silloin, kun onni suosii vanhempien lapselleen valitsemaa kutsumusta; kaikissa muissa tapauksissa se on vahingollinen kasvatille, ainakin niiden ennakkoluulojen vuoksi, joita se on terottanut hänelle mieleen. Egyptissä, jossa pojan täytyi valita isänsä sääty ja ammatti, kasvatuksella ainakin oli varma päämäärä; meillä taas, missä eri säädyt ja ammatit yksistään ovat pysyviä, mutta niiden omistajat ja harjottajat lakkaamatta vaihtelevat, ei kukaan tiedä kasvattaessaan poikaansa omaan säätyynsä ja ammattiinsa, vahingoittaako hän häntä vai ei.

Luonnon järjestyksen mukaisesti kaikki ihmiset ovat yhdenvertaiset, ja heidän yhteinen kutsumuksensa on pelkästään olla ihminen; ken on hyvin kasvatettu sellaiseksi, täyttää hyvin kaikki siihen kuuluvat velvollisuudet. Määrättäköön kasvatti sotilaaksi, kirkonpalvelukseen tai tuomarinvirkaan, se on yhdentekevää. Ennen vanhempien määräämää kutsumusta luonto kutsuu itse ihmiselämään. Eläminen on se ammatti, jonka minä tahdon hänelle opettaa. Lopetettuaan minun antamani oppijakson hän ei ole oleva virkamies, ei soturi eikä pappi, sen myönnän; hän on oleva ennen kaikkea ihminen; hänellä on oleva kaikki ihmisen välttämättömät ominaisuudet, ja tarvittaessa hän on osaava niitä käyttämään vallan yhtä hyvin kuin kuka muu hyvänsä, ja vaikka kohtalon vaiheet saattavatkin hänet muuttamaan asemaansa, hän on aina oleva omalla paikallaan. *Occupavi te, fortuna, atque cepi: omnesque aditus tuos interclusi, ut ad me aspirare non posses.*[8]

Varsinaisena tutkimuksemme esineenä ovat ihmiselämän ehdot. Se meistä, joka parhaiten osaa kestää tämän elämän myötä- ja vastoinkäymiset, on mielestäni parhaiten kasvatettu; siitä seuraa, että oikea kasvatusta tapahtuu vähemmän ohjekäskeyten kuin harjoitusten muodossa. Koulunkäyntimme alkaa syntymästämme. Kasvatuksemme alkaa samalla hetkellä kuin elämämme; ensimmäinen opettajamme on imettäjämme. Sanalla kasvatusta (educatio) olikin vanhaan aikaan toinen merkitys, kuin minkä me sille annamme; se merkitsi lapsenhoitoa. *Educit obstetrix*, sanoo Varro; *educat nutrix, instituit paedagogus, docet magister.*[9] Siis kasvatusta, ohjaus ja opetus ovat kolme tarkoitukseltaan yhtä erilaista seikkaa kuin lastenhoitajatar, ohjaaja ja opettaja. Mutta näitä erotuksia on väärin käsitelty; saavuttaakseen hyvän kasvatusta lapsen tulee seurata ainoastaan yhtä ohjaajaa.

Meidän tulee siis laajentaa näkökantaamme ja pitää oppilastamme ihmisenä yleensä, ihmisenä, joka on alttiina kaikille elämän vaiheille. Jos ihmiset syntyisivät kiinnitettynä yhden maan maaperään, jos samaa vuodenaikaa kestäisi koko vuoden, jos kukin alati nauttisi samoja kohtalon etuja, voimassa oleva kasvatustapa olisi erityisissä suhteissa hyvä; lapsi, joka olisi kasvatettu omaa säätyänsä ja ammattiansa varten, joita ei koskaan vaihtaisi toisiin, ei voisi joutua kärsimään toisenlaisen aseman tuottamia epäkohtia. Mutta kun otamme huomioon ihmiselämän vaihtuvaisuuden ja tämän vuosisatamme levottoman ja vilkkaan hengen, joka mullistaa jokaisen uuden sukupolven olot, niin saatammeko kuvitella mielettömämpää menettelyä kuin se, että kasvatetaan lapsi, kuin ei sen koskaan tarvitsisi astua ulos huoneestaan ja kuin sen alati täytyisi olla lähimpiensä ympäröimänä? Jos tuollainen poloinen astuu askeleenkin tasaisella maalla, jos hän astuu askeleenkin alemmaksi, hän on hukassa. Tuollainen kasvatustapa ei suinkaan opeta häntä kestäämään kärsimyksiä, se päinvastoin harjottaa häntä niitä kahta kipeämmin tuntemaan.

Ajatellaan vaan lapsen suoranaista suojelemista; se ei riitä. Tulee opettaa sitä suojelemaan itse itseään varttuneena miehenä, kestäämään kohtalon kolauksia, välttämään yltäkylläisyyttä ja voittamaan köyhyyttä, elämään, jos niin vaaditaan, Iislannin jääkentillä tai Maltan paahtavan kuumilla kallioilla. Turhaan olette varovainen suojeleksenne lastanne kuolemasta; sen täytyy kuitenkin kuolla; ja vaikka sen kuolema ei olisikaan seuraus hemmottelevasta huolenpidostanne, niin tämä huolenpito kuitenkin on väärältä kannalta otettu. Tärkeämpää kuin että estetään sitä kuolemasta on, että opetetaan sille

elämisen taito. Eläminen ei ole hengittämistä, vaan toimimista; se on elintemme, aistiemme, lahjojemme ja kaikkien olemassa-olon tietoisuutta herättävien ominaisuuksiemme käyttämistä. Runsaimmin elänyt ei ole se, joka on elänyt kauimmin, vaan se, joka on tuntenut vahvimmin elämän tunnetta. Moni on haudattu satavuotiaana, mutta on ollut kuollut jo syntyessään. Parempi hänen olisi ollut kuolla nuorena, jos hän todella olisi siihen asti elänyt.

Koko viisautemme on orjamaisten ennakkoluulojen alaisuutta; kaikki tapamme osoittavat alistumista, epämukavuutta ja pakollisuutta. Yhteiskuntaihminen syntyy, elää ja kuolee orjuudessa; kun hän on syntynyt, hän nivotaan kapaloihin; kun hän on kuollut, hän suljetaan ruumisarkkuun; eläessään ihmisen hahmossa, hänet vangitsevat yhteiskuntalaitoksemme.

Sanotaan useiden kättilöiden puristelevan vastasyntyneen lapsen päätä antaakseen sille paremman muodon; ja tämä sallitaan! Päämme, sellaisina kuin ne lähtevät Luojan kädestä, muka ovat huonosti muodostettuja; kättilöiden muka pitää muovailta niitä ulkonaisesti ja filosofien sisällisesti. Karaibit ovat puolta onnellisemmassa asemassa kuin me.

Tuskin on lapsi lähtenyt äidin kohdusta ja tuskin se ehtii nauttia vapaudestaan saada liikuttaa ja ojentaa jäseniään, kun se uudelleen sidotaan. Se kapaloidaan, se pannaan loikomaan pää liikkumattomana ja jalat ojennettuina ja käsivarret puristettuina kylkiin; se kääritään kaikenlaisiin liinoin ja siteihin, jotka eivät salli sen muuttaa asentoansa. Hyvä on vielä, jos ei sitä ole kapaloitu niin kireälle, ettei se voi hengittää ja jos on oltu kyllin varovaisia ja pantu se loikomaan kupeelleen, niin että ne nesteet, joiden tulee poistua suun kautta, pääsevät itsestään valumaan ulos; sillä lapsi ei edes ole niin vapaa, että voisi kääntää päätänsä sivulle helpottaakseen niiden valumista.[10]

Vastasyntyneellä lapsella on tarve ojentaa ja liikuttaa jäseniään, vapauttaakseen ne siitä jäykkyydestä, jonka alaisena, ikäänkuin kerään käärittyinä, niiden on ollut pakko niin kauvan pysyä. Ne tosin ojennetaan, mutta ne estetään liikkumasta; pääkin vangitaan myssyyn; tuntuu siltä kuin pelättäisiin lapsen näyttävän elonmerkkejä.

Näin jokaisen ruumiin sisäosien tarve päästä kehittymään ehkäistään estämällä se liike, jota tuo kehitys vaatisi. Lapsi ponnistelee lakkaamatta turhaan ja täten uupuvat sen voimat tai hidastuu niiden varttuminen. Äidin kohdussa sen oli vähemmin ahdas olla kuin kapaloissaan; en voi huomata mitä etua sillä on ollut syntymisestään.

Toimettomuus ja pakollisuus, jossa pidetään lapsen jäseniä, välttämättömästi häiritsevät veren ja muiden nesteiden kiertoa ja estävät lasta voimistumasta, kasvamasta ja vahingoittavat sen ruumiin rakennetta. Niillä seuduin, missä ei ryhdytä tuollaisiin luonnottomiin varokeinoihin, ihmiset ovat kaikki suuria, vahvoja ja sopusuhtaisesti kehittyneitä. Niissä maissa, missä lapset kapaloidaan, vilisee kyttyräselkäisiä, ontuvia, vääräsäärisiä, riisitautisia, raajarikkoja ja kaikenlaisia vaivasia. Pelätään lapsen ruumiin tulevan viallisiksi, jos annetaan sen vapaasti liikkua, ja sentähden kiireisesti puristetaan sen jäsenet kokoon, ja täten todella saatetaan se surkastumaan. Näyttää siltä kuin tahdottaisiin tehdä lapset hervottomiksi, niin etteivät ne voisi tulla raajarikoiksi.

Täytyy olettaa, että sellainen julma pakkotila vaikuttaa lasten mielentilaan ja luonnonlaatuun. Heidän ensimmäinen tunteensa on tuskan ja kivun tunne; he kohtaavat estettä yrittäessään pienintäkin tarpeen vaatimaa liikettä; ollen onnettomammat kuin pahantekijä raudoissaan ne turhaan ponnistelevat, tuskaantuvat ja huutavat. Niiden ensi ääni, niin sanotaan, on itku? Tietysti; niitä kiihotetaan syntymästä alkaen; ensi lahjat, jotka niille annetaan, ovat kahleita; ensi kohtelu, joka niiden osaksi tulee, on kidutusta. Koska niillä ei ole mikään muu vapaana kuin ääni, niin miksi eivät ainakin sitä käyttäisi hyväkseen valittaakseen. Ne valittavat sitä kärsimystä, johon ne pakotetaan: jos teitä yhtä pahoin pidettäisiin, huutaisitte kovemmin kuin ne.

Mistä tämä järjetön tapa johtuu? Luonnottomasta asianhaarasta. Siitäperin kuin äidit, unhottaen ensimmäisen velvollisuutensa, ovat jättäneet lastensa imettämisen toisten tehtäväksi, on sitten täytynyt uskoa ne palkatuille naisille, jotka täten joutuen vieraiden lasten äideiksi ja kuulematta luonnon ääntä sisällänsä ovat koettaneet päästä niin vähällä vaivalla kuin suinkin. Täytyisihän lakkaamatta pitää silmällä vapaana olevaa lasta; mutta kun se on hyvin nivottu kapaloihinsa, se työnnetään johonkin nurkkaan eikä välitetä sen huudoista. Kunhan vaan ei ole olemassa todisteita imettäjän huolimattomuudesta, kunhan pienokainen vaan ei taita käsivarttaan tai jalkaansa, niin mitä siitä on väliä, jos se kuolee tai jos siitä tulee heikko potilas koko elinajakseen? Sen raajat säilytetään eheinä ruumiin kustannuksella; ja sattui mitä sattui, niin imettäjä on syytön.

Tietävätköhän nuo hellät äidit, jotka vapautuneina lastensa hoitamisesta antautuvat kaupungin iloisiin huvituksiin, minkä kohtelun kapalolapsi maalla saa osakseen? Pienimmänkin askareen tarjoutuessa, kapalolapsi ripustetaan naulaan kuin vaatemytty; ja sen ajan kuin imettäjä pitämättä kiirettä toimittaa askareensa, tuo poloinen riippuu siinä ikäänkuin ristiinnaulittuna. Kaikki lapset, joita on havaittu tässä asemassa olevina, ovat olleet kasvoiltaan punasinervät; kun rinta on ollut kovassa

puristuksessa, ei veri ole päässyt kiertämään vaan on noussut päähän; ja on luultu poloisen olevan vallan tyytyväisen, kun sillä ei ole ollut voimaa huutaa. En tiedä, montako tuntia lapsi voi pysyä tässä tilassa menettämättä henkeänsä, mutta en suinkaan luule, että sitä voi kestää pitkään. Siinä, luullakseni, suurimpia kapaloiden tuottamia mukavuuksia.

Väitetään, että kapaloimatta jätetyt lapset voisivat asettua vaarallisiin asentoihin ja tehdä liikkeitä, jotka voisivat vahingoittaa niiden jäsenten oikeata kehittymistä. Tuo on väärän viisauden järkeilyjä, joita kokemus ei koskaan ole todeksi osottanut. Niistä monista lapsista, joita meitä älykkäämmät kansat imettävät ja kasvattavat vallan vapaina kapaloista, ei yksikään saa vammaa tai tule rammaksi. Niillä ei ole tarpeeksi voimaa tehdä vaarallisia liikkeitä, ja kun sattumalta asettuvat väkinäiseen asentoon, niin sen aiheuttama kipu heti panee ne sen hylkäämään.

Päähämme ei vielä ole pälkähtänyt panna kapaloihin koiranpentuja ja kissanpoikasia; huomataanko tästä laiminlyömisestä niille olevan jotakin vahinkoa? Ihmisten lapset ovat raskaammat ja kömpelömmät, se kyllä myönnetään; mutta ne ovat myös suhteellisesti heikommat. Tuskin ne voivat liikkua, miten ne sitten voisivat vioittua rammoiksi? Jos ne käännettäisiin selälleen loikomaan, ne kuolisivat tässä asennossa, kuten kilpikonna, kun eivät kykenisi kääntymään.

Naiset eivät tyydy yksistään siihen, että ovat hylänneet lasten imettämisen, he lisäksi menettävät halun synnyttää lapsia; onhan tämä seuraus vallan luonnollinen. Niin pian kuin äiteys käy rasittavaksi, keksitään kyllä keino vapautua siitä kokonaan: aviollista yhteyttä tahdotaan harjottaa niin, ettei kartu lapsia, jotta voitaisiin antautua nautintoon niin usein kuin suinkin, ja näin käytetään suvun vahingoksi se viehätys, joka on annettu sen kartuttamista varten. Tämä tapa ynnä muut väkiluvun vähenemisen syyt osottaa meille mikä kohtalo läheltä uhkaa Eurooppaa. Tämän maanosan synnyttämät tieteet, taiteet, filosofia ja tavat muuttavat sen ennen pitkää erämaaksi. Siinä tulee asumaan villipetoja; eipä se silloin ole suuresti muuttanut asujamia.

Olen joskus nähnyt sellaista nuorten vaimojen pikkutempuita, jotka teeskentelevät tahtovansa imettää lapsiaan. He osaavat järjestää asiat niin, että heidän muka on pakko luopua tästä mielijohteesta; taitavasti he osaavat asettaa niin, että puoliso, lääkäri ja etenkin äiti kieltää heiltä tuon velvollisuuden täyttämisen. Aviomies, joka uskaltaisi suostua siihen, että hänen vaimonsa imettäisi lastansa, olisi huutavassa hukassa. Hänestä tehtäisiin murhaaja, joka muka tahtoo päästä irti vaimostaan. Olkaa siis varovaiset, hyvät aviomiehet ja uhratkaa kotirauhanne hyväksi isänrakkautenne! Onneksi sentään maalla tapaa kieltäytyvämpiä vaimoja kuin teidän vaimonne ovat! Vielä onnellisempi seikka olisi se, jos se aika, jonka nämä voittavat, tulisi käytetyksi yksinomaan teitä varten!

Naisen velvollisuuksista ei ole mitään epäilystä olemassa; kysymys on vaan siitä, onko, äitien halveksiessa velvollisuuttaan, yhdentekevää saako lapsi ravintonsa äidin vai toisen maidosta. Puolestani pidän tätä kysymystä, jonka arvostelijoita lääkärit ovat, naisten eduksi ratkaistuna.[11] Minä puolestani olen myöskin sitä mieltä, että lapsen on parempi imeä terveen imettäjän kuin sairaan äidin maitoa, sillä sen kautta se voisi saada jonkun uuden taudin siitä verestä, josta se on syntynyt.

Mutta onko kysymystä tarkastettava ainoastaan aineelliselta kannalta ja tarvitseeko lapsi vähemmän äidin huolenpitoa kuin hänen rintaansa? Toiset naiset, jopa eläimet voivat antaa lapselle maitoa; jonka äiti siltä kieltää; mutta äidin hoitoa ei mikään voi korvata. Se nainen, joka imettää toisen eikä omaa lastansa, on huono äiti; mitenkä hänestä siis voisi tulla hyvä imettäjä? Tosin hän saattaa siksi kehittyä, mutta hitaasti, sittenkuin tottumus on muuttanut luonnon; mutta huonosti hoidettu lapsi ehtii kuolla sata kertaa, ennenkuin sen imettäjä on ruvennut tuntemaan äidin hellyyttä sitä kohtaan.

Mutta jos näin edullinen asianlaita esiintyykin, nimittäin että imettäjä hellästi kiintyy hoidokkaaseensa, niin siitä kuitenkin johtuu epäkohta, jonka yksinään pitäisi riistää jokaiselta tunteelliselta vaimolta halu imetyttää lastansa toisella, nimittäin se seikka, että toinen jakaa hänen kanssaan äidinvelvollisuuksia, tai oikeammin että hän luovuttaa ne pois, että näkee lapsensa rakastavan toista naista yhtä paljon ja enemmänkin kuin häntä itseään, että huomaa lapsen äitiään kohtaan tuntemaan hellyyden armoksi, mutta kasvatusäitiään kohtaan tuntemaan hellyyden velvollisuudeksi. Sillä olenhan velkapää tuntemaan lapsen kiintymystä siihen henkilöön, joka on suonut minulle äidin huolenpitävän hoidon.

Tapa, jolla koetetaan saada tämä epäkohta korjatuksi, on se, että herätetään lapsissa halveksimista niiden imettäjä kohtaan, kohtelemalla näitä tavallisina palvelijattarina. Kun heidän tehtävänsä on täytetty, niin lapsi otetaan pois tai imettäjä erotetaan palveluksestaan: ja kohtelemalla häntä tylästi häneltä viedään halu käydä katsomassa kasvattiaan. Jonkun vuoden kuluttua tämä ei enää näe häntä eikä tunne häntä. Äiti, joka luulee astuvansa hänen sijalleen ja korjaavansa laiminlyömisensä ankaruudella, erehtyy pahasti. Sen sijaan että tekisi väärin kasvatetusta pienokaisesta hellän pojan, hän harjottaa häntä kiittämättömyyteen; ja tällä menettelyllään hän saattaa lapsensa halveksimaan häntä, joka hänelle on elämän antanut samoin kuin sitä henkilöä, joka on häntä maidollaan imettänyt.

Kovin kernaasti viipyisin vielä tarkastamassa tätä seikkaa, jos ei olisi niin lamauttavaa turhaan puolustaa näin hyödyllisiä asioita. Tämä riippuu useammasta seikasta kuin mitä ajatellaankaan. Jos tahdotte että kukin palaisi täyttämään ensimmäiset velvollisuutensa, niin alkakaa äideistä; olette hämmästyvät aikaansaamistanne muutoksista. Kaikki paha johtuu järjestänsä tästä ensimmäisestä turmeluksesta; koko siveellinen järjestys mullistuu; luonto surkastuu jokaisessa sydämessä; kotien sisäinen elämä käy yksitoikkoisemmaksi; kasvavan perheen tarjoama liikuttava viehätys ei pääse vaikuttamaan perheen isiin eikä herättämään kunnioituksen tunnetta vieraisa; äitiä, jonka lapsia ei näe, pitää vähemmässä arvossa; ei ole mitään koossapitävää yhtenäisyyttä perheissä; jokapäiväisen seurustelun synnyttämä tottumus ei pääse vahvistamaan perhesiteitä; ei ole enää isiä, äitejä, lapsia, ei veljiä eikä sisaria. Eiväthän nämä kaikki edes tarpeeksi tunne toisiaan, mitenkä he sitten voisivat toisiaan rakastaa? Kukin ajattelee vaan itseään. Kun koti tarjoaa pelkkää surunomaista yksinäisyyttä, täytyy tietysti mennä muualle huvittelemaan.

Mutta jos äidit suvaitsevat itse ruveta lapsiaan imettämään, niin tavat paranevat itsestään, ja luonnonmukaiset tunteet heräävät kaikissa sydämissä; valtion asukasluku on karttuva; tämä ensimmäinen seuraus, tämä ainoa seuraus on liittävä kaikki sopusuhtaiseksi kokonaisuudeksi. Kotielämän tarjoama viehätys on paras vastamyrkky huonoille tavoille. Lasten meluavat leikit ja heidän aiheuttamansa vaivannäkö, joita alussa pidetään häiritsevinä, muuttuvat miellyttäviksi; ne saattavat isän ja äidin toisilleen tarpeellisemmiksi, rakkaammiksi, ne lujittavat aviollisia siteitä. Kun kotielämä on vilkas ja iloinen, silloin kotoiset huolenpidot ovat vaimon rakkain tehtävä ja miehen viehkein huvitus. Näin siis tämän ainoan epäkohdan korjaamisesta seuraisi yleinen parannustila ja luonto olisi pian palauttanut kaikki oikeutensa. Niin pian kuin naisista taas on tullut äitejä, niin kohta miehistä tulee isiä ja puolisoja.

Turhaa puhetta! Ei edes kyllästyminen seuraelämän huvituksiin saata palauttaa tuota onnellista tilaa. Naiset ovat lakanneet olemasta äitejä; he eivät enää siksi rupea, eivät tahdo ruveta. Vaikka tahtoisivatkin, niin tuskinpa voisivat enää. Tätä nykyä näet, kun nurja ja luonnonvastainen tila vallitsee, jokaisen parempaa tavoittelevan täytyisi taistella kaikkia niitä vastaan, joiden kanssa tulee tekemisiin ja jotka kaikki liittoutuisivat vastustamaan menettelytapaa, jota toiset eivät ole noudattaneet ja toiset eivät tahdo noudattaa.

On kuitenkin joskus olemassa hyvänluontoisia nuoria naisia, jotka tässä suhteessa rohkenevat vastustaa muodin valtaa ja sukupuolensa parjaushuutoja, täyttäen hyveisellä pelottomuudella tämän luonnon heille määräämän suloisen velvollisuuden. Oi jospa heidän lukunsa lisääntyisi sen siunauksen viehätystä, joka on suotu tuota jaloa menettelytapaa noudattaville! Perustuen mitä yksinkertaisimman järkitoiminnan päätelmiin sekä tekemiini havaintoihin, joita en koskaan ole vääriksi huomannut, rohkenen luvata tällaisille äideille vahvaa ja pysyvää kiintymystä heidän miestensä puolelta, vilpittömyyttä ja todellista rakkautta heidän lastensa puolelta, kanssaihminen kunnioitusta ja arvossapitoa, onnellisia synnytyksiä ilman pahoja seurauksia, lujaa ja jäntevää terveyttä ja lopuksi tuon ilon, että kerran näkevät omien tyttäriensä noudattavan heidän esimerkkiään ja että heitä mainitaan muille esikuvana.

Jos äiti ei ole oikea äiti, ei hänen lapsensa myöskään ole oikea lapsi. Heidän velvollisuutensa ovat molemminpuoliset; jos toinen ne huonosti täyttää, toinenkin ne laiminlyö. Lapsen tulee rakastaa äitiänsä ennenkuin se tietää, että se on sen velvollisuus. Ellei veren ääni vahvistu tottumuksen ja huolenpidon kautta, se kuihtuu ensi vuosina ja sydän kuolee niin sanoakseni, ennenkuin se on syntynyt. Näin siis jo ensi askelemme johtavat meidät pois luonnosta.

Luonnonmukaisuudesta poistutaan vielä toistakin vallan vastakkaista tietä, silloin nimittäin, kun nainen ei laiminlyö äidin velvollisuuksiaan, vaan kun hän liioittelee niiden täyttämistä, kun hän tekee lapsensa epäjumalakseen, kun hän lisää ja ylläpitää sen heikkouksia, estääkseen sitä niitä tuntemasta ja kun hän toivoen vapauttavansa sen luonnonlakien alaisuudesta, poistaa siitä kaikki mielipahaa ja kipua tuottavat seikat, ajattelematta kuinka paljon juuri sen kautta, että suojelee lastansa hetken pienistä vastuksista, kasaa sen yli tulevaisuudessa kohtaavia vahinkoja, vaaroja, ja kuinka armoton on sellainen huolenpito, joka panee jo varttuneen miehen, huolimatta ikänsä vaatimista rasittavista velvollisuuksista, yhä vaan tuntemaan itsessään lapsen heikkoutta. Saattaakseen poikansa haavoittumattomaksi, näin kertoo taru, Thetis huuhteli häntä Styx[12] joen vedessä. Tämä vertauskuvallinen taru on kaunis ja selvä. Ne sydämättömät äidit, joista olen puhunut, menettelevät toisin; upottamalla lapsensa hennokkuuteen, he tekevät ne kärsimykselle alttiiksi ja aukaisevat ovet kaikenlaiselle pahalle, jonka uhreiksi lapset varmasti joutuvat suuriksi tultuaan.

Tarkatkaa luontoa ja seuratkaa sen osottamaa tietä. Se harjottaa lapsia lakkaamatta; se karkaisee niiden voimat kaikenlaisilla koettelemuksilla; se opettaa niille aikaisin mitä tuska ja kärsimys on. Hampaiden puhkeaminen synnyttää niissä kuumetta; kova vatsakipu tuottaa niille kouristuksia; vahva yskä on vähällä tukehduuttaa ne; vatsamadot niitä vaivaavat; verenrunsaus turmelee niiden ruumiinnesteet; eri hapot käyvät ja synnyttävät niiden ihoon vaarallisia vihoittumia. Melkein koko tämä

alkuikä on täynnä tauteja ja vaaroja. Puolet kaikista lapsista, jotka syntyvät maailmaan, kuolee ennen kahdeksatta ikävuotta. Kun nämä koettelemukset ovat ohitse, lapsi on vahvistunut, ja niin pian kuin se oppii elinvoimiaan käyttämään, tulee elämän perustus varmemmaksi.

Sellainen on luonnon järjestys. Miksi se rikotaan? Eikö huomata, että kun luullaan voitavan sitä parantaa, ehkäistään sen vaikutuksien hyvät seuraukset? Sen toteuttamista ulkoapäin, minkä luonto toteuttaa sisältä, pidetään vaaran kaksinkertaiseksi saattamisena, vaikka se olisi päinvastoin vaaran sivuuttamista tai vähentämistä. Kokemus osottaa, että lellittelemällä kasvatettuja lapsia kuolee enempi kuin toisia. Kunhan vaan ei liiaksi rasiteta lasten voimia, on parempi niitä harjottaa kuin niitä säästää. Harjottakaa niitä siis niin, että ne kykenevät kestävänsä tulevia kohtalon kolauksia. Karkaiskaa lasten ruumiit kestävänsä vuodenaikojen, ilmanalojen ja elementtien kovuutta, vieläpä nälkää, janoa ja vaivoja; huuhdelkaa niitä Styx virran vedellä. Ennenkuin ruumis on kehittynyt erityiseen suuntaan, se totutetaan vaaratta millaiseksi tahansa; mutta niin pian kuin se on saanut vahvat tottumuksensa, on jokainen muutos vaarallinen. Lapsi kestää sellaisia muutoksia, joita mies ei kestäisi; lapsen jänteet, jotka ovat pehmeät ja notkeat, taipuvat helposti taivuttajan tahdon mukaisesti; miehen jänteet taaskin, jotka ovat jäykistyneet ja karaistuneet, saadaan ainoastaan väkivaltaisesti muuttamaan kerran omistamaansa muotoa. Saattaa siis tehdä lapsen vahvaksi panematta sen henkeä ja terveyttä alttiiksi; ja jos tässä suhteessa olisikin joku vaara pelättävissä, niin tulisi vaan epäröimättä uskaltaa. Koska ihmiselämässä kerran välttämättömästi on vaaroja, niin epäilemättä on parasta siirtää ne siihen ikäkauteen, jossa ne ovat vähimmin vahingollisia.

Kuta vanhemmaksi lapsi tulee, sitä suurempiarvoiseksi se käy. Sen omaan persoonalliseen arvoon liittyy tietoisuus niistä vaivoista ja siitä huolenpidosta, jotka sen kasvatus on vaatinut; kuta enemmän sille karttuu ikää, sitä selvempänä siinä herää kuolemantunne. Kun siis koetetaan suojella sitä pahoilta vaikutuksilta, tulee etupäässä pitää silmällä sen tulevaisuutta. Siitä on hädettävä nuoruudentien vaarat, ennenkuin se on tämän iän saavuttanut. Sillä jos elämän arvo lisääntyy siihen ikään asti, jolloin elämästä voi alkaa nauttia hyötyä, on varsin mieleöntä säästää lapsuudentieltä vähäisiä kärsimyksiä ja kasata niitä varttuneemman iän niskoille. Onko tämä ehkä mestarin oppia?

Ihmisten kohtalo määrää, että he kaikkina aikoina ovat kärsimyksille alttiina. Itse huolenpito toimeentulosta liittyy kärsimyksiin. Onnellinen se, joka lapsuudessaan on tuntenut ainoastaan ruumiillista kipua! Tämä näet on paljon lievempi kärsimys kuin toisenlaiset ja se saattaa paljon harvemmin ihmisen itsensä päättämään päivänsä. Ihminen ei tee itsemurhaa esimerkiksi luovalon tuottamien tuskien tähden; ainoastaan henkiset kärsimykset matkaansaattavat epätoivon. Surkuttelemme lapsuudentiä, ja meidän tulisi päinvastoin surkutella omaa ikäämme. Suurimmat kärsimyksemme tuotamme itse itsellemme.

Lapsi parkuu syntyessään; sen alkuikä kuluu itkien. Milloin sitä keikutetaan ja hyväilläin, jotta se viihtyisi ja rauhoittuisi; milloin sitä uhataan ja lyödään, jotta se olisi ääneti. Joko me teemme, mitä se tahtoo, tai vaadimme siltä mitä itse tahdomme; joko mukaudumme sen oikkuihin tai pakotamme sen mukautumaan omiin oikkuihimme. Keskitietä ei seurata; lapsen täytyy joko itse jaella käskyjä tai olla käskettävänä. Sen ensi käsitteet ovat siis valta ja orjuus. Ennenkuin se osaa puhua, se käskyy; ennenkuin se voi toimia, se tottelee. Joskus sitä rangaistaan ennenkuin se käsittää pahaa tekoaan tai edes sellaista harjottaa. Tällä tavoin vuodatetaan aikaisin lapsen nuoreen sydämeen intohimoja, joista sitten syytetään luontoa, ja kun ensin kaikin tavoin on koitettu saada lapsi kiukkuiseksi, valitetaan, että se on sellainen.

Lapsi viettää täten kuusi tai seitsemän vuotta naisten hoidokkaana, ollen heidän ja omien oikkujensa uhrina; ja sittenkuin sille on opetettu yhtä ja toista, s.o. sittenkuin on rasitettu sen muistia joko sellaisilla sanoilla, joita se ei voi ymmärtää tai seikoilla, jotka ovat vallan hyödyttömiä, sittenkuin on tukahutettu sen luontaiset taipumukset niillä intohimoilla, jotka siinä on herätetty, jätetään se tällaiseksi keikuttekoiseksi olennoiksi muuttuneena opettajan käsiin; tämä antaa lopullisen kehityksen niille keikuttekoisuuden iduille, jotka huomaa jo varsin reheviksi, ja opettaa sille kaikkea, paitsi itsetuntemusta, paitsi itsenäistä toimintakykyä, paitsi elämisen ja onnelliseksi tulemisen taitoa. Kun sitten tämä lapsi, ollen orja ja tyranni samalla, pää täyteen ahdettuna tietoja, mutta vailla järkevyyttä, yhtä heikkona ruumiiltaan kuin hengeltään, työnnetään ulos maailmaan ja kun se silloin paljastaa kykenemättömyytensä, ylpeytensä ja kaikki paheensa, niin silloin surkutellaan inhimillistä kurjuutta ja nurinkuruutta. Mutta siinä erehdytään; sillä tuollainen ihminen on ainoastaan meidän oikkujemme kasvattama; luonnon luomana ihminen on vallan toisenlainen.

Jos siis tahdotte, että lapsi säilyttäisi alkuperäisen luontonsa, niin ylläpitäkää ja hoitakaa tätä lapsen syntymästä alkaen. Heti sen synnyttyä ottakaa se huostaanne älkääkään päästäkö sitä, ennenkuin se on varttunut täysikäiseksi; muuten ette ole onnistuva. Samoin kuin äiti on paras imettäjä, on isä paras opettaja. Heidän tulee keskenänsä täydelleen sopia tehtävistään ja menettelytavastaan; siirtyköön lapsi toisen käsistä toisen käsiin. Älykäs, jos kohta tiedoiltaan köyhempi isä on kasvattava lapsensa paremmin kuin mitä taitavin opettaja; sillä hyvä into korvaa pikemmin taitavuuden kuin taitavuus

innon.

Entä toimet ja velvollisuudet... Niin nuo siunatut velvollisuudet! Isän velvollisuudet, niin kaiketi arvellaan, ovat viimeiseen sijaan asetettavat.[13] Älkäämme ihmetelkö että mies, jonka vaimo on ylenkatsonut heidän avioliittonsa hedelmän imettämisen, halveksii sen kasvattamista. Ei ole olemassa viehättävämpää näkyä kuin se, minkä perhe tarjoaa, mutta yksi ainoa ruma piirre himmentää kokonaisvaikutuksen. Jos äiti pitää itseään liian heikkona imettääkseen lapsiaan, niin isällä on liian paljon toimia voidakseen olla niiden kasvattaja. Ollen kaukana vanhemmistaan, sijoitettuina kasvatustiloihin, luostareihin ja kouluihin lapset tottuvat suuntaamaan toisaalle synnyinkotiaan kohtaan tuntemansa rakkauden, tai oikeammin sanottuna, tottuvat siellä olemaan kiintymättä mihinkään. Tuskinpa veli ja sisar tuntevat toisensa. Kun kaikki perheenjäsenet kokoontuvat juhlatiloihin, saattavat he toisilleen olla hyvin kohteliaita; mutta he ovat kuitenkin vieraat toisilleen. Niin pian kuin ei enää vanhempien kesken vallitse mitään sydämellisen herttaista suhdetta, niin pian kuin perhepiiri ei enää ole elämän sulostuttaja, niin korvaukseksi turvaututaan huonoihin tapoihin. Kuka olisi niin typerä, ettei huomaisi, miten nämä seikat ovat välttämättömässä yhteydessä, vallan kuin ketjun renkaat.

Isä, joka siittää ja elättää lapsensa, täyttää ainoastaan kolmannen osan velvollisuuksistaan. Hän näet on velkapää tarjoamaan suvulleen ihmisiä, yhteiskunnalle yhteiskuntaelämäänsä soveltuvia henkilöitä ja valtiolle kansalaisia. Jokainen ihminen, joka voi maksaa tämän kolminkertaisen lainan ja joka ei sitä tee, on rikollinen ja ehkä vielä rikollisempi, jos hän sen maksaa ainoastaan puoleksi. Sillä, joka ei voi täyttää isän velvollisuuksiaan, ei ole oikeutta isäksi tulla. Ei köyhyys, eivät toimet eivätkä mitkään inhimilliset arvelut vapauta isää elättämästä ja itse kasvattamasta lapsiaan. Uskokaa minua, lukijani. Sanon jokaiselle, jolla on tunteellinen sydän ja joka laiminlyö niin pyhiä velvollisuuksia, että hän kauvan on katkerasti itkevä erehdyksensä eikä koskaan ole siltä saava rauhaa.

Mutta mitä sitten tekee tuo rikas mies, tuo toimissaan kokonaan kiinnioleva perheenisä, jonka kuten väittää, on pakko hylätä lapsensa. Hän palkkaa toisen täyttämään niitä tehtäviä, jotka hänelle itselleen ovat hankalat. Oi sinä kaupitteluun altis sielu! Luuletko voitasi rahalla hankkia lapsellesi toisen isän? Siinäpä suuresti erehdyt; et siten hanki hänelle edes opettajaa, vaan palvelijan. Ja hän on lapsestasi niinikään tekevä palvelijan.

Puhutaan paljo hyvän kasvattajan ominaisuuksista. Ensimmäinen ominaisuus, jonka kasvattajalta vaatisin — ja joka edellyttää useita muita ominaisuuksia — on se, ettei hän saisi olla mikään palkkalainen. On näet niin jaloja ammatteja, ettei niitä voi hoitaa rahasta, olematta arvoton niitä harjottamaan; sellaisia ovat sotilaan ja kasvattajan ammatti. Kuka siis on kasvattava lapsesi? Olen sen jo sanonut: sinä itse. — Minä en voi sitä tehdä. — Vai et voi!... Hanki siis itsellesi sitä tehtävää varten ystävä. Minä en huomaa muuta keinoa.

Kasvattaja! — oi mikä ylevä sielu!... Mutta totisesti, sen, joka mieli kasvatettavastaan tehdä ihmisen, tulee itsensä olla joko isä tai enempi kuin ihminen. Mutta tämän tehtävän te vallon levollisina uskotte palkkalaisille.

Kuta enemmän tätä asiaa ajattelee, sitä enemmän uusia vaikeuksia huomaa. Olisi näet välttämätöntä, että kasvattaja itse olisi kasvatettu oppilastansa varten, palvelijat isäntäänsä varten, ja että kaikki, jotka tulevat tekemisiin lapsen kanssa olisivat vastaanottaneet sellaisia vaikutteita, kuin heidän tulee lapselle välittää; näin pitäisi toisen kasvatuksen johtua toisesta vallon äärettömiin. Kuinka voisi lapsi saada hyvän kasvatuksen henkilöltä, joka ei itse ole saanut hyvää kasvatusta.

Eikö tällainen harvinainen kuolevainen ole löydettävissä? Sitä en tiedä. Kukapa voisi sanoa kuinka suuren hyveellisyyden ihmissielu voipi saavuttaa tähän turmeltuneeseen aikaan! Mutta olettaamme, että tällainen ihme tapahtuisi. Tarkastaessamme kasvattajan tehtäviä huomaamme millainen hänen pitäisi olla. Luulen voivani edeltäkäsinnustaa, että isä, joka täydelleen käsittäisi hyvän kasvattajan merkityksen, päättäisi olla kasvattajaa vaille; sillä hän näkisi enemmän vaivaa sellaista itselleen hankkiessaan kuin itse siksi ruvetessaan. Jos hän taas tätä varten tahtoo saavuttaa ystävän, niin kasvatukseen poikansa siksi. Siten häneltä säästyisi vaiva etsiä sellaista muualta, kun luonto näet jo on tehnyt toisen puolen.

Eräs henkilö, josta tiedän ainoastaan että hän on ylhäistä säätyä, tahtoi uskoa minulle poikansa kasvatettavaksi. Hänen ehdotuksensa tuotti minulle epäilemättä suurta kunniaa; mutta sen sijaan, että hän valittaisi kieltäytymistäni, saattaa hän olla tyytyväinen epävään vastaukseeni. Jos olisin suostunut hänen ehdotukseensa ja jos olisin kasvatustavassani erehtynyt, olisi tuo kasvatustavaksi ollut hukkaan mennyttä. Jos taas siinä olisin onnistunut, niin olisi asianlaita ollut vielä pahempi. Hänen poikansa olisi näet kieltänyt säätynsä eikä enää olisi tahtonut olla ruhtinas.

Minulla on liian suuri ajatus kasvattajan velvollisuuksien merkityksestä ja tunnen siis liiaksi kykenemättömyyteni voidakseni koskaan vastaanottaa sellaista tointa, miltä taholta tahansa se minulle

tarjottaneenkin; ystävyssuhdekin olisi minulle vaan lisääihe kieltäytymiseen. Luulen että harvat niistä, jotka ovat lukeneet tämän kirjan, ovat halukkaat minulle sellaista tarjousta tekemään ja pyydän niitä, jotka sitä mahdollisesti aikovat tehdä, säästämään itseltään tuon turhan vaivan. Olen aikaisemmin tarpeeksi kokeillut tämän ammatin alalla, ollakseni varma siitä, etten ole siihen kykenevä, ja jos minulta riittäisikin kykyä siihen, pitäisi minun asemani ja oloni minut siitä vapauttaa. Olen pitänyt velvollisuutenani antaa tämän julkisen selityksen niille, jotka eivät näy tarpeeksi kunnioittavan minua luottaakseen vilpittömyyteeni, ja päätösteni vakavuuteen.

Ollen kykenemätön täyttämään kaikkein hyödyllisintä tehtävää rohkenen ainakin yrittää kaikkein helpointa; niin useiden muiden esimerkkiä noudattaen en ollenkaan käy käsiksi itse tehtävään, vaan kynään, ja sen sijaan että tekisin mitä pitää tehdä, olen koettava sitä sanoa.

Tiedän että tekijä tämänkaltaisissa yrityksissä aina hyvin helposti rakentelee systeemejä, joita hänen ei tarvitse käytännössä toteuttaa ja antaa vaivatta paljon kauniita ohjeita. Näitä on kuitenkin mahdoton noudattaa, ja kun yksityisseikkoihin menevää käsittelyä ja esimerkkejä puuttuu, sekin, mikä niissä on käytäntöön kelpavaa, jää käyttämättä, kun ei ole osotettu miten se on toteutettava.

Olen siis päättänyt ottaa itselleni kuvitellun oppilaan, ja olettaa omistavani sen iän, terveyden, ne tiedot ja kaiken sen kyvyn, joka on minulle tarpeen johtaakseni hänen kasvatustaan, valvoakseni sitä, alkaen hänen syntymästään siihen asti, kuin hän aikamieheksi tultuaan ei enää tarvitse muuta ohjaajaa kuin itseään. Tämä metodi tuntuu minusta hyödylliseltä siinä suhteessa, että se estää epäroivällä kannalla olevan tekijän eksymästä haaveiluihin; sillä niin pian kuin hän poikkeaa tavallisesta kasvattamismenettelystä, hänen tarvitsee vaan panna käytäntöön oma metodinsa oppilaansa suhteen. Hän on pian huomaava, tai ainakin lukija on huomaava, seuraako hän lapsen edistymistä ja ihmissydämen luonnollista kehitystä.

Näin olen koettanut menetellä välttääkseni kaikki esiintyneet vaikeudet. Jotta en tarpeettomasti paisuttaisi kirjaani liian laajaksi, olen tyytynyt edellyttämään niitä perusteita, joiden totuuden jokainen tuntee. Mitä taas tulee niihin ohjesääntöihin, jotka saattavat kaivata todisteita, olen pannut ne kaikki käytäntöön joko Émileeni tai muihin esimerkkeihin nähden, ja olen osottanut hyvin taajoilla yksityiskohdilla miten esittämiäni seikkoja saattaa käytännössä toteuttaa. Tällainen on ainakin se suunnitelma, jota olen päättänyt noudattaa. Lukija päättäköön, olenko siinä onnistunut.

Tästä on johtunut se, että alussa puhun varsin vähän Émilestä, kun ensimmäiset kasvatuserusteeni, jos kohta ovatkin vastaiset tavallisille, ovat niin ilmeisen selvät, ettei kukaan järkevää ihminen saata kieltää niiden pätevyyttä. Mutta mikäli edistyn aineessani, ei oppilaani, jonka kehitystä ohjataan toisella tavoin kuin muiden lasten, enää ole tavallinen lapsi; hän tarvitsee vallan erityistä johtoa. Silloin hän esiintyy yhä useammin, ja lopuksi en enää päästä häntä näkyvistäni siihen hetkeen asti, jolloin hän, mitä itse sanoneekaan, ei ollenkaan tarvitse minua.

En tässä lainkaan aijo puhua hyvästä kasvattajasta, edellytän kaikki kasvattajan hyvät ominaisuudet ja oletan, että ne on minulla kaikki. Se joka lukee kirjaani, on huomaava, millaista itseluottamusta siinä osotan.

Huomautan ainoastaan seikasta, joka on yleiselle mielipiteelle vastainen, nimittäin että lapsen kasvattajan tulee olla nuori, jopa niinkin nuori kuin järkevää ihminen suinkin saattaa olla. Soisin että hän olisi itse lapsi, jos se olisi mahdollista, jotta hän voisi olla oppilaansa toveri ja saavuttaa hänen luottamuksensa ottamalla osaa hänen leikkeihinsä. Ei näet ole tarpeeksi yhdyssiteitä lapsuuden ja varttuneen iän välillä, jotta näin suuren ikäeron vallitessa voisi syntyä lujaa kiintymystä. Lapset hyväilevät joskus vanhuksia, mutta eivät heitä koskaan rakasta.

Vaaditaan ehkä, että kasvattaja jo olisi suorittanut yhden kasvatuksen. Tämä on liikaa; yksi ihminen voi suorittaa ainoastaan yhden. Jos kaksi kasvatusta olisi välttämätöntä onnistumista varten, niin millä oikeudella ryhdyttäisiin ensimmäiseen?

Se, joka tässä suhteessa olisi saavuttanut enemmän kokemusta, tosin voisi onnistua paremmin, mutta hän ei enää voisi uudelleen ryhtyä tehtävänsä. Jokainen, joka kerran on suorittanut tämän tehtävän siten, että on oppinut tuntemaan kaikki siihen yhtyvät vaikeudet, ei ollenkaan halua siihen palata, ja jos se hänelle on onnistunut huonosti ensi kerralla, ei tämä ennusta mitään hyvää toista kertaa varten.

On tietysti hyvin suuri ero, ohjataanko nuorukaista neljän vuoden vai kahdenkymmenenviiden vuoden aikana. Tavallisesti annetaan kasvattaja lapselle, joka jo on saavuttanut jonkun määrätyn kehityksen; minä tahdon, että se hänelle annetaan jo ennen kuin hän on syntynyt. Tavallisesti opettaja joka viiden vuoden kuluttua saattaa vaihtaa oppilasta; minun ehdottamallani opettajalla ei koskaan ole oleva enempää kuin yksi oppilas. Tavallisesti tehdään ero kasvattajan ja opettajan välillä: tämä on uusi järjettömyys! Teettekö siis eron kasvatun ja oppilaan välillä? On olemassa ainoastaan yksi tiede, joka on lapsille opetettava, ja se on inhimillisten velvollisuuksien tiede. Tämä tiede on yksi ja huolimatta siitä

mitä Xenofon kertoo persialaisten kasvatuksesta, se on jakamaton. Muuten sanon kernaammin sellaista henkilöä, joka tätä tiedettä opettaa, kasvattajaksi kuin opettajaksi; sillä hänen tehtävänsä on pikemmin ohjaaminen kuin opettaminen. Hänen ei ollenkaan pidä antaa ohjemääräyksiä, vaan saattaa oppilaansa itse niitä huomaamaan.

Jos kasvattajan valitsemisessa osotetaan näin suurta huolellisuutta, niin on hänen epäilemättä lupa puolestaan valita oppilaansa, varsinkin kun on kysymyksessä malliksi kelpaavan yksilön valitseminen. Tätä valitsemista ei saata määrätä lapsen henkiset lahjat eikä luonne, sillä tunnetaanhan oppilaani vasta kasvatustyön päätyttyä, kun näet valitsen kasvattini jo ennen sen syntymää. Jos vapaasti voisin valita, ottaisin kasvatikseni tavalliset luonnonlahjat omistavan lapsen, jommoiseksi juuri kuvittelen oppilastani. Ainoastaan tavalliset ihmiset tarvitsevat kasvatusta; heidän kasvatuksensa yksin voi kelvata malliksi heidän vertaistensa kasvatukselle. Muut kasvattavat itse itsensä huolimatta siitä kasvatustavasta, jota heihin nähden koetetaan toteuttaa.

Maan asema vaikuttaa melkoisesti ihmisten kehitykseen. Ainoastaan lauhkeissa vyöhykkeissä saattavat he saavuttaa korkeimman kehitysasteensa. Liian kylmien tai kuumien ilmanalojen haitallinen vaikutus on päivänselvä. Ihminen ei ole puun tavoin istutettu yhteen maahan aina siinä pysyäkseen, ja sen joka pyrkii toisesta äärimäisyydestä toiseen, on pakko suorittaa kahta vertaa suurempi matka kuin sen, joka keskitiestä kulkee sen päähän. Oleskelkoon lauhkean vyöhykkeen asukas vaikkapa perätysten kummankin äärimäisen ilmavyöhykkeen maissa, on ilmeisen selvää, että hän on edullisemmassa asemassa muiden ilmavyöhykkeiden asujamiin nähden. Sillä jos kohta hän on yhtä paljon alttiina eri ilman-alan vaikutuksille kuin se, joka siirtyy toisesta äärimäisestä ilmastovyöhykkeestä toiseen, hän kuitenkin poistuu kahta vertaa vähemmän niistä ilmanala-oloista, joihin on tottunut. Ranskalainen saattaa elää Guineassa ja Lapinmaalla; mutta nekeri ei samoin voisi elää Torniossa eikä samojedi Beninissä. Muuten aivojen muodostus näyttää olevan vähimmin täydellinen molemmissa äärimmäisissä ilmastovyöhykkeissä. Eivät nekerit eivätkä lappalaiset henkisiin lahjoihinsa nähden vedä vertoja eurooppalaisille. Koska siis tahdon että oppilaani saattaisi asustaa maapallon eri osissa, valitsen lauhkean ilmastovyöhykkeen asujamen ja ranskalaisen pikemmin kuin kenenkään muun.

Pohjoismaissa, missä maanlaatu on karua, ihmiset tarvitsevat runsasta ravintoa. Etelän asujamet taas, joiden maa on viljavaa, tarvitsevat sitä vähän. Siitä johtuu uusi eroavaisuus: edelliset kehittyvät työteliäiksi ja jälkimmäiset mietiskeleviksi. Yhteiskunta tarjoaa meille samalla paikkakunnalla kuvan näistä eroavaisuuksista, nimittäin köyhien ja rikkaiden erilaisuuden muodossa. Edelliset asuvat karulla maalla, jälkimmäiset hedelmällisellä.

Köyhä ei tarvitse kasvatusta. Hänen säätynsä pakottaa hänet itsekasvatukseen; muunlaista kasvatusta hän ei kykenisi itselleen hankkimaan. Se kasvatusta taas, jonka rikas säädyltänsä saa, on sitä laatua ettei se ollenkaan hyödytä häntä eikä yhteiskuntaa. Luonnollisen kasvatuksen tulee muuten saattaa ihminen soveliaaksi tulemaan toimeen kaikissa elämänoloissa. Niinpä on vähemmän järkevää kasvattaa köyhää sen mahdollisuuden varalle, että hänestä joskus tulisi rikas, kuin rikasta sen varalle, että hän voisi köyhtyä; on näet verrattain enemmän köyhtyneitä kuin nousukkaita. Valitkaamme siis kasvatiksi rikkaan lapsi; silloin on meillä ainakin se varmuus, että kasvatuksellamme olemme ihmiskunnalle lahjoittaneet yhden ihmisen lisää; köyhä näet voi itsestään kehittyä ihmiseksi.

Samasta syystä ei minulla ole mitään sitä vastaan, että Émile on ylhäistä sukua. Siten ainakin pelastuisi yksi uhri ennakkoluuloilta.

Émile on orpo. Jos hänen vanhempansa olisivat elossa, ei sillä seikalla olisi mitään merkitystä. Omistaessani heidän velvollisuutensa otan myös kaikki heidän oikeutensa. Jos he olisivat elossa, hänen tulisi heitä kunnioittaa, mutta totella hän ei saa ketään muuta kuin minua. Se on ensimmäinen tai oikeammin ainoa ehtoni.

Tähän lisään vielä toisen ehdon, joka kuitenkin on vaan sen luonnollinen seuraus, nimittäin ettei meitä koskaan saa erottaa toisistamme ilman meidän suostumustamme. Tämä ehto on välttämätön, ja soisin vielä lisäksi, että oppilas ja kasvattaja pitäisivät toinen toistaan siihen määrään erottamattomina, että heidän kohtalonsa alati olisi heidän yhteisen huolenpitonsa esineenä. Niin pian kuin kaukaisessakin tulevaisuudessa näkevät eronhetkensä hämmöttävän, niin pian kuin aavistavat hetkeä, joka on tekevä heidät toisilleen vieraiksi, he jo ovat siksi muuttuneet. Kumpikin silloin muodostelee omia suunnitelmiaan, ja kumpikin ajatellessaan sitä aikaa, jolloin eivät enää ole yhdessä, pysyy toisen seurassa vaan vastenmielisesti. Oppilas pitää opettajaansa pelkkänä vartijana ja nuoren ikänsä vitsauksena; opettaja taas pitää oppilastaan raskaana taakkana, josta hän palavasti haluaa päästä erilleen. Kumpikin odottaa sitä hetkeä, joka vapauttaa toisen toisesta, ja kun heidän välillään ei koskaan vallitse todellista kiintymystä, on toinen osottava varsin vähän valppautta, toinen yhtä vähän oppivaisuutta.

Mutta jos he katsovat elämäntiensä eroamattomasti yhtyneiksi, on kumpikin koettava saavuttaa toisen kiintymyksen, ja juuri tämän kautta he tulevat toisilleen rakkaammiksi. Oppilas seuraa

häpeämättä lapsuudessaan sen ystävän neuvoja, joka hänellä on oleva suureksi vartuttuaankin. Kasvattaja harrastaa sellaista huolenpitoa, jonka hedelmiä hän on niittävä. Kaikki ne ansiokkaat ominaisuudet, jotka hän istuttaa oppilaaseensa, muodostavat pääoman, jonka hän tallettaa vanhojen päiviensä varalle.

Tämä edeltäpäin tehty sopimus edellyttää onnellista synnyttämistä, hyvin muodostunutta, voimakasta ja tervettä lasta. Isä ei saa valikoida eikä erityisesti suosia yhtä perheensä jäsenistä, perheen, jonka Jumala hänelle antaa. Kaikki hänen lapsensa ovat samassa määrin hänen lapsiaan; hän on velkapää omistamaan heille kaikille samaa huolenpitoa ja hellyyttä. Olkootpa hänen lapsensa rampoja tai terveraajaisia, riutuvia tai rotevia, niin on kukin heistä isälle uskottua omaisuutta, josta hän on vastuunalainen antajalle, ja avioliitto on yhtä paljo sopimus luonnon kanssa kuin aviopuolisojen kesken.

Mutta sen, joka ottaa kannettavakseen velvollisuuksia, joita luonto ei hänelle ole määrännyt, tulee edeltäkäs olla varma keinoista täyttää niitä. Muuten hän saattaa itsensä vastuunalaiseksi sellaisestakin, mitä ei ole kyennyt täyttämään. Ken ottaa kasvattaakseen heikkoa ja kivulloista oppilasta, muuttaa kasvattajan-toimensa sairaanhoitajan-toimeksi; hän hukkaa hoitamalla hyödyttöä elämää sen ajan, jonka hän oli määrännyt ihmiselämän arvon kohottamiseen. Hän panee itsensä alttiiksi vaaralle kuulla toivottoman äidin tulevaisuudessa syyttävän häntä poikansa kuolemasta, poikansa, jonka elämää kasvattaja kauan on ylläpitänyt.

Minä en ottaisi kasvattaakseni kivulloista ja sairauttaan kituvaa lasta, vaikkapa se eläisi kahdeksankymmenen vuotiaaksi. En huoli oppilaasta, joka alati on hyödytön itselleen ja muille, joka yksinomaan ajattelee itsensä suojelemista ja jonka ruumis ehkäisee hengen kehittymistä. Mitä muuta saisinkaan aikaan tuhlailemalla hänelle turhaan huolenpitoani kuin sen, että tekisin yhteiskunnan vahingon kaksinkertaiseksi ja riistäisin siltä kaksi ihmistä yhden asemasta? Ottakoon joku toinen minun asemastani hoitaakseen tätä raihnaista raukkaa; minulla ei ole mitään sitä vastaan; päinvastoin annan tunnustukseni hänen rakkaudenteolleen. Mutta minun kykyni ei siihen sovellu; minä en osaa opettaa elämään sellaista ihmistä, joka vaan ajattelee miten estäisi itsensä kuolemasta.

Ruumiin täytyy olla voimakas totellakseen sielua: hyvän palvelijan tulee olla roteva. Tiedän että kohtuuttomuus kiihottaa intohimoja; ajan pitkään se lisäksi heikontaa ruumista. Ruumiin kuritus ja paastoaminen tekevät usein saman vaikutuksen, joskin päinvastaista tietä. Kuta heikompi ruumis on, sitä enemmän se hallitsee; kuta voimakkaampi se on, sitä enemmän se tottelee. Kaikki aistilliset intohimot piilevät veltostuneissa ruumiissa; ne kärsivät sitä enemmän niiden raivokkaisuudesta, kuta vähemmän ne voivat niitä tyydyttää.

Heikko ruumis heikontaa sielua. Siitä johtuu lääkintätaidon valta, tuon taidon, joka on ihmisille turmiollisempi, kuin kaikki ne kivut, jotka se väittää parantavansa. Minä puolestani en tiedä, mistä taudista lääkärit oikeastaan meitä parantavat, tiedän vaan, että he antavat meille toisia, hyvin tuhoavia tauteja, kuten pelkurimaisuuden, arkamaisuuden, herkkäluloisuuden ja kuolemankauhun. Jos parantavatkin ruumiin, niin tappavat rohkeuden. Mitä se meitä hyödyttää, jos he auttavat haaskoja jaloilleen? Me tarvitsemme ihmisiä, eikä niitä näe ollenkaan lähtevän heidän käsistään.

Lääkkeiden käyttäminen on muotiasia meillä, ja niin täytyy olla. Se on joutilasten ja laiskurien ajanvietettä, nämä kun eivät tiedä miten saisivat aikansa kulumaan ja sen vuoksi tuhlaavat sitä ruumiinsa hoitoon. Jos he onnettomuudekseen olisivat syntyneet kuolemattomiksi, he olisivat kurjimmat kaikista olennoista. Elämä, jota eivät koskaan pelkäisi menettävänsä, ei olisi heille minkään arvoinen. Moiset ihmiset tarvitsevat lääkäreitä, jotka tyydyttävät heitä saattamalla heidät levottomiksi ja jotka joka päivä tuottavat heille ainoan huvin, jota kykenevät nauttimaan, nimittäin sen, etteivät ole kuolleet.

Aikomukseni ei suinkaan ole tässä pitkältä puhua lääketieteen turhuudesta. Tarkoitukseni on ainoastaan tarkastaa sitä siveelliseltä kannalta. En kuitenkaan malta olla huomauttamatta, että ihmiset sen käyttämisessä muodostavat samoja vääriä johtopäätöksiä kuin totuuden etsinnässä. He olettavat aina, että potilas paranee hoitamalla ja että totuus aina löydetään, kun sitä vaan etsitään. He eivät huomaa, että on punnittava keskenään yksi ainoa lääkärin aikaansaama parannus ja sadan hänen tappamansa potilaan kuolema, ja samoin yhden löydetyn totuuden tuottama hyöty ja samaan aikaan esiintyvien erehdyksien aiheuttamat haitat. Tiede, joka opettaa ja lääkintötaito, joka parantaa, ovat erinomaisen hyviä, epäilemättä; mutta tiede, joka pettää ja lääkintötaito, joka tappaa, ovat kovin pahoja. Oppikaamme siis erottamaan ne toisistaan. Siinä on kysymyksen ponsi. Jos hylkäisimme totuuden etsinnän, emme koskaan joutuisi pettävien valheiden uhriksi; jos osaisimme olla turvautumatta luonnonvastaisiin parannuskeinoihin, emme koskaan kuolisi lääkärin kädestä. Sellainen pidättäytyminen olisi järkevää; sen harjottaja epäilemättä suuresti hyötyisi. En siis väitä, etteikö lääketiede voisi olla hyödyllinen muutamille ihmisille, sanon vaan, että se on turmiollinen ihmissuvulle yleensä.

Minulle huomautetaan, kuten aina tapahtuu, että syy on lääkärin, mutta että lääketiede itsessään on erehtymätön. Olkoon menneeksi; mutta auttaako se sitten meitä ilman lääkäriä; sillä kun nämä kaksi

yhtyvät, on sata kertaa enemmän pelättävä taitajaa kuin apua toivottava itse taidolta.

Tämä valheellinen taito, joka on terveellisempi henkisille kuin ruumiillisille tauteille, kykenee yhtä vähän parantamaan kumpaakaan. Se ei paranna tautejamme, se vaan panee meidät kauhistuen niitä pelkäämään. Se ei viivytä kuoleman tuloa, se vaan panee huomaamaan sen edeltäpäin; se riuduttaa elämää sen sijaan että sitä pitkittäisi. Ja jos se sitä pidentäisikin, tapahtuisi tämä suvun vahingoksi, se kun riistää meidät yhteiskunnalta alituisen terveyden hoidon takia, johon se meidät pakottaa, sekä ehkäisee meitä täyttämästä velvollisuksiamme herättämällä meissä pelkoa. Vaarojen tunteminen saattaa meitä niitä pelkäämään; se, joka luulisi olevansa haavoittumaton, ei pelkäisi mitään. Tekemällä Akilleuksesta miehen, johon vaarat eivät pysty, runoilija riistää häneltä rohkeuden hyveen. Kuka tahansa Akilleuksen asemassa olisi samoilla ehdoilla ollut hänen veroisensa.

Jos tahdotte löytää todella rohkeita ihmisiä, niin etsikää heitä seuduilta, missä ei ole ainoatakaan lääkäriä, missä ei tunneta tautien seurauksia ja missä ei ollenkaan ajatella kuolemaa. Luonnon ihminen osaa kärsiä kestäväisesti ja kuolla rauhassa. Lääkärit määräyksillään, filosofit ohjeillaan ja papit kehotuksillaan huonontavat sydämen ja opettavat rauhattomana kuolemaan.[14]

Annettakoon minulle siis oppilas, joka ei tarvitse kaikkia noita ihmisiä, muuten en hänestä huoli. En tahdo, että toiset pilaavat minun työtäni; tahdon joko yksin kasvattaa hänet tai olla kokonaan hänen kasvatukseensa ryhtymättä. Viisas Locke, joka osan elämänsä oli tutkinut lääketiedettä, varottaa pontevasti koskaan antamasta lapsille lääkkeitä, ei varokeinona eikä vähäisen pahoinvoinnin poistamiseksi. Minä menen pitemmälle ja selitän, etten itse koskaan itseäni varten kutsu lääkäriä, enkä myöskään Émileäni varten, ellei hän ole ilmeisessä hengenvaarassa, silloin näet lääkäri ei voi hänelle tehdä pahempaa kuin että tuottaa hänelle surman.

Tiedän hyvin, ettei lääkäri jätä hyväkseen käyttämättä tätä viivytystä. Jos lapsi kuolee, hän sanoo, että hänet on kutsuttu liian myöhään; jos se paranee, lääkäri tietysti on sen pelastanut. Olkoon niin: riemuitkoon lääkäri; mutta kutsuttakoon hän sairaan luo ainoastaan tämän ollessa viimeisillään.

Koska lapsi ei osaa parantaa itseään, niin osatkoon ainakin olla sairas; tämä taito korvaa edellisen ja on usein vaikutuksiltaan paljon terveellisempi; se näet on luonnon taito. Kun eläin on kipeä, se kärsii ääneti ja pysyy alallaan; emme kuitenkaan näe enemmän kipeitä eläimiä kuin ihmisiä. Kuinka monta ihmistä onkaan kuollut kärsimättömyydestä, pelosta, levottomuudesta ja ennen kaikkea lääkkeitä; ja nämä ihmiset heidän tautinsa olisi säästänyt ja aika yksin olisi heidät parantanut. Minulle kenties huomautetaan, että eläimet, joiden elintapa on enemmän luonnonmukainen, joutuvat harvemmille tauteille alttiiksi kuin me. Aivan niin, niiden elintapa on juuri se, minkä tahdon antaa oppilaalleni; hän on siis siitä hyötyvä yhtä suuresti.

Ainoa lääketieteen hyödyllinen osa on terveydenhoito-oppi. Mutta sekin on vähemmän tiede kuin hyve. Kohtuus ja työ ovat ihmisen kaksi oikeata lääkäriä. Työ lisää ruokahalua ja kohtuus estää sitä väärinkäyttämästä.

Tietääksemme mikä elintapa on hyödyllisin elämälle ja terveydelle, tulee meidän vaan tietää mitä elintapaa noudattavat ne kansat, joiden terveys on paras, jotka ovat rotevimpia ja elävät kauimman aikaa. Jos yleiset havainnot osottavat, ettei lääketiede tuota ihmisille lujempaa terveyttä tai pitempää ikää, niin yksistään sen tähden, ettei tämä taito ole hyödyllinen, se on vahingollinen, se kun turhanpäiten vaatii palvelukseensa ajan, ihmiset ja asiat. Terveyttämme hoitelemalla se aika, joka tähän kuluu on hukkaan mennyttä ja siis elinajasta vähennettävä; ja koska lisäksi kulutamme tämän ajan itseämme kiusataksemme, olisi parempi, ettei sitä ollenkaan olisi. Ja jos tasapuolisesti laskemme, niin se on vähennettävä loppuiästämme. Ihminen, joka elää kymmenen vuotta ilman lääkärejä, elää enemmän itseään ja toisia varten kuin se, joka elää kolmekymmentä vuotta heidän uhrinaan. Koska olen kokenut kumpaakin, luulen olevani oikeutettu enemmän kuin kukaan muu tästä seikasta tekemään johtopäätöksiäni.

Nämä ovat ne syyt ja perusteet, joiden nojalla vastaanotan ainoastaan rotevan ja terveen oppilaan ja tahdon häntä pysyttää sellaisena. En tahdo hukata aikaa pitkältä todistamalla käsitöiden ja ruumiinharjoitusten hyödyllisyyttä terveyden vahvistajina. Sitä ei kukaan kiellä. Esimerkkejä kaikkein pisimmästä eliniästä tarjoavat melkein yksinomaan henkilöt, jotka ovat enimmin harjottaneet ruumiinliikkeitä ja jotka ovat kestäneet kaikkein enimmin vaivoja ja työtä.[15] En myöskään ole esittävä lukuisia yksityisseikkoja siitä huolenpidosta, jonka aion omistaa tälle yhdelle kysymykselle. Lukija on huomaava, että ne niin välttämättömästi liittyvät minun kasvatusmetodiini, että vaan tarvitsee käsittää sen yleistä henkeä, päästäkseen kaipaamasta muita selityksiä.

Elämän kanssa alkavat tarpeet. Vastasyntynyt lapsi tarvitsee imettäjä. Jos äiti suostuu täyttämään velvollisuutensa, on se sitä parempi; hänelle annetaan ohjeita kirjallisesti. Tämä etu ei näet ole haittoja vailla, se kun hieman erottaa kasvattajaa oppilaastaan. On kuitenkin luultavaa, että lapsen menestyksen harrastus ja kunnioitus sitä henkilöä kohtaan, jolle hän tahtoo uskoa niin kalliin aarteeseen, saattavat äidin

tarkkaavasti noudattamaan opettajan antamia neuvoja. Saattaa olla varma siitä, että hän on tekevä kaikki, minkä vaan tahtoo tehdä, paremmin kuin kukaan muu. Jos on turvauduttava vieraaseen imettäjään, on ensi tehtävä tunnollisesti valita siksi kelpaava henkilö.

Eräs rikkaiden ihmisten onnettomuuksia on se, että heitä kaikessa petetään. Onko siis ihmeellistä, että heillä on huono ajatus ihmisistä? Rikkaus turmelee heidät ja oikeutettuna kohtalonkoston he itse ensiksi kokevat ainoan tuntemansa vaikutuskeinon puutteellisuudet. Kaikki heidän talossaan on huonosti tehtyä, paitsi se, minkä itse tekevät, mutta he eivät melkein koskaan tee mitään. Jos on kysymys imettäjän hankkimisesta, niin annetaan kättilön valita. Mikä on seurauksena siitä? Yksinkertaisesti se, että paras imettäjä on se, joka asiamiehelle on maksanut enimmin. Minä en siis mene pyytämään kättilön neuvoa hankkiessani imettäjää Émilelle. Aion itse pitää huolta sen hankkimisesta. En ehkä siitä osaa pitää yhtä oppinutta esitelmaa kuin kirurgi, mutta varmaankin olen onnistuva paremmin, ja hyvä intoni on minua pettävä vähemmän kuin hänen ahneutensa.

Tätä valitsemusta varten ei suinkaan tarvita mitään salaperäisiä tietoja. Sitä määräävät säännöt ovat tunnetut. Mutta en tiedä, pitäisikö kenties kiinnittää vähän enempi huomiota maidon tuoreuteen ja laatuun. Aivan nuori maito on vallan vetistä; sen täytyy melkein vaikuttaa ulostavasti puhdistukseen äsken syntyneen lapsen sisälmykset sakean *meconiumin* jäännöksistä. Vähitellen imettäjän maito muuttuu sakeammaksi ja tuottaa vahvempaa ravintoa lapselle joka on tarpeeksi voimistunut sitä sulattaakseen. Siinä piilee varmaankin tarkoituksenmukaisuutta, että luonto kaikissa erilaisissa naaraissa muuttaa maidon laadun imetettävän iän mukaan.

Vastasyntynyt lapsi tarvitsisi siis imettäjän, joka itse hiljattain on synnyttänyt. Tähän yhtyy vaikeuksia, sen tiedän; mutta niin pian kuin poiketaan luonnon järjestyksestä, jokainen seikka kohtaa vaikeuksia, jos se on hyvin tehtävä. Ainoa mukava suoriutumistapa on hutiloiminen; se tavallisesti valitaankin.

Imettäjän tulisi olla terve sekä ruumiiltaan että sielultaan. Hillittömät intohimot saattavat turmella hänen maitonsa samoin kuin huonot ruumiinneesteet. Jos taas yksinomaan pannaan painoa imettäjän ruumiillisiin ominaisuuksiin, katsellaan asiaa vaan toiselta puolelta. Imettäjän maito saattaa olla hyvä, mutta hän itse häijy; hyvä luonne on yhtä tärkeä kuin hyvä ruumiinrakennus. Jos imettäjäksi valitaan paheinen nainen, niin en tahdo väittää, että imetettävä perii hänen paheensa, mutta ainakin se niistä kärsii. Onhan imettäjä velvollinen sille maitonsa ohella tarjoamaan huolenpitoa, joka vaatii intoa, kärsivällisyyttä, lempeyttä ja puhtautta. Jos hän on nautinnonhimoinen, kohtuuton, niin on hän pian turmeleva maitonsa; jos hän on huolimaton tai kiivasluontoinen, niin miten käy tuon pienokaisparan, joka on jätetty hänen mielivaltaansa ja joka ei voi puolustautua eikä valittaa? Häijyt ihmiset eivät koskaan kelpaa aikaansaamaan minkäänlaista hyvää.

Imettäjän oikea valitseminen on kahta tärkeämpi sen vuoksi, ettei imetettävällä tule olla muuta kasvattajatarta kuin hän, samoin kuin sillä ei tule olla muuta opettajaa kuin kasvattajansa. Tämä oli tapana muinaiskansoilla, jotka tuhlailivat vähemmän sanoja, mutta olivat meitä viisaammat. Imetettyään omaan sukupuoleensa kuuluvia lapsia imettäjät eivät enää hylänneet niitä. Senpä tähden heidän näytelmäkappaleissaan esiintyvät uskotut naishenkilöt ovat imettäjiä. On mahdotonta että lapsi, joka joutuu toisista käsistä toisiin, voisi saada hyvää kasvatusta. Kunkin vaihtamisen jälkeen lapsi itsekseen vertailee, ja seuraus tästä vertailemisesta on se, että sen kunnioitus vähenee ohjaajiaan kohtaan; ja luonnollinen seuraus taas siitä on, että heidän vaikutusvaltansa heikkenee. Jos kasvatti joskus johtuu ajattelemaan, että on olemassa aikaihmiä, joilla ei ole enemmän järkeä kuin lapsilla, niin kunnioituksen tunne kokonaan häviää ja kasvatusta on hukkaan mennyttä. Lapsen ei tule tuntea muita esimiehiä kuin isänsä ja äitinsä tai heidän puutteessa imettäjänsä ja kasvattajansa; ja näissä kahdessaakin jo on liikaa. Mutta tämä kaksinaisuus on välttämätön, ja ainoa seikka, joka voi lieventää tätä epäkohtaa on se, että nuo kaksi erisukupuolista henkilöä, jotka lapsen kasvatusta ohjaavat, siihen määrään ovat yhtä mieltä sen suhteen, että nämä kaksi lapsen mielestä muodostavat vaan kuin yhden ainoan henkilön.

Imettäjän tulee elää entistään hieman mukavammin, hänen ruokansa tulee olla vähän ravitsevampaa; mutta hän ei saa kokonaan muuttaa elintapaansa. Sillä äkillinen ja täydellinen muutos, silloinkin kun se tapahtuu pahasta parempaan, on aina vaarallinen terveydelle. Ja kun hänen tavallinen elintapansa on ylläpitänyt hänen terveyttään tai tuottanut sen hänelle, niin mitä hyödyttäisi sen muuttaminen?

Maalaisnaiset syövät vähemmän lihaa ja enemmän vihanneksia kuin kaupunkilaisnaiset. Tämä ruokajärjestys näyttää olevan pikemmin hyödyllinen kuin vahingollinen heidän ja heidän lastensa terveydelle. Kun maalaisnaisille tuodaan kaupunkilaisten lapsia imetettäväksi, annetaan heidän syödä kosolta lihalientä ja luullaan varmasti, että lihomehu tekee heidän maitonsa voimakkaammaksi ja runsaammaksi. Minä en ollenkaan ole samaa mieltä, sillä minulla puolestani on se kokemus, että sillä tavoin imetetetyt lapset ovat enemmän vatsakivuille ja madoille alttiina kuin muut.

Tämä ei ollenkaan ole ihmeellistä, kun näet eläimellisissä ruoka-aineissa, niiden ollessa

mätänemistilassa vilisee matoja, mikä ei ole yhtä suuressa määrin kasviaineiden laita. Maito, joskin se on muodostunut eläimellisessä ruumiissa, on kasviaineksista kokoonpantu,[16] tämän todistaa sen kemiallinen tutkiminen. Se happensee helposti; se ei osota merkkiäkään haihtuvasta lipeäsuolasta, kuten eläimelliset ainekset, vaan erottaa kasvien tavoin oleellisesti neutraalista suolaa.

Kasvinsyöjien naarasten maito on makeampaa ja terveellisempää kuin lihansyöjien. Ollen muodostunut samanlaatuisista aineista se säilyy paremmin muuttumattomana ja on vähemmän altis mätänemiselle. Mitä tulee ravintoaineen paljouteen, on yleisesti tunnettua, että jauhoruuat synnyttävät enemmän verta kuin liharuuat; on siis luonnollista, että ne myös tuottavat enemmän maitoa. En saata luulla että lapsi, jota ei liian aikaisin vieroteta pois imettäjästään, tai jota vierottamisen jälkeen ravittaisiin pelkillä kasviksilla ja jonka imettäjä niinkään söisi ainoastaan kasviksia, kärsii madoista.

On mahdollista että ravintona käytetyt kasvikset tuottavat maitoa, joka helpommin happensee; mutta minä en millään muotoa pidä hapanta maitoa epäterveellisenä. Kokonaiset kansakunnat, jotka nauttivat pelkkää hapanta maitoa, voivat siitä sangen hyvin, ja minusta tuntuu kaikkien noiden happoja kuluttavien aineiden käyttäminen täydelliseltä kujeilemiselta. On henkilöitä, joiden vatsa ei kärsi maitoa, eikä mikään happoja kuluttava aine voi saattaa sitä sille kärsittäväksi; toiset taas kärsivät sitä ilman mainittuja aineita. Pelätään hapanta maitoa, mutta se on järjetöntä, kun tiedetään, että maito aina happensee vatsassa. Siten siitä tulee tarpeeksi vahva ravinto lapsille ja eläinten poikasille. Jos se ei happenisi, se valuisi vatsan kautta ravitsematta.[17] Turhaan tehdään maitoa monella monituisella tavalla ohuemmaksi ja käytetään lukemattomia happoja kuluttavia aineita, sillä jokainen joka juo maitoa, sulattaa vatsassaan juustoa; tämä tapahtuu poikkeuksetta. Vatsa on siihen määrään sovelias juoksuttamaan maitoa, että vasikan mahalla maitoa juoksutetaan juustoksi.

Luulen siis ettei ole syytä muuttaa imettäjien tavallista ravintoa, vaan että on vallan riittävää, jos heille annetaan runsaampaa ja parempilaatuista ravintoa. Rasvattomat ruuat eivät luonnostaan ole kiihottavia. Ainoastaan niiden valmistamistapa tekee ne epäterveellisiksi. Parantakaa keittotaitonne säännöt; älkää viljelkö paljon leivottuja ja paistettuja ruokia; älkää panko tulelle voita, suolaa ja maitoruokia; älkää höystäkö vedessä keitettyjä vihanneksia ennenkuin ne vallan kuumina tuodaan pöydälle. Rasvattomat ruuat eivät suinkaan kiihota imettäjää, vaan tuottavat hänelle päinvastoin runsasta ja laadultaan parempaa maitoa.[18] Olisiko mahdollista että liharuokajärjestys olisi parempi imettäjälle, kun kasvien syöminen tunnustetusti on parempi lapselle? Olisihan se ristiriitaista.

Etenkin ensi ikävuosina ilma vaikuttaa lapsen ruumiinrakennukseen. Herkkään ja pehmeään ihoon se tunkee joka huokosesta, muodostelee kasvavia soluja ja jättää niihin vaikutuksia, jotka eivät häviä. En siis neuvoisi ottamaan talonpoikaisnaista kylästä ja sulkemaan häntä kaupungin huoneeseen ja antamaan hänen siellä imettää lasta. Minun mielestäni on parempi, että lapsi pääsee hengittämään maaseudun raitista ilmaa, kuin että imettäjä tulee hengittämään kaupungin huonoa. Lapsi siirtyköön uuden äitinsä säätyyn, asukoon hänen maalaismajassaan, ja sen kasvattaja seuratkoon sitä sinne. Lukija suvaitkoon muistaa ettei tämä kasvattaja ole palkattu henkilö, vaan että hän on lapsen isän ystävä. Mutta ellei tällaista ystävää ole löydettävissä, ellei tuollainen maallemuutto ole helppoa; ellei mitään siitä mitä olette neuvonut meille ole toteutettavissa, mitä silloin on tehtävä sen asemasta? — näin kysyttäneen minulta. Olenhan sen jo teille sanonut: tehkää, kuten itse parhaaksi näette; sitä varten ei tarvita neuvoja.

Ihmiset eivät ole luodut elämään sullottuina muurahaispesiin, vaan elämään hajaantuneina ympäri maapalloa sitä viljelläkseen. Kuta enemmän he sulloutuvat yhteen, sitä enemmän he turmeltuvat. Ruumiin heikkous ja hengenvauriot ovat välttämättömiä seurauksia liiallisesta kokoonkerääntymisestä. Ihminen on kaikista eläimistä vähimmin sovelias elämään laumoissa. Lampaiden tavoin laumoittuneet ihmiset kuolisivat sukupuuttoon ennen pitkää. Ihmisen hengitys on kuolettavan turmiollinen hänen kaltaisilleen; tämä pitää, paikkansa niin alkuperäisessä kuin kuvaannollisessa merkityksessä.

Kaupungit ovat ihmissukukunnan turmionkuiluja. Muutaman sukupolven kuluttua rodut kuolevat tai huononevat; niitä täytyy uudistaa, ja maaseutu toimittaa aina tämän uudistuksen. Lähettäkää siis lapsenne niin sanoakseni itse uudistamaan itseään ja saavuttamaan keskellä ketoja sitä elinvoimaa, joka menetetään liian tiheään asuttujen seutujen epäterveellisessä ilmassa. Maalla oleskelevat raskaat vaimot palaavat kiireisesti kaupunkiin synnyttämään; heidän pitäisi menetellä juuri päinvastoin, varsinkin niiden jotka tahtovat hyvin ravita lapsiaan. He katuivat sitä paljon vähemmän kuin mitä luulevat; ja ihmissuvulle luonnollisemmassa olopaikassa luonnon velvollisuuksiin yhtyneet huvitukset pian karkottaisivat heistä halun sellaisiin huvituksiin, jotka näille velvollisuuksille ovat vieraat.

Heti synnytyksen jälkeen lapsi pestään haalealla vedellä, johon tavallisesti sekoitetaan viiniä. Tämä viinin lisääminen minusta tuntuu jotenkin turhalta. Luonto kun ei tuota mitään käynnyttä ainetta, on sangen epätodenmukaista, että keinotekoinen neste olisi tärkeä sen synnyttämille olennoille.

Samasta syystä se varokeino, että lämmitetään vesi haaleaksi, ei sekään ole välttämätön; monet kansat pesevätkin vastasyntyneitä lapsiaan puroissa tai suorastaan meressä. Mutta meidän lapsemme,

jotka ovat hemmoteltuja ennen syntymistään hemmoteltujen vanhempiensa vuoksi, saavat kumppanikseen elämään tärvellyn terveyden, eikä sitä heti alussa saa panna alttiiksi kaikille niille kokeiluille, joiden on määränä parantaa se. Ainoastaan asteittain saattaa niille hankkia alkuperäisen elinvoiman. Seuratkaa siis aluksi totuttua menettelytapaa ja poiketkaa siitä vasta vähitellen. Peskää lapsia usein; niiden likaisuus osottaa, että se kyllin on tarpeen. Kun lapsia vaan pyyhitään, kiihotetaan niiden ihoa. Mutta mikäli ne vahvistuvat, niin sikäli vähentäkää veden haaleutta, kunnes viimein kesät talvet pesette niitä kylmässä jopa jääkylmässäkin vedessä. Jotta lapsi ei joutuisi vilustumisen vaaraan, on tärkeää että tämä väheneminen tapahtuu hitaasti, asteittain ja huomaamatta, ja veden lämpötilaa saattaa tarkalleen mitata lämpömittarilla.

Niin pian kuin tämä kylvyn käyttäminen on tullut tavaksi, ei sitä enää pidä keskeyttää, vaan päinvastoin jatkaa koko elinaikansa. Pidän sitä tärkeänä sekä puhtauden ja nykyisen terveyden kannalta, että myös hyödyllisenä varokeinona saattamaan notkeammiksi jäntereiden kudokset ja tekemään ne taitavammiksi vaivatta ja vaaratta mukaantumaan lämmön ja kylmän eri määriin. Tämän vuoksi neuvoisin, että kukin varttuessaan vähitellen totuttaisi itsensä kylpemään milloin kuumassa vedessä, jolla on kaikki eri kärsittävässä olevat astemäärät, milloin taas samalla tavoin eri asteisessa kylmässä vedessä. Täten totuttuamme kärsimään veden eri lämpötiloja, veden, joka ollen tiviimpää ainetta koskettelee meitä useammassa pisteessä ja vaikuttaa meihin enemmän kuin ilma, tämän vaikutukset menettäisivät melkein kaiken voiman meihin nähden.

Älköön sallittako että lapselle sinä hetkenä, kun se rupeaa hengittämään ja pääsee vapaaksi äidin kohdun muodostamista kapaloista, annetaan toisia kapaloita, jotka sitä puristavat entistään kireämmälle. Pois kaikki myssyt, siteet ja kapalot ja niiden sijaan avarat ja aallehtivat vaatteet, jotka jättävät lapsen kaikki jäsenet vapaiksi ja jotka eivät saa olla liian raskaat estämään sen liikkeitä eivätkä liian paksut, niin että lapsi voi tuntea ilman eri vaikutukset.[19] Pankaa lapsi suureen kehtoon,[20] jonka laidat sisältäpäin on hyvin pehmeiksi päällystetty, jotta lapsi siinä itseään loukkaamatta vapaasti voi liikkua. Kun se alkaa vahvistua, niin antakaa sen ryömiä huoneessa; antakaa sen kehittää ja ojennella pieniä jäseniään, ja tulette huomaamaan, miten se voimistuu päivä päivältä. Verratkaa sitä samanikäiseen ja huolellisesti kapaloittuun lapseen, ja olette ihmetellen huomaava erotuksen niiden edistymisessä.[21]

Saattaa odottaa suurta vastustusta imettäjiensä puolelta, joille hyvin kapaloitu lapsi tuottaa vähemmän vaivaa kuin kapaloimaton, jota alati täytyy valvoa. Sitäpaitsi näkyy paremmin milloin lapsi on likainen, kun sillä on yllä avoin kolttu; sitä täytyy useammin pestä. Lopuksi tottumus on todistusperuste, jota muutamissa maissa ei koskaan saata kumota kaikkien mieliksi.

Älkää ryhtykö selittämään imettäjiensä järkisyyttä. Antakaa käskynne ja pitäkää huolta siitä, että ne täytetään, älkääkä säästäkö vaivojanne saattaaksenne antamanne määräykset helpoiksi käytännössä toteuttaa. Miksi ette ottaisi osaa tämän tehtävän suorittamiseen? Tavallista kasvatustapaa noudatettaessa, jolloin pidetään silmällä etupäässä ruumiillista kehitystä, katsotaan pääseikaksi sitä, että lapsi elää eikä riudu, ja kaikki muu on sivuseikkoja, mutta kysymyksessä olevassa tapauksessa, kun kasvatusta alkaa syntymästä, on lapsi tästä hetkestä alkaen oppilas, ei kasvattajan, vaan luonnon oppilas. Kasvattajan toimena on yksinomaan tutkia tämän ensimmäisen opettajan tarkoituksia ja estää vastustamasta sen huolenpitoa. Hän pitää silmällä hoidokastaan, seuraa sitä, hän tähystelee valppaasti sen heikon ymmärryksen ensi valonvälkettä, vallan kuin muhamettilaiset ensimmäisen kuunneljänneksen lähestyessä tähystelevät kuun nousemista taivaalle.

Synnymme omistaen oppimismahdollisuuden, mutta tietämättä mitään, osaamatta mitään. Sielu ollen kahlehdittu epätäydellisiin ja puoleksi kehittyneisiin elimiin ei ole itsetietoinen olemassaolostaan. Vastasyntyneen lapsen liikunnot ja huudot ovat puhtaasti mekaanisia ilmiöitä, vailla tietoisuutta ja tahtoa.

Olettakaamme että lapsi syntyessään olisi yhtä vahva kuin aikamies, että se, niinsanoakseni, astuisi ulos äitinsä kohdusta täysiaseisena, kuten Pallas Atene astui ulos Jupiterin päästä, niin tällainen täysikasvuinen lapsi olisi täydellinen hölmö, automaatti, liikkumaton ja melkein tunnoton kuvapatsas. Se ei näkisi mitään, ei kuulisi mitään, ei tuntisi ketään ihmistä eikä osaisi kääntää silmiään siihen, mitä sen olisi tarve katsoa. Se ei huomaisi mitään ulkoesineitä eikä sen aistimet kykenisi siinä aistimuksia synnyttämään; sen silmät eivät erottaisi värejä, sen korvat eivät kuulisi ääniä, se ei tuntisi esineiden kosketusta, se ei edes tietäisi, että sillä itsellään on ruumis; käsiensä kosketuksen se havaitsisi aivoissaan; kaikki sen aistimukset kokoontuisivat yhteen ainoaan pisteeseen. Sen olemassaolo ilmenisi vaan yhdessä yhteisessä aistimuskäytössä (sensorium), sillä olisi yksi ainoa mielle, nimittäin *minä*, johon se kohdistaisi kaikki aistimuksensa, ja tämä mielle, eli oikeammin himmeä havaitsemus, olisi ainoa seikka, mikä kohottaisi sen tavallista lasta ylemmäksi.

Tämä yhtäkkiä täysikasvuiseksi muodostunut ihminen ei myöskään osaisi nousta pystyyn jaloilleen, se tarvitsisi paljon aikaa oppiakseen pystyasennossa pysymään tasapainossa; ehkei se sitä edes

yrittäisikään, vaan nähtäisiin ehkä tämän suuren, vahvan ja rotevan ruumiin pysyvän paikallaan kuin kiven tai ryömivän ja laahaavan itseään eteenpäin kuin koiranpenikan.

Sillä olisi mielipahan tunne tarpeistaan, niitä tuntematta ja voimatta keksiä mitään keinoa niitä tyydyttääkseen. Ei ole olemassa mitään välitöntä yhteyttä vatsa-, käsivarsi- ja jalkalihasten välillä, niin että nämä, jos olisikin yltympäri ravintoaineita, eivät saattaisi sitä ottamaan askeltakaan niitä lähestyäkseen eivätkä ojentamaan kättä niihin tarttuakseen; ja koska sen ruumis olisi täysikasvuinen ja kaikki sen jäsenet kehittyneet, ei se siis olisi lasten tavoin levoton ja alati liikkeessä, saattaisipa kuolla nälkään ennenkuin olisi liikahtanut ravintoa hankkimaan. Ken vähänkin on harkinnut tietokykymme asteittaista kehitystä, ei saata kieltää että jotenkin sellainen oli ihmisen alkuperäinen tietämättömyyden ja saamattomuuden tila, ennenkuin hän oli oppinut mitään kokemukselta tai vertaisiltaan.

Tunnetaan siis, tai voidaan tuntea se kohta, josta kukin lähtee saapuakseen yleiseen ymmärtämismäärään; mutta kukapa tuntee sen äärimäiset rajat? Kukin edistyy enemmän tai vähemmän lahjojensa, makunsa, tarpeidensa, taipumustensa, intonsa ja toimintatilaisuuksiensa mukaan. En tunne yhtään filosofia, joka olisi ollut kyllin rohkea sanomaan: kas tuossa se raja, jolle ihminen voipi saapua, mutta jonka yli hän ei voi astua. Me emme tiedä, kuinka laajan kehityksen luontomme meille sallii; ei kukaan meistä ole mitannut sitä kehitys-etäisyyttä, joka saattaa olla olemassa kahden ihmisen välillä. Tokko lienee niin alhaista sielua, ettei tämä ajatus sitä innostaisi ja ettei se ylpeydessään joskus itselleen sanoisi: kuinka monet olen jo jättänyt taakseni, kuinka monen muun tasalle voin vielä päästä! miksi vertaiseni menisi minusta edelle?

Toistan vielä kerran: ihmisen kasvatusta alkaa hänen syntymästään; ennenkuin hän puhuu ja ymmärtää, hän jo oppii. Kokemus käy opetuksen edellä; sinä hetkenä jolloin lapsi tuntee imettäjänsä, se on jo oppinut paljon. Ihmettelisimme mitä raaimmankin ihmisen tietoja, jos olisimme seuranneet hänen kehitystään hänen syntymästään nykyhetkeen. Jos koko inhimillinen tietämys jaettaisiin kahteen osaan, joista toinen olisi yhteinen kaikille ihmisille ja toinen erityisesti oppineiden omistama, olisi jälkimäinen hyvin vähäinen verrattuna edelliseen. Mutta me emme ollenkaan ajattele yleistä tiedonsaavutusta, se kun tapahtuu ilman erityistä punniskelua, jopa ennen järkevään iän tuloa, ja kun tieto huomataan vaan sen erilaisuudesta, ja koska, kuten algebrallisissa ekvatsioneissa, yhtäsuuria suureita ei oteta lukuun.

Eläimetkin oppivat paljon. Niillä on aistimet, niiden tulee siis oppia niitä käyttämään, niillä on tarpeensa, niiden tulee siis oppia niitä tyydyttämään: niiden tulee oppia syömään, astumaan, lentämään. Nelijalkaiset eläimet, jotka seisovat jaloillaan syntymästään alkaen, eivät siltä osaa kävellä; niiden ensi askeleista huomaa, että ne ovat epävarmoja kokeiluja. Häkeistään päässeet kanarialinnut eivät osaa lentää, ne kun eivät ole koskaan ennen lentäneet. Kaikki on oppia elollisille ja tunteville olennoille. Jos kasveilla olisi kyky liikkua paikaltaan, täytyisi niillä olla aistimet, ja niiden tulisi saavuttaa tietoja, muuten suvut pian kuolisivat.

Lasten ensimmäiset mielteet ovat tunnevaikutteita, ne eivät tajua muuta kuin mielihyvää ja mielipahaa. Koska ne eivät osaa kävellä eivätkä käsin tarttua kiinni, tarvitsevat ne paljon aikaa muodostaakseen itselleen ne kuvittelevat aistimukset, jotka osottavat niille niiden ulkopuolella olevat esineet; mutta sillä välin kuin nämä esineet heidän mielessään saavat ulottuvaisuutta, ikäänkuin etenevät heidän silmistään ja saavat eri kokonsa ja muotonsa, usein toistuvat ulkoistimukset alkavat alistaa niitä tottumuksen voiman alaiseksi. Näkee lasten silmäin lakkaamatta kääntyvän valoa kohti, ja jos valo lankeaa sivulta, vaistomaisesti kääntyvän sinnepäin. Tulee siis kääntää niiden kasvot päivää kohti, muuten ne voivat tottua katsomaan kieron. Lasten tulee myös aikaisin tottua pimeään; muuten ne itkevät ja parkuvat niin pian kuin siihen joutuvat. Jos niille annetaan ruokaa ja jos ne pannaan nukkumaan liian sääntillisesti, niin ruoka ja uni näiden määräraajojen kuluttua käyvät niille välttämättömiksi, ja kohta ne eivät enää halua niitä tarpeesta, vaan tottumukselta, tai pikemmin: tottumus lisää uuden tarpeen luonnon vaatimaan, ja sitä tulee välttää.

Ainoa tottumus, joka on lapseen istutettava, on se, ettei se saa mitään tottumuksia; älköön sitä kannettako useammin toisella kuin toisella käsivarrella, älköön sitä totutettako ojentamaan ennemmin toista kuin toista kättä tai useammin käyttämään toista kättänsä, älköönkä siihen, että se tahtoo syödä, nukkua ja olla hereillä samoina tunteina ja ettei se voi olla yksin yöllä eikä päivällä. Valmistettakoon sitä aikaisin oikein käyttämään vapauttaan ja voimiaan jättämällä sen ruumiille luonnollinen ryhtinsä ja saattamalla se kykeneväksi aina hillitsemään itseänsä ja kaikessa käyttämään tahtoansa, niin pian kuin se siinä on herännyt.

Heti kun lapsi alkaa erottaa esineitä toisistaan, on tärkeätä valita ne esineet, jotka sille näytetään. Luonnollisesti kaikki uudet esineet herättävät ihmisessä mielenkiintoa. Hän tuntee itsensä niin heikoksi, että pelkää kaikkea, mitä ei tunne: tottumus nähdä uusia esineitä, ilman että ne herättävät epämieluisia tunteita, karkottaa tämän pelon. Siisteissä taloissa kasvatetut lapset, missä ei kärsitä hämähäkkejä, pelkäävät niitä, ja tämä pelko pysyy heissä usein vielä suureksi tultuansa. En koskaan ole nähnyt talonpoikaisihmisen, -miehen, -vaimon tai -lapsen pelkäävän hämähäkkejä.

Kuinka siis lapsen kasvatusta ei alkaisi ennenkuin se puhuu ja ymmärtää, kun yksistään ne esineet, joita sille näytetään, ovat omansa saattamaan sen pelokkaaksi tai rohkeaksi? Minä neuvon totuttamaan lasta näkemään uusia esineitä, rumia, inhottavia, eriskummaisia eläimiä; mutta tapahtukoon se vähitellen ja kaukaa, kunnes lapsi on siihen tottunut ja kunnes se usein nähtyään muiden niitä koskettelevan itse niitä rohkenee kosketella. Jos se lapsuutensa aikana on tottunut pelotta näkemään rupisammakkoja, käärmeitä ja krapuja, on se suurena ilman kauhua katseleva mitä eläimiä tahansa. Ken joka päivä näkee kauhistuttavia ilmiöitä, ei lopulta enään tunne sellaisia.

Kaikki lapset pelkäävät naamareita. Näytänpä siis aluksi Émilelle miellyttävän näköistä naamaria. Sitten joku hänen nähden panee tämän naamarin kasvoilleen; minä alan nauraa, kaikki muut nauravat mukana, ja lapsi nauraa kuten muut. Vähitellen totutan sitä vähemmin miellyttäviin naamareihin ja lopulta kamalannäköisiin. Jos olen taitavasti toimittanut tämän asteittaisen muutoksen, niin ei lapsi ollenkaan pelästy viimeisen naamarin ilmestyessä, vaan nauraa sille kuten ensimmäisellekin. Tämän jälkeen en enää pelkää, että sitä voidaan pelottaa naamareilla.

Kun pikku Astyanax Hektorin ja Andromaken jäähyväishetkellä pelästyy isänsä kypärissä liehuvaa höyhentyhtöä, oudoksuu sitä ja heittäytyy parkuen imettäjänsä povelalle, saattaen äitinsä kyynelisin hymyilemään, niin mitä tekee Hektor karkottaakseen tämän kauhun? Hän menettelee vallan oikein, laskien kypärinsä maahan ja sitten hyväillen lasta. Levollisempana hetkenä ei pitäisi tyytyä siihen; tulisi lähestyä kypäriä, leikitellen kosketella höyheneitä, antaisi lapsen kosketella niitä ja lopuksi imettäjä ottaisi kypärin ja painaisi sen nauraen omaan päähänsä, jos vaan naisen käsi uskaltaisi koskea Hektorin aseisiin.

Jos on kysymys Émilien totuttamisesta ampuma-aseen laukaukseen, niin ensin laukaisen pelkällä nallihatulla ladatun pistoolin. Tämä äkillinen ja haihtuva leimahdus, tämä pienoissalama häntä huvittaa; toistan saman pannen pyssynpiippuun hieman ruutia; jonkun ajan kuluttua lataan pistoolini heikosti ilman etupanosta, sitten vahvemmin; lopulta voin totuttaa hänet pyssyn- ja kanuunanlaukauksiin, jopa mitä hirvittävimpiin pamauksiin.

Olen huomannut että lapset harvoin pelkäävät ukkosta, elleivät sen jyrähdykset ole kovin ankaroita ja koske korvakalvoihin; muuten ne eivät pelkää sitä kuin silloin, kun ovat kuulleet, että salama haavoittaa tai tappaa joskus. Jos lapsen saavuttama kokemus sille tuottaa pelontunteita, niin meneteltäköön siten, että tottumus sitä taas rauhoittaa. Asteittain ja hitaasti tapahtuvalla totuttamisella saatetaan sekä täysikasvuinen ihminen että lapsi pelottomaksi joka suhteessa.

Alkuiässä, jolloin muisti ja mielikuvitus vielä ovat toimimatta, lapsen tarkkaavaisuus kiintyy ainoastaan siihen, mikä hetkellisesti vaikuttaa sen aistimiin. Koska aistimukset ovat sen tiedon ensi aineksia, tulee tarjota ne sille sopivassa järjestyksessä, jotta sen muisti kehittyisi niitä samassa järjestyksessä kerran tarjoamaan sen ymmärrykselle; ja koska lapsi tarkkaa ainoastaan aistimuksiaan, riittää että sille aluksi selvästi osottaa yhteyden näiden aistimusten ja niitä aiheuttavien esineiden välillä. Lapsi tahtoo tunnustella ja kosketella kaikkea; älkää estäkö sitä tästä levottomasta pyrkimyksestä; se tuottaa sille hyvin tärkeitä kokemuksia. Siten se oppii tuntemaan esineiden lämmön, kylmyyden, kovuuden, pehmeuden, niiden painavuuden ja keveyden, havaitsemaan niiden suuruuden, muodon ja kaikki ulkonaiset ominaisuudet, kaiken tämän katselemalla, tunnustelemalla,[22] kuuntelemalla, ennen kaikkea vertaamalla näköä kosketukseen ja silmällä jo edeltäkäsinkin arvostellen aistimusta, minkä sormien kosketus aikaansaisi.

Ainoastaan liikkeen kautta me opimme, että on olemassa ulkopuolella itseämme olioita, ja ainoastaan oman liikuntomme kautta saavutamme ulottuvaisuuden käsitteen. Juuri sen vuoksi, ettei lapsella ole tätä käsitettä, se samalla tavoin umpimähkään ojentaa kättänsä tarttuakseen vallan lähellä olevaan tai sadan askeleen päässä sijaitsevaan esineeseen. Tämä ponnistus, jonka se tekee, saattaa näyttää vallanhimon merkiltä tai annetulta käskyltä, että esine lähestyisi tai että toiset sen lapselle noutaisivat; niin ei kuitenkaan ole laita; lapsen menettely johtuu yksinkertaisesti siitä, että se näkee samojen esineiden, jotka ensin havaitsi aivoissaan ja sitten silmiensä edessä, olevan sormiensa päässä eikä saata mielessään kuvitella muuta etäisyyttä kuin sellaista, joka on sen saavutettavissa. Pitäkää siis huolta siitä, että se usein saa liikkua, että se siirtyy paikasta toiseen, että se saa huomata paikan vaihdoksen, jotta se oppisi arvostelemaan eri etäisyyksiä. Kun se alkaa niitä tuntea, tulee muuttaa menettelyä, ja sitten panna se liikkumaan aikaihmissen tahdon mukaan, eikä kuten se itse tahtoo; sillä niin pian kuin sen aistimet eivät enään vie sitä harhaan, johtuu sen ponnistus toisesta syystä. Tämä muutos on huomattava ja kaipaa selitystä.

Luonnollisten tarpeiden aiheuttama mielipaha näyttäytyy, lapsen kaivatessa toisten apua, ulkonaisissa liikkeissä ja ilmeissä. Siitä lasten parkuminen. Ne itkevät paljon, ja se on luonnollista. Kaikki niiden aistimukset ovat mielenliikutuksia: kun nämä ovat mieluisia, ne nauttivat niistä ääneti; kun ne taas ovat epämieluisia, ilmaisevat ne sen omalla kielellään ja pyytävät huojennusta. Ollen hereillä ne eivät juuri voi pysyä välinpitämättömyyden tilassa; joko ne nukkuvat tai ovat

mielenliikutusten valloissa.

Kaikki kielet ovat keinotekoisia tuotteita. On kauvan tutkittu olisiko olemassa luonnollinen ja kaikille ihmisille yhteinen kieli. Epäilemättä on olemassa yksi sellainen, nimittäin se kieli, jota lapset käyttävät, ennenkuin osaavat puhua. Tämä kieli tosin on ääntämiseltään tolkutonta, mutta korollista, soinnukasta ja helppoa ymmärtää. Perehtymisemme täysikäisten kieliin on saattanut meidät siihen määrään sitä laiminlyömään, että olemme sen kokonaan unhottaneet. Tarkatkaamme lapsia ja pian taas olemme oppivat niiden kielen. Imettäjät ovat opettajamme tässä kielessä, he ymmärtävät kaiken, minkä heidän hoidokkaansa sanovat, he vastaavat niille ja pitävät niiden kanssa hyvin yhtenäisiä vuoropuheluja; ja vaikka imettäjät lausuvatkin sanoja, ne ovat vallan turhia, sillä lapsi ei ymmärrä sanan merkitystä, vaan äänen painon jolla se on lausuttu.

Äänen välittämään kieleen yhtyy toinen, nimittäin ilmeiden välittämä, joka ei suinkaan ole heikompi. Nämä ilmeet eivät näyttäyt lasten heikoissa käsissä, vaan niiden kasvoissa. On hämmästyttävää, kuinka ilmehikkäät jo ovat nämä epätäydellisesti muodostuneet kasvot; niiden ilmeet muuttuvat hetkestä toiseen käsittämättömän nopeasti. Näette niissä hymyn, halun ja kauhistuksen syntyvän ja haihtuvan yhtä monen salamanvälkkeen tavoin; joka kerta luulette näkeväne uudet kasvot. Kieltämättä niiden kasvolihakset ovat liikkuvammat kuin aikaihmisillä. Sitävastoin niiden himmeät silmät eivät sano juuri mitään. Sellaisten tuleekin olla niiden ilmaisumerkkien, iässä, joka tuntee pelkkiä ruumiillisia tarpeita; aistimukset näet kuvastuvat kasvojen ilmeissä, tunteet katseissa.

Koska ihmisen alkutila on puute ja heikkous, sen ensi äänet ovat valitus ja itku. Lapsi tuntee tarpeensa eikä voi niitä tyydyttää, se rukoilee toisten apua huudoillaan; jos sillä on jano, se itkee, jos sillä on liian kylmä tai kuuma, se itkee; jos se tarvitsee liikettä ja sitä pidetään paikallaan, se itkee; jos se tahtoo nukkua ja sitä pidetään liikkeellä, se itkee. Kuta epämukavampi sen on olla, sitä useammin se pyrkii muuttamaan asentoaan. Sillä on vaan yksi ainoa puhetapa, se kun ei juuri tunne muuta kuin yhdenlaista pahoinvointia, nimittäin epätäydellisten elintensä aiheuttamaa, joiden eri vaikutuksia se ei osaa erottaa; kaikki epämieluisat aistimukset muodostavat siinä yhden ainoan mielihapan tunteen.

Tästä itkusta, jonka luulisi ansaitsevan niin vähän huomiota, syntyy ihmisen ensimmäinen suhde kaikkeen siihen, mikä sitä ympäröi; siinä taotaan sen pitkän ketjun ensi rengas, joka muodostaa yhteiskuntajärjestyksen.

Kun lapsi itkee, sen on paha olla, sillä on joku tarve, jota se ei voi tyydyttää; tätä tarvetta haetaan, tutkitaan, se löydetään ja tyydytetään. Kun sitä ei huomata, kun ei sitä siis tyydytetä, itku jatkuu, ja tämä tuskastuttaa; hyväillään lasta, jotta se vaikenisi, sitä tuuditetaan, sille lauletaan, että se nukkuisi. Jos se vaan yhä itsepäisesti jatkaa, käydään kärsimättömäksi ja uhataan sitä; sydämettömät imettäjät lyövät sitä joskus. Tämä on omituinen kokemus, jonka se saa mukaansa elämään.

En koskaan ole unhottava kuinka kerran näin erään imettäjän lyövän sellaista epämukavaa parkujaa. Pienokainen vaikenä heti, ja minä luulin että se tapahtui pelosta. Ajattelin itsekseni: siitä on kehittynyt orjallinen sielu, jota ei saada tekemään mitään ilman ankaruutta. Erehdyin; tuo poloinen oli vähällä tukehtua kiukusta, se tavoitteli hengitystään, näin sen muuttuvan punasinerväksi kasvoiltaan. Seuraavassa tuokiassa kaikki korvia viiltävät huudot; kaikki tällä iällä mahdolliset kostonhimon-, raivon- ja epätoivontunteet ilmenivät sen äänessä. Pelkäsin, että se kuolisi tästä mielenkiihotuksesta. Jos ennen olisin epäillyt sitä, että oikean ja väärän tietoisuus on synnynnäinen ihmissydämessä, niin tämä ainoa esimerkki olisi tehnyt vakaumukseni järkähtämättömäksi. Olen varma siitä, että lapsen kädelle sattumalta pudonnut palava kekäle olisi siihen koskenut vähemmän kuin tämä lyönti, joka tosin oli jotenkin vähäinen, mutta annettu selvästi loukkaavassa tarkoituksessa.

Tämä lasten herkkä taipumus suuttumiseen, kiukustumiseen ja vihastumiseen vaatii erityisen varovaista menettelyä. Boerhaave arvelee, että lasten taudit enimmästi ovat kouristuksentapaisia; niiden pää kun näet on verrattain suurempi ja hermosto laajempi kuin aikaihmisillä, hermot helpommin kiihottuvat. Karkottakaa niiden luota mitä huolellisimmin kaikki palvelijat, jotka niitä kiusaavat, suuttuttavat ja saattavat kärsimättömiksi; he ovat niille sata kertaa vaarallisemmat ja turmiollisemmat kuin ilman ja vuodenaikojen aiheuttamat vahingot. Niin kauan kuin lapset kohtaavat vastustusta ainoastaan esineissä, eivätkä ihmistahdoissa, ne eivät tule uppiskaisiksi eivätkä äkäisiksi ja ne pysyvät paremmin terveinä. Tässä piilee yksi syy siihen, että kansan lapset, jotka kasvavat vapaampina ja riippumattomampina, yleensä ovat vahvemmat, vähemmän arat ja rotevammat kuin ne lapset, joita luullaan paremmin kasvatettavan siten, että alituisesti vastustetaan niiden tahtoa. Mutta tulee aina huomata, ettei siltä tarvitse lasta kaikessa totella, vaikka kohta ei aina vastustella sen tahtoa.

Lapsen ensimmäiset kyneleet ovat pyyntöjä; jos emme ole varuillamme, ne pian muuttuvat käskyiksi. Aluksi ne pyytävät apua, lopuksi ne vaativat palvelusta. Täten niiden omasta heikkoudesta, josta ensin johtuu niiden riippuvaisuudentunne, syntyy sittemmin käskemisen ja hallitsemisen käsitteet. Mutta koska tämä käsite aiheutuu vähemmän niiden tarpeista kuin meidän alttiista palveluksestamme, niin tästä alkavat näyttäytyä siveelliset vaikuttimet, joiden välitön syy ei piile luonnossa, ja on siis selvää,

miksi on tärkeätä tästä ensi iästä alkaen tutkistella lapsen liikkeiden, ilmeiden ja huutojen salaista tarkoitusta.

Kun lapsi ojentaa kättänsä ponnistaen ja mitään sanomatta, se luulee saavuttavansa esineen, se kun ei osaa arvostella etäisyyttä; se erehtyy. Mutta kun se valittaa ja parkuu kättään ojentaessaan, silloin se ei enää erehdy etäisyyden suhteen, se käskee esineen lähestyä tai lähellä olevia henkilöitä sitä sille tuomaan. Vieköö se edellisessä tapauksessa hitaasti ja lyhyin askelin esineen luo; älkää jälkimäisessä tapauksessa edes olko kuulevinanne sen huutamista; kuta enemmän se parkuu, sitä vähemmän sitä tulee kuunnella. On tärkeätä aikaisin totuttaa sitä luopumaan antamasta käskyjä ihmisille, se kun ei ole heidän valtiaansa, ja esineille, jotka eivät sitä kuule. Siis kun lapsi tahtoo saada jonkun esineen, jonka se näkee ja joka tahdotaan sille antaa, on parempi viedä lapsi tuon esineen luo kuin tuoda se lapselle; lapsi näet tekee tästä menettelystä johtopäätöksen, joka on sen iän mukainen, eikä tätä vaikutusta voida millään muulla tavoin aikaansaada.

Abotti de Saint-Pierre sanoi ihmisiä suuriksi lapsiksi; saattaisi päinvastaisesti sanoa lapsia pieniksi ihmisiksi. Ajatelmina ovat tämänkaltaiset lausemat päteviä; periaatteina ne kaipaavat selitystä. Kun Hobbes sanoi häijyä ihmistä rotevaksi lapseksi, hän lausui vallan ristiriitaisen seikan. Häijyys johtuu aina heikkoudesta; lapsi on häijy ainoastaan sen vuoksi, että se on heikko; saattakaa se vahvaksi, niin se tulee hyväksi; se joka voisi tehdä kaikkea, ei koskaan olisi häijy. Kaikkivaltiaan jumaluuden kaikista ominaisuuksista hyvyys on se, jota ilman sitä vähimmin saattaa käsittää. Kaikki kansat, jotka ovat olettaneet kahta perusvoimaa, ovat aina pitäneet pahaa alhaisempana voimana kuin hyvää, muuten heidän olettamuksensa olisi ollut vallan ristiriitainen. Viittaan tämän johdosta kauempana tässä teoksessa esiintyvään Savoijilaisen papin uskontunnustukseen.

Järki yksin opettaa meitä tuntemaan hyvää ja pahaa. Omatunto, joka saattaa meidät rakastamaan hyvää ja vihaamaan pahaa, ei voi, vaikka se onkin riippumaton järjestä, kehittyä ilman sitä. Ennenkuin olemme saavuttaneet järjen iän, teemme hyvää ja pahaa sitä tuntematta; eikä silloin teoissamme ole mitään siveellisyyttä, vaikka sitä tosin joskus liittyy tietoisuuteen toisten teoista, joiden vaikutuksen alaisina olemme olleet. Lapsi tahtoo saattaa epäjärjestykseen kaiken, minkä näkee, se särkee ja pirstoo kaiken, minkä ikinä saa käsiinsä, se puristaa kouraansa linnun samoin kuin puristaisi kiven, ja tukehduuttaa sen tietämättä mitä se tekee.

Miksi niin? Ensin filosofia koettaa selittää tämän ilmiön vetämällä esiin synnynnäiset paheet, ylpeyden, vallanhimon, itserakkauden ja inhimillisen pahuuden; se mainitsee kenties vielä, että heikkouden tietoisuus saattaa lapsen halukkaaksi tekemään voimanponnistuksia ja näyttämään itselleen omaa valtaansa. Mutta tarkastakaa heikkoa ja raihnaista vanhusta, jonka inhimillisen elämän kiertokulku jälleen on palauttanut lapsuuden heikkoudentilaan. Vanhus ei yksistään itse pysy asemillaan ja levollisena, hän tahtoo myös, että kaikki muu hänen ympärillään samoin pysyy alallansa; vähinkin muutos häntä häiritsee ja saattaa hänet levottomaksi; hän tahtois, että yleinen levollisuus vallitsisi maailmassa. Kuinka sama heikkous yhtyneenä samoihin vikoihin ja taipumuksiin aiheuttaisi niin erilaisia vaikutuksia näinä eri ikävuosina, ellei alkusyy olisi muuttunut? Ja mistä voisikaan hakea tätä syiden erilaisuutta, ellei yksilöjen erilaisesta ruumiintilasta? Kummallekin yhteinen toiminnanvaisto puhkeaa kehitykseensä lapsessa ja on sammumaisillaan vanhuksessa; edellinen puhkeaa kukoistukseen, jälkimäinen kuihtuu, edellinen rientää elämään, jälkimäinen kallistuu hautaa kohti. Heikkenevä toimintakyky sulloutuu vanhuksen sydämeen; lapsen sydämessä se kuohuu uhkuvana ja pyrkii levenemään ulospäin; se tuntee niin sanoakseni omistavansa tarpeeksi elämää elähyttääkseen kaiken, mikä sitä ympäröi. Joko se sitten rakentaa tai repii alas, on sille yhdentekevää; sille riittää, kun se vaan muuttaa asioiden tilan, sillä jokainen muutos vaatii toimintaa. Se, että lapsella näyttää olevan enemmän taipumusta hävittämään, ei johdu häijyydestä; se tulee siitä, että luova eli rakentava toiminta aina on hidas, ja hajottava toiminta on nopeampi, joten se paremmin sopii lapsen vilkkaudelle.

Samalla kun Luoja istuttaa lapsiin tämän toiminnanvaiston, hän järjestää niin, että se vallan vähäisessä määrässä on vahingollinen, antamalla lapselle vaan vähäsen voimaa tuota vaistoa tyydyttämään. Mutta niin pian kuin ne tottuvat pitämään ympäröiviä henkilöitä välikappaleina, joita ne oman mielensä mukaan voivat käyttää hyväkseen, niin ne heidän avullaan panevat täytäntöön mielihalunsa, korvaten siten heikkouttaan. Siten ne ovat kiusaksi, tulevat tyranneiksi, käskviksi, häijyiksi, hillittömiksi; tämä muutos ei tapahdu niissä minkään synnynnäisen vallanhimon vaikutuksesta, vaan se herättää heissä vallanhimoo. Sillä ei tarvita pitkää kokemusta, jotta huomaisi, kuinka miellyttävää on saada toiset toimimaan omasta puolestaan ja kuinka vaan tarvitsee liikuttaa kieltänsä saadakseen kaiken liikkeelle.

Suuremmaksi varttuessaan lapsi saa lisää voimia, tulee vähemmän levottomaksi ja liikunnonhaluiseksi ja sulkeutuu enemmän itseensä. Sielu ja ruumis ikäänkuin joutuvat keskinäiseen tasapainotilaan, eikä luonto enää vaadi muuta kuin itsesuojelemiselle välttämätöntä liikettä. Mutta käskemishalu ei haihdu sen tarpeen mukana, joka sen on synnyttänyt. Vallantunto herättää ja kiihottaa itserakkautta ja tottumus sitä vahvistaa. Siten oikullisuus astuu tarpeen sijaan, siten juurtuvat

ensimmäiset ennakkoluulot ja mielipiteet.

Kun nyt siis tunnemme periaatteen, näemme selvästi, missä kohdassa tie erkanelee luonnollisuudesta. Katsokaamme mitä on tehtävä, jotta siinä pysyttäisiin.

Kaukana siitä että lapsilla olisi liiaksi voimia, niillä ei niitä ole edes riittämään asti kaikkeen siihen, mitä luonto niiltä vaatii; tulee siis antaa niiden käyttää kaikkia niitä voimia, jotka luonto niille antaa ja joita ne eivät saata väärinkäyttää. Tämä on ensimmäinen perusohje.

Tulee auttaa niitä ja korvata se, mikä niiltä puuttuu, sekä mitä tulee henkisiin että ruumiillisiin voimiin ja tarpeisiin. Tämä on toinen perusohje.

Tulee auttaessaan niitä yksinomaan rajoittua siihen, mikä todella on hyödyllistä, tekemättä mitään myönnytystä oikullisuudelle tai järjettömälle halulle; oikullisuus ei näet ollenkaan niitä vaivaa, ellei sitä niissä ole herätetty, kun se ei niissä ole synnynnäinen. Tämä on kolmas perusohje.

Tulee huolellisesti tutkia niiden kieltä ja merkkejä, jotta voisi niiden vielä ollessa siinä iässä, jolloin ei teeskennellä, erottaa niiden haluissa sen, mikä johtuu välittömästi luonnosta, ja sen, mikä johtuu niiden omista oikuista. Tämä on neljäs perusohje.

Näiden sääntöjen päätarkotus on myöntää lapsille enemmän oikeata vapautta ja vähemmän valtaa, saattaa ne aikaansaamaan enemmän omin voimin ja vaatimaan vähempää toisilta. Täten tottuen aikaisin supistamaan halunsa voimiensa mukaisiksi, ne tuntevat varsin vähän sellaisten seikkojen puutetta, joita eivät kykene omin voimin toteuttamaan.

Siinä siis on uusi ja hyvin tärkeä syy jättää lasten ruumis ja jäsenet vallan vapaiksi, kunhan vaan noudatetaan sitä varovaisuutta, että ne turvataan putoamisen vaaralta ja että niiden käsistä poistetaan kaikki, mikä voi niitä vahingoittaa.

Kieltämättä lapsi, jonka ruumis ja kädet ovat vapaina, itkee vähemmän kuin kapaloon kääritty lapsi. Se, joka tuntee ainoastaan ruumiillisia tarpeita, itkee vaan silloin, kun se kärsii, ja tämä on suuri etu; silloin näet tarkalleen tietää, milloin se tarvitsee apua, eikä saa hetkeksikään avun antamista lykätä, jos se vaan on mahdollista. Mutta ellette voi sen kärsimystä lieventää, niin pysykää alallanne älkääkään sitä hyväilkö; hyväilynne eivät kuitenkaan paranna sen vatsakipua. Sillä jos sitä silloin hyväilette, se on muistava, miten on meneteltävä hyväilyn saamiseksi, ja kun se kerran tietää, miten tulee kohdella aikaihmissä taivuttaakseen häntä tahtonsa mukaan, niin tulee siitä aikaihmissä käskijä; silloin kaikki on hukassa.

Jos lasten liikkeitä vähemmän estää, ne itkevät vähemmän; kun niiden itku meitä vähemmän häiritsee, me vähemmän kiusaamme itseämme koettamalla saada ne vaikenemaan. Jos niitä uhataan tai hyväillään vähemmän, ne ovat vähemmän pelokkaita tai vähemmän itsepäisiä ja pysyvät paremmin luonnollisessa tilassaan. Jos annetaan lasten itkeä, on niillä paljon vähempi vaara saada tyrät, kuin jos häiritään niiden ympärillä koettaen niitä rauhoittaa, ja todistukseksi siitä mainitsen, että hoidon puolesta enimmin laiminlyödyt lapset ovat paljoa vähemmän tämän vaaran alaiset kuin muut. En siltä suinkaan neuvo niitä laiminlyömään; päinvastoin tulee niitä varoittaa eikä antaa niiden ilmaista hätäänsä huudoillaan. Mutta en myöskään tahdo, että se huolenpito, joka niille omistetaan, sattuu väärään paikkaan. Miksi lapsi luopuisi kyneleistään, jos se huomaa, että niistä on monessa suhteessa hyötyä? Jos ne hyvin tietävät, millä hinnalla ne saadaan vaikenemaan, eivät ne vaiteliaisuudessa ole liian tuhlailuvia. Lopulta ne saattavat sen niin kallishintaiseksi, ettei siihen enään riitä varoja, ja silloin ne itkien turhaan kiihottavat, uuvuttavat, jopa tappavatkin itsensä.

Sellaisen lapsen itku, joka ei ole kapaloitu eikä kipeä ja jolta ei anneta puuttua mitään, on pelkkää tottumusta ja itsepäisyyttä. Se ei ole luonnon, vaan imettäjän aiheuttamaa, joka tuskaantuu lapseen ja tahtoo siitä päästä, mutta joka ei ajattele, että hän saamalla sen tänään hetkeksi vaikenemaan kiihottaa sitä huomenna itkemään kahta enemmän.

Ainoa keino parantaa tai ehkäistä tätä tapaa on se, ettei siihen kiinnitetä huomiota. Ei kukaan huoli turhasta vaivannäöstä, eivät edes lapset. Ne tosin ovat itsepäiset yrityksissään; mutta jos teidän järkähtämättömyytenne on suurempi kuin niiden itsepäisyys, ne väsyvät eivätkä ala uudestaan. Täten niiltä säästetään turhia kyneleitä ja totutetaan ne vuodattamaan niitä ainoastaan silloin, kun kipu pakottaa.

Muuten, kun ne itkevät oikullisuudesta tai itsepäisyydestä, on varma keino estää niitä jatkamasta se, että niiden huomio käännetään johonkin miellyttävään ja silmäänpistävään seikkaan, joka saattaa ne unhottamaan itkunhalunsa. Suurin osa lastenhoitajattarista loistaa tällä taidolla, ja hyvin käytettynä se on sangen hyödyllinen; mutta on perin tärkeätä, ettei lapsi huomaa tätä huvittamistarkotusta, ja että se saa tuon hovin tietämättä, että sitä erityisesti ajatellaan; tässä suhteessa kaikki lapsenhoitajat ovat taitamattomia.

Lapset totutetaan tavallisesti liian aikaisin pois imetyksestä. Tämän vierottamisen oikean ajan ilmaisee hampaiden puhkeaminen, ja se on yleensä vaivalloinen ja kipua tuottava. Koneellisen vaistomaisesti lapsi silloin usein panee suuhunsa kaiken, mikä sillä on käsissä, sitä pureskellakseen. Luullaan voitavan helpottaa hampaiden saantia antamalla lapselle leikkikaluiksi kovia esineitä, kuten norsunluuta tai sudenhampaita. Luulen että siinä erehdytään. Kun tällaisia kovia esineitä painetaan ikeniä vastaan, eivät ne suinkaan tee niitä pehmeämmiksi, vaan saattavat ne känsäisiksi ja koviksi ja tekevät hampaiden puhkeamisen kahta vaikeammaksi ja tuskallisemmaksi. Ottakaamme aina vaisto esikuvaksemme. Ei koskaan näe koiranpenikkojen hiovan esiinpuhkeavia hampaitaan kiviin, rautaan tai luuhun, vaan puuhun, nahkaan, riepuihin ja yleensä pehmeihin aineisiin, joihin hammas pääsee pureutumaan.

Ei enää osata noudattaa yksinkertaisuutta missään, ei edes lasten ympärillä. Hopea-, kulta- ja korallikulkusia, särmäkkäitä kristalleja, kaikenlaisia ja kaikenhintaisia leluja — kuinka paljo turhaa ja vahingollista korukalua! Pois kaikki se! Pois kaikki kulkuset ja lelut; pienet oksat hedelmiseen ja lehtineen, unikon kota, jonka sisällä kuulee siementen kalisevan, lakritsitanko, jota lapsi voi imeä ja pureskella, huvittavat sitä yhtä paljon kuin nuo komeat leikkikalut eivätkä ole haitallisia siinä suhteessa, että totuttaisivat lasta ylellisyyteen syntymästä alkaen.

On tunnustettu seikka, ettei velli ole varsin terveellistä ruokaa. Keitetty maito ja puolikypsät jauhot ovat raskaat ja epäterveelliset vatsalle. Vellissä jauhot ovat vähemmän kypsässä tilassa kuin leivässä eivätkä edes ole nousseet; leivänmuru-liemi ja riisiryynipuuro tuntuvat minusta paremmilta. Jos välttämättömästi tahtoo keittää velliä, on parasta sitä ennen hieman paahtaa jauhoja. Synnyinseudullani tehdään näin paahdetuista jauhoista hyvin hyvänmakuista ja terveellistä lientä. Lihaliemet ovat nekin keskinkertaista ravintoainetta, jota tulee käyttää niin vähä kuin mahdollista. Lasten tulee aluksi oppia ruokaa pureksimaan; se on oikea keino helpottaa hammasten puhkeamista; ja kun ne alkavat niellä ruokaansa, edistää ravintoaineisiin yhtynyt sylki niiden sulamista.

Minä siis aluksi antaisin niiden pureksia kuivia hedelmiä tai leivänkuoria. Antaisin niille leikkikaluiksi kuivia leipäpalasia tai Piemontin leivän kaltaisia korppuja, joilla kotiseudullani on nimenä *griffes*.^[23] Liottamalla tätä leipää suussa ne lopulta nielisivät siitä jonkun murun, niiden hampaat siitä puhkeaisivat esiin ja ne vierottuisivat maidosta melkein ennen kuin sitä huomaisikaan. Maalaisväestöllä on tavallisesti hyvin hyvä vatsa, eikä sen lapsia totuteta pois imettämisestä millään muulla kuin tällä tavalla.

Lapset kuulevat syntymästään alkaen puhuttavan; niitä puhutellaan sekä ennenkuin ne ymmärtävät, mitä niille sanotaan, että ennenkuin ne osaavat itse lausua niitä ääniä, joita kuulevat. Niiden jäykkä puhe-elin taipuu vasta vähitellen matkimaan niitä ääniä, jotka niille lausutaan, eikä edes ole varmaa, että nämä äänet alussa tunkevat niiden korviin yhtä selvästi kuin meidän korviimme. Hyväksyn puolestani sen että imettäjä huvittaa lasta lauluilla ja hyvin iloisilla ja vaihtelevilla sävelillä, mutta en hyväksy sitä, että hän lakkaamatta panee lapsen pään pyörälle puhumalla sille koko joukon joutavia sanoja, joista se ei ymmärrä muuta kuin sen äänenpainon, jolla ne on lausuttu. Tahtoisin että ensimmäiset puheäänet, jotka sille lausutaan, olisivat harvat, helpot, selvät, usein toistetut ja että niiden ilmaisemat sanat vastaisivat ainoastaan havainnollisia esineitä, jotka ensin voitaisiin näyttää lapselle. Onneton taipumuksemme tuhlaillen käyttää sanoja, joita emme ollenkaan ymmärrä, alkaa aikaisemmin kuin luulemmekaan. Koulupoika kuuntelee luokalla opettaja-valtiaansa sanatulvaa samoin kuin kuunteli kapaloihin käärittynä imettäjänsä lörpötystä. Minun mielestäni olisi oppilaalle hyvin hyödyllistä, jos häntä opetettaisiin niin, ettei mokomasta mitään ymmärtäisi.

Mietteitä herää kosolta, kun rupeaa kiinnittämään huomiotansa lasten kieleen ja ensimmäiseen puheluun. Meneteltäköön miten tahansa, niin ne oppivat aina puhumaan samalla tavoin, ja kaikki filosofiset mietiskelyt sen johdosta ovat aivan turhat.

Aluksi lapsilla on niin sanoakseni ikänsä mukainen kielioppi, jonka lauseopilla on yleisemmät säännöt kuin aikaihmissen; ja jos sitä tutkisi tarkkaavaisesti, ihmettelisi, miten tarkasti ne noudattavat muutamia analogioja (yhdenmukaisuuksia), jotka tosin ovat hyvin virheellisiä, mutta hyvin johdonmukaisia, ja jotka loukkaavat korvaa ainoastaan sen vuoksi, että ne ovat karkeita ja ettei yleinen käytäntö niitä salli. Kuulin hiljan erään isän suuresti toruvan lapsiparkaansa siitä, että tämä oli sanonut: *mon père, irai-je-t-y?* (isäni, menenkö sinne?). Kuitenkin tämä lapsi noudatti paremmin analogiaa kuin meidän kielentutkijat; kun sille näet sanottiin: *vas-y* (mene sinne), niin miksi se ei olisi voinut sanoa: *irai-je-t-y?* Huomatkaa lisäksi, kuinka taitavasti se vältti muodoissa *irai-je-y* tai *y-irai-je* esiintyvät hiatukset. Onko se lapsiparan syy, jos me aikaihmiset olemme tuosta lauseesta aiheettomasti jättäneet pois paikallisadverbin *y*, kun emme ole tietäneet, miten sijoittaa sitä? On sietämätöntä turhantarkkuutta ja joutavaa huolellisuutta ryhtyä korjaamaan lasten puheessa kaikkia noita pieniä virheitä kielenkäytännössä, jotka he aina varmasti aikaa myöten itse korjaavat. Puhukaa aina virheettömästi lasten kuullen ja tehkää niin, etteivät ne viihdy kenenkään kanssa niin hyvin kuin teidän kanssanne, niin voitte olla varma siitä, että niiden kieli on korjaantuva teidän kielenne mukaan, ilman

että koskaan olette sitä korjannut.

Toinen paljoo arveluttavampi erehdys, jota on vielä vaikeampi välttää, on se, että liiaksi kiirehditään lasten puhumista, ikäänkuin pelättäisiin, etteivät ne itsestään oppisi puhumaan. Tämä ajattelematon jouduttaminen aikaansaa vallan päinvastaisen vaikutuksen, kuin mitä on tavoiteltu. Se vaikuttaa vaan sen, että lapsi myöhemmin puhuu sekavammin. Se ylenmääräinen tarkkaavaisuus, jolla kuunnellaan kaikkea mitä lapset sanovat, vapauttaa ne ääntämisestä selvästi, ja kun ne tuskin suvaitsevat avata suutansa, useat niistä säilyttävät koko ikänsä puutteellisen ääntämistavan ja sekavan puheen, joka tekee, että tuskin niitä ymmärtää.

Olen paljon elänyt talonpoikien parissa, enkä ole koskaan kuullut yhdenkään heistä, en miehen, vaimon, en tytön enkä pojan puhuvan sorakielin. Mistä tämä johtuu? Ovatko talonpoikien elimet toisin luodut kuin meidän? Eivät, mutta toisin harjotettuja. Vastapäätä ikkunaani on kumpu, jolle seudun lapset kokoontuvat leikittelemään. Vaikka ne ovat jotenkin etäällä minusta, erotan vallan selvästi kaiken, minkä ne puhuvat ja minä teen siitä usein hyviä johtopäätöksiä tätä kirjaani varten. Joka päivä korvani pettää minua niiden iän suhteen; luulen kuulevani kymmenvuotisten lasten ääniä, katson ulos ja näen kolmi- tai nelivuotisten lasten vartalot ja kasvot. Tämä kokemus ei ole yksinomaan minun tekemäni. Kaupunkilaiset, jotka tulevat minua tervehtimään ja joille huomautan tätä seikkaa, joutuvat kaikki samaan erehdykseen.

Tämä saa selityksensä siten, että kaupungin lapset, joita kasvatetaan kamarissa ja kotiopettajattaren siipien suojassa, tulevat viidenteen tai kuudenteen ikävuoteensa asti toimeen mutisemalla epäselviä sanoja; heti kun ne liikuttavat huuliaan, koetellaan niitä kuunnella. Niille lausutaan sanoja, joita ne itse kykenevät huonosti ääntämään, ja aina tarkkaamalla niiden puhetta samat henkilöt, jotka alati ovat niiden ympärillä, pikemmin arvaavat mitä ne ovat tahtoneet sanoa, kuin todella sitä ymmärtävät.

Maalla on laita vallan toinen. Talonpoikaisnainen ei alati ole lapsensa ympärillä; tämän täytyy siis oppia sanomaan hyvin selvästi ja hyvin ääneen se, mitä tahtoo tehdä äidilleen ymmärrettäväksi. Ollen kedolla hajalla ja etäällä isästä, äidistä ja muista lapsista lapset harjaantuvat saattamaan äänensä kuuluviin kaukaa sekä sovittamaan ääntänsä sen välin mukaan, joka erottaa ne niistä henkilöistä, joita tahtovat puhutella. Sillä tavoin todella oppii ääntämään, eikä suinkaan sopertelemalla muutamia äänteitä tarkkaavaisen kotiopettajattaren korvaan. Tosin voipi sattua että kysyttäessä jotakin talonpojan lapselta ujous estää sitä vastaamasta, mutta minkä se sanoo, sen se sanoo selvästi. Sitävastoin lapsenhoitajan täytyy olla kaupunkilaislapsen tulkkina, muuten ei kuule mitään siitä, mitä se mutisee hampaiden välistä.[24]

Kasvaessaan suuremmiksi pitäisi poikien päästä tästä viasta kouluissa ja tyttöjen luostareissa; ja todella he puhuvatkin yleensä selvemmin kuin ne, joita aina on opetettu kodissa. Mutta muudan seikka estää heitä koskaan saamasta niin selvää ääntämistapaa kuin talonpojat, nimittäin se, että heidän on välttämätöntä oppia ulkoa paljon asioita ja ääneen toistaa ulkoa oppimansa. Ulkoa lukiessaan he tottuvat mutisemaan ja ääntämään huolimattomasti ja huonosti. Vastatessaan opettajalle he ääntävät vielä huonommin; he hakevat sanojaan vaivalloisesti, he venyttelevät ja pidentävät tavuita; onhan välttämätöntä että kieli muistin pettäessä sopertele. Siten syntyvät tai säilyvät ääntämisviat. Lukija on huomaava kauempana ettei Émilelläni niitä ole, tai etteivät ne ainakaan johdu samoista syistä.

Myönnän, että kansa ja maalaiset menevät toiseen äärimäisyyteen; he näet puhuvat melkein aina kovemmalla äänellä kuin mitä on tarpeellista; ääntäessään liian täsmällisesti he käyttävät liian kovaa ja karkeata ääntä, panevat liiaksi painoa sanoihin, valitsevat huonosti puhutapansa, j.n.e.

Mutta joka tapauksessa tämä liiottelu tuntuu minusta paljoo anteeksiannettavammalta kuin tuo toinen, koska ensimmäinen puhumisen laki on se, että muut kuulevat mitä puhutaan, ja koska siis suurin virhe tässä suhteessa on puhua niin, etteivät toiset sitä kuule. Ken kerskailee siitä, ettei puhuessaan painosta sanoja, kerskaa samalla siitä, että riistää lauseiltaan niiden viehätöksen ja pontevuuden.

Paino on puheen sielu; se luo siihen tunnetta ja totuutta. Paino valhettelee vähemmän kuin sana; sentähden kenties niin sanotut hienosti kasvatetut henkilöt sitä niin suuresti pelkäävät. Tavasta sanoa kaikki samaan ääneen on johtunut tapa ivata ihmisiä heidän sitä huomaamattaan. Painon laiminlyömistä seuraa naurettava, teeskennelty ja muodinmukainen ääntämistapa, jommoista huomaa varsinkin nuorissa hovimiehissä. Tämä puheen ja käytöstävän teeskenteleväisyys tekee yleensä ranskalaisen esiintymisen epämiellyttäväksi toisille kansoille. Painon asemasta ranskalainen värittää puhettaan ilmeillä ja liikkeillä. Tämä ei ole omansa tekemään edullista vaikutusta muihin. Kaikki nuo pienet ääntämis- ja kielivirheet, joiden niin suuresti pelätään tarttuvan lapsiin, eivät merkitse mitään, ne vältetään tai korjataan erittäin helposti. Mutta ne virheet, jotka niihin tartutetaan siten, että saatetaan niiden puhe himmeäksi, sekavaksi, pelokkaaksi, alati moittimalla niiden ääntä ja korjaamalla joka sanaa — ne eivät koskaan ole korjattavissa. Mies, joka on tottunut puhumaan ainoastaan makuuhuoneessa, saa huonosti äänensä kuuluviin pataljoonan etunenässä eikä voi saavuttaa mitään vaikutusta kapinoivaan kansajoukkoon. Opettakaa siis lapsia ensin puhumaan miesten kanssa: tarpeen

vaatiessa he kyllä oppivat naistenkin kanssa puhumaan.

Kasvatettuina maalla maalaisyksinkertaisuudessa lapsenne saavat sointuvamman äänen eivätkä kaupunkilaislasten sekavaa soperrusta; ne eivät myöskään siellä opi talonpoikaisia puhetapoja ja murteellista ääntämistä, tai vapautuvat siitä ainakin helposti, kun näet niiden opettaja, joka elää niiden seurassa niiden syntymästä alkaen, ja sitten myöhemmin vähitellen yksinomaan, on ehkäisevä tai korjaamisella poistava niiden kielestä talonpoikaismurteen vaikutukset. Émile on puhuva yhtä puhdasta ranskaa kuin minä itse, mutta hän on puhuva sitä paljon selvemmin ja on ääntävä paljon paremmin kuin minä.

Lapsen, joka tahtoo puhua, ei tule kuunnella muita kuin sellaisia sanoja, joita se ymmärtää, eikä lausua muita kuin niitä, jotka se osaa ääntää. Sen sitä varten tekemät ponnistukset saattavat sen kahdentamaan saman tavun, ikäänkuin se siten tahtois ääntää sitä selvemmin. Kun lapsi alkaa soperrella, niin älkää niin kovin suuresti vaivatko päätänne arvaamalla mitä se sanoo. Se, joka vaatii, että häntä aina kuultaisiin, harjottaa siinäkin jossain määrin vallanpitoa, eikä lapsi saa sitä ollenkaan tehdä. Riittääköön, että aikaihmiset hyvin tarkasti pitävät huolen siitä, mikä on välttämätöntä; lapsen tehtävä on osottaa, mikä ei ole välttämätöntä. Paljon vähemmän tulee kiirehtiä lasta puhumaan; se on kyllä itsestään rupeava puhumaan, kun huomaa sen hyödylliseksi.

Huomautetaan tosin etteivät ne, jotka alkavat puhua hyvin myöhään, koskaan puhu niin selvästi kuin toiset. Mutta heidän puhe-elimensä eivät ole tulleet kankeiksi sen tähden, että ovat alkaneet puhua myöhään, vaan päinvastoin sen vuoksi, että he syntymästään ovat saaneet kankeat puhe-elimet, he ovat alkaneet puhua myöhään; sillä miksi he muuten puhuisivat myöhemmin kuin toiset? Onko heillä vähemmän tilaisuutta puhua ja kehotetaanko heitä vähemmän puhumaan? Päinvastoin tämän viivytyksen aiheuttama levottomuus, niin pian kuin se huomataan, matkaansaa sen, että kahta kiihkeämmin koetetaan saada tuollaiset lapset sopertelemaan kuin ne, jotka ovat alkaneet harjotella puhumista aikaisemmin. Ja tämä varomaton hätäileminen saattaa suuressa määrin tehdä epäselväksi niiden puheen, jota niillä olisi ollut aikaa parannella, jos ei niitä olisi niin suuresti kiirehditty.

Lapset, joita liiaksi joudutetaan puhumaan, eivät ehdi oppia hyvin ääntämään eivätkä hyvin käsittämään, mitä niiden annetaan sanoa. Jos niiden sitävastoin annetaan mennä omaa tietään, ne harjottavat itseään ensin lausumaan kaikkein helpoimpia tavuja, yhdistäen niihin vähitellen jonkun merkityksen, joka käy selville niiden ilmeistä, ja lausuvat teille sanansa, ennenkuin olette heihin niitä terottaneet; tästä johtuu että lapset omistavat ne vasta ymmärrettyään ne. Kun ei niitä jouduteta näitä sanoja käyttämään, ne ensin tarkoin huomaavat minkä merkityksen niille annatte ja saatuaan sen selville, rupeavat niitä käyttämään.

Suurin epäkohta lapsia joudutettaessa puhumaan ennen aikaansa ei ole siinä, ettei niihin kohdistetulla puheella eikä niiden lausumilla sanoilla ole mitään merkitystä niiden mielessä, vaan siinä, että sanoilla niistä on toinen merkitys kuin meillä, meidän voimatta sitä huomata, joten lapset näyttävät vastaavan meille, mutta itse teossa puhuvat kanssamme ymmärtämättä meitä ja meidän ymmärtämättä niitä. Tällaisesta kaksinaiskäsityksestä tavallisesti johtuu se hämmästys, joka meidät valtaa joskus kuullessamme lasten puheita, joiden luulemme tarkottavan vallan toista kuin mitä ne ovat ajatelleet. Tämä seikka, ettemme huomaa sitä merkitystä, jonka lapset omistavat sanoille, tuntuu minusta olevan syynä niiden ensi erehdyksiin; ja nämä erehdykset vaikuttavat, sittenkin kun lapset ovat niistä vapautuneet, koko loppuiän niiden ajatussuuntaan. Minulla on oleva tuonnempana monasti tilaisuutta valaista tätä seikkaa esimerkeillä.

Rajoittakaa siis niin paljon kuin suinkin lapsen sanavarastoa. On hyvin haitallista, jos sillä on enemmän sanoja kuin käsitteitä ja jos se osaa lausua enemmän seikkoja, kuin mitä se voi ajatella. Luulen yhdeksi syyksi siihen, että maalaisasukkailla yleensä on tarkempi arvostelukyky kuin kaupunkilaisilla, sitä seikkaa, että heidän sanavarastonsa on rajoitetumpi. Heillä on vähän käsitteitä, mutta he vertaavat niitä hyvin toisiinsa.

Lapsen ensi edistysennätykset tapahtuvat melkein kaikki samaan aikaan. Se oppii puhumaan, syömään ja kävelemään jotenkin yhdenaikaisesti. Tämä aika on sen elämän varsinainen ensimmäinen kehityskausi. Sitä ennen se ei ole mitään enempää kuin mitä se oli äitinsä kohdussa, sillä ei ole mitään tunnetta, ei mitään käsitettä, tuskinpa edes aistimustakaan; se ei edes ole tietoinen omasta olemassaolostaan.

Vivit, et est vitae nescius ipse suae.[25]

Toinen ikäkausi, josta nyt tulee puhe, on se, jonka alkaessa varsinainen lapsuus päättyy; sanat *infans* ja *puer* eivät ole samaa merkitseviä. Edellinen sisältyy jälkimäiseen ja merkitsee *puhumatonta*, *puhumistaitoa kaipaavaa*, mistä johtuu, että *Valerius Maximus* käyttää muotoja *puerum infantem*. Mutta minä käytän edelleen sanaa *lapsuus* kieleemme käytännön mukaisesti, kunnes alan käsitellä sellaista ikää, jota varten kielessämme on toisia nimiä.

Alkaessaan puhua lapset itkevät vähemmän. Tämä edistys on luonnollinen; toinen kieli on tullut toisen sijaan. Niin pian kuin ne sanoin voivat ilmaista kärsivänsä, niin miksi ne ilmaisisivat sitä huudoilla, muulloin kuin tuskan ollessa liian ankara voidakseen sanoin saada täyden ilmauksensa? Jos ne silloin jatkavat itkemistään, on syy niitä ympäröivissä henkilöissä. Niin pian kuin Émile on sanonut: *voin pahoin*, täytyy hänen tuskiensa olla hyvin kovat jotta hänen olisi pakko itkeä.

Jos lapsi on heikko, herkkätuntoinen ja luonnostaan rupeaa parkumaan tyhjästä ja valittaa tarpeettomasti, niin kuivatan pian näiden kyynelten lähteen. Niin kauvan kuin se itkee, en ollenkaan mene sen luo; riennän sinne heti kun se on vaiennut. Pian sen tapa kutsua minua on oleva vaikeneminen, tai enintään yhden ainoan huudon päästäminen. Ainoastaan silmännähtävän vaikutuksen mukaan lapset arvostelevat antamiensa merkkien arvoa; niillä ei ole muuta menettelytapaa. Satuttakoon lapsi itseään kuinka pahasti tahansa, niin on hyvin harvinaista, että se itkisi yksin ollessaan, ellei se toivo toisten sitä kuulevan.

Jos se kaatuu kumoon, jos se saa kuhmun päähänsä, jos sen nenästä vuotaa verta, jos se saa haavan sormeensa, en hääri levottoman näköisenä sen ympärillä, vaan pysyn alallani ainakin hetkisen. Vahinko on tapahtunut, on välttämätöntä, että lapsi sen kärsii; koko häärivä intoni vaan pelästyttäisi sitä enemmän ja lisääisi sen arkuutta. Pohjalta itse haava tuottaa vähemmän mielihapaa kuin pelko. Säästän lapselta ainakin tämän pelon; sillä aivan varmaan se on arvosteleva vammaansa samalla tavoin kuin huomaa minun sitä arvostelevan; jos se näkee minun rientävän luokseen levottomana sitä lohduttamaan ja surkuttelemaan, niin se luulee olevansa hukassa. Jos se näkee minun pysyvän kylmäverisenä, on se itse tekevä samoin ja luulee vamman parantuneeksi, kun se ei enää tunne kipua. Tässä iässä lapsi saa eusimäisen opetuksen rohkeuteen, ja silloin opettamalla sitä pelotta kärsimään vähäisiä tuskia, se opetetaan asteittain kärsimään suuria.

Kaukana siitä että varoisin Émileä haavoittumasta, olisin hyvin pahoillani, jos ei hän koskaan saisi haavaa ja jos hän kasvaisi suureksi tuntematta kipua. Kärsiminen on ensimmäinen seikka, joka hänen on oppiminen ja jota hänen enimmin tarvitsee osata. Näyttää siltä kuin lapset olisivat pieniä ja heikkoja ainoastaan sen vuoksi, että voisivat vaaratta saada tämän tärkeän opetuksen. Jos lapsi kaatuu maahan pitkälleen, se ei taita jalkaansa; jos se lyö itseään sauvalla, se ei taita käsivarttaan; jos se tarttuu terävään aseeseen, se ei purista sitä kovasti käteensä eikä saa syvää haavaa. Minä en tiedä että koskaan olisi nähty omiin hoteisiinsa jätetyn lapsen tuottavan itselleen surmaa, saattavan itseään rammaksi tai tuottavan itselleen huomattavaa vammaa, ellei sitä olla varomattomasti jätetty korkeaan paikkaan, yksin tulen ääreen, tai ellei ole unhotettu vaarallisia aseita sen saataviin.

Mitä onkaan sanottava tuosta suojeluskoneistosta, joka järjestetään lapsen ympärille, jotta se kaikin tavoin löytäisi suojaa tuskalta, kunnes se suureksi tultuaan jää sille alttiiksi, ollen vailla rohkeutta ja kokemusta ja luullen itseään kuolleeksi ensi naarmusta ja pyörtyen nähdessään ensi veripisaran?

Meidän opetusraivoinen ja turhantarkka intomme saattaa meidät aina opettamaan lapsille sellaista, minkä ne paljon paremmin itsestään oppisivat, ja unhotakaan sen, minkä ainoastaan me olisimme voineet niille opettaa. Onko mitään mielettömämpää kuin se vaiva, jota nähdään opettamalla niitä kävelemään, ikäänkuin oltaisiin nähty ketään, joka hoitajansa laiminlyömisen takia suurena ei osaisi kävellä? Kuinka usein päinvastoin näkee henkilöitä, jotka astuvat huonosti koko ikänsä sen tähden, että heitä on huonosti opetettu kävelemään?

Émilellä ei tule olemaan päätä suojelevia kiehkuroida, ei reikätuolia, ei lastenvaunuja eikä talutusnauhoja; siitä hetkestä alkaen, kun hän osaa asettaa toisen jalan toisen edelle, häntä tuetaan korkeintaan kivetyissä paikoissa, joiden poikki kuljetaan joutuin.[26] Sen sijaan että annetaan lapsen kuihtua huoneen ummehtuneessa ilmassa, vietäköön se joka päivä keskelle kenttää. Siellä se juoskoon ja keikahdelkoon ja pudotkoon sata kertaa päivässä; kahta pikemmin se on oppiva jälleen nousemaan pystyyn. Vapauden aiheuttama mielihyvätunne korvaa monet vammat. Minun oppilaallani on usein oleva ruhjevammoja, mutta siitä huolimatta hän on aina oleva iloinen. Jos teidän kasvateillanne niitä on vähempi, niin ne ovat alati tyytymättömiä, sidottuja ja surullisia. Epäilen, tokko etu olisi heidän puolellaan.

Toinenkin edistys saattaa lapsille valittamisen tarpeettomammaksi, nimittäin voimien karttuminen. Saaden omin voimin enemmän aikaan niiden ei niin usein tarvitse turvautua muihin. Voimien mukana kehittyvät ne tiedot, jotka saattavat ne kykeneviksi niitä ohjaamaan. Tällä toisella kehitysasteella alkaa varsinaisesti yksilön elämä; silloin se tulee itsetietoiseksi. Muisti ulotuttaa identiteetti-tunteen kaikkiin sen olemassa-olon hetkiin; se muuttuu todella yhdeksi, samaksi olennoiksi, ja kykenee siis jo tuntemaan

onnea tai onnettomuutta. On siis tärkeätä nyt alkaa pitää sitä siveellisenä olentona.

Vaikka lasketaan ylimalkaisesti ihmisiän korkein määrä ja ne toiveet, jotka kussakin iässä olevalla on lähestyä tätä määrää, ei ole mitään epävarmempaa kuin kunkin yksityisen ihmisen elämän pituus; hyvin harvat saavuttavat tuon korkeimman määrän. Alkuiällä elämä on alttiina kaikkein suurimmille vaaroille; kuta lyhemmän aikaa on elänyt, sitä vähemmän voi toivoa vielä elävänsä. Kaikista lapsista, jotka syntyvät, enintään puolet saavuttaa nuorukaisiän, ja on todennäköistä, ettei oppilanne elä miehuudenikään.

Mitä siis tulee ajatella tuosta raakalaisesta kasvatustavasta, joka uhraa nykyisyyden epävarmalle tulevaisuudelle, ja joka sitoo lapsen kaikenlaisiin kahleisiin ja alkaa tekemällä siitä kurjan olennon valmistukseksi sille kaukana tulevaisuudessa jonkunlaisen kuvitellun onnen, jota se luultavasti ei koskaan tule nauttimaan? Kuinka saattaisi siinäkin tapauksessa, että tämä kasvatustapa olisi järkevästi sovitettu tarkoitustaan varten, paheksumatta katsella, miten pienokaisparat on pakotettu kärsimättömään ikeeseen ja tuomittu alituiseseen työhön kaleerivankien tavoin ilman mitään varmuutta, että kaikki tämä vaiva koskaan on tuottava niille hyötyä? Iloisuuden ikä kuluu keskellä itkua, rangaistuksia, uhkauksia ja orjuutta. Kiusataan poloista muka sen omaksi hyväksi, eikä huomata, että kutsutaan surmaa saapumaan, jonka saaliiksi se joutuu keskellä tätä surkuteltavaa mellastamista. Kuka tietää kuinka monet lapset kuolevat isän tai kasvattajan hullunkurisen huolenpidon uhreina? Ne ovat onnellisia, jos pääsevät vapaiksi sen julmuudesta, ja ainoa etu, jonka saavat kärsimyksistään, on se, että saavat kuolla kaihoamatta elämää, josta ovat tunteneet ainoastaan tuskia.

Ihmiset, olkaa inhimillisiä, se on ensimmäinen velvollisuutenne; olkaa inhimilliset kaikille säädyille, kaikenikäisille, kaikelle, mikä ei ole vierasta ihmiselle. Mitä muuta viisautta voittekaan löytää kuin sen, joka piilee inhimillisyydessä? Rakastakaa lapsia, edistäkää niiden leikkejä, huveja ja rakastettavia vaistoja. Kuka teistä ei olisi joskus kaihonnut tuota ikää, jolloin hymy alituisesti lepää huulilla ja rauha lakkaamatta täyttää sielun? Miksi tahtoisitte estää nämä viattomat pienokaiset nauttimasta niin lyhyestä ja eteenpäin rientävästä ajasta ja niin arvokkaasta hyvästä, jota ne eivät osaa väärinkäyttää? Miksi tahtoisitte täyttää katkeruudella ja tuskilla nämä niin nopeasti kuluvat ensi vuodet, jotka eivät palaa enempää lapsille kuin teillekään? Isät, tiedättekö minä hetkenä kuolema odottaa lapsianne! Älkää tuottako itsellenne tunnonvaivoja riistämällä niiltä ne lyhyet hetket, jotka luonto niille lahjoitti. Niin pian kuin ne voivat tuntea olemassaolon tuottamaa mielihyvää, niin antakaa niiden nauttia siitä; tehkää niin etteivät ne kuole ilman että ovat nauttineet elämästä, minä hetkenä tahansa Jumala ne kutsuneekaan.

Kuinka monet äänet tulevat kohoamaan minua vastaan! Kuulen kaukaa tuon väärän viisauden hälyhuudot, joka alati asettaa eteemme meille vieraita päämääriä, joka ei koskaan pidä nykyisyyttä minkään arvoisena ja joka tavoitellen lakkaamatta etenemisemme edestä poistuvaa tulevaisuutta siirtää meidät meille vallan vieraisiin oloihin ja tutustuttaa siis meidät olosuhteihin, joissa emme koskaan tule elämään.

Minulle vastataan, että juuri tämä ikä soveltuu ihmisen huonojen taipumusten korjaamiseen: lapsuuden iässä, jolloin kärsimys on vähimmin tuntuva, se muka tulee tehdä moninkertaiseksi, jotta se säästyisi järkevältä iältä. Mutta kuka takaa, että koko tämä suunnitelma on teidän toteutettavissanne ja etteivät kaikki nuo kauniit opetukset, joilla rasiat lapsen heikkoa henkeä, joskus tuota sille enemmän vahinkoa kuin hyötyä. Kuka teille takaa, että kaikki tuo kärsimys, jonka sille tuotatte, todella sille hankkii huojennusta? Miksi annatte sen kärsiä enemmän kuin mitä sen tila sallii, olematta varma siitä, että nykyiset kärsimykset poistavat tulevia? Ja miten saatatte todistaa etteivät nuo huonot taipumukset, joista luulette voivanne parantaa lapsen, juurru siihen nurinkurisesta kasvatustavastanne pikemmin kuin luonnosta? Mikä onneton huolenpito, joka nykyisyydessä tekee ihmisolennon onnettomaksi siinä aiheellisessa tai aiheettomassa toivossa, että se kerran tulisi onnelliseksi! Mutta kun nuo pintapuoliset lavertelijat sekoittavat keskenään mielivallan ja vapauden, lapsen, jota koetetaan saattaa onnelliseksi, ja lapsen, jota hemmotellaan, tahdon opettaa heitä erottamaan ne toisistaan.

Älkäämme unhottako mikä sopii meille ihmisinä, jottemme tavoittelisi turhia harhakuvia. Ihmiskunnalla on paikkansa olioiden järjestyksessä; lapsuudella taas on paikkansa ihmiselämän järjestyksessä; tulee kohdella miestä miehenä ja lasta lapsena. Osottaa kullekin paikkansa ja pysyttää hänet siinä, johtaa inhimillisiä viettejä suuntaan, joka on ihmisluonnon mukainen — siinä kaikki minkä voimme tehdä lapsen hyväksi. Muu riippuu tuntemattomista vaikuttimista, jotka eivät ole vallassamme.

Emme tiedä, mitä ehdoton onni tai onnettomuus on. Kaikki on sekoitettua tässä elämässä, emme saa nauttia yhdestäkään puhtaasta tunteesta, emme pysy kahta hetkeä vallan samassa tilassa. Sielumme ja ruumiimme tila on alituisen vaihtelun alaisena. Hyvä ja paha ovat yhteisiä meille kaikille, vaikka tosin erimäärin. Onnellisin on se, jolla on vähimmin vastuksia ja suruja; onnettomin se, jolla on vähimmin iloja. Kaikilla on enemmän kärsimyksiä kuin iloja; siinä olemme kaikki yhtäläisiä. Onni tässä murheen laaksossa on siis vaan negatiivinen tila, ja sen arvo on laskettava vähimmän kärsimysmäärän mukaan.

Jokainen mielihahantunne on erottamaton pyrkimyksestä päästä siitä vapaaksi; jokainen mielihävântunne erottamaton pyrkimyksestä nauttia siitä. Jokainen pyrkimys edellyttää puutetta, ja kaikki kokemamme puutteet ovat tuskallisia; pyrkimyksiemme ja niiden tyydyttämiskyvyn välillä vallitsevassa epäsuhtaisuudessa piilee onnettomuutemme. Tuntema olento, joka kykenisi tyydyttämään kaikki pyrkimyksensä, olisi ehdottomasti onnellinen olento.

Missä siis piilee inhimillinen viisaus eli oikean onnen tie? Se ei ole varsinaisesti siinä, että vähennämme pyrkimyksiämme, sillä jos niitä olisi vähemmän kuin meillä on voimia niitä tyydyttää, niin osa voimiamme jäisi käyttämättä, emmekä, nauttisi olemuksestamme kokonaisuena. Se ei ole myöskään siinä, että laajennamme kykyjämme, sillä jos pyrkimyksemme lisääntyisivät samassa määrin, tulisimme siitä vielä onnettomammiksi; vaan se on siinä, että saatamme pyrkimyksemme, jos ne paisuvat ylenmääräisiksi, kykyjemme veroisiksi ja että saatamme voimamme ja tahtomme täydelliseen sopusointuun. Silloin ainoastaan, kun kaikki voimamme ovat toimivina, sielu pysyy levollisena ja ihminen on tuntema itsensä tyytyväiseksi.

Täten luonto, joka järjestää kaikki parhaiten, alkuperäisestä on säätänyt. Välittömästi se antaa ihmiselle ainoastaan tarpeelliset itsensäsuojelemisvaistot ja tarpeellisen kyvyn niitä tyydyttää. Se on istuttanut kaikki muut kyvyt ikäänkuin varastoon sielun pohjalle, jotta ne siellä tarvittaessa kehittyisivät. Ainoastaan tässä alkuperäisessä tilassa voiman ja pyrkimyksen tasapaino on olemassa ja siinä ihminen ei ole onneton. Niin pian kuin ihmisen synnynnäiset kyvyt puhkeavat toimintaan, mielikuvitus, tuo kaikista henkisistä kyvyistä vilkkain ja toimekkain, herää ja rientää kaikista muista edelle. Mielikuvitus laajentaa mahdollisuuden rajat, sekä mitä hyvään että pahaan tulee, ja kiihottaa ja ravitsee pyrkimyksiä toteutumisen toivolla. Mutta pyrkimyksen esine, joka alussa näytti olevan vallan käsissä, pakenee nopeammin kuin sitä voi seurata; kun luulemme saavuttavamme sen, se muuttuu toiseksi ja näyttäytyy kaukaa. Kun emme enää näe jo kulkemaamme matkaa, emme ollenkaan ota sitä huomioon; se tie mikä vielä on jäljellä, pitenee pitenemistään. Näin uuvumme voimatta saavuttaa päämäärää, ja kuta enemmän antaudumme nautintoon, sitä enemmän onni meitä pakenee.

Päinvastoin, kuta lähempänä ihminen on pysynyt luonnollista tilaansa, sitä vähempi on erotus hänen pyrkimystensä ja niitä toteuttavan kykynsä välillä, ja siitä seuraa, että hän on lähempänä onnea. Hän ei koskaan ole vähemmän onneton kuin silloin, kun näyttää olevan kaiken puutteessa. Onnettomuus näet ei piile itse puutteessa, vaan siinä, että sen itse kipeästi tuntee.

Todellisuusmaailmalla on rajansa, mielikuvituksen maailma on rajaton. Kun emme voi laajentaa edellistä, niin supistakaamme jälkimäistä, sillä niiden välisestä ristiriitaisesta erosta johtuvat kaikki ne kärsimykset, jotka saattavat meidät todella onnettomiksi. Paitsi voimaa, terveyttä ja hyvää omaatuntoa kaikki tämän elämän hyvä johtuu arvosteleavasta mielipiteestämme; paitsi ruumiillista kipua ja omantunnonvaivoja, kaikki kärsimyksemme johtuvat mielikuvituksesta. Tämä on yleisesti tunnettu totuus, niin kaiketi sanotaan; sen myönnän. Mutta käytännössä se ei ole yleisesti tunnettu; ja tässä on yksinomaan kysymys käytännöstä.

Mitä tarkotetaan sillä, kun sanotaan, että ihminen on heikko? Sana heikkous ilmaisee suhdeominaisuutta siinä olennossa, josta sitä mainitaan. Olento, jonka voimat ovat suuremmat kuin sen tarpeet, olkoonpa se sitten hyönteinen tai mato, on vahva; se taas, jonka tarpeet ovat voimia suuremmat, olkoonpa se sitten norsu, jalopeura, valloittaja, sankari tai jumala, on heikko olento. Kapinallinen enkeli, joka ylvästeli luonnostaan, oli heikompi kuin se onnellinen kuolevainen, joka elää rauhallisena noudattaen omaa luontoaan. Ihminen on hyvin vahva, kun hän tyytyy olemaan se, mikä hän on: hän on hyvin heikko, kun hän tahtoo kohota yläpuolelle ihmiskuntaa. Älkää siis kuvitelko että laajentamalla kykyjänne myöskin laajennatte voimianne. Päinvastoin niitä supistatte, jos ylpeytenne saattaa teitä tavoittelemaan päämääriä, joihin voimanne eivät riitä. Mitatkaamme ympyrämme säde ja pysykäämme sen keskipisteessä kuten hämähäkki verkkonsa keskustassa; silloin saatamme aina tyydyttää itseämme, eikä meidän tarvitse valittaa heikkouttamme, sillä emme koskaan ole sitä tuntemat.

Kaikilla eläimillä on juuri sen verta kykyjä, kuin mitä tarvitsevat pysyäksään yllä. Ihmisellä yksin on lisäkykyjä. Onpa omituista, että juuri nämä lisäkyvyt ovat syynä hänen onnettomuuteensa. Kaikissa maissa ihminen kättensä työllä ansaitsee enemmän kuin mitä tarvitsee välttämättömään toimeentuloonsa. Jos hän olisi kyllin järkevä pitämään tuota toimeentulon lisämäärää turhana, hänellä aina olisi välttämättömät toimeentuloneuvot, sillä hänellä ei koskaan olisi liikaa. "Suuret tarpeet", sanoi Favorinus,[27] "syntyvät suurista omaisuuksista, ja usein paras keino hankkia itselleen semmoista, jota kaippaa, on se, että luopuu semmoisesta, jonka omistaa". Sen kautta, että aina ponnistelemme lisätäksemme onneamme, muutamme sen onnettomuudeksi. Jokainen ihminen, joka ainoastaan tahtoi elää, eläisi onnellisena; siitä seuraisi, että hän olisi hyvä, sillä mitä etua hänellä olisi siitä, että olisi häijy?

Jos olisimme kuolemattomat, olisimme hyvin onnettomia olentoja. On epäilemättä raskasta kuolla; mutta on suloista toivoa, ettei tätä elämää kestä iäti ja että parempi elämä on tekevä lopun tämän

elämän kärsimyksistä. Jos meille tarjottaisiin kuolemattomuus maan päällä, niin kukapa tahtois vastaanottaa tämän synkeän lahjan?[28] Mikä apukeino, mikä toivo, mikä lohdutus meillä olisi kohtalon kovuutta ja ihmisten vääryyttä vastaan? Typerä ihminen, joka ei katso kauemmaksi eteensä ajassa, ei pane suurta arvoa elämään eikä suuresti pelkää sitä menettävänsä; valistunut ihminen huomaa paljon arvokkaampaa hyvää, jota pitää tätä elämää parempana. Ainoastaan puolinaistieto ja väärä viisaus laajentavat näköpiirimme kuolemaan asti, mutta eivät sitä kauemmaksi, ja panevat kuvittelemaan kuolemaa pahimmaksi onnettomuudeksi. Kuoleman välttämättömyys ei viisaalle ole muuta kuin aihe kestää elämän kärsimyksiä. Ellei olisi varmuutta siitä, että se kerta on menetettävä, ei se todellakaan ansaitsisi sitä hintaa, joka sen ylläpitämisestä maksetaan.

Henkiset kärsimykset — paitsi yhtä ainoaa, nimittäin rikoksen aiheuttamaa omantunnonvaivaa, joka riippuu itsestämme — johtuvat mielikuvituksesta; ruumiilliset kärsimyksemme tekevät lopun joko itsestään tai meistä. Aika tai kuolema ovat lääkkeitämme; mutta me kärsimme sitä enemmän, kuta vähemmän osaamme kärsimystä kantaa ja kiusaamme itseämme enemmän koettamalla parantaa tautejamme kuin mikä olisi laita, jos kärsien niitä kestäisimme. Elä luonnon mukaisesti, ole kärsivällinen ja karkota lääkärit; et tosin välttä kuolemaa, mutta olet tunteva sen iskun vaan yhden ainoan kerran, kun sitävastoin lääkärit joka päivä panevat sen kummittelemaan arassa mielikuvituksessasi, ja heidän valheellinen taitonsa riistää sinulta elämännautinnon, sen sijaan että pidentäisi ikääsi. Aina minun tulee uudelleen ihmetellen kysyä, mitä todellista hyvää tämä taito on tuottanut ihmisille? Muutamat niistä, jotka se parantaa, tosin ilman sitä kuolisivat; mutta miljoonat, jotka se tappaa, jäisivät eloon. Jos olet järkevä, niin älä ollenkaan ota osaa näihin arpajaisiin, missä sinulla on niin vähän voiton toiveita. Kärsi, kuole tai parane; mutta ennen kaikkea, elä viime hetkeen asti.

Kaikki on mieletöntä ja ristiriitaista inhimillisissä laitoksissa. Käymme yhä levottomammiksi elämämme suhteen, kuta enemmän se menettää arvoaan. Vanhukset valittavat sen haihtuvaisuutta enemmän kuin nuorukaiset; he eivät tahdo menettää niiden valmistuksien hedelmiä, jotka he ovat tehneet elämästä nauttiakseen; on hyvin raskasta kuolla kuudenkymmenen vuotiaana ennenkuin on alkanut elää. Luullaan ihmisellä olevan hyvin suuren rakkauden elämään, ja tämä on totta; mutta ei huomata, että tämä rakkaus, sellaisena kuin sitä tunnemme, on suureksi osaksi ihmisten tekoa. Luonnostaan ihminen on huolissaan itsensä suojelemisen suhteen ainoastaan siinä määrin kuin hänellä siihen on voimia; niin pian kuin hän ne menettää, hän tyyntyy ja kuolee turhaan kiusaamatta itseään. Ensimmäinen luonnon julistama laki on kohtaloomme alistuminen. Villit ihmiset ja eläimet vastustavat sangen vähäisessä määrin kuolemaa ja antautuvat sen alaisiksi melkein valittamatta. Kun tämä laki häviää, siitä muodostuu toinen järjen välityksellä. Mutta harvat osaavat tehdä siitä oikeita johtopäätöksiä, eikä tämä keinotekoinen kohtaloon alistuminen koskaan ole niin eheä kuin ensimmäinen.

Huolehtiminen tulevaisuudesta! se se aina vie meidät vieraille aloille ja saattaa meidät usein tavoittelemaan päämäärää, jota emme voi saavuttaa; siinä on kaikkien kärsimyksiemme varsinainen lähde. Kuinka mieletön onkaan niin katoavaisella olennolla kuin ihminen tuo kiihko aina luoda katseensa tulevaisuuteen, jonka hän niin harvoin saavuttaa, ja laiminlyödä nykyisyys, joka on varma! Tuo kiihko on kahta turmiollisempi sen tähden, että se lakkaamatta kiihtyy iän karttuessa ja että vanhukset, ollen aina epäluuloisia, varovaisia ja saitoja, kernaammin kieltävät itseltään tänään välttämättömän, peläten että se heiltä sadan vuoden iässä puuttuisi. Sentähden panemme arvoa kaikkeen, takerrumme kiinni kaikkeen; aika, paikka, ihmiset, asiat, sanalla sanoen kaikki, mikä on olemassa nykyisyydessä ja tulevaisuudessa, on meistä jokaisesta tärkeätä; siitä seuraa, ettei oma minämme ole muuta kuin vähäpätöinen osa itseämme. Jokainen leviää, niin sanoakseni, yli maanpinnan ja tulee herkkätuntoiseksi koko tämän suuren pinnan suhteen. Onko ihmeellistä että kärsimyksemme monistuvat joka pisteessä, mistä meitä voi haavoittaa? Kuinka moni ruhtinas on epätoivoissaan maan menettämistä, jota ei koskaan ole nähnyt! Kuinka monet ovat ne kauppiaat, joiden etuihin vaan tarvitsee koskea Intiassa, saadakseen heidät päästämään kauhunhuudon Pariisissa!

Luontoko täten vierottaa ihmiset kauas pois heistä itsestään? Luontoko tahtoo, että kukin toisilta kokee millainen kohtalonsa on ja että hän joskus kokee sen liian myöhään, niin että moni on kuollut onnellisena tai onnettoman koskaan sitä tietämättä? Näen edessäni pirteän, iloisen, reippaan ja terveen miehen; hänen läsnäolonsa herättää iloa; hänen silmänsä ilmaisevat tyytyväisyyttä, hyvinvointia; häneen on painunut onnellisuuden kuva. Postista saapuu kirje; tuo onnellinen mies katselee sitä; se on osotettu hänelle, hän avaa ja lukee sen. Heti paikalla hänen kasvojensa ilme muuttuu; hän kalpenee ja pyörtyy. Tultuaan taas tajuihinsa, hän itkee, raivoaa, huokailee, raastaa tukkaansa, kaiuttaa ilmoille huutojaan ja näyttää saaneen kauhean kouristuskohtauksen. Mieletön mies, mitä pahaa onkaan tuo paperi sinulle tehnyt? Minkä raajan se sinulta on temmannut irti? Minkä rikoksen se on saattanut sinut tekemään? Sanalla sanoen, mitä se on sinussa muuttanut, jotta olet joutunut tuohon tilaan, jossa sinut näen?

Jos kirje olisi mennyt hukkaan, jos armahtava käsi olisi viskannut sen tuleen, niin tuon samalla onnellisen ja onnettoman kuolevaisen kohtalo olisi mielestäni ollut omituinen probleemi. Hänen

onnettomuutensa, niin sanottaisiin, oli todellinen. Aivan oikein; mutta hän ei siitä tietänyt mitään; mitä se siis merkitsi? Hänen onnensa muka oli kuviteltua, näin huomautetaan. Mutta eivätkö siis terveys, iloisuus, hyvinvointi ja mielen tyytyväisyys ole muuta kuin harhaluuloja? Emmekö siis enää elä todellisuudessa, vaan harhakuvien maailmassa! Kannattaako siis niin suuresti pelätä kuolemaa, kun edellyttää että kaikki se pysyy, mikä on elinkeskuksenamme.

Oi ihminen! etsi oikeata olemustasi omasta itsestäsi, niin et enää ole tunteva itseäsi onnettomaksi. Pysy siinä paikassa, minkä luonto sinulle olentojen sarjassa on määrännyt, eikä mikään voi saada sinua sitä hylkäämään. Älä kapinoi välttämättömyyden kovaa lakia vastaan: äläkä uuvuta, koettamalla sitä vastustaa, voimiasi, joita taivas ei ole antanut sinulle laajentaaksesi tai pidentääksesi olemassaoloasi, vaan yksinomaan sitä ylläpitääksesi siten kuin se tahtoo ja niin kauvan kuin se tahtoo. Vapautesi ja valtasi ei ulotu kauemmaksi kuin luonnolliset voimasi; kaikki muu on orjuutta, harhaluuloa ja häikäisevää korua. Hallitseminenkin on orjamaista, kun se on riippuvainen yleisestä mielipiteestä; sillä olet riippuvainen niiden ennakkoluuloista, joita ennakkoluulojen avulla hallitset. Voidaksesi heitä ohjata mielesi mukaan, täytyy sinun itsesi käyttäytyä heidän mielensä mukaan. Jos he vaan muuttavat ajatuskantaansa, on sinun pakko muuttaa toimintatapasi. Niiden, jotka ympäröivät sinua, tarvitsee vaan hallita kansan mielipiteitä, joita sinä luulet hallitsevasi, suosikkein mielipiteitä, jotka sinua hallitsevat, tai perheesi mielipiteitä tai sinun omia mielipiteitäsi; kaikki nuo visiirit, hovimiehet, papit, soturit, palvelijat ja juoruämmät, jopa lapsetkin tulevat sinua johtamaan kuin lasta, huolimatta ympäröivistä legionistasi ja vaikka olisit nerokas kuin Themistokles.[29] Vaikka kuinka ponnistaisit, ei mahtiarvosi pääse todellista valtaasi etemmäksi. Niin pian kuin sinun täytyy nähdä toisten silmillä, täytyy tahtosikin mukautua heidän tahtonsa mukaan. Kansani ovat alamaisiä, näin sanot ylpeänä. Olkoon menneeksi. Mutta mikä sinä itse olet? Ministeriesi alamainen; ja mitä ministerisi vuorostaan ovat? Virkamiestensä ja rakastajattariensa alamaisia, palvelijainsa palvelijoita. Valloittakaa kaikki, anastakaa kaikki, ja jaelkaa sitten rahoja täysin käsin, pystyttäkää kanuunapattereita, hirsipuita, pitäkää teiliä ja pyöriä varalla, julistakaa lakeja ja säädöksiä, lisätäkää urkkijoita, satureita, telottajia, vankiloita ja kahleita; te kurjat ihmislapset, mitä tämä kaikki teitä hyödyttää? Ei teitä siltä paremmin palvella, ei teiltä vähemmin varasteta, ei teitä vähemmin petetä eikä jätetä vapaammiksi. Sanotte aina: me tahdomme, mutta teette aina niinkuin muut tahtovat.

Se yksinään on tahtonsa herra, jonka ei tarvitse sitä käytäntöön pannakseen turvautua toisten käsivarsiin. Siitä seuraa, ettei mahtivalta ole paras hyvä, vaan vapaus. Todella vapaa ihminen tahtoo vaan sitä, minkä voi toteuttaa ja tekee oman mielensä mukaan. Se on ensimmäinen periaatteeni. Se tulee vaan toteuttaa lapsiin nähden, ja silloin voi helposti johtaa siitä kaikki kasvatusta koskevat säännöt.

Yhteiskunta on tehnyt ihmisen heikommaksi ei ainoastaan riistämällä häneltä hänen käyttämisoikeutensa omiin voimiinsa, vaan etupäässä saattamalla nämät riittämättömiksi. Tämän tähden hänen pyrkimyksensä lisääntyvät heikkouden mukana, ja sen vuoksi lapsuuden heikkous niin suuresti pistää silmään verrattuna varttuneeseen ikään. Se, että mies on vahva olento ja lapsi heikko, ei johdu siitä, että edellisellä olisi enempi itsenäisesti vaikuttavaa eli ehdotonta voimaa kuin jälkimäisellä, vaan siitä, että edellinen luonnostaan tulee omin neuvoin toimeen, jälkimäinen ei. Miehellä tulee siis olla enempi tahtoa ja lapsella enempi mielikuvitusta, jolla sanalla tarkotan kaikkia mielihaluja, jotka eivät ole todellisia tarpeita ja jotka ainoastaan toisten avulla voi tyydyttää.

Olen jo maininnut tämän heikkoudentilan syyn. Luonto koettaa sitä parantaa vanhempien kiintymyksellä; mutta tämä kiintymys saattaa olla liioiteltu, puutteellinen, nurinkurinen. Vanhemmat, jotka elävät järjestetyn yhteiskunnan oloissa, siirtävät niihin lapsensa, ennenkuin sen ikä sitä sallii. Tuottamalla sille tarpeita, jotka eivät sille ole välttämättömiä, he eivät huojenna sen heikkoutta vaan lisäävät sitä. He lisäävät sitä vielä vaatimalla siltä, mitä luonto ei vaadi, saattamalla tahtonsa alaiseksi sen vähäisen voiman, jonka lapsi omistaa omaa tahtoansa käyttääkseen, muuttamalla joko omaksi tai lapsen orjuudentilaksi sen molemminpuolisen riippuvaisuussuhteen, jota ylläpitää toiselta puolen lapsen heikkous ja toiselta heidän kiintymyksensä.

Ymmärtäväinen mies osaa pysyä oikeassa asemassaan; mutta lapsi, joka ei omaa asemaansa tunne, ei osaa siinä pysyä. On olemassa tuhansia teitä, joita myöten lapsi voi siitä poistua; sen kasvattajien tehtävä on pysyttää sitä alallaan, ja tämä tehtävä ei ole helppo. Lapsi ei saa olla eläin eikä mies; sen tulee olla lapsi; sen tulee tuntea heikkoutensa, mutta sen ei tule siitä kärsiä; sen tulee olla riippuvainen, mutta ei orjallisesti kuuliainen; sen tulee pyytää eikä käskää. Se on toisten tahdon alaisena ainoastaan tarpeidensa vuoksi ja koska toiset paremmin kuin se huomaavat mikä sille on hyödyllistä, mikä edistää tai vahingoittaa sen kehitystä. Ei kenelläkään, ei edes isällä, ole oikeutta vaatia lapselta sellaista, mikä sitä ei ollenkaan hyödytä.

Ennenkuin inhimilliset ennakkoluulot ja laitokset ovat turmelleet luonnolliset taipumuksemme, on lasten ja aikaihminen onni vapauden oikeassa käyttämisessä; mutta lasten vapautta rajoittaa niiden heikkous. Jokainen, joka tekee minkä tahtoo, on onnellinen, jos hän riittää itselleen; näin on laita luonnontilassa elävän ihmisen. Jokainen, joka tekee minkä tahtoo on onneton, jos hänen tarpeensa ovat

hänen voimiansa suuremmat; näin on lapsen laita, silloinkin, kun se elää luonnontilassa. Lapsi näet tässäkin tilassa eläen nauttii ainoastaan puutteellisesti tahdostaan, ollen siinä yhteiskunnassa elävien aikaihmissen kaltainen. Jokainen meistä, kun ei enää voi olla riippumaton toisista, tässä suhteessa muuttuu jälleen heikoksi ja onnettomaksi. Meidät oli luotu kehittymään miehiksi; lait ja yhteiskunta ovat syösseet meidät takaisin lapsuuteen. Rikkaat, ylhäiset, kuninkaat ovat kaikki lapsia, jotka nähdessään että häiritään heidän ympärillään karkottaen heidän ikävyyksiään, siitä muuttuvat lapsellisen itserakkaiksi ja ovat ylpeitä huolenpidosta, jota heille ei omistettaisi, jos olisivat miehiä.

Nämä mietteet ovat tärkeät ja niiden avulla käy pänsä ratkaista kaikki yhteiskuntajärjestelmän ristiriitaisuudet. On kahdenlaista riippuvaisuutta, nimittäin olojen aiheuttamaa, eli luonnosta johtuvaa ja ihmisten aiheuttamaa, eli yhteiskunnasta johtuvaa. Riippuvaisuus oloista, se kun ei koske siveelliseen luonteeseen, ei vahingoita vapautta eikä synnytä paheita; riippuvaisuus ihmisistä ollen järjestystä ja suhtaa vailla,[30] synnyttää kaikki paheet, ja sen vaikutuksesta isäntä ja palvelija molemminpuolisesti turmeltuvat. Ainoa mahdollinen keino tämän yhteiskunnallisen epäkohdan poistamiseksi on se, että lukuunottamatta yksilön yksityistä tahtoa annetaan lain vallita, ja että yleistahdolle annetaan todellinen vaikutusvoima, joka on ylempänä ja vahvempi jokaista yksityistahtoa. Jos kansojen lait voisivat olla yhtä järkähtämättömät kuin luonnonlait ja ellei koskaan mikään ihmisvoima voisi niitä voittaa, niin riippuvaisuus ihmisistä muuttuisi samaksi kuin riippuvaisuus oloista; tasavallassa yhdistettäisiin kaikki luonnontilan edut yhteiskuntatilan etuihin; liitettäisiin vapautteen, joka suojelee ihmistä paheista, siveellisyys, joka kohottaa hänet hyveeseen. Pysyttäkää lasta yksinomaan riippuvaisuudessa oloista; täten sen kasvatuksessa tulette seuranneeksi luonnon järjestystä. Pankaa sen oikullisille mielijohteille ainoastaan fyysisiä esteitä tai ehkäiskää ne rangaistuksilla, jotka johtuvat itse sen teoista ja jotka se uuden tilaisuuden sattuessa taas on muistava. Ei tarvitse kieltää lasta pahoin tekemästä, riittää, että se siitä estetään. Kokemus tai heikkous olkoot lapsen ainoat lait. Älkää täyttäkö sen pyyntöjä sen vuoksi että se pyytää, vaan sen vuoksi että sillä on joku todellinen tarve. Älköön lapsi tietäkö mitä totteleminen on, kun se täyttää toisen tahdon, älköönkä mitä käskeminen on, kun muut sille jotakin tekevät. Tuntekoon se vapautta niin hyvin omissa kuin muiden teoissa. Jos siltä puuttuu voimia, niin auttakaa sitä juuri niin paljon kuin se tarvitsee ollakseen vapaa, mutta ilman että se muuttuu vallanhimoiseksi. Osottakoon se vastaanottamalla palveluksenne jonkunmoisella nöyryydellä miten se ikävöi sitä hetkeä, jolloin se voi olla apuanne vailla ja jolloin sillä on kunnia tulla omin neuvoin toimeen.

Luonnolla on ruumiin vahvistamista ja varttumista varten keinonsa, joita ei koskaan saa ehkäistä. Ei pidä pakottaa lasta pysymään paikallaan, kun se tahtoo liikkua, eikä liikkumaan, kun se tahtoo pysyä paikallaan. Kun me emme ole pilanneet lasten tahtoa, se ei koskaan pyri turhaan vaikuttamaan. Niiden tulee saada hyppiä, juosta ja huutaa silloin kun niitä haluttaa. Kaikki niiden liikkeet ovat niiden ruumiinrakennuksen tarpeita, se kun näet pyrkii vahvistumaan. Mutta sen suhteen, mitä ne haluavat tehdä niiden omien voimien siihen riittämättä ja mikä toisten on toimitettava niiden asemesta, tulee olla varuillaan. Silloin tulee huolellisesti erottaa todellinen, luonnollinen tarve oikullisuuden synnyttämästä tarpeesta, joka alkaa näyttäytyä, tai siitä, joka johtuu mainitsemaani kuohahtavasta elontunteesta.

Olen jo sanonut mitä tulee tehdä kun lapsi itkee saadakseen jotakin. Lisään vaan, että niin pian kuin lapsi puhuen osaa pyytää mitä haluaa ja kun se saadakseen pyytämänsä seikan nopeammin tai välttääkseen kieltoa tukee pyyntönsä kyneleillä, on tuo seikka järkähtämättä siltä kiellättävä. Jos todellinen tarve on saattanut sen pyytämään, tulee teidän se tietää ja heti tehdä mitä se pyytää. Mutta tekemällä myönnytyksiä sen itkun johdosta sitä vaan kiihottaa runsaampia kyneleitä vuodattamaan ja opettaa sitä epäilemään teidän hyvää tahtoaanne ja luulemaan että vaativaisuus teihin vaikuttaa enemmän kuin sävyisyys. Jos lapsi ei luule teitä hyväksi, niin se pian muuttuu häijyksi; jos se luulee teitä heikoksi, se muuttuu itsepäiseksi. On tärkeätä heti paikalla myöntää sille se, mitä ei voi siltä kieltää. Kieltäkää niin harvoin kuin suinkin mahdollista, mutta älkää koskaan palauttako kerran lausumaanne kieltoa.

Varokaa, ettette lapselle opeta turhanpäiväisiä kohteliaisuuslauseita, joita se tarvitessaan voi käyttää taikasanoina saattaakseen tahtonsa alaiseksi koko ympäristönsä ja saavuttaakseen heti paikalla kaiken sen mikä sitä miellyttää. Rikkaiden kursaileva kasvatustapa välttämättömästi aina saattaa lapset kohteliaan komenteleviksi, se kun terottaa niihin ne puhutavat, joita niiden tulee käyttää, jotta ei kukaan voisi niitä vastustaa. Heidän lapsensa eivät pane mitään nöyrää äänenpainoa eikä puheenkäännettä pyyntönsä, vaan ovat pyytäessään yhtä vaativaiset jopa vaativaisemmatkin kuin käskiessään, ne kun ovat vallan varmat siitä, että niiden tahtoa noudatetaan. Huomaa heti että *jos suvaitsette* niiden suussa merkitsee *jos minä suvaitsen*, ja *minä pyydän* merkitsee *minä käsken*. Ihmeellistä kohteliaisuutta, joka vaan saattaa lapset muuttamaan sanojen merkityksen ja opettaa heitä aina esiintymään komentavina! Minä, joka vähemmin pelkään sitä, että Émile tulisi epäkohteliaaksi, kuin että hän muuttuisi röyhkeän vaativaksi, tahdon paljoa kernaammin että hän pyytäessään sanoo *tehköä tämä*, kuin että hän käskiessään sanoisi *minä pyydän*. Hänen käyttämällään lausetavalla ei ole pääpainoa, vaan merkityksellä, jonka hän siihen yhdistää.

Sekä ankaruus että lempeys saattaa mennä liiallisuuteen, ja tätä on vältettävä. Jos annetaan lasten

kärsiä, pannaan alttiiksi niiden terveys ja henki ja saatetaan ne todella onnettomiksi; jos niiltä liian huolellisesti säästetään kaikennäköinen vastus ja ikävä, niin lasketaan perustus suuriin onnettomuuksiin, lapset tehdään herkiksi ja hemmotelluiksi, ne karkotetaan pois inhimillisistä elinehdoista, joihin ne kaikesta huolimatta kerran palaavat takasin. Poistaaksenne niistä muutamamaton luonnon tuottamat kärsimykset, hankitte niille toisia, jotka ovat luonnolle vieraat. Huomautatte minulle kenties että joudun samaan erehdykseen kuin ne huonot isät, joita moitin siitä että uhraavat lastensa nykyisen onnen jonkun kaukaisen tulevan onnen hyväksi, joka ehkä ei koskaan tule.

Niin ei ole laita. Se vapaus, jonka myönnän oppilaalleni, näet yllin kyllin korvaa hänelle sen vähäisen epämukavuuden, jolle jätän hänet alttiiksi. Näen pienokaisten leikkivän lumessa, kasvot sinertää, jäsenet kylmästä värisevinä ja voin tuskin liikuttaa sormiaan. Heidän tarvitsisi vaan mennä sisälle lämmittelemään, mutta eivätpä sitä tee. Jos heidät siihen pakotettaisiin, he kärsisivät monta kertaa enemmän pakon ankaruudesta kuin kylmästä. Miksi siis valitatte? Teenkö minä lapsenne onnettomaksi kun annan sen kärsiä pieniä haittoja ja vastuksia, joita se itse tahtoo kärsiä? Edistän sen menestystä nykyhetkellä myöntämällä sille sen vapauden ja edistän sen tulevaa onnellisuutta varustamalla sitä välttämättömiä kärsimyksiä kestämaan. Jos se saisi valita, ruvetako minun vai teidän oppilaaksenne, luuletteko että se ollenkaan epäröitsisi?

Luuletteko että yksikään olento voisi olla onnellinen poistumalla luonnollisista elinehdoistaan? Tällainen poistuminen kuitenkin tapahtuu kun ihmiseltä säästetään kaikki ihmissuvulle olennaiset kärsimykset. Minä ainakin olen varma siitä; tunteakseen mitä elämässä on todella arvokasta ja hyvää, tulee ihmisen oppia tuntemaan pieniä kärsimyksiä; sellainen on hänen luontonsa. Jos ruumis voi liian hyvin, siveelliset ominaisuudet turmeltuvat. Ihminen, joka ei koskaan olisi kokenut tuskaa, ei voisi tuntea hellää ihmisrakkautta eikä säälin viehkeyttä; hänen sydämensä ei voisi heltyä mistään, hän olisi yhteiskunnan vihollinen ja hirviö vertaistensa joukossa.

Tiedättekö mikä on varmin keino saattaa lapsenne onnettomaksi? Se on, jos totutatte sen saamaan kaikki, mitä se tahtoo. Sen mielihalut kasvavat lakkaamatta jos ne helposti löytävät tyydytyksensä; viimein huomaatte olevanne kykenemätön niitä täyttämään, teidän on pakko kieltää, ja tämä odottamaton kielto tuottaa lapselle enemmän mielihalua kuin jos sen kokonaan pitäisi olla haluamaansa esinettä vailla. Ensin se tahtoo saada kepin, jota pidätte kädessänne; pian se tahtoo saada kellon, sitten linnun lennosta, sitten taivaalla tuikkivan tähden; se tahtoo saada kaiken minkä näkee. Jollette ole jumala, miten luulette voivanne sitä tyydyttää?

Ihmisellä on luontainen taipumus pitää omanaan kaikki, mikä on hänen vallassaan. Tässä suhteessa Hobbesin lause: "Lisätkää mielihalujemme ohella niiden tyydyttämiskeinoja, ja kukin on kohoava kaikkeen valtiaaksi", on jossakin määrin tosi. Lapsi, jonka vaan tarvitsee tahtoa saadakseen haluamansa seikan, luulee olevansa maailman kaikkeen herra. Se pitää kaikkia ihmisiä orjinaan; ja kun lopulta on pakko kieltää lapselta jotakin, se, ollen tottunut pitämään kaikkea mahdollisena, kun se vaan kätkee, katsoo tätä kieltä kapinallisuuden merkiksi. Kaikki järkisyyt, jotka sille tuodaan esiin iässä, joka ei kykene järkevasti ajattelemaan, ovat sen mielestä pelkkiä verukkeita. Se näkee kaikkialla vastahakoisuutta; luulotellun vääryyden tunne katkeroittaa sen luonnetta, se rupeaa vihaamaan kaikkia ihmisiä, se ei koskaan ole kiitollinen sille tehdystä ystävällisestä teosta, ollen karvasmielinen vähimmästään vastustuksesta.

Miten voisinkaan kuvitella että tällainen lapsi, jota hallitsee viha ja raatelevat mitä ärtyisimmät mielenliikutukset, koskaan voisi olla onnellinen! Onnellinen, sellainen lapsi! Se on hirmuvaltias, se on samalla halpamielisin orja ja mitä kurjin luontokappale, olen nähnyt tällä tavoin kasvatettuja lapsia, jotka vaativat että muudan talo oli syöstävä kumoon olkapään nykäyksellä, että niille oli annettava kellotapulien huipussa sijaitseva kukko, että oli pysäytettävä marssiva rykmentti, jotta ne olisivat kuulleet kauemmin rummun pärinää; nämä lapset päästivät ilmoille korvia viilteleviä huutoja, kuuntelematta kenenkään järkeviä huomautuksia, niin pian kuin huomasivat ettei niiden tahtoa noudatettu. Kaikki panivat turhaan parastaan tehdäkseen niille mieliksi; koska ne siihen asti helposti olivat saaneet mielihalunsa tyydytytyiksi, nämä kiihtymistään kiihtyivät niin että ne itsepäisesti tahtoivat saada vallan mahdottomia seikkoja ja luulivat kaikkialla löytävänsä ristiriitaisuutta, esteitä, tuskaa ja surua. Ollen aina toraisia, itsepäisiä ja täynnä kiukkua ne päivät pitkät parkuivat ja valittivat. Olivatko nämä onnellisia olentoja? Heikkous yhtyneenä vallanhimoon tuottaa vaan mielettömyyttä ja kurjuutta. Kahdesta hemmotellusta lapsesta toinen piiskaa pöytää, toinen ruoskittaa merta; ne saavat kyllä kauan piiskata ja ruoskittaa ennenkuin elävät tyytyväisinä.

Kun tällaiset vallanhimoiset ja hirmuvaltaiset taipumukset saattavat ne jo lapsuudesta alkaen onnettomiksi, niin miten onkaan laita, kun ne varttuvat ja kun niiden suhteet toisiin ihmisiin alkavat laajeta ja lisääntyä? Miten suuri tuleekaan olemaan niiden hämmästys kun ne, tottuneina näkemään kaiken taipuvan niiden tahdon edessä, astuessaan elämään huomaavat että kaikki heitä vastustaa ja että heidät musertaa tuon maailman paino, jota luulivat voivansa mielin määrin panna liikkumaan! Heidän röyhkeä tapansa ja poikamainen itserakkautensa tuottavat heille pelkkiä nöyryyksiä,

ylenkatsetta ja ivaa; solvauksia satelee kaikkialla heidän ylitsensä; säälimättömät kokemukset opettavat heille pian, etteivät tunne tilaansa eivätkä voimiansa; kun eivät voi kaikkea, eivät luule voivansa mitään aikaansaada: niin monet odottamattomat esteet lamauttavat heidät, niin runsas ylenkatse riistää heiltä itseluottamuksen; he tulevat pelkureiksi, arkamielisiksi, mateleviksi ja vajoovat sitä syvemmälle, kuta korkeammalle luulivat kohoavansa.

Palatkaamme perussääntöömme. Luonnon tarkoitus lasten suhteen on se, että niitä rakastettaisiin ja autettaisiin, eikä suinkaan, että niitä toteltaisiin ja pelättäisiin. Onko luonto antanut niille kunnioitusta herättävän ulkonäön, ankaran katseen, karkean ja uhkaavan äänen, joiden pitäisi meissä herättää pelkoa? Käsitän, että jalopeuran kiljunta pelästyttää eläimiä ja että ne vapisevat nähdessään sen hirvittävän pään. Mutta jos tahtoo nähdä inhottavan, vastenmielisen ja naurettavan näyn, niin tulee katsella virkamiesjoukkoa, joka johtaja etunenässä, juhlapukuisena kumartuu kapaloidun pienokaisen edessä, pitäen sille mitä koreimpia ja korkeaolentoisimpia puheita, joihin se osaa vastata ainoastaan parkumalla ja kuolaamalla.

Jos tarkastaa lapsuutta sellaisenaan, onko maailmassa heikompaa, onnettomampaa ja ympäristönsä mielivallalle alttiimpaa, sääliä, hoitoa ja suojelusta tarvitsevampaa olentoa kuin lapsi? Näyttäähän siltä kuin sen kasvot olisivat niin lempeät ja sen ulkonäkö niin liikuttava vaan sen vuoksi, että kaikki jotka sitä lähestyvät säälisivät sen heikkoutta ja rientäisivät sitä auttamaan. Onko siis mitään vastenmielisempää ja luonnottomampaa kuin nähdä omavaltaisen ja itsepäisen lapsen komentelevan koko ympäristönsä ja häpeämättä puhuttelevan kuin herra ainakin niitä henkilöitä, joiden vaan tarvitsisi hylätä se, jotta se menehtyisi?

Toiselta puolen taas ei voi olla huomaamatta että alkuiän heikkous kietoo lapsia niin monella tavalla, että olisi raakamaista enentää tätä pakkotilaa oikkujemme kautta, riistämällä niiltä suuresti rajoitettua vapautta, jota voivat niin vähän väärinkäyttää ja jonka riistäminen niin vähän hyödyttää niitä ja meitä. Vaikka ei ole mitään naurettavampaa kuin ylpeä lapsi, ei myöskään ole mitään, joka ansaitsisi enempiä sääliä, kuin arka ja pelokas lapsi. Aikaahan järkisyyden iästä yhteiskunnallinen orjuus, miksi siis tahdottaisiin että ennen sitä vallitsisi yksityiselämän orjuus? Antakaamme ainakin yhden elämän kohdan olla vapaa tästä ikeestä, joka ei ole luonnon tuottama ja myöntäkäämme lapsuudelle luonnollisen vapauden harjoittaminen, joka ainakin joksikin ajaksi poistaa orjuudesta aiheutuvat paheet. Tulkoot siis nuo ankarat kasvattajat sekä lastensa orjuuttamat isät ja tuokoot esiin erikantaiset ajattelemattomat mielipiteensä, mutta oppikoot, ennenkuin ylistävät omaa kasvatustapaansa, ensin tuntemaan luonnon kasvatustavan.

Palaan käytäntöön. Olen jo sanonut, ettei lapsellenne saa antaa mitään sen tähden, että se sitä pyytää, vaan sen vuoksi, että se sitä tarvitsee,[31] ja ettei saa tehdä sille mitään tottelevaisuudesta, vaan välttämättömyyden vaatimuksesta. Siis sanat *totella* ja *käskeä* karkotetaan sen sanakirjasta, ja vielä suuremmalla syyllä sanat *velvollisuus* ja *sitouminen*; mutta sanat *voima*, *välttämättömyys*, *heikkous* ja *pakko* saavat siinä huomattavan paikan. Ennen järkisyyden ikää emme saata muodostaa itsellemme mitään oikeata käsitystä "siveellisistä olennoista" ja "yhteiskunnallisista suhteista". Tulee siis niin paljo kuin mahdollista välttää sellaisten sanojen käyttämistä, jotka ilmaisevat näitä käsitteitä, jotta ei lapsi ensin yhdistäisi noihin sanoihin väärää käsitystä, josta ei osata tai ei voida sitä myöhemmin vapauttaa. Ensimmäinen väärä käsitys, joka juurtuu lapsen päähän, on siinä erehdyksen ja paheen siemen; tätä ensi askelta tulee ennen kaikkea pitää silmällä. Menetelkää niin että kaikki sen käsitteet, niin kauvan kuin ainoastaan havainnolliset esineet sen huomiota kiinnittävät, pysähtyvät aistimuksiin; menetelkää niin, että se näkee joka taholta itseään ympäröivän ainoastaan fyysisen maailman. Muuten voitte olla varma siitä, ettei se teitä ollenkaan kuuntele tai että se on muodostava itselleen sen siveellisen maailman suhteen, josta sille puhutte, sekavia käsitteitä, joita ette koskaan saa poistetuksi.

Järkisyyden esilletuominen lapsille oli Locken pääohje; sitä meidän päivinämmen enimmäin kannatetaan. Sen tuottamat tulokset kuitenkin mielestäni sangen vähän ovat omiaan sitä puolustamaan, enkä puolestani tunne mitään typerämpää kuin ne lapset, joille on liiaksi puhuttu järkeä. Kaikista inhimillistä kyvyistä järki, joka niin sanoakseni on kaikkien muiden sielunkykyjen yhteinen tulos, kehittyvä vaikeimmin ja hitaimmin ja sitä tahdotaan käyttää noiden muiden kykyjen kehittämiseksi! Hyvän kasvatuksen pääpyrkimys on luoda järjellinen ihminen; ja nyt väitetään, että järjen avulla lapsi on kasvatettava! Tämä on lopusta alkamista, tämä on työn käyttämistä välikappaleena. Jos lapset ymmärtäisivät sitä, mikä on järkevää, eivät ne kaipaisi kasvatusta. Mutta jos niille alkaen niiden hennosta iästä puhutaan kieltä, jota ne eivät ymmärrä, ne oppivat tyytymään tyhjiin sanoihin, arvostelemaan kaikkea, mitä niille sanotaan, luulemaan itseään yhtä viisaiksi kuin opettajansa, tulemaan väitteleviksi ja itsepäisiksi; ja kaiken, minkä luulee saavansa ne tekemään järkevien vaikuttimien nojalla, saakin ne tekemään ainoastaan herättämällä niissä mielihalua, pelkoa tai itserakkautta, mitkä keinot käyvät vallan välttämättömiksi.

Seuraavaan kaavaan saattaa supistua melkein jokainen siveellinen opetus, jota annetaan ja jota voidaan antaa lapsille:

Opettaja. Ei saa tehdä tätä.

Lapsi. Ja miksi ei saa tätä tehdä?

Opettaja. Sillä se olisi väärin tehty.

Lapsi. Väärin tehty! Mitä se merkitsee?

Opettaja. Se on väärin tehty, mikä sinulta on kielletty.

Lapsi. Mitä pahaa on siinä, että tekee sen, mikä on kielletty?

Opettaja. Sinua rangaistaan, koska olet ollut tottelematon.

Lapsi. Teen niin, ettei siitä tiedetä mitään.

Opettaja. Sinua pidetään silmällä.

Lapsi. Aionpa piilottautua.

Opettaja. Sinua kuulustellaan.

Lapsi. Aionpa valhetella.

Opettaja. Ei saa valhetella.

Lapsi. Miksi ei saa valhetella?

Opettaja. Sillä se on väärin tehty, j.n.e.

Tällainen kehä on välttämätön. Jos siitä poistutte, ei lapsi teitä enää ymmärrä. Siinä sangen hyödyllisiä opetuksia. Olisin hyvin utelias tietämään, mitä voisi panna tämän vuoropuhelun sijaan. Locke itse varmaankin olisi siitä saanut paljon päänvaivaa. Hyvän ja pahaa tunteminen, inhimillisten velvollisuuksien perustuksen käyttäminen käy yli lapsen voimien.

Luonto tahtoo, että lapset ovat lapsia ennenkuin niistä tulee miehiä. Jos tahdomme muuttaa tämän järjestyksen päinvastaiseksi, kasvatamme hedelmiä, jotka eivät ole tarpeeksi tuuleentuneita eivätkä mehukkaita ja jotka ennen pitkää mätänevät; kasvateistamme tulee nuoria oppineita ja vanhoja lapsia. Lapsilla on oma omituinen tapansa käsittää, ajatella ja tuntea; ei mikään ole mielettömämpää kuin koettaa niiden sijalle tyrkyttää meidän käsitys-, ajatus- ja tuntemistapaamme. Minä puolestani yhtä suurella syyllä voisin vaatia, että kymmenvuotias lapsi olisi viiden jalan pituinen, kuin että sillä olisi arvostelukykyä. Ja todella, mitä se tekisi järjellä tässä iässä? Se on voiman hillike, eikä lapsi tällaista hillikettä tarvitse.

Koettaessanne juurruttaa oppilaihinne, että kuuliaisuus on velvollisuus, turvaudutte sen ohella voimaanne ja uhkauksiin tai vielä pahempaan: imarteluun ja lupauksiin. Joskohta siis itse teossa lasten oma etu niitä houkuttelee tai väkivalta niitä pakottaa, ne teeskentelevät saaneensa järjen avulla vakaumuksen. Ne käsittävät varsin hyvin että kuuliaisuus niitä hyödyttää ja tottelemattomuus vahingottaa, niin pian kuin jompikumpi tulee teidän tietoonne. Mutta kun vaadimme niiltä yksinomaan sellaista, mikä niille on epämieluisia, ja kun niille aina on vastenmielistä täyttää toisen tahto, tekevät ne salassa oman tahtonsa, ollen varmat siitä, että menettelevät hyvin, jos niiden tottelemattomuus jää toisilta huomaamatta, mutta ollen valmiit tunnustamaan tehneensä väärin, jos niiden teko tulee ilmi pelosta, että niitä voi kohdata kovempi rangaistus. Koska velvollisuuden järkisyy tässä iässä ei ole niiden tajuttavissa, ei ole ainoatakaan ihmistä maailmassa, joka voisi saada sen niille todella käsitettäväksi. Sitävastoin rangaistuksen pelko, anteeksiannon toivo, hellittämätön kuulusteleminen ja vastausta estävä ujous on saattava ne tekemään mitä tunnustuksia tahansa, ja luullaan niiden saaneen vakaumuksen asian oikeudesta, vaikka ne onkin vaan väsytetty tai pelästytetty.

Mitä tästä seuraa? Ensiksi, tyrkyttämällä niille velvollisuutta, jonka merkitystä ne eivät käsitä, saatatte ankaruutenne niille vastenmieliseksi ja vierotatte ne pois teitä rakastamasta; sitten opetatte ne teeskenteleviksi, valheellisiksi ja petollisiksi, ne kun koettavat kiristää teiltä palkintoja tai välttää rangaistusta; lopuksi totuttamalla niitä aina peittämään näennäisellä vaikuttimella salaista vaikutintaan, annatte itse niille keinon alati toimia selkänne takana, riistää teiltä niiden oikean luonteen tuntemuksen ja tilaisuuden tarjoutuessa tylyillä verukkeilla toimittaa luotaan sekä teidät että muut. Lait, näin sanotte kenties, vaikka ovatkin sitovia omantunnon suhteen, harjottavat samanlaista pakkoa aikaihmiisiin nähden. Sen myönnän. Mutta mitä muuta nämä ihmiset ovat kuin kasvatuksen hemmottelemia lapsia? Juuri tämä on vältettävä. Kohdelkaa lapsia pakkoa ja miehiä järkeä käyttäen. Sellainen on luonnon järjestys. Viisas ei tarvitse lakeja.

Kohdelkaa oppilastanne hänen ikänsä mukaisesti. Osottakaa sille alustapitäen sen paikka ja

pysyttäkää sitä siinä, niin ettei sen enää tee mieli sitä jättää. Silloin se, ennenkuin tietää, mitä viisaus on, on noudattava sen ensimmäistä sääntöä. Älkää antako lapselle koskaan mitään käskyä, älkää edes mitään käskyntapaistakaan. Älkää antako sen edes aavistaa, että tahdotte harjottaa jotakin vaikutusvaltaa sen suhteen. Tietäköön se vaan, että se on heikko ja että te olette vahva, että sen tilasta ja teidän tilastanne välttämättömästi seuraa sen riippuvaisuus teistä; sen lapsi tietäköön, oppikoon ja tuntekoon; tuntekoon se jo aikaisin ylpeää päätänsä painavan sen raskaan ikeen, jonka luonto ihmisen kannettavaksi laskee, tuon välttämättömyyden painavan ikeen, jonka alle jokaisen kuolevaisen täytyy alistua. Huomatkoon lapsi tätä välttämättömyyttä oloissa älköönkään koskaan ihmisten oikeissa;[32] olkoon se hillike, joka sitä rajoittaa, voima eikä ihmistahto. Älkää kieltäkö lasta tekemästä sitä mistä sen tulee pidättäytyä, vaan estäkää se siitä, antamalla selityksiä ja perusteluja; minkä taas sille myönnätte, antakaa se sille heti sen pyydettyä, sen sitä anomatta ja rukoilematta, ennen kaikkea myöntymykseen liittämättä ehtoja. Myöntäkää iloisesti, kieltäkää vastenmielisesti; mutta olkoon jokainen kieltonne järkähtämätön, älköön lapsen väsymätön kiusaaminen saattako teitä horjumaan. Olkoon lausumanne kiello vaskinen muuri, jota vastaan lapsen vaan tarvitsee viisi tai kuusi kertaa uuvuttaa voimiaan menettääkseen halun yrittää sitä kumota. Siten saatatte lapsen kärsivälliseksi, tasaiseksi, kohtaloonsa alistuvaksi ja rauhalliseksi silloinkin, kun se ei saa haluamaansa seikkaa. Sillä on ihmisen luonnon mukaista kärsivällisesti kestää olojen välttämättömyyttä, mutta vastustaa toisen pahaa tahtoa. Lause: *ei ole enää jäljellä mitään* on vastaus, jota ei yksikään lapsi ole itsepäisästi vastustanut, ellei ole luullut sitä valheeksi. Muuten tässä suhteessa ei ole keskitietä; tulee joko olla lapselta mitään vaatimatta tai heti alusta taivuttaa se täydelliseen kuuliaisuuteen. Pahin kasvatus on jättää lapsi häälymään oman tahtonsa ja teidän tahtonne välillä ja alati kiistellä siitä kumpi teistä on oleva hallitseva; sata kertaa enemmän soisin että lapsi sinä pysyisi alati.

On sangen omituista, että siitä perin kuin on ryhdytty lapsia kasvattamaan, ei ole keksitty muuta keinoa niiden ohjaamiseksi kuin kilpailu, kateus, itserakkaus, ahneus, halpamielinen pelko ja kaikki mitä vaarallisimmat intohimot, jotka helpoimmiten joutuvat kuohuksiin ja jotka ovat enimmin omiaan turmelemaan sielun, ennenkuin ruumis edes on täysin kehittynyt. Jokainen ennenaikainen opetus, joka tahdotaan painaa niiden päähän, istuttaa paheen niiden sydämeen. Typerät kasvattajat luulevat tekevänsä ihmeitä, kun itse asiassa saattavat lapset häijyiksi, yrittäessään niille opettaa mitä hyvyys on. Ja sitten he sanovat juhlallisesti: sellainen on ihminen. Aivan oikein, sellainen on ihminen, jonka te olette kehittäneet.

On koeteltu kaikkia keinoja, paitsi yhtä ja juuri ainoata, joka voi tuottaa hyviä tuloksia, nimittäin oikein järjestettyä vapautta. Ei pidä ollenkaan ryhtyä lapsen kasvatukseen, jollei osaa ohjata sitä yksinomaan mahdollisuuden ja mahdottomuuden lakien avulla. Koska näiden molempien lakien piiri lapselle on yhtä tuntematon, voidaan sitä mielin määrin laajentaa ja supistaa lapsen ympärillä. Lapsi ehkäistään, pannaan liikkeelle ja pidätetään yksinomaan välttämättömyyden siteillä, ilman että se napisee. Se saatetaan taipuisaksi ja oppivaiseksi ainoastaan olojen pakosta, ilman että mikään pahe on päässyt siinä itämään; paheet näet eivät koskaan pääse syttymään, jos ne jäävät vaikutuksiltaan tehottomiksi.

Älkää antako kasvatilenne mitään suusanallista opetusohjetta; tämän hän saakoon vaan kokemuksesta; älkää millään tavoin sitä rangaisko, sillä se ei ymmärrä mitä syyllisyys merkitsee. Älkää koskaan käsketä sen pyytää anteeksi, sillä se ei osaa teitä loukata. Ollen vailla kaikkea siveellistä toimintaa, se ei voi tehdä mitään siveellisesti pahaa eikä siis ansaitse rangaistusta eikä soimausta.

Näen jo lukijan pelästyvän ja arvostelevan tätä lasta meidän lastemme mukaan; mutta hän erehtyy. Se alituinen pakollisuus, jossa pidätte lapsia, kiihottaa kahta enemmän niiden vilkkautta. Kuta suuremman pakon alaisia ne ovat teidän silmienne edessä, sitä rajummat ne ovat päästessään vapaiksi; täytyyhän niiden tilaisuuden tarjoutuessa korvata siitä kovasta pakkotilasta kärsimänsä vahinko, jossa niitä pidätte. Kaksi kaupunkilais-koulupoikaa tekee enemmän vahinkoa maalle tultuaan kuin koko kylän nuoriso. Jos samaan huoneeseen suljetaan pieni herraslapsi ja maalaispoika, edellinen on ehtinyt panna kaikki mullin mallin ja pirstaleiksi, ennenkuin jälkimäinen on liikahtanut paikaltaan. Minkätähden? Yksinkertaisesti sentähden, että toisella on kiire väärinkäyttää hetken hillitöntä vapautta, kun sitä vastoin toisella, joka aina on varma vapaudestaan, ei ole mitään kiirettä sitä käyttääkseen. Kuitenkin maalaislapset, joita usein vuoroon lellitellään tai kovuudella kohdellaan, vielä ovat kaukana siitä tilasta, jossa minä toivoisin niiden olevan.

Asettakaamme kumoamattomaksi periaatteeksi, että luonnon ensimmäiset vaistot aina ovat hyvät; ihmissydämässä ei ole mitään synnynnäistä häijyyttä. Siinä ei ole yhtään pahetta, josta ei voisi sanoa miten ja mistä se siihen on tullut. Ainoa luonnon ihmiseen istuttama intohimo on rakkaus itseensä, tai itserakkaus laajassa merkityksessä käsitettynä. Tämä itserakkaus itsessään tai suhteessaan meihin on hyvä ja hyödyllinen, ja kun se ei välttämättömästi suhtaudu muihin, on se tässä suhteessa luonnostaan välinpitämätön. Se muuttuu hyväksi tai pahaksi ainoastaan tavasta, jolla sitä käytetään ja niistä olosuhteista, joissa se kehittyy. Ennenkuin itserakkauden opas, joka on järki, saattaa herätä, on tärkeätä ettei lapsi tee mitään sentähden, että se nähdään ja kuullaan, sanalla sanoen ei mitään, joka

tarkottaa toisia, vaan että se tekee ainoastaan sen, minkä luonto siltä vaatii, ja silloin se tekee ainoastaan hyvää.

En väitä, ettei se koskaan tekisi mitään vahinkoa, ettei se haavoittaisi itseään ja ettei se rikkoisi jotakin kallisarvoista huonekalua, jos se pääsee siihen käsiksi. Se voisi tehdä paljon vahinkoa tarkottamatta mitään pahaa, sillä teko muuttuu pahaksi vasta *tarkotuksesta*, joka tähtää vahinkoon, ja sellaista tarkotusta lapsella ei koskaan ole. Jos se sillä olisi vaan yksi ainoa kerta, kaikki olisi hukassa; lapsi olisi silloin auttamattomasti häijy.

Seikka, joka sairurin silmissä on paha, ei ole paha järkevän ihmisen mielestä. Jos antaa lasten täysin vapaasti antautua leikintemmellykseen, on sopivaa, että poistetaan niiden läheisyydestä kaikki, mikä voisi saattaa sen kalliiksi ja ettei jätetä niiden saataviin mitään helposti särkyvää ja kallisarvoista. Olkoon niiden huone sisustettu jykeillä ja vahvoilla huonekaluilla; älköön siellä olko mitään peilejä, porsliineja ja ylellisyyesineitä. Mitä tulee Émileeni, jota kasvaton maalla, ei hänen huoneensa ollenkaan eroa talonpoikaistuvasta. Mitä hyödyttäisi sitä koristella niin huolellisesti, kun hän kuitenkin oleskelee siinä niin vähän? Mutta erehdyn; hän on itse koristava sitä, ja pian saamme nähdä millä tavoin.

Jos lapsi huolimatta varokeinoistanne kuitenkin sattuisi tekemään epäjärjestystä ja särkemään jonkun hyödyllisen esineen, niin älkää ollenkaan rangaisko sitä oman huolimattomuutenne tähden, älkääkään sitä toruko; älköön se kuulko ainoatakaan moitesanaa, älkää antako sen edes aavistaa, että se on tuottanut teille mielipahaa ja menetelkää vallan kuin tuo huonekalu olisi särkynyt itsestään; sanalla sanoen, uskokaa, että olette tehnyt paljon, jos olette voinut hillitä itsenne niin, ettette ole mitään sanonut.

Rohkenenko tässä esittää suurimman, tärkeimmän ja hyödyllisimmän kaikista kasvatussäännöistä? Se määrää: älä koeta voittaa, vaan koeta hukata aikaa. Pintapuoliset lukijat antakoot minulle anteeksi paradoksini; kun rupeaa järkevästi ajattelemaan, pakostakin niitä tulee tehneeksi. Ja mitä tahansa sanottaneenkin, tahdon kernaammin esittää paradokseja kuin olla ennakkoluuloihin takertunut. Vaarallisin aika ihmiselämässä on se, jota kestää syntymästä kahdenteentoista ikävuoteen. Se on aika, jolloin erehdykset ja paheet itävät, ilman että olisi keinoja niitä kitkeä pois; ja kun keino on saatavissa, ovat juuret jo niin syvässä, ettei niitä enää voi nyhtää irti. Jos lapset äkkiä äidin rinnoilta hypähtäisivät järjen ikään, nykyinen kasvatustapa voisi niille soveltua. Mutta luonnollista kehityskulkua seuraten ne tarvitsevat vallan vastaista kasvatustapaa. Vasta silloin kun niiden sielu on saanut kaikki kykynsä, niiden pitäisi ruveta sen kykyjä käyttämään. On näet mahdotonta, että sielu, niin kauan kuin se on sokea, havaitsisi osottamaanne soihtua ja että se seuraisi poikki aatteiden ääretöntä kenttää kulkevaa tietä, jolle järki opastaa niin epämääräisesti, että tarkimmatkin silmät sen vaivoin löytävät.

Ensimmäisen kasvatuksen tulee siis olla puhtaasti negatiivista laatua. Se ei ole siinä, että opetetaan hyvettä tai totuutta, vaan siinä, että sydäntä suojellaan paheesta ja ymmärrystä erehdyttävistä käsitteistä. Jos tässä alkukasvatuksessa ette itse tekisi mitään ettekä antaisi toisten tehdä, jos voisitte saattaa kasvattinne terveenä ja rotevana kahdentoista vuoden ikään, ilman että hän osaisi erottaa oikeaa kättänsä vasemmasta, niin hänen ymmärryksensä silmät aukenisivat järkevyyteen heti ensi opetuksen annettuanne. Koska hän olisi vailla ennakkoluuloja ja tottumusta, hänessä olisi mitään, joka vastustaisi huolenpitoon vaikutuksia. Pian hänestä tulisi teidän käsissänne mitä viisain ihminen, ja vaikka aluksi ette olisi tehnyt mitään hänen kasvatuksensa suhteen, olisitte kuitenkin tehnyt kasvatuspillisen ihmeen.

Jos menettelemme vallan päinvastoin kuin mikä on tavallista, osumme melkein aina oikeaan. Kun lapsesta ei tahdota tehdä lasta vaan oppinutta, eivät isät ja kasvattajat luule koskaan alkavansa tarpeeksi aikaisin sitä soimata, korjata, moittia, hemmotella, uhata, houkutella lupauksilla, opettaa ja sille puhua järkeä. Menetelkää paremmin, olkaa järkevät älkääkään vedotko oppilaanne järkeen; ennenkaikkeaa älkää koettako saada lasta mieltymään sellaiseen, mikä sille on vastenmielistä, sillä alituinen vetoaminen järkeen, kun on kysymys epämieluisista seikoista, saattaa nämä sille vaan kahta vastenmielisemmiksi ja heikontaa jo aikaisin niiden arvon mielessä, joka ei vielä kykene niitä ymmärtämään. Harjottakaa sen ruumista, sen elimiä, sen aistimia, sen voimia, mutta pitäkää sen henkeä joutilaana niin kauan kuin suinkin on mahdollista. Pelätkää kaikkia tunteita, jotka ovat aikaisemmat kuin niitä punnitseva ymmärrys. Ehkäiskää ja poistakaa vieraat vaikutelmat, ja välttääksenne pahan syntymistä älkää ollenkaan kiirehtikö hyvän harjottamista. Sillä hyvä on hyvä vasta järjen valaisemana. Pitäkää jokaista lykkäystä etuna; siinä on suuri voitto, jos kompastumatta voi lähestyä päämääräänsä; antakaa lapsuuden kypsyä lapsissa. Sanalla sanoen, jos jonkun opetuksen antaminen niille käy välttämättömäksi, niin älkää suinkaan antako sitä tänään, jos sen vaaratta voi lykätä huomiseen.

Toinen seikka, joka todistaa tämän metodin hyödyllisyyttä, on se, että lapsilla on erilaiset henkiset lahjat, jotka tulee hyvin tuntea, jotta voisi tietää mikä siveellinen johto kullekin niistä sopii. Kukin luonne vaatii että se on erityisellä tavalla ohjattava; ja jos kasvatuksesta toivoo hyviä tuloksia, on kukin

luonne kasvatettava juuri tuolla omalla omituisella tavalla. Jos siis tahdotte olla varovainen, tarkastakaa ensin kauan luontoa ja pitäkää kauan oppilastanne huomionne esineenä, ennenkuin sanotte sille ensimmäisen sanan. Antakaa ensin sen luonteen iduille täysi vapaus näyttäytyä, älkää saattako niitä missään suhteessa pakonalaisiksi, oppiaksenne tuntemaan ne perinpohjin. Luuletteko että tämä vapauden aika on lapselta hukkaan mennyttä? Eipä suinkaan; päinvastoin se on mitä parhaiten käytettyä; siitä näet saatte sen opetuksen, ettette hukkaa ainoatakaan hetkeä kasvatusaikana, joka on merkitykseltään paljon tärkeämpi. Jos taas alatte kasvatustoimenne ennenkuin tiedätte miten on meneteltävä, toimitte umpimähkään; ollen alttiina erehdyksille on teidän alkaminen alusta ja olette kauempana päämäärästä kuin jos olisitte koettanut saavuttaa sen vähemmin hätäisesti. Älkää siis menetelkö kuten saituri, joka menettää paljon valvoessaan sitä, ettei mitään menettäisi. Uhratkaa lapsen alaikäisyydestä aika, jonka korkoineen voitatte takaisin sen varttuneemmassa iässä. Viisas lääkäri ei anna umpimähkään määräyksiään niin pian kuin vaan on nähnyt sairaan, vaan tutkii ensin sairaan ruumiin tilaa, ennenkuin määrää mitään lääkkeitä; hän lykkää itse parantamisen tuonnemmaksi, mutta hän parantaa todella potilaansa; liian hätäinen lääkäri sitävastoin hänet tappaa.

Mutta minne asetamme tämän lapsen kasvattaaksemme sitä tunteettomana olentona, koneena? Siirrämmekö sen kuuuhun tai autioon saareen? Poistammeko sen kaikkien ihmisten parista? Eikö se kohtaa kaikkialla maailmassa toisten intohimojen näkyä ja esimerkkiä? Eikö se koskaan ole näkevä ikäisiään lapsia? Eikö se ole näkevä vanhempiaan, naapureitaan, imettäjäänsä, kotiopettajatartaan, palvelijataan ja itse kasvattajataan, joka ei missään tapauksessa ole mikään enkeli?

Tämä vastahuomautus on varsin painava. Mutta olenko sitten väittänyt että luonnollinen kasvatus on jotakin helppoa? Oi ihmiset, onko minun syyni, että te olette tehneet vaikeaksi kaiken, mikä on hyvää? Myönnän että huomaan nämä vaikeudet; ne ovat kenties voittamattomat. Mutta joka tapauksessa on varmaa että, jos alati koettaa niitä syrjäyttää, ne saa jossakin määrin syrjäytetyiksi. Minä näytän sen päämäärän, johon on pyrittävä; en väitä että se todella olisi saavutettavissa. Sanon vaan että se, joka on päässyt sitä lähimmäksi, on saavuttanut parhaan tuloksen.

Muistakaa että ennenkuin rohkenee ryhtyä kehittämään lapsesta ihmistä, on välttämätöntä että itse on kehittynyt ihmiseksi; tulee omasta itsestään löytää esikuva, joka kelpaa lapselle malliksi. Niin kauan kuin lapsi vielä on vailla itsetietoisuutta, on aika valmistaa kaikki, minkä kanssa se tulee kosketuksiin ja pitää huolta siitä että sen ensi katseet kohtaavat ainoastaan sellaisia esineitä, jotka ovat soveliaat sen nähdä. Hankkikaa itsellenne kaikkien silmissä kunnioitusta ja koettakaa aluksi saavuttaa kaikkien rakkaus, niin että kukin koettaa tehdä teille mieliksi. Ette koskaan saata hallita lasta, ellette hallitse kaikkea mikä sitä ympäröi, eikä tämä vaikutusvalta koskaan ole tehoisa, ellei se perustu kunnioitukseen hyvettä kohtaan. Tässä ei ole kysymys kukkaron tyhjentyemisestä eikä rahojen tuhlailemisesta täysin käsin. En ole koskaan nähnyt rahan saattavan ketään rakastetuksi. Ei myöskään sovi olla saita eikä kovasydäminen eikä tyytyä vaan valittamaan kärsimystä, jota voi lieventää. Mutta turhaan avaatte rahakirstunne, ellette samalla avaa sydäntänne, sillä muutoin toistenkin sydämet pysyvät suljettuina.

Teidän tulee uhrata aikanne, huolenpitonne, kiintymyksenne, koko olentonne; sillä mitä tahansa voinnetekin rahallanne aikaansaada, huomataan kuitenkin aina, ettei lahjanne lähde sydäimestä. On olemassa todisteita sellaisesta osanotosta ja hyväntahtoisuudesta, joka vaikuttaa paljon enemmän ja todella on palhon hyödyllisempi kuin kaikki lahjat. Kuinka moni onneton ja sairas on enemmän lohdutuksen kuin almujen tarpeessa! Kuinka monta sorrettua suojeleminen hyödyttää enemmän kuin raha! Sovittakaa keskenään eripuraisia, ehkäiskää riitajuttuja, terottakaa lasten mieliin velvollisuuden täyttämistä, kehottakaa isiä lempeyteen, edistäkää onnellisten avioiden solmimista, estäkää vainoa, käyttäkää runsaasti oppilaiden vanhempien tykönä saavuttamaanne suosiota auttaaksenne sitä heikkoa lähimmäistä, jolta kielletään oikeus ja jota mahtava sortaa. Ilmottakaa julkisesti olevanne onnettomien suojelijoita. Olkaa oikeamieliset, inhimilliset, hyväntekevät. Älkää yksistään antako almuja, vaan tehkää myös rakkaudentekoja; armeliaisuudenteot lieventävät enemmän kärsimyksiä kuin raha. Rakastakaa toisia, ja hekin ovat teitä rakastavat; palvelkaa heitä, ja hekin ovat teitä palvelevat; olkaa heidän veljiään, ja he tulevat olemaan lapsianne.

Mainitsen tässä vielä yhden syyn, miksi tahdon kasvattaa Émileä maalla, kaukana noista palvelijakonnista, jotka isäntiensä jälkeen ovat maailman kurjimpia ihmisiä, kaukana kaupungin synkistä tavoista, joita peittävä kiille saattaa ne lapsille houkutteleviksi ja tarttuviksi, jotavastoin talonpoikien paheet, ollen raakoja ja vailla ulkonaista korua, ovat enemmän omiaan herättämään inhoa kuin houkutusta, kun ei niiden matkiminen tuota mitään etua.

Maaseudulla kasvattaja paljon enemmän voi hallita niitä oloja, joissa soisi lapsen liikkuvan; hänen maineensa, hänen puheensa, hänen esimerkinsä hankkivat hänelle muiden silmissä arvon, jota hän ei kaupungissa voisi saada. Koska hän on kaikille hyödyllinen, on kukin koettava tehdä hänelle mieliksi, saavuttaa hänen kunnioituksensa ja näyttäytyä hänen oppilaalleen sellaisena, kuin hän tahtoo, että todella oltaisiin. Ja elleivät ihmiset maalla luovukaan vioistaan, he ainakin välttävät julkista häväistystä; ja tämä on pääasia meidän tehtävämme suhteen.

Lakatkaa syyttämästä toisia omista vioistanne; se paha, minkä lapset näkevät, niitä turmelee vähemmin kuin se paha, jonka itse niihin istutatte. Jos aina saarnaatte, jos aina terotatte siveellisyyttä ja olette turhantarkka istuttaaksenne niihin hyväksi luulemaanne aatetta, annatte niille samalla kaksikymmentä muuta aatetta, jotka eivät ole minkäänarvoisia. Ollen kokonaan niiden ajatusten valloissa, jotka pyörivät omassa päässä, ette ollenkaan ajattele, minkä vaikutuksen aikaansaatte lapsen päässä. Ettekö luule, että siinä sanatulvassa, jolla lapsia lakkaamatta rasitatte, ei ole ainoatakaan sanaa, jota ne eivät väärinkäsittäisi? Ettekö luule että lapset omalla tavallaan tulkitsevat pitkäveteisiä selityksiänne ja etteivät muka niistä muodosta oman käsityskantansa mukaista järjestelmää, jonka nojalla sopivan tilaisuuden tarjoutuessa tulevat teitä vastustamaan?

Kuunnelkaapa pienokaista, jolle täten on syötetty opetuksia; antakaa sen lörpötellä, kysellä ja mielinmäärin laverrella; hämmästyttte sitä outoa sekamelskaa, joksi järkevä puheenne on muuttunut sen aivoissa; se näet sekoittaa kaikki, muuttaa kaikki nurinkuriseksi, saattaa teidät kärsimättömäksi jopa joskus epätoivoiseksikin odottamattomilla huomautuksillaan. Se pakottaa joko teidät vaikenemaan tai käskemään sitä itseään vaikenemaan, ja mitähän se ajatteleekaan siitä, että henkilö, joka muuten on ollut niin puhelias, äkkiä näin on ääneti! Jos lapsi vaan kerrankin saa teistä tällaisen voiton ja huomaa sen, hyvästi silloin kasvatus: tästä hetkestä kaikki on hukassa; lapsi ei enää ahkeroi oppimista, vaan koettaa teitä vastustella.

Te liian innokkaat opettajat, olkaa yksinkertaiset, maltilliset ja varovaiset; älkää koskaan muulloin toimiko kiireisesti, kuin milloin tahdotte estää toisia kasvatukseseen väärällä tavalla sekaantumasta. Toistan yhä vielä: lykätäkää, jos suinkin on mahdollista, hyvän opetuksen antaminen, peläten, että voisittekin sen asemasta antaa huonon. Varokaa ettette täällä maan päällä, jonne luonto on sijoittanut ihmisten ensi paratiisin, harjota viettelijän ammattia antamalla viattomuudelle tiedon hyvästä ja pahasta. Kun ette voi estää lasta saamasta ulkoa opetusta esimerkeistä, niin rajoittakaa koko valppautenne siihen, että johdatte nämä esimerkit lapsen mieleen sille sopivassa muodossa.

Rajut mielenliikutukset tekevät suuren vaikutuksen lapseen, joka niitä havaitsee, niillä kun on hyvin selvät tuntomerkit, jotka ovat silmään pistävät ja pakottavat lapsen niihin kääntämään huomionsa. Varsinkin vihankuohahdus on niin raju, että on mahdotonta olla sitä huomaamatta, jos vaan on lähellä. Turhaa on kysyä, tarjoutuuko tässä kasvattajalle tilaisuus pitää kauniita puheita. Minä sanon: ei mitään puheita, ei yhtään mitään, ei ainoatakaan sanaa! Antakaa lapsen lähestyä; se hämmästytyksensä ja tekee aivan varmaan teille sen johdosta kysymyksiä. Vastaus on yksinkertainen; se johtuu lapsen tekemistä havainnoista. Se näkee punottavat kasvot, säihkyvät silmät, uhkaavat kädenliikkeet ja kuulee huutoa; nämä kaikki ovat merkkejä siitä, ettei ihmisruumis ole tasapainotilassa. Sanokaa lapselle yksinkertaisesti, sievistelemättä ja ilman salamyhkäilyä: tuo miesparka on sairas, hänellä on kuumekohtaus. Tätä tilaisuutta voitte käyttää hyväksenne antaaksenne, tosin muutamain sanoin, sille käsityksen taudeista ja niiden vaikutuksista; sillä ovathan ne luonnon aiheuttamia ja ovat niitä välttämättömyyden kahleita, joiden sitomaksi lapsen tulee tuntea itsensä.

On luultavaa että lapsi tämän käsityksen nojalla, joka ei ole väärä, on aikaisin oppiva tuntemaan jonkunmoista vastenmielisyyttä kiihkeitä mielenliikutuksia kohtaan, joita se pitää tauteina. On myöskin hyvin luultavaa että sellainen sopivassa tilaisuudessa herätetty käsitys on oleva ainakin yhtä terveellinen kuin mitä ikävyyttä siveellisyyssään. Ajatelkaa mikä tästä käsityksestä voi seurata tulevaisuudessa. Teillä tulee olemaan oikeus, jos asianhaarat joskus niin vaativat, kohdella itsepäistä lasta sairaana, sulkea se huoneeseen, jopa vuoteeseenkin, vaatia sitä erityiseen ruokajärjestykseen, pelottaa sitä sen kasvavista huonoista taipumuksista ja saattaa ne sille vihatuiksi ja kammottaviksi, sen voimatta koskaan pitää rangaistuksena sitä ankaruutta, johon teidän ehkä täytyy turvautua sitä oikaistaksenne. Ja jos itse kiivastuksen hetkenä satutte unhottamaan tyyneytenne ja malttinne, jota teidän tulee pyrkiä noudattamaan, ei teidän ollenkaan pidä peittää erehdystänne; sanokaa lapselle suoraan hellä moitteenväre äänessä: ystäväni, olet tehnyt minut kipeäksi.

Muuten on tärkeätä ettei sitä lapsellisuutta, jonka lapsen omistamat yksinkertaiset käsitteet saattavat synnyttää, koskaan paljasteta sen läsnäollessa eikä mainita tavalla, joka kääntäisi sen huomion siihen. Sopimaton naurunhohotus saattaa tärvellä puolen vuoden työn ja tuottaa elinajaksi korvaamattoman vahingon. En saata tarpeeksi usein toistaa että sen, joka tahtoo hallita lasta, tulee osata hallita itseään. Kuvittelen mielessäni miten pikku Émileni, nähdessään kahden naapurivaimon pahimmassa riidankahakassa, lähestyy raivokkaampaa heistä ja sanoo hänelle säälili: "Vaimo hyvä, olette sairas, se minua suuresti pahoittaa." Varmaankin tämä sutkaus on vaikuttava katselijoihin, ehkäpä itse riitelijöihinkin. Nauramatta, torumatta ja kiittämättä vien hänet sitten joko hänen tahtoon tai tahtomattaan pois tästä paikasta, ennenkuin hän on havainnut minkä vaikutuksen tuo huomautus on tehnyt, tai ainakin ennenkuin hän sitä ajattelee ja koetan heti johtaa hänen huomionsa toisiin seikkoihin, jotka saattavat hänet sen hyvin pian unhottamaan.

Tarkotukseni ei ole kosketella kaikkia yksityiskohtia, vaan ainoastaan esittää yleiset periaatteet ja antaa vaikeiden tapausten varalle esimerkkejä. Pidän mahdottomana keskellä nykyistä yhteiskuntaa

ohjata lasta kahdentoiasta vuoden ikään, antamatta sille jotakin käsitystä ihmisten välisistä suhteista ja inhimillisten tekojen siveellisyydestä. Riittää että nämä käsitteet sille opetetaan niin myöhään kuin suinkin, ja että silloin, kun ne käyvät välttämättömiksi, ne supistetaan nykyisen hyödyllisyyden vaatimuksiin, ainoastaan sentähden, ettei lapsi pidä itseään kaikkien valtiaana ja ettei se tee muille pahaa tunnottomasti ja tietämättänsä. On olemassa lempeitä ja rauhallisia luonteita, joita kauan vaaratta voi pysyttää lapsellisessa viattomuuden tilassa; mutta on myöskin rajuja luonteita, joiden hurjuus jo aikaisin kehittyä ja joiden varttuvaa kehitystä tulee jouduttaa, jotta ei täytyisi niitä pitää pakonalaisina.

Ensimmäiset velvollisuutemme ovat velvollisuuksia itseämme kohtaan; alkuperäiset tunteemme keskittyvät meihin itseemme, kaikki luonnolliset vaistomme tarkoittavat alussa itesuojelestamme ja hyvinvointiamme. Niinpä ensimmäinen oikeuskäsite ei meissä herää velvollisuuksistamme toisia kohtaan vaan oikeuksistamme, ja siis on sekin tavallisen kasvatuksen erehdyksiä, että lapsille ensin puhutaan niiden velvollisuuksista, eikä koskaan niiden oikeuksista ja että täten niille ensin sanotaan vallan vastaista kuin mitä pitäisi, sellaista mitä ne eivät voi ymmärtää ja mikä ei herätä niiden mielenkiintoa.

Jos minulla siis olisi kasvatettavana sellainen lapsi, josta äsken puhuin, ajattelisin: lapsi ei ahdistaa ihmisiä,[33] vaan esineitä; ja pian se on oppiva kokemuksesta kunnioittamaan jokaista, joka on sitä vanhempi ja voimakkaampi, mutta esineet eivät itse voi puolustaa itseään. Sille ei siis ensiksi ole annettava vapaus-käsitettä vaan pikemmin omistus-käsite; ja jotta tämä käsite siinä voisi herätä, tulee sen omistaa jotakin. Jos lapselle sanoo että sen vaatteet, huonekalut ja lelut ovat *sen* omia, on tämä vallan vailla merkitystä, koska se, vaikka käyttääkin mielensä mukaan näitä seikkoja, ei tiedä miksi ja miten se on ne saanut. Jos sille taas sanoo että se omistaa ne sentähden, että ne on sille annettu, ei tämä ollenkaan paremmin selitä asiaa, sillä sen, joka antaa, täytyy itse omistaa jotakin. On siis olemassa omistusoikeutta, joka on lapsen omistamista aikaisempi ja kuitenkin tahdotaan sille selittää omistusoikeuden syntyä ja perustaa. Tähän tulee lisäksi se seikka että lahjoittaminen on sopimusta ja ettei lapsi vielä voi ymmärtää mitä sopimus on.[34] Huomatkaa siis, arvoisat lukijani, tästä ja lukemattomista muista esimerkeistä, miten sullomalla lasten päähän sanoja, joiden merkitystä ne eivät kykene ymmärtämään, luullaan niitä kasvatetun oivallisesti.

Tulee siis palata omistusoikeuden alkuperään; sillä tästä on ensi käsitys noudettava. Lapsi, joka elää maalla, on varmaankin saanut jonkun käsityksen maatöistä; sitä varten tarvitaan ainoastaan silmiä ja joutoaikaa, joita kumpiakaan siltä ei puutu. Joka iässä, etenkin lapsuudessa, tahdomme luoda, jäljitellä, tuottaa, antaa voiman- ja toiminnanmerkkejä. Tuskin lapsi on pari kertaa nähnyt muokattavan, kylvettävän puutarhaa ja sen vihannesten itävän ja kasvavan, kun se itse tahtoo ryhtyä puutarhanviljelykseen.

Yllä esittämieni periaatteiden mukaisesti en suinkaan vastusta tätä sen pyrkimystä, päinvastoin sitä kannatan, otan osaa sen harrastukseen, työskentelen sen kanssa, en sen huviksi, vaan omaksi huvikseni; niin se ainakin luulee. Minusta tulee sen puutarharenki; kunnes sen käsivarret vahvistuvat, minä itse muokkaan maata sen asemesta. Se ryhtyy sitä omistamaan istuttaessaan siihen pavun; ja varmaankin tämä haltuunsaattaminen on pyhempi ja kunnioitettavampi kuin se, jonka Nuñez Balbao toimeenpani julistaessaan Etelä-Amerikan Espanjan kuninkaan omaksi ja pystyttäessään hänen lippunsa Etelä-Jäämeren rannalle.

Käymme joka päivä katselemassa papuja ja näemme ihastuneina niiden kohoavan maasta. Lisään tätä iloa sanomalla Émilelle: tämä on sinun omaasi; selitän hänelle siten omaisuuskäsitteen merkityksen ja huomautan, että hän siihen on pannut aikaansa, työtänsä, vaivaansa, sanalla sanoen omaa itseään, että tuossa mullassa on osa häntä itseään, ja että hän kenen edessä tahansa voi väittää omistavansa sen, samoin kuin voisi vetää pois käsivartensa toisen kädessä, joka tahtoisi häntä siitä vasten hänen tahtoansa pidättää.

Eräänä päivänä Émile tulee saapuville kiireisin askelin ja ruiskukannu kädessä. Oi, mikä näky, mikä suru häntä kohtaa! Kaikki pavut on nyhdetty pois, koko multalava on ylösalaisin pengattu, itse paikkaa ei enää tunne entiseksi. "Voi, mitä on tullut työstäni, teostani, vaivojeni ja hikiäni suloisista hedelmistä? Kuka on ryöstänyt minulta omaisuuteni, kuka on riistänyt minulta papuni?" Näin tämä nuori sydän purkaa paheksumistaan; ensimmäinen vääryyden tietoisuus on siihen vuodattanut surullista katkeruuttaan. Hänen kyyneleensä vuotavat tulvinaan; epätoivoinen lapsi täyttää ilman huokauksillaan ja valitushuudoillaan. Otetaan osaa sen suruun, sen paheksumiseen; tiedustellaan syyllistä, kuulustellaan ja pannaan toimeen tarkastus. Lopulla huomataan, että puutarhuri on tämän pahan toimeenpanija; hän kutsutaan saapuville.

Mutta asia ei suinkaan selviä tähän. Kun puutarhuri saa kuulla mistä valitetaan, hän alkaa valittaa vielä kovemmin kuin me. Mitä, hyvät herrat! Tekö olettekin turmelleet minun työni hedelmät? Olin kylvänyt siihen Maltaan melooneja, joiden siemenet oli annettu minulle kallisarvoisena lahjana, ja joilla toivoin kestitseväni teitä, kun ne olisivat kypsyneet. Mutta nyt te kylvitte siihen kurjat papunne ja

hävittite jo idulla olevat meloonini, joita en koskaan saa korvatuiksi. Olette tehneet minulle korvaamattoman vahingon ja olette itse riistäneet itseltänne hivin syödä oivallisia melooneja.

Jean-Jacques. Antakaa meille anteeksi, Robert parka. Olitte pannut siihen työtänne ja vaivaanne. Myönnän kyllä, että olemme tehneet väärin, kun olemme turmelleet työnne. Mutta tilaamme teille Maltasta toisia siemeniä, emmekä enää viljele maapalstaa tietämättä, onko joku toinen siihen kajonnut ennen meitä.

Robert. Hyvä, herraseni! Voitte siis asettua lepoon; sillä ei enää ole ollenkaan viljelemätöntä maata. Minä viljelen maata, jonka isäni on muokannut; kukin tekee samoin omalla tahollaan, ja kaikki maapalstat, jotka näette, ovat aikoja sitten saaneet viljelijänsä.

Émile. Herra Robert, meneekö teiltä usein meloonin siemeniä hukkaan?

Robert. Anteeksi, nuori herra; luoksemme ei usein tule niin ajattelemattomia pikku herroja kuin te. Ei kukaan kajoa naapurinsa puutarhaan; jokainen kunnioittaa toisten työtä, jotta hänen oma työnsä turvassa menestyisi.

Émile. Mutta minulla ei ole mitään puutarhaa.

Robert. Mitä se minua liikuttaa? Jos te turmelette puutarhani, en enää anna teidän siinä kävellä; sillä nähkääs, minä en tahdo nähdä turhaa vaivaa.

Jean-Jacques. Emmeköhän voisi Robert ystävämme kanssa tehdä sopimusta? Suostukoon hän antamaan pienelle ystävälleni ja minulle kulman puutarhaansa viljeltäväksemme sillä ehdolla, että saa puolet sadosta.

Robert. Annan sen teille ilman ehtoja. Mutta muistakaa että kuokin pois papunne, jos koskette melooneihini.

Tästä kokeesta, jonka tarkoitus on näyttää, miten lapsille on opetettava ensi käsitteet, huomaa, että omistuskäsite luonnollisesti johtuu sen oikeudesta, joka ensimmäisenä kiinnittää työnsä omistettavaan seikkaan. Tämä on selvää, tarkoin määrättyä, yksinkertaista ja aina lapsen käsityskyvyn mukaista. Tästä on vaan yksi askel omistusoikeuteen ja sen vaihtamiseen, ja siihen tulee pysähtyä.

Tämän lisäksi tullaan huomaamaan, että selitys, jonka tässä annan parilla sivulla, on käytännössä toteutettaessa ehkä vievä kokonaisen vuoden ajan; siveellisten käsitteiden kehitysalalla ei saata edistyä liian hitaasti eikä tuntea liiaksi vankkaa pohjaa jalkojensa alla joka askeleella, jonka astuu eteenpäin. Nuoret opettajat, ajatelkaapa tätä esimerkkiä ja muistakaa, että mitä tahansa opetatte, opetuksenne tapahtukoon enemmän tekojen kuin suullisten neuvojen muodossa. Sillä lapset helposti unhottavat, mitä ovat sanoneet ja mitä niille on sanottu, mutta eivät unhotta sitä, minkä ovat tehneet tai mikä niille on tehty.

Tällaisia opetuksia tulee antaa, kuten olen sanonut, aikaisemmin tai myöhemmin, riippuen siitä, vaatiiko lapsen tyyni tai rajunvilkas luonne niiden viivyttämistä tai kiirehtimistä. Niiden hyöty on ilmeisen selvä ja silmäänpistävä. Mutta jotta emme näin vaikeissa kysymyksissä jättäisi mitään huomioon ottamatta, antakaamme vielä yksi esimerkki.

Itsepäinen lapsenne turmelee kaikki, mihin se koskee; älkää siitä suuttuko, vaan poistakaa sen läheisyydestä kaikki esineet, jotka se voisi särkeä. Jos se rikkoo ne talousesineet, joita se joka päivä tarvitsee, älkää pitäkö kiirettä hankkiaksenne sille uusia; kärsiköön se puutteen tuottamia hankaluuksia. Jos se särkee huoneensa ikkunat, antakaa tuulen puhaltaa sen päälle öin ja päivin, älkääkä huoliko siitä, että se saa nuhaa. On parempi, että se saa nuhaa, kuin että siitä tulee houkkio. Älkää koskaan valittako sitä epämurkavuutta, jonka se teille tuottaa, vaan tehkää niin, että se ensiksi saa siitä kärsiä.

Lopuksi korjaatte ikkunalasit, yhä vaan mitään sanomatta; jos lapsi ne rikkoo vielä kerran, muuttakaa silloin menettelytapanne. Sanokaa sille kuivasti, mutta ilman vihaa: ikkunalasit ovat minun, minä olen toimittanut ne siihen ja tahdon suojella niitä vahingolta. Sitten suljette lapsen ikkunattomaan pimeään huoneeseen. Tätä uutta menettelytapaa kokiessaan se rupeaa parkumaan ja pauhaamaan; ei kukaan sitä kuuntele. Pian se väsyä ja muuttaa äänilajia, se valittaa ja huokailee. Palvelija lähestyy, ja itsepäinen pienokainen pyytää tätä häntä vapauttamaan. Hakematta muuta tekosyytä palvelija vastaa: "minullakin on ikkunaruutuja suojeltavana", ja menee tiehensä. Viimein, kun lapsi on ollut siinä monta tuntia, tarpeeksi kauvan ikävystyäkseen ja sitä muistaakseen, joku ehdottaa sille, että se sopisi kanssanne ehdoista, joiden nojalla te vapauttaisitte sen ja se lupautuisi vastedes olemaan ikkunoita rikkomatta; lapsi ei toivo mitään parempaa. Se pyytää teitä tulemaan luokseen, te tulette, se tekee teille ehdotuksensa, ja te suostutte siihen heti paikalla sanoen: "se on hyvin ajateltu, hyödyimme siitä kumpikin; miksi tämä hyvä tuuma ei aikaisemmin johtunut mieleesi?" Ja sitten, pyytämättä siltä

lupauksensa toistamista tai vahvistamista, syileitte sitä iloisena ja viette sen heti sen huoneeseen, pitäen tätä sopimusta pyhänä ja loukkaamattomana, aivan kuin se olisi valalla vahvistettu. Panoin erehtyisin, jos maan päällä olisi ainoatakaan lasta, lukuunottamatta huonon kasvatuksen turmelemia, joka tällä tavoin kohdeltuna olisi halukas tahallaan särkemään ikkunoita.[35] Seuratkaa hyvin tarkoin kaiken tämän yhtenäisyyttä. Pahanilkinen pienokainen ei ollenkaan ajatellut, tehdessään maahan reiän istuttaakseen siihen papunsa, että se samalla kaivoi itselleen vankikuopan, johon sen saavuttama tieto pian oli sen sulkeva.

Täten olemme astuneet siveelliseen maailmaan, ja samalla on ovi avoinna paheelle. Sopimusten ja velvollisuuksien ohella herää petollisuus ja valhe. Niin pian kuin voi tehdä, mitä ei pitäisi tehdä, tahtoo salata tämän velvollisuuden vastaisen teon. Niin pian kuin joku etu aiheuttaa lupauksen, saattaa vielä suurempi etu aiheuttaa tämän lupauksen rikkomisen; kysymys on vaan siitä, miten se rankaisematta voi käydä päinsä. Tähän soveltuva keino on luonnollinen; toimitaan salassa ja valhetellaan. Sentähden, ettemme ole voineet ehkäistä pahetta, olemme jo joutuneet siihen tilaan, että meidän tulee sitä rangaista. Näin alkavat ihmiselämän kärsimykset samaan aikaan kuin sen hairahdukset.

Olen jo tarpeeksi ymmärrettävästi huomauttanut, ettei koskaan pidä antaa lasten tuntea rangaistusta rangaistuksena, vaan aina pahan tekonsa luonnollisena kurituksena. Älkää siis pitkö tuomitsemispuheita valhetta vastaan älkääkä rangaisko lapsia yksinomaan itse valheen vuoksi. Mutta asettakaa niin, että kaikki valheen pahat seuraukset, kuten esim. se, ettei valhettelijaa uskota silloinkaan, kun hän puhuu totta, että häntä syytetään pahasta teosta, vaikka ei ole sitä tehnyt ja vaikka puolustautuu syytökseltä, kokoontuvat hänen ylitseen, kun hän on valhetellut. Mutta selittäkäämme, mitä valhe on lapsiin nähden.

On kahdenlaisia valheita: tosiseikkoja koskeva valhe, joka viittaa menneisyyteen, ja lupauksia koskeva, joka tarkoittaa tulevaisuutta. Edellinen syntyy silloin, kun kieltää tehneensä sen, minkä on tehnyt, tai kun väittää tehneensä sellaista, mitä ei ole tehnyt, ja yleensä kun tahallaan puhuu väärin tosiseikoista. Jälkimäinen taas syntyy kun lupaa, mitä ei aio täyttää ja yleensä kun teeskentelee tarkoituksia, joita ei todella ole. Nämä molemmat valheet saattavat joskus yhtyä samaksi,[36] mutta tarkastan niitä tässä niiden erilaisuuden kannalta.

Sillä, joka tuntee tarvitsevansa toisten apua ja joka lakkaamatta kokee heidän hyväntahtoisuuttaan, ei ole mitään hyötyä siitä, että heitä pettäisi; päinvastoin hänellä on tuntuva hyöty siitä, että he näkevät asiat ja olot niiden oikeassa valossa, sillä jos he erehtyisivät, tämä voisi häntä vahingoittaa. On siis selvää, ettei tosiseikkojen suhteen valhetteleminen ole lapsille luonnollista. Tottelemisen laki niissä herättää valhetteleminen tarpeen, totteleminen näet kun on tuskallista; lapsi vapautuu siitä salassa niin paljon kuin voi, sillä läheisempi pyrkimys välttää rangaistus tai moite voittaa etäisemmän pyrkimyksen sanoa totuus. Minkä tähden siis lapsi luonnollisesti ja vapaasti kasvatettuna valhettelisi? Mitä sillä olisi salattavaa? Ettehän sitä moiti mistään, ette rankaise mistään, ettekä vaadi siltä mitään. Miksi se siis ei sanoisi teille kaikkea, minkä on tehnyt, yhtä lapsellisen peittelemättömästi kuin pienelle toverilleen? Se ei huomaa tällaisesta tunnustuksesta voivan syntyä suurempaa vaaraa toisella kuin toisellakaan taholla.

Lupausta koskeva valhe on lapselle vielä luonnottomampi, koska lupaus tehdä tai jättää tekemättä jotakin on sovinnainen teko, joka on vieras luonnon tilalle ja joka rajoittaa vapautta. Lisäksi kaikki lasten sopimukset ovat itsessään kaikkea arvoa vaille, niiden rajoitettu käsityskyky kun ei voi ulottua nykyhetkeä kauemmaksi ja ne kun lupauksen tehdessään eivät tiedä mitä tekevät. Tuskin voi sanoa lapsen valhettelevan, kun se rikkoo lupauksensa; sillä se ajattelee ainoastaan, miten se suoriutuisi nykyhetkellä, joten jokainen keino, jonka vaikutus ei ole nykyhetkinen, on sille yhdentekevä. Tehden siis lupauksen tulevaa aikaa varten se itse asiassa ei lupaa mikään; sen vielä uinaileva mielikuvitus ei voi ulottua sen olennosta kahteen eri aikaan. Jos se voisi välttää vitsaa tai saisi makeistötterön lupaamalla huomispäivänä heittäytyä alas ikkunasta, se tekisi heti paikalla tämän lupauksen. Tämän vuoksi lait eivät ollenkaan ota huomioon lasten sitoumuksia; ja jos tavallista ankarammat isät ja opettajat vaativat niitä lapsilta, eivät he saa vaatia tässä suhteessa muuta kuin sellaista, mikä lapsen tulisi täyttää lupauksittakin.

Lapsi, joka ei tiedä, mitä se tekee, antaessaan lupauksensa, ei siis sitä antaessaan voi valhetella. Toisin on laita, kun se rikkoo lupauksensa, mikä on sekin valheen laji, joka vaikuttaa takaisinpäin; lapsi näet varsin hyvin muistaa antaneensa tämän lupauksen, mutta seikka, jota se ei käsitä, on, että lupauksen pitäminen on jotakin tärkeätä. Ollen kykenemätön laskemaan tulevia asioita se ei voi arvata tekojen seurauksia eikä rikkoessaan lupaustaan menettele ikänsä ymmärtämiskykyä vastaan.

Tästä seuraa, että kaikki lasten valheet ovat niiden kasvattajien aiheuttamia ja että opettamalla niitä puhumaan totta niitä päinvastoin opetetaan valhettelemaan. Kun pidetään niin suurta kiirettä niiden ohjaamisen, hallitsemisen ja opettamisen suhteen, ei koskaan löydetä tarpeeksi keinoja päämäärän saavuttamista varten. Tahdotaan yhä enemmän hallita niiden henkeä tyrkyttämällä perusteettomia ohjeita ja järjettömiä määräyksiä, ja nähdään kernaammin, että ne osaavat läksynsä ja valhettelevat,

kuin että pysyisivät tietämättöminä ja puhuisivat totta.

Me taaskin, jotka opetamme oppilaitamme ainoastaan hyvällä käytännöllisellä tavalla ja jotka pidämme parempana, että he ovat hyviä kuin oppineita, emme nimenomaan vaadi heiltä totuutta, peläten että he voisivat sitä peitellä, emmekä saata heitä mitään lupausta antamaan, jota heidän voisi tehdä mieli rikkoa. Jos poissaollessani on tehty jotakin paha, jonka aikaansaajaa en tunne, en suinkaan syytä Émileä, enkä sano: "Sinäkö tämän teit?"[37] Sillä mitäpä muuta tällä aikaansaisin, kuin että opettaisin hänet kieltämään tekonsa. Jos hänen itsepäinen luonteensa pakottaa minut tekemään hänen kanssaan jonkun sopimuksen, menettelen aina niin varovasti, että tuo ehdotus aina lähtee hänestä eikä koskaan minusta, ja että hänellä aina, kun on jotakin luvannut, on nykyinen ja tuntuva etu lupauksensa täyttämistä ja että, jos hän kerrankin rikko sen, tämä valhe tuottaa hänelle ikävyyksiä, joiden hän näkee johtuvan asioiden luonnollisesta kulusta eikä kasvattajansa kostonhimosta. En kuitenkaan ollenkaan luule tarvitsevani turvautua niin ankaroihin keinoihin, vaan olen melkein varma siitä, että Émile oppii varsin myöhään, mitä valhe merkitsee, ja että hän sen oppiessaan on oleva suuresti ihmeissään siitä, mitä hyötyä valheesta voi olla. On selvää, että kuta riippumattomammaksi saatan hänen menestymisensä toisten ihmisten sekä tahdosta että arvosteluista, sitä enemmän ehkäisen hänessä kaiken halun valehtelemiseen.

Kun ei pidä kiirettä opettamisella, ei myöskään kiirehdi vaatimistaan, ja odottaa sopivaa aikaa, jotta ei tarvitse vaatia mitään kohtuutonta. Silloin lapsen kehitys edistyy sen turmeltumatta. Mutta kun ajattelematon opettaja, joka ei tunne oikeata menettelytapaa, joka hetki pakottaa oppilaansa lupaamaan sitä tai tätä, vallan ilman erotusta, valitsemusta ja arvostelukykyä, niin ikävystynyt lapsi, lupaustaakkansa rasittamana laiminlyö, unhottaa lupauksiaan ja lopulta ylenkatsoo niitä; ja kun se pitää niitä turhina kaavalauseina, se ivaten lupaa ja rikko lupauksensa. Jos siis tahdotte, että se uskollisesti pitäisi lupauksensa, niin vaatikaa niitä siltä säästävaisesti.

Ne yksityiskohtaiset seikat, joita olen tarkastanut valheesta puhuessani, soveltuvat monessa suhteessa kaikkiin muihin velvollisuuksiin, jotka määrätään lasten täytettäväksi siten, ettei niitä tehdä ainoastaan vihattaviksi, vaan myöskin mahdollisiksi käytännössä toteuttaa. Vaikka näennäisesti saarnataankin niille hyvettä, niihin itse teossa juurrutetaankin kaikenlaisia paheita. Näitä istutetaan lapsiin juuri siten, että kielletään niitä harjottamasta. Tahdotaan tehdä lapset hurskaiksi ja viedään ne kirkkoon haukottelemaan; panemalla ne lakkaamatta mutisemaan rukouksia saatetaan ne toivomaan sitä onnentilaa, ettei ollenkaan tarvitsisi rukoilla Jumalaa. Jotta lapsissa herätettäisiin lähimäisen rakkautta, annetaan niiden jakaa almuja, ikäänkuin itse halveksittaisiin niiden jakamista. Eikä lapsen tule niitä antaa vaan kasvattajan; kuinka suuresti tämä lieneekään kiintynyt oppilaaseensa, hänen tulee vaatia itselleen tämä kunnia ja antaa oppilaansa ymmärtää, ettei hänen iässään vielä olla almunannon arvoisia. Almunanto on aikaihminen tehtäviä, hän kun tuntee antamansa almun arvon ja missä määrin lähimäisensä sitä tarvitsee. Lapsi, joka ei näistä seikoista ymmärrä mitään, ei ole ollenkaan ansiokas antamaan, se kun antaa ilman hyväntekeväisyyden tarkotusta; se melkein itse häpeää antaessaan, jos se nojaten omaansa ja teidän esimerkkiinne luulee että yksistään lapset antavat ja etteivät aikaihmiset annakaan almuja.

Huomatkaa, että aina pannaan lapsi antamaan yksinomaan sellaista, jonka arvoa se ei tunne, nimittäin metallikolikoita, joita se kantaa taskustaan ja joita se käyttää ainoastaan tuohon tarkotukseen. Lapsi antaisi ennemmin pois sata kultarahaa kuin sokerileivoksen. Käskekääpä tämän anteliaan pienen almujenjakajan antaa jotain, josta se itse pitää, kuten leluja, makeisia, välipalansa, ja pian saamme nähdä, oletteko todella tehnyt sen anteliaaksi.

Tässä suhteessa turvaudutaan vielä toiseenkin keinoon; annetaan nimittäin hyvin pian lapselle takaisin se, minkä se on antanut, niin että se tottuu antamaan kaiken, minkä varmaan tietää saavansa takaisin. En ole ollenkaan nähnyt lapsissa muuta kuin tätä kahdenlaista anteliaisuutta, nimittäin että ne antavat sellaista, millä niiden mielestä ei ole mitään arvoa, tai sellaista, minkä varmasti tietävät saavansa takaisin. Menetelkää siten, sanoo Locke, että lapset kokemuksesta saavat sen vakaumuksen, että anteliain ihminen aina saa parhaan palkan. Täten saatettaisiin lapsi anteliaaksi ainoastaan näennäisesti, mutta saidaksi itse asiassa. Hän lisää, että anteliaisuus täten muuttuisi lapsissa toiseksi luonnoksi; epäilemättä, mutta se olisi tuota koronkiskurin anteliaisuutta, joka lahjoittaa murusen saadakseen takaisin leivän. Mutta kun sitten tulee kysymys rehellisestä, epäitsekästä antamisesta, silloin antamisen tottumus äkkiä on unhotettu. Niin pian kuin lakataan lapsille antamasta lahjastaan korvausta, ne pian herkeävät antamasta. On otettava huomioon, että anteliaisuus enemmän perustuu sielun kuin käsien tottumuksen. Samoin kuin tämän hyveen, on kaikkien muidenkin hyveiden laita, joita lapsille saarnataan. Juuri näitä vankkoja hyveitä saarnaamalla katkeroitetaan lasten nuori ikä. Onko tämä viisasta kasvatusta!

Opettajat, jättäkää nämä ilveet, olkaa itse hyveiset ja hyvät; painukoot antamanne esimerkit oppilaidenne muistiin, kunnes ne voivat tunkea heidän sydämiinsä. Sen sijaan, että minun olisi kiire vaatia oppilaaltani anteliaisuuden tekoja, harjotan niitä hänen läsnäollessaan ja estän hänet vielä lisäksi

minua matkimasta, jotta hän ei omaksuisi kunniaa, joka ei ole hänen ikäiselleen tuleva. On näet tärkeätä, ettei lapsi opi pitämään aikaihmissen velvollisuuksia pelkkinä lapsen velvollisuuksina. Jos oppilaani, nähdessään minun auttavan köyhiä, kysyy sen johdosta, ja jos hän jo on tarpeeksi kehittynyt, [38] vastaan minä: "Ystäväni, kun köyhät suostuivat siihen, että olisi rikkaita, nämä lupautuivat elättämään kaikkia niitä, jotka eivät voisi elää varoistaan eivätkä työstään." "Oletteko tekin tehnyt tämän lupauksen?" kysyy oppilaani. "Epäilemättä; minä omistan kaiken, mikä kulkee kätteni kautta, ainoastaan tällä yhdellä ehdolla, joka liittyy jokaiseen omistusoikeuteen."

Jokaisen toisen lapsen, paitsi Émilin, tekisi mieli tämän puheeni ymmärrettyään — ja olen osottanut, miten voi saada lapsen ymmärtämään — minua matkia ja menetellä rikkaan miehen tavoin. Tässä tapauksessa koettaisin ainakin estää sitä tapahtumasta kerskaavalla tavalla. Näkisin mieluummin, että hän anastaisi tämän oikeuteni ja salaa antaisi almuja. Se olisi hänen ikänsä mukaista petosta, ja samalla ainoa, jonka hänelle antaisin anteeksi.

Tiedän, että kaikki nämä hyveen matkimiset ovat apinanhyveitä ja ettei mikään hyvä teko ole siveellisesti hyvä, ellei sitä tehdä itse hyvän teon vuoksi, eikä sentähden, että toiset sen tekevät. Mutta lasten ollessa iässä, jolloin sydän vielä kokonaan uinailee, kuitenkin täytyy antaa niiden matkia tekoja, joihin tahdotaan niitä totuttaa, kunnes ne voivat harjottaa niitä arvostelukykyisesti ja rakkaudesta hyvään. Ihmisellä on taipumus matkimiseen, samoin eläimellä. Luonnostaan on matkimishalu järkevä, mutta se huononee yhteiskunnassa paheeksi. Apina matkii ihmisiä, joita se pelkää, vaan ei matki eläimiä, joita se halveksii; se pitää hyvänä sellaista, minkä sitä parempi olento tekee. Ihmisistä puhuen taas kaikkennäköiset ilveilijät matkivat kaunista sitä alentaakseen ja saattaakseen sen naurettavaksi; tuntien halpamielisyytensä he koettavat vetää alas omaan viheliäisyyteensä sen, mikä on heitä parempaa, tai jos koettavat matkia sellaista, mitä ihailevat, huomaa matkimisen esineen valinnasta matkijan huonon maun; heidän silmämääränään on pikemmin tehdä vaikutusta muihin tai saattaa taitonsa ihailtavaksi, kuin itse tulla paremmiksi ja viisaammiksi. Syvempi syy ihmisten matkimishaluun piilee aina pyrkimyksessä päästä huomiota herättämään. Jos minun kasvatusyritykseni onnistuu, Émilillä ei suinkaan tule olemaan tätä pyrkimystä. Kernaasti siis luovomme siitä näennäisestä hyvästä, minkä se mahdollisesti voi matkaansaattaa.

Jos lähemmin tarkastatte kaikkia kasvatussääntöjämme, huomaatte, että ne kaikki ovat nurinkuriset, etenkin mitä hyveiden ja tapojen opettamiseen tulee. Ainoa siveellisyyden ohje, joka soveltuu lapselle ja joka on tärkein joka iälle, on se, ettei koskaan saa tehdä pahaa kenellekään. Itse käsky: tee hyvää, on vaarallinen, väärä ja ristiriitainen, ellei se alistu edelliseen ohjeeseen. Kukapa ei tekisi edes jotakin hyvää? Kaikki sitä tekevät, häijy kuten muutkin; mutta hän saattaa vain yhden ihmisen onnelliseksi sadan onnettoman kustannuksella, ja siitä johtuvat kaikki onnettomuutemme. Ylevimmät hyveet ovat negatiivista laatua; ne ovat myöskin vaikeimmat toteuttaa, ollen julkisuutta karttavia ja yläpuolella tuota ihmissydämelle niin suloista mielihyvää, jota tunnemme lähimmäisemme menevän tyytyväisenä luotamme. Kuinka suurta siunausta tuottaisi välttämättömästi lähimäisilleen se ihmisistä, joka ei koskaan tekisi toiselle pahaa, jos sellaista ihmistä yleensä olisi olemassa! Kuinka suurta pelottomuutta, kuinka suurta luonteen jänteveyttä hän sitä varten tarvitsisi! Ei oppineesti pohtimalla tätä periaatetta, vaan koettamalla sitä toteuttaa, huomataan, kuinka vaikeata on siinä onnistua.[39]

Siinä muutamia vähäisiä viittauksia niihin varokeinoihin, joita noudattamalla soisin lapsille annettavan ne opetukset, joita välistä ei voi laiminlyödä panematta niitä alttiiksi vaaralle vahingoittaa itseään ja muita ja ennen kaikkea saada pahoja tapoja, joista niitä myöhemmin ainoastaan suurella vaivalla saa luopumaan. Mutta olkaamme varmat siitä, että tämä välttämättömyys esiintyy harvoin lapsiin nähden, jotka on kasvatettu niinkuin pitää! On näet mahdotonta että ne tulisivat jäykkäoppisiksi, häijyiksi, valheellisiksi, ahneiksi, kun ei olla kylvetty niiden sydämiin paheita, jotka tekisivät ne sellaisiksi. Siis se, minkä tässä suhteessa olen sanonut, koskee enemmän poikkeuksia kuin sääntöjä; mutta nämä poikkeukset käyvät sitä lukuisammiksi, kuta enemmän lapsilla on tilaisuutta poiketa ikänsä oloista ja omaksua aikaihmissen paheita. Välttämättömästi lapset, joita kasvatetaan keskellä suurta maailmaa, tarvitsevat aikaisemmin laajempaa opetusta, kuin ne lapset, joita kasvatetaan yksinäisyydessä. Tämä jälkimäinen kasvatustapa olisi siis etusijaan asetettava, vaikkei se tuottaisi muuta etua, kuin että antaisi lapsuudelle tarpeeksi aikaa kypsyneeseen varttumiseen.

Esiintyy vielä toisenlaisia ja päinvastaisia poikkeuksia, nimittäin ne lapset, jotka erinomaisilta luonnonlahjoiltaan kohoavat yläpuolelle ikäänsä. Samoin kuin on ihmisiä, jotka eivät koskaan pääse lapsellisuudestaan, on toisia, jotka niin sanoakseni eivät koskaan ole lapsia, vaan jotka heti syntymästään ovat aikaihmissen tapaisia. Valitettavasti viimeainittu poikkeus on hyvin harvinainen ja vaikea tuntea, ja kaikki äidit, ajatellen että on olemassa ihmelapsia, kuvittelevat omaa lastaan sellaiseksi. He menevät vielä pitemmälle, pitäen erinomaisina merkkeinä vallan tavallisia ilmiöitä, kuten vilkkautta, äkillisiä mielijohteita, ajattelemattomuutta, silmäänpistävää lapsellisuutta — jotka kaikki vaan ovat tämän iän olennaisia ominaisuuksia ja jotka parhaiten osottavat, että lapsi ei ole muuta kuin lapsi. Onko mitään hämmästyttävää siinä että olento, jonka annetaan paljon puhua ja jonka sallitaan sanoa mitä tahansa, jota ei mikään huomioonottavaisuus eikä sopivaisuusarvelu ehkäise, joskus

umpimähkään lausuu sattuvan mielijohteen? Olisi paljon ihmeellisempää, jos ei niin olisi laita, samoin kuin jos tähdistäennustaja tuhansien valheellisten ennustuksiensa ohella ei koskaan lausuisi ainoatakaan oikeata. "He valhettelevat niin paljon", sanoi Henrik IV, "että lopulta puhuvat totta." Ken tahtoo löytää jonkun sukkeluuden, hänen tarvitsee vaan puhua paljon tyhmyyksiä. Jumala varjelkoon niitä muotiin tulleita ihmisiä, jotka eivät muunlaisten ansioiden nojalla ole saavuttaneet ihmisten ihailua.

Mitä loistavimmat ajatukset saattavat sattumalta herätä lasten aivoissa tai oikeammin mitä sattuvimmat sanat tulla niiden kielelle, samoin kuin mitä kalleimmat timantit voivat joutua niiden käsiin, ilman että nämä ajatukset tai timantit todella ovat niiden omia; lapseniällä ei ole missään suhteessa varsinaista omaisuutta. Sanoilla, jotka lapsi lausuu, se ei tarkoita samaa kuin me, se ei niihin yhdistä samoja käsitteitä kuin me. Näillä käsitteillä, jos niitä yleensä on olemassa, ei sen päässä ole loogillista järjestystä ja yhtenäisyyttä; sen ajatuksissa ei ole mitään määrättyä eikä varmaa. Tutkistelkaapa kerta luuloteltua ihmelastanne. Muutamina hetkinä havaitsette kyllä siinä erinomaista toiminnan joustavaisuutta ja henkistä terävyyttä, joka tunkee halki pilvien. Mutta useimmiten ovat sen henkiset ominaisuudet teistä tuntuvat löyhiltä, raukeilta ja ikäänkuin sankan sumun verhoamilta. Milloin se rientää teistä edelle, milloin jää liikkumattomaksi paikoilleen. Tänä hetkenä voitte sanoa: se on nero, ja seuraavassa tuokiossa: se on hölmö. Erehdytte aina sen suhteen, sillä se on lapsi. Se on kotkanpoikanen, joka hetken halkaisee ilmaa siivillään ja seuraavassa tuokiossa putoaa takasin pesään.

Kohdelkaa siis lasta sen iän mukaisesti, huolimatta näennäisyyksistä, ja varokaa ettette uuvuta sen voimia niitä liiaksi harjottamalla. Jos nuo nuoret aivot lämpenevät, jos ne rupeavat kuohahtamaan, antakaa niiden ensin vapaasti kiehua ja kuohua, mutta älkää niitä koskaan kiihottako, vaan pelätkää, että siten kaikki voisi haihtua ilmaan; ja kun ensi höyryt ovat haihtuneet, pidättäkää ja kytkekää toisia, kunnes ne vuosien vierieessä kaikki muuttuvat lämmöksi ja todelliseksi voimaksi. Muuten hukkaatte aikanne ja voimanne; hävitätte oman työnne tulokset ja sitten kun hetken ajan olette huumaautuneet kaikista näistä syttyivistä höyryistä, jää jäljelle pelkkä mehuton pohjaneste.

Huomiota herättävistä lapsista kasvaa vallan tavallisia ihmisiä; en tunne yleisempää enkä varmempaa huomiota kuin tämä. Ei mikään ole vaikeampaa kuin lapsissa erottaa todellinen typeryys siitä näennäisestä ja pettävästä typeryydestä, joka on vahvojen sielujen tunnusmerkkejä. Näyttää ensi katseella oudolta, että näillä kahdella vastakohtalla on samanlaiset tunnusmerkit, ja kuitenkin täytyy niin olla; sillä iässä, jossa ihmisellä ei vielä ole mitään todellisia käsitteitä, on koko ero nerokkaan ja typerän välillä se, että jälkimäisellä on pelkkiä vääriä käsitteitä, ja että edellinen, huomattaessaan olevan tarjona pelkkiä vääriä käsitteitä, kernaammin hylkää ne kaikki. Lahjakas on siis typerän kaltainen siinä, ettei jälkimäinen kykene mihinkään ja että edellinen ei pidä mitään kelpaavana. Ainoa seikka, joka saattaa ne erottaa toisistaan on sattuman varassa, joka saattaa tarjota edelliselle jonkun hänen käsityskykyään vastaavan aatteen, jotavastoin jälkimäinen aina pysyy yhtä typeränä. Nuori Cato näytti lapsena kodissa hölmöltä. "Hän on hiljainen ja itsepäinen", näin kuului yleinen arvostelu hänestä. Vasta Sullan eteisessä hänen enonsa oppi hänen kyvykkäisyytensä tuntumaan. Ellei hän olisi astunut tähän eteiseen, hän ehkä olisi saanut käydä hölmöstä varttuneeseen ikään asti. Jos Caesar ei olisi elänyt, olisi ehkä aina pidetty haaveilijana tätä samaa Catoa, joka oivalsi hänen turmiota tuottavan neronsa ja paljon aikaisemmin havaitsi kaikki hänen tuumansa. Kuinka suuresti ne, jotka liian hätäisesti arvostelevat lapsia, saattavat erehtyä! He ovat usein suuremmassa määrässä lapsia kuin lapset itse. Olen nähnyt melkoisesti varttuneenikäisen miehen,[40] joka kunnioitti minua ystävyydellään, perheensä ja ystäviensä keskuudessa käyvän typerästä ihmisestä; mutta tämän miehen erinomaiset hengenlahjat kypsyivät hiljaisuudessa. Äkkiä hän näyttäytyi filosofiksi, enkä epäile, että jälkimaailma hänelle myöntää kunniakkaan ja huomattavan paikan vuosisatansa parhaiden ajattelijain ja syvimpien metafysikkojen joukossa.

Kunnioittakaa lapsuutta älkääkään hätäillen arvostelko sitä, olkoon sitten hyvän tai pahan suhteen. Jos luulette lapsessa olevan poikkeuksellisia ominaisuuksia, antakaa niiden selvästi ilmetä, vakaantuneesti ja pysyvästi tulla esiin, ennenkuin omistatte niitä varten erityisen menettelytavan. Antakaa luonnon toimia kauan, ennenkuin ryhdytte toimimaan sen asemesta, sillä muuten voitte ehkäistä sen vaikutusta. Sanotte ehkä tuntevanne ajanarvon, ettekä tahdo hukata aikaa. Ette huomaa, että ajan hukkaaminen on paljon suurempi, jos sitä käytetään huonosti, kuin jos ei sitä ollenkaan käytettäisi, ja että huonosti opetettu lapsi on kauempana viisaudesta kuin lapsi, joka ei ole saanut mitään opetusta. Olette levottomat nähdessänne niiden kuluttavan ensi vuotensa mitään tekemättä. Kuinka? eikö onnellisuus ole minkään arvoinen? Eikö se mielestänne ole mitään, että lapsi hyppii, leikkii ja juoksee koko päivän? Koko elinaikanaan se ei ole oleva vilkkaammassa toiminnassa. "Valtiossaan", jota luullaan niin ankaraksi, Plato kasvattaa lapsia ainoastaan juhlien, leikkien ja laulujen muodossa; saattaisi luulla hänen täyttäneen koko lasten kasvatuksen opetettuaan niitä oikein huvittelemaan itseään. Kun Seneca puhuu muinais-roomalaisesta nuorisosta, hän sanoo, että se alati oli seisoallansa ja ettei sille opetettu mitään, jota sen olisi tullut oppia istuen.[41] Olivatko nämä nuorukaiset siltä kelvottomampia miehiksi vartuttuaan! Älkää siis ollenkaan pelätkö tätä näennäistä toimetttömyyttä. Mitä sanoisitte miehestä,

joka hyödyllisesti käyttääkseen koko elämänsä ajan, ei koskaan tahtoisi nukkua? Sanoisitte: tuo mies on mieleton; hän ei siten ollenkaan voita aikaa, vaan hukkaa sitä päivittäin; paeten unta hän suistuu surman kitaan. Ajatelkaa että sama on laita tässä suhteessa ja että lapsuus on järjen uni.

Näennäinen helppous vastaanottaa oppia on lasten turmio. Ei huomata juuri tämän helppouden todistavan, etteivät ne opi mitään. Niiden sileät ja vielä koskemattomat aivot kuvastavat peilin tavoin niitä esineitä, joita niille näytetään; mutta ei mikään tee pysyvää, syvälle tunkevaa vaikutusta. Lapsi oppii sanat; itse käsitteet ja aatteet ponnahtavat takaisin; ken sitä kuuntelee, ymmärtää mitä se sanoo, mutta se itse ei sitä ymmärrä.

Joskohta muisti ja arvostelukyky ovat kaksi olennaisesti erilaista henkistä ominaisuutta, ei kuitenkaan toinen todella kehity ilman toista. Ennen järki-ikää lapsi ei vastaanota käsitteitä ja aatteita, vaan ainoastaan mielteitä; ja näiden molempien välillä on se ero, että mielteet ovat ainoastaan havainnollisten esineiden ehdottomia kuvia, ja että käsitteet ovat suhteiden määräämien ja rajoittamien esineiden ja seikkojen tajuamista. Mielle saattaa olla yksin sielussa, joka sen on vastaanottanut; mutta jokainen käsite edellyttää toisia. Mieltäessämme havaitsemme ainoastaan; mutta käsittäessämme vertaamme. Mielteemme ovat kokonaan toimimatonta, vaikutuksenalaista laatua, jotavastoin kaikki käsitteemme syntyvät toimivasta ja arvostelevasta perustasta. Tämän aion alempana todistaa.

Väitän siis ettei lapsilla, ne kun eivät kykene arvostelevaan, vielä ole varsinaista muistia. Ne muistavat ääniä, kuvioita, aistimuksia, harvoin käsitteitä ja vielä harvemmin niiden keskinäistä yhteyttä. Väitetään kenties minua vastaan, että lapset oppivat muutamia geometrian alkeita, ja luullaan siten saatavan kumotuksi minun väitteeni, mutta päivittäin niitä siten tuetaan. Siten todistetaan että lapset, kaukana siitä, että itse omistaisivat arvostelukykä, eivät edes kykene omaksumaan ja muistamaan toisten arvostelupäätelmiä. Jos näet lähemmin tarkastaa näiden pienten matematikkojen metodia, huomaa heti, että heidän muistiinsa on painunut ainoastaan tarkka kuva kuviosta sekä todistuksen sanamuoto. Pienintäkin vastaväitettä tehtäessä he joutuvat vallan ymmälle, ja jos kuvio käännetään ylös alaisin, he ovat vallan hukassa. Koko lasten tieto on aistimuksessa, ei mikään ole tunkenut ymmärrykseen asti. Niiden muistikaan ei ole ollenkaan täydellisempi kuin muut henkiset kyvyt, sillä melkein aina niiden täytyy täysikäisinä uudelleen oppia ne seikat, joita vastaavat sanat ne lapsuudessaan ovat oppineet.

Olen kuitenkin kaukana siitä, että luulisin lasten olevan vailla kaikkea arvostelukykä.[42] Päivittäin huomaan niiden arvostelevan varsin hyvin kaikkea, minkä käsittävät ja mikä koskee niiden nykyistä ja tuntuva etua. Niiden tietojen suhteen erehdytään, olettamalla niillä olevan sellaisia tietoja, joita niillä ei ole ja panemalla niitä arvostelevaan sellaista, mitä ne eivät voi ymmärtää. Erehdytään vielä kun tahdotaan, että lapset ottaisivat huomioon seikkoja, jotka eivät niitä liikuta missään suhteessa, kuten esim. niiden tuleva hyöty, niiden onni aikaihmisinä, kunnioitus niitä kohtaan, kun ne ovat varttuneet suuriksi; nämä ovat kaikki puheita, jotka pidettyinä kaikkea huomisenhuolehtimista vailla oleville olennoille, eivät näiden mielestä ole minkäänarvoisia. Kaikki näiden poloisten pakolliset oppimiskokeet tähtäävät seikkoja, jotka niiden hengelle ovat vallan vieraat. Saattaa siis päättää tästä, kuinka suurta tarkkaavaisuutta ne voivat siihen kiinnittää.

Opettajat, jotka kerskaillen luettelevat ne tiedot, joita tarjoovat oppilailleen, saavat maksua, ja heidän on senvuoksi pakko puhua toisin; mutta heidän omasta käytöksestään näkee, että he ajattelevat vallan samoin kuin minä. Sillä mitä he oikeastaan opettavat? Sanoja, taaskin sanoja, ja yhä vaan sanoja. Niistä eri tieteistä, joita kehuvat opettavansa, he kyllä karttavat sellaisten valitsemista, jotka olisivat lapsille todella hyödylliset, sillä nämä hyödylliset tieteet sisältäisivät asiallisia tietoja, ja näitä he eivät kykenisi opettamaan. Sentähden he valitsevat sellaisia tieteitä, joihin näennäisesti ollaan perehtyneitä, kun osataan niiden oppisanasto, sellaisia kuin: vaakunatieto, maantieto, hallitsijaluettelot, kielet j.n.e. — kaikki ihmiselle ja etenkin lapselle niin kaukaisia tietoja, että on ihme, jos mitään tästä kaikkesta voi olla sille hyödyllistä ainoatakaan kertaa sen elämässä.

Ihmetellään kaiketi, että luen kielet kasvatuksessa esiintyviin hyödyttömiin oppiaineisiin; muistettakoon, että tässä puhun ainoastaan alkuiän opinnoista; ja sanottakoon mitä tahansa, en luule, että yksikään lapsi kahdentoista tai viidentoistavuoden ikään asti todella on oppinut kahta kieltä, jos ihmelapsia ei oteta lukuun.

Myönnän, että jos kielten oppiminen olisi pelkkää sanojen oppimista, s.o. niiden äänne-merkkien ja äänneiden oppimista, tämänlainen oppiaine soveltuisi lapsille. Mutta kun eri kielillä on erilaiset äänne-merkit, ne muuttuvat myös niitä käsitteitä, joita ilmaisevat. Henki muodostuu kielen mukaan, ajatukset saavat kieliomitusuuksien ja murteiden värityksen. Järki yksin on yhteinen; kunkin kielen hengellä on oma omituinen muotonsa — eroavaisuus, joka osaksi saattaa olla syynä kansallisuonteisiin tai seuraus niistä. Seikka, joka näyttää tukevan tätä olettamusta, on se, että kaikissa maailman kansakunnissa kieli noudattaa tapojen eri vaiheita, pysyy tai muuttuu niiden mukana.

Kaikista näistä eri muodoista jokapäiväinen käytäntö juurruttaa lapsen yhden ainoan, ja yksistään

sen se säilyttää varttuneeseen ikään. Jotta se omistaisi niitä kaksi, pitäisi sen osata vertailla toisiinsa eri käsitteitä, mutta miten se niitä vertaisi, kun se tuskin kykenee niitä tajuamaan? Kullakin esineellä voi lapsen mielestä olla lukemattomia eri tunnusmerkkejä; mutta kullakin käsitteellä voi olla vaan yksi muoto, eikä lapsi siis voi oppia puhumaan useampaa kuin yhtä kieltä. Se oppii kuitenkin useampia kieliä — näin ehkä väitetään. Minä jyrkästi vastustan tätä väitettä. Olen nähnyt sellaisia ihmelapsia, jotka luulivat osaavansa puhua viittä tai kuutta kieltä. Olen kuullut niiden perätysten puhuvan saksaa, siihen sekottamalla latinalaisia, ranskalaisia ja italialaisia lausetapoja; niiden puheessa esiintyi sanoja viidestä kuudesta sanakirjasta, mutta ne puhuivat kuitenkin koko ajan saksaa. Sanalla sanoen, opettakaa lapsille vaikka kuinka monta erikielistä, samoja käsitteitä ilmaisevaa sanaa: ne eivät kuitenkaan koskaan ymmärrä muuta kuin yhtä ainoata kieltä.

Jotta voitaisiin peittää niiden kyvyttömyys tässä suhteessa, niille parhaasta päästä opetetaan vanhoja kieliä, sillä tarpeen vaatiessa voidaan niiden suhteen hylätä jokainen arvostelija. Kun nämä kielet aikoja sitten ovat lakanneet olemasta puhekieliä, tyydytään matkimaan kirjoissa esiintyvää kieltä; ja täten muka niitä osataan puhua. Jos opettajien latinan ja kreikan laita on tällainen, saattaa helposti arvostella millaista se lapsilla on! Tuskin ne ovat oppineet ulkoa kielen alkeet, joista eivät ymmärrä yhtään mitään, kun niille opetetaan ranskalainen puhelu latinalaisin sanoin; kun ne sitten ovat hieman edistyneet, opetetaan niitä kyhäämään kokoon Ciceron tapaisia suorasanaisia lauseita ja Virgiliuksen tyyllisiä runomuotoisia katkelmia. Silloin ne luulevat puhuvansa latinaa, ja kukapa ryhtyisi todistamaan, että tämä on kaikkea muuta.

Kaikissa opiskeluissa ovat käsitteimerkit ilman niitä vastaavien käsitteiden ymmärtämistä vallan kaikkea arvoa vailla. Kuitenkin aina tyrkytetään lapselle näitä merkkejä, ilman että koskaan voidaan sille saattaa ymmärrettäviksi niitä seikkoja, joita ne ilmaisevat. Kun luullaan, että sille annetaan kuvaus maapallon laadusta ja ominaisuuksista, se itse asiassa vaan tutustutetaan karttoihin; sille opetetaan kaupunkien, maiden ja jokien nimiä, eikä se käsitä, että niitä on olemassa muualla kuin sillä paperilla, jota sille näytetään. Muistelen jossakin nähneeni maantiedon, joka alkoi seuraavasti; *Mikä on maailma?* Vastaus: *Se on pahvinen pallo.* Juuri tämäntapainen on lasten maantieto. Minä puolestani olen varma siitä ettei yksikään kymmenvuotias lapsi, kaksi vuotta luettuaan matemaattista ja luonnonopillista maantietoa, oppimiensa sääntöjen avulla löytäisi tietä Pariisista Saint-Denis'iin. Olen varma siitä, ettei yksikään lapsi isänsä puutarhan asemakartan johdolla kykenisi eksymättä kulkemaan sen polkuja. Näin on noiden pikkuoppineiden laita, jotka tarkalleen osaavat mainita, missä Pekin, Ispahan, Meksiko ja kaikki maapallon maat sijaitsevat.

Olen kuullut sanottavan, että olisi sopivata antaa lasten harjottaa ainoastaan sellaisia opintoja, joihin ei tarvita muuta kuin silmiä; tämä saattaisi käydä päinsä, jos olisi olemassa opintoala, jonka harjottamiseen ei tarvitsisi käyttää muuta kuin silmiä; mutta minä en sellaista tunne.

Vielä naurettavampi erehdys on se, että niiden annetaan oppia historiaa; luullaan, että ne kykenevät historiaa käsittämään, se kun muka ei ole muuta kuin kokoelma tosiseikkoja; mutta mitä tarkotetaan sanalla tosiseikka? Luullaanko, että ne olosuhteet, jotka määräävät historiallisia tosiseikkoja, ovat niin helpot käsittää, että niiden ymmärtäminen ilman vaikeutta herää lapsen mielessä? Luullaanko, että tosiseikkojen todellinen tuntemus olisi erotettavissa niiden syiden ja seurauksien tuntemisesta, ja että historioitsija niin vähän on riippuvainen moraalista, että voitaisiin tutustua toiseen, tuntematta toista? Jos ihmisten toiminnassa näkee ainoastaan ulkonaista ja puhtaasti fyysillistä liikettä, mitä silloin voi oppia historiasta? Ei ollenkaan mitään. Ja tämä mielenkiintoa herättämätön opiskelu ei tuota mielihyvää eikä rikastuta tietoja. Jos tahdotte punnita näitä tosiseikkoja niiden siveellisen arvon nojalla, koettakaa selvittää tätä oppilailenne ja tulette silloin huomaamaan kykenevätkö he lapsen iässä sitä ymmärtämään.

Lukijat, muistakaa alati, että se, joka teille tässä puhuu, ei ole oppinut eikä filosofi, vaan yksinkertainen ihminen, totuuden ystävä, vailla puoluetta ja opinjärjestelmää, yksineläjä, joka vähän kun oleskelee ihmisten parissa, vähemmin joutuu vaaraan omaksua heidän ennakkoluulojaan ja paremmin ehtii ajatella ja arvostella kaikkea, mikä seurustelussa heidän kanssaan pistää silmään. Johtopäätökseni perustuvat vähemmin periaatteisiin kuin tosiseikkoihin; ja luulen parhaiten antavani teille tilaisuuden sitä asiaa arvostella usein mainitsemalla esimerkkejä tekemistäni huomioista, jotka ovat minulle ilmaisseet nuo tosiseikat.

Vietin kerran muutaman päivän maalla hyvän perheenäidin luona, joka hyvin huolellisesti hoiti ja kasvatti lapsiaan. Eräänä aamuna, kun olin läsnä hänen vanhimpaa poikaansa opettaessa, tämän opettaja, joka oli oppilaalleen antanut hyvät tiedot vanhanajan historiassa, otti puheeksi Aleksanteri Suuren ja mainitsi tuon tunnetun kertomuksen Aleksanterin lääkäristä Filippoksesta[43] — tapaus, joka on kuvanakin esitetty ja joka epäilemättä sen on ansainnutkin. Opettaja, muuten hyvin ansiokas mies, lausui Aleksanterin pelottomuudesta sangen monta mietettä, jotka eivät minua ollenkaan miellyttäneet. En kuitenkaan ruvennut niitä vastustelemaan, jotta en olisi heikontanut opettajan arvoa oppilaansa silmissä. Ruokapöydässä annettiin ranskalaisen tavan mukaan pienokaisen mielin määrin lörpötellä.

Sen iän luonnollinen vilkkaus, ja suosionosoitusten näyttämismvarmuus kiihottivat sitä laskettelemaan lukemattomia tyhmyyksiä, joiden ohella silloin tällöin tuli esiin joku sukkela sutkaus, joka pani unhottamaan nuo tyhmyydet. Lopuksi se kertoi jutun lääkäri Filippoksesta, tehden sen aivan tarkasti ja miellyttävästi. Kun oli jaettu tavanmukaista ylistelyä, jota äiti näytti vaativan ja poika odottavan, puheltiin sen johdosta, mitä tämä oli sanonut. Useimmat moittivat Aleksanterin huimaa rohkeutta; muutamat, noudattaen opettajan esimerkkiä, ihailivat hänen lujuttuaan ja uskaliaisuuttaan, mikä pani minut ajattelemaan, ettei yksikään läsnäolijoista tajunnut, missä piili tuon piirteiden todellinen kauneus. Minun mielestäni, minä sanoin, Aleksanterin teko, jos siinä on vähänkin rohkeutta ja jänteveyttä, on pelkkää vallatonta liottelua. Silloin kaikki yhtyivät siihen mielipiteeseen, että se oli vallatonta liottelua. Olin vastustamaisillani ja kiivastumaisillani, kun muudan nainen, joka istui vieressäni ja joka ei ollut lausunut sanaakaan, kumartui korvani juureen ja virkkoi vallon hiljaa: vaikene, Jean-Jacques; he eivät kuitenkaan sinua ymmärrä. Katsoin häneen, säpsähdin ja vaikenin.

Epäillen useista seikoista päättäen, ettei tuo oppinut pienokainen ollut ymmärtänyt mitään niin hyvin esittämästään kertomuksesta, tartuin päivällisen jälkeen hänen käteensä ja läksin hänen kanssaan kävelemään puutarhaan; ja kun omalla tavallani olin häneltä kysellyt, huomasin että hän enemmän kuin kukaan muu ihaili Aleksanterin uskaliaisuutta. Mutta tiedätkö, missä hänen mielestään tämä uskaliaisuus piili? Yksinomaan siinä, että hän yhdellä siemauksella nielaisi pahanmakuisen juoman, epäröimättä ja osottamatta vähintäkään vastenmielisyyttä! Lapsi paralla, jolle tuskin kaksi viikkoa sitten oli annettu lääkettä, jonka se oli niellyt hyvin vastenmielisesti, oli vielä karvas jälkimaku suussa. Kuolema ja myrkytys hämmöttivät pojan mielessä ainoastaan epämiellyttävinä aistimuksina, eikä hän voinut kuvitella muuta myrkyä kuin sennaa.[44] Kuitenkin on myöntäminen, että sankarin mielenlujuus oli tehnyt syvän vaikutuksen hänen nuoreen sydämeensä ja että hän oli vahvasti päättänyt seuraavalla kerralla lääkettä nauttiessaan olla Aleksanteri. En ryhtynyt hänelle antamaan selityksiä, jotka ilmeisesti olisivat käyneet yli hänen käsityskykynsä; kannatin täydellisesti hänen kiitettävää päätöstään ja palasin kävelyiltä nauraen itsekseni isien ja opettajien korkeata viisautta, he kun luulevat voivansa opettaa historiaa lapsille.

On helppoa panna lasten suuhun sellaisia sanoja kuin kuninkaas, valtakunnat, sodat, valloitukset ja lait. Mutta kun pitää näihin sanoihin yhdistää selviä käsitteitä, käy asia paljoa hankalammaksi kuin keskustelumme puutarhuri Robertin kanssa.

Muutamat lukijoistani, ollen tyytymättömät tuohon: *vaikene, Jean-Jacques*, kysyivät varmaankin, mikä minun mielestäni oikeastaan on niin kaunista Aleksanterin teossa. Te poloiset, jos se ensin on teille sanottava, miten sen sitten ymmärrätte! Katsokaas, Aleksanteri uskoi hyveeseen; tämän uskonsa edestä hän pani alttiiksi oman henkensä, sillä hänen suuri henkensä oli luotu sellaista uskoa varten. Mikä kaunis uskontunnustus oli tuo lääkkeen nauttiminen! Eipä kukaan kuolevainen ole niin ylevätä tehnyt. Jos on olemassa uudenaikuista Aleksanteria, niin osutettakoon minulle hänessä tämän vertainen piirre.

Koska ei ole olemassa tiedettä, jonka muodostaisivat pelkät sanat, ei myöskään ole olemassa erityistä lapsille soveltuvaa tiedettä. Koska niillä ei ole oikeita käsitteitä, ei niillä ole varsinaista muistia; sillä en sano muistiksi sellaista sielun kykyä, joka palauttaa mieleen pelkkiä aistimuksia. Mitä hyödyttää kasata niiden päähän luettelo merkeistä, jotka eivät niiden tajunnassa edusta mitään käsitteitä? Kun ne oppivat ymmärtämään itse seikat, oppivat ne samalla niiden merkit. Mitä hyödyttää panna lapset oppimaan ne kaksi kertaa? Mitä vaarallisia ennakkoluuloja niihin aletaankaan istuttaa opettamalla niitä pitämään tieteenä sisällykseltään käsittämättömiä sanoja! Niin pian kun lapsi tyytyy ensimmäiseen sanaan sitä ymmärtämättä, ja kun se oppii ensimmäisen seikan kuulemalla sen toiselta ja itse ymmärtämättä sen hyödyllisyyttä, sen arvostelukyky on hukassa. Se on kauan loistava houkkioiden silmissä, ennenkuin se kykenee korjaamaan sellaisen tappion.[45]

Jos luonto onkin antanut lapsen aivoille tuollaisen joustavuuden, joka saattaa ne kykeneviksi vastaanottamaan kaikenlaisia vaikutteita, ei sen tarkoitus voi olla se, että niihin sullotaan sanoja sellaisia kuin kuninkaas, päivämäärät sekä vaakunatieteellisiä, avaruustieteellisiä, maantieteellisiä ja kaikkia noita muita nimiä, joilla ei ole mitään merkitystä sen ikään nähden, jotka eivät hyödytä minkään ikäisiä, ja jommoisilla rasitetaan lapsuutta, tehdään se ilottomaksi ja voimattomaksi. Päinvastoin luonnon tarkoitus on se, että kaikki ne käsitteet ja aatteet, jotka lapselle ovat hyödylliset ja jotka edistävät sen onnea ja kerran selvittävät sille sen velvollisuuksia, aikaisin painuvat sen mieleen häviämättömin piirtein ja opettavat sitä elämänsä aikana käyttäytymään sen olemukselle ja kyvylle soveliaalla tavalla.

Vaikka lapsi ei tutkikaan kirjoja, ei se muistin laatu ja määrä, joka sillä yleensä voi olla, silti jää toimettomaksi. Kaikki, minkä se näkee ja kuulee, tekee siihen tuntuvan vaikutuksen ja se muistaa sen. Se muodostaa itselleen ikäänkuin luettelon ihmisten teoista ja puheista, ja kaikki, mikä sitä ympäröi, on se kirja, jota lukemalla se huomaamattaan rikastuttaa muistiaan, kunnes herännyt arvostelukyky voi sitä käyttää hyväkseen. Tällaisten kokemusesineiden valinnassa, alituisessa huolenpidossa, millä

osoitetaan sille sellaisia seikkoja, joita se voi tajuta, ja peitetään sellaiset, joita sen ei pidä tuntea, piilee todellinen taito viljellä sen alkuiän kykyjä. Siten on koetettava sille muodostaa tietovarasto, joka edistäisi sen nuoruuden kasvatusta ja sen toimintatapaa kaikkina aikoina. Tämä metodi tosin ei kasvata ihmelapsia eikä anna opettajattarille ja kasvattajille tilaisuutta loistamaan kyvyllään. Mutta se kasvattaa arvostelukykyisiä, rotevia, ruumiiltaan ja ymmärrykseltään terveitä ihmisiä, joita ei ole ihailtu heidän nuoruudessaan, mutta joita aikaihmisinä kunnioitetaan.

Émile ei saa oppia mitään ulkoa, ei satuja, eikä edes La Fontainen eläinsatuja, niin luontevia ja miellyttäviä kuin ne ovatkin; sillä sadun sanat ovat yhtä vähän itse satua kuin historian sanat ovat itse historiaa. Kuinka saatetaankaan arvostella niin sokeasti, että sanotaan satuja lasten siveysopiksi! Ei oteta huomioon että siveellistä opetusta sisältävä satu lapsia vie harhaan samalla kuin se niitä huvittaa, että lapset mielyvät siinä esitettyyn valheeseen, joten totuus jää huomioon ottamatta ja että se seikka, jonka avulla koetetaan tehdä niiden opetus huvittavaksi, estää niitä siitä hyötymästä. Sadut saattavat olla opettavaisia ihmisille, mutta lapsille on sanottava totuus paljaanaan; jos se peitetään verholla, ne eivät vaivaa itseään tätä verhoa nostamalla.

Luetetaan La Fontainen eläinsatuja kaikille lapsille, eikä yksikään niitä ymmärrä. Jos ne niitä ymmärtäisivät, olisi laita vielä arveluttavampi; sillä näissä saduissa siveellisyys on niin sekoitettua muuhun sisällykseen ja niin outoa niiden iälle, että se johtaisi niitä pikemmin paheeseen kuin hyveeseen. Nämäkin väitteet ovat paradokseja — näin joku huomauttaa — olkoon niin; mutta katsokaamme, sisältävätkö ne totuuksia.

Sanon ettei lapsi ymmärrä mitään eläinsaduista, joita annetaan sen opittaviksi; sillä, vaikka opettaja panee parastaan saattaakseen ne yksinkertaisiksi, se opetus, joka tahdotaan niistä saada, välttämättömästi vaatii turvautumaan käsitteisiin, joita lapsi ei voi ymmärtää, ja itse runomuoto ja runolliset käänteet, jotka helpottavat ulkooppimista, saattavat ne vaikeammiksi ymmärtää; näin hankitaan hupaisuutta selvyden kustannuksella. Jättäen huomioon ottamatta nuo lukuisat sadut, jotka eivät missään suhteessa ole lapsille ymmärrettäviä ja hyödyllisiä, ja jotka niille ajattelemattomasti annetaan ulkoa luettavaksi muiden mukana, ne kun ovat painettuna samassa nidoksessa, koskettelemme ainoastaan niitä, jotka tekijä näyttää erityisesti kirjoittaneen lapsille.

Tunnen koko La Fontainen kokoelmassa ainoastaan viisi tai kuusi satua, joista erityisen suuressa määrässä loistaa esiin lapsellinen luonnollisuus; näistä otan esimerkiksi kaikkein ensimmäisen,[46] sillä sen sisältämä moraali soveltuu kullekin iälle, sen lapset käsittävät parhaiten ja sen ne oppivat halukkaimmin, minkä vuoksi tekijä onkin pannut sen kirjansa alkuun. Jos edellyttää hänen tarkotuksensa olleen, että lapset häntä ymmärtäisivät, että hän heitä huvittaisi ja opettaisi, tämä satu epäilemättä on hänen mestariteoksensa. Sallittakoon minun siis säe säkeeltä läpikäydä se ja tarkastaa sitä lyhyesti.

Korppi ja Kettu.[47]

(Le corbeau et le renard.)

Satu.

Mestari korppi, puun oksalla istuen.
(Maître Corbeau, sur un arbre perché.)

Mestari! Mitä tämä sana itsessään merkitsee? Mitä se merkitsee ominaisnimen edellä? Mikä merkitys sillä on tässä tapauksessa?

Mikä on korppi?

Mitä tietää: *puun oksalla istuen*? Näin ei sanota suorasanaisesti kielessä, vaan: *istuen puun oksalla*. Tulee siis puhua runokielen poikkeavasta sanajärjestyksestä; tulee selittää mitä tarkotetaan proosalla ja mitä runoilla.

Piti nokassaan juustoa.
(Tenait dans son bec un fromage.)

Minkälaista juustoa? Sveitsiläistä, Brie-juustoa, vai hollantilaista juustoa? Jos ei lapsi ole nähnyt korppia, ei sen mainitseminen hyödytä mitään. Jos se taas on nähnyt korpin, miten on se ymmärtävä että nämä linnut pitävät juustoa nokassaan? Valitkaamme aina kuvamme luonnon mukaisesti.

Mestari kettu, hajun houkuttelemana.
(Maître Renard, par l'odeur alléché.)

Vieläkin mestari! Mutta tässä se sopii hyvin: sillä kettu on todella ammattinsa kaikkiin juoniin

perehtynyt mestari. Tulee selittää mikä kettu on ja tehdä eroa sen oikean luonnon ja sen sovinnaisen luonteen välillä, joka sille omistetaan eläinsaduissa.

Alléché (houkuttelema). Tämä ranskalainen sana on harvinainen käytännössä. Se on selitettävä, ja on huomautettava, ettei sitä enää käytetä muualla kuin runoissa. Lapsi varmaankin kysyy miksi puhutaan toisin runoissa kuin proosassa. Mitähän sille vastaatte? *Hajun houkuttelemana!* Tämä puussa istuvan korpin nokassaan pitämä juusto epäilemättä haisi hyvin vahvasti, kun repo metsän tiheiköstä tai pesästään sen voi tuntea! Silläkö tavoin harjotetaan oppilasta tuohon punniskelemaan arvostelutaitoon, joka ei hevillä anna itseään häikäistä, ja joka auttaa erottamaan toisten puheissa valheen todesta?

Puhui sille jotenkin tähän tapaan:
(Lui tint à peu près ce langage:)

Puhui! Puhuvatko siis ketut? Puhuvatko ne siis samaa kieltä kuin korvit? Jos opettaja on viisas, hän hyvin punnitsee vastauksensa ennenkuin sen lausuu. Se on tärkeämpi kuin mitä ajatellaankaan.

Kas! päivää, herra korppi!
(Hé! bonjour, Monsieur le Corbeau!)

Herra! Tämä on arvonimi, jota lapsi huomaa käytetyn ivallisessa merkityksessä, ennenkuin se tietää, että se on kunnioitusta osottava puhuttelu-sana. Niiden, jotka toisten painosten mukaisesti sanoisivat: *jalosukuinen herra (Monsieur du Corbeau)* tulisi vielä enempi vaivata päätään selittämällä merkitystä ja ranskalaisen *du* sanan käyttämistä.

Kuinka olette viehättävä! Kuinka olette mielestäni kaunis!
(Que vous êtes charmant! que vous me semblez beau!)

Turhaa liikasanaisuutta! Kuullessaan samaa seikkaa toistettavan toisin sanoin, lapsi tottuu puhumaan huolimattomasti. Jos sanotte, että tämä sanarikkaus on tekijän varta vasten valitsemaa keinotekoisuutta, ja että se edistää ketun tarkoituksia, se kun tahtoo luulotella runsassanaisuudella lisäävänsä ylistelyjään, niin huomautan että tämä selitys kelpaa minulle, mutta ei oppilaalleni.

Valehtelematta, jos äänenne
(Sans mentir, si votre ramage)

Valehtelematta. Tapahtuu siis niin, että joskus valehdellaan. Minkä haitallisen käsityksen onkaan lapsi saava, jos sille selitetään, että kettu sanoo: *valehtelematta* juuri sentähden, että se valehtelee.

On höyhenpukunne kaltainen.
(Répondait à votre plumage.)

On kaltainen. Mitä tämä merkitsee? Jos panette lapsen vertailemaan niin erilaisia seikkoja kuin ääntä ja höyhenpukua, saatte nähdä kuinka paljon se niitä ymmärtää.

Olisitte tämän metsän vieraiden joukossa feenikslintu.
(Vous seriez le Phénix des hôtes de ces bois.)

Feenikslintu! Mikä on feenikslintu? Täten suistumme äkkiä suin päin harhakuvaan muinaistarustoon, melkein mytologiaan.

Tämän metsän vieraiden joukossa! Mikä kuvallinen lausetapa! Imartelija kaunistelee puhettaan tehden sen arvokkaammaksi, saattaakseen sen lumoavammaksi. Ymmärtääkö lapsi tällaista hienostelua? Tokko se tietää ja edes voi tietää, mitä ylevä ja mitä alhainen tyyli merkitsee?

Nämä sanat kuullessaan, korppi on ilmi-ihastuksissaan.
(A ces mots, le Corbeau ne se sent pas de joie.)

On täytynyt tuntea jo hyvin vilkkaita mielenliikutuksia ymmärtääkseen tällaista sananlaskun tapaista lausepartta.

Ja saattaakseen kuultaviin kauniin äänensä.
(Et pour montrer sa belle voix.)

Älkää unhottako että lapsen, ymmärtääkseen tämän säkeen ja koko sadun, tulee tietää, miten korpin kauniin äänen laita oikeastaan on.

Se aukaisee leveän nokkansa ja pudottaa saaliinsa.
(Il ouvre un large bec, laisse tomber sa proie.)

Tämä säe on ihmeellisen onnistunut. Pelkkä sanojen sointuisuus antaa havainnollisen kuvan. Näen

suuren ruman nokan avoinna; kuulen juuston putoavan oksien lomitse. Mutta tämänkaltaiset kauneudet menevät lapsilta hukkaan.

Kettu sieppaa sen ja sanoo: hyvä herraseni,
(Le Renard s'en saisit et dit: mon bon Monsieur.)

Tässä tietysti *hyvä* merkitsee samaa kuin *tyhmä*; tietysti ei pidä hukata aikaa selittämällä sitä lapsille.

Tietäkää että jokainen imartelija
(Apprenez que tout flatteur)

Yleinen totuus, joka ei herätä mielenkiintoa.

Elää sen kustannuksella, joka sitä kuuntelee.
(Vit aux dépens de celui qui l'écoute.)

Eipä koskaan kymmenvuotinen lapsi ole tätä säettä ymmärtänyt.

Tämä opetus on epäilemättä juuston arvoinen.
(Cette leçon vaut bien un fromage, sans doute.)

Tämä on selvää, ja siinä piilevä ajatus on varsin hyvä. Kuitenkin on sangen harvoja lapsia, jotka osaavat verrata opetusta juustoon ja jotka eivät pitäisi juustoa opetusta parempana. Niille tulee siis selittää, että tämä puhe on pelkkää ivaa. Todella paljo sukkeluutta lapsen käsityskykyyn nähden.

Korppi, häveten ja hämillään,
(Le Corbeau, honteux et confus,)

Taas liikasanaisuutta ja lisäksi puolustamatonta.

Vannoi, vaikka liian myöhään, ettei sitä enää petettäisi.
(Jura, mais un peu tard, qu'on ne l'y prendrait plus.)

_Vannoi!! Kuka opettaja olisi niin mieletön, että koettaisi selittää lapselle mitä vala merkitsee?

Siinä on paljo yksityisseikkoja; mutta paljon vähempi kuitenkin kuin mitä tarvittaisiin selittämään kaikki tämän sadun käsitteet ja palauttamaan ne yksinkertaisiin ja alkuperäisiin käsitteisiin, joista jokainen on kokoonpantu. Mutta kukapa luulee tarvitsevansa tällaista analyseerausta selittääkseen nuorisolle asioita? Ei yksikään meistä ole tarpeeksi filosofi, voidakseen asettua lasten kannalle. Siirtykäämme nyt sadun moraalisiin.

Kysyn onko kuusivuotiaille lapsille opetettava että on olemassa ihmisiä, jotka imartelevat ja valehtelevat oman etunsa vuoksi. Enintään voisi niille opettaa, että on olemassa veijareita, jotka ivaavat pikku poikia ja jotka salaa nauravat niiden tyhmää turhamielisyyttä. Mutta juusto pilaa kaiken. Lapsia opetetaan vähemmän välttämään juuston pudottamista omasta nokasta kuin pudotuttamaan sitä toisen nokasta. Tämä on toinen paradoksini, joka ei suinkaan ole merkitykseltään mitättömin.

Jos tarkkaa lapsia niiden lukiessa ulkoa satuja, huomaa että ne kyetessään saduista tekemään johtopäätöksiä, aina tekevät tämän päinvastaisesti kuin tekijä ja että ne sen sijaan että välttäisivät sitä vikaa, josta niitä varoitetaan, pikemmin kallistuvat rakastamaan sitä pahetta, jonka muodossa käytetään hyväkseen toisten heikkouksia. Edellä tarkastettua satua lukiessaan lapset pilkkaavat korppia, mutta mieltyvät kaikki kettuun. Kun luetatte seuraavaa satua, luulette lasten saavan varoittavan esimerkin heinäsiirkasta, mutta siinä erehdytte; ne valitsevat esikuvakseen muurahaisen. Ei kukaan mielellään nöyryy; ne valitsevat sentähden aina kauniimman osan itselleen; tämä valinta aiheutuu itserakkaudesta, ja se on hyvin luonnollinen valinta. Mutta mikä hirvittävä opetus lapsille! Kaikista vihattavin hirviö olisi saita ja kovasydäminen lapsi, joka hyvin tuntisi apua anovan tarpeen, mutta joka kuitenkin kieltäisi avunannon. Muurahainen menee vielä pitemmälle, se opettaa lasta kieltämään ivaten.

Lukiessaan kaikkia niitä satuja, joissa jalopeura esiintyy, lapsi säännöllisesti noudattaa sen esimerkkiä, se kun on kaikista eläimistä muhkein. Jos sitten on kysymyksessä joku jakaminen, lapsi esikuvansa mukaisesti tekee minkä voi, anastaakseen koko saaliin. Mutta kun hyttynen saattaa jalopeuran turmioon, ei lapsi enää tahdo näytellä jalopeuraa, vaan hyttystä. Sitten se kerran vielä oppii neulanpistoilla tappamaan ne, joita se ei uskalla ilmeisesti hätyyttää.

Lukiessaan satua laihasta sudesta ja lihavasta koirasta[48] lapsi ei opi kohtuutta, jota luullaan siihen sen avulla voitavan terottaa, vaan hillittömyyttä. En koskaan unhotta, miten näin erään pikku tytön katkerasti itkevän tämän sadun johdosta, kun sille sen ohella saarnattiin nöyrää oppivaisuutta. Ihmeteltiin suuresti, miksi hän niin itki, ja vihdoinkin se saatiin selville. Lapsi parka kuvitteli olevansa

koira ja kyllästyi olemaan kahlehdittuna; se tunsikin kaulansa hankautuvan verille ja itki sitä, ettei ollut susi.

Siis ensimmäisen sadun sisältämä moraaliopettaa lapselle mitä alhaisinta imartelua, toisen kovasydämisyttä, kolmannen vääryudentekoa, neljännen ivaa ja viidennen riippumattomuutta. Tämä viimeksi mainittu opetus on yhtä tarpeeton minun oppilaalleni kuin se on sopimaton teidän oppilaallenne. Kun lapsille annatte ristiriitaisia ohjeita, niin mitä hedelmiä toivotte huolenpidostanne? Mutta ehkäpä juuri tämä moraalio, jonka tähden pidän noita satuja arveluttavina, toisten mielestä on yhtä suurella määrin pätevä ja siis säilytettävä. Yhteiskunnassa tarvitaan erityistä moraalio toimintaa varten, ja nämä molemmat moraalio ovat vallan erilaiset. Edellinen on löydettävissä katkismuksesta, johon se jätetään rauhallisesti paikoilleen; jälkimäinen La Fontainen lapsille kirjoittamista saduista ja äideille kirjoittamista kertomuksista. Sama kirjailija kelpaa kaikkeen.

Sopikaamme keskenämme, herra La Fontaine. Mitä minuun itseeni tulee, lupaan lukea teoksianne valikoiden, lupaan pitää niistä ja ottaa oppia saduistanne; sillä toivon etten erehdy niiden tarkoitusten suhteen. Mutta sallikaa etten anna oppilaani oppia niistä ainoatakaan, ennenkuin olette todistanut minulle että hänelle on hyödyllistä oppia seikkoja, joista ei ymmärrä neljännekään, että hän niitä satuja, jotka ovat hänen käsityskykynsä mukaiset, todella aina ymmärtää oikealla tavalla ja ettei hän, sen sijaan että ottaisi petetystä varoittavaa opetusta, ota esikuvakseen petturia.

Vapauttamalla siis lapset kaikesta läksyjen luvusta, poistan samalla niiden suurimman kärsimyksen välikappaleet, nimittäin kirjat. Lukeminen on lasten vitsaus, ja se on melkein ainoa askarointeeminen joka niille osataan antaa. Tuskin Émile kaksitoistavuotiaanaakaan saa tietää mikä kirja on. Mutta täytyyhän hänen ainakin — sanottaneen — osata lukea. Tietysti hänen täytyy osata lukea, silloin kuin lukeminen on hänelle hyödyllistä; siihen asti sillä ei ole muuta merkitystä kuin että se häntä ikävyyttää.

Jos hyväksyn sen menettelytavan, ettei lapsilta vaadita mitään pelkän kuuliaisuuden vuoksi, johtuu siitä, ettei niiden pidä oppia mitään, jonka todellista ja nykyhetkellistä hyötyä eivät huomaa, olkoon se sitten huvia tai hyötyä; mikä seikka muuten voisi herättää niiden opinharrastusta? Taito vaihtaa ajatuksia poissaolevien kanssa ja ymmärtää heitä, taito kaukana olevalle henkilölle ilman välittäjää ilmaista tunteitamme, tahdonilmauksiamme ja toivomuksiamme, on sitä laatua, että sen hyödyllisyys voidaan tehdä selväksi jokaikäiselle henkilölle. Minkä ihmeen kautta siis tämä niin hyödyllinen taito on muuttunut lasten kiusanhengeksi? Sen tähden, että niitä pakotetaan sitä harjottamaan vasten tahtoansa ja että sitä käytetään tarkoitukseen, joita lapset eivät vähintäkään ymmärrä. Lapsi ei ollenkaan ahkeroitse sellaisen välikappaleen täydentämistä, jonka avulla sitä rasitetaan. Mutta jos asetatte niin, että joku välikappale tuottaa sille huvia, niin se pian kehottamattannekin on sitä ahkerasti käyttävä.

Ihmiset vaivaavat suuresti päätään hakemalla parhaita lukemisen opetuksen metodeja; keksitään lukemiskoneita, seinätauluja; lastenkamari muutetaan kirjapainoksi. Locke ehdottaa, että lapsi oppii lukemaan noppakuutioiden avulla. Tämä on muka oiva keksintö! Herra varjelkoon mokomasta! Keino, joka on kaikkia näitä varmempi ja joka aina unhotetaan, on lapsen lukuhalu. Herättäkää lapsessa tämä halu ja hylätkää kaikki lukemiskoneet ja nopat; silloin joka metodi on oleva hyvä.

Nykyhetkellinen harrastus on se suuri ja ainoa yllytin, joka johtaa varmasti ja kauas. Niinpä Émile joskus saa isältään, äidiltään ja sukulaisiltaan kutsukirjeen tulemaan päivällisille, kävelyille, veneretkelle tai johonkin julkiseen juhlaan. Nämä kirjeet ovat lyhyet, selvät, täsmälliset ja hyvin kirjoitetut. Hänen on löytäminen joku, joka ne hänelle lukee. Tuo joku ei aina ole ajoissa tavattavissa tai on yhtä vähän palvelukseen altis kuin lapsi itse oli hänelle edellisenä päivänä. Täten tilaisuus ja oikea hetki menee käsistä. Viimein hänelle luetaan kirje, mutta aika on jo ohitse. Oi, jospa hän itse olisi osannut lukea! Hänelle tulee toisia kirjeitä; ne ovat aivan lyhyet! Niiden sisältö on niin mieltäkiinnittävä! Hän tahtoisikin ottaa siitä selkoa; milloin hän saa apua, milloin taas ei saa. Hän panee kaiken kykynsä liikkeelle ja saa lopulta selvän puolesta kirjeen sisällyksestä. Siinä pyydetään huomenna syömään kermakiisseliä ... mutta hän ei saa selvää minne ja kenen luo ... kuinka suuresti hän ponnisteleekaan osatakseen lukea kirjeen loppupuolenkin! En luule Émilen tarvitsevan lukemiskonetta. Onko minun nyt puhuminen kirjoitustaidosta? Ei suinkaan; häpeisin kuluttaa aikaani niin joutaviin seikkoihin kasvatusopillista tutkistelua kirjoittaessani.

Lisään ainoastaan sanasen, joka sisältää tärkeän periaatteen, nimittäin, että tavallisesti saavutetaan hyvin varmasti ja nopeasti se, mitä ei hätiköiden tavoitella. Olen melkein varma siitä, että Émile osaa täydellisesti lukea ja kirjoittaa ennen kymmenettä ikävuottaan juuri siitä syystä, ettei minusta ole ollenkaan tärkeätä, että hän sitä osaa ennenkuin on viisitoistavuotias. Mutta mieluummin tahtoisin ettei hän sitä koskaan oppisi kuin että ostaisi tämän taidon kaiken sen kustannuksella, mikä voi saattaa sen hänelle hyödylliseksi. Mitä häntä hyödyttää lukutaito, jos se ainaiseksi on tehty hänelle vastenmieliseksi! *Id in primis cavere oportebit, ne studia, qui amare nondum potest, oderit, et amaritudinem semel perceptam etiam ultra rudes annos reformidet.*[49]

Kuta enemmän puolustan toimettomuutta vaativaa metodiani, sitä enemmän huomaan sitä vastustavien väitteiden lisääntyvän. "Jos oppilaanne ei opi mitään teiltä, hän on oppiva toisilta. Ellette ehkäise erehdyttä totuuden avulla, hän on oppiva valheita; ne ennakkoluulot, joita pelkäätte häneen istuttavanne, hän on saava kaikesta, mikä häntä ympäröi; ne tunkevat sisälle kaikista aistimista; joko ne turmelevat hänen järkensä ennenkuin se vielä on kehittynyt, tai hänen pitkällisestä toimettomuudesta veltostunut henkensä on vajoava aineellisuuteen. Ajatusvoiman laiminlyöminen lapsuudenässä herpaisee tämän voiman jälki-ikäniäkin."

Luulen helposti voivani vastata tähän. Mutta mitä hyödyttävät alituiset vastaukset? Jos metodini itsestään kumoaa vastaväitteet, se on hyvä. Jos ei se kykene sitä tekemään, se ei ole minkäänarvoinen; minä siis jatkan.

Jos edellä osottamani suunnitelman mukaisesti noudatatte käytännössä vakaantuneille vallan vastakkaisia sääntöjä, jos sen sijaan että kiinnitätte oppilaanne huomion etäisiin seikkoihin, toisiin ilmanaloihin, toisiin vuosisatoihin, maailman ääriin, jopa taivaaseen asti, koetatte aina pysytellä häntä omalla alallaan ja tarkkaamaan sellaista, mikä häntä välittömästi koskee, niin huomaatte hänet kykeneväksi havaitsemaan, muistamaan, jopa asioita arvostelemaan. Tämä on luonnon järjestys. Mikäli tunnevoittoinen olento muuttuu toimivaksi, sikäli se saa voimiinsa suhtautuvan arvostelukyvyn; ja vasta siitä ylimääräisestä voimasta, joka ei ole tarpeellinen sen ylläpysymiseen, siinä kehittyy se spekulatiivinen kyky, joka on omansa käyttämään tuota ylimääräistä voimaa muihin tarkoituksiin. Jos siis tahdotte viljellä lapsen henkisiä kykyjä, niin viljelkää niitä voimia, joita näiden kykyjen tulee hallita. Harjottakaa alati sen ruumista, saattakaa se rotevaksi ja terveeksi, jotta se tulisi viisaaksi ja järkeväksi. Tehkөөn se työtä, olkoon se toimessa, juoskoon, huutakoon ja olkoon alati liikkeellä; tulkoon siitä ensin mies ruumiinvoimien puolesta, ja pian siitä tulee mies järjenkin puolesta.

Tosin tylsistyttaisitte sen tällä metodilla, jos sitä alati ohjaisitte, sanoen sille lakkaamatta: mene, tule, jää tänne, tee sitä, älä tee tätä. Jos teidän pääne alati ohjaa sen käsivarsia, käy sen oma pää sille hyödyttömäksi. Mutta muistakaa sopimustamme; jos olette pelkkä pedantti, ei maksa vaivaa lukea teostani.

On hyvin surkuteltava erehdys luulla, että ruumiinharjoittaminen vahingoittaa henkistä toimintaa; ikäänkuin näitä kahta toiminnanlajia voisi harjottaa samanaikuisesti ja ikäänkuin toisen niistä ei aina pitäisi ohjata toista!

On olemassa kahdenlaisia ihmisiä, joiden ruumis on alituisen harjotuksen alaisena, ja joista toiset yhtä vähän kuin toisetkaan ajattelevat sielunsa viljelemistä, nimittäin talonpojat ja raakalaiskansat. Edelliset ovat raakoja, törkeitä, taitamattomia; jälkimäiset taas ovat tunnetut aistimiensa terävyydestä ja vielä suuremmassa määrin viekkaudestaan. Yleensä ei ole kömpelömpää ihmistä kuin talonpoika eikä vilkasälyisempää kuin villi-ihminen. Mistä johtuu tämä ero? Siitä että edellinen tekee aina sen, mikä sille käsketään, tai sen, minkä on nähnyt isänsä tekevän, tai minkä on tehnyt nuoruudestaan, eikä siis koskaan toimi muuten kuin tottumuksesta; ja hänen melkein koneellisessa elämässään, jonka alati täyttävät samat askareet, tottumus ja kuuliaisuus ovat astuneet järjen sijalle.

Villi-ihmisen laita on toisin; hän kun ei ole kiintynyt mihinkään paikkaan, eikä ole velvollinen täyttämään mitään päivätyötä, hän kun ei tottele ketään, tunnustaen oman tahtonsa ainoaksi laikseen, huomaa välttämättömäksi edeltäkäs in tarkoin punnita jokaista tekoaan; hän ei liikahda, ei astu askeltakaan laskematta sen seurauksia. Kuta enemmän hän harjoittaa ruumistaan, sitä enemmän hänen ymmärryksensä kehittyy. Hänen voimansa ja järkensä kasvavat samanaikuisesti ja kehittävät toinen toistansa.

Viisas opettaja! Ottakaamme selville, kumpi meidän oppilaistamme on villi-ihmisen ja kumpi talonpojan kaltainen. Ollen kaikessa alituisen opastelevan mahtiarvon alaisena teidän oppilaanne ei tee mitään muuten kuin käskystä. Hän ei rohkene syödä silloin kun hänen on nälkä, ei nauraa, kun on iloinen, ei itkeä kun on suruissaan, ei ojentaa toista kättä toisen asemesta eikä liikuttaa jalkaansa muuten kuin määräyksen mukaisesti; pian hän ei rohkene hengittää muulla tavoin kuin teidän sääntöjenne mukaisesti. Mitä hänen tarvitsisi ajatella, kun te ajattelette kaikki hänen puolestaan? Ollen varma huolenpidostanne, hänen ei tarvitse sillä itseään vaivata. Huomatessaan, että te pidätte huolta hänen toimeentulostaan ja hänen hyvinvoinnistaan, hän katsoo itsensä vapaaksi tästä huolesta; hänen arvostelukykynsä nojaa teidän arvostelukykyynne. Kaiken, mitä ette häneltä kiellä, hän tekee sitä punnitsematta, hyvin tietäen tekevänsä sen vaaratta. Mitäpä hänen tarvitsisi oppia tuntemaan sateen enteitä? Hän tietää, että te hänen asemestaan tarkastatte taivasta. Mitäpä hänen tarvitsisi lähteä määräaikoina kävelyilleen? Hän ei pelkää, että te antaisitte hänen laiminlyödä päivällisaikaa. Hän syö niin kauan kuin ette sitä häneltä kiellä; kun sen häneltä kiellätte, hän lakkaa syömästä; hän ei kuuntele vatsansa vaatimuksia, vaan teidän vaatimuksianne. Miten suuressa määrin veltostutattekin hänen ruumistaan toimettomuudella, ette siltä saata hänen ymmärrystään joustavammaksi. Päinvastoin saatatte hänet panemaan tuiki vähän arvoa ymmärrykseensä, kun annatte hänen käyttää vähäistä

ymmärrysmääräänsä seikkoihin, jotka hänen mielestään ovat kaikkein hyödyttömimmät. Kun hän ei koskaan huomaa sen tuottamaa hyötyä, hän lopulta päättää, ettei siitä ole ollenkaan mitään hyötyä. Pahinta, mikä hänelle voi tapahtua väärän johtopäätöksen tekemisestä, on moite teidän puoleltanne, ja sitä hän on tottunut kuulemaan niin usein, ettei hän enää sitä ajattele; niin tavallinen vaara ei enää häntä pelota.

Hänellä on kuitenkin mielestänne älykkäisyyttä, ja todella hänellä sitä on lörpötelläkseen naisten kanssa siihen tapaan kuin olen maininnut. Mutta jos häneltä kysytään omintakeista toimintaa, jos hänen vaikeassa asemassa ollen tulee tehdä ratkaiseva päätös, huomaatte hänen olevan sata kertaa typerämmän ja saamattomamman kuin mitä kömpelöimmän maalaisen poika.

Mitä minun oppilaaseeni tulee, tai oikeammin luonnon oppilaasen, hän on aikaisin tottunut turvautumaan omiin apukeinoihinsa, mikäli mahdollista on, eikä hän siis lakkaamatta vetoa toisiin, vielä vähemmin hän heille lavertelee suuria tietojaan. Sen sijaan hän arvostelee, arvaa asioita edeltäkäsikin ja lausuu järkeviä mielipiteitä kaikesta, mikä välittömästi koskee häntä itseään. Hän ei tiedä sanaakaan siitä, mikä tapahtuu maailmassa, mutta hän osaa vallan hyvin tehdä sen, mikä hänelle sopii. Koska hän on lakkaamatta liikkeellä, hänen on pakko huomata paljon seikkoja ja tuntea paljon vaikutuksia; hän saa aikaisin suuren kokemuksen, sillä hän saa opetuksensa luonnolta eikä ihmisiltä. Hän oppii kahta paremmin, kun ei missään huomaa opettamistarkotusta. Siten hänen ruumiinsa ja sielunsa harjaantuvat samanaikaisesti. Toimien aina oman ajatuksensa, eikä toisten ajatusten mukaan, hän lakkaamatta harjoittaa kahdenlaista toimintaa; kuta vahvemmaksi ja rotevammaksi hän itsensä tekee, sitä ymmärtäväisemmäksi ja arvostelukykyisemmäksi hän tulee. Sillä keinoin voipi kerran omistaa kaksi seikkaa, joita pidetään yhteensopimattomina, ja jotka melkein kaikki suuret miehet ovat omistaneet, nimittäin ruumiin ja sielun voimakkuuden, viisaan miehen järkevyyden ja atleetin ruumiinvoimat.

Nuori opettaja, saarnaan teille vaikeata taitoa, nimittäin ohjata kasvatusta ilman käskyjä ja toimeenpanna kaikki mitään tekemättä. Myönnän, ettei tämä taito ole ikäisellenne helppo; se ei ole omansa antamaan lahjojenne loistaa heti alusta eikä hankkimaan teille suosiota kasvattinne isän tykönä; mutta se on ainoa onnistumisen ehto. Ette koskaan onnistu kasvattamaan oppilaistanne viisaita ihmisiä, ellette ensin anna heidän olla raakalaisia. Se oli spartalaiden kasvatustapa. Sen sijaan, että heidän lapsiansa olisi kahlehdittu kirjoihin, annettiin niiden aluksi oppia varastamaan päivällisruokansa. Olivatko spartalaiset siltä suuriksi vartuttuaan henkisesti kehittymättömiä? Kukapa ei tuntisi heidän vastauksiensa pontevuutta ja sukkeluutta! Ollen aina voittajiksi kehittyneitä he masensivat vihollisensa kaikenlaisessa sodankäynnissä, ja puheliaat atenalaiset pelkäsivät yhtä paljon heidän terävää kieltään kuin heidän iskujaan.

Mitä huolellisintakin kasvatusta harjottaen opettaja kāskee ja luulee hallitsevansa; mutta itse asiassa lapsi hallitsee. Se näet käyttää hyväkseen sitä, mitä siltä vaaditte, saadakseen teiltä, mitä se vaan haluaa, ja se panee aina teidät maksamaan sen osoittaman yhden päivän ahkeruuden viikon kestäväällä myöntyväisyydellä. Joka hetki on tehtävä sopimus lapsen kanssa. Nämä sopimukset, joita te ehdotatte mielenne mukaan, mutta jotka lapsi täyttää oman mielensä mukaan, edistävät aina sen oikkuja, etenkin, jos opettaja varomattomasti asettaa sille edullisesti ehdoksi sellaista, jonka se varmaan tietää saavansa, joko se sitten täyttää osotetun ehdon tai on sitä täyttämättä. Lapsi tavallisesti oivaltaa paremmin opettajan mielen kuin opettaja lapsen sydämen; ja niin pitääkin olla. Sillä kaiken sen älyn terävyyden, jota lapsi omiin hoteisiinsa jätettynä olisi käyttänyt itsensä ylläpitoon ja varjelemiseen, se nyt käyttää pelastaakseen luonnollisen vapautensa tyranninsa kahleista. Sitävastoin tälle jälkimäiselle, jolle ei ole välttämättömän tärkeätä oivaltaa oppilaansa sisäisiä tarkoituksia, joskus on edullisempää jättää sen laiskuus ja itserakkaus hätyyttämättä.

Noudattakaapa päinvastaista menettelyä oppilaanne suhteen; luulkoon hän aina olevansa se, joka määrää, vaikka te varsinaisesti sen asian teette. Ei ole olemassa mitään täydellisempää alistumistilaa kuin se, joka säilyttää vapauden varjon; sillä tavoin kahlehditaan itse tahtokin. Eikö lapsi parka, joka ei tiedä mitään, joka ei osaa mitään, ei tunne mitään, ole mielivaltanne alainen? Ettekö siihen nähden hallitse kaikkea, mikä sitä ympäröi? Eikö teillä ole valta vaikuttaa siihen mielenne mukaan? Eivätkö sen työt, leikit, ilot, surut, kaikki lepää teidän käsissänne sen tietämättä? On totta, ettei sen tule tehdä muuta kuin mitä se tahtoo; mutta sen ei tule tahtoa muuta kuin mitä te tahdotte, että sen pitää tehdä; sen ei tule astua askeltakaan, ilman että te olette sen arvannut edeltä, sen ei tule avata suutansa, ilman että te tiedätte mitä se aikoo sanoa.

Silloin se voi antautua niihin ruumiinharjotuksiin, joita sen ikä vaatii, tylsentämättä henkeänsä; silloin se ei terota viekkauttaan vapautuakseen epämurkavasta riippuvaisuudesta, vaan sen sijaan tulette näkemään miten se yksinomaan ponnistaa voimansa saadakseen koko ympäristöstään niin suurta hyötyä kuin suinkin nykyhetkiselälle hyvinvoinnilleen. Silloin hämmästytte sen hienoa kekseliäisyyttä, omistaakseen kaikki sen saavutettavissa olevat seikat ja todella niistä nauttiakseen, turvaamatta niitä arvostelevaan mielipiteeseen.

Antamalla lapsen tällä tavoin olla oman tahtonsa herra ei vähääkään anneta yllykettä sen oikeille. Tekemällä aina sitä, mikä sille on sopivaa, lapsi pian on tekevä ainoastaan sen, mitä sen tulee tehdä. Ja vaikka sen ruumis alituisesti on liikkeessä, huomaamme, mikäli on kysymys sen nykyhetkellisestä ja tuntuvasta edusta, koko sen älymäärän, joka lapsessa voi esiintyä, kehittyvän sille paljon soveliaammalla tavalla, kuin jos se antautuisi puhtaasti järkipärisiin opintoihin.

Kun se näin ollen ei huomaa teidän tahtovan vastustaa sen tahtoa, kun se ei ole epäluuloinen teitä kohtaan ja kun ei sillä ole teiltä mitään salattavaa, se ei valehtele ja se näyttää pelotta sellaisena kuin se on. Voitte mielin määrin tutkia sen ominaisuuksia ja luonnetta ja järjestää kaikki opetusohjeet, jotka tahdotte sille antaa, yhtäpitävästi sen ympäristön kanssa, sen koskaan huomaamatta niitä teiltä saavansa.

Lapsi ei silloin myöskään uteliaasti ja pahansuovasti ole urkkiva kasvattajansa tapoja, eikä ole salaista vahingoniltoa tuntien vakoileva hänen vikojaan. Tämä epäkohta, joka täten on syrjäytettävissä, on varsin painava. Lasten ensimmäisiä pyrkimyksiä on, kuten jo olen sanonut, saada selville kasvattajiensa heikkoudet. Tämä taipumus johtaa häijyyteen, mutta ei itse johdu siitä; se näet syntyy tarpeesta vapautua rasittavasta ohjausvallasta. Niiden hartioille lasketun ikeen vaivaamina ne koettavat ravistaa sen pois, ja niiden opettajissaan löytämät viat hankkivat niille parhaat keinot tämän päämäärän saavuttamiseksi. Täten juurtuu lapsiin tapa pitää silmällä ihmisten vikoja ja iloita näiden löytämisestä. On selvää, että tässä suhteessa taaskin paheen lähde on tukittu Émilien sydämessä; kun hänellä ei ole mitään etua minun vikojeni löytämisestä, ei hän niitä ole etsivä; vielä vähemmän hän on tunteva halua etsiä niitä muista ihmisistä.

Kaikki nämä kasvatusehjeet näyttävät vaikeilta toteuttaa, sentähden ettei niille omisteta tarpeeksi huomiota, mutta itse asiassa niiden ei pitäisi olla niinkään vaikeita. Sopii olettaa, että kasvattajalla on tarpeellinen taitavuus ryhtyäkseen valitsemaansa tehtävään; sopii olettaa, että hän tuntee ihmissydämen luonnollisen kehityskulun, että hän osaa tutkistella ihmistä ja yksilöä, että hän edeltäkäsintietää, mihin oppilaansa tahto taipuu, niin pian kuin hän tilaisuuden tarjoutuessa antaa tämän tutustua kaikkiin samanikäisten mieltäkiinnittäviin seikkoihin. Mutta eivätkö välikappaleiden omistaminen ja taito niitä hyvin käyttää saata meitä varmoiksi hyvän tuloksen saavuttamisesta?

Vedätte ehkä vastatodistukseksi lapsen oikut; siinä olette väärässä. Lapsen oikeellisuus ei koskaan ole luonnon tuote, vaan huonon kasvatuksen aiheuttama; syy tuohon oikeellisuuteen on se, että lapsia on totutettu joko tottelemaan tai käskemään; ja olen monta monituista kertaa sanonut, että kumpikin on nurinkurista. Oppilaallanne ei siis ole muita oikeuksia kuin ne, jotka te olette sille antaneet; on oikeudenmukaista, että kannatte erehdyksenne seuraukset. Mutta sanotte, miten on tämä paha poistettavissa? — Parempaa menettelyä noudattaen ja suurta kärsivällisyyttä osottaen se vielä voi käydä päinsä.

Olin kerran sitoutunut muutaman viikon kuluessa ohjaamaan erään lapsen kasvatusta, joka oli tottunut menettelemään oman tahtonsa mukaan, jopa saamaan kaikki muutkin noudattamaan tätä tahtoa, sanalla sanoen lapsen, joka oli täynnä oikeuksia. Heti ensi päivänä se tahtoi, koettaakseen myöntävyyttäni, nousta jo puoliyön aikaan. Nukkuessani sikeintä untani pienokainen hypähtää vuoteestaan, pukeutuu yönuttuunsa ja huutaa minua. Nousen vuoteeltani ja sytytän kynttilän. Sitäpä hän juuri tahtoi. Neljännestantonin kuluttua hänen taas on uni ja hän panee jälleen maata tyytyväisenä kokeiluunsa. Kaksi päivää myöhemmin hän toistaa saman tempun samalla menestyksellä ja ilman että minä näytän vähintäkään kärsimättömyyden merkkiä. Kun pienokainen syleili minua ennenkuin taas paneutui vuoteeseensa, sanoin aivan kuivasti: pikku ystäväiseni, olkoon tämä menneeksi, mutta älä enää tee näin. Nämä sanat kiihottivat hänen uteliaisuuttaan, ja seuraavana yönä hän, nähdäkseen rohkenisinko olla häntä tottelematta, nousi aivan samaan aikaan ja kutsui minua. Kysyin häneltä, mitä hän tahtoi. Hän sanoi, ettei saanut unta. "Varsin ikävä seikka", minä sanoin, ja olin sitten ääneti. Hän pyysi minua sytyttämään kynttilää. "Mitä se hyödyttäisi?" minä sanoin ja vaikenin sen jälkeen. Nämä lyhyet vastaukseni tuntuivat hämmästyttävän häntä. Hän läksi pimeässä hapuillen etsimään tuluksia, joista oli iskevinään tulta, enkä voinut olla naurahtamatta kuullessani, miten hän satutti sormiaan. Kun hän lopulta varmasti huomasi, ettei siitä yrityksestä tullut mitään, hän toi minulle tulukset vuoteeseeni; sanoin hänelle, etten niillä tehnyt mitään ja käännyin toiselle kyljelleni. Silloin hän rupesi huimasti juoksentelemaan huoneessa, huutaen, laulaen, suuresti meluten survaisten pöytää ja tuolia, ja huolellisesti välttämällä itseään satuttamasta, mutta kuitenkin äänekkäästi huutaen, herättääkseen minussa levottomuutta. Kaikki tämä ei tehnyt mitään vaikutusta minuun, joka huomasin, ettei hän ollenkaan osannut mukaantua kylmäverisyyteeni, kun näet oli odottanut kauneita kehotussanoja tai vihanpurkausta.

Mutta hän oli kuitenkin päättänyt voittaa kärsivällisyyteni itsepäisyydellä ja jatkoi meluamistaan niin vahvasti, että minä lopulta suutuin, mutta kun käsitin, että kiivaudella olisin pilannut koko asian, päätin menetellä toisella tavoin. Nousin mitään sanomatta ja hain tuluksia, joita en löytänyt; pyydän niitä häneltä, hän antaa ne minulle osottaen ilmeistä iloa siitä, että viimeinkin oli saanut voiton minusta.

Isken tuluksista tulen ja sytytän kynttilän, tartun juropäisen pienokaisen käteen ja vien hänet vallan tyyneesti viereiseen huoneeseen, jonka ikkunaluukut oli tarkoin suljettu ja jossa ei ollut mitään rikottavaa; jätän hänet siihen pimeään, lukitsen sitten tämän huoneen oven ja palaan huoneeseeni, ilman että hänelle olen sanonut sanaakaan. Luonnollisesti siellä ensin syntyi kauhea melu; sitä olin odottanut enkä ollut siitä millänikään. Lopulta melu lakkaa, minä kuuntelen ja huomaan, että hän mukautuu välttämättömään kohtaloonsa, ja rauhoitun. Seuraavana päivänä päivän valjetessa astun tuohon huoneeseen ja näen pienen huimapääni nukkuvan sohvalla vajonneena syvään uneen, joka niin väsyttävän mellastamisen jälkeen epäilemättä oli hyvin tarpeellinen.

Juttu ei päättynyt siihen. Äiti sai tietää, että hänen lapsensa oli viettänyt kaksi kolmanneltä yöstänsä poissa vuoteestaan. Nyt oli kaikki hukassa; äidin mielestä pienokainen jo oli mennyttä kalua. Tämä huomasi tilaisuuden soveliaaksi kostolle ja tekeytyi sairaaksi, älyämättä, ettei sen kautta mitään voitaisi. Noudettiin lääkäri. Äidin onnettomuudeksi tämä lääkäri oli veitikka, joka ivatakseen äidin levottomuutta koetti sitä lisätä. Hän kuiskasi korvaani: "Antakaa minun vaan hoitaa asiaa, lupaan, että lapsi pitkäksi aikaa on menettävä halunsa näytellä potilasta." Nyt määrättiin erityinen ruokajärjestys ja huoneessa pysyminen ja lääkkeitä tilattiin apteekista. Surkuttelin tätä äiti parkaa, jota täten koko hänen ympäristönsä petti paitsi minua, jota hän rupesi vihaamaan juuri senvuoksi, etten häntä pettänyt.

Lausuttuaan minulle jotenkin ankaria moitesanoja hän virkkoi minulle, että poikansa terveys oli heikko, että hän oli perheensä ainoa perillinen, että hän oli pidettävä elossa mistä hinnasta tahansa ja ettei hän sallinut pienokaista pahotettavan. Siinä olin aivan samaa mieltä kuin hän; mutta hän tarkoitti tuolla pahottamisen välttämällä pienokaisen tahdon täydellistä noudattamista. Huomasin, että äitiä oli kohtelemisen samoin kuin hänen lastansa. "Rouvaseni", sanoin jotenkin kylmästi, "minä en ollenkaan osaa kasvattaa perillistä, enkä edes tahdo sitä oppia: menetelkää siis sen mukaisesti." Minua kuitenkin tarvittiin vielä joku aika; isä sovitti asiat ja äiti kirjoitti vakituiselle kotiopettajalle kiirehtien häntä palaamaan ja lapsi, joka huomasi ettei sillä ollut mitään hyötyä minun uneni häiritsemisestä eikä myöskään potemisesta, päätti viimein sekä ruveta nukkumaan että voimaan hyvin.

Tuskin saattaa kuvitella, kuinka monella tämänkaltaisella oikulla tuo pikku tyranni oli kiusannut kasvattajaansa; kasvatus näet tapahtui äidin valvonnan alaisena, eikä hän kärsinyt, että perillisen tahtoa missään suhteessa vastusteltiin. Milloin vaan pojan päähän pisti lähteä kävelemään, täytyi olla valmis hänelle seuraa tekemään tai oikeammin häntä saattamaan, ja hän valitsi aina juuri sen hetken, jolloin hänen kasvattajallaan oli kovin kiire. Lapsi tahtoi minun suhteeni harjottaa samaa komentoa ja päivällä kostaa minulle siitä, että sen yöllä täytyi antaa minun nukkua rauhassa. Suostuin alttiisti kaikkeen ja annoin hänen aluksi ilmeisen selvästi huomata mielihyvän, jota tunsin siitä, että voim tehdä hänelle mieliksi. Sittemmin, kun häntä oli oikaistava oikullisuudesta, menettelin toisin.

Ensin oli hänelle osotettava, että hän oli väärässä, eikä tämä ollut vaikeata. Kun tiesin, etteivät lapset koskaan pidä silmällä muuta kuin nykyhetkellisyttä, saatoin oppilaani helposti alakynteen edeltäpäin laskemallani menettelytavalla: toimitin hänelle kotona huvituksen, jonka tiesin olevan erityisesti hänen mieleensä; ja hetkenä, jolloin näin hänen mitä innokkaimmin antautuvan siihen, ehdotin hänelle, että lähtisimme kävelemään. Hän kieltäytyi jyrkästi. Toistin ehdotukseni, mutta hän ei minua kuunnellut. Minun täytyi mukautua hänen tahtoonsa ja hän pani iloiten merkille tämän todisteen alistumisestani.

Seuraavana päivänä oli minun vuoroni. Olin asettanut niin, että hänellä oli ikävä: minä taas olin olevinani suuressa työn touhussa. Muuta ei tarvittu, jotta pienokainen päättäisi toimia kuten olin ajatellut. Hän tulikin luokseni ja tahtoi keskeyttää työni, saadakseen minut mitä pikimmin kävelemään kanssaan. Minä kieltäydyin; hän piti itsepäisästi kiinni tuumastaan. "Minäpä en tulekkaan", sanoin hänelle, "seuraamalla omaa tahtoasi, olet opettanut minua seuraamaan omaani; minä en tahdo lähteä kävelemään." "Vähät siitä", hän virkkoi vilkkaasti, "lähden siis yksin." "Kuten tahdot." Ja minä jatkan työtäni.

Hän pukeutuu, ollen hieman levoton huomattessaan, että minä annoin sen tapahtua itse tekemättä samoin. Valmiina lähtöön hän tulee sanomaan minulle hyvästi; vastaan hänen hyvästiinsä. Hän koettaa saada minut levottomaksi kertomalla mitä teitä aikoo kulkea; hänen puheestaan päättäen olisi luullut hänen menevän maailman ääreen. Osottamatta vähintäkään levottomuutta toivotan hänelle onnellista matkaa. Hänen neuvottomuutensa yhä vaan lisääntyy. Kuitenkin hän säilyttää malttinsa ja käskee juuri ennen lähtöään palvelijan seurata häntä. Palvelija, jonka menettelytapa jo edeltäkäs on määrätty, vastaa ettei hänellä ole aikaa ja että hän on saanut työtä minulta, jota hänen tulee totella enempi kuin häntä. Tämä on pienokaiselle kova isku. Miten ymmärtää, että hänen annetaan lähteä yksin ulos, hänen, joka luulee olevansa tärkein henkilö talossa ja joka ajattelee taivaan ja maan harrastavan hänen suojelemistaan! Vähitellen hän rupeaa huomaamaan heikkoutensa; hän ymmärtää joutuvansa yksin keskelle ihmisiä, jotka eivät häntä tunne; hän huomaa edeltä ne vaarat, joihin hän voi joutua. Itsepäisyys nyt enää pitää hänen rohkeuttaan yllä; portaita hän astuu alas hitaasti ja alakuloisena. Viimein hän astuu kadulle lohduttaen itseään jossakin määrin sillä ajatuksella, että minut saatetaan vastuunalaiseksi siitä pahasta, mikä saattaa häntä kohdata.

Tätä juuri olin tarkottanut. Kaikki oli edeltäpäin valmistettua; ja kun asian ratkaisu oli käyvä jonkun verran julkiseksi, olin hankkinut isän suostumuksen. Tuskin poika oli astunut muutaman askeleen, kun hän oikealla ja vasemmalla kuuli eri huomautuksia itsensä johdosta. "Naapuri, katsoppa tuota näppärää nuorta herraa! Minnehän hän menee aivan yksin? Hän varmaankin eksyy, pyydänpä häntä tulemaan meille." "Älkää toki, naapuri hyvä. Ettekö näe, että se on tottelematon poikanulikka, joka on ajettu pois kodistaan, kun hän ei tahtonut käyttäytyä niin kuin pitää! Tyhjäntoimittajia ei pidä kutsua luokseen, antakaa hänen mennä minne tahtoo." "No, ohjatkoon häntä Herra, minua pahoittaisi, jos hänelle tapahtuisi joku onnettomuus." — Vähän kauempana hän kohtaa jotenkin yhdenikäisiään katupoikia, jotka häntä kiusottavat ja ilkkuvat. Kuta kauemmaksi hän kulkee, sitä enemmän vastuksia hän kohtaa. Ollen yksin ja vailla suojelijaa hän huomaa olevansa kaikkien pilkan esineenä ja huomaa suureksi hämmästyksensä, ettei hänen olkanauhuruusensa ja kultapäärmeinen pukunsa tuota hänelle suurempaa kunnioitusta.

Tällävälän muudan ystävästäni, jota hän ei tuntenut ja jolle olin antanut toimeksi valvoa häntä, seurasi häntä askel askeleelta hänen huomaamattaan ja meni häntä sopivan hetken tultua puhuttelemaan. Tämä tehtävä, joka vivahti Sbrigandin osaan kappaleessa "Monsieur de Pourceaugnac",^[50] vaati älykästä henkilöä ja ystäväni täyttikin sen mestarillisesti. Pelottamatta lasta siinä äkillistä kauhua herättämällä hän saattoi sen niin hyvin käsittämään, miten varomaton sen uhkayritys oli, että hän puolen tunnin kuluttua toi jälleen luokseni pienokaisen, joka nyt oli nöyrä ja häpeissään ja joka ei rohjennut nostaa katseitaan maasta.

Saattaakseen tähän kävelyyn yhtyneen ikävyyden oikein tuntuvaiksi, pojan isä muka oli lähtemässä ulos, juuri sinä hetkenä, kuin pienokainen astui sisälle; isä tapasi pojan portilla. Pojan täytyi nyt sanoa, mistä tuli ja miksi minä en ollut hänen mukana.^[51] Lapsi parka olisi tahtonut vajota sata jalkaa maan alle. Huolimatta pitää sille pitkää nuhdesaarnaa isä sanoi sille välinpitämättömämmin kuin mitä olin odottanut: "Kun tahdot vastedes lähteä yksin kävelemään, olkoon se sinulle sallittu; mutta koska en kärsi maankulkijaa talossani, niin laita niin, jos tämä vielä kerran tapahtuu, ettet enää palaa kotia." Minä puolestani vastaanotin pojan lausumatta moitteen tai ivan sanaa, mutta hieman juhlallisesti. Ja peläten, että hän voisi epäillä tätä kaikkea toimeenpannuksi ilveilyksi, en sinä päivänä suostunut menemään hänen kanssaan kävelemään. Seuraavana päivänä näin suureksi mielihyväksi, että hän minun seurassani kulki voittoriemuisen näköisenä samojen henkilöiden ohi, jotka edellisenä päivänä olivat häntä ilkkuneet kohdatessaan hänet yksin. On luonnollista, ettei pienokainen enää uhanut lähteä yksin kävelemään.

Näillä ja tämänkaltaisilla keinoilla onnistui minun siinä vähässä ajassa, jonka vietin hänen kanssaan, saada hänet tekemään kaikki, minkä tahdoin, hänelle mitään nimenomaan määräämättä, häneltä mitään kieltämättä, saarnaamatta, kehottamatta ja kiusaamatta turhilla opetuksilla. Ja kun minä puhuin, hän oli tyytyväinen, mutta vaitioloni saattoi hänet levottomaksi; hän ymmärsi silloin, että joku seikka oli hullusti, ja aina hän sai opetusohjeen itse asiasta. Mutta palatkaamme aineeseemme.

Nämä alituiset harjotukset, jotka on jätetty luonnon yksinomaisen ohjauksen varaan, eivät suinkaan tylsytä henkeä ruumista vahvistaessaan, vaan kehittävät päinvastoin meissä sitä ainoanlaista järkevyyttä, jota alkuaikä kykenee omaksumaan ja joka on kaikkein tärkein joka iälle. Ne opettavat meitä hyvin tuntemaan voimiemme käyttämisen, ruumiimme suhteet ympäröiviin esineisiin, meidän käytettävienämme olevat luonnolliset välikappaleet, jotka sopivat elimillemme. Onko sen suurempaa typeryyttä kuin se, jota alati kamarissa ja äitinsä silmien alla kasvatettu lapsi osottaa, joka tietämättä, mitä paino ja vastustusvoima merkitsee, tahtoo nyhtää irti suuren puun tai vierittää liikkeelle kallion? Ensi kerran lähtiessäni ulkopuolelle Geneven tahdoin ottaa kiinni nelistävän hevosen ja viskelin kiviä Salève vuorta vastaan, joka oli kahden ranskanpenikulman päässä minusta. Olin kaikkien kylän lasten pilkan esineenä ja olin heidän mielestään täydellinen hölmö. Oppiin vivun käyttämisestä tutustutaan kahdeksantoista vuotiaana ylemmissä oppikouluissa; ei ole ainoatakaan kahdentoistavuotiaasta maalaispoikaa, joka ei osaisi käyttää vipua paremmin, kuin Akatemian ensimmäinen mekanikko. Se oppi, minkä koululaiset saavat keskinäisestä seurustelusta koulupihalla, on sata kertaa hyödyllisempää kuin kaikki, mikä niille sanotaan luokalla.

Tarkastakaa kissaa, kun se ensikerran tulee sisälle huoneeseen; se tutkistelee, katselee, nuuskii, ei jää hetkeksikään paikoilleen, se ei luota mihinkään, ennenkuin on tutkinut kaikki ja tutustunut kaikkeen. Samoin menettelee lapsi, alkaessaan kävellä ja astuessaan niin sanoakseni ulos avaraan maailmaan. Koko ero on siinä, että paitsi näköä, joka molemmille on yhteinen, lapsi käyttää luonnon antamina tunnusteluvälikappaleinaan käsiä, ja kissa synnyntäistä hienoa hajuaistiaan. Tämän taipumuksen hyvästä tai huonosta kehittämisestä riippuu, ovatko lapset taitavia vai kömpelöitä, hitaita vai vilkkaita, varomattomia vai varovaisia.

Koska siis ihmisen ensimmäisten luonnollisten liikkeiden tarkoitus on mitata voimiansa kaiken ympäröivän suhteen ja ottaa selville kaikki ne havainnolliset ominaisuudet, jotka hän löytää kustakin esineestä ja jotka voivat vaikuttaa häneen, on hänen ensimmäinen opiskelunsa jonkunlaista kokeilevaa

fysiikkaa, joka tarkoittaa hänen omaa ylläpitämistään, ja josta hänen huomionsa käännetään pois mieteperäisillä opinnoilla, ennenkuin hän on huomannut oikean asemansa maailmassa. Niin kauan kuin hänen hennot ja taipuvat elimensä voivat mukautua niiden esineiden mukaan, joihin niiden tulee kohdistaa vaikutuksensa, niin kauan kuin hänen himmentymättömät aistinsa ovat vapaat harhamielteistä, on aika harjotella kumpiakin niille ominaisiin toimituksiin ja oppia tuntemaan niitä havainnollisia suhteita, jotka vallitsevat meidän ja ulkomaailman välillä. Koska kaikki, mikä joutuu ihmisymmärrykseen, tulee siihen aistien välityksellä, on ihmisen ensi ymmärtäminen aistihavainnollista ymmärtämistä; se on järkipärisen ajatustoiminnan pohja. Ensimmäiset filosofian opettajamme ovat jalkamme, kätemme ja silmämme. Jos näiden sijaan pannaan kirjoja, ei täten opeteta meitä järkevästi ajattelemaan; siten meitä opetetaan käyttämään toisen järjeä; siten meitä opetetaan paljon uskomaan, mutta ei koskaan tietämään mitään.

Sen, joka tahtoo harjottaa jotakin taidetta, tulee ensin hankkia itselleen tarpeelliset työkalut. Ja jotta näitä työkaluja voisi hyödyllisesti käyttää, tulee niiden olla tehdyt tarpeeksi vahvoiksi kestäväksi käyttämisen aiheuttamaa kulumista. Oppiaksemme ajattelemaan, meidän siis tulee harjottaa jäseniämme, aistimiämme, elimiämme, jotka ovat ymmärryksen välikappaleita; ja jotta voisimme näiden välikappaleiden käyttämisestä saada mitä suurimman hyödyn, tulee niiden kannattajan, ruumiin, olla terve ja vahva. Siis, kaukana siitä, että ihmisen todellinen ymmärtämiskyky kehittyisi riippumattomasti ruumiista, päinvastoin hyvä ruumiinrakennus saattaa henkisen toiminnan helpoksi ja varmaksi.

Osottaessani miten on käytettävä lapsuuden pitkää joutilaisuutta, koskettelen yksityisseikkoja, jotka saattavat tuntua naurettavilta. Mikä sukkela opetus, huudahtanee joku minulle, joka oman kritiikkinne mukaan rajoittuu neuvomaan sellaista, jota ei kenenkään tarvitse oppia! Mitä hyödyttää hukata aikaa, antamalla ohjeita, jotka aina tarjoutuvat itsestään ja jotka eivät maksa vaivaa eivätkä huolenpitoa? Mikä kahdentoistavuotias lapsi ei tee kaikkea sitä, minkä tahdotte opettaa kasvatillenne, jopa sitä, minkä se on oppinut opettajiltaan?

Erehdytte, hyvät herrat! Minä opetan kasvatilleni pitkään aikaan kysyvää ja hyvin vaivalloista taitoa, jota teidän oppilaillanne varmaankaan ei ole, nimittäin tietämättömyyden taitoa; sillä niiden henkilöiden tietomäärä, jotka eivät kuvittele tietävänsä enempää, kuin sen, minkä tietävät, rajoittuu hyvin harvoin seikkoihin. Te sanotte tarjoavanne oppilailleen tiedettä; olkoon menneeksi; minä puolestani harrastan niiden välikappaleiden hankkimista, joiden avulla tiedettä voidaan omaksua. Kerrotaan venetsialaisten muinoin suurella komeudella näyttäneen Espanjan lähettiläälle P. Markuksen aarretta; tämä ei lausunut yhtään ihailun sanaa, katsahti vaan pöytien alle ja virkkoi: *Qui non c'è la radice*.^[52] Aina kun kuulen jonkun opettajan panevan oppilaansa laskettelemaan tietojaan, on minulla halu huudahtaa hänelle samoin.

Kaikki, jotka ovat ajatelleet muinaiskansojen elintapoja, johtavat voimisteluharjoituksista tuon ruumiin ja sielun reippauden, joka tuntuvimmin erottaa nuo kansat nykyajan ihmisistä. Se tapa, jolla Montaigne kannattaa tätä mielipidettä, osottaa, että hänellä siitä oli vahva vakaumus; hän palaa siihen alinomaan ja tuhannella eri tavalla. Puhuessaan lapsen kasvatuksesta hän sanoo, että sen sielun karkaisemista varten on välttämätöntä vahvistaa sen lihaksia; totuttamalla sitä työhön se totutetaan kärsimystä kestäväksi; totuttamalla sitä ruumiinharjoitusten ponnistuksiin, se karaistaa kestäväksi nyrjähtymistä, vatsakipua ja kaikkia tauteja. Viisas Locke, hyvä Rollin, oppinut Feury ja pedantti de Crousaz, joiden mielipiteet kaikessa muussa ovat suuresti toisistaan eroavat, ovat kaikki yhtä mieltä siinä, että lasten ruumiilliselle kehitykselle on omistettava suurta huolta. Tämä on järkevin kaikista heidän ohjeistaan; sitä kuitenkin enimmäin laiminlyödään ja tullaan aina laiminlyömään. Olen jo tarpeeksi puhunut sen tärkeydestä; ja kun sen suhteen ei voi tuoda esiin parempia perusteita ja järkevempiä osviittoja kuin ne, jotka tapaa Locken teoksessa,^[53] tyydyn viittaamaan siihen, omasta puolestani lisättyäni muutamia näkökohtia hänen huomautuksiinsa.

Kasvavan ruumiin jäsenten tulee olla vapaina, avaroiden vaatteiden peittäminä; ei mikään saa estää niiden liikettä ja kasvamista; älköön yksikään vaatekappale olko liian ahdas, liiaksi ihomyötäinen, älköön käytettävä mitään puristavia vöitä. Ranskalainen puku, joka jo miehille on epämiellyttävä ja epäterveellinen, on haitallinen varsinkin lapsille. Ruumiinesteet, jotka täten tukkeutuvat ja pysähtyvät kiertokulussaan, turmeltuvat, varsinkin, jos tämän lisäksi tulee toimeton ja paikallaan-istujan elämä, jopa ne mätänevät ja synnyttävät keripukkia; tämä tauti käy päivä päivältä meillä yhä yleisemmäksi, jotavastoin vanhat kansat sitä tuskin tunsivat, kun niiden vaatetus- ja elintavat suojelivat niitä siltä. Käytännössä oleva husaarinpuku ei suinkaan poista pahaa, vaan päinvastoin lisää sitä; se tosin säästää lapsilta muutamia nauhoja ja vöitä, mutta rutistaa sen sijaan niiden koko ruumista. Parasta on antaa niiden käydä lapsenhameessa, niin kauan kuin mahdollista, ja sitten antaa niille hyvin avara puku panematta ollenkaan painoa siihen, että niiden vartalon muoto tulisi näkyviin, sillä tämä vaan saattaisi sen muodottomaksi. Lasten henkiset ja ruumiilliset viat johtuvat melkein kaikki samasta syystä; tahdotaan niistä tehdä aikaihmiä ennen aikaa.

On olemassa iloisia värejä ja synkkiä värejä; edelliset miellyttävät lapsia enemmän; ne puukevatkin

niitä paremmin, enkä käsitä miksi ei tässä suhteessa otettaisi huomioon niin luonnollista maun määrääjää; mutta niin pian kuin ne suosivat jotakin kangasta vaan sentähden, että se on komeata, on niiden sydän jo ylellisyyden ihailuun antautunut, takertunut yleisen mielipiteen kaikkiin oikkuihin, eikä tuo maku varmaankaan niissä ole herännyt niiden omasta taipumuksesta. Melkoinen merkitys kasvatukseen nähden on vaatteiden valinnalla ja tämän valinnan vaikuttimilla. Eivätpä ainoastaan sokeasti menettelevät äidit lupaa lapsilleen palkinnoksi upeita vaatteita, näkee älyttömien kasvattajienkin uhkaavan oppilaitaan, sanomalla heille rangaistukseksi antavansa karkeamman ja yksinkertaisemman vaatetuksen. "Ellet lue paremmin, ellet varo paremmin vaatteitasi, sinut vaatetetaan pian tuon maalaispojan tavoin." Tämä tietää samaa kuin että sanottaisiin: "Tiedä, ettei ihminen ole mitään ilman pukuaan, että sinun koko arvosi piilee vaatteissasi." Onko ollenkaan ihmeellistä, että näin viisaat opetukset nuorison mielessä löytävät kiitollisen maaperän, että nuoret niistä oppivat panemaan arvoa ainoastaan puvun koreuteen ja punnitsemaan ihmisarvoa yksistään ulkomuodon mukaan!

Jos minun tehtäväkseni tulisi oikaista täten pilatun lapsen mieli, asettaisin niin, että sen upeimmat vaatteet olisivat epämukavimmat. Ne häntä lakkaamatta vaivaisivat, pitäisivät pakollisena ja lukemattomilla tavoilla häiritynä. Karkottaisin vapauden ja iloisuuden pienokaisen upeuden takia. Jos se tahtoi ottaa osaa toisten yksinkertaisemmin puettujen lasten leikkeihin, täytyisi näiden heti lakata ja leikkivien hajaantua. Sanalla sanoen, ikävystyttäisin sitä ja kyllästyttäisin sen siihen määrin komeuteensa, saattaisin sen siihen määrin kultapäärmeisen nuttunsa orjaksi, että siitä tekisin sille vitsauksen ja että se katselisi vähemmin kauhistuneena pimeintä vankilakoppia kuin loistavaa pukuansa. Niin kauan kuin lasta ei ole saatettu ennakkoluulojemme orjaksi, sen hartain toivomus on aina elää mukavasti ja vapaana; yksinkertaisin ja mukavin puku, sellainen, joka vähimmin rajoittaa sen vapautta, on aina sen mielestä paras.

Ruumis tottuu liikuntaan ja harjotuksiin, mutta vielä helpommin toimettomuuteen. Kun jälkimäinen tapahtuu, virtaavat ruumiinnesteet tasaisesti ja yhdenmukaisesti, ja silloin tulee suojella ruumista ilmanmuutoksilta; edellisessä tapauksessa taas ruumis siirtyy alinomaa liikkeestä lepoon, lämmöstä kylmään, ja silloin tulee sitä totuttaa kaikkiin eri ilmanvaihdoksiin. Siitä seuraa, että kaikkien henkilöiden, jotka toimiensa vuoksi ovat asuinhuoneeseensa sidotut, tulee aina pukeutua lämpimästi, pysyttääkseen kaikkina vuodenaikoina ja päivänhetkinä ruumiinlämmön jotenkin samana. Niiden päinvastoin, jotka menevät ulos ja taas palaavat sisälle, tehden sen tuulisäällä, auringonpaisteella, sateella, joilla on paljo ruumiinliikettä ja jotka viettävät suurimman osan aikaansa taivasalla, tulee aina pukeutua kevyesti, jotta tottuisivat kaikkiin ilmanmuutoksiin, kaikkiin ilmalämmön eri asteisiin, ilman että nämä seikat heihin vaikuttavat haitallisesti. Neuvon kaikkia käyttämään samoja vaatteita eri vuodenaikoina; niin on ainakin Émileni säännöllisesti tekevä. Tällä en tarkota, että hänen kesällä tulisi käyttää talvivaatteitaan, kuten paikallaan-istujan elämää viettävät henkilöt tekevät, vaan että hän talvella käyttää kesävaatteitaan, kuten työmiehet tekevät. Tätä jälkimäistä tapaa noudatti Newton koko elinaikansa, ja saavutti kahdeksankymmenen vuoden iän.

Joka vuodenaikana tulee käyttää kevyttä päähinettä tai olla sitä kokonaan käyttämättä. Muinaiset egyptiläiset olivat aina avopäin; persialaiset peittivät päänsä suurilla hiippahatuilla ja käyttävät vieläkin paksuja turbaaneja, joiden käyttämisen, Chardinin mukaan, maan ilmanala tekee välttämättömäksi. Olen toisessa paikassa[54] kosketellut sitä eroa, jonka Herodotos taistelukentällä huomasi persialaisten ja egyptiläisten pääkallojen välillä. Koska siis on tärkeätä, että päänluut kehittyvät kovemmiksi, tivismiksi ja lujemmiksi ja vähemmin huokoisiksi, jotta ne paremmin suojelisivat aivoja vammoilta, vilustumiselta, kuumenemiselta ja kaikilta ilmanvaihdon vaikutuksilta, niin totuttakaa lapsianne olemaan kesät ja talvet, päivällä ja yöllä avopäin. Jos taas pitääksenne lasten hiukset puhtaina ja järjestyksessä tahdotte niille yöksi antaa päähineen, niin olkoon tämä ohut, hieno myssy, sentapainen verkkopäähine, jolla baskit peittävät hiuksensa. Tiedän kyllä, että useimmat äidit, joihin Chardinin huomautus tekee syvemmän vaikutuksen kuin minun järkisyynti, luulevat kaikkialla vallitsevan persian ilmanalan. Mutta minä en ole valinnut kasvatikseni europaalaista, tehdäkseni hänestä aasialaisen. Yleensä annetaan lapsille liian lämpimät puvut, varsinkin alkuiässä. Niitä pitäisi pikemmin totuttaa kylmään kuin lämpimään; suuresta kylmästä ne eivät koskaan kärsi haittaa, jos ne siihen totutetaan aikaisin. Niiden iho on herkkähuokoinen ja ohut, ja sallii hyvin runsaan hikoilemisen, joten liian suuri lämpimyys välttämättömästi vaikuttaa uuvuttavasti. Onpa tunnettu asia, että lapsia kuolee enemmän elokuussa kuin missään muussa kuussa. Muuten selviää ilmeisesti verrattaessa pohjoismaiden kansoja etelämaiden kansoihin, että ylenmääräisen kylmän kestäminen saattaa karkaista enemmän kuin liian lämmön kärsiminen. Mutta mikäli lapsi kasvaa ja sen jäntereet vahvistuvat, tulee sitä vähitellen totuttaa kestäämään auringon säteitä. Jos tässä suhteessa menettelee asteittain, saattaa lopulta vaaratta totuttaa lasta kuumen vyöhykkeen helteeseen.

Keskellä miehekkäitä ja järkeviä ohjeitaan Locke lankeaa ristiriitaisuuksiin, joita ei odottaisi niin tarkkajärkiseltä ajattelijalta. Tämä sama mies, joka neuvoo, että lapset kesällä uisivat jääkylmässä vedessä, varoittaa antamasta niiden lämminneinä juoda kylmää vettä ja panna pitkäksään kosteaan

paikkaan.[55] Mutta koska hän tahtoo, että lasten jalkineet aina päästävät läpi vettä, niin eikö tämä siis tapahdu, kun niiden on kuuma, ja eikö voi jalkojen vaikutuksesta ruumiiseen tehdä samaa johtopäätöstä kuin hän tekee käsien suhteesta jalkoihin ja ruumiin suhteesta kasvoihin. Jos vaaditte, huomautan hänelle, että ihmisruumiin tulee olla aivan yhtä vähässä määrin arka kuin kasvojen, miksi moititte minua siitä, jos vaadin, että sen tulee olla yhtä vähän arka kuin jalat?

Estääkseen lapsia juomasta, kun niiden on kuuma, hän määrää, että pitää totuttaa niitä syömään pala leipää ennen juomista. Tuntuu hyvin kummalliselta, että tulee antaa lapsen syödä, kun sen on jano; pikemmin tahtoisin antaa sen juoda, kun sen on nälkä. Minua ei koskaan saada uskomaan, että luonnolliset tarpeemme ovat niin kohtuuttomat, ettei niitä voisi tyydyttää joutumatta hengenvaaraan. Jos niin olisi laita, ihmisuku olisi aikoja sitten kuollut sukupuuttoon, ennenkuin se olisi oppinut, mitä sen elinehdot vaativat.

Aina kun Émilen on jano, tahdon antaa hänen juoda. Hänelle on annettava puhdasta vettä, siihen mitään sekottamatta, jopa ollenkaan sitä lämmittämättä, vaikka hänen olisi niin kuuma, että hiki valuisi ja vaikka oltaisiin keskellä talvea. Ainoa seikka, joka on otettava huomioon, on itse veden laatu. Jos hänelle annetaan jokivettä, hän juokoon sitä heti sellaisenaan. Jos taas annetaan lähdevettä, tulee antaa sen joku aika ennen juomista olla vapaan ilman vaikutuksen alaisena. Lämpiminä vuodenaikoina jokivesi on lämmintä; mutta niin ei ole lähdeveden laita, joka ei ole ollut vapaan ilman yhteydessä. Tulee siis odottaa, kunnes sillä on ilman lämpö määrä. Talvella päinvastoin lähdevesi tässä suhteessa on vähemmän vaarallista kuin jokivesi. Mutta eipä ole luonnollista eikä tavallista, että talvella kuumenemme ja hiestymme taivasalla. Kylmä ilma näet, joka lakkaamatta koskettelee ihoa, tunkee hien sisälle ruumiiseen ja estää huokokset aukenemasta tarpeeksi päästääkseen hien vapaasti valumaan ulos. En näet tahdo, että Émile harjottelisi ruumistaan talvella huoneessa lämmittävän takkavalkean ääressä, vaan ulkona kentällä keskellä lunta ja jäätä. Jos ei hänen ruumiinsa lämpene muusta kuin lumipallojen tekemisestä ja heittelemisestä, juokoon hän vettä milloin tahtoo, jatkakoon juotuaan ruumiinliikettään, eikä siitä tarvitse pelätä mitään haittaa. Jos hän jonkun toisenkin ruumiinliikkeen johdosta hiestyy ja tuntee janoa, juokoon vaan kylmää vettä talvellakin. Pitäkää ainoastaan huolta siitä, että hän matkan päästä ja hitaasti astuen noutaa vettä itselleen. Arvattavasti on kylmä, joten hän tarpeeksi jäähtyy saapuessaan perille ja voi juoda kylmää vettä vaaratta. Ryhtykää ennen kaikkea näihin varokeinoihin hänen huomaamattansa. Parempi on, että hän joskus olisi sairaana, kuin että aina tarkoin pitäisi silmällä terveyttään.

Lapset tarvitsevat paljon unta, ne kun harjottavat tavattoman paljon ruumiinliikettä. Toinen näistä seikoista on toisen vastapainona; kokemus osottaa että molemmat niille ovat yhtä tärkeitä. Levon aika on yö, se on luonnon järjestys. On yleisesti tunnettu asia, että uni on levollisempi ja makeampi auringon ollessa taivaanrannan alapuolella ja ettei auringonsäteiden lämmittämä ilma salli meidän nauttia yhtä rauhallista ja virkistävää unta. Terveellisin tapa on epäilemättä nousta ja panna maata auringon mukana. Siitä seuraa, että ihmisten ja eläinten meidän ilmanalassamme tarvitsee nukkua kauemmin talvella kuin kesällä. Mutta kansalaisen elämä ei ole tarpeeksi yksinkertainen ja luonnollinen eikä tarpeeksi vapaa muutoksista ja satunnaisuuksista, jotta voisi totuttaa ihmistä tuollaiseen yhdenmukaisuuteen siinä määrässä, että se hänelle muuttuisi välttämättömäksi. Tietysti tulee noudattaa määrättyjä sääntöjä; mutta ensimmäinen sääntö on se, että niistä voi poiketa kun tarve vaatii. Älkää siis ajattelemattomasti hemmotelko oppilastanne totuttamalla sitä yhtämittäiseen levolliseen uneen, joka ei koskaan keskeydy. Antakaa hänen ensin seurata luonnon lakia, mutta älkää unhottako, että hänen eläessään keskellä yhteiskuntaamme tulee kohota yläpuolelle tätä lakia, että hänen tulee osata panna maata myöhään, nousta aikaisin, tulla äkkiä herätetyksi ja valvoa yönsä siitä kärsimättä. Jos tämä alotetaan jo aikaisin ja jos jatketaan hitaasti ja asteittain, totutetaan ruumis kestämään sellaista, mikä tuottaisi sille perikadon, jos se täysin kehittyneenä joutuisi sen alaiseksi.

Niinikään on tärkeitä alusta pitäen tottua kovaan vuoteeseen; täten lopulta ei pidä mitään vuodetta epä mukavana. Yleensä ankara elintapa, kun se on muuttunut tavaksi, lisää mielihyvän aistimuksia; veltto elintapa taas tuottaa lukemattomia mielihäntunteitä. Liian hemmotellut henkilöt eivät enää saa unta muuten kuin nukkuen untuvilla; ne henkilöt, jotka ovat tottuneet nukkumaan laudoilla, saavat unta missä tahansa. Sille, joka heti maata pantuaan vaipuu uneen, ei mikään vuode ole kova.

Pehmeä vuode, jossa nukkuja vajoaa höyheniin ja untuviin, veltostuttaa ja ikäänkuin hajottaa ruumiin. Liian lämpimän peitteen verhoomat munuaiset kuumenevat. Siitä johtuu usein kivitauti ja toisenlaisia kipuja ja välttämättömästi herkkä ruumiintila, joka tarjoaa hedelmällisen maaperän kaikille taudeille.

Paras vuode on se, joka tuottaa parhaan unen. Sellaisen me, Émile ja minä, hankimme itsellemme päivän kuluessa. Me emme tarvitse persialaisia orjia vuodettamme kohentamaan; tekemällä maatyötä parhaiten kohennamme makuusijamme.

Tiedän kokemuksesta, että kun lapsi on terve, sen voi mielensä mukaan nukkuttaa ja pitää valveilla. Kun lapsi on pantu vuoteeseen ja kun se löpötyksellään väsyttää hoitajaa, tämä sanoo sille: *nuku!* Se

vaikuttaa yhtä vähän kuin jos hän lapsen ollessa sairaana sanoisi: *tule terveeksi*. Paras keino saada lapsi nukkumaan on se, että sitä itseä ikävystytetään. Jos puhuu siksi, kunnes sen on pakko vaieta, se on nukkuva pian. Saarnat ovat aina jossakin suhteessa hyödylliset; on parempi puheella nukuttaa lapsi kuin tuudittamisella. Mutta jos illalla käytätte tätä nukutuskeinoa, varokaa sen käyttämistä päivällä.

Joskus herätän Émilien, en juuri peläten, että hän voisi tottua nukkumaan liian kauan, vaan totuttaakseni hänet kaikkeen, siihenkin, että hänet äkkiä herätetään. Minulla olisi varsin vähän kykyä tähän tehtävääni, ellen osaisi totuttaa häntä heräämään itsestään ja nousemaan niin sanoakseni minun mieleni mukaan, ilman että hänelle sanon sanaakaan. Jos hän ei nuku tarpeeksi kauan, viittaa siihen, että aamupäivä on oleva ikävä, joten hän itse pitää voittona kuta enemmän tätä aamupäivää hän voi kuluttaa uneen. Jos hän taas nukkuu liian kauan, osotan hänelle herätessään jotakin, joka häntä erityisesti huvittaa. Jos tahdon, että hän herää määrähetkellä, sanon hänelle: huomisaamuna kello kuusi lähdetään kalaan, tai tehdään huviretki siihen tai siihen paikkaan; tahdotko tulla mukaan? Hän sanoo lähtevänsä ja pyytää minua herättämään. Lupaen tahi olen lupaamatta, miten katson asianhaarojen vaativan. Jos hän herää liian myöhään, olen jo lähtenyt. Olisipa kummallista, ellei hän pian oppisi itsestään heräämään.

Jos muuten tapahtuisi niin, mikä on harvinaista, että velto lapsi näyttäisi taipumusta vajota laiskuuteen, ei pidä antaa sen seurata tätä taipumustaan, josta se tuiki veltostuisi, vaan tulee hankkia sille jotain kiihotinta, joka sen siitä herättää. Luonnollisesti tässä ei ole kysymys sen pakottamisesta vilkkaaseen toimintaan, vaan tulee kiihottaa sitä siihen jollakin sopivalla yllykkeellä, joka yllyke, jos se on hyvin valittu ja luonnon järjestyksen mukainen, tuottaa meille yhtäaikaa kaksi etua.

En saata kuvitella mitään, johon ei voisi, taitavasti menetellen, saada lapsia mielistymään, jopa intohimoisesti kiintymään, ilman että niiden itserakkautta, kilpailuhalua tai kateutta kiihotetaan. Niiden vilkkaus ja matkimishalu riittävät; varsinkin niiden luonnollinen iloisuus tarjoaa hyvän keinon, jonka käyttäminen tuottaa varmat tulokset, mutta jonka hyötyä ei vielä yksikään opettaja ole huomannut. Aina leikkiessään, jos ne vaan varmasti tietävät, että leikki on kysymyksessä, ne kärsivät valittamatta, jopa nauraen, tuskia, joita eivät koskaan muulloin kestäisi vuodattamatta runsaita kyyneltulvia. Pitkät paastoamiset, iskut, palohaavat ja kaikenlaiset väsyttävät retket ovat nuorten raakalaisten mielestä huvituksia; tämä todistaa, että kärsimykselläkin on höysteensä, joka voi poistaa siltä katkeruuden. Mutta eivätpä kaikki opettajat kykene valmistamaan täten höyrytettyä ruokaa eivätkä kaikki oppilaat sitä nauttimaan irvistelemättä. Mutta eksynpä uudelleen poikkeuksiin, ellen ole varuillani.

Poikkeuksetta kuitenkin ihminen on tuskien, sukunsa kärsimysten, tapaturmien, hengenvaarojen ja vihdoin kuoleman alainen. Kuta enempi hänet totutetaan näihin ajatuksiin, sitä enempi hänestä häädetään tuo tuskallinen herkkätuntoisuus, joka kärsimättömyyttä synnyttäen lisää tuskan kestämisen vaikeutta. Kuta enempi hänet tutustetaan niihin kärsimyksiin, jotka saattavat häntä kohdata, sitä enempi, kuten Montaigne olisi sanonut, niiltä katkaistaan tuo outouden kärki ja sitä enempi hänen sielunsa karkaistaan. Hänen ruumiinsa on oleva se panssari, josta kaikki henkeä uhkaavat nuolet kimpoavat pois. Koska kuoleman lähestyminen ei vielä ole itse kuolema, on tämä menettävä kauhunsä; hän ei niin sanoakseni kuole ollenkaan. Hän on oleva joko elävä tai kuollut, eikä mitään muuta. Hänestä sama Montaigne olisi voinut sanoa, kuten on sanonut eräästä Marokon kuninkaasta, ettei kukaan ole elänyt niin täydesti viime hetkeen asti. Mielen jänteisyys ja lujuus, kuten kaikki muut hyveet, ovat juurrutettavat lapsuudessa. Mutta niitä ei opeteta lapsille terottamalla niiden nimet lasten muistiin, vaan siten, että ne saatetaan niihin mieltymään, ennenkuin tietävät, että ne ovat hyveitä.

Kuolemasta puhuessani kysyn, miten on menetteleminen oppilaamme suhteen rokkotaudin vaaraan nähden. Onko rokko siihen istutettava aivan alkuiässä, vai onko odotettava kunnes se saa luonnolliset rokot? Edellinen tapa, joka nykyaikana on yleinen käytännössä, suojelee vaarasta sen osan ihmisikää, jossa elämällä on suurin arvonsa. Sen sijaan se panee alttiiksi vaaralle sen iän, jolla on vähin arvo, jos hyvin toimitettu rokotus yleensä voi tuottaa mitään vaaraa.[56]

Jälkimäinen menettelytapa on enemmän sopusoinnussa yleisten periaatteidemme kanssa, nimittäin, että annamme luonnon kaikessa seurata omia ohjeitaan, jotka se heti hylkää, kun ihminen niihin sekaantuu. Luonnonihminen on aina valmis: antakaamme siis luonnon, tuon suuren lääkärin, itse toimeenpanna istutus; se on paremmin valitseva sopivan hetken kuin me.

Älköön tästä tehtäkö sitä johtopäätöstä, että minä en hyväksy rokkottamista, sillä ne perusteet, joiden nojalla minä vapautan kasvattini siitä, eivät olisi ollenkaan käytännölliset teidän kasvatteihinne nähden. Teidän kasvatustapanne ei kehitä niitä kestämaan rokkoa, kun saavat tämän taudin; jos sen puhkeaminen jätetään sattuman varaan, kasvattinne luultavasti siihen kuolevat. Olen huomannut, että eri maissa vastustetaan rokotusta sitä enempi, kuta tärkeämmäksi se käy, ja syy tähän on helposti huomattavissa. Tuskin katson tätä kysymystä sen arvoiseksi, että Émileeni nähden rupeaisin sitä punnitsemaan. Hänet rokotetaan tai jätetään rokkottamatta, riippuen ajasta, paikasta ja olosuhteista: häneen nähden tämä on melkein yhdentekevää. Jos häneen istutetaan rokkoa, on siitä se etu, että

edeltäpäin huomataan ja tunnetaan hänen tautinsa; tällä on arvonsa. Mutta jos hän saa luonnollisen rokon, on hän pelastunut lääkärin käsistä, ja se on paljon tärkeämpää.

Erityiskasvatus, jonka yksinomaisena päämääränä on saattaa eroamaan rahvaasta tämän kasvatuksen saaneet, valitsee aina etupäässä kalliimmat oppialat ja hylkää tavallisimmat, jotka juuri ovat hyödyllisimmät. Niinpä kaikki huolellisesti kasvatetut nuorukaiset oppivat ratsastamaan, tämä opetus kun maksaa paljon rahaa. Mutta eipä melkein yksikään heistä opi uimaan, se kun ei maksa mitään, ja kun työmies voi oppia uimaan yhtä hyvin kuin kuka muu tahansa. Ja kuitenkin matkustaja, joka ei ole käynyt ratsastuskoulua, nousee hevosen selkään, pysyy siinä ja ratsastaa sen verran kuin tarve vaatii; veteen joutunut taas hukkuu uimatta, sillä uida ei osaa sitä erityisesti oppimatta. Muuten ei kenenkään ole pakko harjottaa hengenvaarallista ratsastustaitoa, jotavastoin ei kukaan ole varma siitä, eikö hänen pidä uimalla pelastua hukkumisvaarasta, jolle ihminen niin usein on alttiina. Émile on tunteva itsensä yhtä kotiutuneeksi vedessä kuin maalla. Jospa ihminen voisi elää joka elementissä! Jos voisimme oppia lentämään, tekisin hänestä kotkan, ja salamanterin, jos voisimme kestää tulta.

Pelätään, että lapsi hukkuu opetellessaan uimaan. Jos se hukkuu opetellessaan uimaan tai uimataidon puutteessa, on syy kummassakin tapauksessa kasvattajan. Ainoastaan turhamielisyys saattaa uhkarohkeaksi; emme ole uhkarohkeita, kun ei kukaan meitä näe. Émile ei tätä ominaisuutta osottaisi, vaikka koko maailma häntä katselisi. Harjotus kun ei riipu vaarasta, on hän isänsä puutarhassa oppiva uimaan Hellespontin yli. Mutta täytyypä valmistua vaarankin varalle, jotta ei sen ilmaannuttua menetä malttiaan. Tämä on huomattava puoli puheenaolevassa harjoittelemisessa. Muuten tarkoin punnitien vaaraa pojan voimien mukaan ei minun tarvitse pelätä mitään varomattomuuden aiheuttamaa vaaraa, kun aina sovitan niin, että hän pitää yhtä paljon huolta turvallisuudestaan kuin minä omasta turvallisuudestani.

Lapsi ei tietysti vedä vertoja aikaihmiselle; sillä ei ole samoja voimia eikä samaa ymmärrystä; mutta se näkee ja kuulee yhtä hyvin tai melkein yhtä hyvin. Sillä on yhtä herkkä makuaisti, vaikka ei yhtä hieno, ja se erottaa yhtä hyvin hajut, vaikka sen aistillinen halu ei niistä kiihotu yhtä suuressa määrin. Ensimmäiset kyvyt, jotka meissä muodostuvat ja kehittyvät, ovat aistit. Niitä siis pitäisi ensiksi viljellä, mutta ne ovat juuri ainoat, jotka unhotetaan ja joita enimmänsä laiminlyödään.

Aistien harjoittaminen ei ole niiden pelkkää käyttämistä, vaan se on opettelemista niiden avulla oikein arvostelemaan, niin sanoakseni havaitsemaan; emme näet osaa kosketella, nähdä emmekä kuulla muulla tavoin, kuin miten olemme oppineet.

On olemassa puhtaasti luonnollista ja koneellista harjotusta, joka on omansa tekemään ruumiin vahvaksi, vaikuttamatta mitään arvostelukykyyneen. Uinti, juoksu, hyppy, hyrrällä leikkiminen, kivien heitto — kaikki tämä on sangen hyvää. Mutta onko meillä ainoastaan käsivarret ja jalat? Eikö meillä ehkä ole silmiä, korvia ja ovatko kenties nämä elimet tarpeettomat edellämainittuja käyttäessämme? Älkää siis harjottako ainoastaan voimianne, vaan harjottakaa myöskin kaikkia niitä ohjaavia aisteja, koettakaa niistä jokaisesta saada niin paljon hyötyä kuin suinkin ja verratkaa kunkin aistin välittämää aistimusta toiseen. Mitatkaa, laskekaa, punnitkaa, verratkaa! Älkää käyttäkö voimaanne, ennenkuin olette punninneet vastustusta. Menetelkää aina niin, että vaikutuksen laskeminen käy keinojen käyttämisen edellä. Totuttakaa lapsi siihen, ettei se koskaan tee riittämättömiä tai tarpeettomia ponnistuksia. Jos täten totutatte sen arvaamaan kaikkien liikkeidensä vaikutukset ja korjaamaan erehdyksensä kokemuksen avulla, niin on vallan selvää, että se tulee sitä arvostelukykyisemmäksi, kuta enemmän se toimii.

Olettakaamme, että pitäisi saada liikkeelle joku raskas esine. Jos lapsi ottaa liian pitkän kangen, se tuhlaa liaksi liikettä, jos se taas ottaa liian lyhyen, ei sillä ole tarpeeksi voimaa. Kokemus saattaa opettaa sitä valitsemaan juuri sellaisen kangen, joka on sopiva. Tämä viisaus siis ei mene yli sen iän käsityskyvyn. Jos on kysymyksessä taakan kantaminen ja jos lapsi aikoo kantaa niin suuren taakan kuin sen voimat sallivat, ja jos se ei edeltä nostelemalla tunnustele sen painoa, on sen kieltämättä silmämitalla edeltäpäin laskeminen tuon taakan paino. Jos on valitseminen yhtä kookkaiden, mutta eriaineisten esineiden välillä, niin tulee lapsen oppia erottamaan niiden ominaispaino. Olen tavannut hyvin kasvatetun nuoren miehen, joka vasta itse koeteltuaan uskoi, että tammilastuilla täytetty saavi oli kevyempi kuin vedellä täytetty.

Kaikkien aistiemme käyttäminen ei ole yhtä suuressa määrin hallussamme. Yhden niistä, nimittäin tuntoaistin, toiminta ei koskaan keskeydy hereillä ollessamme; se on levinneenä yli koko ruumiimme ainaisen vartijan tavoin ilmottaen meille kaiken, mikä voisi meitä vahingottaa. Tunto on se aisti, joka meissä tahtomattammekin ensiksi kehittyi tuon alituisen harjaantumisen kautta, ja jota meidän siis vähemmän tarvitsee erityisesti viljellä. Kuitenkin huomaamme, että sokeilla on varmempi ja hienompi tunto kuin meillä; heidän näet, kun eivät ole näön opastamia, on pakko yksinomaan tuntoaistin nojalla muodostaa ne arvostelut, jotka me muodostamme näköaistin välityksellä. Miksi ei siis meitä opeteta heidän tavoin astumaan pimeässä ja pimeässä tuntemaan niitä esineitä, jotka ovat käsiemme

saavutettavissa ja oikein arvostelemaan meitä ympäröiviä esineitä, sanalla sanoen tekemään yöllä ja ilman valoa kaiken sen, minkä sokeat tekevät päivällä kaivaten näköä? Niin kauan kuin aurinko paistaa, olemme heitä edullisemmassa asemassa; pimeässä he vuorostaan ovat oppaanamme. Me olemme sokeat puolet ikäämme, ero on vaan se, että varsinaisesti sokeat aina tulevat toimeen ja että me emme rohkene astua askeltakaan sydänyöllä. Mutta onhan meillä tulta, huomauttane joku. — Aina vaan turvaututtava koneisiin! Kuka takaa, että nämä tarvittaessa seuraavat teitä kaikkialle? Minä puolestani suon kernaammin, että Émilellä on silmät sormien päässä, kuin kynttilän tekijän puodissa.

Jos olette suljettu huoneustoon keskellä yötä, lyökää kätenne yhteen, niin huomaatte huoneen kaiusta, onko se suuri vai pieni, oletteko keskellä huonetta vai nurkassa. Jos olette puolen jalan päässä seinästä, niin edessänne oleva ohuempi, mutta samalla voimakkaammin virtaava ilmapatsas on tekevä erilaisen vaikutuksen kasvoihinne. Pysykää alallanne ja kääntykää vuoroin joka taholle; jos joku ovi on auki, ilmanveto on sen ilmaiseva. Jos kuljette laivalla, voitte siitä, millä tavoin ilma koskettelee kasvojanne, päättää sekä mihin suuntaan kuljette että millä vauhdilla, hitaalla vai nopealla, rantavirta teitä kuljettaa eteenpäin. Näitä ja tämänlaisia havaintoja voimme tehdä ainoastaan yöllä; kuinka tarkkaavaisia koetammekin olla päivällä, eivät ne meille onnistu, sillä silmämme yhtä paljon hajottavat kuin tukevat huomiotamme. Kuitenkaan emme näitä havaintoja tehdessämme ole käyttäneet käsiämme emmekä sauvaa. Kuinka monta tietoa, jotka muuten ovat näköaistin välittämiä, voimme saavuttaa tuntoaistilla, ilman että edes mitään koskettelemme.

Paljo leikkejä yön aikaan! Tämä neuvo on tärkeämpi kuin miltä puusta katsoen näyttää. Yö luonnollisesti pelottaa ihmisiä, jopa välistä eläimiäkin.[57] Järki, tiedot, nerokkaisuus ja rohkeus vapauttavat ainoastaan harvoja tästä heikkoudesta. Olen nähnyt sivistyneiden miesten, vapaa-ajattelijoiden, filosofien ja päiväsaikaan pelottomien sotilaiden vapisevan yöllä naisten tavoin, kuullessaan lehden kahisevan. Selitetään tämän pelon johtuvan imettäjien saduista, mutta siinä erehdytään; sillä syy on vallan luonnollinen. Mikä on tämä syy? Sama, joka tekee kuurot epäluuloisiksi ja rahvaan taikauskoiseksi, nimittäin se, ettemme tunne meitä ympäröiviä seikkoja emmekä sitä, mikä ympärillämme tapahtuu.[58] Tottunut kun olen jo kaukaa näkemään esineet ja edeltäkäs in arvaamaan niiden tekemän vaikutuksen, on luonnollista että pimeässä, missä en enää näe mitään siitä, mikä minua ympäröi, oletan piilevän tuhansia olentoja ja tuhansia liikkeitä, jotka voivat minua vahingoittaa ja joilta minun on mahdoton turvata itseäni. Turhaan tiedän olevani turvissa siinä paikassa, missä olen; en kuitenkaan koskaan tiedä olevani yhtä turvallinen, kuin jos sen silmilläni näkisin. Minulla on siis aina pelon aihe, jota minulla ei ole päivänvalon vallitessa. Tosin tiedän, ettei mikään vieras olento voi ruumistani vahingoittaa, jonkin kahinan tai melun sen lähestymistä ilmaisematta. Senpä vuoksi ovatkin korvani lakkaamatta erittäin tarkkaavaiset. Kun kuulen vähintäkin kahinaa, jonka aiheuttajaa en voi erottaa, itsenisuojelemisvaisto panee minut olettamaan tuoksi aiheuttajaksi jotain kaikkein vaarallisinta, mikä vaatii varovaisuuttani ja siis juuri sellaista, joka on enimmäkseen omansa minua pelästyttämään.

Jos en kuule yhtään mitään, en siltä ole vallan levollinen, sillä voihan minut yllättää mitään melua synnyttämättä. Minun on pakko kuvitella olosuhteita sellaisiksi kuin ne olivat sitä ennen, sellaisiksi kuin niiden vielä tulee olla, minun on pakko asettaa silmiäni eteen sellaista, mitä en näe. Koska minun näin ollen täytyy turvautua mielikuvitukseeni, en kohta enää voi sitä hillitä, ja se, minkä tein itseäni rauhoittaakseni, saattaa minut vaan entistä levottomammaksi. Jos kuulen melua, luulen ryövärien lähestyvän; jos en kuule mitään, näen hahmoja. Itsesuojelemisintoni aiheuttama valppaus tuottaa minulle vaan uutta pelon aihetta. Kaikki, mikä voi minua rauhoittaa, piilee järjessäni, mutta sitä voimakkaampi vaisto puhuu vallan toista kieltä. Mitä hyödyttää ajatella, ettei ole mitään pelon aihetta; sillä silloinhan ei ole mitään tehtävänä!

Jos tämän pahan alkusyy on löydetty, niin se itsestään viittaa parannuskeinoon. Kaikkialla tottumus voittaa mielikuvituksen; ainoastaan uudet seikat sen jälleen herättävät. Ne seikat, joita joka päivä huomaamme, eivät pane mielikuvitusta, vaan muistin toimimaan. Tämän nojalla lause: *ab assuetis non fit passio*[59] on tosi; intohimot näet syttyvät ainoastaan mielikuvituksen hehkusta. Älkää siis järkisyillä koettako parantaa henkilöä, joka pelkää pimeätä. Viekö hänet usein pimeään ja olkaa varma siitä, etteivät mitkään filosofiset todistelut ole tämän keinon arvoiset. Katonkattajien päätä ei pyörrytä, emmekä näe kenenkään pelkäävän pimeätä, joka on siinä tottunut oleskelemaan.

Tässä siis vielä toinen seikka, joka suosittaa ehdottamiamme yöllisiä leikkejä. Mutta jotta nämä leikit onnistuisivat, en voi tarpeeksi suosittaa hilpeyttä. Ei ole mitään kolkompaa kuin pimeä: älkää siis sulkeko lastanne koppiin. Sen tulee nauraa astuessaan pimeään ja taas nauraa siitä poistuessaan. Lapsen ollessa pimeässä tulee sen jättämien huvituksien ja sitä odottavan hauskuuden karkottaa sen mielestä ne mielikuvituksen aaveet, jotka muuten pimeässä voisivat sitä ahdistaa.

On olemassa elämässä raja, josta käännymme takaisin, huolimatta ikämme jatkumisesta. Tiedän, että minä olen saapunut tälle rajalle, ja alan nyt, niin sanoakseni, astua uutta elinuraa. Kypsyneen iän tyhjyys, jota itsessäni olen tuntenut, luo jälleen silmiäni eteen nuoren iän suloiset ajat. Vanhetessani

muutun taas lapseksi ja muistelen halukkaammin sitä, mitä olen tehnyt kymmenvuotiaana, kuin mitä tein kolmekymmenvuotiaana. Lukijat, antakaa minulle siis anteeksi, että joskus otan esimerkkinä omista kokemistani. Voidakseni näet hyvin kirjoittaa tämän kirjan, tulee minun tehdä se mielihyvällä.

Asuin lapsena maalla erään pastori Lambercierin perheessä. Minulla oli toverina muudan minua rikkaampi serkku, jota kohdeltiin kuin perillistä ainakin, kun minä taas, ollen kaukana isäni luota, kävin köyhästä orvosta. Iso serkkuni Bernhard oli suuri pelkuri, etenkin yöllä. Minä ivasin siihen määrään hänen pelkuruuttaan, että herra Lambercier, joka oli kyllästynyt kerskailemiseeni, päätti koetella rohkeuttani. Eräänä syysiltana, jolloin oli hyvin pimeä, hän antoi minulle kirkon avaimen ja käski minun mennä sieltä noutamaan raamattua, joka oli unhottunut saarnatuoliin. Kiihottaakseen kunniantuntoani hän lisäsi muutaman sanan, jotka tekivät minulle kieltäytymisen mahdottomaksi.

Läksin ottamatta valoa mukaani; jos minulla olisi ollut sitä mukana, yritys olisi ehkä ollut vielä vaikeampi. Täytyi kulkea kirkkomaan halki; kuljin siitä iloisena, sillä ollessani vapaassa ilmassa en koskaan yöllä pelännyt.

Avatessani kirkon ovea kuulin holvikatosta kajahduksen, joka minusta tuntui äänien huminalta ja joka alkoi järkyttää roomalaista pelottomuuttani. Oven avattuani aioin astua sisälle; mutta tuskin olin astunut pari askelta, kun pysähdyin. Huomatessani tässä avarassa rakennuksessa vallitsevan syvän pimeyden, minut valtasi kauhu, joka nosti tukkani pystyyn. Käännyin ympäri, poistun kirkosta ja pötkin vavisten pakoon. Pihalla kohtasin pienen Sultan-nimisen koiran, jonka hyväily minua rauhoitti. Häveten pelkoani palasin takaisin, koettaen kuitenkin saada kumppanikseni Sultanin, joka ei ollut halukas minua seuraamaan. Kuljen nopeasti kynnyksen yli ja astun sisälle kirkkoon. Tuskin olin sisällä, kun kauhu uudelleen minut valtasi niin rajusti, että menetin kaiken malttini. Vaikka saarnatuoli oli oikealla ja minä sen hyvin tiesin, käännyin huomaamattani vasemmalle, missä sitä kauan hain, eksyen penkkirivien väliin ja tietämättä enää missä olin. Ja kun en löytänyt saarnatuolia enkä ovea, jouduin selittämättömään häiriötilaan. Viimein huomaan oven, pääsen ulos kirkosta ja poistun kuten ensi kerrallakin, vahvasti päättäen, etten koskaan astuisi sinne sisälle muulloin kuin päiväsaikaan.

Palaan asuintaloon asti. Ollessani juuri astumassa sisään kuulen herra Lambercierin äänen ja äänestä naurua. Luulen tämän tarkottavan minua ja häveten, että olen saattanut itseni sen alaiseksi, epäröin avata ovea. Tällä välin kuulen miten neiti Lambercier on levoton minun tähteni, miten hän käskee palvelijattaren ottamaan lyhdyn ja miten herra Lambercier valmistautuu lähtemään minua hakemaan, ollen pelottoman serkkuni seuraama, jolle jäljestäpäin epäilemättä olisi omistettu koko kunnia retkikunnasta. Samassa hetkessä koko pelkoni lakkaa; pelkään vaan että minut paossani yllätetään; juoksen, kiidän kirkkoon, eksymättä ja hapuilematta löydän saarnatuolin, kiipeän ylös siihen, tartun raamattuun, keikahdan alas ja muutamin hyppäyksin riennän ulos kirkosta, jonka oven kiireessä unhotan lukita, astun huoneeseen hengästyneenä ja paiskaan raamatun pöydälle, ollen tosin pelästyneen näköinen, mutta tuntien sydämeni ilosta sykkivän siitä, että olin välttänyt minulle aiotun avunannon.

Kysyttäessä olenko maininnut tämän tapauksen noudatettavana esimerkkinä ja esimerkkinä siitä hilpeydestä, jota vaadin tämälapsissa harjoituksissa. Se ei ole tarkoitukseni; mutta mainitsen sen todisteena siitä, ettei mikään tehokkaammin rauhoita yön varjojen pelottamaa kuin se, että kuulee viereisessä huoneessa koolla olevan seuran nauravan ja rauhallisesti keskustelevan. Neuvoisin siis, ettei kasvattaja näin vaan kahden kesken oppilaansa kanssa hauskuuttaisi iltahetkiä, vaan että hän sen sijaan kokoaisi paljon iloisia lapsia ja ettei niitä aluksi päästettäisi kotia yksitellen, vaan useampia yhdessä, ja ettei päästettäisi ainoatakaan lasta aivan yksin menemään, ennenkuin aivan varmasti tiedettäisiin, ettei se kovin pelkää.

En tiedä mitään huvittavampaa ja hyödyllisempää kuin tuollaiset leikit, jos ne vaan taitavasti järjestetään. Suuressa huoneessa laatisin jonkunmoisen sokkelon pöydistä, nojatuoleista, tuoleista ja varjostimista. Tämän sokkelon harhakäytäviin panisin kahdeksan tai kymmenen tyhjän paperirasian keskelle rasia, joka olisi melkein edellisten näköinen, mutta täytetty makeisilla. Sitten huomauttaisin selvin, mutta lyhyin sanoin tarkalleen, missä paikassa oikea rasia olisi. Tiedonantoni olisi riittävän selvä henkilöille, jotka ovat tarkkaavaisempia ja vähemmän hajamielisiä kuin lapset.[60] Sitten arvan mukaan lähettäisin pienet kilpailijat yksitellen tuohon huoneeseen kunnes makeisilla täytetty rasia olisi löydetty. Tämän tehtävän asettaisin helpommaksi tai vaikeammaksi riippuen kilpailevien taitavuudesta.

Kuvitelkaa tuollaista pikku Herkulesta, kun hän palaa rasia kädessä vallan ylpeänä retkeltään. Tämä rasia pannaan pöydälle ja avataan juhlallisesti. Kuulenpa jo mielikuvituksessani tuon iloisien joukon nauravan ja laskevan pilaa, kun odotettujen makeisten asemesta huomataan puhtaasti pantuna sammalille tai pumpulille koppakuoriainen, näkinkenkä, hiilipala, tammenterho, nauris tai joku muu senkaltainen herkkupala. Toiste ripustetaan huoneeseen, jonka seinät on äsken maalattu, lähelle seinää joku lelu tai pieni huonekalu, joka sitten on noudettava koskettamatta seinää. Heti kun sen noutaja on palannut, ja jos hän vähänkin on poikennut asetetusta ehdosta, hänen valkeaksi tahrautunut hattunsa

tai saappaansa kärki, takin lieve tai hiha on ilmaiseva hänen taitamattomuutensa. Siinä jo kylliksi, ehkäpä liiaksikin sanottu, jotta lukija huomaa, mihin suuntaan nämä leikit on järjestettävä. Jos vaaditaan, että minun pitää sanoa kaikki, on parasta luopua kirjaani lukemasta.

Mikä etu täten kasvatetulla ihmisellä on oleva yöllä muihin nähden? Hänen jalkansa, jotka ovat tottuneet varmasti astumaan pimeässä, ja hänen kätensä, jotka ovat harjaantuneet helposti tunnustelemaan ympäröiviä esineitä, ohjaavat häntä vaivatta mitä sankimmassa pimeässä. Hänen mielikuvituksensa, joka on täynnä nuoruuden ajan yöllisten leikkien muistoja, ei hevillä kiinny pelottaviin seikkoihin. Jos hän luulee kuulevansa naurunhohotusta, niin ei hän pidä niitä kummituksien päästäminä, vaan entisten toveriensa. Jos hän kuvittelee seuraa, ei hän ajattele noitajoukkoa, vaan siirtyy mielikuvituksessaan kasvattajansa huoneeseen. Yö kun palauttaa hänen mieleensä pelkkiä iloisia kuvia, ei se koskaan ole tuntuva hänestä kammottavalta; hän ei sitä pelkää, vaan rakastaa sitä. Jos hänen tulee ottaa osaa johonkin sotilasretkikuntaan, on hän oleva valmis siihen mihin vuorokauden aikaan tahansa, sekä yksin että joukon mukana. Hän on hiipivä Saulin leiriin ja kulkeva sen läpi eksymättä ja on tunkeva aina kuninkaan teltalle asti ketään herättämättä ja on palaava ilman että kukaan on häntä huomannut. Jos tulee ryöstää Rhesoksen hevoset,[61] sopii empimättä kääntyä hänen puoleensa. Toisin kasvatettujen henkilöiden joukossa vaivoin löydetään tällaista Odysseusta.

Olen huomannut muutamien henkilöiden yllätyksien avulla koettavan totuttaa lapsia siihen, etteivät pelkäisi mitään yöllä. Tämä metodi on hyvin huono; se tekee vallan vastaisen vaikutuksen, kuin mitä on tavoteltu ja saattaa vaan lapset kahta pelokkaammiksi. Ei järki eikä tottumus voi rauhoittaa nykyhetkistä vaaraa ajatellessamme, jonka suuruutta ja laatua emme voi tuntea, eikä poistaa sitä pelkoa, jota tunnemme usein kokiamme yllätyksiä kohtaan. Mutta miten voi saada varmuutta siitä, että kasvattimme aina olisi vapaa tämänkaltaisista vaaroista? Mielestäni paras keino tämän epäkohdan poistamiseksi olisi seuraava: "Oletpa tuollaisessa tapauksessa — näin sanoisin Émilelleni — oikeutettu itsepuolustukseen; sillä päällehyökkääjä ei tarjoa tilaisuutta päättää, tahtooko hän tehdä pahaa vai peljättää, ja kun hän edeltä on ryhtynyt varokeinoihinsa, et edes pakenemalla voi turvata itseäsi. Käy siis rohkeasti yöllisen häiritsijäsi kimppuun, olkoon se ihminen tai eläin; ravista häntä ja tartu häneen kiinni kaikin voimin. Jos hän tekee vastustusta, niin lyö sinä vaan, äläkä säästä iskujasi, ja sanokoon tai tehköön hän mitä tahansa, älä kuitenkaan koskaan hellitä ennenkuin tiedät, mistä on kysymys. Sytytettyäsi valon ja asiasta lähemmän tiedon saatuasi luultavasti olet huomaava, ettei ollut suurta pelon aihetta, ja tämä tapa kohdella tuollaisia pilantekijöitä luonnollisesti vie heiltä halun toiste tehdä samoin."

Vaikka tunto on se aisteistamme, jota lakkaamatta käytämme ja harjoitamme, sen välittämät aistimukset ovat, kuten olen huomauttanut, epätäydellisemmät ja pintapuolisemmat kuin minkään muun aistin välittämät. Me näet lakkaamatta sitä käyttäessämme samalla turvaudumme näköön, ja koska silmä saavuttaa esineen pikemmin kuin käsi, ymmärrys tekee melkein aina johtopäätöksensä ilman jälkimäisen ohjausta. Sitävastoin kosketuksen välittämät aistimukset ovat kaikkein varmimmat, juuri sen vuoksi että ovat kaikkein enimmäin rajoitetut. Ne ulottuvat ainoastaan yhtä pitkälle kuin käsi ja korjaavat toisten aistien erehdykset; nämä näet kaukaa muodostavat mielteensä esineistä, joita tuskin erottavat, jotavastoin tuntoaisti erottaa hyvin kaiken, minkä se erottaa. Tähän tulee lisäksi, että voimme jos tahdomme, samanaikaisesti kun hermomme toimivat, käyttää lihasvoimaa, joten yhdistämme aistimukseen lämpötilasta, esineiden suuruudesta ja muodosta aistimuksen painosta ja tividestä. Täten siis tunto ollen kaikista aisteistamme se, joka meille paraiten ilmaisee sen vaikutuksen, jonka vieraat esineet tekevät ruumiiseemme, on useimmin käytetty ja se antaa meille kaikkein välittömimmin itsesuojeluksellemme tarpeelliset tiedot...

Koska harjoitettu tuntoaisti täydentää näköä, miksi se ei voisi jossakin määrin täydentää kuuloakin. Synnyttävähän äänet soinnullisissa kappaleissa värähdyksiä, jotka ovat kosketuksella tajuttavissa. Laskemalla kätensä sellolle, saattaa silmien ja korvien avutta ainoastaan puun väräjämisestä päättää, onko sitä aiheuttava ääni matala vai korkea, ja lähteekö se kvintistä vai basso-kielestä. Jos tuntoa harjoitetaan tämänlaisiin erottamisiin, en epäile että ajan pitkään täten voi harjaantua niin, että sormilla voi kuulla koko sävelmän. Jos tämä oletamus on tosi, on selvää että musiikin muodossa voisi puhua kuurojen kanssa; sillä säveleet ja tahdit, jotka yhtä hyvin soveltuvat säännöllisiin yhdistelmiin kuin ihmisääni, saattavat samoin kelvata kielen aineksiksi.

On olemassa harjoituksia, jotka tylsyttävät ja ja heikontavat tuntoaistia; toiset taas sitä vahvistavat ja saattavat sen herkemmäksi ja hienommaksi. Edelliset, jotka kovien esineiden alituisen painamisen ohella harjottajalta vaativat paljon liikettä ja voimaa, tekevät ihon kovaksi ja nystyrämäiseksi ja riistävät siltä sen luonnollisen tunnokkaisuuden. Jälkimäiset taas ovat senlaatuiset, että ne vaihtelevaisesti kehittävät tuntokykä kevyen ja usein tapahtuvan kosketuksen muodossa, niin että ymmärrys tarkkaamalla lakkaamatta toistuvia aistimuksia saavuttaa taidon erottaa kaikki niiden eri muunnelmat. Tämä erotus havaitaan etenkin soittimia käyttäessä; sellon, bassoviulun, jopa viulunkin kova ja kuluttava kosketteleminen tosin saattaa sormet notkeiksi, mutta koventaa niiden päät. Pianon sileä ja pehmeä kosketteleminen tekee niinkään sormet notkeiksi, mutta tunnokkaammiksi samalla. Tässä

suhteessa siis piano on asetettava etusijaan. On tärkeätä, että iho karaistuu kestävästi ilman vaikutusta ja sen muutoksia; sillä iho suojelee koko ruumista. Vaikka kokonaan olen tätä mieltä, en kuitenkaan soisi, että käsi liian orjallisesti toimittaessaan samaa työtä kovettuisi ja että sen iho muuttuen melkein känsäiseksi menettäisi tuota hienoa tuntokykyä, jonka avulla tunnemme, mitkä ne esineet ovat, joiden pintaa kädellämme kosketamme ja joka, riippuen kosketellun esineen laadusta, saattaa meidät pimeässä kauhusta värisemään.

Miksi olisi oppilaani pakko aina käyttää jalkojensa anturoina härännahkaa? Mitä pahaa siinä olisi, jos hänen oma ihonsa joskus olisi hänen anturanahkanaan? On selvää ettei tässä suhteessa ihon herkkyyks ole ollenkaan hyödyllinen, vaan että se päinvastoin usein voi olla hyvin vahingollinenkin. Kun vihollinen kerran talvisydämellä keskiyön aikaan yllätti geneveläiset heidän kaupungissaan, nämä löysivät pikemmin pyssyinsä kuin jalkineensa. Jos ei kukaan heistä olisi oppinut käymään avojaloin, on hyvin mahdollista, että Geneve olisi valloitettu.

Varustakaamme aina ihminen odottamattomien tapahtumien varalle. Juoskoon Émile aamuisin ja joka vuodenaikaan avojaloin huoneessa, portaissa, puutarhassa; kaukana siitä, että häntä tämän takia nuhtelisin, päinvastoin itse teen samoin; kuitenkin pidän huolta siitä, että lasisirut poistetaan. Pian olen puhuva niistä töistä ja leikeistä, joihin käytämme käsiämme. Muuten tulee oppilaani oppia kaikki ne askeleet ja asennot, jotka edistävät ruumiin kehittymistä sekä tottua joka asennossa ylläpitämään mukavaa ja vankkaa ryhtiä. Hänen tulee oppia pituus- ja korkeushyppyä, kiipeämään puuhun ja muurin yli; hänen tulee aina tämän ohella osata ylläpitää tasapainoaan; määrätköön ja järjestäköön painolaki kaikki hänen liikkeensä paljoo ennen kuin statiikka[62] tunkeutuu niitä hänelle selittämään. Siitä tavasta, miten hänen jalkansa tallaa maata ja miten hänen ruumiinsa on jalkojen varassa, hänen tulee tuntea, onko hänen asentonsa mukava vai epämukava. Varmalla ryhdillä on aina viehätyksensä ja vankimmat ruumiinasennot ovat aina pulskimmat. Jos minä olisin tanssinopettaja, en opettaisi noita houkioimaisia ilveilyjä, joita Marcel[63] opettaa, ja jotka saavuttavat suosiota siinä maassa, jota varten ne ovat aiotut. Sen sijaan että alituisesti opettaisin kasvatilleni joutavia tanssiaskeleita, veisin hänet kallion juurelle. Siellä näyttäisin hänelle mihin asentoon on asetettava, miten tulee pitää ruumista ja päätä, mitä liikkeitä tulee tehdä, millä tavoin tulee asettaa milloin jalka, milloin käsi notkeasti seuratakseen jyrkkiä, epätasaisia ja vaikeakulkuisia polkuja, sekä miten pitää keikahtaa kallionkielekkeeltä toiselle sekä kiivetessä ylöspäin että alas tullessa. Kernaammin tekisin hänestä vuorikauriin kuin balettianssijan kilpailijan.

Yhtä paljon kuin tuntoaisti keskittää toimintansa ihmisen lähimpään läheisyyteen, näköaisti ulottuttaa sen kauas hänestä. Tämä seikka saattaa näkömme niin pettäväksi. Yhdellä katseella ihminen käsittää puolet näköpiiriään. Kuinka olisi mahdollista, ettemme näin lukuisien samanaikuisien aistimusten ja niiden herättämien mielteiden ja arvostelujen tarjoutuessa erehtyisi yhdenkään ainoan suhteen! Todella näkö onkin kaikista aisteistamme pettävin juuri senvuoksi, että sen ala on laajin ja että se ennättäen edelle kaikkia muita aisteja, toiminnassaan on liian kiireinen ja laaja, jotta muut aistit sen havaintoja voisivat oikaista. Tämän lisäksi perspektiivin synnyttämät harhakuvat ovat meille välttämättömät voidaksemme arvostella paikallisuuden laajuutta ja verrata sen eri osia toisiinsa. Elleivät esineet kaukaa näyttäisi silmällemme niin todellisuudesta poikkeavassa muodossa, emme voisi etäisyydessä nähdä mitään. Ilman koon ja valon eriasteista suuruutta emme voisi arvostella ainoatakaan välimatkaa, tai toisin sanoen sellaista ei ollenkaan olisi olemassa tietoisuudessamme. Jos kahdesta yhtä korkeasta puusta toinen, joka olisi sadan askeleen päässä meistä näyttäisi yhtä korkealta ja selvältä kuin kymmenen askeleen päässä oleva, luulisimme niiden olevan vallan toinen toisensa vieressä. Jos havaitsisimme esineiden kaikki ulottuvaisuudet oikeankokoisina, emme näkisi mitään paikallisuutta ja kaikki näyttäisi meistä olevan omassa silmässämme.

Näköaistilla ei ole, arvostellakseen esineiden suuruutta ja etäisyyttä, muuta kuin yksi ainoa mittakaava, nimittäin näiden esineiden silmäämme luoma kulma; ja kun tämä kulma on monipuolisen syyn yksinkertainen seuraus, sen meissä herättämät mielteet jättävät kunkin yksityisseikan epämääräiseksi, tai niiden kokonaisvaikutus muodostuu välttämättömästi erehdyttäväksi. Sillä miten pelkän näön avulla voin erottaa onko se silmäkulma, josta päätän toisen esineen olevan toista pienemmän, kokoisensa juuri siitä syystä, että se on toista etäisempi?

Sentähden tulee tässä seurata toista, edelliselle vallan vastaista menettelyä. Sen sijaan että saattaisimme näön tuloksen yksinkertaisemmaksi, meidän päinvastoin tulee saattaa se moninkertaiseksi ja aina oikaista sitä toisen aistin avulla, alistaa, näköaistimme tuntoaistimme alaiseksi ja niin sanoakseni masentaa edellisen vilkkautta jälkimäisen hitaalla ja säännöllisellä kululla. Ellemme noudata tätä menettelyä, ovat arviolaskumme hyvin epätasälliset. Me emme ollenkaan kykene silmämitalla tarkasti arvostelemaan korkeutta, pituutta, syvyyttä ja etäisyyttä. Ja todiste siitä, ettei syy ole niin suuressa määrin aistissa kuin sen väärässä käyttämisessä, on se, että insinööreillä, maanmittareilla, arkkitehteillä, muurareilla ja maalaajilla yleensä on paljon tarkempi silmä kuin muilla ja että he silmämitalla paljon paremmin laskevat etäisyyksiä ja laajuutta; heidän ammattinsa näet tässä suhteessa hankkii heille kokemusta, jonka hankkimisen me laiminlyömme, ja heihin nähden näkökulma

menettää epäselvyytensä siihen yhtyneiden ilmiöiden vaikutuksesta, jotka heidän silmissään tarkalleen määräävät tämän kulman synnyttämän kahden syyn keskinäiset suhteet.

Kaikkea, mikä tuottaa ruumiinliikettä ilman pakkoa, on helppo saada lapsia tekemään. On olemassa tuhat eri keinoa herättää heidän harrastustaan mittailemaan, tuntemaan ja arvaamaan etäisyyksiä. Tuossa on sangen korkea kirsikkapuu; miten tulee meidän menetellä poimiaksemme siitä kirsikkoja? Ylettyvätköhän ladon tikapuut siihen? Tuossa on melkoisen leveä puro, miten pääsemme sen yli? Ylettykö pihalla oleva lauta sen toisesta reunasta toiseen? Meitä haluttaa ikkunoistamme onkia linnan vallihaudasta kaloja; kuinka monen sylen pituinen pitää siimamme olla? Tahtoisin näiden kahden puun väliin kiinnittää kiikun; onko parin sylen pituinen köysi siihen riittävä? Kerrotaan, että toisessa talossa oleva huoneemme on kahdenkymmenen viiden neliöjalan laajuinen. Onko se meille tarpeeksi tilava, ja onko se nykyistä huonettamme suurempi? Meidän on kovin nälkä, edessämme on kaksi kylää; kumpaan niistä saavumme pikemmin päivällistä syömään? ... j.n.e.

Olin kerran saanut toimekseni opettaa juoksua veltolle ja laiskalle lapselle, joka ei itsestään antautunut tähän eikä mihinkään muuhunkaan harjotukseen, vaikka tuo lapsi oli määrätty sotilasammattiin. Tämä lapsi oli saanut päähänsä, en tiedä miten, ettei sen säätyisen ihmisen tarvinnut tehdä eikä tietää mitään ja että sen jalosukuisuuden tuli korvata käsivarsia ja sääriä sekä kaikkia avuja. Itse Keironinkaan taitavuus tuskin olisi riittänyt tekemään sellaisesta nuoresta aatelisherrasta nopeajalkaista Akilleusta. Vaikeus oli kahta suurempi, kun en tahtonut hänelle määrätä mitään käskyn muodossa. Olin kokonaan hylännyt oikeuden käyttää kehotuksia, lupauksia, uhkauksia, kilpailu- ja loistamis-halun herättämistä. Miten siis hänessä herättää harrastusta juoksu-urheiluun, hänelle mitään sanomatta? Jos itse olisin ruvennut juoksemaan, tämä olisi ollut sangen epävarma ja epämurkava keino. Sitäpaitsi piti tästä harjotuksesta saada joku lisäopetus hänelle, jotta henkinen toiminta olisi tottunut käymään rinnan ruumiillisen toiminnan kanssa. Tässä minä menettelin seuraavasti — minä, se on se, joka seuraavassa esimerkissä johtaa keskustelua.

Mennessäni hänen kanssaan kävelemään iltapäivinä panin joskus taskuuni kaksi sellaista sokerileivosta, joista hän paljon piti. Kävelyllämme[64] kumpikin meistä söi niistä yhden ja me palasimme kotia hyvin tyytyväisinä. Eräänä päivänä hän huomasi, että minulla oli kolme leivosta; hän olisi voinut syödä niitä kuusi kappaletta vatsaansa vahingoittamatta. Hän syö nopeasti leivoksensa, pyytääkseen minulta kolmatta. "Ei niin", sanoin hänelle, "syönpä sen itsekin, tai jaamme sen. Mutta kernaammin näen että nuo kaksi pientä poikaa juoksulla siitä kilpailevat." Kutsuin pojat luokseni, näytin heille leivoksen ja esitin ehdon. He olivat siihen kovin ihastuneet. Leivos pantiin suurelle kivelle, joka oli kilpajuoksun päämäärä. Juoksun lähtökohta määrättiin ja me menimme istumaan. Merkin saatuaan pikku pojat lähtivät liikkeelle. Voittaja tarttui leivokseen ja söi sen säälittä katsojien ja voitettun nähden.

Tämä huvi oli leivosta arvokkaampi. Mutta se ei heti tuottanut toivottua tulosta eikä tehnyt mitään vaikutusta. En siltä lannistunut enkä hätäillyt. Lasten kasvatusta on ammatti, jota harjottaessa tulee osata menettää aikaansa, sitä myöhemmin voittaakseen. Jatkoimme kävelyjämme. Usein otin mukaani kolme leivosta, joskus neljäkin, ja silloin tällöin yhden, jopa kaksikin juoksijoille. Palkinto tosin ei ollut suuri, mutta eivätpä kilpailijatkään olleet vaativaisia. Sitä, joka sen voitti, kiitettiin ja ylistettiin; kaikki tapahtui hyvin juhlallisesti. Aikaansaadakseni vaihtelua ja lisätäkseni jännitystä, määräsin pitemmän juoksumatkan ja sallin useamman ottaa kilpailuun osaa. Tuskin he olivat asettuneet lähtökohdalle, kun kaikki ohikulkijat pysähtyivät heitä katselemaan. Kehotukset, huudot ja käsien taputukset kiihottivat heidän intoaan. Näinpä usein pikku kasvattini vavahtelevan, nousevan ja huutavan, kun joku oli lähellä päämäärää tai juoksemisillaan toisen ohi. Nämä kilpailut olivat hänen mielestään olympialaisia kilpaleikkejä.

Joskus kilpailijat käyttivät petosta. He estivät toisiaan juoksemasta, kaatoivat kanssakilpailijansa kumoon tai vierittivät kiviä toistensa tielle. Tämä antoi minulle aiheutta erottaa heidät toisistaan ja panna heidät juoksemaan eri lähtöpaikoista, jotka olivat yhtä kaukana päämäärästä. Pian lukija saa huomata tämän toimenpiteen merkityksen; minun näet on käsitteleminen tätä tärkeätä seikkaa tarkoin yksityiskohtiaan myöten.

Kyllästyneenä yhä näkemään toisten edessään syövä leivoksia, joita itse suuresti halusi saada, nuori herra aatelismiehemme lopulta rupesi aavistamaan, että hyvä juoksutaito saattoi olla jossakin suhteessa hyödyllinen. Ja nähdessään, että hänelläkin oli kaksi jalkaa, hän rupesi niitä salassa harjottamaan. Minä tietysti en ollut mitään huomaavinani; mutta ymmärsin, että sotajuoneni oli tepsinyt. Kun hän luuli olevansa tarpeeksi harjaantunut (luin tämän jo edeltäpäin hänen ajatuksistaan), hän teeskenteli suuresti haluavansa viimeistä leivosta ja kiusasi minua pyynnöillään. Kieltäydyin sitä antamasta; hän on itsepäinen ja sanoo viimein suuttuneen näköisenä: "No, pankaa se sitten kivelle ja määrätäkää matkan pituus, niin saamme nähdä." "Hyvä", sanoin nauraen, "osaako aatelismies juosta? Kiihotathan täten vaan ruokahuusi, etkä kuitenkaan saa sellaista, millä sitä tyydyttäisit." Ivani yllyttämänä hän ponnistelee kahta enemmän ja saavuttaa palkinnon varsin helposti, minä kun olin määrännyt hyvin

lyhyen juoksumatkan ja poistanut kilpailusta parhaan juoksijan. On selvää kuinka helppoa minun oli tämän ensi askeleen jälkeen pitää häntä lämpimänä. Pian hän siihen määrään mieltä tähän urheiluun, että hän saamatta erityistä palkintoa oli melkein varma siitä, että voittaisi poikaset juoksukilpailussa, oli matka sitten kuinka pitkä tahansa.

Tämä saavutettu menestys tuotti toisenkin edun, jota en ollut ajatellut. Kun hän alussa harvoin saavutti voiton, hän söi melkein aina yksin leivoksen kuten hänen kilpailijansakin tekivät, mutta kun hän harjaantui voittajaksi, hän muuttui jalomieliseksi ja jakoi usein palkintonsa kilpailijoiden kesken. Tämä tarjosi minulle itselleni siveellisen huomion ja opin täten tuntemaan jalomielisyyden oikean synnyn.

Jatkoin hänen kanssaan eri kohtien määräämistä, joista samaan aikaan oli lähdettävä juoksemaan, ja menettelin hänen huomaamattaan niin, että matkat olivat eri pitkiä. Täten toisella oli pitempi matka juostavana samaan päämäärään saapuaksensa, ja tämä hänelle nähtävästi tuotti haittaa. Ja vaikka annoin oppilaani vapaasti valita matkansa, ei hän osannut käyttää tätä vapautta hyväkseen. Hän ei välittänyt matkan pituudesta, vaan valitsi aina tasaisimman tien; minun oli siis helppo edeltäpäin arvata hänen valitsemisensä ja minusta jotenkin riippui, annoinko hänen menettää vai voittaa leivoksensa, ja tämä menettely oli monessa suhteessa hyödyllinen. Mutta koska tarkoitukseni oli saada hänet arvostelevaan matkojen pituutta, koetin saada sen hänelle havainnolliseksi. Mutta vaikka hän muuten oli veltto ja hidas, oli hän leikeissään niin vilkas ja epäili minua niin vähän, että minun oli kovin vaikeata saada hänet huomaamaan, että hänet petin. Viimein siinä onnistuin, huolimatta hänen hajamielisydestään; nyt hän soimasi minua. Sanoin hänelle: miksi valitat? Kun tahdon antaa lahjan, on minulla kaiketi oikeus määrätä ehdot. Kuka sinua pakottaa juoksemaan? Olenko luvannut määrätä juoksumatkat yhtä pitkiksi? Voithan valita. Valitse lyhyin matka, ei kukaan sinua siitä estä. Etkö huomaa, että juuri sinua suosin ja että matkojen eri pituus kokonaan on sinulle edullinen, jos vaan osaat sitä käyttää hyväksesi. Tämä oli selvää, hän sen ymmärsi ja oikein valitakseen hän ensin tutki asiaa lähemmin. Ensin hän askelin tahtoi mitata tiet, mutta lapsi mittaa tällä tavoin hitaasti ja väärin. Lisäksi olin päättänyt lisätä juoksujen lukua samana päivänä, ja silloin tämä huvi kävi jossain määrin intohimoksi, joten hän ei kernaasti tahtonut hukata juoksuun määrättyä aikaa matkojen mittaamiseen. Lasten vilkkaus mukautuu vastenmielisesti tämänlaiseen hitauteen; senpä vuoksi hän harjotti itseään paremmin näkemään ja arvostelevaan etäisyyttä silmämitalla. Silloin oli minun varsin helppo laajentaa ja ylläpitää tätä harrastusta. Lopulta muutaman kuukauden kestäneet harjoitukset ja korjatut erehdykset kehittivät siihen määrään hänen silmämittaansa, että kun ajatuksissani asetin leivoksen jollekin kaukaiselle esineelle, hänen silmänsä erotti tämän välin pituuden melkein yhtä varmasti kuin maanmittarin viitjat.

Koska näkö on kaikista aisteista se, josta kaikkein vähimmin voi erottaa ymmärryksen arvostelut, tarvitsemme paljon aikaa oppiaksemme oikein näkemään. On täytynyt kauan verrata näköä kosketukseen, totuttaakseen edellistä näistä aisteista meille tarjoamaan täsmällisiä kuvia kuvioista ja etäisyyksistä. Ilman kosketusta ja jatkuvaa liikettä eivät maailman kaikkein tarkimmat silmät voisi meissä herättää ulottuvaisuuden käsitettä. Koko maailmankaikkeus ei näyttäne ruokasimpukasta muunlaiselta kuin pisteeltä, eikä laita olisi toinen, vaikka ihmisymmärrys tätä simpukkaa neuvoisi. Ainoastaan astumalla, koskettelemalla, laskemalla ja mittaamalla ulottuvaisuuksia opimme niiden suuruutta arvostelevaan. Mutta vaikka alituisesti mittailisimmekin, eivät aistimme nojaten pelkkään mittausaseeseen saavuttaisi mitään sääntillisyyttä. Ei lapsen myöskään pidä yhtäkkiä siirtyä mittaamisesta arvioimiseen. Ensin sen tulee, jatkaessaan osien vertailemista, kun ei voi verrata kokonaisuutta, panna tarkasti mitattujen osien sijaan arvioimalla saavutettuja osien mittoja, ja sen sijaan että aina käsillä toimittaisi mittauksen, tottua siihen käyttämään ainoastaan silmiä. Neuvoisin kuitenkin että todellisten mittojen avulla tutkittaisiin ovatko nämä ensi kokeilut oikeat, joten voitaisiin korjata niiden aiheuttamat erehdykset ja jotta aisti, jos siihen on tarttunut joku harhakäsitys, oppisi korjaamaan sen tarkemmalla arvostelulla. On olemassa luonnollisia mittoja, jotka ovat jotenkin samat kaikkialla: ihmisen askel, hänen levitettyjen käsivarsiensä ja hänen vartalonsa pituus. Kun lapsi arvioi määrää talon korkeuden, saattaa se käyttää kasvattajaansa mittanaan; jos se arvostelee kellotapulien korkeutta, käyttäköön taloja mittayksikkönä. Jos se tahtoo tietää tien pituuden, laskekoon montako tuntia se sitä astuu. Ennen kaikkea ei pidä tässä yleensä tehdä mitään sen puolesta, vaan tehköön se itse kaikki.

Emme voi oppia tarkoin silmällä laskemaan etäisyyttä ja esineiden suuruutta, ellemmme opi tuntemaan niiden ulkonaista muotoa ja ellemmme lisäksi opi niitä piirustamaan. Sillä pohjalta tämä kuvan piirustaminen yksinomaan riippuu perspektiivi-laeista, emmekä osaa arvostella ulottuvaisuutta pelkän silmämitan nojalla, ellemmme jossakin määrin tunne näitä lakeja. Lapset, nuo suuret matkijat, koettavat kaikki piirustella; tahtoisin että minun oppilaani viljelisi tätä taitoa, ei varsinaisesti itse taidon vuoksi, mutta saattaakseen silmänsä tarkaksi ja kätensä notkeaksi. Yleensä ei ole ollenkaan tärkeätä, että lapsi oppii sen tai sen taidon, kunhan se vaan saavuttaa sen aistiterävyyden ja ruumiin notkeuden, jonka tämän taidon harjoittaminen tuottaa. Enpä siis ollenkaan hanki oppilaalleni piirustuksen opettajaa, joka

panisi hänet ainoastaan kopioimaan kopioita ja piirustamaan toisia jo valmiita piirustuksia. Tahdon, että hänellä olisi silmiensä edessä itse piirustettava esine eikä sitä esittävä kuva. Hänen tulee piirustaa talo todellinen talo mallinaan, samoin puu ja ihminen, niin että tottuu tarkoin havaitsemaan esineitä ja niiden havainnollista ulkomuotoa ja ettei opi pitämään vääriä ja sovinnaisia kuvia oikeina piirustuksina. Lisäksi olen estävä häntä mitään piirustamasta muistista ja esinettään näkemättä; sillä täten olisi se vaara tarjona, että hän esineiden todellisen muodon asemesta piirtäisi outoja ja haaveellisia kuvioita ja menettäisi käsityksensä tasasuhtaisuudesta ja arvonpanon luonnon kauneuteen.

Tiedän varsin hyvin, että hän tällä tavoin on töhrivä paljon paperia, aikaansaamatta mitään sellaista esineen kuvaa, jota voisi oikeaksi tuntea, ja että hän vasta pitkän ajan kuluttua on oppiva piirustamaan yhtä hienosti ja pehmeäviivaisesti kuin varsinaiset piirustajat; ehkäpä hän ei koskaan ole saavuttava taitoa arvostella oikeita maalaustaiteellisia vaikuttavaisuuksia. Mutta sen sijaan hän on kehittävä katseensa tarkemmaksi, kätensä varmemmaksi ja on saavuttava tiedon eläinten, kasvien ja luonnossa olevien esineiden keskinäisistä suuruus- ja muoto-suhteista ja varmemman käsityksen perspektiivi-omituisuuksista. Tähän olenkin tähdännyt; olen vähemmin tavoitellut sitä, että hän osaisi kuvata esineitä, kuin sitä, että hän oppisi ne tuntemaan. Tahdon kernaammin, että hän osaa minulle näyttää akantuskasvin, kuin että hän osaisi piirustaa pilarin päähän kuvatut akantuksenlehden kuviot.

Muuten en vaadi, että oppilaani tätä taidetta tai muita taiteita harjottaessaan yksin nauttii sen tarjoamaa huvia. Tahdon tehdä sen hänelle vielä miellyttävämmäksi siten, että aina itse otan siihen osaa. En tahdo että hänellä olisi muuta kilpailijaa kuin minä, mutta vaikka olenkin hänen alituinen kilpailijansa, ei hänellä siitä ole mitään vahinkoa. Tämä vaan kohottaa hänen toimintaintoansa synnyttämättä meidän välillämme kateutta. Tartun piirustuskynään hänen tapaansa ja käytän sitä alussa yhtä taitamattomasti kuin hän. Vaikka olisin yhtä taitava kuin Apelles, menettelisin kuin mitä typerin tuhrija. Aluksi piirustaisin miehen kuvan samoin kuin palvelijat sen piirustavat seinään; viiva kuvaisi kumpaakin kättä, samoin suora viiva kumpaakin jalkaa, ja sormet piirtäisin käsivartta paksummiksi. Paljoa myöhemmin kumpikin meistä huomaisi tämän epäsuhtaisuuden; tekisimme sen havainnon, että säärellä on määrätty paksuutensa, ettei se joka paikasta ole yhtä paksu ja että käsivarren pituus suhtautuu ruumiin pituuteen, j.n.e. Tässä edistyskulussa minä enintään pysyn hänen rinnallansa, tai menen hänestä niin vähän edelle, että hänen aina on helppo minut saavuttaa, vieläpä voittaakin. Meillä tulee olemaan värejä ja siveltimiä; koetamme jäljitellä esineiden värejä ja koko niiden ulkomuotoa ja ääripiirteitä. Väritämme, maalaamme ja tuhrimme; mutta kaikessa tässä tuhrimisessamme emme herkeä tutkien tarkastamasta luontoa; emme koskaan tee mitään ilman tämän mestarin opastusta.

Olimme epätietoiset miten koristaisimme huonettamme; nyt olemme löytäneet sopivat koristeet. Teetän kehykset piirustuksillemme; annan peittää ne somilla laseilla, jotta ei niihin voisi enää koskea ja että kumpikin karttaisi piirustuksensa hutiloimista, kun näkee niiden pysyvän alkuperäisessä kunnossaan. Ripustan ne määrättyyn järjestykseen huoneen seinille, kukin aihe kahdenkymmenen, jopa kolmenkymmenen eri piirustuksen muodossa ja siten, että jokainen piirustus osottaa tekijänsä edistymistä, alkaen siitä, joka esittää taloa vaan melkein muodottomana nelikulmiona, ja päättyen siihen, jossa sen pitkäpuoli, sen pääty, sen suuruussuhteet ja sen varjot on kuvattu aivan tarkkaan todellisuuden mukaan. Nämä eri asteet tietysti lakkaamatta tarjoavat meille mieltäkiinnittäviä, toisille omituisia tauluja, ja ovat omansa aina kiihottamaan kilpailuamme. Ensimmäisiin ja kömpelöimpiin näistä piirustuksista teetän hyvin loistavat ja kullatut kehykset, jotka niitä kohottavat. Mutta kun kuva on uskollisempi ja piirustus todella hyvä, annan sille vain hyvin yksinkertaisen mustan kehyksen. Se ei enää tarvitse muuta koristusta, kuin mitä siinä itsessään on, ja olisi vahinko, jos kehys saisi osakseen sen huomion, jonka itse taulu ansaitsee. Siten kumpikin meistä pyrkii saamaan kuvalleen koruttoman kehyksen. Ja kun jompikumpi tahtoo moittia toisen piirustusta, hän tuomitsee sen pantavaksi kullattuun kehykseen. Ehkä nämä kullatut kehykset vielä kerran meidän kesken antavat aihetta sananlaskuun, ja tulemme ihmettelemään kuinka moni ihminen saavuttaa oikean palkkansa kehystämällä taulunsa tällä tavoin.

Olen sanonut etteivät lapset kykene käsittämään geometriaa; mutta tämä on meidän oma vikamme. Emme näet huomaa, ettei heidän metodinsa ole sama kuin meidän, ja että sen, mikä meillä on päättelemistaitoa, heillä tulee olla pelkkä taito nähdä. Sen sijaan että annamme heille oman metodimme, tekisimme paremmin omaksumalla heidän metodinsa. Sillä meidän tapamme oppia geometriaa riippuu yhtä paljo mielikuvituksesta kuin ymmärryksen toiminnasta. Kun väittämä on lausuttu, tulee mielikuvituksen avulla keksiä todistus, nimittäin ottaa selville, mistä jo todistetusta väitteestä se johtuu ja kaikista tuon väitteen seurauksista valita juuri se, josta on kysymys.

Näin ollen terävinkin ajattelija jää neuvottomaksi, ellei ole kekseliäs. Mikä tästä seuraa? Siitä seuraa se, ettei meitä kehitetä keksimään todistuksia, vaan että nämä meille sanellaan; ja ettei opettaja opeta meitä itseämme tekemään johtopäätöksiämme, vaan että hän tekee sen meidän puolestamme ja kehittää täten ainoastaan muistiamme.

Piirtäkää tarkkoja kuvioita, verratkaa niitä toisiinsa, asettakaa ne päälletysten, tutkikaa niiden keskinäisiä suhteita, ja täten olette löytävä koko alkeisgeometrian siirtyen huomiosta toiseen, ilman että on kysymys määritelmistä tai probleemeista tai mistään muusta todistusmuodosta kuin kuvioiden asettamisesta päälletysten, Minä puolestani en ollenkaan aio opettaa Émilelle geometriaa; hän päinvastoin on sitä minulle opettava. Minä olen etsivä eri suhteita, ja hän ne löytää; sillä etsin niitä sillä tavoin, että hän ne löytää. Niinpä esim. en käytä harppia piirtääkseni ympyrää, vaan teen tämän käyttämällä langan päähän kiinnitettyä ja kiintokohdan ympärillä kääntyvää lyijykynää. Kun tämän tehtyäni yritän verrata toisiinsa ympyrän säteitä, Émile on naurava minulle ja on huomauttava, ettei sama rihma, joka koko ajan on pingotettuna, salli kynän piirtää viivaa, jonka eri pisteet olisivat eri etäisyydessä keskipisteestä.

Jos tahdon mitata kuudenkymmenen asteen suuruista kulmaa, piirrän tämän kulman huippu keskipisteenä koko ympyrän enkä pelkkää kaarta; lapsia opettaessa näet ei saa olettaa mitään, sitä mainitsematta. Huomaan nyt, että kulman kylkien välillä oleva kaari on kuudes osa koko ympyrän kaarta. Sitten piirrän, pitäen samaa kulmahuippua keskipisteenä, suuremman ympyrän ja luulen että täten saatu toinen kaari niinkään on kuudes osa ympyränsä kehää. Piirrän kolmannen konsentrisen ympyrän, josta lausun saman havainnon, ja näin jatkan tällaisten ympyröiden piirustamista, kunnes Émile, hämmästyen typeryyttäni huomauttaa että jokainen kaari, suuri tai pieni, joka vastaa samaa kulmaa, on aina oleva kuudes osa ympyränsä kehää, j.n.e. Täten voimme heti ruveta käyttämään kulmamittaria.

Jos tahdotaan todistaa, että oikokulma on yhtä suuri kuin kaksi suoraa kulmaa, piirretään ympyrä. Minä taaskin menettelen siten, että Émile tämän itse huomaa ensin ympyrää tarkastamalla, ja sitten sanon: jos ympyrä poistetaan ja suorat viivat jätetään paikoilleen, muuttuuko siitä kulmien suuruus? j.n.e.

Tavallisesti laiminlyödään kuvioiden tarkkuus ja pannaan pääpaino todistamiseen. Meidän kesken päinvastoin ei koskaan tule olemaan kysymystä todistamisesta. Meidän tärkein tehtävämme tulee olemaan hyvin suorien, täsmällisten ja yhtäsuorien viivojen piirtäminen, täydellisen nelikulmion ja hyvin pyöreän ympyrän kuvaaminen. Tutkiaksemme onko kuvio oikea, tulemme tarkastamaan kaikkia sen havainnollisia ominaisuuksia, ja tämä on antava meille tilaisuuden löytää siitä joka päivä yhä uusia. Taitamme paperin ympyrän halkaisijaa pitkin ja neliön lävistäjää pitkin ja vertaamme sitten näitä kuvionpuoliskoja toisiinsa, katsoen minkä kuvion puoliskojen ääriviivat parhaiten käyvät yhteen ja mikä niistä siis on parhaiten tehty. Tutkimme, voiko samoin tasan jakaa kahtia suunnikasta ja puolisuunnikasta, j.n.e., joskus koetamme edeltäpäin arvata kokeilumme tuloksen ja löytää syyt siihen j.n.e.

Geometria ei ole minun oppilaalleni muuta kuin taito hyvin käyttää viivoitinta ja harppia; sitä ei hänen ollenkaan pidä sekoittaa piirustukseen, missä hän ei käytä kumpaakaan välikappaletta. Viivoitin ja harppi suljetaan lukon taakse, ja hänelle sallitaan niiden käyttäminen ainoastaan harvoin ja vähäksi aikaa, jotta hän ei tottuisi tuhrimaan. Mutta saatamme joskus kävelyillemme ottaa mukaamme kuviomme ja puhella siitä, minkä olemme tehneet ja mitä aiomme tehdä.

En koskaan unhotta miten Torinossa näin nuorukaisen, jolle lapsena oli opetettu ääriviivojen ja tasapintojen keskinäiset suhteet siten, että hänen valittavakseen joka päivä annettiin kaikenlaisten geometrillisten kuvioiden muotoisia leivoksia, jotka olivat isoperimetrisiä.[65] Tuo pieni herkkusuu oli syventynyt Arkimedeksen taitoon, tietääkseen, missä leivoskuviossa oli enimmin syötävää.

Kun lapsi heittelee höyhenpalloa, se harjottaa silmänsä ja käsivarttaan tarkaksi; kun se piiskalla pyörittää hyrrää, se tosin sen kautta lisää voimiaan, mutta ei opi mitään. Olen joskus kysynyt, miksi ei lapsille anneta samoja taitavuutta kysyviä pelejä kuin aikaihmisille, nimittäin pallo-, puupallo-, biljardi-, jousiammunta-, ilmapallo-peliä ja soittimien käyttämistä. Minulle on vastattu, että muutamat näistä peleistä käyvät yli lasten voimien ja etteivät lasten jäsenet ja elimet ole kyllin kehittyneet toisia niistä harjottamaan. Minun mielestäni nämä syyt ovat epäpätevät. Lapsella ei tosin ole miehen vartaloa, mutta sillä on kuitenkin samankuosisen puku kuin miehellä. En tietysti tarkoita, että lapsi pelaisi aikaihmissen biljardisauvalla kolmen jalan korkuisella biljardipöydällä, en tahdo että se kävisi meidän pallohuoneissamme ja että se väsyttäisi pientä kättänsä pallomestarin verkolla, vaan että se heittää palloa salissa, jonka ikkunat on turvattu. Annettakoon sille aluksi pehmeitä palloja; olkoot sen ensi palloviskelimet puusta, sitten pergamentista ja viimein suolikielistä, jotka pingotetaan niin vahvasti kuin lapsen voimat sallivat. Te pidätte höyhenpalloa parempana, se kun väsyttää vähemmin ja on vaaraton. Te olette väärässä kahdesta syystä. Höyhenpallo-peli on naisten peli; ette kuitenkaan näe ainoatakaan naista, joka ei lähtisi pakoon kun pallo lentää häntä kohti. Heidän valkea ihonsa ei siedä mustelmia eikä kovettumia. Mutta me miehet, jotka olemme luodut vahvoiksi kehittymään, luulemmeko siksi tulevamme vaivatta? Ja kykenemmekö koskaan puolustautumaan, ellei meitä koskaan ahdisteta? Se, joka pelissä voi vaaratta olla taitamaton, pelaa aina veltosti. Putoava höyhenpallo ei satuta ketään; mutta ei mikään tee käsivarsia notkeammiksi kuin pakko käsin suojella päätään, eikä mikään tee

katsetta niin tarkaksi kuin täytymys suojella silmiään. Hypähtäminen salin toisesta päästä toiseen, vielä ilmassa olevan pallon kulun laskeminen ja pallon heittäminen voimakkaasti ja varmasti — sellaiset pelit ovat enemmän omiaan kehittämään nuorukaisista miehiä, kuin ne soveltuvat jo varttuneille miehille.

Lapsen jantereet ovat liian pehmeät, näin sanotaan. Tosin ne ovat vähemmän jäntevät, mutta sen sijaan notkeammat; lapsen käsivarsi on heikko, mutta se on kuitenkin käsivarsi. Suhteellisesti sen tulee voida tehdä kaikki se, minkä toinen samanlainen välikappale aikaansaa. Lasten käsillä ei ole taitavuutta; senvuoksi tahdon että sitä niille annetaan; miehellä, joka olisi harjottanut itseään yhtä vähän kuin ne, olisi yhtä vähä taitoa. Emme voi tuntea elimiemme kelpaavaisuutta, ennenkuin olemme niitä käyttäneet. Ainoastaan pitkälinen kokemus opettaa meitä itsestämme noutamaan hyötyämme, ja tämän kokemuksen saavuttaminen on päämäärä, jota tavoittelemaan meitä ei voida liian aikaisin totuttaa.

Kaikki mikä tapahtuu, on toteutettavissa. Ei mikään ole tavallisempaa kuin se, että näkee taitavia ja hyvin kehittyneitä lapsia, joiden jäsenet ovat yhtä notkeat kuin aikaihmisillä. Melkein kaikilla markkinoilla näkee lapsia, jotka tekevät voimistelutemppeja, kävelevät käsillään, hyppivät ja tanssivat köydellä. Kuinka monena vuotena lapsiseurueet baletti-tansseillaan ovat vetäneet katsojia italialaisiin teattereihin! Kuka ei Saksassa ja Italiassa olisi kuullut puhuttavan kuuluisan Niccolinin pantomiimista? [66] Kuka on koskaan näillä lapsilla huomannut vähemmän kehittyneitä liikkeitä, vähemmän sulavia asentoja, vähemmän tarkkaa korvaa ja vähemmän kevyttä tanssia kuin jo täysin kehittyneillä tanssijoilla? Joskohta lapsilla aluksi onkin paksut, lyhyet ja kömpelöt sormet, pulleat ja tarttumiseen taitamattomat kädet, ei tämä estä useita lapsia osaamasta kirjoittaa ja piirustaa iässä, jolloin toiset eivät vielä osaa pitää kädessään lyijy- eikä teräskynää. Koko Pariisi muistelee vielä pientä englantilaista tyttöä, joka kymmenvuotiaana pianolla teki ihmeitä.[67] Erään virkamiehen perheessä olen nähnyt miten hänen kahdeksanvuotias poikansa pantiin seisomaan pöydälle keskelle lautasia jälkiruokaa syötäessä ja miten hän siinä soitti viulua, joka oli melkein yhtä suuri kuin hän itse, tehden sen niin hyvin, että hänen soittonsa hämmästytti taiteilijoitakin.

Kaikki nämä esimerkit ja lukemattomat muut todistavat mielestäni, että lasten kykenemättömyys meidän ruumiinharjotuksiin on kuviteltua, ja että jos ne eivät ole onnistuneet joitakin suorittamaan, tämä riippuu siitä, ettei niitä koskaan ole tarpeeksi harjotettu.

Huomautetaan kenties minun tässä lankeavan siihen erehdykseen, että suositan lasten ruumiiseen nähden ennenaikuista kehitystä, jota niiden henkeen nähden moitin. Mutta ero on hyvin suuri, sillä toinen näistä edistyksistä on vaan näennäinen, toinen taas todellinen. Olen näyttänyt, ettei heillä itse teossa ole niitä henkisiä kykyjä, joita näyttävät omistavan, jotavastoin ne todella tekevät kaiken, mitä näyttävät tekevän. Muuten tulee aina ottaa huomioon, ettei kaikki tämä ole eikä saa olla muuta kuin leikkiä, luonnon niiltä vaatimaa helpposuuntaista ja vapaaehtoista liikettä, taitoa vaihdella niiden huveja ja saattaa ne niille miellyttävämmiksi, ilman että mikään pakko koskaan muuttaa ne työksi. Sillä mikä seikka onkaan lasten huvien esineenä, jota en voisi saattaa niille opin esineeksi? Ja ellen voisikaan sitä tehdä, kunhan ne vaan vahingotta huvittelevat itseään ja aika kuluu, ei ole väliä siitä edistyvätkö missään suhteessa tässä alkuiässään. Jos sitävastoin pakollisesti pitää opettaa niille sitä tai tätä, niin meneteltäköön miten tahansa, on mahdotonta saavuttaa tarkoitustaan ilman väkinäisyyttä, harmia ja ikävykyksiä.

Se, minkä olen sanonut niiden kahden aistin kehittämisestä, joiden käyttäminen useimmiten tulee kysymykseen ja on tärkein, voi kelvata esimerkiksi muidenkin aistien kehittämisestä. Näkö ja tunto kiinnittävät huomionsa sekä lepo- että liiketilassa oleviin esineisiin; mutta koska ainoastaan ilman värjäminen voi panna kuuloaistin toimimaan, synnyttää ainoastaan liiketilassa oleva esine melua tai ääntä, ja jos kaikki olisi lepotilassa, emme koskaan kuulisi mitään. Yöllä siis, jolloin me liikumme ainoastaan niin paljon kuin meitä haluttaa, ja jolloin meidän ei tarvitse pelätä muita kuin liikkuvia esineitä ja olentoja, on tärkeätä, että korvamme pysyy valppaana, jotta kuulemastamme äänestä voimme päättää, onko sen aiheuttaja suuri vai pieni, etäinen vai läheinen, onko sen värjäminen raju vai heikko. Värähtelevä ilma kohtaa esteitä, jotka palauttavat äänen ja synnyttävät kaikua, mikä toistaa kuuloaistimuksen, ja jotka vaikuttavat, että ääni tuntuu lähtevän toisesta paikasta kuin mistä se todella lähtee. Jos tasangolla tai laaksossa kallistamme korvamme maan tasalle, kuulemme ihmisäänen ja hevoskavioiden kopseen paljon kauempaa kuin pysyessämme pystyssä.

Samoin kuin olemme verranneet näköä kosketukseen, sopii sitä myös verrata kuuloon ja tietää kumpi näiden molempien aistien välittämistä aistimuksista pikemmin saapuu elimeen, jos ne samaan aikaan lähtevät samasta esineestä. Kun näkee kanuunan tulen, on vielä aikaa väistää kuulaa; mutta niin pian kuin laukaus kuuluu, ei siihen enää ole aikaa, silloin kuula jo on perillä. Saatamme päättää kuinka kaukana ukkonen on, siitä ajasta, joka kuluu salamasta jyrähdykseen. Opettakaa lapselle kaikki nämä kokemukset; ottakoon hän selvän niistä, jotka ovat hänelle tarjona ja perehtyköön muihin johtopäätösten avulla. Mielestäni on kuitenkin monta vertaa parempi, että lapsi kokonaan on tietämättä nämä seikat, kuin että aikaihminen pelkillä sanoilla ne sille selittää.

Meillä on elin, joka vastaa kuuloa, nimittäin puhe-elin; meillä ei ole näköä vastaavaa elintä, emmekä voi värejä ilmaista samoin kuin ääniä synnyttämme. Tämä on lisäsy, joka aiheuttaa meitä kehittämään edellistä elintä ja antaa aktiivisen ja passiivisen elimen keskinäisesti tointaan harjottaa.

Ihmisellä on kolmenlaista ääntä, nimittäin puheääni, lauluääni ja intoinen eli korollinen ääni, joka ilmaisee mielenliikutuksia ja joka elähyttää laulua ja puhetta. Lapsella on nämä kolme äänen lajia, samoin kuin miehellä, jos kohta se ei osaa niitä samalla tavoin yhdistää. Lapsi osaa, kuten aikaihmiset, nauraa, huutaa, valittaa, huudahtaa, mutta se ei osaa niihin sekoittaa kahden muun äänen lajin soinnun vaihdosta. Täydellinen musiikki on se, joka paraiten yhdistää nämä kolme äänen lajia. Lapset eivät kykene sellaista musiikkia harjottamaan, eikä niiden laulussa ole sielua. Niiden puheäänikään ei ole sointuvasti painotettua; lapset huutavat, mutta eivät oikein painota sanoja. Ja samoin kuin niiden puheessa on vähä painokkuutta, niiden äänessä on vähä pontevuutta. Meidän oppilaamme on puhuva vielä väröttömämmin ja yksinkertaisemmin, hänessä kun eivät intohimot vielä ole heränneet, joten ne eivät voi sekoittaa väreitään hänen ääneensä. Älkää siis vaatikko, että hänen pitäisi lausua osia murhe- ja huvinäytelmistä, älkääkään myöskään yrittäkö hänelle opettaa niin sanottua deklamoimista. Hän on oleva liian järkevä lausuakseen painottamalla seikkoja, joita hän ei kykene ymmärtämään, ja lausetapoja ja tunteita, joita hän ei koskaan ennen ole kuullut ja kokenut.

Opettakaa häntä puhumaan yksinkertaisesti ja selvästi, hyvin muodostamaan puheäänteensä, ääntämään tarkasti ja teeskentelemättä, tuntemaan ja noudattamaan paino- ja laajuussuhteita, aina lausumaan niin kovalla äänellä, että se kuuluu, mutta välttämään liian änekästä lausumista; tämä on tavallinen vika kouluissa kasvatetuilla lapsilla. Vältettäköön kaikessa liiallisuutta.

Saattakaa samoin hänen lauluäänensä tarkaksi, tasaiseksi ja sointuvaksi ja hänen korvansa herkäksi tahdille ja harmonialle, mutta tämä riittääköön. Jäljittelevä sekä teattereissa esitetty musiikki ei ole hänen iälleen sovelias; enpä edes tahtoisi että hänen lauluunsa liittyisi sanoja. Jos hän taas tahtoisi laulaa tällaisia lauluja, koettaisin sepittää lauluja varta vasten hänelle, nimittäin sellaisia, jotka huvittaisivat hänen ikäistänsä, ja yhtä yksinkertaisia kuin hänen ajatusmaailmansa.

On luonnollista että minä, joka en ollenkaan pidä kiirettä opettaakseni häntä kirjoitettua lukemaan, en myöskään jouduta hänen nuottien oppimisestaan. Pitäkäämme kaukana hänen aivoistaan kaikki seikat, jotka vaativat vaivalloista tarkkaavaisuutta, ja älkäämme kiirehtikö hänen huomionsa kiinnittämistä sovinnaisiin merkkeihin. Myönnän että tämä seikka näyttää kohtaavan vaikeuksia. Sillä vaikka nuottien tunteminen aluksi ei näytä olevan tärkeämpi laulutaitoa varten kuin kirjainten osaaminen puhumista varten, on kuitenkin eroa siinä, että puhuessamme lausumme omia ajatuksiamme, mutta laulaessamme ainoastaan toisen ajatuksia. Ja jotta näitä voisi ilmaista, täytyy osata niitä lukea.

Mutta ensiksikin voi niitä kuulla, sen sijaan että niitä lukisi, ja laulun opimme korvan avulla vielä helpommin kuin silmän. Lisäksi, jotta hyvin ymmärtäisi musiikkia, ei riitä, että sitä ainoastaan esittää, tulee myöskin osata säveltää; toinen näistä on opittava toisen avulla, muuten emme koskaan hyvin perehdy musiikkiin. Harjottakaa pientä musiikinharrastajanne ensin säveltämään hyvin säännöllisiä ja tarkkatahtisia säkeitä ja sitten liittämään ne yhteen hyvin yksinkertaisella modulatsioonilla ja lopuksi osottamaan niiden eri suhteita oikealla jaoituksella, mikä tapahtuu oikean rytmin ja oikeiden paussien valitsemisella. Ennen kaikkea tulee välttää teeskenneltyjä, intohimoisia ja liian tunteellisia lauluja. Olkoon melodia aina laulava ja yksinkertainen, johtukoon se aina äänilajin pääsävelistä ja kaikukoon siitä aina perussävel niin selvästi, että pikku laulaja sen kuulee ja että hän vaivatta voi sitä säestää. On näet tärkeätä että hän, kehittääkseen äänensä ja korvansa tarkaksi, aina laulaa pianon säestyksellä.

Voidakseen panna painoa säveliin, ne äännetään selvästi esitettäessä; siitä on johtunut se tapa, että laulaessa nuotit merkitään erityisillä tavuilla. Jotta voitaisiin erottaa eri sävelet, tulee antaa erityiset nimet niille ja niiden välisille ääniaskelille. Siitä johtuvat intervallien nimet ja pianon koskettimien ja skaalan nuottien niminä käytetyt kirjaimet. C ja A osottavat määrättyjä, muuttumattomia ja aina samojen koskettimien synnyttämiä säveliä. *Ut* ja *la*[68] nimien laita on toisin. *Ut* on säännöllisesti duur-skaalan toonika tai moll-skaalan mediantti. *La* on säännöllisesti moll-skaalan toonika tai duur-skaalan kuudes sävel. Siis kirjaimet osottavat musiikki-järjestelmämme sävelsuhteiden muuttumattomia rajoja, tavuut eri äänilajien samanlaatuisten sävelsuhteiden vastaavia rajapisteitä. Kirjaimet ilmaisevat pianon koskettimia ja tavuut äänilajin ääniaskeleita. Ranskalaiset säveltaiteilijat ovat eriskummaisella tavalla sekoittaneet nämä eri käsitteet; he ovat sekoittaneet tavuiden merkityksen kirjainten merkitykseen ja turhaan antaen koskettimille kaksinkertaiset merkit, eivät ole jättäneet mitään merkkejä, jotka osottaisivat skaalan säveliä. Heistä siis *ut* ja *c* aina on sama seikka, mikä on väärin, sillä mikä merkitys siis olisi *c*:llä? Tämän vuoksi heidän solfezhin harjottamisensa on äärettömän vaikeata, olematta samalla hyödyllinen ja antamatta mitään selvää käsitystä ymmärrykselle; tämän metodin mukaan näet esim. tavuut *ut* ja *mi* voivat yhtä hyvin ilmaista suurta, pientä, ylinousevaa tai vähennettyä terssiä. Mikähän surkea sallimus on säätänyt että juuri siinä maassa, jossa kirjoitetaan kauneimmat musiikkia käsittelevät teokset, sitä on kaikkein vaikein oppia.

Noudattakaamme oppilaamme kanssa yksinkertaisempaa ja selvempää menettelyä; hänen ei tarvitse tuntea muuta kuin kaksi äänilajia, joiden sävelsuhteet aina ovat samat ja samojen tavuiden nimiset. Joko hän laulaa tai soittaa, tulee hänen aina osata jokaisesta kahdestatoista sävelestä, joita hän voi pitää perussävelenä, muodostaa äänilaji; ja moduleeratkoon hän sitten d:stä, c:stä tai g:stä j.n.e., tulee loppusävelen aina olla *ut* tai *la*, riippuen äänilajista. Tällä tavoin menettelemällä aina saatte oppilaanne ymmärtämään; äänilajin oleelliset sävelsuhteet sekä mitä lauluun että soittoon tulee, ovat aina hänelle ilmeisen selvät, hänen esittämisensä on oleva täsmällisempää ja hänen edistymisensä nopeampi. Ei ole mitään hullunkurisempaa kuin se, mitä ranskalaiset sanovat luonnonmukaiseksi solfeesiksi; tämä näet estää oikean käsityksen itse asiasta ja tarjoaa sen sijaan oudon käsityksen, joka vaan on omansa viemään harhaan. Ei mikään ole luonnollisempaa kuin solfesoiminen äänilajia muuttamalla, niin pian kuin äänilaji on transponeerattu. Mutta onpa tässä jo liiaksikin puhuttu musiikista. Opetettakoon sitä miten tahansa, kunhan se vaan aina pysyy pelkkänä huvina.

Olemme nyt siis hyvin oppineet tuntemaan vierasten esineiden ominaisuudet meidän ruumiiseemme nähden, niiden painon, muodon, värit, tiivyyden, suuruuden, etäisyyden, lämpötilan, lepo- ja liiketilan. Tiedämme mitkä niistä ovat senlaatuiset, että meidän sopii niitä lähestyä tai niistä poistua, miten meidän tulee menetellä voittaaksemme niiden vastustusvoiman tai asettaaksemme niitä vastaan sellaisen voiman, joka meitä suojelee niiden vahingolliselta vaikutukselta. Mutta tämä ei riitä; meidän oma ruumiimme kuluu lakkaamatta ja sen voimat ovat siis alati uudistettavat. Joskohta ruumiillamme on kyky muuttaa toisia aineita niiksi aineiksi, joista ruumiimme on kokoonpantu, ei näiden aineiden valinta ole yhdentekevä. Kaikki aineet eivät tarjoa ihmiselle ravintoa; ja ravinnoksi kelpaavista aineista ovat toiset ihmiselle soveliaampia ja toiset sopimattomampia, riippuen hänen suvustaan, siitä ilmanalasta, jossa hän asuu, hänen erityisestä ruumiinlaadustaan ja hänen yhteiskunnallisen asemansa määräämästä elintavasta.

Kuolisimme nälkään tai myrkytykseen, jos meidän, valitaksemme sopivat ravintoaineet, täytyisi odottaa kunnes kokemus olisi opettanut meitä niitä tuntemaan ja valitsemaan. Mutta kaikkiihyvä kaitselmus, joka on järjestänyt niin, että tuntevien olentojen mielihyvätunteet edistävät heidän itsesuojelimestaan, ilmoittaa meille sen avulla, mikä on mieluista makuaistillemme, mikä sopii ravinnoksi vatsallemme. Ihmisellä ei olekaan luonnontilassa luotettavampaa lääkäriä kuin hänen oma ruokahalunsa; enkä epäile hetkeäkään että ihmisen pysyessä luonnontilassa ne ravintoaineet, joita hän piti hyvänmakuisimpina, myöskin olivat hänelle terveellisimmät.

Tämän lisäksi Luoja ei ainoastaan tyydytä niitä tarpeita, jotka hän on meille antanut, vaan myös niitä jotka itse itsellemme hankimme. Ja antaakseen halumme aina käydä tarpeidemme rinnalla hän on säätänyt, että makumme vaihtelee ja muuttuu elintapojemme mukana. Kuta enemmän poistumme luonnontilasta, sitä enemmän menetämme luonnollista makuamme; tai tottumus muuttuu meille toiseksi luonnoksi, joka meissä siihen määrään astuu alkuperäisen sijaan, ettei yksikään meistä enää sitä tunne.

Tästä seuraa että luonnollisin maku välttämättömästi myöskin on yksinkertaisin; sillä se helpoimmiten muuttuu; jos se sitävastoin hienostuu ja kiihottuu mielikuvituksemme vaikutuksesta, se kehittyy muuttumattomaksi. Ihminen, joka ei pysyvästi asu missään maassa, tottuu vaivatta minkä maan tapoihin tahansa; mutta yhteen maahan kiintynyt ihminen ei enää voi tottua toisiin maihin.

Tämä näyttää minusta todelta joka suhteessa, mutta erittäinkin mitä varsinaiseen makuun tulee. Ensimmäinen ravintoaineemme on maito; vasta vähitellen totumme karkeampimakuisiin ruokiin, jotka alussa ovat meille vastenmieliset. Hedelmät, vihannekset, yrtit ja lopuksi vähän höysteetöntä, paistettua lihaa muodostivat ensimmäisten ihmisten juhla-ateriat.[69] Kun villi ihminen ensi kerran juo viiniä, hän vetää suunsa väärään ja työntää viinilasin luotaan; meidänkään parissa ei kukaan, joka on elänyt kahdenkymmenen vuotiaaksi maistamatta käyneitä juomia, voi niihin tottua; olisimme kaikki ehdottomasti raittiita, ellei meille nuoruudessamme olisi annettu viiniä. Kuta yksinkertaisempi makumme on, sitä yleisempi se on; yleisimmin tunnetaan vastenmielisyyttä eri aineista sekoitettuja ruokalajeja kohtaan. Onko koskaan nähty kenenkään ihmisen inhoavan leipää ja vettä? Siinä on luonnon viittaus, se on myös meidän ojennusnuoramme. Säilyttäkäämme lapsessa sen alkuperäinen maku mikäli mahdollista; olkoon lapsen ravinto tavallista ja yksinkertaista, ja tottukoon sen kitalaki ainoastaan vähäisessä määrin höysettyihin ruokiin, älköönkään se muodostako itselleen omaa omituista makua.

En tässä tutki onko tämä elintapa terveellisempi vai ei; sillä tämä seikka ei yhdy tässä noudattamaani tarkoitukseen. Minulle riittää pitääkseni sitä parempana että se on enimmäkseen luonnon mukainen ja että se helpoimmin saattaa mukautua toiseen elintapaan. Ne, jotka väittävät että tulee totuttaa lapset sellaisiin ruokiin, joita ne suurina tulevat nauttimaan, eivät mielestäni puhu järkevästi. Miksi pitäisi niiden ravinnon olla sama, kun niiden elintapa on niin erilainen? Mies, joka on väsynyt työstä, huolista ja vaivoista, tarvitsee voimakasta ruokaa, joka antaa hänen aivoilleen uutta elinvoimaa. Lapsi, joka on iloisesti temmeltänyt ja jonka ruumis yhä vielä kasvaa, tarvitsee ainoastaan runsaasti ruokaa, mistä siihen syntyy paljo ravinto-mehua. Muuten täysi-ikäisellä miehellä on jo asemansa, virkansa ja kotinsa;

mutta kuka voi varmasti sanoa mitä kohtalo tarjoaa lapselle? Älkäämme missään suhteessa totuttako sitä niin määrättyihin muotoihin, että sen on ylen vaikeata tarpeen vaatiessa niistä vapautua. Älkäämme menetelkö niin, että lapsi kuolee nälkään toisissa maissa, ellei se laahaa mukanaan ranskalaista keittiömestaria ja että se jonakin päivänä sanoo ainoastaan Ranskassa osattavan syödä hyvää ruokaa. Ohimennen sanoen, mikä epäilyttävä ylistely! Minä päinvastoin sanoisin, että ranskalaiset yksin eivät osaa syödä, he kun tarvitsevat erityistä keittiötaitoa, jotta ruoat heille kelpaisivat.

Kaikista eri aistimuksistamme maku yleensä vaikuttaa meihin välittömimmin. Meille onkin paljon tärkeämpää hyvin tuntea ja arvostella niitä aineita, joiden tulee muodostaa osa omasta ruumiistamme, kuin niitä aineita, jotka ainoastaan sitä ympäröivät. Tuhannet seikat ovat yhdentekevät kosketukselle, kuulolle ja näölle; mutta ei ole juuri mitään välinpitämätöntä maulle. Lisäksi tämän aistin toiminta on vallan fyysillinen ja aineellinen, se on ainoa aisti, joka ei pane mielikuvitusta toimimaan tai johon mielikuvitus ainakin vähimmin yhtyy, jotavastoin jäljittely ja mielikuvitus usein sekoittavat henkisyttä kaikkien muiden aistien toimintaan. Yleensä herkkäsydämykset ja heikumalliset ja intohimoiset ja todella tunteelliset luonteet, joita muut aistit helposti kiihottavat, ovat jotenkin kylmät maun vaikutuksille. Mutta juuri sen kokemuksen nojalla, joka näyttää asettavan makuaistin muita alemmaksi ja tekevän sen orjuuteen joutumisen niin halveksittavaksi, minä puolestani teen sen johtopäätöksen, että sopivin keino hallita lapsia on ohjata niitä sen avulla, mikä niille maistuu hyvin. Jos tahdomme käyttää ulkonaista vaikutinta, on parempi antaa valtaa niiden herkkutelevaisuudelle kuin turhamielisyydelle, sillä edellinen on luonnollinen vietti, joka välittömästi johtuu makuaistista, jotavastoin jälkimäinen johtuu mielikuvituksesta ja on ihmisoikkujen ja kaikenlaisten väärinkäytösten alainen. Hetkutelevaisuus on lapsuuden intohimo; mutta se ei voi vastustaa ainoatakaan toista intohimoa, vaan haihtuu niin pian kuin muita kiihottimia ilmaantuu. Ja uskokaa minua: lapsi on varsin pian lakkaava ajattelemasta sitä, mitä se syö, ja kun sen sydän kiintyy muuhun, ei se enää ajattele sellaista, mikä hivelee sen kitalakea. Kun se varttuu suureksi, tuhannet raivokkaat tunteet syrjäyttävät herkkutelevaisuuden ja kiihottavat turhamielistä itserakkautta: sillä viimeainittu intohimo kehittyy kaikkien muiden intohimojen kustannuksella ja valtaa lopulta ne kaikki. Olen joskus tarkannut sellaisia ihmisiä, jotka panevat hyvin suurta arvoa herkullisiin ruokiin ja jotka aamulla herätessään ajattelivat mitä tulisivat syömään päivän kuluessa ja kuvailivat ateriaa tarkemmin kuin Polybius on kuvannut taistelua. Minusta kaikki nämä niin sanotut miehet eivät ole olleet muuta kuin neljänkymmenvuotiaita lapsia, vailla voimaa ja lujuttua, *fruges consumere nati*.^[70] Herkkutelevaisuus on sellaisten sydänten pahe, joilla ei ole mitään ryhdikästä vakavuutta. Herkkusuun sielu piilee kokonaan hänen kitalaessaan, eikä hän ole luotu muuta varten kuin syömään. Ollen typerä ja kyvytön on hän oikealla paikallaan ainoastaan ruokapöydässä, eikä hän osaa arvostella muuta kuin ruokalajeja. Suokaamme hänelle kadehtimatta tämä virka; se näet on hänelle sopivin kaikista, onneksi meille ja hänelle itselleen.

Se osottaa suurta kokemattomuutta, joka pelkää herkkutelevaisuuden voivan juurtua kyvykkääseen lapseen. Lapsena emme tosin ajattele muuta kuin syömistä; nuoruuden iässä emme sitä enää ajattele, kaikki meille kelpaa ja meillä on paljo muuta tehtävää. En kuitenkaan neuvo varomattomasti käyttämään niin alhaista kiihotinta enkä herkkupalojen muodossa kehottamaan lapsia kauniin teon tuottamaa kunniaa tavoittelemaan. Mutta en huomaa miksi ei puhtaasti ruumiillisia harjoituksia voisi rohkaista aineellisilla ja makua hivelevillä palkinnoilla, koska lapsuus ei ole tai koska sen ainakaan ei pitäisi olla muuta kuin leikkiä ja reipasta huvia. Kun joku Mallorca-saaren poikasista näkee puun latvassa riippuvan korin ja lingollaan heittää sen siitä alas, on kaiketi vallan oikein, että hän taitavuudestaan saa palkan ja että hyvä aamiainen korvaa ne voimat, jotka hän on käyttänyt sitä hankkiakseen.^[71] Kun spartalainen nuorukainen alttiina vaaralle saada sata raipanlyöntiä, taitavasti hiipii kyökkiin, mistä varastaa elävän revonpoikasen, kun hän kätkee sen nuttuunsa viedäkseen sen pois ja kun se häntä raapii ja puree verille, ja kun tuo poika, peläten yllätyksen tuottamaa häpeää, silmiä räpäyttämättä antaa repiä sisälmyksiään päästämättä ainoatakaan tuskan ääntä, on vallan oikein ja kohtuullista, että hän lopuksi hyötyy saaliistaan ja saa syödä sen, sittenkuin se melkein on syönyt hänet. Älköön hyvää ateriaa koskaan tarjottako palkkana, mutta miksi se ei voisi olla niiden vaivojen tulos, joita on nähty sitä hankittaessa; Émile ei suinkaan ole pitävä kivelte panemaani kakkua palkkana siitä, että hän on hyvin juossut; hän ainoastaan tietää, että ainoa keino saada tuo leivos on se, että hän saa sen käteensä ennen toisia.

Tämä ei ollenkaan vastusta niitä mielipiteitä, jotka äsken lausuin ruokalajien yksinkertaisuuden puolesta. Ei näet vedotessaan lasten ruokahaluun tarvitse kiihottaa niiden aistillisuutta, vaan tulee ainoastaan tyydyttää luonnontarvetta. Ja tämä saavutetaan mitä yksinkertaisimmilla keinoilla, ellei tahallansa koeteta hienostaa lasten makua. Niiden alituinen ruokahalu, jonka niissä nostaa varttumisen tarve, on varma höyste, joka korvaa monen muun. Hedelmät, maitoruuat, joku leivos, joka on tavallista leipää maukkaampi, ja etenkin taito sopivan suuruisina annoksina jaella tätä kaikkea — siinä on meille keino johtaa kokonaisia lapsijoukkoja maailman ääriin, ilman että on tarpeellista niissä herättää makua kitalakea hiveleviin ruokiin tai turmella niiden makuaistia.

Seikka, joka todistaa, ettei mieltymys lihaan ole ihmiselle luonnollinen, on se, että lapset ovat

välinitämättömät tämän ruokalajin suhteen ja että ne kaikki enemmän pitävät kasviruuista, maitoliemistä, leivoksista, hedelmistä, j.n.e. On hyvin tärkeätä, ettei tätä alkuperäistä makua johdeta harhaan ja ettei lapsia tehdä liharuokia himoitseviksi. Ellei niiden terveys tästä kärsikään, niiden luonne siitä kärsii. Miten tahansa tätä kokemusta selitettäneenkin, on varma, että suuret lihansyöjät yleensä ovat julmemmat ja raaemmat kuin kaikki muut ihmiset. Tämä huomio on tehty kaikilla seuduilla ja kaikkina aikoina. Englantilaisten raakuus on tunnettu.[72] Persialaiset tulenpalvelijat ovat mitä lempeimpiä ihmisiä.[73] Kaikki villit ovat julmia; mutta heidän tapansa eivät tätä julmuutta aiheuta, vaan heidän ravintonsa. He menevät sotaan samoin kuin menisivät metsästysretkelle ja kohtelevat ihmisiä kuin karhuja. Englannissa eivät teurastajat kelpaa todistajiksi,[74] eivätkä edes kirurgit. Suuret pahantekijät karkaisevat itseään murhatekojaan varten juomalla verta. Homeros kuvaa kyklooppeja, jotka olivat lihansyöjiä, kauheiksi ihmisiksi ja lotofaageja niin ystävälliseksi ja rakastettavaksi kansaksi, että jokainen, joka oli tullut kosketukseen heidän kanssaan, unhotti oman isänmaansa ja jäi asumaan heidän pariinsa.

"Kysyt minulta", sanoi Plutarkos, "miksi Pytagoras pidättäytyi syömästä eläinten lihaa, mutta minä päinvastoin kysyn sinulta: miten rohkea oli se ihminen, joka ensiksi pani suuhunsa teurastetun eläimen lihaa, joka hampaillaan mursersi äsken tapetun elukan luita, joka antoi kantaa eteensä pöytään kuolleita ruumiita ja upotti vatsaansa niiden eläinten jäseniä ja elimiä, jotka muutama hetki sitä ennen määkivät, mylvivät, astuivat ja näkivät? Miten hänen kätensä saattoi pistää rauta-asetta tuntevan olennon sydämeen? Miten hänen silmänsä saattoivat kestää murhan näkyä? Miten hän saattoi nähdä tuota eläinparkaa teurastettavan, nyljettävän ja kappaleiksi leikeltävän? Miten saattoi hän katsella vielä vavahtelevia lihapalasia? Kuinka niiden haju ei pannut häntä voimaan pahoin? Eikö hän tuntenut inhoa, vastenmielisyyttä ja kauhua kosketellessaan näiden haavojen likaa ja pestessään pois mustaa hyytynyttä verta joka niitä peitti."

"Nyljetty vuota se matavi maassa,
Liha jo mylvivi vartahassa.
Syödä sit' ei voi ihminen vapisematta,
Eikä sen valitushuutoa kuuntelematta."

"Tuollaiset epäilemättä olivat hänen tunteensa kun hän ensi kerran voitti luonnon syödäkseen tämän kamalan aterian, kun hän tahtoi tyydyttää nälkäänsä elävän eläimen lihalla, eläimen, joka vielä kävi laitumella, ja kun hän epäröi, miten piti teurastaa, leikellä palasiksi ja paistaa karitsa, joka nuoleskeli hänen käsiään. On syytä oudoksua niitä, jotka panivat alkuun tällaiset ateriat, eikä niitä, jotka niistä pidättäytyvät. Edelliset voisivat vielä puolustaa raakalaisuuttaan syiden avulla, jotka puuttuvat meiltä, joten me olemme sata kertaa suurempia raakalaisia kuin he."

"Te onnelliset kuolevaiset, jumalien lemmikit — voisivat meille sanoa nuo ensimmäiset ihmiset — verratkaa aikoja toisiinsa ja huomatkaa kuinka onnellisessa asemassa te olette, ja kuinka kurjassa tilassa me olimme! Täyttää kehitystään saavuttamaton maa ja sumujen täyttämä ilma eivät vielä olleet vuodenaikojen vaikutuksen alaisina. Jokien säännötön virtaus uursi rantoja joka taholta. Lammet, järvet, syvät suot peittivät tulvien kolme neljännestä maan pinnasta; jäljellä oleva neljännes oli pienten metsikköjen tai hedelmättömien metsien peittämänä. Maa ei tuottanut mitään hyviä hedelmiä. Meillä ei ollut mitään kyntöaseita, emme tunteneet sellaisten käyttämistä, ja kun emme olleet mitään kylväneet, ei meillä ollut odotettavissa mitään elonkorjuuta. Nälkä ei siis ollenkaan hellittänyt. Talvella sammal ja puiden kaarna olivat tavallisia ravintoaineitamme. Jotkut vihreät juolasheinän ja kanervan juuret tarjosivat meille juhla-aterian, ja kun ihmiset olivat löytäneet pähkinöitä, tammen tai pyökinterhoja, he tanssivat riemuiten tammen tai pyökin ympärillä laulaen maalaissävelmää, mainiten maata imettäjäkseen ja äidikseen. Tämä oli heidän ainoa juhlaansa ja ainoa huvinsa. Kaikki muu heidän elämässään oli pelkkää surua, vaivaa ja kurjuutta."

"Kun viimein hävitetty ja alaston maa ei enää tarjonnut meille mitään, oli meidän pakko solvaista luontoa, ylläpitääksemme henkeämme, ja me söimme onnettomuustovereitamme ennemmin kuin itse kuolimme heidän kanssaan. Mutta kuka pakottaa teitä, julmat ihmiset, vuodattamaan verta? Katsokaa mikä onnellisuuden yltäkyläisyys teitä ympäröi! Kuinka paljon hedelmiä maa teille tuottaa! Kuinka paljon rikkauksia pelot ja viinitarhat teille antavat! Kuinka monet eläimet tarjoavat teille maitonsa ravinnoksenne, villansa pukimiksenne! Mitä enempää te niiltä vaaditte, ja mikä raivo saattaa teidät tekemään niin monta murhaa, vaikka teillä on yllin kyllin omaisuutta ja ravintoaineita! Miksi valehtelette maaemollemme syyttäen sitä siitä, ettei se muka voi teitä elättää? Miksi teette syntiä Cerestä, pyhien lakien keksijää ja suopeata Bakhosta, ihmisten lohduttajaa kohtaan, ikäänkuin heidän tuhlailevat lahjansa eivät riittäisi ylläpitämään ihmiskuntaa? Miten on teillä sydäntä kantaa heidän makeiden hedelmiensä sekaan pöydälle eläinten luita ja juoda maitoa ja samalla niiden eläinten verta, jotka ovat teille tuon maidon antaneet? Pantterit ja jalopeurat, joita sanotte raateleviksi pedoiksi, seuraavat vaistoaan pakosta, tappaen toisia eläimiä elääkseen. Mutta te olette sata kertaa niitä julmemmat, poljette pakotta oikean vaistonne antautuaksenne veriseen herkullisuuteenne. Ne eläimet, joita te syötte, eivät ole sellaisia, jotka syövät muita eläimiä. Raatelevia eläimiä ette syö, vaan matkitte

niitä. Te himotsette ainoastaan viattomien ja lempeiden eläinten lihaa, jotka eivät tee pahaa kellekään, jotka kiintyvät teihin ja palvelevat teitä, ja jotka te ahmitte suuhunne palkaksi niiden palveluksesta."

"Oi sinä luonnon murhaaja, jos itsepäisesti väität luonnon tehneen sinut ahmien syömään kaltaisiasi, olentoja, jotka ovat lihaa ja luuta, tunteellisia, ja elolliset kuten sinä itse, niin tukahuta ainakin se kauhu, jonka se sinussa herättää näitä kamaloita aterioita kohtaan. Tapa nuo eläimet itse omin käsin, ilman rauta-asetta; leikkele ne kappaleiksi kynsilläsi, kuten jalopeurat ja karhut tekevät. Pure tuota härkää ja raatele se kappaleiksi, paina kyntesi sen nahkaan. Syö tuo karitsa elävältä, syö sen liha vallan lämpimänä ja juo sen sielu sen veren mukana. Vapiset, et rohkene tuntea hampaittesi välissä vielä elävän lihan vavahdusta. Mikä kurja olento oletkaan! Ensin tapat eläimen ja sitten syöt sen, ikäänkuin kuolettaaksesi sen kaksi kertaa. Mutta tämäkään ei vielä riitä; kuollut liha on sinulle vastenmielistä, sisälmyksesi eivät sitä kestä, se on muutettava tulen avulla, se on keitettävä, paistettava ja valmistettava höysteillä, jotka salaavat sen alkuperäisen maun. Sinä tarvitset makkarakauppiaita, keittäjiä ja paistajia, sanalla sanoen henkilöitä, jotka poistavat murhan kauhun ja verhoavat kuolleita ruumiit, jotta ei näiden muuttelujen pettäminen makuaisti pitäisi vastenmielisenä sitä, mikä sille on outoa, ja jotta se pitäisi hyvänmakuisina kuolleita ruumiita, joiden näkyä silmä vaivoin kestäisi."

Joskohta tämä pala on vieras aineelleni, en ole voinut vastustaa haluani julkaista sitä tässä, ja luulen että harvat lukijoistani minua siitä ovat moittivat.

Muuten, minkä elintavan määrännetekin lapsillenne, kunhan vaan totutatte ne yleisiin ja yksinkertaisiin ruokiin, niin antakaa niiden syödä, juosta ja leikkiä niin paljo kuin niitä haluttaa. Voitte olla varmat siitä, etteivät ne koskaan syö liiaksi ja etteivät ne saa vatsakipuja. Mutta jos puolet päivästä annatte niiden kärsiä nälkää, ja jos ne sitten pääsevät välttämään valvontaanne, hankkivat ne itselleen tarmon takaa korvausta ja syövät vatsansa piloille, jopa niinkin paljon, että halkeavat. Ruokahalumme muuttuu kohtuuttoman suureksi ainoastaan sentähden, että tahdomme antaa sille muita sääntöjä kuin mitkä luonto on määrännyt. Kun alati sovittelemme, määräämme, lisäämme ja vähennämme, emme toisin sanoin hellitä vaakaa kädestämme. Mutta tämän vaa'an mittana ei ole vatsamme, vaan mielijohteemme. Mutta palaan esimerkkeihini. Talonpojilla on leipäkaappi ja hedelmä-aitta alati auki. Eivätkä heidän lapsensa ja aikaihmisensä tunne vatsakipuja.

Jos kuitenkin sattuisi niin, että joku lapsi söisi liiaksi, mitä en luule mahdolliseksi, jos seurataan minun metodiani, niin on helppo huvittaa sitä sille mieluisilla seikoilla siihen määrin, että se huomaamattaan voisi nälästä uupua. Kuinka monet tällaiset varmat ja helpot keinot jäävät kaikilta kasvattajilta käyttämättä; Herodotos kertoo että ly dialaiset äärimäisen nälänhädän ahdistamina saivat päähänsä panna toimeen leikkejä ja muita huvituksia, jotka saattoivat heidät unhottamaan nälkäänsä, joten viettivät päiväkausia ajattelematta syömistä.[75] Oppineet kasvattajanne ovat ehkä lukeneet sata kertaa tämän kertomuksen, huomaamatta millä tavoin sitä voi käyttää lasten kasvattamisessa. Joku heistä kenties huomauttaa minulle ettei lapsi kernaasti hylkää päivällistään mennäkseen lukemaan läksyään. Arvoisa opettaja! siinä olet oikeassa; minä en ajatellutkaan moista huvia.

Hajuaisti suhtautuu makuun samoin kuin näkö kosketukseen. Haju ilmoittaa maulle edeltäpäin millä tavoin se tai se aine on siihen vaikuttava ja panee joko sitä pakenemaan tai tavoittelemaan, riippuen tuosta edeltäpäin saadusta vaikutuksesta. Olen kuullut sanottavan, että villeillä on vallan toisin toimiva hajuaisti kuin meillä ja että heidän mielipiteensä hyvästä ja huonosta hajusta on vallan erilainen kuin meillä. Minä puolestani sen hyvin uskon. Hajuaistimukset ovat itsessään heikkoja aistimuksia. Ne kiihottavat enemmän mielikuvitusta kuin aisteja, eivätkä vaikuta niin paljoa sillä, minkä ne todella tarjoavat, kuin sillä, mitä panevat odottamaan. Jos tämä on totta, on selvää, että toisten ihmisten maku, joka heidän elintapansa kautta on muuttunut paljoa erilaisemmaksi kuin toisin elävien ihmisten, saattaa heidät tuntemaan vallan toisin maun edelläkävijää, hajua. Tattari varmaankin yhtä halukkaasti haistelee hevosraadon reittä, kuin joku meidän metsästäjistä puoleksi mädännyttä peltopyytä.

Puhtaasti ulkonaiset aistimukset, kuten esim. se, että sieraimissa tuntuu kukkalavan tuoksu, varmaankin jäävät kokematta sellaisilta ihmisiltä, jotka astuvat liiaksi, pitääkseen kävelemistä hauskana, tai sellaisilta, jotka eivät tee tarpeeksi työtä, jotta lepo tuntuisi heistä suloiselta. Alati nälkäiset ihmiset eivät luultavasti suuresti nauttisi tuoksuista, jotka eivät ilmaise mitään syötävää. Haju on mielikuvituksen aisti. Koska se saattaa hermot kovempaan ponnistukseen, se varmaankin hyvin tuntuvasti vaikuttaa aivoihin. Tämän vuoksi se hetkeksi elähyttää, mutta väsyttää ajan pitkään. Sen vaikutukset lemmen alalla ovat jotenkin tunnetut. Naisen pukuhuoneen hieno tuoksu ei ole mikään heikko ansa. Enkä tiedä, pitääkö onnitella vai surkutella sitä viisasta miestä, joka on niin vähässä määrin hyvien tuoksujen vaikutukselle altis, etteivät hänen lemmittynsä povellet kiinnitettyt kukat koskaan ole saaneet hänen sydäntään nopeammin sykkimään.

Hajuaisti ei liene alkuiässä varsin vahva; silloin näet mielikuvitus, jota vasta harvat intohimot ovat vilkastuttaneet, tuskin vielä on kiihotuksille altis, ja silloin ei vielä ole tarpeeksi kokemusta arvata toisen aistin nojalla, mitä toinen lupaa. Tämän johtopäätöksen osottaa kokemus vallan oikeaksi; ja on

varma että tämä aisti vielä on epäselvä ja melkein tylsä useimmilla lapsilla. Tosin lasten aistimuskkyky on yhtä hieno, ehkäpä hienompikin kuin aikaihmisillä. Mutta ne kun eivät siihen yhdistä mitään muuta käsitystä, eivät ne helposti siitä tunne mielihyvää eivätkä mielihapaa, joten haju ei vaikuta niihin miellyttävästi eikä vastenmielisesti, kuten meihin. Luulen että pitämättä kiinni tästä järjestelmästä ja tarvitsematta turvautua eri sukupuolien vertailevaan anatomiaan, voi helposti löytää syyn siihen, miksi naiset yleensä tuntevat vahvempaa vaikutusta hajuista kuin miehet.

Sanotaan Kanadan villien nuoruudesta alkaen kehittävän hajunsa niin tarkaksi, että he, vaikka heillä onkin metsäkoirat, eivät huoli niitä käyttää metsästäessään, vaan tekevät itse metsäkoiran virkaa. Mielestäni on selvää, että voisi kehittää lasten hajuaistia yhtä tarkaksi, jos totuttaisi ne vainuten löytämään ateriansa, samoin kuin koira vainullaan löytää saaliinsa. Mutta en huomaa, mitä hyötyä niillä itse teossa olisi siitä, paitsi että oppisivat tuntemaan haju- ja makuaistin keskinäistä suhdetta. Luonto on pitänyt huolta siitä, että meidän on pakko tuntea tämä suhde. Se on saattanut viime mainitun aistin toiminnan melkein erottamattomaksi edellisen toiminnasta asettamalla niiden elimet vieretysten ja sijoittamalla niille suuhun suoranaisen välittäjän, niin ettemme tunne minkään aineen makua samalla tuntematta sen hajua. Soisin vaan, ettei sekoitettaisi tätä luonnollista suhdetta siten, että lapselle annetaan lääkettä jonka pahaa makua on koetettu lieventää jollakin hyvänhajuisella aineella, sillä molempien eri aistimusten ristiriita on liian suuri, jotta lasta voisi pettää. Kun näet toiminnaltaan vahvempi aisti hävittää toisen aistin vaikutuksen, lapsi nielee lääkkeen yhtä vastenmielisesti. Tämä vastenmielisyys ulottuu kaikkiin samanaikuisiin aistimuksiin. Niin pian kuin heikoinkin niistä jälleen herää, mielikuviutus palauttaa toisenkin niistä. Täten tuollainen itsessään sangen hyvä haju on hänestä peräti vastenmielinen, ja näin varomaton huolenpitomme vaan lisää epämieluisien aistimusten lukua miellyttävien kustannuksella.

Seuraavissa kirjoissa aion puhua kuudennen aistin, niin sanotun yleisaistin (sens commun) kehityksestä, vähemmän sentähden, että se on yhteinen kaikille ihmisille kuin sentähden, että se on tulos muiden aistien hyvin järjestetystä kehittämisestä ja että se ilmaisee meille olioiden luonnon, yhdistämällä niiden kaikki ulkonaiset ominaisuudet. Tällä kuudennella aistilla ei siis ole mitään erityistä elintä. Se sijaitsee vaan aivoissa ja sen puhtaasti älyperäisiä aistimuksia sanotaan mielteiksi tai mielikuviiksi. Näiden mielikuviemme lukuisuuden mukaan mitataan tietojemme laajuus. Niiden selvyys ja tarkkuus muodostaa ymmärryksen terävyyden. Taitoa verrata niitä toisiinsa sanotaan inhimilliseksi järjeksi. Siis se, mitä olen sanonut aistimukselliseksi tai lapselliseksi järjeksi, on siinä, että muodostetaan yksinkertaisia mielikuvia useiden aistimusten avulla, ja se mitä sanon äylliseksi eli inhimilliseksi järjeksi on siinä, että muodostetaan kokoonpantuja mielikuvia useiden yksinkertaisten mielteiden avulla.

Jos oletamme, että minun metodini on luonnonmukainen ja etten ole erehtynyt sen käyttämisen suhteen, olemme siis johtaneet oppilastamme aistimusten maailman läpi aina nuoruuden iän järkevyyden rajoille. Ensimmäinen askel, minkä tästä astumme eteenpäin, on oleva miehen askel. Mutta ennenkuin siirrymme tähän uuteen kehitysjakoon, luokaamme vielä lyhyt katse jättämäämme kauteen. Kullakin iällä ja säädylle elämässä on oma omituinen kehitystäydellisyytensä ja kypsymistilansa. Olemme usein kuulleet puhuttavan täysin kehittyneestä miehestä, mutta tarkastakaamme myöskin täysin kehittyntä lasta. Tämä tarkastus on tarjoava meille jotakin uutta, ja ehkei ollenkaan vähemmin mieltäkiinnittävää.

Ääreillisten olentojen olemassaolo on niin köyhä ja rajoitettu, ettei mieleemme koskaan helly, jos havaitsemme ainoastaan olevata. Mielikuviutus kaunistaa olioita, ja ellei se luo viehätystä havaitsemaamme, supistuu tämän tarjoama tehoton mielihyvä pelkkään aistimukseen ja jättää aina sydämen kylmäksi. Syksyn aarteiden koristama maa levittää eteemme rikkauksia, joita silmä ihaillee, mutta tämä ihailu ei saata meitä heltymään. Se johtuu enemmän harkinnasta kuin tunteesta. Keväällä melkein alaston maaseutu kaipaa kaikkea koristusta; metsät eivät levitä siimestä ja ruoho vasta alkaa puhjeta maille; kuitenkin sydän heltyy tätä nähdessämme. Nähdessämme luonnon näin uudelleen elpyvän, tunnemme oman mielemmekin virkoavan; ilon leima meitä ympäröi kaikkialla. Nuo viehkeiden tunteiden seuralaiset, ilokyyneleet, jotka ovat valmiit liittymään jokaiseen hellään mielenliikutukseen, ilmestyvät jo silmäripsillemme. Vaikka sitävastoin elonkorjuun aika onkin vilkas, eloisa ja hupaisa, katselemme sitä kuitenkin aina kuivin silmin.

Mistä johtuu tämä ero? Siitä, että mielikuviutus yhdistää kevään kuvaan sitä seuraavien vuodenaikojen kuvan. Noihin hentoihin nappuihin silmä lisää kukkia, hedelmiä, varjoja ja joskus näiden verhoamia salaperäisyyksiä. Se yhdistää yhteen kohtaan tulevia aikoja, eikä näe esineitä sellaisina kuin ne todella tulevat esiintymään, vaan sellaisina, joiksi itse ne toivoo, sillä riippuu mielikuviutuksesta itsestään valita ne. Syksyllä taas emme voi nähdä muuta kuin tosi-oloja. Jos ajatuksissa tahdomme siirtyä kevääseen, talvi meidät pysäyttää, ja jähmettynyt mielikuviutus kuolee hallaan ja lumikinoksiin.

Tästä johtuu se viehätys, jota tunnemme tarkastaessamme kaunista lapsuudenikää, viehätys, joka on paljon suurempi kuin mitä varttuneen iän kehityskypsyyden tarkastaminen tarjoaa. Milloinkaan

tunneimme todellista mielihyvää nähdessämme edessämme varttuneen miehen? Epäilemättä silloin, kun hänen elämäntyönsä antaa aiheita luomaan silmäyksen hänen aikaisempaan elämäänsä ja kun tämän silmäyksen luominen ikäänkuin nuorentaa hänet meidän silmissämme. Jos meidän tulee tarkastaa häntä sellaisena kuin hän on tai kuvailla häntä sellaiseksi kuin hän tulee olemaan vanhuudessaan, on riutumisen ajatus karkottava kaiken mielihyvätunteen. Ei näet ole mitään iloa siitä, että ajatteleminen ihmisen suurin askelin rientävän hautaansa kohti; kuolon kuva rumentaa kaikki.

Mutta kun kuvittelen kymmen- tai kaksitoista vuotiasta lasta, joka on voimakas ja ikäisekseen hyvin kehittynyt, niin ei se minussa herätä yhtään epämieluisia ajatuksia, ei nykyajan eikä tulevaisuuden suhteen. Näen sen edessäni telmivänä, vilkkaana, iloisena, ilman kalvavia huolia ja pitkällistä ja vaivalloista varokeinojen noudattamista. Se elää kokonaan hetkeä varten ja nauttii elämän täyteläisyyttä, joka näyttää pyrkivän laajenemaan ulkopuolelle itseään. Kuvittelen mielessäni millainen se on oleva varttuneemmassa iässä, kun se saavuttaa arvostelukykyä ja älykkäisyyttä, kun sen voimat päivä päivältä lisääntyvät ja kun siinä hetki hetkeltä ilmenee tästä merkkejä. Näen sen edessäni pienokaisena, ja se minua miellyttää; näen sen edessäni miehenä, ja se miellyttää minua vielä enemmän. Sen hehkuva veri tuntuu lämmittävän minun vertani. Luulen eläväni sen elämää, ja sen vilkkaus nuorentaa minua.

Kello lyö; mikä muutos! Heti paikalla pienokaisen silmä himmenee, sen hilpeys haihtuu. Hyvästi ilo, hyvästi vallattomat leikit! Ankara ja äkäinen mies tarttuu hänen käteensä, sanoo hänelle: menkäämme, poikasi, ja vie hänet pois. Siinä huoneessa, johon he astuvat, näen kirjojen hämöttävän. Kirjoja! Mikä surullinen huoneenkoristus hänen ikäiselleen. Lapsi parka antaa johtaa itsensä lukuhuoneeseensa, katselee surullisena kaikkea, mikä sitä ympäröi, vaikenee, ja lähtee työhönsä, silmät täynnä kyöneleitä, joita se ei uskalla vuodattaa ja sydän täynnä huokauksia, joita ei uskalla ilmoille päästää.

Sinä, jonka ei tarvitse pelätä mitään tämänkaltaista, sinä, jolle ei yksikään elämän aika ole tarjoava pakkoa ja ikävää, sinä, joka levollisena näet päivän lähestyvän ja kärsivällisenä yön tulevan ja joka luet hetkiä ainoastaan huvituksiesi mukaan, tule, onnellinen ja siivo oppilaani, läsnäolollasi lohduttamaan meitä tuon poloisen poistumisesta, tule joutuin ... hän tuleekin jo, ja minä tunnen hänen lähestyessään iloa, jonka näen hänenkin jakavan kanssani. Tuleehan hän ystävänsä, toverinsa ja leikkikumppaninsa luo. Hän on nähdessään minut varma siitä, ettei kauan ole pysyvä vailla hupaisaa ajanvietettä. Me emme koskaan ole riippuvaiset toisistamme, mutta tulemme aina hyvin toimeen, emmekä viihdy kenenkään muun seurassa niin hyvin kuin kahden kesken toistemme kanssa.

Hänen kasvonsa, pukunsa ja ryhtinsä ilmaisevat varmuutta ja tyytyväisyyttä. Terveys loistaa hänen kasvoistaan. Hänen varmat askeleensa ilmaisevat jäntevyyttä. Hänen kasvovärisään, joka tosin vielä on hieno, olematta silti kivulloinen, ei ole mitään naisellisen hemmoteltua; ilma ja aurinko ovat jo siihen painaneet hänen sukupuolensa kunniakkaan leiman. Hänen vielä pyöreät lihaksensa päästävät jo näkyviin säännöllisen muodon. Hänen silmissään, joita ei tuntee tuli vielä vilkastuta, on ainakin koko synnyttämisen kirkkaus. Pitkälliset surut eivät ole niitä himmentäneet, eivätkä loppumattomat kyöneleet ole murtaneet hänen poskiansa. Huomatkaa hänen ripeissä, mutta varmoissa liikkeissään hänen ikänsä vilkkautta, riippumattomuuden tuottamaa lujuttua ja hänen toistuneiden harjoitustensa hankkimaa kokemusta. Hän on avomielisen ja vapaan näköinen siltä olematta röyhkeä tai turhamielinen. Hänen kasvonsa, joita ei ole liimattu kiinni kirjoihin, eivät riipu alas rinnalle. Hänelle ei tarvitse sanoa: *nosta pääsi pystyyn*, sillä ei häpeä eikä pelko ole koskaan saattanut häntä painamaan sitä alas.

Antakaamme hänen tulla seurapiiriin. Tutkikaa häntä ja tehkää hänelle luottamusta osottavia kysymyksiä. Älkää pelätkö hänen tungettelevaisuuttaan, lörpötyksiään ja varomattomia kysymyksiään. Älkää pelätkö, että hän kokonaan saattaa teidät valtaansa tai vaatii, että kääntäisitte huomionne yksistään häneen niin, ettette enää pääsisivät vapaaksi hänestä.

Älkää liioin odottako häneltä miellyttävää puhetta tai että hän teille laskettelisi sitä, mitä olen hänelle opettanut. Häneltä ei voi odottaa muuta kuin teeskentelemätöntä ja yksinkertaista totuutta, joka on vapaa koristuksista, keinoitekoisuudesta ja turhamielisyydestä. Hän on kertova teille sen pahan, minkä on tehnyt tai mitä ajattelee, yhtä vapaasti kuin hyvänkin, ollenkaan huolimatta siitä, minkä vaikutuksen hänen puheensa teihin tekee. Hän käyttää sanoja niiden alkuperäisessä yksinkertaisessa merkityksessä.

Lapsista muodostetaan aina kernaasti edullinen mielipide ja ollaan siis pahoillaan niistä monista tyhmyyksistä, jotka aina tekevät tyhjiksi ne toiveet, mitkä aiheutuvat jostakin sattumalta niiden kielelle eksyneestä älykkästä sanasta. Joskin minun oppilaani harvoin antaa aiheita sellaisiin toiveisiin, ei hän ainakaan koskaan aiheuta tuollaista pettymystä. Hän näet ei koskaan sano turhaa sanaa eikä väsytä itseään lörpötyksillä, joita ei kukaan kuuntele. Hänen aatteensa ja mielipiteensä ovat rajoitetut, mutta selvät. Vaikkei hän osaa paljoa ulkoa, hän osaa paljon kokemuksesta. Vaikka hän lukee kirjoja huonommin kuin muut lapset, hän lukee paremmin luonnon kirjaa. Hänen älynsä ei piile kielessä, vaan hänen päässään. Hänellä on vähemmän muistia kuin arvostelukykyä. Hän osaa puhua yhtä ainoaa

kieltä, mutta hän ymmärtää mitä puhuu, ja jos ei hän osakaan ilmaista ajatuksiaan yhtä sujuvasti kuin muut, hän sen sijaan toimii paremmin kuin he.

Hän ei tiedä mitä tottumus ja tapa on. Se, minkä hän teki eilen ei ollenkaan vaikuta siihen, mitä hän tänään tekee.[76] Hän ei koskaan seuraa mitään kaavaa, ei noudata auktoriteettia eikä esimerkkiä, vaan toimii ja puhuu niin kuin hänelle sopii. Älkää siis häneltä odottako opittuja puheita ja tutkittua menettelytapaa, sillä hän lausuu aina uskollisesti mitä ajattelee ja toimii aina taipumustensa mukaan.

Huomaatte hänellä olevan ainoastaan muutamia moraalisia käsitteitä, jotka koskevat hänen nykyistä tilaansa, mutta ette ainoatakaan, joka koskisi ihmisiä. Mitä nämä häntä hyödyttäisivätkään, kun lapsi näet ei vielä ole mikään toimiva yhteiskunnan jäsen? Jos puhutte hänelle vapaudesta, omistusoikeudesta, jopa sopimuksestakin, niin hän saattaa ymmärtää nämä käsitteet. Hän tietää miksi hänen omansa on hänelle kuuluvata ja miksi muiden omaisuus ei ole hänen omaansa. Jos menette pitemmälle, ei hän enää tiedä mitään. Jos puhutte hänelle velvollisuudesta, kuuliaisuudesta, ei hän puhettanne ymmärrä. Jos käskette häntä tekemään jotakin, ei hän ole teitä totteleva. Mutta sanokaa hänelle: jos nyt teet minulle mieliksi, olen toiste tekevä sinun mieliksesi. Heti paikalla hän on oleva halukas teitä palvelemaan. Hän näet ei mitään hartaammin toivo, kuin että saa vaikutusalaansa laajennetuksi ja että teihin nähden saa oikeuksia, joiden tietää olevan rikkomattomia. Ehkäpä hän myös on oleva mielissään siitä, että hänet huomataan, että hänetkin otetaan lukuun ja tunnustetaan joksikin. Mutta jos viimeainittu vaikutin häntä johtaa, on hän jo poikennut luonnosta, ettekä ole tarpeeksi edeltäkäs tukkineet turhamielisyyden ovia.

Hän puolestaan tarvitsee apua, ja tätä hän on valitsematta pyytävä ensimmäiseltä vastaanantulijalta, yhtä hyvin kuninkaalta kuin palvelijaltaan. Kaikki ihmiset ovat yhdenarvoisia hänen silmissään. Hänen kasvojensa ilmeestä hänen pyytäessään huomaatte, ettei hän pidä teitä velvollisena häntä auttamaan. Hän tietää, että hänen pyyntönsä täyttäminen johtuu hyväntahtoisuudesta ja hän tietää myös että ihmiset ovat taipuvaiset sitä osottamaan. Hänen lausetapansa on yksinkertaista ja lyhyttä. Hänen äänensä, katseensa ja liikkeensä osottavat, että hän on yhtä paljon tottunut myöntäväsyyteen kuin kieltäytymiseen. Hänessä ei ilmene orjan mateleva ja alamainen nöyryys eikä valtiaan käskävä äänenpaino, vaan vaatimaton luottamus lähimäiseensä, vapaan, mutta tunteellisen ja heikon olennon liikuttava lempeämielisyys, olennon, joka rukoilee apua toiselta niinikään vapaalta, mutta vahvalta ja hyväntekeväiseltä olennoilta. Jos täytätte hänen pyyntönsä, ei hän teitä siitä ole kiittävä, mutta hän tuntee ottaneensa velan. Jos kieltäydte häntä auttamasta, ei hän sitä valita eikä toista pyyntöään, tietäen että se olisi turhaa. Hän ei ole ajatteleva: pyyntöni on hylätty, vaan on ajatteleva: sitä ei voitu hyväksyä. Ja kuten olen jo sanonut, ei ihminen napise välttämättömyyttä vastaan, jonka kerran on huomannut järkähtämättä vallitsevaksi.

Jättäkää hänet yksin vapauteensa ja antakaa hänen toimia mitään sanomatta hänelle. Katselkaa vaan syrjästä mitä hän tekee ja miten hän menettelee. Kun hänen ei tarvitse itselleen todistaa että on vapaa, hän ei koskaan tee mitään kevytmielisesti ja yksinomaan osottaakseen toimintavapauttaan. Tietäähän hän aina olevansa oma herransa. Hän on hilpeä, nopealiikkeinen ja notkeajäseninen. Hänen liikkeissään ilmenee hänen ikänsä koko vilkkaus, mutta ette ole huomaava ainoatakaan tarkoituksetonta liikettä. Yrittäköön hän mitä tahansa, ei hän koskaan ryhdy mihinkään sellaiseen, joka käy yli hänen voimiensa, sillä näitä hän on hyvin koetellut, joten hän ne tuntee. Hänen keinonsa ovat aina hänen tarkoitustensa mukaiset, ja harvoin hän toimii olematta varma onnistumisesta. Hänen silmänsä on oleva tarkkaavainen ja punnitseva. Hän ei ole typerän neuvottomana kyselevä toisilta miten on kaiken sen laita, minkä näkee, vaan on itse sitä tutkiva ja näkee ensin suurta vaivaa ottaakseen selville, minkä tahtoo tietää, ennenkuin kysyy muilta. Jos hän joutuu odottamattomaan pulaan, hän hämmästyä vähemmän kuin muut. Esiintyvät vaaratkin häntä vähemmän pelottavat. Kun hänen mielikuvituksensa vielä lepää, sitä hän ei vielä ole millään tavoin elvytetty, näkee hän kaikki sellaisena kuin se on, arvostelee vaaroja niiden todellisen vaarallisuuden mukaan ja säilyttää aina kylmäverisyytensä. Välttämättömyys laskeutuu liian usein painokkaana hänen hartioilleen, jotta hän kapinoisi sitä vastaan. Onhan hän kantanut sen iestä syntymästään asti, ollen siis siihen tottunut. Hän on sentähden aina valmis kaikkien mahdollisten tapahtumien varalle.

Olkoon hän työssä tai huvitelkoon, molemmat ovat hänelle yhdenarvoisia; hänen leikkensä ovat hänen toimiaan, ei hän näissä huomaa mitään eroa. Kaikessa, mitä hän tekee, hän osottaa harrastusta, joka saattaa meidät hymyilemään, sekä miellyttävää vapautta, samalla ilmaisten älynsä laatua ja tietojensa ulottuvaisuutta. Onhan tämän iän tarjoama näky viehättävä ja suloinen, kun nimittäin huomaa soman lapsen, silmä vilkkaana ja iloisenä, kasvot tyytyväisinä ja kirkkaina, avomielenä ja hymyilevänä leikkien toimittavan mitä vakavimpia asioita, tai mitä vakavimmin häärivän mitä vähäpätöisimmissä leikeissä.

Jos nyt tahdotte arvostella häntä vertaamalla muihin lapsiin, niin päästäkää hänet heidän pariinsa ja antakaa hänen siinä liikkua vapaasti. Pian huomaatte kuka heistä on todella parhaiten kehittynyt, kuka enimmin lähenee tämän iän täydellisyyttä. Kaupungin lapsista ei yksikään ole häntä taitavampi, hän

puolestaan on heitä kaikkia vahvempi. Nuorten maalaislapsien joukossa hän on yhtä vahva kuin he, mutta heitä taitavampi. Kaikkeaa, mitä lapsi voi ymmärtää, hän arvostelee ja punnitsee sekä arvaa edeltäpäin paremmin kuin he kaikki. Jos tulee toimia, hypätä, siirtää raskaita esineitä, nostaa painoja, silmämitalla arvata etäisyyksiä, keksiä leikkejä ja saada palkintoja, luulisi luonnon olevan hänelle kuuliaisen, niin helposti kaikki taipuu hänen tahtonsa mukaan. Hän on omansa ohjaamaan ja hallitsemaan vertaisiaan. Kyky ja kokemus ovat hänessä oikeuden ja auktoriteetin veroiset. Antakaa hänelle mikä puku tai mikä nimi tahansa, hän on kaikkialla kohoava muiden johtajaksi, ja nämä ovat aina tuntevat hänen etevämyytensä. Tahtomatta käskää hän on oleva muiden valtiias, ja muut tottelevat häntä, sitä ollenkaan huomaamatta, matta.

Hän on saavuttanut kypsyneen lapsuudenian, hän on elänyt lapsen elämää, eikä hän ole ostanut kehitystään onnensa kaupalla; päinvastoin ne molemmat ovat tukeneet ja täydentäneet toinen toistaan. Sillä välin kuin hänen henkiset kykynsä ovat saavuttaneet hänen iälleen mahdollisen kehityksen, hän on ollut niin onnellinen ja vapaa kuin hänen asemansa suinkin on sallinut. Jos surma niittäisi ne toiveidemme kukat, joiden olemme nähneet hänessä versovan, ei meidän samalla kertaa tarvitse itkeä hänen elämänsä ja kuolemaansa, eikä suruumme ole sekaantuva katkeruutta siitä, että olisimme hänelle tuottaneet surua. Saatamme sanoa: hän on ainakin nauttinut lapsuudestaan, emmekä me ole saattaneet häntä menettämään mitään siitä, mitä luonto hänelle oli antanut.

Epäkohta tässä alkukasvatuksessa on se, että ainoastaan tarkkanäköiset ihmiset huomaavat sen hyödyllisyyden. Tavalliset silmät sitävastoin pitävät näin huolellisesti kasvatettua lasta tietämättömänä nulikkana. Opettaja ajattelee omaa etuansa enemmän kuin oppilaansa etua. Hänen silmämääränään on osottaa, ettei hän hukkaa aikaansa turhaan, vaan että hän hyvin on ansainnut ne rahat, jotka hänelle maksetaan. Hän hankkii oppilaalleen varaston kevyttä korutavaraa, jota tarvittaessa voi panna nähtäviin. Hän ei ollenkaan välitä siitä, onko hänen opettamansa hyödyllistä, kun se vaan helposti huomataan. Hän sulloo erotuksetta ja valikoimatta senkin seitsemän tyhmyyttä oppilaansa päähän. Kun vaaditaan tutkimaan hänen oppilastaan, tämän käsketään levittää tavaransa, sen hän tekee, ollaan tyytyväisiä, sitten hän käärii tavaransa jälleen myttyyn ja poistuu. Minun oppilaani ei ole niin rikas, hänellä ei ole mitään korutavaramytyä aukaistavana, hänellä ei ole mitään muuta näytettävää kuin hän itse. Muuten ei lasta, samoin kuin ei aikaihmistäkään, osaa ensi silmäyksellä arvostella. Missä ovatkaan ne havaittajat, jotka ensi katseella voisivat löytää lapsen kehityskannalle olennaiset piirteet? Niitä tosin on olemassa, mutta hyvin vähän, eikä sadasta tuhannesta isästä yksikään ainoa kuulu niiden lukuun.

Liian lukuisat kysymykset ikävystyttävät ja väsyttävät lapsia. Jonkun hetken kuluttua niiden tarkkaavaisuus uupuu, ne eivät enää kuuntele mitä itsepäinen kyselijä puhuu, eivätkä vastaa muuten kuin umpimähkään. Tämä tapa kysellä niiltä on tehoton ja turhan tarkka. Usein sattumalta lausuttu sana paremmin kuvailee niiden arvostelukykyä ja älyä, kuin mitä pitkät puheet voisivat tehdä. Mutta tulee tarkata, ettei tuo sana ole niille opetettu eikä umpimähkäinen. Sillä, joka tahtoo arvostella lapsen kehitystasetta, tulee itsellään olla paljo arvostelukykyä.

Olen kuullut lordi Hyde-vainajan kertovan miten muudan hänen ystävistään palattuaan Italiasta kolmen vuoden poissaolon jälkeen tahtoi tutkia yhdeksän- tai kymmen-vuotiaan poikansa edistystä. Isä ja poika ynnä mainittu lordi menivät eräänä iltapäivänä pojan kasvattajan seurassa kävelemään kentälle, missä koulupojat huvittelivat päästämällä ilmaan paperileijoja. Kulkiessaan leikkijöiden ohi isä sanoi pojilleen: missä liitelee se paperileija, jonka varjon näet tuossa? Epäröimättä ja päätään nostamatta sanoi poika: valtatie yläpuolella ilmassa. Ja todella, lisäsi lordi, valtatie oli auringon ja meidän välillämmme. Kuultuaan nämä sanat isä syleili poikaansa, lopetti kuulustelunsa ja poistui mitään sanomatta. Seuraavana päivänä hän lähetti kasvattajalle asiapaperin, jossa lupasi hänelle elinkautisen eläkkeen palkan lisäksi.

Mikä mies, tuo isä, ja mitä toiveita herätti tuo poika! [77] Yllämainittu kysymys on tietysti lapsen iän mukainen, ja vastaus sangen yksinkertainen. Mutta huomattavaa on, mitä lapsen arvostelukyvyn selvyttä se edellyttää! Siten Aristoleen oppilas kesytti tuon ratsun, jota ei yksikään ratsumies ollut voinut hillitä.

KOLMAS KIRJA.

Joskohta koko se aika elämää, jota kestää nuoruudenikään asti, on heikkouden aika, on olemassa tässä alkuiän kulussa kohta, jolloin kasvava olento, huolimatta ehdottomasta heikkoudestaan, on verrattain vahva, kun lisääntyvien voimien määrä on tarpeita suurempi. Koska kaikki sen tarpeet eivät vielä ole kehittyneet, ovat sen jo saavuttamat voimat ylenmääräiset noita tarpeita tyydyttämään. Mieheksi

tuollainen olento olisi hyvin heikko, lapseksi se on hyvin vahva.

Mistä johtuu miehen heikkous? Siitä epäsuhtaisuudesta, joka vallitsee sen voimien ja halujen välillä. Meidän intohimomme saattavat meidät heikoiksi, sillä tyydyttääksemme niitä tarvitsemme enemmän voimia kuin mitä luonto on meille antanut. Jos siis vähennämme näitä haluja, ikäänkuin lisäämme voimiamme. Se, joka voi aikaansaada enempää kuin mitä haluaa, on kieltämättä hyvin voimakas olento. Nyt on siis edessämme lapsen kolmas ikäkausi, josta tässä aion puhua. Sanon sitä edelleen lapsuudeksi, kun puuttuu erityistä sopivaa nimeä; tämä ikäkausi näet lähenee nuoruudenikää, mutta ei vielä ole saavuttanut mieskuntoisuutta.

Kahden- tai kolmentoista vuoden iässä lapsen voimat kehittyvät paljon nopeammin kuin sen tarpeet. Rajuin ja hirvittävin tarve ei siinä vielä ole herännyt; itse elinkin pysyy kehittymättömänä ja näyttää kehittymättömyydestään päästäkseen odottavan tahdon aiheuttamaa pakkoa. Lapsi ei silloin juuri ollenkaan ole herkkä ilman ja vuodenaikain vahingollisille vaikutuksille, vaan kestää ne helposti. Sen heräävä ruumiinlämpö korvaa vaatteita, sen ruokahalu korvaa ruokien hyvänmakuisuutta. Kaikki mikä vaan ravitsee, kelpaa sen iälle. Jos sen on uni, se panee pitkäkseen maahan ja nukkuu. Kaikkiäällä sitä ympäröi sellaista, mikä on sille tarpeellista. Ei mikään kuviteltu tarve sitä kiusaa; yleinen mielipide ei ollenkaan vaikuta siihen. Sen halut eivät ulotu sen käsivarsia kauemmaksi. Se ei ainoastaan kykene tyydyttämään tarpeitaan; sillä on vielä voimia runsaammaltakin. Tämä on sen elämän ainoa aika, jolloin se on tässä tilassa.

Arvaan jo mitä vastaväitteitä minulle tehdään. Tosin ei sanota, että lapsella on enempi tarpeita kuin mitä minä sanon sillä olevan, mutta varmaankin väitetään ettei sillä ole niin paljon voimia kuin olen sanonut. Silloin ei oteta huomioon, että puhun oppilaastani enkä noista vaeltavista nukeista, jotka kulkevat toisesta huoneesta toiseen, jotka harjottavat puutarhanviljelystä kukkaruukussa ja jotka kantavat pahvitaakkoja. Minulle ehkä huomautetaan että miehen voima ilmestyy vasta miehuuden iässä, että ainoastaan sopivissa soluissa kehittyneet elinnesteet levittyään ympäri koko ruumista voivat antaa lihaksille sen jäntevyyden, toimintakyvyn, vahvuuden ja joustavuuden, josta oikea voima johtuu. Tämä on kamariviisautta; minä puolestani vetoan kokemukseen. Näen maatiiloillanne suurten poikien tekevän maatyötä, muokkaavan, kyntävän, sälyttävän rattaille viinitynnyreitä ja ajavan vallan kuin heidän isänsä. Luulisi heitä miehiksi, ellei äänen kaiku ilmaisisi heidän oikeata ikäänsä. Kaupungeissammekin nuoret käsityöläisensepät, hevosenkengittäjät ovat melkein yhtä rotevat kuin isäntänsä eivätkä myöskään olisi taitamattomat, jos heitä olisi ajoissa harjoitettu. Jos tässä suhteessa on olemassa eroa, ja myönnän, että sitä on, on se — toistan tämän vielä kerran — paljon vähäisempi kuin ero miehen rajujen halujen ja lapsen rajoitettujen pyrkimysten ja tarpeiden välillä. Muuten ei tässä ole yksinomaan kysymys ruumiillisista voimista, vaan etenkin henkisistä kyvyistä ja voimista, jotka niitä korvaavat ja ohjaavat.

Tämä aika, jolloin yksilö aikaansaa enemmän kuin mitä se haluaa, joskohta se ei olekaan sen ehdottomasti suurimman voimakkaisuuden aika, on, kuten olen sanonut, sen suhteellisesti suurimman voimakkuuden aikaa. Se on elämän arvokkain aika, joka esiintyy vaan kerran ja joka on hyvin lyhyt ja kahta lyhyempi, koska, kuten kauempana tullaan huomaamaan, on tärkeätä sitä hyvin käyttää.

Mitä siis Émile on tekevä tuolla kykyjen ja voimain liialla runsaudella, joka hänellä nyt on, mutta joka häneltä myöhäisemmällä iällä on puuttuva? Hän on koettava käyttää niitä siten, että tulevaisuudessa tarpeen vaatiessa voi niitä hyväkseen käyttää. Hän on, niin sanoakseni, tulevaisuuden varalle säästävä nykyisen olentonsa liiallista sisällystä. Roteva lapsi on kokoava varastoja heikolle miehelle. Mutta hän ei ole kokoava varastojaan kirstuihin, jotka häneltä voidaan varastaa, eikä vieraisiin latoihin. Todella omistaaksensa täten voittamansa tulokset, hän on sijoittava ne käsivarsiinsa, päähänsä, itseensä. Nyt meillä siis on edessämme työn, opetuksen ja opiskelun aika. Tämä on luonnon omaa ohjausta, eikä minun mielivaltaisuuttani.

Ihmisyymmärryksellä on rajansa; yksi ihminen ei voi tietää kaikkea eikä edes täydelleen tietää sitä vähäistä, minkä muut ihmiset tietävät. Koska jokaisen väärän väitteen vastakohta on oikea, on totuuksien luku yhtä rajaton kuin erehdyksien. Tulee siis opetettavaisista aineista valita muutamia määrättyjä, samoin kuin on valittava niiden oppimiselle sovelias aika. Niistä tiedoista, joita kykenemme itsellemme hankkimaan, toiset ovat väärät, toiset hyödyttömät ja toiset taas ovat omiaan ylläpitämään ylpeyttämme. Se vähäinen määrä tietoja, joka todella edistää menestymistämme, ansaitsee yksin tulla ymmärtäväisen ihmisen tutkimisen esineeksi ja siis myös lapsen opiskelun esineeksi, jos lapsi tahdotaan kasvattaa ymmärtäväiseksi ihmiseksi. Ei tarvitse yleensä tietää kaikkea, vaan ainoastaan sitä mikä on hyödyllistä.

Tästä vähäisestä tietojen määrästä tulee vielä jättää pois sellaiset, jotka vaativat jo vallan kehittyneitä ymmärrystä, ne jotka edellyttävät suhteiden tuntemista ja joita lapsi ei voi saavuttaa, ja lopuksi ne tiedot, jotka tosin itsessään ovat todet, mutta jotka voivat saavuttaa kokemattoman sielun tekemään vääriä johtopäätöksiä muiden seikkojen suhteen.

Meidän on siis sulkeutuminen sängen ahtaaseen tietopiiriin mitä olioihin tulee; mutta tämä piiri muodostaa kuitenkin äärettömän tietoalan lapsen tietämiskykyyn nähden. Mikä uhkarohkea käsi uskaltaisikaan koskea inhimillisen tietämyksen pimeyden verhoon! Kuinka paljo kuiluja näen turhien tieteidemme kaivavan onnettoman nuoren kasvattimme ympärille! Sinä, joka lähdet häntä opastamaan noilla vaarallisilla poluilla ja nostamaan hänen silmiensä edestä luonnon pyhää esirippua, vapise! Tutki ensin tarkoin hänen päätänsä ja omaa päätäsi; pelkää, ettei se joudu jommaltakummalta pyörälle, tai ehkäpä kummaltakin. Pelkää valheen pettävää houkutusta ja ylpeyden huumaavaa viekotusta. Muista alati ettei tietämättömyys koskaan ole matkaansaattanut pahaa, vaan että erehdys yksin on turmiollinen, ja ettemme erehdy sentähden, ettemme tiedä, vaan sentähden, että luulemme tietävämme.

Oppilaanne edistys geometriassa voisi tarjota teille todisteen ja varman mittakaavan hänen ymmärryksensä kehityksestä. Mutta niin pian kuin hän voi eroittaa mikä on hyödyllistä ja mikä hyödytöntä, tulee menetellä hyvin taitavasti ja varovasti saadakseen hänet harrastamaan spekulatiivisia opintoja. Jos esim. tahdotte saada hänet hakemaan kahden viivan keskiproportsionaalia eli keskiuuruutta, niin pankaa hänet aluksi piirtämään neliö, joka on yhtä suuri kuin määrätty suorakaide. Jos olisi kysymyksessä kahden keskiproportsionaalin hakeminen, tulisi ensin saattaa hänelle huvittavaksi probleemi kuution kaksinkertaiseksi tekemisestä, j.n.e. Huomatkaa, miten asteittain lähestymme siveellisiä käsitteitä, jotka erottavat toisistaan hyvän ja pahan. Tähän asti emme ole tunteneet muuta lakia, kuin välttämättömyyden lain; nyt otamme huomioon sen, mikä on hyödyllistä. Pian johdumme siihen, mikä on sopivaa ja hyvää.

Sama luonnonvaisto panee ihmisen eri kyvyt toimimaan. Ruumiin toimintaa, joka pyrkii kehittymään, seuraa henkinen toiminta, jonka tarkoitus on tietojen hankkiminen. Alussa lapset ovat ainoastaan alati liikkeellä; sitten ne muuttuvat uteliaiksi, ja jos tätä uteliaisuutta hyvin ohjataan, tulee siitä kysymyksessä olevan iän pääkiihotin. Erottakaamme aina ne taipumukset, jotka johtuvat luonnosta, ihmismielipiteistä johtuvista. On olemassa opinintoa, joka ainoastaan perustuu haluun saavuttaa oppineen mainetta; mutta on myöskin olemassa toisenlaista opin intoa, joka syntyy ihmiselle luonnollisesta uteliaisuudesta kaikkeen siihen nähden, mikä läheltä tai kaukaa saattaa herättää hänen mielenkiintoaan. Synnynäinen onnellisuuden kaipuu ja mahdottomuus täydelleen tätä kaipuuta tyydyttää, saattavat ihmisen alati tavoittelemaan uusia keinoja, jotka sitä edistäisivät. Se on uteliaan tiedonhalun ensimmäinen perustus, joka on ihmisyydämelle luonnollinen, mutta jonka kehitys kulkee rinnan intohimojemme ja tietojemme kehityksen kanssa. Olettakaamme että joku filosofi olisi koneineen ja kirjoineen karkotettu autioon saareen, missä hän varmasti tietäisi yksin viettävänsä loppuikänsä. Hän ei silloin enää vaivaisi päätänsä tutkimalla maailmanjärjestelmää, painolakia ja differentiaalilaskua; hän ehkä ei elinaikanaan enää avaisi ainoatakaan kirjaa. Mutta hän ei varmaankaan jättäisi tutkistelematta saartansa sen viime sopukkaa myöten, olipa se sitten kuinka suuri tahansa. Hylätäkäämme siis vielä ensi opinnoista niiden tietojen hankkiminen, jotka eivät luonnostaan herätä ihmisen mielenkiintoa, ja rajoittukaamme niihin, joita vaistomme saattaa meitä tavoittelemaan.

Ihmissuvun autio saari on maailma; se seikka, joka enimmin pistää silmään, on aurinko. Niin pian kuin alamme kääntää pois huomiomme itsestämme, on se aluksi kiintyvä näihin molempiin esineihin. Melkein kaikkien villien kansojen filosofia käsittelee yksinomaan maan haaveellista jakoa ja auringon jumalallisuutta.

Mikä hyppäys! sanonee joku. Äsken puhuimme ainoastaan siitä, mikä koskee ihmistä itseään ja mikä häntä välittömästi ympäröi; ja nyt äkkiä lähdemme samoilemaan ympäri maanpintaa ja teemme harppauksen universumin ääriin! Tämä hyppäys on seuraus voimiemme lisääntymisestä ja henkemme taipumuksesta. Heikkouden ja riittämättömyyden tilassa ollessamme pyrkimys suojelemaan itseämme keskittää huomiomme itseemme; vahvuuden ja voimakkuuden tilassa halu laajentaa olentoamme kääntää huomiomme ulkopuolelle itseämme ja johtaa meidät niin kauas kuin suinkin on mahdollista. Mutta kun henkinen maailmamme vielä on meille tuntematon, ei ajatuksemme kulje kauemmaksi kuin silmämme kantavat, ja ymmärryksemme ulottuu vaan sen avaruuden halki, jota se kykenee mittaamaan.

Muuttakaamme aistimuksemme käsitteiksi, mutta älkäämme yhtäkkiä hypätkö havainnollisista esineistä henkisiin olioihin. Sillä edellisten avulla meidän tulee päästä jälkimäisiin. Olkoot hengen ensimmäisissä toimituksissa aistit alati sen oppaina. Maailma olkoon ainoa kirja, tosiseikat ainoat opinesineet. Lapsi, joka lukee, ei ajattele; hän ainoastaan lukee. Hän ei todella kerää tietoja, hän oppii pelkkiä sanoja.

Jos saatatte oppilaanne tarkkaamaan luonnon ilmiöitä, teette hänet pian tiedonhaluiseksi. Mutta voidaksenne ylläpitää hänen tiedonhaluaan, ei teidän koskaan pidä jouduttaa sen tyydyttämistä. Saattakaa kysymykset hänen kehityskantansa mukaisiksi ja antakaa hänen itsensä ne ratkaista. Älköön hän omistako tiedokseen mitään sen nojalla, että te sen olette sanoneet, vaan sen nojalla, että hän sen itse on ymmärtänyt. Älköön hän oppiko jo valmista tiedettä, vaan keksiköön hän oman tieteesä. Jos kerran juurrutatte hänen mieleensä auktoriteettiuskon järkipärisen arvostelun asemesta, ei hän ole

kykenevä asioita järkevästi arvostelevaan, vaan on oleva toisten mielipiteiden leikkikaluna.

Kun tahdotte tälle lapselle opettaa maantietoa, noudatte esiin karttapalloja, tähtitaivaan ja maapallon karttoja. Mitä joutavia välineitä! Mitä hyödyttävät kaikki nämä kuvalliset esitykset! Miksi ette ala osottamalla oppilaallenne itse esineitä, jotta hän ainakin tietäisi, mistä puhutte?

Kauniina iltana mennään kävelemään paikkaan, jolla on edullinen asema ja missä pilvettömällä taivaalla täydellisesti näkee laskevan auringon, ja pannaan merkille ne esineet joista auringonlaskun paikka voidaan tuntea. Seuraavana aamuna palataan raitista ilmaa hengittämään samaan paikkaan ennenkuin aurinko nousee. Näkee sen ilmoittavan tuloaan jo kaukaa niillä tulinuolilla, jotka se kiidättää edellään. Taivas leimuaa yhä punaisempaan, itäinen taivaankansi näyttää olevan kokonaan liekkien vallassa; niiden loiston levitessä odotamme aurinkoa paljoo ennen kuin se näyttäytyy. Joka hetki luulemme sen ilmestyvän; vihdoinkin sen näemme. Säteilevä kehä välkähtää salaman tavoin ja täyttää heti koko avaruuden; pimeyden verho hajoaa ja lankeaa. Ihminen tuntee jälleen olopaikkansa ja huomaa sen kaunistuneeksi. Vihannuus on yöllä virkistynyt. Nouseva päivä, joka sitä valaisee, ensimmäiset säteet, jotka sitä kultaavat, näyttävät sen olevan kimaltelevan kasteverkon peitossa, johon valo ja värit taittuvat. Linnut kokoontuvat kuoroksi ja tervehtivät yhdessä elämän Isää; sinä hetkenä ei yksikään niistä vaikene. Niiden vielä hiljainen viserrys on hitaampi ja vienompi kuin myöhemmin päivällä ja siitä kajahtaa esiin levollisen heräämisen mielihyvää. Kaikki nämä seikat yhteensä johtavat mieleen virkeyden tunteen, joka tuntuu tunkevan sielun syvyyteen. Tämä neljännestunti on niin lumoava ettei kukaan voi sitä vastustaa; niin suuri, kaunis ja suloinen näky ei voi jättää ketään kylmäksi.

Ollen täynnä kokemaansa innostusta opettaja tahtoo sitä jakaa oppilaalleenkin: hän koettaa saada hänen mielensä heltymään koettamalla saada hänet tarkkaamaan niitä aistimuksia, jotka ovat liikuttaneet hänen oman mielensä. Sulaa mielettömyyttä! Ainoastaan sitä kokeneen miehen sydämessä elää tämän luonnonnäyn kauneus; jotta sen voisi havaita, tulee sitä tuntea. Lapsi tosin huomaa esineet, mutta se ei voi huomata niitä yhteenliittäviä suhteita eikä kuulla niiden yhteisvaikutuksen vienoa sopusointua. Tulee olla kokemus, jota lapsi ei vielä ole saanut ja tunteita, joita se ei vielä ole kokenut, jotta voisi tuntea sitä moninaista vaikutetta, joka yhtä haavaa johtuu kaikista näistä aistimuksista. Jos se ei ole kauan kulkenut karun kuivia kankaita, ellei kuuma hieta ole polttanut sen jalkoja, ellei kallioista takaisin heijastuvat tukehuttavat auringonsäteet koskaan ole sitä ahdistaneet, miten voi se silloin nauttia kauniin aamun raittiista ilmasta? Miten kukkien tuoksu, vihannuuden viehkeys, kasteen viileä utu, pehmeä ja miellyttävä astunta nurmikolla silloin voivat lumota sen aistit? Miten lintujen laulut voivat siinä nostaa ihastuksen tunteita, jos rakkauden ja ilon sävelet sille vielä ovat vieraat? Miten suurta ihastusta se voisikaan tuntea nähdessään niin kauniin päivän alun, ellei sen mielikuvitus osaa luoda sen eteen niitä ilon tunteita, joilla tuon päivän voi täyttää? Sanalla sanoen, miten se voisi hetyä tästä luonnon ihanasta näystä, jos se ei tiedä, mikä käsi sen on näin kauniiksi koristanut?

Älkää suinkaan pitäkö lapselle puheita, joita se ei voi ymmärtää. Pois kaikki selitykset, kaunopuheisuus, kuvalauseet ja runous. Ei nyt vielä ole kysymys tunteista ja mausta. Pysykää yhä vielä selvänä, yksinkertaisena ja tyynenä. Se aika on liiankin pian tuleva, jolloin voipi käyttää lämpimämpää kieltä.

Ollen kasvatettu minun periaatteideni mukaisesti ja ollen tottunut itsestään löytämään kaikki apukeinonsa ja vasta silloin turvautumaan toisiin, kun on huomannut oman kykenemättömyytensä, on oppilaani jokaisen uuden eteensattuvan esineen ilmaantuessa sitä kauan tutkiva mitään sanomatta. Hän on asioita punnitseva eikä kyseliäs. Malttakaa siis aluksi vaan näyttää hänelle esineitä. Kun sitten näette että hänen uteliaisuutensa on tarpeeksi kiihottunut, tehkää hänelle joku lyhyt kysymys, joka johtaa hänet tyydyttämään tiedonhaluaan.

Kun yllämainitussa tilaisuudessa hänen kanssaan olette tarkoin katselleet auringon nousua, ja kun olette huomauttaneet hänelle samalla taholla olevia vuoria ja muita läheisiä esineitä ja kun olette antaneet hänen kaikesta tästä mielin määrin puhella, vaietkaa muutama hetki kuten mies, joka on ajatuksiinsa vaipunut ja sanokaa hänelle sitten: Ajattelen, että aurinko eilisiltana laski tuohon ja että se tänä aamuna nousi tuossa. Mitenhän tämä on selitettävissä? Älkää sanoko enempää; jos hän teiltä jotakin kysyy, älkää siihen vastatko; puhukaa jostakin muusta. Jättäkää hänet omiin ajatuksiinsa ja olkaa varma siitä, että hän tätä asiaa ajattelee.

Jotta lapsi tottuisi tarkkaavaiseksi ja jotta joku havainnollinen totuus tekisi siihen tuntuvan vaikutuksen, on välttämätöntä että tämä totuus, ennenkuin lapsi sen löytää, jonkun päivän aikana saattaa sen levottomaksi. Jos se ei sitä löydä tällä tavoin, voi sen saattaa sille vielä helpommin tajuttavaksi siten, että käännetään kysymys päinvastaiseksi. Jos lapsi ei tiedä miten aurinko laskupaikastaan tulee nousupaikkaansa, se ainakin tietää miten se joutuu nousupaikastaan laskupaikkaan; johan sen silmät tämän sille opettavat. Valaiskaa siis ensimmäistä kysymystä toisella; joko oppilaanne on ehdottomasti typerä, tai on yhdenmukaisuus liian selvä, että se voisi häneltä jäädä huomaamatta. Siinä hänen ensimmäinen maailmanselitys-oppituntinsa.

Koska siirrymme aina hitaasti toisesta havainnollisesta käsitteestä toiseen ja aina panemme paljon aikaa perehtyäksemme yhteen niistä, ennenkuin siirrymme toiseen ja koska lisäksi emme koskaan pakota oppilastamme olemaan tarkkaavainen, on tästä ensimmäisestä oppitunnista vielä pitkältä auringon kierto ja maan muotoon. Mutta koska kaikki taivaankappaleiden näennäiset liikkeet johtuvat samasta perussyystä ja koska ensimmäinen havainto vie kaikkiin muihin, vaaditaan vähemmän vaivaa, joskin enemmän aikaa, jotta voisi vuorokautisesta kiertokulusta johtua laskemaan auringon- ja kuunpimennykset, kuin mitä tarvitaan päivän ja yön vaihteen ymmärtämiseen.

Kiertäessään avaruutta aurinko muodostaa ympyrän, ja jokaisella ympyrällä täytyy olla keskipisteensä, sen jo tiedämme. Tätä keskipistettä emme voi nähdä, sillä se on maan keskustassa, mutta saatamme maapallon pinnalla merkitä kaksi pistettä, jotka sitä vastaavat. Jos pannaan näiden kolmen pisteen kautta kulkemaan suora viiva, ja jos sitä kummallekin taholle pitkitettäisiin avaruuteen, se muodostaisi maailman ja samalla auringon vuorokautisen liikunnan akselin. Pyöreä hyrrä, joka pyörii kärkensä ympäri, esittää taivaanavaruutta, joka kiertää akselinsa ympäri, ja hyrrän molemmat kärjet vastaavat kahta napaa. Lasta on suuresti huvittava tutustuminen toiseen näistä navoista. Osoitan hänelle Vähän Otavan pyrstössä olevaa napaa. Täten saamme hauskaa tointa yön ajaksi. Vähitellen tutustumme tähtiin ja siitä herää ensi halu tuntea kiertotähdet ja havaita tähdistöjä.

Olemme nähneet auringonnousun juhannuksena; menemme sitten katsomaan sitä joulunakin tai jonakin toisena kauniina talvipäivänä; on näet tunnettua, ettemme ole laiskoja ja että hauskuudeksemme kestämmme pakkasta. Asetan niin, että tämä toinen huomio tehdään samassa paikassa kuin ensimmäinen, ja jos vaan hiukankin taitavasti valmistan johtopäätöstä, on jompikumpi varmaankin huudahtava: Kas kuinka omituista! Aurinko ei enää nousekaan samassa paikassa! Vanhojen merkkiemme mukaan se nousi tuossa, ja nyt se nousikin tuossa, j.n.e. On siis toinen auringonnousun paikka kesällä kuin talvella, j.n.e.... Nuori opettaja, nyt olette oikealla tiellä. Nämä esimerkit riittäkööt osottamaan, miten vallan selvästi voi opettaa tähtitiedettä, johtamalla itse maailmasta ja auringosta tiedon maailmasta ja auringosta.

Älkää yleensä koskaan muulloin käyttäkö merkkiä itse olion asemesta, kuin silloin kun on mahdotonta tätä näyttää. Merkki näet vetää lapsen koko huomion puoleensa ja saattaa sen unhottamaan itse sen asian, jota tuo merkki esittää. Planetaario eli taivasta esittävä pallo on mielestäni huonosti kokoonpantu ja huonosuhtaisesti suoritettu opetusväline. Siihen kuvattujen kehien ja omituisten kuvioiden sekavuus tekee sen noitakalun näköiseksi, joka outoudellaan pelästyttää lapsen mieltä. Maa on siinä liian pieni, ympyränkehät liian suuret ja monilukuiset; muutamat niistä, kuten esim. vuodenaikoja osottavat ympyräviivat, ovat vallan tarpeettomat. Jokainen kehä on maata laveampi. Pahvipallon paksuus tekee että ne näyttävät kappaleilta, mikä taas panee luulemaan niitä todellisiksi liereänmuotoisiksi kappaleiksi, ja kun sanotte lapselle, että nämä kehät ovat ainoastaan kuviteltuja, ei se enää tiedä mitä se oikeastaan näkee edessään eikä lopulta ymmärrä mitään.

Emme koskaan osaa asettua lasten kannalle, emme koeta mukautua niiden ajatustapaan, vaan oletamme niissä omaa ajatustapaamme, ja kun aina noudatamme omia johtopäätöksiämme, pänttäämme lasten päähän pelkkiä hullunkurisuuksia ja erehdyksiä, koettaessamme niihin terottaa kokonaisia totuuksien sarjoja.

Ollaan eri mieltä siitä, onko käytettävä analyttistä vai synteettistä metodologiaa tutkittaessa. Ei aina ole välttämätöntä valita toista tai toista. Joskus saattaa käyttää kumpaakin metodologiaa samassa tieteellisessä tarkastuksessa ja ohjata lasta opettavan metodin avulla, silloin kuin lapsi luulee ainoastaan analyseeraavansa. Kun näitä metodeja täten käytettäisiin rinnan, ne molemminpuolisesti todistaisivat toinen toisensa pätevyden. Lähtiessään samalla kertaa vastakkaisista lähtökohdista lapsi vallan hämmästyisi nähdessään kummankin tien sattuvan yhteen, ja tämä hämmästys epäilemättä olisi miellyttävää laatua. Tahtoisin esim. maantieteen alalla valita kaksi tällaista lähtökohdista ja ottaa ensi lähtökohdaksi sen paikan, missä asumme. Sen ohella että lapsi tutkii tähtitiedettä ja täten siirtyä ikäänkuin taivaaseen, tuotakoon se takaisin maan päälle, näytettäköön sille eri maiden asemat ja sen oma asuinpaikka.

Ensimmäiset maantieteelliset tukikohdat olkoot se kaupunki, jossa lapsi asuu, ja sen isän maatalo; sitten siirryttäköön näiden välillä oleviin paikkoihin ja lähistön jokiin. Vasta viimeksi huomautettakoon auringon asemaa ja tapaa löytää ilmansuunnat. Tässä on yhdyspiste. Piirtäköön lapsi itse kaikesta tästä kartan. Olkoon tämä kartta hyvin yksinkertainen ja kuvatkoon lapsi siihen aluksi ainoastaan nuo kaksi mainittua lähtökohdista, joihin sitten vähitellen voi lisätä muita, mikäli se tuntee tai oppii laskemaan niiden etäisyydet toisistaan sekä niiden asemat. Tästä huomaa mikä etu lapsella on siitä, että jo aikaisemmin olemme kehittäneet sen silmämittaa.

Tästä huolimatta lasta epäilemättä tulee vähän johtaa, mutta hyvin vähän ja sen sitä huomaamatta. Jos se erehtyy, niin älkää sanoko mitään älkääkö korjatko tuota erehdyttä. Odottakaa ääneti kunnes se itse kykenee erehdyksiään huomaamaan ja korjaamaan tai menetelkää enintään sopivan tilaisuuden

tarjoutuessa niin, että se tulee niitä havainneeksi. Ellei lapsi koskaan erehtyisi, se ei oppisi niin hyvin kuin se oppii. Muuten ei ole niin tärkeätä, että se oppii maansa topografian, vaan että se oppii tavan, millä siihen voi perehtyä. Vähät siitä, jos sillä on karttoja päässä, kunhan se vaan hyvin käsittää mitä ne esittävät ja kun se tarkoin tuntee niiden piirtämistaidon. Huomatkaa siis mikä on ero teidän oppilaidenne tietojen ja minun oppilaani tiedottomuuden välillä! Edelliset tuntevat karttoja ja jälkimäinen osaa itse niitä piirtää. Näistä hän saa uusia seinäkoristeita huoneeseensa.

Muistakaa aina, ettei minun opetustapani periaate ole opettaa lapselle paljon seikkoja, vaan aina antaa ainoastaan oikeiden ja selvien käsitteiden juurtua sen päähän. Vaikka se ei tietäisi mitään, ei se haittaa, kunhan se vaan ei saa vääriä tietoja. Terotan sen mieleen totuuksia ainoastaan torjuakseni siitä ne erehdykset, jotka se oppisi noiden totuuksien asemesta. Järkevyys ja oikea arvostelukyky kehittyvät hitaasti, ennakkoluulot sitävastoin tunkevat laumoittain esiin, ja niistä lapsi on varjeltava. Mutta jos käännetään huomio itse tieteeseen sinänsä, syöksytään pohjattomaan mereen, jolla ei ole ääriä ja joka on salakareja täynnä; siitä ette koskaan vapaudu. Kun näen ihmisen, joka on ihastunut tietojen hankkimiseen, hurmautuvan niiden viehätystyksestä ja rientävän toisesta toiseen voimatta pysähtyä, luulen näkeväni edessäni lapsen, joka poimii näkinkenkiä rannalla ja kokoaa niitä syliinsä, mutta joka sitten nähdessään uusia näkinkenkiä, viskaa pois jo poimimansa ja noukkii toisia, kunnes se, kyllästyen niiden paljoudesta ja tietämättä mitä enää valitsisi, lopulta heittää pois kaikki ja poistuu tyhjin käsin.

Alkuikäällä aika oli liian pitkä; koetimme vaan saada sen menemään, peläten että sitä huonosti käyttäisimme. Tällä iällä on laita päinvastainen; meillä näet ei ole tarpeeksi aikaa tehdäksemme kaikkea, mikä olisi hyödyllistä. Ajatelkaa että intohimot lähestyvät ja oppilaanne, niin pian kuin ne kolkuttavat ovelle, ei tarkkaa muuta kuin niitä. Heränneen ymmärryksen levollista ikää kestää niin vähän aikaa, se kuluu niin nopeasti ja sitä täytyy käyttää niin moneen muuhun tärkeään seikkaan, että olisi mieleetöntä toivoa että se riittäisi tekemään lapsen oppineeksi. Ei ole kysymys siitä, että sille opetettaisiin tieteitä, vaan siitä, että siinä herätetään halua ja rakkautta niihin ja että sille tarjotaan oikeita metodeja niiden oppimiseksi, kun tämä halu siinä on kehittynyt. Tämä on epäilemättä jokaisen hyvän kasvatuksen pääperiaatteita.

Tällä iällä on myöskin sopiva aika totuttaa lasta jatkuvasti kiinnittämään huomiotaan samaan esineeseen. Mutta tätä tarkkaavaisuutta ei saa koskaan aiheuttaa pakko, vaan aina huvi tai harrastus. Tulee tarkoin karttaa, ettei tämä tarkkaavaisuus lasta rasita ja ettei se sitä koskaan ikävystytä. Olkoon siis silmänne aina valpas, seuraten kaikkea, mitkä voi sattua, ja luopukaa kaikesta ennemmin kuin lasta ikävystytätte. Sillä on aina tärkeätä ettei lapsi tee mitään vastahakoisesti, tärkeämpää kuin että se jotakin oppii.

Jos lapsi itse teille tekee kysymyksiä, niin vastatkaa sille sen verta, mikä on tarpeen sen uteliaisuuden herättämiseksi, mutta ei sen tyydyttämiseksi. Etenkin kun huomaatte että oppilaanne sen sijaan että kysyisi oppiakseen, rupeaa löpöttelemään ja vaivaamaan teitä joutavilla kysymyksillä, keskeyttäkää heti vastaamisenne, sillä voitte olla varma siitä, ettei hän enää huoli itse asiasta, vaan koettaa kysymyksillään teitä ahdistaa. Silloin on vähemmin otettava huomioon ne sanat, jotka lapsi lausuu, kuin se vaikutin, joka panee sen niitä lausumaan. Tämä varoitus, joka tähän asti ei ole ollut tärkeä, on merkitykseltään hyvin painava, niin pian kuin lapsi rupeaa järkeviä johtopäätöksiä tekemään.

On olemassa yleisten totuuksien ketju, joka yhdistää kaikki tieteet yhteisiin periaatteisiin, joista ne sitten kaikki vuorostaan kehittyvät. Tämä ketju on filosofien metodi. Mutta siitä ei tässä ole kysymys. On olemassa toinen ja vällan erilainen yhdysketju, nimittäin se, jonka avulla jokainen yksityisaine liittyy toiseen, viitaten aina seuraavaan. Tätä järjestystä, joka alituksen uteliaisuuden muodossa ylläpitää kaikkien eri oppiaineiden vaatimaa tarkkaavaisuutta, useimmat ihmiset noudattavat, ja sitä on etenkin lasten seurattava. Selvittääksemme tehtävämme esim. karttoja suunnitellessamme meidän on piirtäminen meridianeja. Kaksi leikkauspistettä aamulla ja illalla yhtäsuurten varjojen välillä tuottavat tuolle kolmentoistavuotiaalle astronomille oivallisen meridianin.

Mutta tällaiset meridianit kuluvat aina uudelleen pois; tarvitaan aikaa, jotta ne uudestaan piirrettäisiin. Ne vaativat työskentelemään aina samassa paikassa. Siitä on liiaksi vaivaa, joka ajan pitkään oppilasta ikävystyttäisi. Tämän olemme edeltäpäin aavistaneet ja ryhtyneet varokeinoihin.

Olenpa taas joutunut pitkiin ja tarkkoihin yksityisseikkoihin. Lukijat, kuulen napinanne, mutta kuuntelen sitä pelotta. En tahdo kärsimättömyytenne takia uhrata kirjani hyödyllisintä osaa. Päättäkää te puolestanne mille kannalle asetutte minun pitkävetisyyteeni nähden; minä näet jo olen päättänyt, miten menettelen valituksienne suhteen.

Aikoja sitten minä ja oppilaani olimme huomanneet, että meripihka, lasi, lakka ja muutamat muut esineet, kun niitä oli hierottu, vetivät puoleensa oljenkorsia, ja ettei toisilla esineillä taas ollut tätä vetovoimaa. Sattumalta löysimme toisen esineen, jolla oli vielä tavattomampi ominaisuus, nimittäin se, että se veti puoleensa jonkun matkan päästä ja ilman että sitä hierottiin, rautaisia viilajauhoja ja muita pieniä rautapalasia. Kauan aikaa tämä ilmiö meitä huvitti, ilman että saatoimme siinä huomata mitään

muuta. Viimein havaitsimme että tämä voima siirtyy itse rautaan, jota magneetilla on hivuteltu määrättyyn suuntaan. Eräänä päivänä menemme markkinoille.[78] Siellä eräs silmäkääntäjä panee leipäpalan vetämään vesiammeessa uivaa vahasta tehtyä ankkaa. Vaikka tämän johdosta olemmekin suuresti hämmästyneet, emme kuitenkaan sano: hän on noita, sillä emme tiedä mikä noita on. Koska alati kohtaamme ilmiöitä, joiden syitä emme tunne, emme yleensä hätäile tekemällä johtopäätöksiä, vaan pysymme levollisina tietämättömyydessämme, kunnes löydämme tilaisuuden siitä vapautua.

Palaamme kotia ja olemme niin paljon puhuneet markkinoilla näkemästämme ankasta, että päätämme jäljitellä tätä koetta. Otamme magneetilla hyvin hierotun neulan, jonka ympärille panemme valkoista vahaa, tehden tämän parhaan taitomme mukaan ankan muotoiseksi, niin että neula kulkee läpi sen ruumiin ja että neulan kärki on sen nokkana. Panemme ankan veteen, panemme avainrenkaan lähelle sen nokkaa ja huomaamme helposti ymmärrettävällä ilolla että ankka seuraa avainrengasta aivan samoin kuin markkina-ankka seurasi leipäpalaa. Toiseen kertaan lykkäämme sen huomion tekemisen, mihin suuntaan ankka vedessä pysähtyy, kun se jätetään lepoon. Tällä hetkellä kokeilumme esine vetää kaiken huomiomme puoleensa, emmekä ehdi ajatella muuta.

Vielä samana iltana palaamme markkinoille pannen taskuumme erityisesti valmistettua leipää, ja heti kun silmäkääntäjä on tehnyt temppunsa, pikku oppinut herraseni, joka vaivoin on voinut hillitä itseään, sanoo hänelle ettei tuo temppu ole ollenkaan vaikea, ja että hän itse on tekevä vallan samoin. Hänen sanastaan pidetään kiinni. Heti paikalla hän vetää esiin taskustaan leivän, johon on kätkeyty rautapala. Lähestyessään pöytää hän tuntee sydämensä sykkivän. Hän ojentaa leipäänsä melkein vapisten. Ankka lähestyy ja seuraa sitä. Lapsi huudahtaa ja vavahtaa ilosta. Kun läsnäolijat taputtavat käsiään ja huutavat suosiotaan, hänen päänsä menee pyörälle, ja hän on vallan suunniltaan ilosta. Taikatempujen tekijä on vallan hämillään, mutta syleilee kuitenkin pienokaista, onnittelee häntä ja pyytää häntä vielä seuraavana päivänä kunnioittamaan häntä läsnäolollaan, lisäten että hän siksi on kokoava vielä enemmän väkeä osottamaan suosiotaan hänen taitavuudelleen. Pikku luonnontutkijani, jonka ylpeys on herännyt, tahtoo ilmaista salaisuutensa. Mutta minä tukin heti hänen suunsa ja vien hänet pois ylistysten peittämänä.

Pienokainen laskee, ollen naurettavan levoton, minuutit, jotka ovat kuluvat seuraavaan päivään. Hän kutsuu tuohon tilaisuuteen kaikki, jotka kohtaa, hän tahtoisikin että koko ihmissuku olisi hänen kunniansa todistajana. Tuskin hän jaksaa odottaa tuota hetkeä ja hän tahtoisikin asettaa kellonsa edelle. Sitten riennämme saapuville; sali on jo täynnä väkeä. Sisään astuessaan hän tuntee nuoren sydämensä ilosta sykähtelevän. Silmäkääntäjä tekee ensin muita temppuja; hän onnistuu verrattoman hyvin ja tekee vallan hämmästyttäviä taidonnäytteitä. Pienokainen ei huomaa mitään tästä kaikesta; hän on levoton, hikoilee, hengittää tuskin ja hypistelee koko ajan kärsimättömyydestä vapisevalla kädellä taskussaan olevaa leipäpalaa. Viimein tulee hänen vuoronsa. Mestari ilmoittaa tämän juhlallisesti. Pienokainen lähestyy häpeissään, vetää esiin leipäpalansa ... mutta oi inhimillisten seikkojen vaihtelevaisuutta! Ankka, joka edellisenä päivänä oli niin kesy, on tänään tullut vallan kesyttömäksi. Sen sijaan että se ojentaisi nokkansa leipää kohti, se kääntää pyrstönsä ja pakenee. Se välttää leipää ja sitä ojentavaa kättä yhtä huolellisesti kuin se ennen niitä on seurannut. Koeteltuaan monta monituista kertaa turhaan ja saatuaan naurunhohotuksia palkakseen, lapsi rupeaa valittamaan, sanoo että sitä petetään, että ensimmäisen ankan sijaan on pantu toinen ja vaatii silmäkääntäjää itseä vetämään tätä ankkaa leivän kärjellä.

Sanaakaan vastaamatta temppujentekijä ottaa leipäpalan ja ojentaa sitä ankkaa kohti. Heti paikalla ankka seuraa leipäpalaa ja kättä, joka sitä kuljettaa. Lapsi ottaa saman leipäpalan, mutta ei ollenkaan onnistu paremmin kuin yllä. Hän huomaa ankan tekevän hänestä pilkkaa ja kiertävän ympäri ammetta. Hän poistuu viimein aivan häpeissään eikä rohkene enää panna itseään alttiiksi ivanaurulle.

Silloin silmäkääntäjä ottaa käteensä pienokaisen tuoman leipäpalan ja käyttää sitä yhtä suurella menestyksellä kuin omaansa. Hän vetää siitä kaikkien nähden raudan pois. Tästä nousee uusi meitä ivaava naurunremahdus. Sitten hän tämän näin tyhjennetyn leipäpalan avulla panee ankan liikkumaan kuten ennen. Hän tekee saman tempun toisella leipäpalalla, jonka kaikkien nähden kolmas henkilö on leikannut. Saman hän tekee hansikkaallaan ja sormensa päällä. Lopuksi hän poistuu ammeen luota ja asettuu keskelle lattiaa ja selittäen juhlallisella äänenpainolla, joka tämäläisille ihmisille on omituinen, että ankka on totteleva yhtä hyvin hänen ääntänsä kuin kädenliikettään, hän puhuttelee sitä ja se tottelee häntä. Hän käskee sen mennä oikeaan, ja se menee, palaamaan, ja se palaa, kääntymään ja se kääntyy; liike seuraa aina välittömästi käskyä. Kiihtyvät kätenpaukutukset meitä yhä vaan loukkaavat. Poistumme salista huomaamatta ja sulkeudumme huoneeseemme, emmekä mene kertomaan menestystämme kaikille, kuten olimme aikoneet.

Seuraavana aamuna kolkutetaan ovellemme; avaan. Sisään astuu silmäkääntäjä. Vaatimattomasti hän valittaa käytöstämme. Mitä pahaa hän oli meille tehnyt, että rupesimme saattamaan epäluulonalaisiksi hänen näytteitään ja riistämään häneltä hänen leipäansionsa! Mitä niin merkillistä saattoi tarjota tuo taito panna liikkumaan vaha-ankka, että tahdottiin ostaa tämä kunnia kunniallisen

miehen toimeentulon kustannuksella? — "Totta tosiaan, hyvät herrat, jos minulla olisi toinen kyky, jonka avulla voisin elää, en ollenkaan pitäisi kunnianani harjottaa tätä kykyäni. Olisihan teidän pitänyt tietää, että mies, joka on tuhlannut elämänsä tämän viheliäisen ammatin harjottamiseen, osaa sen paremmin kuin te, jotka sitä harjotatte vaan muutaman hetken. Se, etten heti alussa näyttänyt teille mestaritemppujani, johtuu siitä etten pidä sopivana hätäillen tuoda esiin kaikkea, minkä tietää. Minulla on aina ollut tapana säästää parhaat temppuni sopivaan tilaisuuteen, ja paitsi viimeksi näyttämäni, minulla on vielä tarpeeksi muita, estääkseni uteliaita lapsukaisia asioihini sekaantumasta. Muuten, hyvät herrat, tahdon vallan kernaasti ilmaista teille sen salaisuuden, joka saattoi teidät niin ymmälle, kuitenkin pyytäen ettette sitä vahingokseni väärinkäytä ja että toiste olette varovaisemmat."

Senjälkeen hän näyttää meille koneistonsa, ja huomaamme suuresti hämmästyneinä, että tämä on yksinkertaisesti hyvin vahva magneetti, jota pöydän alle piiloitettu lapsi liikutteli, ilman että sitä huomasi.

Mies piiloittaa taas koneensa. Kiitetyämme häntä ja pyydettyämme häneltä anteeksi, tahdomme antaa hänelle lahjan; hän kieltäytyy sitä vastaanottamasta. "Ehei, hyvät herrat; ettepä ole käyttäytyneet siten minua kohtaan, että tahtoisin vastaanottaa lahjojanne. Vasten tahtoonnekin tulette jäämään minulle kiitollisuuden velkaan. Tämä on ainoa kostoni. Huomatkaa, että jalomielisyyttä on olemassa joka säädysssä. Otan maksua tempuistani, mutta en opetuksistani."

Lähtiessään hän kääntyy suoraan minun puoleeni, lausuen minulle aivan ääneen moitesanoja. "Annan kernaasti tälle pienokaiselle anteeksi", sanoo hän, "sillä hän on rikkonut ainoastaan tietämättömyydestä. Mutta te, hyvä herra, jonka olisi pitänyt huomata hänen erehdyksensä, miksi ette häntä oikaissut? Koska elätte yhdessä, olette te vanhempana velvollinen pitämään hänestä huolta ja häntä neuvomaan. Teidän kokemuksenne on oleva hänen ojennusnuoransa. Kun hän suureksi vartuttuaan moittii itseään nuoruutensa erehdyksistä, on hän epäilemättä soimaava teitä siitä, mitä ette ole neuvonut häntä karttamaan." [79]

Hän poistuu ja jättää meidät molemmat mitä suurimman hämmästyksen valtoihin. Minä soimaan itseäni leväperäisestä alttiudestani ja lupaan toiste luopuvani siitä ja paremmin katsovani oppilaani etua ja varoittavani häntä erehdyksistä, ennenkuin hän joutuu niiden alaiseksi. Nyt näet lähestyy se aika, jolloin opettajan ankaruus on astuva toverin ystävällisyyden sijaan. Tämän muutoksen tulee tapahtua asteittain. Tulee edeltäpäin ottaa huomioon kaikki, ja tulee tehdä se sangen kaukaa.

Seuraavana päivänä palaamme markkinoille uudestaan nähdäksemme tempun, jonka salaisuuden olemme saaneet tietää. Lähestymme syvästi kunnioittaen silmäkääntäjä-Sokratestamme; tuskin rohkenemme kohottaa katseitamme häneen. Hän kohtelee meitä ylen ystävällisesti ja osottaa meille paikkamme niin kohteliaasti, että siitä vaan yhä enemmän nöyryymme. Hän tekee tavalliset temppunsa; mutta häntä huvittaa etenkin kauan panna vaha-ankkaa liikkumaan ja sitä tehdessään hän usein ylpeästi katselee meitä. Ymmärrämme kaiken emmekä hiisku sanaakaan. Jos oppilaani uskaltaisi avata suutaankaan, ansaitsisi hän, että hänet muserrettaisiin.

Tämän esimerkin jokainen yksityiskohta on tärkeämpi, kuin miltä näyttää. Tämä yksi ainoa opetus tarjoaa useampia opetuksia. Mitä nöyryyttäviä seurauksia turhamielisyyden ensi puuskaus tuottaa! Nuori opettaja, tarkkaa tätä huolellisesti. Jos osaat asettaa niin, että siitä on seurauksena nöyryytys ja ikävyyksiä, [80] voit olla varma siitä, ettei oppilastasi pitkään aikaan haluta toistamiseen tyydyttää turhamielisyyttään. Miten paljon vaivaa ja vastuksia! huudahtanee lukija. Sen myönnän kyllä ja vielä lisäksi, että kaikki tämä tapahtuu sitä varten, että saisimme magneettineulan, jota voimme käyttää meridianina. Opittuamme että magneetti vaikuttaa toisten esineiden läpi, koetamme mitä pikimmin tehdä itsellemme samanlaisen koneen kuin näkemämme kone. Tätä varten teemme pöytään syvennyksen, asetamme tähän sen kokoisen hyvin matalareunaisen ammeen, johon kaadamme vettä muutaman linjan korkealta, ja siihen panemme uimaan hieman huolellisemmin muodostetun ankan j.n.e. Usein tarkattuamme ammeen ääressä tämän ankan liikkeitä, huomaamme että se lepotilaan jouduttuaan aina kääntyy melkein samaan suuntaan. Kiinnitämme jatkuvasti huomiomme tähän ilmiöön ja tutkimme tätä suuntaa, jolloin huomaamme sen käyvän etelästä pohjoiseen. Enempää emme tarvitse; olemme löytäneet magneettineulamme, tai melkein löytäneet. Näin olemme siirtyneet fysiikan alalle.

Maan päällä on eri ilmanaloja ja näissä ilmanaloissa on erilämpöisiä seutuja. Vuodenaikojen vaihdos on tuntuvampi kuin enemmän lähestytään napaa. Kaikki kappaleet vetäytyvät kokoon kylmässä ja paisuvat lämpimässä. Tämä ilmiö on paraiten mitattavissa kun se esiintyy nesteissä ja on tuntuvin väkiviinan-pitoisissa nesteissä. Tähän ilmiöön perustuu lämpömittari. Tuuli pieksee kasvoja; ilma on siis kappale, juokseva aine, sen ruumiimme tuntee, vaikka ei ole mitään keinoja sitä nähdä. Jos ylösalasin käännetty lasi upotetaan veteen, ei vesi sitä täytä, ellei ilma pääse siitä pois. Ilma on siis vastustusvoimainen. Jos lasin upottaa vielä syvemmälle, vesi nousee siinä korkeammalle, kuitenkin voimatta sitä täyttää. Ilmaa voidaan siis jossakin määrin puristaa kokoon. Puristetulla ilmalla täytetty pallo hyppelee paremmin kuin millään muulla lailla täytetty pallo. Ilma on siis joustavaa ainetta.

Ollessanne kylpyammeessa, ojentakaa käsivarttanne vaakasuorasti ulos vedestä, niin tunnette siinä suunnattoman painon. Ilma on siis painavaa ainetta. Punnitsemalla ilmaa muiden veteläin aineiden avulla voidaan mitata sen paino. Tähän perustuu ilmapuntari, juoksutuspilli, ilmapyssy ja -pumppu. Kaikki statiikan (tasapaino-opin) ja hydrostatiikan (vedentasapaino-opin) lait voidaan johtaa yhtä yksinkertaisista kokeista. En siis ollenkaan tahdo, että tätä varten mennään kokeilevan fysiikan laboratorioon. Kaikki nuo kalut ja koneet ovat minulle vastenmieliset. Oppineisuus tappaa tieteen. Joko kaikki nämä koneet pelästyttävät lasta, tai niiden muoto heikontaa ja kääntää pois tarkkaavaisuutta, joka olisi kiinnitettävä niiden vaikutuksiin.

Minä tahdon että itse keksimme kaikki koneemme, enkä tahdo että kone tehdään ennen koetta. Tahdon että vasta sitten kun olemme ikäänkuin sattumalta saaneet aavistuksen kokeesta, vähitellen keksimme koneen, jonka tulee toteennäyttää se. Ei ole ollenkaan vaarallista, jos eivät koneemme ole vallan täydelliset ja täsmälliset, kunhan meillä vaan on selvä käsitys siitä, millaiset niiden tulee olla ja mitä tuloksia niillä suoritetuista kokeista tulee saavuttaa. Ensimmäistä statiikan-tuntiani varten en mene noutamaan vaakaa, vaan asetan sauvan poikittain tuolin selkänojalle, mittaan tasapainossa olevan sauvan molemmat osat ja lisään kummallekin puolelle milloin eriraskaita, milloin taas yhtä raskaita painoja. Siirtäen sauvaa tarpeen mukaan huomaan lopuksi että tasapainotila on tulos painojen raskauden ja vipuvarsien keskinäisestä suhteesta. Täten siis pikku fyysikkoni jo kykenee arvostelemaan vaa'an kelpoisuutta, ennenkuin hän sitä on nähnytään.

Kieltämättä saamme asioista paljon selvemmät ja varmemmat tiedot oppimalla ne itsestämme kuin johtamalla niihin toisten opetuksesta. Siitä on sitäpaitsi se hyöty, ettemme alista järkeämme orjallisesti auktoriteetin alaiseksi ja että lisäksi kekseliäämmin löydämme eri suhteita, yhdistämme eri seikkoja, keksimme koneita, jotavastoin omaksuessamme kaikki sellaisena kuin se meille annetaan, annamme henkemme vajota välinpitämättömyyteen, vallan kuin sellaisen ihmisen ruumis, jota hänen palvelijansa aina pukevat, lämmittävät ja palelevat ja jota hevoset aina vetävät, lopulta menettää jäsentensä voiman ja käyttämiskyvyn. Boileau kerskasi siitä, että oli opettanut Racinea käyttämään vaikeita loppusointuja. Koska on olemassa niin paljon erinomaisia metodeja, jotka helpottavat meille tieteiden oppimisen, olisi ylen tärkeätä, että joku meille antaisi vaikeitakin metodeja.

Tuntuvin etu näistä hitaista ja vaivalloisista opinnoista on se, että niitä harjottamalla ruumis keskellä mieteperäisiä tutkimuksia pysyy toiminnassa, että jäsenet tulevat notkeiksi ja että kädet alati kehittyvät työhön ja ihmiselle hyödyllisiin toimituksiin. Kun on keksitty niin paljon koneita helpottamaan kokeidemme tekemistä ja korvaamaan aistiemme puuttuvaa tarkkuutta, matkaansaavat ne sen, että laiminlyömme aistiemme kehittämisen. Kulmamittari vapauttaa meidät laskemasta kulmien suuruutta; sen sijaan että silmä tarkoin arvioisi etäisyydet, turvaamme ketjuihin, jotka mittaavat välit meidän asemestamme; puntari vapauttaa minut kädellä punnitsemasta esineiden painoa, jonka sen avulla saan tietää. Kuta tarkotuksenmukaisemmat koneemme ja työaseemme ovat, sitä kehittymättömämmiksi ja kömpelömmiksi jäävät elimemme. Kun yhä kokoamme koneita ympärillemme, emme niitä enää löydä itsestämme.

Mutta kun tällaisten koneiden valmistamiseen käytämme sen taidon, joka sitä ennen meille niitä korvasi, kun niiden tekemiseen käytämme sen älykkäisyyden, johon meidän täytyi turvautua ollessamme niitä vailla, emme menetä mitään, vaan voitamme päinvastoin. Liitämme taidon luontoon ja tulemme älykkäämmiksi menettämättä kätevyytämme. Jos sen sijaan, että kahlehdin lapsen kirjoihin, panen sen työskentelemään johonkin työpajaan, työskentelevät sen kädet hengen hyödyksi, siitä tulee filosofi, vaikka se luulee olevansa pelkkä työmies. Tällaisesta harjotuksesta on vielä muutakin hyötyä, josta aion puhua alempana, ja tullaan huomaamaan, miten filosofisista harjotusleikeistä johdutaan todellisiin inhimillisiin toimiin ja tehtäviin.

Olen jo sanonut, etteivät puhtaasti spekulatiiviset tiedot sovellu lapsille, edes niillekään, jotka lähestyvät nuoruudenikää. Mutta vaikei niitä perehdytetäkään liian syvältä systemaattiseen fysiikkaan, tulee kuitenkin menetellä niin, että kaikki niiden kokemukset liittyvät toisiinsa jonkunmoisen deduksionin avulla, jotta ne tämän yhtenäisen tietoketjun avulla voisivat niitä mielessään järjestää ja niitä muistaa tarvittaessa. Sillä on sangen vaikeata kauan pysyttää muistissaan yksityisseikkoja, jopa yhteyttä kaipaavia johtopäätöksiäkin, ellei ole sitovia tukikohtia, joihin nojaten niitä voi muistiin palauttaa.

Kun etsitte luonnonlakeja, alkakaa aina yleisimmistä ja havainnollisimmista ilmiöistä ja totuttakaa oppilaanne siihen, ettei hän pidä näitä ilmiöitä perusteina, vaan tosiseikkoina. Otan käteeni kiven ja olen muka asettavinani sen ilmaan, niin että se siinä pysyy paikoillaan; avaan käteni, ja kivi putoaa maahan. Huomaan Émilen tarkkaavasti seuraavan tätä temppuani ja kysyn häneltä: miksi tuo kivi putosi?

Mikä lapsi olisikaan tähän vastaamatta? Ei yksikään, ei edes Émile, ellen hyvin huolellisesti ole kasvattanut häntä niin, ettei hän siihen voi vastata. Kaikki sanoisivat että kivi putoaa sentähden, että se

on raskas. Mikä on raskasta? se mikä putoaa. Kivi putoaa sentähden, että se putoaa. Siihen pikku filosofini pahasti takertuu. Tämä on hänen ensimmäinen systemaattinen fysiikan oppituntinsa, ja olkoon hänellä siitä itse aineeseen nähden hyötyä tai ei, niin saahan hän siinä ainakin opetusta järkevyydessä.

Mikäli lapsen henkinen kehitys edistyy, sitä enemmän syitä ilmestyy, joiden nojalla meidän tulee valita sen toimet ja askareet. Niin pian kuin se oppii tarpeeksi tuntemaan itseään, tajutakseen missä sen menestys piilee, niin pian kuin se kykenee käsittämään tarpeeksi monipuolisia suhteita, arvostellakseen mikä sille on edullista, mikä epäedullista, se samalla kykenee huomaamaan koko eron työn ja huvin välillä ja pitämään jälkimäistä ainoastaan virkistävänä lepona edellisestä. Silloin todella hyödylliset seikat voivat tulla sen opiskelun esineeksi ja velvottaa sitä niitä harrastamaan uutterammin kuin pelkkiä huvituksia. Välttämättömyyden yhä uudelleen esiintyvä laki opettaa ihmistä aikaiseen tekemään sellaista, mikä ei häntä miellytä, jotta hän voisi välttää jotakin pahaa seikkaa, joka hänelle olisi vielä vastenmielisempi. Tämä etu on seuraus varovaisuudesta, ja siitä, järjestetäänkö tämä varovaisuus hyvin tai pahoin johtuu koko inhimillinen viisaus tai kurjuus.

Jokainen ihminen tahtoo olla onnellinen; mutta jotta voisi saavuttaa onnellisuuden, pitäisi ensin tietää, mitä onni on. Luonnonihmisen onni on yhtä yksinkertainen kuin hänen elämänsä. Se on siinä, että hän on vapaa kärsimyksestä; terveys, vapaus ja välttämättömien tarpeiden tyydyttäminen sen muodostavat. Siveellisen ihmisen onni on toisenlainen; mutta siitä ei tässä ole kysymys. En saata tarpeeksi toistaa, että ainoastaan puhtaasti fyysiset ilmiöt voivat herättää lapsissa mielenkiintoa, ainakin niissä lapsissa, joiden turhamielisyyttä ei ole herätetty ja joita ei aikaisemmin ole turmeltu yleisen mielipiteen myrkyllä.

Kun lapset huomaavat tarpeensa, ennenkuin niitä tuntevat, on niiden henkinen kehitys jo sangen pitkälle edistynyt ja ne alkavat tuntea ajan arvon. Silloin on tärkeätä totuttaa niitä käyttämään sitä hyödyllisiin seikkoihin, mutta niiden tulee olla hyödylliset juuri niiden iälle ja soveltua niiden käsityskykyyn. Kaikki, mikä koskee siveellistä järjestystä ja yhteiskunnan tapoja on vielä jätettävä niille opettamatta, sillä ne eivät kykene näitä asioita ymmärtämään. On mieletöntä vaatia niitä harrastamaan seikkoja, joiden epämääräisesti sanotaan edistävän niiden parasta, niiden tietämättä mikä tämä paras on, ja josta niiden sanotaan suurina nauttivan etua, ilman että niillä nykyhetkenä on mitään etua tuosta ymmärtämättömästä seikasta.

Älköön koskaan saatettako lasta tekemään mitään pelkästä käskystä tai kehotuksesta. Ei mikään muu sen mielestä ole hyvää kuin se, minkä se itse huomaa hyväksi. Kun alati pakotatte sitä menemään ulommaksi käsityskykyään, luulette menettelevänne viisaasti ja varovaisesti, mutta siinä suuresti erehdytte. Antaaksenne sille käteen muutamia turhia aseita, joita se ei kenties koskaan voi käyttää, riistätte siltä ihmiselle tärkeimmän aseensa, nimittäin terveen järjen. Totutatte sen aina olemaan toisten ohjattavana ja alati olemaan pelkkä kone toisten käsissä. Tahdotte että lapsi olisi tottelevainen ja oppivainen pienenä, samalla tahdotte että se suurena tulee herkkäuskoiseksi ja toisten petettäväksi. Sanotte sille alati: *kaikki, minkä sinulta vaadin, on omaa etuasi varten; mutta et kykene sitä ymmärtämään. Mitä minua liikuttaa, jos sinä ymmärrät tai et ymmärrä sitä, mitä sinulta vaadin. Teidän työtä yksinomaan itseäsi varten.* Kaikilla näillä kauniilla puheilla, joita oppilaallenne nyt pidätte, saattaaksenne sen viisaaksi, valmistatte hedelmällistä maaperää niille puheille, jotka hänelle kerran tulevaisuudessa on pitävä joku haaveilija, petturi, juonittelija, joku konna tai mikä houkkio tahansa, joka tahtoo saada hänet ansaansa tai tyrkyttää hänelle hulluja mielipiteitään.

On tärkeätä että aikaihminen tietää paljon seikkoja ja sellaisia, joiden hyödyllisyyttä lapsi ei kykene tajuamaan. Mutta onko välttämätöntä ja edes mahdollista että lapsi tietää mitä aikaihminen tulee tietää? Koettakaa opettaa lapselle kaikkea, mikä sen ikäiselle on hyödyllistä, ja huomaatte että koko sen aika on täyttyvä toimista. Miksi tahdotte, että se niiden opintojen vahingoksi, jotka soveltuvat sen iälle, harrastaisi varttuneemman iän opintoja, iän, jonka saavuttamisesta sillä on niin vähän takeita? Mutta, sanonette, onko aikaa oppia sitä, mikä on tiedettävä, silloin kuin se hetki on tullut, jolloin tuota tietoa tulisi käyttää? Sitä en tiedä. Tiedän ainoastaan, että sitä on mahdoton oppia aikaisemmin. Oikeat opettajamme näet ovat kokemus ja tunne, eikä ihminen koskaan hyvin tiedä mikä hänelle on sopivaa ja edullista, ellei hän ole siitä saanut kokemusta niistä elämäntiloista, joissa itse on ollut. Lapsi tietää syntyneensä tullakseen aikaihmiseksi. Kaikki sen käsitteet aikaihmissen tilasta voivat tarjota sille tilaisuutta oppimiseen. Mutta niiden käsitteiden suhteen, jotka koskevat tätä tilaa ja jotka käyvät yli sen käsityskyvyn, sen tulee pysyä mitä täydellisimmässä tietämättömyydessä. Koko kirjani on alituinen todiste tästä kasvatustieteellisestä periaatteesta.

Niin pian kuin saatamme mainita oppilaallemme sanan *hyödyllinen*, on meillä hallussamme lisäkeino häntä ohjataksenne. Tämä sana näet tekee häneen suuren vaikutuksen, jos nimittäin tämä käsite oikein suhtautuu hänen ikäänsä ja jos hän selvästi tajuaa missä yhteydessä se on hänen nykyisen etunsa kanssa. *Teidän* lapsiinne tämä sana ei tee mitään erityistä vaikutusta, kun näet ette ole niissä siitä herättänyt niiden tajuntakyvyn mukaista käsitystä ja kun muut aina pitävät huolta siitä, mikä niille on hyödyllistä, joten niiden ei itsensä koskaan tarvitse sitä ajatella eikä tietää mitä hyödyllinen on.

Mikä hyöty tästä on? Siinä se pyhä sana, joka tästälähin on oleva ratkaisevana minun ja hänen välillä kaikissa elämämme toimissa. Se on se kysymys, jonka minä ehdottomasti teen jokaisen muun kysymyksen jälkeen ja joka on ehkäisevä nuo monet tyhmät ja väsyttävät kysymykset, joilla lapset lakkaamatta ja turhanpäiten väsyttävät kaikkia, jotka niitä ympäröivät, tehden sen enemmän ylläpitääkseen vaikutusvaltaansa heihin kuin aikeessa niistä saada hyötyä. Se ihminen, johon tärkeimpänä opetuksena on terotettu, ettei pidä koettaa oppia mitään muuta kuin hyödyllistä, kysyy Sokrateen tavoin. Hän ei tee ainoatakaan kysymystä olematta sitä ennen selvillä kysymyksen syystä, sillä hän tietää, että tätä häneltä kysytään, ennenkuin vastataan.

Huomatkaa minkä voimakkaan välikappaleen olen antanut teille vaikuttaaksenne oppilaaseenne. Kun hän näet ei juuri tunne mitään syitä, on hänen melkein pakko vaieta milloin vaan tahdotte. Mutta minkä suuren edun tuottaakaan kasvattajalle hänen tietonsa ja kokemuksensa, joiden avulla hän voi todistaa kaikkien niiden seikkojen tuottaman hyödyllisyyden, joita ehdottaa! Sillä on luonnollista, että tekemällä hänelle tämän kysymyksen opetamme häntä vuorostaan tekemään sen meille. Voimme olla varmat siitä että hän kaiken johdosta, mitä hänelle ehdotamme, noudattaen esimerkkiämme on sanova: *Mitä hyötyä on tästä?*

Tämä on ehkä se ansa, jota kasvattajan on kaikkein vaikeinta välttää. Jos hän näet lapsen kysyttyä jotakin, koettaa ainoastaan päästä asiasta ja mainitsee sille vaan yhdenkin syyn, jota se ei kykene ymmärtämään, niin lapsi, huomattessaan että hän mittakaavanaan käyttää omaa käsityskykyään, eikä lapsen ymmärrystä, arvelee hänen syitänsä päteviksi hänen ikäiselleen, mutta ei lapselle. Silloin lapsi ei enää luota kasvattajaan, ja kaikki on hukassa. Mutta kukahan opettaja tahtoisi jäädä oppilaalleen vastausta velkaa ja myöntää hänelle olevansa väärässä? Ei yksikään tahdo tunnustaa edes niitä vikoja, jotka hänellä todella on. Minä taas pitäisin velvollisuutenani tunnustaa olevani väärässä silloinkin, kun itse teossa olisin oikeassa, mutta kun en voisi oppilaalleni saattaa perusteitani ymmärrettäviksi. Täten olisi menettelytapani aina selvä ja johdonmukainen hänen mielestään, eikä koskaan herättäisi hänessä epäluuloa. Täten minä säilyttäisin enemmän luottamusta omistamalla itselleni luuloteltuja vikoja, kuin mitä muut tekevät peittämällä vikojaan.

Ajatelkaa ennen kaikkea että hyvin harvoin on teidän tehtävänne ehdottaa oppilaallenne mitä hänen tulee oppia; *hänen* tehtävänsä on haluta, etsiä ja löytää se; teidän on saatettava se hänelle tajuttavaksi, taitavasti herätettävä tämä halu ja annettava hänelle keinot tyydyttää tuota tiedonhaluaan. Siitä seuraa, että teidän tulee tehdä ainoastaan muutamia kysymyksiä, mutta valita ne hyvin. Koska hänellä on oleva paljon enemmän kysyttävää teiltä kuin teillä häneltä, tarvitsee teidän paljoa vähemmän paljastaa itseänne ja teillä on oleva paljon useammin tilaisuus sanoa hänelle: *mitä hyötyä on siitä, mitä minulta kysyt?*

Koska lisäksi on sangen vähän tärkeitä oppiiko hän sitä vai tätä, kun hän vaan käsittää hyvin sen, minkä oppii ja mikä hyöty siitä on, niin siinä tapauksessa, ettette voi antaa hänelle esille otetusta seikasta hänen käsityskyvylleen sopivaa selitystä, on parasta ettette anna mitään selitystä. Sanokaa hänelle suoraan: en voi antaa sinulle hyvää vastausta; erehdyin, jättäkäämme tämä seikka. Jos se, mitä aioitte opettaa, todella oli epäonnistunutta, ei ole vahinko, että se hylätään. Ellei, saatte vähällä vaivalla tilaisuuden selvittää hänelle sen hyödyllisyyden.

Minä en ollenkaan pidä pitkien puheiden ja esitelmien muodossa annetusta opetuksesta; nuoret niitä sangen vähän seuraavat eivätkä paina niitä mieleensä. Itse asia ennen kaikkea! En koskaan tarpeeksi saata huomauttaa että panemme liiaksi painoa sanoihin. Lörpötteleväällä ja puheliaalla opetustavallamme kasvatamme pelkkiä lörpöttelijöitä.

Olettakaamme että oppilaani, tarkastaessamme auringon kulkua ja tapaa löytää ilmansuunnat, äkkiä keskeyttää minut kysyen mitä tämä kaikki hyödyttää. Minkä komean puheen nyt voisin hänelle pitää! Kuinka monen seikan opettamiseen voisin käyttää tätä tilaisuutta vastaten hänen kysymyksiensä, etenkin jos meillä olisi kuuntelijoita! [81] Voisin puhua hänelle matkojen hyödystä, kaupan tuottamista eduista, kunkin ilmanalan erityisistä tuotteista, eri kansojen tavoista, kalenterin merkityksestä, siitä, miten tärkeitä on maanviljelykselle laskea vuodenaikojen vaihtumiset, purjehdustaidosta, taidosta tarkoin tuntea matkansa suunta merellä, vaikei tiedä missä kohdin laiva on. Poliitiikka, luonnonhistoria, tähtitiede, jopa moraali ja ihmistenvälinen oikeus voitaisiin tässä selityksessäni ottaa puheeksi, jotta oppilaassa heräisi suuri ajatus kaikista näistä tieteistä sekä suuri halu niitä oppia. Jos kaiken tämän olisin sanonut, olisin ladellut todellisen pedantin tietoja, joista oppilas ei olisi ymmärtänyt mitään. Hänellä olisi suuri halu kysyä minulta, kuten edellä, mitä hyötyä on siitä, että oppii ottamaan selville ilmansuunnat; mutta hän ei rohkene, peläten että voisin suuttua. Hän pitää sopivampana teeskennellä ymmärtävänsä, mitä häntä on pakotettu kuuntelemaan. Näin suoritetaan niin sanottu hyvä kasvat.

Mutta Émilemme, joka on saanut talonpoikaisemman kasvatuksen ja jota suurella vaivalla olemme koettaneet kehittää niin, että hän ainoastaan vaikeasti ymmärtää asioita, ei kuuntelisi sanaakaan tuosta

kaikesta. Niin pian kuin hän kuulisi ensi sanan, jota ei ymmärtäisi, hän rupeisi juoksentelemaan ympäri huonetta ja antaisi minun yksin pitää puhettani. On siis etsittävä tehoisampi ratkaisu; minun tieteelliset keinoni eivät hänen mielestään ole minkään arvoiset. Tarkastimme paraikaa metsän asemaa pohjoispuolella Montmorencita, kun oppilaani keskeytti minut tuolla ikävällä kysymyksellä: *mitä hyötyä on tästä?* Olet oikeassa, sanoin hänelle, tämä työ ei hyödytä mitään, emme enää ryhdy siihen, sillä meiltä ei puutu hyödyllisiä huvituksia. Harrastimme sitten muuta, eikä sinä päivänä enää puhuttu maantiedosta.

Seuraavana aamuna ehdotan hänelle kävelyä ennen aamiaista. Hän suostuu hyvin halukkaasti. Lapset ovat aina valmiit juoksemaan, ja oppilaallani on hyvät jalat. Menemme metsään, kuljemme niittyjen ja peltojen poikki, eksymme emmekä enää tiedä missä olemme, ja kun on palaaminen kotia, emme enää löydä tietä. Aika kuluu, tulee kuuma. Meidän on nälkä, joudutamme askeleitamme ja harhailemme turhaan sinne tänne, mutta löydämme kaikkialla vaan metsää, kivilouhimoita ja ahoja, mutta emme mitään sellaista, mikä opastaisi meidät tielle. Märkinä hiestä, väsyneinä ja nälkäisinä eksymme näin kulkiessamme yhä kauemmaksi. Viimein istuudumme lepäämään ja neuvottelemaan. Émile, jonka tällä kertaa oletan kasvatetuksi muiden lasten tavoin, ei neuvottele, vaan itkee. Hän ei tiedä että olemme vallan lähellä Montmorencita ja että ainoastaan pensaikko meiltä sen peittää. Mutta tämä pensaikko on hänen mielestään kokonainen metsä ja hänen kokoisensa ihmisolento on jo vallan kuin haudattu tuollaiseen pensaikkoon.

Hetken vaitiolon jälkeen sanon hänelle levottoman näköisenä: Rakas Émile, mitä meidän on tekeminen päästäksemme pois täältä?

Émile (märkinä hiestä ja vuodattaen runsaita kyyneleitä): Mistä minä sen tietäisin. Olen väsynyt; minun on nälkä ja jano; en enää jaksa mitään.

Jean-Jacques: Luuletko minun tilaani paremmaksi ja luuletko että olisin itkemättä, jos voisin kyyneleistäni saada suurusta? Ei tässä auta itku, täytyy löytää tie. Katsotaanpa kelloasi, paljonko se on?

Émile: Kello on kaksitoista, enkä vielä ole saanut aamiaista.

Jean-Jacques: Se on totta, kello on kaksitoista, enkä minäkään vielä ole syönyt aamiaista.

Émile: Kylläpä teidän sitten on nälkä!

Jean-Jacques: Ikävä kyllä ei aamiaiseni tule minua täältä etsimään. Kello on kaksitoista. Juuri samaan aikaan tarkastimme eilen Montmorencissa metsän asemaa. Jospa nyt samoin voisimme metsästä tarkastaa Montmorencin asemaa...

Émile: Se olisi hyvä. Mutta eilen näimme metsän, ja täältä emme näe kaupunkia.

Jean-Jacques: Se on paha... Mutta jos voisimme sitä näkemättämmekin löytää sen suunnan...

Émile: Miten se kävisi päinsä?

Jean-Jacques: Emmekö sanoneet että metsä oli...

Émile: Pohjoiseen Montmorencista.

Jean-Jacques: Siis täytyy Montmorencyn olla...

Émile: Etelään metsästä.

Jean-Jacques: Onhan meillä keino kello kahdentoista aikaan löytää pohjoinen.

Émile: On kyllä, varjon suunnasta.

Jean-Jacques: Mutta miten löydämme etelän?

Émile: Niin, mitä tehdä?

Jean-Jacques: Etelä on päinvastaiseen suuntaan pohjoisesta.

Émile: Se on totta. Meidän tarvitsee vaan hakea varjon vastakkainen suunta. Kas, tuossa on etelä, tuossa on etelä! Varmaankin Montmorenci on tuolla päin. Menkäämme tuohon suuntaan.

Jean-Jacques: Saatatpa olla oikeassa. Seuratkaamme tuota polkua metsikön läpi.

Émile (lyöden kätensä yhteen ja päästäen ilohuudon): Oi! näen Montmorencin! Sehän on vallan edessämme, aivan avonaisella paikalla. Rientäkäämme aamiaiselle, juoskaamme nopeasti. Tähtitieteestä on kyllä hyötyä.

Olkaa varma siitä, että, jos hän ei sano viimeainittuja sanoja, hän niitä ajattelee. Vähät siitä, kunhan vaan minä en niitä lausu. Olkaa myös varma siitä ettei hän elämässään ole unhottava sinä päivänä samaansa opetusta. Jos sen sijaan olisin antanut hänen huoneessa vaan olettaa kaikkea tätä, olisi hän unhottanut puheeni jo seuraavana päivänä. Tulee puhua niin paljon kuin suinkin tekojen muodossa ja sanoin selittää vaan mitä ei voi teoilla osottaa.

Minulla ei ole lukijan käsityskyvystä niin huonoa ajatusta, että rupeaisin hänelle antamaan jokaisesta oppiaineesta esimerkkejä. Mutta olkoon kysymys mistä tahansa, en saata tarpeeksi kehottaa kasvattajaa aina asettamaan todisteensa oppilaansa käsityskyvyn mukaisiksi. Sillä, sanon sen vielä kerran, paha ei ole siinä, ettei oppilas ymmärrä, vaan siinä, että hän luulee ymmärtävänsä.

Muistan miten kerran tahdoin eräässä lapsessa herättää harrastusta kemiaan, minkä vuoksi näytin sille useita metallisaoksia ja selitin, kuinka kirjoitusmustetta tehdään. Sanoin että sen musta väri johtuu hyvin hienoksi jauhetusta raudasta, joka liuotetaan vihtrillissä ja saostetaan lipeisessä nesteessä. Keskellä oppinutta selitystäni pienokainen viekkaasti keskeytti minut sillä kysymyksellä, jonka hänelle olin opettanut. Jouduin siitä hyvin hämilleni.

Hieman asiaa mietittyäni keksin seuraavan keinon. Lähetin noutamaan viiniä talon viinikellarista sekä neljälläkymmenellä pennillä toista viiniä viinikauppiaalta. Otin esille pienen pullon, joka sisälsi alkali-liuosta, ja kun sitten vielä olin kaatanut kahteen lasiin kumpaankin erilaista viiniä,[82] puhuin seuraavasti:

"Väärennetään useita ravintoaineita, jotta ne näyttäisivät paremmilta, kuin mitä ne ovat. Nämä väärennykset pettävät silmää ja makua. Mutta ne ovat vahingolliset ja saattavat väärennetyt aineet, huolimatta kauniista ulkonäöstään, huonommiksi kuin mitä ne alkuperäisesti olivat."

"Väärennetään etenkin juomatavaroita ja ennen kaikkea viinejä, sillä tätä väärennystä on vaikeampi huomata ja se tuottaa väärentäjälle suuremman edun. Happamia viinejä väärennetään lyijyhappautuman avulla. Tämä valmistetaan lyijystä. Happoihin yhdistetty lyijy tuottaa hyvin makeata ainetta, joka poistaa viinin mausta happamuuden, mutta joka on myrkyä niille, jotka tuollaista viiniä juovat. On siis tärkeätä tietää, ennenkuin juo viiniä, onko siihen sekoitettu lyijyhappautumaa, vai ei. Saadakseni tämän selville menettelen seuraavalla tavalla."

"Viini ei sisällä ainoastaan polttoaineeksi kelpaavaa väkiviinaa, kuten olet huomannut paloviinasta, joka siitä tehdään; mutta se sisältää vielä happoa, minkä huomaa siitä, että siitä myöskin saadaan etikkaa ja viinikiveä."

"Happo on metalliaineiden sukua ja yhdistyy niiden kanssa liuokseksi, muodostaen kokoonpantua suolaa. Niin on esim. ruoste, yksinkertaisesti ilman ja veden sisältämän hapon liuvottamaa rautaa ja vaskiruoste ainoastaan etikan liuvottamaa vaskea."

"Mutta tämä happo on enemmän sukua aikalisille kuin metalliaineille, niin että, jos edellisiä sekoitetaan yllämainittuihin kokoonpantuihin suoloihin, täytyy hapon erottautua metallista, johon se on yhtynyt ja yhtyä alkaliin."

"Silloin haposta eronnut ja tuon hapon aiheuttamasta liuvostilasta vapautunut metalli vajoo pohjaan ja tekee viininesteen sameaksi."

"Jos siis jompikumpi näistä viineistä sisältää lyijyhappautumaa, pitää sen happo tämän happautuman liuvostilassa. Jos siihen kaadan lipeäainetta, tämä pakottaa hapon eroamaan lyijyhappautumasta ja yhtymään lipeäaineeseen. Lyijy, joka ei enää pysy liuvostilassa, näyttäytyy, tekee nesteen sameaksi ja painuu viimein lasin pohjaan."

"Jos viinissä ei ole lyijyä,[83] eikä mitään muuta metallia, alkali sekoittuu rauhallisesti[84] happoon, koko neste pysyy liuenneena, eikä pohjalle kokoonnu mitään metallia."

Sitten kaadoin alkali-nestettä molempiin viinilaseihin; talon oma viini pysyi selkeänä ja läpikuultavana, ostettu taas muuttui hetken kuluttua sameaksi, ja tunnin kuluttua näki selvästi viinistä eronneen lyijyn lasin pohjalla.

"Tuossa nyt näet", sanoin hänelle, "luonnollista ja puhdasta viiniä, jota voi vaaratta juoda ja väärennettyä viiniä, joka myrkyttää. Tämän saa selville saman taidon avulla, jonka hyödyllisyyttä äsken kysyit minulta. Se, joka hyvin osaa tehdä mustetta, osaa myöskin tuntea väärennetyt viinit."

Olin hyvin tyytyväinen antamaani esimerkkiin, ja kuitenkin huomasin ettei se tehnyt mitään vaikutusta pienokaiseen. Tarvitsin hieman aikaa käsittääkseni että olin tehnyt tyhmyyden. Puhumattakaan siitä, ettei kahdentoistavuotiaan lapsen olisi mahdollista seurata sellaista selitystä, jonka olin antanut, ei se edes voinut käsittää tämän kokeen hyötyä. Se näet oli maistanut kumpaakin

viiniä ja oli pitänyt niitä molempia hyvänmakuisina, minkä vuoksi sille ei ollenkaan selvinnyt tuo sana "vääreennys", jonka luulin niin hyvin selittäneeni. Nuo muut sanat "epäterveellinen" ja "myrkkyy", eivät myöskään sen mielestä merkinneet mitään. Se oli niiden suhteen samalla kannalla kuin yllämainittu poika, joka kertoi lääkäri Filippoksesta. Näin on kaikkien lasten laita.

Sellaisten syiden ja seurausten suhteet, joiden yhteyttä emme tajua, se hyvä ja paha, jota emme käsitä, tarpeet, joita me emme koskaan ole tunteneet, eivät meistä ole minkään arvoiset. On mahdotonta herättää meissä harrastusta mihinkään, mikä on niiden yhteydessä. Viidentoistavuotiaana arvostelemme viisaan miehen onnellista tilaa yhtä suureksi kuin kolmekymmenvuotiaana paratiisin ihanuutta. Ja kun ei kumpaakaan hyvin käsitä, tekee varsin vähän niitä itselleen hankkiakseen. Ja jos niitä käsittäisikin, sittenkin tekisi varsin vähä niitä saavuttaakseen, ellei niitä halua, ellei tunne niiden olevan itselleen soveliaita. On helppo selittää lapselle että se, minkä tahtoo sille opettaa, on hyödyllistä; mutta tämä ei merkitse mitään, ellei siinä voi herättää todellista vakaumusta siitä. Turhaan tyyni järki saattaa meitä hyväksymään tai hylkäämään. Ainoastaan intohimo saattaa meidät toimimaan, ja miten voimme intohimoisesti tavoitella sellaista, jota emme harrasta!

Älkää koskaan kiinnittäkö lapsen huomiota sellaiseen, jota se ei kykene käsittämään. Niin kauan kuin ihmiskunta on sille melkein vieras, ei sitä voi kohottaa miehen kannalle, vaan tulee esittää sille miehen tilaa ja oloja sen omalta kannalta. Vaikka pidättekkin silmällä sitä, mikä sille voi olla hyödyllistä varttuneemmassa iässä, älkää puhuko sille muusta kuin sellaisesta, minkä hyötyä se jo kykenee käsittämään. Muuten ei koskaan pidä verrata sitä toisiin lapsiin; älköön sillä olko mitään kilpailijoita, ei edes juoksussa, niin pian kuin se alkaa järkevästi ajatella. On monta vertaa parempi, että se on vallan oppimatta sellaista, mitä oppisi ainoastaan kateuden ja turhamielisyyden vaikutuksesta. Sen sijaan olen huomauttava sille joka vuosi sen saavuttamaa edistystä ja olen vertaava sitä aina seuraavan vuoden edistykseen. Olen sanova sille: olet kasvanut niin tai niin monta linjaa, tuon ojan yli olet kerran hypännyt, tuollaisen taakan kantanut, noin pitkälle heitit kiven ja tuon matkan juoksit lepäämättä. Saammepa nähdä mitä nyt kykenet tekemään. Näin innostutan oppilastani saattamatta häntä kellekään kateelliseksi. Hän tahtoo kunnostaa itseään entistään enemmän. En huomaa mitään haittaa siitä, että hän on oma kilpailijansa.

Vihaan kirjoja; ne opettavat meitä vaan puhumaan asioista, joita emme tunne. Sanotaan Hermeksen kaivertaneen patsaisiin tieteiden alkeet, suojatakseen nämä keksintönsä uudelta vedenpaisumukselta. Jos hän hyvin olisi terottanut niitä ihmisten mieliin, ne olisivat säilyneet perintötietona. Hyvin kehitetyt aivot ovat ne muistopatsaat, joihin kaiverrettuina inhimilliset tiedot varmimmin pystyvät.

Eiköhän voitaisi koota eri kirjoihin sirotettuja tietoja siten, että ne palvelisivat samaa tarkoituspäätä, joka helposti olisi käsitettävissä ja joka voisi innossa tätäkin ikää? Jos voitaisiin keksiä tila, jossa kaikki ihmisen luonnolliset tarpeet ilmeisesti selviäisivät lapselle, ja jossa keinot tyydyttää näitä tarpeita vähitellen yhtä helposti kehittyisivät, niin kuvaamalla vilkkaasti ja yksinkertaisesti tätä tilaa tulisi antaa lapsen mielikuvitukselle ensimmäinen herätys ja harjoitus.

Intomielinen filosofi! Huomaan jo sinun mielikuvituksesi leimuavan. Mutta älä turhaan vaivaa päätäsi: tämä tila on jo löydetty, se on jo kuvattukin, ja tämä on tehty — en tahdo tätä väittäen sinua loukata — paljoa paremmin kuin sinä itse sen tekisit, ainakin enemmän todellisuuden mukaisesti ja yksinkertaisemmin. Koska välttämättömästi tarvitsemme kirjoja, on olemassa yksi sellainen, joka mielestäni tarjoaa mitä onnistuneimman esityksen luonnollisesta kasvatuksesta. Tämä kirja on oleva ensimmäinen, jonka Émileni on lukeva; se on kauan aikaa yksin muodostava koko hänen kirjastonsa ja on aina siinä pysyvä kunniasijalla. Se on oleva se teksti, johon kaikki luonnontieteitä koskevat keskustelumme ainoastaan tarjoavat kommentarioita. Se on edistyessämme oleva arvostelukykykymme mittaajana, ja sitä olemme aina mielihyvällä lukevat, niin kauan kuin makumme ei ole turmeltunut. Mikä on siis tämä merkillinen kirja? Onko se joku Aristoteleen, Pliniuksen vai Buffonin teos? Ei. Se on Robinson Crusoe.

Robinson Crusoe saarensa, yksin, kaivaten lähimmäistensä apua ja kaikenlaisia työaseita ja kuitenkin tullen toimeen, pysyen yllä jopa hankkien itselleen jonkunlaista elämän mukavuutta — kas siinä aihe, joka huvittaa kutakin ikää ja joka lukemattomin tavoin voidaan tehdä lapsille miellyttäväksi. Tässä siis kohtaamme todella tuollaisen aution saaren, johon aikaisemmin viittasin. Tämä tila ei ole, sen myönnän, yhteiskuntaihmissen tila; on todenmukaista ettei Émilekään sellaiseen joudu. Mutta tämän tilan mukaan hänen tulee arvostella kaikkia muita elämäntiloja. Varmin keino kohota yläpuolelle ennakkoluuloja ja tehdä oikeita johtopäätöksiä olojen oikeista suhteista on asettua tuollaisen yksinäisen ihmisen asemaan ja arvostella kaikkea niin kuin tuo ihminen itse arvostelisi oman hyötynsä kannalta.

Jos tästä romaanista jätetään huomioon ottamatta sivuseikat, niin on se, alkaen Robinsonin lähellä saartaan tapahtuneesta haaksirikosta ja päättyen sen laivan tuloon, joka hänet sieltä vie pois, tarjoava Émilelle sekä huvia että oppia kysymyksessä olevassa iässä. Tahdon että hänen päänsä siitä on joutuva pyörälle, että hän alati ajattelee linnaansa, vuohiaan, istutuksiaan; hän saa oppia, ei kirjoista, vaan

käytännössä yksityisseikkoja myöten, kaikki mitä sellaisessa tilassa ollen tulee oppia. Hän kuvitelkoon itse olevansa Robinson. Kuvitelkoon että on puettu vuotiin, että hänellä on suuri lakki päässä, vyöllä suunnaton miekka, sanalla sanoen että on kirjan sankarin eriskummaisissa tamineissa, lukuunottamatta päivänvarjostinta, jota hän ei tarvitse. Tahdon että hän on levoton niiden toimenpiteiden suhteen, joihin on ryhdyttävä, jos tämä tai tuo sattuisi puuttumaan häneltä, ja että hän arvostelee sankarinsa menettelyä. Hän tutkikoon, eikö hän ole laiminlyönyt mitään, eikö jotain voisi tehdä paremmin. Pankoon hän tarkoin merkillä hänen erehdyksensä, jotta ei itse samanlaisessa tilassa niihin joutuisi. Sillä aivan varmaan hän päättää itse lähteä samanlaiselle seikkailuretkelle. Tämä on ainoa oikea tuulentupa tuossa onnellisessa iässä, jossa ei tunneta muuta onnea kuin se, minkä välttämättömien tarpeiden tyydyttäminen ja vapaus tuottaa.

Minkä oivallisen apulähteen tarjoaa tämä lapsen into taitavalle miehelle, joka on herättänyt sen juuri kasvatustarkoituksiaan varten! Lapsi näet, joka palaa halusta hankkia itselleen täyden varaston saartansa varten, on oleva innokkaampi oppimaan kuin opettaja opettamaan. Se tahtoo tietää kaikki, mikä on hyödyllistä, eikä tahdokaan muuta tietää. Sitä ei enää tarvitse kehottaa, päinvastoin tulee sitä pidättää. Muuten tulee meidän joutuin saattaa se kotiutuneeksi tässä saarella, niinkauan kuin se siellä löytää onnensa. Sillä se päivä lähestyy, jolloin se, jos tahtookin elää siinä, ei ainakaan tahdo elää yksin, ja jolloin *Perjantai*, jota se nyt ei ollenkaan ajattele, ei sille enää tarjoa riittävää seuraa.

Luonnontarpeiden vaatima taidokkaisuus, johon yhden ihmisen työ voi riittää, johtaa etsimään ja harjottamaan teollisuuden vaatimaa taitoa ja siihen tarvitaan useiden käsien yhteistyötä. Edellistä saattavat harjottaa erakot ja villi-ihmiset; jälkimäinen taas saattaa syntyä ainoastaan yhteiskunnassa ja tekee tämän välttämättömäksi. Niin kauan kuin tunnetaan ainoastaan fyysillisiä tarpeita, kukin ihminen riittää itselleen. Ylimääräisten varojen ja apukeinojen ilmaantuminen tekee välttämättömäksi työn jaon. Sillä vaikka yksi ihminen yksin työtä tehdessään ansaitsee yhden ainoan ihmisen toimeentulon, ansaitsee sata yhdessä työtä tekevää ihmistä kahdensadan hengen toimeentulon. Niin pian kuin osa ihmisiä lepää, täytyy työtä tekevien käsivartten korvata joutilasten työttömyyttä.

Kasvattajan suurimpana huolena tulee olla pitää kaukana oppilaastaan kaikki tiedot niistä yhteiskuntasuhteista, joita hän ei kykene käsittämään. Mutta kun tietojen keskinäinen yhteys pakottaa kasvattajaa hänelle osottamaan ihmisten keskinäistä riippuvaisuutta, älköön hänelle niitä osotettako siveelliseltä kannalta, vaan käännettäköön hänen tarkkaavaisuutensa aluksi teollisuuteen ja mekaaniseen taitoon, jotka saattavat ihmiset toisilleen hyödyllisiksi. Kun viette oppilaanne verstaasta verstaaseen, älkää koskaan salliko hänen nähdä mitään työtä tehtävän, itse omin käsin siihen ryhtymättä, älkääkä antako hänen lähteä pois verstaasta ilman että hän täydelleen käsittää siinä esiintyvän menettelytavan syyt tai ainakin niiden työtapojen syyt, joita hän on tarkastanut. Tätä varten on kasvattajan itsensä tekeminen työtä ja kaikkialla antaminen oppilaalleen esimerkkiä; jotta hänestä tulisi mestari, tulee kasvattajan kaikkialla olla oppipoika. Tulee näet ottaa huomioon että tunnin työnteke on lapselle opettava enemmän kuin koko päivän kestänyt selittely.

Se arvo, joka yleisesti pannaan eri ammattitaitoihin ja taiteisiin, on päinvastaisessa suhteessa niiden hyötyyn. Tämän arvon määrää suorastaan niiden hyödyttömyys, ja niin pitääkin olla. Hyödyllinen taidokkaisuus on se, jolla ansaitsee vähimmin, kun näet työntekijöiden luku on suhteessa ihmisten tarpeisiin ja kun sellaisten työn tulosten, joita kaikki tarvitsevat, täytyy olla sen hintaiset, että köyhäkin jaksaa niitä itselleen hankkia. Sitä vastoin nuo tärkeät henkilöt, joita ei sanota käsityöläisiksi tai taitureiksi, vaan taiteilijoiksi, tekevät työtä yksinomaan joutilaita ja rikkaita varten ja panevat vallan mielivaltaiset hinnat tekemilleen leluille. Ja kun näiden turhien aikaansaannosten arvo perustuu yksinomaan mielipiteeseen, muodostaa niiden hintakin osan niiden arvoa, eikä niitä arvostella muun kuin niiden hinnan mukaan. Se arvo, jonka rikas niihin panee ei johdu niiden hyödyllisyydestä, vaan siitä ettei köyhä voi niitä itselleen hankkia. *Nolo habere bona, nisi quibus populus inviderit.*[85]

Mitä tulisikaan oppilaistanne, jos annatte heihin juurtua tämän mielettömän ennakkoluulon, jos itse sitä suositte ja jos he esim. näkevät teidän astuvan kultasepän puotiin suurempaa kunnioitusta osottaen kuin rautapuotiin? Mikä on oleva heidän arvostelunsa taidon ja esineiden oikeasta arvosta, kun kaikkialla näkevät mielivallan määräämän hinnan olevan ristiriidassa todellisen hyödyn määräämän hinnan kanssa ja kun huomaavat että kuta enemmän esine maksaa, sitä vähempiarvoinen se on? Jos vaan päästätte nämä väärät käsitteet heidän päähänsä, voitte luopua heitä enempiä kasvattamasta; huolimatta kaikista ponnistuksistanne he tulevat saamaan samanlaisen kasvatuksen kuin kaikki muut. Silloin on teiltä neljäntoista vuoden työ mennyt hukkaan.

Émile, joka ajattelee saarensa varustamista, on katseleva asioita toisin silmin. Robinson olisi pannut paljon enemmän arvoa rautapuotiin kuin kaikkiin Saiden korutavaroihin. Edellinen olisi hänen mielestään ollut hyvin kunnioitettava mies, jälkimäinen viheliäinen keinottelija.

"Poikani on luotu elämään maailmassa. Hän ei elä viisaiden, vaan houkkoiden parissa. Hänen tulee siis tuntea heidän hulluutensa, he kun tahtovat, että heitä sen avulla on johdettava. Oikea tieto asioista

ja oloista on hyvä, mutta ihmisten ja heidän mielipiteidensä tuntemus on tärkeämpi; yhteiskunnassa näet ihmisen paras välikappale on ihminen, ja viisain on se, joka parhaiten osaa käyttää tätä välikappaletta. Mitä hyödyttää terottaa lapsiin käsitystä kuvitellusta olojen järjestyksestä, joka on vallan päinvastainen kuin olevat olot, joiden mukaan sen kuitenkin täytyy asettaa toimintansa? Opettakaa ne ensin tulemaan viisaiksi ja sitten voitte opettaa niitä arvostelemaan missä suhteessa muut ovat hulluja."

Sellaisia ovat ne harhasyyt, joihin nojaten isät väärässä varovaisuudessaan koettavat saattaa lapsensa niiden ennakkoluulojen orjiksi, joilla heitä ravitsevat, sekä sen mielettömän joukon leikkipalloiksi, josta tahtovat tehdä intohimojensa välikappaleita. Kuinka paljon seikkoja on opittava ensin, ennenkuin voi oppia tuntemaan ihmistä! Ihminen on viisaan viimeisen tutkimisen esine, ja kuitenkin tahdotaan hänet tehdä lapsen ensimmäisen opiskelun esineeksi! Ennenkuin lapselle selvitellään aikaihmissen tunteita, tulee opettaa sitä panemaan niihin arvoa. Oppiiko ehkä tuntemaan mielettömyyttä, jos sitä luulee järkevyydeksi! Sen, joka tahtoo olla viisas, tulee erottaa, mikä ei ole viisasta. Miten lapsenne oppisi tuntemaan ihmisiä, ellei se opi arvostelemaan heidän mielipiteitään ja erehdyksiään? On varsin vahingollista tietää mitä ihmiset ajattelevat, jos ei tiedä onko se, mitä he ajattelevat, oikeata vai väärää. Opettakaa siis lapselle ensin mitä asiat ja olot ovat itsessään; jäljestäpäin opetatte sille mitä ne ovat meidän silmissämme. Siten lapsi on oppiva vertaamaan ihmisten mielipiteitä totuuteen ja kohoamaan rahvaan mielipiteitä korkeammalle; se näet ei huomaa ennakkoluuloja, joka ne omaksuu, eikä se voi johtaa kansaa, joka on sen kaltainen. Mutta jos oppilaallenne ensin terotatte yleistä mielipidettä, ennenkuin opetatte häntä sitä arvostelemaan, niin voitte olla varma siitä, että mitä tehnettekään, tuo mielipide on tuleva hänen omakseen ettekä enää voi sitä karkottaa. Lopputuloksena mainitsen että sen, joka tahtoo tehdä nuorukaisen arvostelukykyiseksi, tulee kehittää hänen omaa arvostelukykyään eikä tyrkyttää hänelle toisen mielipiteitä.

Kuten lukija huomaa, en ole oppilaalleni ollenkaan puhunut ihmisistä; hänellä olisi ollut liaksi tervettä järkeä kuunnellakseen minua. Hänen suhteensa sukuunsa ei vielä ole tarpeeksi selvä, jotta hän voisi arvostella muita itsensä mukaan. Hän ei tunne muuta ihmisolentoa kuin itsensä, ja itseäänkin hän tuntee varsin puutteellisesti. Mutta jos hän itsestään lausuukin ainoastaan harvoja arvosteluja, ne ainakin ovat oikeita. Hän ei tunne toisten asemaa, mutta hän tietää oman asemansa ja pysyy siinä. Emme ole sitoneet häntä yhteiskunnallisilla siteillä, joita hän ei voi tuntea, vaan välttämättömyyden siteillä. Hän on melkein pelkkä fyysillinen olento; kohtelemme häntä edelleen sellaisena.

Hänen tulee arvostella kaikkia luonnossa esiintyviä esineitä ja ihmisten töitä niiden hänelle tuottaman, selvästi havaittavan hyödyn, turvallisuuden ja hyvinvoinnin mukaan. Siten on hänen pitäminen rautaa paljon kallisarvoisempaa kuin kultaa, ja lasia timanttia arvokkaampaa. Samoin hän kunnioittaa paljoo enemmän suutaria ja muuraria kuin Lempereuria, Le Blancia ja kaikkia Euroopan kultaseppiä. Sokerileipuri on ennen kaikkea hänen mielestään hyvin tärkeä henkilö, ja hän vaihtaisi koko tiedeakatemian Rue des Lombards'in vähäpätöisimpään sokerileipuriin. Kultasepät, kaivertajat ja kultaajat eivät hänen mielestään ole muita kuin tyhjäntoimittajia, jotka huvittelevat itseään vallan joutavalla ammatilla; hän ei edes pane suurta arvoa kellosepän ammattiin. Onnellinen lapsi nauttii ajastaan, olematta sen orja; hän käyttää sitä hyödyllisesti, vaikka ei tunne sen arvoa. Se seikka, että intohimot vielä lepäävät, saattaa ajan tasaisesti kulumaan ja saattaa tarpeettomaksi erityisen aikaa mittaavan koneen.[86] Kun puhuin Émilien kellosta ja kun oletin että hän itki, kuvittelin häntä tavalliseksi lapseksi, antaakseni täten hyödyllisen ja valaisevan esimerkin. Mitä oikeaan Émileen tulee, ei tällainen muista niin suuresti eroava lapsi kelpaisi mainittavaksi tavallisissa esimerkeissä.

On olemassa yhtä luonnollinen ja vielä järjellisempi järjestys, jonka mukaan arvostellaan kätevyyttä ja ammatteja niitä yhdistävien välttämättömyyssuhteiden nojalla, jolloin asetetaan ensi sijalle kaikkein riippumattomimmat ja viimeiseen sijaan ne, jotka riippuvat useammista muista ammateista. Tämä järjestys, joka tarjoaa tärkeitä näkökohtia koko yhteiskunnan arvostelemista varten, on edellisen kaltainen ja on saman väärentämisen alaisena ihmisten arvosteluissa. Niinpä raaka-aineiden valmistamista suorittavat ammattikunnat, jotka eivät nauti mitään kunniaa, ja joiden raha-ansiokin on varsin vähäinen. Sitä vastoin jokainen käsityö saavuttaa sitä suurempaa kunnioitusta, kuta useampi käsi on ollut sitä suorittamassa. En tässä aio tutkia onko teollisuus suurempi ja ansaitsee se suurempaa palkkaa hienon kätevyuden alalla, joka antaa viimeisen hiotun muodon raaka-aineille, vai sen alku-työn alalla, joka muokkaa nuo aineet sellaisiksi, että ihmiset voivat niitä käyttää. Sanon vaan että joka alalla se ammattitaito, jonka merkitys on yleisin ja jonka hyöty on välttämätön, kieltämättä ansaitsee enimmin kunnioitusta, ja että se ammattitaitavuus, joka vähimmin kaipaa muiden ammattien apua, kaikkein suurimmassa määrin sitä ansaitsee, se kun on vapaampi ja lähempänä riippumattomuutta. Siinä oikeat näkökohdat ammattitaidon ja teollisuuden arvostelemiseksi. Kaikki muu on mielivaltaista ja riippuu ennakkoluuloista.

Ensimmäinen ja kunnioitettavin kaikista ammateista on maanviljelys. Toiseen sijaan asetan puolestani sepän ammatin, kolmanteen puusepän j.n.e. Lapsi, jota eivät vielä yleiset ennakkoluulot ole kietoneet, olisi vallan samaa mieltä. Kuinka paljon tärkeitä mietteitä tässä suhteessa Émileemme on saava Robinsonista! Mitä hän on ajatteleva nähdessään että eri ammattitaidot kehittyvät ainoastaan

jakautuessaan alaosiin ja luomalla äärettömän monta työasetta? Hän on virkkava: Kaikkien noiden ihmisten taitavuudessa ilmenee suuri järjettömyys; he pelkäävät etteivät heidän käsivartensa ja sormensa kelpaa mihinkään, kun keksivät niin paljon työaseita ja koneita, voidakseen olla niitä käyttämättä. Voidakseen harjottaa yhtä ammattia on heidän pakko turvautua lukemattomiin muihin; jokainen yksityinen käsityöläinen tarvitsee koko kaupungin työalukseen. Mitä minuun ja toveriini tulee, käytämme kaiken kekseliäisyytemme enentääksemme omaa kätevyttämme. Valmistamme itsellemme sellaiset työkalut, jotka voimme ottaa mukaamme kaikkialle. Kaikki nuo henkilöt, jotka niin suuresti ylpeilevät taidostaan Pariisissa, eivät saisi mitään aikaan meidän saassamme, vaan olisivat vuorostaan meidän oppipoikiamme.

Älköön lukija kiintykö tarkastamaan tässä ilmenevää oppilaamme ruumiin harjotusta ja kätevyyttä, vaan tarkastakoon minkä suunnan annamme hänen lapselliselle uteliaisuudelleen; pitäkää silmällä hänen älynsä, kekseliäisyyttään, arvaamiskykyään ja pankaa merkille, miten aiomme kehittää hänen päätänsä. Kaikesta, minkä hän näkee ja tekee, hän on tahtova tuntea kaikki ja tietää kaiken alkusyyt. Hän on johtuva työkalusta toiseen, kunnes on päässyt ensimmäiseen työkaluun. Hän ei ole hyväksyvä mitään olettamusta. Hän kieltäytyisi oppimasta jotakin, joka edellyttäisi sellaisia tietoja, joita hänellä ei ole. Jos hän näkee joustimen, hän tahtoo tietää miten teräs on noudeutu kaivoksesta; jos hän näkee kyhättävän kokoon kirstua, hän tahtoo tietää miten puu on metsässä kaadettu. Tehdessään itse veistotyötä, on hän sanova kutakin työkalua käyttäessään: jos minulla ei olisi tätä asetta, niin miten minun tulisi menetellä tehdäkseeni itselleni sellaisen tai tullakseni ilman sitä toimeen?

Muuten on vaikea välttää erästä erehdystä, johon opettaja joutuu itse innostuessaan lapselle valitsemaansa käsityöhön, nimittäin sitä, että aina olettaa lapsen olevan siihen yhtä innostuneen. Varokoon hän siis ettei, kun työinto valtaa hänet itsensä, lapsi ole tuohon työhön kyllästynyt, kehtaamatta kyllästymistään osottaa. Lapsen tulee täydellisesti olla kiintynyt käsillä olevaan askareeseen, mutta opettajan tulee myös täydelleen kiinnittää huomionsa lapseen, pitää häntä lakkaamatta silmällä, sitä kuitenkaan lapselle näyttämättä, edeltäpäin arvata sen ajatukset ja ehkäistä tarpeettomien ajatusten syntyminen, hänen tulee sanalla sanoen pitää lasta työssä ja toimessa sillä tavoin, että se pitää työtään hyödyllisenä, mutta että se samalla sitä miellyttää, koska se hyvin käsittää työnsä hyödyllisyyden.

Ammattien yhdyssiteenä on teollisuustuotteiden vaihtaminen, kauppiaiden yhdysside on tavarain vaihto ja pankkien on arvopapereiden ja rahan vaihtetus. Kaikki nämä seikat ovat yhteydessä keskenään, ja alkeistiedot niistä on jo oppilaamme mieleen kylvetty. Perustuksen tähän kaikkeen Émilien mielessä olemme laskeneet jo hänen alkuiällään puutarhuri Robertin avulla. Nyt on meidän vaan yleistäminen nämä käsitteet ja ulottaminen ne useampiin esimerkkeihin, selvittääksemme hänelle kaupan merkityksen. Jos hänelle vielä selvitetään ne luonnonhistorialliset yksityisseikat, jotka koskevat kullekin maalle omituisia tuotteita, ne taitavuutta ja tiedettä koskevat yksityisseikat, jotka tulevat kysymykseen merenkulussa ja lopuksi tavarain kuljetuksen eri vaikeudet, jotka johtuvat maiden, merten ja jokien j.n.e. asemasta, on hän saava havainnollisen kuvan siitä.

Ei mikään yhteiskunta voi olla olemassa ilman vaihtoa, ei mikään vaihto voi syntyä ilman niittoja eikä mikään yleinen mitta voi tulla kysymykseen ilman yhtäläisyyttä. Niinpä kunkin yhteiskunnan ensimmäisenä lakina on joku sovinnainen yhtäläisyys joko ihmisissä tai oloissa.

Ihmisten sovinnainen yhtäläisyys, joka suuresti eroaa luonnollisesta yhtäläisyydestä, saattaa välttämättömäksi säätoisen oikeuden, nimittäin hallituksen ja lait. Lapsen valtiota koskevien tietojen tulee olla selvät ja rajoitetut. Sen ei tarvitse tietää hallituksesta yleensä muuta kuin mikä koskee omistusoikeutta, josta sillä jo on vähä käsitystä.

Sovinnainen yhtäläisyys oloissa on ollut synnä rahan keksimiseen. Raha näet vaan on erilaisten tavaroiden arvon mittaaaja, ja tässä suhteessa se on yhteiskunnan todellinen yhdysside. Saattaapa rahana käyttää mitä hyvänsä. Muinoin sinä käytettiin karjaa, monet heimot vielä tänäkin päivänä käyttävät rahana simpukankuoria; Spartassa lyötiin rahaa raudasta, Ruotsissa tähän tarkoitukseen on käytetty kuparia, ja meillä Ranskassa käytetään kultaa ja hopeaa.

Metalleja, ollen helpommat kuljettaa kuin muut aineet, on yleensä valittu kaikkien vaihtojen välittäjäksi, ja niistä on tehty rahaa, jotta kutakin erityistä vaihtoa tehdessä säästyisi mittaaminen. Rahan leima näet on vain merkintä siitä, että leimattu metallipala on sen ja sen painoinen, ja hallitsijalla yksin on oikeus lyödä rahaa, koska hänellä yksin on oikeus vaatia, että kansa hyväksyy hänen vahvistuksensa.

Tyhminkin ihminen epäilemättä on käsittävä tämän keksinnön merkityksen, jos se tällä tavoin selitetään. On vaikeata heti paikalla verrata toisiinsa erilaatuisia tavaroita, kuten esim. verkaa ja viljaa. Mutta kun niille keksitään yhteinen arvonmitta, nimittäin raha, on tehtailijan ja maanviljelijän helppo tämän yhteisen mittaaajan avulla laskea niiden tavaroiden arvo, joita tahtovat vaihtaa. Jos joku määrä verkaa maksaa määrätyn rahasumman ja joku määrä viljaa on saman hintainen, seuraa tästä että

kauppias, joka tuosta verasta saa mainitun viljamäärän, on suorittanut oikeata arvoa vastaavan vaihtokaupan. Siten erilaatuiset tavarat tulevat yhteismitallisiksi, ja niitä voi arvoltaan verrata toisiinsa.

Tätä pitemmälle ei pidä mennä eikä selittää tämän järjestelmän siveellisiä vaikutuksia. Mitä seikkaa tahansa käsitellessämme tulee meidän ensin selittää mikä hyöty siitä on, ja sitten vasta näyttää miten sitä väärinkäytetään. Jos tahtoo selittää lapsille miten leimamerkit saattavat unhottamaan esineiden oikean arvon, miten raha on aiheuttanut kaikki yleisen mielipiteen harhaluulot, miten raharikkaat maat kaiketi ovat köyhät kaikesta muusta, niin kohtelisi lapsia ei ainoastaan filosofeina, vaan myös viisaina ihmisinä, ja kuvittelisi voivansa niille selittää sellaista, mitä harvat filosofitkaan ovat käsittäneet.

Kuinka monta mieltäkiinnittävää seikkaa siis voi ottaa puheeksi ja niiden avulla herättää oppilaansa uteliaisuutta, ilman että koskaan tarvitsee poiketa niistä todellisista ja aineellisista olosuhteista, joita hän voi käsittää ja ilman että päästää hänen mieleensä ainoatakaan väärää käsitystä. Opettajan taito on siinä, ettei hän koskaan anna huomautuksiensa kiintyä arvottomiin yksityisseikkoihin, vaan että hän tutustuttaa oppilaansa niihin suuriin olosuhteisiin, jotka hänen kerta tulee tuntea, voidakseen oikein arvostella yhteiskunnan hyvää ja huonoa järjestystä. Opettajan tulee osata asettaa se keskustelu, jonka muodossa hän opettaa ja huvittaa oppilastaan, tälle antamansa mielensuunnan mukaiseksi. Moni kysymys, joka ei nimeksikään nostaisi toisen mielenkiintoa, voi vaivata Émileä puolen vuotta.

Lähdemme päivällisille rikkaaseen taloon; tapaamme siinä juhla valmistuksia, paljon väkeä, paljon palvelijoita, paljon lautasia ja komeita ja hienoja pöytäastioita. Kaikessa tässä huvi- ja juhla-asussa on jotakin huumaavaa, joka nousee päähän, kun ei siihen ole tottunut. Arvaan jo minkä vaikutuksen tämä kaikki on tekevä nuoreen oppilaaseeni. Aterian jatkuessa, eri ruokalajeja tarjottaessa ja meluavan puheen vallitessa pöytävieraiden piirissä lähestyn oppilastani ja kuiskaan hänelle korvaan: Monenko käden kautta luulet kaiken tämän kulkeneen, minkä näet tässä pöydällä, ennenkuin se on tähän joutunut? Minkä joukon ajatuksia herätän hänen aivoissaan näillä muutamilla sanoilla! Heti paikalla hänen ilonhuumauksensa on haihtunut. Hän rupeaa miettimään, punnitsemaan, laskemaan ja tulemaan levottomaksi. Sillävälin kuin filosofit viinistä hilpeinä, ehkäpä myös innostuneina vieressään istuvien naistensa seurasta, lörpöttelevät ja käyttäytyvät lapsellisesti, oppilaani vallan yksinään sopessaan filosofeeraa. Hän tekee minulle huomautukseni johdosta kysymyksiä; minä kieltäydyn vastaamasta ja sanon lykkääväni vastaukseni toiseen aikaan. Hän tuskaantuu, unhottaa syödä ja juoda ja palaa halusta päästä pois pöydästä, saadakseen rauhassa jutella kanssani. Mikä erinomainen esine hänen uteliaisuudelleen! Mikä hyvä tilaisuus oppimiseen ja kehittymiseen! Hänellä kun on tervejärkinen arvostelukyky, jota ei mikään ole voinut turmella, niin mitä onkaan hän ajatteleva tästä ylellisyydestä, huomattessaan että kaikki maailman seudut ovat olleet avullisina sitä aikaansaamaan, että kenties kaksikymmentä miljoonaa kättä kauan on tehnyt työtä, että tämä työ ehkä on maksanut hengen monelle tuhannelle, ja että kaikki tämä on tapahtunut sitä varten, että hänelle päivälliseksi komeasti tarjottaisiin sitä, mistä hän sitten illalla luopuu ulkokuoneessa?

Koettakaa huolellisesti saada selville, mitä salaisia johtopäätöksiä hän mielessään tekee kaikista näistä huomioista. Jos hänen kehitystään esim. on valvottu huolimattomasti, saattaa hän olla taipuvainen suuntaamaan arvostelunsa toisaalle ja pitämään itseään hyvin tärkeänä henkilönä, kun huomaa niin paljo vaivaa pantavan hänen päivällisensä valmistamiseen. Jos arvaa että hän on tekevä moisia johtopäätöksiä, saattaa helposti ehkäistä ne, ennenkuin hän tulee niitä tehneeksi tai ainakin heti karkottaa niiden jättämän vaikutuksen. Ollen tähän asti oppinut hyväkseen käyttämään oloja ainoastaan mikäli ne tuottavat aineellista nautintoa, hän ei voi arvostella niiden edullisuutta tai epäedullisuutta itseensä nähden muusta, kuin niiden havainnollisista suhteista. Jos hän vertaa toiselta puolen yksinkertaista maalaisateriaa, jonka edellä on harjoitettu ruumiinliikettä ja jota höyryää nälkä, vapaus ja ilo, tuollaiseen komeaan ja jäykkään juhla-ateriaan, on hän siitä riittävästi huomaava etteivät kaikki nämä juhlaruokukset ole tuottaneet hänelle mitään erityistä huvia. Ja kun hän käsittää että hän yhtä kylläisenä nousee talonpojan kuin pohatan pöydästä, huomaa hän myös ettei kummankaan pöydässä ollut mitään, jota hän voisi sanoa todella omakseen.

Kuvitelkaamme mitä kasvattaja tuollaisessa tilaisuudessa sanoisi. "Muistele hyvin näitä kahta ateriaa ja ratkaise, kumpi on tuottanut sinulle suurempaa mielihyvää. Kummassa huomasit suuremman ilon vallitsevan? Kummassa syötiin suuremmalla ruokahalulla, juotiin iloisemmin ja naurettiin sydämellisemmin? Kumpaa kesti kauemmin ilman että vieraat ikävystyivät ja ilman että ateria oli uusien ruokalajien avulla ikäänkuin aina uudestaan alettava. Otappa huomioon seuraava ero: Ruisleipä, jota pidät kovin maukkaana, on tehty tuon talonpojan korjaamasta viljasta; hänen tumma ja karkea viininsä, joka kuitenkin on virkistävää ja terveellistä, on saatu hänen viinisadostaan. Pöytäliina on tehty hänen kasvattamastaan hampusta, jonka talvella ovat kehränneet hänen vaimonsa, tyttärensä ja palvelijattarensa. Eivät mitkään muut kuin hänen oman perheensä jäsenten kädet ole tätä ateriaa valmistaneet. Lähin mylly ja toripaikka muodostavat hänen mielestään maailman äären. Mitä huvia sinulla siis itse teossa on ollut kaikista niistä ylellisistä ruuista, joita kaukaisista maista on hankittu tuohon toiseen pöytään? Koska tämä kaikki ei ole sinulle hankkinut parempaa ateriaa, niin mitä hyötyä sinulla on ollut tästä ylellisyydestä? Mitä siinä oikeastaan erityisesti oli tehty sinua varten? Jos olisit

ollut tuon rikkaan talon isäntä — saattaisi hän vielä lisätä — olisi kaikki tuo ollut sinulle vielä vieraampaa. Sillä pyrkimys muiden edessä oikein komeilemaan tuolla herkuttelemisella, lopulta olisi vienyt itseltäsi kaiken nautinnon. Sinulla vaan olisi ollut vaivaa ja muilla huvia."

Tällainen puhe saattaa kylläkin olla hyvä, mutta Émilien suhteen sillä ei ole mitään merkitystä, se kun käy yli hänen ymmärryksensä, ja koska hänelle ei ole helppo tyrkyttää vieraita mielipiteitä. Hänelle tulee puhua yksinkertaisemmin. Sittenkuin hän on punninnut molempien aterioiden arvoa, voi hänelle sanoa joku aamu: Missä syömme päivällistä tänään? Tuollaisenkö pöydän ääressä, jonka pinnasta kolmeneljännestä peittää hopeavuori, noidenko paperikukka-kasojen keskellä, joita jälkiruuan aikana tarjotaan säteilevillä lautasilla? Noidenko jäykkähameisten naisten parissa, jotka kohtelevat sinua nukkena ja jotka tahtovat että puhuisit sellaista, mitä et ymmärrä. Vai tahtoisitko syödä tuossa kylässä, joka on parin peninkulman päässä täältä, noiden hyvien ihmisten luona, jotka niin iloisina vastaanottavat meidät ja joilta saamme niin hyvää kermaa? Émilien valinta ei ole epätietoinen. Hän ei ole lörpöttelevä eikä turhamielinen. Pieninkin pakollisuus on hänelle vastenmielinen, eikä hän pidä hienoista ruokalajeistamme. Mutta hän on aina valmis juoksentelemaan maalla ja pitää paljon hedelmistä, hyvistä vihanneksista, hyvästä kermasta, hyvistä ihmisistä.[87] Matkalla on seuraava ajatus itsestään heräävä hänessä: Huomaa että nuo monet ihmiset, jotka puuhaavat suurien kemuaterioiden valmistuksissa, vaan hankkivat itselleen turhan vaivan, tai eivät ainakaan ajattele meidän huviamme.

Esimerkkini, jotka toiseen yksilöön nähden kenties ovat hyvät, saattavat lukemattomiin muihin nähden olla huonot. Mutta jos on oivaltanut niiden syvimmän tarkoituksen, saattaa niitä tarpeen mukaan muunnella. Niiden valitseminen riippuu kunkin lapsen eri luonteen tuntemuksesta ja tämä taas perustuu niihin tilaisuuksiin, jotka tarjotaan lapsille erityisluonteensa näyttämiseen. Älköön luultako että sillä kolmen tai neljän vuoden ajalla, josta tässä on kysymys, voitaisiin mitä lahjakkaimmallekaan lapselle antaa riittävää käsitystä kaikista taiteista ja luonnontieteistä, niin että se sitten itse voisi ne oppia. Mutta kun annamme kaikkien sellaisten seikkojen, joita on tärkeä tuntea, kulkea hänen silmiensä editse, saatamme hänet kykeneväksi kehittämään makuansa, taitoansa, astumaan ensi askeleensa sitä päämäärää kohti, jota hänen neronsa tavoittelee, ja osottamaan meille sen tien, joka sille on aukaistava, jotta sen kehitys jatkuisi luonnon määräämään suuntaan.

Toinen etu tällaisten rajoitettujen, mutta oikeiden tietojen sarjasta on se, että lapsille voidaan osottaa niiden yhtenäisyys, keskinäiset suhteet ja että voi saattaa lapset antamaan niille kullekin niille tulevaa kunnioitusta ja täten karkottaa niistä ne ennakkoluulot, jotka useimmilla ihmisillä on niitä kykyjä kohtaan, joita laiminlyövät, antaen kaiken arvon viljelemilleen kyvyille. Se, joka huomaa hyvin kokonaisuuden järjestyksen, käsittää mille paikalle kukin erityisosa on asetettava. Se taas, joka hyvin käsittää yksityisosan ja tuntee sen perinpohjin, saattaa olla oppinut mies. Mutta edellinen on arvostelukykyinen mies, ja lukija muistaneekin että päämääränämme on vähemmän oppineisuuden kuin hyvän arvostelukyvyn hankkiminen.

Oli miten oli, niin minun metodini on riippumaton esimerkeistäni. Se perustuu ihmisen eri iällä esiintyviin erimääräisiin kykyihin ja näitä kykyjä vastaavan toiminnan valitsemiseen. Luulen että helposti keksittäisiin toinen metodi, joka näyttäisi tuottavan parempia tuloksia. Mutta jos se vähemmän vastaisi yksilön ominaisuuksia, ikää ja sukupuolta, epäilen, tokko se tuottaisi yhtä hyviä tuloksia.

Tämän toisen ikäkauden alussa olemme käyttäneet hyväksemme tarpeistamme yli jäänyttä voimavarastoamme suunnataksemme toimintamme ulkopuolelle itseämme. Olemme kohonneet taivaisiin, olemme mitanneet maanpinnan, tutustuneet luonnonlakeihin. Sanalla sanoen: olemme tutkistellen samoilleet yli koko saaremmen. Nyt palaamme itseemme. Lähestymme huomaamattamme omaa asuntoamme. Olemme onnelliset siihen palatessamme, kun huomaamme ettei se vielä ole vihollisen valloissa, joka meitä uhkaa ja joka valmistautuu sitä anastamaan.

Mitä on meidän nyt tekeminen tarkasteltuamme kaikkea, mikä meitä ympäröi? Käyttää hyödyksemme kaikkea, mikä vaan on käytettävissämme ja suunnata tiedonhalumme vaurastumisemme palvelukseen. Tähän asti olemme koonneet kaikenlaisia työaseita, tietämättä mitä niistä tulemme tarvitsemaan. Jos ne kenties ovat meille hyödyttömät, saattavat ne olla muille hyödylliset. Ja ehkä me vuorostamme tulemme tarvitsemaan heidän työkalujaan. Täten olisi meille kaikille hyötyä tästä vaihdosta. Mutta voidaksemme sitä suorittaa, tulee meidän tuntea molemminpuoliset tarpeet. Jokaisen tulee tietää mitä kelvollista muilla on hänelle annettavaa, ja mitä hän puolestaan voi muille tarjota. Olettakaamme että kymmenellä eri henkilöllä jokaisella on kymmenen erilaista tarvetta. Jokaisen tulee siis, tyydyttääkseen nämä tärkeät tarpeensa, harjottaa kymmentä eri työtä. Mutta kun nerokkaisuus ja kyky ovat erilaiset, toinen jossakin näistä töistä onnistuu huonommin, toinen taas jossakin toisessa. Koska kukin heistä erityisesti kykenee johonkin niistä töistä ja kuitenkin kaikki ryhtyvät samoihin töihin, ovat tulokset huonot. Jos nämä kymmenen henkilöä muodostavat yhteiskunnan ja jos kukin heistä tekee työtä itseään ja yhdeksää muuta varten, harjottaen juuri sellaista tointa, joka hänelle sopii parhaiten, niin jokainen hyötyy toisen taidosta, ikäänkuin hänellä itsellään olisi kaikkien taito. Jokainen kehittää omaa taitoansa alituisen harjotuksen kautta, ja lopulta käy niin, että nuo kymmenen henkilöä täydellisesti tyydyttävät tarpeensa,

jopa voivat muillekin tarjota yltäkyläisyydestään. Tähän perusteeseen ilmeisesti nojaavat kaikki yhteiskuntalaitoksemme. Käsillä olevaan tehtävääni ei kuulu tutkia sen seurauksia. Sen olen jo tehnyt toisessa tutkimuksessani.[88]

Tämän perusteen mukaan ihminen, joka tahtoi pitää itseään muista erotettuna olentona, joka ei liittyisi mihinkään, vaan joka pitäisi itseään itselleen riittävänä, olisi ehdottomasti onneton. Jopa hänen olisi mahdoton tulla toimeen. Koska hän huomaisi maailman olevan täynnä vierasta omaisuutta eikä itse varsinaisesti omistaisi mitään muuta kuin ruumiinsa, niin mistä hän ottaisi välttämättömät tarpeensa? Hylätessämme luonnontilan pakotamme vertaisemmekin hylkäämään sen, ei kukaan näet siinä voi pysyä vastoin muiden tahtoa. Ja se todella hylkäisi sen, joka tahtoi siinä pysyä, voimatta kuitenkaan tulla toimeen. Ensimmäinen luonnonlaki näet on huolenpito itsensä suojelemisesta.

Siten vähitellen muodostuvat lapsen mielessä yhteiskunta-suhteiden käsitteet, ja tämä tapahtuu jo ennen, kuin se voi olla varsinainen yhteiskunnan jäsen. Émile käsittää, että hänen, saadakseen sellaisia työkaluja, joita tarvitsee, on hankkiminen toisiakin, joita muut tarvitsevat, sillä niitä vaihtamalla hän voi saada välttämättömiä esineitä, jotka ovat noiden muiden hallussa. Helposti saatan hänet huomaamaan tuollaisen vaihtamisen tarpeellisuuden ja tekemään itsensä kykeneväksi sitä hyödykseen käyttämään.

"Armollinen herra, minun täytyy elää", sanoi muudan onneton satiirinen kirjailija erälle ministerille, joka moitti häntä tuosta halpamaisesta ammatista. "Minun ymmärtääkseni se ei ole välttämättömyyttä", vastasi valtiomies kylmästi. Tämä vastaus kyllä sopi hyvin ministerin suuhun, mutta se olisi ollut raaka ja väärä kenenkään muun suussa tahansa. Jokaisen ihmisen täytyy elää. Tämä syy, johon kukin liittyy enemmän tai vähemmän pätevyyttä, riippuen siitä missä määrin hänessä on inhimillisyyttä, on mielestäni kumoamaton sen esittäjään nähden, katsoen häneen itseensä. Koska kaikista niistä kauhuntunteista, jotka luonto meissä herättää, kuolemankauhu on voimakkain, seuraa siitä, että luonto sallii meidän turvautua mihin keinoihin tahansa ylläpitääksemme elämäämme. Ne periaatteet, joiden nojalla hyveinen ihminen lopulta oppii halveksimaan elämänsä, jopa uhraamaankin sen velvollisuudelleen, ovat hyvin kaukana tuosta alkuperäisestä yksinkertaisuudesta. Onnelliset ne kansat, jotka voivat olla hyviä ponnistuksesta ja oikeutta harjottavia ilman hyvettä! Jos jossakin maailmassa olisi niin kurja valtio, ettei kukaan siinä voisi elää pahaa tekemättä ja että kaikki kansalaiset olisivat välttämättömyyden pakosta konnia, eivät pahantekijät olisi hirtettävät, vaan ne jotka pakottavat heidät pahantekijöiksi tulemaan.

Niin pian kuin Émile käsittää mitä elämä on, on ensimmäinen huoleni oleva opettaa häntä sitä ylläpitämään. Tähän asti en ole puhunut mitään eri säädyistä, arvoluokista ja omaisuussuhteista, enkä ole niitä tuova esille tästälähinkään, koska ihminen on sama joka säädyssä. Rikkaalla näet ei ole suurempaa vatsaa kuin köyhällä, eikä hän sulata ruokaansa paremmin kuin köyhä. Ei herralla ole pitempiä ja vahvempia käsivarsia kuin orjalla. Ei ylhäinen ole pitempi kasvultaan kuin kansan mies. Lopuksi luonnolliset tarpeet ovat kaikkialla samat, joten niiden tyydyttämiskeinotkin välttämättömästi kaikkialla ovat samat. Saattakaa kasvatus ihmisen olennaisten älkääkään hänelle vieraiden ominaisuuksien mukaiseksi. Ettekö huomaa että koettaessanne kehittää häntä yksinomaan yhtä elämän kutsumusta varten, saatatte hänet kelpaamattomaksi jokaiseen muuhun kutsumukseen, ja että, jos kohtalo niin suo, vaan olette työskennellyt tehdäkseen hänet onnettomaksi? Mitä naurettavampaa onkaan kuin kerjäläiseksi vajonnut ylhäinen mies, joka kurjuudessaan säilyttää syntymästään alkaen omistamansa ennakkoluulot? Mikä onkaan halveksittavampaa kuin köyhtynyt pohatta, joka säilyttää muiston siitä, että köyhyys on jotakin ylenkatsottavaa, ja joka siis tuntee vajonneensa yhteiskunnan alimmalle portaalle! Edellisellä on ainoana toimeentulon keinona ruveta ilmeisen veijarin ammattia harjottamaan, jälkimäisellä taas antautua matelevaksi palvelijaksi, joka nojaa tuohon kauniiseen lauseeseen: "Minun täytyy elää".

Luotetaan yhteiskunnan nykyiseen tilaan, ajattelematta että se on alttiina välttämättömille vallankumouksille, ja ottamatta huomioon että on mahdotonta arvata ja ehkäistä niitä kohtalon iskuja, jotka voivat kohdata lapsiamme. Ylhäinen vajoaa alhaiseksi, rikas tulee köyhäksi, hallitsija alamaiseksi; ovatko kohtalon kolhaukset niin harvinaisia, että te luulette pääsevänne niistä vapaaksi? Me lähestymme mullistuksien ja vallankumousten vuosisataa.[89] Kuka silloin varmasti voi sanoa, minkä kohtaloiden alaiseksi kukin saattaa joutua? Kaiken, minkä ihmiset ovat tehneet, ihmiset saattavat hävittääkin. Kumoamattomia ovat ainoastaan ne arvoasemat, jotka luonto asettaa, eikä se luo prinssejä, ei rikkaita eikä ylhäisiä. Mitä siis arvostansa alenneena on tekevä tuo satraappi, joka on kasvatettu yksinomaan ylhäistä asemaansa varten? Mitä on köyhäksi tultuaan tekevä tuo publikaani, joka vaan osaa elää kullasta? Mitä on tekevä, menetettyään kaiken omaisuutensa, tuo komeileva houkkio, joka ei ollenkaan osaa tulla toimeen omin päin, vaan suuntaa olemuksensa kaikki voimat sellaiseen, mikä on hänelle vierasta? Onnellinen se, joka osaa luopua asemastaan, silloin kun tämä hänet hylkää, ja pysyä ihmisenä huolimatta kohtalosta! Kiitettäväksi kuinka paljon tahansa tuota voitettua kuningasta, joka raivoten tahtoo haudata itsensä valtaistuimensa pirstaleiden alle. Minä puolestani häntä halveksin, sillä huomaan että hän elää yksistään kruunuansa varten, ja ettei hän ole mitään, ellei ole kuningas. Mutta mies, joka menettää kruununsa ja osaa olla ilman sitä, on sitä ylempänä. Kuninkaan arvosta, jonka

omistaa pelkuri, ilkiö tai hölmö yhtä hyvin kuin joku muu, hän siis on siirtynyt ihmisen arvoon, jonka aniharvat osaavat täyttää. Silloin hän voittaa kohtalon, osottaa sille uhkaa, eikä hän ole velkapää kiittämään ketään muuta kuin itseään. Ja kun ei hänellä ole näytettävänä mitään muuta kuin itsensä, ei tämä kuitenkaan ole mitätöntä, sillä hän on jotakin. Minäpä pidän sata kertaa enemmän Syrakusan kuninkaasta, josta tuli koulunopettaja Korintissa, ja Makedonian kuningasta, josta tuli kirjuri Roomassa, kuin onnettomasta Tarkviniuksesta, joka ei tietänyt mihin ruveta, kun ei enää ollut hallitsija, ja kuin kolmen valtakunnan omistajan perijästä, joka oli kaikenlaisten kurjuutensa ilkkujoiden leikkikaluna, ja joka harhaili hovista hoviin, kaikkialla etsien apua, mutta kohdaten kaikkialla pelkkiä solvauksia, kun ei osannut harjottaa muuta ammattia kuin sellaista, joka häneltä oli riistetty.[90]

Ihmisellä ja kansalaisella, olkoon hän kuka tahansa, ei ole yhteiskunnalle annettavaa muuta kuin itsensä, sillä kaikki muu yhteiskunnalla on ilman häntäkin. Ja kun joku ihminen on rikas, joko hän on nauttimatta rikkauksistaan tai nauttii niistä muiden kanssaihmistensä mukana. Edellisessä tapauksessa hän varastaa muilta sen, minkä nauttimisen kieltää itseltään, jälkimäisessä tapauksessa hän ei anna heille mitään. Näin hänen yhteiskunnallinen velkansa pysyy maksamatta, niin kauan kuin hän sitä maksaa ainoastaan ulkonaisella omaisuudellaan. "Mutta" — huomauttane joku — "isäni on tuota omaisuutta kootessaan hyödyttänyt yhteiskuntaa"... Se myönnetään; mutta hän on maksanut oman velkansa, eikä sinun velkaasi. Sinä olet enemmän velkaa toisille, kun olet syntynyt kohtalon suosimissa oloissa, kuin jos olisit syntynyt köyhissä oloissa. Ei ole oikeuden mukaista, että se, minkä joku ihminen on tehnyt yhteiskunnan hyväksi, vapauttaisi toisen maksamasta velkaansa yhteiskunnalle. Sillä kun jokainen maksaa vaan koko oman velkansa, ei siis voi maksaa muiden puolesta, eikä yksikään isä voi antaa pojalleen oikeutta olla hyödytön kanssaihmisilleen. Kuitenkin hän niin tekisi, jos hän, kuten ylempänä on puhuttu, pojalleen jättää perinnöksi rikkautensa, jotka ovat hänen työnsä palkintoja ja todisteita. Se, joka joutilaana syö sellaista, mitä ei itse ole ansainnut, tekee varkauden. Ja henkilö, joka ei tee mitään, mutta joka valtiolta kantaa korkoja palkkiona, ei minun mielestäni ollenkaan eroa rosvosta, joka elää ryöstämiensä matkustajien kustannuksella. Yhteiskunnasta erillään elävä ihminen ei ole kenellekään mitään velkaa, ja hänellä on oikeus elää, niinkuin häntä itseään haluttaa. Mutta yhteiskunnassa elävä ihminen, joka välttämättömästi elää toisten kustannuksella, on velkapää heille työn muodossa maksamaan toimeentulonsa. Tästä ei ole ainoatakaan poikkeusta. Työ on siis yhteiskunnallisen ihmisen välttämätön velvollisuus. Jokainen toimeton kansalainen, olkoon sitten rikas tai köyhä, mahtava tai heikko, on pahantekijä.

Kaikista toimista, jotka saattavat tuottaa ihmiselle toimeentulon, se, joka häntä enimmin lähentää luonnontilaan, on kätten työ. Kaikista ammattilaisista käsityöläiset ovat riippumattomimmat kohtalon vaiheista ja ihmisistä. Käsityöläinen on riippuvainen ainoastaan työstään. Hän on yhtä suuressa määrin vapaa kuin maanviljelijä on orja. Sillä tämä on sidottu turpeeseensa ja hänen viljelyksensä riippuu osaksi toisten työstä. Vihollinen, hallitsija, voimakas naapuri tai käräjäjuttu saattaa riistää häneltä hänen viljelysmaansa; tämän maanviljelijänammatin nojalla voidaan hänelle tuottaa monta monituista harmia. Mutta kaikkialla, missä käsityöläiselle tahdotaan tehdä harmia, hän helposti pistää pillit pussiin, vie käsivartensa mukanaan ja menee muille markkinoille. Kuitenkin maanviljelys on ihmisen ensimmäinen ammatti. Se on rehellisin, hyödyllisin ja siis jaloin ammatti, mitä hän voi harjottaa. Minä en sano Émilelle: Opi maata viljelemään. Hän sitä osaa. Kaikki maatyöt ovat hänelle tutut. Niillä hän on alkanut; niihin hän lakkaamatta palaa. Sanon hänelle siis: Viljele isiesi perintöä. Mutta jos menetät tämän perinnön tai jos sinulla sitä ei ollenkaan ole, niin mitä tehdä? Opi joku ammatti.

"Minun pojalleni ammatti! Minun poikani rupeaisi käsityöläiseksi! Hyvä herra, mitä ajattelettekaan?" — Minäpä ajattelen oikeammin kuin te, hyvä rouva, joka tahdotte kasvattaa hänet niin, ettei hänestä koskaan voi tulla muuta kuin lordi, markiisi tai ruhtinas tai niin että hänestä eräänä päivänä ei tule yhtään mitään. Minä tahdon antaa hänelle aseman, jota hän ei voi menettää, aseman, joka kaikkina aikoina tuottaa hänelle kunniaa. Minä tahdon kasvattaa hänet mieheksi, ja sanokaa mitä tahansa, on hänellä siinä arvossaan oleva vähemmän kilpailijoita kuin kaikissa niissä arvoissa, jotka hän teiltä saa perinnöksi.

Puustavi kuolettaa, mutta henki tekee eläväksi. On vähemmän tärkeitä oppia joku ammatti senvuoksi, että sen osaisi, kuin sentähden, että voitaisi ne ennakkoluulot, jotka sitä halveksivat. Jos joku huomauttaisi, ettei sinun koskaan tule olemaan pakko tehdä työtä elääksesi, niin sen pahempi sinulle! Mutta vähät siitä; älä tee työtä pakosta, vaan kunnian vuoksi. Alennu käsityöläisen ammattiin, jotta kohoaisit yli oman ammattisi. Voittaaksesi kohtalon ja olot, tee itsesi aluksi niistä riippumattomaksi. Voidaksesi kerran hallita yleisen mielipiteen kautta, tulee sinun ensin hallita sitä.

Muistakaa etten vaadi mitään erityistä lahjakkaisuutta, vaan ammattia, todellista ammattia, puhtaasti mekanista taitoa, jota harjotettaessa kädet työskentelevät enemmän kuin pää, ja joka ei johda rikkauteen, mutta jonka avulla voi olla sitä vailla. Olen tuntenut sellaisten perheiden isiä, joilla ei ollut mitään vaaraa joutua leivän puutteeseen; he ovat kuitenkin menneet niin pitkälle varovaisuudessa, että ovat lapsilleen antamansa huolellisen kasvatuksen ohella antaneet heille tietoja, joiden avulla tarpeen vaatiessa voisivat hankkia itselleen toimeentulonsa. Nämä huoltapitävät isät luulevat tekevänsä paljon;

itse teossa eivät heidän toimenpiteensä hyödytä mitään. Sillä ne varokeinot, jotka he luulevat tarjoavansa lapsilleen, riippuvat samoista onnen vaihteista, joista tahtovat saattaa lapsensa riippumattomiksi. Niinpä se, jolla on kaikki nuo kauniit lisäkeinot, menehtyy kurjuuteensa, ellei hän ole niin suotuisissa oloissa, että voi käyttää niitä hyväkseen, vallan kuin hänellä niitä ei olisikaan.

Jos kerran käyttää viekkautta ja juonia, ei ole ollenkaan eroa, käyttääkö niitä pysyttääkseen yltäkylläisyyttään, vai turvautuuko kurjuuteen vajonneena niihin kohotakseen edelliseen tilaansa. Jos harjotatte taidetta, jonka menestys riippuu taiteilijan maineesta; jos tavoittelette virkaa, joka ainoastaan suosion nojalla on saavutettavissa, niin mitä kaikki tämä teitä hyödyttää, jos mielenne täyttää oikeutettu paheksuminen maailmaa kohtaan, ja jos siis hylkääte ne keinot, joita ilman noita seikkoja ei voi saavuttaa? Olette ehkä tutkinut politiikkaa ja ruhtinaiden etuja; sangen hyvä asia. Mutta mitä teette näillä tiedoilla, ellette osaa päästä ministerien, hovinaisten, virastopäällikköjen suosioon, ja ellei teillä ole salaisuutta miellyttää heitä, ja elleivät kaikki huomaa teidän olevan sellaisen konnan, jota tarvitsevat? Olette ehkä arkkitehti tai maalaaja; se on kyllä hyvä. Mutta teidän tulee tehdä kykynne tunnetuksi. Luuletteko että asia on ratkaistu sillä, että suoraa päätä panette taideteoksenne julkisesti näytteille? Niin helposti se ei kuitenkaan käy. Tulee olla Akatemian jäsen ja tulee olla suosijoita, jotta saisi jossakin näyttelysalin pimeässä sopessa paikan. Pankaa syrjään viivoitin ja sivellin, ottakaa ajuri ja ajakaa ovelta ovelle. Sillä tavoin kuuluisuus saavutetaan. Tietäkää, että kaikkien näiden kuuluisien ovien edessä on vartijoita tai kamaripalvelijoita, jotka kuulevat ainoastaan silloin, kun heille puhutaan määrättyjen kädenliikkeiden muodossa, ja joiden korvat piilevät käsissä. Jos tahdotte opettaa muille sitä, mitä itse olette oppinut, jos tahdotte ruveta esim. maantiedon, matematiikan, kielten, musiikin tai piirustuksen opettajaksi, niin sitä varten teidän tulee hankkia oppilaita ja siis myöskin suosijoita. Ottakaa huomioon, että on edullisempää olla taitava kerskuri, ja että aina tulette käymään tietämättömästi, ellei teillä ole muunlaista taitoa kuin ammattitaitonne.

Huomatkaa siis kuinka löyhät kaikki nämä loistavat lisä-apukeinot ovat ja että tarvitsette muita apukeinoja voidaksenne niitä käyttää hyväksenne. Ja miten teidän kävisikään tässä halpamielisessä alennuksentilassa? Vastoinikäymiset eivät teitä opettaisi vaan turmelisivat. Ollen entistä enemmän yleisen mielipiteen leikkikaluna, olisi teidän mahdollon kohota yläpuolelle ennakkoluuloja, noita kohtalonne ehdottomia määrääjiä. Miten voisittekaan halveksia halpamielisyyttä ja paheita, joita tarvitsitte tullaksenne toimeen? Ennen olitte riippuvainen rikkauksista, ja nyt olette riippuvainen rikkaista; täten on orjuutenne vaan vahvistunut ja saanut lisätaakakseen köyhyyden. Nyt olette köyhä, olematta vapaa; se on kurjin tila, johon ihminen voi joutua.

Mutta jos sen sijaan, että toimeentuloanne varten turvautuisitte noihin korkeisiin tietoihin, jotka ovat omansa ravitsemaan sielua eivätkä ruumista, turvaudutte hädässänne kätenne taitavuuteen, kaikki vaikeudet katoavat ja kaikki juonittelu käy turhaksi. Apukeino on silloin aina tarvittaessa valmis. Rehellisyys ja kunniantunto eivät enää ole toimeentulon esteenä. Teidän ei enää tarvitse olla pelkuri ja valhettelija ylhäisten edessä, ei notkea ja mateleva konnien edessä, ei halpamaisen kohtelias kaikille eikä lainanottaja tai varas, mikä on jotenkin sama asia, jos ei omista mitään. Toisten mielipiteet eivät teitä liikuta, teidän ei tarvitse saavuttaa kenenkään suosiota, ei tarvitse imarrella houkkioita, ei taivuttaa mitään ovenvartijaa eikä maksaa mitään rakastajatarta eikä tehdä, mikä on vielä pahempaa: häntä ylistellä. Vähän teitä liikuttaa se, että konnat johtavat valtion asioita. Se ei ole estävä teitä vaatimattomassa elämässänne olemasta rehellinen mies ja ansaitsemasta leipäännne. Astutte vaan sisälle ensimmäiseen oppimaanne ammattia harjottavan mestarin verstaaseen ja sanotte: Mestari, tarvitsen työtä. Hän on vastaava: Toveri, istu tuohon ja tee työtä. Ennenkuin päivällishetki saapuu, olette ansainnut päivällisenne. Jos olette ahkera ja kohtuullinen, olette ennenkuin viikko on lopussa ansainnut niin paljon, että sillä voitte elää viikon edelleen. Olette elänyt vapaana, terveenä, totuutta noudattavana, ahkerana ja oikeamielisenä. Se, joka täten ansaitsee toimeentulonsa, ei hukkaa aikaansa.

Tahdon välttämättömästi, että Émile oppii jonkun ammatin. Ainakin jonkun kunniallisen ammatin, sanonette. Mitä tämä sana merkitsee? Eikö ehkä jokainen yleisölle hyödyllinen ammatti ole kunniallinen? Minä en tahdo että hänestä tulisi koruumpelija, ei kultaaja eikä lakeeraaja, kuten Locken aatelismies. En myöskään tahdo että hänestä tulisi soittotaiteilija, näyttelijä eikä kynäilijä.[91] Lukuunottamatta mainittuja ja niiden kaltaisia ammatteja hän saa valita minkä ammatin tahtoo, minä en ollenkaan aio häntä estää. Näen mieluummin että hän on suutari kuin runoilija ja että hän laskee kivillä teitä kuin että tekisi porsliini-kukkia. Mutta, huomauttane joku, ovathan poliisit, urkkijat ja pyövelit hyödyllistä väkeä. Minä sanon että syy on yksinomaan hallituksen, että niin on laita. Mutta jättäkäämme tämä seikka, tunnustan olleeni väärässä. Ei riitä, että valitaan hyödyllinen ammatti; on välttämätöntä ettei se vaadi harjottajiltaan halpamaisen sielun ominaisuuksia eikä sellaista, mikä sotii inhimillisyyttä vastaan. Palatkaamme siis ensiksi käyttämiini sanoihin: valitkaamme kunniallinen ammatti. Mutta muistakaamme aina, ettei ole olemassa kunniallisuutta, joka ei samalla ole hyödyllinen.

Eräs kuuluisa tämän vuosisadan kirjailija,[92] jonka teokset ovat täynnä suuria tuumia ja pieniä näkökohtia, oli kuten kaikki muutkin hänen uskontunnustukseensa kuuluvat papit, tehnyt lupauksen olla ottamatta itselleen omaa vaimoa. Mutta ollen muita herkkätuntoisempi aviorikoksen suhteen, hän,

kuten kerrotaan, piti talossaan kauniita palvelijattaria, joiden seurassa hän parhaimman taitonsa mukaan hyvitti tuolla ajattelemattomalla päätöksellä solvaamaansa ihmissukukuntaa. Hän piti kansalaisen velvollisuutena lahjoittaa isänmaalle toisia kansalaisia, ja tämänlaisella verolla, jota sille maksoi, hän lisäsi käsityöläisten säätyluokkaa. Niinpian kuin nämä lapset olivat tarpeeksi vanhat, hän antoi niiden kaikkien oppia mieleisensä ammatin ja jätti pois luvusta ainoastaan vähempää työtä kysyvät, hyödyttömät tai muodin vaihtelusta riippuvat ammatit, kuten esim. parturin ammatin, joka ei koskaan ole välttämätön ja joka milloin tahansa voi käydä tarpeettomaksi, niin kauan kuin luonto ei lakkaa antamasta meille hiuksia.

Tämmöisten näkökohtien tulee ohjata meitä valitessamme ammattia Émilelle. Tai oikeastaan ei ole meidän tehtävä sitä valita, vaan hänen itsensä. Sillä ne periaatteet, jotka häneen on istutettu, ylläpitävät hänessä hyödyttömien seikkojen ylenkatsetta, niin ettei hän koskaan tahdo hukata aikaansa työhön, jolla ei ole mitään arvoa, eikä hän tunne mitään muuta arvon määrääjää kuin todellinen hyöty. Hän haluaa sellaista ammattia, joka olisi voinut hyödyttää Robinsonia hänen saarensa.

Tutustuttaessamme lasta luonnon ja taidon tuotteisiin, nostaessamme sen tiedonhalua ja seurattessamme minne tämä tiedonhalu sen vie, on meillä tilaisuus tutkia sen harrastuksia, taipumuksia ja kykyä ja nähdä sen älyn ensi säkenen välkähtävän, jos sillä nimittäin on erityisesti huomattavaa älykkäisyyttä. Mutta yleinen erehdys, joka on vältettävä, on se, että luullaan kyvyn ansioksi sellaista, mikä vaan on tilapäistä aikaansaannosta, ja se, että luullaan selväksi taipumukseksi siihen tai siihen ammattiin matkimisälyä, joka on yhteinen ihmiselle ja apinalle ja joka saattaa nämä molemmat vaistomaisesti tekemään kaikki, mitä näkevät tehtävän, oikein tietämättä mitä se hyödyttää. Maailma on täynnä ammattilaisia ja etenkin taiteilijoita, joilla ei ole luontaista taipumusta harjoittamaansa taiteeseen; tämä on niille tyrkytetty lapsuudeniästä alkaen, joko erityisistä syistä tai sen näennäisen innon johdosta, jota lapset ovat osottaneet, ja joka olisi saattanut ne kiintymään mihin toiseen taiteeseen tahansa, jos ne vaan olisivat nähneet muiden sitä harjoittavan. Niinpä moni kuullessaan rummun pärinää luulee olevansa kenraali; toinen taas näkee rakennusta rakennettavan ja tahtoo olla arkkitehti. Jokainen tuntee vetovoimaa siihen ammattiin, jota näkee harjoitettavan, kun luulee sitä arvossa pidetyksi. Tunsin erään palvelijan, joka nähdessään herransa maalaavan ja piirustavan sai päähänsä itse ruveta maalaajaksi ja piirustajaksi. Tehtyään tämän päätöksen hän heti tarttui piirustimeen, josta luopui ainoastaan tarttuakseen siveltimeen, mitä ei ole hylkäävä elinaikanaan. Nauttimatta opetusta ja noudattamatta mitään sääntöjä hän rupesi piirtämään kaikkea, mikä vaan sattui hänen eteensä. Kokonaista kolme vuotta hän hukkasi, istuen nenä kiinni noissa tuhrauksissaan, ilman että mikään muu kuin hänen palveluksensa voi häntä niiden äärestä saada poistumaan, ja koskaan menettämättä harrastustaan, huolimatta siitä vähäisestä edistyksestä, jonka hänen keskinkertainen kykynsä salli. Näin hänen hyvin kuumana suviaikana kokonaista kuusi kuukautta perästyksen istuvan päiväkaudet kuin kiinninaulattuna tuolillaan pienessä etelään päin olevassa huoneessa, missä oli tukehtua kuumuuteen, kun vaan kulki sen läpi, ja siinä piirustavan ja yhä uudelleen piirustavan edessään olevaa karttapalloa. Hän alkoi työnsä yhä vaan uudelleen ja uudelleen voittamattoman itsepäisesti, kunnes oli saanut piirustuksensa niin hyväksi, että saattoi olla siihen tyytyväinen. Viimein hän herransa suosion ja erään taiteilijan opastuksen kautta on päässyt niin pitkälle, että on voinut jättää palvelijatoimensa ja elää siveltimensä tuotteilla. Järkähtämätön ahkeruus korvaa johonkin määrään kykyä. Hän on tuon määrän saavuttanut, mutta ei koskaan ole pääsevä sen pitemmälle. Tämän kunnan miehen sitkeä utteruus ja eteenpäinpyrkiminen on kiitosta ansaitseva. Hän on aina saavuttava kunnioitusta utteruudellaan, uskollisuudellaan ja hyvillä tavoillaan. Mutta hän ei ole koskaan maalaava suurempia taideteoksia kuin kylttejä. Kuinka moni muu on pettynyt intonsa takia, luullen sitä todelliseksi kyvyksi! Vallan eri seikkoja ovat mieltymys johonkin työhön ja todellinen kyky siihen. Tarvitsemme hienompaa huomiokykyä kuin mitä ajatellaankaan, tarkoin huomataksemme lapsen oikean älyn ja taipumuksen, lapsen, joka pikemmin näyttää mielihalujaan kuin todellisia taipumuksiaan ja jota aina arvostellaan edellisten nojalla, kun ei osata tutkia jälkimäisiä. Toivoisin että joku arvostelukykyinen henkilö tekisi tutkimuksen taidosta havaita lapsia. Olisi hyvin tärkeätä tuntea tämä taito. Isillä ja äideillä ei ole edes sen alkeitakaan.

Mutta ehkä tässä panemme liaksi painoa ammatin valitsemiseen. Koska on kysymys ainoastaan käsityön harjoittamisesta, tämä valitseminen menettää merkityksensä Émilin suhteen. Hän on jo suorittanut enemmän kuin puolet oppiajastaan niiden harjoitusten muodossa, jotka olemme valinneet hänen tehtäväkseen tähän asti. Mihin soisitte hänen ryhtyvän? Hän on valmis kaikkeen. Hän osaa jo käyttää lapiota ja kuokkaa. Hän osaa käyttää sorvituolia, vasaraa, höylää ja viilaa. Hän tuntee jo kaikkien ammattien työkalut. On tarpeellista ainoastaan, että hän oppii käyttämään jotakin näistä työkaluista niin taitavasti ja helposti, että vetää vertoja eteville työmiehille, jotka sitä käyttävät. Tässä suhteessa hänellä on paljon etuja muihin nähden, nimittäin että hänen ruumiinsa on notkea, hänen jäsenensä ovat taipuvat, niin että hän helposti saattaa asettua monenlaisiin eri asentoihin ja että hän rasittumatta voi jatkuvasti harjoittaa erilaista liikettä. Lisäksi hänen elimensä ovat tarkat ja hyvin harjoitetut. Koko ammattien koneisto on hänelle jo tuttu. Voidakseen tehdä työtä kuin mestari ainakin, hän tarvitsee ainoastaan tottumusta, ja tämä saavutetaan ainoastaan aikaa myöten. Mille ammatille,

jonka valinta on meidän tehtävämme, hän siis on omistava tarpeeksi aikaa, siihen täysin perehtyäkseen? Ainoastaan tästä on nyt enää kysymys.

Annettakoon ihmiselle sellainen ammatti, joka sopii hänen sukupuolelleen, ja nuorukaiselle sellainen ammatti, joka sopii hänen iälleen. Jokainen toimi, joka pakottaa istumaan ja joka kiinnittää huoneeseen, veltostuttaen ja heikontaen ruumista, on hänelle sopimaton. Eipä nuori poika koskaan itsestään ole halunnut ruveta räätäliksi. Täytyy menetellä taidokkaasti taivuttaakseen tähän naisten ammattiin sukupuolta, jolle se ei sovellu.[93] Neulaa ja miekkaa ei samojen käsien pitäisi pidellä. Jos minä olisin hallitsija, en sallisi muiden kuin naisten ja rampojen, joiden on pakko elättää itseään naisten tavoin, harjottaa neulomis- ja ompeluummattia. Jos oletamme että eunukit ovat tarpeellisia, on mielestäni aivan mieleetöntä että itämaalaiset sellaisiksi varta vasten muodostavat ihmisiä. Miksi eivät he tyydy luonnon muodostamiin, noihin lukuisiin veltostuneisiin miehiin, joiden sydämen luonto on surkastuttanut; näitä on niin paljon, etteivät he edes voisi kaikkia käyttää. Jokainen heikko, herkkä ja pelokas mies on luonnon tuomitsema paikallaan-istujan elämään; hän on luotu elämään naisten parissa tai heidän tapaansa. Harjottakoon hän jotakin naisten ammattia. Ja jos välttämättömästi tarvitaan todellisia eunukkeja, niin tuomittakoon tähän tilaan miehiä, jotka häpäisevät sukupuoltaan valitsemalla sille sopimattomia ammatteja. Heidän valintansa tässä suhteessa todistaa luonnon erehdystä. Se, joka jollakin tavalla korjaa tätä erehdystä, epäilemättä tekee hyvää.

Kiellän oppilaaltani epäterveelliset ammatit, mutta en vaivalloisia enkä edes vaarallisia. Ne näet samalla harjottavat voimia ja rohkeutta. Ne sopivat yksinomaan miehille; naiset eivät niitä valitse. Miksi eivät miehet häpeä sekaantua naisten ammatteihin?

Luctantur paucae, comedunt colliphia paucae...
Vos lamam trahitis, calathisque peracta refertis
Vellera...[94]

Italiassa ei näe naisia puotien myyjättärinä. Eivät ne, jotka ovat tottuneet Ranskan ja Englannin vilkkaaseen katuelämään, voi kuvitella mitään surullisempaa näkyä kuin se, jonka Italian kadut tarjoavat. Nähdessäni muotitavarain-kauppiaiden myyvän naisille nauhoja, hiuskoristeita ja -verkkoja ja silkkinukka-punoksia, pidin kaikkea tätä hienoa korutavaraa hyvin oudon näköisenä noin karkeissa suurissa käsissä, jotka olivat luodut painamaan palkeita ja takomaan alasinta. Ajattelin itsekseni: tässä maassa naisten puolestaan pitäisi avata miekkaseppä- ja aseliikkeitä. Ei niin! Jokainen valmistakoon ja myyköön oman sukupuolensa aseita. Mutta jotta niitä tuntisi, tulee niitä käyttää.

Nuori mies, paina töihisi miehen käden leima! Opi voimakkaalla käsivarrella liikuttelemaan kirvestä ja sahaa, veistelemään sileäksi tukkia, nousemaan katon harjalle, kattamaan taloja ja kiinnittämään kattoparret ja -palkit. Huuda sitten luoksesi sisaresi auttamaan sinua työssäsi samoin kuin hän pyysi sinua auttamaan itseään kutomatyössään.

Huomaan vaativani liikoja arvoisilta aikalaisiltani. Mutta annanpa johtopäätösten vastustamattoman voiman joskus temmata itseni mukaansa. Jos kuka tahansa tuntisi häpeää siitä, että julkisessa paikassa tekisi työtä kirves kädessä ja nahkainen vyöliina edessä, pitäisin häntä yleisen mielipiteen orjana, joka olisi valmis häveten punastumaan hyvästä teostaan, niin pian kuin kunnan ihmisiä ruvettaisiin ilkkumaan. Kuitenkin sopii meidän tehdä myönnytyksiä isien ennakkoluuloille kaikissa niissä seikoissa, jotka eivät voi vahingoittaa lasten arvostelukykyä. Ei ole tarpeellista harjoittaa kaikkia hyödyllisiä ammatteja, jotta niitä kaikkia kunnioitaisi. Riittää, ettei pidä ainoatakaan niistä arvoansa alempana. Jos on valitsemisen varaa ja jos ei mikään muu seikka aiheuta valintaamme, niin miksi emme valitessamme samanarvoisten ammattien välillä ottaisi huomioon huivia, mieltymystämme ja taipumustamme? Metallityöt ovat hyödyllisimmät kaikista. En kuitenkaan ilman erityisen painavaa syytä aio tehdä pojastanne hevosen kengittäjää, en lukkoseppää enkä muunlaista seppää. Minua ei ollenkaan huvittaisi nähdä häntä pajassaan kyklopin muotoisena. En myöskään tekisi hänestä muuraria, vielä vähemmän suutaria. Tietysti näillä ammateilla tulee olla harjottajansa. Mutta sen, joka voi valita, tulee ottaa huomioon puhtaus; tämä näet ei ole mitään ennakkoluuloa, vaan on aistien ratkaisema asia. Lopuksi mainitsen vielä etten myöskään valitsisi noita kaikkea ajatustoimintaa kaipaavia ammatteja, joiden harjottajat, ollen vailla kaikkea aistikkaisuutta melkein koneellisesti käyttävät käsiään yhä vaan samaan työhön. Mitä hyödyttää käyttää kutojien ja kivenhakkaajien ammattiin järjellisiä ihmisiä? Sillä ovathan nämä ammattilaiset oikeastaan pelkkiä koneita, jotka panevat toisen koneen liikkeelle.

Kaikkea tätä tarkoin punnittuani pidän sinä ammattina, jonka soisin oppilaani valitsevan, puusepän ammattia. Se on siisti ja hyödyllinen ja sitä voi harjottaa kodissa. Se antaa ruumiille riittävää liikettä. Se vaatii harjottajaltaan taitoa ja aistikkaisuutta, ja vaikka hyödyllisyys määrää valmistettävien esineiden muodon, se ei estä siihen yhdistämästä somuutta ja hyvää makua.

Jos oppilaanne harrastus sattumalta huomattavasti kohdistuisi spekulativiisiin tieteisiin, ei minulla puolestani olisi mitään sitä vastaan, että hänelle annettaisiin taipumustensa mukainen ammatti, että hän esim. saa oppia tekemään matemaattisia koneita, silmälaseja, teleskooppeja y.m.

Kun Émile alkaa harjotella ammattiansa, minä tahdon oppia sitä hänen kanssansa. Olen näet varma siitä, ettei hän koskaan ole oppiva hyvin muuta kuin mitä me yhdessä opimme. Menemme siis molemmat oppiin, emmekä suinkaan vaadi että meitä on kohdeltava herroina, vaan todellisina oppipoikina, jotka eivät hae huvitusta. Miksi emme ottaisi asiaa aivan vakavalta kannalta? Tsaari Pietari harjotti laivanrakentajan ammattia ja rumpalin tointa omassa sotajoukossaan. Eikö tämä ruhtinas kenties ollut kenen arvoinen tahansa mitä syntyperään ja avuihin tulee? On luonnollista etten sano tätä Émilelle, vaan kasvattajalle, olkoon hän sitten kuka tahansa.

Valitettavasti emme voi viettää kaikkea aikaamme höyläpenkin ääressä. Emme näet ole yksinomaan oppipoikia ammatissamme, vaan myöskin ihmisiksi kehittymisessä; ja tämän viimeksimainitun ammatin oppiminen on vaivalloisempi ja pitempi kuin edellisen. Miten meidän siis on menetteleminen? Palkkaammeko joka päivä tunnin ajaksi veistotyön-opettajan, samoin kuin palkataan tanssinopettaja? Emme silloin olisi oppipoikia, vaan oppilaita. Kunnianhimmomme esineenä ei ole niin suuressa määrin oppia puusepän ammattia, kuin kohota puusepän säätyyn. Mielestäni on siis sopivaa, että ainakin kerran tai pari viikossa menemme viettämään koko päivän opettajamme luo, että nousemme aamulla samaan aikaan kuin hän, että olemme työssä ennen häntä, että syömme samassa pöydässä kuin hän ja että teemme työtä hänen johdolla ja että, sen jälkeen kuin meillä on ollut kunnia syödä illallista hänen perheensä kanssa, palaamme, jos niin haluamme, lepäämään koviin vuoteisiimme. Täten saattaa oppia useita ammatteja samanaikaisesti sekä harjaantuu käsitöihin, ilman että toista oppimisalaa sen kautta laiminlyödään.

Menetelkäämme oikein ja samalla yksinkertaisesti. Varokaamme ettemme turhamielisyyttä vastustaessamme anna sille vaan uutta ravintoa. Se, joka ylpeilee siitä, että on voittanut ennakkoluulot, tavallaan niihin alistuu. Kerrotaan, että ottomaanien hallitsijasuvussa vallitsevan vanhan tavan mukaan sultaanin tulee harjottaa jotakin käsityötä, ja jokainen tietää, etteivät kuninkaallisten käsien suorittamat työt voi olla muuta kuin mestariteoksia. Hän siis jakaa komeiden menojen ohella näitä mestariteoksia Turkin ylhäisille. Ja työ maksetaan työntekijän korkean arvon mukaan. Mikä mielestäni tässä on pahaa, ei piile siinä, että tämä tapa lopulta tarkoittaa vaan rahankiskomista, se kun päinvastoin on hyvä teko. Pakottaessaan valtakuntansa ylhäisiä kanssaan jakamaan kansalta ryöstettyjä varoja, hallitsijan ei tarvitse suorastaan ryöstää kansalta niin paljoa. Tämä helpotus liittyy välttämättömästi yksinvaltaan, joka ilman sitä ei voisi pysyä yllä.

Todellinen epäkohta, joka liittyy tuollaiseen tapaan, on että se antaa tuolle hallitsijalle liian suuren ajatuksen omasta kyvystään. Kuningas Midaksen tavoin hän näkee muuttuvan kullaksi kaiken mihin kajoaa, mutta hän ei huomaa aasinkorvia, jotka hänelle siitä kasvavat.[95] Jotta Émilen korvat pysyisivät luonnollisen kokoisina, suojelkaamme hänen käsiään tästä niin tuottavasta kyvystä. Älköön hänen työnsä saako hintaansa työntekijän, vaan itse työn mukaan. Älkäämme koskaan salliko että hänen aikaansaannoksiaan arvostellaan muun kuin etevien mestarien tuotteiden mukaan. Hänen työnsä on arvosteltava sen oman arvon nojalla, eikä siitä syystä, että se on hänen tekemänsä. Sanokaa siitä, mikä on hyvin tehty: tuopa on hyvin tehty; mutta älkää lisätkö: kuka sen on tehnyt? Jos hän itse ylpeän ja itsetietoisena näköisenä sanoo: minä sen olen tehnyt, niin sanokaa kylmästi: sinä tai joku muu, se on vallan yhdentekevä; se olisi joka tapauksessa hyvin tehty.

Arvoisa äiti, ole varuillasi etenkin niiden valheiden suhteen, joita sinulle valmistetaan. Jos poikasi tietää paljon asioita, epäile kaikkia hänen tietojaan. Jos hän onnettomuudekseen on kasvatettu Pariisissa ja jos hän on rikas, hän on hukassa. Vaikka siellä onkin niin paljo käteviä taitureita, hänellä on oleva jokaisen niiden taito, mutta poistuttuaan heidän luotaan, on hän kadottava kaiken tuon taidon. Pariisissa rikas tietää kaikki; siellä ainoastaan köyhä on tietämätön. Tämä pääkaupunki on täynnä tekotaiteilijoita ja ennen kaikkea tekotaiteilijattaria, jotka suorittavat työnsä samalla tavoin kuin Guillaume keksi värinsä. Miesten joukossa tunnen tässä suhteessa ainoastaan kolme kunnollista poikkeuksen tekevää henkilöä, ja ehkäpä heitä saattaa olla enempiäkin. Mutta naisten joukossa en tunne yhtään tällaista poikkeusta, ja epäilen tokko sellaista onkaan. Yleensä saavutetaan nimi taiteiden alalla samoin kuin oppineiden uralla; tullaan näet taiteilijaksi ja taiteenarvostelijaksi samalla tavoin kuin lakitieteen tohtoriksi ja virkamieheksi.

Jos kerran pääsisi vallalle se käsitys, että on kaunista osata jotakin ammattia, niin lapset sen osaisivat pian oppimattansakin. Heistä tulisi ammatissaan mestareita samoin kuin Zürichissä tullaan raatiherroiksi. Olkoot nämä juhlalliset temput kaukana Émilestä; pois kaikki ulkonaisuus, ja sen sijaan aina todellisuus. Älköön puhuttako siitä, mitä hän tietää, vaan annettakoon hänen oppia edelleen kaikessa hiljaisuudessa. Tehköön hän edelleen mestariteoksiaan, saamatta mitään mestarinkirjaa. Älköön hän osottautuko työmieheksi arvoltaan, vaan työltään.

Jos minun on onnistunut tähän asti ymmärrettävästi esittää perusteeni, niin epäilemättä huomataan miten ruumiinharjotuksen ja käsitöiden ohella oppilaassani hänen huomaamattansa herätän harrastusta arvostelemiseen ja mietiskelyyn, täten antaakseni hänelle vastapainon sitä laiskuutta vastaan, joka voisi

hänessä syntyä välinpitämättömyydestä ihmisten mielipiteitä kohtaan sekä hänen intohimojensa levosta. Hänen tulee tehdä työtä talonpojan tavoin ja ajatella filosofin tavoin, jotta ei olisi yhtä suuri tyhjäntoimittaja kuin villi-ihminen. Kasvatuksen suuri salaisuus piilee siinä, että annetaan ruumiinharjoitusten ja henkisen toiminnan aina olla toistensa virkistykseenä.

Mutta varokaamme sellaista opettamasta, mikä vaatii kypsyeempää henkistä kehityskantaa. Émile ei tule kauan olemaan käsityöläinen itse huomaamatta eri säätyjen erilaisuutta, jota alussa ei ollut huomannut. Niiden periaatteiden nojalla, jotka olen häneen istuttanut ja jotka ovat hänen käsityskantansa mukaiset, hän on asettava minutkin tutkistelunsa esineeksi. Kun hän saa kaikki yksinomaan minulta ja huomaa olevansa vallan lähellä köyhyyttä, hän luultavasti tahtoo tietää, miksi minä olen siitä niin kaukana. Ehkä hän odottamatta tekee minulle vallan kietovia kysymyksiä. "Te olette rikas, olette sanonut sen minulle, ja sen huomaan. Rikaskin on velkapää suorittamaan työtään yhteiskunnalle, koska hän on ihminen. Mutta mitä te teette sen hyväksi?" — Mitähän tähän vastaisi joku meidän aikamme arvossa pidetty kasvattaja? Sitä en tiedä. Kenties hän olisi niin typerä, että puhuisi lapselle siitä vaivasta, jota näkee sitä kasvattaessaan. Mitä minuun tulee, on työpaja pelastava minut pulastani. "Tuo oli, rakas Émile, oiva kysymys. Lupaen vastata siihen omasta puolestani, kun itse puolestasi osaat siihen vastata tavalla, joka sinua tyydyttää. Vastaiseksi olen antava köyhille ja sinulle sen, mikä jää tarpeistani jäljelle ja tekevä valmiiksi pöydän tai tuolin viikossa, jotta en olisi aivan hyödytön."

Nyt olemme palanneet itseemme. Kasvattimme on jättämäisillään taakseen lapsuuden ajan ja palaamaisillaan omaan yksilöyteensä. Nyt hän enemmän kuin koskaan ennen tuntee sen välttämättömyyden, joka kiinnittää hänet olioihin ja oloihin. Aluksi olemme harjoittaneet hänen ruumistaan ja aistejaan ja sitten hänen älyänsä ja arvostelukykyään. Lopuksi olemme yhdistäneet hänen jäsentensä käyttämisen hänen henkisten kykyjensä käyttämiseen. Olemme kehittäneet hänet toimivaksi ja ajattelevaksi olenoksi.

Jäljellä on vaan se tehtävä, jotta hänestä kehittyisi täysi ihminen, että kehitämme hänet rakastavaksi ja tunteelliseksi olenoksi, s.o. että saatamme hänen järkensä täyteen kehitykseensä tunteen avulla. Mutta ennenkuin siirrymme tätä uutta kehitysaikaa tarkastamaan, luokaamme silmäys jättämäämme ikäkauteen ja katsokaamme, niin tarkoin kuin suinkin on mahdollista, mihin asti olemme ennättäneet.

Oppilaallamme ei alussa ollut muuta kuin aistimuksia; nyt hänellä on käsitteitä. Silloin hän ainoastaan havaitsi, nyt hän arvostelee. Sillä useiden toisiaan seuraavien tai samanaikusten aistimusten vertaamisesta sekä siitä arvostelusta, jonka niiden suhteen muodostamme, syntyy eräänlainen yhdysperäinen sisäinen havainto, jota sanon käsitteeksi.

Se tapa, jolla käsitteitä muodostetaan, antaa ihmisälylle erityisen luonteen. Sellaisella ihmisellä, joka muodostaa käsitteensä yksinomaan tosioloisten suhteiden mukaan, on vankka äly. Sillä taas, joka tyytyy näennäisiin suhteisiin, on pintapuolinen äly. Sillä joka näkee olosuhteet sellaisina kuin ne todella ovat, on oikea arvostelukyky. Sillä taas, joka niitä väärin arvostelee, on puutteellinen äly. Se, joka keksii kuviteltuja olosuhteita, joilla ei ole mitään vastinetta tai edes todennäköisyyttä, on houkkio; se, joka ei ollenkaan vertaile, on hölmö. Suurempi tai vähempi taito verrata toisiinsa käsitteitä ja huomata eri suhteita on perustana ihmisten suuremmalle tai vähemmälle älykkäisyydelle, j.n.e.

Yksinkertaiset käsitteet eivät ole muuta kuin toisiinsa verrattuja aistimuksia. Arvostelukykyä yhtyy yhtä hyvin yksinkertaisiin aistimuksiin kuin aistimussyhtymiin, joita sanon yksinkertaisiksi käsitteiksi. Aistimuksessa arvostelu on puhtaasti passiivinen; se ainoastaan vahvistaa sitä tietoisuutta, että todella koemme sitä, mitä koemme. Käsitteessä taas arvosteleva toiminta on aktiivinen; se lähentää toisiinsa, vertailee ja määrää ne suhteet, joita aisti ei tarkoin määrää. Siinä on koko ero, mutta se onkin suuri. Luonto ei koskaan meitä petä; me itse aina petämme itseämme.

Näen lapselle tarjottavan jäätynyttä ruokaa. Se vie lusikan suuhunsa, tietämättä mitä se sisältää, ja huutaa kärsien kylmästä: "Oi, tämä minua polttaa!" Sillä näet on hyvin vahva aistimus, eikä se tunne vahvempaa aistimusta, kuin minkä tulen kuumuus herättää, ja siksi se luulee tuntevansa juuri sitä. Kuitenkin lapsi erehtyy, tuon ruuan kylmyys tekee siihen vastenmielisen vaikutuksen, mutta se tietysti ei sitä polta, eivätkä nämä kaksi aistimusta ole samanlaisia; ne henkilöt näet, jotka ovat kokeneet molempia, eivät sekota niitä toisiinsa. Itse aistimus ei siis petä lasta, vaan lapsen siitä muodostama arvostelu.

Samoin on sen laita, joka ensi kerran näkee peilin tai optillisen eli näköopillisen koneen, tai joka keskellä talvea tai kesää astuu syvään kellariin, tai joka pistää kätensä hyvin lämpimänä tai hyvin kylmänä haaleaan veteen, tai joka kahden ristiin pannun sormen välissä pyörittää pientä kuulaa, j.n.e. Jos hän tyytyy mainitsemaan ainoastaan sen, minkä silloin todella kokee, hänen arvostelunsa on puhtaasti passiivinen ja hänen on mahdotonta erehtyä. Mutta jos hän pelkän ulkonäön mukaan arvostelee jotakin seikkaa, hän on aktiivinen, hän vertailee, ja johtuu induktion avulla suhteisiin, joita ei itse asiassa huomaa, ja silloin hän erehtyy tai voi erehtyä. Korjatakseen tai välttääkseen

erehdyttä, hän tarvitsee kokemusta.

Jos yöllä huomautatte oppilaalenne pilvistä, jotka kulkevat kuun ja hänen välillään, niin hän luulee, että kun kulkee päinvastaiseen suuntaan ja että pilvet ovat paikoillaan. Tämä luulo herää hänessä hätäisen induktion johdosta, hän kun tavallisesti huomaa pienten esineiden liikkuvan nopeammin kuin suuret, ja kun hänestä pilvet näyttävät suuremmilta kuin kuu, jonka etäisyyttä hän ei osaa arvostella. Ollessaan vesillä liikkuvassa veneessä hän katsoessaan rantaa loitommalta joutuu päinvastaiseen erehdykseen ja luulee rannan juoksevan taaksepäin; tämä johtuu siitä, ettei hän huomaa itse liikkuvansa, vaan pitää venettä, merta tai jokea ja koko näköpiiriään liikkumattomana kokonaisuutena, josta taaksepäin rientävä ranta tuntuu olevan vaan osa.

Kun lapsi ensi kerran näkee puoleksi veteen upotetun sauvan, tämä näyttää olevan taitettu, ja tämä havainto on vallan oikea. Se olisi oikea, vaikkemme tuntisikaan tämän ilmiön syytä. Jos siis kysytte lapselta mitä se näkee, se sanoo: taitetun sauvan, ja sen vastaus on oikea, sillä se on varma siitä että on nähnyt taitetun sauvan. Mutta jos se havaintonsa pettämänä menee pitemmälle ja jos se sanottuaan *nähneensä* taitetun sauvan vielä lisäksi väittää että näkemänsä todella on taitettu sauva, niin silloin se väittää jotakin aivan väärää; ja miksi? Sentähden, että se silloin muuttuu aktiiviseksi ja ettei sen arvostelu enää johdu pelkämästä aistillisesta havainnosta, vaan induktion kautta tehdystä johtopäätöksestä, se kun näet väittää sellaista, mitä ei suorastaan ole havainnut, olettaen että toisen aistin on vahvistaminen toisen aistin välittämä aistimus.

Koska kaikki erehdyksemme johtuvat arvosteluistamme on selvää, että jos meidän ei koskaan tarvitsisi tehdä arvostelmia, ei meidän koskaan tarvitsisi oppia mitään. Emme koskaan joutuisi alttiiksi erehdykselle. Olisimme onnellisemmat tietämättömyydestämme, kuin mitä voimme olla tietoja omistaen. Kukapa kieltäisi oppineiden tuntevan tuhansia totuuksia, joita oppimattomat eivät koskaan tule tietämään! Ovatko oppineet siltä lähempänä totuutta? Päinvastoin; edistyessään he siitä yhä vaan poistuvat. Sillä heidän turhamielinen arvostelemisintonsa lisääntyy suuremmissa määrin kuin heidän tietonsa, ja jokaiseen heidän oppimaansa totuuteen liittyy sata väärää arvostelmaa. On ilmeisen selvää, että Europan oppineet seurat ovat pelkkiä julkisia valheen kouluja, ja aivan varmaan tiedeakatemiassa on enemmän erehdyksiä kuin koko villikansassa.

Kuta enemmän ihmiset tietävät, sitä enemmän he erehtyvät. Ainoa keino välttää erehtymistä on tietämättömyys. Jos ette koskaan muodosta arvostelmia, ette myöskään koskaan erehdy. Tätä opettaa sekä luonto että järki. Lukuunottamatta varsin vähälukuisia ja varsin tuntuja välittömiä suhteita, jotka kiinnittävät meitä olioihin, tunnemme luonnostamme mitä syvintä välinpitämättömyyttä kaikkia muita suhteita kohtaan. Villi-ihminen ei vaivaisi itseään ottamalla askeltakaan nähdäkseen mitä täydellisintä käynnissä olevaa konetta tai kaikkia sähkön ihmeitä. "Mitä se minua liikuttaa?" — siinä kysymys, jonka useimmiten kuulee tietämättömien lausuvan, mutta joka parhaiten sopisi oppineelle.

Mutta onnettomuudeksemme tämä lause ei enää sovi meille. Kaikki liikuttaa meitä, me kun olemme riippuvaiset kaikesta; ja tiedonhalumme lisääntyy luonnollisesti tarpeidemme mukana. Siitä syystä minä puolestani huomaan, että filosofeilla on hyvin suuri tiedonhalu ja että villeillä ei ole sitä ollenkaan. Jälkimäiset näet eivät tarvitse ketään. Filosofi taas tarvitsee kaikkia ja etenkin ihailijoita.

Minulle kenties tehdään se vastaväitös, että poikkean luonnosta; sen väitöksen kiellän jyrkästi. Luonto näet valitsee välikappaleensa ja järjestää ne tarpeen, eikä yleisen mielipiteen mukaan. Mutta tarpeet vaihtelevat ihmisten eri asemien mukaan. On suuri ero luonnollisen, luonnontilassa elävän ja yhteiskunnassa elävän ihmisen välillä. Émile ei ole mikään villi, jonka tulee vetäytyä asumaan erämaahan; hän on villi, jonka tulee asua kaupungeissa. Hänen tulee osata siellä hankkia itselleen mitä tarvitsee, käyttää hyödykseen niiden asukkaita ja elää, joskaan ei heidän tavoin, niin ainakin heidän kanssansa.

Koska hänen keskellä niin monia uusia olosuhteita, joista hän tulee riippuvaiseksi, täytyy vasten tahtoaankin arvostella asioita, niin opettakaamme hänelle oikeata arvostelutapaa.

Paras keino oppia hyvin arvostelemaan on se, joka enimmin pyrkii saattamaan kokemuksiamme yksinkertaisiksi ja joka lisäksi saattaa meidät kykeneviksi olemaan kokonaan vailla kokemuksia, silti joutumatta erehdyksiin. Siitä seuraa että meidän, kauan aikaa korjattuumme toisen aistin välittämää aistimusta toisen aistin välittämällä aistimuksella, tulee vielä oppia tutkimaan kunkin aistin välittämää aistimusta itse aistin avulla, turvaamatta toiseen aistiin. Silloin on jokainen aistimuksemme muuttuva käsitteeksi, ja tämä käsite on oleva yhtäpitävä totuuden kanssa. Tämänlaiset ovat ne kokemukset, joilla olen koettanut täyttää tämän kolmannen ikäkauden.

Tämä menettelytapa vaatii kärsivällisyyttä ja huolellisuutta, jota noudattamaan ainoastaan harvat opettajat kykenevät, mutta jota ilman oppilas ei koskaan opi oikein arvostelemaan. Jos esim. oppilaanne erehtyessä taitetulta näyttävän sauvan suhteen tahdotte huomauttaa hänelle hänen erehdyksestään ja sitä varten joutuin vedätte sauvan pois vedestä, tosin poistatte häneltä tuon erehdyksen, mutta mitähän

hänelle samalla oikeastaan opetatte? Ette mitään muuta kuin minkä hän itse pian olisi oppinut. Tällainen menettely on vallan väärä. On vähemmin tärkeätä opettaa hänelle jotakin totuutta kuin osottaa, miten on meneteltävä, jotta aina saisi selville totuuden. Jotta voisitte perinpohjaisesti antaa hänelle opettavaa ohjaustanne, ei teidän pidä niin pian poistaa hänen erehdyksensä. Tarjotkoon esimerkin se tapa, jota tässä suhteessa noudatan Émileen nähden.

Ensiksikin, toiseen edellytetystä kysymyksestä, on jokainen tavallisen kasvatuksen saanut lapsi epäilemättä vastaava myöntävästi. Tuo sauva on aivan varmaan taitettu — näin on hän sanova. Minä suuresti epäilen tokko Émile vastaisi näin. Hän kun ei ollenkaan pidä tärkeänä olla oppinut tai käydä oppineesta, hän ei koskaan hätäile arvostelujaan tehdessään. Hän tekee johtopäätöksensä yksinomaan ilmeisen selvyuden nojalla, jota ei suinkaan huomaa kysymyksessä olevassa tapauksessa, sillä hän tietää kuinka suuresti silmämme voivat pettää, vaikkapa vaan mitä perspektiiviin tulee.

Muuten hän tietää kokemuksesta että kaikkein mitättömimmilläkin kysymyksiäni aina on joku tarkoitus, jota hän ei heti huomaa, eikä hän siis ole tottunut vastaamaan ajattelemattomasti. Päinvastoin hän epäilee itseään, punnitsee kysymyksiäni tarkoin ja tutkii niitä huolellisesti, ennenkuin vastaa. Hän ei koskaan anna minulle sellaista vastausta, johon ei olisi itse tyytyväinen, ja hän on tässä suhteessa itse hyvin vaativainen. Muuten emme me kumpikaan pidä ylen tärkeänä tietää itse totuutta, vaan koetamme ennen kaikkea pysyä vapaina erehdyksestä. Meitä pahottaisi paljon enemmän jos huomaisimme tullemme johtopäätökseen, joka ei meitä tyydyttäisi, kuin jos emme olisi tehneet mitään johtopäätöstä. "En tiedä" on lause, joka meille molemmille sopii niin hyvin ja jota toistamme niin usein, että se jo kummastakin tuntuu vallan luontevalta. Mutta jos oppilaani tulisi vastanneeksi ajattelemattomasti tai jos hän välttäisi vastausta tuolla mukavalla lauseellamme: "en tiedä", huomautan hänelle aina samaa: tarkastakaamme, tutkikaamme.

Tuo puoleksi veteen upotettu sauva on kohtisuorassa asennossa. Tietääksemme, onko se taitettu, jommoiselta se näyttää, tulee meidän tehdä paljon ennenkuin otamme sen pois vedestä tai ennenkuin tartumme siihen käsin.

1. Ensin kierrämme sauvan ympäri, ja huomaamme että taittunut osa kiertää meidän mukanaamme. Siis ainoastaan meidän silmämme sen asentoa muuttaa, ja kuitenkin eivät katseet pane esineitä liikkumaan.

2. Katsomme yhdensuuntaisesti kohtisuoraa sauvaa pitkin, veden yläpuolella oleva pää lähtökohtana. Silloin sauva ei enää näytä taittuneelta, lähellä silmäämme oleva sauvan pää peittää tarkalleen sen toisen pään.[96] Onko silmämme oikaissut sauvan suoraksi?

3. Panemme veden pinnan liikkumaan ja huomaamme sauvan taittuvan useampaan osaan, liikkuvan taittoviivaisena ja seuraavan veden aaltoilukkeitä. Saattaako meidän huljuttamamme veden liike näin taittaa, pehmentää ja panna juoksevaan muotoon tuon sauvan?

4. Panemme veden vuotamaan pois astiasta ja huomaamme sauvan tulevan suoraksi sitä myöten kuin vesi alenee. Eiköhän tämä jo riittä selittämään lapselle valon taittumisen ilmiötä? Ei siis ole totta että silmä meitä pettää, koska tarvitsemme ainoastaan sen apua korjataksemme ne erehdykset, joita sanomme sen aiheuttamiksi.

Jos oletamme lapsen olevan niin typerän, ettei se huomaisi näiden kokeiden tulosta, niin on meidän ottaminen kosketus näön avuksi. Emme silloin ota sauvaa pois vedestä, vaan jätämme sen siihen paikoilleen. Koetelkoon lapsi kädellään tuota sauvaa toisesta päästä toiseen, ja se on tunteva, ettei sauvassa olekaan mitään taitekulmaa; se ei siis olekaan taitettu.

Minulle kenties huomautetaan, ettei tässä ole kysymys pelkistä arvosteluista, vaan todellisista päätelmistä. Se on totta; mutta eikö huomata että, niin pian kuin äly on ruvennut käsitteitä muodostamaan, jokainen arvostelma on johtopäätöksen tekemistä. Jokaisen aistimuksen tietoisuus on lause, arvostelma. Siis, niin pian kuin vertaamme toista aistimusta toiseen, teemme päätelmiä. Taito arvostella ja päätellä on pohjaltaan vallan sama.

Émile ei ole koskaan oppiva dioptriikkaa (valontaittumis-oppia), ellei hän opi sitä tuota veteen upotettua sauvaa tarkastamalla. Hän ei ole leikellyt hyönteisiä, ei ole laskenut auringon pilkkuja eikä tiedä mitä mikroskooppi ja teleskooppi ovat. Teidän oppineet oppilaanne tulevat ivaamaan hänen tietämättömyyttään. He eivät ole väärässä; sillä ennenkuin Émile käyttää näitä koneita, vaadin että hän itse ne keksii, ja on luonnollista, ettei tämä mene niin pian. Tämä osa sisältää koko metodini hengen. Jos lapsi kahden ristiin pannun sormen välissä pyörittää pientä kuulaa ja jos se luulee pyörittävänsä kahta kuulaa, en salli sen katsoa siihen, ennenkuin se on varma siitä, että sen sormien välissä on yksi ainoa kuula.

Nämä selitykset, toivoakseni, riittävät tarkoin osottamaan oppilaani älyn tähänastisen kehityksen

sekä sen tien, jota tämä kehitys on kulkenut. Mutta lukija ehkä pelästyy sitä asioiden paljoutta, jonka olen antanut kulkea oppilaani silmien ohi. Lukija kenties pelkää että rasitan häntä liioilla tiedoilla. Laita on kuitenkin päinvastoin. Opetan häntä näet pikemmin tulemaan toimeen ilman noita tietoja kuin niitä omistamaan. Osotan hänelle tien, joka suoraan johtaa totuuteen, mutta se on äärettömän pitkä ja hidas kulkea. Annan hänen astua ensi askeleensa, jotta hän oppisi tuntemaan alkutien; mutta en koskaan salli hänen mennä kauas.

Koska Émilien on pakko itsensä oppia, hän käyttää omaa järkeään eikä turvaudu muiden järkeen. Sillä välttääkseen ennakkoluulojen vaikutusta hän ei saa antaa auktoriteetille mitään valtaa; useimmat erehdyksistämme näet etupäässä johtuvat muista eivätkä meistä itsestämme. Tästä alituisesta harjotuksesta välttämättömästi johtuu henkinen joustavuus, joka on sen jänteveyden kaltainen, minkä ruumiille tuottaa työ ja vaivannäkö. Toinen etu on se, että edistys tapahtuu ainoastaan mikäli voimat sallivat. Henki, kuten ruumis, voi kestää ainoastaan sellaista, mihin sillä on riittävät voimat. Kun ymmärrys omistaa esineensä, ennenkuin se uskoo ne muistin huostaan, se jäljestäpäin todella ammentaa omaansa muistin kätköistä. Jos sen sijaan rasitamme muistiamme seikoilla, joita ei ymmärrys ole omistanut, emme muististamme koskaan noudata esille kelpaavaa omaisuutta.

Émilillä on vähä tietoja; mutta ne, jotka hänellä on, ovat todella hänen omansa. Hän ei tiedä mitään ainoastaan puoleksi. Niiden harvojen seikkojen joukossa, jotka hän tietää ja jotka hän tietää hyvin, on tärkein, että on paljo sellaista, mitä hän ei tiedä, mutta minkä hän kerran tulevaisuudessa voi tietää, että on olemassa paljon enempi seikkoja, jotka muut ihmiset tietävät ja joita hän ei elämässään ole tietävä, ja että on lukemattomia muita seikkoja, joita ei yksikään ihminen koskaan ole tietävä. Hänellä on yleistajuinen äly, ei saavuttamiensa tietojen puolesta, vaan sen kyvyn puolesta, jonka nojalla hän osaa niitä itselleen hankkia. Hänellä on avoin, älykäs, kaikkeen altis henki, ja jollei hän olekaan, kuten Montaigne sanoo, oppinut, on hän ainakin oppimiseen kykenevä. Minulle riittää, jos hän kaikesta, mitä tekee, tietää, mitä se hyödyttää, ja että hän kaikkeen, minkä uskoo, löytää riittävän perusteen. Sanon vielä kerran, ettei tarkoitukseni ole opettaa hänelle tiedettä, vaan taidon sitä tarvitessaan omistaa, antaa hänelle oikea käsitys tieteen arvosta ja saattaa hänet rakastamaan totuutta ennen kaikkea. Tätä metodia noudattaen edistyy hitaasti, mutta ei koskaan astu turhaa askelta eikä koskaan tarvitse astua takasinpäin.

Émilillä on tietoja ainoastaan luonnontieteiden ja puhtaan fysiikan alalla. Hän ei edes nimeltä tunne historiaa eikä tiedä mitä metafysiikka ja moraalitiede on. Hän tuntee ihmisen olennaiset suhteet olioihin, mutta ei ainoatakaan ihmisten välisistä moraalisisista suhteista. Hän osaa varsin vähän yleistä ja abstraherata käsitteitä. Hän huomaa muutamissa esineissä samoja ominaisuuksia, punnitsematta mitä nämä ominaisuudet ovat itsessään. Hän tuntee abstraktisen paikallisuuden geometrian kuvioista ja abstraktiset lukusuhteet algebran merkeistä. Nämä kuviot ja merkit ovat hänen abstraksioniensa tukia, joihin hänen aistinsa nojaavat. Hän ei ollenkaan pyri tuntemaan olioita niiden oikean luonnon puolesta vaan ainoastaan niiden suhteiden puolesta, jotka herättävät hänen mielenkiintoaan. Hän arvostelee sitä, mikä on hänelle vierasta ainoastaan mikäli se suhtautuu häneen itseensä; mutta tämä arvostelu on tarkka ja varma. Haaveelliset ja sovinnaiset näkökohdat ovat siitä vallan poissuljetut. Hän panee enimmin arvoa siihen, mikä on hänelle hyödyllistä, ja kun hän ei koskaan poikkeakaan tästä menettelytavastaan, ei yleinen mielipide ollenkaan vaikuta hänen toimintaansa.

Émile on työteliäs, kohtuullinen, kärsivällinen, lujaluontoinen ja täynnä rohkeutta. Hänen vielä kokonaan kiihottumaton mielikuvituksensa ei koskaan suurena hänen vaarojaan. Hän tuntee varsin vähän kärsimystä, ja kestää sen lujana, hän kun ei ole tottunut napsimaan kohtaloa vastaan. Mitä kuolemaan tulee, hän ei vielä oikein tiedä mitä se on. Mutta ollen tottunut vastustamatta noudattamaan välttämättömyyden lakia, on hän kuolinhetken tultua vaikeroimatta ja nurkumatta kuoleva; ja tähän on kaikki, minkä luonto sallii tuona kaikkien kammoamana hetkenä. Vapaana eläminen ja riippumattomana pysyminen inhimillisistä seikoista opettaa paraiten kuolemaa kestämaan.

Sanalla sanoen: Émilillä on hyvettä sen verta, mikäli se koskee häntä itseensä. Jotta hän voisi omistaa yhteiskunnalliset hyveet, tarvitsee hänen ainoastaan tuntea niitä vaativat suhteet, joten häneltä siis vaan puuttuu tietoja, joita hänen henkensä on vallan valmis vastaanottamaan.

Hän arvostelee itseään riippumattomana muista ja on tyytyväinen, jos eivät muut sekaannu hänen asioihinsa. Hän ei vaadi keneltäkään mitään eikä luule olevansa kenellekään mitään velkaa. Hän on yksin inhimillisessä yhteiskunnassa ja luottaa yksinomaan itseensä. Hänellä onkin enemmän kuin muilla oikeutta luottaa itseensä, sillä hänessä on kaikki se, mitä hänen ikäiseltään voi odottaa. Hänellä ei ole erehdyksiä, tai on ainoastaan sellaisia, jotka meille kaikille ovat välttämättömät. Hänellä ei ole vikoja, tai ainakin on hänellä vaan sellaisia, joista ei yksikään ihminen ole vapaa. Hänellä on terve ruumis, notkeat jäsenet, tarkka ja ennakkoluuloista vapaa äly, sydän vapaa ja vailla intohimoja. Itserakkaus, ensimmäinen ja luonnollisin niistä kaikista, tuskin vielä ollenkaan on herännyt. Häiritsemättä kenenkään rauhaa hän on elänyt niin tyytyväisenä, onnellisena ja vapaana kuin luonto on sallinut. Onko kenties mielestänne lapsi, joka näin on saavuttanut viidennentoista ikävuotensa, menettänyt edelliset vuotensa?

NELJÄS KIRJA.

Kuinka pian kuluukaan elämämme täällä maan päällä! Sen ensimmäinen neljännes, on kulunut, ennenkuin tunnemme sen oikeata käyttämistä, ja sen viimeinen neljännes kuluu, sittenkuin olemme lakanneet siitä nauttimasta. Alussa emme osaa elää; eikä aikaakaan, emme enää voi elää. Ja siitä ajasta, joka on näiden kahden hyödyttömän äärikauden välillä, kolme neljännestä kuluu uneen, työhön, pakonalaisuuteen ja kaikenlaisiin vaivoihin ja kärsimyksiin. Elämä on lyhyt, vähemmän senvuoksi, että sitä kestää verrattain lyhyen aikaa, kuin senvuoksi, ettei tästä lyhyestä ajasta meille jää juuri mitään jäljelle elämästä nauttiaksemme. Joskohta kuolinhetki onkin kaukana synnyinhetkestä, elämä on kuitenkin aina liian lyhyt, kun tuota aikaa huonosti täytetään.

Synnymme niin sanoakseni kaksi kertaa: ensin olemassaoloa ja toiseksi elämää varten, s.o. ensin sukuamme, toiseksi sukupuoltamme varten. Ne, jotka pitävät naista joka suhteessa kehittymättömänä ihmisenä, epäilemättä erehtyvät. Tosin ulkonainen vertailu puoltaa heidän mielipidettään. Mieskuntaisuuden ikään asti erisukupuolisissa lapsissa ei ole mitään, joka ilmeisesti erottaisi ne toisistaan. Niillä on samanlaiset kasvot, samanlainen vartalo, samanlainen ihonväri, samanlainen ääni, sanalla sanoen, ne ovat kokonaan toistensa kaltaiset. Tytöt ovat lapsia, pojat ovat lapsia; sama nimi siis riittää näille molemmille niin suuressa määrin toistensa kaltaisille olennoille. Ne mieshenkilöt, joiden sukupuolen täydellinen kehitys ehkäistään, säilyttävät tuon yhtäläisyyden koko elinikänsä. He ovat aina suuria lapsia. Naiset eivät sitä ollenkaan menetä eivätkä monessa suhteessa koskaan näytä olevan muuta kuin lapsia.

Mutta mies ei yleensä ole luotu aina pysymään lapsena. Hän vapautuu lapsuuden tilasta luonnon määräämänä aikana, ja tämä käänne aika, vaikka onkin varsin lyhyt, jättää sangen pitkäjäisiä vaikutuksia seuraavaan ikäkauteen.

Aivan kuin meren kohina jo kauan edeltäpäin ennustaa myrskyä, tätä myrskyisää mullistusta ilmaisee heräävien intohimojen ääni: kumea kuohunta ennustaa vaaran lähenemistä. Lapsen mielialassa tapahtuu muutos; usein toistuvat kiivauden purkaukset ja alituinen mielenkiihotus saattavat miltei mahdottomaksi hillitä lasta. Se on kuuro sille äänelle, joka ennen saattoi sen tottelevaiseksi; siitä on tullut raivoava jalopeura, joka ei enää tottele kesyttäjänsä ja joka ei enää tunnusta mitään ohjausta.

Näihin muuttuvan mielialan merkkeihin liittyy selvästi huomattavia muutoksia lapsen kasvoissa. Nämä näet kehittyvät ja saavat omituisen leimansa. Leuvan harvat ja pehmeät haivenet tummenevat ja jäykistyvät. Laulunääni muuttuu tai oikeammin katoaa joksikin aikaa. Tällä kehitysasteella oleva ei ole lapsi eikä mies, eikä se voi käyttäytyä kummankaan tavoin. Hänen silmänsä, nuo sielun kuvastimet, joissa ei tähän asti ole ollut mitään erityistä ilmettä, muuttuvat puhuviksi ja tunteikkaiksi. Heräävä hehku niitä vilkastuttaa; niiden katseet muuttuvat eloisammiksi, säilyttäen pyhän viattomuutensa, mutta menettäen aikaisemman typeryytensä. Hän tietää jo että ne voivat ilmaista liian paljon, hän alkaa osata niitä luoda maahan ja punastua. Hän muuttuu tunteikkaaksi, ennenkuin tietää mitä tuntee, hän on levoton ilman syytä. Kaikki tämä saattaa käydä hitaasti ja jättää kasvattajalle toimimisaikaa. Mutta jos hänen vilkkautensa käy liian kärsimättömäksi, jos kiivastuminen muuttuu raivoksi, jos hän vuoroin ärtyy ja heltyy, jos hän syyttä vuodattaa kyyneleitä, jos henkilöiden läheisyydessä, jotka alkavat käydä hänelle vaarallisiksi, hänen valtasuonensa sykkii kiivaammin ja hänen silmänsä säihkyä, jos naisen käsi, tarttuessaan hänen käteensä, panee hänet värähtämään, jos hän on hämillään tai pelokas naisen läheisyydessä, silloin Odysseus, viisas Odysseus, ole varuillasi! Ne säkit, jotka niin huolellisesti suljit, ovat auki. Tuulet ovat jo irtipäästetyt; älä enää hetkeksikään luovu peräsimestä, muuten kaikki on hukassa.

Nyt tapahtuu se uudestasynnty, josta olen puhunut. Nyt näet ihminen todella syntyä elämää varten, ja silloin ei mikään inhimillinen seikka ole hänelle vieras. Tähän asti kasvattajan huolenpito on ollut pelkkää lastenleikkiä; nyt vasta se saa varsinaisen merkityksensä. Tämä ajankohta, jolloin tavallinen kasvatus lakkaa, on varsinaisesti se, jolloin meidän kasvattavan toimintamme tulee alkaa. Mutta hyvin voidaksemme esittää tätä uutta suunnitelmaa, tulee meidän korkeammalta näkökohdalta tarkastaa niitä seikkoja, jotka ovat sen yhteydessä.

Vaistot ja vietit ovat ihmisen itsensä säilyttämisen tärkeimpiä ylläpitäjiä. On siis sekä tehotonta että naurettavaa koettaa niitä perin pohjin hävittää; se olisi luonnon korjailemista, Jumalan luomakunnan parantelemista. Jos Jumala käskisi ihmisen hävittää ne vietit, jotka hän itse on ihmiselle antanut, Jumala tahtoisikin ei tahtoisin; hänen tahtonsa olisi ristiriitainen. Hän ei koskaan ole antanut niin mieletöntä käskyä, ei mitään sellaista ole kirjoitettu ihmissydämeen. Sitä näet, minkä Jumala määrää ihmisen tehtäväksi, hän ei ilmoita toisen ihmisen kautta, vaan sanoo sen itse, piirtää sen itse sydämen pohjaan.

Minä puolestani pitäisin sitä, joka tahtoisin estää viettien ja niistä johtuvien intohimojen kehittymistä yhtä mielettömänä kuin sitä, joka tahtoisin ne tukahuttaa. Ne, jotka luulevat tähänastisen tarkoitukseni

olleen tämän, ovat minua kovin väärin käsittäneet.

Mutta menettelisikö se järkevästi, joka sen nojalla että ihmisellä luonnostaan on intohimoja, tekisi sen johtopäätöksen, että kaikki intohimot, joita itessämme tunnemme, ja jotka havaitsemme muissa, ovat luonnolliset? Niiden alkulähde tosin on luonnollinen, mutta tuhannet oudot purot ovat sitä lisänneet. Siitä on paisunut suuri virta, joka lakkaamatta kasvaa, ja josta vaivoin löytäisi muutaman pisaran sen alkuperäistä vettä. Luonnolliset viettimme ovat sangen rajoitetut. Ne ovat vapautemme välikappaleita ja niiden tarkoitus on ylläpitämismme. Kaikki ne vietit, jotka meitä orjuuttavat ja voimiamme riuduttavat, ovat ulkoa tulleita. Luonto ei meille niitä anna, me omaksumme ne luonnon vahingoksi.

Intohimojemme alkujuuri, joka samalla on kaikkien muiden intohimojen alkusyy ja perustus, ollen ainoa ihmiselle synnynnäinen ja pysyen hänessä koko elämän ajan, on rakkaus itseemme. Se yksin on alkuperäinen, syntymästä peritty ja aikaisempi kaikkia muita intohimoja, nämä kun näet kaikki tavallansa vaan ovat sen muunnelmia. Tässä suhteessa siis kaikki intohimot ovat luonnolliset. Mutta suurimmalla osalla näitä muunnelmia on vieraat ja oudot syyt, joita ilman ne eivät koskaan esiintyisi. Mainitut muunnelmat eivät suinkaan ole meille hyödylliset, vaan päinvastoin vahingolliset. Ne näet menettävät alkuperäisen merkityksensä ja muuttuvat epäsuhtaisiksi. Silloin ihminen poistuu luonnosta, ja joutuu ristiriitaan itsensä kanssa.

Rakkaus itseemme on aina jotakin hyvää ja luonnon järjestyksen mukaista. Koska jokaisen erityisesti on pitäminen huolta itsensäsuojelemisesta, on ja tulee jokaisen tärkeimpänä huolena olla sitä alati valvoa, ja miten sitä muuten näin voisi valvoa, ellei sitä kaikista enimmäin harrastaisi?

On siis välttämätöntä, että rakastamme itseämme, jotta itseämme suojelisimme; on välttämätöntä, että rakastamme itseämme enempi kuin mitään muuta. Välitön seuraus tästä samasta tunteesta on se, että rakastamme sitä, joka meitä suojelee. Jokainen lapsi kiintyy imettäjäänsä. Romulus varmaankin oli kiintynyt siihen naarassuteen, joka häntä imetti. Alussa tämä kiintymys on vallan vaistomainen. Se, mikä edistää jonkun yksilön mielihyvää, vetää sitä puoleensa, se taas mikä yksilöä vahingoittaa, työntää sitä luotaan; tuo johtuu sokeasta vaistosta. Se seikka, joka muuttaa tämän vaiston tunteeksi, nimittäin kiintymyksen rakkaudeksi ja vastenmielisyyden vihaksi, on ilmeinen tarkoitus meitä vahingoittaa tai hyödyttää. Emme kiinny lämpimästi tunteettomiin olentoihin, jotka yksinomaan seuraavat multa saamiaan vaikutteita; mutta ne, joilta odotamme hyvää tai paha, riippuen heidän sisäisestä mielenlaadustaan ja tahdostaan, ne, joiden näemme vapaasti toimivan hyödyksemme tai vahingoksemme, herättävät meissä samanlaisia tunteita kuin ne, joita itse meille osottavat. Sitä, joka on meille hyödyllinen, haemme; mutta sitä, joka *tahtoo* meitä hyödyttää, rakastamme. Sitä, joka meitä vahingoittaa, pakenemme; mutta sitä, joka meitä *tahtoo* vahingoittaa, vihaamme.

Lapsen ensimmäinen tunne on rakkaus itseensä; toinen tunne, joka johtuu tuosta ensimmäisestä, on rakkaus niihin, jotka sitä ympäröivät. Sillä siinä heikkoudentilassa, jossa lapsi on, se ei tunne ketään muusta kuin saamastaan huolenpidosta ja hoidosta. Ensin lapsen kiintymys imettäjäänsä ja opettajattareensa johtuu pelkästä tottumuksesta. Hän hakee heidän seuraansa sentähden, että tarvitsee heitä ja että heidän huolenpitonsa hänelle tuottaa mielihyvää. Tätä suhdetta saattaa pikemmin sanoa tuttavuudeksi kuin hyväntahtoisuudeksi. Kestää kauan, ennenkuin lapsi ymmärtää, että nuo henkilöt ovat hänelle hyödylliset ja että he tahtovat häntä hyödyttää. Silloin vasta hän alkaa heitä rakastaa.

Lapsi on siis luonnostaan taipuvainen hyväntahtoisuuteen, se kun huomaa että kaikki, jotka sitä lähestyvät ovat halukkaat sitä auttamaan, ja kun se tämän kokemuksen nojalla tottuu saamaan edullisen ajatuksen ihmisistä. Mutta mikäli sen suhteet, sen tarpeet ja kaikenlainen riippuvaisuus laajenevat, siinä herää tietoisuus tästä riippuvaisuussuhteesta muihin, ja siitä syntyy käsitys velvollisuuksista ja oikeuksista. Silloin lapsi muuttuu vallanhimoiseksi, kateelliseksi, vilpilliseksi ja kostonhimoiseksi. Jos se taivutetaan kuuliaisuuteen, se ei huomaa annetun käskyn tuottamaa hyötyä, vaan arvelee sitä oikullisuuden tai vahingoittamishalun aiheuttamaksi ja rupeaa tenäilemään. Jos taaskin lasta tottelee, niin se, niin pian kuin joku seikka sen tahtoa vastustaa, huomaa siinä aikeellista vastustusta; se lyö tuolia tai pöytää siitä, että se on sitä vastustanut. Rakkaus itseemme, joka kohdistuu ainoastaan omaan yksilöömme, tulee tyydytetyksi, kun varsinaiset tarpeemme tyydytetään. Mutta itse rakkaus, joka vertailee, ei koskaan tyydy eikä saata tyytyä; tämä tunne näet, joka saattaa meitä pitämään itseämme muita parempana, vaatii että myöskin muut pitäisivät meitä itseään parempina, ja tämä on mahdotonta. Siis lempeät ja hellät tunteet syntyvät rakkaudesta itseensä, jotavastoin vihamieliset ja ärtyisät tunteet saavat alkunsa itserakkaudesta. Sentähden ihmisen saattaa olennaisesti hyväksi se ominaisuus, että hänellä on vähä tarpeita ja että hän vähän vertaa itseään muihin; olennaisesti pahaksi taas hänet saattaa se seikka, että hänellä on paljon tarpeita ja että hän paljon ottaa huomioon muiden mielipiteitä. Nojaten tähän periaatteeseen helposti huomaa, miten saattaa ohjata hyvään tai pahaan kaikki lasten ja aikaihminen mielenliikutukset. On totta että lasten on vaikea elämässä aina pysyä hyvinä, koska eivät voi aina elää yksin, ja tämä vaikeus lisääntyy välttämättömästi mikäli heidän suhteensa laajenevat. Ja etenkin tässä suhteessa yhteiskunnan tarjoamat vaarat saattavat

kasvattajan taidon ja huolenpidon kahta tärkeämmäksi, jotta voisi estää ihmissydämeistä sen turmeluksen, joka syntyy uusien tarpeiden vaikutuksesta.

Sopivin tutkimusala ihmiselle ovat hänen omat olosuhteensa. Niin kauan kuin hän yksinomaan tuntee olemuksensa fyysillisen puolen, tulee hänen tutkia itseänsä suhteissaan olioihin. Tämä on hänen lapsuutensa tehtävä. Kun hän rupeaa tuntemaan siveellistä persoonallisuuttaan, tulee hänen tutkia suhteitaan ihmisiin. Tämä on koko hänen elämänsä tehtävä, joka alkaa sillä kehitysasteella, mihin tarkastuksemme nyt on ennättänyt.

Niin pian kuin nuorukainen tuntee naistoverin tarvetta, hän ei enää ole erillään elävä olento, eikä hänen sydämensä ole yksin. Kaikki hänen suhteensa sukuunsa, kaikki hänen sielunsa hellät tunteet heräävät tuosta tarpeesta. Hänen ensimmäinen intohimonsa panee pian kaikki hänen muut intohimonsa kuohuksiin.

Vaiston pyyteet ovat epämääräiset. Toinen sukupuoli tuntee vetovoimaa toisen puoleen; siinä ilmenee luonnon vietti. Valitseminen, parempana pitäminen, persoonallinen kiintyminen ovat tietojen, ennakkoluulojen ja tottumuksen aiheuttamia. Tarvitsemme aikaa ja tuttavuuksia kyetäksemme rakkautta tuntemaan. Saatamme rakastaa vasta silloin kun olemme arvostelleet, ja pitää jotakin henkilöä muita parempana vasta silloin, kun olemme vertailleet. Nämä arvostelmat suoritamme huomaamattamme, mutta siltä me todella ne teemme. Todellista rakkautta ihmiset aina tulevat kunnioittamaan, mitä tätä vastaan väitettäneenkin; sillä vaikka sen liian kiihkeät ilmaukset vievät meitä harhaan, ja vaikka se ei sulje pois rakkautta tuntevasta sydämeistä pahoja ominaisuuksia, joita se suorastaan voi synnyttääkin, se kuitenkin edellyttää myöskin kunnioitusta ansaitsevia ominaisuuksia, joita ilman ihminen ei ollenkaan voisi rakkautta tuntea. Se rakkauden esineen valitseminen, joka näyttää olevan ristiriidassa järjen kanssa, johtuu kuitenkin järjen toiminnasta. On sanottu rakkauden jumalaa sokeaksi, vaikka hänellä on paremmat silmät kuin meillä ja vaikka hän näkee sellaisia ominaisuuksia, joita me emme kykene erottamaan. Siitä, jolla ei olisi mitään käsitystä etevyydestä ja kauneudesta, kaikki naiset olisivat yhtä hyvät, ja ensimmäinen vastaan tullut olisi aina kaikkein miellyttävin. Kaukana siitä, että rakkaus olisi luonnon synnyttämä, se päinvastoin on luonnollisten viettien ojennusnuora ja hillitsijä. Se muun muassa vaikuttaa sen, että lukuunottamatta rakastettua henkilöä, toinen sukupuoli tulee vallan välinpitämättömäksi toiseen sukupuoleen nähden.

Mutta kohdistaessamme erityisen suosiomme ja kiintymyksemme johonkin henkilöön, tahdomme että hän samoin tekisi meille. Rakkauden tulee olla molemmanpuoleinen. Jotta saavuttaisi rakkautta, tulee tehdä itsensä rakastettavaksi. Jotta minua pidettäisiin muita parempana, tulee minun saattaa itseni toista rakastettavammaksi, jopa rakastettavammaksi kaikkia muita, ainakin rakkauteni esineen silmissä. Siitä johtuu se, että rupeamme vertaamaan itseämme heihin; siitä johtuu kilpailu ja mustasukkaisuus. Sydän, joka on täynnä uhkuvia tunteita, kernaasti tahtoo jaella muille sydämensä yltäkyläisyyttä. Tarpeesta omistaa lemmitty syntyy pian tarve omistaa ystävä; se, joka on kokenut, miten viehkeätä on olla rakastettu, tahtoo että kaikki häntä rakastaisivat. Mutta kun kaikki tavoittelevat tällaista etusijaa, on välttämätöntä, että monen toiveet jäävät tyydyttämättä. Rakkauden ja ystävyyden mukana syntyvät erimielisyydet, vihamielisyys ja viha. Näin monen intohimon helmasta yleinen mielipide kohottaa järkähtämättömän valtaistuimensa, ja sen vallan alle taipuneet typerät kuolevaiset perustavat oman olemuksensa yksinomaan muiden mielipiteille.

Jos näitä näkökohtia laajennamme, huomaamme mistä johtuu se itserakkauden muoto, jota luulemme luonnolliseksi, ja miten rakkaus itseemme, kun se lakkaa olemasta ehdoton tunne, suurissa sieluissa muuttuu ylpeydeksi ja pienissä turhamielisyydeksi ja miten se kaikissa ihmisissä saavuttaa ravintonsa lähimmäisen kustannuksella. Tämäntapaisilla intohimoilla ei ole alkujuurta lasten sydämissä eikä voi siinä syntyä itsestään. Me yksin ne siihen istutamme, yksistään meidän syyimme on se, että ne siihen juurtuvat. Mutta näin ei enää ole nuorukaisen sydämen laita; miten tahansa menettelemmekään, ne siinä syntyvät meidän toimenpiteistämme huolimatta.

Aluksi mainitsemme muutamia tärkeitä mietteitä puheena olevasta kriittisestä tilasta. Siirtymistä lapsuuden iästä mieskuntoisuuden ikään ei luonto ole niin tarkasti määrännyt, ettei se vaihtelisi eri yksilöissä, riippuen eri luonnonlaadusta, ja eri kansoissa, riippuen ilmanaloista. On yleisesti tunnettua, mitä eroavaisuuksia tässä suhteessa on huomattu kuumien ja kylmien maiden asukkaiden välillä, ja jokainen on huomannut, että hehkuvaluontoiset ihmiset kehittyvät aikaisemmin kuin muut. Mutta saattaapa erehtyä tässä suhteessa vaikuttaviin syihin nähden ja luulla fyysillisten seikkojen aiheuttamaksi sellaista, minkä alkusyy onkin etsittävässä henkisen elämän alalla. Tämä on meidän vuosisatamme filosofian tavallisimpia erehdyksiä. Luonnon tarjoama opetus on myöhäinen ja hidas, ihmisten antama taas on melkein aina ennenaikainen. Edellisessä tapauksessa aistit herättävät mielikuvituksen, jälkimmäisessä mielikuvitus herättää aistit; se antaa niille liian aikaisen toiminnan, joka ehdottomasti hermostuttaa ja heikontaa ensin yksilöitä ja sitten ajan pitkään koko sukua. Yleisempi ja varmempi huomio, kuin että eri ilmanaloilla on eri vaikutus, on se, että mieskuntoisuus ja sukupuolen kypsyminen aina tapahtuu aikaisemmin sivistyneillä kansoilla kuin sivistymättömillä ja raakalaisilla

kansoilla.[97] Lapsilla on erityinen tarkka vaisto huomaamaan ulkonaisen säädyllyisyyden teeskentelyn takaa haamoittavia, tuon säädyllyisyyden verhoamia huonoja tapoja. Tuo hienosteltu kieli jota niille opetetaan, niille annetut hyvän käytöstavan ohjeet, se salaperäisyyden harso, jota koetetaan levittää niiden silmien eteen, ovat pelkkiä yllykkeitä niiden uteliaisuudelle. Siitä tavasta, jolla tässä kohdin menetellään, johtuu ilmeisen selvästi, että juuri sitä, mitä tahdotaan lapsilta salata, niille opetetaan, ja tämän opetuksen ne kaikista saamistaan opetuksista parhaiten painavat mieleensä.

Jos vetoaa kokemukseen, huomaa missä määrin tämä mieleton menettely jouduttaa luonnon työtä ja tarvelee luonnonlaadun. Tämä on pääsyitä siihen, että rotu kaupungissa huononee. Nuorukaiset, jotka ennen aikaa uupuvat, jäävät pieniksi, heikoiksi ja huonokasvuisiksi ja vanhenevat sen sijaan että varttuisivat, samoin kuin viiniköynnös, joka pannaan kantamaan hedelmiä keväällä, surkastuu ja kuihtuu ennen syksyä.

On tarpeellista elää sivistymättömän ja tavoiltaan yksinkertaisen kansan keskuudessa, jos mieli tietää mihin ikään asti onnellinen tietämättömyys saattaa pidentää lasten viattomuudentilaa. On samalla liikuttavaa ja naurettavaa nähdä miten eri sukupuoliset henkilöt siellä antautuvat sydämensä huolettomuuteen ja jatkavat huolimatta ikänsä ja kauneutensa kukoistusajasta lapsuuden yksinkertaisia leikkejä, sekä miten heidän tuttavallinen seurustelunsa parhaiten todistaa heidän yhteisten huvien viattomuutta. Kun sitten nämä miellyttävät nuoret ihmiset menevät naimisiin, tulevat he, antaessaan toinen toiselleen turmelemattoman olentonsa, toisilleen kahta rakkaammiksi. Taaja joukko terveitä ja rotevia lapsia yhä lujemmin tukee liittoa, jota ei mikään häiritse, ja tarjoaa heille hedelmiä palkkana viisaasti vietetyistä alkuvuosista.

Koska se ikämäärä, johon päästyään ihminen tulee tietoiseksi sukupuolestaan, vaihtelee yhtä paljon kasvatuksen kuin luonnon vaikutuksesta, seuraa siitä, että voimme sen saavuttamista jouduttaa tai viivyttaa noudattamalla vastaavaa lasten kasvatustapaa. Ja koska ruumis voittaa tai menettää voimakkaisuuttaan riippuen siitä, viivytetäänkö vai joudutetaan tää kehitystä, on luonnollista, että kuta enempi sitä koetetaan viivyttaa, sitä enemmän nuorukainen saa virkeyttä ja voimaa. Tässä puhun ainoastaan puhtaasti ruumiillisista vaikutuksista; mutta pian saamme nähdä, että ne ovat laajemmatkin.

Näistä mietteistä johdan vastauksen tuohon niin usein tehtyyn kysymykseen, sopiiko lapsille aikaisin selvittää niiden uteliaisuuden esinettä, vai onko parempi viedä niitä tässä suhteessa harhaan viattomien erehdyksien muodossa. Mielestäni ei pidä tehdä kumpaakaan. Ensiksi on näet otettava huomioon, ettei tämä uteliaisuus niissä herää, ellei siihen ole annettu aihetta. On siis meneteltävä niin, ettei se herää. Toiseksi sellaiset kysymykset, joihin ei ole pakko vastata, eivät vaadi pettämään kysymyksen tekijää; parempi on olla kokonaan vastaamatta sellaisiin kysymyksiin, kuin vastata valehtelemalla. Lapsi ei ole sanottavasti hämmästyvä tällaisesta menettelystä, jos sitä sen suhteen on noudatettu välinpitämättömissä seikoissa. Jos taas päätetään antaa lapselle vastaus, niin tapahtukoon tämä hyvin yksinkertaisesti, ilman salaperäisyyttä, ilman pulmallista epäröimistä ja ilman hymyilyä. On paljon vähemmän vaarallista tyydyttää lapsen jo herännyttä uteliaisuutta kuin sitä herättää.

Olkoot lapselle annetut vastaukset aina vakavat, lyhyet ja täsmälliset, älköönkään niissä ilmaantuko mitään epäröimistä. Tuskin tarvitsee minun lisätä, että niiden tulee olla totuuden mukaiset. Emme saata huomauttaessamme lapsille miten vaarallista on valhetella aikaihmisille, olla tuntematta, että vaara on vielä suurempi jos aikaihmiset valhettelevat lapsille. Yksi ainoa valhe, jonka oppilas oppitajassaan huomaisi, turmelisi ainaseksi kasvatuksen hedelmät.

Täydellinen tietämättömyys muutamien seikkojen suhteen ehkä olisi lapsille soveliainta. Mutta oppikoot aikaisin sen, mitä on mahdoton niiltä aina salata. On välttämätöntä, ettei lasten uteliaisuus herää missään suhteessa, tai että se tyydytetään ennen sitä ikää, jolloin se käy vaaralliseksi. Kasvattajan menettely kasvattinsa suhteen riippuu suuressa määrin hänen erityisestä asemastaan, häntä ympäröivästä seurasta, niistä olosuhteista, joihin hänen luullaan joutuvan, j.n.e. On tässä suhteessa tärkeätä, ettei jätetä mitään sattuman varaan, ja jos ei luulla että hän kuudenteentoista ikävuoteensa asti voi olla tuntematta sukupuolten eroa, opetettakoon se hänelle jo ennenkuin hän on täyttänyt kymmenen vuotta.

Minä en pidä siitä, että lasten kanssa puhuttaessa käytetään liian huolellista kieltä ja että käytetään pitkiä mukailevia lauseita, minkä lapset huomaavat, tämä kun tapahtuu siinä tarkoituksessa, että vältettäisiin mainitsemasta asioita niiden omalla nimellään. Siveillä tavoilla niissä asioissa on aina tunnusmerkkinään suuri yksinkertaisuus. Mutta mielikuvitus, joka on läpeensä paheen tahraama, saattaa korvan herkäksi ja pakottaa lakkaamatta hienostelevaan puhetapaa. Karkea ja teeskentelemätön puhetapa ei ole vahingollinen, mutta rivoja ajatuksia tulee välttää.

Vaikka häveliäisyys on luonnonmukainen ihmisessä, ei se lapsissa ole synnynnäinen. Sillä häveliäisyys syntyy yksinomaan pahan tietoisuudesta. Ja kun lapsilla ei ole eikä saa olla tätä tietoisuutta, miten voisi niillä olla se tunne, joka on sen aiheuttama? Jos rupeaa niille opettamaan, mitä häveliäisyys ja säädyllyisyys on, opettaa niille samalla että on olemassa häpeällisiä ja säädyllyttömiä seikkoja ja antaa

niille salaisen halun saavuttaa nuo seikat. Enemmän tai myöhemmin ne tyydyttävät tuon halun, ja ensimmäinen kipinä, joka iskee niiden mielikuvitukseen, ehdottomasti jouduttaa aistillisuuden heräämistä. Se, joka punastuu, on jo syyllinen. Todellinen viattomuus ei häpeä mitään.

Lapsilla ei ole samoja haluja kuin aikaihmisillä. Mutta ollen aikaihmissen tavoin eräiden luonnontarpeiden alaiset, jotka epäsiisteydellään loukkaavat puhtaudenaistia, voipi niissä jo tämän riippuvaisuuden yhteydessä antaa ohjausta säädyllisyyteen. Seuratkaamme luonnon viittausta, joka sijoittaen samaan ruumiin kohtaan salaisten nautintojen ja inhottavan epäsiistien luonnontarpeiden elimet, meissä eri ikäasteilla herättää samanlaista häveliäisyyden tunnetta, kulloinkin eri käsitteiden muodossa, nimittäin miehessä kohtuullisuuden ja lapsissa siisteyden muodossa.

Minun mielestäni on olemassa vaan yksi ainoa tehoisa keino säilyttää lapsissa niiden viattomuus, nimittäin se, että kaikki lapsia ympäröivät henkilöt sitä kunnioittavat ja rakastavat. Ellei niin ole laita, on koko se pidättäytyminen, jota koetetaan ylläpitää niissä, enemmän tai myöhemmin raukeava. Hymyily, silmien räpäyttäminen ja kuvaava liike saattaa lapsille ilmaista kaiken, mitä on tahdottu salata. Ei muuta tarvita kuin että ne huomaavat, että sitä on tahdottu salata, jotta ne sen oppivat. Ne hienostuneet puhuvat ja käänteet, joita sivistyneet ihmiset keskinäisessä keskustelussa käyttävät, eivät ollenkaan sovi keskustellessa lasten kanssa, ne kun edellyttävät arvostelukykyä ja kehitystä, joita lapsilta ei saa vaatia. Mutta jos todella panee arvoa lasten luonnolliseen yksinkertaisuuteen, oppii helposti sen puhutavan, jota keskustellessa niiden kanssa sopii käyttää. Puhetavassa voi noudattaa eräänlaista teeskentelemättömyyttä, joka sopii viattomuudelle ja joka viattomia olentoja miellyttää. Tällainen puhetapa poistaa lapsesta vaarallisen uteliaisuuden. Kun sille puhuu kaikki yksinkertaisesti, ei se epäilekään, että on jäänyt jotakin sille sanomatta. Jos karkeihin sanoihin yhdistämme lasten käsityspiiristä noudettuja vastenmielisyyttä herättäviä käsitteitä, tukahutamme mielikuvituksen ensi leimahduksen. Emme kiellä lasta lausumasta näitä sanoja tai näitä käsitteitä omistamasta, mutta herätämme siinä sen huomaamatta vastenmielisyyttä niiden palauttamista kohtaan. Ja kuinka paljon päänvaivaa tämä luonteva vapaus säästäisi niiltä, jotka sydämensä pakosta aina avoimesti sanovat sanottavansa ja sanovat sen niinkuin todella ovat sen itsessään tunteneet.

Miten lapset tulevat maailmaan? Tämä on sangen pulmallinen kysymys, jonka lapset vallan luonnollisesti tulevat tehneiksi; siitä annetaanko tähän kysymykseen varomaton vai varovainen vastaus, joskus ratkaisevasti riippuvat niiden tavat ja terveys koko elämän aikana. Mukavin tapa, minkä äiti huomaa soveliaaksi päästäkseen pulmastaan poikaansa pettämättä, on se että hän panee hänet asiasta vaikenemaan. Tämä olisi hyvä keino, jos lapsi jo pienestä pitäen olisi siihen totutettu välinpitämättömien seikkojen suhteen, niin ettei se tässä kohtelussa epäilisi mitään salaperäisyyttä piilevän. Mutta harvoin äiti pysähtyy tähän. "Se on naineiden ihmisten salaisuus", näin hän esim. sanoo; "pikku poikien ei pidä olla niin uteliaita." Täten äiti kyllä itse hyvin pääsee pulmastaan; mutta tietäköön hän, että pienokainen tuon ylenkatseellisen kohtelun loukkaamana ei ole hetkeäkään lepäävä ennenkuin on saanut tietää naineiden ihmisten salaisuuden, ja että hän pian on saava sen tietäkin.

Sallittakoon minun mainita eräs vallan toisenlainen vastaus, jonka kuulin annettavan samaan kysymykseen ja joka kahta enemmän herätti huomiotani, se kun oli naisen antama, joka oli yhtä kaino puheissaan kuin tavoissaan, mutta joka tarvittaessa osasi polkea väärät arvelut ilkkuvien ihmisten moitteiden ja turhien puheiden suhteen, kun tiesi poikansa menestyksen sekä hyveen edistämisen olevan kysymyksessä. Hänen pikku pojaltaan oli vähää ennen virtsaa heittäessä lähtenyt sen mukana pieni kivi, joka oli haavoittanut virtsaputkea; mutta tämä kipu oli jo unhottunut. "Äiti", sanoi tuo pieni kyseliäs veitikka, "miten lapset tulevat maailmaan?" "Poikani", vastaa äiti epäröimättä, "äidit päästävät ne virtsansa mukana ulos itsestään ja tuntevat samassa usein kipuja, jotka maksavat heille hengen." Houkkiot tälle naurakoot ja hölmöt tuntekoot siveellisyytensä loukatuksi. Mutta ymmärtäväiset punnitkoot, keksinevätkö koskaan järkevämpää ja tarkoituksenmukaisempaa vastausta.

Ensinnäkin luonnollisen ja lapselle tunnetun tarpeen käsite kääntää pois ajatukset salaperäisistä asianhaaroista. Tähän tulee lisäksi, että kivun ja kuoleman mainitseminen luovat koko kysymykseen surumielisyyden verhon, joka ehkäisee mielikuvituksen vilkkaan toiminnan ja tukahuttaa uteliaisuuden. Kaikki johtaa ajatukset synnyttämisen seurauksiin, eikä sen syihin. Ihmisluonnon heikkous, inhottavat seikat, kärsimyksen kuvat — siinä ne lähemmän tiedonannon tulokset, joihin tämä vastaus johtaa, jos sen herättämä vastenmielisyys sallii lapsen tuollaisia lähempiä tietoja pyytää. Mitenkä tähän suuntaan käyvissä keskusteluissa levottomat intohimot pääsisivätkään syntymään! Kuitenkin tulee huomata, ettei totuutta ole poljettu ja ettei ole tarvittu pettää oppilasta, sen sijaan että häntä olisi opetettu.

Lapsenne lukevat kirjoja ja ammentavat niistä tietoja, joita heillä ei olisi, jos eivät olisi niitä lukeneet. Lukiessa mielikuvitus kiihottuu ja terottuu lukuhuoneen hiljaisuudessa. Jos he ottavat osaa seuraelämäänsä, he kuulevat kaksimielistä puhetta ja näkevät esimerkkejä, jotka heitä hämmästyttävät. Heihin on siihen määrään istutettu se käsitys, että ovat aikaihmiä, että he kaikista, minkä aikaihmiset tekevät heidän läsnäollessaan, hakevat esiin sen, mikä heille itselleen sopii. Onhan välttämätöntä, että he pitävät muiden tekoja kaavanaan, kun muiden arvostelut ovat heidän lakeinaan. Ne palvelijat, jotka

tehdään riippuvaisiksi lasten tahdosta ja jotka siis pitävät edullisena miellyttää heitä, huvittavat heitä heidän hyvien tapojensa kustannuksella. Kevytmieliset lastenhoitajattaret puhuvat nelivuotiselle lapselle sellaista, mitä ei edes julkein heistä kehtaisi sanoa viidentoistavuotiaalle. Pian nämä naiset unhottavat minkä ovat sanoneet; mutta lapset eivät unhota sitä, minkä ovat kuulleet. Rivot puheet valmistavat siveettömyyttä. Turmeltunut palvelija saattaa lapsen irstaaksi, ja yhteinen etu saattaa molemmat asiasta vaikenemaan.

Lapsi, joka on kasvatettu ikänsä vaatimusten mukaisesti on yksinäinen olento. Se ei tiedä muunlaisesta kiintymyksestä kuin sellaisesta, joka johtuu tottumuksesta. Se rakastaa sisartaan samoin kuin kelloaan, ja ystävänsä kuin koiraansa. Se ei tunne olevansa mitään erityistä sukupuolta eikä mitään erityistä sukua. Mies ja nainen ovat sille yhtä vieraita. Se ei sovi itseensä mitään siitä, mitä he tekevät ja sanovat; se ei sitä huomaa eikä kuule, tai ei ollenkaan kiinnitä siihen huomiotaan. Heidän puheensa eivät sitä huvita enempää kuin heidän tekonsa. Kaikki tämä on sille vallan välinpitämätöntä. Tätä metodologia noudattamalla ei lapseen istuteta mitään keinotekoisia erehdyksiä, vaan ylläpidetään siinä luonnollista tietämättömyyttä. Se aika tulee, jolloin luonto itse ottaa toimekseen opettaa oppilastaan, ja vasta silloin se saattaa hänet kykeneväksi vahingotta omistamaan tuota opetusta. Tässä ovat metodini pääpiirteet. Tarkoitukseni ei ole antaa yksityiskohtaisia sääntöjä; mutta kuitenkin ne keinot, joita ehdotan muita tarkoituksia varten, valaisevat vielä lisäksi tätäkin kysymystä.

Jos tahdotte saattaa järjestystä ja säännöllisyyttä heräviin intohimoihin, niin pidentäkää niiden kehitysaikaa, jotta ne ehtivät saada keskinäistä tasasuhtaisuutta, sitä myöten kuin ne syntyvät. Silloin ei ihminen niitä säädä, vaan luonto itse. Kasvattajilla ei ole muuta tehtävää kuin antaa luonnon järjestää omaa työtänsä. Jos kasvatti olisi yksin, ei kasvattajalla tässä suhteessa olisi mitään tehtävää; mutta kaikki, mikä edellistä ympäröi, kiihottaa hänen mielikuvitustaan. Ennakkoluulojen tulva tempaa häntä mukaansa; jotta voitaisiin häntä pidättää, tulee häntä voimakkaasti johtaa päinvastaiseen suuntaan. Tunteen pitää hillitä mielikuvitusta ja järjen saattaa ihmisten mielipiteet vaikenemaan. Kaikkien intohimojen lähde on tunne-elämän vaikutustenalaisuus; mielikuvitus määrää niiden suunnan. On välttämätöntä, että jokainen olento, joka tietää suhteensa muihin, tuntee mielipahaa huomattessaan näiden suhteiden huononevan ja kun hän kuvittelee tai luulee kuvittelevansa olevan olemassa toisia suhteita, jotka paremmin sopivat hänen luonnolleen. Mielikuvituksen erehdykset muuttavat kaikkien äärellisten olentojen, enkeleidenkin intohimot, jos niillä niitä on,[98] paheiksi. Niiden pitäisi näet tuntea kaikkien olentojen luonto, tietääkseen mitkä suhteet parhaiten soveltuvat niiden omalle luonteelle.

Kaiken inhimillisen viisauden ydin intohimojen kohteluun nähden on lyhyesti seuraava: 1:ksi tulee tuntea ihmisen oikeat suhteet sekä mitä tulee sukuun että yksilöön. 2:ksi tulee järjestää kaikki mielenliikutukset näiden suhteiden mukaan.

Mutta onko ihmisen vallassa järjestää näitä mielenliikutuksia erityisten suhteiden mukaisesti? Epäilemättä, jos hän osaa ohjata mielikuvitustaan johonkin määrättyyn suuntaan tai saattaa sitä tottumaan erityiseen toimintatapaan. Muuten ei ole niin paljoa kysymys siitä, mitä ihminen tässä suhteessa voi aikaansaada itseensä nähden, kuin siitä, missä määrin kasvattaja voi vaikuttaa oppilaaseensa, valitsemalla ne olosuhteet, joihin hän hänet asettaa. Esittämällä soveliaat keinot oppilaan pysyttämiseksi luonnon järjestyksen rajoissa samalla tarpeeksi osotetaan miten hän niistä voi poistua.

Niin kauan kuin oppilaan vaikutustenalaisuus rajoittuu hänen omaan persoonaansa, ei hänen toimintansa ole siveellistä laatua. Vasta silloin, kun tämä vaikutustenalaisuus alkaa ulottua häntä itseään ulommaksi, hän ensin saa ne aavistukset ja sitten ne selvät käsitteet hyvästä ja pahasta, joiden nojalla hän todella kehittyy ihmiseksi ja sukunsa olennaiseksi osaksi. Tähän ensimmäiseen näkökohtaan meidän siis ensin tulee kiinnittää huomiomme.

Se on vaikeata, sillä sitä varten täytyy hylätä ne esimerkit, jotka ovat meitä lähinnä ja hakea sellaisia, jotka osottavat luonnon järjestyksen mukaisesti tapahtuvaa asteittaista kehitystä.

Lapsi, joka on kaavamaisesti kasvatettu, hienosteltu ja sivistetty, ja joka vaan odottaa milloin on saavuttava kyvyn panna käytäntöön saamansa ennenaikaiset tiedot, ei koskaan erehdy sen hetken suhteen, jolloin se tuon kyvyn saavuttaa. Sen tuloa se ei suinkaan kärsivällisesti odota, vaan jouduttaa sitä; se saattaa verensä liian aikaiseen kuohuntaan. Se tietää mikä on oleva sen halujen esine jo paljoa ennen kuin se niitä kokee. Luonto ei sitä kiihota, se itse päinvastoin pakottaa luontoa. Kun luonto tekee siitä miehen, ei sillä enää ole sille mitään opetettavaa. Lapsi näet jo oli ajatuksissaan mies paljoa ennen, kuin se todella oli mieheksi varttunut.

Luonnon oikea kulku on asteittainen ja hitaampi. Vähitellen veri kuumenee, elonhenget elpyvät ja aistillisuus herää. Se viisas työmies, joka ohjaa konepajaa, pitää huolta siitä, että kaikki työkalut ovat täydelliset, ennenkuin niitä ruvetaan käyttämään työssä. Pitkällinen levottomuus käy ensi halujen edellä, pitkällinen tietämättömyys niitä pettää; halutaan jotakin tuntematonta, epämääräistä. Veri kuohuu ja läikky; elämän yltäkyläisyys pyrkii leviämään ulommaksi omaa persoona. Silmä vilkastuu

ja tähystelee muita olentoja. Harrastus ympäröiviä henkilöitä kohtaan herää sekä se tunne, ettemme ole luodut elämään yksin. Näin sydän aukenee inhimillisille tunteille ja kykenee tuntemaan kiintymystä.

Ensimmäinen tunne, jota huolellisesti kasvatettu nuorukainen voi tuntea, ei ole rakkaus vaan ystävyys. Hänen heräävän mielikuvituksensa toiminnan ensi ilmauksia on se, että se huomauttaa hänellä olevan vertaisiaan, suku näet kiinnittää hänen huomiotaan aikaisemmin kuin sukupuolet. Siinä piilee toinen pidennetyin viattomuudenajan tuottama etu, nimittäin se, että voimme käyttää hyväksemme heräävää tunne-elämää, kylvääksemme nuorukaisen sydämeen inhimillisyyden ensi siemenet. Tämä etu on kahta arvokkaampi sentähden, että tämä on ainoa elämän ikäkausi, jolloin tällaisilla yrityksillä voi olla todellista menestystä.

Olen aina huomannut että nuorukaiset, jotka aikaisin ovat turmeltuneet ja joutuneet alttiiksi naisille ja irstailulle, ovat olleet epäinhimillisiä ja julmia; aistillisuuden kiivaus on saattanut heidät kärsimättömiksi, kostonhimoisiksi ja hurjiksi. Heidän mielikuvituksensa, jonka yksi ainoa seikka täytti, sulkeutui kaikilta muilta harrastuksilta; he eivät tunteneet sääliä tai armahtavaisuutta; he olisivat voineet uhrata isänsä, äitinsä, jopa koko maailman pienimmällekin huvilleen. Sitävastoin onnellisessa tapojen yksinkertaisuudessa kasvatettu nuorukainen tuntee jo luonnon ensi liikahtusten johtavan häntä helliin ja kiintymystä uhkuviin mielenliikutuksiin. Hänen sääliväinen sydämensä heltyy lähimäisensä kärsimyksistä. Hän vavahtaa ilosta nähdessään jälleen toverinsa; hänen käsivartensa avautuvat vaistomaisesti hyväilevään syleilyyn ja hänen silmänsä osaavat vuodattaa hetyämyksen kyyneliä. Hän tuntee häpeää, jos on pahottanut toisten mieltä, ja hän katuu, jos tietten on jotakin loukannut. Jos kuohahtavan veren hehku saattaa hänet kiivastumaan, ärtymään ja vihastumaan, huomaa seuraavassa tuokiossa hänen sydämensä koko hyvyyden hänen perinpohjaisessa katumuksessaan. Hän itkee ja huokailee iskemästään haavasta ja tahtoisi omalla verellään jälleen lunastaa vuodattamansa veren. Koko hänen kiivautensa haihtuu ja hänen ylpeytensä nöyrytyy syyllisyytensä tietoisuudesta. Jos joku on loukannut häntä itseään, niin hänen raivonsa ollessa ylimmillään pieni anteeksi pyyntö, yksi ainoa sana hänet täydelleen lepyttää. Hän antaa anteeksi muiden väärät teot yhtä kernaasti kuin hyvittää omansa. Nuoruudenikä ei ole koston eikä vihan, vaan on sääliväisyyden, lempeyden ja jalomielisyyden ikä. Rohkenenpa väittää — enkä pelkää että kokemus kumoaa väitettäni — että lapsi, joka ei ole turmeltunut sukua ja joka on säilyttänyt viattomuutensa kahdenteenkymmenteen ikävuoteensa asti, tuossa iässä on mitä jalomielisin, paras, helläsydämisin ja rakastettavin ihminen. Tällaista kaiketi teille ei ole koskaan ennen sanottu; sen kyllä uskon, sillä koulujen perinpohjaisessa turmeluksessa kasvatetut filosofit eivät kykene tätä tietämään.

Ihmisen heikkous saattaa hänet yhteiskunnalliseksi; yhteiset kärsimyksemme kiinnittävät sydämemme ihmiskuntaan. Emme olisi velkapäät sitä kohtaan tuntemaan mitään kiitollisuutta, ellemme olisi ihmisiä. Jokainen kiintymys on merkki omasta riittämättömydestämme. Jos ei kukaan meistä tarvitsisi toisia, ei kukaan ajattelisi liittymistä heihin. Näin itse voimattomuudestamme syntyy heikko onnemme. Todella onnellinen olento on yksinään elävä ihminen. Jumala yksin nauttii ehdotonta onnea, mutta kuka meistä sitä kykenee käsittämään? Jos joku epätäydellinen olento voisi riittää itselleen, niin mistä hän, meidän käsityksemme mukaan voisi nauttia? Hän olisi yksin, hän olisi perin onneton. Minä en voi käsittää että henkilö, joka ei tarvitsisi mitään, voisi rakastaa jotakin. En voi käsittää että se, joka ei rakastaisi mitään, voisi olla onnellinen.

Tästä johtuu, että kiinnymme kanssaihmiimme vähemmän sen nojalla, että ottaisimme osaa heidän iloihinsa, kuin sen nojalla, että säälimme heidän kärsimyksiään; sillä jälkimäisistä huomaamme paljo paremmin oman luontomme yhtäläisyyden ja ne ovat samalla takeina heidän kiintymyksestään meihin. Kun yhteiset tarpeemme liittävätkin meidät yhteen edun nojalla, yhteiset kärsimyksemme taas yhdistävät meidät lähimäisen rakkauden siteillä. Onnellisen ihmisen näkeminen herättää muissa vähemmän rakkautta kuin kateutta. Tekisipä mieli syyttää häntä oikeuden anastamisesta, joka ei ole hänelle tuleva, hän kun näin nauttii erikoista onnellisuutta. Lisäksi itserakkautemme kärsii, kun se panee meidät ajattelemaan ettei tuo ihminen ollenkaan tarvitse meitä. Mutta kukapa ei säälisi onnetonta, jonka näkee kärsivän? Kukapa ei tahtoisi vapauttaa häntä hänen kärsimyksestään, jos se ei maksaisi enempää kuin toivomuksen? Mielikuvitus saattaa meidät helpommin asettumaan onnettoman kuin onnellisen ihmisen kannalle. Tunteemme sanoo meille että edellisen tila meitä liikuttaa paljon lähemmin kuin jälkimäinen. Sääli on mieluisa tunne, sillä asettuessamme kärsivän kannalle tunnemme kuitenkin samalla mielihyvää ajattellessamme ettemme ole hänen kärsimyksensä alaisena. Kateus taas on katkera tunne, kun näet kateellinen ihminen nähdessään onnellisen henkilön ei suinkaan mielikuvituksessaan asetu hänen asemaansa, vaan pahottelee sitä ettei itse ole tuossa asemassa. Tuntuu siltä kuin kärsivän näkeminen vapauttaisi meidät hänen kärsimyksistään, ja onnellisen näkeminen taas riistäisi meiltä sen onnellisuuden, jota hän nauttii.

Jos siis tahdotte herättää ja ylläpitää nuorukaisen sydämessä alkavan tunne-elämän ensi ilmauksia ja taivuttaa hänen luonteensa hyväntekeväisyyteen ja hyvyyteen, niin älkää näyttämällä hänelle inhimillisen onnen pettävää kuvaa saattako hänessä itämään ylpeyttä, turhamielisyyttä ja kateutta. Älkää heti aluksi luoko hänen silmiensä eteen hovien komeutta, palatsien upeutta ja teatterin

houkuttelevia näytöksiä; älkää viekö häntä seurapiireihin ja loistaviin pitoihin; älkää näyttäkö hänelle suuren maailman ulkokuorta, ennenkuin olette saattanut hänet kykeneväksi arvostelevaan sen ominaista sisäistä arvoa. Jos hänelle näytetään maailmaa, ennenkuin hän tuntee ihmisiä, ei häntä siten suinkaan kehitetä, vaan turmellaan; häntä ei opeteta, vaan petetään.

Ihmiset eivät luonnostaan ole kuninkaita, ylhäisiä, eivät hovimiehiä eivätkä rikkaita; kaikki ovat syntyneet alastomina ja köyhinä, kaikki ovat alttiina elämän kärsimyksille, suruille, onnettomuuksille, tarpeille ja kaikenlaisille kivuille; lopuksi kaikkien on pakko kuolla. Sellainen on ihminen todellisuuden valossa; sitä kohtaloa ei kukaan välttä. Kun siis alatte tutkia ihmisluontoa, niin kiinnittäkää ensin huomionne siihen, mikä ihmisluonnosta on erottamatonta, siihen mikä ihmiskunnalle on olennaista.

Kuudentoista-vuotiaana nuorukainen tietää mitä kärsimys on, sillä hän on jo itse kärsinyt; mutta tuskinpa hän tietää, että muutkin olennot kärsivät. Pelkkä kärsimyksen näkeminen ilman että itse sitä kokee ei ole kärsimyksen tuntemista; ja, kuten olen sanonut monta monituista kertaa, lapsi, joka ei osaa mielessään kuvitella mitä muut ihmiset tuntevat, tuntee ainoastaan omat kärsimyksensä. Mutta niin pian kuin aistillisuuden ensi kehitys siinä puhalttaa liekkiin mielikuvituksen tulen, se rupeaa tuntemaan kanssaihmiesten tunteita, heltymään heidän valituksistaan ja kärsimään heidän tuskistaan. Silloin kärsivän ihmiskunnan tarjoama surullinen näytelmä epäilemättä hänen sydämessään herättää ensimmäisen ihmisrakkautentunteen, jota hän koskaan on kokenut.

Kenen on syy siihen, ettei ole helppoa lapsissanne huomata tätä kehityskohtaa? Opetattehan niitä jo niin aikaisin teeskentelemään tunteita ja tutustutatte ne niin aikaisin tunteita ilmaisevaan kieleen, että ne, yhäti käyttäen samaa puhetapaa, kääntävät teiltä saamansa opetukset teitä vastaan, eikä teille jää mitään keinoa huomata, milloin niiden teeskentely lakkaa ja milloin ne todella alkavat tuntea sitä, mitä sanovat. Tarkastakaa sitä vastoin Émileäni; siihen ikään asti, johon olemme häntä seuranneet, ei hänellä ole ollut noita tunteita, eikä hän ole valehdellut. Ennenkuin hän on tietänyt mitä rakastaminen merkitsee hän ei ole sanonut kellekään: "Pidän sinusta hyvin paljon." Hänelle ei ole määrätty miten hänen tulee käyttäytyä isänsä ja äitinsä tai sairaan kasvattajansa huoneessa. Hänelle ei ole neuvottu taitoa teeskennellä surullisuutta, jota hän ei ole tuntenut. Hän ei ole teeskennellyt itkemistä kenenkään ihmisen kuolon johdosta, sillä hän ei ymmärrä mitä kuolema on. Sama tunteettomuus, joka on hänen sydämessään, ilmenee hänen käytöstavassaan. Ollen välinpitämätön kaiken, paitsi itsensä suhteen, kuten kaikki muutkin lapset, hän ei kiinnitä harrastustaan kehenkään. Ainoa seikka, joka hänet erottaa muista lapsista, on se, ettei hän ollenkaan tahdo näyttää omaavansa tuollaista harrastusta ja ettei hän siis ole teeskentelevän vilpillinen kuten ne.

Émile, joka on varsin vähän ajatellut tuntevien olentojen tilaa, on vasta myöhään tietävä mitä kärsimys ja kuolema on. Valitukset ja huudot alkavat silloin nostaa hänen säälintunteitaan, nähdessään veren vuotoa hän on kääntävä pois silmänsä. Kuolevan eläimen viimeiset kouristusliikkeet ovat hänessä herättävät epämääräistä tuskaa, ennenkuin hän vielä tietää, mistä nämä oudot tunteet hänessä heräävät. Jos hän olisi jäänyt alkuperäiseen tietämättömyyden ja raakuuden tilaan, hän ei noita tunteita tuntisi; jos hänellä olisi enempi tietoja, hän tuntisi niiden alkusyyn; nyt hän on jo liaksi verrannut toisiinsa eri käsitteitä, ollakseen mitään tuntematta, mutta ei ole tehnyt sitä tarpeeksi käsittääkseen mitä tuntee.

Täten syntyy sääli, tuo ensimmäinen yhteyden tunne, joka luonnon järjestyksen mukaisesti liikuttaa ihmissydäntä. Tullakseen tunteelliseksi ja sääliväiseksi lapsen on tietäminen että on olemassa sen kaltaisia olentoja, joilla on samat kärsimykset, jotka lapsella on ollut, jotka tuntevat sen tuntemia tuskia ja lisäksi toisia tuskia, joita lapsi voi kuvitella vielä joskus kärsivänsä. Sillä mitenkä muuten voisimmekaan heltyä säälintunteista, ellemmme siirtyisi ulkopuolelle omaa itseämme ja ellemmme asettuisi kokonaan kärsivän olennon sijaan, hyläten, niin sanoakseni, oman olemuksemme, vaihtaen sen tuon toisen olemukseen? Kärsimme ainoastaan siinä määrin kuin tiedämme hänen kärsivän; kärsimyksemme aihe ei ole meissä itsessämme, vaan hänessä. Ei siis kukaan kykene sääliä tuntemaan ennenkuin mielikuvitus herää ja alkaa siirtää ihmistä ulkopuolelle itseään.

Mitä muuta voimmekaan tehdä herättääksemme ja ylläpitääksemme tätä versovaa tunteellisuutta, ohjataksemme ja seurataksemme sitä sen luonnolliseen kehityssuuntaan, kuin että toiselta puolen tarjoamme nuorukaiselle sellaista, mihin hänen sydämensä paisuvat voimat voivat kiintyä, mikä laajentaa hänen tunteellisuuttaan ja ulotuttaa sen muihin olentoihin, mikä saattaa hänet kaikkialla ulkopuolella itseään löytämään itseänsä, ja että toiselta puolen huolellisesti poistamme kaiken, mikä saattaa hänen sydämensä ahtaaksi, umpinaiseksi ja mikä kehittää inhimillistä itsekkäisyyttä. Meidän tulee toisin sanoin herättää hänessä hyvyttä, inhimillisyyttä, sääliä, hyväntekeväisyyttä ja kaikkia puoleensa vetäviä ja lempeitä tunteita, jotka luonnostaan ovat ihmisille niin miellyttäviä. Toiselta puolen tulee meidän estää syntymästä kateutta, ahneutta, vihaa ja kaikkia vastenmielisiä ja julmia mielenliikutuksia, jotka eivät ainoastaan niin sanoakseni vedä tunteellisuutta alas nollapisteeseen, vaan vielä sitä alemmaksikin, tuottaen kärsimystä ja tuskaa itse sille henkilölle, joka niitä tuntee. Luulen voivani supistaa kaikki edellä mainitut mietteeni pariin kolmeen määrättyyn, selvään ja helppotajuiseen

ohjesääntöön:

Ensimmäinen perusohje.

Ei ole ihmissydämelle olennaista asettua onnellisempien ihmisten, vaan niiden sijaan, jotka ovat meitä itseämme surkuteltavammat.

Jos tavataan poikkeuksia tästä säännöstä, niin ne ovat enemmän näennäisiä kuin olennaisia. Niinpä emme asetu sen rikkaan tai ylhäisen henkilön sijaan, johon olemme kiintyneet ystävyiden siteillä; ja vaikka kiintymyksemme tuohon henkilöön onkin vilpiton, ei se kuitenkaan pohjaltaan ole muuta kuin että omistamme itsellemme hänen varallisuutensa tuottamia etuja. Joskus pidämme hänestä silloin kun onnettomuus on häntä kohdannut. Mutta niin kauan kuin hän on onnellinen, ei hänellä ole muuta oikeata ystävää kuin se, joka ei anna näennäisten seikkojen pettää itseään ja joka häntä enemmän säälii kuin kadehtii, huolimatta hänen onnellisista oloistaan.

Tunnumme mieleemme heltyvän liikituksen tunteista tarkastaessamme muutamien säätyluokkien kuten esim. maalaisten ja paimenten onnellista elämää. Sitä mielihyvää, jota tunnumme nähdessämme näiden kunnan ihmisten nauttivan onneansa, ei myrkytä mikään kateus, sillä tunnumme todellista myötätuntoisuutta heitä kohtaan. Miksi? Sentähden, että tunnumme kykenevämmä astumaan alas tähän rauhalliseen ja viattomaan tilaan ja nauttimaan samaa onnellisuutta. Tämä on meille tarjona oleva viimeinen turva, joka herättää pelkkiä miellyttäviä ajatuksia, kun meidän näet ainoastaan tarvitsee tahtoa nauttia sen tuottamaa mielihyvää. On aina mieluista huomata omaa voimaansa ja kykeneväisyyttään sekä tarkastaa apukeinojaan, silloinkin, kun emme tahdo niitä käyttä.

Tästä seuraa että, jos tahdomme kasvattaa nuoren miehen ihmisystävälliseksi, ei meidän suinkaan pidä saattaa häntä ihailemaan muiden ihmisten loistavaa asemaa, vaan tulee päinvastoin osottaa tämän aseman varjopuolia ja saattaa nuorukaista pelkäämään tuollaisen kohtalon alaiseksi joutumista. Silloin hän luonnollisesti on raivaava itselleen sellaisen onnentien, jota ei kukaan muu ennen ole astunut.

Toinen perusohje.

Emme koskaan surkuttele toisissa muita kärsimyksiä kuin sellaisia, joilta emme luule olevamme itse turvatut.

_Non ignara mali, miseris succurrere disco.[99]

En tunne mitään niin kaunista, syvää, liikuttavaa ja totta kuin tämä säe.

Miksi kuninkaat eivät tunne sääliä alamaisiaan kohtaan? Sentähden, etteivät koskaan pidä itseään muiden ihmisten kaltaisina. Minkä tähden rikkaat ovat niin kovat köyhiä kohtaan? Sentähden, etteivät pelkää köyhtyvänsä. Miksi aateliset niin suuresti halveksivat kansaa? Siksi että aatelimies ei koskaan tule kansanmieheksi. Miksi turkkilaiset yleensä ovat inhimillisemmät ja vieraanvaraisemmat kuin me? Sentähden, että heidän kokonaan mielivaltaisen hallituksensa vuoksi yksityisihmisten suuruus ja onni alati on epävarma ja horjuva, joten he eivät pidä alenemista ja onnettomuutta tilana, johon eivät voisi joutua.[100] Jokainen saattaa huomenna saada osakseen saman kohtalon kuin se, jota tänään on auttanut. Tämä huomio, joka esiintyy alati itämaalaisissa romaaneissa, aiheuttaa sen, että niitä lukiessamme tunnumme jonkunmoista liikuttavaa hetyymystä, jota ei koko meidän kuiva ja teennäinen moraalimme voi herättää.

Älkää siis totuttako oppilastanne oman edullisen asemansa korkeuksista tarkastamaan onnettomien kärsimyksiä ja kovaosaisten työtä, älkääkä toivoko hänessä herättävänne sääliä heitä kohtaan, jos hän pitää noita kärsimyksiä itselleen vieraina. Selittäkää hänelle että noiden poloisien kohtalo voi hänetkin kohdata, että kaikki heidän onnettomuutensa uhkaavat häntäkin ja että tuhannet odottamattomat ja välttämättömät tapaukset minä hetkenä tahansa voivat saattaa hänet niiden uhriksi. Totuttakaa hänet olemaan luottamatta syntyperänsä, terveyteensä ja rikkauteensa; osottakaa hänelle kaikki onnen vaihtelut ja hakekaa hänelle noita alati liiankin usein esiintyviä esimerkkejä ihmisistä, jotka hänen omaa asemaansa ylhäisemmältä yhteiskunta-asteelta ovat vajonneet mitä kurjimpaan tilaan. Onko tämä tapahtunut heidän omasta vai muiden syistä, ei tässä tule kysymykseen. Eihän hän edes tiedä mitä syyllisyys merkitsee. Älkää koskaan häiritkö hänen tietojensa järjestystä ja opastakaa häntä ainoastaan sellaisilla ohjeilla, jotka soveltuvat hänen käsityskykyynsä. Hänen ei tarvitse olla suuresti oppinut ymmärtääkseen ettei koko inhimillinen oppineisuus voi hänelle vastata, onko hän tunnin kuluttua oleva elävien vai kuolleiden joukossa, eikö munuaisvaiva vielä ennen yön tuloa tuota hänelle hampaidenkiristystä, onko hän kuukauden kuluttua rikas vai köyhä, onko hän kenties vuoden päästä ruoskanlyöntien pakottamana soutava galeerilaivaa Algeriassa. Mutta älkää suinkaan sanoko hänelle tätä kylmästi, ikäänkuin olisi kysymys katkismuksen ulkoluvusta. Huomatkoon ja tuntekoon hän itse inhimillistä kärsimystä. Saattakaa hänen mielikuvituksensa järkkymään ja pelosta vapisemaan niiden

vaarojen johdosta, jotka lakkaamatta ympäröivät jokaista ihmistä. Auetkoot hänen silmänsä näkemään kaikkia noita ammottavia kuiluja, ja takertukoon hän kiinni teihin, kuullessaan teidän niitä kuvailevan, peläten että niihin suistuisi. Mutta tätenhän teemme hänestä aran pelkurin — huomautatte kenties. Tämän saa tulevaisuus osottaa; mutta kaikkein tärkeintä on, että nykyhetkellä teemme hänet inhimilliseksi.

Kolmas perusohje.

Sitä sääliä, jota tunnemme lähimmäisemme kärsimystä kohtaan, emme mittaa tämän kärsimyksen suuruuden mukaan, vaan sen nojalla, mikäli luulemme kärsivän kykenevän kärsimystensä tuntemaan.

Surkuttelemme onnetonta ainoastaan siinä määrin kuin luulemme hänen itsensä pitävän itseään sääliittävänsä. Kärsimyksiemme fyysillinen tietoisuus on rajoitetumpi kuin miltä näyttää; mutta muisti, joka panee meidät tuntemaan niitä jatkuvina, ja mielikuviutus, joka ulotuttaa ne tulevaisuuteen, vasta saattavat meidät sääliittäviksi. Tässä mielestäni piilee yksi syy siihen, että olemme tunnottomammat eläinten kuin ihmisten kärsimyksiä kohtaan, joskohta eläinten yhtä suuren kärsimismahdollisuuden pitäisi yhtä suurella määrin asettaa meidät niiden sijaan. Emme surkuttele tallissa olevaa ajohevosta, kun näet emme oleta että se heiniään syödessään ajattelee saamiaan ruoskaniskuja tai niitä vaivoja jotka sitä odottavat. Emme liioin surkuttele lammasta, jonka näemme syövän laitumella, vaikka tiedämme että se pian teurastetaan; arvelemme näet ettei se tiedä tulevaa kohtaloaan. Kun tämä edellytys laajenee, muutamme tunnottomiksi ihmiskohtaloidenkin suhteen; niinpä rikkaat lohduttavat itseään ajatellessaan sitä pahaa, jonka tekevät köyhille olettamalla heitä niin tylsämielisiksi, etteivät ollenkaan tuota pahaa huomaakaan. Yleensä luullakseni se arvo, jonka kukin panee vertaistensa onneen, riippuu siitä arvosta, jossa hän heitä pitää. On luonnollista, että pidämme vähäarvoisena sellaisten henkilöiden onnea, joita halveksimme. Älkää siis enää ihmetelkö, että valtiomiehet puhuvat kansasta niin ylenkatseellisesti ja että useimmat filosofit tahallansa kuvaavat ihmistä niin häijyksi.

Kansa se varsinaisesti muodostaa ihmiskunnan; mikä ei ole varsinaista kansaa, se on niin vähäarvoista, ettei maksa vaivaa ottaa sitä lukuun. Ihminen on sama kaikissa säädyissä; jos siis tämä on totta, ansaitsevat väkirikkaammat säädyt enintään kunnioitusta. Sen mielestä, joka asioita ajatellen osaa punnita, kaikki säätyerotukset katoavat; hän näet näkee samat intohimot ja samat tunteet karkeassa työmieheksä kuin miehessä, jolla on kuuluisa nimi; hän ei huomaa eroa muussa kuin heidän puheissaan ja enemmän tai vähemmän keinotekoisessa ulkokuoressa. Ja jos heidän välillään ilmenee joku oleellinen ero, niin tämä näyttää epäedullisemmän puolen siinä, joka enemmän teeskentelee. Rahvas esiintyy sellaisena kuin se on, eikä se ole rakastettava; mutta onpa välttämätöntä, että seuraelämän ihmiset teeskentelevät; jos he näet näyttäytyisivät sellaisina kuin todella ovat, he herättäisivät kauhua...

Meidän aikamme viisaat sanovat, että muka on olemassa yhtä suuri määrä onnea ja kärsimystä joka säädyssä. Tämä väitös on yhtä turmiollinen kuin perätön. Sillä jos kaikki ovat yhtä onnellisia, mitäpä minun silloin tarvitsee vaivata itseäni kenenkään menestymistä edistääkseni! Jääköön siis kukin entisiin oloihinsa: räkätkätköön orjaa, tuntekoon sairas yhä edelleen kipua ja kuolokoon kerjäläinen nälkään. Eihän heillä ole mitään voitettavissa tilansa muutoksesta. He muka luettelevat rikkaiden kärsimykset ja huomauttavat miten tehottomat heidän ilonsa ovat; mikä karkea viisastelu! Rikkaan kärsimykset näet eivät suinkaan johdu hänen säädystään, vaan hänestä itsestään, joka tuota säätyään väärinkäyttää. Vaikkapa hän olisi köyhääkin onnettomampi, hän ei ansaitse mitään sääliä, koska kaikki hänen kärsimyksensä ovat hänen itsensä aiheuttamia ja koska riippuu ainoastaan hänestä itsestään olla onnellinen. Köyhän kärsimys taas johtuu oloista, sen kohtalon kovuudesta, joka lepää hänen hartioillaan. Ei edes pitkäkään tottumus voi hänestä poistaa ruumiillista väsymyksen, uupumisen ja nälän tuntoa. Suuri nerokkaisuus ja viisauksin ovat voimattomat vapauttamaan häntä säätynsä kärsimyksistä. Mitä hyötyä on Epiktetoksella[101] siitä että edeltäpäin arvaa, että hänen herransa on ruhjova hänen jalkansa? Jättääkö tuo herra hänen jalkansa silti ruhjomatta. Paitsi muuta kärsimystään hänellä siis on vielä se, että edeltäpäin arvaa uuden kärsimyksen. Jos kansalla olisi yhtä paljo järkevyyttä, kuin huomaamme siinä järkevyyden puutetta, niin kuinka suurella määrin se voisi muuttua toisenlaiseksi kuin mitä se nyt on ja kuinka paljon muuta se voisi aikaansaada kuin mitä se nyt aikaansaa! Jos tutkitte kansaa, huomaatte että sillä tosin on toiset puhettavat, mutta että sillä silti on yhtä paljo henkevyyttä ja selvää järkeä kuin teillä itsellänne. Kunnioittakaa siis omaa sukuaanne; ottakaa huomioon, että sen olennaisesti muodostaa kansan suuri joukko, ja että, vaikka kaikki kuninkaat ja filosofit siitä poistettaisiin, ei huomattaisi mitään aukkoa ja että maailma kulkisi kulkuaan yhtä hyvin kuin ennenkin. Sanalla sanoen: opettakaa oppilastanne rakastamaan kaikkia ihmisiä, niitäkin, jotka kanssaihmiänsä halveksivat. Menetelkää niin, ettei oppilaanne sijoita itseään mihinkään erityiseen kansanluokkaan, vaan että hän huomaa kuuluvansa jokaiseen. Puhukaa hänen kuullensa ihmissuvusta hellästi jopa säälienkin, älkääkö koskaan ylenkatseellisesti. Ihminen, ällös koskaan saata toista ihmistä häpeään!

Tällaisin ja tämälantapaisin keinoin, jotka ovat vallan vastaiset tähänastisille, on soveliaista tunkea

nuorukaisen sydämeen siinä herättääkseen ensimmäiset luonnon tunteet, kehittääkseen sitä ja saattaakseen sen sykkimään myötätuntoisuuden tunteita vertaisiaan kohtaan. Tähän lisäksi, että on tärkeätä näihin tunteisiin sekoittaa niin vähän personallista harrastusta kuin suinkin; ennen kaikkea: pois kaikki turhamielisyys, kilpailu, kunnian tavoittelu, pois kaikki nuo tunteet, jotka pakottavat meitä vertaamaan itseämme muihin. Tällainen vertaaminen näet ei koskaan tapahdu ilman että tunnemme jossakin määrin vihaa niitä kohtaan, jotka kilpailevat kanssamme etevämmyydestä, vaikka vaan omassa arvostelevassa mielessämme. Silloin täytyy joko ummistaa silmänsä tai suuttua, olla joko häijy tai tyhmyri; koettakaamme välttää näitä vastaehtoja. Nämä niin vaaralliset mielenliikutukset heräävät kuitenkin vasten tahtoammekin ennemmin tai myöhemmin, näin minulle huomautettaneen. Sitä en kiellä, joka seikalla on aikansa ja paikkansa. Minä vaan sanon, ettei pidä jouduttaa niiden syntymistä.

Tämä on sen metodin henki, joka on seurattava. Tässä esimerkit ja yksityisseikat ovat turhat; sillä tästä alkaa melkein ääretön luonteiden erilaisuus, ja jokainen antamistani esimerkeistä ehkä ei soveltuisi yhteen sadasta tuhannesta. Tästä kasvatin iästä alkaa taitavalle opettajalle varsinainen havaintsijan ja filosofin toimi, johon liittyy taito syvyyksiään myöten tutkia ihmissydäntä, samalla kuin tuo tutkija koettaa sitä muodostella ja kehittää. Niin kauan kuin nuorukainen ei vielä ajattele teeskentelyä eikä sitä vielä ole oppinut, huomaa hänelle mitä esinettä tahansa osotettaessa hänen kasvoilmeistään, silmistään ja liikkeistään minkä vaikutuksen tuo esine häneen tekee. Hänen kasvoissaan ilmenevät kaikki hänen sielunsa liikkeet. Niitä tarkkaamalla totumme niitä edeltäpäin arvaamaan ja lopulta niitä ohjaamaan.

On yleisesti tunnettua, että veri, haavat, huudot, huokaukset, tuskallisten leikkausten valmistukset ja kaikki, mikä aiheuttaa ruumiillisen kärsimyksen ulkoistillista havaitsemusta, nopeimmin ja yleisimmin valtaa kaikkien ihmisten mielet. Täydellisen hävityksen ajatus, ollen monipuolisempi, ei tee samaa vaikutusta. Kuoleman ajatus vaikuttaa myöhemmin ja heikommin; sillä ei kenelläkään ole itsellään kokemusta kuolemasta; on täytynyt nähdä kuolleita ruumiita, voidakseen kuvitella kuoleman kanssa kamppailevien tuskia. Mutta kun tämä kuva kerran on täysin muodostunut mielessämme, eivät silmämme voi nähdä mitään sen kammottavampaa näytelmää. Tämä johtuu joko siitä, että kuolema tarjoaa täydellisen hävityksen kuvan, tai siitä, että ajattelemme tämän hetken olevan välttämättömän joka ihmiselle ja että sellainen tila tekee meihin syvemmän vaikutuksen, koska emme mitenkään voi sitä paeta.

Näillä eri vaikutelmilla on tietysti eri vivahduksensa ja asteensa, riippuen jokaisen yksilön erityisestä luonteesta ja hänen aikaisemmin saaduista tavoistaan. Mutta muuten ne ovat yleiset, eikä kukaan ole niistä kokonaan vapaa. On olemassa myöhemmin esiintyviä ja vähemmän yleisiä mielivaikutteita, jotka erityisesti huomataan tunteellisissa sieluissa. Nämä johtuvat moraalisisista kärsimyksistä, sisäisistä suruista, alakuloisuudesta, masentumisesta tai surumielisyydestä. On ihmisiä, jotka heltyvät ainoastaan huudoista ja itkusta. Epätoivon kouristaman sydämen pitkät ja kumeat huokaukset eivät koskaan ole saattaneet heitä päästämään myötätuntoisuuden huokausta; ei koskaan kumartunut selkä, kuihtuneet, kalpeat kasvot, sammunut silmä, jonka kyöneleet ovat kuiviin vuotaneet, ole saattanut heitä kyöneleitä vuodattamaan. Sielun kärsimykset eivät heistä merkitse mitään; tämä on heidän tuomionsa; heidän oma sielunsa on vallan tunnoton. Heiltä ei voi odottaa muuta kuin järkähtämätöntä ankaruutta, kovuutta ja julmuutta. He saattavat kyllä olla tunnollisia ja oikeamielisiä, mutta eivät koskaan ole lempeitä, jalomielisiä ja sääliväisiä. Sanoin, että he voivat olla oikeamielisiä, jos yleensä ihminen voi olla oikeamielinen, olematta sääliväinen.

Mutta älkää olko hätäiset tuomitsemaan nuorukaisia tämän säännön nojalla, varsinkaan niitä, jotka on kasvatettu kuten pitää ja joilla siis ei ole mitään käsitystä henkisistä kärsimyksistä, joita heidän ei ole annettu koskaan kokea. Sanon sen vielä kerran: he voivat sääliä ainoastaan sellaisia kärsimyksiä, joita itse ovat kokeneet. Tämä näennäinen tunnottomuus, joka johtuu pelkästä tietämättömyydestä, muuttuu pian hellyydeksi, kun he alkavat huomata, että ihmiselämässä on tuhansia kärsimyksiä joita eivät ennen ole tunteneet. Mitä tulee minun Émileeni, olen varma siitä, että, koska hänellä lapsena on ollut yksinkertaisuutta ja hyvää arvostelukykyä, hänellä nuoruudessa on oleva henkevyttä ja tunteellisuutta; sillä tunteiden totuus riippuu paljon siitä, ovatko käsitteet oikeat.

Mutta miksi taas tässä huomautan tätä seikkaa? Epäilemättä hyvin moni lukijoistani on moittiva minua siitä, että olen unhottanut aikaisemmat päätökseni ja sen alituisen onnen, jonka lupasin oppilaalleni. Onnettomia, kuolevia, tuskan ja kurjuuden näkyjä! Kaunis onni! oiva nautinto nuorelle sydämelle, joka juuri herää elämään! Tuo surunvoittoinen kasvattaja, joka tahtoi antaa kasvatilleen niin mielihyvää uhkuvan kasvatuksen, avaakin hänen mielensä yksinomaan kärsimyksille. Näin varmaankin sanotaan. Minua tämä puhe ei liikuta; olen näet luvannut tehdä kasvattini todella onnelliseksi enkä näennäistä onnea nauttivaksi. Onko minun syyntä, että aina annatte harhakuvien pettää itseänne ja että luulette niitä todellisuudeksi?

Kuvitelkaamme kahta nuorukaista, jotka ensi kasvatuksensa päätyttyä astuvat ulos maailmaan kahdesta toisilleen vallan vastakkaisesta ovesta. Toinen kohoo äkkiä Olympokselle ja yhtyy mitä

loistavimpaan seuraan. Hän viedään hoviin, ylhäisten, rikkaiden, kauniiden naisten luo. Oletan että häntä kaikkialla juhlietaan enkä ota huomioon, minkä vaikutuksen tämä kohtelu tekee hänen järkeensä; oletan että se voi tuon kohtelun vaikutuksia vastustaa. Hän rientää huvista toiseen, joka päivä tarjoaa hänelle uusia huvituksen esineitä. Hän antautuu tähän kaikkeen osottaen harrastusta ja intoa, joka teitä häikäisee. Huomaatte hänen olevan tarkkaavaisen, innokkaan ja uteliaan; hänen alussa ilmenevä ihailunsa herättää huomioltanne. Luulette häntä tyytyväiseksi, mutta tarkatkaa lähemmin hänen tilaansa. Te luulette hänen nauttivan; minä taas luulen hänen kärsivän.

Mitä hän ensiksi huomaa, kun hänen silmänsä aukenevat asioita näkemään? Joukon niin sanottuja hyviä seikkoja, joita hän ei ole tuntenut ja joista useimmat ainoastaan hetken ovat hänen käytettävänä ja näyttävät tarjoutuvan hänelle ainoastaan pannakseen häntä niitä kaihoamaan silloin kun hän ei enää niitä omista. Jos hän kulkee palatsissa, näette hänen levottoman uteliaana kysyvän miksi hänen isänsä talo ei ole samanlainen. Kaikki hänen kysymyksensä osottavat, että hän koko ajan vertaa itseään tämän talon isäntään. Ja tämä vertailu on nöyryyttävä hänen omiin oloihinsa nähden, siten kiihottaen ja loukaten hänen turhamielisyyttään. Jos hän kohtaa nuoren miehen, joka on paremmin puettu kuin hän itse, huomaan hänen itsekseen napisevan vanhempiensa saituutta vastaan. Jos hän taas on paremmin puettu kuin toinen, pahoittaa häntä nähdessään tuon toisen asettavan hänet varjoon joko syntymänsä tai nerokkaisuutensa nojalla ja koko kullalla kirjaillun pukunsa himmenevän yksinkertaisen verkatakin rinnalla. Jos hän yksin loistaa seurapiirissä ja jos hän kohoo varpailleen, jotta hänet paremmin nähtäisiin, niin kellähän muista läsnäolijoista ei olisi salainen halu nolata tuota ylpeän ja itserakkaan näköistä nuorta keikaria? Kaikki liittyy kohta häntä vastaan; jonkun vakavan miehen levottomuutta herättävät katseet ja jonkun pilkkakirveen ivapuheet saapuvat ennen pitkää hänen korviinsa. Ja vaikkapa yksi ainoa henkilö häntä ylenkatsoisi, niin tuon yhden ylenkatse sinä hetkenä myrkyttää toisten suosionosotukset.

Olettakaamme hänessä kaikkia edullisia ominaisuuksia; tulkoon hänen osakseen runsaasti huvia, olkoon hänessä paljo etevyyttä; olkoon hän hyvin kasvanut, henkevä, rakastettava. Naiset tulevat hänen seuraansa etsimään. Mutta suosieksaan häntä ennenkuin hän heitä rakastaa, he tekevät hänestä pikemmin houkkion kuin rakastajan. Hänen menestyksensä heidän luonaan on oleva hyvä, mutta hänellä ei ole oleva innostusta eikä intohimoa siitä nauttiakseen. Koska hänen mielihalunsa aina edeltäpäin tyydytetään, ennenkuin ne itsestään ovat saaneet vapaasti syntyä, on hän keskellä huvien yltäkylläisyyttä tunteva pelkkää ikävystymistä ja riippuvaisuutta. Se sukupuoli, joka on luotu hänen onneansa varten, herättää hänessä vastenmielisyyttä ja kyllästymistä ennenkuin hän edes sitä tuntee. Jos hän vielä hakee tiaisten seuraa, tämä tapahtuu pelkästä turhamielisyydestä. Ja jos hän heihin todellisen tunteen siteillä kiintyisi, niin ei hän yksin ole nuori, erinomainen, rakastettava eikä aina ole huomaava rakastajattariaan uskollisuuden ihmeolennoiksi.

En tässä puhu niistä selkkauksista, petoksista, juonista ja kaikenlaisista pettymyksistä, jotka välttämättömästi liittyvät tuollaiseen elämään. Se kokemus, jonka saavutamme yhteydestä maailman kanssa, herättää meissä inhoa sitä kohtaan, se on tunnettu asia. Mutta tässä puhun ainoastaan ensimmäisen pettymyksen tuottamista ikävyyksistä.

Mikä vastakohta esiintyykään sille, joka, elettyään perheensä ja ystäviensä piirissä ja huomattuaan olevansa heidän huomaavaisuutensa yksinomaisena esineenä, äkkiä astuu uusiin oloihin, missä hänestä pidetään varsin vähä lukua ja missä hän ikäänkuin katoaa vieraaseen ilmapiiriin, oltuaan niin kauan oman piirinsä keskuksena! Kuinka monta solvausta ja nöyryytystä hänen täytyykään kokea, ennenkuin vapautuu noiden outojen ihmisten parissa niistä ennakkoluuloista omaan etevyyteensä nähden, jotka ovat syntyneet ja joita on ylläpidetty hänen omaistensa parissa! Lapsena kaikki tekivät hänelle mieliksi ja häärivät hänen ympärillään; tultuaan nuorukaiseksi täytyy hänen noudattaa kaikkien muiden tahtoa. Tai jos hän unhottaa uuden asemansa ja säilyttää entisen käytöstapansa, niin mitkä kovat opetukset pakottavat häntä itseään tutkimaan! Hänen tottumuksensa helposti saavuttaa haluamansa esineet saattaa hänet haluamaan paljoa ja panee hänet tuntemaan alituista kaipausta. Kaikki, mikä häntä miellyttää, herättää hänessä halua; kaiken, mikä toisilla on, hän tahtoi saada. Hän himoitsee kaikkea, kadehtii kaikkia, hän tahtoi olla kaikkialla, hallitsevana. Turhamielisyys häntä kalvaa, hillittömien halujen hehku polttaa hänen nuorta sydäntään. Niitä seuraavat mustasukkaisuus ja viha. Kaikki riuduttavat intohimot kiihtyvät yhtä haavaa. Keskellä maailman meluavaa hyörinää hän tuntee niiden riehuvan; joka ilta se seuraa häntä hänen kotiansa, johon hän palaa tyytymättömänä itseensä ja muihin. Hän vaipuu uneen täynnä tuhansia turhia tuumia, ollen lukemattomien mielijohteiden valloissa. Ja hänen ylpeytensä maalaa hänen eteensä unissakin ne petolliset mielipyyteet, joiden toteuttaminen häntä houkutellessa kalvaa ja jotka eivät koskaan toteudu. Tällainen on teidän kasvattinne. Tarkastakaamme nyt minun kasvattiani.

Jos ensimmäinen hänen tekemänsä havainto aiheuttaakin mielihävää, niin sen ensimmäinen vaikutus häneen itseensä onkin mielihyvätunne. Huomatessaan miten monesta kärsimyksestä hän on vapaa, hän tuntee olevansa onnellisempi kuin mitä oli luullutkaan. Hän ottaa osaa vertaistensa kärsimykseen, mutta tämä osanotto on vapaaehtoinen ja mieluisa. Samalla hän nauttii heidän kärsimystään kohtaan

tuntemastaan säälistä ja siitä onnentunteesta, että itse on tuosta kärsimyksestä vapaa. Hän tuntee olevansa tuossa voiman tilassa, joka panee meidän voimamme uhkuen paisumaan ulkopuolelle itseämme ja kohdistamaan toisaalle omalle menestymiselle tarpeettoman toimintakyvyn. Voidaksemme sääliä toisten kärsimystä, tulee meidän epäilemättä tuntea se, mutta ei samalla itse olla sen alaisena. Kun olemme kärsineet tai kun pelkäämme joutuvamme kärsimään, säälimme niitä, jotka paraikaa kärsivät; mutta kun itse kärsimme, säälimme ainoastaan itseämme. Koska me siis kaikki olemme alttiina elämän kärsimyksille ja koska jokainen myöntää toiselle ainoastaan sen määrän sääliä, jota hän nykyhetkellisesti ei itseään varten tarvitse, on selvää, että sääli on hyvin mieluisa tunne, se kun todistaa että olemme edullisemmassa tilassa. Sitä vastoin kovasydäminen ihminen aina on onneton, kun hänen sydämensä tila ei suo hänelle mitään ylimääräistä säälintunnetta, jonka voisi kohdistaa muiden ihmisten kärsimyksiin.

Arvostelemme yleensä liiaksi onnea ulkokuoren mukaan; oletamme sen piilevän siinä, missä sitä on kaikkein vähimmin; etsimme sitä sieltä, missä sitä ei ollenkaan voi olla. Iloisuus on hyvin epäilyttävä onnen merkki. Iloiselta näyttävä ihminen ei useinkaan ole muuta kuin onneton, joka koettaa viedä toisia harhaan ja pettää itseään. Nuo henkilöt, jotka seurapiirissä paljon nauravat ja ovat avomielisiä ja hilpeitä, ovat melkein kaikki alakuloisia ja ärtyisiä kotonaan, ja heidän palvelijansa saavat kärsiä siitä huvituksesta, jonka he seurustelutovereilleen tarjoavat. Todella tyytyväinen mieli ei ole iloinen eikä vallattoman riemukas; sellainen mieli on arka niin suloisesta tunteesta ja pysyy siitä nauttiessaan tästä nautinnosta tietoisena, nauttien täysin määrin ja peläten, että se voisi haihtua. Todella onnellinen ihminen ei juuri puhu eikä hymyile; hän ikäänkuin käärii onnensa sydämensä ympärille. Meluavat leikit ja pauhaava ilo verhoavat inhoa ja ikävää. Surumielisyys sitävastoin soveltuu yhteen todellisen sisäisen ilon kanssa. Helytymys ja kyyneleet seuraavat viehkeimpiä mielenliikutuksia, ja ylenmääräinen ilo aiheuttaa pikemmin itkua kuin naurua.

Vaikka huvien paljous ja vaihtelevaisuus puusta katsoen näyttää synnyttävän onnellisuutta ja sitävastoin tasaisesti soluvan elämän yksitoikkoisuus tuntuu ikävystyttävän, huomaamme päinvastoin, asiaa lähemmin tarkastettuamme, että miellyttävän sielun tila johtuu nautintojen kohtuullisuudesta, joka ei synnytä himoa eikä kyllästymistä. Halujen aiheuttama levottomuus synnyttää uteliaisuutta ja huikentelevaisuutta; rajujen nautintojen tyhjyys herättää inhoa. Emme koskaan kyllästy tilaamme, kun emme tunne parempaa tilaa. Kaikista maapallon ihmisistä villit ovat vähimmin uteliaita ja oloihinsa vähimmin kyllästyneitä. Kaikki on heille yhdentekevää. He eivät nauti olioista, vaan omasta itsestään. Vaikka he eivät tee juuri mitään, ei heillä koskaan ole ikävää.

Seuraimminen esiintyy aina vieraassa naamarissa. Hän kun ei juuri koskaan ole luonnollinen, tuntee hän itsensä aina oudoksi ja kankeaksi kun hänen on pakko olla oma itsensä. Se, millainen hän todella on, ei hänestä merkitse mitään, ulkokuori on hänelle pääasia.

Minun on mahdoton kuvitella sellaista nuorukaista, josta juuri olen puhunut, ilman röyhkeätä, hemmoteltua ja teeskenneltyä piirrettä kasvoissa, joka on vastenmielinen teeskentelemättömän yksinkertaisille ihmisille. Oman oppilaani kasvoja taas kuvittelen mieltäkiinnittäviksi ja vilpittömiksi sekä niissä kuvastuvan tyytyväisyyttä ja oikeata sielun rauhaa, joka herättää kunnioitusta ja luottamusta ja joka näyttää ainoastaan odottavan ystävydentunteiden puhkeamista, lahjoittaakseen oman ystävytensä niille, jotka häntä lähestyvät. Luullaan, että kasvat kehittyvät sen muotoisiksi, kuin luonto alunpitäen on kaavailnut niiden piirteet. Minä puolestani luulen että kasvojemme piirteet tämän luonnon määräämän kehityksen ohella vallan huomaamattamme saavat usein toistuvien ja tavaksi tulleiden sielun tilojen leiman. Nämä sielun tilat kuvastuvat kasvoissa, se on vallan varma; muututtuaan pysyviksi, ne välttämättömästi painavat kasvoihin pysyvän leimansa. Tämän nojalla päätän, että kasvojen ilme ilmaisee luonnetta ja että joskus toisen nojalla voi tehdä johtopäätöksiä toisen suhteen, menemättä etsimään salaperäisiä selityksiä, jotka edellyttävät meille saavuttamattomia tietoja.

Lapsella ei ole muuta kuin kaksi selvää mielenliikutusta: ilo ja suru. Se joko nauraa tai itkee; sielun tilojen väliasteita sillä ei ole. Lakkaamatta se siirtyy toisesta mainituista mielenliikutuksista toiseen. Tämä alituinen vaihtelu estää lapsen kasvoihin painumasta pysyvää leimaa, erityistä perusilmettä. Mutta siinä iässä, jolloin se on tullut rikastunteisemmaksi, on sillä vilkkaammat ja pysyvämmät mielenliikutukset, ja silloin sen vastaanottamat syvämmät vaikutteet jättävät jälkiä, jotka eivät hevin katoa, ja sen tavaksi tulleesta sielun tilasta johtuu erityinen kasvojen juonne, joka aikaa myöten vakaantuu häviämättömäksi. Kuitenkaan ei ole tavatonta, että ihmisten kasvojen sävy muuttuu eri ikäkausina. Olen nähnyt useita sellaisia henkilöitä ja olen aina huomannut että ne näistä henkilöistä, joiden kehityskulkua olen voinut tarkata ja seurata, ovat muuttuneet sielun taipumuksilta ja pääpyyteiltä. Yksistään tämä huomio, jos sen kokemus vahvistaa, tuntuu minusta ratkaisevan tärkeältä ja olevan paikallaan kasvatustutkimuksessa, jonka tulee osottaa miten ulkonaisten merkkien avulla voi arvostella sisäistä sielun tilaa.

Minun kasvattini ei ole oppinut matkimaan sovinnaisia tapoja eikä teeskentelemään tunteita, joita hänellä ei ole; en luule, että hän siltä on oleva vähemmän rakastettava. Mutta siitä ei tässä olekaan

kysymys. Ainakin olen varma siitä, että hänellä on oleva enemmän todellista kiintymyksen tunnetta; ja minun on vaikea uskoa, että se, joka rakastaa ainoastaan itseään, voisi niin hyvin teeskennellä, että miellyttäisi yhtä paljon kuin se, joka kiintymyksen ja hellyyden tunteista muita ihmisiä kohtaan itse kokee täyteläisempää onnen tunnetta. Mutta mitä tulee itse tähän tunteeseen, luulen siitä tarpeeksi puhuneeni, jotta arvostelukykyinen lukija siitä saa oikean käsityksen sekä huomaa, etten ole tuonut esiin ristiriitaisia väitteitä.

Palaan siis metodiini ja sanon: kun tähdellinen aika lähenee, antakaa nuorukaisten nähdä ainoastaan sellaista, mikä viivyttää, eikä suinkaan kiihottaen jouduta heidän sukupuoli-kehitystään. Kytkekää heidän heräävä mielikuvituksensa sellaisilla seikoilla, jotka eivät suinkaan kiihota heidän aistillisuuttaan, vaan päinvastoin ehkäisevät sen toimintaa. Pitäkää heitä erillä suurista kaupungeista, missä naisten komeilu ja säädytön tungettelevaisuus jouduttaa luonnon opastusta, jopa ennättää sen edelle, missä kaikki tarjoaa heidän katseilleen huveja, jotka heidän sopii tuntea vasta silloin, kun heillä on tarpeeksi arvostelukykyä niistä valita sellaiset, jotka ovat oikeat. Viekää heidät heidän ensimmäiseen olopaikkaansa, missä maaelämän yksinkertaisuus sallii heidän ikänsä intohimojen hitaammin kehittyä; tai jos heidän taideharrastuksensa vielä kiinnittää heitä kaupunkiin, niin koettakaa juuri tuon harrastuksen avulla heistä karkottaa vaarallista toimettomuutta. Valitkaa huolellisesti heidän seuransa, toimensa ja huvinsa ja asettakaa heidän eteensä liikuttavia, mutta säädyllisiä kuvia, jotka heitä liikuttavat houkuttelematta ja jotka antavat ravintoa heidän tunne-elämälleen, aistillisuutta kiihottamatta. Huomatkaa myös, että kaikkialla tulee välttää liiallisuutta ja että ylen kiihkeät mielenliikutukset matkaansaavat enemmän vahinkoa, kuin mitä niiden avulla on tahdottu välttää. Kuitenkaan ei ole tarkoitus oppilaastanne tehdä sairaanhoitajaa eikä laupeuden veljeä, ei lamauttaa hänen silmiään alituisten surujen ja kärsimysten näyllä eikä viedä häntä toisen potilaan luota toisen luo, sairashuoneesta toiseen, mestauspaikkoihin ja vankiloihin. Hänet tulee saattaa hetyymään eikä paatumaan inhimillisen kurjuuden näkemisestä. Jos kauan näemme saman ilmiön, ei se lopulta enää tee meihin mitään vaikutusta; aikaa myöten totumme kaikkeen. Se, minkä näemme liian usein, ei enää vaikuta mielikuvitukseemme, ja ainoastaan mielikuvitus panee meidät tuntemaan toisten kärsimystä. Niinpä papit ja lääkärit yhä nähdessään kuolevia ja kärsiviä lopulta menettävät säälintunteensa. Tutustukoon siis oppilaanne ihmisten kohtaloon ja lähimäisensä kärsimyksiin; mutta älköön hän niitä nähkö liian usein. Yksi ainoa hyvin valittu ja oikeassa valossa osotettu seikka on hänelle kuukauden ajaksi tuottava hetyymyksen ja tuumiskelun aiheita. Hänen ratkaiseva arvostelunsa jostakin näkemästään johtuu vähemmän itse näkemästä kuin sen jäljestäpäin tapahtuvasta punnitsemisestä, ja se pysyvä vaikutus, jonka hän saa jostakin esineestä, johtuu vähemmän itse tuosta esineestä, kuin siitä näkökohdasta, joka aiheuttaa häntä tuota esinettä muistelemaan. Täten, viisaasti valiten ja rajoittaen esimerkit, opetukset ja kuvat tylsistytätte pitkiksi ajoiksi aistillisuuden kärjen ja estätte seuraamalla luonnon omaa suuntaa, luontoa kulkemasta harhaan.

Mikäli kasvattinne saavuttaa tietoja, valitkaa sellaisia käsitteitä, jotka vastaavat niitä; ja mikäli hänen halunsa heräävät, valitkaa sellaisia mielikuvituksen esineitä, jotka ovat omansa niitä polkemaan. Eräs vanha soturi, joka oli yhtä puhdas tavoiltaan kuin urhoollinen, kertoi minulle että hänen isänsä, hyvin järkevä, mutta samalla hyvin jumalinen mies, huomattessaan poikansa jo varsin nuorena tuntevan suurta intohimoista vetoa naiseen, oli ponnistanut kaikki voimansa pidättääkseen häntä. Mutta kun isä huolimatta kaikista ponnistuksistaan huomasi poikansa olevan vähällä pujahtaa pakoon isän valvontaa, oli hänen mieleensä johtunut tuuma viedä poika kuppatautisten sairaalaan, missä aiettaan ilmaisematta äkkiä oli viennyt hänet saliin, jossa joukko noita poloisia, hirvittävän parannuskeinon muodossa sai hyvittää säännötöntä elämäänsä. Nähdessään tämän inhottavan näyn, joka yhdellä haavaa järkytti kaikkia aisteja, oli nuori mies vähällä pyörtyä. "Mene, kurja irstailija", sanoi isä silloin hänelle rajusti, "ja seuraa sitä alhaista viettä, joka sinut tempaa mukaansa; pian olet tunteva itsesi ylen onnelliseksi, jos pääset tähän saliin, jossa mitä inhottavimpien tuskien uhrina olet pakottava isäsi kiittämään Jumalaa kuolemastasi."

Nämä muutamat sanat sen voimakkaan kuvan yhteydessä, joka täällä äkkiä tarjoutui nuorelle miehelle, tekivät häneen vaikutuksen, joka ei koskaan haihtunut. Kun hänen sitten oli pakko viettää nuoruutensa varuskuntakaupungeissa, kärsi hän mielummin toveriensa ivailun, kuin että olisi noudattanut heidän irstasta elintapaansa. "Olenhan minäkin ollut ihminen", sanoi hän, "ja minulla on ollut heikkouteni; mutta aina tähän korkeaan ikääni asti en ole voinut koskaan kauhistumatta nähdä porttoa." Opettaja! Käytä vähä sanoja; mutta opi valitsemaan paikka, aika ja henkilöt; anna sitten koko opetuksesi esimerkkien muodossa, ja voit olla varma siitä, että saavutat tarkoituksesi.

Ei ole suurta merkitystä sillä, miten lapsuudenikä on käytetty. Se paha, mikä siihen on pujahtanut, on poistettavissa ja se hyvä, mikä sen aikana on saavutettu, on myöhemminkin saavutettavissa. Mutta niin ei ole sen alkuiän laita, jolloin ihminen alkaa todella elää. Tätä ikää ei koskaan kestä tarpeeksi kauan, siihen nähden, mitä sen kuluessa on toteutettava, ja sen tärkeys vaatii alituista tarkkaavaisuutta. Senpä vuoksi panen erityistä painoa siihen, että tätä kehityskautta pidennetään. Hyvän kasvatustavan parhaita sääntöjä on se, että pitää viivyttää kaikkea niin paljon kuin suinkin.

Saattakaa edistymisen hitaaksi ja varmaksi; estäkää nuorukaista tulemasta mieheksi sinä hetkenä, jolloin hänen puoleltaan ei puutu mitään miehistyäkseen. Sillävälän kuin ruumis kasvaa, ne elonhenget, joiden on määrä antaa mehua verelle ja voimaa jänterille, muodostuvat ja kehittyvät. Jos nämä saavat toisen vaikutussuunnan ja jos siis se, jonka on määrä vahvistaa toisen yksilön kehittymistä, käytetään toisen yksilön muodostamiseen, niin nuo molemmat olennot jäävät heikoiksi ja luonnon työ jää keskeneräiseksi. Henkisetkin toiminnat kärsivät tästä heikkoudesta, ja sielu, joka silloin on yhtä huono kuin ruumis, kykenee vaan heikosti ja veltoasti toimimaan. Suuret ja rotevannäköiset raajat eivät takaa rohkeutta eivätkä neroa. On luonnollista ettei sielun voima yhdy ruumiin voimakkuuteen, jos sielua ja ruumista yhdistävät elimet ovat huonossa kunnossa. Mutta olkootpa ne kuinka hyvässä kunnossa tahansa, on niiden vaikutus heikko, jos niillä on ravintona huono ja köyhtynyt veri, josta puuttuu tuo mehu, joka antaa voimaa ja joustavuutta kaikille ruumiinkoneiston pontimille. Yleensä huomataan enemmän hengen virkeyttä niissä ihmisissä, jotka nuorena iässänsä ovat vältäneet ennen aikaista turmelusta, kuin niissä, joiden irستاileva elämä on alkanut siitä perin, kun he siihen ovat kyenneet. Tässä epäilemättä yksi syy siihen, että tavoiltaan puhtaat kansat tavallisesti järkevyydessä ja urhoollisuudessa voittavat tavoiltaan irستاat kansat. Viime mainitut loistavat yksinomaan jonkunlaisilla hienostelluilla pikku-ominaisuuksillaan, joita sanovat henkevyudeksi, terävyydeksi ja älykkäisyydeksi. Mutta noita suuria ja jaloja henkisiä avuja: viisautta ja järkevyyttä, jotka kunnostavat ihmistä kauniiden tekojen, hyveiden ja todella hyödyllisen toiminnan muodossa, on tavattavissa ainoastaan edellisissä.

Opettajat valittavat, että nuoruuden tuli saattaa vaikeaksi sitä ohjata, ja myönnän heidän olevan oikeassa. Mutta eiköhän syy ole itse opettajien? Eivätkö he tiedä, että, niin pian kuin ovat päästäneet tämän tulen leimuamaan aistillisuuden alalla, on mahdoton antaa sen liekeille toista suuntaa? Tokkohan ylen intomielisen kasvattajan pitkä ja kylmä nuhdesaarna voi hävittää pois kasvattinsa mielestä siihen painuneen nautinnon kuvan? Tokko hän hänen sydämestään voi karkottaa sitä kalvavaa himoa? Voiko hän sammuttaa sen aistillisuuden hehkun, jonka kasvatti jo käytännöstä tuntee? Eikö tämä ole ärtyisenä kohoava niitä esteitä vastaan, jotka erottavat hänet ainoastaan käsittämästään onnesta. Ja eikö tuo nuorukainen ole pitävä tuota hänelle säädettyä ankaraa lakia, jota ei ymmärrä, sen miehen oikkuna ja vihan ilmauksena, joka ainoastaan koettaa häntä kiusata? Onko ihmeellistä että nuorukainen on uppiskainen ja vuorostaan vihaa häntä?

Käsitän hyvin, että kasvattaja käyttäytymällä lempeästi saattaa itsensä siedetyimmäksi ja säilyttää näennäisen vaikutusvallan kasvattiinsa nähden. Mutta en saata käsittää mitä tuo vaikutusvalta hyödyttää, joka ylläpidetään ainoastaan siten, että ravitaan niitä paheita, jotka sen pitäisi tukahuttaa; tämä on samaa kuin jos ratsumies rauhoittaakseen tulista hevostaan kiihottaisi sitä hyppäämään kuiluun.

Tämä nuoruuden tuli ei suinkaan ole mikään kasvatuksen este; sen avulla päinvastoin kasvatusta kehittyä ja saavuttaa täytäntönsä; sen avulla saavutatte mahdin nuorukaisen sydämen yli, kun hän lakkaa olemasta teitä vahvempi. Hänen intohimonsa ensi ilmaukset ovat ne ohjat, joiden avulla hallitsette kaikki hänen ensi liikkeensä. Hän oli vapaa, ja nyt hän onkin sidottu. Niin kauan kuin hän ei rakastanut mitään, oli hän riippuvainen ainoastaan itsestään ja tarpeistaan; niin pian kuin hän on ruvennut rakastamaan, on hän riippuvainen kiintymyksestään. Näin syntyvät ensi siteet, jotka yhdistävät hänet hänen sukuunsa. Koettaessanne suunnata hänen heräviä kiintymyksen tunteitaan ihmiskuntaan älkää kuvitelko että se alussa on käsittävä kaikkia ihmisiä ja että sanalla "ihmiskunta" hänen mielessään on oleva jotakin merkitystä. Siinä pettyisitte; tämä kiintymys on aluksi rajoittuva hänen vertaisiinsa. Ja vertaisinaan hän ei ole pitävä tuntemattomia ihmisiä, vaan niitä, joihin hän tuntee ystävyysuudetta, niitä jotka tottumuksesta ovat käyneet hänelle rakkaiksi tai välttämättömiksi; niitä, joiden hän selvästi huomaa ajattelevan ja tuntevan samoin kuin hän itse; niitä, joiden huomaa olevan alttiina samoilta kärsimyksille, joita itse on kokenut, sekä jotka ovat alttiit tuntemaan samoja iloja kuin hänkin; sanalla sanoen niitä, joiden luonteen ilmeisen selvä yhtäpitäväisyys hänen oman luonteensa kanssa hänessä herättää melkoista taipumusta kiintymykseen. Vasta silloin, kun hän monella monituisella tavalla on kehittänyt luonnettaan, kun hän on paljon punninnut omia ja muiden ihmisten tunteita, hän voi yleistää yksilöllisiä käsitteitään, niin että ne käsittävät abstraktisen ihmiskunta-aatteen ja että hänen yksityiset taipumuksensa ja pyyteensä yhtyvät hänen sukunsa taipumuksiin ja pyyteisiin.

Niin pian kuin hän itse kykenee tuntemaan kiintymystä, hän on myös altis vastaanottamaan toisten kiintymystä[102] ja samalla hän rupeaa tarkkaamaan tämän kiintymyksen ulkonaisia merkkejä. Huomatkaa nyt minkä uuden vaikutusvallan voitte saavuttaa häneen nähden! Kuinka monta kahletta olettekaan nivonut hänen sydämensä ympäri, ennenkuin hän sitä on huomannutkaan! Mitä hän onkaan tunteva kun hän, silmiensä auettua näkemään omaa olemustaan, huomaa mitä te olette tehnyt hänen hyväkseen, kun hän voi verrata itseään toisiin ikäisiinsä nuorukaisiin ja teitä toisiin kasvattajiin! Sanon: kun hän huomaa. Varokaa nimittäin, ettette sitä hänelle huomautta; jos sen itse hänelle sanotte, hän ei sitä huomaakaan. Jos häneltä vaaditte kuuliaisuutta hänelle omistamanne huolenpidon palkkana, luulee hän teidän viekkauksella koettaneen sitä häneltä saavuttaa. Ja hän on ajatteleva, että olette teeskennellyt hyödyttävänne häntä, siitä mitään palkkaa vaatimatta, mutta että itse teossa olette

laskenut hänen niskoilleen velvollisuustaan ja sitonut hänet sopimuksella, johon hän puolestaan ei ole suostunut. Turhaan lisäätte, että se, minkä häneltä vaaditte, tapahtuu yksinomaan hänen omaksi hyväkseen. Sanalla sanoen, te vaaditte häneltä jotakin ja vaaditte sellaisen nojalla, minkä olette tehnyt ilman hänen suostumustaan. Kun joku onneton tarvitsevainen saa rahoja, jotka hänelle muka lahjoitetaan, mutta joiden avulla hän itse teossa velvotetaan johonkin erityisessä tarkoituksessa, huudetaan, että hänelle on vääryys tapahtunut. Mutta ettekö te tee itseänne syyppääksi vielä suurempaan vääryyteen, kun vaaditte oppilaaltanne palkkaa sellaisesta huolenpidosta, jota hän ei ole vapaaehtoisesti vastaanottanut? Kiittämättömyys olisi paljoka harvinaisempi, jos hyväntekijän omaan etuun tähtäävät hyvät teot eivät olisi niin yleisiä. On vallan luonnollista, että rakastamme sitä, joka tekee meille hyvää.

Kiittämättömyys ei ole ihmissydämelle olennainen pahe, itsekkäisyys taas on. On olemassa paljon vähemmän sellaisia epäkiitollisia ihmisiä, joilla olisi syytä olla kiitollisia, kuin on itsekkäitä hyväntekijöitä. Jos peittämättä tarjoatte minulle kaupaksi lahjojanne, olen tinkivä niiden hinnasta. Mutta jos teeskentelette lahjottavanne, myöhemmin vaatiaksenne lahjastanne mielivaltaisen hinnan, harjotatte petosta. Ainoastaan se lahja, joka annetaan ilman minkäänlaista kiitollisuuden vaatimusta, on arvaamattoman kallis. Sydän alistuu ainoastaan niihin lakeihin, jotka johtuvat siitä itsestään. Jos tahdomme sitä kahlehtia, teemmekin sen vapaaksi, ja jos jätämme sen vapaaksi, kahlehdimme sen.

Kun kalamies heittää ongen veteen, kala ilmestyy ja uiskentelee sen ympärillä mitään pahaa aavistamatta. Mutta kun se on tarttunut syöttiin kätettyyn koukkuun ja tuntee siimaa vedettävän ylös, se koettaa paeta. Onko kalastaja ehkä hyväntekijä ja kala kiittämätön? Onko koskaan nähty, että hyväntekijänsä unhottama ihminen unhottaa hyväntekijänsä? Päinvastoin hän hänestä aina puhuu kernaasti, eikä koskaan ajattele häntä hetyttämättä. Jos hän saa tilaisuuden tuolle hyväntekijälleen jollakin odottamattomalla palveluksella osottaa että hän muistaa hänelle tehdyt palvelukset, niin miten suurta sisäistä tyydytystä tuntien hän silloin ilmaisee kiitollisuuttaan! Miten suloista iloa tuntien hän silloin paljastaa tämän kiitollisuutensa! Miten ihastuneena hän on sanova hänelle: Nyt on minun vuoroni! Totisesti tämä on luonnon ääni. Oikea hyvä työ ei koskaan ole synnyttänyt kiittämättömyyttä.

Koska siis kiitollisuus on luonnollinen tunne ja jos ette itse tärvele sen vaikutuksia, voitte olla varma siitä, että oppilaanne ruvetessaan ymmärtämään huolenpitonne merkitystä, on paneva siihen arvoa, ellette itse ole hänelle tuota merkitystä huomauttanut, ja että se on hankkiva teille hänen sydämessään vaikutusvallan, jota ei mikään voi hävittää. Mutta ennenkuin olette varma siitä, että omistatte tämän edun, varokaa, ettette sitä menetä koettamalla antaa itsellenne erityistä arvoa hänen silmissään. Jos hänen kuullen kehutte palveluksianne, saatatte ne hänelle sietämättömiksi; jos itse ne unhotatte, saatatte hänet niitä muistamaan. Ennenkuin on aika kohdella häntä miehenä, älköön koskaan olko puhetta siitä, mitä hän on teille velkaa, vaan mitä hän on velvollinen tekemään itselleen. Saattaaksenne hänet mukautuvaksi ja taipuisaksi niin myöntäkää hänelle täysi vapautensa, syrjäytykää itse, jotta hän teitä etsisi, kohottakaa hänen henkensä kiitollisuuden jaloon tunteeseen puhumalla hänelle ainoastaan hänen omasta edustaan. En ole pitänyt sopivana että hänelle olisi sanottu sen, mikä on tehty, tarkoittaneen hänen etuansa, ennenkuin hän kykenee sitä ymmärtämään. Hän näet tuosta puheestanne olisi tehnyt sen johtopäätöksen, että te olette hänestä riippuvainen ja olisi pitänyt teitä palvelijanaan. Mutta nyt kun hän alkaa tuntea mitä kiintymys merkitsee, hän tuntee myöskin mikä suloinen side voi liittää ihmistä kiintymyksensä esineeseen. Ja sitä intoa, jolla alati harrastatte hänen edistymistään, hän ei enää ole pitävä orjan alamaisuutena vaan ystävän hellyytenä. Eipä mikään vaikuta syvemmin ihmissydämeen kuin ilmeisen ystävyuden ääni; sillä tiedämme ettei se koskaan tähtää muuhun kuin omaan menestymiseemme. Saatamme luulla ystävän erehtyvän, mutta emme, että hän tahallaan meitä pettää. Joskus vastustamme hänen neuvojansa; mutta emme koskaan niitä ylenkatso.

Nyt astumme vihdoin siveellisyyden alalle; olemme näet astuneet eteenpäin toisen askeleen miehen kehitysuralla. Jos tässä olisi oikea kohta, koettaisin näyttää miten sydämen ensi tunteista heräävät omantunnon ensi äänet ja miten rakkauden- ja vihantunteista syntyy ensimmäinen hyvän ja pahan tuntemus. Osottaisin miten *oikeus* ja *hyvyys* eivät ole pelkkiä abstraktisia sanoja eivätkä järjen muodostamia pelkkiä siveellisiä käsitteitä, vaan että ne ovat todellisia järjen valaiseman sielun tunteita ja kehittyneitä luonnon järjestyksen mukaisesti alkuperäisestä sielun tilastamme. Lisäksi osottaisin, ettei yksinomaan järjen avulla, riippumatta omastatunnosta, voi säätää mitään luonnollista lakia ja että koko n.s. luonnonoikeus on pelkkää harhaluuloa, ellei se perustu ihmissydämen luonnolliseen tarpeeseen. [103] Mutta tarkoitukseni ei ole tässä kirjoittaa metafysiillistä tai siveysopillista tutkimusta eikä yleensä mitään oppijärjestelmää. Aion vaan kosketella tunteidemme ja tietojemme kehitysjärjestystä ja edistystä ja niiden suhdetta meidän yleistilaamme. Toiset kenties perinpohjin tutkivat ja esittävät sen, mihin minä tässä ainoastaan viittaan.

Émileni ei tähän asti ole tarkannut ketään muuta kuin itseään, mutta nyt on ensi katse, jonka hän luo lähimäisiinsä, saattava hänet vertaamaan itseään heihin. Ja ensimmäinen tunne, jonka tämä vertailu hänessä herättää, on oleva halu asettua ensi sijalle. Täten rakkaus itseensä muuttuu itserakkaudeksi ja nyt syntyvät kaikki sen yhteydessä olevat intohimot. Mutta jotta me voisimme päättää ovatko ne näistä

intohimoista, jotka tulevat olemaan hallitsevia nuorukaisen luonteessa, inhimillisiä ja lempeitä, vai julmia ja vahingollisia, tavoittelevatko ne hyväntekeväisyyttä ja sääliä, vai kateutta ja himoa, tulee meidän tietää mihin asemaan hän aikoo asettua ihmisten parissa ja minkälaisia esteitä hän luulee olevan voitettavina, ennenkuin saavuttaa tuon aseman.

Opastaaksemme häntä tässä tutkistelussa tulee meidän, osotettuamme hänelle ihmissuvulle yhteisiä ominaisuuksia, tästä alkaen näyttää hänelle ihmisten erilaisuuksia. Nyt kohtaa meitä luonnollisen ja yhteiskunnallisen erilaisuuden ja koko yhteiskuntajärjestelmän kuva.

Tulee tutkia yhteiskuntaa tarkastamalla ihmisiä, ja ihmisiä tarkastamalla yhteiskuntaa. Ne, jotka tahtoisivat käsitellä erikseen politiikkaa ja moraalialia, eivät koskaan kummastakaan ymmärtäisi mitään. Jos ensin kiinnitämme huomionsamme alkuperäisiin olosuhteisiin, huomaamme miten ne vaikuttavat ihmisiin ja mitkä intohimot niistä syntyvät. Huomaamme lisäksi miten intohimojen kehittyessä nämä olosuhteet laajenevat tai rajoittuvat. Käsivarsien voimakkuus saattaa ihmiset vähemmän riippumattomiksi ja vapaiksi kuin sydämen halujen kohtuus. Jokainen, joka haluaa vähää, on harvoista ihmisistä riippuvainen. Mutta kun aina sekoitamme turhia halujamme ruumiillisiin tarpeisiimme, niin ne, jotka ovat arvelleet viimeainittuja yhteiskunnan perustaksi, ovat aina pitäneet seurauksia syinä ja ovat kaikesta järkeilystään tehneet vääriä johtopäätöksiä.

Luonnontilassa vallitsee todellinen ja kumoamaton yhdenvertaisuus, koska tässä tilassa esiintyvä ainoa erotus ihmisten välillä ei mitenkään voi olla niin suuri, että se saattaisi toisen ihmisen riippuvaiseksi toisesta. Yhteiskuntaoloissa vallitsee oikeuteen perustuva yhdenvertaisuus, joka kuitenkin vaan on kuviteltu ja häälyvä, koska ne keinot, joiden pitäisi sitä ylläpitää, itse teossa ovat omansa sitä hävittämään ja koska julkinen valta, jonka vahvempi anastaa heikompaan sortaa, murtaa jonkunmoisen tasapainotilan, minkä luonto heidän välilleen on asettanut.[104] Tästä ensimmäisestä ristiriitaisuudesta johtuvat kaikki muut ristiriidat, jotka yhteiskuntaoloissa ovat huomattavissa ulkokuoren ja ytimen välillä. Aina uhrataan kansan enemmistön edut vähemmistön eduille, yleishyöty yksityishyödyille. Aina tulemme huomaamaan miten nuo näennäisarvoiset sanat oikeus ja kuuliaisuus ovat väkivallan ja vääryyden välikappaleita. Tästä on seurauksena, että ne ylhäisarvoiset säätyluokat, jotka väittävät olevansa olemassa hyödyttääkseen muita, itse teossa hyödyttävätkin yksinomaan itseään muiden kustannuksella. Tästä taas voi päätätä mikä arvo heille oikeuden ja järjen mukaan on tuleva. Meidän on vaan vielä tarkastaminen, tokko heidän anastamansa ylhäinen asema todella on edullinen heidän onnelliseen, jotta tietäisimme millä tavoin kunkin meistä tulee arvostella omaa kohtaloaan. Tämä olisi meidän nyt ottaminen selville; mutta hyvin onnistuaksemme on meidän aluksi hyvin tutustuminen ihmissydämeen.

Jos meidän olisi näyttämisen nuorukaiselle ainoastaan ihmisen naamaria, ei sitä ollenkaan tarvitsisi hänelle näyttää, sillä hän sen aina näkee edessään. Mutta koska naamari ei näytä ihmistä sellaisena kuin hän on ja koska tuo pettävä ulkokuori ei saa häntä viedä harhaan, niin tulee kasvattajan esittää ihmiset hänelle sellaisina kuin he ovat, ei siinä tarkoituksessa, että hän heitä vihaisi, vaan että hän heitä sääliä ja ettei hän olisi heidän kaltaisensa. Tämä näet on mielestäni paras tunne, mikä ihmisellä voi olla sukuansa kohtaan.

Tässä tarkoituksessa on tärkeätä nyt ruveta seuraamaan vallan vastakkaista tietä, kuin mitä tähän asti on kuljettu ja opastaa nuorukaista ennemmin toisten kokemuksen kuin hänen oman kokemuksensa nojalla. Jos ihmiset häntä pettävät, hän rupeaa heitä vihaamaan; mutta jos hän huomaa heidän kunnioittavan häntä, mutta samalla pettävän toistaan, rupeaa hän heitä säälimään. Maailman näytelmä, sanoo Pythagoras, on Olympian kisojen kaltainen; toiset avaavat puoteja ja ajattelevat ainoastaan omaa etuaan; toiset panevat henkensä alttiiksi saavuttaakseen kunniaa; toiset taas tyytyvät katselemaan leikkejä, ja nämä eivät ole huonoimpia ihmisiä.

Minä tahtoisin, että niin hyvin valittaisiin nuorukaisen seurustelutoverit, että hänellä kaikista heistä olisi hyvä ajatus ja että hän oppisi niin hyvin tuntemaan maailman, että hänellä olisi huono ajatus kaikesta mikä siinä tapahtuu. Tietäköön hän, että ihminen luonnostaan on hyvä, tuntekoon ja arvostelkoon hän lähimmäistään itsensä mukaan. Mutta nähköön hän myöskin miten yhteiskunta turmelee ja pahentaa ihmisiä; huomatkoon, että heidän ennakkoluulonsa ovat kaikkien heidän paheidensa lähde. Olkoon hän taipuvainen kunnioittamaan kutakin yksityisihmistä, mutta ylenkatsokoon laumaa. Huomatkoön hän että kaikilla ihmisillä on jotenkin sama naamari; mutta tietäköön hän myös, että on olemassa kauniimpia kasvoja kuin se naamari, joka niitä peittää.

Tällä metodilla on, myöntäkäämme se, varjopuolensa eikä se ole helppo käytännössä toteuttaa. Sillä jos nuorukainen liian aikaisin rupeaa havaitsijaksi, jos hän totutetaan liian läheltä tähystelemään toisten tekoja, hän muuttuu ivaajaksi ja pilkalliseksi, jyrkäksi ja kärkkääksi arvostelemaan. Hän on pitävä huvinaan kuvailla kaikkea synkin värein eikä ole näkevä hyvää siinäkään, mikä on hyvää. Ainakin hän on tottuva ilman kauhua näkemään pahetta ja häijyjä ihmisiä, samoin kuin ihminen tottuu sääliä näkemään onnettomia. Pian yleinen turmelus ei enää ole oleva hänen varoituksenaan, vaan

esimerkkinään. Hän on ajatteleva, että koska ihminen kerran on niin huono, ei hänenkään tarvitse koettaa olla parempi.

Jos taaskin tahdotte opettaa häntä periaatteiden avulla ja tutustuttaa hänet sekä ihmissydämen laatuun että niiden ulkonaisten syiden vaikutukseen, jotka muuttavat taipumuksemme paheiksi, niin täten, siirtyen äkkiä havainnollisista seikoista järkiperäisiin, turvaudutte metafysiikkaan, jota hän ei kykene ymmärtämään. Takerrutte siihen hankaluuteen, jota tähän asti olette niin huolellisesti välttänyt, nimittäin että annatte hänelle opetuksia, joilla on opetusten muoto, ja että hänen oman kokemuksensa ja kehityksen alaisen järkensä sijaan asetatte opettajan kokemuksen ja mahtisanan.

Jotta voitaisiin samalla kertaa poistaa nämä molemmat esteet ja saattaa hänet kykeneväksi ymmärtämään ihmissydäntä, ilman että hänen oma sydämensä joutuu turmeltumisen vaaran alaiseksi, neuvoisin näyttämään hänelle ihmisiä kaukaa, näyttämään heitä toisina aikoina ja toisissa seuduin elävinä ja sillä tavoin, että hän voi nähdä edessään tuon näytelmän, voimatta itse siihen toimivana ottaa osaa. Tässä tulee siis historian opetuksen alkaa. Historian avulla on hän lukeva sydänten kirjaa turvautumatta filosofian opetukseen. Historian avulla on hän näkevä sydämet, ollen itse pelkkä katsoja, ilman oman edun tavoittelua ja ilman intohimoa, niiden arvostelijana, eikä niiden kanssarikollisena eikä syyttäjänä.

Oppiaksemme tuntemaan ihmisiä tulee meidän nähdä heidän toimivan. Maailmassa kuulemme heidän puhuvan; he tuovat ilmi puheensa, mutta peittävät tekonsa. Mutta historiassa ovat he paljastetut ja heitä arvostellaan tekojensa mukaan. Heidän puheensakin auttavat meitä heitä oikein arvostelemaan; vertaamalla näet heidän tekojansa heidän puheisiinsa, näemme samalla kertaa mitä he tekevät ja mitä teeskentelevät tekevänsä. Ja kuta enemmän he teeskentelevät, sitä paremmin heidät tunnemme.

Valitettavasti tälläkin tutkistelulla on vaaransa ja monenlaiset varjopuolensa. On vaikeata asettua sellaiselle kannalle, jolta voi arvostella ihmisiä tasapuolisesti. Eräs historian suuria vikoja on se, että se kuvaa ihmisiä paljon enemmän heidän huonojen kuin heidän hyvien ominaisuuksiensa valossa. Koska se on kirjoitettu siten, että se herättää mielenkiintoamme ainoastaan kuvaamallaan vallankumouksilla ja mullistuksilla, ei se puhu mitään kansan elämästä sen kukoistaessa rauhallisen hallituksen tarjoamissa levollisissa oloissa, vaan alkaa puhua tuosta kansasta vasta kun se ei enää tyydy omiin oloihinsa, vaan ottaa osaa naapuriensa asioihin, tai antaa niiden sekaantua omiin asioihinsa. Historia ylistää kansaa vasta silloin, kun se jo on lähellä perikatoaan. Kaikki meidän historialliset teoksemme alkavat siitä, missä niiden pitäisi lopettaa. Meillä on hyvin tarkkoja historiallisia selontekoja kansoista, jotka raukeavat, mutta meiltä puuttuu teoksia, jotka käsittelisivät lisääntyvien ja varttuvien kansojen historiaa. Nämä kansat ovat niin onnellisia ja viisaita, ettei historialla ole mitään niistä sanottavaa. Todella näemme meidänkin päivinäimme, että niistä valtioista, jotka parhaiten menestyvät, puhutaan kaikkein vähimmin. Tiedämme siis vaan mitä pahaa tapahtuu; hyvä tuskin herättää mitään huomiota. Ainoastaan häijyt ovat kuuluisia; hyvät unhotetaan pois tai joutuvat naurun alaisiksi. Näin siis sekä historia että filosofia lakkaamatta parjaa ihmiskuntaa.

Lisäksi on tässä vielä huomattava se epäkohta, ettei se kuva, jonka historia antaa tapauksista, tarkalleen vastaa noita tapauksia, sellaisina kuin ne todellisuudessa ovat esiintyneet. Ne muuttavat muotoaan historioitsijan päässä, mukautuvat hänen tarkoituksensa mukaan ja saavat hänen ennakkoluulojensa värityksen. Kukapa voisi asettaa lukijan juuri kuvaamansa tapauksen tapahtumapaikalle, jotta hän voisi nähdä tuon tapauksen vallan sellaisena kuin se on sattunut? Tiedottomuus tai puolueellisuus väärentävät kaiken. Kuinka erilaisen leiman voikaan historiallinen tapaus saada, jos, tarkoittamatta varsinaista väärentämistä, esitetään laajemmin tai niukemmin sen yhteydessä olevia sivuseikkoja! Jos tarkastamme samaa seikkaa eri näkökannoilta, se tuskin enää näyttää samalta, eikä kuitenkaan mikään muu ole muuttunut kuin tarkastajan tapa katsella. Onko totuuden kunniaksi riittävää mainita minulle tositapaus vallan toisin kuin mitä se on tapahtunut? Kuinka usein on joku eteen sattunut puu, jonka tiellä oloa ei ole huomattu, joku oikealla tai vasemmalla oleva kallio tai tuulen nostama tomupyörre ratkaissut taistelun päätöksen, ilman että kukaan sitä on huomannut! Tämä ei kuitenkaan estä historioitsijaa mainitsemasta tappion tai voiton syitä niin varmasti, kuin olisi hän itse ollut kaikkialla mukana. Mitä siis liikuttavat minua tapahtumat, kun niiden syyt ovat minulle tuntemattomat; ja minkä opetuksen voin saada tuollaisesta tapahtumasta, jonka oikea syy on minulta salattu? Historioitsija tosin mainitsee minulle yhden syyn, mutta itsensä kuvitteleman; eikä edes kritiikki, josta tehdään niin paljon melua, ole muuta kuin arvaamistaitoa, eli taitoa useista valheista valita se, joka enimmin vivahtaa totuuteen.

Ettekö koskaan ole lukenut "Kleopatraa" tai "Cassandraa" tai muita tämänkaltaisia kirjoja? Tuollaisten kirjojen tekijä valitsee tunnetun tapauksen; sitten hän sovittaa sen tarkoituksiinsa, koristaa sitä keksimillään yksityiskohdilla ja henkilöillä, joita ei koskaan ole ollut olemassa sekä kyhäämillään kuvauksilla, täten liittäen toisen mielikuvituksensa tuotteen toiseen, tehdäkseen teoksensa lukemisen miellyttäväksi. Minä huomaan tuskin muuta eroa tällaisten romaanien ja tavallisten historiallisten teosten välillä kuin että romaanikirjoittaja antautuu enemmän oman mielikuvituksensa valtoihin,

historioitsija taas enemmän mukautuu toisten mielikuvitukseen. Tähän voisin vielä lisätä, että edellinen asettaa itselleen jonkun siveellisessä suhteessa hyvän tai huonon päämäärän, jonka jälkimäinen kokonaan sivuuttaa.

Joku saattaa huomauttaa, että historiallisen esityksen tarkkuus herättää vähempää mielenkiintoa kuin tapojen ja luonteiden tarkka kuvaaminen; kunhan vaan ihmissydän on hyvin kuvattu, ei muka merkitse juuri mitään, onko tapahtumat tarkoin todellisuuden mukaan kerrottu; sillä — näin arvellaan — mitä meitä liikuttavat kaksi tuhatta vuotta sitten sattuneet tapaukset? Se, joka näin arvelee, saattaa olla oikeassa, kunhan nuo kuvat on esitetty luonnon mukaisesti; mutta jos suurin osa niistä perustuu yksistään historioitsijan mielikuvitukseen, joudumme saman epäkohdan alaiseksi, jota juuri olemme tahtoneet välttää ja teemme kirjailijoiden määräysmahdille myönnytyksen, jota emme ole tahtoneet tehdä opettajalle. Jos oppilaani ei saa nähdä muita kuin mielikuvituksen hiomia kuvia, pidän parempana, että ne ovat minun oman käteni kuin muiden piirtämiä; ainakin ne silloin soveltuvat hänelle paremmin.

Huonoimmat historioitsijat nuorukaiselle ovat ne, jotka aina lausuvat oman arvelunsa. Esittäkööt ennemmin tosiseikkoja, jotta hän itse saa niitä arvostella; siten hän oppii tuntemaan ihmisiä. Jos tekijän arvostelu häntä alati opastaa, näkee hän kaikki yksinomaan toisen silmällä; ja kun tämä silmä häneltä puuttuu, hän ei enää näe mitään.

Sivuutan meidän ajan historian, ei ainoastaan sentähden, että se on vailla omintakeista luonnetta ja että sen ihmiset kaikki ovat toistensa kaltaiset, vaan myös sentähden, että historioitsijamme, yksinomaan koettaessaan loistaa, laativat vahvavärisiä kuvia, jotka useinkaan eivät esitä mitään.[105] Yleensä muinaisajan historioitsijat tekevät vähemmän muotokuvia ja osottavat vähemmän sattuvaa sukkeluutta kuin arvostelujensa järkevyyttä. Kuitenkin tulee heidänkin joukostaan huolellisesti valita muutamia, eikä aluksi valita niitä, joilla on tarkin arvostelukyky, vaan ne, jotka ovat yksinkertaisimmat. Minä puolestani en tahtois panna nuorukaisen käsiin Polybiosta enkä Sallustiusta. Tacitus on vanhuksien kirja, nuoret eivät sitä kykene ymmärtämään. On tärkeätä, että ensin oppii ihmisten teoista tuntemaan ihmissydämen ensi piirteet, ennenkuin voi tunkea sen syvyyksiin; tulee osata ensin käsittää tosiseikkoja, ennenkuin ymmärtää periaatteita. Periaatteita käsittelevä filosofia kuuluu kokemuksen alaan. Nuorison ei pidä yleistää; koko sen opetuksen tulee tapahtua yksityissäntöjen muodossa.

Tukydidēs on mielestäni historioitsijoiden todellinen peruskuva. Hän kertoo tosiseikat niitä arvostelematta; mutta hän ei laiminlyö ainoatakaan sivuseikkaa, joka on omansa helpottamaan meille noiden tosiseikkojen arvostelemista. Hän asettaa kaiken, mistä kertoo, lukijan silmien eteen; kaukana siitä, että itse asettuisi tapausten ja lukijain väliin, hän päinvastoin itse kokonaan väistyy syrjään; emme luule lukevamme, luulemme näkevämmē. Valitettavasti hän aina puhuu sodista, emmekä näe hänen teoksissaan juuri mitään muuta kuin sellaista, mikä on vähimmin opettavaista, nimittäin taisteluja. "Kymmenen tuhannen palausretki" ja Caesarin historialliset teokset osottavat melkein samoja avuja ja vikoja. Kelpo Herodotos, joka ei tee muotokuvia eikä periaatteellisia huomautuksia, joka on sujuva, teeskentelemätön ja täynnä yksityisseikkoja, mitkä mitä suurimmassa määrin ovat omansa mieltä kiinnittämään ja huvittamaan, olisi kenties paras kaikista historioitsijoista, elleivät nuo samaiset yksityisseikat usein eksyisi yksinkertaisiin lapsellisuuksiin, jotka pikemmin tarvelevät nuorison maun, kuin ne sitä kehittävät. Sillä, joka hänen teoksiaan lukee, tulee jo olla arvostelukykä. En tässä tahdo pitemmältä puhua Liviuksesta, hänenkin vuoronsa on vielä tuleva; mainitsenhan vaan, että hän on politikoitsija ja puhuja, sanalla sanoen kaikkea muuta kuin mikä sopii kysymyksessä olevalle iälle.

Historia on yleensä puutteellinen siinä, ettei se mainitse muita kuin havainnollisia ja huomattavia tapauksia, jotka saattaa muistiin kiinnittää nimien, paikkojen, vuosilukujen ja päivämäärien muodossa; mutta näiden tapausten hitaat ja vähitellen toteutuvat syyt, joita ei samalla tavoin voi panna merkille, jäävät aina tuntemattomiksi. Luullaan usein, että joku taistelukentällä saavutettu voitto tai kärsitty tappio on syynä johonkin vallankumoukseen, joka jo ennen tuota taistelua oli välttämätön. Sota näet vaan tuo ilmi sellaisia tapauksia, jotka jo ovat sisäisten siveellisten syiden aiheuttamia, mutta joita historioitsijat harvoin kykenevät huomaamaan.

Filosofisen tutkimuksen henki on tosin kääntänyt monen tämän vuosisadan kirjailijan punnitsevan huomion tähän suuntaan; mutta minä epäilen, tokko totuus on saavuttava voittoa heidän työstään. Järjestelmä-raivo näet on vallannut heidät kaikki, eikä kukaan koeta nähdä olioita sellaisina kuin ne ovat, vaan sellaisina kuin ne sopivat heidän järjestelmänsä.

Näihin muistelmiin voi lisätä, että historia paljon enemmän osottaa tekoja kuin itse ihmisiä, se kun kuvaa viimeainittuja ainoastaan muutamina erityisinä hetkinä, heidän ollessaan paraatipuvuissaan; se näyttää ainoastaan julkiseen elämään osaaottavan ihmisen, joka on valmistautunut sen varalle, että häntä huomattaisiin. Se ei seuraa häntä hänen taloonsa, työhuoneeseensa, perheeseensä, hänen ystäviensä pariin, se kuvaa häntä ainoastaan sellaisena, kuin hän on edustavana, sanalla sanoen enemmän hänen pukuansa kuin häntä itseään.

Minä puolestani aluksi valitsisin elämäkertoja tutkiakseni ihmissydäntä; sillä niissä ihminen ei voi peittää itseään, historioitsija seuraa häntä kaikkialle, jättämättä hänelle yhtään vapaata hetkeä, yhtään ainoata piilopaikkaa, missä voisi välttää tarkastajan terävää silmää, ja juuri kun toinen luulee parhaiten piilottuneensa, toinen parhaiten hänet paljastaa. "Ne", sanoo Montaigne, "jotka kirjoittavat elämäkertoja, miellyttävät minua kaikkein enimmin, he kun enemmän kiinnittävät huomionsa päätöksiin kuin tapahtumiin, enemmän sisäiseen kuin ulkonaiseen toimintaan; senvuoksi Plutarkos on minun miehiäni."

On totta, että joukkoon liittyneiden ihmisten tai kansojen luonne suuresti eroaa yksityisihmisen luonteesta ja että se tuntisi ihmissydäntä hyvin puutteellisesti, joka ei tutkisi sitä sellaisena kuin se esiintyy ihmispaljoudessa. Mutta yhtä totta on, että tulee alkaa tutkimalla yksityisihmistä voidakseen arvostella ihmisiä ja että se, joka täydelleen tuntisi kunkin yksilön taipumukset, voisi arvata niiden kaikki kansan yhteiskuntaruumiissa tapahtuvat monipuoliset vaikutukset.

Minun on taaskin tässä turvautuminen muinaisajan ihmisiin mainitsemistani syistä sekä sentähden, että nykyajan kirjoitustyylistä on karkotettu kaikki perhe-elämästä noudetut, näennäisesti vähäpätöiset, mutta itse teossa todet ja kuvaavat yksityispiirteet. Tästä syystä meidän kirjailijamme esittävät ihmisiä heidän yksityiselämässään yhtä upeapukuisina kuin he esiintyvät maailman näyttämöllä. Säädyllisyys, jota noudatetaan yhtä ankarasti kirjoituksissa kuin teoissa, ei enää salli julkisesti lausua sellaista, mitä se sallii julkisesti tehtävän. Ja kun siis ei voida kuvata ihmisiä muuten kuin julkisesti esiintyvinä, ei heitä opi tuntemaan sen enempää kirjoista kuin näyttämöiltämme. Turhaan siis uudelleen ja yhä uudelleen kirjoitetaan kuninkaiden elämäkertoja, uutta Suetoniusta ei kuitenkaan ole syntyvä.[106]

Plutarkos on mestari juuri tuollaisten yksityispiirteiden kuvaamisessa, joita me emme enää rohkene tuoda esiin. Hän osottaa vallan jäljittelemätöntä luontevuutta kuvatessaan suuria miehiä pienoispiirteiden muodossa, ja hän on onnistunut niin hyvin näiden piirteiden valinnassa, että usein sana, hymyily tai kädenliike riittää tuomaan esiin hänen sankarinsa luonnetta. Leikkisällä sanalla Hannibal rauhoittaa pelästyneen sotajoukkonsa, niin että se hymyillen seuraa häntä siihen taisteluun, joka saattaa Italian hänen valtoihinsa. Kun näen Agesilauksen kuvattuna keppihevosen selässä, tunnen todellista mieltymystä tähän suuren kuninkaan voittajaan. Kun Caesar kulkee kurjan kylän läpi ja keskustelee ystäviensä kanssa, paljastaa hän huomaamattaan vilpillisyytensä sanoessaan että korkein päämäärä, jota hän tavoitteli, oli tulla Pompejuksen vertaiseksi. Aleksanteri Suuri tyhjentää lääkepikarin sanomatta sanaakaan; tämä on hänen elämänsä kaunein hetki. Aristides kirjoittaa oman nimensä maanpakoonajo-liuskalle, täten vahvistaen liikanimensä.[107] Filopoiimen riisuu yltään vaippansa ja pilkkoo puita kestiystävänsä keittiössä. Tällaisissa esityksissä ilmenee todellinen kuvaustaito. Luonteen peruskuva ei ilmene suurissa piirteissä eikä itse luonne suurissa teoissa, vaan se paljastaa itsensä pienoispiirteissä. Se, mikä tapahtuu julkisessa elämässä, on joko liian jokapäiväistä tai liian valmisteltua. Ja melkein yksinomaan sellaiseen uuden ajan historian kirjoituksen arvokkaisuus sallii historioitsijoidemme kiinnittää huomionsa.

Kuluneen vuosisadan suurimpia miehiä oli kieltämättä Turenne. Hänen elämäkertansa kirjoittajalla on ollut uskallusta tehdä hänen elämäkertansa mieltäkiinnittäväksi mainitsemalla pienoispiirteitä, jotka saattavat meitä häntä tuntemaan ja rakastamaan. Mutta kuinka monta niistä on pidetty välttämättömänä jättää mainitsematta, vaikka ne olisivat saattaneet meitä tuntemaan ja rakastamaan häntä vielä enemmän. Mainitsen tässä niistä vaan yhden, jonka olen saanut luotettavasta lähteestä ja jota Plutarkos ei suinkaan olisi jättänyt mainitsematta, mutta jonka Ramsai epäilemättä olisi sivuuttanut teoksessaan, jos olisi saanut sen tietää.

Eräänä hyvin kuumana kesäpäivänä vikomtti Turenne, lyhyet valkoiset liivit yllä ja yömyssy päässä, nojasi ulos eteisensä ikkunasta. Eräs hänen palvelijoistaan astuu sisään ja luulee, puvun erehdyttämänä, häntä kyökkipalvelijaksi, joka oli hänen hyvä toverinsa. Sisään astunut palvelija lähestyy hiljaa ja antaa herralleen takapuoleen lyönnin kädellä, joka ei suinkaan ollut kevyt. Lyönnin esine kääntyy heti ympäri. Palvelija huomaa pelosta vavisten herransa kasvot. Hän heittäytyy vallan masentuneena polvilleen: "Armollinen herra, luulin teitä Yrjökseksi"... "Vaikkapa olisinkin ollut Yrjö", huudahtaa Turenne, hieroen takapuoltaan, "et olisi saanut lyödä niin kovasti." Tällaista eivät nykyajan kirjailijat rohkene kertoa. Te kurjat ihmiset! olkaa alati vailla luonnollisuutta ja sydäntä; paaduttakaa mielenne arvottomassa säädyllisyydentunteessanne ja saattakaa itsenne ylenkatsotuiksi jäykässä arvokkaisuudessanne! Mutta sinä, kelpo nuorukainen, joka luet kertomuksen tästä piirteestä, ja joka heltyen tunnet tuota lempeyttä, mitä Turenne osotti ensi vihankuohauksessakin, lue edelleen miten tuossa suuressa miehessä oli pieniä heikkouksiakin, niin pian kuin oli kysymys hänen syntyperästään ja nimestään. Huomaa, että tämä sama Turenne aina alttiisti itse astui syrjään veljensäpojan edestä, jotta selvästi olisi nähty, että tämä lapsi oli hallitsevan suvun pää. Vertaa toisiinsa näitä vastakohtia, rakasta luontoa, halveksi yleistä mielipidettä ja opi tuntemaan ihminen.

Hyvin harvat ihmiset kykenevät käsittämään minkä vaikutuksen täten ohjattu lukeminen voi tehdä nuorukaisen kokemattomaan mieleen. Oltuamme kumartuneina kirjojen yli lapsuudesta alkaen ja

tottuneina lukemaan ajattelematta, lukemamme tekee meihin varsin vähän vaikutusta, etenkin sentähden, että meillä itsellämme jo on samat intohimot ja ennakkoluulot kuin historian ja elämäkertojen kuvaamalla ihmisillä. Kaikki, minkä he tekevät, tuntuu meistä luonnolliselta, me kun olemme poikenneet luonnollisuuden tilasta ja kun arvostelemme muita itsemme mukaan. Mutta kuvitelkaapas minun periaatteideni mukaan kasvatettua nuorukaista, esimerkiksi minun Émileäni, jonka kahdeksantoista vuotta kestänyt tunnollisen huolellinen kasvatusta on pitänyt pääsilmämääränään kehittää hänen arvostelukykyensä tervejärkiseksi ja säilyttää hänen sydämensä turmeltumattomana. Kuvitelkaa häntä, esiripun noustessa ensi kertaa, luomassa katseensa maailman näyttämölle tai ennemmin seisovana näyttämön takana ja nähden näyttelijöiden pukeutuvan ja riisuutuvan sekä laskien ne köydet ja väkipyörät, joiden liikuttama karkea koneisto häikäisee katsojien silmiä. Pian on hän ensi hämmästyksestä toinnuttuaan tunteva häpeää ja ylenkatsetta sukuansa kohtaan. Hän on närkästyen huomaava koko ihmiskunnan pettävän itseään ja alentuvan tällaisiin lasten leikkeihin. Hän on sureva sitä, että veljet raatelevat toisiaan turhien haaveiden vuoksi ja että he muuttuvat villipedoiksi, kun eivät ole tyytyneet olemaan ihmisiä.

Jos oppilaalla vaan on luonnollista taipumusta, jos opettaja varovasti valitsee hänelle aiottua kirjallisuutta ja jos hän ohjaa häntä siihen suuntaan kuin hänen ajatuksenjuoksunsa tulee käydä, on varmaa, että tämäntapainen lukeminen on tarjoava oppilaalle oppijakson käytännöllistä filosofiaa, joka epäilemättä on parempi ja helpommin tajuttavissa kuin kaikki ne turhanpäiväiset filosofeeraukset, joilla nuorukaisten päät sekotetaan kouluissamme. Seurattuaan Pyrrhoksen seikkailunomaisia tuumia Kineas kysyy häneltä, minkä sellaisen todellisen edun hänelle voipi tuottaa maailman valloitus, jota etua hän ei jo nykyhetkestä nauttisi ilman niin suurta vaivannäköä. Meistä tämä kysymys tuntuu sukkeluudelta, joka pian haihtuu mielestämme. Mutta Émile on pitävä sitä hyvin viisaana huomautuksena, jonka hänkin heti olisi tehnyt ja joka ei koskaan ole haihtuva hänen mielestään, siinä kun ei ole mitään vastaista ennakkoluuloa, joka voisi estää sen vaikutusta. Kun Émile sitten lukee tämän huimapäisen miehen elämää, on hän huomaava miten kaikki hänen suuret tuumansa lopulta johtivat hänet siihen, että hän sai surmansa naisen kädestä, eikä hän ole ihaileva tuota näennäistä sankarillisuutta, vaan on tuon suuren sotapäällikön kaikissa urotöissä ja tuon suuren valtiomiehen kaikissa juonissa ainoastaan huomaava toimenpiteitä ja askeleita, jotka saattoivat hänet tuon tuhoatuottavan tiilikiven alle, joka halvan kuoleman muodossa teki lopun hänen päiväistään ja tuumistaan.[108]

Tosin eivät kaikki valloittajat ole suistuneet surman suuhun, eivätkä kaikkien vallananastajien yritykset ole rauenneet mitättömiin. Monet heistä saattavat näyttää onnellisiltakin niiden mielestä, jotka ovat takertuneet yleisiin ennakkoluuloihin. Mutta se, joka kiintymättä ulkokuoreen, arvostelee ihmisten onnea ainoastaan heidän sydämensä tilan mukaan, on pitävä heidän menestymistäänkin heidän onnettomuutenaan, sillä hän huomaa miten heidän halunsa ja kalvavat huolensa laajenevat ja kasvavat heidän onnensa mukana, hän huomaa miten he hengästyvät yhä pyrkiessään eteenpäin, ilman että kuitenkaan koskaan saavuttavat päämääräänsä. Hän on pitävä heitä noiden kokemattomien matkailijoiden kaltaisina, jotka ensi kerran kulkevat alpeilla ja luulevat joka rinnettä kiivetessään pääsevänsä alppien yli, mutta jotka saavuttuaan huipulle näkevätkin edessään vielä korkeampia alppihuippuja.

Sittenkuin Augustus oli masentanut omat kansalaisensa ja kukistanut kilpailijansa, hän hallitsi neljäkymmentä vuotta suurinta valtakuntaa, mikä koskaan on ollut olemassa. Mutta estikö koko tämä ääretön valta häntä survaisemasta päätään palatsinsa muuriin ja täyttämästä avarata linnaansa huudoillaan, kun hän Varukselta vaati takaisin hävitettyjä legioniansa? Vaikka hän olisikin voittanut kaikki vihollisensa, niin mitä nämä turhat voitot olisivat häntä hyödyttäneet, kun kaikenlaiset vastukset lakkaamatta versoivat hänen ympärillään, kun hänen rakkaimmat ystävänsä väijyivät hänen henkeänsä ja kun hän sai itkeä kaikkien omaistensa häpeää tai kuolemaa? Tuo poloinen tahtoi hallita maailmaa eikä osannut hallita omaa huonettaan. Mikä oli seuraus tästä laiminlyömisestä? Hän näki veljenpoikansa, ottopoikansa ja vävynsä kuolevan näiden parhaassa iässä. Hänen tyttärenpoikansa joutui niin ahtaalle, että hänen täytyi syödä patjansa täytettä pitkittääkseen muutamaksi tunniksi kurjaa elämäänsä; hänen tyttärensä ja tyttärenäkönsä kuolivat peitettyään hänet häpeällään, toinen kurjuuteen ja nälkään autiolla saarella, toinen vankilassa mestaajan kädestä. Hän itse, onnettoman perheensä viimeksi elävä jäsen, antoi oman vaimonsa taivuttaa hänet jälkeläisekseen määräämään ihmishirviön. Tämä oli tuon maailmanhallitsijan kohtalo, jota niin suuresti on ylistelty maineensa eikä onnensa vuoksi. Tokkohan yksikään hänen maineensa ja onnensa ylistäjistä tahtoisit sitä saavuttaa samasta hinnasta?

Olen tässä ottanut esimerkiksi kunnianhimon. Mutta kaikkien inhimillisten intohimojen temmellyys tarjoaa samanlaista opetusta sille, joka tahtoo tutkia historiaa oppiakseen itseään tuntemaan sekä tulla viisaaksi vainajien kustannuksella. Nyt lähenee se aika, jolloin Antoniuksen elämä on tarjoava nuorukaiselle paljon lähemmältä omaksuttavaa opetusta kuin Augustuksen elämä. Émile on tuskin osaava selvittää itselleen kaikkia noita vieraita seikkoja, jotka kohtaavat hänen huomiotaan tällä hänen uudella tutkimusalallaan. Mutta hän on osaava karkottaa intohimojen harhakuvat, jo ennenkuin ne

syntyvät. Ja kun hän huomaa, että ne kaikkina aikoina ovat soaisseet ihmisiä, hän käsittää jo edeltäpäin millä tavoin ne tulisivat häntä sokaisemaan, jos hän antautuisi niiden valtoihin. Nämä opetukset eivät tosin ole hänelle soveliaat, sen hyvin tiedän; ehkä ne tarvittaessa ovat liian myöhäiset ja riittämättömät; mutta muistakaa, ettei tarkoitukseni ole ollutkaan niitä johtaa tästä historian lukemisesta. Sitä alettaessa asetinkin toisen päämäärän; ja jos se ei ole täydelleen saavutettu, on syy opettajan.

Ottakaa huomioon että itserakkauden kehityttyä vertailunalainen *minä* alati toimii ja ettei nuorukainen koskaan tarkkaa muita palaamatta omaan itseensä ja vertaamatta itseään muihin. Tulee siis tietää mille sijalle hän asettuu vertaistensa parissa, heitä tutkittuaan. Olen huomannut siitä tavasta, jolla nuoriso pannaan lukemaan historiaa, että annetaan nuorten itsensä ikäänkuin muuttua kaikiksi niiksi henkilöiksi, joista lukevat, että annetaan heidän vuoroin olla Cicerona, Trajanuksena, Aleksanterina; täten heidät estetään tunkemasta itseensä ja kukin huomaa haikeudekseen, ettei olekaan muuta kuin mitä itse on. Tällä menettelytavalla on kieltämättä edulliset puolensa. Mutta jos Émileni vaan kerrankin tuollaista vertailua tehdessään tahtoisi olla toinen kuin mikä hän itse on, olkoonpa tuo hänen ihannekuvansa sitten vaikka Sokrates tai Cato, niin kaikki on hukassa. Se, joka rupeaa tulemaan vieraaksi itselleen, lopulta unhottaa itsensä kokonaan.

Filosofit eivät suinkaan tunne ihmisiä parhaiten; sillä he näkevät heitä ainoastaan filosofian ennakkoluulojen valossa, enkä minä tunne ainoatakaan tiedettä, jolla niitä olisi niin paljo. Villi-ihminen arvostelee meitä paljon tervejärkisemmin kuin mikään filosofi. Tämä näet tuntee omat vikansa, paheksuu meidän vikojamme ja sanoo itsekseen: "me olemme kaikki häijyjä." Villi taas tarkastaa meitä ollen vapaa mielenliikutuksesta ja sanoo: "te olette mielettömiä." Hän on oikeassa, sillä ei kukaan tee pahaa itse pahan vuoksi. Minun oppilaani on tuon villin kaltainen, ero on vaan se, että Émile, joka on enemmän ajatellut ja verrannut toisiinsa käsitteitä sekä nähnyt lähempää erehdyksiämme, on enemmän varuillaan itsensä suhteen ja tekee johtopäätöksiään ainoastaan siitä minkä tuntee.

Meidän omat intohimomme ovat syynä siihen, että paheksomme toisten ihmisten intohimoja; oma etumme panee meitä vihaamaan häijyjä. Jos he eivät tekisi meille mitään pahaa, tuntisimme heitä kohtaan enemmän sääliä kuin vihaa. Se paha, minkä häijyt ihmiset meille tekevät, saattaa meidät unhottamaan sen pahan, jonka he tekevät itselleen. Antaisimme heille helpommin anteeksi heidän paheensa, jos voisimme tietää kuinka suuresti heidän oma sydämensä heitä rankaisee. Heidän syyllisyytensä me kyllä huomaamme, mutta heidän rangaistustaan emme näe; edut ovat ilmeiset, mutta rangaistus toteutuu sisällisesti. Se, joka luulee nauttivansa paheidensa hedelmistä, on itse teossa yhtä suuren sisäisen levottomuuden ahdistama kuin jos hän ei olisi aikeissaan onnistunut. Levottomuuden esine tosin on muuttunut, mutta itse levottomuus on yhtä suuri. Turhaan sellainen ihminen kerskaa onnestaan ja salaa sydämensä tilan; hänen käytöksensä paljastaa sen hänen tahtomattansakin. Mutta jotta sitä voisi huomata, tulee itse olla vapaa tästä tilasta.

Ne intohimot, jotka meillä ovat yhteiset muiden kanssa, miellyttävät meitä; ne taas, jotka ovat ristiriidassa omien taipumustemme kanssa, herättävät paheksumistamme. Ja niistä johtuvalla epäjohtomukaisuudella moitimme sellaista, jota kernaasti jäljittelisimme, jos olisimme toisten asemassa. Vastenmielisyys ja harhaluulo ovat välttämättömät, jos meidän on pakko toisen puolelta kärsiä sellaista pahaa, minkä itse tekisimme, jos olisimme hänen sijassaan.

Mitä siis on tarpeen jotta voisi oikein arvostella ihmisiä? Suuri harrastus oppia heitä tuntemaan ja suuri puolueettomuus arvostelemisessa, kyllin tunteellinen sydän käsittämään kaikki inhimilliset intohimot ja tarpeeksi tyyneyttä niitä välttämään. Jos elämässä yleensä on tähän tutkimukseen soveltuvaa ajankohtaa, se on tämä, jonka olen valinnut Émilelle. Aikaisemmin ihmiset olisivat olleet hänelle vieraat, myöhemmin hän olisi ollut heidän kaltaisensa. Yleinen mielipide, jonka vallan hän näkee edessään, ei vielä ole saanut valtaa häneen nähden, ne intohimot, joiden vaikutuksen hän huomaa, eivät vielä ole päässeet riehumaan hänen sydämessään. Hän on ihminen, hän harrastaa veljiensä menestystä; hän on oikeamielinen, hän arvostelee vertaisiaan. Mutta jos hän arvostelee heitä oikein, ei hän suinkaan tahtoisi olla kenenkään sijassa; sillä kun kaikkien heidän itsensä aiheuttamien kärsimysten tarkoitus perustuu sellaisiin ennakkoluuloihin, joita hänellä ei ole, tuntuu tuo tarkoitus hänestä joutavalta ja tyhjältä. Kaikki, mitä *hän* haluaa, on hänen saavutettavissaan. Kenestä hän olisikaan riippuvainen, hän kun riittää itselleen ja on vapaa ennakkoluuloista? Hänellä on vahvat käsivarret ja hyvä terveys;[109] hän on kohtuuden ystävä, hänellä on vähän tarpeita ja kyky niitä tyydyttää. Ollen ehdottoman vapauden ravitsema hän kuvittelee orjuutta suurimmaksi onnettomuudeksi. Hän surkuttelee noita poloisia kuninkaita, jotka ovat alamaistensa orjia; hän surkuttelee noita raukkoja, jotka kuvittelevat olevansa viisaita, mutta jotka kuitenkin laahaavat arvottoman maineensa kahleita; hän surkuttelee noita houkkiomaisia rikkaita, jotka ovat ylellisyytensä marttyyreitä; hän surkuttelee noita kerskailevia irstailijoita, jotka teeskentelevät tuntevansa mielihyvää, vaikka koko elinaikansa ikävästyvätkin. Hän surkuttelisi sellaista vihamiestäkin, joka tekisi hänelle pahaa, sillä hän huomaisi hänen häijyydestään, että hän olisi onneton. Hän ajattelisi näin: koska tuo mies on katsonut tarpeelliseksi vahingoittaa minua, hän on saattanut kohtalonsa riippuvaiseksi minun kohtalostani.

Vielä askel eteenpäin, niin olemme saavuttaneet päämäärän. Itserakkaus on hyödyllinen, mutta samalla vaarallinen ase; usein se haavoittaa kättä, joka sitä käyttää, ja harvoin se tekee hyvää samalla tekemättä pahaa. Kun Émile ajattelee asemaansa ihmiskunnassa ja huomaa sen niin onnelliseksi, saattaa hänelle tulla se kiusaus, että lukee oman järkensä kunniaksi sen, minkä kasvattajan järkevä huolenpito on aikaansaanut, ja että lukee onnensa omaksi ansiokseen. Hän on sanova itsekseen: "minä olen viisas, ja ihmiset ovat hulluja." Samalla kun hän heitä säälii, hän heitä halveksii; pitäen itseään onnellisena on hän arvaava onnensa liian korkeaksi, ja luullen itseään muita onnellisemmaksi luulee hän sitä paremmin ansainneensa. Tämä erehdys on enimmin pelättävissä, se kun on vaikein syrjäyttää. Jos hän säilyttäisi tällaisen vakaumuksen, olisi hän varsin vähän hyötynyt kasvatuksestamme; ja jos pitäisi valita kahden pahan välillä, luulen melkein, että valitsisin ennakkoluulot harhakuvineen kuin tämäntapaisen ylpeyden.

Suuret miehet eivät erehdy etevämyytensä suhteen; he sen huomaavat ja tuntevat ja ovat siitä huolimatta vaatimattomia. Kuta suuremmat henkiset lahjat heillä on, sitä enemmän he tuntevat kuinka paljo heiltä puuttuu. He eivät ylpeile siitä, että ovat meitä etevämmät, vaan ovat pikemmin nöyrät siitä, mikä heiltä puuttuu, ja mitä tulee heidän yksinomaisiin luonnonlahjoihinsa, ovat he liian järkevät kopeillakseen lahjoista, joita eivät itse ole itselleen antaneet. Rehellinen mies voipi olla ylpeä hyveestään, se kun on jotakin hänestä itsestään aiheutunutta; mutta mistä lahjakas mies oikeastaan olisi ylpeä? Oliko kenties Racinen ansio, ettei hän ollut Pradon'in kaltainen ja Boileau'n ansio, ettei hän ollut Cotin'in[110] kaltainen.

Tässä on vielä otettava huomioon vallan toinen seikka. Pysykäämme alati tavallisuuksien alalla. En ole edellyttänyt oppilaassani harvinaista neroa enkä myöskään täydellistä lahjattomuutta. Olen valinnut hänet keskinkertaisesti lahjakkaiden joukosta, osottaakseni mitä kasvatustavoitteen voi vaikuttaa ihmiseen. Kaikki harvinaiset tapaukset ovat poikkeuksia säännöistä. Kun siis Émile, johtuen kasvatustavastani, pitää omaa katsantotapaansa, käytöstään ja tunne-elämäänsä muiden vastaavia ominaisuuksia parempina, hän on oikeassa. Mutta jos hän tämän vuoksi luulee olevansa luonnonlahjoiltaan etevämpi sekä enemmän luonnon suosima kuin muut, hän on väärässä. Hän erehtyy, hänen erehdyksensä on poistettava tai edeltäpäin ehkäistävä, muuten on syytä pelätä, että on liian myöhäistä sitä karkottaa.

Ei ole ainoatakaan mielettömyyttä, josta ei voisi parantaa ihmistä, ellei hän ole täysi hullu, paitsi turhamielisyyttä. Tästä näet voi parantaa ainoastaan kokemus, jos yleensä mikään keino siitä parantaa; ainakin saattaa sen syntyessä estää sitä kasvamasta. Älkää siis yrittäköäkään tuhlailla nuorukaiselle kauniita järkeviä puheita, todistaaksenne hänelle, että hän on ihminen kuin muutkin ja samojen heikkouksien alainen. Antakaa hänen itsensä sitä kokea, muuten hän ei koskaan ole sitä huomaava. Tässä on taas sellainen tapaus, että minun on poikkeaminen omista säännöistäni, nimittäin se tapaus, että tahallisesti panen oppilaani alttiiksi sellaisille tapahtumille, jotka ovat omansa todistamaan hänelle, ettei hän ole meitä viisaampi. Edellämämainitun silmäkääntäjän seikkailuja voisi monella tavoin toistaa. Antaisin imartelijoiden häneen nähden käyttää koko taitoaan; jos huimapäät viekottelisivat hänet johonkin ajattelemattomaan tekoon, antaisin hänen kärsiä sen tuottamat ikävät seuraukset; jos veijarit houkuttelisivat hänet pelaamaan, jättäisin hänet heidän käsiinsä ja antaisin heidän pettää häntä.[111] Antaisin heidän suitsuttaa hänelle ylistysuhria, vetää häntä nenästä ja peijata häneltä hänen rahansa. Ja kun he olisivat ryöstäneet hänet puti puhtaaksi ja lopuksi nauraisivat hänelle, minä vielä päälle päätteeksi hänen läsnäollessaan kiittäisin heitä siitä opetuksesta, jonka ovat suvainneet hänelle antaa. Ainoa ansa, johon joutumasta häntä tarkoin suojelisin, olisi portot. Ainoa huojennus, jonka hänelle myöntäisin olisi se, että hänen kanssaan jakaisin kaikki ne vaarat, joiden alaiseksi antaisin hänen joutua, sekä kaikki solvaukset, jotka tulisivat hänen osakseen. Kärsisin kaikkea tätä vaieten, valittamatta ja soimaamatta, koskaan hänelle sanomatta sanaakaan. Saattaa olla varma siitä, että tämä johdonmukainen hienotunteisuus ja kaikki ne kärsimykset, joita hän on nähnyt minun kestävän hänen tähtensä, tekevät suuremman vaikutuksen hänen sydämeensä kuin hänen omat kärsimyksensä.

En malta olla tässä huomauttamatta kasvattajien väärästä arvokkuudesta, he kun turhanpäiten näyttelivät oppineen osaa, alentaen oppilaitaan ja kohdellen heitä aina lapsina ja koettaen aina olla yläpuolella heitä kaikessa, minkä antavat heidän tehdä. Sen sijaan, että näin masennetaan heidän nuorta rohkeuttaan, ei pitäisi säästää mitään kohottaakseen heidän itseluottamustaan. Kasvattajan tulee kohdella heitä vertaisinaan, jotta heistä todella tulisi hänen vertaisensa; ja jos he eivät vielä kykene kohoamaan hänen tasalleen, tulee kasvattajan häpeättä ja empimättä alentua heidän tasalleen. Hänen tulee ajatella, ettei hänen kunniansa enää ole hänessä itsessään, vaan hänen oppilaassaan; hänen tulee jakaa hänen vikansa, poistaakseen ne. Hänen tulee noudattaa tuon uljaan roomalaisen esimerkkiä, joka nähdessään sotajoukkonsa pakenevan ja voimatta jälleen koota sitä, asettui soturiensa etunensä ja huusi: "he eivät pakene, vaan seuraavat päällikköänsä." Menettikö hän tämän kautta kunniansa? Kaikkea muuta. Täten uhraten kunniansa hän sitä vaan lisäsi. Velvollisuudentunnon voima ja hyveen kauneus nostavat tahtomattammekin hyväksymisemme ja ihailumme ja kumoavat mielettömät ennakkoluulomme. Jos minä saisin korvapuustin täyttäessäni niitä velvollisuuksia, jotka Émilien kasvatustavoitteen minulle asettaa, niin en suinkaan kostaisi tuota korvapuustia, vaan olisin siitä

kaikkiällä ylpeä, ja epäilen suuresti, voisiko missään maailmassa olla niin halpamielistä ihmistä, ettei hän minua siitä entistä enemmän kunnioittaisi.[112]

Kuitenkaan ei oppilas saa olettaa opettajansa arvostelukykyä ja kokemusta yhtä rajoitetuksi kuin hänen omansa on eikä luulla että opettaja on yhtä helposti petettävissä kuin hän itse. Sellainen käsitys on luonnollinen lapsessa, joka ei osaa havaita ja vertailla ja joka luulee kaikkien ihmisten olevan hänen kannallaan ja joka ei anna luottamustaan kellekään, joka ei osaa asettua sen kannalle. Mutta Émilien ikäinen nuorukainen, joka jo on melkoisen järkävä, ei enää ole niin hölmö, että noin suuresti erehtyisi, ja varsin paha olisi, jos niin olisi laita. Se luottamus, jota hänen tulee tuntee kasvattajaansa, on toisenlainen. Sen tulee perustua järjen vaikutus voimaan, tietojen etevämmyyteen, sanalla sanoen etevyyksiin, joita nuorukainen kykenee tuntemaan ja joiden hyödyn häneen itseensä nähden hän käsittää. Pitkä kokemus on tuottanut hänelle sen vakaumuksen, että hänen kasvattajansa häntä rakastaa, että tämä kasvattaja on viisas ja valistunut mies, joka tahtoo hänen onneaan ja tekee sellaista, mikä voi tuottaa hänelle tuon onnen. Hän siis epäilemättä tietää, että hänen oman etunsa vuoksi tulee kuunnella hänen neuvojansa. Jos siis opettaja antaisi pettää itseään kuten oppilas, hän menettäisi oikeuden oppilaaltaan vaatia kuuliaisuutta ja hänelle jaella opetusta. Vielä vähemmän oppilas saa olettaa, että opettaja tahallaan antaa hänen langeta ansoihin tai että hän itse virittää ansoja hänen yksinkertaisuudelleen. Mitä siis tulee tehdä, jotta samalla vältettäisiin nämä kaksi vaikeutta? Parasta ja luonnollisinta on olla teeskentelemätön ja totuutta harrastava kuten oppilaskin, huomauttaa hänelle häntä uhkaavia vaaroja, ja lisäksi näyttää ne hänelle selvästi, havainnollisesti, mutta liioittelematta, ilman äreyttä ja turhantarkkaa pitkävetisyyttä, ennen kaikkea antamalla neuvoja käskyjen muodossa, ainakaan ei ennen kuin neuvonne ovat käskyiksi muuttuneet ja käskävä äänenpaino on tullut välttämättömäksi. Jos hän sitten itsepäisesti pitää kiinni omasta tahdostaan, kuten hyvin usein saattaa tapahtua, niin älkää enää sanoko hänelle mitään. Jättäkää hänet vapaaksi, seuratkaa häntä ja menetelkää samoin kuin hän, vieläpä päälle päätteeksi iloisesti, teeskentelemättä, antautukaa hovin valtoihin jos suinkin mahdollista yhtä hilpeämielisesti kuin hän. Jos tämän menettelytavan seuraukset käyvät arveluttaviksi, niin olettehan te läsnä niitä ehkäisemässä; kieltämättä nuorukainen, nähdessään sekä kokemukseen perustuvan arvostelukykyne että ystävällisyytenne, on tunteva kunnioitusta edellistä ja kiitollisuutta jälkimäistä kohtaan. Kaikki hänen vikansa ovat siteitä, jotka hän itse tarjoaa teille, voidaksenne tarvittaessa häntä niiden avulla pidättää. Tässä kohdin on opettajan suurin taito siinä, että osaa aiheuttaa opettavia tilaisuuksia ja ohjata kehotuksiaan niin, että edeltäpäin tietää milloin nuorukainen myöntyy ja milloin hän tekee vastarintaa, jotta voi alati tarjota hänelle kokemuksen antamaa ohjausta, koskaan panematta häntä alttiiksi liian suurille vaaroille.

Huomauttakaa hänelle niitä vikoja, joihin hän osottaa taipumusta, ennenkuin hän joutuu niiden valtoihin. Jos hän jo on niiden alaiseksi joutunut, niin älkää moittiko häntä niistä, siten näet vaan kiihottaisitte ja paaduttaisitte hänen itserakkauttaan. Opetus, joka herättää närkästystä, ei tuota hyötyä. En tiedä mitään sopimattomampaa soimausta kuin tämä: "Olinhan sen sinulle sanonut." Paras keino muistuttaa oppilaallenne mitä olette hänelle sanonut on se, että näytätte unhottaneenne sen. Päinvastoin, kun huomaatte hänen olevan häpeissään siitä, ettei ole teitä uskonut, haihduttakaa lempeästi nuo hänen häpeäntunteensa sydämellisillä sanoilla. Hän on epäilemättä hellästi kiintyvä teihin, huomattessaan että te unhotatte itsenne hänen tähtensä, ettette häntä mahtipontisesti vielä lisäksi nolaa, vaan että häntä lohdutatte. Mutta jos hänen oman mielipahansa lisäksi vielä häntä soimaatte, rupeaa hän teitä vihaamaan ja on pitävä sääntönään olla kuuntelematta neuvojanne, ikäänkuin näyttääkseen, ettei hän pidä niitä yhtä tärkeinä kuin te.

Sitäpaitsi lohdutuksenne muoto saattaa häntä hyödyttää, ja sen se tekee vielä suuremmassa määrin, jos hän ei sen vilpittömyyttä epäile. Jos esimerkiksi sanotte hänelle, että lukemattomat muut ovat syypäät samoihin vikoihin kuin hän, panette hänen aikeilleen aika salvan ja oikaisette häntä, vaikka näytätte häntä ainoastaan säälivän. Siihen näet, joka luulee olevansa muita ihmisiä parempi, kehotus hakea lohdutusta heidän esimerkistään epäilemättä vaikuttaa hyvin masentavasti, sillä se johtaa siihen ajatukseen, että hän enintään voi väittää, että he eivät ole häntä paremmat.

Tähän vikojen aikaan soveltuvat hyvin tarut ja sadut. Arvostelemalla syyllistä vieraan naamarin muodossa oikaisemme häntä loukkaamatta. Ja hän ymmärtää silloin, ettei tuo satu ole valhetta, huomattessaan minkä totuuden se sisältää häneen itseensä nähden. Lapsi, jota ei koskaan ole petetty imartelevalla ylistelyllä, ei ymmärrä mitään ylempänä tutkistelemastani eläinsadusta. Mutta se ajattelematon nuorukainen, joka juuri on joutunut imartelijan petoksen uhriksi, käsittää ihmeen hyvästi, että korppi oli suuri hölmö. Täten hän yksityistapauksesta johtaa yleisen ohjesäännön; ja hänen saavuttamansa kokemus, jonka muuten pian unhottaisi, painuu sadun avulla hänen mieleensä. Ei ole ainoatakaan moraalista tietoa, jota ei voisi saavuttaa muiden tai oman kokemuksen nojalla. Niissä tapauksissa, jolloin on vaarallista itse saavuttaa tällainen kokemus, johdettakoon se historiasta. Mutta jos omalla kokeilulla ei ole vahingollisia seurauksia, on parasta että nuori mies siihen antautuu; sitten saattaa satujen avulla muodostaa hänen tuntemistaan yksityistapauksista yleisiä ohjesääntöjä.

En kuitenkaan tarkoita, että näiden ohjesääntöjen tulee olla täysin kehitettyjä tai edes sanoin

lausuttuja. Ei mikään ole niin turhaa ja nurinkurista kuin se moraalinen opetus, joka asetetaan useimpien eläinsatujen loppuun, ikäänkuin tämä moraalinen ei selviäisi tai ikäänkuin sen ei ainakin pitäisi selvittää itse sadusta, niin että lukija sen huomaa. Miksi siis liittämällä tämä moraalinen loppuun riistetään häneltä huvi itse löytää se. Opettamistaito piilee siinä, että oppilas tuntee huvia opetuksesta. Jotta se siis häntä huvittaisi, ei hänen oma järkensä saa jäädä siihen määrään toimettomaksi puheenne suhteen, ettei hänellä ole mitään tekemistä ymmärtääkseen teitä. On tärkeätä että opettajan itserakkaus aina antaa sijaa oppilaankin itserakkaudelle; on tärkeätä, että oppilas voi itsekseen sanoa: minä käsitan, tajuan, toimin ja opin. Syynä siihen, että italialaisen komedian ilveilijä tekee ikävystyttävän vaikutuksen on muun muassa se että hän yhä selittelee katsojille kömpelöitä sukkeluuksia jotka kaikki ilman sitäkin liian hyvin ymmärtävät. Minä puolestani en ollenkaan tahdo, että opettaja ja vielä vähemmän kirjailija, olisi tuollainen ilveilijä Tulee aina saattaa itsensä ymmärrettäväksi; mutta ei pidä sanoa kaikkea: se näet, joka sanoo kaiken, sanoo itse teossa sangen vähän, sillä lopulta ei kukaan häntä kuuntele. Mitä merkitsevät nuo neljä säettä jotka La Fontaine liittää sen satunsa loppuun joka kertoo pöyhistelevästä sammakosta? Pelkääkö hän ettei häntä olla ymmärretty? Tarvitseeko tämän suuren maalaajan kirjoittaa nimet niiden esineiden alle joita kuvaa? Kaukana siitä, että hän täten yleistäisi moraaliensa, hän yksityistää sitä ja ikäänkuin rajoittaa sen mainitsemiinsa esimerkkeihin ja estää ulottamasta sitä muihin. Minä neuvoisin ennenkuin lasketaan tämän verrattoman tekijän sadut nuorukaisen käteen, jättämään niistä pois nuo johtopäätökset, joiden avulla tekijä vaivaa itseään selittämällä sellaista, minkä jo on sanonut yhtä selvästi kuin miellyttävästi. Jos ei oppilaanne ymmärrä noita satuja ilman loppuselitystä, voitte olla varma siitä, ettei hän niitä ymmärrä edes tämän avulla.

Olisi varsin tärkeätä, että mainitun kirjailijan sadut luettaisiin järjestyksessä, joka enemmän vastaisi kasvattavaa tarkoitusta ja nuorukaisen tunne-elämän ja tietojen kehitysmäärää. Saattaako kuvitella mitään järjettömämpää kuin se, että seurataan satukokoelman numerojärjestystä, ottamatta huomioon tarpeen ja tilaisuuden vaatimusta! Ensin siinä on satu korpista, sitten heinäsiirkasta,[113] sitten sammakosta, sitten kahdesta muulista j.n.e. Mieleeni johtuu etenkin satu muuleista, muistelllessani nuorukaista, joka oli kasvatettu pankkialaa varten ja jonka päähän oli ahdettu mitä kummallisimpia ajatuksia tämän uran erinomaisuudesta. Tämä nuorukainen luki, oppi ulkoa, lausui ja lausui toistamiseen tätä satua lukemattomat kerrat, siitä koskaan saamatta epäedullista käsitystä urasta, jolle hän oli määrätty. Enpä koskaan ole nähnyt lasten kelvollisesti käytännössä toteuttavan lukemansa sadun opetusta, enkä edes koskaan ole tavannut ketään, joka olisi koettanut heitä saattaa sitä toteuttamaan. Tällaisen ulkoluvun verukkeena on siveellinen opetus; mutta sekä äidin että lapsen todellinen tarkoitus onkin se, että lukuisa koolla oleva seura kääntäisi huomionsa pienokaiseen, kun hän lausuu satujaan. Hän unhottaakin ne kaikki suuremmaksi tultuaan, silloin kun ei enää kysytä niiden esittämistä, vaan niiden opetuksien noudattamista. Sanon siis vielä kerran, että ainoastaan aikaihmiset voivat tuollaisista saduista oppia, ja nyt on se aika käsissä, jolloin Émilien tulee niihin ryhtyä.

Tarkoitukseni ei suinkaan ole kajota kaikkiin yksityiskohtiin, ja sen vuoksi osotan yleispiirtein mitkä tiet johtavat pois oikealta tieltä, jotta opittaisiin niitä välttämään. Luulen että oppilaanne seuraten minun osottamaani tietä on ostava itselleen ihmisten ja itsensä tuntemusta mahdollisimman halvalla hinnalla ja että te saatatte hänet kykeneväksi tarkastamaan onnen vaiheita, ilman että kadehtii sen suosikkeja, sekä tyytymään itseensä, ilman että luulee olevansa muita ihmisiä viisaampi. Aluksi olette hänestä tehnyt toimivan henkilön, sittemmin tehdäkseen häntä katsojan; nyt on työnne vietävä perille saakka; katsojien istuimilta näet havaitsemme esineet sellaisina, kuin ne näyttävät olevan; itse näyttämöllä näemme ne sellaisina kuin ne ovat. Saadaksemme yleiskatsauksen jostakin, tulee meidän asettua määrämätkan päähän: mutta nähdäksemme yksityiskohdat tulee meidän lähestyä tarkastuksemme esinettä. Mutta millä oikeudella nuorukainen astuu sisään maailman hyörinään? Mikä oikeus hänellä on perehtyä näihin synkkiin mysteerioihin? Pelkät huvitukset täyttävät hänen ikänsä harrastukset; tähän saakka on hänen määräysvaltansa rajoittunut yksistään häneen itseensä, ja tämä määräysvalta ei merkitse juuri mitään. Ihminen on arvottomin kaikista tavaroista; ja tärkeistä omistamisoikeuksista on oman persoonamme omistaminen aina kaikkein vähäpätöisin.

Kun näen miten vilkkaimman toiminnan iässä annetaan nuorukaisten harjottaa puhtaasti mieteperäisiä opintoja, ja miten he sitten ilman vähintäkään kokemusta sysätään ulos maailmaan ja toimiin, loukataan mielestäni yhtä paljo järkeä kuin luontoa, enkä enää ihmettele että niin harvat ihmiset tietävät, miten heidän tulee menetellä ja käyttäytyä. Mikä eriskummainen ajatussuunta saattaakaan meidät oppimaan niin paljon hyödyttömiä seikkoja, kun toiminnan taitoa sitävastoin pidetään vallan arvottomana! Väitetään, että meitä kasvatetaan yhteiskunta-elämää varten, mutta itse teossa meitä opetetaan kuin jokaisen meistä tulisi koko ikänsä yksin mietiskellä kopissaan tai välinpitämättömien ihmisten kanssa pohtia ilmasta temmattuja kysymyksiä. Luullaan opetettavan elämisen taitoa lapsille, kun niille opetetaan muutamia ruumiin väännteitä ja muutamia puhetapoja, jotka ovat vailla kaikkea merkitystä. Minäkin olen opettanut Émilille elämisen taitoa, sillä olen opettanut häntä elämään oman itsensä seurassa ja lisäksi ansaitsemaan leipänsä; mutta tämä ei riitä. Elääkseen maailmassa tulee osata kohdella ihmisiä, tulee tuntea ne keinot, joiden avulla heihin voi vaikuttaa, tulee osata laskea yksityisetujen vaikutukset ja vastavaikutukset yhteiskuntaelämässä ja niin tarkoin

edeltäpäin arvata tapahtumia, että harvoin erehtyy yrityksissään tai että kumminkin aina on valinnut parhaat keinot onnistuakseen. Lait eivät salli nuorukaisten hoitaa omia asioitaan ja vapaasti määrätä omaisuutensa käyttämistä. Mutta mitä nämä varokeinot heitä hyödyttäisivät, jos he eivät täysi-ikäisyyden aikaan asti voisi koota mitään kokemusta? He eivät olisi voittaneet mitään tällä odotusajalla ja olisivat yhtä kokemattomia kahdenkymmenen viiden vuoden ikäisinä kuin viisitoistavuotiaina. Epäilemättä tulee estää nuorta miestä, jota tietämättömyytensä sokaisee tai intohimonsa vievät harhaan, vahingoittamasta itseään. Mutta joka iässä on sopivaa olla hyväntekevä ja viisaan miehen ohjatessa tukea onnettomia, jotka ovat avun tarpeessa.

Imettäjät ja äidit kiintyvät lapsiin sen huolenpidon nojalla, jota omistavat niille. Yhteiskunnallisten hyveiden harjottaminen painaa ihmissydämen syvimpään rakkauden ihmiskuntaan; hyvää tekemällä tulemme itse hyviksi, sen varmempaa keinoa en tunne. Totuttakaa oppilastanne kaikkiin niihin hyviin tekoihin, jotka ovat hänelle tarjona. Olkoon tarvitsevien etu aina myös hänen oma etunsa. Älköön hän auttako heitä ainoastaan kukkarollaan, vaan myöskin huolenpidollaan. Palvelkoon ja suojelkoon hän heitä ja uhratkoon heille oman persoonansa ja aikansa ja hoitakoon heidän asioitaan; koko elämässään ei hän ole hoitava sen jalompaa virkaa. Kuinka monet sorretut, joita ei koskaan olisi kuultu, saavuttavat oikeutta, kun hän sitä pyytää heille, osottaen tuota pelotonta lujuuutta, jonka hyveen harjoittaminen tuottaa, kun hän pakottaa suurten ja rikkaiden ovet aukenemaan, kun hän, jos niin tarvitaan, menee valtaistuimen juurelle asti saattamaan kuuluviin onnettomien äänen, joilta kaikki tiet ovat heidän kurjuutensa takia tukitut ja joita pelko tulla rangaistuksi muiden heille tekemistä vääryyksistä estää valittamastakin.

Mutta teemmekö siis Émilestä harhailevan ritarin, vääryyksien poistajan, maankulkijan? Pitääkö hänen sekaantua yleisiin asioihin, esiintyä viisaana ja lakien suojelijana ylhäisten virkamiesten ja hallitsijan edessä, syyttäjänä tuomarin tykönä ja asianajajana oikeudessa? Tämä kaikki on minulle yhdentekevää. Leikkisät ja naurettavat nimet eivät muuta asioiden luonnetta. Émile on tekevä kaikkea, minkä tietää hyödylliseksi ja hyväksi. Sen enempää hän ei ole tekevä, ja hän tietää, ettei hänelle mikään muu ole hyödyllistä ja hyvää tehdä, kuin se mikä sopii hänen iälleen. Hän tietää, että hänen ensimmäinen velvollisuutensa kohdistuu häneen itseensä, että nuorukaisten tulee olla varuillaan itseensä nähden, olla varovaisia käytöstavassaan, osottaa kunnioitusta vanhempia ihmisiä kohtaan, olla ujoja ja hienotuntoisia, niin etteivät aiheettomasti puhu, vaatimattomia välinpitämättömissä seikoissa, mutta uskaliaita tekemään hyvää ja rohkeita sanomaan totuutta. Sellaisia olivat nuo mainehikkaat roomalaiset, jotka ennenkuin pääsivät julkisiin virkoihin viettivät nuoruutensa päivät ahdistuen rikosta ja puolustaen viattomuutta, tavoittelematta muuta etua kuin sitä, että oppisivat ja kehittyisivät palvelemalla oikeutta ja suojelemalla hyviä tapoja.

Émile ei pidä torasta ja riidasta, ei ihmisten[114] eikä edes eläinten kesken. Hän ei koskaan ole ärsyttänyt kahta koiraa tappeluun eikä hännännyt koiraa ajamaan takaa kissaa. Tämä rauhallinen luonnonlaatu on hänen kasvatuksensa tulos, se kun ei ole ollenkaan kiihottanut hänessä itserakkautta eikä liian suurta luuloa itsestään, vaan on taivuttanut hänet pois hakemasta mielihyvää hallitsemisesta ja toisten onnettomuudesta. Hän kärsii nähdessään toisten kärsivän; tämä on luonnollinen tunne. Se että nuori mies paatuu jopa nauttii nähdessään tuntevan olennon kärsivän, johtuu hänen turhamielisyydestään, joka saattaa hänet luulemaan olevansa joko viisautensa tai etevämmyytensä nojalla vapaa tuosta kärsimyksestä. Sellainen henkilö, jonka henki on pidetty vapaana tällaisesta nurinkurusuudesta, ei myöskään lankea sen tuottaman paheen uhriksi. Émile on siis rauhaa rakastava. Onnen kuva häntä miellyttää ja kun hän voi olla osallisena sen aikaansaamisessa, tuottaa tämä hänelle lisäkeinoon itse tuntemaan onnellisuutta. Minulla ei ole syytä olettaa, että hän nähdessään onnettomia osottaisi heitä kohtaan tuota tehotonta ja julmaa sääliä, joka tyytyy surkuttelemaan niitä kärsimyksiä, mitkä voisi parantaa. Hänen toiminnanhaluinen hyväntekeväisyytensä on pian antava hänelle sellaisen auttamistaidon, jota kovasydämisempi ei voisi saavuttaa tai jonka saavuttaisi vasta myöhemmin. Jos hän näkee toveriensa kesken vallitsevan eripuraisuutta, koettaa hän sovittaa heidät keskenään. Jos hän näkee murheellisia, ottaa hän selvän heidän huolistaan. Jos hän näkee kahden ihmisen vihaavan toinen toistaan, tahtoo hän tietää heidän vihamielisyytensä syyn. Jos hän näkee jonkun poloisen kituvan mahtavan tai rikkaan sorrosta, hän tutkii ne salaiset juonet, jotka tätä sortoa verhoavat. Ja hänen näin osottaessaan myötätuntoisuutta kaikkia onnettomia kohtaan, eivät ne keinot, joiden avulla heidän kärsimyksensä ovat lopetettavissa, ole hänelle yhdentekevät. Mitä on meidän siis tekeminen, jotta tästä hänen taipumuksestaan saavuttaisimme hänen iälleen soveltuvan hyödyn? Meidän tulee järjestää hänen toimenpiteensä ja tietonsa ja turvautua hänen intoonsa näitä molempia lisätäksemme.

En väsy toistamiseen terottamasta tätä ohjettani: antakaa kaikki opetuksenne nuorukaisille ennemmin tekojen kuin puheiden muodossa. Älkööt he oppiko kirjoista mitään sellaista, minkä kokemus voi heille opettaa. Kuinka mieletöntä on harjottaa heitä puhujiksi, ennenkuin heillä on mitään puhuttavaa ja luulla että, heidän vielä istuessaan koulunpenkillä, voi saada heidät omistamaan intohimoisen puheen voimaa ja koko kehottelutaidon pontevuutta, heillä kun ei ole mitään halua ketään kehotella. Kaikki kaunopuheisuuden säännöt tuntuvat pelkältä lorulta siitä, joka ei osaa sitä käyttää

hyväkseen. Mitä hyödyttää koulupoikaa tietää kuinka Hannibal menetteli taivuttaakseen soturinsa kulkemaan alppien yli? Jos näiden korupuheiden asemesta opetatte hänelle, miten hänen tulee taivuttaa opettajansa myöntämään hänelle lomaa koulusta, voitte olla varma siitä, että hän tarkkaavammin seuraa osviittojanne.

Jos tahtoisin opettaa kaunopuheisuutta nuorukaiselle, jonka kaikki intohimot jo olisivat kehittyneet, osottaisin hänelle lakkaamatta esineitä, jotka olisivat omansa näitä hänen intohimojaan kiihottamaan ja tutkisin hänen kanssaan millaista kieltä hänen tulisi käyttää puhuessaan toisten ihmisten kanssa saadakseen heidät edistämään hänen omia pyyteitään. Mutta minun Émileni ei ole niin edullisessa asemassa kaunopuheisuuteen nähden. Hänellä kun on melkein yksinomaan aineellisia tarpeita, tarvitsee hän vähemmän muita kuin muut tarvitsevat häntä. Ja kun hänellä ei ole mitään heiltä pyydyttävää itseään varten, ei se, mihin hän tahtoo heitä kehottaa, niin läheltä koske häntä, että hän sen johdosta suuresti innostuisi. Siitä seuraa, että hän yleensä puhuu yksinkertaisesti ja ilman kuvalauseita. Hän jättää puheestaan pois kaiken koristelun, sillä hänen tarkoituksensa on yksistään se, että häntä ymmärretään. Hänellä on sangen vähän ajatelmia, sillä hän ei ole tottunut yleistämään käsitteitään; hän käyttää ainoastaan harvoja vertauskuvia, sillä hän on harvoin intohimoisessa mielentilassa.

Kuitenkaan hän ei ole vallan tyvenmielinen ja kylmä. Hänen ikänsä, tapansa ja harrastuksensa eivät sitä sallisi. Nuoruuden hehkuaihana hänen veressään pidättyneet ja puhdistuneet elonhenget johtavat hänen sydämeensä lämmön, joka loistaa hänen katseistaan, jonka huomaa hänen puheistaan, jonka näkee hänen teoissaan. Hänen puheessaan ilmenee erityinen paino, jopa joskus kiivauskin. Häntä innostava jalo tunne antaa hänelle voimaa ja mielen lentoa. Hän kun on ihmisrakkauden läpitunkema, kuvastuu hänen sielutilansa hänen puheessaan. Hänen jalossa avomielisyydessään on jotakin selittämättömän lumoavaa, joka puuttuu muiden ihmisten keinotekoisesta kaunopuheisuudesta. Hän näet oikeastaan onkin kaunopuheinen, hänen kun vaan tarvitsee näyttää mitä tuntee, herättääkseen kuulijoissaan samoja tunteita.

Kuta enemmän asiaa ajattelen, sitä enemmän huomaan että, jos täten saatamme hyväntekeväisyysvaiston toimimaan ja jos onnistumisemme tai epäonnistumisemme johdosta punnitsemme näiden syitä, on olemassa varsin vähän hyödyllisiä tietoja, joita ei voisi viljellä nuorukaisen mielessä. Lisäksi huomaan, että hän kaikkien todellisten tietojen lisäksi, jotka voidaan saavuttaa kouluissa, on kokoava vielä tärkeämpiä tietoja, nimittäin saavuttamansa tietomäärän käyttämistaidon elämään nähden. On mahdotonta, ettei hän, näin harrastaessaan kanssaihmistensä parasta, aikaisin oppisi punnitsemaan ja arvostelemaan heidän tekojaan, harrastuksiaan, huvejaan, ja yleensä antamaan oikeampaa arvoa sille, mikä on omansa vahingoittamaan ihmisonnea, kuin mitä ne ihmiset voivat tehdä, jotka eivät harrasta kenenkään menestystä eivätkä koskaan tee mitään muiden hyväksi. Ne, jotka eivät koskaan hoida muita kuin omia asioitaan, ovat liian intohimoisia tervejärkisesti arvostellakseen asioita. He kun kohdistavat kaiken itseensä ja katsovat hyvää ja pahaa yksistään oman etunsa valossa, täyttävät he mielensä lukemattomilla naurettavilla ennakkoluuloilla, ja kaikkea mikä vastustaa heidän pienintäkin etuaan, he oitis pitävät maailmanlopun merkinä.

Jos laajennamme itserakkautemme niin, että se ulottuu muihinkin ihmisolentoihin, muutamme sen hyveeksi. Ei ole ainoatakaan sydäntä, jossa tämä hyve ei voisi versoa. Kuta vähemmän huolenpitomme esine välittömästi yhtyy meihin itseemme, sitä vähemmän tarvitsee pelätä yksityisedun harhakuvaa. Kuta enemmän yleistämme tuota etua, sitä kohtuullisemmaksi se tulee, ja rakkautemme ihmiskuntaan ei ole muuta kuin rakkautta oikeuteen. Jos siis tahdomme, että Émile rakastaisi totuutta ja sitä tuntisi, niin asettakaamme niin, ettei hän itse suinkaan ole toimiensa keskipisteenä. Kuta enemmän hän omistaa toimensa muiden ihmisten onnelle, sitä valistuneemmat ja viisaammat nämä toimet ovat ja sitä vähemmän hän on erehtyvä hyvän ja pahan suhteen. Mutta älkäämme koskaan salliko hänen sokeasti suosivan jotakin erityistä ihmistä, sillä tällainen erityissuosinta perustuu yksinomaan persoonalliseen mieltymykseen tai vääriin ennakkoluuloihin. Ja miksipä hän vahingoittaisi toista, hyödyttääkseen toista? Varsin vähän hän huolii siitä, kenen osaksi suurempi onni tulee, kunhan se vaan edistää mahdollisimman suurta yhteisön määrää, Tämä on viisaan ensimmäinen harrastus, omien harrastusten jälkeen; sillä jokainen on sukunsa jäsen eikä osa toista yksilöä.

Voidaksemme estää sääliä huononemasta heikkoudeksi, tulee meidän siis yleistää se ja ulotuttaa se koko ihmiskuntaan. Silloin emme antaudu sen valtoihin kuin mikäli se on sopusuhtainen oikeuden kanssa, sillä kaikista hyveistä oikeus on se, joka enimmin edistää ihmisten yhteishyvää. Sekä järki että rakkaus itseemme käskää meitä säälimään koko sukuamme enemmän kuin yksityisihmisiä, ja häijyjen sääliminen on hyvin suurta julmuutta koko ihmiskuntaa kohtaan.

Muuten tulee muistaa, että nämä keinot, joiden avulla näin käännän oppilaani huomion pois itsestään, kuitenkin ovat suoranaissessa yhteydessä hänen kanssaan; niistä näet johtuu sisäinen mielihyvätunne, ja saattamalla oppilaani hyväntekeväiseksi ja siis toisten etua harrastavaksi edistän hänen omaa oppimistaan ja kehitystään.

Olen ensin näyttänyt keinot ja nyt osotan niiden vaikutukset. Mitä suuria näkökohtia vähitellen avautuu hänen sielussaan! Mitkä ylevät tunteet tukahuttavat hänen sydämessään alhaisten intohimojen idut! Minkä tarkan arvostelukyvyn ja järkeyyden huomaan syntyvän hänessä hänen kehitystyistä hyvistä harrastuksistaan ja siitä kokemuksesta, joka panee suuren sielun rajoittamaan toivomuksensa mahdollisuuden ahtaaseen alaan ja joka matkaansaa, että muita etevämpi ihminen, kun ei voi kohottaa heitä omalle kehitysalalleen, osaa alentua heidän kannalleen. Kun oikeuden todet periaatteet, kauneuden oikeat esikuvat ja ihmisolentojen kaikki siveelliset suhteet ja järjestyksen tuntemus juurtuvat hänen mieleensä, hän näkee jokaisen olion oikean paikan ja syyn, joka hänet siitä erottaa. Hän näkee mikä voi tuottaa hyvää ja mikä sitä voi ehkäistä. Ilman että hän itse on kokenut inhimillisiä intohimoja, hän tuntee niiden harhakuvat ja pettävän temmellyksen.

Aineeni valtaamana jatkan, vaikka minulla ei suinkaan ole korkeata ajatusta lukijoiden mielipiteistä aatteideni suhteen. Ovathan he jo kauan olleet sitä mieltä, että minä harhailen mielikuvituksen pilvientakaisissa maissa; minä puolestani huomaan heidän yhä harhailevan ennakkoluulojen maassa. Poiketessani niin kauas yleisistä mielipiteistä en kuitenkaan päästä niitä silmistäni; tutkin ja pohdin niitä, en siinä tarkoituksessa, että niitä seuraisin tai pakenisin, vaan punnitakseni niitä järjen vaa'alla. Joka kerta kun se pakottaa minut niistä poikkeamaan, tiedän kokemuksesta aivan varmasti, etteivät lukijani noudata esimerkkiäni. Tiedänhän että he itsepäisesti pitävät totena ainoastaan sellaista, minkä itse näkevät, ja katsovat siis minun esittämäni nuorukaista haaveolennoksi, hän kun eroaa niistä, joihin he häntä vertaavat. He eivät ollenkaan ota huomioon, että hänen välttämättömästi täytyy olla erilainen, koska hän on kasvatettu vallan eri lailla, koska hän tuntee vallan toisenlaisia tunteita ja koska hän on saanut vallan toisen opetuksen kuin he. Olisi paljon kummallisempaa, jos hän olisi heidän kaltaisensa kuin että hän on sellainen, joksi häntä kuvaan. Hän ei ole ihmisen, vaan luonnon kasvattama ihminen. Tietysti hän on hyvin kummallinen heidän mielestään.

Tämän teoksen alussa en esittänyt mitään, jota eivät kaikki olisi voineet nähdä samassa valossa kuin minä; sillä lähtökohta, nimittäin ihmisen syntyminen, on meille kaikille yhteinen. Mutta kuta kauemmaksi etenemme, minä viljelläkseni luontoa, te sitä turmellaksenne, sitä enemmän tiemme eroavat toisistaan. Minun oppilaani erosi kuusivuotiaana varsin vähän teidän oppilaistanne, joita ette vielä olleet ehtineet nurjasti kasvattaa. Nyt heillä ei enää ole mitään samanlaista, ja miehuudenikä, jota oppilaani lähenee, on osottava hänet vallan erilaiseksi, ellen ole turhaan hukannut vaivaani. Tietomäärä on ehkä yhtä suuri kummallakin puolella; mutta tietojen laatu on vallan erilainen. Ihmettelette kenties löytäessänne minun oppilaassani yleviä tunteita, joista toisissa ei vielä ole ituakaan; mutta ottakaapa huomioon, että nuo muut jo kaikki ovat filosofi ja teologeja, ennenkuin Émile edes tietää mitä filosofia on ja ennenkuin hän edes on kuullut puhuttavan Jumalasta.

Jos siis joku sanoisi minulle: ei millään siitä, jota oletat, ole vastinetta todellisuudessa; eivät nuorukaiset ole sellaisia, heillä on se tai se intohimo, he tekevät sitä tai tätä — niin tämä tuntuisi samalta kuin joku kieltäisi että päärynäpuu koskaan voisi kasvaa suureksi puuksi, kun siitä meidän puutarhoissamme nähdään pelkkiä kääpiömuotoja.

Pyydän noita niin alttiita arvostelijoita ottamaan huomioon, että minä tiedän kaikki heidän vastaväitteensä yhtä hyvin kuin he itse ja että niitä luultavasti olen punninnut kauemmin kuin he. Ja koska minulla ei ole mitään etua heidän pettämisestään, on minulla oikeus vaatia, että he ainakin malttaisivat tutkia, missä kohdin minä erehdyn. Seuratkoott sydämen ensi kehitystä siinä tai siinä tilassa, voidakseen huomata kuinka paljon toinen yksilö saattaa erota toisesta, riippuen erilaisesta kasvatuksesta; verratkoott sitten minun antamaani kasvatusta niihin tuloksiin, joita siitä odotan ja sanokoot missä kohdin olen tehnyt vääriä johtopäätöksiä. Vasta silloin minulla ei ole mitään vastattavaa.

Minut saattaa varmemmaksi väitteissäni ja tätä varmuuttani puolustaa se seikka, etten antaudu järjestelmä-innon valtoihin ja että turvaudun niin vähän kuin suinkin todisteluun, vaan että luotan ainoastaan tekemiini huomioihin. En ollenkaan nojaa sellaiseen, mitä olen kuvitellut, vaan sellaiseen, mitä olen nähnyt. On totta, etten ole rajoittanut kokemuksieni esineitä yhden ainoan kaupungin alaan tai ainoastaan yhteen ihmisluokkaan. Mutta verrattuani toisiinsa kaikkia eri säätyluokkia ja kansoja, tehden sen elämässä, jota olen viettänyt niitä havaitsemalla, olen sivuuttanut epäolennaisena kaiken sen, minkä huomasiin toisessa kansassa enkä toisessa, toisessa säätyluokassa enkä toisessa, enkä ole pitänyt ehdottomasti olennaisena ihmiselle muuta kuin mikä on yhteistä kaikille, lukuunottamatta ikää, säätyä ja kansallisuutta.

Jos siis seuraten tätä metodiani lapsuudesta alkaen tarkkaatte nuorukaista, joka ei ole pakotettu mihinkään erityiseen muotoon ja joka niin vähän kuin suinkin on riippuvainen mahtivallasta ja toisten mielipiteistä, niin kenen kaltainen hän enemmän on, minunko oppilaani, vai teidän? Tämä kysymys on mielestäni ratkaistava voidaksemme tietää, olenko minä väärässä.

Ihminen ei helposti ala ajatella: mutta niin pian kuin hän on alkanut, hän ei enää lopeta. Ken kerran

on ajatellut, on aina ajatteleva; jos ymmärrys kerran on harjaantunut mietiskelyyn, se ei enää voi pysyä toimettomana. Saattaisi siis luulla, että minä, koska ihmisäly ei luonnostaan ole niin altis toimimaan, oletettuani siinä kykyjä, joita sillä ei ole, pidän sitä liian kauan suljettuna käsite- ja aatepiiriin, joka sen jo olisi pitänyt jättää.

Mutta otettakoon ensiksikin huomioon, että vaikka tahtoo kasvattaa luonnonihmistä, ei sillä ole tarkoitus hänestä tehdä villiä ja karkottaa häntä korven syvyyteen, vaan että riittää kun hän suljettuna yhteiskuntaelämän pyörteeseen osaa vastustaa intohimojen mukaansa tempaavaa virtaa ja ihmisten mielipiteiden valtaa, että hän näkee omin silmin, tuntee omalla sydämellään ja ettei mikään muu mahti häntä hallitse kuin hänen oma järkensä. Hänen ollessaan tässä tilassa on selvää, että nuo monet ulko-oliot, jotka häneen vaikuttavat, hänen mielessään syntyvät monenlaiset tunteet ja eri keinot tyydyttää varsinaisia tarpeitaan välttämättömästi hänessä synnyttävät paljon käsitteitä, joita hänellä muuten ei koskaan olisi ollut tai jotka hän olisi saanut vasta myöhemmin. Täten älyn luonnollinen kehitys tulee nopeammaksi eikä raukea. Saman ihmisen, jonka metsissä asuen täytyisi jäädä typeräksi, täytyy tulla järkeväksi ja ymmärtäväiseksi eläessään kaupungeissa, vaikkapa hän siellä olisikin pelkkä katsoja. Ei mikään ole enemmän omansa tekemään viisaaksi kuin sellaisten mielettömien tekojen näkeminen, joihin emme ota osaa; ja sekin, joka niihin ottaa osaa, voi niistä saada opetusta, ellei hän anna niiden viedä itseään kokonaan harhaan ja ellei hän niistä johdu samoihin erehdyksiin, kuin niiden varsinaiset harjottajat.

Lisäksi tulee ottaa huomioon, että meillä, jotka olemme kykyjemme rajoittamat havainnollisia seikkoja tajuamaan, ei ole mitään kykyä omistamaan filosofian abstraktisia käsitteitä ja puhtaasti järkipäisiä aatteita. Niitä saavuttaaksemme meidän tulee joko vapautua ruumiistamme, johon olemme niin lujasti kiinnitetyt, tai läpikäydä hidas kehitys toiselta asteelta toiselle, tai myöskin siirtyä nopeasti, melkein hypähtäen yli tuon kuilun, ottaen jättäjänsä keelen; tähän lapsi ei kykene ja siihen aikamieskin tarvitsee varta vasten tehtyjä portaita. Mutta minun on hyvin vaikea käsittää, miten nämä voitaisiin rakentaa.

Se käsittämätön olento, joka käsittää kaiken ja joka antaa maailmalle liikunnan ja muodostaa kaikki eri olennot, ei ole silmiemme nähtävissä eikä kättemme kosketeltavissa; hän pakenee kaikkeja aistejamme. Työ on näkyvässä, mutta tuon työn mestari on piilossa. Ei ole mikään pieni seikka edes tuntea, että hän on olemassa; ja kun olemme päässeet niin pitkälle, kun itseltämme kysymme kuka hän on, missä hän on, silloin huimaa päätämme emmekä enää tiedä mitä ajatella.

Locke kehottaa ensin kiintymään hengen tutkimiseen ja sitten siirtymään aineellisten esineiden tutkimiseen. Mutta tämä metodi johtaa taikauskoon, ennakkoluuloihin ja erehdyksiin eikä järkevyyteen ja luonnon järjestettyyn kehitykseen, se on samaa kuin jos sitoisi verhon silmilleen silloin kun tahtoisi nähdä. On täytynyt kauan tutkia aineellisia esineitä voidakseen saada todellisen käsityksen hengistä ja edes aavistaa niiden olemassaoloa. Päinvastainen menettely on omansa ainoastaan johtamaan materialismiin.

Koska aistimme ovat tietojemme ensimmäiset välikappaleet, ovat havainnolliset esineet ensimmäisiä, joita välittömästi tajuamme. Sanalla *henki* ei ole mitään merkitystä sen mielessä, joka ei ole filosoferannut. Henki on pelkkä aistillinen esine rahvaan ja lasten mielestä. Kuvittelevathan he, että on olemassa henkiä, jotka huutavat, puhuvat, lyövät ja meluavat. Myönnettäneen siis, että henget, joilla on käsivarret ja kieli, ovat suuresti esineiden kaltaisia. Sentähden kaikki maailman kansat, paitsi juutalaiset, ovat tehneet itselleen ruumiillisia jumalia. Me itse, käyttäessämme sanoja henki, kolminaisuus, persoona, olemme suurimmaksi osaksi antropomorfisteja.[115] Myönnän, että meitä opetetaan sanomaan Jumalan olevan kaikkialla; mutta uskomme myöskin ilman olevan kaikkialla, ainakin meidän ilmakehässämme, ja sana henki merkitsee alkuperäisesti henkäystä, tuulen henkäystä. Niin pian kuin totutetaan ihmisiä lausumaan sanoja niitä ymmärtämättä, on sittemmin helppo saada heidät sanomaan mitä vaan tahtoo.

Tietoisuus omasta vaikutusvoimastamme muihin esineisiin on arvattavasti alussa pannut ihmisen luulemaan että, kun nämä esineet vaikuttavat meihin, tämä tapahtui samalla tavoin kuin meidän vaikutuksemme niihin. Täten siis ihminen alussa rupesi olettamaan elämää kaikissa olennoissa, joiden vaikutuksen alaiseksi joutui. Huomatessaan itsensä heikommaksi useimpia noista olennoista, kun ei tuntenut niiden voiman rajoja, ihminen luuli sitä rajattomaksi ja teki niistä jumalia heti kun oli huomannut ne ruumiillisiksi olennoiksi. Alkuaikoina ihmiset jokaisen kohtaamansa ilmiön pelästyttäminä, eivät pitäneet mitään luonnossa elottomana. Aineellisuuden käsite ei ole kehittynyt sen nopeammin kuin henkisyuden käsite, kun näet edellinen on myöskin abstraksioni. Alkuihmiset täten täyttivät maailmanavaruuden astein havaittavilla jumalilla. Tähdillä, tuulilla, vuorilla, joilla, puilla, kaupungeilla, taloillakin, sanalla sanoen kaikella oli henkensä, jumalansa, elämänsä. Labanin kuvat, villien henkiolennot, neekerien taikakalut, kaikki siis ihmisten luomaa, olivat kuolevaisten ensimmäisiä jumaluuksia. Monijumalaisuus oli heidän ensimmäinen uskonnonmuotonsa ja kuvien kumartaminen heidän ensimmäinen jumalanpalveluksensa. He ovat voineet kohota yhden ainoan Jumalan käsitykseen vasta silloin, kun ovat ruvenneet yhä enemmän yleistämään käsitteitään ja ovat kyenneet hakemaan

ensimmäistä syytä, kokoamaan olentojen eri sarjat yhden ainoan kokonaiskäsitteen alaan ja antamaan merkitystä käsitteelle *substanssi*, joka on kaikista abstraksioneista suurin. Jokainen lapsi, joka uskoo Jumalaan, on siis epäjumalanpalvelija tai ainakin antropomorfisti. Ja jos ensin mielikuvitus on luonut kuvan Jumalasta, on harvinaista, että ymmärrys häntä käsittää. Tähän vaaraan johtaa Locken metodi.

Koska näin vallan huomaamattani olen tullut kosketelleeksi abstraktista substanssi-käsitettä, huomautan lisäksi että meidän olettaessamme yhtä ainoata substanssia, tulee omistaa sille yhteensopimattomia ominaisuuksia, jotka ovat keskenään ristiriitaiset, kuten ajatus ja ulottuvaisuus, joista jälkimäinen on olennaisesti jaollinen ja joista edellinen on vailla kaikkea jaollisuutta. On muuten selvää, että ajatus, tai jos niin tahdotaan, tunne-elämä, on alkuperäinen ja erottamaton ominaisuus substanssissa, johon se kuuluu, ja että ulottuvaisuuden laita on sama substanssiin nähden. Tästä teemme sen johtopäätöksen, että ne olennot, jotka menettävät toisen näistä ominaisuuksista, menettävät substanssinkin, johon tuo ominaisuus kuuluu, että siis kuolema yksinkertaisesti on substanssien eroamista ja että ne olennot, joissa nuo molemmat ominaisuudet esiintyvät yhdistyneinä, ovat kokoonpannut noista kahdesta substanssista, mainittujen ominaisuuksien kannattajista.

Punnittakoon nyt kuinka suuri ero vielä on olemassa kahden substanssin ja jumalallisen luonnon käsityksen välillä, sen selvyttä kaipaavan käsityksen välillä, joka meillä on sielumme vaikutuksesta ruumiiseemme ja Jumalan vaikutuksesta kaikkiin olentoihin. Miten käsitteet luominen, tyhjiinraukeaminen, kaikkialla-läsnäolo, iankaikkisuus, kaikkivalta, Jumalan ominaisuudet, sanalla sanoen kaikki nuo käsitteet, jotka olen niin epämääräisiä ja himmeitä, ovat ainoastaan harvojen tajuttavissa, ja jotka rahvaan mielestä eivät ollenkaan ole himmeitä, se kun ei niistä ymmärrä mitään, miten kaikki nämä käsitteet tulevatkaan täysivoimaisina, s.o. täydessä himmeydessään, tarjoutumaan nuorille mielille, jotka vielä ovat ensimmäisten aisti-toimintojen valloissa ja jotka eivät tajua muuta kuin sellaista, mihin käsin voi koskea? Turhaan avataan ympärillämme äärettömyyden kuilut; läpsi ei niistä kauhistu, sillä sen heikot katseet eivät voi tunkea niiden syvyyteen. Kaikki on lapsille ääretöntä, ne eivät osaa asettaa ääriä millekään. Tämä ei johdu siitä, että ne käyttäisivät liian pitkiä mittoja, vaan siitä, että niiden ymmärrys on niin lyhyt. Olenpa huomannut, etteivät ne kuvittele äärettömyyttä läheisemmäksi eivätkä etäisemmäksi tuntemiansa ulottuvaisuusmittoja. Ne arvostelevat rajatonta alaa enemmän jalkojensa kuin silmiensä avulla; niiden mielestä se ei ulotu kauemmaksi kuin minne ne jaksavat kulkea. Jos niille puhuu Jumalan voimakkaisuudesta, luulevat ne häntä jotenkin yhtä vahvaksi kuin isäänsä. Joka seikassa on lapsilla niiden oma kokemus mahdollisuuden mittana ja senvuoksi ne pitävät kaikkea, mistä kuulevat puhuttavan pienempänä kuin mitä omasta kokemuksestaan tuntevat. Sellainen on tiedottomuuden ja henkisen kehittymättömyyden langettama arvostelu. Aias pelkäsi ottelua Akilleuksen kanssa, mutta vaati Jupiteria taisteluun, hän kun tunsikin Akilleuksen, mutta ei Jupiteria. Muuan sveitsiläinen talonpoika, joka luuli olevansa rikkain kaikista ihmisistä ja jolle koetettiin selittää mikä mies kuningas on, kysyi ylpeän näköisenä, olikohan kuninkaalla sata lehmää vuorilaitumella.

Arvaan monen lukijoistani ihmettelevän, etten koko oppilaani alkuaikana ole puhunut hänelle mitään uskonnosta. Viisitoistavuotiaana hän ei tietänyt että hänellä yleensä on sielu, ja ehkei hänen vielä ole aika oppia sitä edes kahdeksantoistavuotiaana. Jos hän näet saa tietää sen liian aikaiseen, on se vaara tarjona, ettei hän sitä koskaan ole käsittävä.

Jos minun tulisi kuvata mitä vastenmielisintä typeryyttä, niin tekisin sen esittämällä pedanttimaisten opettajan, joka ahtaa lasten päähän katkismusta. Jos tahtoisin tehdä lapsen hulluksi, pakottaisin sen selittämään ulkoa lukemaansa katkismusläksyä. Minua vastaan kaiketi väitetään, että useimmat kristinuskon dogmeista ovat mysterioita ja että jos pitäisi odottaa kunnes ihmisäly kykenisi niitä käsittämään, ei riittäisi odottaa kunnes lapsi varttuisi mieheksi, vaan pitäisi odottaa kunnes mies jo olisi muuttanut manalle. Tähän vastaan ensiksi, että on olemassa mysterioita, joita ihmisen on mahdoton sekä ymmärtää että uskoa, enkä huomaa niiden opettamisesta lapsille muuta hyötyä kuin sen, että aikaisin oppivat valhettelemaan. Lisäksi huomautan, että sen, joka hyväksyy mysteriat, tulee ainakin käsittää, että ne ovat käsittämättömiä; ja lapset eivät edes kykene tätä ajatusta omistamaan. Siinä iässä jolloin kaikki on mysterioita, ei oikeastaan olekaan mitään varsinaisia mysterioita.

"Täytyy uskoa Jumalaan tullakseen autuaaksi." Tämän dogmin väärinkäsittäminen on syynä verenhimoiseen suvaitsemattomuuteen ja kaikkiin noihin turhiin oppeihin, jotka antavat kuoliniskun ihmisjärjelle totuttamalla sitä tyytymään tyhjiin sanoihin. Epäilemättä ei tule hukata hetkeäkään ansaitukseen iankaikkista autuutta; mutta jos sen saavuttamiseksi riittää, että toistetaan muutamia sanoja, en huomaa mikä estäisi täyttämästä taivasta kottaraisilla ja harakoilla lapsien asemesta.

Uskomisen velvollisuus edellyttää sen mahdollisuutta. Filosofi, joka ei usko, tekee väärin, hän kun käyttää väärin viljelemäänsä järkeä, ollen kykenevä tajuamaan hylkäämiänsä totuuksia. Mutta mitä uskoo lapsi, joka tunnustaa kristinuskon? Se uskoo minkä ymmärtää, ja se ymmärtää niin vähän mitä se pannaan sanomaan, että se hyväksyy yhtä kernaasti vallan päinvastaista, minkä sille sanotte. Lasten ja useiden aikaihmissen usko on niin sanoakseni maantieteellinen kysymys. Onko luettava niiden ansioksi

että ovat syntyneet Roomassa eivätkä Mekassa? Jos toiselle lapsista sanoo, että Muhammed on Jumala profeetta, niin hän on toistava: Muhammed on Jumala profeetta, jos toiselle taas sanoo, että Muhammed on petturi, se on toistava: Muhammed on petturi. Kumpikin näistä lapsista olisi väittänyt sitä mitä toinen väitti, jos sen asumapaikka olisi ollut siellä, missä toisen. Saattaako siis kahden näin samankaltaisen taipumuksen nojalla olettaa toisen pääsevän paratiisiin ja toisen joutuvan helvettiin? Kun lapsi sanoo uskovansa Jumalaan, se ei itse teossa usko häneen, vaan Paavoon ja Pekkaan, jotka sille sanovat että on olemassa olento, jota sanotaan Jumalaksi. Ja lapsi uskoo sen Euripideksen tavoin, joka tunnustaa:

"Oi Zeus, min nimeltä mä tunnen vaan".[116]

Meidän vakaumuksemme on se, ettei yksikään ennen järki-ikää kuollut lapsi jää vaille iankaikkista autuutta. Tätä samaa uskovat katolilaiset kaikista lapsista, jotka ovat kastetut, vaikka ne eivät olisikaan koskaan kuulleet puhuttavan Jumalasta. On siis tapauksia, jolloin voi tulla autuaaksi uskomatta Jumalaan, ja nämä tapaukset esiintyvät joko lapsuudessa tai hulluissa ihmisissä, kun ihmismieli on kykenemätön sellaiseen toimintaan, joka kohoo Jumalan tuntemukseen. Koko ero minkä huomaan teidän ja minun mielipiteeni välillä on, että te väitätte lapsilla jo seitsenvuotuisina olevan tämän taipumuksen ja että minä en luule heillä sitä olevan edes viidentoistavuotiaina. Olin minä väärässä tai oikeassa, niin ei tässä ole kysymys mistään uskonkappaleesta, vaan yksinkertaisesta luonnonhistoriallisesta havainnosta.

Samalla perusteella on selvää, että henkilö, joka on saavuttanut vanhuudentiän uskomatta Jumalaan, ei siltä tule karkotetuksi hänen kasvojensa edestä tulevassa elämässä, jos hänen sokeutensa ei ole tahallinen, ja minä väitän ettei se aina ole tahallinen. Myönnättehän tämän ainakin mielenvikaisiin nähden, joilta tauti riistää henkiset kyvyt, riistämättä heiltä heidän ihmisominaisuuttaan; ei se siis myöskään voi riistää heiltä heidän oikeuttaan nauttia Luojansa hyvistä teoista. Miksi ei siis myönnetä samaa niiden suhteen, jotka, erotettuina yhteiskunnasta lapsuudestaan alkaen, ovat viettäneet vallan raakalaista elämää vailla kaikkia niitä tietoja ja sitä valistusta, joka saavutetaan ainoastaan ihmisten parissa.[117] Sillä onhan kokemus todistanut mahdottomaksi, että sellainen raakalainen koskaan voisi ajatuksineen kohota tuntemaan oikeata Jumalaa. Järki sanoo meille, ettei ihminen ole syntyäkseen muusta kuin tahallisista hairahduksistaan, ja ettei hänelle siis voi lukea rikokseksi auttamaton tietämättömyyttä. Tästä seuraa, että iäisen oikeuden edessä jokaista ihmistä, joka uskoisi, jos hänellä olisi uskoon vaadittavat edellytykset, pidetään uskovaisena, ja että rangaistavaan epäuskoon tekevät itsensä syytäksi ainoastaan ne, jotka ummistavat sydämensä totuudelta.

Varokaamme julistamasta totuutta niille, jotka eivät kykene sitä ymmärtämään, sillä siten istuttaisimme erehdyksen totuuden sijaan. Olisi parempi ettei olisi mitään käsitystä Jumaluudesta, kuin että siitä olisi alhainen, sekava, sitä alentava ja sen ylevää arvoa vastaamaton käsitys. On näet vähempi erehdys olla sitä kokonaan tuntematta, kuin että siitä on arvoton käsitys. "Tahtoisin mieluummin", sanoo kelpo Plutarkos,[118] "ettei luultaisi Plutarkosta olevankaan maailmassa, kuin että sanottaisiin Plutarkoksen olevan väärämielisen, kateellisen ja niin tyrannimaisen, että vaatii enempää, kuin mitä ihmiskyky voi aikaansaada."

Suuri epäkohta johtuu siitä, että vääriä Jumaluuden kuvia painetaan lasten mieleen, sillä ne pysyvät siinä koko elämäniän ja lapset eivät enää aikaihmisinäkään voi kuvitella Jumalaa toisenlaiseksi, kuin mitä lapsina kuvittelivat. Olen tavannut Sveitsissä hyvän ja hurskaan äidin, joka oli niin varma tämän periaatteen oikeudesta, ettei hän ollenkaan opettanut pojalleen uskontoa tämän lapsena ollessa, peläten että hänen poikansa tyytymättömänä tähän saamaansa puutteelliseen tietoon menettäisi halun järkevyyden ikään vartuttuaan hankkia itselleen siitä parempaa tietoa. Tämä lapsi kuuli aina ympäristönsä puhuvan Jumalasta hartaudella ja kunnioittavasti, ja niin pian kuin hän itse tahtoi Jumalasta puhua, vaadittiin häntä vaikenemaan, ja huomautettiin, että tämä aine oli liian ylhäinen ja suuri hänelle. Tämä varovaisuus kiihotti hänen uteliaisuuttaan, ja hänen itserakkautensa saattoi hänet hartaasti halajamaan sitä hetkeä, jolloin saisi tuntea tuon syvän häneltä niin huolellisesti salatun mysterion. Kuta vähemmin hänelle puhuttiin Jumalasta, sitä vähemmin sallittiin hänen itsensä Jumalasta puhua, ja sitä enemmän hän Jumalaa ajatteli. Tämä lapsi näki Jumalaa kaikkialla. Minä puolestani pelkään, että jos liioitellaan tällaisen salaperäisyyden ylläpitämistä, siten nuorukaisen mielikuvitus liiaksi kiihottuu, että hänen päänsä menee pyörälle ja että hänestä lopulta uskovaisen asemesta voi tulla uskonkiihkoinen.

Mutta mitään tällaista ei meidän tarvitse pelätä Émilien suhteen, hän kun alati kääntää pois tarkkaavaisuutensa kaikesta, mikä käy yli hänen käsityskykynsä, kuunnellen mitä syvimmällä välinpitämättömyydellä sellaista, mitä ei ymmärrä. Hän on kuullut niin paljon seikkoja, joiden johdosta on tottunut sanomaan: tämä ei ollenkaan liikuta minua, että yksi seikka lisää ei tuota hänelle mitään päänvaivaa. Ja kun hän levottomana rupeaa pohtimaan näitä suuria kysymyksiä, ei tämä johdu siitä, että hän olisi kuullut niitä esitettävän, vaan siitä, että hänen oman järkensä edistyminen kääntää hänen tutkimushalunsa niihin.

Olemme nähneet mitä tietä varttunut ihmishenki lähestyy näitä salaisuuksia ja myönnän kernaasti ettei se luonnon järjestystä seuraten edes keskellä yhteiskuntaoloja pääse sen perille ennen kuin varttuneessa iässä. Mutta koska samaisessa yhteiskunnassa välttämättömäsi piilee syitä, jotka jouduttavat intohimojen kehitystä, niin todella poikettaisiin luonnon järjestyksestä ja tasapainotila häiriytyisi, ellei samanaikaisesti joudutettaisi niiden tietojen kehkeytymistä, jotka ovat omansa hillitsemään intohimoja. Kun ei ole meidän vallassamme hillitä liian nopeata kehitystä, tulee yhtä nopeasti koettaa edistää kaikkea sellaista, joka on tuon kehityksen luonnollisessa yhteydessä, jotta ei järjestys häiriytyisi ja jotta sellaiset kehitysvirtaukset, joiden on määrä kulkea rinnan, eivät eroaisi eri tahoille, ja jotta ihminen, joka jokaisena elämänsä hetkenä on yksi ainoa jakamaton kokonaisuus, ei olisi yhteen kykyensä nähden toisella ja muihin nähden toisella kannalla.

Mutta mitä vaikeuksia näen tässä kohoavan eteeni! Ja nämä vaikeudet ovat kahta suuremmat senvuoksi, että ne piilevät vähemmän itse olioissa kuin niiden ihmisten raukkamaisuudessa, jotka eivät rohkene niitä voittaa. Minä ainakin aluksi rohkenen esittää nuo vaikeudet. Lapsi on kasvatettava isänsä uskontoon; sille todistetaan aina hyvin tarkasti että tämä uskonto, oli se mikä tahansa, on aina oikea ja että kaikki muut uskonnot ovat pelkkää hullutusta ja mielettömyyttä. Mutta todistusperusteiden pätevyys on ehdottomasti riippuvainen siitä maasta, missä todistelu tapahtuu. Lähteköön turkkilainen, joka Konstantinopolissa asuen pitää kristinuskoa niin naurettavana, Pariisiin, huomatakseen, mitä siellä arvellaan muhamettilaisuudesta. Varsinkin uskonnon alalla ennakkoluulot rehottavat. Mutta me, jotka pidämme silmämääränämme joka suhteessa ravistaa pois niiden ikeen, me, jotka emme tahdo tehdä mitään myönnytyksiä piintyneelle yleiselle arvovallalle, me, jotka emme tahdo opettaa Émilellemme mitään, mitä hän ei itsestään voisi oppia missä maassa tahansa — niin, mihin uskontoon me kasvatamme hänet? Mihin uskonlahkoon päästämme tämän luonnonihmisen? Vastaus on hyvin yksinkertainen, kuten luulen. Emme kiinnitä häntä mihinkään erityiseen uskontoon tai lahkoon, vaan teemme hänet kykeneväksi valitsemaan sen, jonka hänen järkensä paras käyttäminen hänelle osottaa.

Incedo per ignes

Suppositos cineri doloso.[119]

Mutta vastuksista huolimatta, rohkeasti eteenpäin! Intoni ja hyvä tarkoitukseni ovat tähän asti korvanneet varovaa viisautta. Toivon etteivät nämä tukeni minua vatedeskään tarvittaessa petä. Lukijat, älkää pelätkö, että minä tekisin itseni syypääksi varovaisuuteen, joka on arvoton totuuden ystävälle. En koskaan ole unhottava mielilausestani; mutta sallittakoon minun epäillen kohdella omia arastelujani. Sen sijaan, että omasta puolestani tässä sanoisin teille mitä ajattelen, mainitsen mitä asiasta ajatteli eräs mies, joka oli minua etevämpi. Takaan niiden tapausten ja seikkojen totuudenmukaisuuden, jotka nyt aion kertoa. Ne ovat todella sattuneet sen selonteon kirjoittajalle, jonka tähän kopioituna liitän. Päättäkää, lukijat, voiko niistä tehdä tutkimuksenalaiseen kysymykseemme nähden hyödyllisiä johtopäätöksiä. En tahdo teille tyrkyttää toisen enkä omaa mielipidettäni ojennusnuoraksi; tarjoan sen teidän arvosteltavaksenne.

"Siitä on kolmekymmentä vuotta, kun muuan maastaan karkotettu nuori mies eräässä Italian kaupungissa huomasi joutuneensa äärimäiseen kurjuuteen. Hän oli synnyltään kalvininuskoinen, mutta jouduttuaan ajattele mattoman teon kautta avuttomana pakolaisena oleskelemaan vieraassa maassa hän leipää saadakseen kääntyi toiseen uskoon. Siinä kaupungissa oli vastakääntyneiden koti; hän otettiin siihen. Opettamalla häntä tuntemaan erimielisyyksiä uskonnon asioissa hänessä herätettiin epäilyksiä, joita hänellä ei ennen ollut ollut, ja saatettiin hänet tuntemaan paha, jota hän sitä ennen ei ollut tuntenut. Hän kuuli puhuttavan uusista dogmeista, hän näki tapoja, jotka tuntuivat vielä oudommilta; hän näki ne ja oli joutua niiden uhriksi. Hän koetti paeta, mutta teljettiin sisään; hän valitti, mutta rangaistiin siitä. Ollen sortajiensa mielivallan alaisena hän huomasi itseään kohdeltavan rikollisena siitä syystä, ettei ollut taipunut rikollisuuteen. Ne, jotka tietävät kuinka ensimmäistä kertaa koettu väkivalta ja väärä kiihottaa nuorta kokematonta sydäntä, kuvitelkoot hänen sydämensä tilaa. Raivonkyöneleet vuotivat hänen silmistään, paheksumisen tunteet tukehuttivat häntä. Hän rukoili apua taivaalta ja ihmisiltä, hän uskoi itsensä kaikille, eikä kukaan häntä kuullut. Hän näki ainoastaan halpamielisiä palvelijoita, jotka alistuivat kärsimään sitä häpeällistä kohtelua, millä häntä loukattiin, tai tuohon samaan rikollisuuteen osallisia, jotka tekivät pilkkaa hänen vastustelemisestaan ja jotka yllyttivät häntä tekemään kuten he itse. Hän olisi ollut hukassa ilman erästä kunnon pappia, joka jossakin asiassa oli tullut vastakääntyneiden kotiin. Hän sai tilaisuuden kysyä tältä salaa neuvoa. Tämä pappi oli köyhä ja tarvitsi itse kaikkien apua; mutta sorretti tarvitsi hänen apuansa vielä enemmän, eikä hän siis epäröinyt auttaa häntä pakenemaan, vaikka pelkäsikin siten voivansa hankkia itselleen vaarallisen vihamiehen."

"Päästyään rikosta pakoon, uudestaan joutuakseen köyhyyteen, nuori mies taisteli menestyksettä kohtaloansa vastaan. Kerran hän kuitenkin jo luuli sen voittaneensa. Ensimmäinen onnenvälke sai hänet unhottamaan sekä kärsimyksensä että suojelijansa. Pian hänet kohtasi rangaistus tästä kiittämättömyydestä. Kaikki hänen toiveensa raukesivat. Hänen nuoruutensa ei voinut häntä auttaa, sillä hänen haaveileva mielensä pilasi kaiken. Omaamatta tarpeeksi lahjoja ja kykyä helposti tullakseen

toimeen, osaamatta olla tarpeeksi vaatimaton tai tarpeeksi häijy hän kuitenkin ajatteli niin monenlaista, ettei voinut päästä mihinkään tulokseen. Jouduttuaan taas yhtä kurjaan tilaan kuin ennen ja ollen vailla leipää ja kotia ja nälkään kuolemaisillaan hän muisti hyväntekijänsä."

"Hän palaa hänen luoksensa, löytää hänet ja otetaan hyvin vastaan. Pappi muistaa hänet nähdessään hyvän tekonsa. Sellainen muisto tuottaa aina iloa. Tämä mies oli luonnoltaan ihmisystävällinen ja sääliväinen; hänen omat kärsimyksensä saattoivat hänet ymmärtämään toisten kärsimyksiä, eivätkä hyvät olot vähääkään olleet koventaneet hänen sydäntään. Sitäpaitsi viisaat opit ja valistunut hyveisyys olivat lujentaneet hänen luontaista hyvyyttään. Hän ottaa turviinsa nuoren miehen, toimittaa hänelle asunnon, antaa hänelle suosituksensa ja jakaa hänen kanssaan vähät varansa, jotka tuskin riittävät kahdelle. Hän tekee vielä enemmän: hän opettaa ja lohduttaa häntä ja neuvoa hänelle tuon vaikean taidon kärsivällisesti kestää vastoinkäymisiä. Te ennakkoluuloiset ihmiset, olisitteko odottaneet tätä kaikkea papilta ja italialaiselta?"

"Tämä kunnan hengellinen mies oli köyhä savoijilainen apulaispappi, joka nuoruuden-seikkailun tähden oli joutunut piispansa epäsuosioon ja joka oli kulkenut vuorten yli hakemaan toimeentuloa, mikä häneltä kotimaassaan puuttui. Hän ei ollut vailla henkevyyttä ja kirjallista sivistystä. Nämä ominaisuudet sekä miellyttävä ulkomuoto olivat tuottaneet hänelle suosijoita, jotka olivat hankkineet hänelle paikan erään ministerin perheessä tämän pojan kasvattajana. Mutta hän piti köyhyyttä riippuvaisuutta parempana, eikä tietänyt miten on käyttäytyminen ylhäisten parissa. Hän ei pysynyt kauan mainitun henkilön luona, mutta ei siltä lähtiessään pois hänen luotaan menettänyt hänen kunnioitustaan. Ja kun hän vietti moitteetonta elämää ja sai kaikki itseensä mieltymään, eli hän siinä toivossa, että vielä uudelleen oli pääsevä piispansa suosioon ja että tältä oli saava vuoristossa jonkun pienen pappilan, missä voisi viettää loppuikänsä. Se oli hänen kunnianhimonsa viimeinen päämäärä."

"Luonnollinen vaisto veti häntä nuoren pakolaisen puoleen ja saattoi hänet häntä tarkoin tutkistelemaan. Hän huomasi, että onnettomuus jo oli kuihduttanut hänen sydämensä, että solvaukset ja ylenkatse olivat masentaneet hänen mielensä ja että hänen ylpeytensä muuttuneena katkeraksi harmiksi saattoi hänet pitämään ihmisten tekemää vääryyttä ja heidän kovuuttaan luontaisena rikollisuutena ja hyveen valhekuvana. Hän oli huomannut uskonnon olevan ainoastaan omanvoiton pyyntiä kätkevän naamarin sekä jumalanpalveluksen ainoastaan tukevan ulkokullaisuutta. Hän oli huomannut miten turhanpäiväisissä viisastelevissa väittelyissä paratiisi ja helvetti joutuivat sanasutkausten esineeksi. Hän oli huomannut alkuperäisen ja ylevän jumaluus-käsitteen ihmisten outojen mielihaaveilujen vääristelemäksi. Ja arvellen että täytyy, voidakseen uskoa Jumalaan, luopua käyttämästä järkeä, jonka kuitenkin on häneltä saanut, hän piti naurettavia haaveilujamme yhtä paljon ylenkatsetta ansaitsevina kuin sitä esinettä, johon ne kohdistamme. Ollenkaan tuntematta olevia oloja ja voimatta vähääkään kuvitella olioiden alkuperää, hän vajosi tyhmään tietämättömyyteensä, syvästi halveksien kaikkia, jotka näistä seikoista luulivat tietävänsä enemmän kuin hän."

"Kaiken uskonnon hylkääminen johtaa inhimillisten velvollisuuksien unhottamiseen. Tällainen kehitys oli tämän vapaa-ajattelijan sydämessä jo edistynyt puolitietä kauemmaksi. Ja kuitenkin hän ei ollut luonnostaan pahuuteen taipuva; mutta uskon puute ja kurjuus, jotka vähitellen olivat tukahuttaneet hänen luontaiset taipumuksensa, vetivät häntä nopeasti perikatoa kohti, niin että hän tavoiltaan vajosi kerjäläiseksi ja siveellisiltä käsitteiltään jumalankieltäjäksi."

"Joskohta tämä paha melkein välttämättömästi näytti vievän onnettomaan loppuun, ei se vielä ollut kehittynyt huippuunsa. Tuolla nuorella miehellä oli tietoja, eikä hänen kasvatustaan oltu laiminlyöty. Hän oli siinä onnellisessa iässä, jolloin veren kuohuminen alkaa kiihottaa sielua, saattamatta sitä aistillisuuden orjaksi. Hänen sielunsa oli vielä säilyttänyt kaiken joustavuutensa. Luontainen häveliäisyys ja ujo luonne syrjäyttivät hänestä pakollisuuden tunteen ja pidensivät hänen elämässään tuota aikaa, jossa te niin huolellisesti koetatte pidättää oppilastanne. Raa'an turmeluksen ja vastenmielisen paheen esimerkki ei suinkaan ollut vilkastuttanut hänen mielikuvitustaan, vaan oli päinvastoin sitä tylsistyttänyt. Pitkät ajat inho hänessä korvasi hyvettä, säilyttäen hänen viattomuutensa; tämän hän oli menettävä vasta viehättävämpien viettelysten ilmaannuttua."

"Pappi huomasi vaaran sekä keinot sen poistamiseksi. Vaikeudet eivät häntä pelästyttäneet; hänen tehtävänsä häntä miellytti, ja hän päätti panna sen täytäntöön ja palauttaa hyveen tielle häpeällisestä kohtalosta pois tempaamansa nuorukaisen. Hän menetteli varovaisesti tuumaansa toteuttaessaan; tehtävän yleisyys kannusti hänen rohkeuttaan ja innosti häntä keksimään jalon pyrkimyksensä arvoisia keinoja. Menestyi asia miten tahansa, hän oli varma siitä, ettei hänen aikansa ollut kulunut turhaan. Ken tahtoo tehdä vaan hyvää, onnistuu aina yrityksissään."

"Aluksi hän hankki itselleen vastakääntyneen luottamuksen siten, ettei vaatinut mitään palkkaa hyvistä teoistaan, ettei tehnyt itseään kiusalliseksi, ettei pitänyt mitään saarvoja, vaan että aina asettui toisen kannalle ja esiintyi nöyränä ja vähäarvoisena, ollakseen enemmän hänen vertaisensa. Oli mielestäni sangen liikuttavaa nähdä, miten vakava mies rupesi harhateille joutuneen nuorukaisen

toveriksi ja miten hyveisyys alentui käyttämään säädttömyyteen vivahtavaa puhetapaa, karkottaakseen sen kahta varmemmin. Kun tuo kevytmielinen nuori mies tuli papille tekemään mielettömiä tunnustuksiaan ja purkamaan hänelle sydäntään, pappi kuunteli häntä ja teki hänen tunnustuksensa helpoksi. Hyväksymättä pahetta hän osotti harrastavansa kaiken selville saamista. Sopimaton moite ei koskaan keskeyttänyt nuoren miehen sanatulvaa eikä saattanut hänen sydäntään raskaaksi. Se mielihyvä, jolla hän luuli itseään kuunneltavan, lisäsi hänen omaa nautintoansa saada sanoa kaikki. Ja niin nuori mies teki täydellisen tunnustuksensa, ajattelematta, että mitään tunnusti."

"Tarkoin tutkittuaan nuoren miehen tunteita ja luonnetta pappi huomasi selvästi että hän, vaikka ei ollut tiedoton ikäänsä nähden, oli unhottanut kaiken, mikä hänen oli tärkeätä tietää ja että se häpeällinen tila, johon kohtalo oli hänet saattanut, hänessä tukahutti kaiken oikean tiedon hyvästä ja pahasta. On olemassa sellainen tylsistymisen aste, joka riistää sielulta koko sen eloisuuden; sisäinen ääni ei voi päästä sen kuuluviin, joka yksinomaan ajattelee miten saisi itsensä ravituksi. Turvatakseen tuon onnettoman nuorukaisen häntä niin läheltä uhkaavalta siveelliseltä kuolemalta pappi aluksi herätti hänessä itserakkautta ja -kunnioitusta. Hän osotti hänelle miten hänen tulevaisuutensa oli tuleva nykyisyyttä onnellisemmaksi, jos hän hyvin käytti lahjojaan. Hän elvytti hänen sydämessään jalomielistä intoa, kertomalla muiden kauniita tekoja. Antamalla hänen ihaila noiden tekojen toimeenpanijoita hän herätti hänessä halun tehdä samanlaisia tekoja. Vierottaakseen hänet hänen huomaamattaan joutilaasta ja kuljeskelevasta elämästään antoi hän hänen kopioida otteita arvokkaista teoksista; ollen tarvitsevinaan näitä otteita hän piti vireillä hänessä kiitollisuuden jaloa tunnetta. Hän opetti häntä välillisesti näiden kirjojen avulla. Hän saattoi hänet taas kohoamaan omissa silmissään, jotta hän ei olisi luullut olevansa kokonaan kykenemätön hyvää tekemään ja ettei hän enää suorastaan olisi itseään halveksinut."

"Muuan pikkuseikka tarjoaa tilaisuuden arvostella miten taitavasti tuo hyväntekevä mies vallan oppilaansa huomaamatta kohotti hänen sydämensä alennuksen tilasta, ilman että hän ilmaisi tahallansa tahtovansa häntä opettaa. Tuon papin rehellisyys oli niin yleisesti tunnettu ja hänen arvostelukykynsä niin varma, että useat henkilöt kernaammin jakoivat almunsa hänen kättensä kautta kuin kaupunkien rikkaiden pappien välityksellä. Kun hänelle eräänä päivänä oli annettu vähän rahoja köyhille jaettavaksi, nuori mies, lukien itsensä köyhiin kuuluvaksi, oli kyllin heikko pyytämään niistä itselleen osan. 'Ei toki', sanoi pappi, 'mehän olemme veljiä, te kuulutte talooni, enkä minä voi koskea näihin minun huostaani uskottuihin rahoihin, kun on kysymys omista tarpeistani.' Sitten hän antoi hänelle omista rahoistaan sen verran kuin hän oli pyytänyt. Tämäntapaiset opetukset harvoin menevät hukkaan nuorukaisten sydämiltä, jotka eivät vielä ole aivan turmeltuneet."

"Olenpa kyllästynyt puhumaan kolmannessa persoonassa, ja tämän onkin vallan turha vaiva; sillä epäilemättä olette arvannut, rakas kansalainen, että tuo onneton pakolainen olen minä itse. Luulen olevani tarpeeksi kaukana nuoruuteni säännöttömästä elämästä rohjetakseni sitä tunnustaa. Ja se käsi, joka minut siitä pelasti, ansaitsee kyllin, joskin hieman itse saan hävetä, että ainakin jossakin määrin kunnioitan sen hyviä tekoja."

"Syvimmän vaikutuksen minuun teki se, että näin arvoisan opettajani yksityiselämässä ulkokullaisuudesta vapaata hyvettä, heikkoudesta vapaata inhimillisyyttä, että kuulin aina suoraa ja yksinkertaista puhetta ja huomasin että elämä ja toiminta aina vastasi tätä puhetta. En koskaan huomannut hänen ottavan lukuun sitä, menivätkö hänen auttamansa henkilöt iltakirkkoon vai eivät, kävivätkö usein ripillä, paastosivatko määräpäivinä ja pidättyivätkö liharuuista, enkä kuullut hänen velvottavan heitä tuollaisiin ehtoihin, joita ilman, vaikka kuolisi nälkään, ei voi toivoa mitään apua tekopyhiltä ihmisiltä."

"Nämä huomiot minua rohkaisivat, mutta en kuitenkaan millään muotoa hänen edessään kopeillen näyttänyt vastakääntyneen teeskenneltyä intoa. Päinvastoin en ollenkaan häneltä salannut mitä ajattelin, eikä hän siitä näyttänyt ollenkaan loukkautuvan. Joskus olisin voinut ajatella näin: hän antaa minulle anteeksi välinpitämättömyyteni sitä uskoa kohtaan, johon olen kääntynyt, ottaen huomioon että olen yhtä välinpitämätön sen uskon suhteen, jossa olen syntynyt; hän tietää ettei nykyinen välinpitämättömyyteni ole puolueellinen. — Mutta en oikein tietänyt mitä minun piti ajatella, kun joskus kuulin hänen hyväksyvän dogmeja, jotka olivat roomalais-katolisen kirkon opin vastaisia ja kun hän näytti pitävän vähäarvoisina kaikkia tämän kirkon ulkonaisia menoja."

"Olisin luullut häntä salaiseksi protestantiksi, ellen olisi huomannut hänen uskollisesti noudattavan noita samoja menoja, joihin näytti panevan jotenkin vähän arvoa; ja kun olin nähnyt hänen täyttävän papinvelvollisuuksiaan yhtä täsmällisesti silloinkin, kun ei kukaan häntä tarkannut, kuin seurakunnan edessä, en enää tietänyt mitä ajatella näistä ristiriitaisuuksista. Lukuunottamatta sitä ainoata hairahdusta, joka aikaisemmin oli aiheuttanut hänen epäsuosioon joutumisensa ja jonka seurauksista hän yhä vielä sai kärsiä, oli hänen elämänsä mallikelpoinen, hänen tapansa nuhteettomat, hänen puheensa rehellistä ja älykästä. Eläen mitä tuttavallisimmin hänen luonaan opin joka päivä kunnioittamaan häntä enemmän. Kun näin runsas minua kohtaan osotettu hyvyys kokonaan oli

vallannut sydämeni, odotin levottoman uteliaasti sitä hetkeä, jolloin olin saava tietää mihin periaatteeseen nojasi näin yhtenäinen mutta samalla omituinen elämä."

"Tämä hetki ei tullut aivan pian. Ennenkuin hän avasi sydämensä oppilaalleen, hän koetti hänen mielessään saada itämään ne järkevyyden ja hyvyyden siemenet, jotka siihen oli kylvänyt. Vaikeinta oli minusta hävittää jonkunmoinen ylpeä ihmisviha, jonkunmoinen katkeruus maailman rikkaita ja onnellisia kohtaan, ikäänkuin olisivat saaneet rikkautensa ja onnensa minun kustannuksellani. Tuo nuoruuden mieletön turhamaisuus, joka pakenee kaikkea nöyrytystä, vielä kiihotti minussa tätä karsasta mielialaa. Ja itserakkauteni, jota opettajani koetti minussa pitää vireillä, saattoi minut ylpeäksi ja ihmiset vielä halpamaisemmiksi minun silmissäni, täten lisäten heitä kohtaan tuntemaani vihaan ylenkatsetta."

"Suoranaisesti vastustamatta tätä ylpeyttä opettajani esti sitä muuttumasta kovasydämisyydeksi, ja riistämättä minulta itsekunnioitusta hän lievensi siihen yhtynyttä lähimmäiseni halveksimista. Poistamalla pettävän ulkokuoren ja näyttämällä minulle sen peittämät todelliset kärsimykset hän opetti minut surkuttelemaan kanssaihmisteni erehdyksiä, hetytymään heidän kurjuudestaan ja enemmän heitä säälimään kuin kadehtimaan. Häntä liikuttivat inhimilliset heikkoudet, hän kun näet syvästi tunsi omat heikkoutensa, ja senvuoksi hän kaikkialla huomasi ihmisten olevan omien ja muiden paheiden uhreja; hän näki köyhien kituvan rikkaiden ikeen, ja rikkaiden omien ennakkoluulojensa ikeen alla. Usko minua, sanoi hän, että harhaluulomme eivät suinkaan peitä kärsimyksiämme, vaan päinvastoin niitä lisäävät, saattamalla meidät pitämään itsessään arvottomia seikkoja suuriarvoisina ja pannen meitä luulemaan että meillä on lukemattomia tarpeita, joita emme ilman noita harhaluuloja huomaisikaan. Sielunrauha on siinä, että halveksimme kaikkea, mikä voisi sielua häiritä. Se ihminen, joka enimmin panee arvoa elämäänsä, osaa siitä vähimmin nauttia, ja se joka innokkaimmin tavoittelee onnea, on aina kaikkein onnettomin."

"Oi mitä surullisia kuvia! huudahdin katkerana; jos täytyy itseltään kieltää kaikki, mitä hyödyttää, että on syntynyt, ja jos täytyy halveksia itse onneakin, kuka silloin osaa olla onnellinen? Minä, vastasi pappi eräänä päivänä, ja hänen äänenpainonsa minua hämmästytti. Tekö onnellinen! Te, joka elätte niin huonoissa oloissa, köyhänä, maanpakolaisena ja sorrettuna, tekö voisitte olla onnellinen! Mitä sitten olette tehnyt tullaksenne onnelliseksi? — Lapseni, hän virkkoi, sanon sen teille kernaasti."

"Tämän jälkeen hän ilmoitti minulle, että hän aikoi tehdä minulle tunnustuksensa, sittenkuin minä olin hänelle tehnyt tunnustukseni. Olen teille avaava koko sydämeni — näin hän sanoi minua syleillen. Olette näkevä minut, jollette aivan sellaisena kuin olen, ainakin sellaisena miltä itsestäni näytän. Kun olette kuullut koko uskontunnustukseni, kun täydelleen tunnette sieluntilani, olette huomaava miksi pidän itseäni onnellisena, ja miten itse voitte tulla onnelliseksi, jos ajattelette kuten minä. Mutta tämänkaltaiset tunnustukset eivät ole hetken työtä. Tarvitsen aikaa esittääkseni teille kaiken, mitä ajattelen ihmiskohtalosta ja elämän oikeasta arvosta. Valitkaamme sopiva hetki ja paikka voidaksemme kaikessa rauhassa antautua tähän keskusteluun."

"Ilmaisoin erityistä harrastusta häntä kuullakseni. Kohtaustamme ei lykätty seuraavaa aamua kauemmaksi. Oli kesä; nousimme aamun koittaessa. Hän vei minut ulkopuolelle kaupunkia korkealle kummulle, jonka juurella virtasi Po-joki; sen vesi välkkyi kasteleмиensa viljavien rantojen välillä. Etäisyydessä alppien ääretön jono kehysti maisemaa. Nousevan auringon säteet kiiltelivät jo tasangoilla; puut, kummut ja talot loivat kentille pitkiä säteitään, ja näin tuo mitä ihanin taulu, jota ihmissilmä saattaa nähdä, kaunistui vielä vivahdusrikkaammaksi lukemattomista eri valovaikutuksista. Tuntui siltä kuin luonto olisi eteemme luonut koko suuremmoisen upeutensa, tarjotakseen meille aihetta keskustelumme. Täällä tuo rauhan mies, jonkun aikaa ääneti katseltuaan edessään olevaa näkyä, rupesi puhumaan minulle seuraavaan tapaan."

Savoijilaisen apulaispappin uskontunnustus.

Lapseni, älkää odottako minulta oppineita puheita älkääkä syviä tutkisteluja. En ole suuri filosofi, enkä pyrikään pääsemään filosofin kirjoihin. Mutta saatanpa välistä luottaa terveeseen järkeeni ja rakastan aina totuutta. En tahdo kanssanne väitellä enkä koettaa teille tyrkyttää vakaumustani, minulle on tarpeeksi saada teille esittää mitä sydämeni yksinkertaisuudessa ajattelen. Tutkistelkaa minun puhuessani omaa sydäntänne; siinä kaikki mitä pyydän. Jos erehdyin, teen sen ainakin vailla kaikkea vilppiä; tämä riittänee turvaamaan minua siitä, että erehdykseni luettaisiin minulle rikokseksi. Jos taas te samalla tavoin erehtyisitte, ei siinä olisi mitään pahaa. Jos taas ajatukseni ovat oikeat, niin onhan meillä molemmilla järki ja kummallekin on hyödyllistä sitä kuunnella. Miksi ette muuten te voisi ajatella samoin kuin minä?

Olen syntynyt köyhistä talonpoikaisvanhemmista, ja säätyini määräsi minut maata viljelemään. Mutta pidettiin sopivampana, että ansaitsisin leipäni pappina, ja keksittiin keinoja, jotka tekivät minulle opiskelemisen mahdolliseksi. Vanhempani eivät suinkaan, sen paremmin kuin minä itse, ajatelleet, että

minun opinnoillani tulisi etsiä sitä mikä on hyvää, totta ja hyödyllistä, vaan oli minun tutustuminen ainoastaan siihen, mitä vaadittiin papin arvon saavuttamiseksi. Opin sen, mitä tahdottiin minun oppivan, ja sanoin niin kuin tahdottiin minun sanovan; tein vaaditut lupaukset, ja minusta tehtiin pappi. Mutta ennen pitkää huomasin, että sitoutuessani elämään toisin kuin mies olin luvannut enemmän kuin mitä voin täyttää.

Koetetaan luulotella meitä, että omatunto on ennakkoluulojen tulos; kuitenkin tiedän omasta kokemuksesta, että se huolimatta kaikista ihmisen säätämistä laeista vaatii seuraamaan luonnon järjestystä. Turhaan meiltä kielletään sitä tai tätä; omatunto moittii meitä aina varsin heikosti, jos olemme tehneet sellaista, minkä luonto sallii, ja etenkin mitä se meille määrää. Oi, kelpo nuorukainen, se ei vielä ole sanonut mitään aisteillemme, eläkää vielä kauan siinä onnellisessa tilassa, jonka kestäessä sen ääni on viattomuuden ääni. Muistakaa aina, että luontoa loukataan vielä enemmän, kun koetetaan ennättää sen edelle kuin silloin, kun sen vaatimuksia vastustetaan. Aluksi pitää oppia vastustamisen taito, jotta sitten tietäisi milloin voi myöntyä tekemättä rikosta.

Nuoruudestani alkaen olen kunnioittanut avioliittoa luonnon alkuperäisenä pyhimpänä säädöksenä. Luovuttuani oikeudesta siihen astua päätin olla sitä häpäisemättä. Olin näet huolimatta koulusivistyksestäni ja luvuistani aina viettänyt säännöllistä ja vaatimatonta elämää ja olin siten säilyttänyt muuttumattoman kirkaana alkuperäisen arvostelukykyni. Maailmalla kuulemani perusohjeet eivät olleet himmentäneet sitä ja köyhyyteni poisti minusta ne viettelykset, jotka meille sanelevat paheen viisasteluja.

Mutta juuri tuo päätökseni tuotti minulle turmion. Kunnioitukseni toisten vuodetta kohtaan paljasti minun hairahdukseni. Häväistys oli sovitettava: minut vangittiin, pantiin viralta pois ja karkotettiin, ja olin siis paljon enemmän tunnollisuuteni kuin hillittömyyteni uhri. Ja ne nuhteet, joita epäsuosioon jouduttuani sain kuulla, antoivat minulle aihetta tehdä sen johtopäätöksen, ettei useinkaan tarvitse muuta kuin tehdä hairahduksensa raskauttavammaksi päästäkseen kärsimästä rangaistusta.

Muutamat tämänkaltaiset kokemukset riittävät johtamaan ajattelevan miehen pitkälle. Nähdessäni kaikki käsitteeni oikeudesta, kunniallisuudesta ja kaikista ihmisvelvollisuuksista surullisten huomioideni johdosta kumotuiksi, menetin joka päivä jonkun aikaisemmin muodostuneista mielipiteistäni; jäljellejääneet mielipiteeni eivät enää riittäneet muodostamaan yhtenäistä kokonaisuutta, joka olisi voinut omin voimin pysyä pystyssä, ja niin tunsin vähitellen periaatteideni kirkkauden himmenevän. Ja kun lopulta en enää tietänyt mitä ajatella, olin joutunut samaan tilaan, jossa te nyt olette; ero oli vaan se, että epäuskoisuuteni, ollen kypsyeemmän iän myöhäinen hedelmä, oli saanut alkunsa suuremmista kärsimyksistä ja tuli sen kautta vaikeammaksi hävittää.

Olin tuossa epävarmuuden ja epäilyksen tilassa jota Descartes vaatii totuuden etsimisen lähtökohdaksi. Tämä tila ei ole omiaan kestämaan kauan; se on sekä levottomuutta herättävä että tuskallinen. Ainoastaan rikokseen viehättyminen ja hengen tylsistyminen voivat meitä siinä pidättää. Minun sydämeni ei suinkaan vielä ollut niin turmeltunut, että tuo tila olisi minua miellyttänyt; eikä mikään paremmin säilytä tapaa pohtia asioita kuin että on tyytyväisempi itseensä kuin kohtaloonsa.

Tuumin siis kuolevaisten surullista kohtaloa, jotka ajelehtivat inhimillisten mielipiteiden merellä, vailla peräsintä ja kompassia, ollen myrskyisten intohimojensa vallassa, ilman muuta opasta kuin kokematon merimies, joka ei tunne reittiä ja joka ei tiedä mistä tulee ja minne menee. Sanoin itselleni: rakastan totuutta, etsin sitä enkä sitä löydä; näytettäköön se minulle, ja minä olen siihen kiintyvä. Minkätähden täytyykään sen karttaa hehkuvaa sydäntä, joka on luotu sitä ihailemaan?

Vaikka usein olen kärsinyt raskaampia kärsimyksiä, en koskaan ole viettänyt niin hellittämättömän epämiellyttävää elämää kuin noina levottomina ja tuskaisina aikoina, jolloin lakkaamatta harhailen epäilyksestä epäilykseen pitkistä mietiskelyistäni sain tallelle pelkkää epävarmuutta, hämäryyttä, ja ristiriitaisia käsityksiä olemukseni alkusyyistä ja velvollisuuksieni laadusta.

Mitenkä voi järjestelmällisesti ja täydestä vakaumuksesta olla epäilijä, sitä en käsitä. Sellaisia filosofeja joko ei ole olemassa, tai jos sellaisia on, ovat he kaikkein onnettomimpia ihmisten joukossa. Epäily sellaisten seikkojen suhteen, jotka meidän on tärkeätä tuntea, on ihmishengelle sietämättömän tukala tila; se ei sitä jaksakaan kestää. Tahtomattansakin se tekee päätöksen toiseen tai toiseen suuntaan ja se kernaammin pettyy kuin on mitään uskomatta.

Minun pulaani vielä suurensi se seikka, että olin syntynyt kirkon helmassa, joka itse päättää kaikki ja joka ei siedä mitään epäilystä, että yhden ainoan uskon kohdan hylkääminen saattoi minut hylkäämään kaikki muutkin ja että mahdottomuus hyväksyä niin monta järjetöntä uskon asiaa vierotti minut pois järjellisistäkin. Sanomalla minulle: usko kaikki, minut estettiin mitään uskomasta, enkä lopulta enää tietänyt mihin olin pysähtyvä.

Nyt hain neuvoja filosofien teoksista, selailin heidän kirjojaan ja tutkin heidän eri mielipiteitään.

Huomasin heidät kaikki ylpeän itsetietoisiksi, varmoiksi ja dogmaattisiksi, niin epäilevällä kannalla kuin väittivätkin olevansa. He muka tiesivät kaikki, vaikka eivät osanneet mitään todistaa, tehden lisäksi pilkkaa toinen toisestaan, ja tämä kohta, yhteinen heille kaikille, näytti minusta ainoalta, missä kaikki olivat oikeassa. Hyökätessään he ovat voitonvarmoja, mutta puolustautuessaan vailla tarmoa. Jos punnitsette heidän perusteitaan, huomaatte että ne kelpaavat ainoastaan repimään alas. Jos tarkastatte heidän mielipiteitään, huomaatte ettei kahdella ole samaa mielipidettä. He ottavat lukuun toisten näkökohdat ainoastaan voidakseen väitellä. Kuuntelemalla heitä en suinkaan olisi vapautunut epävarmuudestani.

Käsitin, että ensimmäinen syy tuohon hämmästyttävän suureen mielipiteiden erilaisuuteen on ihmishengen rajoitettu kyvykkäisyys ja että toinen syy on ylpeys. Meiltä puuttuu kokonaan mittapuu tälle äärettömän suurelle koneistolle, emmekä voi laskea sen osien välisiä suhteita; emme tunne sen peruslakeja emmekä sen lopputarkoitusta. Emme tunne itseämme, emme omaa luontoamme emmekä meissä toimintaa vaikuttavaa perusta. Tuskin tiedämme onko ihminen yksi- vai monioliainen olento; läpituonkemattomat salaisuudet ympäröivät meitä joka taholla ja ne ovat ulkopuolella aistien havaintopiiriä. Luulemme, että meillä on älyä niitä käsittämään, mutta itse teossa meillä ei ole muuta kuin mielikuvitusta. Kukin raivaa itselleen tien tämän kuvitellun maailman läpi ja luulee tuota tietänsä hyväksi; mutta ei kukaan voi tietää viekö hänen tiensä perille. Kuitenkin tahdomme tunkea kaiken ytimeen, tuntea kaikki. Mieluummin päätämme asioista umpimähkään ja uskomme olematonta kuin tunnustamme ettei yksikään meistä tunne olevaista. Jos kohta olemme vaan vähäinen osa suurta kokonaisuutta, jonka ääret meiltä häipyvät käsittämättömiin ja jonka luoja antaa olla mielettömien väittelyjemme esineenä, olemme kuitenkin niin turhamaiset, että tahdomme päättää mitä tuo kokonaisuus itsessään on ja mikä on meidän suhteemme siihen.

Vaikka filosofit kykenisivätkin löytämään totuuden, niin kuka heistä harrastaisi totuutta itse totuuden vuoksi? Kukin tietää varsin hyvin, ettei hänen järjestelmänsä ole paremmin perusteltu kuin muut järjestelmät; mutta hän puolustaa sitä sentähden, että se on hänen oma järjestelmänsä. Ei heidän joukossaan ole ainoatakaan, joka, tultuaan tietämään toden ja väärän, ei pitäisi tutkiessaan huomaamaansa valhetta toisen löytämää totuutta parempana. Missä on se filosofi, joka ei oman kunniansa vuoksi olisi valmis pettämään ihmiskuntaa? Missä on se, joka sydämensä syvyydessä pyrki muuhun kuin huomatuksi tulemiseen? Kunhan hän vaan kohoa yläpuolelle rahvasta ja himmentää kilpailijainsa loiston, niin mitä enempää hän kaipaisi? Pääasia on ajatella toisin kuin muut. Uskovaisten parissa hän esiintyy jumalankieltäjänä; jumalankieltäjän parissa hän taas esiintyisi uskovaisena.

Ensimmäinen hyödyllinen tulos, jonka saavutin näistä mietteistä, oli se, että opin rajoittamaan tutkisteluni siihen, mikä välittömästi herätti mielenkiintoni ja pysymään kaikesta muusta syvästä tietämättömänä ja antamaan epäilyksen levottomuuden vaivata itseäni ainoastaan sellaisten seikkojen suhteen, jotka minusta olivat erityisen tärkeitä tietää.

Käsitin lisäksi että filosofit, kaukana siitä, että olisivat vapauttaneet minut turhista epäilyksistäni, päinvastoin olisivat tehneet moninkertaisiksi minua jo ennestään vaivaavat epäilykset, voimatta haihduttaa niistä ainoatakaan. Valitsin siis itselleni toisen oppaan; ajatellen: tahdon vedota sisäisen valaisijan neuvoihin, se vie minua vähemmän harhaan kuin nuo, tai jos viekin, on erehdykseni ainakin oleva minun oma erehdykseni ja turmellun vähemmän seurattessani omia mielihaaveitani kuin pannen itseni alttiiksi noiden valheille.

Kun sitten palautin mieleeni ne eri mielipiteet jotka syntymästäni alkaen vuorotellen olivat temmanneet minut mukaansa, huomasin, että, vaikka ei yksikään niistä ollut tarpeeksi selvä minussa herättämään välitöntä vakaumusta, niissä kuitenkin piili eri totuuden asteita ja että sisäinen hyväksymiseni niiden suhteen ilmeni tai jäi ilmenemättä suuremmassa tai vähemmässä määrässä. Kun tämän ensimmäisen huomion tehtyäni vertailin kaikkia näitä eri mielipiteitä toisiinsa, samalla tukahuttaen ennakkoluulojen äänen, huomasin, että ensimmäinen ja yleisin niistä myöskin oli yksinkertainen ja järjellisin ja että se vaan oli esitettävä viimeiseksi, saavuttaakseen yleisen hyväksymisen. Kuvitelkaa mielessänne kaikkia näitä vanhan ja uuden ajan ajattelijoita, jotka olivat äärimäisyyksiin kehittäneet järjestelmänsä, perustellen ne silloin voimaan, sattumukseen, sokeaan kohtalokkuuteen, välttämättömyyteen, atomeihin, maailmansieluun, aineen elollisuuteen ja kaikenlaiseen materialismiin, ja sitten kuuluisaa Clarkea, joka valaisi maailmaa ja lopuksi teki selkoa olioiden olemuksesta ja kaikkien olioiden alkuunpanijasta. Millä yleisellä ihastuksella ja yksimielisellä hyväksymisellä olisikaan otettu vastaan tuo uusi järjestelmä, joka on niin suuremmoinen, niin lohduttava, niin ylevä, niin omansa mieltä ylentämään, antamaan hyveelle perustuksen, ja samalla niin sattuva, niin kirkas, niin yksinkertainen, ja mielestäni sellainen, että se ihmisjärjelle tarjoaa verrattain vähän käsittämättömyyttä, kun sitä vastoin kaikissa muissa järjestelmissä on runsaasti järjettömyyksiä! Sanoin itseseni: ratkaisemattomia seikkoja kohtaa jokainen, kun ihmisjärki näet on liian rajoitettu voidakseen niitä ratkaista. Ne eivät siis erityisesti todista ketään vastaan. Mutta mikä ero suoranaisten todistuksien välillä! Eikö sillä pidä olla etusija, joka selittää kaikki, kun asia ei hänelle tarjoa enempää vaikeuksia kuin muillekaan.

Kun minä nyt siis rakastan ennen kaikkea totuutta, enkä filosofiaa, ja kun kokonaisen metodin asemesta olen omistanut itselleni helpon ja yksinkertaisen ohjesäännön, joka vapauttaa minut todistelujen turhista sanansaivarruksista, ryhdyn tämän sääntöni ohjaamana tutkimaan sellaisia tietoja, jotka mieltäni kiinnostavat, ja olen päättänyt pitää ilmeisen selvinä kaikkia näitä tietoja, joilta vilpittömän tutkimisen jälkeen en voi kieltää hyväksymistäni, ja tosina kaikkia niitä, jotka näyttävät olevan välttämättömässä yhteydessä edellisten kanssa. Lisäksi olen päättänyt pitää epävarmoina kaikkia muita, niitä hylkäämättä tai hyväksymättä ja vaivaamatta itseäni niitä selvittämällä silloin, kun niistä ei ole saavutettavissa mitään käytännöllisesti hyödyllistä tulosta.

Mutta mikä minä olen? Mikä oikeus minulla on arvostella asioita ja mikä määrää arvosteluni? Jos ne johtuvat saamistani vaikutteista, väsyttän itseäni turhaan niitä tutkimalla. Tutkimukseni joko kokonaan raukeavat tai niiden tulokset toteutuvat itsestään, ilman että minun tarvitsee ryhtyä niitä ohjaamaan. Minun tulee siis ensin kääntää huomioni itseäni oppiakseni tuntemaan sen välikappaleen, jota aion apunani käyttää ja tietääkseni missä määrin voin sitä käyttäessäni siihen luottaa.

Olen olemassa, ja minulla on aistit, joiden avulla saan vaikutuksia ulkomaailmasta. Siinä ensimmäinen minua kohtaava totuus, joka minun on pakko tunnustaa. Onko minulla oma itsenäinen tunne olemassaolostani, vai tunnenko sen ainoastaan aistimuksieni kautta? Siinä ensimmäinen epäilykseni aihe, jota minun vastaiseksi on mahdoton selvittää. Kuinka saatan tietää, ollen yhtenä joko välittömästi tai muistin välityksellä aistimusten alaisena, onko tietoisuus minästä jotakin ulkopuolella näitä aistimuksia olevaa, ja voiko se olla riippumaton niistä?

Aistimukseni ovat jotakin minussa tapahtuvaa, ne kun saattavat minut tietoiseksi olemassaolostani. Mutta niiden syy on minulle tuntematon, ne kun syntyvät minussa tahtomattainkin ja kun ei ole minun vallassani niitä synnyttää tai tyhjäksi tehdä. Tajuan siis selvästi että aistimukseni, joka on minussa itsessäni ja sen syy eli esine, joka on ulkopuolella minua, eivät ole sama asia. Siis en ainoastaan minä ole olemassa, vaan on olemassa vielä muitakin olioita, nimittäin aistimuksieni esineet. Ja vaikka nämä esineet olisivatkin pelkkiä mielteitä, niin on se tosiseikka kumoamaton, etteivät nuo mielteet ole minä itse.

Nyt sanon kaikkea, minkä havaitseen ulkopuolella itseäni ja mikä vaikuttaa aisteihini, aineeksi; ja kaikkia niitä ainemääriä, joiden huomaan yhtyneen yksityisolioiksi, sanon kappaleiksi. Siten kaikki idealistien ja materialistien väittelyt kadottavat minun suhteeni kaiken merkityksensä. Heidän tekemänsä erotus näennäisten ja tosioloisten kappaleiden välillä on pelkkää mielikuvituksen harhailua.

Nyt olen jo päässyt yhtä suureen varmuuteen maailmankaikkeuden olemassaolosta kuin omastanikin. Nyt rupean tutkistelemaan aistimuksieni esineitä, ja kun huomaan itsessäni kyvyn niitä verrata toisiinsa, tunnen omaavani toiminta-voiman, jota en ennen tietänyt omistavani.

Havaitseminen on aistimista, vertaileminen on arvostelemista. Arvosteleminen ja aistiminen ei ole sama asia. Aistiessani esineet esiintyvät minulle erotettuina, yksinään, sellaisina kuin ne ovat luonnossa; vertailemalla liikuttelen, siirtelen niitä niin sanoakseni toistensa päälle, voidakseni muodostaa arvosteluni niiden erilaisuudesta ja yhtäläisyydestä ja kaikista niiden suhteista yleensä. Minun mielestäni toimivan ja järjellisen olennon kyky erottaa olioita toisistaan on siinä, että se osaa antaa merkitystä sanalle *on*. Turhaan etsin puhtaasti aistimuksellisessa oliossa tuota järjen lahjaa, joka ensin vertaa ja sitten arvostelee; sen luonnosta en sitä voi löytää. Tuollainen vaikutuksenalainen olio havaitsee jokaisen esineen erotettuna tai on tajuava kokonaisuutena esineen, joka on kokoonpantu kahdesta. Mutta koska sillä ei ole mitään kykyä tarkastella eri osia niiden keskinäisiin suhteisiin nähden, ei se koskaan tule niitä verranneeksi eikä lausuneeksi niistä arvostelua.

Kahden esineen samanaikainen näkeminen ei ole niiden keskinäisten suhteiden näkemistä eikä niiden eroavaisuuksien arvostelemista; useiden esineiden perätysten tapahtuva havaitseminen ei ole niiden luettelemista. Minulla voi samalla kertaa olla mielle suuresta kepeistä ja pienestä kepeistä, ilman että niitä vertaan toisiinsa tai että arvostelen toisen olevan suuremman toista aivan samoin kuin voin samalla kertaa nähdä koko käteni laskematta sen sormia.[120] Vertailevat käsitteet *suurempi*, *pienempi*, kuten myös lukukäsitteet *yksi*, *kaksi* j.n.e., eivät varmaankaan ole aistimuksia, jos kohta, henkeni ei muodosta niitä muuten kuin aistimusten yhteydessä.

Sanotaan, että aistimuksellinen olento erottaa toisistaan aistimukset niiden eroavaisuuksien kautta, jotka ovat olemassa niiden välillä. Tämä kaipaa selitystä. Kun aistimukset ovat erilaiset, aistiva henkilö erottaa ne niiden eroavaisuuksien nojalla; kun ne ovat samanlaiset, hän erottaa ne toisistaan sen kautta, että havaitsee ne kunkin erityisolioina. Mitenkä hän muuten yhtaikaisen aistimuksen avulla voisi erottaa toisistaan kaksi samanlaista esinettä? Hänen täytyisi välttämättömästi sekoittaa nämä kaksi esinettä ja pitää niitä samana, etenkin jos seurataan järjestelmää, joka väittää, että ulottuvaisuuden aistimukset ovat ulottuvaisuutta vailla.

Niin pian kuin kaksi vertailevaa aistimusta on tajunnassa, ovat ne tehneet vaikutuksensa, kumpikin

esine erikseen on aistittu ja samoin molemmat yhdessä. Mutta niiden suhde ei siltä ole havaittu. Jos ei tämän suhteen aiheuttama arvostelma olisi muuta kuin aistimus ja siis johtuisi yksinomaan esineestä, eivät arvostelmani minua koskaan pettäisi, koska se seikka ei koskaan petä, että aistin sitä, mitä aistin.

Minkätähden siis erehdyn näiden kahden kepin keskinäiseen suhteeseen nähden? Miksi sanon, esimerkiksi, että pienempi niistä on kolmasosa suurempaa, vaikka se ei olekaan kuin neljäsosa? Minkätähden mielikuva, s.o. aistimus, ei ole mallinsa, s.o. esineen kanssa yhtäpitävä? Sentähden, että arvostellessani olen toimivana ja että vertailllessani erehdyn ja että ymmärrykseni, joka arvostelee suhteita, sekoittaa erehdyksiä aistimusten ilmaisemaan totuuteen, aistimusten, jotka näyttävät esineet semmoisinaan.

Tähän liittyy vielä yksi miete, joka epäilemättä tulee teitä hämmästyttämään, jos asiaa tarkemmin ajattelette, nimittäin se, että jos me aistimme käyttämiseen nähden olisimme yksinomaan vaikutuksenalaisia, ei niiden välillä olisi mitään yhteyttä; meidän olisi mahdotonta tietää, että kappale, jota koskemme, ja esine, jonka näemme, ovat sama. Joko emme koskaan havaitsisi mitään ulkopuolella itseämme, tai olisi mielestämme olemassa viisi eri perusainetta, joiden yhteellisyyttä emme mitenkään voisi päästä huomaamaan.

Annettakoon tuolle henkeni kyvyille voida lähentää ja toisiinsa verrata aistimuksiani mikä nimi tahansa, sanottakoon sitä huomiokyvyksi, mietiskelyksi, harkinnaksi tai miksi vaan tahdotaan, aina pitää paikkansa se seikka, että se on minussa eikä olioissa, että minä yksin sen panen toimeen, jos kohta panen sen toimeen ainoastaan sen vaikutuksen yhteydessä, jonka esineet minuun tekevät. Vaikka ei riipu minun tahdostani aistia tai olla aistimatta, kykenen kuitenkin enemmän tai vähemmän tutkimaan aistimaani.

En siis ole ainoastaan aistiva ja vaikutuksenalainen olento, vaan myös toimiva ja järjellinen olento, ja sanokoon filosofia mitä tahansa, rohkenen omistaa itselleni kunnian osata ajatella. Tiedämpä nyt ainakin sen seikan, että totuus on itse olioissa, eikä ole minun arvostelevassa hengessäni ja että minä, kuta vähemmän annan oman itseni vaikuttaa arvosteluihini olioista, saatan olla sitä varmempi pääseväni lähemmäksi totuutta. Siis ohjesääntöni antautua enemmän tunteen kuin järjen ohjattavaksi on itse järjen vahvistama.

Saatuani täten niin sanoakseni varmuuden omasta itsestäni, alan katsella ympärilläni ja näen kauhunsekaisen tunteen valtaamana olevani heitetty ja upotettu tuohon rajattomaan kaikkeuteen ja ikäänkuin hukunut olioiden äärettömään mereen, ollenkaan tietämättä mitä ne ovat suhteissa toisiinsa ja minuun. Tutkin niitä, havaitsen niitä, ja ensimmäinen esine, joka tarjoutuu verrattavakseni niihin, olen minä itse.

Kaikki, minkä aisteillani havaitsen, on ainetta, ja minä johdan kaikki aineen olennaiset ominaisuudet noista aistimuksien avulla havaituista ominaisuuksista, jotka tekevät minulle mahdolliseksi ainetta havaita ja jotka ovat siihen erottamattomasti yhdistetyt. Näen sen milloin liikkeessä, milloin levossa, [121] mistä päätän, ettei liike eikä lepo ole sille olennainen. Mutta liike, ollen toimintaa, on sellaisen syyn seuraus, jonka puuttuminen juuri aiheuttaa levon. Kun siis ei mikään seikka vaikuta aineeseen, se ei ollenkaan liiku. Ja juuri sentähden, ettei se itse aiheuta liikettään, sen luonnollinen tila on liikkumattomuus.

Huomaan kappaleissa kahdenlaista liikettä, nimittäin siirrettyä ja itseperäistä eli vapaaehtoista. Edellisen liikkeen vaikuttava syy on vieras liikkuvalla kappaleelle, jälkimäisen syy piilee itse liikkuvassa kappaleessa. Tästä en tee sitä johtopäätöstä, että esim. kellon liike olisi itseperäinen; sillä ellei mikään vieterin ulkopuolella oleva seikka siihen vaikuttaisi, ei se pyrkisi ponnahtamaan takaisin eikä vetäisi ketjua. Samasta syystä en myöskään hyväksy nesteiden omaperäisyyttä, en edes tulenkaan, joka synnyttää niiden juoksevan muodon.[122]

Kysytte minulta ovatko eläinten liikkeet omaperäisiä; vastaan etten siitä tiedä mitään, mutta että yhdenmukaisuuden nojalla olisin taipuva vastaamaan myöntävästi. Kysytte minulta edelleen mistä tiedän että yleensä on olemassa omaperäistä liikettä. Vastaan tietäväni sen, koska tunne sen minulle sanoo. Tahdon liikuttaa kättäni ja liikutan sitä, ilman, että voi löytää muuta välitöntä liikkeen syytä kuin minun tahtoni. Turhaa olisi koettaa järkisyillä minusta hävittää tätä tunnetta. Se on vahvempi kuin mitä ilmeisin todistus. Se olisi yhtä turhaa kuin koettaa minulle todistaa, etten ole olemassa.

Ellei olisi olemassa mitään omaperäistä ihmisten toiminnassa eikä missään kaikesta siitä, mikä tapahtuu maan päällä, niin oltaisiin vielä suuremmassa pulassa, kun tahdottaisiin ymmärtää liikunnan alkusyytä. Minä puolestani olen siihen määrään varma siitä, että aineen luonnollinen tila on olla levossa ja ettei aineella ole mitään kykyä toimia, että nähdessäni kappaleen liikkuvan, heti päätän sen olevan joko elollisen tai saaneen liikkeensä siirron kautta muualta. Minun mieleni hylkää jokaisen ajatuksen epäorgaanisesta aineesta, joka liikkuisi itsestään tai aikaansaisi jotain toimintaa.

Tämän näkyväisen kaikkeuden muodostaa aine, hajallinen, kuollut[123] aine, jolta sen kokonaisuuteen nähden puuttuu läpikäyvä yhteys ja järjestys sekä elollisen yhteyden tunne eri osien välillä. Onhan näet varmaa, ettei meillä, jotka olemme osia siitä mekin, suinkaan ole kaikkeustunteita. Tämä sama kaikkeus on liikkeessä, ja ollen säännöllisen, yhdenmukaisen, yhtämittäisistä laeista riippuvan liikunnan alaisena siltä kokonaan puuttuu se vapaus, joka ilmenee ihmisten ja eläinten omaperäisissä liikkeissä. Maailma ei siis ole mikään suuri eläin, joka itsestään liikkuu ja sen liikunnan aiheuttaa niinmuodoin joku sen ulkopuolella oleva syy, jota en havaitse. Mutta sisäinen varmuus saattaa minulle tämän syyn olemassaolon niin ilmeisen selväksi, etten voi nähdä auringon kiertävän rataansa ajattelematta jotakin liikkeelle panevaa voimaa, ja että tietäessäni maan pyörivän olen tuntevinani käden, joka sen panee pyörimään.

Jos täytyy olettaa yleisiä lakeja, joiden olennaisia suhteita aineeseen en ollenkaan voi huomata, niin mitä etua siitä on? Näihin lakeihin, jotka eivät suinkaan ole todellisia olioita, substansseja, vaikuttaa siis joku toinen minulle tuntematon syy. Kokemuksen ja havaintojen avulla olemme oppineet tuntemaan liikunnan lait. Nämä lait määräävät seuraukset, näyttämättä syitä; ne eivät ollenkaan riitä selittämään maailman järjestystä ja kaikkeuden kulkua. Descartes rakensi arpanoppasista taivaan ja maan, mutta ei kyennyt antamaan noppasilleen ensimmäistä liikkeelle panevaa työntöä eikä saamaan sentrifugaalivoimaa vaikuttamaan muulla tavalla kuin rotatsiooniliikkeen avulla. Newton on keksinyt painovoiman-lain, mutta painovoima tekisi yksin vaikuttaen piankin kaikkeudesta liikkumattoman ainemöhkäleen. Paitsi tätä lakia oli vielä löytäminen poistava voima, jotta taivaankappaleet saataisiin kulkemaan avaruudessa kaarevia ratojaan. Sanokoon meille Descartes mikä fyysillinen laki on aiheuttanut hänen pyörreliikkeensä; näyttäköön meille Newton sen käden, joka sinkautti kiertotähdet niiden ratojen tangenteille.

Liikunnan alkusyyt eivät ole aineessa. Se saa liikunnan muualta ja antaa sitä muualle, mutta se ei itse sitä synnyttä. Kuta enemmän tutkin luonnonvoimien vuorovaikutusta, sitä enemmän vakaannun siinä mielipiteessä, että siirtyen toisesta säännöllisestä seurauksesta toiseen aina lopuksi täytyy tulla johonkin tahtoon, joka on alkusyy. Sillä jos oletamme, että on olemassa loppumattomiin ulottuva syiden sarja, tämä on sama kuin emme olettaisi mitään sellaista olevan. Sanalla sanoen: Kaikki liikunto, joka ei ole toisen aiheuttama, ei voi johtua muusta kuin omaperäisestä vapaaehtoisesta toiminnasta. Elottomissa esineissä toiminta ilmenee pelkkänä liikuntona, eikä todellista toimintaa voi olla ilman tahtoa. Siinä ensimmäinen perusajatukseni. Uskon siis, että tahto panee kaikkeuden liikkeelle ja elähyttää luontoa. Siinä ensimmäinen dogmini eli ensimmäinen uskonkappaleeni.

Mutta kuinka tahto voi synnyttää fyysillistä ja ruumiillista liikuntaa? Sitä en tiedä, mutta tunnen itsessäni, että se sen synnyttää. Tahdon toimia, ja toimin. Tahdon liikuttaa ruumistani, ja ruumiini liikkuu. Mutta että eloton ja levossa oleva kappale itsestään joutuisi liikkeeseen tai synnyttäisi liikuntaa, on käsittämätöntä, eikä siitä ole esimerkkejä. Tunnen tahdon sen aikaansaannoksista, enkä sen luonnosta. Tunnen tahdon liikunnan vaikuttavana syynä; mutta jos käsittää ainetta liikunnan aiheuttajaksi, tämä on selvästi samaa kuin käsittäisi seurausta ilman syytä, eli kuin ei käsittäisi ollenkaan mitään.

Yhtä vähän kuin voin käsittää kuinka tahtoni liikuttaa ruumistani, yhtä vähän käsitan kuinka aistimukseni voivat vaikuttaa sieluuni. En edes ymmärrä miten toinen näistä salatuista seikoista on voinut näyttää helpommalta selittää kuin toinen. Mitä minuun tulee, olenpa sitten joko vaikutuksenalainen tai itse vaikuttavana, näyttää minusta aivan käsittämättömältä voida yhdistää molempia substansseja. On sangen outoa, että lähdetään juuri tästä käsittämättömyydestä, kun tahdotaan sulattaa molemmat substanssit yhdeksi, ikäänkuin niin erilaatuiset ilmiöt paremmin voitaisiin selittää yhden esineen suhteen kuin kahden.

Juuri esittämäni dogmi on tosin hämärä, mutta sillä on lopulta kuitenkin merkityksensä. Se ei sodi järkeä eikä havaintoa vastaan. Voiko nyt materialismista sanoa samaa? Eikö ole selvää, että liikunto, jos se olisi aineelle olennainen, olisi siitä erottamaton, esiintyisi siinä aina yhtä vahvana, aina samana aineen jokaisessa osassa, että se olisi muualle siirtymätön ja ettei se voisi lisääntyä eikä vähentyä. Ei voisi silloin ajatellakaan ainetta lepotilassa olevana. Kun minulle sanotaan, että liikunto ei ole aineelle olennainen, vaan että se on sille välttämätön, tahdotaan minua pettää sanoilla, joita olisi helpompi kumota, jos niissä olisi hieman enemmän järkeä. Sillä aineen liikunto on joko aineesta itsestään peräisin ja siinä tapauksessa sille olennainen, tai siirtyy se aineeseen tuntemattoman syyn vaikutuksesta, ollen siinä tapauksessa aineelle välttämätön ainoastaan mikäli vaikuttava syy siihen vaikuttaa, ja siten olemme tulleet taas ensimmäiseen vaikeuteen.

Yleiset abstraktiset käsitteet ovat ihmisten suurimpien erehdysten alku ja juuri. Metafyysillinen sekasotku ei vielä koskaan ole auttanut löytämään ainoatakaan totuutta; se on vaan täyttänyt filosofian järjettömyyksillä, jotka panevat häpeämään, niin pian kuin niiltä on riistänyt niiden suurisanaisen muodon. Sanokaa, ystäväni, herätetäänkö teissä mitään tosi käsitettä, kun teille puhutaan sokeasta voimasta, joka on hajallaan koko luonnossa? Luullaan, että lausumalla nuo hämärät sanat "yleinen

voima", "välttämätön liikunto" todella sanotaan jotakin, eikä itse teossa sanota niin mitään. Liikunnan käsite ei ole muuta kuin käsite siirtymisestä toisesta paikasta toiseen. Ei ole mitään liikuntaa ilman suuntaa, sillä yksilö ei saata samalla kertaa liikkua kaikkiin suuntiin. Mihin suuntaan nyt siis aine välttämättömästi liikkuu? Onko aineella kokonaisuudessaan yhdenkaltainen liikunto, vai onko kullakin atomilla erityinen liikuntonsa? Edellisen käsityksen mukaisesti aineen pitäisi muodostaa luja jakamaton möhkäle; jälkimäisen käsityksen mukaan sen pitäisi muodostaa pelkkä hajallinen, koossapysymätön neste, eikä koskaan olisi mahdollista, että kaksi atomia yhtyisi. Mihin suuntaan käy tämä koko aineelle yhteinen liikunto? Käykö se suoran viivan, vaiko ympyränkehän suuntaan, ylöspäin vai alaspäin, oikealle vai vasemmalle? Jos kullakin aineen molekyylillä on erityinen suuntansa, niin mitkä ovat kaikkien näiden suuntien ja näiden eroavaisuuksien syyt? Jos jokainen aineen atomi ja molekyyli vaan pyörisi keskipisteensä ympärillä, ei koskaan mikään esine siirtyisi toiseen paikkaan, eikä olisi olemassa mitään siirtynyttä liikettä. Ja silloinkin täytyisi tuon kiertoliikkeen suunta olla määrätty. Sanoa abstraktisesti, että aineessa on liikuntaa on sama kuin lausua sanoja, jotka eivät merkitse mitään. Ja sanoa siinä olevan suunnaltaan määrätyn liikkeen on sama kuin olettaa, että on olemassa syy, joka tuon liikkeen määrää. Kuta moninaisemmiksi oletan erityiset voimat, sitä enemmän uusia syitä minulla on selitettävänä, ilman että koskaan löydän mitään johtavaa, kaikille yhteistä vaikuttajaa. Kaukana siitä, että voisin mielessäni kuvailla esiintyvän järjestystä alkuaineiden satunnaisessa yhtymisessä, en edes saata ajatella niiden kesken vallitsevan taistelua; ja niin on kaikkeuden kaaos minulle vielä käsittämättömämpi kuin sen sopusuhtaisuus. Ymmärrän, että maailmanrakenne ei voi olla ihmishengen käsitettävissä; mutta jos joka ihminen ottaa sitä selittääkseen, tulee hänen puhua sillä tavalla, että hänen puhettaan voi ymmärtää.

Jos nyt liikkeessä oleva aine osottaa, että on olemassa tahto, niin erityisten lakien mukaan liikkuva aine puolestaan osottaa minulle, että on olemassa järki. Siinä minun toinen uskonkappaleeni. Toimiminen, vertaaminen, valitseminen ovat toimivan ja ajattelevan olennon työtä. Siis tuo olento on olemassa. Missä sen näette? Kysytte minulta. En ainoastaan kiertävissä taivaankappaleissa ja auringossa, joka antaa meille valon, en ainoastaan minussa itsessäni, vaan lampaassa lautumella, linnussa, joka lentää, kivessä, joka putoaa, lehdessä, jota tuuli kuljettaa. Arvostelen maailmanjärjestystä, vaikka en tunne sen lopputarkoitusta, koska minun, arvostellakseni tätä järjestystä, vaan tarvitsee verrata yksityisosia keskenään, tutkia niiden yhteisvaikutusta ja niiden suhdetta ja ottaa huomioon niiden sopusuhtaisuus. En tiedä miksi kaikkeus on olemassa, mutta en voi olla näkemättä miten se on muodosteltu; alati huomaan sen hartaan yhdyssuhteen, jonka mukaisesti oliot tukevat toisiaan. Olen kuin ihminen, joka ensikerran näkee avatun kellon eikä herkeä ihmettelemästä sen koneistoa, vaikka ei tiedä mihin sitä käytetään eikä ole nähnyt kellon taulua. En tiedä, sanoisi hän, mihin tuo kaikki kelpaa; mutta huomaan, että jokainen osanen on tehty muita varten. Ihmettelen tekijää hänen yksityiskohtia myöten tarkan työnsä tähden ja ja olen aivan varma siitä, etteivät kaikki nuo rattaat kulje tuolla tavoin sopusuhtaisesti muun kuin jonkun lopputarkoituksen vuoksi, jota minun on mahdoton huomata.

Vertaillaamme eri tarkoituksiperiä, keinoja, kaikenlaisia määrättyjä suhteita ja kuunnelkaamme sitten sisäistä tunnettamme. Mikä terve henki voisi olla kuulematta sen todistusta? Onko olemassa sitä ennakkoluuloista vapaata ihmistä, jolle kaikkeuden selvästi havaittava järjestys ei todistaisi korkeimman järjen olemassaoloa? Kuinka paljo viisasteluja tarvitaankaan, kun ei tahdota tunnustaa olioiden kesken vallitsevan sopusointua ja jokaisen osan ihmeteltävää vaikutusta muiden säilymiseksi? Puhuttakoon minulle mielin määrin yhdistelmistä ja sattumuksista. Mitä teitä hyödyttää saada minut vaikenemaan, ellette minussa saa heräämään vakaumusta, ja miten minulta voitte riistää ehdottoman tunteen, joka tahtomattanikin aina puhuu teitä vastaan? Jos elimelliset ruumiit ovat syntyneet sattuman vaikutuksesta tuhansilla eri tavoilla, ennenkuin ovat saaneet pysyvän muodon; jos ensin on muodostunut vatsoja ilman suita, jalkoja ilman päitä, käsiä ilman käsivarsia, kaikenlaisia epätäydellisiä elimiä, jotka ovat hävinneet kun eivät ole voineet pysyä olemassa, niin miksi ei yksikään tuollainen muodoton yrittelmä enää ole nähtävissä? Minkätähden luonto on laatinut itselleen lakeja, joiden alaisena se alunpitäen ei ole ollut? Minua ei ollenkaan hämmästyttä, että se, mikä itsessään on mahdollista tapahtuu, kun muodostumisen vaikeuden ovat syrjäyttäneet sen vaatimat monilukuiset koe-yhtymät, sen myönnän. Mutta jos minulle tultaisiin sanomaan, että sattumalta yhteenliitetty kirjasimet ovat muodostaneet Eneidin aivan sen muotoiseksi kuin se on, niin en panisi tikkua ristiin todistaakseni, ettei se ole valhe. Te unohdatte, sanotaan minulle, yhdistymiskokeiden moninaisuuden. Mutta miten monta tuollaista koetta täytyy minun olettaa saadakseni lopullisen yhtymisen mahdolliseksi? Minä puolestani, joka en tunne muita kuin yhden, panen äärettömyyden yhtä vastaan, että sen tulos ei ole sattuman tuottama. Ottakaa tämän lisäksi huomioon, että nuo yhdistymiset ja satunnaisuudet eivät koskaan johtaisi muihin kuin yhdistyneiden alkuaineiden laatuksiin, että elimistö ja elämä eivät ole atomien satunnaisen yhtymisen seuraus ja että kemisti yhdistellessään seoksiaan ei saa niitä tuntemaan eikä ajattelemaan sulatusahjossaan.[124]

Olen lukenut hämmästyksen, melkeinpä harmin valtaamana Nieuventit'ia! Kuinka tämä mies on voinut ryhtyä kirjoittamaan kirjaa luonnon ihmeistä, jotka osottavat luojansa viisautta? Vaikka hänen

kirjansa olisi koko maailman kokoinen, ei hän sittenkään voisi siinä käsitellä koko aihettaan. Niinpian kuin tahtoo syventyä yksityisseikkoihin, jää suurin ihme, kaiken sopusointu ja -suhtaisuus huomaamatta. Ja elävien, elimellisten olentojen syntyminen on ihmishengelle syvä salaisuus. Se ylipääsemätön juopa, jonka luonto on asettanut eri lajien väliin, jotta ne eivät sekoittuisi, näyttää mitä selvimmällä tavalla sen tarkoitukset. Se ei ole tyytynyt säätämään järjestystä, se on vielä sen lisäksi ryhtynyt erityisiin toimenpiteisiin, ettei mikään voisi tätä järjestystä hämmentää.

Kaikkeudessa ei ole sitä oliota, jota ei voisi jossakin suhteessa pitää kaikkien muiden yhteisenä keskuksena, minkä ympärille ne kaikki ovat järjestetyt niin, että ne molemminpuolisesti ovat keinona ja tarkoituseränä toistensa suhteen. Ajatus ei voi sekaantumatta ja harhailematta syventyä noihin loppumattomiin suhteisiin, joista ei yksikään sekaannu eikä häviä tuossa suuressa joukossa. Kuinka monien mielettömien olettamien avulla onkaan koetettu selittää tämä sopusointu johtuvaksi sattuman varassa liikkuvan aineen sokeasta rakenteesta! Ne, jotka kieltävät tarkoituksenmukaisuuden, joka ilmenee tämän suuren kokonaisuuden kaikkien osien välillä, koettavat turhaan peittää laverruksiaan abstraksioneilla, rinnastuksilla, yleiskäsitteillä ja kuvakielellä. Mitä tehnevätkin, minun on mahdoton käsittää niin pysyväisesti järjesteltyä oliojärjestelmää, ajatteleminen samalla sitä järjestävää järkeä. Ei riipu minusta uskoa, että vaikutuksenalainen kuollut aine on voinut synnyttää eläviä ja tuntevia olentoja, että sokea sattuma on voinut synnyttää järjellisiä olentoja, että se, mikä ei ajattele, on voinut synnyttää olentoja, jotka ajattelevat.

Uskon siis, että maailmaa hallitsee voimakas ja viisas tahto. Minä sen huomaan, tai ennemmin sen tunnen, ja se tieto on minulle tärkeä. Mutta onko tämä samainen maailma iankaikkinen vai luotu? Onko olemassa koko olemistolle yhteinen alkuperus? Onko niitä kaksi vai useampia ja minkäluontoisia ne ovat? Siitä en tiedä mitään, enkä huolikaan tietää. Mikäli nämä tiedot alkavat minua huvittaa, olen tekevä parastani hankkiakseni ne itselleni. Mutta siihen saakka pidättäydyn turhanpäiväisistä kysymyksistä, jotka kyllä voivat häiritä itserakkauttani, mutta ovat hyödyttömät minun elämäntavalleni ja liian korkeat minun järjelleni.

Muistakaa aina, etten suinkaan opeta tuntemaani vakaumusta, vaan että sitä esitän. Olkoon aine ikuinen tai luotu, olkoon sillä vaikutuksenalainen perustus tai olkoon se tätä perustusta vailla, varmaa on aina, että kaikki muodostaa ykseyden ja ilmaisee yhtä järkeä. Sillä en voi havaita mitään, mikä ei olisi järjestettynä tähän samaan järjestelmään ja mikä ei puolestaan auttaisi pyrkimään samaan tarkoituserään, nimittäin kaiken säilyttämiseen määrätyn järjestyksen rajoissa. Tätä olentoa, joka tahtoo ja voi, tätä itsetoimivaa olentoa, tätä olentoa, minkälainen lieneekin, joka panee kaikkeuden liikkeeseen ja määrää kaiken, sanon Jumalaksi. Yhdistän tähän nimeen ne käsitykset järjestä, voimakkuudesta ja tahdosta, jotka minulla on ja lisäksi käsityksen hyvydestä, joka on niiden välttämätön seuraus. Mutta en siltä tunne sen paremmin sitä olentoa, jolle olen tuon nimen antanut. Se pysyy saavuttamattomana sekä havainnolleni että järjelleni. Kuta enemmän sitä ajattelen, sitä enemmän joudun ymmälle. Tiedän vallan varmaan, että se on olemassa ja että se on olemassa itsensä kautta; tiedän, että minun olemassaoloni on alistettu riippuvaiseksi sen olemassaolosta ja että kaikki tuntemani oliot ovat vallan samassa asemassa. Näen Jumalan kaikkialla hänen teoissaan, tunnen hänet itsessäni, näen hänet ympärilläni. Mutta heti kun tahdon tutkia mitä hän on itsessään, missä hän on, mikä hän on, minkälainen hänen olemuksensa on, silloin hän minulta häviää ja sekaisin menneet ajatukseni eivät enää tajua mitään.

Ollen puutteellisuuteni tietoisuuden läpitunkemana en aio koskaan ryhtyä pohtimaan Jumalan olemuksen laatua, ellei tunne hänen suhteestaan minuun minua siihen pakota. Sellaiset pohtimiset ovat aina liian uskallettuja. Ymmärtäväisen ihmisen ei pidä koskaan vapisematta antautua niihin, sillä olkoon hän varma siitä, ettei hän ole luotu tunkemaan niiden syvyyteen. Sillä Jumaluutta ei loukkaa niin paljon se, ettei sitä ollenkaan ajatella, kuin se, että sitä ajatuksissa vääristellään.

Saatuani selville ne Jumaluuden ominaisuudet, joiden kautta voin käsittää sen olemassaolon, palaan takaisin itseeni ja alan tutkia mikä arvoaste minulla on siinä järjestetyssä olemistossa, jota korkein olento ohjaa ja jota minä kykenen tutkimaan. Huomaan kieltämättä olevani ensimmäisiä lajiini nähden. Sillä vallassani olevien tahdonkeinojeni kautta, joilla panen tahtoni täytäntöön, minulla on enemmän voimaa vaikuttaa kaikkiin muihin minua ympäröiviin olioihin, mielin määrin antautua niiden vaikutuksen alaiseksi tai vetäytyä siitä pois kuin yhdelläkään niistä on vaikuttaa minuun vasten tahtoani ja pelkän fyysillisen kiihotuksen kautta; järkeni nojalla minä olen ainoa, joka voin luoda yleissilmäyksen kaikkeen. Mikä olento täällä maan päällä, paitsi ihmistä, saattaa tehdä huomioita kaikkien muiden suhteen, mitata, laskea ja edeltäpäin nähdä niiden liikkeet ja vaikutukset ja yhdistää yhteisen olemassaolon tunteen oman yksityisen olemassaolon tunteeseen? Mitä naurettavaa siinä on, että ajattelen kaiken olevan luodun minua varten, jos minä nyt kerran olen ainoa olento, joka osaan asettaa sen suhteeseen itseeni?

On siis totta, että ihminen on asumansa maapallon kuningas. Sillä hän ei ainoastaan lannista kaikkia eläimiä eikä ainoastaan taitonsa avulla käytä hyväkseen luonnonvoimia, vaan on ainoa maailmassa, joka

voi niin tehdä. Vieläpä hän anastaa itselleen mietiskelynsä avulla tähdetkin, joita hän ei voi lähestyä. Näytettäköön minulle maan päällä elävä eläin, joka osaisi käyttää tulta ja ihailla aurinkoa. Kuinka! Minä voin tehdä huomioita, tuntea oliot ja niiden suhteet; voin tajuta mitä on järjestys, kauneus, hyve; voin mietiskellen tarkastaa kaikkeutta, kohota havaitsemaan sitä ohjaavaa kättä, voin rakastaa hyvää ja sitä tehdä; minäkö antaisin verrata itseäni eläimiin? Alhainen sielu, surkea filosofiasi sinut tekee niiden kaltaiseksi, tai ennemmin: tahdot turhaan alentaa itseäsi. Henkiset kykysi todistavat periaatteitasi vastaan, hyväntahtoinen sydämesi väittää oppisi vääräksi, ja itse lahjojesi väärinkäyttäminen todistaa vasten tahtoasi näiden lahjojen erinomaisuutta.

Minä, jolla ei ole mitään järjestelmää tuettavana, minä yksinkertainen, vakava ihminen, jota ei mikään puoluekiihko tempaa mukaansa, joka en tavoittele kunniaa saada olla minkään oppilahkon päämiehenä, minä olen tyytyväinen siihen asemaan, johon Jumala minut on asettanut, enkä lähinnä häntä näe mitään, joka olisi parempaa kuin se laji, johon kuulun. Ja jos saisın valita asemani olioiden sarjassa, niin minkä paremman voisın valita kuin ihmisenä olemisen?

Tämä miete saattaa minut heltymään sen sijaan että tekisi minut ylpeäksi, sillä tämä asema ei ole minun oma valitsemani, se ei ole voinut olla olennon ansio, jota ei vielä ollut olemassakaan. Voinko nähdä olevani niin huomatussa asemassa onnittelematta itseäni niin kunniakkaasta paikasta ja siunaamatta sitä kättä, joka minut siihen on asettanut. Heti kun menen itseeni, herää sydämessäni kiitollisuuden ja siunaamishalun tunne sukuni luoja kohtaan, ja tästä tunteesta johtuu ensimmäinen kunnianosotukseni hyväntekeväälle jumaluudelle. Hartaasti ihailen ylintä valtiutta, sen hyvät teot saattavat mieleni heltymään. Minulle ei tarvitse opettaa tätä jumalanpalvelusta, sen on minulle luonto itse opettanut. Eikö ole luonnollinen seuraus rakkaudestamme itseämme kohtaan, että kunnioitamme suojelijaamme ja että rakastamme sitä, joka tahtoo meidän parastamme.

Mutta kun minä, saadakseni lopultakin tietää yksilöllisen asemani lajiini nähden, tarkastelen tämän lajin eri arvoasteita ja ihmisiä, joilla niitä on, niin mikä minusta oikeastaan tulee? Mikä näky! Missä on havaitsemani järjestys? Luonnon kuva näytti minulle pelkkää sopusointua ja tasasuhtaisuutta, ihmissuvun kuva näyttää pelkkää hämmennystä ja epäjärjestystä. Elementtien kesken vallitsee järjestys, ihmisten kesken sekasorto. Eläimet ovat onnellisia, niiden kuningas yksin on onneton! Oi viisaus, missä ovat lakisi? Oi kaitselmus, niinkö sinä hallitset maailmaa? Hyvää tekevä olento, mihin on voimasi joutunut? Näen pahan maailmassa.

Voitteko uskoa, hyvä ystävä, että nämä surulliset mietteet, nämä ilmeisen selvät ristiriitaisuudet synnyttivät minun mielessäni sen ylevän käsityksen sielusta, johon tähänastiset tutkimukseni eivät olleet johtaneet. Mietiskellessäni ihmisen luontoa, luulin löytäväni siinä kaksi toisistaan selvästi eroavaa perusjohdetta, joista toinen kohottaa ihmisen tutkimaan ikuisia totuuksia, rakentamaan oikeutta ja siveellisesti kaunista, kohottaa henkiseen maailmaan, jonka tutkistelemisen on viisaan suurin nautinto, toinen taas vajottaa hänet häneen itseensä, orjuuttaa hänet riippuvaksi aisteista ja niitä palvelevista intohimoista ja estää näiden kautta kaiken sen, johon ensimmäinen perusjohde häntä innosti. Tuntiessani olevani näiden kahden vastakkaisen voiman vaikutuksen ja ristiriidan esineenä, sanoin itselleni: ei, ihminen ei ole mikään ykseys. Minä tahdon, ja en tahdo, minä tunnen itseni samalla kertaa orjaksi ja vapaaksi. Huomaan hyvän, rakastan sitä, mutta teen pahaa. Olen toimivana kuunnelllessani järjen ääntä ja olen vaikutuksenalainen, kun intohimot tempaavat minut mukaansa. Ja pahin tuskani langetessani on se tietoisuus, että olisin voinut vastustaa.

Nuori mies, kuunnelkaa minua luottamuksella; olen alati puhuva vallan vilpittömästi. Jos omatunto on ennakkoluulojen tulos, olen epäilemättä väärässä, eikä todistettavaa moraalialia ole olemassa. Mutta jos se seikka, että asettaa itsensä kaiken muun edelle, on ihmisen luonnollinen taipumus ja jos kuitenkin ihmisen sydämessä on synnynnäinen oikeuden tunne, niin poistakoon se, joka tekee ihmisestä yksinkertaisen olennon, nämä ristiriitaisuudet, ja minäkin olen valmis tunnustamaan, että hänet muodostaa yksi ainoa substanssi.

Huomaatte, että tällä sanalla substanssi ymmärrän yleensä olioita, joilla on joku alkuperäinen ominaisuus, jättäen kaikki erityiset ja toissijaiset muodostelut sikseen. Jos nyt kaikki alkuperäiset ominaisuudet, jotka tunnemme, voivat yhdistyä yhdeksi samassa oliossa, niin ei saa olettaa muita kuin yhtä ainoata substanssia. Mutta jos on ominaisuuksia, jotka keskenään sulkevat pois toisensa, on myöskin yhtä monta substanssia kuin noita poissulkemisiä. Tulette miettimään tätä seikkaa; minun ei puolestani tarvitse, sanokoon Locke mitä tahansa, muuta kuin tuntea aine ulottuvaiseksi ja jakautuvaiseksi, ollakseni varma siitä, ettei se voi ajatella. Ja jos joku filosofi tulee minulle sanomaan puiden tuntevan ja kallioiden ajattelevan,[125] niin turhaan hän koettaa saada minut hämmennyksiin rikkiviisailulla todisteluillaan; minä en voi huomata häntä muuksi kuin sangen vähän luotettavaksi viisastelijaksi, joka mieluummin antaa tunteen kiville, kuin myöntää, että ihmisellä on sielu.

Kuvitelkaamme mielessämme kuuroa ihmistä, joka kieltää äänen olemassaolon, se kun ei koskaan ole kajahtanut hänen korvaansa. Asetan hänen eteensä kielisoittimen, jonka panon soimaan koskettamalla

toisen yhdenmukaiseksi viritetyn soittimen kieliä. Kuuro näkee kielen värähtelevän ja minä sanon hänelle: "Ääni vaikuttaa tämän." "Ei suinkaan", vastaa hän, "syy kielen värähtelemiseen on siinä itsessä. Tuo värähteleväisyys on kaikille kappaleille yhteinen ominaisuus." "Jos niin on", väitän minä, "niin näyttäkää minulle tuo värähteleväisyys muissa kappaleissa tai ainakin syy tämän kielen värähtelemiseen." "Sitä en voi", vastaa kuuro, "mutta koska en voi käsittää, miten tämä kieli värähtelee, niin miksi minun täytyy mennä selittelemään sitä juuri teidän mainitsemanne äänen avulla, josta minulla ei ole vähintäkään käsitystä? Sehän on samaa, kuin selittää hämärä seikka vielä hämärämmän syyn avulla. Tehkää siis nuo 'äänenne' minulle havaittaviksi, muuten väitän, etteivät ne ollenkaan ole olemassa."

Kuta enemmän tutkistelen ihmishengen ajatusta ja luontoa, sitä enemmän huomaan materialistien päätelmien olevan tämän kuuron ihmisen päätelmien kaltaisia. He ovat todellakin kuurot sisäiselle äänelle, joka varsin selvästi ja tajuttavasti heille huutaa: kone ei ajattele; ei ole sitä liikuntaa eikä muotoa, joka synnyttäisi punnitsevaa ajattelemista. Sinussa on jotakin, joka pyrkii murtamaan ne siteet, mitkä sitä puristavat. Paikallisuus ei ole sinun mittasi, koko avaruus, ei ole tarpeeksi suuri sinulle. Tunteillasi, haluillasi, rauhattomuudellasi, ylpeydelläsikin on toinen perusta, kuin tämä ahdas ruumis, johon tunnet itsesi kahlehdituksi.

Ei mikään aineellinen olio ole itsestään toimiva, ja minä, minä olen. Turhaan minua vastaan väitellään tässä suhteessa, minä tunnen, että niin on, ja tämä tunne puhuu minulle vakuuttavammin kuin sitä vastaan taisteleva järki. Minulla on ruumis, johon muut oliot vaikuttavat ja joka puolestaan vaikuttaa niihin. Tämä molemminpuolinen vaikutus on epäilemätön. Mutta tahtoni on riippumaton aisteistani, myönnän tai vastustan, sorrun tai voitan, ja tunnen aivan täydellisesti itsessäni milloin teen mitä olen tahtonut tehdä tai milloin vaan antaudun intohimojeni valtaan. Minulla on aina valta tahtoa, mutta ei voimaa panna tahtomaani täytäntöön. Kun antaudun viettelemyksien valtaan, toimin ulkonaisten esineiden kiihotuksen alaisena. Kun moitin itseäni tästä heikkoudestani, kuuntelen ainoastaan tahtoa. Olen orja paheideni suhteen ja vapaa tunnonvaivojeni suhteen. Vapaudentunto minussa sammuu vaan siinä tapauksessa, että turmellun ja että lopuksi estän sielun äänen nousemasta ruumiin lakia vastaan.

Tunnen tahdon ainoastaan sen tunteen kautta, joka minulla on omasta tahdostani, enkä järkeäkään paremmin tunne. Kun minulta kysytään mikä syy määrää tahtoa, kysyn minä vuorostani mikä syy määrää järkeäni. Sillä on selvää, että nämä kaksi syytä ovatkin vaan yksi ainoa syy. Ja jos tarkoin ymmärtää ihmisen olevan vapaan arvostellessaan hänen järkensä olevan ainoastaan kyvyn vertailla ja lausua johtopäätöksiä, niin huomaa, ettei hänen vapautensa ole muuta kuin samankaltainen tai siitä johtunut kyky. Ihminen valitsee hyvän sen mukaan, mitä hän pitää oikeana; jos hän arvostelee väärin, niin hän valitsee pahasti. Mikä siis on se syy, joka määrää hänen tahtoaan? Se on hänen arvostelukykynsä. Ja mikä on se syy, joka määrää hänen arvostelukykynsä? Se on hänen henkinen kykynsä, hänen voimansa arvostella. Määräävä syy on hänessä itsessään. Siitä, mikä menee kaiketi tämän ulkopuolelle, en enää ymmärrä mitään.

Epäilemättä minulla ei ole vapautta olla tahtomatta omaa hyväni, enkä ole vapaa tahtomaan että minun kävisi pahoin. Mutta vapauteni on juuri siinä, etten voi tahtoa muuta kuin sitä, mikä minulle on soveliaista tai mitä minä pidän soveliaana, ilman että mikään minulle vieras seikka minua rajoittaisi. Onko siitä, ettei minulla ole valtaa olla muuta kuin mitä olen, seurauksena se, etten ole oma herrani?

Kaiken toiminnan perusta on vapaan olennon tahdossa, kauempaa ei voitane sitä etsiä. Sana vapaus ei ole merkitystä vailla, vaan sana välttämättömyys. Olettaa, että joku toiminta, joku seuraus ei johtuisi toimivasta perusvaikutteesta, on todella aivan samaa kuin olettaa seurauksia, jotka ovat ilman syytä; se on joutumista kehäpäätelmiin. Joko ei ole olemassa mitään ensimmäistä vaikutinta, tai kaikilta ensimmäisiltä vaikuttimilta puuttuu edelläkäypä syynsä, ja silloin ei ole mitään tosi tahtoa ilman vapautta. Ihminen on siis vapaa toimintansa suhteen ja semmoisena aineettoman substanssin elähyttämä. Siinä kolmas uskonkappaleeni. Näistä kolmesta ensimmäisestä tulette helposti johtamaan muut, ilman että minun enää tarvitsee jatkaa niiden luettelemista.

Jos ihminen on toimiva ja vapaa, hän toimii itsestään. Ei mikään kaikesta siitä, minkä hän tekee vapaasta tahdostaan, sovellu kaitsemuksen järjestettyyn järjestelmään, eikä sitä voida pitää sen aiheuttamana. Kaitseminen ei tahdo sitä pahaa, minkä ihminen tekee väärin käyttäen sitä vapautta, jonka se hänelle antaa, mutta se ei estä häntä sitä tekemästä, ehkä siksi, että tämä paha niin heikon olennon puolelta sen silmissä on mitätön, tai ettei se voi ehkäistä ihmistä häiritsemättä hänen vapaata toimintaansa ja siten aiheuttamatta vielä enemmän pahaa huonontamalla hänen luonnettaan. Se on tehnyt ihmisen vapaaksi siinä tarkoituksessa, että hän ei tekisi pahaa, vaan hyvää oman valintansa mukaan. Se on luonut hänet kykeneväksi tekemään tämän valintansa niitä ominaisuuksia oikein käyttämällä, jotka se hänelle on antanut. Mutta se on siihen määrään rajoittanut hänen voimansa, että sen hänelle suoma tilaisuus vapauden väärinkäyttämiseen ei voi häiritä yleistä tapahtumain kulkua. Paha, jonka ihminen tekee, lankeaa hänen omille hartioilleen, missään suhteessa muuttamatta maailmanjärjestystä ja estämättä ihmiskuntaa olemasta olemassa vasten tahtoaankin. Ken napisee siitä,

ettei Jumala estä tekemästä pahaa, napisee siitä, että Jumala on antanut ihmiselle niin erinomaiset luonnon lahjat, että hän on ihmissuvun toiminnan yhteyteen liittänyt siveellisyyden, joka sitä ylentää, ja että hän on antanut ihmiselle oikeuden hyveeseen. Korkein nautinto on tyytymys itseensä ja juuri tätä tyytymystä ansaitaksemme ja sen saavuttaaksemme olemme asetetut maan päälle, vapaudella varustettuina, juuri sentähden intohimot meitä johtavat kiusaukseen ja omatunto meitä pidättää. Mitä muuta itse jumalallinen kaikkivalta olisi voinutkaan tehdä meidän hyväksemme? Olisiko se voinut painaa luontoomme ristiriitaisuuden ja palkita hyvästä teosta sitä, jolla ei ollut valtaa, joka ei kyennyt pahaa tekemään? Kuinka, olisiko pitänyt rajoittaa ihmisen toiminta vaistosta riippuvaksi ja tehdä hänet eläimeksi, estääkseen hänet pahasta? Ei, henkeni Jumala, minä en koskaan moiti sinua siitä, että olet tehnyt henkeni kuvaksesi, että voisin olla vapaa, hyvä ja onnellinen kuten sinä.

Luontaisten ominaisuuksiemme väärinkäyttäminen meidät tekee onnettomiksi ja pahoiksi. Murheemme, huolestamme ja tuskamme johtuvat meistä itsestämme.

Henkinen paha on kieltämättä oma tekemme ja ruumiillinen paha ei olisi mitään ilman paheitamme, jotka sen ovat tehneet meille tuntuvaksi. Eikö luonto anna meidän tuntea tarpeitamme olemassaolomme vuoksi? Eikö ruumiillinen kipu ole merkinä siitä, että koneisto on joutumassa epäkuntoon, ja huomautus siitä, että se on korjattava? Entä sitten kuolema ... eivätkö häijyt ihmiset myrkytä meidän elämäämme ja omaa elämäänsä? Mutta kukapa tahtoi elää aina? Kuolema on niiden vaivojen lääke, jotka itse itsellenne hankitte; luonto on tahtonut, ettette alituisesti kärsisi. Kuinka vähässä määrässä onkaan alkuperäisessä yksinkertaisuuden tilassa elävä ihminen alttiina kärsimyksille! Hän elää melkein vapaana taudeista ja intohimoista, hän ei aavista eikä tunne kuolemaa. Ja kun hän tuntee sen lähestyvän, tekevät hänen kurjat olonsa sen hänelle toivotuksi, ja silloin se ei enää ole hänelle paha. Jos tyytyisimme olemaan mitä olemme, ei meillä olisi mitään valittamista kohtalomme suhteen. Mutta sen kautta, että etsimme kuviteltua onnea, hankimme itsellemme tuhansia todellisia ikävyyksiä. Sen, joka ei osaa kestää pientä kärsimystä, tulee varustautua paljon kärsimään. Kun on pilannut terveytensä epäsäännöllisellä elämällä, tahtoo saattaa sen entiselleen lääkkeillä; silloin lisää tuntemaansa onnettomuuteen vielä toisen, jota pelkää. Kuoleman edeltäpäinnäkeminen tekee sen hirvittäväksi ja jouduttaa sitä. Kuta enemmän sitä tahtoo paeta, sitä enemmän tuntee sen lähestyvän. Ja niin ihminen elämänsä aikana kuihtuu ja kuolee pelosta, napisten luontoa vastaan niiden vaivojen vuoksi, jotka itselleen on hankkinut loukkaamalla luontoa.

Ihminen, älä etsi pahan aiheuttajaa; se olet sinä itse. Ei ole olemassa mitään muuta pahaa kuin minkä sinä teet tai mikä sinulle tehdään, ja kumpikin tulee sinulle sinusta itsestäsi. Yleinen paha voi esiintyä ainoastaan epäjärjestyksen yhteydessä, ja minä näen maailmanjärjestelmässä järjestyksen, joka ei muutu. Yksityinen paha piilee yksistään kärsivän olennon tunteissa, ja näitä tunteita hän ei ole saanut luonnolta, vaan on ne itse antanut itselleen. Tuskalla on ainoastaan vähän valtaa semmoiseen ihmiseen nähden, olipa kuka tahansa, joka ei paljon pohdi asioita, jolla siis ei ole muistoja ja joka ei edeltäpäin ajattele. Poistakaa meidän turmiollinen edistymisemme, poistakaa erehdyksemme ja paheemme, poistakaa se, mikä on ihmisen aikaansaamaa, ja kaikki on oleva hyvin.

Siinä, missä kaikki on hyvin, ei ole mitään vääryyttä. Oikeus ja hyvyys ovat eroamattomasti toisiinsa yhdistyneet. Hyvyys on välttämätön seuraus rajattomasta voimasta, rakkaudesta itseemme; tämä on olennainen jokaiselle olennolle, joka sitä itsessään tuntee. Se, joka voi tehdä kaiken, laajentaa niin sanoakseni olemassaoloaan muiden olentojen olemassaolon yhteydessä. Voiman alituisena toimenä on synnyttää ja säilyttää; se ei vaikuta muuhun kun siihen, mikä on olemassa. Jumala ei ole mikään kuolleiden Jumala, hän ei voisi hävittää ja olla paha vahingoittamatta itseään. Se, joka voi tehdä kaikkea, ei voi tahtoa muuta kuin hyvää.[126] Siis kaikki hyvän olennon, ollen kaikkivoipa, tulee myöskin olla korkeimmassa määrässä oikeudellinen, muuten hän olisi ristiriidassa itsensä kanssa. Sillä rakkaus järjestykseen, josta järjestyksy syntyy, on hyvyys, ja se rakkaus taas, jonka kautta järjestyksen olemassaolo säilyy, on oikeus.

Jumala, sanotaan, ei ole luoduilleen mitään velkaa. Minä taas luulen, että hän on heille velkaa kaiken sen, minkä on heille luvannut, antaessaan heille elämän. Antaessaan heille käsityksen hyvästä ja saattaen heidät tuntemaan, että he sitä tarvitsevat, hän on luvannut suoda sen heille. Kuta enemmän syvennyn itseeni, kuta enemmän tutkin itseäni, sitä selvemmin luen sieluuni kirjoitetut sanat: "Ole oikeudellinen, niin olet onnellinen." Siitä ei kuitenkaan näy merkkiäkään, jos katselee asioiden nykyistä tilaa. Paha ihminen menestyy, ja oikeamielistä sorretaan. Mutta huomatkkaa myöskin, mikä paheksumisen tunne meissä syttyy, kun tässä odotuksessamme petymme! Omatunto nousee ja napisee luojaansa vastaan; se huokaa hänelle: sinä olet minut pettänyt.

Minä sinut pettänyt, sinä röyhkeä ihminen! Kuka sen on sinulle sanonut? Onko sielusi tehty olemattomaksi? Oletko lakannut olemasta? Oi Brutus! Oi poikani! Älä häpäise ylevää elämääsi tekemällä siitä loppu! Älä heitä toivoasi ja mainettasi Filippin kentille! Miksi sanot: "hyve ei maksa mitään", jos kerran menet nauttimaan palkkaa omasta hyveestäsi? Luulet kuolevasi. Päinvastoin vasta alat elää, ja silloin, silloin minä olen pitävä kaikki, minkä sinulle olen luvannut.

Päätän kärsimättömien kuolevaisten napisemisista luulisi, että Jumala on heille velkaa palkinnon, ennenkuin se on ansaittu ja että hän on velvollinen maksamaan heille edeltäkäs in heidän hyveensä. Oi, olkaamme ensin hyviä, niin sitten olemme olevat onnellisia! Älkäämme vaatiko palkintoa, ennenkuin olemme voittaneet, älkäämme palkkaa, ennenkuin olemme tehneet työn. "Meidän pyhitetyissä leikeissämme voittajiksi tulleita", sanoo Plutarkos, "ei seppelöidä kilparadalla, vaan vasta silloin, kun he ovat sen kiertäneet."

Jos sielu on aineeton, voi se elää kauemmin kuin ruumis. Ja jos se elää kauemmin kuin ruumis, on kaitseminen puhdistettu syyllisyydestä. Vaikka minulla ei olisi muuta todistusta sielun aineettomuudesta kuin häijyjen voitto ja oikeamielisten sortaminen tässä maailmassa, niin yksin sekin estäisi minua tuota aineettomuutta epäilemästä. Niin räikeä epäsointu yleisessä sopusointuisuudessa panisi minut etsimään selvitystä. Sanoisin itsekseni: Kaikki ei meiltä ole loppunut elämän loputtua; kaikki palaa jälleen kuoleman kautta järjestykseen. Todella tuntisin olevani pulassa kysyessäni itseltäni missä ihminen olisi, kun kaikki se, minkä hän aistimillaan havaitsi, olisi hävitetty. Tämä kysymys ei enää tuota minulle vaikeuksia, kun olen tunnustanut olevani kaksi substanssia. On selvä asia että, kun ruumiillisen elämäni aikana en havaitse muuten kuin aistimieni avulla, se, mikä ei niihin vaikuta, jää minulta huomaamatta, Kun yhteys ruumiin ja sielun välillä on katkennut, käsitan toisen niistä voivan haihtua, toisen säilyä. Sillä miksikä toisen häviäminen aiheuttaisi toisen häviämisen? Päinvastoin olivat ne, ollen laadultaan niin erilaiset, yhdistettyinä pakollisessa tilassa ja palaavat tämän yhdistymisen lakattua kumpikin luonnolliseen tilaansa. Toimiva ja elävä substanssi saa takaisin kaiken sen voiman, jota se käytti pannakseen vaikutuksenalaisen, kuolleen substanssin liikkeeseen. Oi, paheeni saattavat minut liiankin hyvin tuntemaan, että ihminen eläessään elää vaan puoleksi ja että sielun elämä alkaa vasta ruumiin kuoltua.

Mutta minkälainen on tämä elämä? Ja onko sielu luonnostaan kuolematon? Sitä en tiedä. Rajoitettu ymmärrykseni ei käsitä mitään rajoitettua. Kaikki se, jota sanotaan äärettömäksi, ei ole minun käsitettävissäni. Mitä voin minä kieltää tai myöntää, mitä mietiskellä sen suhteen, jota en voi käsittää? Luulen sielun elävän ruumiin jälkeen tarpeeksi kauan järjestyksen säilyttämiseksi; mutta kenpä tietää, riittääkö se ikuisuutta varten. Sen ainakin käsitan miten ruumis kuluu ja häviää sen eri osien hajoamisen kautta, mutta en voi käsittää mitään samankaltaista häviämistä mitä ajattelevaan olioon tulee. Ja koska en saata kuvitella miten se voisi kuolla, oletan, ettei se kuole ollenkaan. Ja koska kerran tämä olettama minua lohduttaa, eikä ole mitenkään järkeä vastaan sotiva, niin miksi pelkäisin antautua sen valtaan?

Olen tietoinen sielustani; tiedän sen olemassaolon tunteen ja ajatuksen kautta. Tiedän sen olevan olemassa, tietämättä mikä sen olemus on. En voi mietiskellä sellaisia käsitteitä ja niistä tehdä johtopäätöksiä, joita minulla ei ole. Tiedän hyvin, että tietoisuus *minästä* jatkuu ainoastaan muistin avulla ja että minun, voidakseni todella olla sama, täytyy muistaa olleeni olemassa. Mutta nyt minä kuolemani jälkeen en voisi muistaa mikä olen eläessäni ollut, ellen samalla muistaisi mitä olen tuntenut ja siis myöskin mitä olen tehnyt. Enkä ollenkaan epäile, ettei tämä muisto vielä kerran aiheuttaisi hyvien onnea ja pahojen tuskantunteita. Täällä maan päällä tuhannet palavat intohimot imevät itseensä sisäisen tunnon ja johtavat harhaan omantunnon äänen. Nöyrytyminen ja vastoinkäymiset, jotka hyveen harjoittaminen tuo mukanaan, estävät tuntemasta sen viehätystä. Mutta kun vapautuneina niistä pettävästä kuvista, joita ruumis ja aistit aiheuttavat, pääsemme ylevää nautintoa tuntien katselemaan kaikkein ylintä olentoa ja tuntemaan niitä ikuisia totuuksia, joiden lähde hän on, kun järjestyksen kauneus valtaa hämmästyksellä kaikki sielunvoimamme, ja kun yksinomaan vertaamme sitä minkä olemme tehneet, siihen, mikä meidän olisi pitänyt tehdä, silloin omantunnon ääni saa takaisin voimansa ja valtansa. Silloin on puhdas sisäisen tyytyväisyyden synnyttämä nautinto ja itsensä alentamisen tunteesta johtunut katkera katumus loppumattomien tunteiden kautta ilmaiseva sen kohtalon, jonka kukin on itselleen valmistanut. Älkää kysykö minulta, hyvä ystävä, onko muita onnen ja vaivan lähteitä. Sitä en tiedä. Mutta jo ne, jotka kuvittelen oleviksi, riittävät minua lohduttamaan tämän elämän suhteen ja toivomaan toista elämää, En sano, että hyvät tulevat palkituiksi, sillä mitä muuta hyvää etevä olento voi odottaa, kuin saada olla olemassa luonteensa vaatimusten mukaisesti. Mutta sanon heidän tulevan onnellisiksi, koska heidän luojansa, kaiken oikeuden luoja, olen tehnyt heidät tunteellisiksi olennoiksi, ei ole luonut heitä kärsimään ja koska he maan päällä eivät ole väärinkäyttäneet vapauttaan eivätkä siten ole antaneet vikojensa pettää itseään heidän tarkoituksensa suhteen. Mutta he ovat kärsineet tässä elämässä ja he tulevat sen vuoksi palkituiksi tulevassa. Tämä käsitys perustuu enemmän tietoisuuteen hyvydestä, joka hyvyys minusta näyttää jumalallisesta olemuksesta erottamattomalta, kuin tietoisuuteen ihmisen ansiosta. Minä vaan oletan, että maailmanjärjestyksen lait huomataan ja että Jumala on muuttumaton.[127]

Älkää myöskään kysykö minulta ovatko pahojen vaivat ikuiset ja osottaako hyvyttä heidän luojansa puolelta tuomita heidät ainaisesti kärsimään. Minä olen tässäkin suhteessa tietämätön enkä ole turhaan niin utelias, että rupeaisin selittämään tarpeettomia kysymyksiä. Mitä minä huolin siitä, miten pahojen käy? Vähät minä välitän heidän kohtalostaan. Minun on kuitenkin vaikea uskoa, että heidät

tuomittaisiin ikuiseen vaivaan. Jos ylin oikeus kosta, niin sen kosto alkaa jo tämän elämän aikana. Te ja teidän erehdyksenne, oi kansakunnat, olette sen toimeenpanijoita. Ylin oikeus käyttää teidän toisillenne tuottamia onnettomuuksia rangaistakseen rikoksia, jotka noita onnettomuuksia ovat aiheuttaneet. Teidän kateuden, ahneuden ja kunnianhimon kalvamisissa kyllästymättömissä sydämissänne kostavat intohimot rankaisevat pahoja tekojanne keskellä luuloteltua onneanne. Mitä tarvitsette mennä etsimään helvettiä toisesta elämästä? Se on jo tässä elämässä pahojen sydämessä.

Siellä, missä meidän haihtuvat tarpeemme ja mielettömät pyrkimyksemme loppuvat, siellä pitää myöskin intohimojemme ja rikostemme loppua. Mihin turmelukseen voisivatkaan puhtaat, ruumiista vapaat henget olla kykeneviä? Miksi he olisivat pahoja, kun eivät mitään tarvitse? Jos he vapaina törkeistä intohimoistamme ovat täydelleen onnelliset tarkatessaan olentoja, niin he eivät voi tahtoa muuta kuin mikä on hyvää. Ja onko mahdollista, että jos ken lakkaa olemasta paha, hän voisi olla ainaisesti onneton? Siinä seikka, jota olen taipuvainen uskomaan, vaivaamatta itseäni koettamalla sitä lopullisesti ratkaista. Oi, laupias ja hyvä Olento! Minkälaiset sinun päätöksesi lienevätkin, minä niitä ihailen! Jos rankaiset iankaikkisesti pahoja, minä tunnustan heikon järkeni mitättömyyden sinun oikeutesi edessä. Mutta jos noiden onnettomien tunnonvaivat tulevat aikanaan lakkaamaan, jos heidän vaivansa loppuvat ja jos sama rauha kerran on odottava meitä kaikkia, silloin sinua siitä ylistän. Onhan paha ihminen veljeni. Kuinka monasti olen ollut kiusauksessa tulla hänen kaltaisekseen. Vapautukoon hän kurjuutensa ohella myöskin ilkeydestään, joka sitä seuraa; olkoon hän onnellinen kuten minä. Kaukana siitä, että hänen onnensa minussa herättäisi kateutta, se päinvastoin vaan lisää minun onneani.

Tällä tavoin, tutkistellen Jumalaa hänen teoissaan ja tutkien häntä niiden hänen ominaisuuksiensa suhteen, jotka minun oli tärkeitä tuntea, minun on onnistunut asteittain laajentaa ja täydentää sitä aluksi epätäydellistä ja rajoitettua käsitystä, jonka olin itselleni muodostanut tästä äärettömästä olennosta. Mutta joskin tämä käsitys on tullut ylevämmäksi ja suuremmaksi, niin se samalla on vähemmän sopusoinnussa inhimillisen järjen käsityskyvyn kanssa. Sitä myöten kuin hengessäni lähestyn iankaikkista valkeutta, sen loisto minua häikäisee, minua hämmentää, ja minun on pakko luopua kaikista maallisista tiedoistani, joiden avulla olen voinut sitä mielessäni kuvitella. Jumala ei ole ruumiillinen eikä aisteilla havaittava. Ylin järki, joka johtaa maailmaa, ei enää ole maailma itse. Turhaan kohotan ja väsyttän järkeäni käsittääkseni tuon järjen olemusta. Kun ajattelen sen antavan elämää ja toimintakykyä elävälle substanssille, joka hallitsee eläviä olentoja, kun kuulen sanottavan, että sieluni on olemukseltaan henkinen ja että Jumala on henki, niin tunnen närkästyväni tuosta jumalallisen olemuksen alennustilasta, ikäänkuin jos Jumala ja minun sieluni olisivat samaa laatua, ikäänkuin Jumala ei olisikaan ainoa ehdoton olento, ainoa, joka todella on itsestään toimiva, tunteva, ajatteleva, tahtova, ainoa, jolta saamme ajatuksen, tunteet, toimintakyvyn, tahdon, vapauden ja koko olemuksemme. Olemme vapaat ainoastaan sentähden, että hän sen tahtoo, ja hänen selittämätön substanssinsa on meidän sielullemme se, mikä meidän sielumme on ruumiillemme. Onko hän luonut aineen, oliot, henget, maailman, siitä en tiedä mitään. Luomisen ajatteleminen mieltäni hämmentää ja menee yli ymmärrykseni. Uskon sitä mikäli sitä voin käsittää. Mutta tiedän, että hän on muodostanut kaikkeuden ja kaiken, mitä on olemassa, että hän on kaiken tehnyt, kaiken järjestänyt. Jumala on ikuinen, ilman epäilyä, mutta voiko henkeni tajuta ikuisuuskäsitetä? Miksi tyytyä sanoihin, jotka ovat vailla käsitettä? Minä käsitän vain, että hän on olemassa ennen luomakuntaa, että hän on olemassa niin kauan kuin se kestää ja että hän on vielä sittenkin, jos kaikki kerran loppuu. Että olento, jota en käsitä, antaa olemassaolon toisille olennoille, se vaan on hämärää ja käsittämätöntä. Mutta että oleminen ja olemattomuus itsestään vaihtuisivat toinen toiseksi, se on ilmeinen ristiriitaisuus, se on selvä järjettömyys.

Jumala on järkiolento, mutta miten? Ihminen on järkiolento kun hän tekee järjellisiä johtopäätöksiä, mutta ylimmän järjen ei tarvitse tehdä johtopäätöksiä. Sille ei ole olemassa premissejä ja johtopäätöksiä, ei edes pohdittavia seikkoja. Se on puhtaasti intuitiivinen, se näkee kaiken, mikä on olemassa samalla kuin kaiken, mikä voi olla olemassa. Kaikki totuudet muodostuvat sille yhdeksi ainoaksi käsitteeksi, kuten myös kaikki paikat yhdeksi kohdaksi ja kaikki ajanjaksot yhdeksi hetkeksi. Inhimillinen mahti vaikuttaa välikappaleiden avulla, jumalallinen mahti vaikuttaa itsestään. Jumala voi sentähden, että hän tahtoo, hänen tahtonsa muodostaa hänen voimansa. Jumala on hyvä, ei mikään ole selvempää. Mutta inhimillinen hyvyys ilmenee rakkautena lähimmäistä kohtaan, Jumalan hyvyys rakkautena järjestykseen, sillä järjestyksen avulla hän ylläpitää koko olemiston ja sitoo joka osan kokonaisuuteen. Jumala on oikeudellinen, siitä olen varma, sillä oikeus on seuraus hänen hyvydestään. Inhimillinen vääryys on ihmisten oma teko, eikä Jumalan. Siveellinen epäjärjestys, joka filosofien mielestä todistaa kaitselmusta vastaan, on minun silmissäni päinvastoin todistus sen puolesta. Mutta inhimillinen oikeus ilmenee siinä, että annetaan kullekin mikä hänelle kuuluu ja Jumalan oikeus siinä, että hän vaatii tilille jokaisen vastaamaan siitä, minkä hän on hänelle antanut.

Joskohta minun onnistuu asteittain löytää nämä ominaisuudet, joista minulla ei ole mitään ehdotonta käsitystä, niin tapahtuu se vaan keinotekoisien johtopäätösten, järkeni oikean käyttämisen avulla.

Mutta vakuutan ne tosiksi, vaikka en niitä ymmärrä, ja oikeastaan se ei ole mitään vakuuttamista. Turhaan sanon itselleni: Jumala on semmoinen, tunnen sen, minussa on todistuksia siitä; en kuitenkaan sen paremmin ymmärrä kuinka Jumala voi olla sellainen.

Sanalla sanoen, mitä enemmän ponnistelen tutkien hänen ääretöntä olemustaan, sitä vähemmän sitä käsitän. Mutta se on olemassa, ja tämä tieto minulle riittää. Kuta vähemmän sitä ymmärrän, sitä enemmän sitä ihailen. Nöyrytyen sanon sille: olentojen olento, minä olen, koska sinä olet. Kun alituisesti kohdistan ajatukseni sinuun, kohoan olemukseni lähteille. Viisaimmin käytän järkeäni kun tunnustan sen mitättömyyden sinun edessäsi. Henkeni riemuitsee, heikkouteni on suloinen, kun tunnen sinun suuruutesi painavan minut maahan.

Johdettuani täten aisteilla havaittavista esineistä saamani vaikutuksen ja sisäisen tuntoni avulla, joka saattaa minut arvostelemaan syitä luonnollisen ymmärrykseni mukaan, ne päätötyöt, jotka minulle olivat tärkeitä tuntea, on minun vielä tutkiminen mitkä perusjohteet minun tulee niistä saada käytökselleni ja mitä sääntöjä minun tulee itselleni tehdä täyttääkseni tarkoitukseni maan päällä sen aivoituksen mukaisesti, joka minut on tänne asettanut. Seuraten yhä edelleen omaa menettelytapani en johda näitä sääntöjä oppineen filosofian periaatteista, vaan löydän ne syvältä sydämestäni, kirjoitettuin luonnon häviämättömillä kirjaimilla. Minun tarvitsee vaan kysyä itseltäni mitä tahdon tehdä. Kaikki, minkä tunnen hyväksi on hyvä, kaikki, minkä tunnen pahaksi, on paha. Paras ratkaisija omantunnon asioissa on omatunto, ja ainoastaan silloin, kun sen kanssa tinkii, täytyy turvautua järjelemissä viisasteluihin. Ensimmäinen kaikista huolista on huoli itsestämme. Mutta kuinka usein kuitenkin sisäinen ääni sanoo meille, että teemme pahoin, kun muiden kustannuksella hankimme itsellemme tyydytystä! Luulemme noudattavamme luonnon vaikutusta, mutta itse teossa sitä vastustamme. Kuunnellessamme mitä se sanoo aisteillemme, emme pane arvoa siihen, mitä se sanoo sydämelle. Toimiva olento tottelee, vaikutuksenalainen olento kääntyy. Omatunto on sielun ääni, intohimot ovat ruumiin ääni. Onko ihme, että nämä kaksi ääntä usein vastustavat toisiaan? Ja kumpaa silloin tulee kuulla? Liiankin usein järki meidät pettää, ja meillä on täydellinen oikeus olla sen neuvoja seuraamatta. Mutta omatunto ei petä koskaan, se on ihmisen oikea opas; se on sielulle samaa, mitä vaisto on ruumiille.[128] Ken sitä tottelee, tottelee luontoa eikä pelkää eksyvän. Tämä kohta on tärkeä, jatkoi hyväntekijäni, huomattessaan, että tahdoin häntä keskeyttää; sallikaa minun hiukan laajemmin sitä selittää.

Kaiken toimintamme siveellinen arvo on riippuvainen siitä miten itse sitä arvostelemme. Jos on totta, että hyvä on hyvää, tulee näin olla syvimmissä sydämissämme, samoin kuin teoissamme. Ja oikeudellisuuden ensimmäinen palkinto on se, että tuntee sitä harjottavansa. Jos siveellinen hyvyys on luontomme mukainen, ei ihminen voi olla tervehenkinen eikä tervetervuuminen muussa tapauksessa kuin että hän on hyvä. Ellei niin ole, jos ihminen on luonnostaan paha, ei hän voi lakata olemasta paha, joutumatta turmioon. Hyvyys on siinä tapauksessa häneen nähden pelkkä rikos luontoa vastaan. Ihminen, joka olisi luotu vahingoittamaan lähimmäisiään, kuten susi on luotu kuristamaan saaliinsa, olisi ihmisenä yhtä paljon väärään suuntaan kehittynyt kuin sääliä tunteva susi eläimenä, ja ainoastaan hyve silloin meissä herättäisi omantunnonvaivoja.

Menkäämme itseemme, nuori ystävä! Tutkikaamme, syrjäyttäen kaikki omat etumme, mihin taipumuksemme meidät vievät. Kumpi näky meitä enemmän miellyttää, vaivojen, vaiko onnen? Kumpi teko meitä enemmän viehättää ja jättää meihin miellyttävämmän vaikutuksen, kun se on tehty, hyvä vai paha teko? Kenen kohtaloon te teattereissamme otatte osaa? Rikoksetko teitä miellyttävät, vuodatatteko kyyneliä niiden tekijäin puolesta? Kaikki on meille yhdentekevää, sanotaan, paitsi oma etumme. Ja kuitenkin päinvastoin ystävyys ja inhimillisyyden suloisuus lohduttaa meitä tuskissamme, ja nauttiessammekin olisimme liian yksinäisiä ja kurjia, ellei meillä olisi ketään, jonka kanssa niitä jakaisimme. Ellei ihmisen sydämessä ole mitään siveellistä, niin mistä johtuu tuo sankarillisten tekojen valtaava ihailminen, tuo innostusta uhkuva rakkaus suuriin henkiin? Missä suhteessa tämä hyveeseen innostuminen on meidän yksityiseen etuumme? Miksi tahtoisin mieluummin olla Cato, joka raatelee sisälmyksiään, kuin voittava Caesar? Poistakaa sydämestämme tuo rakkaus kauniiseen, ja poistatte samalla koko elämän viehätysten. Se, jonka alhaiset intohimot hänen ahtaassa mielessään ovat tukahuttaneet nämä suloiset tunteet, se, joka aina keskittämällä kaikki itseensä on lopuksi joutunut pitämään ainoastaan itsestään, ei enää voi innostua, hänen jäinen sydämensä ei enää syki ilosta, viehkeä hetyminen ei koskaan saa hänen silmiään kostumaan, hän ei nauti enää mistään. Tuo onneton ei enää tunne, ei enää näe; hän on jo kuollut.

Mutta kuinka paljon lieneekin pahoja ihmisiä maan päällä, on kuitenkin vähän noita raadollisia sieluja, jotka omia etujaan lukuunottamatta ovat tulleet välinpitämättömiksi kaikelle, mikä on oikeata ja hyvää. Väärä voi meitä miellyttää ainoastaan siinä tapauksessa, että siitä hyödyimme; muuten aina tahdomme, että viatonta suojeltaisiin. Jos kadulla tai tiellä näemme väkivallan- tai vääräydenteon, niin heti sisimmässä sydämissämme syttyy vihan ja paheksumisen tunne, joka saattaa meidät pitämään sorretun puolta. Mutta mahtavampi voima pidättää meitä; laki ottaa meiltä oikeuden suojella viattomuutta. Jos taas päinvastoin joku laupeuden- tai jalomielisyydenteko tapahtuu silmiemme edessä,

niin minkä ihailun, minkä rakkauden se meissä herättää! Ken ei silloin sanoisi itsekseen: minä olisin tahtonut tehdä samoin. Meihin nähden on varmaan yhdentekevää, onko joku ihminen kaksituhatta vuotta sitten ollut paha tai hyvä, ja kuitenkin vanhanajan historia meitä liikuttaa aivan kuin sattuisivat sen tapaukset meidän päivinämme. Mitä minun on tekemistä Catilinan rikosten kanssa? Tarvitseeko minun ehkä pelätä joutuvani hänen uhrikseen? Miksi siis kammoan häntä aivan yhtä suuresti kuin olisi hän aikalaiseni? Emme vihaa pahoja ainoastaan sentähden, että he voivat meitä vahingoittaa, vaan sentähden, että he ovat pahoja. Emme ainoastaan itse tahdo olla onnellisia, tahdomme myöskin muut onnellisiksi. Ja kun tuo onni ei mitenkään haittaa meidän onneamme, se sitä vaan lisää. Sanalla sanoen tunnemme vasten tahtoammekin sääliä onnettomuuteen joutuneita kohtaan; kun näemme heidän onnettomuutensa, kärsimme siitä. Turmeltuneimmatkaan eivät voi kokonaan kadottaa sitä ominaisuutta; usein se saattaa heidät ristiriitaan oman itsensä kanssa. Ryöväri, joka ryöstää ohikulkevia, poistaa siitä huolimatta köyhän miehen puutteita, ja raain murhamies tukee tainnoksiin mennyttä ihmistä.

Puhutaan omantunnon äänestä, joka salaisesti rankaisee salatut rikokset jopa usein saattaa ne ilmi. Oi, ken meistä ei olisi koskaan kuullut tuota häiritsevää ääntä! Puhutaan kokemuksen perusteella ja tahdottaisiin tukahuttaa tuo tyrannimainen tunto, joka meille tuottaa niin paljon vaivoja. Totelkaamme luontoa; olemme silloin oppivat tuntemaan miten lempeästi se hallitsee ja miten suloiselta tuntuu, kun sitä toteltuaan voi antaa itselleen hyvän todistuksen itsestään. Paha ihminen pelkää itseään ja koettaa itseään paeta. Hän on iloinen kohdistuessaan huomionsa ulkopuolelle itseään. Hän kääntää levottomat katseensa ympärilleen ja etsii jotakin seikkaa, joka häntä huvittaisi. Ilman katkeraa ivaa, ilman loukkaavaa pilkkaa hän olisi alati surullinen. Rienaava nauru on hänen ainoa huvinsa. Kunnan ihmisen hilpeys sitävastoin on sisäistä laatua. Hänen naurunsa ei ole pahanilkistä, vaan iloista; hänellä on hilpeytensä lähde itsessään, hän on yhtä iloinen yksinään kuin seurassa. Hän ei ota tyytyväisyyttään niiltä, jotka häntä lähestyvät, vaan jakaa sitä heille.

Luokaa silmänne kaikkiin maailman kansakuntiin, lukekaa läpi kaikki tarinat. Noissa niin monissa epäinhimillisissä ja oudoissa tavoissa palveli Jumalaa, tuossa tapojen ja luonteiden tavattomassa erilaisuudessa huomaatte kauttaaltaan vallitsevan samojen siveellisten periaatteiden, saman tiedon hyvästä ja pahasta. Vanha pakanallinen maailma synnytti inhottavia jumalia, joita täällä maan päällä olisi rangaistu rikollisina ja jotka tarjosivat ylimpänä onnellisuutena rikoksilla ja tyydytetyillä intohimoilla saavutettua onnea. Mutta turhaan oikeaksi pyhitetty rikos astui ikuisesta olopaikastaan maan päälle; siveellinen vaisto ajoi sen pois ihmissydästä. Samalla kun ylistettiin Jupiterin irstailuja, ihailtiin Ksenokrateen kohtuullisuutta. Siveä Lukretia ihaili siveetöntä Venusta. Sankarillinen roomalainen uhrasi pelon Jumalille; hän palveli jumalaa, joka oli silponut isänsä ja kuoli nurisematta oman isänsä käden kautta. Mitä suurimmat miehet kunnioittivat mitä halveksittavimpia jumaluuksia. Luonnon pyhä ääni, jumalien ääntä voimakkaampana, teki itsensä kunnioitetuksi maan päällä ja näytti siirtävän rikoksen ja rikolliset taivaaseen.

Ihmisen sisimmässä sielussa siis on synnynnäinen oikeuden ja hyvyyden periaate, jonka mukaan me omista perusohjeistamme huolimatta tuomitsemme omat ja muiden teot hyväksi tai pahoiksi. Tälle perukselle annan omantunnon nimen.

Mutta tätä sanaa lausuessani kuulen niin sanottujen viisaiden joka taholla nostavan suuren huudon: Lapsuuden erehdyksiä, kasvatuksesta johtuneita ennakkoluuloja; näin he kaikki yhdessä huutavat. Ihmishengessä muka ei ole mitään, mikä ei olisi kokemuksen kautta saatua, ja me teemme johtopäätöksemme joka asiasta ainoastaan omaksumiemme käsitteiden nojalla. Eivätkä he vielä pysähdy tähän. He uskaltavat edelleen kieltää tuon ilmeisen ja yleisen yhtäläisyyden eri kansakuntien välillä, ja ihmisten päättelemistävän aivan päivänselvää yhdenkaltaisuutta vastustaakseen he noutavat pimeydestä jonkun salaperäisen heille yksin tunnetun esimerkin, ikäänkuin kaikki luontaiset taipumukset olisivat tyhjäksi tehdyt yhden kansan turmeltumisen tähden ja ikäänkuin koko suku olisi kelvoton, niin pian kuin siinä on muutama epäsiikiö. Mitä hyötyä on kaikkea epäilevällä Montaignella siitä, että vaivaa itseään kaivamalla esiin jostakin maailman kolkasta tavan, joka on vastainen oikeuden käsitteelle? Mitä häntä hyödyttää uskoa mitä epäilyttävimpien matkailijoiden auktoriteettiin ja kieltää tuo auktoriteetti mitä kuuluisimmilta kirjailijoilta? Kumoaisivatko muutamat tuskin uskottavat, paikallisiin ja meille tuntemattomiin syihin perustuvat omituiset tavat yleisen johtopäätöksen, joka on tehty kaiken muun suhteen toisilleen vastaisten, mutta tässä ainoassa suhteessa yhtäpitävien kansojen yhdenkaltaisuuden perusteella. Oi Montaigne, sinä joka ylpeilet suorudestasi ja totuudenrakkaudestasi, ole suora ja tosi, jos tämä on filosofille mahdollista, ja sano minulle onko maailmassa maata, jossa vakaumuksestaan kiinnipitäminen, lempeys, hyväntekeväisyys, jalomielisyys katsottaisiin rikokseksi, missä kunnan miestä halveksittaisiin ja petollista kunnioitettaisiin?

Kukin, sanotaan, auttaa yhteishyvää oman etunsa vuoksi. Mistä sitten johtuu se seikka, että oikeamielinen ihminen auttaa sitä omaksi vahingokseen? Mitä merkitsee mennä kuolemaan omaksi edukseen? Epäilemättä ei kukaan toimi muun vuoksi kuin omaksi edukseen. Mutta ellei ole olemassa siveellistä hyvää, joka on otettava lukuun, ei voida oman edun avulla koskaan selittää muita kuin

pahojen ihmisten tekoja. Onpa uskottavaa, ettei koetetakaan mennä pitemmälle. Olisipa liian katala sellainen filosofia, joka joutuisi pulaan hyveellisten tekojen suhteen, jonka harrastajat eivät voisi niistä muuten selviytyä kuin keksimällä niille alhaisia tarkoituspäitä ja hyveettömiä aiheita ja jonka olisi pakko halventaa Sokratesta ja parjata Regulusta. Jos joskus mokomat opit voisivat ruveta itämään meidän keskuudessamme, niin luonnon ja järjen ääni heti nousisi niitä vastaan, eikä se sallisi yhdenkään niiden tunnustajan puhdistaa itseään sillä, että hän on vakaumuksesta, mikä on.

Minun tarkoitukseni ei ole tässä ryhtyä metafysiisiin selittelyihin, jotka menevät sekä minun ymmärrykseni että teidän ymmärryksenne yli ja jotka lopulta eivät johda mihinkään tulokseen. Olen jo teille sanonut, etten tahdo filosofeerata kanssanne, vaan että tahdon auttaa teitä neuvottelemaan sydämemme kanssa. Jos tunnette, että olen oikeassa, niin se minulle riittää, vaikka kaikki filosofit näyttäisivät toteen, että olen väärässä.

Näyttääkseni olevani oikeassa, minun vaan tarvitsee saattaa teidät erottamaan hankkimamme käsitteet synnynnäisistä, luontaisista käsitteistämme. Sillä tuntemme, ennenkuin opimme tuntemaan, ja koska emme opi tahtomaan omaa hyväämme ja karttamaan omaa pahaamme, vaan omaamme tuon vaiston luonnostamme, niin samoin rakkaus hyvään ja viha pahaan kohtaan ovat meille yhtä luontaiset kuin rakkaus itseemme. Omantunnon toiminta ei ole johtopäätöksien tekemistä, vaan se on tuntemista. Joskohta kaikki mielteemme tulevat ulkoapäin, ovat ne tunteet, jotka määräävät noiden mielteiden arvon, meissä itsessämme, ja ainoastaan tunteiden kautta meillä on tieto sopivaisuudesta ja sopimattomuudesta meidän ja olioiden välillä sekä siitä, pitääkö meidän niitä etsiä, vai karttaa.

Olemassaolo on meille samaa kuin tunteminen. Tunteemme ovat kieltämättä aikaisemmat kuin älyllisyytemme; meillä on ollut tunteita, ennenkuin meillä oli käsitteitä.[129] Mikä tahansa lieneekin syy olemassaoloomme, se syy on huolehtinut säilymisestämme antaen meille luontomme mukaiset tunteet, eikä voitane kieltää, etteivät ainakin ne olisi synnynnäisiä. Mitä yksilöön tulee, nämä tunteet ovat: rakkaus itseämme kohtaan, kivun pelko, kuoleman kauhu, hyvinvoinnin halu. Mutta jos ihminen on luonnostaan yhteiskuntaoloihin taipuva, jota seikkaa ei voi epäillä, tai ainakin yhteiskunnalliseksi tarkoitettu, on hän se ainoastaan muiden synnynnäisten, sukuunsa suhteutuvien tunteiden kautta. Sillä jos vaan tarkastelee ruumiillista tarvetta, huomaa että se kaiketi enemmän vierottaa ihmisiä toisistaan, kuin heitä lähentää toisiinsa. Nyt syntyy omantunnon vaikuttava ääni tästä kaksinaisesta suhteesta itseensä ja lähimmäisiinsä. Se, että tietää mikä on hyvää, ei vielä ole samaa kuin että sitä rakastaisi. Ihmisellä ei ole hyvästä synnynnäistä tietoa. Mutta heti kun järki tekee sen ihmiselle tunnetuksi, hänen omatuntonsa saattaa hänet sitä rakastamaan. Ja tämä tunne on synnynnäinen.

En näin ollen luule, ystäväiseni, olevan mahdotonta selittää omantunnon välitöntä, itse järjestä riippumatonta perustaa luonnostamme johtuvien seurauksien avulla. Ja joskin se olisi mahdotonta, niin se toiselta puolen ei ole tarpeellistakaan. Sillä koska ne, jotka kieltävät tämän koko ihmissuvun tuntemaan ja tunnustamaan peruksen, eivät millään tavalla todista sen olemattomuutta, vaan tyytyvät ainoastaan tätä olemattomuutta väittäen puolustamaan, niin me, vakuuttaessamme sen olevan olemassa seisomme yhtä vankalla pohjalla kuin he ja meillä on vielä sisäinen todistus, omantunnonääni, joka todistaa omasta puolestaan. Joskin arvostelukykymme ensi valossa aluksi häikäistymme ja oliot näyttävävät meille hämärinä, sekavina, niin odottakaamme siksi, kunnes heikot silmämme uudelleen aukenevat ja vahvistuvat, ja pian näemme nuo samat oliot järjen valossa semmoisina, kuin luonto ne meille alusta asti on näyttänyt. Tai olkaamme yksinkertaisempia ja vähemmän turhamielisiä, tyytykäämme niihin alkuperäisiin tunteihin, jotka huomaamme itsessämme, koska kerran tutkimisemme, ellei se johda meitä harhaan, aina johtaa meidät niihin. Omatunto, omatunto! Jumalallinen vaisto! Kuolematon, taivaallinen ääni, tietämättömän, rajoitetun, mutta järjellisen ja vapaan olennon erehtymätön opas! Pettämätön hyvän ja pahan tuomari, sinä, joka teet ihmisen Jumalan kaltaiseksi! Sinä olet ihmisen luonnon täydellisyyden, hänen tekojensa siveellisyyden aiheuttaja. Ilman sinua en itsessäni tunne olevan mitään muuta, joka kohottaisi minut eläintä ylemmäksi, kuin tuo surkea etuoikeus harhailla erehdyksestä erehdykseen säännöttömän ymmärryksen ja perustaa vailla olevan järjen avulla.

Olemme täten, Jumalan kiitos, päässeet vapaiksi koko tuosta pelottavasta filosofiasta. Voimme olla ihmisiä olematta oppineita. Vapautettuina kuluttamasta elämäämme moraalien tutkimisessa meillä on mitä vähimmillä kustannuksilla saatavissa varmempi opas tässä äärettömässä inhimillisten mielihiteiden sokkelossa. Mutta se ei vielä riitä, että tämä opas on olemassa. Tulee osata tunnustaa se ja seurata sitä. Jos se puhuu joka sydämelle, niin miksi on niin vähän niitä, jotka sitä kuuntelevat? Siksi, että se puhuu meille luonnon kielellä, jonka kaikki on saattanut meidät unhottamaan. Omatunto on ujo; se rakastaa yksinäisyyttä ja rauhaa. Maailma ja melu sitä pelästyttävät. Ennakkoluulot, joista sen väitetään syntyneen, ovat sen pahimmat viholliset; se pakenee niitä tai vaikenee niiden edessä. Niiden meluava ääni tukehuttaa sen äänen ja estää sitä pääsemästä kuuluviin. Innottelevaisuus rohkenee sitä matkia ja kehottaa sen nimessä rikokseen. Tuntien itsensä hyläytyksi se vihdoinkin menettää rohkeutensa. Se ei enää puhu, se ei enää meille vastaa. Ja kun niin kauan on sitä halveksinut, on yhtä vaivalloista taas saada se takaisin kuin oli saada se karkotetuksi.

Kuinka usein olen tutkiessani väsynyt, kun olen tuntenut rintani kylmyyttä! Kuinka usein surumielisyyys ja ikävä, vuodattaen myrkkyyään ensimmäisiin mietiskelyihini, tekivät ne minulle sietämättömiksi! Kuivettunut sydämeni omisti totuudenrakkaudelle ainoastaan heikon, laimean innon. Sanoin itsekseksi: Miksi vaivata itseään etsimällä semmoista, jota ei ole olemassa. Siveellinen hyvä on pelkkä haave. Ei ole mitään muuta hyvää kuin aistilliset nautinnot. Oi jos kerran on kadottanut henkisten nautintojen maun, kuinka silloin on vaikeata saada se takaisin! Kuinka paljon vaikeampaa kuitenkin on saada sitä, ellei sitä koskaan ole ollut! Jos olisi olemassa ihminen, niin kurja, ettei hän elämänsä aikana olisi tehnyt mitään, jonka muisto saattaisi hänet tyytyväiseksi itseensä ja iloiseksi siitä, että on elänyt, niin tämä ihminen ei koskaan kykenisi tuntemaan itseään. Ja voimatta tuntea, mikä hyvyys piilee hänen luonnossaan, hän olisi pakosta paha ja ikuisesti onneton. Mutta luuletteko, että maan päällä olisi ainoatakaan ihmistä, niin turmeltunutta, ettei hän koskaan olisi tuntenut sydämessään taipumusta tehdä hyvää? Tuo taipumus on niin luonnollinen ja niin suloinen, että on mahdotonta sitä aina vastustaa, ja muisto siitä ilosta, jonka se kerran on aiheuttanut, riittää elvyttämään sitä yhä uudelleen. Ikävä kyllä, sitä on alussa vaikea tyydyttää, on tuhansia syitä olla noudattamatta sydämen taipumusta. Väärä viisaus pidättää sitä inhimillisen minän ahtaiden rajojen sisällä, ja tuhansia miehuullisia ponnistuksia tarvitaan, ennenkuin uskaltaa mennä noiden rajojen yli. Hyvän teon palkinto on sen tekemisen tuottama mielihyvä, ja tämän palkinnon saa vasta kun on sen hyvin ansainnut. Ei mikään ole viehättävämpää kuin hyve, mutta siitä täytyy nauttia, jotta sen huomaisi. Kun sitä tahtoo itselleen saada, se ensin muuttaa itsensä tuhansiin pelottaviin muotoihin, kuten tarun Proteus, ja näyttäytyy lopuksi omassa muodossaan vaan niille, jotka eivät ole väsyneet sitä tavoittelemasta.

Alituisesti taistellen luontaisten tunteiden kanssa, jotka puhuivat minulle yhteishyvän puolesta, ja järkeni kanssa, joka kohdisti kaikki minuun itseeni, olisin koko elämäni ajan häälynyt näiden kahden seikan välillä, tehden paha, rakastaen hyvää, aina vasten omaa itseäni, ellei uusi selkeys olisi valaissut sydäntäni ja ellei mielipiteitäni varmistava totuus olisi edelleen vakaannuttanut elämäntapaani ja saattanut minua sopusointuun itseni kanssa. Turhaan koetetaan perustella hyvettä yksistään järjen pohjalla. Mikä varma perusta sille siten voitaisiin antaa? Hyve, sanotaan, on järjestyksen rakkautta. Mutta voiko sitten tämä rakkaus minussa olla voimakkaampi kuin oman hyvinvointini rakkaus? Annettakoon minulle selvä ja riittävä syy, jonka nojalla voisin edelliselle antaa etusijan. Pohjaltaan tuo heidän luultu perustuksensa on pelkkää sanaleikkiä, sillä minä puolestani voin sanoa, että pahe on järjestyksen rakkautta, vaikka toiseen suuntaan. Kaikkiällä, missä on tunnetta ja älyllisyyttä, on olemassa jonkunmoinen siveellinen järjestys. Ero on siinä, että hyvä ihminen järjestyy suhtautuen kokonaisuuteen, mutta paha järjestää kokonaisuuden suhtautumaan itseensä. Jälkimäinen tekee itsensä olemiston keskuksiksi, edellinen mittaa säteensä ja pysyy kehässä. Silloin hyvä ihminen on järjestynyt oikeaan suhteeseen Jumalaan, joka on yhteinen keskus, ja luotuihin, jotka kaikki muodostavat konsentrisia ympyröitä. Ellei Jumaluutta ole, on ainoastaan paha järjellinen; hyvä ihminen toimii silloin järjettömästi.

Oi lapseni, jospa kerran voisitte tuntea mistä raskaasta taakasta on vapautunut, kun tyhjennettyään inhimillisten mielipiteiden turhuuden kalkin ja maistettuaan intohimojen katkeruutta, vihdoin löytää niin läheltä itseään viisaudentien, tämän elämän vaivojen palkinnon ja sen onnenlähteen, jonka suhteen on ollut epätoivoisia. Kaikki luonnonlain säätämät velvollisuudet, jotka ihmisten vääryys melkein oli hivuttanut pois sydämeistäni, painuvat siihen uudelleen, kun kuulen mainittavan iankaikkista oikeutta, joka ne minulle määrää ja joka näkee, täytänkö ne. Tunnen itsessäni enää vaan suuren hyvää tahtovan olennon työn ja välikappaleen, olennon, joka tekee hyvää ja tekee minullekin hyvää, jos tahtoni mukautuu hänen tahtonsa mukaan ja jos minä oikein käytän vapauttani. Suostun hänen säätämäänsä järjestykseen, varmana siitä, että itse kerran tulen täydellisesti siitä nauttimaan ja siinä olemaan onnellinen. Sillä mikä onnellisuus on suloisempi kuin se, että tuntee itsensä kuuluvaksi järjestelmään, jossa kaikki on hyvin. Kun kipu minua ahdistaa, kannan sitä kärsivällisesti ajatellen, että se on ohimenevä ja että sen aiheuttaa ruumis, joka ei ole minulle olennainen. Jos ilman todistajia teen hyvän työn, tiedän, että se kuitenkin huomataan, ja huolehdin käytöksestäni tässä elämässä tulevaa varten. Kärsiessäni vääryyttä sanon itselleni: Oikeamielinen olento, joka ohjaa kaikkea, kyllä tietää antaa minulle hyvitystä. Ruumiini tarpeet, elämäni kärsimykset tekevät minulle ajatuksen kuolemasta siedettävämmäksi. Minulla on vaan vähemmän siteitä katkaistavana, kun kerran täytyy jättää kaikki.

Minkätähden sieluni on aistimieni alainen ja kahlehdittu tähän ruumiiseen, joka sitä orjuuttaa ja kiusaa? En siitä tiedä mitään. Olenko minä tunkenut Jumalan salaisuuksiin? Mutta saatan olematta julkean rohkea tehdä yksinkertaisia olettamia. Ajattelen itsekseksi, että jos ihmishenki olisi jäänyt vapaaksi ja puhtaaksi, mitä ansiokasta siinä silloin olisi, että se rakastaisi ja noudattaisi järjestystä, jonka se huomaisi ja jonka rikkomisesta sillä ei olisi mitään etua. Se olisi onnellinen, se on totta, mutta sen onnesta puuttuisi korkein aste: hyveen kunnia ja hyvä todistus omasta itsestään. Se olisi ainoastaan enkelien kaltainen, mutta epäilemättä hyveellinen ihminen on kerran oleva jotakin enempää kuin ne. Koska sielu on yhtä voimakkailla kuin käsittämättömillä siteillä yhdistetty kuolevaiseen ruumiiseen, panee tämän ruumiin säilyttämisen huoli sielun asettamaan kaiken johonkin suhteeseen sen kanssa ja saattaa sielun harrastamaan sellaista, mikä on vastaista yleiselle järjestykselle, jota sielu kuitenkin

kykenee havaitsemaan ja rakastamaan. Näin ollen vapauden oikea käyttäminen koituu sielulle samalla sekä ansioksi että palkinnoksi, ja se valmistaa itselleen ainaisen onnen taistelemalla maallisia intohimoja vastaan ja ylläpitämällä alkuperäistä tahtoansa.

Jos nyt siinäkin alennustilassa, jossa tämän elämän aikana olemme, kaikki alkuperäiset taipumuksemme ovat oikeutettuja, kaikki paheemme johtuvat meistä itsestämme, niin miksi valitamme olevamme niiden ikeen alaisia? Miksi moitimme kaiken luoja ja niistä vaivoista, jotka itse hankimme itsellemme ja niistä vihollisista, joita itse asetamme itseämme vastaan? Oi, älkäämme turmelko ihmistä! Silloin hän aina on oleva hyvä, vailla kärsimyksiä ja aina onnellinen, vapaana omantunnonvaivoista. Rikokselliset, jotka sanovat pakosta tehneensä rikoksensa, ovat yhtä valheellisia kuin kurjia ihmisiä. Mitenkä he eivät ollenkaan huomaa, että heikkous, joka panee heidät valittamaan, on heidän oma aiheuttamansa, että heidän ensimmäinen turmeltumisensa johtuu heidän omasta tahdostaan, että tahtomalla ensin antautua viettelemyksien valtaan lopuksi sen tekevät vasten tahtoansakin ja tekevät ne siten vastustamattomiksi? Epäilemättä ei enää riipu heistä, tahtovatko olla pahoja ja heikkoja, vai eivätkö, mutta heidän vallassaan oli olla tulematta sellaisiksi. Oi miten helposti olisimme itsemme ja intohimojemme valtiaat tämänkin elämän kestäessä, jos ymmärtäisimme silloin, kun meillä ei vielä ole mitään pysyväisiä tottumuksia ja kun henkemme alkaa varttua, kiinnittää huomionsi niihin seikkoihin, jotka tulee tuntea, voidaksemme oikein antaa arvonsa niille, joita emme tunne, jos vakavasti tahtoisimme kehittää henkisiä lahjojamme, emme loistaaksemme muiden silmissä, vaan ollaksemme hyviä ja viisaita luontomme mukaisesti ja tehdäksemme itsemme onnelliseksi täyttämällä velvollisuutemme. Tämä harrastus tuntuu meistä ikävältä ja vaivalloiselta, koska ajattelimme sitä vasta silloin, kun jo olemme paheen turmelemat ja kokonaan intohimojemme vallassa. Muodostamme itsellemme varmat mielipiteet, ennenkuin vielä tunnemme hyvän ja pahan. Ja käyttämällä sitten kaiken suhteen tätä väärää mittaa, emme anna yhdellekään seikalle sen oikeata arvoa.

On erittäinkin yksi ikäkausi, jolloin vielä vapaa, mutta palava, levoton, tuntematon onnea halajava sydän etsii tätä arvoa uteliaana, epävarmana, aistien pettämänä ja kiintyy lopuksi sen valhekuvaan, luullen löytävänsä sen sieltä, missä se ei ole. Nämä harhanaöt ovat mitä minuun tulee kestäneet liiankin kauan. Oi, olen liian myöhään oppinut ne tuntemaan enkä ole voinut niitä kokonaan karkottaa. Ne kestävät yhtä kauan kuin tämä kuolevainen ruumis, joka on niiden aiheuttaja. Mutta ainakin ne turhaan viettelevinä minulle näyttäytyvät; ne eivät enää minua petä. Tunnen ne siksi, mitä ne ovat ja halveksin niitä, vaikkakin niitä seuraan. Kaukana siitä, että niissä näkisin onneni lähteen, näen niissä sen ehkäisijän. Kaihoan sitä hetkeä, jolloin ruumiinnesteistä vapaana olisin minä itse, jolloin olisin vapaa ristiriidasta, jakautumisesta, jolloin en tarvitsisi muuta kuin itseäni, ollakseni onnellinen. Tosin olen onnellinen jo tässä elämässä, minä kun pidän kaikkia sen vaivoja vähäpätöisinä ja katson sitä melkein vieraaksi olemukselleni, ja kun kaikki tosihyvä, jonka siitä voin saada, riippuu itsestäni.

Kohotakseni jo edeltäpäin niin paljon kuin mahdollista tähän onnen, voiman ja vapauden tilaan, harjotan henkeäni mietiskelemällä yleisiä asioita. Mietiskelen kaikkeuden järjestystä, en selittäkseni sitä turhilla järjestelmillä, vaan lakkaamatta ihaillakseni siinä ilmaantuvaa viisasta luoja. Keskustelen hänen kanssaan, annan hänen jumalallisen olemuksensa läpikäymään kaikki henkiset lahjani. Hellyn hänen hyvistä teoistaan, siunaan häntä hänen antimistaan, mutta en häntä rukoile. Mitä häneltä pyytäisin? Ettäkö hän minun tähteni muuttaisi kaiken olevaisen järjestyksen, ettäkö hän minun hyväkseni tekisi ihmeen? Minä, jonka ennen kaikkea tulee rakastaa hänen viisautensa säätämää ja hänen kaitselmuksensa ylläpitämää järjestystä, minäkö tahtoisin, että tämä järjestys minun tähteni häiriytyisi? Ei, sellainen julkea anominen ansaitsisi ennemmin rangaistusta kuin että se täytettäisiin. En myöskään häneltä pyydä voimaa tehdä hyvää; miksi näet häneltä pyytäisin sellaista, jonka hän on minulle antanut? Eikö hän ole antanut minulle omaatuntoa, voidakseni rakastaa hyvää, ja järkeä, voidakseni sen tuntea, sekä vapautta, voidakseni sen valita? Jos teen pahoin, en voi itseäni millään puhdistaa, sillä teen niin sentähden, että niin tahdon. Jos pyydän häntä muuttamaan tahtoni toiseksi, se on samaa, kuin pyytäisin häneltä mitä hän pyytää minulta. Se on samaa kuin tahtoa, että hän tekisi minun tehtäväni ja minä siitä saisin palkan. Olla tyytymätön tilaansa on sama kuin tahtoa, ettei enää olisi ihminen, tahtoa muuta kuin olevaista, s.o. tahtoa epäjärjestyksestä ja pahaa. Oikeuden ja totuuden lähde, laupias, hyvä Jumala! Luottamuksessani sinuun on sydämeni ylin toivo se, että sinun tahtosi tapahtuisi. Yhdistämällä oman tahtoni sinun tahtosi teen minkä sinä teet, mukaudun sinun hyvyteesi. Jo ennakolta luulen olevani osallinen ylimmästä onnellisuudesta, joka on hyvyytesi palkka.

Sen oikeutetun epäilyksen tähden, joka minulla on itseni suhteen, pyydän häneltä tai oikeammin odotan hänen oikeudellisuudeltaan yhtä ainoata seikkaa, nimittäin sitä, että hän, jos erehdyn, korjaa erehdykseni, jos tämä on minulle vaarallinen. Olen rehellinen ihminen ja tunnustan sentähden, etten ole erehtymätön. Minun mitä varmimmilta totuuksilta näyttävät mielipiteeni ovat ehkä kaikki väriä. Sillä mikä ihminen ei pitäisi kiinni omista mielipiteistään ja kuinka monet ihmiset ovat yhtä mieltä joka asian suhteen? Minua pettävät harhaluulot johtuvat kyllä minusta itsestäni, mutta hän yksin voi minut niistä parantaa. Olen tehnyt kaiken, minkä olen voinut, päästäkseni tuntemaan totuuden, mutta sen

lähde on liian korkealla. Jos voimani eivät riitä mennäkseni etemmäksi, niin mistä voidaan minua syyttää? Silloin tulisi totuuden lähestyä minua.

Kunnon pappi oli puhunut innokkaasti. Hänen mielensä oli liikituksen vallassa, ja niin oli minunkin mieleni. Luulin kuulevani jumalallisen Orpheuksen laulavan ensimmäisiä hymnejään ja opettavan ihmisille miten jumalia on palveltava. Siitä huolimatta minulla oli koko joukko vastaväitteitä tehtävänä, sen huomasin. Mutta minä en tehnyt ainoatakaan, koska ne olisivat olleet omiaan enemmän hämmentämään kuin vakuuttamaan ja koska minulla oli sama sisäinen vakaumus kuin hänelläkin. Mikäli hän omantuntonsa mukaisesti minulle puhui, minun omatuntoni tuntui vahvistavan hänen sanojaan tosiksi.

Ne mielipiteet, jotka juuri olette minulle esittänyt, sanoin hänelle, näyttävät minusta uudemmilta siihen nähden, mitä ette sano tietävänne, kuin siihen nähden, mitä näytätte uskovan. Huomaan niissä, melkein kauttaaltaan teismiä eli luonnollista uskontoa, jonka kristityt mielellään tahtovat sekoittaa ateismiin eli uskonnottomuuteen, vaikka se on sille vallan päinvastainen oppi. Mutta katsoen siihen tilaan, missä tällä hetkellä olen uskoon nähden, minun tulee siinä enemmän vahvistua kuin heikontua, ja minusta tuntuu vaikealta olla vallan teidän kannallanne, kun en ole yhtä viisas kuin te. Ollakseni kuitenkin yhtä vakava-aikeinen, tahdon asiaa itsekseni pohtia. Minuakin tulee sisäinen tunne johtamaan, kuten teitä, ja te olette itse minulle huomauttanut, että ei ole hetken asia saada sitä vaikuttamaan, kun kauan on pakottanut sen vaikenemaan. Olen painanut sananne sydämeeni; minun täytyy niitä miettiä. Jos tarkan mietiskelyn jälkeen saan saman vakaumuksen kuin te, olette te minun viimeinen apostolini ja minä olen teidän proselyyttinne kuolemaan asti. Opettakaa kuitenkin minua edelleenkin. Olette sanonut minulle vasta puolet siitä, mikä minun tulee tietää. Puhukaa minulle ilmestyksestä, pyhästä raamatusta, noista hämäristä dogmeista, joiden suhteen lapsuudestani saakka olen ollut epätietoinen, voimatta niitä käsittää ja niihin uskoa, ja tietämättä hylätäkö vai hyväksyä ne.

Pyyntösi täytän kernaasti, poikani, sanoi hän syleillen minua, tahdon sanoa kaikki, mitä ajattelen. En suinkaan aio avata sydäntäni ainoastaan puoleksi, mutta se toivomus, jonka juuri minulle ilmaisitte, oli välttämätön, ennenkuin saatoin tuntea olevani oikeutettu puhumaan teille peittelemättä. Tähän asti en teille ole sanonut mitään, josta en luulisi teillä olevan hyötyä ja josta minulla sydämessäni ei olisi täydellinen vakaumus. Sen tutkistelun laita, joka vielä on tekemättä, on aivan toinen. Näen siinä vaan hämmennystä, salaperäisyyttä, hämääryyttä; en siihen tuo lisäksi muuta kuin epävarmuutta ja epäilystä. Vapisten teen päätökseni ryhtyä siihen ja tulen puhumaan teille pikemmin epäilyksistäni kuin mielipiteistäni. Jos teidän mielipiteillänne olisi lujempi pohja, niin epäröisin esittää teille omia mielipiteitäni, mutta siinä tilassa, missä nyt olette, on teille hyödyllistä ajatella kuten minä.[130] Älkää muuten antako sanoilleni muuta arvoa kuin minkä järkenne sallii. En näet tiedä, vaikka olisin erehtynyt. On vaikeata asioita pohtiessa olla toisinaan käyttämättä varmuuteen vivahtavia sanoja, mutta muistakaa, että kaikki minun varmat väitteeni tässä kohden ovat pelkkiä epäilemisen aiheita. Etsikää itse totuutta. Minä puolestani lupaan teille ainoastaan puhuvani ilman vilppiä.

Näette minun esityksessäni ainoastaan luonnonuskonnon. Tuntuu sangen oudolta ajatella, että kaipaisimme muuta uskontoa. Miten voin tietää, että minulla olisi se tarve? Missä suhteessa olen syyllinen, kun palvelen Jumalaa niiden tiedonlahjojen mukaisesti, jotka hän suo minun hengelleni ja niiden tunteiden mukaisesti, jotka hän sydämessäni herättää? Mikä on se siveellinen puhtaus, mikä se ihmiselle hyödyllinen ja säätäjälleen kunniaa tuottava dogmi, jonka saatan johtaa positiivisesta opista, mutta en, tuota oppia tuntematta, luontaisten taipumusten oikeasta käyttämisestä? Näyttäkää minulle mitä pitää lisätä luonnonlain säätämiin velvollisuuksiin Jumalan kunniaksi, yhteiskunnan hyväksi ja omaksi edukseni ja minkä semmoisen hyveen te johdatte uudesta uskosta, ettei se olisi seuraus minun opistani. Ylevimmät ajatuksemme Jumalasta saamme ainoastaan järjen kautta. Katselkaa luonnon vaihtelevaa näkyä, kuunnelkaa sisäistä ääntä. Eikö Jumala ole ilmaissut kaikkea silmillemme, omalletunnollemme ja arvostelukyvyllemme? Mitä ihmiset voivat meille ilmaista lisäksi? Heidän selityksensä vaan alentavat Jumalan arvoa, sillä niiden kautta Jumalalle annetaan inhimillisiä intohimoja. Kaukana siitä, että erityiset dogmit tekisivät käsityksen suuresta olennosta selvemmäksi, ne sitä vaan hämmentävät. Ne eivät jalosta sitä, vaan halventavat sitä ja lisäävät sitä peittävään salaperäisyyteen mielettömiä ristiriitaisuuksia, tehden ihmiset ylpeiksi, suvaitsemattomiksi ja julmiksi sekä saattaen rauhan asemesta tulen ja miekan raivoten vallitsemaan maan päällä. Kysyn itseltäni mitä tämä kaikki hyödyttää, osaamatta siihen vastata. Näen siinä vaan ihmisten rikokset ja ihmissuvun onnettomuudet.

Minua vastaan väitetään ilmestyksen olevan välttämättömän, jotta ihmiset oppisivat oikean tavan palvella Jumalaa hänen tahtonsa mukaisesti; todistuksena mainitaan ne erilaiset, sangen omituiset tavat palvella Jumalaa, joita ihmiset ovat panneet käytäntöön. Mutta ei ollenkaan huomata syynä tähän erilaisuuteen olevan juuri sen harhaluulon, että muka olisi ilmestyksiä. Siitä perin kun kansat ovat keksineet sen, että ovat panneet Jumalan puhumaan, ovat ne panneet hänet puhumaan, kukin omalla tavallaan, ja ovat antaneet hänen sanoa juuri sitä, mitä ovat tahtoneet. Ellei oltaisi kuultu muuta kuin mitä Jumala sanoo ihmissydämelle, ei koskaan olisi ollut maan päällä muuta kuin yksi ainoa uskonto.

Tarvittiin yhdenmukaista jumalanpalvelusta, sitä en kiellä. Mutta oliko tämä seikka niin tärkeä, että sitä varten täytyi panna liikkeelle koko jumalallisen mahdin komeus? Älkäämme sekoittako keskenään uskonnonmenoja ja uskontoa. Jumala vaatii sydämen palvelusta, ja se on aina samanlainen, jos se vaan on vakavaa laatua. Mieleöntä turhamaisuutta todistaa se, että kuvitellaan Jumalan panevan niin suurta arvoa papin vaatetuksen muotoon, hänen lausumiensa sanojen järjestykseen, alttarin ääressä tehtyihin liikkeisiin ja kaikkiin hänen polvistumisiinsa. Oi ystäväni, vaikka tahtoisitte olla kuinka ylevämielinen tahansa, olisitte aina kuitenkin maassa matava. Jumala tahtoo, että häntä palveltaisiin hengessä ja totuudessa. Tämä on kaikkien uskontojen, kaikkien maiden ja kaikkien ihmisten velvollisuus. Mitä tulee ulkonaisiin menoihin, niin on aivan poliisivallan asia, pitääkö niissä noudattaa yhdenmukaisuutta hyvän järjestyksen vuoksi. Sitä varten ei tarvita ilmestystä.

Nämä mietteet eivät olleet minun ensimmäisiäni. Ollen kasvatuksen aiheuttamien ennakkoluulojen vallassa ja täynnä tuota vaarallista itserakkautta, joka aina pyrkii johtamaan ihmistä ulkopuolelle hänen piiriään, ponnistelin alentaakseni ylimmän olennon minun käsitysalaani, kun en itse ollut kyllin vahva ylentämään heikkoja käsitteitäni hänen luokseen. Koetin saattaa ne äärettömän kaukana toisistaan olevat suhteet, jotka hän on luonut oman luontonsa ja minun luontoni välille, lähemmäksi toisiaan. Halusin saada välittömämpiä ilmauksia, yksityiskohtaisempia tietoja, ja tyytymättä tekemään Jumalaa ihmisten kaltaiseksi tahdoin saada yliluonnollisia selityksiä, siten ollakseni samalla lähimäisiäni etevämpi. Tahdoin itselleni erityistä jumalanpalvelusta; tahdoin, että Jumala minulle ilmoittaisi, mitä hän ei ollut muille ilmoittanut tai mitä eivät olisi kyenneet ymmärtämään kuten minä.

Pitäen sitä näkökantaa, joka minulla oli, yhteisenä näkökantana, josta kaikki uskovaiset lähtivät pyrkimään selkeämpään jumalanpalvelukseen, löysin luonnonuskonnon dogmeista ainoastaan uskonnon alkeet yleensä. Tarkastelin noita maan päällä olevia eri uskonlahkoja, jotka syyttävät toisiaan valheellisyydestä ja erehtymisestä ja kysyin: *mikä niistä on oikea?* Jokainen vastasi: "minun lahkonni on se oikea", jokainen sanoi: "minä yksin ja minun kannattajani ajattelemme oikein, kaikki muut ovat erehtyneet." *Ja miten tiedätte, että teidän lahkonne on oikea?* Koska Jumala sen on sanonut.[131] Ja kuka teille takaa, että Jumala sen on sanonut? Pastorini, joka sen hyvin tietää. Pastorini käskää minua sitä uskomaan, ja minä sen uskon. Hän vakuuttaa minulle, että kaikki ne, jotka väittävät toisin kuin hän, valehtelevat, enkä minä sentähden kuuntele mitä he sanovat.

Kuinka, ajattelin minä, eikö totuus olekaan yksi? Voiko se, mikä minun mielestäni on totta, teidän mielestänne olla väärää? Jos se, joka on oikealla tolalla, seuraa samaa menettelytapaa kuin se, joka on väärällä tolalla, niin mitä ansioita tai vikoja on toisella enemmän kuin toisellakaan? Heidän valintansa on sattuman varassa; olisi kohtuutonta antaa heidän vastata siitä. Se olisi samaa kuin palkita tai rangaista heitä siitä, että ovat syntyneet siinä tai siinä maassa. Mutta ken julkeaa sanoa Jumalan näin tuomitsevan, loukkaa hänen oikeudellisuuttaan.

Kaikki uskonnot ovat oikeat ja Jumalalle otolliset, tai jos on olemassa yksi erityinen uskonto, jonka hän ihmisille määrää ja josta tietämättömiä hän rankaisee, niin hän on varustanut sen varmoilla, selvästi huomattavilla tunnusmerkeillä, jotta se erotettaisiin ja tunnustettaisiin ainoaksi oikeaksi uskonnoksi. Nämä tunnusmerkit ovat kaikkina aikoina, kaikkialla yhtä selvästi huomattavissa kaikille ihmisille, suurille ja pienille, oppineille ja oppimattomille, eurooppalaisille, intialaisille, afrikkalaisille ja raakalaisille. Jos olisi olemassa maan päällä sellainen uskonto, jota tunnustamattomat kaikki joutuisivat iankaikkiseen vaivaan, ja jos jossakin paikkaa maailmaa olisi joku kuolevainen, vaan yksi ainoakin, jolle tuo uskonto ei olisi voinut antaa varmuutta oikeudestaan, niin olisi tämän uskonnon Jumala kohtuuttomien ja julmien kaikista tyranneista.

Etsimmekö siis vakavasti totuutta? Älkäämme tehkö mitään myönnytyksiä syntymälle, isiemme ja pappien auktoriteetille, vaan alistakaamme kaikki, minkä he lapsuudestamme asti ovat meille opettaneet, omantuntonne ja järkemme punnittavaksi. Turhaan minulle huudetaan: Polje järkesi. Mutta tätä saattaa minulta vaatia sekin, joka minua pettää. Todistettakoon minulle järkisyillä, että minun on sokeasti alistaminen ja polkeminen järkeni.

Kaikki jumalantuntemus, jonka voin saavuttaa tarkastamalla maailmankaikkeutta ja oikein käyttämällä tietolahjojani, rajoittuu siihen, mitä teille jo yllä olen selittänyt. Jos tahtoo tietää enemmän, täytyy turvautua erityisiin keinoihin. Mutta inhimillinen auktoriteetti ei voi olla näitä keinoja, sillä koska ei mikään ihminen ole toiseen lajiin kuuluva kuin minä, saatan minä oppia tuntemaan kaiken sen, minkä kuka ihminen tahansa luonnollista tietä on tullut tuntemaan; toinen ihminen saattaa erehtyä yhtä hyvin kuin minäkin. Jos minä uskon sen, mitä hän sanoo, ei se tapahdu senvuoksi, että hän sen sanoo, vaan sentähden että hän sen todistaa. Ihmisten todistukset eivät siis pohjaltaan ole muuta kuin minun oman järkeni todistuksia, eivätkä ne ole minään lisänä niihin luonnollisiin keinoihin, jotka Jumala on minulle antanut oppiakseni tuntemaan totuuden.

Totuuden apostoli, mitä teillä siis on minulle sanottavaa sellaista, jonka suhteen minä en voisi olla tuomari? Jumala itse on puhunut, kuulkaa hänen ilmestystään. Se on toinen asia. Jumala on puhunut,

kas siinä tosiaan suuri sana. Ja kenelle hän on puhunut? Hän on puhunut ihmisille. Minkätähden siis en siitä ole mitään kuullut? Hän on antanut muille ihmisille tehtäväksi ilmoittaa teille hänen sanansa. Minä ymmärrän, ne ovat siis ihmisiä, jotka minulle tulevat sanomaan sen, minkä Jumala on sanonut. Mieluummin olisin kuullut Jumalan itsensä puhuvan. Se ei olisi tuottanut hänelle sen enempää vaivaa, ja minä olisin ollut turvassa petoksilta. — Hän turvaa teidät petoksilta julistamalla palveijoidensa kutsumuksen. — Millä tavoin? Ihmeidenkö kautta? Ja missä ovat nuo ihmeet? Kirjoissa. Ja kuka on tehnyt nuo kirjat? Ihmiset. Ja kuka on nähnyt nuo ihmeet? Ihmiset, jotka niistä todistavat. Kuinka! Aina vaan inhimillisiä todistuksia, aina vaan ihmisiä, jotka minulle kertovat mitä muut ihmiset heille ovat kertoneet. Kuinka paljon ihmisiä Jumalan ja minun välillä! Katsastakaamme kuitenkin, tutkikaamme, verratkaamme, tarkastakaamme asiain todellisuutta. Oi, jos Jumala olisi suvainnut päästää minut tekemästä kaikkea tätä, olisinko häntä siltä palvelullut vähemmän hartaalla sydämellä?

Punnitkaa, hyvä ystävä, mihin kauheaan väittelyyn täten olen joutunut, miten suunnattoman paljon tarvitsen tietoja, voidakseni perehtyä harmaimpaan muinaisuuteen, tutkiakseni, punnitakseni ja verratakseni keskenään ennustuksia, ilmestyksiä, tekoja ja kaikkia maailman kaikissa maissa tavattavia uskon muistomerkkejä, määrätäkseni niiden ajan, paikan, perustajat ja muut niitä koskevat seikat. Kuinka tarkka arvostelukyky minulle onkaan välttämätön, voidakseni erottaa todenperäisen siitä, mikä on arvelua, verrata vastaväitteitä ja niihin annettuja vastauksia, käännöksiä ja alkuperäisiä tekstejä, arvostella todistajien puolueettomuutta, tervettä järkeä ja tietoja, tietää, eikö ole jätetty mitään mainitsematta, eikö mitään lisäämättä, eikö ole mitään sovitettu väärään paikkaan, eikö mitään muutettu ja vääristelty, poistaa jäljellä olevat ristiriitaisuudet, päättää mikä paino on pantava vastustajien vaikenemiseen heitä vastaan tuotujen tosiseikkojen suhteen, lisäksi päättää, ovatko nämä tosiseikat tulleet heidän tietoonsa, ovatko he katsoneet niitä sen arvoisiksi, että kannattaisi niihin vastata, olivatko kirjat niin yleisesti levinneitä, että meidän aikaamme säilyneet olisivat voineet joutua heidän luettavikseen, olemmeko me olleet tarpeeksi rehellisiä antaaksemme heidän kirjojensa vapaasti levitä keskuudessamme ja antaaksemme heidän pontevimpien vastaväitteidensä olla siinä muodossa, johon he ne ovat pukeneet.

Jos nyt kaikki nämä kirjalliset todistuskappaleet on saatu uskottaviksi, täytyy ryhtyä etsimään todistuksia niiden alkuunpanijoiden kutsumuksesta. Täytyy hyvin tuntea kohtalon lait ja satunnaiset näennäisyydet, voidakseen päättää mitkä ennustukset eivät voi käydä toteen ilman ihmeen tapahtumista. Täytyy täydellisesti tuntea alkukielten omituisuudet ja luonne, ymmärtääkseen mikä niissä on ennustusta, mikä pelkkä puhetaidollinen käänne. Täytyy edelleen tietää mitkä tapaukset ovat sopusoinnussa luonnon järjestyksen kanssa ja mitkä eivät ole, voidakseen sanoa, mihin määrään taitava ihminen voi lumota yksinkertaisten silmät ja hämmästyttää valistuneitakin ihmisiä. Täytyy tutkia mitä laatua ihmeen tulee olla ja mikä on oleva sen todellisuusarvo, jotta siihen ei ainoastaan pitäisi uskoa, vaan että lisäksi olisi rangaistuksen alainen, jos sitä epäilisi. Täytyy verrata väärin ja oikeiden ihmeiden todistuksia ja löytää varmoja sääntöjä, joiden avulla ne erottaa toisistaan. Sanalla sanoen, täytyy saada selville, miksi Jumala valitsee sanansa, todistukseksi keinoja, jotka itse niin suuresti kaipaavat todistusta, ikäänkuin hän tekisi pilkkaa ihmisten heikkouskoisuudesta ja tahallaan karttaisi oikeita keinoja, saadakseen heidät varmoiksi asiasta.

Olettakaamme jumalallisen majesteetin suvaitsevan alentaa itsensä siihen määrään, että tekisi ihmisestä pyhän tahtonsa ilmaisijan. Onko edes siinä tapauksessa järjellistä ja onko oikein vaatia, että koko ihmiskunta kuuntelisi tuon palvelijan ääntä, ellei sille olisi ilmaistu, että hän todella on se palvelija? Onko oikein ja kohtuullista, ettei hänelle todistuskappaleiksi anneta muuta kuin muutamia erityisiä merkkejä harvojen tuntemattomien ihmisten läsnäollessa, joista kaikki muut ihmiset eivät koskaan saa tietää muulla tavalla kuin kulkupuheen kautta? Jos tämän maailman kaikissa maissa pidettäisiin tosina kaikkia kansan ja heikkopäisten ihmisten näkemiä ihmeitä, olisi jokainen lahko oikea, ja olisi olemassa enemmän ihmeitä kuin luonnollisia tapauksia. Ja suurin ihme kaikista olisi se, että siellä, missä innottelijoita vainotaan, ei tapahtuisi ollenkaan ihmeitä. Luonnon muuttumaton järjestys parhaiten saattaa tuntemaan sen viisaan käden, joka sitä ohjaa. Jos tapahtuisi paljon poikkeavuuksia, en enää tietäisi mitä ajatella. Mitä muuten minuun tulee, uskon liian vahvasti Jumalaan, voidakseni uskoa niin monia hänelle niin vähän arvoa tuottavia ihmeitä.

Olettakaamme, että joku ihminen tulee puhumaan meille seuraavaan tapaan: "Kuolevaiset, minä julistan teille Korkeimman tahtoa. Tuntekaa minun sanoistani se, joka minut lähettää. Minä käsken auringon muuttaa rataansa, tähtien ryhmittä toisin, vuorten tasoittua, virtojen nousta, maan muuttaa muotoa." Kuka ei kaikkien näiden ihmeiden tapahtuessa heti tuntisi luonnon herraa? Luonto ei tottele pettureita. Heidän ihmeensä tapahtuvat kadunkulmissa, erämaissa ja huoneissa. Siellä heidän on hyvä menestyksellä toimia pienen katselijajoukon edessä, joka jo edeltäkäs on taipuvainen uskomaan kaikki. Ken rohkenee minulle sanoa kuinka paljon silminnäköitä tarvitaan, jotta ihme saataisiin uskottavaksi? Jos oppinne todistukseksi tehdyt ihmeenne itse tarvitsevat todistamista, niin mitä ne hyödyttävät? Olisi yhtä hyvä, jos ne jäisivät tekemättä.

Tärkein tutkimus kysymyksessä olevan opin suhteen on vielä suorittamatta. Jos kerran ne, jotka

sanovat Jumalan tekevän ihmeitä täällä maan päällä, väittävät paholaisenkin niitä toisinaan jäljittelevän, emme mitä parhaimminkaan todistettujen ihmeiden suhteen ole tulleet sen pitemmälle kuin ennen. Ja koska Faraon noidat rohkenivat itse Mooseksen läsnäollessa tehdä samat merkit, mitkä hän teki Jumalan käskystä, niin miksi he hänen poissaollessaan eivät samalla oikeudella vaatisi itselleen samaa auktoriteettia? Tulemme siis siihen, että todistettuaan oppinsa ihmeiden avulla täytyy todistaa ihmeet oppinsa[132] avulla, jotta ei tarvitse pelätä paholaisen töitä pidettävän Jumalan töinä. Mitä ajattelette tästä kehäpäätelmästä?

Koska tämä oppi on Jumalasta, täytyy sillä olla jumalallisuuden leima. Sen ei ainoastaan tule selvittää niitä sekavia käsitteitä, jotka mietiskellessämme olemme siitä muodostaneet, vaan sen tulee myöskin säätää meille jumalanpalveluksen ja siveellisuuden perusohjeita, jotka ovat sopuissuhteissa niiden ominaisuuksien kanssa, joiden kautta käsitämme sen olemuksen. Mutta jos se opettaisikin meille vaan järjettömiä asioita, jos se herättäisi meissä vaan vastenmielisyydentunteita lähimäistämme ja pelkoa itseämme kohtaan, jos se kuvailisi meille vaan vihaisen Jumalan, luulevaisen, kostonhimoisen, puolueellisen ja ihmisiä vihaavan, sodan ja taistelujen Jumalan, joka aina on valmis hävittämään ja musertamaan, joka aina puhuu tuskista ja vaivoista, kerskaillen rankaisevansa viattomiakin, niin minä en sydämässäni tuntisi tämän hirvittävän Jumalan vetävän minua puoleensa ja varoisin jättämästä luonnonuskontoa, omistaakseni tuon toisen. Ymmärrättehän hyvin, että välttämättömästi täytyisi valita. Teidän Jumalanne ei ole meidän Jumalamme, sanoisin noille lahkolaisille. Se, joka heti alusta valitsee itselleen yhden kansan ja hylkää koko muun ihmiskunnan, ei ole kaikkien ihmisten yhteinen isä. Se, joka määrää iankaikkiseen vaivaan suurimman osan luomistaan olennoista, ei ole se laupias ja hyvä Jumala, jonka järkeni on minulle näyttänyt.

Dogmien suhteen järki minulle sanoo, että niiden tulee olla selvät ja ilmeisen todet. Jos luonnonuskonto on riittämätön, tämä riittämättömyys johtuu siitä epäselvyydestä, johon se jättää meille opettamansa suuret totuudet. Ilmoituksen tehtävä on selittää meille nämä totuudet ihmishengelle käsitettävällä tavalla, saattaa ne sen käsityspiiriin, saattaa se ymmärtämään ne niin, että se niihin uskoisi. Usko lujentuu ja vakaantuu ymmärryksen avulla. Paras kaikista uskonnoista on se, joka on kaikista ehdottomasti selvin. Se, joka täyttää salaperäisyydellä ja ristiriitaisuuksilla minulle saarnaamansa opin, saa minut juuri sen kautta sitä epäilemään. Jumala, jota minä palvelen, ei ole mikään pimeyden Jumala; hän ei ole antanut minulle ymmärrystä kieltääkseen minua sitä käyttämästä. Sanoa minulle, että alistaisin järkeni, on sama kuin loukata tämän järkeni luoja. Totuuden palvelija ei tahdo kahlehtia järkeäni, vaan valaisee sitä.

Olemme jättäneet syrjään kaiken inhimillisen auktoriteetin, mutta ilman sitä en voi ymmärtää, miten ihminen voisi toisessa herättää vakaumusta saarnaamalla hänelle järjetöntä oppia. Asettakaamme hetkeksi nuo kaksi ihmistä vastakkain ja ottakaamme selville mitä he voivat toisilleen sanoa tuolla terävällä tavalla, joka on molemmille omituinen.

Uskonintoilija. "Järki teille sanoo, että kokonainen on osaansa suurempi, mutta minä opetan teille Jumalan nimessä että osa on kokonaista suurempi."

Järkeilijä. "Ja kuka te olette, että uskallatte minulle sanoa Jumalan olevan ristiriidassa itsensä kanssa? Ja ketä minä paremmin uskon, häntä, joka järkeni kautta minulle opettaa ikuisia totuuksia, vai teitä, joka hänen nimessään minulle puhutte järjettömyyksiä?"

Uskonintoilija. "Minua, sillä minulle annettu tehtävä on varmempi. Minä todistan teille heti järkähtämättömästi, että hän minut lähettää."

Järkeilijä. "Kuinka! Te aiotte todistaa minulle, että Jumala lähettää teidät todistamaan itseään vastaan? Ja minkälaisia tulevatkaan todistuksenne olemaan, jotta ne voisivat minulle todistaa olevan uskottavampaa, että Jumala puhuu minulle teidän suunne kautta kuin minulle antamansa ymmärryksen kautta?"

Uskonintoilija. "Ymmärrys, jonka hän teille on antanut! Oi teitä, te mitätön, viheliäinen ihminen! Ikäänkuin te olisitte ensimmäinen jumalaton, joka erehtyy synnin turmeleman järkensä suhteen!"

Järkeilijä. "Jumalan mies, te ette myöskään ole ensimmäinen konna, joka todistaa kutsumuksensa pätevyyden röyhkeydellään."

Uskonintoilija. "Kuinka! Osaavatko filosofitkin sanoa loukkauksia!"

Järkeilijä. "Osaavat toisinaan, kun pyhimykset näyttävät heille hyvää esimerkkiä."

Uskonintoilija. "Oh, minulla on oikeus loukata; minä puhun Jumalan nimessä."

Järkeilijä. "Olisi hyvä, jos näyttäisitte valtakirjanne, ennenkuin alatte puhua etuoikeuksistanne."

Uskonintoilija. "Minun oikeuteni on epäämätön. Taivas ja maa todistavat minun puolestani. Seuratkaa tarkoin ajatuksenkulkuani, sitä teiltä pyydän."

Järkeilijä. "Teidän ajatuksenkulkuanne! Semmoinen on teille tuntematon asia. Kun näytätte minulle, että järkeni johtaa minua harhaan, samalla teette tyhjäksi kaiken, minkä se mahdollisesti olisi voinut tuoda esiin teidän puolustukseksenne. Ken tahtoo hylätä järjen pätevyyden, sen täytyy osata vakuuttaa nojaamatta itse järkeen. Kuinka minä voin tietää, ett'ei se olekin vaan minun synnin turmelema järkeni, joka saattaa minut myöntämään tosiksi teidän sananne, jos näet oletamme, että teidän onnistuisi järkisyillä saada minut uskomaan sitä, mitä sanotte? Ja sitäpaitsi, minkä todistuksen, mitä syitä te luulette voivanne tuoda esiin, jotka olisivat ilmeisemmin todet kuin se aksiomi, joka niiden tulisi todistaa erehdykseksi? On aivan yhtä uskottavaa, että oikea johtopäätös on valheellinen, kuin että osa on kokonaista suurempi."

Uskonintoilija. "Mikä suuri ero! Minun todistuksiani vastaan ei voi mitään huomauttaa. Ne ovat yliluonnollista laatua."

Järkeilijä. "Yliluonnollista! Mitä se sana merkitsee? Minä en sitä ymmärrä."

Uskonintoilija. "Muutoksia luonnonjärjestyksessä, ennustuksia, ihmeitä, kaikenlaisia ihmetöitä."

Järkeilijä. "Ihmetöitä, ihmeitä! Minä en ole semmoisia koskaan nähnyt."

Uskonintoilija. "Muut ovat niitä nähneet teidän puolestanne. Joukoittain todistajia on olemassa ... kansojen todistus..."

Järkeilijä. "Onko kansojen todistus yliluonnollista laatua?"

Uskonintoilija. "Ei, mutta koska se on yksimielinen, ei sitä voi väittää vääräksi."

Järkeilijä. "Ei ole mitään epäämättömämpää kuin järjen perusteet, eikä voi vaatia järjettömyyttä uskottavaksi ihmisten todistusten nojalla. Vielä kerran siis: antakaa meidän nähdä yliluonnollisia todistuskappaleita, sillä ihmiskunnan todistus ei ole sitä laatua."

Uskonintoilija. "Oi paatunutta sydäntä. Armo ei vielä puhu teille mitään."

Järkeilijä. "Se ei ole minun vikani. Sillä teidän mukaanne on jo täytynyt vastaanottaa armo, jotta voisi sitä itselleen pyytää. Puhukaa, te siis minulle sen asemesta."

Uskonintoilija. "Oi sitähän juuri teen, mutta te ette minua kuuntele. Mutta mitä te sanotte ennustuksista?"

Järkeilijä. "Sanon ensiksikin, etten ole kuullut ennustuksia enempää kuin olen nähnyt ihmeitäkään. Sanon edelleen, ettei mikään ennustus minusta voi olla uskomista vaativa asia."

Uskonintoilija. "Pahanhengen palvelija! Miksi ennustukset teistä eivät voi olla uskottavia?"

Järkeilijä. "Siksi, että siihen tarvittaisiin kolme seikkaa, jotka eivät voi tapahtua samaan aikaan, nimittäin että minä olisin ollut ennustuksen todistajana, että samoin olisin ollut sen täyttymyksen todistajana ja että minulle olisi todistettu, ettei tämä täytyminen sattumalta olisi sopinut yhteen ennustuksen kanssa. Sillä vaikka ennustus olisi täsmällisempi, selvempi ja ilmeisempi kuin geometrinen aksiomi, ei sen täytyminen, jos se täytyisi, ankarasti ajateltuna, todistaisi mitään ennustuksen lausujasta, koska sattuman varaan lausutun ennustuksen selvyys ei tee sen täyttymistä mahdottomaksi.

"Nähkää siis, mihin teidän luullut yliluonnolliset todistuksenne, ennustuksenne ja ihmeenne vievät. Ne johtavat uskomaan kaikkea tuota muiden uskon nojalla ja alistamaan ihmisten auktoriteetin alle Jumalan auktoriteetin, joka vetoaa järkeeni. Jos ne ikuiset totuudet, jotka henkeni käsittää, voisivat jollakin tavoin järkkyyä, ei minulla enää olisi mitään totuudellista, ja kaukana siitä, että varmasti tietäisän teidän puhuvan Jumalan nimessä, en edes olisi varma siitä, että hän on olemassa."

Kas siinä paljon vaikeuksia, poikani, eikä siinä vielä kaikki. Niin monesta erilaisesta toinen toistaan tuomitsevasta ja poissulkevasta uskonnosta on vaan yksi ainoa oikea, jos sellaista yleensä on. Päästäkseen tietämään, mikä on oikea, ei riitä tutkia yhtä noista uskonnoista, vaan täytyy tutkia kaikki uskonnot. Eikä saa missään suhteessa tuomita, ennenkuin on saanut selväksi vastaväittäjien kannan. [133] Tulee verrata vastaväitteitä todistuksiin, tulee tietää kaikki, mitä kukin muiden suhteen huomauttaa ja mitä hän heille vastaa. Kuta enemmän joku mielipide meistä näyttää todistetulta, sitä enemmän meidän tulee ottaa selville, mihin kaikki ne ihmiset perustavat vakaumuksensa, jotka eivät pidä sitä todistettuna. Hyvin yksinkertainen olisi jokainen, joka luulisi riittävän, että kuuntelee oman puolueen johtajia, oppiakseen tuntemaan vastapuolueen perusteet. Missä on semmoisia teologeja, jotka voivat kehua rehellisyyttään? Missä on niitä, jotka tehdäkseen tyhjiksi vastustajiensa perustelut, ensin

eivät koettaisi niitä huonontaa. Jokainen loistaa oman puolueen keskuudessa. Mutta moni, joka omien puoluelaistensa parissa on ylpeä todisteluistaan, tekisi hyvin tyhmän henkilön vaikutuksen noilla samoilla todisteluillaan toisen puolueen kannattajien parissa. Jos taas tahdotte saada tietoja kirjoista, niin mikä oppineisuus teidän onkaan hankkiminen itsellenne, kuinka monta kieltä opittava, kuinka monta kirjastoa läpikäytävä, kuinka suunnattoman paljo luettava! Ja kuka sitten minua ohjaisi oikein valitsemaan luettavani? Tuskinpa voisi yhdestä maasta löytää vastapuolueen paraimpia kirjoja, saatikka sitten kaikkien puolueiden. Ja jos ne löytäisi, kumottaisiin ne pian. Poissaoleva on aina väärässä, ja vakaumuksella lausutut huonot perusteet kumoavat helposti hyvät perusteet, jotka taas esitetään ylenkatseellisesti. Sitäpaitsi kirjat usein johtavat meidät harhaan, eivätkä ne aivan tarkoin ilmaise kirjoittajiensa mielipiteitä. Jos olette koettanut muodostaa itsellenne käsitystä katolisesta uskosta Bossuetin[134] kirjan mukaan, niin elettyänne meidän keskuudessamme olette tullut huomaamaan, ettette suinkaan ole saavuttanut toivottua tulosta. Olette tullut huomaamaan, että se oppi, jolla vastataan protestanttien vastaväitteisiin, ei ollenkaan ole sama kuin se, jota opetetaan kansalle, ja ettei Bossuetin kirja ollenkaan ole saarnatuolin oppien mukainen. Jos tahtoo hyvin oppia arvostelemaan jotakin uskontoa, ei pidä tutkia sitä sen tunnustajien kirjoittamista kirjoista, vaan tulee mennä sitä oppimaan heidän itsensä luo. Täten saamme vallan toisen käsityksen. Kullakin tunnustajalla on omat perusluulonsa, omat mielipiteensä, tapansa ja ennakkoluulonsa, jotka muodostavat hänen uskonsa yleisen laadun; ja jotka ovat otettavat huomioon, jotta voisi tuosta uskosta tehdä johtopäätöksiä.

Kuinka monta suurta kansaa onkaan, jotka eivät ollenkaan painata kirjoja ja jotka eivät lue meidän kirjojamme. Miten he voivat saada käsitystä meidän mielipiteistämme? Ja miten me puolestamme heidän mielipiteistään? Me teemme heistä pilkkua ja he meistä. He eivät tunne meidän perusteitamme emmekä me heidän perusteitaan. Ja jos meidän matkustajamme tekevät niistä pilkkua, ei heidän tarvitse muuta kuin matkustaa meidän maahamme, maksaakseen meille samalla mitalla. Missä maassa ei olisi järkeviä, rehellisiä ja kunnan ihmisiä, totuuden ystäviä, jotka sitä tunnustaakseen eivät pyydä muuta kuin että oppisivat sen tuntemaan. Mutta kuitenkin jokainen luulee löytävänsä sen ainoastaan omasta uskonnostaan ja pitää muiden kansakuntien uskontoja mielettömyyksiä. Eivät siis nuo vieraat uskonnot ole niin nurinkurisia kuin miltä ne meistä näyttävät, tai sitten se järjellisyys, jota me huomaamme omassa uskonnossamme, ei todista mitään.

Meillä on Euroopassa kolme pääuskontoa. Yksi uskoo yhteen ainoaan ilmestykseen, toinen kahteen, kolmas kolmeen. Kukin kammoaa ja kiroaa noita toista kahta, syyttää niitä sokeudesta, paatumuksesta, itsepäisyydestä ja valheesta. Kuka puolueeton ihminen uskaltaa mennä ratkaisemaan niiden välistä riitaa, ellei hän ensin tarkoin ole punninnut niiden todistuksia ja kuunnellut niiden perusteluja? Se niistä, joka uskoo yhteen ainoaan ilmestykseen, on vanhin ja näyttää olevan varmin; se, joka uskoo kolmeen, on nykyaikaisin ja tuntuu johdonmukaisimmalta; se, joka uskoo kahteen ilmestykseen ja hylkää kolmannen, voi kyllä olla paras kaikista, mutta sillä on varmaan kaikki ennakkoluulot vastassaan. Sen epäjohdonmukaisuus on silmään pistävä.

Kaikkea kolmea ilmestystä esittävät pyhät kirjat ovat kirjoitetut vierailta kielillä, joita näihin ilmestyksiin uskovat kansat eivät ymmärrä. Juutalaiset eivät enää ymmärrä hepreankieltä, kristityt eivät ymmärrä hepreaa eivätkä kreikkaa, turkkilaiset ja persialaiset eivät ymmärrä arabiankieltä, ja nykyiset arabialaiset itse eivät enää puhu Muhammedin kieltä. Eikö ole todellakin yksinkertainen tuo tapa opettaa ihmisiä, puhua heille aina nojautumalla kieleen, jota he eivät ollenkaan ymmärrä? Käännetäänhän nuo kirjat, näin minulle sanotaan. Kauniisti sanottu! Kuka voi minulle vakuuttaa, että nuo kirjat on oikein käännetty ja että edes on mahdollista niitä oikein kääntää? Ja koska Jumala kerran niin paljon tekee, että puhuu ihmisten kanssa, niin miksi hän tarvitsee tulkkia?

Minä en koskaan pääse käsittämään, että se, minkä jokainen ihminen on velvollinen tietämään, olisi suljettuna kirjoihin ja että se ihminen, jolla ei ole tilaisuutta oppia tuntemaan näitä kirjoja eikä niitä ymmärtäviä henkilöitä, saisi kärsiä rangaistuksen tietämättömydestään, joka ei ole tahallinen. Aina vaan kirjoja! Mikä vimma! Siitä syystä, että Eurooppa on täynnä kirjoja, eurooppalaiset pitävät niitä välttämättöminä, ajattelematta, että on olemassa kolme neljäsosaa maapallosta, joissa semmoisia ei koskaan ole nähty. Eivätkö kaikki kirjat ole ihmisten kirjoittamia? Mitenkä siis ihminen niitä tarvitsisi oppiakseen tuntemaan velvollisuutensa ja miten hän on oppinut tuntemaan ne ennenkuin nuo kirjat olivat kirjoitetut? Hän joko itsestään oppii ne tuntemaan tai on vapaa niitä tuntemasta.

Meidän katolilaisemme pitävät suurta melua kirkon mahtivallasta. Mutta mitä he sillä voittavat, jos heillä pitää olla yhtä paljon todistuksia lujentaakseen samaista mahtivaltaa kuin muilla opeilla niitä on hankkiakseen opetuksilleen luottamusta. Kirkko määrää, että sillä on määräämisvalta. Eikö se ole oikein erinomaisesti todistettu auktoriteetti? Jos ette pysähdy tähän, palaatte takaisin kaikkeen, mistä äsken olemme keskustelleet ja väitelleet.

Tunnetteko monta kristittyä, jotka olisivat vaivanneet itseään tarkoin tutkimalla sitä, mitä juutalaiset tuovat esiin heitä vastaan? Jos muutamat siltä ovat saaneet vihiä, on tämä tapahtunut kristittyjen kirjoittamien teosten kautta. Todella oiva tapa oppia tuntemaan vastustajiensa perusteluja! Mutta mitä

tehdä? Jos joku uskaltaisi meidän keskuudessamme julkaista kirjoja, joissa peittelemättä suosittaisiiin juutalaisuutta, niin rankaisisimme tekijää, kustantajaa ja kirjakauppiasta.[135] Tällainen poliisivalta on mukava ja voi aina olla varma siitä, että on oikeassa. On sangen miellyttävää nolata sellaisia ihmisiä, jotka eivät uskalla puhua.

Ne meistä, joilla on tilaisuus keskustella juutalaisten kanssa, eivät pääse sen pitemmälle. Sillä nuo ihmisparat tuntevat olevansa meidän mielivallastamme riippuvaisia. Se sorto, jota heitä kohtaan harjotetaan, tekee heidät pelokkaiksi. He tietävät kuinka helppo kristillisen rakkauden on tehdä vääryyttä ja olla julma. Mitä he rohkenisivat sanoa panematta itseänsä alttiiksi sille vaaralle, että me julistamme heidät jumalanpilkkajiksi? Ahneus kannustaa intoamme, ja he ovat liian rikkaat, voidakseen meidän silmissämme olla oikeassa. Oppineimmat ja valistuneimmat ihmiset ovat aina sangen varovaisia, Voitte käännyttää jonkun kurjan raukan, joka maksua vastaan herjaa lahkolaisiaan; voitte saada jonkun viheliäisen vanhojen vaatteiden kaupustelijan keskustelemaan kanssanne, ihmisen, joka teitä imarrellakseen siihen suostuu. Ja te voitatte, sillä tuollaiset ihmiset ovat joko tietämättömiä tai halpamielisiä. Mutta heidän oppineet uskonveljensä hymyilevät hiljaa itsekseen tyhmyydellenne. Mutta luuletteko että siellä, missä tuntisivat itsensä turvallisiksi, olisi yhtä helppo tulla toimeen heidän kanssaan? Sorbonnessa, se on päivänselvä, koskevat Messiaasta lausutut ennustukset Jeesusta Kristusta. Mutta on yhtä selvä, että niillä Amsterdamin rabbiinien keskuudessa ei ole mitään yhteyttä hänen kanssaan. Minä en luule koskaan saavani tarkalleen tietää juutalaisten perusteluja, ellei heillä ole vapaata valtiota, kouluja ja yliopistoja, joissa vaaratta voisivat puhua ja väitellä. Silloin vasta voimme saada tietää mitä heillä on sanottavaa.

Konstantinopolissa turkkilaiset vapaasti lausuvat perustelunsa, mutta me emme siellä rohkene tuoda esiin meidän perustelujamme. Siellä on meidän vuoromme madella. Onko vääryys turkkilaisten puolella, jos he vaativat meiltä samaa kunnioitusta Muhammetia kohtaan, johon me emme ollenkaan usko, kuin me vaadimme juutalaisilta Jeesusta Kristusta kohtaan, johon he eivät usko sen enempää? Ovatko turkkilaiset väärässä ja olemmeko me oikeassa? Minkä oikeudellisuuden perusteen mukaan meidän tulee ratkaista tämä kysymys?

Kaksi kolmannesta ihmisistä ei ole juutalaisia, ei muhamettilaisia eikä kristittyjä, ja kuinka monta miljoonaa ihmistä onkaan, jotka eivät koskaan ole kuulleet puhuttavan Mooseksesta, Jeesuksesta Kristuksesta ja Muhammedista? Mutta sitä ei uskota. Väitetään, että lähetyssaarnaajamme kulkevat kaikkialla. Se on helposti sanottu. Mutta ovatko he käyneet vielä tuntemattoman Afrikan sydänosissa, joihin tähän asti ei yksikään eurooppalainen ole tunkenut? Ovatko he käyneet tataarien maan sisäosissa, seuraamassa ratsain kuljeskelevia heimoja, joita ei muukalainen koskaan pääse lähestymään, ja jotka kaukana siitä, että olisivat kuulleet puhuttavan paavista, tuskin tuntevat Suur-Lamaa?[136] Ovatko he käyneet Amerikan suunnattomilla mantereilla, joissa kokonaiset kansakunnat eivät vielä tiedä, että toisen maanosan ihmiset ovat panneet jalkansa heidän manterelleen? Menevätkö he vielä Japaniin, josta heidät juoniensa vuoksi iäksi on karkotettu ja jossa tulevat sukupolvet eivät heidän edeltäjistään saa muuta tietää, kuin että he olivat viekkaita juonittelijoita, jotka teeskennellen pyhää innostusta olivat tulleet vähitellen anastamaan maan hallinnon? Menevätkö he Aasian ruhtinasten haaremeihin julistamaan evankeliumia tuhansille orjaraukoille? Mitä pahaa ovat tämän maanosan naiset tehneet, ettei yksikään lähetyssaarnaaja voi heille saarnata oikeata uskoa? Joutuvatko he kaikki helvettiin siksi, että ovat sisään suljetut?

Ja vaikka olisikin totta, että evankeliumia julistettaisiin yli koko maailman, niin mitä sillä voitettaisiin? Kun ensimmäinen lähetyssaarnaaja jonakin päivänä on tullut maahan, on edellisenä iltana varmaan joku kuollut, ilman että on voinut häntä kuulla. Sanokaa minulle mitä tuon jonkun suhteen on tehtävä? Ja vaikka koko maailmassa ei olisi kuin yksi ainoa ihminen, jolle ei koskaan olisi saarnattu Jeesuksesta Kristuksesta, niin olisi hänen suhteensa tehty huomautus yhtä satuttava kuin jos se olisi tehty ihmiskunnan neljänneksen suhteen.

Kun evankeliumin palvelijat ovat puhuneet vieraille kansoille, niin mitä he ovat niille sanoneet semmoista, minkä järjellisesti voisi hyväksyä heidän sanojensa nojalla ja joka ei vaatisi mitä tarkinta tutkimista. Julistatte minulle Jumalaa, joka on syntynyt ja kuollut kaksi tuhatta vuotta sitten toisessa päässä maailmaa jossakin pienessä kaupungissa, ja sanotte minulle, että kaikki ne, jotka eivät usko tätä salaperäistä asiaa, joutuvat kadotukseen. Kas siinä todella liian outoja asioita, jotta niitä niin vaan heti voisi uskoa nojaten yhden ihmisen auktoriteettiin, ihmisen, jota ei tunne! Miksi Jumalanne on antanut näiden tapausten, joita tahtoo velvottaa minua tietämään, tapahtua niin kaukana minusta? Onko se rikos, ettei tiedä mitä antipodeille tapahtuu? Voinko minä arvata, että toisella pallonpuoliskolla on ollut heprealainen kansa ja Jerusalemin kaupunki? Yhtä hyvin voisi velvottaa minut tietämään mitä tapahtuu kuussa. Sanotte tulevanne minulle siitä puhumaan. Mutta miksi ette ole tullut puhumaan siitä isälleni tai miksi tuomitsette vanhuksen kadotukseen siitä, ettei hän ole noista asioista koskaan mitään tietänyt? Pitääkö hänen ikuisesti kärsiä rangaistusta teidän hitautenne tähden, hänen, joka oli niin hyvä, niin hyväatekeväinen ja joka ei muuta etsinyt kuin totuutta? Olkaa rehelliset, asettukaa minun sijaani. Sanokaa minulle, pitääkö minun todella vaan teidän todistuksenne nojalla uskoa kaikki ne

uskomattomat asiat, joista minulle puhutte, ja pitääkö minun osata ymmärtää ne monet väärät teot sen oikeamielisen Jumalan yhteydessä, jota minulle julistatte? Pyydän teitä, antakaa minun mennä näkemään tuo kaukainen maa, jossa nuo niin monet ihmeedet ovat tapahtuneet, mutta joista tässä maassa ei ole kuultu mitään; antakaa minun mennä kuulemaan, miksi tuon Jerusalemin asukkaat ovat kohdelleet Jumalaa kuin rosvoa. He eivät ole tunnustaneet häntä Jumalaksi, näin sanotte. Mitä pitäisi siis minun tehdä, joka en koskaan ole kuullut puhuttavan hänestä muuten kuin teidän kauttanne? Jatkatte huomauttaen, että heitä on rangaistu, että he ovat hajotetut, sorretut ja orjuutetut, ettei kukaan heistä enää lähesty tuota samaa kaupunkia. Aivan niin, he ovat varmaan ansainneet kaiken tämän. Mutta mitä sanovat nykyiset asukkaat esi-isiensä jumalanmurhasta? He sen kieltävät, eivät hekään tunnusta Jumalaa Jumalaksi. Aivan sama ajettiin heidät pois tai ei.

Kuinka! Tuossa samassa kaupungissa, jossa Jumala on kuollut, eivät aikaisemmat eivätkä myöhäisemmat asukkaat ole tunnustaneet häntä, ja te tahdotte, että minä hänet tunnustaisin, minä, joka olen syntynyt kaksituhatta vuotta myöhemmin ja tuhannen peninkulman päässä sieltä. Ettekö käsittä, että minun, ennenkuin voin uskoa tuota kirjaa, jota te sanotte pyhäksi, ja josta en ymmärrä mitään, täytyy muiltakin kuin teiltä saada tietää, milloin se on tehty ja kuka sen on tehnyt, miten se on säilynyt, miten se on joutunut teidän luettavaksenne, mitä tässä maassa tuovat esiin ne, jotka sen pyhyden kieltävät, vaikka tietävät yhtä hyvin kuin te kaiken sen, mitä te minulle opettatte. Käsittänette hyvin, että minun välttämättömästi täytyy lähteä Eurooppaan, Aasiaan, Palestiinaan, ja että minun täytyy tutkia itse kaikki. Minun pitäisi olla hullu, jos sitä ennen teitä kuuntelin.

Nämä sanat tuntuivat minusta järkeviltä, ja väitän vielä lisäksi, että jokaisen järkevän ihmisen saman tilaisuuden sattuessa tulee puhua samoin ja karkottaa hyvin kauas sellainen jumalansanan julistaja, joka, ennenkuin on näyttänyt todistustensa luotettavuuden, kiireisesti pyrkii opettamaan ja kastamaan. Mutta minä väitän edelleen, ettei ole sitä ilmestystä, jonka suhteen nämä samat vastaväitteet tai toiset samanlaiset eivät olisi yhtä päteviä tai pätevämpiä kuin kristinuskon suhteen. Ja siitä seuraa, että, ellei ole muuta kuin yksi ainoa oikea uskonto ja jos jokainen ihminen on velvollinen kadotuksen uhalla sitä noudattamaan, niin täytyy panna koko elämänsä kaikkien uskontojen tutkimiseen, niihin syventymiseen, niiden ymmärtämiseen; täytyy matkustella niissä maissa, joissa ne ovat saaneet alkunsa. Ei kenkään ole vapaa tästä ihmisen ensimmäisestä velvollisuudesta, ei kenelläkään ole oikeutta luottaa toisen johtopäätöksiin. Yksinomaan työstään elävän käsityöläisen, lukutaitoa vailla olevan maanviljelijän, nuoren hennon ja heikon tytön, joka tuskin voi nousta vuoteeltaan, kaikkien täytyy poikkeuksetta tutkia, mietiskellä, pohtia, matkustaa, kulkea halki maailman. Silloin ei enää ole olemassa ainoatakaan kansaa, jolla olisi vakituiset asuinsijansa. Koko maailma on oleva täynnä pelkkiä pyhiinvaeltajia, jotka suurilla kustannuksilla ja monta kovaa kokien kulkevat omin silmin näkemään, vertaamaan ja itse tutkimaan niitä eri uskontoja, joita maailmassa noudatetaan. Hyvästi silloin ammatit, taiteet, inhimilliset tieteet ja kaikki yhteiskunnalliset toimet! Silloin ei enää voisi olla muuta harrastusta kuin uskonnon tutkiminen. Ja suurella vaivalla saa se, jolla on vankin terveys, joka on parhaiten käyttänyt aikaansa ja järkeänsä ja joka on elänyt useampia vuosia kuin muut, vihdoin vanhoilla päivillensä tietää mistä hänen on kiinni pitäminen, ja paljon hän tietää, jos ennen kuolemaansa saa selville mitä uskontoa hänen elämässään olisi pitänyt tunnustaa.

Jos tahdotte lieventää tätä menettelytapaa ja antaa hiukankin valtaa ihmisten auktoriteetille, niin silloin heti annatte sille kaikki. Jos kristityn isän poika tekee oikein noudattaessaan ilman mitään edelläkäyviä perusteellisia ja puolueettomia tutkimisia isänsä uskontoa, niin miksikä turkkilaisen poika tekisi väärin samoin noudattaessaan oman isänsä uskontoa? Rohkenen vaatia kaikkia maailman suvaitsemattomia ihmisiä koettamaan vastata tähän jotakin semmoista, että se tyydyttäisi järkevää ihmistä.

Noiden perustelujen ahdistamina toiset mieluummin tekevät Jumalan vääryyden Jumalaksi ja saattavat hänet ennemmin rankaisemaan viattomia heidän isänsä pahoista teoista, kuin luopuvat raa'asta dogmistaan. Toiset pääsevät pälkähästä siten, että kohteliaasti lähettävät enkelin valistamaan ketä tahansa, joka, joskohta mitä syvimmissä tietämättömyydessä, on elänyt siveellistä elämää. Kaunis keksintö tuo enkeli! Tyytymättä kahlehtimaan meitä juonittelemalla, he tekevät juonittelemisen välttämättömäksi itse Jumalallekin.

Huomaatte, hyvä ystävä, mihin järjettömyyteen ylpeys ja suvaitsemattomuus vievät, kun jokainen tahtoo itsepäisesti pitää kiinni omasta mielipiteestään ja luulee itse olevansa oikeassa ja muun ihmiskunnan väärässä. Minä otan sen rauhan Jumalan, jota palvelen ja josta teille puhun, todistajaksi siitä, että kaikki tutkimiseni ovat olleet vakavia. Mutta huomattessani, että ne eivät johtaneet eivätkä koskaan tulisi johtamaan mihinkään suotuisaan tulokseen ja että olin vajoamaisillani rannattomaan mereen, käännyin takaisin ja sovitin uskoni alkuperäisten käsitteideni ahtaisiin puitteisiin. En ole koskaan voinut uskoa Jumalan kadotuksen uhalla määräävän, että minun pitäisi olla niin oppinut. Olen siitä syystä paiskannut kaikki kirjat kiinni. On olemassa vaan yksi kirja, joka on auki, jokaisen silmän luettavana, ja se on luonnon kirja. Tätä suurta ja ylevää kirjaa lukiessani opin palvelemaan ja kunnioittamaan sen jumalallista tekijää. Ei voi kenellekään antaa anteeksi sitä, ettei ole tätä kirjaa

lukenut, sillä se puhuu kaikille ihmisille kieltä, jota jokainen ymmärtää. Vaikka olisin syntynyt autiolla saarella, vaikka en olisi nähnyt muita ihmisiä kuin itseni, vaikka en koskaan olisi saanut tietää mitä on tapahtunut eräässä kolkassa maailmaa, niin voisin kuitenkin harjottamalla järkeäni ja sitä viljelemällä sekä oikein käyttämällä niitä välittömiä ominaisuuksia, jotka Jumala minulle antaa, oppia itsestäni hänet tuntemaan, häntä rakastamaan ja häntä miellyttääkseni täyttämään kaikki velvollisuuteni maan päällä. Mitä opettaa minulle koko ihmisten tieto enempää?

Mitä ilmestykseen tulee, tuntisin ehkä, jos olisin parempi ajattelija ja jos olisin enemmän oppinut, sen totuuden ja sen hyödyn, mikä sen onnellisilla tunnustajilla on. Mutta joskin huomaan olevan sitä puolustavia todistuksia, joita en voi kumota, niin huomaan myöskin olevan sitä vastaan tehtyjä huomautuksia, joita en voi kumota. On olemassa niin paljon päteviä syitä sitä vastaan ja sen puolesta, että minä, kun en tiedä mille puolelle kallistuisin, en sitä hyväksy enkä hylkää. Hylkään ainoastaan velvotuksen sitä tunnustaa, koska tämä luultu velvotus minusta näyttää mahdottomalta ymmärtää Jumalan oikeamielisyyden yhteydessä ja koska hän kaukana siitä, että olisi sen kautta poistanut esteet autuaaksi tulemisen tieltä, päinvastoin sen kautta olisi lisännyt niiden lukua ja tehnyt ne ylityspääsemättömiksi suurimmalle osalle ihmiskuntaa. Muuhun nähden tässä suhteessa olen kunnioittavasti epäilevällä kannalla. En ole itsestäni niin suuria luuleva, että pitäisin itseäni erehtymättömänä. Muut ihmiset ovat ehkä voineet tehdä päätelmiä siinä, missä minä olen neuvoton. Minä ajattelen omasta puolestani, enkä heidän puolestaan. En heitä moiti enkä jäljittele. Heidän arvostelukykynsä voi olla parempi kuin minun. Mutta minun vikani ei ole, ettei heidän arvostelukykynsä ole minun.

Tunnustan teille myöskin, että raamatun-kirjojen majesteettillisuus minua hämmästyttää ja että evankeliumin pyhyys liikuttaa sydäntäni. Katsokaa filosofien kirjoja kaikkine suurine sanoineen. Kuinka ne ovat pieniä tämän rinnalla! Onko mahdollista, että samalla niin ylevä ja yksinkertainen kirja olisi ihmisten tekemä? Onko mahdollista, että se, jonka historian se kertoo, olisi vaan ihminen? Onko se esitystapa, joka siinä kirjassa ilmenee, innottelijan tai kunniaa himoitsevan lahkolaisen? Mikä lempeys, mikä tapojen puhtaus! Mikä liikuttava viehkeys hänen opetuksissaan, mikä ylevyys hänen periaatteissaan! Mikä syvä viisaus hänen sanoissaan, mikä mielenmalti, mikä hienous ja sattuvaisuus hänen vastauksissaan ja mikä valta intohimojen yli! Missä on se ihminen, missä se oppinut, joka ymmärtää toimia, kärsiä ja kuolla osottamatta heikkoutta ja teeskentelemättä rohkeutta. Kun Plato kuvailee oikeamielisen ihmisen ihannetta,[137] rikoksen ja häväistyksen uhrina, mutta kuitenkin hyveen kaikkia palkintoja ansaitsevana, kuvailee hän piirre piirteeltä Jeesusta Kristusta. Yhtäläisyys on niin silmään pistävä, että kaikki kirkkoisat sen ovat huomanneet ja ettei ole mahdollista erehtyä sen suhteen. Kuinka täytyykään ihmisen olla sokea ja ennakkoluulojen vallassa, voidakseen verrata Sophroniskuksen poikaa Marian poikaan? Mikä ero näiden molempien välillä! Sokrates, joka kuoli tuskitta ja häpeättä, suoritti osansa helposti loppuun asti. Ja ellei tuo helppo kuolema olisi tuottanut kunniaa hänen elämälleen, voisi luulla, että Sokrates, niin henkevä kuin olikin, oli pelkkä sofist. Hän keksi moraalin, sanotaan. Mutta muut olivat sitä jo käytännössä harjottaneet ennen häntä. Hän vaan sanoi mitä he olivat tehneet; hän vaan johti oppinsa heidän näyttämistään esimerkeistä. Aristeides oli ollut oikeamielinen, ennenkuin Sokrates oli sanonut mitä oikeamielisyys on. Leonidas oli kuollut isänmaansa edestä, ennenkuin Sokrates oli tehnyt isänmaanrakkauden ihmisen velvollisuudeksi. Sparta oli kohtuutta rakastava, ennenkuin Sokrates oli ylistänyt sen kohtuutta. Ennenkuin hän oli määritellyt hyveen, oli Kreikassa kosolta hyveellisiä ihmisiä. Mutta mistä Jeesus oli omien kansalaistensa keskuudessa saanut tuon ylevän ja puhtaan moraalin, jota hän yksin on opettanut ja josta hän yksin on antanut esimerkin?[138] Mitä rajuimman uskonkiihkoisuuden helmassa tekee korkein viisaus itsensä huomatuksi, ja mitä sankarillisimmat hyveet ja niiden koristelemattomuus tuottivat kunniaa halveksittavimmalle kaikista kansoista. Ystäviensä kanssa rauhallisesti ajatuksia vaihtavan Sokrateen kuolema on helpoin, mitä saattaa toivoa. Jeesuksen kuolema, hänen, joka kuoli kidutettuna, häväistynä, pilkattuna, koko kansan kiroamana, on kauheinta, mitä saattaa pelätä. Sokrates, ottaessaan vastaan myrkkymaljan, siunaa sitä henkilöä, joka sen itkien hänelle ojentaa. Jeesus rukoilee petomaisten pyöveliensä puolesta keskellä kauheimpia tuskiaan. Jos Sokrateen elämä ja kuolema ovat viisaan elämä ja kuolema, on Jeesuksen elämä ja kuolema Jumalan. Pitäisikö meidän ehkä sanoa evankelistain kertomusten keksityn hovin vuoksi? Hyvä ystävä, semmoista ei keksitä, ja Sokrateen elämäntyö on vähemmän todistettavissa kuin Jeesuksen Kristuksen elämäntyö. Pohjaltaan siten vaan työnnettäisiin vaikeus syrjään, mutta sitä ei voitettaisi. Olisiko vielä käsittämättömämpää, että useat ihmiset yhdessä olisivat tehneet tuon kirjan kuin että yksi ainoa olisi antanut siihen aihetta? Juutalaiset kirjailijat eivät koskaan olisi voineet käyttää sellaista kirjoitustapaa eivätkä luoda sellaista moraaliala, ja evankeliumi sisältää niin suuria, niin valtaavia totuuksia ja niin täydellisesti mukailemattomia, että niiden keksijä olisi vielä hämmästyttävämpi ilmiö kuin itse kirjan sankari. Mutta kaiken tämän ohella on evankeliumi täynnä uskomattomia, järkeä vastaan sotivia seikkoja, joita jokaisen järjellisen ihmisen on mahdoton käsittää ja hyväksyä. Mitä tehdä keskellä kaikkia näitä ristiriitaisuuksia? Aina olla, lapseni, vaatimaton ja varovainen, hiljaa itsekseen kunnioittaa sitä, mitä ei voi hylätä eikä ymmärtää, nöyrytyä suuren olennon edessä, joka yksin tietää totuuden.

Kas siinä se epäilevä kanta, jolla vastoin tahtoonikin olen pysynyt. Mutta tämä epäileminen ei suinkaan minua kiusaa, sillä se ei ulotu olennaisesti vaikuttamaan toimintaani, ja olen hyvin varma velvollisuuksien peruslaadun suhteen. Palvelen Jumalaa sydämeni yksinkertaisuudessa. Pysin tietämään vaan sen, mikä on tärkeätä toiminnalleni. Mitä niihin dogmeihin tulee, jotka eivät vaikuta tekoihini eivätkä siveellisyyteeni ja joiden suhteen niin monet ovat ahdistuksessa, minä en anna niiden huolestuttaa itseäni. Pidän kutakin eri uskontoa hyödyllisenä laitoksena, joka itsekukin maassaan määrää yhden ja saman tavan kunnioittaa Jumalaa yleisten menojen kautta. Ja niillä voi mielestäni jokaisella olla oikeutuksensa, katsoen ilmanalaa, hallitukseen, kansanhenkeen tai johonkin muuhun paikalliseen seikkaan, jotka kaikki tekevät toisen uskon suosittumaksi kuin toisen, sen mukaan mikä paikka ja aika on kysymyksessä. Sydämen vilpittömyys on olennaisinta jumalanpalveluksessa. Jumala ei hylkää niiden kautta hänelle osotettua kunnioitusta, jos se on sydäimestä lähtenyt, tapahtukoon se missä muodossa tahansa. Kun se uskonnonmuoto, jota minä seuraan, kutsuu minua kirkkoon jumalanpalvelukseen, täytän siellä mahdollisimman tarkasti minulle määrätyt menot, ja omatuntoni nuhtelisi minua, jos ehdollani jättäisin jonkun kohdan noudattamatta. Tiedätte että pitkän kirkonkirouksen jälkeen herra Mellareden välityksellä sain luvan jälleen ryhtyä virkaani, voidakseni ansaita elatukseni. Ennen luin messun välinpitämättömästi, kuten ajanpitkään tekee mitä arvokkaimpia seikkoja, jos niitä toistaa liian usein, Senjälkeen, kuin olen saanut uudet periaatteeni, toimitan sen suuremmalla hartaudella. Annan korkeimman olennon majesteettiuden, hänen läsnäolonsa ja ihmishengen riittämättömyyden vallata itseni, ihmishengen, joka niin vähän ymmärtää sitä, mikä on yhteydessä sen luojan kanssa. Ajatellen, että kannan hänen eteensä kansan rukoukset määrättyä tapaa noudattamalla, seuraan tarkoin kirkkosääntöjen määräyksiä. Lausuessani olen tarkkaavainen; pidän tarkasti huolta siitä, etten unhotakaan sanaa, etten jätä täyttämättä ainoatakaan menoa. Kun pyhän ehtoollisen siunaamisen hetki lähenee, vajotan mieleni hartauteen, tehdäkseni sen sillä mielellä, jota kirkko ja sakramentin ylevyys vaatii. Koetan saada oman järkeni vaikenemaan ylimmän järjen edessä. Sanon itselleni: Kuka sinä olet, että uskaltaisit mitata ääretöntä valtiutta? Lausun kunnioittavasti asetussanat ja lisään niiden vaikuttavuutta kaikella sillä uskolla, johon suinkin olen kykenevä. Niin paljo käsittämätöntä kuin tässä salaperäisessä toimituksessa onkin, en pelkää, että minua tuomiopäivänä rangaistaan siitä, että olisin sitä sydämessäni saastuttanut.

Saatuani kunnian toimittaa pyhää virkaa, joskin alimmalla asteella, en tee enkä sano koskaan mitään, joka saattaisi minut arvottomaksi täyttämään pyhiä velvollisuuksiani. Tulen aina saarnaamaan hyvettä ihmisille ja kehottamaan heitä tekemään hyvää. Ja mikäli voin, näytän heille hyvää esimerkkiä. Ei ole ehkä minun vallassani saada heitä rakastamaan uskontoa ja vahvistaa heidän uskoaan dogmeihin, jotka todella ovat hyödyllisiä ja joihin jokainen ihminen on velvollinen uskomaan, mutta varjelkoon Jumala minua koskaan heille saarnaamasta suvaitsemattomuuden raakaa dogmia, yllyttämästä heitä kammoamaan lähimmäisiään ja sanomaan toisille: Te olette kadotuksen omat, ulkopuolella kirkkoa ei ole mitään autuutta.[139] Jos minulla olisi korkeampi arvo, niin tämä seikka tuottaisi minulle ikävyyksiä, mutta olen liian huomaamaton, jotta minun tarvitsisi juuri paljoa pelätä enkä enää voi arvossa joutua alemmaksi kuin mitä olen. Ja mitä tapahtuneekin, en napisemisellani loukkaa jumalallista oikeutta enkä rupea valhettelijaksi pyhää henkeä vastaan.

Olen kauan halunnut kunniaa päästä kirkkoherraksi ja haluan sitä vieläkin, mutta olen jo lakannut sitä toivomasta. Hyvä ystävä, ei mikään ole minusta niin kaunista kuin olla sielunpaimen. Hyvä sielunpaimen on hyvyyden palvelija, aivan niinkuin hyvä esivalta on oikeuden palvelija. Sielunpaimenella ei koskaan ole mitään paha tehtävänä. Ellei hän aina itse voi tehdä hyvää, niin hän kuitenkin aina oikein täyttää tehtävänsä, kehottaessaan muita hyvää tekemään, ja usein hän siinä onnistuu, jos hän voi saada muut kunnioittamaan itseään. Oi jospa kerran saisin pienen seurakunnan vuoristossamme ja kunnan ihmisiä hoidettavakseni! Miten onnellinen silloin olisin! Sillä minusta tuntuu kuin voisin tehdä seurakuntalaiseni onnellisiksi. En tekisi heitä rikkaiksi, mutta ottaisin osaa heidän köyhyyteensä. Vapauttaisin heidät köyhyyden seuralaisesta: häpeästä ja ylenkatseesta, joka on sietämättömämpää kuin itse puute. Saattaisin heidät pitämään sovusta ja yhdenarvoisuudesta, jotka usein poistavat kurjuuden ja aina tekevät kykeneväksi sitä kestämaan. Kun he huomaisivat, ettei minun ole missään suhteessa parempi olla kuin heidän ja että kuitenkin eläisin tyytyväisenä, he oppisivat tyytymään kohtaloonsa ja elämään tyytyväisinä kuten minäkin. Opettaessani panisin vähemmän painoa kirkon henkeen kuin evankeliumin henkeen, jonka dogmit ovat yksinkertaisemmat ja jonka moraalit on ylevämpi, jossa huomaa vähän uskonnollisia menoja ja paljon laupeudentöitä. Ennenkuin heille opettaisin mitä on tekeminen, pyrkisin esimerkkilläni näyttämään sen, jotta he hyvin huomaisivat minun todella ajattelevan samoin kuin puhun. Jos minulla olisi protestantteja naapureina tai seurakunnassani, en tekisi mitään erotusta heidän ja varsinaisten seurakuntalaisten välillä sen suhteen, mikä koskee kristillisiä laupeudentöitä. Koettaisin saada heidät kaikki rakastamaan toisiaan yhtä paljon, pitämään toisiaan veljinä, kunnioittamaan kaikkia uskontoja ja elämään rauhassa, kukin omaa uskontoaan tunnustaen. Olen sitä mieltä, että yllyttää jotakin ihmistä luopumaan siitä uskosta, johon hän syntymästään asti on kuulunut, on sama kuin yllyttää häntä pahaan tekoon ja siis myös samaa kuin itse tehdä pahoin. Säilyttäkäämme asiain yleinen järjestys sinällään, kunnes olemme enemmän valistuneet. Kunnioittakaamme kaikkien maiden lakeja, älkäämme häiritkö niiden meille määräämää

jumalanpalvelusta älkäämekä yllyttäkö kansalaisia tottelemattomuuteen. Sillä emme ollenkaan varmasti voi tietää tuottaako heille onnea se, että vaihtavat entiset mielipiteensä toisiin, ja tiedämme toiselta puolen aivan varmaan, että tottelemattomuus lakeja kohtaan on paheksuttava.

Olen nyt, nuori ystävä, suullisesti tehnyt teille uskontunnustukseni sellaisena kuin Jumala sen lukee minun sydämessäni. Te olette ensimmäinen, jolle sen olen tehnyt. Te olette ehkä myöskin ainoa. Niin kauan kuin on olemassa luja usko ihmisten keskuudessa, ei pidä häiritä rauhallisia sieluja eikä saattaa levottomiksi yksinkertaisia ihmisiä esittämällä heille vaikeuksia, joita eivät voi poistaa ja jotka häiritsevät heidän rauhaansa voimatta heitä valistaa. Mutta jos kerran kaikki on alkanut horjua, tulee säilyttää runko oksien kustannuksella. Kiihottuneet, epävarmat, melkein sammuneet omattunnot, jotka ovat siinä tilassa, missä olen huomannut teidän omantuntonne olleen, tarvitsevat vahvistusta ja herätystä. Ja jotta voisi rakentaa ne ikuisten totuuksien pohjalle, täytyy täydellisesti repiä alas ne huojuvat pilarit, joiden nojassa ne vielä luulevat lepäävänsä.

Olette siinä tähdellisessä iässä, jolloin mieli avautuu saamaan varmuutta kaikesta, jolloin sisällinen ihminen muodostuu ja luonne syntyy ja jolloin ihminen koko elämänsä ajaksi valitsee joko hyvän tai pahan. Myöhemmässä iässä olemussubstanssimme on kovettunut, ja siihen painuneet uudet vaikutukset eivät enää jätä mitään jälkeä. Nuori mies, sulkekaa sydämeenne, joka vielä on taipuisa, totuuden leimamerkki. Jos olisin varmempi omien mielipiteiden suhteen, olisin kanssanne puhellessani käyttänyt dogmaattista ja päättävää puhetapaa. Mutta olen ihminen, tietämätön, erehtyvä ihminen, mitä siis olisin voinut tehdä? Olen peittelemättä avannut teille sydämeni. Olen esittänyt teille varmana sen, mitä pidän varmana. Olen esittänyt epäilykseni epäilyksinä, arveluni arveluina. Olen sanonut teille epäilyksieni ja uskoni syyt. Nyt on teidän tekeminen johtopäätöksenne. Olette ottanut itsellenne ajatusaikaa. Tämä varovaisuus on viisasta ja saattaa minut ajattelemaan teistä hyvää. Alkkaa saattamalla omatuntonne siihen tilaan, että se haluaa valistusta. Olkaa vilpittömän itseänne kohtaan. Omaksukaa itsellenne minun mielipiteistäni ne, jotka teissä ovat herättäneet vakaumusta, ja hylätkää loput. Ette vielä ole niin paheen turmelema, että tarvitsisi pelätä teidän valitsevan väärin. Ehdotan teille, että keskenämme siinä suhteessa pohtisimme asiaa, mutta heti kun alkaa väitellä jostakin, kiivastuu. Turhamielisyys ja itsepäisyys sekottuvat asiaan ja vilpittömyys katoaa. Hyvä ystävä, älkää koskaan väitelkö, sillä väittelemällä ei valista itseään eikä muita. Mitä minuun tulee, niin olen mietiskellyt monta vuotta, ennenkuin olen saanut vakaumukseni. Minä pidän kiinni siitä, omatuntoni on rauhallinen, sydämeni tyytyväinen. Jos tahtoisin uudestaan ryhtyä tutkimaan mielipiteitäni, en voisi tehdä sitä sen puhtaammalla totuudenrakkaudella, ja minun jo toimintakykyään menettänyt henkeni ei enää kykenisi niin hyvin totuutta tuntemaan. Pysyn sinä, mikä olen, sillä pelkään että huomaamattani intohimoksi kehittyvä taipumukseni mietiskelyyn jäähdyttäisi intoani hyveenharjoittamiseen ja että voisin joutua takaisin entiseen epäilemistilaani, enää löytämättä keinoa päästä siitä pois. Enemmän kuin puolet elämäni on kulunut; minulla on jäljellä juuri tarpeeksi aikaa käyttää hyväkseni sen kestäessä saamaani kokemusta ja hyvittää hairahduksiani hyveellisellä elämällä. Jos erehdyn, tapahtuu se vastoin tahtoani. Hän, joka lukee sydämeni salaisuudet, tietää hyvin, etten rakasta sokeuttani. Ollen kykenemätön omien voimieni avulla siitä pääsemään, ei minulla ole muuta keinoa siitä vapautuakseni kuin nuhteeton elämä. Ja jos Jumala kivistäkin voi herättää Abrahamille lapsia, on myöskin jokaisella ihmisellä oikeus toivoa valistuvansa, kun hän tekee itsensä sitä ansainneeksi.

Jos minun mietiskelyni johtavat teitä ajattelemaan samoin kuin minä ajattelen, jos minun mielipiteeni tulevat teidänkin mielipiteiksenne ja jos meillä tulee olemaan sama uskontunnustus kummallakin, niin tässä neuvo, jonka teille annan: Älkää enää panko elämäänne kurjuuden ja epätoivon tuottamille kiusauksille alttiiksi, älkää enää häpeällisesti eläkö muiden mielivallasta riippuvana älkääkään enää syökö armoleipää. Palatkaa isänmaahanne, omistakaa esi-isienne usko, tunnustakaa sitä vilpittömällä sydämellä, älkääkään enää siitä luopuko. Se on hyvin yksinkertainen ja hyvin pyhä. Minä pidän sitä kaikkien maailman uskontojen joukossa ainoana, jonka moraali on puhdas ja joka parhaiten tyydyttää järkeä. Mitä matkakustannuksiin tulee, älkää niistä huolehtiko; ne teille kyllä hankitaan. Älkää liioin antako valtaa väärälle häpeälle, ikäänkuin paluunne teitä halventaisi. Pahasta, vaan ei hyvästä teosta, nouskoon häpeänpuna poskillenne. Olette vielä siinä iässä, jolloin kaikki annetaan anteeksi, mutta jolloin ei enää rankaisematta tehdä syntiä. Jos vaan tahdotte kuulla omantuntonne ääntä, niin tuhannet turhat esteet poistuvat sen puhuessa. Tulette huomaamaan, että katsoen siihen epävarmuuteen, jonka vallassa olemme, on anteeksiantamattoman itseviisasta tunnustaa muuta uskontoa kuin sitä, jota syntymästään asti on joutunut tunnustamaan, ja että se ihminen menettelee kavalasti, joka ei noudata vilpittömällä sydämellä tunnustamansa uskonnon vaatimuksia. Jos hän erehtyy, niin hän riistää itseltään suuren anteeksisaamisen mahdollisuuden korkeimman tuomarin istuimen edessä. Eikö Jumala ennemmin anna anteeksi erehdystä, joka on kasvatuksen seuraus, kuin erehdystä, jonka itse on valinnut?

Poikani, säilyttäkää sielunne semmoisena, että aina voitte toivoa jumalan olevan olemassa, niin ette koskaan tule sitä epäilemään. Ja muuten, minkä uskonnon omaksuttekin, muistakaa, että tosiuskonnolliset velvollisuudet ovat riippumattomat inhimillisistä laitoksista, että vilpittömän sydän on

Jumaluuden todellinen temppele, että kaikissa maissa ja kaikissa uskonnoissa lain huippuna pidetään sitä, että rakastaa Jumalaa yli kaiken ja lähimmäistään niinkuin itseään. Muistakaa vielä, että ei ole ainoatakaan uskontoa, joka vapauttaisi siveellisistä velvollisuuksista, että nämä ovat uskonnon olemus, että niistä tärkein on sydämessään palvella Jumalaa ja että ilman uskoa ei ole mitään todellista hyvettä.

Karttakaa niitä, jotka teeskennellen selittävänsä luontoa kylvävät ihmisten sydämiin lohduttomia oppeja ja joiden näennäinen skeptillisuus on sata kertaa ratkaisevampi kuin heidän vastustajiensa päättävät sanat. Ylimielisinä teeskennellen yksin olevansa valistuneita, rehellisiä ja vilpittömiä, he käskevästi pakottavat meitä alistumaan heidän muka ratkaiseviin johtopäätöksiinsä ja koettavat uskotella antavansa meille olemiston todelliset perussyöt niiden käsittämättömien järjestelmien muodossa, jotka he ovat mielikuvituksessaan rakentaneet. Kumoamalla, hävittämällä ja polkemalla maahan kaiken sen, mitä ihmiset kunnioittavat, he riistävät surevilta viimeisen lohdutuksen heidän kurjuudessaan, poistavat rikkailta ja mahtavilta heidän intohimojensa ainoan esteen ja hävittävät sydämistä rikoksen seuralaiset: omantunnonvaivat ja hyveen toivon, sekä kerskaavat vielä olevansa ihmiskunnan hyväntekijöitä. Totuus, sanovat he, ei koskaan ole ihmiselle vahingollinen. Minä sen uskon kuten hekin, ja se mielestäni parhaiten todistaa, että heidän opetuksensa eivät ole yhtäpitäviä totuuden kanssa.[140]

Hyvä nuorukainen, olkaa vakaa ja vilpittön ja samalla nöyrä. Ymmärtäkää olla tietämätön, niin ette petä itseänne ettekä muita. Jos sitten kehitetyt lahjanne tekevät teidät kykeneväksi puhumaan ihmisille, niin puhukaa heille aina vaan omantuntonne mukaisesti, huolimatta siitä, saatteko tunnustusta, vai ettekö saa. Tietojen väärinkäyttäminen herättää epäilyksiä. Kaikki oppineet halveksivat yhteisen kansan mielipiteitä. Jokainen tahtoo omata oman mielipiteensä. Ylpeilevä filosofia johtaa vapaa-ajatteluun, samoin kuin sokea usko puolestaan vie uskonkiihkoon. Karttakaa äärimäisyyksiä. Pysykää aina lujana totuuden tiellä tai siinä, mikä teistä teidän sydämenne yksinkertaisuudessa näyttää olevan totta, siitä koskaan poikkeamatta turhamielisyyden tai heikkouden vuoksi. Rohjetkaa tunnustaa jumalaa filosofien keskuudessa, rohjetkaa saarnata inhimillisyyttä suvaitsemattomille. Saatte ehkä olla yksin tukemassa mielipidettänne, mutta kannatte sydämessänne tunnustusta, joka teille korvaa ihmisten antamaa tunnustusta. Rakastakoot he teitä tai vihatkoot, lukekoot tai halveksikoot teidän kirjoituksianne, se on samantekevää. Puhukaa sitä, mikä on totta; tehkää sitä mikä on hyvää. Ihmiselle on etupäässä tärkeätä täyttää velvollisuutensa maan päällä, ja vasta silloin kun hän unhottaa itsensä, hän tekee työtä oman itsensä hyväksi. Poikani, yksityiset edut meitä pettävät; mutta oikeamielisen ihmisen toivo ei petä koskaan. Amen.

* * * * *

Olen tähän liittänyt tämän tunnustuksen mutta en ole tehnyt sitä siinä tarkoituksessa, että sitä pitäisi käyttää ojennusnuorana uskonnollisissa asioissa, vaan esimerkkinä siitä tavasta, miten voi järkevästi käsitellä tätä ainetta oppilaansa kanssa, poikkeamatta siitä metodista, jota olen koettanut esittää. Niin kauan kuin ei ollenkaan ota vaikutuksia ihmisten auktoriteetista eikä synnyinmaansa ennakkoluuloista, ei järjen tietokyky saata viedä meitä kauemmaksi luonnon tuntemuksessa kuin luonnonuskontoon, ja siihen aion pysähtyä Émilien suhteen. Jos hänellä vielä tulee olla toinen uskonto, ei minulla enää ole oikeutta tässä suhteessa häntä opastaa, vaan on hänen itsensä se valitseminen.

Teemme työtä sopusuhteisesti luonnon kanssa ja sillävälän kuin se muodostaa fyysillistä ihmistä, me koetamme muodostaa moraalista ihmistä. Mutta meidän edistymisemme eivät käy rinnan. Ruumis on jo roteva ja vahva, kun sielu vielä on voimaton ja heikko, ja mitä inhimillinen taito saaneekaan aikaan, ruumiin kehitys käy aina järjen kehityksen edellä. Tähän asti olemme kaikin tavoin ponnistelleet viivyttyäksemme edellistä ja jouduttaaksemme jälkimäistä, jotta ihminen aina pysyisi niin eheänä kuin suinkin on mahdollista. Kehittämällä luonnetta olemme koettaneet syrjäyttää heräävää aistillisuutta; olemme lieventäneet sitä viljelemällä järkeä. Henkiset esineet ovat hillinneet aistillisten esineiden vaikutuksen; johtamalla nuorukaisen olioiden alkujuureen, olemme vapauttaneet hänet aistien vallasta; olihan luonnollista kohota luonnon tutkimisesta sen luojaan.

Kun olemme tulleet näin pitkälle, olemme saavuttaneet melkoisesti uutta vaikutusvaltaa oppilaaseemme nähden ja paljon uusia keinoja puhuaksemme hänen sydämellensä. Nyt vasta hän huomaa varsinaista etua siitä, että on hyvä, että tekee hyvää kaukana ihmisten katseista ja ilman että lait häntä siihen pakottavat, että on oikeamielinen jouduttuaan jumalallisen tahdon ja oman tahtonsa väliseen ristiriitaisuuteen, että täyttää henkensäkin uhalla velvollisuutensa ja että sydämessään ylläpitää hyveellisyyttä, ei ainoastaan rakkaudesta järjestykseen, joka aina jokaisessa ihmisessä on vähäisempi kuin rakkaus itseensä, vaan myöskin rakkaudesta olemuksensa alkuunpanijaan, joka rakkaus sulaa yhteen tuohon samaan olemuksen rakkauteen, niin että hän toivoo saavansa nauttia tuota pysyvää onnea ja rauhaa, jota hyvä omatunto ja ylimmän olennon havaitseminen hänelle lupaavat toisessa elämässä, sittenkuin hän hyvin on käyttänyt tätä elämää. Jos tämä usko häviää, en näe enää muuta kuin vääryyttä, ulkokullaisuutta ja valhetta ihmisten keskuudessa. Yksityisetu, joka kilpailun vallitessa välttämättömästi pääsee kaikesta muusta voitolle, opettaa jokaista

verhoamaan pahetta hyveen naamarilla. Kaikkien muiden ihmisten tulee hyödyttää minua omalla kustannuksellaan, kaikki kohdistukoon yksinomaan minuun; kuolkoon koko ihmiskunta, jos se on tarpeellista, vaivoihin ja kurjuuteen, kunhan minulta vaan säästyy tuskan ja nälän hetki: tuolla lailla puhuu jokainen uskoa vailla oleva henkilö, joka yksistään turvaa järkeensä. Minä olen koko elinaikani väittävä: Ken sydämessään sanoo, ettei Jumalaa ole olemassa ja kuitenkin muiden kuullen puhuu toisin, hän on joko valhettelija tai mieletön.

Lukija huomaa, että kaikista ponnistuksistani huolimatta te ja minä emme koskaan näe Émileäni samassa valossa. Te kuvittelette häntä aina muiden nuorten miesten kaltaiseksi, aina huimapäiseksi, rajun tungettelevaksi, häälyväksi ja harhailevaksi toisesta juhlasta toiseen, toisesta huvista toiseen, koskaan kiintymättä varmasti mihinkään. Hymyilette nähdessänne minun tekevän tulisesta, vilkkaasta ja elämän kuohuvimmassa iässä olevasta kiivaasta nuoresta miehestä filosofin ja teologin. Sanotte: tuo haaveilija tavoittelee alati harhakuviaan. Esittämällä meille omituista oppilastaan hän ei ainoastaan kasvata häntä, vaan suorastaan luo hänet, takoo hänet ulos aivoistaan. Ja luullessaan seuraavansa luontoa hän siitä poistuu joka hetki. Mutta minä, kun vertaan oppilastani teidän oppilaisiinne, en voi huomata mitä yhteistä heillä voisi olla. Koska minun oppilaani on kasvatettu niin eri lailla, olisi sula ihme, jos hän jossakin suhteessa olisi heidän kaltaisensa. Hän kun on viettänyt lapsuutensa nauttien koko sitä vapautta, jota he nauttivat nuoruudessaan, alkaa hän nuoruudessaan alistua siihen säännöllisyyteen, joihin heidät on pakattu lapsina. Tämä säännöistä riippuminen muuttuu noille muille vitsaukseksi, he rupeavat sitä kammoamaan, pitäen sitä yksinomaan opettajiensa pitkäkallisenä tyrannimaisuutena ja luulevat jättävänsä lapsuudenien taakseen ainoastaan siten, että ravistavat hartioiltaan jokaisen ikeen.[141] He koettavat silloin korvata vahinkonsa siitä pitkästä pakkotilasta, jossa heitä on pidetty, kuten raudoistaan vapautunut vanki ojentaa, liikuttaa ja taivuttaa jäseniään. Émile sitävastoin pitää kunnianaan tulla mieheksi ja alistua heräävän järjen ikeeseen. Hänen jo kehittynyt ruumiinsa ei enää tarvitse noita tavallisia toistuvia liikkeitä ja rupeaa itsestään pysymään levollisena, kun sitävastoin hänen puoleksi kehittynyt henkensä vuorostaan pyrkii vapaasti ja täydesti kehittymään. Näin siis järjellisyden ikä on noille toisille mielivaltaisen vallattomuuden ikä, Émilelle taas järjellisen harkinnan ikä.

Jos tahdotte tietää, hekö vai Émile tässä suhteessa paremmin seuraavat luonnon järjestystä, niin tarkatkaa niissä nuorukaisissa ilmeneviä eroavaisuuksia, jotka ovat sitä lähempänä tai kauempana: tarkatkaa maalaisnuorukaisia ja tutkikaa, ovatko he yhtä vallattomat kuin teidän nuorukaisenne. "Lapsuudessaan," sanoo herra le Beau, "huomaa villien alati olevan toimessa ja harjottavan eri leikkejä, jotka panevat ruumiin liikkeeseen; mutta tuskin he ovat saavuttaneet nuorukaisiän, kuin muuttuvat levollisiksi ja haaveileviksi ja harrastavat ainoastaan vakavia tai vaaranalaisia leikkejä." [142] Émile, joka on kasvatettu kokonaan nuorten maalaisten ja villien vapaudessa, on muuttuva ja tyyntyvä vallan kuin he, vartuttuaan nuoreksi mieheksi. Koko ero on ainoastaan se, ettei hän yksinomaan toimi leikkimistä ja ravinnon hankkimista varten, vaan että hän on oppinut työnsä ja leikkiensä ohella ajattelemaan. Saavutettuaan siis tämän ikärajan seuraamalla osotettua tietä on hän oleva aivan valmis astumaan sille kehitysuralle, jolle nyt hänet johdetaan. Ne mietiskelyn aiheet, jotka hänelle osotan, kiihottavat hänen uteliaisuuttaan, ne kun ovat itsessään kauniit, ne kun ovat vallan uudet hänelle ja hän kun on kykenevä niitä ymmärtämään. On luonnollista että taas teidän opettamanne nuorukaiset, joita on ikävystytetty ja väsytetty äitelillä opetuksillanne, pitkävetteisillä moraalisaarnoillanne ja iänikuisilla katkismuksillanne, kieltäytyvät kehittämästä henkeänsä, kun tämä kehitys on heille saatettu niin vastenmieliseksi, että he lisäksi kieltäytyvät noudattamasta niitä tuskallisia määräyksiä, joilla heitä alati on vaivattu ja mietiskelemästä luojaansa, joka on heille kuvattu heidän huvituksiensa viholliseksi. Kaikkea tätä kohtaan he ovat saaneet pelkkää vastenmielisyyttä ja inhoa; pakko on kääntänyt heidän mielensä siitä pois. Millä keinoin siis saadaan heidät vastedes näitä asioita harrastamaan, kun he alkavat itse määrätä toimintaansa? He tarvitsevat jotakin uutta, joka heitä miellyttäisi, he eivät enää huoli ollenkaan siitä, mitä sanotaan lapsille. Samoin minä menettelen oppilaani suhteen; kun hän on varttunut mieheksi, puhun hänelle kuin miehelle ainakin, enkä sano hänelle mitään muuta kuin mikä hänelle on uutta. Ja juuri samasta syystä kuin muut sitä pitävät ikävänä, hän on pitävä sitä huvittavana.

Täten olen saattanut hänet kaksinkertaisesti voittamaan aikaa, viivytämällä luonnon edistymistä järjen edistymisen hyväksi; mutta tokko itse teossa olen tuota edistystä viivytännyt? En, olen vaan estänyt mielikuvitusta sitä jouduttamasta; olen pannut toisenlaista opetusta vastapainoksi niille ennenaikaisille tiedoille, jotka nuorukainen saa muualta. Kun me, sillävälän kuin kasvatustoimenpiteidemme tulva tempaa hänet mukaansa, johdamme hänet päinvastaiseen suuntaan toisilla kasvatustoimilla, ei tämä menettely ole hänen poistamistaan hänen oikeasta paikastaan, vaan hänen siinä pysyttämistään.

Luonnon oikea hetki saapuu viimein; täytyyhän sen saapua. Koska ihmisen täytyy kuolla, täytyy hänen myöskin jatkaa sukuansa, jotta ihmiskunta ja maailmanjärjestys pysyisivät yllä. Kun niistä merkeistä, joista aikaisemmin olen puhunut, huomaatte tämän tärkeän hetken lähestyvän, niin luopukaa heti käyttämästä entistä puhe- ja kohtelutapaanne. Hän on tosin vielä ohjattavana, mutta ei enää ole

suoranainen oppilaanne. Hän on nyt ystävänne, hän on nyt mies. Kohdelkaa häntä tästälähin sellaisena.

Kuinka! Pitääkö minun luopua vaikutusvallastani hetkellä, jolloin se on minulle mitä tärkein? Pitääkö minun jättää varttunut nuorukainen omiin hoteisiinsa hetkellä, jolloin hän kaikkein vähimmin osaa ohjata omaa toimintaansa ja jolloin hän on enimmin alttiina hairahduksille? Pitääkö minun luopua oikeuksistani juuri silloin, kun hänelle on tärkeintä, että niitä käytän? Oikeuksista! Kuka käskee niistä luopumaan? Mutta nyt vasta hänen oikeutensa astuvat voimaan. Tähän asti ette ole hänen suhteensa saavuttanut mitään ilman pakkoa tai viekkautta. Auktoriteetti ja velvollisuuden laki olivat hänelle tuntemattomat. Saadaksenne hänet tottelemaan, oli teidän turvautuminen joko pakkoon tai pettämiseen. Mutta ottakaapa huomioon, kuinka monella uudella siteellä nyt olette kahlehtinut hänen sydämensä. Järki, ystävyys, kiitollisuus ja monet muut kiintymyksen tunteet puhuvat hänelle kieltä, jota hän ei voi väärinkäsittää. Pahe ei vielä ole saattanut häntä kuuroksi niiden äänelle. Vastaiseksi hän kykenee tuntemaan ainoastaan luonnollisia intohimoja. Ensimmäinen niistä kaikista, nimittäin rakkaus itseensä, saattaa hänet vaikutukseenne alaiseksi; saman tekee myös tottumus. Jos hetken kuohahtava mielijohde hänet viekin pois luotanne, niin katumus tuo hänet pian takaisin luoksenne. Ainoa, mikä pysyy, on hänen kiintymyksensä teihin; kaikki muut tunteet ovat ohimenevää laatua ja haihtuvat toistensa keskinäisestä vaikutuksesta. Jollette anna hänen tavoiltaan turmeltua, niin hän on aina oleva ohjaukseenne taipuvainen. Vasta silloin kun hän jo on turmeltunut hän rupeaa vastahakoiseksi.

Myönnän kernaasti että, jos peittelemättä rupeatte vastustamaan hänen herääviä halujaan ja jos varomattomasti kohtelette rikoksina niitä uusia luonnontarpeita, joita hän itsessään alkaa tuntea, hän ei teitä kauan kuuntele. Sillä niin pian kuin hylkääte minun metodini, en enää vastaa teille mistään. Muistakaa aina, että olette luonnon palvelija, silloin ette koskaan ole oleva sen vihollinen.

Mutta miten on nyt meneteltävä? Tavallisesti oletetaan, että tässä suhteessa ainoastaan on olemassa kaksi mahdollisuutta, nimittäin joko nuorukaisen heränneiden taipumusten suosiminen tai niiden vastustaminen; joko hänen tyranninaan tai alttiina auttajanaan oleminen. Mutta kummallakin on niin vaaralliset seuraukset, ettei voi kyllin varovaisesti valita niiden välillä.

Ensimmäinen keino, joka tarjoutuu tämän vaikeuden syrjäyttämiseksi on, että nuori mies naitetaan niin pian kuin suinkin mahdollista. Tämä on kieltämättä varmin ja luonnollisin ratkaisu. Epäilen kuitenkin, tokko se on paras ja hyödyllisin. Sanon myöhemmin syyni. Vastaiseksi mainitsen vaan, että nuoret miehet ovat naitettavat mieskuntoisuuden iässä. Mutta tämän iän he saavuttavat liian aikaisin. Me itse olemme syynä siihen, että se on enneaikainen; se olisi viivytettävä täydelliseen varttumiseen asti.

Jos tarvitsisi ainoastaan kuunnella luonnollisia taipumuksia ja seurata niiden viittauksia, niin tämä kysymys olisi helposti ratkaistu. Mutta on olemassa niin paljo ristiriitaisuutta luonnon oikeuksien ja yhteiskuntalakiemme välillä, että täytyy, voidakseen sovittaa ne yhteen, lakkaamatta turvautua mutkiin ja verukkeihin. Täytyy käyttää paljo taidokkaisuutta voidakseen estää yhteiskuntaihmistä muuttumasta kokonaan teeskennellyksi.

Tässä edellä esittämieni perusteiden nojalla luulen osottamieni keinojen ja muiden niiden kaltaisten avulla ainakin kahdenteenkymmenenteen ikävuoteen asti voitavan pysyttää tietämättömyyttä haluista sekä aistien puhtautta. Tämä on niin totta, että germaaneille nuori mies, joka ennen mainittua ikää menetti viattomuutensa, ainaiseksi siitä menetti kunniansa. Ja historioitsijat johtavat syystä näiden kansojen nuoruuden aikana noudattamasta puhtaudesta heidän voimakkaan ruumiinrakenteensa ja lukuisat lapsensa.

Saattaapa suurestikin pidentää tuota viattomuuden aikaa, ja muutama vuosisata sitten tämä oli Ranskassa hyvin tavallista. Mainitsen vaan yhden monista tunnetuista esimerkeistä, nimittäin Montaignen isän, joka oli erittäin omantunnonmukainen ja totuutta rakastava sekä vahva ja hyvin terve mies; hän vannoi menneensä naimisiin siveytensä säilyttäneenä kolmenkymmenenkolmen vuoden ikäisenä, ja sitä ennen hän oli palvelut soturina Italian sodissa. Hänen poikansa kirjoituksista saattaa nähdä minkä virkeyden ja hilpeämielisyyden tämä isä säilytti yli kuudennenkymmenennen ikävuotensa. Epäilemättä päinvastainen mielipide perustuu enemmän meidän tapoihimme ja ennakkoluuloihimme kuin sukumme tuntemukseen yleensä.

Voin siis sivuuttaa meidän nuorisomme tässä suhteessa tarjoaman kokemuksen; se näet ei todista mitään nuorukaisen suhteen, joka on kasvatettu eri lailla kuin se. Ottaen huomioon, ettei luonnolla kysymyksessä olevassa suhteessa ole mitään määrärajaa, jota ei voisi lykätä lähemmäksi tai kauemmaksi, luulen voivani loukkaamatta sen lakeja olettaa, että Émile tähän asti minun huolenpitoni avulla on pysynyt alkuperäisessä viattomuudentilassa, mutta nyt huomaan tämän onnellisen ajan päättyvän. Ollen yhä kasvavien vaarojen ympäröimänä, hän on pujahtava minulta pakkoon, mitä tehnenkin. Ensimmäisen tilaisuuden ilmaantuessa (eikä tämä tilaisuus ole kauan viipyvää) hän on seuraava aistiensa sokeata vaistoa. Saattaa panna tuhatta yhtä vastaan siitä, että hän on syöksyvä turmioon. Olen tarpeeksi ajatellut inhimillisiä tapoja, tietääkseni, mikä voittamaton vaikutus tällä ensi askeleella on koko elämän jälkiosaan. Jos teeskentelen ja olen kuin en mitään näkisi, on hän käyttävä hyväkseen

heikkouttani; luullen pettävänsä minua hän minua halveksii, ja minä olen kanssasyllinen hänen turmioonsa. Jos koetan saattaa hänet jälleen oikealle tielle, tämä on jo myöhäistä, eikä hän enää minua kuule. Muutun hänelle epämuokavaksi, vihatuksi, sietämättömäksi. Ennen pitkää hän on vapautuva minusta. Minulla ei siis ole enää tarjona muuta kuin yksi ainoa järkevä keino, nimittäin se, että teen hänet vastuunalaiseksi omista teoistaan, että ainakin turvaan hänet erehdyksen yllätyksiltä ja että peittelemättä osotan hänelle häntä ympäröivät vaarat. Tähän asti olen häntä pidättänyt hänen tietämättömyytensä avulla; nyt tulee häntä pidättää hänen tietojensa avulla.

Nämä uudet ohjaukset ovat tärkeitä, ja tuntuu luontevalta tarkastaa näitä asioita korkeammalta näkökohdalta. Nyt on tullut se hetki, jolloin minun on, niin sanoakseni, tekeminen hänelle tiliä, osottaminen miten hänen tulee käyttää aikaansa ja miten minun omaa aikaani, selittäminen mikä hän on ja mikä minä olen, mitä minä teen, mitä hän on tehnyt, mitä olemme toisillemme velkaa, kaikki hänen siveelliset suhteensa, kaikki hänen muille antamansa sitoumukset ja muiden hänelle antamat, kuinka pitkälle hän on päässyt lahjojensa kehityksessä, mikä kehitys hänellä vielä on jäljellä, häntä kehitysurallaan kohtaavat vaikeudet, missä kohdin vielä voin häntä auttaa, missä taas hän yksin vastedes voi itseään auttaa, lopuksi missä tähdellisessä tilassa hän parhaillaan on, mitkä uudet vaarat häntä ympäröivät ja kaikki ne vankat järkisyyt, joiden pitää kehottaa häntä tarkoin valvomaan itseään, ennenkuin kuuntelee heräviä halujaan.

Huomatkaa, että aikaihmistä johtaessanne teidän tulee menetellä aivan päinvastoin kuin lasta ohjatessanne. Älkää ollenkaan epäröikö ilmaista hänelle noita vaarallisia salaisuuksia, jotka häneltä niin kauan ja niin huolellisesti olette peittänyt. Koska hänen vihdoinkin täytyy ne tuntea, on tärkeitä, ettei hän niitä saa tietää muilta eikä itsestään, vaan yksinomaan teiltä. Koska hänen tästälähin on pakko asettua sotajalalle niitä vastaan, tulee hänen, välttääkseen ikäviä yllätyksiä, tuntea vihollisensa.

Nuoret miehet, joiden huomaamme olevan hyvin perehtyneitä näihin asioihin, ilman että itse tietävät miten se on tapahtunut, eivät koskaan ole rangaistuksesta saavuttaneet kokemustaan. Koska tämä sopimaton valaisu ei käsitä mitään kunniallista esinettä, se ainakin saastuttaa niiden mielikuvituksen, joille se on tarjottu valmistuen heidät omaksumaan tuon valaisun antajien paheet. Tämä ei vielä ole kaikki. Antamalla tuollaisia tietoja palvelijat tunkeutuvat lapsen ajatusmaailmaan, saavuttavat hänen suosionsa ja saattavat hänet pitämään kasvattajaansa synkkänä ja ikävänä henkilönä, ja heidän salaisten keskustelujensa lempiaiheita on tuon kasvattajan panetteleminen. Jos oppilas on saatettu näin pitkälle, voi opettaja empimättä vetäytyä syrjään, sillä hän ei enää voi aikaansaada mitään hyvää.

Mutta miksi lapsi valitsee itselleen erityisiä uskottuja? Aina niiden tyranniuden vuoksi, jotka johtavat sen kasvatusta. Miksi hän salaisi heiltä mitään, ellei hänen olisi pakko jotakin salata? Miksi lapsi valittaisi heidän menettelyään, ellei sillä olisi mitään syytä valituksiin? Luonnollisesti kasvattajat ovat lapsen ensi uskotuita. Huomaa siitä innosta, jolla lapsi rientää heille kertomaan mitä ajattelee, että se luulee ajatelleensa vaan puoleksi, ennenkuin on heille kertonut mitä ajattelee. Olkaa varma siitä, että, jos lapsi ei teidän puoleltanne pelkää nuhdesaarnoja ja moitetta, se on aina sanova teille kaiken, ja ettei sille rohjeta uskoa mitään sellaista, jota sen pitäisi salata teiltä, jos varmaan tiedetään, ettei se teiltä salaa mitään.

Mikä enimmin saattaa minut luottamaan metodiini, on se, että, kun mitä tarkimmin tutkin sen tuloksia, en voi nähdä oppilastani ainoassakaan elämän tilassa, jolloin hän ei näyttäisi minulle jotakin miellyttävää puolta. Sinäkin hetkenä, jolloin intohimon raivokkaisuus tempaa hänet mukaansa ja jolloin hän napisee sitä kättä vastaan, joka häntä pidättää, jolloin hän tekee vastarintaa ja alkaa solua pois käsistäni, jolloin hän on kuohuvan mielenliikutuksen tai kiivauden alaisena, huomaan hänessä hänen alkuperäistä vilpittömyyttään. Hänen sydämensä, joka on yhtä viaton kuin hänen ruumiinsakin, ei tunne sen enempää teeskentelyä kuin pahettakaan. Moite ja ylenkatse eivät ole tehneet häntä raukkamaiseksi. Halpamainen pelko ei koskaan ole opettanut häntä teeskentelemään. Hän on varomattoman ajattelematon kuin viattomuus ainakin, hän on epäröimättä luonnollinen eikä vielä tiedä mitä pettäminen hyödyttää. Hänen sielussaan ei ole mitään liikettä, jota eivät hänen suunsa ja silmänsä ilmaise; ja usein minä huomaan hänessä liikkuvat tunteet, ennenkuin hän itse.

Niin kauan kuin hän näin avomielisesti ilmaisee minulle sisimpänsä ja mielellään sanoo minkä itsessään tuntee, ei minulla ole mitään pelättävää. Mutta jos hän muuttuu pelokkaaksi, varovammaksi puheissaan ja jos huomaan hänen puheissaan häpeän tuottamaa ensimmäistä noloutta, niin silloin hänen vaistonsa jo on kehittymässä, eikä enää ole hetkeäkään hukattavana. Ja ellen kiireisesti anna hänelle kysymystä koskevia tietoja, on hän pian vasten tahtoni saava nuo tiedot.

Varsin moni lukijoistani, vaikka hyväksyykin minun periaatteeni, luultavasti arvelee, että tässä kohdin ei tarvita muuta kuin sattumalta tarjoutuva keskustelu, jotta koko seikka saisi hyvän ratkaisun. Mutta kuinka suuresti erehtyvät ne, jotka luulevat, että ihmissydäntä täten voisi ohjata! Se, minkä nuorukaiselle sanomme, ei merkitse mitään, ellemme ole valmistaneet sitä hetkeä, jolloin tuomme sanottavamme esiin. Ennen kylvämistä on pelto kynnettävä: hyveen siemenet itävät hitaasti, ja

vaaditaan pitkäjänteisiä valmistuksia, ennenkuin sen idut juurtuvat. Yksi seikka, joka saattaa saarnat niin kovin hyödyttömiksi, on se, että niitä pidetään kaikille erotukseksi ja valinnatta. Kuinka voidaankaan luulla että sama saarna sopii niin erilaisissa mielentiloissa oleville kuulijoille, joilla on erilaiset lahjat, eri luonne, ikä, sukupuoli, sääty ja erilaiset mielipiteet? Tuskin on kahta, joille se, mikä kaikille sanotaan, täydelleen sopisi. Ja kaikilla mielentiloillamme on niin vähä pysyväisyyttä, että tuskin on kahta hetkeä kunkin ihmisen elämässä, jolloin sama puhe tekisi häneen saman vaikutuksen. Tästä voitte päättää, onko sovelias aika kuunnella viisauden vakavaa opetusta, kun leimuava aistillisuus hämmentää ymmärryksen ja panee tahdon hirmuvaltansa alaiseksi. Älkää siis koskaan puhuko järkeä nuorille miehille, edes heidän saavutettua järkevyyden iän, ellette aikaisemmin ole saattanut heitä kykeneviksi sitä käsittämään. Suurin syy siihen, että niin monet puheet menevät hukkaan oppilailta on opettajissa eikä oppilaissa. Pedantti ja kasvattaja sanovat jotenkin samaa; mutta edellinen sanoo sanottavansa umpimähkään, jälkimäinen taas ainoastaan silloin kun hän on varma ohjeensa vaikuttavuudesta.

Niin kuin unissakävijä, harhaillessaan unensa aikana, kulkee nukuksissaan syvyyden partaalla, johon syöksyisi, jos hänet äkkiä herätettäisiin, samoin minun Émileni, vaeltaen tietämättömyyden unessa, välttää vaaroja, joita ei huomaa; jos äkkiä hänet herätän, hän on hukassa. Koettakaamme siis ensin poistaa hänet kuilun partaalta ja sitten herätämme hänet näyttääksemme hänelle tuon kuilun kauempaa.

Kirjat, yksinäisyys, toimetttömyys, veltto ja paikoillaan-istujan elämä, seurustelu naisten ja nuorten miesten kanssa — siinä ne hänen iälleen vaaralliset polut, joita myöten voitokkaasti on kulkeminen ja jotka alati johtavat häntä vaarojen partailla. Muiden aistiesineiden muodossa koetan eksyttää pois hänen aistillisuutensa; antaen hänen elonhengilleen toisen suunnan, vierotan ne pois siltä uralta, jota myöten ne jo alkoivat virrata. Harjottamalla nuorukaista vaivalloisiin ruumiillisiin ponnistuksiin ehkäisen häntä viekottelevan mielikuvituksen toiminnan. Kun käsivarret tekevät paljon työtä, mielikuvitus lepää. Kun ruumis on hyvin väsynyt, sydän ei rupea hehkumaan. Pikimmin vaikuttava ja helpoin varokeino on temmata hänet pois siitä vaarasta, minkä eräät paikkakunnat tarjoavat. Vien hänet ensin pois kaupungista ja kauas niistä esineistä, jotka voivat häntä houkutella. Mutta tämä ei riitä; missä erämaassa, missä korven synkeikössä hän voisikaan vapautua takaa-ajavista viekottelevista kuvista! Ei näet hyödytä mitään poistaa itse vaaran aiheet, ellei myöskin poista niiden muistoa, ellei taitavasti osaa nuorukaista erottaa kaikesta; ellei hänen ajatuksiaan saa johdetuksi pois hänen omista mielikuvituksistaan, olisi yhtä hyvin voinut jättää hänet siihen, missä hän sitä ennen oli. Émile on oppinut käsityön, mutta siihen emme tällä kertaa turvaudu. Hän on perehtynyt maanviljelykseen ja pitää siitä, mutta maanviljelys ei meille riitä. Ne toimet, joihin hän jo on hyvin perehtynyt, muuttuvat hänelle pelkäksi ulkonaiseksi tottumukseksi, ja kun hän niitä harjottaa, niin tällainen toiminta ei ole juuri minkään arvoinen. Hän näet ajattelee vallan muuta, pää ja käsivarret toimivat erikseen. Hän tarvitsee uutta tointa, joka uutuudellaan hänen mieltään kiinnittää, joka pitää häntä jännityksessä, joka miellyttää, joka vaatii utteruutta ja joka synnyttää ruumiinliikettä, sanalla sanoen tointa, johon hän antautuu intohimoisesti ja täydesti. Ainoa, joka minusta näyttää yhdistävän kaikki nämä ehdot on metsästys. Jos metsästys yleensä on viatonta huvia, jos se yleensä sopii ihmiselle, niin nyt jos koskaan on siihen turvauduttava. Émilellä on kaikki ne ominaisuudet, joita vaaditaan hyvältä metsästäjältä; hän on roteva, taitava, kärsivällinen ja väsymätön. Epäilemättä hän on mieltynyt tähän urheiluun; hän on siihen paneva ikänsä koko hehkun ja hän on sitä harjottaessaan ainakin joksikin aikaa vapautuva niistä vaarallisista taipumuksista, jotka syntyvät veltosta elintavasta. Metsästys karkaisee sydäntä yhtä paljon kuin ruumistakin. Se totuttaa näkemään verta ja tekee julmaksi. On kuvailtu Dianaa lemмен viholliseksi, ja tämä vertauskuva on hyvin satuttava: lemменkaiho herää ainoastaan viehkeässä lepotilassa, mutta rajua urheilua tukahuttaa hempeät tunteet. Ulkona metsissä ja kedoilla rakastaja ja metsästäjä saavat niin erilaisia vaikutelmia, että he samoihin esineihin kiinnittävät vallan eri mielikuvia. Viileät varjopaikat, lehdot ja miellyttävät lymypaikat, jotka ovat edellisen haaveilujen esineitä, ovat jälkimäisen mielestä pelkkiä metsäriistan laitumia, aidoilla turvattuja metsäaloja, metsälintujen piilopaikkoja. Missä edellinen kuulee ainoastaan satakieliä ja linnunlauluja, siellä toinen kuulee vaan metsätorven toivotusta ja koirien haukunna; edellinen kuvittelee pelkkiä puuttaria ja keijukaisia, jälkimäinen taas metsämiehiä, koiraparvia ja hevosia. Jos maalla kuljette kahden tämänlaisen erilaatuisen ihmisen seurassa, huomaatte pian heidän puheistaan, ettei maailma heidän molempien mielestään ole samannäköinen, ja että heidän ajatusmaailmansa on yhtä erilainen kuin heidän huvituksiensa valinta.

Saatan ymmärtää, miten nämä molemmat harrastussuunnat voivat yhtyä ja kuinka lopulta voi saada aikaa kaikkeen. Mutta nuoruuden intohimoiset harrastukset eivät niin hevin jakaudu; jos annatte nuorukaiselle yhden ainoan toimen, joka häntä miellyttää, niin hän pian unhottaa kaiken muun. Haluamiamme seikkojen vaihteleva monilukuisuus johtuu tietojen monilukuisuudesta, ja ensimmäiset tuntemamme huvittavat seikat ovat kauan aikaa ainoat, joita etsimme. En tahdo että Émile viettäisi koko nuoruutensa eläimiä surmaamalla, enkä edes kaikin puolin rupea puolustamaan tätä julmaa intohimoista urheilua. Mielestäni sitä puolustaa riittävästi se seikka, että se on omansa ehkäisemään vaarallisemman intohimon puhkeamista, niin että nuorukainen kylmäverisesti voi kuunnella, kun puhun

siitä ja että minä voitan aikaa kuvaillakseni sitä hänelle, sitä kuitenkin eleille kiihottamatta.

Ihmiselämässä on kehityskohtia, jotka ovat senlaatuiset, ettei niitä koskaan unhoteta. Sellainen on Émilien elämässä se aika, jonka ohjaamisesta tässä puhun; tämän ohjauksen tulisi jättää vaikutuksensa koko hänen loppuikänsä. Koettakaamme siis piirtää ohjeemme hänen muistiinsa niin syvälle, etteivät ne koskaan siitä kulu pois. Eräs aikamme erehdyksiä on se, että liiaksi käytetään paljasta järkeä, ikäänkuin ihmiset olisivat pelkkiä ajattelevia olentoja. Laiminlyömällä merkki- ja kuvakieltä, joka puhuu mielikuvitukselle, on menetetty mitä tehokkain kaikista kielistä. Sanan aikaansaama vaikutus on aina heikko, ja puhuja tunkee sydämeen paljon paremmin silmiensä avulla, kuin kuulijansa korvien kautta. Kun kaikessa turvaudumme pelkkään järkiperäiseen perusteluun, olemme supistaneet ohjeemme sanoihin, antamatta niille eloa toiminnan muodossa. Pelkkä järki ei ole toimintakykyinen, se tosin joskus pidättää jostakin teosta, harvoin se kiihottaa toimimaan, eikä se yksinään koskaan ole tehnyt mitään suurta. Alituinen järkeileminen on pikkusielujen piintynyt tapa. Vahvoilla sieluilla on vallan toinen kieli; tämän kielen avulla ihmisissä herätämme vakaumuksia ja saamme heidät toimimaan.

Olen tehnyt sen huomion, että ihmisillä nykyaikana on vaikutusvaltaa toisiinsa ainoastaan voiman ja itsekkäiden etujen nojalla, kun sitävastoin muinaiskansat vaikuttivat toisiinsa paljon enemmän vakuuttavaisuudella ja tuntehikkaisuudella, he kun eivät laiminlyöneet merkki- ja kuvakieltä. Kaikki sopimukset tehtiin ennen muinoin juhlallisia menoja noudattaen, jotka tekivät nuo sopimukset loukkaamattomammiksi. Ennenkuin väkivalta pääsi voimaan, jumalat olivat ihmiskunnan esivalta. Heidän edessään yksityisihmiset tekivät sopimuksensa, solmivat liittonsa ja antoivat lupauksensa; maan pinta oli se kirja, johon he merkitsivät asiakirjansa. Kalliot, puut, kiviröykkiöt, jotka näillä menoilla oli pyhitetty ja saatettu alkuasukkaiden kunnioituksen esineeksi, olivat tämän kirjan lehtiä, ja nämä lehdet olivat alati avoinna kaikkien katseille. "Valakaivo", "Elävän ja näkevän kaivo", "Mamren vanha tammi", "todistajan kiviröykkiö",[143] — tuollaisia olivat ne tosin jyrkänmuotoiset, mutta kunnianarvoiset muistomerkit, jotka olivat todisteina sopimusten pyhydestä; ei yksikään käsi olisi uskaltanut häiväisten koskea näihin muistomerkkeihin, ja ihmisten uskollisuutta takasivat paljon varmemmin nämä mykät todistajat kuin meidän päivinämme lakien koko ankaruus.

Mitä tulee hallitukseen, teki ennen muinoin kuninkaallisen mahdin majesteetillinen komeus valtavan vaikutuksen ihmisiin. Ulkonaiset arvonmerkit, valtaistuin, valtikka, purppuravaippa, kruunu, diadeemi olivat heidän mielestään pyhiä esineitä. Nämä heidän kunnioittamansa merkit saattoivat sen miehenkin kunnioituksen esineeksi, jota ne koristivat. Ilman satureja, ilman uhkauksia häntä toteltiin, niin pian kuin hän puhui. Tätä nykyä, kun tahallisesti poistetaan nämä arvonmerkit,[144] — niin mikä seuraakaan tästä ylenkatseesta? Se, että kuninkaallisen majesteettiuden tietoisuus haihtumistaan haihtuu kaikista sydämistä, että kuninkaat ainoastaan asestetuilla sotalaumoilla voivat hankkia itselleen alamaistensa kuuliaisuutta ja että alamaisten kunnioitus yksinomaan supistuu heidän rangaistuksen pelkoonsa. Kuninkaat eivät enää vaivaa itseään pitämällä diadeemia eivätkä ylhäiset arvonmerkkejään, mutta heillä täytyy alati olla satatuhatta käsivartta valmiina toimeenpanemaan heidän käskyjään. Vaikka tämä heistä voikin tuntua mukavammalta, saattaa helposti huomata, ettei tämä vaihetus ajan pitkään ole kääntyvä heidän hyödykseen.

Muinaiskansojen kaunopuheisuuden avulla saavuttamat tulokset ovat kerrassaan ihmeteltävät; mutta tämä kaunopuheisuus ei ollut yksinomaan kaunista ja hyvin sovitettua puhetta, vaan saavutti suurimmat tuloksensa juuri silloin, kuin puhuja puhui kaikkein vähimmin. Syvin vaikutus aikaansaatiin merkeillä eikä sanoilla; esitettävää ei sanoin lausuttu, se osotettiin. Se esine, joka tarjotaan silmän nähtäväksi, kiihottaa uteliaisuutta, panee mielen jännityksellä odottamaan sitä, mitä tullaan sanomaan, ja usein tämä esine yksinään on jo sanonut kaiken. Kun Trasybulos ja Tarqvinus leikkasivat poikki unikkoja, kun Aleksanteri painoi sinettiään lemmikkinsä huulille ja kun Diogenes lähti astumaan Zenon edestä, niin he kaikki ilmaisivat ajatuksensa paljoa paremmin kuin jos olisivat pitäneet pitkiä puheita. Mitkä pitkät lauseet ja käänteet olisivat voineet yhtä hyvin tuoda esiin samoja ajatuksia! Kun Dareios sotajoukkoineen on hyökännyt skyyttalaisten maahan, lähettää skyyttalaisten kuningas hänelle linnun, sammakon, hiiren ja viisi nuolta. Lähetä antaa hänelle lahjansa ja palaa mitään sanomatta. Meidän päivinämme tuo mies olisi käynyt hullusta. Mutta siihen aikaan tämä hirvittävä puhe ymmärrettiin, ja Dareios palasi niin nopeasti kuin suinkin saattoi omaan maahansa. Pankaapa näiden merkkien sijaan sanoja; kuta uhkaavimmat nämä sanat ovat, sitä vähemmän ne pelottavat; ne olisivat kaikuneet kerskailulta, ja Dareios olisi vaan nauranut niille.

Kuinka suurta tarkkaavaisuutta roomalaiset omistivat merkkikielille! Eri iän ja säädyn mukaiset vaatteet, toogat, sotilasvaippa, ylimysten purppurapäärmeinen mekko, bullat, senaattorinpuvut, sella curulis, liktorit, liktorien vitsakimput, kirveet, kultaseppeleet, yrtit, lehdet, suosionhuudot, riemukulut — kaikki heillä oli ulkonaista upeutta, edustusta ja juhlamenoa, ja kaikki vaikutti kansalaisten sydämiin. Valtiolle oli tärkeätä, että kansa kokoontui johonkin erityiseen paikkaan, että se näki Capitoliumin tai oli sitä näkemättä, että se oli kääntyneenä senaattiin päin tai siitä pois päin, että se neuvotteli jonakin erityisenä päivänä. Syytetyt muuttivat pukua, samoin viranhakijat; soturit eivät kerskanneet urotöistään, vaan näyttivät haavojaan. Kuvitellessani meidänaikaista puhujaa Caesarin kuoleman

johdosta koettelemassa liikuttaa kansan mieltä, luulen että hän tyhjentäisi kaikki taiteen tavalliset apulähteet ja antaisi ylen intomielisen kuvauksen vainajan haavoista, verestä ja ruumiista. Antonius, joskohta onkin kaunopuheinen ei sano mitään tuollaista; hän antaa tuoda kansan nähtäviin Caesarin ruumiin. Mikä kaunopuheisuus!

Mutta tämä aineesta poikkeamiseni vie minut siitä liian kauas, kuten on useiden muidenkin laita. Mutta nämä minun poikkeamiseni toistuvat liian usein, jotta niitä voisi, pitkät kun ovat, kärsiä. Palaan siis asiaan.

Älkää koskaan ladelko nuorisolle kuivia järkeilyjä. Jos tahdotte saada järkiseikat nuorten ymmärrettäviksi, niin puukekaa ne johonkin havainnolliseen muotoon. Antakaa hengen kielen tunkea sydämeen, niin silloin se ymmärretään. Toistan sen vielä kerran: kylmät järkisyyt voivat määrätä mielipiteidemme laadun, mutta ne eivät määrää toimintaamme; ne panevat meidät uskomaan, mutta ne eivät pane toimimaan; meille näytetään mitä meidän tulee ajatella, mutta ei näytetä mitä meidän pitää tehdä. Jos tämä on totta aikaihmissi nähden, on se kahta todempaa nuorisoon nähden, tämä kun vielä on aistimaailman kahleissa ja ajattelee ainoastaan mitä se havainnon nojalla voi kuvitella.

Vaikka olen ryhtynyt edellä mainittuihin valmistaviin varokeinoin, olen siis tarkoin varova äkkiä menemästä Émilin huoneeseen ja pitämästä hänelle taitamattomasti pitkäveteistä puhetta siitä kysymyksestä, jota tahdon hänelle valaista. Aluksi koetan herättää hänen mielikuvitustaan; olen valitseva ajan, paikan ja esineet, jotka parhaiten soveltuvat siihen vaikutelmaan, minkä tahdon aikaansaada. Olen kutsuva niin sanoakseni koko luonnon keskustelujemme todistajaksi. Olen iäiseltä olenolta, jonka tekoa luonto on, anova puheeni totuuden vahvistusta ja olen ottava hänet ratkaisijaksi Émilin ja minun välilläni, Olen osottava sitä paikkaa, missä olemme, kallioita, metsiä, ympäröiviä vuoria hänen ja minun lupauksien muistomerkeiksi. Olen katseihini, äänenpainooni ja kännenliikkeisiini paneva sen innon ja hehkun, jota tahtoisin hänessäkin herättää. Silloin olen puhuva, ja hän on minua kuunteleva. Liikutus on valtaava mieleni, ja hänkin on heltyvä. Ollen itse velvollisuuksieni läpituunkema olen saattava hänen omat velvollisuutensa hänelle arvokkaammiksi. Olen elähyttävä ja vahvistava perusteluni kuvilla ja vertauksellisilla lauseilla. En ole eksyvä pitkiin, sekaviin ja tehottomiin perussääntöihin, vaan olen vapaasti ilmaiseva uhkuvat tunteeni. Järkeni on tekevä puheeni vakavaksi ja aaterikkaaksi, mutta sydämeni ei ole koskaan saava sisällystään kyllin ilmaistuksi. Kun silloin osotan hänelle kaiken, minkä olen hänen hyväkseen tehnyt, osotan sen siinä valossa kuin olisin sen tehnyt omaksi hyväkseni. Hän on silloin huomaava hellän kiintymykseni olevan syynä kaikkiin huolenpitoihini. Kuinka hämmästyneeksi ja liikutetuksi hän käy minun näin äkkiä muuttaessani puhettani! Sen sijaan että masentaisin hänen mieltänsä alati puhumalla hänelle hänen edustaan, olen tästälähin puhuva hänelle ainoastaan minun edustani, ja täten saan hänen mielensä vielä enemmän heltymään. Olen hänen nuorena sydämessään puhaltava entistä leimuavampaan liekkiin kaikki ne ystävyiden, jalomielisyyden ja kiitollisuuden tunteet, jotka aikaisemmin olen herättänyt ja joiden ravitseminen on niin mieluisaa. Olen painava häntä poveani vastaan, vuodattaen heltymyksen kyyneleitä ja olen sanova: sinä olet minun hyväni, lapseni, minun tekojeni tulos, sinun onnestasi odotan omaa onneani; jos sinä petät toiveeni, riistät minulta kaksikymmentä vuotta elämäni ja aiheutat vanhojen päivieni onnettomuuden. Täten saa nuoren miehen kuuntelemaan ja piirtää hänen sydämensä pohjaan muiston siitä, mitä on puhunut.

Tähän asti olen antanut esimerkkejä siitä, miten kasvattajan tulee ohjata oppilastaan vaikeissa tiloissa. Viimeksi kosketteleman kysymyksen suhteen olen koettanut samaa; mutta monen kokeen jälkeen luovun siitä varmaan tietäen, että ranskankieli on liian teeskennelty, jotta se kirjassa soveltuisi ilmaisemaan sitä yksinkertaista luontevuutta, jota eräänlaiset kysymykset vaativat.

Ranskankieli, näin sanotaan, on sivein kaikista kielistä; minun mielestäni se on kaikkein säädyttömin kieli. Sillä luullakseni kielen siveys ei ole siinä, että huolellisesti vältetään säädyttömiä käänteitä, vaan siinä, että tällaiset käänteet kokonaan puuttuvat. Todella täytyy koettaessaan niitä välttää, niitä ajatella; eikä todellakaan ole toista kieltä, jota käyttäen olisi vaikeampi puhua puhtaasti — mikä merkitys tälle sanalle annettaneenkin —, kuin ranskankieli. Lukija kun aina on taitavampi huomaamaan epäsiiveyttä merkitystä kuin mitä tekijä on sitä poistamaan, hän alati loukkaantuu kaikesta. Mitenkä se, mikä käy sisään saastaisista korvista voisi olla itseensä tartuttamatta tätä saastaa? Sitä vastoin kansalla, jolla on hyvät tavat, on myöskin jokaista käsitettä vastaava sovelias sana, ja nämä sanat ovat aina säädylliset; sillä niitä käytetään aina säädyllisellä tavalla. On mahdotonta kuvitella siiveämpää kieltä kuin raamatun kieli, juuri senvuoksi, että kaikki siinä on sanottu luontevan yksinkertaisesti. Jos tahtoo saada samat seikat säädyttömiksi, tarvitsee ainoastaan kääntää ne ranskaksi. Se minkä aion sanoa Émililleni on kaikuva kokonaan säädylliseltä ja siiveältä hänen korvissaan. Mutta jotta lukija siitä saisi saman vaikutuksen, pitäisi hänellä olla yhtä puhdas sydän kuin Émilillä.

Olenpa lisäksi sitä mieltä, että mietteet puheen todellisesta puhtaudesta ja paheen väärästä hienostelusta voisivat hyvin puolustaa paikkaansa ja olla hyödylliset niissä moraalialäksittelevissä keskusteluissa, joihin tämä aine johtaa; sillä oppiessaan siiveillisyyden kieltä tulee oppilaani myöskin

oppia ulkonaisen säädyllisyyden kieltä, ja hänen tulee samalla saada tietää, miksi nämä kaksi kieltä ovat niin erilaiset. Miten liekään, väitän puolestani seuraavaa: jos niiden tehottomien määräysten asemesta, joita ennen aikaa lakkaamatta saarnataan nuorisolle, ja joille se nauraa saavutettuaan iän, jolloin ne olisivat paikallaan, jos sanon minä, odottaa ja valmistaa sitä hetkeä, jolloin nuoriso kykenee ymmärtämään, ja jos silloin nuorukaiselle esittää luonnon lait täyden totuuden valossa, jos hänelle osottaa niitä ruumiillisia ja henkisiä kärsimyksiä, jotka näiden lakien rikkominen matkaansaa, mikä seikka todistaa niiden oikeuden; jos puhuen synnytyksen käsittämättömästä mysteerioista huomauttaa nuorukaiselle sitä viehätystä, jonka luoja yhdistää tähän toimitukseen, tuota kaikkia muita poissulkevaa kiintymystä, joka saattaa sen niin suloiseksi ja vielä lisäksi uskollisuuden ja siveyden velvollisuuksia, jotka tuota toimitusta ympäröivät ja jotka kohottavat sen viehätystä toteuttamalla sen tarkoitusta; jos kuvaa avioliittoa ei ainoastaan mitä suloisimpana liittona, vaan myös loukkaamattomana ja pyhimpänä sopimuksena ja jos pontevasti panee painoa kaikkiin niihin perusteisiin, jotka saattavat niin pyhät siteet kaikkien ihmisten kunnioitusta ansaitseviksi ja jotka tuottavat vihaa ja kirouksia sen päälle, joka uskaltaa niiden puhtautta saastuttaa; jos hänen eteensä luo vaikuttavan ja todellisuuden mukaisen kuvan irstauden kauheudesta, sen järjettömästä tylsyyttäisyydestä, ja siitä vähitellen ja huomaamatta yltyvästä vietistä, jonka vaikutuksesta ensimmäinen harha-askel johtaa yhä uusiin hairahduksiin, lopulta syösten uhrinsa turmioon; jos, sanon minä, hänelle ilmeisen selvästi osottaa miten terveys, voima, rohkeus, hyveet, jopa itse rakkauskin ja kaikki ihmisen tosihyvä perustuu siveään mieleen, niin olen varma siitä, että hänet täten saatetaan tavoittelemaan ja rakastamaan tuota siveyttä ja että hän on oleva taipuvainen omaksumaan ne keinot, jotka hänelle tarjotaan tuon siveyden säilyttämiseksi. Sillä niin kauan kuin sitä säilyttää, sitä myös kunnioittaa. Sitä ylenkatsoo vasta silloin, kun sen on menettänyt.

On vallan väärä käsitys, että taipumus pahaan olisi kukistamaton ja ettei ihminen kykenisi sitä voittamaan, ennenkuin on tottunut lankeamaan sen pauloihin. Aurelius Victor kertoo,[145] että useat miehet tunsivat niin hehkuvaa rakkautta Kleopatraan, että vapaaehtoisesti hengellään ostivat yhden hänen seurassaan vietetyn yön, eikä tällainen uhraus ole mahdoton miehelle, joka on intohimon huumaama. Mutta olettaakamme, että mitä raivokkaimman intohimon valtaama mies, joka mitä vähimmin osaisi hillitä aistillisuuttaan, näkisi mestauksensa valmistukset ja välikappaleet, ollen varma että hän näiden kautta neljännestuntia myöhemmin olisi saava surmansa. Aivan varmaan tämä mies tästä hetkestä alkaen voittaisi kiusauksensa, jopa hän vallan helposti sitä voisi vastustaa. Pian se kauhea kuva, joka liittyisi tuohon viettelykseen, haihduttaisi itse viettelyksen, ja kun se näin alati kohtaisi vastustusta, se lopulta väsyisi palaamasta. Ainoastaan tahtomme laimeus aiheuttaa kaiken heikkoutemme, ja meillä on aina voimaa tehdä sitä, mitä voimakkaasti tahdomme: *Volenti nihil difficile*. [146] Oi, jospa kammoaisimme pahetta yhtä paljon kuin rakastamme elämää, niin pidättäytyisimme yhtä helposti houkuttelevasta rikoksesta kuin houkuttelevasta myrkystä, jota tarjotaan herkkupalassa!

Kuinka ei huomata, että, jos kaikki tässä suhteessa nuorukaiselle annetut ohjaukset ovat tehottomat, ne eivät vastaa hänen ikänsä käsityskykyä ja että on ylen tärkeätä annettaessa ohjeita minkä ikäisille ihmisille tahansa pukea nuo ohjeet muotoon, joka miellyttää. Puhukaa nuorukaiselle vakavasti, kun niin vaaditaan; mutta olkoon sanottavallanne aina sellainen viehätys, että se pakostakin panee teitä kuuntelemaan. Älkää kuivasti vastustako nuoren miehen mielihaluja, älkää tukahuttako hänen mielikuvitustaan, ohjatkaa sitä peläten, että se muuten synnyttää hirviöitä. Puhukaa hänelle rakkaudesta, naisista, huvituksista, puhukaa niin, että hän puheessanne havaitsee sellaista viehätystä, joka hyväilee hänen nuorta sydäntään. Älkää laiminlyökö mitään saavuttaaksenne hänen luottamuksensa. Ainoastaan ollen hänen uskottunsa olette hänen ohjaajansa. Silloin ei teidän enää tarvitse pelätä, että häntä ikävystytätte. Hän on antava teille enemmän aihetta puhumaan, kuin mitä itse haluattekaan.

En hetkeäkään epäile, että Émile itsestään on tuleva siihen, minne häntä tahdon johtaa, jos seuraamalla yllä mainittuja periaatteita olen osannut ryhtyä kaikkiin tarpeellisiin varokeinoihin ja jos olen osannut Émilelleni puhua tavalla, joka vastaa hänen ikänsä saavuttamaa käsityskantaa. Enkä myöskään epäile, että hän varsin mielellään on alistuva minun huolenpitooni ja että hän, häntä ympäröivien vaarojen syvästi järkyttämänä, on sanova minulle palavan innokkaasti kuin hänen ikäisensä nuori mies ainakin: "Oi ystäväni, suojelijani, opettajani, käyttäkää edelleen sitä täysivaltaisuutta, josta aiotte luopua juuri sillä hetkellä, jolloin minulle on tärkeintä, että sitä harjotatte. Tähän asti se on johtunut minun heikkoudestani, nyt on se teillä oleva sen nojalla, että minä sitä tahdon, ja se on oleva minulle kahta pyhempi. Puolustakaa minua kaikilta minua piirittäviltä vihollisilta, ja etenkin niiltä vihollisilta, jotka ovat omassa sydämässäni ja jotka minua pettävät. Valvokaa omien tekojenne tulosta, jotta se olisi teidän arvoisenne. Tahdon totella teidän lakejanne ja olen aina tahtova. Jos joskus olisin teitä kohtaan tottelematon, se tapahtuisi tahtomattani. Saattakaa minut vapaaksi suojelemalla minua intohimoiltani, jotka pakolla minut valtaavat. Estäkää minua olemasta niiden orjana ja pakottakaa minua olemaan oma valtiaani, niin etten tottele aistejani, vaan järkeäni."

Kun olette johtanut oppilaanne näin pitkälle (ja jos tämä ei onnistu, on se teidän vikanne), niin

varokaa liian pian ottamasta hänen sanoistaan kiinni peläten, että, jos valtanne joskus voisi tuntua hänestä raskaalta, hän voisi luulla olevansa oikeutettu siitä vapautumaan syyttäen teitä hänen lupauksensa pakollisesta anastamisesta. Tällaisella hetkellä varomus ja arvokas vakaumus ovat paikallaan. Ja tällainen kanta on vaikuttava häneen kahta syvemmin, kun hän nyt ensi kerran huomaa teidän sille asettuvan.

Teidän tulee siis sanoa hänelle: "Nuori mies, teet ajattelemattomasti vaikeita sopimuksia; pitäisi ne ensin hyvin tuntea, ennenkuin on oikeus niitä tehdä. Et tiedä kuinka raivokkaasti aistillisuus tempaa ikäisesi paheiden kuiluun, tehden sen nautinnon houkuttelevaa kuvaa näyttämällä. Sielusi ei suinkaan ole halpamielinen, sen tiedän; et koskaan söisi sanaasi, mutta kuinka monasti ehkä katuisit sen antaneesi! Kuinka monasti kiroisit sitä miestä, joka sinua rakastaa, kun hänen on pakko raadella sydäntäsi pelastaakseen sinut uhkaavista vaaroista! Odysseuksen tavoin, joka seireenein laulun lumoamana huusi tovereilleen, että he irrottaisivat hänen kahleensa, sinä nautintojen hurmaamana olet tahtova murtaa sinua ehkäisevät siteet. Olet väsyttävä minua valituksillasi, olet soimaava minua hirmuvallastani silloin, kun mitä hellimmin harrastan parastasi. Vaikka yksinomaan ajattelen miten saattaisin sinut onnelliseksi, vedän puoleeni sinun vihasi. Oi Émileni! en koskaan voi kestää sitä surullista tietoisuutta, että sinä minua vihaat; sinun onnesikin on liian kallis siitä hinnasta. Rakas nuori mies, etkö huomaa, että velvottamalla itseäsi minua tottelemaan, samalla velvotat minua sinua ohjaamaan, unhottamaan itseni omistaakseni kaiken huolenpitoni sinulle, olemaan kuuntelematta sinun valituksiasi, napinaasi, alati vastustamaan sinun ja minun toivomuksia? Panet hartioilleni ikeen, joka on raskaampi kuin oma ikeesi. Ennenkuin me molemmat alistumme siihen, punnitkaamme voimiamme. Ota mietintäaikaa, anna samoin minulle aikaa asiata ajattelakseni, ja tiedä, että se, joka on kaikkein hitain lupaamaan, on uskollisin antamaansa lupausta pitämään."

Tietäköön myös lukija itse, että kuta enemmän hän epäröi ennenkuin sitoutuu lupaukseen, sitä helpompi on oleva sen lupauksen täyttämystä toteuttaa. On tärkeätä, että nuori mies tietää lupaavansa paljon ja että te lupaatte vielä enemmän. Kun hetki on tullut ja kun hän on niin sanoakseni allekirjoittanut kontrahdin, muuttakaa silloin puhetapaanne, luokaa niin paljo lempeyttä valtaanne, kuin olette ilmaissut osottavanne ankaruutta. Sanokaa hänelle: "Nuori ystäväni, kokemusta sinulta puuttuu, mutta minä olen menetellyt niin, ettei sinulta puutu järkevyyttä. Nyt kykenet kaikkialla näkemään minun menettelyni vaikuttimet; sinun tarvitsee ainoastaan odottaa kunnes tulet kylmäverisemmäksi. Tottele minua aina ensin ja kysy sitten käskyni syytä; tähän olen aina oleva valmis, niin pian kuin kykenet tyynesti minua kuuntelemaan, enkä koskaan ole epäröivä valita sinua tuomariksi meidän välillämme. Sinä lupaat olla taipuvainen ja tottelevainen, ja minä lupaan käyttäväni tätä tottelevaisuutta ainoastaan tehdäkseni sinut onnellisimmaksi kaikista ihmisistä. Takeena lupaukseni täyttämuksesta on minulla se menestyminen, joka tähän asti on tullut osaksesi. Jos voit löytää jonkun ikäisesi, joka olisi viettänyt yhtä onnellista elämää kuin sinä, niin en enempää lupaa mitään."

Kun täten olen perustellut valtani, on ensimmäinen huoleni oleva syrjäyttää välttämättömyyttä sitä käyttäen. En ole säästävä mitään vaivaa, yhä enemmän saavuttaakseni hänen luottamustaan ja tullakseni yhä enemmän hänen sydämensä uskotuksi ja hänen huviensa hallitsijaksi. Kaukana siitä, että tukahuttaisin hänen ikänsä taipumukset, olen päinvastoin niihin tutustumalla koettava saada keinon niitä hillitä. Olen perehtyvä hänen mielipiteisiinsä voidakseni niitä ohjata enkä suinkaan ole etsivä hänelle kaukaista onnea nykyisen kustannuksella. En tahdo, että hän joskus tulevaisuudessa on oleva onnellinen, vaan aina, jos tämä on mahdollista.

Monet, jotka viisaalla menettelyllä tahtoisivat ohjata nuorisoa siten, että se olisi turvattu aistillisuuden pauloilta, herättävät siinä kammaa rakkautta kohtaan ja tahtoisivat kernaasti saada nuorukaista pitämään rikoksena pelkkää rakkauden ajattelemistakin, ikäänkuin rakkaus olisi ainoastaan vanhuksia varten. Kaikilla näillä erhetyttävillä opetuksilla, joita sydän ei hyväksy, ei ole mitään vakuuttavaa voimaa. Nuori mies, jota varmempi vaisto johtaa, nauraa salaa noille ikäville perusohjeille, joita teeskentelee noudattavansa, vaikka hän itse teossa vaan odottaa sitä hetkeä, jolloin saa osottaa, että ne ovat turhia. Kaikki tämä on vasten luontoa. Seuraamalla päinvastaista tietä olen varmemmin saavuttava saman päämäärän. En suinkaan jätä ravitsematta sitä viehkeätä tunnetta, jota hän palavasti halajaa; olen päinvastoin kuvaileva sitä elämän ylimmäksi onneksi, sillä se se todella onkin. Ja koska tätä tunnetta hänelle kuvailen, tahdon, että hän antautuisi sen valtaan. Huomauttamalla hänelle minkä hurmauksen sydänten sopusointuinen liitto luo aistilliseen nautintoon, herätän hänessä inhoa irstailua kohtaan ja teen hänet viisaaksi herättämällä hänessä lemmentunteita.

Kuinka typerän yksipuolinen on se, joka pitää nuoren miehen heräviä aistillisia haluja pelkkinä järkevyyden opetusten esteinä. Minä puolestani pidän niitä oikeana keinona saattaa hänet näitä samoja opetuksia halukkaasti omistamaan. Ei mikään muu voi hillitä intohimoja kuin intohimot itse. Niiden mahdin avulla tulee voittaa niiden tyrannius, ja luonnosta itsestä tulee aina noutaa soveliaat keinot luonnon järjestyksiksi.

Émile ei ole luotu sitä varten, että aina eläisi yksin; ollen yhteiskunnan jäsen on hänellä

velvollisuuksia, jotka hänen on täyttäminen. Luotuna elämään ihmisten parissa hänen tulee heidät tuntea. Hän tuntee ihmisen yleensä, hänen tulee vielä oppia tuntemaan yksilöt. Hän tietää mitä maailmassa tehdään; hänen on vielä ottaminen selville, miten siinä eletään. On aika näyttää hänelle tämän suuren näyttämön ulkopuolelta, jonka kaikki salaiset näytännöt hän jo tuntee. Hän ei enää ole tarkastava sitä nuoren huimapäällä typerällä ihailulla, vaan arvostellen kuin terve- ja suorajärkinen mies ainakin. Tosin hänen intohimonsa voivat viedä häntä harhaan; milloin ne eivät johtaisi erehdyksiin niitä, jotka niiden valtoihin antautuvat? Mutta ainakaan eivät muiden ihmisten intohimot tule häntä pettämään. Jos hän ne huomaa, on hän näkevä ne viisaan silmällä, ilman että heidän esimerkinsä on häntä villitsevä ja ilman että heidän ennakkoluulonsa viekottelevat häntä harhapoluille.

Samoin kuin on olemassa ikä, joka soveltuu tieteisiin perehtymiseen, on myöskin ikä, jolloin on sopiva perehtyä maailmantuntemukseen. Jokainen, joka sen saavuttaa liian nuorena, on koko ikänsä sen sitoma kykenemättä valitsemaan, punnitsemaan, ja joskohta hän on itserakkaasti taitonsa tunteva, ei hän koskaan oikein tiedä mitä tekee. Mutta se, joka saavuttaa saman tuntemuksen, sittenkin kykenee käsittämään ne perusteet, joihin se nojaa, on seuraava sen ohjeita sitä suuremmalla tajulla ja siis myöskin tarkemmin ja luontevammin. Antakaa ohjattavakseni kahdentoista vuotias lapsi, jolla ei ole mitään tietoja, niin olen antava sen teille takaisin viidentoistavuotiaana yhtä tiedokkaana kuin se lapsi on, jota te olette opettanut hennosta iästä alkaen ja erotus on oleva ainoastaan se, että teidän oppilaanne tiedot ovat ainoastaan hänen muistissaan, mutta minun oppilaani tiedot hänen arvostelevassa ymmärryksessään. Tai päästäkää kahdenkymmenenvuotias nuori mies seuraelämään, ja jos hänellä on hyvä ohjaus on hän vuoden kuluttua oleva rakastettavampi ja arvostelevamman kohtelias kuin se, joka lapsuudestaan on liikkunut seuraelämässä. Edellinen näet kyeten punnitsemaan kaikkia seuraelämän eri muotojen syitä, jotka perustuvat eri ikään, säätyyn ja eri sukupuoliin, voi niistä johtaa määrättyjä perusohjeita ja ulottaa nämä odottamattomiinkin tapahtumiin. Jälkimäinen sitävastoin, jonka yksinomaisena ohjauksena on hänen seurustelutottumuksensa, on hämillään, kun outo tapaus esiintyy.

Kaikki Ranskan nuoret tytöt kasvatetaan luostareissa aina siihen ikään asti, jolloin heidät naitetaan. Huomaako siltä että heidän silloin on vaikea omaksua noita tapoja, jotka heille ovat niin uudet, ja voiko syyttää Pariisin naisia siitä, että he muka olisivat kömpelön ja hämmästyneen näköiset ja että eivät tuntisi seurustelutapoja sentähden, etteivät ole liikkuneet seuraelämässä lapsuudesta alkaen? Tämä ennakkoluulo johtuu itse seuraimisista, jotka eivät tunne mitään tärkeämpää kuin tämä mitätön tietomäärä ja jotka erehtyen kuvittelevat, ettei voi alkaa liian aikaisin sitä hankkiakseen.

On kyllä totta, ettei pidä odottaa liian kauan. Se, joka on viettänyt koko nuoruutensa ajan kaukana suuresta seuraelämästä, on lopun elämänsä siinä liikkueena oleva hämillään, pakollisen näköinen, on puhuva aina sopimattomalla hetkellä ja on käytöksessään tuova ilmi kömpelyyttä ja taitamattomuutta, joista ei seuraelämässä liikkuminen enää voi vierottaa pois ja joka muuttuu kahta naurettavammaksi, jos ponnistelee siitä vapautuakseen. Jokaisella opiskelulla on sovelias aika, joka on tunnettava, ja vaaransa, jotka tulee välttää. Varsinkin kysymyksessä oleva opiskelu niitä tarjoaa kosolta, mutta minä en panekaan oppilastani niille alttiiksi ryhtymättä varokeinoihin niiden vaarojen torjumiseksi.

Jos metodini joka suhteessa saavuttaa tarkoituksensa, jos se väistäen yhtä epäkohtaa, välttää toisenkin, on se mielestäni hyvä ja minä olen osunut oikeaan. Tämän luulen huomaavani siitä apukeinosta, jonka metodini minulle tässä kohdin tarjoaa. Jos tahdon olla ankara ja kylmänkiskoinen oppilaalleni, menetän hänen luottamuksensa ja hän on pian salaava tarkoituksensa minulta. Jos taas tahdon olla kohtelias ja suvaitsevainen tai ummistaa silmäni, mitä häntä silloin hyödyttää olla johtoni alaisena? Siinä tapauksessa suorastaan hyväksyn hänen säännöttömän elintapansa ja huojennan hänen omaatuntoaan oman omantuntoni kustannuksella. Jos vien hänet seuraelämään siinä yksinomaisessa tarkoituksessa, että hän siellä saavuttaisi kokemusta, on hän saavuttava enemmän kokemusta kuin mitä tahdonkaan. Jos taas pidän hänet siitä erillään aina viimeiseen hetkeen asti, niin mitä hän silloin on oppinut minulta? Kaiken, paitsi ihmisille tärkeimmän taidon, nimittäin sen, että osaisi elää kanssaihmistensä parissa. Jos huolenpidollani koetan hänelle hankkia liian etäistä etua, ei hän ole paneva siihen mitään arvoa; hän näet panee arvoa ainoastaan nykyisyyteen. Jos tyydyn hankkimaan hänelle huvituksia, niin mitä hän sillä voittaa? Hän veltostuu, sen sijaan että siitä saisi oppia.

Pois kaikki tämä. Minun keinoni poistaa kaikki nämä vaikeudet. Sydämesi, näin sanon nuorelle miehelle, tarvitsee naistoveria; menkäämme etsimään sellaista naista, joka sinulle sopii. Hän kenties ei ole niin helposti löydettävissä, sillä oikea ansiokkaisuus on aina harvinainen. Mutta älkäämme hätäilkö älkäämme väsykö etsimästä. Epäilemättä sellainen nainen on olemassa, ja lopulta hänet löydämme, tai ainakin löydämme naisen, joka tuota ihannettamme enimmin lähentelee. Annettuani nuorelle miehelle tämän päämäärän, joka kylläkin hivelee hänen itserakkauttaan, vien hänet ulos maailmaan. Mitä muuta minun tarvitseekaan asiasta sanoa? Ettekö huomaa, että jo olen tehnyt kaikki?

Jokainen saattaa kuvitella onnistuuko minun, kuvatessani Émilelle hänen lemmittyään, hänessä herättää mielenkiintoa, osaanko hänelle tehdä miellyttäväksi ja rakkaiksi ne ominaisuudet, joita hänen

tulee rakastaa, ja kykenenkö kääntämään hänen tunteensa siihen, mitä hänen tulee tavoitella, ja kääntämään ne pois siitä, mitä hänen tulee paeta. Olisinpa taitamattomin kaikista ihmisistä, ellen jo edeltäpäin voisi saattaa häntä rakastuneeksi, ennenkuin hän tuntee erityistä rakkautensa esinettä. Se ei merkitse mitään, että se rakkauden esine, jota hänelle kuvailen, on minun mielikuvitukseni luoma; riittää että tämä kuva panee hänet inhoamaan muita, jotka voisivat häntä viekotella ja että hänelle kaikkialla tarjoutuu vertauskohtia, jotka antavat hänen pitää omaa ihannettaan parempana hänen elämässä kohtaamiaan muita naisia, jotka häneen tekevät jonkun vaikutuksen. Mitäpä todellinen rakkaus muuta on kuin harhakuva, vaihe, luulotelma? Rakastamme paljon enemmän luomaamme ihannetta kuin sitä esinettä, johon tuon ihanteemme liitämme. Jos näkisimme rakkauden esineemme juuri sellaisena kuin se on, ei maan päällä olisi rakkautta. Kun lakkaamme rakastamasta, on rakastamamme henkilö sama kuin ennenkin, mutta me emme enää näe häntä samanlaisena. Lumouksen verho lankeaa ja rakkaus haihtuu. Kun siis luon Émilelle mielikuvituksen ihannekuvan, on minun vallassani vertailla, minun on helppo karkottaa todellisuusolioiden synnyttämät harhakuvat.

Silti en tahdo, että nuorta miestä petettäisiin hänelle kuvaamalla sellaista täydellisyyden perikuvaa, jota ei ole olemassa. Mutta olen suorittava valintani siten, että hänen tulevilla lemmityllään on sellaiset viat, jotka Émilelle soveltuvat ja häntä miellyttävät ja jotka ovat omansa korjaamaan hänen vikojaan. En myöskään tahdo, että hänelle valheteltaisiin, väittämällä että se rakkauden esine todella on olemassa, joka hänelle kuvataan. Mutta jos tämä kuva häntä miellyttää, hän pian on haluava sen vastinetta todellisuudessa. Toivomuksesta olettamukseen siirtyminen on helppo; tätä varten tarvitaan ainoastaan muutamia taitavia selityksiä, jotka havainnollisten piirteiden muodossa antavat tuolle kuvitellulle esineelle selvemmän totuudenleiman. Minä puolestani tahtoisin mennä niinkin pitkälle, että antaisin tuolle naiselle nimen. Sanoisin hymyillen: Olkoon tulevan morsiamesi nimi Sophie, tämä on hyvänteinen nimi;[147] jos sillä naisella, jonka tulet omaksesi valitsemaan, ei ole tätä nimeä, hän ainakin on oleva ansiokas sitä kantamaan. Voimmehan siis jo edeltäpäin osottaa hänelle tätä kunniaa. Kun on noudattanut kaikkia näitä yksityisseikkoja ja jos viisaasti osaa kiertäen välttää vastaamasta hänelle myöntävästi ja kieltävästi, ovat hänen epäilyksensä muuttuvat varmuudeksi. Hän on luuleva, että häneltä tahallisesti salataan hänen tuleva puolisonsa, jonka hän aikansa on näkevä. Jos on päästy näin pitkälle ja jos hyvin valiten on näytetty hänelle tarvittavat luonnepiirteet, kaikki muu on oleva helppoa. Hänet saattaa melkein vaaratta viedä ulos maailmaan. Häntä tulee vaan suojella aistillisuuden houkutusilta, hänen sydämensä on kyllä turvissa.

Joko Émile nyt kuvittelee minun luomaani rakastettavaa mallikuvaa todellisen henkilön muotoisena tai ei, niin tämä kuva, jos se on hyvin tehty, on yhtä suuresti saattava hänet mieltymään kaikkeen, mikä on tuon kuvan näköistä ja on vierottava hänet kaikesta, mikä ei ole sen näköistä, aivan kuin hän mielessään kätkeä todellisen henkilön kuvaa. Tässä siis on hyvin edullinen keino turvata hänen sydämensä niiltä vaaroilta, jotka häntä välttämättömästi tulevat kohtaamaan, ja hillitsemään hänen aistillisuuttaan mielikuvituksen avulla, ja se on ennen kaikkea pelastava hänet noiden "kasvattajattarien" käsistä, jotka kiskovat niin kalliin palkan ja jotka kasvattavat nuoren miehen kohteliaaksi riistämällä häneltä kaiken hänen kunniallisuutensa! Sophie on niin kaino! Millä silmin siis Émile on katseleva noiden mainittujen naisten tungettelevan houkuttelevaa käytöstapaa. Sophie on niin yksinkertaisen teeskentelemätön. Miten siis noiden naisten tavat voisivat häntä miellyttää? Hänen ihanteensa ja noista naisista saavuttamiensa kokemuksien välillä on liian suuri juopa, jotta he koskaan voisivat käydä hänelle vaarallisiksi.

Kaikki ne, jotka puhuvat lasten kasvatuksesta, ovat samojen ennakkoluulojen ja periaatteiden johtamia, heillä kun on huono huomio- ja vielä huonompi harkintakyky. Nuorison hairautuminen ei synny luonnonlaadusta eikä aistillisuudesta, vaan edeltäpäin saadusta väärästä käsityksestä. Jos tässä olisi kysymys pojista, joita kasvatetaan oppikouluissa, ja tytöistä, joita kasvatetaan luostareissa, osottaisin, että tämä väitteeni on tosi heihinkin nähden. Sillä ensimmäinen opetus, jonka sekä edelliset että jälkimäiset saavat, ja joka samalla on ainoa hedelmiä tuottava, on opetus paheeseen; luonto ei kuitenkaan heitä turmele, vaan esimerkki. Jos koulujen ja luostarien oppilaat jätetään pahojen tapojensa valtaan, niin on heidän turmeluksensa muuttuva parantumattomaksi. Puhun ainoastaan kodin kasvatuksesta. Jos tarkastatte isänsä kodissaan maaseudulla järkevästi kasvatettua nuorukaista sinä hetkenä, jolloin hän saapuu Pariisiin tai astuu suureen maailmaan, huomaatte silloin että hänellä kaikesta, mikä on kunniallista, on oikeat ajatukset ja että hänen tahtonsa on yhtä terve kuin hänen järkensä. Huomaatte hänen halveksivan pahetta ja kammoavan irstaisuutta. Porttoa vaan mainittaessakin näette hänen silmissään loistavan viattomuuden paheksuvan välkkeen. Minä väitän ettei yksikään tuollainen nuori mies voisi voittaa kammoaan niin että astuisi noiden onnettomien synkkiin asuntoihin, vaikka tietäisikin heidän tarkoituksensa ja tuntisi aistillisuuden tyydytyksen halua.

Jos puolen vuotta myöhemmin jälleen tarkastatte samaa nuorta miestä, ette enää häntä tunne. Hänen vapaat puhetapansa, hänen maailmanmiehen ylvästelevät mielipiteensä ja hillitsemättömät tapansa saattaisivat luulemaan häntä vallan toiseksi, ellei hänen entiseen yksinkertaisuuteen kohdistuva pilkkansa, hänen häpeänsä, kun tuota yksinkertaisuuden tilaa hänelle muistutetaan, osottaisi, että hän

on sama ja että hän siitä punastuu. Oi kuinka suuresti hän on vähässä ajassa muuttunut! Mistä johtuu niin suuri ja äkillinen muutos? Luonnonlaadunko kehityksestä? Mutta eikö hänen luonnonlaatunsa hänen kodissaan olisi samoin kehittynyt; mutta varmaankaan hän ei siellä olisi saanut noita puhetapoja eikä noita mielipiteitä. Vai olisiko se johtunut ensimmäisistä aistillisista nautinnoista? Ei suinkaan. Kun alkaa niihin antautua, on pelokas, levoton, pakenee päivänvaloa ja melua. Ensimmäiset aistilliset nautinnot ovat aina salaperäisyyteen verhottuja; häveliäisyys kohottaa niiden viehätystä samalla kun se niitä peittelee. Ensimmäinen rakastajatar ei saata nuorukaista röyhkeäksi, vaan ujoksi. Kokonaan ollen hänelle niin uuden aseman herättämien ajatusten valloissa nuori mies täydelleen vajoa siitä nauttimiseen ja pelkää alati sen menettävänsä. Jos hän esiintyy meluavana, ei hän ole intohimoinen eikä rakastunut; niin kauan kuin hän kerskailee, hän ei vielä ole nauttinut.

Toisenlainen ajatustapa on yksin aiheuttanut tämän muutoksen. Hänen sydämensä on vielä sama kuin ennen, mutta hänen mielipiteensä ovat muuttuneet. Hänen tunteensa, jotka hitaammin muuttuvat, ovat vähitellen nekin muuttuvat noiden mielipiteiden vaikutuksesta, ja vasta silloin hän on oleva todella turmeltunut. Tuskin hän on astunut maailmaan, kun hän siinä saa osakseen toisen kasvatuksen, joka on vallan päinvastainen hänen ensimmäiselle kasvatukselleen, ja sen nojalla hän oppii ylenkatsomaan sellaista, mitä ennen kunnioitti, ja panemaan arvoa sellaiseen, mitä ennen ylenkatsoi. Saatetaan hänet pitämään vanhempiensa ja opettajiensa antamia ohjeita turhantarkkoina loruina ja heidän saarnaamiaan velvollisuuksia poikamaisena moraalina, jota hänen suureksi vartuttuaan tulee halveksia. Hän pitää nyt kunnianasianaan muuttaa käytöstapaansa; hän rupeaa yritteliääksi, tuntematta halua, ja itserakkaan houkkiomaiseksi väärän häpeän takia. Hän ivaa hyviä tapoja ennenkuin on saanut huonojen tapojen makua, ja kerskailee elävänsä irستاasti, ennenkuin edes on oppinut irستاilemaan. En koskaan ole unhottava erään nuoren sveitsiläiskaartin upseerin tunnustusta. Hän näet sanoi pitävänsä toveriensa meluavia huvituksia ikävinä, mutta ei rohjennut vetäytyä niistä pois, peläten, että olisi joutunut heidän pilkkansa esineeksi. "Harjottelen itseäni niihin, samoin kuin tupakan käyttämiseen, huolimatta vastenmielisyydestäni; mieltymys niihin on tuleva tottumuksesta. Eihän aina voi olla lapsi."

Tulee siis enemmän suojella maailmaan astuvaa nuorta miestä turhamielisyydestä kuin aistillisuudesta; hän näet enemmän noudattaa muiden taipumuksia kuin omiaan, ja itserakkaus tuottaa enemmän irstailijoita kuin rakkaus.

Jos tämä hyväksytään, kysyn onko koko maailmassa ainoatakaan nuorukaista, joka olisi paremmin turvattu kaikelta, mikä voi turmella hänen tapojaan, tunteitaan ja periaatteitaan, kuin minun kasvattamani nuori mies? Onko ainoatakaan, joka paremmin kykenisi vastustamaan viettelemysten tulvaa? Miltä houkutukselta hän siis ei voisi puolustautua. Jos hänen halunsa vetävät häntä toisen sukupuolen puoleen, hän ei siinä löydä, mitä hakee, ja hänen muiden tunteiden täyttämä sydämensä on häntä pidättävä siitä erillä. Jos hänen aistillisuutensa häntä kiihottaa niin mistä hän on löytävä sille tyydytystä? Aviorikoksen ja irstailun kammo on karkottava hänet yhtä kauas portoista kuin naineista naisista, sillä läheisestä seurustelusta tällaisten naisten kanssa aina alkaa nuorten miesten säännötön elämä. Naimahalainen tyttö saattaa olla kiemaileva; mutta hän ei ole rivo ja julkea. Hän ei heittäydy nuoren miehen kaulaan, joka ehkä voisi hänet naida, jos hän pitää häntä siveänä. Muuten on joku pitämässä silmällä sellaista naista. Émile puolestaan ei myöskään ole jätetty kokonaan omiin hoteisiinsa. Kummallakin on oleva suojelevana vartijana ainakin pelko ja häpy, jotka ovat erottamattomat ensi haluista. He eivät heti ole antautuvat mitä läheisimpään tuttavallisuuteen, eikä heillä ole oleva aikaa siihen johtua ilman asteittain tapahtuvaa lähenemistä ja ilman esteitä. Jos Émile tässä kohden menettelisi toisin, olisi hänen jo pitänyt saada opetusta tovereiltaan ja olisi hänen pitänyt heiltä oppia ilkkumaan pidättävyisyyttään ja tulla julkeaksi kuten he. Mutta kukahan ihminen lienee vähemmän taipuva matkimiseen kuin Émile? Kukahan ottaa vähemmän vaikutusta ilkkuvista puheista kuin se, jolla ei ole ennakkoluuloja ja joka ei pane mitään arvoa toisten ennakkoluuloihin? Olenhan työskennellyt kaksikymmentä vuotta suojatakseni hänet ilkkujoilta, he tarvitsevat siis useamman kuin yhden päivän voidakseen häntä pettää. Naurettavaisuus näet Émilen silmissä on pelkkä houkkioiden todistelu, eikä mikään tee välinpitämättömämmäksi ivan suhteen kuin se, että on yläpuolella yleistä mielipidettä. Ivan asemesta Émile vaatii todistusperusteita, ja kun hän on näin pitkälle kehittynyt, ei minun tarvitse pelätä, että jotkut nuoret huimapäät voisivat häntä minulta riistää. Minulla on omatunto ja totuus puolellani. Jos ennakkoluulot kuitenkin tunkisivat hänen mieleensä, niin merkitseehän kahdenkymmenenvuotinen kiintymys jotakin. Häntä ei ikinä saada uskomaan, että minä muka olisin häneen ahtanut ikäviä ja tehottomia opetuksia. Ja rehellisestä ja tunteellisesta sydäimestä uskollisen ja todellisen ystävän ääni kyllä on osaava karkottaa kahdenkymmenen houkuttelijan äänet. Koska silloin vaan tarvitsee hänelle osottaa, että he häntä pettävät ja että he teeskennellessään kohtelevansa häntä miehenä, itse teossa kohtelevatkin häntä lapsena, olen aina koettava olla teeskentelemätön, mutta vakava ja selvä perusteluissani, jotta hän huomaisi, että juuri minä häntä kohtelen miehenä. Olen sanova hänelle: "Huomaat että ainoastaan sinun etusi, joka samalla on minun etuni, aiheuttaa tämän puheeni; muuta tarkoituksiperää sillä ei suinkaan ole. Mutta miksi nämä nuoret miehet tahtovat sinua kehotella? Sen tähden, että tahtovat sinua houkutellessa; he eivät sinua rakasta, he eivät ollenkaan harrasta parastasi. Heillä on pääasiallisena vaikuttimenaan salainen kateudentunne siitä, että sinä olet

heitä parempi. He tahtovat saada sinut vajoamaan omalle alhaiselle kannalleen, ja kun he moittivat sinua siitä, että sinä annat johtaa itseäsi, tämä tapahtuu yksinomaan sentähden, että he tahtovat itse sinua johtaa. Luuletko että sinä mitään voitaisit tällä vaihetuksella? Onko heidän viisautensa ehkä niin suuri, ja onko heidän päivän vanhuinen ystävyytensä vahvempi kuin minun ystävytyeni? Voidaksemme panna painoa heidän ivailulleen pitäisi olla syytä panna arvoa heidän auktoriteetilleen, ja mikä kokemus heillä olisi, jotta voisivat väittää kasvatuserityksensä meidän periaatteitamme paremmiksi? Eivät he ole tehneet muuta kuin matkineet toisia huimapäitä, samoin kuin tahtovat vuorostaan, että heitä matkittaisiin. Vapautuakseen isiensä luulotelluista ennakkoluuloista, he alistuvat toveriensa ennakkoluuloihin. En saata huomata mitä he täten voittavat, mutta varmaankin he menettävät kaksi suurta etua, nimittäin isän kiintymyksen, isän, jonka neuvot ovat helliä ja vilpittömiä ja isän kokemuksen, joka saattaa tunnettujen seikkojen nojalla tekemään johtopäätöksiä. Isät näet ovat olleet lapsia, mutta lapset eivät ole olleet isiä."

"Mutta luuletko heitä vilpittömiksi ainakin huimapäisten mielipiteidensä suhteen? Eivätpä edes tässä kohdin ole vilpittömiä, rakas Émile. He pettävät itsensä sinua pettääkseen, he eivät edes ole sovussa oman itsensä kanssa. Heidän sydämensä ilmaisee lakkaamatta heidän valheellisuuttaan ja monasti heidän oma suunsa pettää heitä. Niinpä joku heistä tekee naurunalaiseksi kaiken, mikä on kunniallista, mutta hän joutuisi epätoivoon, jos hänen vaimonsa ajattelisi samoin kuin hän. Toinen taas menee niin pitkälle että on välinpitämätön sen naisen siveellisyyden suhteen, joka ei vielä ole hänen vaimonsa, toinen on jo niin tuiki turmeltunut, että on välinpitämätön oman vaimonsa siveellisyyden suhteen. Mutta ottakaamme askel vielä kauemmaksi ja puhukaamme hänelle hänen omasta äidistään, niin saamme nähdä tahtoisiko hän mielellään käydä aviorikoksen hedelmistä ja huonomaineisen naisen pojasta, riistääkseen luonnolliselta perilliseltä hänen perintönsä, sanalla sanoen tokko hän on suostuva siihen, että häntä kohdellaan äpäränä! Kukapa heistä tahtoisivat että hänen oma tyttärensä tahrattaisiin sellaisella häpeällä, jolla hän peittää toisten tyttäriä? Ei ole ainoatakaan heistä, joka ei uhkaisi henkeänsä, jos hänen suhteensa käytännössä rupeaisivat toteuttamaan kaikkia niitä periaatteita, joita hän sinulle tyrkyttää. Täten siis he paljastavat epäjohtonmukaisuutensa ja näin huomaa, ettei yksikään heistä usko mitä sanoo. Tässä ovat perusteeni, rakas Émile, punnitse heidän perusteitaan, jos heillä niitä on, ja vertaa. Jos minä heidän tapaansa tahtoisin käyttää ylenkatseen ja ivan aseita, niin huomaisit, että he olisivat paljon enemmän alttiina ivalle, kuin konsanaan minä. Vakavaa tutkistelua en pelkää. Pilkkajien voittoriemu on lyhytaikainen; totuus pysyy mutta heidän mieleton naurunsa kajahtaa kuulumattomiin."

Ette saata kuvitella kuinka tottelevainen Émile on kaksikymmenvuotiaana. Kuinka eri lailla me ajatteleme, lukija ja minä. Minä en käsitä miten Émile saattoi olla tottelevainen kymmenvuotiaana. Sillä mikä vaikutusvalta minulla silloin oli häneen? Minun on täytynyt käyttää viidentoista vuoden huolta ja työtä hankkiakseni itselleni tuon vaikutusvallan. Silloin en häntä kasvattanut, vaan valmistin häntä kasvattamista varten. Nyt hän on tarpeellisen valmistuksen läpikäynyt ollakseen tottelevainen. Hän tuntee ystävyuden äänen, hän osaa totella järkeä. Tosin näennäisesti myönnän hänelle riippumattomuuden; mutta hän ei koskaan ole ollut minusta riippuvaisempi, sillä tämä riippuvaisuus on vapaaehtoinen. Niin kauan kuin en voinut hallita hänen tahtoansa, hallitsin hänen persoonaansa; en päästänyt häntä hetkeäkään silmistäni. Tätä nykyä jätän hänet joskus omiin hoteisiinsa, sillä hallitsen häntä alati. Jättäessäni hänet syleilen häntä ja sanon hänelle luottavaisen näköisenä: "Émile, uskon sinut ystäväni haltuun, uskon sinut hänen rehellisen sydämensä ohjattavaksi; hän on minulle vastuunalainen sinusta."

Hetken vaikutus ei kykene turmelemaan terveitä tunteita, joita ei mikään aikaisemmin ole järkyttänyt, eikä hävittämään vakaumuksia, jotka välittömästi johtuvat järjen heränneestä tietämiskyvystä. Jos niissä minun poissaollessani tapahtuukin joku muutos, ei se koskaan ole oleva kestävää laatua, eikä oppilaani koskaan voi tarpeeksi hyvin peittää tunteitaan, niin etten minä huomaisi vaaraa ennenkuin paha on tapahtunut ja etten ajoissa olisi sitä häätämässä. Samoin kuin ei ihminen yhtäkkiä turmellu, ei hän myöskään yks kaks opi teeskentelemään. Ja mitä taitamattomin ihminen tässä suhteessa on Émile, jolla koko elämässään ei ole ollut ainoatakaan tilaisuutta teeskentelyyn.

Näiden ja tämänkaltaisten huolenpitojen kautta luulen niin hyvin turvanneeni hänet vierailta vaikutuksilta ja rivoilta mielipiteiltä, että kernaammin näkisin hänet mitä huonoimmassa seurassa Pariisissa kuin yksin huoneessaan tai jossakin puistossa, alttiina kaikille levottoman ikänsä vaikutuksille. Mitä sanottaneenkin, niin kaikista vihollisista, jotka voivat vahingottaa nuorta miestä vaarallisimmin ja ainoa, jota ei voi karkottaa, on hän itse; mutta jos tämä vihollinen on vaarallinen, on se yksinomaan meidän syyämme. Sillä kuten olen monta monituista kertaa sanonut, aistillisuus herää ainoastaan mielikuvituksen vaikutuksesta. Aistillisuus nuorukaisissa ei varsinaisesti ole fyysillinen tarve; se ei edes ole mikään todellinen tarve. Ellei aistillisuutta kohottava esine koskaan olisi kohdannut silmiämme, ellei koskaan siveetön ajatus olisi tunkenut mieleemme, ei tuo luultu tarve ehkä koskaan olisi esiintynyt meissä, ja olisimme pysyneet siveellisesti puhtaina ilman koettelemuksia, ilman ponnistuksia, mutta myös ilman omaa ansiotamme. Ei tiedetä, minkä salaisen aistillisuuden kuohunnan

nuorison veressä herättävät muutamat kohtaukset ja näyt, ilman että nuoret itse osaavat itselleen selvittää tämän ensi levottomuuden syytä, jota levottomuutta ei ole helppo asettaa ja joka pian on uudelleen heräävä. Minä puolestani, kuta enemmän ajattelen tätä tärkeätä käännekohtaa ja sen läheisiä tai etäisiä syitä, sitä enemmän pidän varmana, että erakko, joka olisi kasvanut korvessa ilman kirjoja, ilman erityistä opetusta ja joutumatta tuntemaan naisia, siellä kuolisi siveässä viattomuudentilassa, vaikka hän olisi minkä ikäinen tahansa.

Mutta tässä ei ole kysymys tuollaisesta villistä erakosta. Kun kasvatamme ihmistä hänen vertaistensa keskuudessa ja yhteiskuntaa varten, on mahdotonta, jopa mieletöntäkin aina ylläpitää hänessä tuollaista terveellistä tietämättömyyttä. Viisauden pahimpia esteitä on puolitiedokkaisuus. Niiden seikkojen muisto, jotka meihin ovat tehneet tuntuva vaikutuksen, saamamme vaikutelmat seuraavat meitä yksinäisyyteen ja täyttävät sen, vastoin tahtoaamme, viehättävämmillä kuvilla kuin mitä niiden aiheuttajat ovat, ja tekevät yksinäisyyden yhtä turmiolliseksi sille, joka nuo kuvat siihen on tuonut mukaansa, kuin yksinäisyys on hyödyllinen sille, joka aina siinä seuratta oleskelee.

Valvokaa siis huolellisesti nuorta miestä. Hän itse on osaava turvata itsensä kaikelta muulta, mutta teidän on turvaaminen hänet häneltä itseltään. Älkää jättäkö häntä yksin päivällä älkääkään yöllä, nukkukaa ainakin hänen makuuhuoneessaan. Älköön hän panko maata ennenkuin on väsymyksen valtaama, ja nouskoon hän vuoteeltaan heti kun herää. Olkaa varuillanne vaiston suhteen, niin pian kuin ette enää ole tekemisissä yksinomaan vaiston kanssa; se on hyvä niin kauan kuin se vaikuttaa yksin, se on epäiltävä, niin pian kuin se sekaantuu ihmislaitoksiin. Vaistoa ei pidä hävittää, se on vaan järjestettävä, mikä kenties on vaikeampaa kuin sen täydellinen kukistaminen. Olisi hyvin vaarallista, jos se opettaisi oppilastanne pettämään aistillisuuttaan ja hankkimaan muunlaista korvausta menettämistään tilaisuuksista sitä tyydyttää. Jos hän kerran on oppinut tällaisen vaarallisen korvauskeinon, hän on hukassa. Siitä alkaen hänen ruumiinsa ja sydämensä on oleva alati hermostunut ja hän on hautaan asti kantava tämän tavan surullisia seurauksia, joka tapa on turmiollisimpia, minkä vallan alaisena nuori mies voi olla. Epäilemättä olisi parempi... Jos tulisen luonteen raivokkaisuus käy voittamattomaksi, niin sinua surkuttelen, rakas Émile; mutta en hetkeäkään ole epäröivä, enkä ole salliva, että luonnon tarkoitus tyhjäksi tehdään. Jos on välttämätöntä, että joudut tyrannin valtoihin, niin kernaammin jätän sinut sen tyrannin käsiin, josta taas voin sinut vapauttaa. Miten käyneekään, voin aina helpommin temmata sinut naisten vallasta, kuin omien salaisten tapojesi kahleista.

Kahdenteenkymmenenteen ikävuoteen asti ruumis kasvaa ja tarvitsee kaikki vastaanottamansa ravintoaineet. Pidättäytyväisyys on silloin luonnon vaatimus, jota ei laiminlyö vahingoittamatta ruumiinrakennettaan. Kahdenkymmenvuotiaasta alkaen sama pidättäytyväisyys on siveellinen velvollisuus; on tärkeätä, että nuori mies oppii hillitsemään itseään ja himojaan. Mutta moraalilla velvollisuuksillakin on sovittelunsa, poikkeuksensa ja sääntönsä. Kun inhimillinen heikkous saattaa vuoroehdon valinnan välttämättömäksi, niin valitkaamme kahdesta pahasta vähempi. Jokaisessa tapauksessa on parempi joutua hairahdukseen kuin tottua paheeseen.

Muistakaa, etten tässä enää puhu minun oppilaastani, vaan teidän oppilaastanne. Hänen intohimonsa, jotka olette päästäneet kuohumaan, tekevät teidät vallan voimattomaksi. Tyytykää siis niihin peittelemättä, älkääkään häneltä salatko hänen voittoa. Jos osatte hänelle näyttää tuota hänen voittoa sen oikeassa valossa, hän on sitä pikemmin häpeävä kuin siitä ylpeilevä ja te pidätätte itsellenne oikeuden johtaa häntä hänen hairahdustilassaan, niin ettei hän ainakaan kokonaan syöksy turmeluksen kuiluun. On tärkeätä, ettei oppilas tee mitään, jota ei opettaja tiedä ja tahdo, ei edes sitä, mikä on pahaa; ja on sata kertaa parempi, että kasvattaja hyväksyy vian ja että hän siinä erehtyy, kuin että oppilas häntä pettäisi ja että hän antautuisi hairahdukseensa, ilman että kasvattaja siitä tietää mitään. Ken luulee velvollisuudekseen ummistaa silmänsä jollekin seikalle, huomaa pian, että hänen täytyy ummistaa ne kaikelle. Ensimmäinen väärinkäytös, joka siedetään, synnyttää toisenkin, ja näin syntynyt väärinkäytösten sarja päättyy vasta kumoamalla kaiken järjestyksen ja halveksimalla kaikkia lakeja.

Toinen erehdys, jota jo olen vastustellut, mutta joka ei koskaan ole hellittävä pikkusieluja, on se, että aina koetetaan ylläpitää opettajanarvokkaisuutta ja että tahdotaan oppilaan silmissä käydä täydellisestä. Tällainen menettely on vallan järjetön. Kuinka ei käsitetä, että koettamalla tuota arvokkaisuutta ylläpitää sen juuri karkottaa, ja että sen, joka tahtoo että häntä kuunneltaisiin, tulee asettua niiden kannalle, joille puhuu, ja että tulee olla ihminen voidakseen vaikuttaa ihmisydämeen? Ei yksikään tuollaisista täydellisistä ihmisistä liikuta toisen mieltä eikä siinä herätä vakaumusta; sillä se, jota kehottelevat, ajattelee aina, että heidän on hyvin helppo vastustella intohimoja, joita eivät itse tunne. Näyttäkää oppilaallenne heikkouksianne, jos tahdotte parantaa hänet hänen omasta heikkouksistaan. Nähköön hän teissä samojen taistelujen riehuva, jotka hän omassa itsessään tuntee, ja oppikoon hän hillitsemään itsensä kuten tekin. Älköönkään hän sanoko kuten muut: "Nuo vanhukset, joita harmittaa, etteivät enää ole nuoria, tahtovat kohdella nuoria miehiä vanhuksina, ja kun kaikki heidän halunsa ovat sammuneet, he tahtovat lukea meidän halumme rikoksiksi."

Montaigne kertoo eräänä päivänä kysyneensä herra de Langeyltä, kuinka monta kertaa hänen Ranskan lähettiläänä Saksassa oli ollut pakko tulla päihinsä kuningastaan palvellessaan. Minä puolestani kernaasti kysyisin erään nuoren herran kasvattajalta, montako kertaa hän on astunut huonomaineiseen taloon palvellakseen oppilastaan. Montako kertaa? Erehdyn. Ellei ensi kerta riistä nuorelta irstailijalta halua sinne palata, ellei hän sieltä palatessaan saa seuralaisekseen katumusta ja häpeää, ellei hän teidän povellanne vuodata kyyneltulvia, niin hylätäkää hänet heti paikalla. Joko hän on hirviö, tai te olette hölmö; kummassakaan tapauksessa ette voi häntä ollenkaan hyödyttää. Mutta jättäkäämme nämä äärimäiset apukeinot, jotka ovat yhtä synkät kuin vaarallisetkin, ja jotka eivät ole missään yhteydessä kasvatustietämme kanssa.

Varsin moneen varokeinon on ryhtyminen hyväksukuisen nuoren miehen suhteen, ennenkuin voi jättää hänet alttiiksi tämän vuosisadan irstaille tavoille. Nämä varokeinot ovat vaivaloisia, mutta ne ovat välttämättömiä. Laiminlyöminen tässä suhteessa saattaa koko nuorison turmioon. Nuoren iän säännöttömän elämän kautta ihmiset huononevat ja kehittyvät sellaisiksi kuin he tätä nykyä ovat. He ovat paheissaankin pikkumaiset ja pelokkaat, ja heillä on pikkusielut, sentähden, että heidän kuluneet ruumiinsa ovat aikaisin turmeltuneet; tuskin heissä on tarpeeksi elinvoimaa liikkua. Heidän sisällystä kaipaavat ajatuksensa ilmaisevat heidän henkensä tyhjyyttä, eivätkä he osaa ajatella mitään suurta ja jaloa; he ovat vailla teeskentelemättömyyttä ja voimakkuutta. Ollen joka suhteessa halpamieliset ja alhaisen ilkeät osottavat he pelkkää turhamaisuutta, petollisuutta ja valheellisuutta; heillä ei edes ole tarpeeksi rohkeutta olla huomattuja pahantekijöitä. Sellaisia ovat ne ylenkatsetta ansaitsevat ihmiset, jotka kehittyvät nuoruuden irstailusta. Jos nuorissa olisi yksi ainoakin, joka osaisi pysyä kohtuullisena ja raittiina ja joka keskellä noita muita turmeltuneita voisi säilyttää sydämensä, verensä ja tapansa puhtaina heidän antamansa esimerkin saastutuksesta, niin hän kolmenkymmenvuotiaana kykenisi maahan polkemaan koko tuon hyönteisparven ja hallitsisi sitä helpommin kuin on hillinnyt itsensä.

Jos syntyperä ja suotuisat olot olisivat olleet Émileä tukemassa, hän voisi jos tahtoisi olla tuo mies: mutta hän halveksii tuollaisia ihmisiä liaksi, tehdäkseen heidät orjikseen. Tarkatkaamme nyt miten hän heidän ympäröimänään astuu maailmaan, ei sitä varten, että siinä omistaisi hallitsevan aseman, vaan oppiakseen sitä tuntemaan ja sieltä löytäkseen arvoisensa naistoverin.

Missä säädyssä tahansa hän on syntynyt, mihin seurapiiriin hän aluksi astuneekin, on hänen ensi esiintymisensä oleva yksinkertainen ja vailla ulkonaista loistoa. Jumala suokoon, ettei hän ole niin onneton, että siinä rupeaisi loistelemaan. Noita ominaisuuksia, jotka ensi katseella herättävät huomiota, hänellä ei ole, eikä hän niitä huoli hankkiakaan. Hän panee liian vähän arvoa ihmisten mielipiteihin, pannakseen arvoa heidän ennakkoluuloihinsa, eikä hän ollenkaan huoli siitä, että häntä kunnioitettaisiin, ennenkuin hänet tunnetaan. Hänen esiintymistapansa ei ole ujoa eikä turhamielistä; se on luonnollista ja teeskentelemätöntä. Pakollinen jäykkyys ja teeskentely ovat hänelle yhtä vieraita, ja hän on keskellä seurapiiriä sama kuin yksinään ja ilman todistajia. Onko hän siltä raaka, ylimielinen ja tarkkaamaton kenenkään puheelle? Päinvastoin; koska hän ei yksinäisyydessään pidä kanssaihmiänsä vähäarvoisina, miksi hän heitä ylenkatsoisi ollessaan heidän parissaan? Tosin hän ei käytöstavassaan anna heille etusijaa itseensä nähden, hän kun ei sydämessään pidä heitä itseään parempana; mutta hän ei myöskään osota heille välinpitämättömyyttä, jota hän ei ollenkaan tunne heitä kohtaan. Vaikka hän ei olekaan perehtynyt hienoihin kohteliaisuuksiin, osottaa hän sitä huomaavaisuutta, joka aiheutuu ihmisrakkaudesta. Hän ei tahdo nähdä kenenkään kärsivän, hän ei ole teeskennellystä kohteliaisuudesta tarjoava paikkaansa toiselle, mutta on kernaasti antava sen hänelle luontaisen hyvyytensä nojalla, jos hän huomaa hänet unhotetuksi ja jos hän luulee tämän syrjäyttämisen häntä surettavan. Sillä minun kasvattamalleni nuorukaiselle on oleva helpompaa itse seisoa kuin nähdä toisen pakosta seisovan.

Joskohta Émile yleensä ei suuresti kunnioita ihmisiä, ei hän ole heitä kohteleva ylenkatseellisesti, hän kun heitä säälii ja surkuttelee. Kun hän ei voi saattaa heitä kiintymään todelliseen hyvään, antaa hän heidän jäädä pitämään siitä kuvitellusta hyvästä, johon he tyytyvät, sillä hän pelkää, että jos sen heiltä riistäisi, voimatta antaa muuta sijaan, täten saattaisi heidät entistään onnettomammiksi. Hän siis ei ole väittelijä eikä vastustuksenhaluinen; mutta hän ei myöskään ole kohtelias imartelija. Hän sanoo oman mielipiteensä, vastustamatta muiden mielipiteitä. Hän näet rakastaa vapautta enemmän kuin kaikkea muuta, ja sen kauneimpia oikeuksia on suoruus.

Hän puhuu vähänlaisesti, hän kun ei huoli siitä, että huomio kääntyisi häneen. Samasta syystä hän puhuu ainoastaan sellaista, mikä on hyödyllistä; mikä muuten aiheuttaisi hänen puhettaan? Émile on liaksi hyvin kasvatettu ollakseen lörpöttelijä. Kielevyys johtuu välttämättömästi halusta näyttää sukkelalta, josta kauempana olen puhuva, tai siitä, että pannaan arvoa pikkuseikkoihin, joihin, typerästi kyllä, luullaan muiden panevan yhtä paljon arvoa. Se, jolla on tarpeeksi arvostelukykyä, antaakseen kullekin oliolle sen oikean arvon, ei koskaan puhu liaksi. Hän näet myöskin osaa arvostella missä määrin häntä tarkataan ja mitä mielenkiintoa hänen puheensa voi herättää. Yleensä ne ihmiset, jotka tietävät vähän, puhuvat paljon, ja ne ihmiset, jotka tietävät paljon, puhuvat vähän. On helppo

ymmärtää, että vähätietoinen pitää tärkeänä kaikkea, minkä tietää, ja että hän sen sanoo kaikille. Mutta tiedokas ja valistunut mies ei helposti aukaise tietojensa kammiota: hänellä olisi ylen paljo sanottavaa, ja hän tietää, että vielä hänenkin jälkeensä olisi paljo sanottavaa; hän siis vaikenee.

Kaukana siitä, että Émile panisi pahaksensa toisten ihmisten tapoja, hän päinvastoin sangen mielellään mukautuu niihin; sitä hän ei tee näyttääkseen tapoihin perehtyneeltä tai kohteliaalta, vaan päinvastoin peläten, että eroaisi muista, että häntä huomattaisiin. Hän ei koskaan ole tyytyväisempi kuin silloin, kun ei kiinnitetä huomiota häneen.

Joskohta hän astuessaan maailmaan täydelleen on tuntematta sen tapoja, ei hän siltä ole ujo ja arka. Jos hän pysytteleikse taustalla, tämä ei tapahdu ujoudesta, vaan sentähden, että hän itse paremmin tehdäkseen huomioita tahtoo olla huomaamattomassa paikassa. Se näet, mitä hänestä ajatellaan, ei ollenkaan häntä liikuta, ja naurunalaiseksi joutuminen ei häntä ollenkaan pelota. Tästä johtuu se, että hän aina on levollinen ja kylmäverinen ja ettei väärä häpeäntunne häntä rasita. Tarkattakoon häntä tai älköön tarkattako, niin hän aina tekee kaiken tehtävänsä parhaan taitonsa mukaan; ja kun hänellä aina on huomiokykynsä vallassaan hyvin tarkataksaan muita, niin hän osaa omistaa heidän tapojaan monta vertaa helpommin kuin ennakkoluulojen orjat. Saattaa sanoa, että hän omistaa seurustelutottumuksen niin helposti juuri sentähden, että hän panee siihen niin vähän arvoa.

Älkää kuitenkaan saako liian suuria ajatuksia hänen esiintymisryhdistään älkääkä verratko häntä teidän niin suuresti miellyttäviin nuoriin seuraihmissiin. Hän on vakava ja luja, mutta ei itserakas; hänen käytöksensä on vapaata, mutta ei ylenkatseellisen ylvästelevää. Röyhkeä esiintyminen kuuluu ainoastaan orjille, vapaa ihminen on kaukana teeskentelevästä käytöstavasta. En vielä koskaan ole nähnyt miehen, jolla on oikeata ja jaloa ylpeyttä sielussaan, sitä ilmaisevan käytöksessään. Tämä taipumus on pikemmin olennainen halpamaisille ja turhamielisille sieluille, jotka ainoastaan sillä tavoin luulevat voivansa vaikuttaa ihmisiin. Luin eräästä kirjasta, että kuuluisan Marcelin saliin kerran tuli vieras, jolta Marcel kysyi mistä maasta hän oli kotoisin. "Olen englantilainen", vastaa vieras. "Tekö englantilainen?" huomauttaa tanssimestari. "Olisitteko te kotoisin tuolta saarelta, missä kansalaiset ovat osallisina maan hallituksessa, ollen osana esivaltaa.[148] Hyvä herra, tuo kumartunut otsa, tuo pelokas katse, tuo epävarma käynti ilmaisevat ainoastaan arvonimen saanutta vaaliruhtinaan orjaa."

En tiedä osottaneeko tämä arvostelu suurta taitoa huomaamaan ihmisen luonteen ja hänen ulkomuotonsa välistä suhdetta. Minä puolestani, jolla ei ole kunnia olla tanssinopettaja, olisin ajatellut vallan päinvastoin. Olisin sanonut: "Tuo englantilainen ei ole mikään hovimies; en ole koskaan kuullut sanottavan, että hovimiehillä olisi otsa kumarassa ja epävarma käynti. Mies, joka esiintyy epävarmana tanssimestarin luona, saattaa esiintyä hyvinkin varmana alihuoneessa." Varmaankin tuo herra Marcel luulee omia maalaisiaan pelkiksi roomalaisiksi!

Se, joka rakastaa, tahtoo itse olla rakastettu; Émile rakastaa ihmisiä, hän tahtoo siis heitä miellyttää. Kahta suuremmalla syyllä hän tahtoo miellyttää naisia. Hänen ikänsä, hänen tapansa ja tuumansa, kaikki yhdessä ylläpitää hänessä tätä halua. Sanon hänen tapansa, sillä niillä on tässä suhteessa suuri merkitys. Ne miehet, joilla on hyvät tavat, ovat naisten oikeita ihailijoita. He eivät ole, kuten muut, naisten seurassa noin keikistelevän kohteliaita, mutta he osottavat harrastusta ja huomaavaisuutta, joka on todempi ja tunteikkaampi ja joka lähtee sydäimestä. Tuntisin siinä piirissä, joka ympäröi nuorta naista sellaisen miehen, jolla on hyvät tavat ja joka voi hillitä luontonsa, sadan tuhannen irstaan nuoren miehen joukosta. Voitte siis päättää miten Émile on käyttäytyvä, jonka aistilliset tunteet vasta ovat heränneet ja jolla on niin monta järkisyyttä, mitkä neuvovat häntä niitä vastustamaan! Luulenpa että hän naisten seurassa joskus on oleva ujo ja pelokas; mutta tämä ujous ei suinkaan ole oleva heille epämiellyttävä, ja vähimminkin veitikkamaiset heistä varmaankin usein osaavat nauttia tuosta hänen ujomaisuudestaan, jopa sitä lisätäkin. Muuten hänen kohtelias huomaavaisuutensa on tuntuvasti vaihteleva eri asianhaarojen mukaan. Naimisissa olevien naisten seurassa hän on oleva vaatimattomampi ja kunnioittavampi, nuorten naimaikäisten naisten parissa taas vilkkaampi ja hellämielisempi. Hän ei koskaan hylkää etsintänsä silmämäärää, ja sille naiselle, joka muistuttaa hänen ihannettaan, hän aina on osottava enimmäin huomaavaisuutta.

Ei kukaan ole oleva täsmällisempi kaiken sen noudattamisessa, mikä perustuu luonnon järjestykseen, jopa hyvään yhteiskuntajärjestykseenkin, mutta edellisen hän aina asettaa jälkimäisestä edelle; niinpä hän on enemmän kunnioittava yksityisihmistä, joka on häntä vanhempi, kuin ikäistään virkamiestä. Koska hän on oleva nuorimpia mieshenkilöitä niissä seuroissa, joissa tulee liikkumaan, on hän aina oleva vaatimattomimpia, ei sentähden, että hän turhamielisesti tahtois näyttää nöyrältä, vaan sentähden, että tuo vaatimattomuus johtuu luonnollisesta tunteesta ja että se perustuu järkeen. Hän ei ole matkiva nuoren houkkion seurustelutapoja, joka, huvittaakseen seurapiiriä, puhuu äänekkäämmin kuin viisaat ihmiset ja keskeyttää vanhojen ihmisten puheet. Hän puolestaan ei hyväksy sitä vastausta, jonka eräs vanha aatelismies antoi Ludvig XV:lle; tämä kysyi häneltä kumpaa vuosisataa hän piti parempana, omaa, vaiko kulunutta vuosisataa. Aatelismies näet vastasi: "Sir, olen nuoruudessani oppinut kunnioittamaan vanhoja ihmisiä, nyt tulee minun vanhuudessani oppia kunnioittamaan nuoria."

Émilellä kun on hellä ja tunteellinen mieli, vaikka hän ei pane arvoa yleiseen piintyneeseen mielipiteeseen, on hän, joskohta hän kernaasti miellyttää muita, kuitenkin varsin vähän välittävä siitä, pitävätkö he häntä arvossa. Tästä seuraa, että hän on oleva enemmän sydämellinen kuin kohtelias, ettei hän ole oleva ylpeä eikä komeileva ja että häntä liikuttaa enemmän yksi ainoa hyväily kuin tuhannet ylistelyt. Samasta syystä hän ei kuitenkaan ole laiminlyövä esiintymistapojaan eikä ryhtiään, jopa hän on pitävä silmällä sitä, että hänen pukunsa on huolellinen; tätä hän ei tee sentähden, että näyttäisi hienomakuiselta mieheltä, vaan tehdäkseen ulkomuotonsa miellyttävämmäksi. Eipä hän kuitenkaan koskaan ole esiintyvä kullalla kirjaillussa puvussa, eikä komeuden ja rikkauden leima ole saastuttava hänen ulkoasuun.

Huomattaneen, ettei kaikki tämä minun puoleltani vaadi mitään laajojen käskyjen terottamista, vaan että se on pelkkä seuraus alkukasvatuksestani. Tavallisesti meille kuvataan seurustelutaitoa hyvin suurena salaperäisyytenä, ikäänkuin siinä iässä, jolloin se hankitaan, sitä ei saavutettaisi luonnollisesti ja ikäänkuin ei tulisi hakea sen ensi lakeja kunniallisesta sydäimestä. Oikea kohteliaisuus on siinä, että osotamme ihmisille hyväntahtoisuutta; se näyttäytyy helposti siinä ihmisessä, jolla sitä on. Ainoastaan niitä varten, joilla sitä ei ole, on täytynyt keksiä taito, joka teeskentelee hyväntahtoisuutta.

"Opitun kohteliaisuuden turmiollisin vaikutus on se, että se opettaa olemaan vailla niitä hyveitä, joita se teeskennellen jäljittelee. Istutettakoon meihin kasvatuksen kautta ihmisrakkautta ja hyväntekeväisyyttä, niin ei meiltä ole puuttuva kohteliaisuutta, tai, oikeammin sanoen, emme sitä enää tarvitse."

"Jos ei meillä olekaan sellaista kohteliaisuutta, joka ilmenee ulkonaisissa miellyttävissä seurustelutavoissa, niin on meillä sen sijaan oleva sellainen käytöstapa, joka ilmaisee kunnan miestä ja kansalaista: silloin meidän ei tarvitse turvautua valheellisuuteen."

"Sen sijaan, että olisimme teeskenteleviä miellyttääksemme, riittää, että olemme hyvät; sen sijaan, että olisimme valheelliset imarrellaksemme toisten heikkouksia, riittää, että olemme suvaitsevaisia."

"Ne henkilöt, joita kohtelee tällä tavoin, eivät siitä tule ylpeiksi eivätkä pilaannu; he siitä vaan tulevat kiitollisiksi ja paremmiksi." [149]

Minusta tuntuu kuin, jos jokin kasvatustapa on omansa tuottamaan sentapaista kohteliaisuutta, jota Duclos tässä vaatii, sellaista olisi minun tähän asti suunnittelemani kasvatus.

Myönnän kuitenkin että Émile, noudattamalla näin eroavia periaatteita, ei ole oleva muiden ihmisten kaltainen, ja Jumala suojelkoon häntä koskaan tulemasta sellaiseksi. Mutta se, mikä erottaa hänet muista, ei ole herättävä vastenmielisyyttä eikä pilaa. Ero on oleva tuntuva, olematta epämiellyttävä. Émile on oleva, niin sanoakseni, rakastettava muukalainen. Aluksi annetaan hänelle anteeksi hänen omituisuutensa ja sanotaan: "Hän kyllä vielä on kehittyvä." Sitten totutaan hänen seurustelutapoihinsa, ja kun huomataan, ettei hän niitä muuta, annetaan ne hänelle toistamiseen anteeksi ja sanotaan: "Hän on omituinen ihminen, mutta se ei tee mitään."

Häntä tosin ei juhlita kuin rakastettavaa miestä, mutta hänestä pidetään, ilman että tiedetään miksi. Ei kukaan ole kehuva hänen henkevyyttään, mutta hänet valitaan kernaasti mielipiteiden tuomariksi lahjakkaiden ihmisten välillä. Hänen oma älykkäisyytensä on oleva selkeä ja määrärajojen sisällä liikkuva; hänen mielensä on oleva suora ja hänen arvostelukykynsä terve. Hän kun ei koskaan tavoittele uusia aatteita, ei hän koskaan ole tunteva halua loistaa nerokkaisuudellaan. Olen hänelle selittänyt, että kaikki terveelliset ja ihmisille todella hyödylliset aatteet ovat kauimmin olleet tunnettuja, että ne ammoisista ajoista ovat olleet ainoat oikeat yhteiskunnalliset siteet, ja että erinomaisen etevillä henkilöillä ei enää ole muuta tarjona kääntääkseen ihmisten huomion puoleensa kuin levitellä vahingollisia ja ihmissuvulle turmiollisia aatteita. Tämä tapa tulla huomatuksi ei ollenkaan viehätä Émileä: hän näet tietää, mistä löytää elämänsä onnen ja miten hän voi edistää lähimäisensä onnea. Hänen tietojensa piiri ei ulotu kauemmaksi hyödyllisyyden rajoja. Hänen tiensä on kaita ja tarkoin viitottu; hänen kun ei tee mieli siltä poiketa, hän huomaamattomana sekaantuu samaa polkua kulkeviin, eikä tahdo eksyä, eikä myöskään loistaa. Émile on tervejärkinen mies, eikä tahdo olla mikään muu; turhaan koetetaan tätä hänen ominaisuuttaan moittia, hän on aina pitävä sitä kunnianaan.

Joskohta halu olla muille miellyttävä ei täydelleen jätä häntä välinpitämättömäksi muiden ihmisten mielipiteiden suhteen, hän on omaksuva noista mielipiteistä ainoastaan sen, mikä välittömästi koskee hänen persoonaansa, huolimatta mielivaltaisesta arvon panosta, jonka lakina ovat ainoastaan muoti ja ennakkoluulot. Hän on pitävä kunnianasiana tehdä hyvin kaiken, minkä tekee, jopa tehdä sen paremminkin kuin moni muu. Juoksussa hän tahtoo olla keveäjalkaisin, painissa vahvin, työssä taitavin, urheiluleikeissä notkein. Mutta hän on varsin vähän tavoitteleva sellaisia etevämmyyksiä, jotka eivät ole itsestään ilmeisen selvät ja jotka vaativat jonkun toisen arvostelun tunnustusta, kuten esim. suurempaa nerokkaisuutta kuin toisella, parempaa puhelahjaa, suurempaa oppineisuutta, ja vielä vähemmän sellaisia, joilla ei ole mitään tekemistä persoonallisuuden kanssa, kuten esim. ylhäisempää sukua,

suurempana pidettyä rikkautta, suurempaa luottoa, suuremman arvossapidon nauttimista ja suurempaa komeilua ulkonaisessa esiintymisessä.

Hän rakastaa ihmisiä sentähden, että he ovat hänen vertaisiaan ja pitää etenkin niistä ihmisistä, jotka enimmin ovat hänen kaltaisiaan sydämen hyvydessä, ja kun hän arvostelee tätä yhtäläisyyttä yhdenmukaisuuden nojalla siveellisten asioiden punniskelussa, on hän iloitseva saadessaan tunnustusta kaikesta, mikä koskee hyvää luonnetta. Hän ei suorastaan ole ajatteleva: iloitsen siitä, että minulle annetaan tunnustusta; vaan on ajatteleva: olen iloinen siitä, että tunnustetaan se hyvä, minkä olen tehnyt; iloitsen siitä että ne ihmiset, jotka minua kunnioittavat, samalla tuottavat kunnioitusta itselleen; niin kauan kuin he arvostelevat asioita niin tervejärkisesti, on hyvä saada osakseen heidän kunnioituksensa.

Tutkistellessaan ihmisiä heidän tapojensa ja esiintymisensä muodossa samoin kuin hän aikaisemmin tutki heitä heidän historiassa ilmaantuvien intohimojensa muodossa, on hänellä usein oleva aihetta tuumia sitä, mikä tekee miellyttävän tai vastenmielisen vaikutuksen ihmissydämeen. Hän pohtii nyt filosofisesti maun perusteita, ja tämäntapainen henkinen työ hänelle sopii tämän kehitysajan kuluessa.

Kuta kauempaa etsii maun määritelmiä, sitä kauemmaksi eksyy. Maku ei ole muuta kuin taito arvostella mikä miellyttää suurta laumaa ja mikä taas sille on vastenmielistä. Jos siirtyy ulkopuolelle näitä rajoja, ei enää tiedä mitä maku on. Tästä ei seuraa, että olisi enemmän hyvämakuisia ihmisiä kuin huonomakuisia, sillä vaikka enimmät ihmiset arvostelevat tervejärkisesti jokaista seikkaa, on kuitenkin harvoja, jotka kaikissa seikoissa olisivat samaa mieltä kuin tuo enemmistö. Ja vaikka yleisimpien makuarvostelujen yhtyminen muodostaa hyvän maun, on kuitenkin vähän ihmisiä, joilla todella on makua, samoin kuin on olemassa ainoastaan vähän kauniita ihmisiä, vaikka kauneus on tulos yleisimpien kasvopiirteiden yhtymästä.

On otettava huomioon, ettei tässä ole kysymys siitä, mikä meitä miellyttää sentähden, että se on meille hyödyllistä, eikä siitä, mitä vihaamme, sentähden, että se meitä vahingoittaa. Maku kohdistuu ainoastaan välinpitämättömiin seikkoihin tai korkeintaan sellaisiin seikkoihin, jotka herättävät mielenkiintoa huvittavaisuutensa tähden, eikä sellaisiin, jotka ovat tarpeidemme yhteydessä. Tällaisten seikkojen arvostelemiseen ei tarvita makua, pelkkä vaisto on riittävä. Tämä tekee niin vaikeiksi ja mielivaltaisiksi puhtaat makukysymykset; sillä paitsi vaistoa, joka määrää niiden rajat, emme huomaa muuta järkevää syytä maun päätelmiin. Tulee lisäksi erottaa sen lait siveellisissä asioissa sen laeista aineellisissa asioissa. Jälkimäiset näyttävät vallan selittämättömiltä. On tärkeätä ottaa huomioon, että moraaliala yhtyy kaikkeen, mikä koskee jäljittelyä.[150] Täten saattaa selittää kauneuksia, jotka näyttävät olevan ruumiillista laatua, mutta jotka itse teossa eivät ole sellaisia. Tähän lisää, että maulla on paikallisia lakeja, jotka saattavat sen lukemattomissa seikoissa riippuvaiseksi ilmanalasta, tavoista, hallituksesta, asetuksista, että toiset maun lait taas perustuvat ikään, sukupuoleen, luonteeseen ja että tässä suhteessa ei pidä mauista väitellä.

Maku on luonnollinen kaikille ihmisille; mutta kaikilla ei ole samaa maun määrää, se ei kehity kaikissa yhtä voimakkaaksi, ja jokaisen ihmisen maku saattaa muuttua eri syiden vaikutuksesta. Sen maun mitta, joka kullakin voi olla, riippuu kunkin tunteellisuudesta; mutta sen kehitys ja esiintymismuoto riippuu niistä seurapiireistä, joissa kukin on elänyt. Ensiksikin tulee elää monessa eri seurassa, voidakseen toimeenpanna useita vertailuja; toiseksi tulee noiden seurojen olla sellaisia, jotka harrastavat huvittelua, ja sellaisia, jotka ovat joutilaina, sillä seuroissa, jotka kokoontuvat liiketoimia varten, ei ole päämääränä huvi, vaan etu. Kolmanneksi tulee liikkua seuroissa, joissa eriarvoisuus ei ole varsin suuri, joissa ennakkoluulojen tyrannius on lievempi ja joissa nautinnolla on huomattavampi sija kuin turhamielisyydellä. Sillä päinvastaisessa tapauksessa, muoti tukehuttaa maun, emmekä tavoittele sitä, mikä miellyttää, vaan sitä, mikä tekee huomatuksi.

Jälkimäisessä tapauksessa ei enää ole totta, että hyvä maku on enemmistön maku. Miksi? Siksi, että esineet vaihtuvat. Silloin suurella yleisöllä ei enää ole omaa arvosteluaan; se näet silloin enää arvostelee vaan niiden mukaan, joita luulee itseään valistuneemmiksi; se ei hyväksy sitä, mikä itsessään on hyvää, vaan sen, minkä nuo muut ovat hyväksyneet. Pitäkää siis aina huolta siitä, että kukin ihminen voi muodostaa oman mielipiteensä makuasioissa; silloin se, mikä itsessään on miellyttävintä, on aina saavuttava useimmat äänet.

Ihmiset eivät teoissaan tee mitään kaunista muuten kuin jäljittelemällä. Kaikki todella hyvät makumallit ovat noudetut luonnosta. Kuta enemmän poistumme tästä mestarista, sitä sameammiksi käyvät maalauksemme. Silloin valitsemme malleiksemme rakastamiamme esineitä, ja se kauneus, jonka mielikuvitus luo ja joka on mielivallan ja auktoriteetin alainen, on yksinomaan sellaista, joka on miellyttänyt ohjaajiamme.

Ohjaajiamme taas ovat taiteilijat, ylhäiset, rikkaat; ja näiden ohjaaja on heidän etunsa tai turhamielisyytensä; jälkimäiset hakevat halukkaasti uusia rahankulutus-keinoja, voidakseen komeilla rikkauksillaan, toiset taas koettavat käyttää hyväkseen noita rikkauksia. Täten loistelias komeus

perustaa valtansa ja saattaa meitä pitämään sellaisesta, mikä on vaikeasti saavutettavissa ja mikä on kallista. Silloin niin sanottu kauneus on kaukana luonnonnäköisyydestä, päinvastoin se saa nimensä juuri siitä, että se on luonnonvastainen. Tästä huomaamme miten kauneus ja huono maku ovat erottamattomat. Kaikkialla, missä maku yhtyy tuhlailuun, se on väärä.

Etenkin eri sukupuolien välisessä seurustelussa maku, oli se sitten hyvä tai paha, saa muotonsa; sen kehitys on välttämätön seuraus tämänlaisen seurustelun tarkoituksesta. Mutta kun nauttimisen helppous heikentää miellyttämishalun, maku välttämättömästi huononee; ja tässä piilee mielestäni toinen ja hyvin todennäköinen syy siihen, että hyvä maku on yhteydessä hyvien tapojen kanssa.

Kysykää naisten makua aineellisissa seikoissa sekä niissä, jotka riippuvat aistien arvostelusta, miesten makua taas siveellisissä asioissa sekä niissä kysymyksissä, jotka enemmän perustuvat ymmärrykseen. Kun naiset ovat sellaisia kuin heidän tulee olla, he rajoittavat arvostelunsa käsityskykynsä alaan ja arvostelevat silloin aina hyvin. Mutta niin pian kuin he tunkeutuvat kirjallisuuden arvostelijoina, niin pian kuin rupeavat arvostelemaan kirjoja ja itse tarmon takaa niitä kyhäilevät, he eivät enää ymmärrä mitään. Ne kirjailijat, jotka teoksiensa suhteen pyytävät neuvoa oppineilta naisilta, voivat aina olla varmat siitä, että saavat huonoja neuvoja. Ne keikarit, jotka heiltä pyytävät neuvoa pukunsa suhteen, ovat aina naurettavasti puetut. Minulla on pian oleva tilaisuus puhua tämän sukupuolen oikeista kyvyistä, tavasta miten näitä kykyjä voi kehittää ja niistä seikoista, joihin nähden niiden arvosteluun tulee nojata.

Sellaiset ovat ne yksinkertaiset mietteet, jotka asetan perustukseksi niille keskusteluille, mitä aion pitää Émileni kanssa kysymyksestä, joka hänen nykyiseen tilaansa ja tutkisteluunsa nähden ei suinkaan ole yhdentekevää. Ja kelle se yleensä voisi olla yhdentekevä? Sen tunteminen, mikä voi olla ihmisille miellyttävää tai vastenmielistä ei ole tärkeä sille henkilölle, joka heitä tarvitsee, vaan myöskin sille, joka tahtoo heitä hyödyttää. On tärkeätä silloinkin heitä miellyttää, jos tahtoo heitä palvella. Ja kirjailemistaito on kaikkea muuta kuin joutilaan työtä sille, joka käyttää sitä totuuden julistamiseen.

Jos minun kehittääkseni oppilaani makua olisi valittava maiden välillä, joissa tämä kehitys vasta on kapaloissaan, ja toisten maiden, joissa se jo olisi huonontunut, niin seuraisin takaperoista järjestystä, antaisin hänen ensin oleskella jälkimäisissä ja sitten edellisissä. Tämän valitsemuksen syy on se, että maku turmeltuu ylenmääräisestä hienoudesta, joka saattaa herkkähuomioiseksi sellaiselle, mitä suuri yleisö ei ollenkaan huomaa. Tämä hienostuminen johtaa kiistelynhaluun; sillä kuta tarkemmin esineitä aprikoi, sitä moninaisemmiksi ne muuttuvat. Tämä tarkka pohdinta tosin saattaa tunteen hienommaksi, mutta vähemmän yhdenmukaiseksi. Silloin syntyy yhtä monta eri makua kuin on ihmisiä. Väiteltäessä, mille on annettava etusija, laajenevat filosofinen kyky ja tiedot, ja siten oppii ajattelemaan. Hienoja huomioita saattavat ainoastaan hyvin kokeneet ihmiset tehdä, ne kun tarjoutuvat havaitsijalle vasta kaikkien muiden huomioiden jälkeen, ja kun ne henkilöt, jotka ovat tottumattomat suuriin seuroihin, niissä ollessaan kiinnittävät huomionsa yksinomaan suuriin piirteisiin. Tätä nykyä ei ole kenties koko maan pinnalla toista sivistynyttä seutua, missä maku olisi huonompi kuin Pariisissa. Kuitenkin juuri tässä pääkaupungissa hyvä maku kehittyy; ja Euroopassa julkaistaan harvoja eteväitä kirjoja, joiden tekijät eivät olisi olleet Pariisissa itseänsä kehittämässä. Ne, jotka luulevat riittävän, että lukee tässä kaupungissa kirjoitetut kirjat, erehtyvät. Opimme paljon enemmän keskustellessamme kirjailijoiden kanssa kuin lukemalla heidän teoksiaan. Eivätkä edes kirjailijatkaan ole niitä, joilta enimmin oppii. Seurusteluelämän henki varsinaisesti kehittää ajattelevaa päätä ja vie katseet niin kauas, kuin ne yleensä kantavat. Jos teillä on neron kipinä, niin oleskelkaa vuosi Pariisissa. Pian on teistä tuleva kaikki se, mikä teistä voi tulla, tai ei teistä koskaan tule mitään.

Saattaa oppia ajattelemaan niilläkin paikkakunnilla, missä huono maku vallitsee; mutta ei saa ajatella samoin kuin ne, joilla on tuo huono maku, ja tätä on hyvin vaikea välttää, jos kauan oleskelee heidän parissaan. Tulee heidän avullaan täydellisentää sitä välikappaletta, joka arvostelee, siten, että välttää käyttämästä sitä samoin kuin he. Minä olen varova kehittämästä Émilin arvostelukykyä niin hienoksi, että se siitä huononee; ja kun hänen arvostelemistaitonsa on tarpeeksi hienostunut, niin että hän osaa tuntea ja verrata ihmisten eri makuja, olen palauttava hänen oman makunsa kiintymään yksinkertaisempiin esineisiin.

Olenpa hakeva vielä kaukaisempiakin keinoja säilyttääkseni hänen makunsa puhtaana ja raikkaana. Keskellä huvitusten hyörinää olen osaava hankkia meille molemmille hyödyllistä keskustelun aihetta, ja alati kääntäen keskustelun seikkoihin, jotka häntä miellyttävät, olen koettava saattaa nämä keskustelumme yhtä huvittaviksi kuin opettaviksi. Nyt on hauskan lukemisen ja hauskojen kirjojen aika! Nyt on aika lopettaa häntä eritellen selvittämään puhetta ja saattaa häntä huomaamaan kaikki puhetaidon ja lausetavan kauneudet. Kielten oppiminen näiden kielten itsensä vuoksi on vähäarvoista, niiden tuottama hyöty ei ole niin suuri kuin luullaan; mutta kielten tutkiminen johtaa yleisen kieliopin tutkimiseen. Tulee oppia latinaa, jotta oppisi hyvin ranskaa; tulee tutkia ja verrata niitä molempia, jotta ymmärtäisi puhetaidon säännöt.

On muuten olemassa jonkinlaista maun yksinkertaisuutta, joka tunkee sydämeen ja jota tapaa ainoastaan muinaisten kirjailijain teoksissa. Hän on kaunopuheisuudessa, runoudessa, kaikenlaisessa kirjallisuudessa, samanlaisina kuin historia on kuvannut, jälleen huomaava nuo vanhat esikuvat täynnä asiallisia tietoja ja selvänjärkevinä arvosteluissaan. Meidän kirjailijamme taas sanovat varsin vähän, joskohta tuhlailevat paljon sanoja. Kun alituisesti asetetaan heidän arvostelmansa laeiksemme, ei suinkaan kehitetä meidän omaa arvostelukykymme. Ero vanhanajan ja meidän aikamme makujen välillä huomataan kaikista muistomerkeistä, jopa hautakivistäkin. Meidän aikamme hautapatsaat peitetään ylistelyillä; vanhojen hautakiviin piirrettiin tosiseikkoja.

_Sta, viator, heroem calcas.[151]

Vaikka olisin nähnyt tämän kirjoituksen jossakin vanhanajan hautakivessä, olisin heti arvannut, että se oli uudenaikainen, sillä ei mikään ole meillä tavallisempaa kuin sankarin nimi, mutta vanhaan aikaan se oli harvinainen. Sen sijaan, että muinaiskansat olisivat sanoneet miestä sankariksi, he olisivat sanoneet mitä hän oli tehnyt ansaitakseen tuon nimen.

Verratkaa tämän sankarin hautakirjoitukseen veltostuneen Sardanapaloksen hautakirjoitusta:

Olen rakentanut Tarsoksen ja Ankialoksen yhtenä päivänä, ja nyt olen kuollut.

Kumpi näistä kahdesta hautakirjoituksesta teidän mielestänne sanoo enemmän? Meidän aikamme hautakirjoitus-tyyli kaikessa mahtipontisuudessaan kelpaa ainoastaan ylistelyllään pullistamaan kääpiöitä. Muinaiset ihmiset esittivät ihmisiä luonnollisin piirtein, ja saattoi nähdä, että nuo ihmiset todella olivat ihmisiä. Xenofon ylistää muutamien kymmenentuhannen paluuretkellä petoksen kautta sortuneiden soturien muistoa ainoastaan seuraavilla sanoilla: "He kuolivat nuhteettomina satureina ja ystävinä." Mutta ajatelkaa mitkä tunteet epäilemättä täyttivät tämän niin lyhyen ja yksinkertaisen ylistyksen kirjoittajan sydämen. Se on todella surkuteltava, joka ei pidä sitä ihastuttavan kauniina!

Termopylain solan lähellä olevassa marmoripatsaassa oli seuraava kirjoitus:

Matkamies, mene kertomaan Spartaan, että me olemme kuolleet tähän uskollisina sen pyhille laeille.

Helposti huomaa ettei "Académie des Inscriptions"[152] ole tuota kirjoitusta tehnyt.

Olisin pahasti erehtynyt, ellei oppilaani, joka panee niin vähän arvoa sanoihin, heti huomaisi tätä eroa ja ellei se vaikuttaisi hänen lukemisiensa valintaan. Ollen ihastunut Demostheneksen miehekkääseen kaunopuheisuuteen hän on sanova: Siinä oikea puhuja! Mutta lukiessaan Ciceroa hän on sanova: Tuo mies on asianajaja.

Yleensä Émile on enemmän miellyvä vanhanajan kuin meidän ajan kirjoihin, jo yksin siitäkin syystä, että muinaiskirjailijat, ollen ajassa aikaisemmat, ovat luontoa lähempänä ja että heidän neronsa on enemmän omintakeista. Sanokoot La Motte ja apotti Terrasson mitä sanonevatkin, niin ei ihmissuvulla ole mitään varsinaista järjen edistymistä, kun näet kaikkea, mikä toiselta puolen voitetaan, menetetään toiselta puolen. Kaikki henget lähtevät aina samasta lähtökohdasta, ja kun se aika, joka käytetään sen selvilleottamiseen, mitä toiset ovat ajatelleet, menee hukkaan oman ajatuskyvyn kehittämiseltä, niin tosin on hankittu enemmän tietoja, mutta samalla saavutettu vähemmän omintakeista hengenjoustavuutta. Henkemme on harjotettu, samoin kuin käsivartemme, tekemään kaikki työaseiden avulla, eikä mitään omilla voimillaan. Fontenelle sanoi että koko väittely muinais- ja nykykansojen etevyyksistä supistuu siihen kysymykseen, olivatko puut ennen muinoin korkeammat kuin tätä nykyä. Jos maan viljeleminen on muuttunut, ei tällainen kysymys olisi sopimatton.

Johdettuani Émilen täten puhtaan kirjallisuuden alkulähteille olen hänelle myös näyttävä sen uudenaikaisten mukailevien lainailijoiden säiliöihin johtavat lokaviemärit; s.o. käännän hänen huomionsa sanomalehtiin, käännöksiin, sanakirjoihin; hän on luova katseen kaikkeen tähän, sitten hän ne hylkää eikä koskaan enää niihin palaa. Huvittaakseni häntä annan hänen kuunnella akatemioiden loruja. Huomautan hänelle, että kukin sen jäsenistä yksityisihmisenä on arvokkaampi kuin tuollaisen seuran yhteydessä. Tästä Émile itsestään on tekevä johtopäätöksensä näiden kauniiden laitosten hyödyllisyyden suhteen.

Olen vievä Émilen teattereihin tutkimaan makua enkä tapoja; sillä etenkin siellä maku näyttäy niille, jotka osaavat tehdä havaintoja. Jätä ohjeet ja moraali, sanon hänelle; tämä ei ole oikea paikka niiden oppimiseen. Teatterin tehtävä ei ole saarnata totuutta, vaan miellyttää ja huvittaa ihmisiä. Eipä missään koulussa opi niin hyvin taitoa miellyttää ja huvittaa ihmissydäntä. Teatterin tutkiminen johtaa runouden tutkimiseen; niillä on aivan sama päämäärä. Jos Émilellä vaan on vähäininkin harrastuksen kipinä runouteen, niin kuinka halukkaasti hän on tutkiva runoilijain kieliä, kreikkaa, latinaa, italiaa! Tämänlaatuiset opinnot ovat hänelle vapaaehtoista huvitusta ja tuottavat juuri senkautta parempia hedelmiä. Ne ovat hänelle miellyttäviä iässä ja olosuhteissa, jolloin sydän niin viehättävällä

harrastuksella kiintyy kaikenlaiseen kauneuteen, joka on omansa sitä liikuttamaan. Kuvitelkaa miten minun Émileni ja toiselta puolen jonkun koulun oppilas lukevat Eneidin neljättä kirjaa, Tibullusta tai Platonin teosta "Pidot". Mikä ero! Kuinka suuresti toisen sydän heltyy sellaisesta, joka toiseen ei tee mitään vaikutusta. Oi, hyvä nuori mies! Pysähdy, keskeytä lukusi, huomaan, että olet liiaksi liikutettu. Näen kernaasti, että rakkauden kieli sinua viehättää, mutta en soisi että se sinua veisi harhateille. Ole vaan tunteellinen mies, mutta ole samalla viisas. Jos olet vaan jompikumpi niistä, et ole mitään. Muuten on minulle yhdentekevää, onnistuuko Émile hyvin vai ei vanhojen kielten, kirjallisuuden ja runouden lukemisessa. Hän on oleva yhtä hyvä mies, vaikka kaikesta tuosta ei tietäisi mitään, sillä kaikki tuollaiset huvittavat ajanvietteet eivät suinkaan ole pääasia hänen kasvatuksessaan.

Päätarkoitukseni opettaessani häntä tuntemaan ja rakastamaan kauneutta sen kaikissa ilmenemismuodoissa, on se, että kiinnittäisin siihen hänen taipumuksensa ja makunsa, että estäisin hänen luonnollisia pyyteitään himmenemästä ja että estäisin häntä kerran pitämästä rikkauttaan onnellisuutensa keinona, sillä onhan hänen löytäminen onnensa lähempää itseänsä. Olen toisessa paikassa[153] sanonut, että maku on pelkkä taito ymmärtää ja arvostella pikkuseikkoja, ja tämä on hyvin totta. Mutta koska elämän miellyttävyydet johtuvat pikkuseikkojen kudoksista, niin ei niiden tuntemus suinkaan ole yhdentekevää. Niiden avulla opimme täyttämään elämämme saatavissamme olevalla hyvällä, joka on omansa meitä koko todellisuus-arvollaan viehättämään. En tässä tarkoita moraalista hyvää, joka perustuu hyvään sielunlaatuun, vaan kaikkea, mikä vapaana yleisistä ennakkoluuloista on yhteydessä aistinautinnon, todellisen elinnautinnon kanssa.

Sallittakoon minun, paremmin kehittääkseni mielipidettäni, hetkeksi jättää Émileni syrjään, jonka puhdas ja raikas sydän ei voi tarjota esimerkkiä muille tavallisille ihmisille, ja sallittakoon minun itsestäni noutaa esimerkki, joka on havainnollisempi ja lähempänä lukijan tapoja.

On olemassa asianhaaroja, jotka näyttävät muuttavan luontoa ja muodostelevan paremmiksi tai pahemmiksi ne ihmiset, jotka ovat niiden alaisina. Niinpä pelkuri muuttuu urhoolliseksi astuessaan Navarran rykmenttiin. Kuitenkaan ei aina yksistään sotaväessä omisteta sen yhteisön henkeä, johon kuuluu, eivätkä tämän hengen vaikutukset aina kulje hyvään suuntaan. Olen monta kertaa kauhistuen ajatellut että, jos minun onnettomuudekseni tänään täytyisi vieraassa maassa astua erääseen virkaan, joka minulla on mielessä, huomenna melkein välttämättömästi olisin tyranni, nylkyri, kansan sortaja, hallitsijan vahingoittaja, asemani nojalla kaiken inhimillisyyden, kaiken oikeuden ja kaiken hyveen vihollinen.

Samoin olisin, jos olisin rikas, tehnyt kaiken tehtäväni rikkaaksi tullakseni. Olisin siis ylimielinen ja halpamainen, herkkä ja hienotunteinen ainoastaan itseäni kohtaan, säälimätön ja kova kaikille ihmisille, roskaväen kurjuuden ivallinen katselija, sillä roskaväeksi sanoisin köyhiä, saattaakseni ihmiset unhottamaan, että itse ennen kuuluiin heidän luokkaansa. Lopuksi käyttäisin omaisuuttani huvieni välikappaleena, ja huvini olisivat yksinomaisen harrastukseni esineenä; näin olisin vajonnut kaikkien muiden kehityskannalle.

Mutta luulen että heistä suuresti eroaisin siinä, että pikemmin olisin aistillinen ja heikumallinen kuin kopea ja turhamielinen ja että pikemmin antautuisin ylenmääräiseen ventouteen kuin komeilemiseen. Jopa jossakin määrin häpeisin liiaksi komeilla rikkauksillani ja luulisin aina näkeväni jonkun upeuteni himmentämän kadehtijan kuiskaavan naapurinsa korvaan: "Siinä veijari, joka pelkää, että hän veijariksi tunnettaisiin!"

Niiden hyvien seikkojen äärettömästä paljoudesta, jotka peittävät maan pinnan, valitsisin sen, mikä minua enimmin miellyttäisi ja minkä parhaiten voisin itselleni omistaa. Tämän vuoksi olisi ensimmäinen rikkauksieni käyttö se, että niiden avulla ostaisin itselleni joutoaikaa ja vapauden, joihin vielä lisäksi terveyden, jos se olisi ostettavissa. Mutta koska sitä ei voi ostaa muulla kuin kohtuullisella elintavalla, ja koska ilman terveyttä ei ole mitään oikeata huvia maailmassa, olisin kohtuullinen, voidakseni tyydyttää aistillisia himojani.

Pysyisin aina niin lähellä luontoa kuin mahdollista, voidakseni tyydyttää siltä saamaani aistillisuutta; olisin näet varma siitä, että kuta luonnollisemmat nautintoni olisivat, sitä voimakkaampaa todellisuutta niistä löytäisin. Valitessani jäljittelyn esineitä ottaisin sen aina malliksi, halujeni suhteen antaisin sille aina etusijan, makuasioissa kysyisin aina siltä neuvoa; mitä ruokiin tulee, valitsisin aina sellaiset, joita se on enimmin höystänyt ja jotka kulkevat mitä harvimpien käsien kautta, ennenkuin saapuvat pöydällemme. Ehkäisisin ne ruuan väärennykset, joilla koetetaan meitä pettää, tarttuisin käsin huvin pikariin. Typerä ja raaka mässäämishaluni ei rikastuttaisi ketään kyökkimestaria. He eivät kullastakaan saisi minulle myydä myrkyä herkkupalojen muodossa. Ruokapöytäni ei olisi peitetty komealla lialla ja kaukaa tuoduilla haaskoilla. Tyydyttääkseni aistillisuuttani en säästäisi mitään vaivaa, sillä siinä tapauksessa vaivakin olisi huvia ja lisää ainoastaan tavoitellun huvin voimaa. Jos tahtoisin nauttia jostakin maan ääristä tuodusta ruokalajista, menisin, kuten Apicius, kernaammin itse sitä sieltä etsimään, kuin että sen sieltä itselleni tilaisin. Sillä mitä harvinaisimmat ruuat ovat usein vailla

höystettä, jota ei tuoda niiden mukana ja jota ei yksikään kyökkimestari niille voi antaa, nimittäin sen maan ilmaa, joka ne on tuottanut.

Samasta syystä en matkisi niitä, jotka luulevat voivansa hyvin ainoastaan siellä, missä eivät ole, ja jotka sentähden aina saattavat ristiriitaan vuodenaajat keskenään ja ilmanalat vuodenaikojen kanssa; jotka, hakien kesää talvella, ja talvea kesällä, menevät kylmää etsimään Italiaan ja lämmintä Pohjoismaihin, ajattelematta, että, olettaessaan pakenevansa vuodenaajan ankaruutta, juuri joutuvat sille alttiiksi seuduilla, missä ei ole opittu siltä turvautumaan. Minä taas jäisin siihen, missä olen, tai menettelisin vallan päinvastaisesti, tahtoisin näet kultakin vuodenaajalta ja ilmanalalta voittaa kaiken, mikä niissä on miellyttävää ja omituista. Yhdistäisin koko joukon erilaisia huvituksia ja tapoja, jotka eivät ollenkaan olisi toistensa kaltaisia ja jotka aina versoisivat itse luonnossa. Viettäisin kesäni Napolissa ja talveni Pietarissa; milloin hengittäisin Tarenton viileissä luolissa lempeätä länsituulta ollen puoleksi loikovassa asennossa, milloin taas vetäytyisin ilotulituksen valaisemaan jäälinnaan, hengästyneenä ja väsyneenä tanssikemujen huveista. Tahtoisin pöytäastioissani ja huoneideni sisustuksessa hyvin yksinkertaisten koristekuosien muodossa jäljitellä vuodenaikojen vaihtelevaisuutta ja kustakin vuodenaajasta saada esille juuri sen viehätykset, edeltäpäin kajoamatta seuraavan vuodenaajan tarjoamaan nautintoon. Siitä on näet vaan vaivaa eikä nautintoa, jos täten häiritsee luonnon järjestystä, riistämällä siltä väkinäisesti tuotteita joita se antaa vastenmielisesti ja kiroten riistäjää ja jotka eivät ole hyvänlajisia eivätkä maukkaita, eivätkä siis ravitse vatsaa tai hyväile kitalakea. Ei mikään ole mauttomampaa kuin ansarihedelmät. Ainoastaan suurilla kustannuksilla jonkun Pariisin pohatan onnistuu uuniensa ja ansariensa avulla tuottaa pitkin vuotta huonoja vihanneksia, ja huonoja hedelmiä ruokapöydälleen. Jos minulla olisi kirsikkoja pakkasella ja tuoksuavia meloneja talvisydämellä, niin mitä nautintoa minulla niistä olisi, kun ei kitalakeni kaipaa mitään viileätä virvoketta? Virvottaisiko mehuton kastanja minua mätäkuun paahtavassa helteessä? Tokko pitäisin sitä suoraa päätä pannusta otettuna parempana karviaismarjoja, mansikoita ja mehukkaita hedelmiä, joita maa minulle vaivatta tarjoaa? Ken tammikuussa peittää uuninlaitansa keinotekoisesti kasvatetuilla kasveilla, vaaleilla ja tuoksuttomilla kukilla, ei juuri kaunista talvea, vaan riistää keväältä sen kaunistukset; se riistää itseltään hovin mennä metsään poimimaan ensi orvokkia, tähystelemään ensi nuppua ja huudahtaa ilmi ihastuksesta: kuolevaiset, ette ole ylenannettuja, luonto elää vielä!

Jotta minua kodissani hyvin palveltaisiin, pitäisin ainoastaan harvoja palvelijoita; tämä on tosin jo kerran sanottu, mutta ei haittaa sitä vielä kerran toistaa. Porvari saa paljoa paremman palveluksen yhdeltä ainoalta palvelijaltaan, kuin herttua kymmeneltä herralta, jotka auliina häntä ympäröivät. Olen monasti ajatellut miten minä lasi vieressäni pöydässä voin juoda milloin minua haluttaa; sitävastoin, jos minulla olisi suuri ja komeasti palveltu pöytä, täytyisi kahdenkymmenen henkilön toistaa juomapyyntöni, ennenkuin voisoin sammuttaa janoni. Kaikki se, mikä annetaan muiden toimitettavaksi, tehdään huonosti, miten tahansa menetteleekin. En lähettäisi palvelijoitani puotiin ostamaan, vaan menisin sinne itse. Menisin sinne sentähden, etteivät palvelijani ennen minua tekisi sopimuksia kauppiaiden kanssa ja voidakseni itse varmemmin valita ja maksaa huokeamman hinnan. Tämän kautta samalla saisin hyväntekevää ruumiinliikettä ja näkisin vähän mitä tapahtuu kotini ulkopuolella. Tämä näet virkistää ja on joskus opettavaistakin. Sanalla sanoen menisin sinne saadakseni tilaisuuden kävellä, ja onhan kävely aina jotakin. Ikävä johtuu liiaksi paikallaan olevasta elämästä; kun liikkuu paljon, ei ehdi tuntea ikävää. Ovenvartijat ja lakeijat ovat huonoja tulkkeja. Enpä tahtoisin että tämäntapaiset ihmiset alituisesti olisivat välittäjiä minun ja muun maailman välillä. Yhtä vähän tahtoisin liikkuessani ulkona aina kulkea rämisevissä vaunuissa, ikäänkuin pelkäisin, että minua tultaisiin puhuttelemaan. Sen ihmisen hevoset, joka liikkuu jalkapatikassa, ovat aina valmiit. Jos nämä hevoset ovat väsyneet tai kipeät, hän sen tietää ennen muita. Hänen ei tarvitse pelätä, että hänen on pakko tällä verukkeella jäädä kotia, jos hänen ajurinsa saa päähänsä ottaa vapautta juopotellakseen. Tiellä eivät tuhannet vastukset saata häntä epätoivoisen kärsimättömäksi eivätkä pakota häntä jäämään yhteen paikkaan, silloin kuin hän tahtoisin siivin päästä rientämään eteenpäin. Sanalla sanoen, koska ei kukaan voi palvella meitä paremmin kuin me itse, vaikka olisimme mahtavimmat kuin Aleksanteri tai rikkaammat kuin Kroisos, niin ei pidä toisilta vastaanottaa muita palveluksia kuin sellaisia, joita emme itse voi itsellemme tehdä.

En tahtoisin linnaa asunnokseni; sillä asuisinhan ainoastaan yhdessä huoneessa. Mikään yhteinen huone ei ole kenenkään oma, ja palvelijoideni huoneet olisivat minulle yhtä vieraat kuin naapurini huoneet. Itämaalaiset, vaikka ovatkin hyvin nautintoon meneviä, asuvat kaikki hyvin yksinkertaisissa ja yksinkertaisesti sisustetuissa huoneissa. He pitävät elämää matkana ja taloan majatalona. Tällainen katsantokanta ei hevin juurru meihin rikkaisiin länsimaalaisiin, jotka järjestämme ulkonaisen elämämme niin, kuin eläisimme täällä maan päällä ijäti. Mutta tahtoisinpa esittää vallan erilaisen katsantokannan, joka johtaa vallan samaan tulokseen. Minusta tuntuu, että asettuminen niin mukavasti ja ylellisesti asumaan yhteen paikkaan tietäisi samaa kuin sulkeutuminen pois kaikista muista paikoista ja niin sanoakseni vangiksi sulkeutuminen omaan linnaansa. Avara maailma on kuitenkin varsin kaunis linna. Onhan kaikki tarjona rikkaalle, jos hän vaan tahtoo siitä nauttia. *Ubi bene ibi patria*,[154] tämä on rikkaan mielilause. Hän asettaa kotilietensä siihen, missä hänen rahansa on kaikkivaltias. Hänen

isänmaansa on kaikkialla, minne vaan hänen raha-arkkunsaa voidaan kuljettaa, samoin kuin Filip piti valloitetuna jokaista linnoitusta, johon rahasäkeillä lastattu muuli saattoi tunkea sisälle. Miksi siis ympäröidä itsensä muureilla ja porteilla, ikäänkuin ei koskaan lähtisi niitä ulommaksi? Jos kulkutauti, sota tai kapina karkottaa minut jostakin paikasta, niin menen toiseen paikkaan ja tapaan siellä huoneustoni valmiina. Miksi vaivaisin itseäni rakentamalla itselleni taloa, kun minulle rakennetaan taloja kaikkialla maailmassa? Miksi minä, jolla on niin kiire nauttia elämästä, niin kaukaa edeltäpäin valmistelisin nautintoja, jotka voin löytää tästä päivästä alkaen? Emme voi saattaa kohtaloamme tyydytystä tuottavaksi, jos lakkaamatta asetamme itsemme ristiriitaan itsemme kanssa. Sentähden Empedokles moitti agrigentilaisia siitä, että he riensivät toisesta huvista toiseen, ikäänkuin heillä ei olisi ollut muuta kuin yksi päivä elettävänä, ja siitä että rakensivat, ikäänkuin heidän ei koskaan olisi tarvinnut kuolla.

Mitä muuten minua hyödyttää niin avara huoneisto, kun minulla on niin vähän asujaimia siihen asetettavana ja vielä vähemmän korukaluja sitä täyttääkseni? Olisivathan huonekaluni yksinkertaiset kuten makunikin. Minulla ei olisi taulukokoelmaa eikä kirjastoa varsinkaan siinä tapauksessa, että rakastaisin kirjallisuutta ja olisin maalauksien tuntija. Silloin tietäisin, etteivät sellaiset kokoelmat koskaan ole täydelliset, ja se tieto, että ne ovat puutteelliset tuottaa enemmän mielipahaa kuin jos niitä ei olisi ollenkaan. Tässä suhteessa itse yltykülläisyys synnyttäisi puutteen tietoisuuden; ei ole ainoatakaan kokoilijaa, joka ei sitä olisi kokenut. Oikea tuntija älköön hankkiko itselleen kokoelmaa. Se ei helposti pidä kokoelmiaan muiden nähtävinä, joka itse itseään varten niitä osaa käyttää.

Peli ei ole rikkaalle soveltuva huvi; se on ainoastaan tyhjäntoimittajien ajanvietettä. Minun huvitukseni antaisivat minulle liiaksi työtä jättääkseni minulle aikaa niin joutavaan toimintaan. Minä en ollenkaan pelaa, ollen yksinäinen ja köyhä, lukuunottamatta shakkia, jota vaan joskus pelaan, ja jo sekin on liikaa. Jos olisin rikas, pelaisin vielä vähemmän, ja pelaisin aina hyvin alhaisesta summasta, jotta en näkisi tyytymättömiä kasvoja ja jotta en itse olisi tyytymätön. Koska rikkaus ei voi olla pelihulun vaikuttimena, ei se voi muuttua intohimoksi muissa kuin rappiolle joutuneissa henkilöissä. Se voitto, jonka rikas mies voi saavuttaa pelissä, merkitsee hänelle aina vähemmän kuin hänen tappionsa, ja kun kohtuullisen korkeissa peleissä, joissa mahdollinen voitto uusista panoksista ajan pitkään kuluu, niin että tappio yleensä kasvaa voittoa suuremmaksi, ei järkevasti ajatteleva ihminen suuresti voi innostua huvitukseen, jossa kaikenlainen vastuuvaara häntä kohtaa. Se, jonka turhamielisyyttä hyväilee myötäinen onni, voi tavoitella sitä paljon huvittavammista seikoista; ja onni esiintyy yhtä hyvin pienimmissä kuin suurimmissa peleissä. Pelihalu, ollen ahneuden ja ikävän hedelmä, saa vallan ainoastaan tyhjässä mielessä ja sydämessä; ja minusta tuntuu kuin olisi minulla tarpeeksi tunnetta ja tietoja ollakseni vailla tuollaista teennäistä tyydytystä. Harvoin näkee ajattelijain välittävän pelistä, se kun keskeyttää heidän ajatustyönsä tai kääntää sen tehottomiin ajatusesineisiin. Tämä onkin niitä etuja ja ehkä ainoa etu, jonka tieteilynhalu on tuottanut, että se on jossakin määrin tukehuttanut alhaista pelihimoa, nimittäin siinä suhteessa, että pidetään mieltäkiinnittävämpänä todistella pelin hyödyllisyyttä kuin antautua itse peliin. Minä puolestani vastustelin peliä pelaajien parissa, ja minua huvittaisi enemmän tehdä pilkkaa heistä nähdessäni heidän menettävän kuin voittaa heiltä rahoja.

Olisin sama yksityiselämässäni kuin seurustelussani ihmisten kanssa. Tahtoisin, että rikkauteni levittäisi kaikkialla mielihyvää ja ettei se koskaan saattaisi huomaamaan ihmisten olojen epätasaisuutta. Keikarimainen komeilu puvuissa on epämukava hyvin monessa suhteessa. Voidakseni ihmisten parissa säilyttää mahdollisimman suuren vapauden, tahtoisin olla puettu siten, että kaikkensaätyisten ihmisten seurassa näyttäisin olevani paikallani ja etten missään seurassa eroaisi muista. Tahtoisin että ilman teeskentelyä ja pukuani muuttamatta voisin käydä rahvaan miehestä jossakin ulkoravintolassa, ja Palais Royal'issa ylhäiseen seuraan kuuluvasta henkilöstä. Ollen täten käytöstapani valtias voisin aina paremmin hyväkseni käyttää kunkin säädyn huvituksia. On olemassa naisia, näin sanotaan, jotka sulkevat ovensa miehiltä, jotka käyttävät koruompeleisiä kalvosimia, ja jotka eivät vastaanota muita herroja kuin sellaisia, joilla on pitsikalvosimet. Minä siis menisin viettämään päivääni muualle. Mutta jos nämä naiset olisivat nuoria ja kauniita, voisin ehkä joskus pukea päälleni pitsikalvosimet viettääkseni heidän seurassaan enintään yhden yön.

Ainoa seurustelutovereitani yhdistävä side olisi keskinäinen kiintymys, harrastusten yhtäläisyys, luonteiden sopusointu; seurustelisin heidän kanssaan ihmisenä enkä rikkaana; en koskaan kärsisi, että itsekkäisyys tätä seurusteluani myrkyttäisi. Jos rikkauteni olisi sallinut minuun jäädä hiukan inhimillisyyttä, olisin laajalti palvelevainen ja hyvän tekevä; mutta tahtoisin nähdä ympärilläni seurustelutovereita enkä hovia, ystäviä, enkä turvatteja. En suinkaan olisi vierasteni suojelija, vaan isäntä. Riippumattomuus ja yhdenarvoisuus säilyttäisivät ystävyysuhteeni lahjomattoman puhtaina, ne kun aiheutuisivat yksinomaan hyväntahtoisuudesta. Ja missä velvollisuuksilla ja itsekkäillä pyyteillä ei olisi mitään sijaa, siinä huvi ja ystävyys yksinään säätäisivät lakejaan.

Ei ystävä eikä rakastajatar ole ostettavissa. On tosin helppoa saada naisia rahalla; mutta tällä keinoin ei saavuta ainoakaan rakkautta. Kaukana siitä, että rakkaus olisi rahalla ostettavissa, raha päinvastoin poikkeuksetta sen tappaa. Jokainen, joka maksaa, olkoonpa sitten vaikka rakastettavain ihminen

maailmassa, ei voi kauan olla rakastettu, ainoastaan sentähden, että maksaa. Pian on hän maksava toisen miehen puolesta, tai oikeammin tuo toinen on saava maksun hänen rahoistaan; ja tämän kaksinaisen suhteen vallitessa, jonka itsekkäisyys ja irstaus solmii ilman rakkautta, ilman kunniaa, ilman todellista nautintoa, tuo ahne, uskon ja kurja nainen, jota toinen halpamielinen ja häneltä maksua kantava mies kohtelee samoin kuin tuo nainen kohtelee sitä miestä, jolta vastaanottaa rahoja, kuittaa täten velkansa kummallekin. Olisi varsin miellyttävää olla jalomielisen antelias rakkautensa esineelle, ellei siitä syntyisi jonkinmoista kauppasopimusta. Tunnen vaan yhden keinon tyydyttää tätä taipumusta lemmittynsä suhteen, myrkyttämättä rakkautta, nimittäin että lahjoittaa hänelle koko omaisuutensa ja sitten antaa hänen elättää itsensä. Toinen asia on sitten mistä tuo nainen olisi löydettävissä, jonka suhteen tuollainen menettely ei olisi mielettömyyttä.

Se, joka sanoi: "Lais on minun omani, mutta hän ei omista minua", [155] lausui tyhjän sanan. Sellainen omistaminen, joka ei ole molemminpuolinen, ei ole minkäänarvoinen; se voi enintään olla sukupuolen omistamista, mutta ei ole itse henkilön omistamista. Missä ei siveellisyys ole rakkauden perustuksena, ei muu ole suuriarvoista. Eipä mikään ole helpommin käsitettävissä. Tässä suhteessa on muulinajaja lähempänä onnea kuin miljonanomistaja.

Oi, jos voisimme tarpeeksi paljastaa paheen epäjohtonmukaisuudet, niin kuinka selvästi huomaisi että se, joka on saanut himonsa tyydytetyksi, itse teossa on suuresti pettynyt! Mistä johtuu tuo raaka halu turmella viattomuus ja tehdä uhrikseen nuori olento, jota olisi pitänyt suojella ja jonka tämän ensi askeleen kautta välttämättömästi vetää kurjuuden kuiluun, mistä hän vapautuu vasta kuollessaan? Se johtuu eläimellisestä himokkaisuudesta, turhamielisyydestä, typeryydestä, erehdyksestä eikä mistään muusta. Eipä edes tämä huvi ole luonnollinen, vaan johtuu ennakkoluulosta, jopa kaikkein alhaisimmasta ennakkoluulosta, se kun perustuu itsehalveksimiseen. Se, joka tuntee olevansa kurjin ihmisistä, pelkää, että häntä muihin verrattaisiin, ja tahtoo sentähden käydä ensimmäisestä, jotta häntä vähemmin halveksittaisiin. Päättäkää itse ovatko ne, jotka tätä kuviteltua aistinautintoa himokkaimmin tavoittelevat, koskaan rakastettavia nuoria miehiä, tokko ansaitsevat, että heistä pidetään ja onko heidän itsepäisyytensä puolustettavissa. Eivät suinkaan; se, jolla on miellyttävä ulkomuoto, arvoa ja tunteellisuutta, pelkää varsin vähän lemmittynsä aikaisempaa kokemusta. Ollen täynnä oikeutettua luottamusta hän sanoo hänelle: vähät siitä, tunnetko sinä huvin; minun sydämeni lupaa sinulle sellaista huvia, jota et koskaan ole tuntenut.

Vanha, irstailun kuluttama naistenihailija, joka on vailla miellyttämistaitoa, kohtuullisuutta, hienotunteisuutta ja kaikkea kunniallisuutta; joka on kykenemätön ja arvoton miellyttämään ketään naista, joka on kotonaan miellyttävien ihmisten parissa, luulee nuoren viattoman naisen luona voivansa korvata kaikkea tätä käyttämällä hyväkseen hänen kokemattomuuttaan ja herättämällä tuon tytön vielä uinailevaa aistillisuutta. Hänen viimeinen toivonsa on miellyttää uutuuden viehätöksellä. Kieltämättä tämä on hänen taipumuksensa salainen vaikutin; mutta hän pettyy. Hänen herättämänsä inho ei ole vähemmin luonnollinen kuin se himo, jota hän tahtois herättää. Mutta hän pettyy myöskin mielettömissä toiveissaan. Sama luonto pitää huolta oikeuksiensa saavuttamisesta. Jokainen tyttö, joka myy itsensä, on jo aikaisemmin antautunut toiselle, ja kun hän silloin on seurannut omaa valintaansa, kykenee hän nyt siis vertailemaan nykyistä viettelijäänsä, jota vertailua tämä juuri pelkää. Tämä ostaa siis itselleen kuvitellun huvin ja saa siltä osakseen yhtä suuren halveksimisen.

Jos minä tulisin rikkaaksi ja jos muuttuisin kuinka suuresti tahansa, en kuitenkaan yhdessä suhteessa koskaan muuttuisi. Vaikka olisin menettänyt hyvät tapani ja hyveeni, olisi minulla kuitenkin jäljellä vähän makua, älyä ja hienotunteisuutta, ja tämä estäisi minut tuhlaamasta omaisuuttani, juoksentelemasta houkkiona harhakuvia tavoittelemassa, se estäisi minut kuluttamasta kukkaroani ja elinvoimiani panemalla itseni alttiiksi lasten petokselle ja ivailulle. Jos olisin nuori, hakisin nuoruuden iloja, ja nauttiakseni niistä täysin määrin, en niitä tavoittelisi rikkaan miehen tavoin. Jos taas pysyisin sinä, mikä olen, olisi laita tietysti toinen. Tyytyisin varovasti ikäni huveihin; tyytyisin niihin nautintoihin, jotka ovat nauttimiskykyni mukaiset ja tukahuttaisin ne, jotka minulle tuottaisivat pelkkää mielipahaa. En menisi panemaan harmaata partaani alttiiksi nuorten tyttöjen ylenkatseelliselle ivalle; en voisi pakottaa itseäni näkemään inhottavien hyväilyjeni panevan heidät voimaan pahoin enkä kestäisi sitä, että he minusta kertoisivat mitä naurettavimpia juttuja ja että he kuvailisivat vanhan marakatin inhottavaa himoa, tehden sen kostaakseen hänelle tuon intohimon uhriksi joutumisensa. Jos taas huonosti vastustetut tavat olisivat muuttaneet vanhat haluni tarpeiksi, tyydyttäisin niitä kenties, mutta tekisin sen häveten ja punastuen omaa heikkouttani. En ainakaan intohimoisesti tyydyttäisi tarveitani. Tyydyttäisin sen niin hyvin kuin voisin, siinä kaikki. En sen enempää kiinnittäisi huomiota heikkouteeni ja varsinkin tahtoisin, että sillä olisi vain yksi ainoa todistaja. Ihmiselämällä on toisenlaisia tyydytyksen lähteitä, kuin nuo tuollaiset kuivuvat. Kun turhaan tavoittelee niitä nautintoja, jotka pakenevat, riistää itseltään ne, jotka vielä ovat jääneet jäljelle. Antakaamme pyyteemme muuttua vuosien mukana älkäämme muuttako ikää, enempää kuin vuodenaikoja. Ihmisen tulee olla oma itsensä kaikkina aikoina eikä taistella luontoa vastaan; tämä turha ponnistus riuduttaa elämää ja estää meitä elämästä nauttimasta.

Rahvaalla ei ole koskaan ikävä; sen elämä on toimeliasta. Vaikka sen huvitukset eivät ole vaihtelevia, ne ovat sen sijaan harvinaisia. Kun se on monta päivää tehnyt väsyttävää työtä, se tuntee suloista nautintoa muutaman vapaan päivän huveista. Pitkällisen työn ja lyhyiden virkistyshetkien vaihteleva hoystää erityisesti tämän säätyluokan huveja. Rikkaiden suuri vitsaus on ikävä. Keskellä niin lukuisia, suurilla kustannuksilla hankittuja huveja, keskellä sitä suurta ihmislaumaa, joka häirii heidän ympärillään heitä huvittaakseen, ikävä heitä riuduttaa ja kuolettaa. He kuluttavat elämänsä ikävää pakenemalla, ja kuitenkin se heidät saavuttaa; ja sen kestävätkin taakka painaa heidät maahan. Naisia varsinkin, jotka eivät enää tiedä mitä toimittaa ja miten huvitella, ikävä kalvaa heikkohermoisuuden muodossa. Se muuttuu heissä hirvittäväksi taudiksi, joka joskus riistää heiltä järjen, viimein hengenkin. Minä puolestani en tunne kauheampaa kohtaloa kuin mikä on kauniin pariisilaisen naisen osana, jos en ota lukuun hänen rakastajansa kohtaloa; tämä näet kahlehtii itsensä häneen ja muuttuu samoin toimeettomaksi naissieluksi ja poistuu täten kaksinkertaisesti säädystään. Ainoastaan tuo turhamielinen tyydytys, että tietää saavuttaneensa kaunottarensa suosion, saattaa hänet kestävätkin mitä surkeimman ikävien päivien pituutta, joita kuolevainen koskaan on viettänyt.

Säädyllyssäännöt, muodit ja tavat, jotka johtuvat ylellisestä komeudesta ja ylhäisistä elintavoista, pakottavat koko elämän mitä ikävimmän yksitoikkoisuuden puitteisiin. Se huvi, joka hankitaan siinä tarkoituksessa, että se muille näytettäisiin, menee kaikilta hukkaan; eivät muut eikä itse sitä tunne miksikään huviksi.[156] Iva, jota yleensä kaikessa niin suuresti pelätään, on aina sen lähellä sitä pakottamassa ja rankaisemassa. Ihminen on naurettava ainoastaan silloin kun hän takertuu jäykistyneisiin muotoihin; se, joka vaihtelee tilojaan ja huvejaan, haihduttaa tänään eilen tekemänsä vaikutuksen. Hän vallan katoaa muiden ihmisten ajatuksista, mutta hän nauttii itse; sillä hänen oma itsensä on yhtenäinen joka hetki ja kaikessa mitä tekee. Minun ainoa pysyvä menettelymuotoni olisi seuraava: joka tilaisuudessa olisin välittämättä kaikista muista tilaisuuksista ja nauttisikin kutakin päivää itsekseen, huolimatta eilispäivästä ja huomista. Olisin rahvaan mies rahvaan miehen parissa, maanviljelijä maanviljelijän seurassa, ja kun puhuisin maanviljelyksestä, ei talonpoika saisi tilaisuutta ilkkua tietämättömyyttäni. En menisi rakentamaan itselleni kaupunkia maaseudulle enkä istuttaisi Tuulerialain puistoa etäisessä maaseudussa sijaitsevan asuntoni eteen. Jonkun miellyttävän ja hyvin siimekkään kummun rinteelle rakentaisin itselleni pienen maalaistalon, valkean talon vihreine ikkunaluukkuineen; ja vaikka olkikatto joka vuodenaikana on paras, olisin kuitenkin niin komeudenhaluinen, että valitsisin, — en juuri synkkiä kattopaasia, — vaan kattotiilet, ne kun ovat puhtaamman ja iloisemman näköiset kuin oljet, ja kun minun kotiseudullani ei käytetä muuta katonpeitettä, joten tuollainen tiilikatto hieman muistuttaisi minulle nuoruuteni onnellista aikaa. Pihan asemesta minulla olisi karjapiha ja tallin asemesta navetta, missä pitäisin lehmiä, saadakseni maitoa, josta paljon pidän. Puutarhani olisi minulla vihannestarha, ja puiston asemesta istuttaisin itselleni soman hedelmäpuutarhan, sentapaisen, josta kauempana tulen puhumaan. Hedelmät olisivat ohikulkevien tarjona, niitä ei laskisi eikä poimisi puutarhurini, enkä olisi niin saidan komeileva, että ympäröisin tuon tarhani muhkealla säleaidalla, johon tuskin rohkenisi kajota. Tämä vähäinen antelias tuhlailevaisuuteni ei tulisi minulle kalliiksi, sillä olisin valinnut turvapaikkani jostakin syrjäisestä maaseudusta, missä on vähän rahaa, mutta paljon elintarpeita ja missä yltäkylläisyys ja köyhyys vallitsevat rinnan.

Sinne kokoisin seuran, joka olisi valitumpi kuin lukuisa ja johon kuuluisi huvia rakastavia ja ymmärtäviä ystäviä ja naisia, jotka osaavat nousta nojatuolistaan ja ottaa osaa maalaisleikkeihin sekä joskus sukkulan ja korttien asemesta ottaa käteensä ongen, liimasaitan, haravan ja viinirypälekorian. Siellä unhotettaisiin kaikki kaupungin hienot tavat, ja muuttuneina maalla maalaisiksi huomaisimme äkkiä joutuneemme keskelle kokonaista huvien sarjaa, eikä meitä joka ilta vaivaisi muu kuin valinnan vaikeus seuraavan päivän varalle. Ruumiinliike ja vilkastoinen elämä antaisivat meille uuden vatsan ja uuden maun. Kaikki ateriamme olisivat juhlapitoja, joissa ruokien runsaus miellyttäisi enemmän kuin niiden hienous. Iloisuus, maalaistyöt, vallattomat leikit ovat maailman ensimmäisiä kyökkimestareita, ja hienot herkut tuntuvat naurettavilta ihmisistä, jotka auringonnoususta alkaen ovat liikkeellä. Tarjoilussa ei olisi sen enempää järjestystä kuin komeuttakaan; ruokasali olisi kaikkialla, puutarhassa, venheessä, puun juurella. Joskus mentäisiin kauas virkeän lähteen partaalle, jota ympäröisi vihreä tuoksuva nurmikko ja jota siimestäisivät tuuheat lepät ja pähkinäpuut. Sinne pitkä jono iloisia juhlijoita laulaen toisi kemutarpeet. Nurmikko olisi pöytänä ja tuolina, lähteen reunat olisivat tarjoilupöytänä, ja jälkiruoka kasvaisi puissa. Ruokalajeja tarjottaisiin ilman mitään erityistä järjestystä, sillä ruokahalu tekisi kaikki kursailemiset turhiksi. Kun jokainen peittelemättä etusijassa pitäisi huolta itsestään, ei hän panisi pahakseen, että kaikki muutkin samoin tekisivät. Tästä sydämellisestä, mutta maltillisesta tuttavallisuudesta syntyisi, ilman raakuutta, valheellisuutta ja jäykkyyttä, mitä hilpein kahakka, joka olisi sata kertaa miellyttävämpi ja monta vertaa enemmän omansa lähentämään sydämiä toisiinsa kuin tavallinen kohteliaisuus. Ei mikään ikävä palvelija kuuntelisi puheitamme, itsekseen arvostellen käytöstapaamme, laskien himokkaan näköisenä suupalojamme, iloiten siitä, että antaisi meidän odottaa juomatavaroita, ja napisten liian pitkää ateriaa. Olisimme omia palvelijoitamme, voidaksemme olla omia isäntiämme, jokaista palvelisivat kaikki, aika kuluisi huomaamattamme, ateria olisi samalla lepomme ja sitä kestäisi niin kauan kuin päivän hellettä. Jos ohitsemme kulkisi joku maalaismies palaten työhönsä

työkalut olalla, ilahuttaisin hänen sydäntään muutamilla hyvillä sanoilla, muutamalla hyvällä viininsiemauksella, jotka saattaisivat häntä helpommin kantamaan vaivojaan. Minullakin olisi se ilo että tuntisin sisimmässä sydämessäni hieman liikutusta ja että voisin itsekseni sanoa: olen vielä ihminen.

Jos paikkakunnalla toimeenpantaisiin joku maalaisjuhla, olisin minä seurani kanssa sen ensimmäisiä osanottajia. Jos minun taloni lähiseuduilla vietettäisiin häitä, — maallahan niiden osaksi tulee taivaan puolelta suurempi siunaus kuin kaupungeissa — niin hyvin tiedettäisiin, että minä rakastan iloa; ja minut niihin kutsuttaisiin. Toisin mukaani muutamia juhla-antimia, jotka olisivat yhtä yksinkertaisia kuin niiden vastaanottajat ja jotka kohottaisivat juhlanviettoa, saisin siellä vastalahjaksi arvaamattoman kalliita antimia, mitkä vertaisteni parissa ovat niin vähän tunnettuja, nimittäin teeskentelemätöntä suoruutta ja todellista huvia. Söisin illallista yhdessä heidän kanssaan heidän pitkän pöytänsä päässä; yhtyisin vanhan kansanlaulun loppusäkeeseen ja tanssisin heidän luuvassansa hilpeämpänä kuin suuren oopperan tanssiaisissa.

Tähän asti kaikki on hyvin — huomauttanee joku —; mutta metsästys; onko tuo maalla-oloa, kun ei käy metsällä? Ymmärrän: minä en halunnut itselleni muuta kun maalaistaloa, mutta nähtävästi olin väärässä. Oletanhan olevani rikas, minulla siis kaiketi pitää olla erityisiä huvituksia, hävittäviä huvituksia. Se on jotakin vallan toista. Sitä varten tarvitsen maa-alueita, metsiä, vartijoita, vuotuisia korkoja, ylhäisiä arvonimiä ja ennen kaikkea pyhää savua ja vihkivettä.

Mainiota; mutta tällä maatilalla on oleva naapureita jotka kateellisina ovat pitävät kiinni oikeuksistaan ja halukkaasti ovat koettavat anastaa toisten oikeuksia. Metsäkartijamme joutuvat tukkanuottasille, ehkäpä heidän isäntänsäkin. Siitä syntyy koko joukko selkkauksia, riitoja, vihaa ja ainakin käräjöimistä; tämä ei juuri ole hauskaa. Alustalaiseni eivät suinkaan suopein silmin katsele miten minun jänikseni syövät heidän eloansa ja miten villisikani ahmivat heidän papuaan. Kun ei kukaan heistä rohkene tappaa vihollista, joka hävittää hänen työnsä hedelmiä, tahtoo hän ainakin karkottaa sen pelloiltaan. Viljeltyään koko päivän maitaan täytyy noiden ihmisten valvoa yönsä niitä vartioidakseen; he tulevat pitämään vahtikoiria, rumpuja, metsätorvia ja kiliseviä kelloja. Kaikki tämä synnyttää pahan melun, joka häiritsee untani. Olen vasten tahtoaanikin ajatteleva näiden ihmisparkojen tukaluutta enkä voi pidättäytyä syyttämästä itseäni siitä. Jos minulla olisi kunnia olla ruhtinas, ei tämä kaikki minua ollenkaan liikuttaisi. Mutta ollen nuori nousukas, äsken syntynyt pohatta, en vielä olisi voinut kokonaan muuttaa porvarillista sydäntäni.

Ei vielä siinä kaikki. Metsänriistan runsaus houkuttelisi muita metsästäjiä, ja pian saisin ruveta ahdistelemaan salametsästäjiä. Minun pitäisi hankkia itselleni vankiloita, vanginvartijoita, poliiseja ja kaleereja: kaikki tämä tuntuu minusta jotenkin julmalta. Noiden poloisten vaimot asettuisivat jonoon oveni eteen ja häiritisivät minua huudoillaan, tai sitten täytyisi heidät ajaa pois ja heitä pahoin pidellä. Ne poloiset taas, jotka eivät olisi salaa metsästäneet maillani ja joiden laihoja minun metsäeläimeni olisivat syöneet, tulisivat puolestaan minulle valittamaan. Täten toisia rangaistaisiin siitä, että olisivat tappaneet riistaani, toiset taas joutuisivat häviölle siitä, että ovat tuota riistaa säästäneet. Mikä surullinen valitsemisehto! Joka taholla näkisin kurjuutta ja kuulisin pelkkiä valituksia. Tämä luullakseni suuressa määrin tarvelisi huvia mielin määrin saada tuhota peltopyy- ja jänislaumoja melkein jalkojensa juuresta.

Jos tahdotte vapauttaa huvinne hankaluuksista, niin älkää pitäkö niitä yksinomaan itseänne varten. Kuta enemmän niistä nautitte yhdessä muiden ihmisten kanssa, sitä puhtaampi on nautintonne oleva. En siis ole tekevä mitään sentapaista kuin ne epäkohdat ovat, joista juuri puhuin, vaan olen muuttamatta mielihalujani noudattava sellaisia, joita kuvittelen vähimpiä kuluja vaativiksi. Olen asettuva asumaan sellaiseen seutuun, missä metsästäminen on luvallinen kaikille ja jossa voin antautua tähän huviin ilman hankaluuksia. Tosin on riistaa oleva harvemmalta, mutta vaaditaan enemmän taitavuutta sitä etsittäessä, ja sen saavuttaminen tuottaa enemmän huvia. Muistan aina miten valtaavasti isäni sydän tykytti, kun hän lennosta ampui ensimmäisen peltopyyn ja miten ihastunut hän oli löytäessään jäniksen, jota koko päivän oli etsinyt. Olenpa varma siitä, että hän yksin koiransa kanssa, pyssy olalla, metsästyslaukku kupeella, ruutisarvi vyöllään, ja vähäinen saalis mukanaan palasi kotia illalla, tuiki väsyneenä ja vaatteet orjantappuroiden repiminä, mutta ollen tyytyväisempi päiväänsä kuin kaikki teidän huvimetsästäjänne, jotka istuen hyvän hevosen selässä, koko varasto ladattuja pyssyjä muassa, ottavat näistä toisen toisensa jälkeen käteensä, laukaisevat ja tappavat ympärillä olevan riistan, ilman että tämä vaatii taitoa, ilman että se tuottaa kunniaa tai juuri sanottavaa ruumiinliikettä. Huvi ei ole vähäisempi, mutta nuo hankalat epäkohdat vältetään, kun ei ole omia metsästysalueita vartioitavana eikä salametsästäjiä rangaistavana eikä ihmisparkoja kiusattavana. Tässä mielestäni kyllin aihetta valita minun menettelytapani. Eihän kukaan loppumatta voi kiusata rahvasta, siitä itse saamatta ikävyyksiä: kansan taukoamattomat kiroukset katkeroittavat ennemmin tai myöhemmin riistan tarjoaman nautinnon. Toistan vielä kerran: se, että yksinomaisesti itse tahdomme nauttia huveistamme, tappaa huvin. Oikeat huvitukset ovat ne, jotka meille ovat yhteiset rahvaan kanssa; ne, joita tahdomme yksistään itsellemme, soluvat käsistämme. Jos ne muurit, jotka rakennutan puistoni ympärille, muuttavat sen synkäksi aitaukseksi, olen vaan menettänyt paljon rahaa riistääkseni itseltäni

kävelyajan; minun on pakko mennä sitä hakemaan muualta. Omistusoikeuden paha henki saastuttaa kaiken, mihin se kajoaa. Rikas tahtoo olla kaikkialla valtias, mutta hänen on hyvä olla ainoastaan siellä, missä ei ole valtiaana; hänen on pakko alati paeta itseään. Minä puolestani olen tässä suhteessa menettelevä, rikkaudestani huolimatta, samoin kuin köyhänä ollessani, ollen nyt rikkaampi toisen omaisuuden nojalla kuin mitä koskaan olen oman omaisuuteni nojalla, anastan kaiken, mikä minua ympäristössäni miellyttää. Ei yksikään valloittaja ole esiintynyt jäntevämpänä kuin minä. Käytän hyväkseni ruhtinastenkini omaisuutta. Otan huostaani erotuksetta kaikki avoimet maa-alueet, jotka minua miellyttävät; annan niille nimet, toisesta teen itselleni puiston, toisesta pengertarhan, ja nyt olen niiden omistaja. Tästälähin kävelen niissä vapaasti ja rangaistusta pelkäämättä. Palaan sinne usein ylläpitääkseni omistusvaltaani. Käytän maata hyväkseni niin paljon kuin tahdon, sitä kävelyilläni jaloillani polkemalla, eikä kukaan saa päähäni tyrkytyksi, että tuon maa-alueen nimellinen omistaja, jonka minä täten itselleni anastan, saisi enemmän hyötyä sen hänelle tuottamista rahoista, kuin mitä minä saan suorastaan tuota aluetta käyttämällä. Jos minua tullaan häiritsemään kaivamalla ojia ja istuttamalla pensasaitoja, en tästä säikähdä; otan puistoni hartioilleni ja sijoitan sen muualle. Sopivia paikkoja ei puutu lähistössä, ja voin täten kauan riistää alueita naapureiltani, ennenkuin minulta turvapaikka on puuttuva.

Mikä tässä on sanottu olkoon koe osottaa oikeata makua todella miellyttävien ajanvietteiden valinnassa. Sellainen on oikean nautinnon henki. Kaikki muu on pelkkää harhaluuloa, mielikuvituksen houretta ja mieletöntä turhamaisuutta. Jokainen, joka poikkeaa näistä ohjeista, olkoon kuinka rikas tahansa, heittää kultansa tunkiolle eikä koskaan ole tunteva elämän oikeata arvoa.

Minua vastaan väitetään epäilemättä, että sellaiset huvitukset ovat tarjona jokaiselle ja ettei tarvitse olla rikas, niitä itselleen hankkiakseen. Siihen juuri olen tahtonut tullakin. Meidän on hauska silloin kun tahdomme. Ennakkoluulot yksin tekevät kaiken vaikeaksi ja karkottavat meiltä onnen, ja on sata kertaa helpompi *olla* onnellinen, kuin *näyttää* onnelliselta. Mies, jolla on makua ja joka tahtoo antautua oikeaan nautintoon, voi erinomaisen hyvin tulla toimeen ilman rikkautta; hänelle riittää, että on vapaa ja oma valtiaansa. Jokainen, jolla on hyvä terveys ja jolta ei puutu tärkeimpiä elintarpeita, on tarpeeksi rikas: tämä on Horatiuksen *aurea mediocritas*. [157] Te, joiden raha-arkut ovat täydet, hakekaa siis joku muu käyttämistarkoitus rahoillenne; nautintoa se ei voi teille hankkia. Émile ei ole *tietävä* tätä kaikkea paremmin kuin minä; mutta kun hänen sydämensä on puhtaampi ja terveempi, on hän sen *tunteva* paljoo paremmin, ja jokainen maailmassa tekemänsä havainto on hänessä tätä vakaumusta vahvistava.

Täten viettäessämme aikaamme etsimme alati Sophieta; emmekä häntä löydä. Onkin ollut tärkeätä, ettei häntä niin pian ole löydetty, ja olemmekin etsineet häntä sieltä, mistä varmasti tiesin, ettei hän ollutkaan löydettävissä. [158]

Mutta nyt on viimein se hetki tullut, jolloin kiire tässä suhteessa on tarpeen. Nyt on aika etsiä häntä todenteolla, muuten on pelkääminen, että Émile hankkii itselleen vaimon, jota luulee oikeaksi, mutta että hän vasta liian myöhään huomaa erehdyksensä. Hyvästi siis, Pariisi, sinä kuuluisa kaupunki, sinä nielun, savun ja loan kaupunki, jossa naiset eivät enää usko kunniallisuuteen eivätkä miehet hyveeseen. Hyvästi, Pariisi; me etsimme rakkautta, onnea, viattomuutta, emmekä siis koskaan ole olevat tarpeeksi kaukana sinusta.

VIIDES KIRJA.

Nyt olemme saapuneet nuoruudentiän viimeiseen kehityskauteen, mutta emme vielä ole päässeet vaikeuksien ratkaisuun.

Miehen ei ole hyvä olla yksin. Émile on mies; olemme luvanneet antaa hänelle naistoverin; meidän on pitäminen lupauksemme. Tämä toveri on Sophie. Mutta missä on hänen olopaikkansa? Mistä olemme hänet löytävät? Löytääksemme hänet, tulee meidän hänet tuntea. Kun ensin otamme selville millainen hän on, voimme saada paremman käsityksen hänen olopaikastaan. Ja kun viimein olemme hänet löytäneet, ei kaikki vielä siltä ole tehty. "Koska nuori jalosukuinen herramme", sanoo Locke, "on valmis naimaan, on aika jättää hänet lemmittynsä luo." Tähän päättyy hänen teoksensa. Minulla puolestani ei ole kunnia kasvattaa nuorta jalosukuista herraa, ja varon siis tässä suhteessa noudattamasta Locken esimerkkiä.

Sophie eli Nainen.

Sophien tulee olla nainen, kuten Émile on mies; s.o. hänellä tulee olla kaikki ne ominaisuudet, jotka

ovat sopivat ja olennaiset hänen suvulleen ja sukupuolelleen, niin että hän sekä aineellisessa että henkisessä suhteessa kykenee täyttämään paikkansa. Tutkikaamme siis aluksi hänen ja meidän sukupuolen yhtäläisyyksiä ja erilaisuuksia.

Kaikessa, mikä ei koske sukupuolta, nainen on mies; hänellä on samat elimet, samat tarpeet, samat kyvyt. Hänen ruumiinkoneistonsa on rakennettu samalla tavoin, sen eri osat ovat samat ja niiden käyttäminen on sama; ääripiirteet ovat samat; ja tarkastettakoon molempia miltä kannalta tahansa, eroavat ne toisistaan ainoastaan enemmyyden tai vähemmyyden nojalla.

Kaikessa, mikä on yhteydessä sukupuolen kanssa, naisessa ja miehessä on kaikkialla yhtäläisyyksiä ja erilaisuuksia; vaikeus verrata niitä toisiinsa johtuu vaikeudesta ratkaista mikä kummankin ominaisuuksissa koskee sukupuolta, mikä ei. Vertailevan anatomian avulla, jopa pintapuolisen tarkastuksen jälkeen huomaa yleisiä erilaisuuksia, jotka eivät ollenkaan näy perustuvan sukupuoleen; mutta itse teossa ne siihen perustuvat, vaikka tämä yhteys johtuu syistä, joita emme kykene huomaamaan. Emme edes tiedä kuinka pitkälle tämä yhteys voi ulottua; ainoa, minkä voimme tietää, on se, että kaikki mikä heissä on yhdenlaista, johtuu suvusta ja että kaikki, mikä heissä on erilaista, johtuu sukupuolesta. Tarkastaessamme miestä ja naista tältä kaksinaiselta näkökannalta huomaamme heissä niin paljon yhtäläisyyttä ja niin paljon päinvastaisia ominaisuuksia, että kenties on luonnon suurimpia ihmeitä, että se on tuottanut kaksi niin yhtäläistä ja samalla niin erilaista olentoa.

On välttämätöntä, että nämä yhtäläisyydet ja erilaisuudet vaikuttavat moraaliin. Tämä johtopäätös on selvä ja kokemuksen kanssa yhtäpitävä. Se osottaa samalla miten mieletöntä on väitellä eri sukupuolien etevämmyydestä tai yhdenarvoisuudesta. Onhan kumpikin sukupuoli siinä suhteessa täydellisempi, että se noudattaen omaa omituista määräystään toteuttaa luonnon tarkoituksia, kuin siinä, että se koettaisi olla toisen sukupuolen kaltainen. Siinä, mikä niille on yhteistä, ne ovat yhdenveroiset, siinä, missä ne eroavat toisistaan, niitä ei ollenkaan voi verrata toisiinsa. Täydellinen nainen ja täydellinen mies eivät saa olla toistensa kaltaiset enempää henkisiltä lahjoiltaan kuin kasvoiltaan; ja kun on täydellisyydestä kysymys, ei enemmyydestä eikä vähemmyydestä voi olla puhetta. Yhdistyneinä kumpikin sukupuoli toimii yhteistä tarkoituspäätä varten, mutta kumpikin eri tavalla. Tästä erilaisuudesta johtuu ensimmäinen havaittava ero niiden siveellisten suhteiden välillä. Toisen tulee olla toimiva ja vahva, toisen vaikutuksenalainen ja heikko; on välttämätöntä, että toinen tahtoo ja voi panna tahtonsa täytäntöön, riittää, että toinen on myöntöväinen.

Jos hyväksyy tämän periaatteen, seuraa siitä, että nainen on luotu erityisesti miellyttämään miestä. Se seikka, että miehenkin puolestaan tulee miellyttää naista, ei ole niin suoranaisesti välttämätöntä. Miehen ansio on hänen voimansa, ja hän miellyttää yksinomaan sen nojalla. Tosin ei tässä vielä ilmaannu rakkauden laki, mutta sen sijaan luonnon laki, joka on rakkauttakin aikaisempi.

Jos nainen on luotu miellyttämään ja alistumaan, tulee hänen tehdä itsensä rakastettavaksi miehelle eikä suinkaan häntä vastenmielisesti kiihottaa. Naisen mahti on hänen sulossaan, ja sulonsa avulla tulee hänen pakottaa miestä muistamaan ja käyttämään voimaansa. Varmin keino elähyttää tätä voimaa on kiihottaa sitä vastustuksen muodossa. Silloin itserakkaus yhtyy haluun, ja edellinen riemuitsee siitä voitosta, jonka jälkimäinen on sille tuottanut. Siitä johtuvat hyökkäys ja puolustus, toisen sukupuolen rohkeus ja toisen ujous ja lisäksi se siveys ja häveliäisyys, jonka luonto antoi heikolle aseksi, jotta hän sillä voittaisi voimakkaan.

Kukapa voisi olla sitä mieltä, että luonto erotuksesta olisi kummallekin sukupuolelle määrännyt aivan samanlaisen lähenemisen ja että se sukupuoli, joka ensiksi on tuntenut halua, myöskin ensiksi sitä osottaisi? Tämä olisi hyvin nurinkurinen johtopäätös. Koska yrityksellä on niin erilaiset vaikutukset kumpaankin sukupuoleen nähden, niin olisiko luonnollista, että kumpikin siihen antautuisi yhtä rohkeasti? On otettava huomioon, että kummankin osanotto on niin erilainen, ja että, ellei pidättävyisyys velvottaisi toista samanlaiseen kohtuullisuuteen kuin mihin luonto velvottaa toista, molempien perikato olisi seurauksena ja ihmissuku kuolisi sukupuuttoon juuri niiden keinojen vaikutuksesta, joiden on määrä sitä ylläpitää. Sitäpaitsi on naisten helppo kiihottaa miesten aistillisuutta ja puhaltaa heidän sydämessään liekki jo melkein sammuneen tunteen kipinästä. Jos nyt maan päällä olisi joku niin onneton ilmanala, jossa ajattelijat olisivat karkottaneet tuon pidättävyisyyden, niin varsinkin kuumissa ilmanaloissa, missä syntyy enemmän naisia kuin miehiä, miehet naisten orjuuttamina viimein joutuisivat heidän himonsa uhriksi ja huomaisivat heikkenevänsä ja syöksyvänsä kuolemaansa kohti, voimatta millään tavoin puolustautua.

Eläinten naaraila ei ole samaa häveliäisyyttä. Mutta niillä ei myöskään ole tuota rajatonta himoa, jonka ehkäisijänä tuo häpy on. Niiden himo johtuu vaan niiden tarpeesta; niin pian kuin tämä tarve on tyydytetty, himo lakkaa. Ne eivät karkota luotaan urosta teeskentelystä, vaan täydellä todella. Niiden menettely on vallan päinvastainen kuin Augustuksen[159] tyttären, ne eivät enää ota laivaan ainoatakaan matkustajaa, kun laivalla jo on lastinsa. Kun ne ovat vapainakin, niiden myöntöväisyys on lyhytaikainen ja ohimenevä. Vaisto sekä niitä kiihottaa että pidättää. Mikähän naisissa korvaisi tätä

negatiivista vaistoa, jos heiltä riistetään heidän kainoutensa? Jos rupeaisi odottamaan siksi, kunnes he eivät enää huolisi miehistä, saisi odottaa siksi, kun eivät miehet heidän suhteensa enää voisi aikaansaada mitään.

Korkein olento on tahtonut joka suhteessa antaa ihmissuvulle etusijan. Antaessaan miehelle rajattomia pyyteitä hän on samalla antanut hänelle niitä järjestävän lain, jotta hän olisi vapaa ja itse itseänsä hillitsisi; rajattomiin intohimoihin se yhdisti hallitsevan järjen. Virittäessään naisessa suunnattomia himoja, on hän näiden himojen ohella antanut hänelle hävyntunteen, joka niitä hillitsee. Päällepäätteeksi hän vielä on määrännyt noiden taipumusten hyvästä käyttämisestä todellisen palkinnon, nimittäin sen mielihyvän, jonka siveellinen mieliala tuottaa, kun se on tullut tekojamme hallitsevaksi. Kaikki tämä mielestäni täydelleen vastaa eläinten vaistoa.

Joko sitten nainen tuntee samaa halua kuin mies tai ei, joko hän tahtoo sitä tyydyttää tai ei, niin hän kuitenkin aina työntää miestä luotaan ja puolustautuu joskohta tämä ei aina tapahdu yhtä voimakkaasti, eikä siis myöskään aina yhtä hyvällä menestyksellä. Jotta hyökkääjä pääsisi voitokkaaksi, täytyy hätyytetyn sitä sallia tai suorastaan käskä. Sillä kuinka monta taitavaa keinoa naisella onkaan pakottaakseen hyökkääjää käyttämään kaikkia voimiaan. Vapain ja suloisin kaikista toimituksista ei siedä mitään todellista pakollisuutta; luonto ja järki sitä vastustavat: luonto siten, että se on antanut heikommalle riittävästi voimaa tekemään tarpeen vaatiessa vastarintaa, järki taas siten, että se pitää varsinaista väkivallantekoa mitä raaimpana tekona ja samalla tarkoituspäätöksensä vastustavimpana. Sillä sellaiseen ryhtyessään mies julistaa sodan naistoverilleen ja oikeuttaa häntä puolustamaan persoonaansa ja vapauttansa ahdistajan hengenkin uhalla, ja nainen toiselta puolen yksin on sen tilan arvostelija, jossa hän kulloinkin on. Ei yhdelläkään lapsella olisi isää, jos jokainen mies voisi vaatia itselleen isänoikeuksia.

Kolmas seuraus molempien eri sukupuolten ominaisuuksista on se, että vahvempi on näennäisesti valtiasta, mutta että hän itse teossa on riippuvainen heikommasta. Ja tämä ei johdu säädyttömästä liehakoimishalusta eikä suojelijan ylpeämielisestä jalomielisyydestä, vaan luonnon muuttumattomasta laista, joka on tehnyt naiselle helpommaksi kiihottaa haluja kuin miehelle niitä tyydyttää ja sentähden saattaa jälkimäisen tahtoen tai tahtomattaan riippuvaiseksi edellisen suostuvaisuudesta, niin että miehen täytyy vuorostaan koettaa naista miellyttää, jotta nainen suostuisi siihen, että mies esiintyy vahvempana. Näin ollen on miehelle miellyttävintä hänen päästessään voitolle se epäily, onko heikkous väistynyt voiman edestä, vai onko naisen tahto todella alistunut. Tavallisesti nainen on niin viekas, että ylläpitää tätä epävarmuutta. Tämä naisten henkinen ominaisuus vastaa täydellisesti heidän ruumiinrakennettaan. Kaukana siitä, että punastuisivat heikkouttaan, he päinvastoin pitävät sitä kunnianaan. Heidän heikot lihaksensa ovat vastustusvoimaa vailla; he teeskentelevät etteivät voi nostaa mitään keveimpiä taakkoja. He häpeisivät jos olisivat vahvemmat. Miksi? Ei ainoastaan sentähden, että tahtovat näyttää hennoilta, vaan viekkaan varovaisuuden vuoksi. He tahtovat jo edeltäpäin hankkia itselleen puolustusyhtiä ja oikeuden tarvittaessa olla heikkoja.

Paheidemme kautta saavuttamamme kokemus on suurella määrällä tässä suhteessa muuttanut meidän vanhastaan vakaantuneet mielipiteemme, eikä kukaan enää puhu väkisinmakaamisesta, siitä perin kun se on käynyt niin vähän tarpeelliseksi ja kun miehet eivät sitä enää ota lukuun.[160] Sitä vastoin väkisinmakaaminen on hyvin tavallinen kreikkalaisten ja juutalaisten muinaisuudessa. Siihen aikaan näet vallitsi mielipiteissä luonnollinen yksinkertaisuus, jonka ainoastaan irstailun tuottama kokemus on voinut kukistaa. Se että meidän päivinäme esiintyy harvemmin väkisinmakaamisia ei suinkaan johdu siitä, että miehet olisivat pidättäytyvämpiä, vaan siitä, että ihmiset tätä nykyä ovat vähemmän herkkäuskoisia, niin että sellainen valitus, joka ennen muinoin olisi pannut yksinkertaisen kansan uskomaan valituksen aiheeseen, ei meidän päivinäme voisi muuta kuin nostaa ivaajien naurun; senvuoksi on edullisempaa vaieta. Viidennessä Moseksen kirjassa mainitaan laki, joka määräsi että raiskattu tyttö oli rangaistava yhdessä viettelijän kanssa, jos rikos oli tapahtunut kaupungissa; mutta jos se oli tapahtunut maalla tai syrjäisissä paikoissa, oli mies yksin rangaistava. "Sillä", sanoi laki, "tyttö huusi apua, mutta häntä ei kuultu." Tämä suosiollinen selitys opetti naisille, etteivät antaneet yllättää itseään julkisissa vilkasliikkeisissä paikoissa.

Tämä mielipiteiden erilaisuus ei ole ollut vaikuttamatta tapoihin. Uudenaikuinen mielistely on seuraus siitä. Kun miehet ovat huomanneet että heidän huvinsa on riippuvaisempi kauniin sukupuolen tahdosta, kuin mitä he olivat luulleetkaan, ovat he kietoneet tämän tahdon mielisteleväällä kohteliaisuudella, josta kauniimpi sukupuoli on antanut heille runsaan korvauksen.

Näette miten aineellisista seikoista huomaamattaan johtuu siveellisiin seikkoihin ja miten sukupuolten aistillisesta yhtymisestä vähitellen syntyvät mitään viehkeimmät rakkaudenlait. Naiset eivät ole saavuttaneet valtaansa sentähden, että miehet sitä ovat tahtoneet, vaan sentähden, että luonto niin tahtoo; heillä oli jo tuo valta, ennenkuin näyttivät sitä harjottavankaan. Saman Herkuleksen, joka kuvitteli viettelevänsä Thespiituksen viisikymmentä tytärtä, oli pakko kehretä Omfalen luona, ja väkevä Simson ei ollut yhtä vahva kuin Delila. Tämä valta kuuluu naisille, eikä sitä saata heiltä riistää

silloinkaan, kun he sitä väärinkäyttävät. Jos he yleensä voisivat sen menettää, olisivat he jo aikoja sitten sen menettäneet.

Mitä sukupuolen seurauksiin tulee, ei ole olemassa mitään yhtäläisyyttä eri sukupuolten välillä. Mies on mies ainoastaan muutamina hetkinä, nainen taas on nainen koko elämänsä ajan tai ainakin koko nuoruutensa ajan. Kaikki kiinnittää hänet lakkaamatta hänen sukupuoleensa, ja voidakseen hyvin täyttää sen vaatimukset, on hänellä tarpeen niitä vastaava ruumiinrakenne. Raskautensa aikana on hänen velvollisuutensa varoa itseään, lapsivuoteessa ollen hän tarvitsee lepoa, hänen tulee viettää mukavaa, paikallaolijan elämää voidakseen imettää lapsiaan. Voidakseen niitä kasvattaa hänen tulee olla kärsivällinen ja lempeä, hänellä tulee olla intoa ja kiintymystä, jota ei mikään voi masentaa. Hän on yhdyssiteenä lasten ja isän välillä, hän yksin saattaa isän lapsia rakastamaan ja luo häneen sen luottavaisuuden, että he todella ovat hänen omia lapsiaan. Kuinka paljon hellyyttä ja huolta pitää vaimolla olla ylläpitääkseen perheen yhteyttä! Ja päällepäätteeksi ei tämä kaikki saa olla hyveestä johtunutta, vaan vapaasta taipumuksesta, jonka puuttuessa ihmiskunta pian kuolisi sukupuuttoon.

Molempien sukupuolten velvollisuuksien ankaruus ei ole eikä voi olla sama. Kun vaimo valittaa miehen tässä suhteessa harjottamaa vääryyttä, hän on väärässä. Sillä tämä erillaisuus ei ole inhimillisen laitoksen tulos, tai ainakaan se ei johdu ennakkoluuloista, vaan johtuu järjestä. Sen sukupuolen, jolle luonto on uskonut lapset arvokkaana omaisuutena hoidettavaksi, tulee myös niistä vastata toiselle sukupuolelle. On kyllä totta ettei kenenkään ole lupa rikkoa uskollisuuttaan, ja jokainen aviomies, joka riistää vaimoltaan hänen ainoan palkkansa ankarista sukupuolensa velvollisuuksista, on vääryyden tekijä ja raaka mies. Muttauskoton vaimo menettelee vielä pahemmin, hän hajottaa perheen ja katkaisee kaikki luonnon siteet; antamalla miehelleen lapsia, jotka eivät ole hänen omiaan, hän pettää molempia ja lisää uskottomuuttaan valapattoisuudella. On vaikeata huomata mikä epäsäännöllisyys ja rikos ei johtuisi mainitusta rikoksesta. Tuskin on olemassa kauheampaa tilaa maailmassa kuin onnettoman perheenisän tila, hänellä kun ei ole luottamusta vaimoonsa ja hän kun ei rohkene antautua sydämensä viehkeimpien tunteiden valtoihin, epäillen syleillessään lastansa syleilevänsä toisen lasta, toisen, joka on hänen häpeänsä takaaja ja hänen omien lastensa omaisuuden ryöstäjä. Mitä muuta silloin on perhe kuin salaisten vihollisten seura, jonka jäsenet rikollinen vaimo yllyttää toisiaan vastaan pakottaen heidät toisiaan muka rakastamaan.

Ei siis riitä, että vaimo on uskollinen, vaan on tärkeitä että myöskin hänen miehensä, hänen läheiset sukulaisensa ja kaikki ihmiset pitävät häntä uskollisena. On tärkeitä, että hän on huomaavainen, vaatimaton, säädyllinen, ja että hänellä muiden tietoisuudessa samoin kuin omassatunnossaan on todiste hyveestään. Jos isän tulee rakastaa lapsiaan, on välttämätöntä, että hän kunnioittaa heidän äitiään. Tästä syystä kuuluu hyveellisuuden ulkonainen mainekin naisen velvollisuuksiin, tehden kunniallisuuden ja hyvän huudon yhtä välttämättömiksi kuin siveydenkin. Näistä periaatteista sekä sukupuolten erillisuudesta johtuu uusi velvollisuuden ja sopivan käytöstävän aihe, joka etenkin naisille määrää käyttäytymisen, tapojen ja ryhdin mitä huolellisinta noudattamista. Se, joka umpimähkään väittää, että molemmat sukupuolet ovat samanlaisia ja että niiden velvollisuudet ovat samat, eksyy turhiin laverteluihin eikä itse teossa väitä mitään pätevää, ellei ole vastannut yllä esitettyihin seikkoihin.

On varsin mukava tapa järkeillä, kun tuo esiin poikkeuksia vastauksena niin yleisiin ja hyvin perusteltuihin lakeihin. Eiväthän naiset aina synnyttävät lapsia, näin huomautetaan. Se on totta; mutta heidän varsinainen kutsumuksensa on lasten synnyttäminen. Kuinka! Koska maailmassa on satanen suuria kaupunkeja, joissa naiset irstaan elämänsä vuoksi synnyttävät ainoastaan vähän lapsia, väitätte naisten tehtävän yleensä olevan synnyttää vähän lapsia! Mitä tulisikaan kaupungeistamme, elleivät etäiset maaseudut, missä naiset elävät yksinkertaisemmin ja siveämmin, korvaisi kaupunkilaisnaisten hedelmättömyyttä? Sangen monessa maakunnassa pidetään vaimoja, jotka ovat synnyttäneet ainoastaan neljä tai viisi lasta, varsin vähän hedelmällisinä.[161] Muuten se seikka ei muuta asiaa, että sillä tai sillä vaimolla on vähän lapsia. Nainen ei siltä ole vapautettu äidinvelvollisuudestaan ja luonnon ja tapojen tulee yleisten lakien muodossa tämän velvollisuuden täyttämystä edistää.

Vaikka naisen raskaudentilojen välillä kuluisikin niin pitkä aika kuin tavallisesti oletetaan, niin voisiko nainen vaaratta niin äkkiä muuttaa elintapansa vallan päinvastaiseksi? Saattaako hän tänään olla imettäjä ja huomenna sotijatar? Saattaako hän muuttaa luonnonlaatuaan ja taipumuksiaan samoin kuin kameleontti muuttaa väriään? Voiko hän äkkiä hiljaisesta turvapaikastaan ja perheaskareistaan siirtyä pois ja panna itsensä alttiiksi ra'alle ilmalle, kovalle työlle, vaivoille, sodan vaaroille? Saattaako hän olla milloin pelokas,[162] milloin rohkea, milloin taas heikko, ja milloin vahva? Kun jo Pariisissa kasvatetut nuoret miehet vaivoin voivat kestää sotapalvelusta, niin voivatko silloin naiset, jotka eivät koskaan ole sietäneet auringon paahtavia säteitä ja jotka tuskin osaavat marssia, kestää sota-ammattin vaivoja, vietettyään viisikymmentä vuotta hemmoteltua elämää? Astuvatko he tähän raskaaseen ammattiin iässä, jolloin miehet jo sen jättävät?

On maita, joissa vaimot synnyttävät lapsia melkein ilman kipuja ja ravitsevat lapsiaan melkein

vaivatta. Tämän myönnän; mutta näissä maissa miehet joka säällä käyvät puolialastomina, kaatavat villipetoja, kantavat venettä kuin matkalaukkuja, kulkevat metsästysretkillään seitsemän tai kahdeksan sadan peninkulman päässä kodistaan, nukkuvat taivasalla ja paljaalla maalla, kestävät uskomattomia vaivoja ja ovat monta päivää syömättä. Kun naiset tulevat vahvoiksi, miehet tulevat vielä vahvemmiksi. Kun miehet veltostuvat, naiset veltostuvat vielä suuremmassa määrässä. Jos molemmat sukupuolet aina samalla tavoin muuttuvat, on ero aina sama.

Teoksessaan "Valtio" Plato määrää naisille samat ruumiinharjoitukset kuin miehille; tämän hyvin ymmärrän. Sillä kun hänen kuvittelemassaan valtiossa ei pitänyt olla mitään yksityisiä perheitä, ja kun hän ei enää tietänyt mitä tehdä naisilla, oli hänen pakko tehdä heistä miehiä. Tämä etevä nero oli kaiken laskenut ja edeltäpäin arvannut ja syrjäytti siten vastaväitteen, jota kenties ei kukaan olisi ajatellutkaan hänelle tehdä; mutta hän on huonosti kumonnut sen vastaväitteen, joka hänelle todella on tehty. En tässä puhu tuosta luullusta naisten yhteisomistamisesta. Tämä moite on usein lausuttu Platosta, mutta se ei todista muuta kuin että sen lausujat eivät koskaan ole lukeneet häntä. Minä puhun tässä tuosta yhteiskunnallisesta sekaannuksesta, joka kaikkialla toisiinsa sekoittaa eri sukupuolet kaikissa heidän toimissaan ja töissään ja joka epäilemättä synnyttää mitä sietämättöimpiä väärinkäytöksiä. Puhun mitä viehkeimpien luonnollisten tunteiden tukehuttamisesta, jotka uhrataan teennäiselle tunteelle, mikä ei ilman niitä ollenkaan voisi kestää. Onhan välttämätöntä että luonnolliset keinot solmivat sydämen sopimusten siteitä. Onhan se rakkaus, jota tunnemme omaisiamme kohtaan, sen rakkauden perustus, jota olemme velkapäät tuntemaan valtiota kohtaan. Kiintyyhän sydän tuon pienen isänmaan kautta, joka on perhe, suureen isänmaahan. Ovathan hyvä poika, hyvä aviomies ja hyvä isä myöskin hyviä kansalaisia!

Niin pian kuin on todistettu, etteivät mies ja nainen ole eivätkä voi olla samalla tavoin luodut, ei luonteen eikä ruumiinrakennuksen puolesta, seuraa tästä, ettei heillä pidä olla samanlaista kasvatusta. Noudattamalla luonnon ohjausta heidän tulee toimia sopusuhtaisesti toistensa kanssa, mutta heidän ei pidä tehdä vallan samoja seikkoja. Heidän työnsä päämäärä on sama, mutta itse heidän työnsä ovat erilaiset ja siis myös niitä ohjaavat harrastukset. Koetettuamme kehittää luonnonmukaista miestä, koettakaamme nyt tarkastaa miten on kasvatettava se nainen, joka tälle miehelle sopii, jotta tehtävämme ei jäisi puolinaiseksi. Se, joka aina tahtoo saada hyvää opastusta, seuratkoon aina luonnon viittauksia. Kaikkea, mikä on sukupuolelle olennaista, on pidettävä luonnon tekona ja sellaisena kunnioitettava. Toistatte yhtenäin: naisilla on se ja se vika, jota meillä ei ole; mutta ylpeytenne teitä pettää. Nuo ominaisuudet olisivat todella miehellä vikoja, naisilla ne ovat avuja. Kaikki kävisi huonommin, ellei hänellä niitä olisi. Estäkää nämä luullut viat menemästä liiallisuuksiin, mutta varokaa niitä hävittämästä.

Naiset omasta puolestaan eivät väsy huutamasta että me miehet kasvatamme heidät turhamielisiksi ja keikaileviksi ja että koetamme alati huvitella heitä lapsellisuuksilla, ollaksemme helpommin heidän valtiaitaan. He tahtovat sälyttää meidän niskoillemme ne viat, joista heitä syytämme. Kuinka mieletöntä! Mistä ajasta alkaen siis miehet sekaantuvat tyttöjen kasvatukseen? Kukapa estää äitejä kasvattamasta tyttöjään niin kuin haluavat? Tyttöillä ei ole ylempiä oppikouluja: suuri vahinko! Suokoon Jumala ettei pojillakaan niitä olisi, silloin hekin saisivat järkevemmän ja kunniallisemman kasvatuksen. Kukapa pakottaa tyttäriänne menettämään aikansa turhanpäiväisyyksiin? Kuka pakottaa heitä vasten tahtoaan hukkaamaan puolet elämänsä pukuhommiin, samoin kuin heidän äitinsä tekevät? Kuka estää äitejä kasvattamasta heitä oman mielensä mukaan tai antamasta muiden heitä kasvattaa? Onko meidän syyimme, että he meitä miellyttävät, kun ovat kauniita, että heidän armaat katseensa meidät lumoavat, että heidän äideiltään oppimansa taito meitä kiehtoo ja miellyttää, että kernaasti näemme heidät maukkaasti puettuina, että vastustamatta annamme heidän käyttää niitä aseita, joiden avulla he meidät valtaavat? No hyvä, päättäkää sitten kasvattaa heitä samoin kuin miehiä; he siihen kyllä kernaasti suostuvat! Kuta enemmän he koettavat olla miesten kaltaisia, sitä vähemmän he miehiä voivat hallita; silloin vasta miehet tulevat olemaan oikeita valtiaita.

Kaikki ne ominaisuudet, jotka ovat yhteiset molemmille sukupuolille, eivät ole niille tasamääräisesti jaetut; mutta kokonaisuudessaan ne toisiansa täydentävät. Naisella on suurempi arvo naisena, vähempi arvo, kun hän tahtoo näytellä miestä. Hän on kaikkialla etusijassa, missä hän saattaa oikeutensa voimaan; kaikkialla, missä hän tahtoo anastaa miesten oikeudet, hän on miestä alempana. Tätä yleistä totuutta saattaa ainoastaan poikkeuksia esiintuomalla koettaa kumota, kuten kauniin sukupuolen ritarillisilla puolustajilla alituisesti on tapana tehdä.

Jos naisissa kehittää miehenominaisuuksia ja laiminlyö heille olennaiset ominaisuudet, ilmeisen selvästi heille tuottaa vahinkoa. Viekkaat naiset tämän huomaavatkin liian hyvin, antaakseen itseään tässä suhteessa pettää. Koettaessaan omistaa miesten etevä ominaisuuksia he eivät luovu omista eduistaan. Mutta tästä seuraa, etteivät he voi hyväkseen käyttää kumpiakaan, ne kun eivät ole yhdistettävissä, joten naiset menettävät puolet arvoaan, kun eivät kehittä tarpeeksi omia hyviä ominaisuuksiaan, eivätkä täydelleen voi kohota miesten kehityskannalle. Usko minua, sinä arvostelukykyinen äiti, äläkä koeta tyttärestäsi kasvattaa kunnan miestä, ikäänkuin tahtoisit syyttää

luontoa valheellisuudesta; kehittä hänet sitävastoin kunnialliseksi naiseksi, ja voit olla varma siitä, että tämä sekä hänelle että meille miehille on oleva edullisempää.

Seuraako tästä, että nainen on kasvatettava tiedottomuudessa ja että hänen kasvatuksensa on yksinomaan rajoitettava taloudenhoidon tehtäviin? Onko mies ehkä naistoveristaan tekevä palvelijattaren ja onko mies hänen seurassaan riistävä itseltään suloisimman yhteiskunnan tarjoaman viehätysten? Onko mies ehkä, paremmin häntä hallitakseen, estävä hänet mitään tuntemasta ja tietämästä? Onko hän naisesta tekevä todellisen koneen? Ei suinkaan; näin ei luonto ole määrännyt, se kun on antanut naisille niin miellyttävän ja taipuisan älyn. Päinvastoin se tahtoo, että he ajattelevat, arvostelevat, rakastavat, että saavuttavat tietoja ja viljelevät henkisiä lahjojaan, samoin kuin hoitavat ulkomuotoaan. Nämä ovat ne aseet, jotka luonto antaa naiselle, jotta hän niiden avulla korvaisi puuttuvia voimiaan ja ohjaisi miehen voimia. Naisen tulee oppia paljon seikkoja, mutta yksinomaan sellaisia, joiden tunteminen on hänelle hyödyllinen.

Kiinnitinpä huomioni naisen sukupuolen erityiseen tehtävään, tarkastinpa sen taipumuksia, otinpa huomioon sen velvollisuudet, niin näen kaiken osottavan minulle sitä kasvatuksen muotoa, joka naiselle on sopiva. Nainen ja mies ovat luodut toinen toistaan varten, mutta heidän molemminpuolinen riippuvaisuutensa ei ole samanlainen. Miehet näet ovat riippuvaisia naisista halujensa tähden; naiset taas ovat riippuvaisia miehistä sekä halujensa että tarpeidensa tähden. Me miehet tulisimme pikemmin toimeen ilman heitä, kuin he ilman meitä. Jotta heillä olisi välttämättömät tarpeensa, jotta heillä olisi asemansa, täytyy meidän ne heille antaa, täytyy meidän olla halukkaat ne heille antamaan ja lisäksi täytyy meidän pitää, heitä niiden arvoisina. He ovat riippuvaisia meidän arvostelustamme, siitä mielipiteestä, joka meillä on heidän arvostaan, heidän kauneudestaan ja hyveistään. Itse luonnonlain nojalla naiset, omasta puolestaan, kuten myös lastensa puolesta, ovat alttiina miesten arvosteluille. Ei riitä, että he ovat kunnioitusta ansaitsevia, heidän tulee todella olla kunnioitettuja. Ei riitä, että he ovat kauniita, heidän tulee myöskin olla miellyttäviä. Ei riitä, että he ovat viisaita, on välttämätöntä, että he viisaiksi tunnustetaan. Heidän kunniansa ei piile yksinomaan heidän käytöstavassaan, vaan myöskin heidän maineessaan, eikä ole mahdollista, että se nainen, joka suostuu olemaan kunnioittomien naisten kirjoissa, koskaan voisi olla kunniallinen nainen. Mies tehdessään oikein on riippuvainen ainoastaan itsestään ja saattaa uhmata yleistä mielipidettä. Mutta nainen toimiessaan oikein on täyttänyt ainoastaan puolet tehtävästään, ja se, mitä hänestä ajatellaan, on hänelle yhtä tärkeätä kuin se, mikä hän todella on. Tästä seuraa, että naisen kasvatuksen tässä suhteessa tulee olla vastainen miehen kasvatukselle. Yleinen mielipide on hyveen hauta miehillä ja hyveen valtaistuimilla naisilla.

Äitien hyvästä ruumiinrakenteesta riippuu ensin lasten ruumiinrakenne. Naisten huolellisuudesta riippuu miesten ensi kasvatus. Naisista vielä lisäksi riippuvat miesten tavat, intohimot, harrastukset, hovit, jopa onnikin. Koko naisten kasvatuksen tulee siis tarkoittaa heidän suhdettansa miehiin. Miesten miellyttäminen, heidän hyödyttämisenä, heidän rakkautensa ja kunnioituksensa saavuttaminen, heidän kasvattamisensa nuorina, heidän hoitamisensa suurina, heidän neuvomisensa ja lohduttamisensa, heidän elämänsä saattaminen miellyttäväksi ja suloiseksi — siinä naisten velvollisuudet kaikkina aikoina, ja tämä on heille lapsuudesta alkaen opetettava. Ellei pidetä silmällä tätä periaatetta, poistutaan päämäärästä, eivätkä mitkään ohjeet, jotka naisille annetaan, vähintäkään edistä heidän eikä miesten onnea.

Vaikka jokainen nainen tahtoo miellyttää miehiä ja vaikka niin tulee olla, on suuri erotus, tahtooko hän miellyttää kunnan miestä ja todella rakastettavaa miestä, vai noita naisellisia miehiä, jotka häpäisevät omaa sukupuoltaan ja sitä sukupuolta, jota matkivat. Eipä luonto eikä järki saata johtaa naista pitämään miehissä esiintyvistä naisellisista piirteistä, eikä naisen myöskään omaksumalla miesten tapoja pidä koettaa saavuttaa heidän rakkauttaan.

Kun siis naiset hylkäävät sukupuolensa vaatimattoman ja säädyllisen käytöstavan ja omaksuvat noiden houkkiomaisten miesten tavat, niin he kaukana siitä että seuraisivat kutsumustaan, päinvastoin siitä luopuvat ja riistävät itse itseltään ne oikeudet, joita luulevat anastavansa. Jos me olisimme toisenlaiset — näin he sanovat — emme ollenkaan miellyttäisi miehiä. Mutta siinä he täydelleen erehtyvät. Täytyy itse olla houkkio, voidakseen pitää houkkioista. Halu miellyttää tuollaisia narreja todistaa sen naisen makua, joka pyrkii heitä miellyttämään. Ellei olisi olemassa kevytmielisen säädyttömiä miehiä, tuollainen nainen kiireisesti koettaisi sellaisia kehittää, sillä miesten kevytmielisyys on paljon suuremmassa määrin naisten aiheuttamaa, kuin päinvastoin. Se nainen, joka rakastaa oikeita miehiä ja joka tahtoo heitä miellyttää, valitsee tätä tarkoitukseperäänsä vastaavat keinot. Nainen on luonnostaan keikaileva, mutta hänen keikailunsa muuttaa muotoa ja esinettä hänen mielipiteidensä mukaan. Jos järjestämme nämä mielipiteet luonnon mukaisiksi, on nainen saava sen kasvatuksen, joka hänelle sopii.

Pikkutyötöt pitävät jo melkein syntymästä alkaen koreista puvuista. He eivät tyydy siihen, että ovat sieviä, he tahtovat lisäksi, että heidät sieviksi tunnustettaisiin. Huomaa heidän pienimmistkin ilmeistään, että tämä jo aikaisin on heidän huolensa esineenä. Ja tuskin he ovat päässeet siihen ikään,

että kykenevät ymmärtämään mitä heille sanoo, kun heitä voi johtaa puhumalla heille siitä, mitä muut heistä ajattelevat. Jos tätä samaa vaikutinta koetettaisiin sovelletta poikienkin kasvatukseen, kuten ajattelemattomasti kyllä on ehdotettu, ei se heihin vaikuttaisi yhtä voimakkaasti. Jos pojilla näet vaan on riippumattomuutensa ja huvinsa, he varsin vähän huolivat siitä, mitä heistä ajatellaan. Tarvitaan paljon aikaa ja vaivaa, ennenkuin taivuttaa heidät saman lain alaiseksi.

Saakoot tytöt miltä taholta tahansa tämän ensimmäisen opetuksen, niin se on hyvä. Sillä koska ruumis syntyy, niin sanoakseni, ennen sielua, on ensimmäinen kasvatus kohdistettava ruumiiseen. Tämä sääntö koskee tosin molempia sukupuolia, mutta kasvatuksen tarkoitus on kummallakin erilainen. Toisessa sukupuolella on kasvatettava voimaa, toisessa suloutta. Tosin ei ominaisuuksien siltä tule olla yksinomaisia kummallekin sukupuolelle; niiden tulee vaan esiintyä suhteellisesti suuremmassa määrässä toisessa kuin toisessa. Nainen tarvitsee niin paljon voimaa, että voi tehdä kaiken, minkä tekee sulokkaasti; mies taas tarvitsee niin paljon taitavuutta, että tekee kaiken tehtävänsä helposti.

Naisten ylenmääräisestä hemmottelusta saa miestenkin veltostuminen alkunsa. Naisten ei tule olla niin vahvoja kuin miesten, mutta heidän tulee kuitenkin olla vahvoja voidakseen synnyttää vahvoja poikia. Tämän vuoksi on luostareille annettava etusija isänsä kodin rinnalla, edellisissä kun naisoppilailta on yksinkertainen ruoka, mutta paljon ruumiinliikettä, kävelyä ja leikkejä taivasalla kedolla ja puutarhoissa, kun sitä vastoin kodissa työillä on hieno ruoka, ja kun heitä siellä alati vuoroin imarrellaan, vuoroin moititaan, ja he kun alati istuvat äidin valvonnan alaisina hyvin suljetussa huoneessa, eivätkä rohkene nousta, kävellä, puhua, tuskin hengittää, eivätkä saa ainoatakaan vapaata hetkeä leikkiäkseen, hypelläkseen, juostakseen, huutaakseen ja antautuakseen ikänsä luonnollisen vilkkauden valtoihin. Aina heitä joko kohdellaan seurauksiltaan vaarallisella lempeydellä tai väärässä tilassa harjotetulla ankaruudella; ei koskaan menetellä luonnon mukaisesti. Siten nuorison ruumis ja sydän turmellaan.

Spartan tytöt harjottivat, samoin kuin pojat, sotilasleikkejä; heidän tarkoituksensa ei ollut mennä sotaan, vaan se, että kerran voisivat synnyttää poikalapsia, jotka kykenisivät kantamaan sodan vaivoja. Tätä menettelytapaa minä puolestani en hyväksy; ei näet sitä varten, että äidit synnyttäisivät valtiolle sotureita, ole tärkeätä, että he ovat kantaneet kivääriä ja äkseeranneet preussilaiseen tapaan. Mutta yleensä pidän kreikkalaista kasvatustapaa tässä suhteessa luontevana. Nuoret tytöt esiintyivät usein julkisesti, tosin eivät sekaantuneina poikiin, vaan erillään heistä muodostaen oman ryhmänsä. Ei vietetty juuri ainoatakaan juhlaa eikä toimeenpantu uhria eikä muita juhlallisia menoja ilman että nähtiin joukottain etevimpien kansalaisten tyttäriä kukkaseppeleet päässä, laulaen hymnejä, muodostaen tanssi-kuoroja, kantaen koreja, maljoja, uhriantimia, täten tarjoten kreikkalaisten turmeltuneille aisteille viehättävän näyn, joka oli omansa muodostamaan vastapainon heidän säädyttömille voimisteluliikkeilleen. Minkä vaikutuksen tämä tapa tekikään miesten sydämiin, niin se ainakin oli hyödyllinen siinä suhteessa, että se antoi naissukupuolelle hyvän ruumiinrakenteen nuoruudenikässä, tarjoten sille miellyttäviä, kohtuullisia ja terveellisiä ruumiinliikkeitä, ja sen ohella terottaen ja kehittäen sen makua alituisen miellyttämishalun kautta, koskaan panematta sen tapoja alttiiksi.

Niin pian kuin nämä nuoret naiset joutuivat naimisiin, ei heidän enää nähty julkisuudessa esiintyvän. Sulkeutuen koteihinsa he omistivat kaiken huolensa taloudelleen ja perheelleen. Sellainen on se elintapa, jonka luonto ja järki määrää naiselle. Näistä äideistä syntyivätkin mitä terveimmät, vahvimmat ja kaunismuotoisimmat miehet; ja lukuunottamatta muutamia pahamaineisia saaria, on kumoamatonta, että kaikista maailman kansoista, roomalaisetkin niihin luettuina, ei tunneta ainoatakaan, jonka naiset samalla olisivat olleet viisaammat, rakastettavammat, ja suuremmassa määrin yhdistäneet tapojen puhtauden ruumiilliseen kauneuteen kuin muinaisen Kreikan naiset.

Tunnetaan, että avarat vaatteet, jotka eivät vaivanneet ruumista, suuresti olivat omiaan säilyttämään sen kauniin ruumiillisen tasasuhtaisuuden, joka havaitaan kreikkalaisissa kuvapatsaissa, mitkä vielä ovat taiteilijain malleina, kun runneltu luonto on lakannut meidän aikoinamme tuollaisia sopusuhtaisia muotoja luomasta. Kaikkia noita goottilaisia siteitä ja noita monilukuisia kuristusvöitä, jotka joka puolelta pusertavat jäseniämme, he eivät laisinkaan tunteneet. Kreikkalaiset naiset eivät tunteneet kureliivien käyttämistä, jolla meidän naiseimme pikemmin tarvelevät vartalonsa kuin sen oikeata muotoa osottavat. En saata käsittää kuinka tämä väärinkäyttö, joka Englannissa on yltyntynyt vallan uskomattomaksi, ei siellä lopulta saata sukua huononemaan; on varmaa, ettei tämän tavan tuottama huvi todista mitään hyvää makua. Ei suinkaan ole miellyttävää nähdä naista, joka vyötäisiltään on hoikka kuin neuliainen; tämä loukkaa näköaistia ja mielikuvitusta. Vyötäisten hoikkuudella, kuten koko naisen ruumiilla, on suhtansa, mittansa, ja jos siitä poiketaan, se on varmaankin vika. Tämä vika epäilemättä pistäisi silmään alastomassa ruumiissa; kuinka se siis vaatteiden verhoamana voisi olla kaunis?

En rohkene ruveta tutkimaan niitä syitä, joiden nojalla naiset täten itseään panssaroivat. Riippuvat rinnat, pöhötynyt vatsa j.n.e. on sangen epämiellyttävää kahdenkymmenvuotiaalla naisella. Mutta

kolmenkymmenvuotiaalla se ei enää herätä yhtä suurta huomiota. Ja koska ihmisen vasten tahtoaankin joka iässään täytyy olla sellainen, joksi luonto hänet määrää, ja koska miehen silmä tässä suhteessa ei erehdy, nämä puutteellisuudet ovat vähemmän epämiellyttäviä, esiintykööt minkä ikäisessä henkilössä tahansa, kuin neljäkymmenen vuoden ikäisen naisen pyrkimys näyttää pikku tyttöltä. Kaikki, mikä vaivaa ja pakottaa luontoa, on huonon maun merkki. Tämä pitää paikkansa niin hyvin vaatetukseen kuin henkiseen kehitykseen nähden. Elämän, terveyden, järjen ja hyvinvoinnin tunteen tulee käydä ennen kaikkea muuta. Sulo ei viihdy yhdessä pakollisuuden kanssa, hentous ei ole raukeutta, eikä sen tule olla sairas, joka tahtoo miellyttää. Kärsivä herättää sääliä, mutta ilo ja himotseva kiintymys kohdistuvat terveeseen ja kukoistavaan olentoon.

Erisukupuoლისilla lapsilla on paljon yhteisiä huvituksia, ja tämä on luonnollista, sillä onhan aikaihmisilläkin samoja huvituksia. Mutta onpa niillä myöskin erilaiset harrastuksensa. Pojat hakevat liikettä ja melua: rumpuja, hyrröjä ja pieniä rattaita. Tytöt taas pitävät enemmän silmän huvituksista ja sellaisesta, mikä kelpaa koristukseksi: peileistä, jalokivistä, korutavaroista ja etenkin nukeista. Nukke on naissukupuolen erityisen huvin esine. Täten tyttö selvästi osoittaa makuaan, joka on hänen tarkoituseränsä aiheuttama. Vastaiseksi se voi harjoittaa miellyttämisen taitoa ainoastaan ulkonaisen koristelun muodossa; lapset näet eivät kykene tätä taitoa muulla tavoin viljelemään.

Katsokaa miten pikkutyttö kuluttaa päivänsä häärien nukkensa ympärillä, miten hän lakkaamatta muuttaa sille uusia pukuja, pukee ja riisuu sen vaatteet sata kertaa, hakee alati uusia koru-yhdistelmiä, jotka ovat onnistuneita tai epäonnistuneita — vähät siitä. Hänen sormensa ovat vailla taitavuutta, hänen makunsa on kehittymätön, mutta taipumus näyttäytyä nyt jo. Tämän alituisen hyöriän ohella aika kuluu pienokaisen huomaamatta, hetket kiitävät, hän vain ei sitä huomaa, unhottaen ateriansakin. Hänellä näet on suurempi nälkä koristeluun kuin ruokaan. Mutta, sanonette, koristaahan hän nukkeensa eikä itseään. Epäilemättä, hän näkee nukkensa, eikä itseään, hän ei voi tehdä mitään itseään varten; hän kun ei vielä ole kehittynyt naiseksi, ei hänellä ole taitoa eikä voimaa, hänellä ei sanalla sanoen ole itsellään vielä mitään etevyyksiä. Kaikki hänen harrastuksensa keskittyvät nukkeen, hän luo siihen kaiken keikailuhalunsa, mutta ei ole jättävä sitä siihen ainaiseksi; hän näet odottaa sitä hetkeä, jolloin voi olla itse nukkenaan.

Tässä huomaamme siis ensi harrastuksen, joka on vallan selvä ja määrätty. Sitä tulee ainoastaan tutkia ja järjestää. On varmaa, että pienokainen mitä hartaimmin tahtoisit itse osata koristaa nukkeansa, tehdä hihojen nauharuusut, nukkehameen poimureunukset ja pitsit. Mutta kaikessa tässä hän on ankarasti riippuvainen toisten hyväntahtoisuudesta, niin että hänelle olisi paljon mukavampaa turvautua yksistään omaan taitavuuteensa. Tästä johtuu sen opetuksen merkitys, joka hänelle aluksi annetaan; pikkutyttölle ei oikeastaan anneta mitään tehtäviä, hänelle päinvastoin osotetaan hyväntahtoisuutta auttavaisuutta. Todellakin melkein kaikki pienet tytöt vastenmielisesti oppivat lukemaan ja kirjoittamaan; mutta neulaa käyttämään he aina oppivat mielellään. He jo edeltäpäin kuvittelevat olevansa suuria ja ajattelevat mielihyvällä, että heidän saavuttamansa taito kerran on auttava heitä koristamaan itseään.

Kun tämä ensi tie on raivattu, on helppo kulkea eteenpäin: ompelu, koruompelu ja pitsien valmistaminen käy vallan itsestään. Mattojen valmistaminen ja koristelemine ei ole yhtä suuressa määrin heidän mieleensä. Huonekalut ovat näet ulkopuolella heidän harrastuspiiriään, ne kun eivät liikuta heidän omaa persoonaansa, vaan ovat riippuvaiset muiden ihmisten mausta. Mattojen valmistus on naisten työtä; nuoria tyttöjä se ei koskaan ole suuresti huvittava.

Nämä vapaaehtoiset harrastukset helposti voidaan ulotuttaa piirustukseenkin, sillä piirustustaito ei ole vieras aistikkaan pukeutumisen taidolle. Minä puolestani vaan en kehottaisi heille opettamaan maisema- enkä muotokuvapiirustusta. Lehtien, hedelmien, kukkien, laskosverhojen piirustaminen, sanalla sanoen kaiken sellaisen kuvaaminen, joka on omansa koristamaan pukuja, ja lisäksi taito piirtää koristekuoseja, kun ei muita miellyttäviä ole tarjona — tämä piirustustaito mielestäni tytöille riittää. Onhan jo miehille tärkeätä rajoittaa tiedonhankintansa hyödyllisiin asioihin, mutta naisille se on vielä tärkeämpää. Naisten elämä näet, vaikka onkin vähemmän työlästä, on, tai ainakin sen pitäisi olla vielä enemmän kiintynyt heidän erityisiin tehtäviinsä ja erilaisten huolenpitojen täyttämä, niin ettei heidän sovi huvikseen antautua mihinkään mieliyrytykseen, joka on ristiriidassa heidän velvollisuuksiensa kanssa.

Sanokoot ilkkujat mitä tahansa, niin on terve järki molemmille sukupuolille tasan jaettu. Tytöt ovat yleensä oppivaisemmat kuin pojat, jopa heidän suhteensa on käytettävä enemmän auktoriteettia, kuten pian olen osottava. Mutta siitä ei seuraa, että heiltä pitäisi vaatia sellaista, minkä hyötyä he eivät käsitä. Aideiltä siis kysytään taitoa heille näyttää tuota hyötyä kaikessa, minkä heidän tehtäväkseen määräävät. Tämä onkin helpompaa siihen nähden, että tytöissä kehittyy aikaisemmin äly kuin pojissa. Älköön siis tytöille älköönkä pojille opetettako mitään hyödyttöntä joka ei tuota mitään näkyviä hyviä tuloksia ja joka ei edes tee niitä, jotka sitä harjoittavat, muille ihmisille miellyttäväksi. Älköön myöskään opetettako sellaista, minkä hyötyä he eivät nuorena iässään kykene huomaamaan, kun lapsi näet ei voi

edeltäpäin asettua myöhäisemmälle kehitysasteelle. Koska en tahdo että poikien lukutaitoa joudutettaisiin, vielä vähemmän tahdon, että nuoria tyttöjä pakotetaan aikaisin lukutaitoa omistamaan. Ensin näet tulee heille tarkoin selittää mikä hyöty lukutaidosta on. Valitettavasti noudatetaan tätä selitystä annettaessa enemmän aikaihmissen omaa käsitystä asiassa kuin lapsen käsityskykyä. Miksi muuten olisi välttämätöntä, että nuori tyttö niin aikaisin osaisi lukea ja kirjoittaa? Onko hänen heti ryhtyminen taloutta ohjaamaan? Varsin harvat tytöt ovat väärinkäyttämättä tätä arveluttavaa taitoa, ja kaikki tytöt ovat liiaksi uteliaita ollakseen sitä pakotta oppimatta, silloin kun heillä sen oppimiseen on aikaa ja tilaisuutta. Ehkä heidän ennen kaikkea tulisi oppia laskentaa, sillä ei mikään yleensä tarjoa tuntuvampaa hyötyä, ei mikään vaadi pitkälisempää harjaantumista, eikä mikään jätä enempää tilaa erehdyksille kuin laskut. Jos jollekin pikkutyttölle annettaisiin kirsikkoja välipalaksi vasta silloin kun hän olisi suorittanut aritmeettisen laskuesimerkkinsä, takaan että hän pian oppisi laskemaan.

Tunsin nuoren tytön, joka oppi kirjoittamaan aikaisemmin kuin lukemaan ja joka alkoi kirjoittaa neulalla, ennenkuin osasi kirjoittaa kynällä. Hän ei alussa kirjoittanut mitään muuta kuin O-kirjaimen. Hän kirjoitti lakkaamatta suuren ja pienen o:n, kaikenkokoisia o-kirjaimia, jopa niinkin, että kirjoitti pienemmän o:n suuren O:n sisään, ja aina alkaen paperilehden oikeasta reunasta. Onnettomuudeksi hän eräänä päivänä, ollessaan tässä perin hyödyllisessä työssä, näki kuvansa peilissä ja huomasi, ettei tämä pakollinen asento hänelle sopinut, minkävuoksi hän, niinkuin mikäkin Minerva, heitti pois kynänsä eikä enää tahtonut kirjoittaa O-kirjaimia. Hänen veljeänsä ei kirjoittaminen huvittanut enempää kuin häntä itseäänkään, mutta veljeä ei harmittanut ulkomuodolle epäedullinen asento, vaan kirjoittamisen tuottama vaiva. Ryhdyttiin siis toiseen keinoon tytön kirjoittamis-innon palauttamiseksi. Hän oli herkkä- ja turhamielinen eikä kärsinyt, että hänen sisarensa käyttivät hänen liinavaatteitaan. Näihin oli ennen merkitty hänen nimensä; nyt ne jätettiin merkitsemättä. Hänen täytyi siis itsensä oppia tämä taito. On selvää mihin suuntaan asia nyt kehittyi.

Perustelkaa aina ne toimet, jotka määrääte nuorten tyttöjen tehtäviksi, ja antakaa heille aina jotakin toimittamista. Toimettomuus ja itsepäisyys ovat heidän vaarallisimpia vikojaan, ja niistä heidät parannetaan ylen vaikeasti, jos ne kerran ovat päässeet juurtumaan. Tyttöjen tulee olla valppaita ja työteliäitä; mutta tämä ei vielä riitä: heidän tulee aikaisin oppia mukautumaan. Tämä onnettomuus, jos sitä siksi voi sanoa, kun on kysymys naisista, on erottamaton heidän sukupuolestaan, eivätkä he koskaan voi siitä vapautua muuten kuin joutumalla paljon suurempiin kärsimyksiin. Tulevathan he koko ikänsä olemaan mitä hellittämättömimmän ja ankarimman pakkotilan alaisia, nimittäin säädyllisyysvaatimusten alaisia. Heitä tulee siis jo aikaisin harjottaa tähän pakkotilaan, jotta he helposti siihen voisivat mukautua. Tulee aikaisin totuttaa heidät hillitsemään oikkunsa, jotta he oppisivat alistumaan toisen tahtoon. Jos he esim. tahtoisivat alati tehdä työtä, tulisi joskus pakottaa heidät täydelliseen työttömyyteen. Hajamielisyyys, kevytmielisyyys ja huikentelevaisuus ovat vikoja, jotka helposti syntyvät siitä, että heidän lempiharrastuksensa saavat väärän suunnan ja että he aina niitä voivat tyydyttää. Jotta saataisiin tämä erehdys häädetyksi, tulee ennen kaikkea opettaa heidät voittamaan itsensä.

Meidän aikamme mielettömien laitosten takia kunniallisen naisen on lakkaamatta taisteleminen itseään vastaan. Kuitenkin onkin oikein, että tämä sukupuoli saa osansa niistä kärsimyksistä, jotka se tuottaa meille miehille.

Tulee estää tyttöjä ikävystymästä töihinsä ja liiaksi innostumasta huvituksiinsa, kuten tavallista kasvatusta nauttivien tyttöjen laita aina on. He näet, kuten Fénelon sanoo, asettavat toiselle puolelle kaikki ikävät seikat, toiselle kaikki hauskat. Edellinen näistä epäkohdista esiintyy, jos noudatetaan edellämainittuja ohjeita, ainoastaan silloin, kun ne henkilöt, joiden kanssa nuoret tytöt seurustelevat, heitä ikävystyttävät. Pikkutyttö, joka rakastaa äitiään tai ystävätärtään, on koko päivän työskentelevä heidän läheisyydessään ollenkaan ikävystymättä. Pelkkä lörpöttely on korvaava hänelle hänen vaivannäkönsä. Mutta jos hänen kasvattajattarensa on hänelle vastenmielinen, on hän kyllästyvä kaikkeen, minkä näkee edessään. On hyvin harvinaista, että ne tytöt, jotka eivät ihaile äitiään enempää kuin ketään muutakaan maailmassa, kehittyisivät hyvään suuntaan. Mutta sen, joka tahtoo saada selville heidän oikean ajatuksensa, tulee heitä tutkia eikä luottaa siihen, mitä he sanovat; sillä he ovat imartelevia, viekkaita ja osaavat jo aikaisin teeskennellä. Eipä myöskään pidä käskeä heitä rakastamaan äitiään; sillä kiintymys ei johdu velvollisuudentunteesta ja alistuu kaikista vähimmin pakkoon. Äidin kiintymys ja huolenpito ja luonnollinen tottumus saattavat tyttären äitiään rakastamaan, ellei tämä millään lailla herätä tyttäressään vihaa. Itse se pakollinen toimeliaisuuden tila, jossa äiti sopivalla tavalla pitää tytärtään, on vaan omansa tätä kiintymystä vahvistamaan, kun näet riippuvaisuus on naisille luonnollinen tila, ja kun jo tytöt tuntevat olevansa luodut tottelemaan.

Naisilla on tai ainakin tulee olla ainoastaan rajoitettu määrä vapautta. Samasta syystä he liioittelevat sitä vapautta, joka heille myönnetään. Ollen liioittelevia kaikessa he antautuvat huvituksiinsa vielä innokkaammin kuin pojat. Tämä on toinen niistä epäkohdista, joihin äsken viittasin. Tämä ylenmääräinen innostuminen on hillittävä; sillä se on syynä useimpiin naisille olennaisiin paheisiin, kuten esim. oikullisuuteen ja ylenmääräiseen ihailuun, jotka saattavat naisen tänään hehkuvasti

halajamaan esinettä, jota huomispäivänä eivät enää katselekaan. Heidän mieltymyksensä häälyväisyys on yhtä turmiollinen kuin sen liiallisuus, ja kumpikin ominaisuus johtuu samasta alkusyystä. Älkää riistäkö heiltä heidän hilpeyttä, nauruaan, meluamistaan ja vallattomia leikkejään, mutta estäkää heitä siitä, että kyllästyvät toiseen ja sitten täynnä häälyväisyyttä syöksyvät toiseen seikkaan. Älkää salliko, että he yhtenäkin elämänsä hetkenä unhottavat kohtuuden rajoja. Totuttakaa heidät siihen, että heitä keskellä heidän leikkejään keskeytetään ja että he silloin napolisematta ryhtyvät johonkin muuhun. Pelkkä tottumus riittää tässä kohdin, sillä sehän vaan tukee luontoa.

Tästä pakollisuudesta, joka on tullut tottumuksesi, johtuu alistuvaisuus, jota naiset tarvitsevat koko ikänsä, he kun eivät koskaan lakkaa olemasta joko miehistä tai heidän arvosteluistaan riippuvaisia ja kun heidän ei koskaan ole sallittu asettua yläpuolelle näitä arvosteluja. Naisen ensimmäinen ja tärkein ominaisuus on lempeys: ollen luotu tottelemaan niin epätäydellistä olentoa kuin mies, jolla lisäksi usein on niin paljon paheita ja aina ylen paljon vikoja, tulee naisen aikaisin oppia kärsimään vääryyttäkkin ja valittamatta kestävänsä miehensäkin tekemää vääryyttä. Vaimon tulee olla lempeä vähemmän miehensä kuin itsensä vuoksi. Naisten katkeruus ja itsepäisyys aina vaan lisäävät heidän kärsimystään ja kiihottavat heidän miestensä pahaa menettelyä; nämä näet varsin hyvin huomaavat, ettei naisten tällaisilla aseilla tule heitä voittaa. Taivas ei ole tehnyt naisia kietoviksi ja vakuuttaviksi sen vuoksi, että he muuttuisivat toraisiksi; se ei ole tehnyt heitä heikoiksi siinä tarkoituksessa, että he sen avulla anastaisivat itselleen vallan; se ei ole antanut heille heidän vianoa ääntänsä, jotta he sillä miestä parjaisivat; se ei ole muodostanut heidän piirteitään hennoiksi, jotta vihanpurkaus niitä rumentaisi. Kun he suuttuvat, he menevät liian pitkälle; heillä on usein syytä valituksiin, mutta ovat aina väärässä, kun rupeavat torumaan. Jokaisen tulee käyttäytyä sukupuolensa arvoisella tavalla. Liian lempeä mies voi saattaa vaimonsa röyhkeäksi. Mutta ellei mies ole hirviö, niin hänen vaimonsa lempeys on saattava hänet jälleen järkiinsä ja ennemmin tai myöhemmin voittava hänet.

Tytärten tulee aina olla kuuliaisista, mutta äitien ei siltä pidä aina olla leppymättömän ankaroita. Kun tehdään nuori tyttö tottelevaiseksi, ei samalla tarvitse tehdä häntä onnettomaksi. Kun hänet tehdään vaatimattomaksi, ei siltä tarvitse häntä saattaa typeräksi. Päinvastoin minä puolestani en suuttuisi, jos tyttö käyttäisi hieman viekkautta, jos ei suorastaan välttääkseen tottelemattomuutensa rangaistusta, niin ainakin taitavasti välttääkseen itse tottelemispakkoa. Ei ole tarkoitus saattaa hänelle hänen riippuvaisuustunnettaan tuskalliseksi; riittää, että hän tuntee riippuvaisuutensa. Tuollainen taitava viekkaus on luontainen naisille; ja kun olen varma siitä, että kaikki luontaiset taipumukset itsessään ovat hyvät ja oikeutetut, luulen sopivaksi viljellä tätä kuten kaikkia muitakin luontaisia taipumuksia. Tietysti tulee varoa, ettei se kehity liialliseksi.

Tämän huomautuksen oikeuteen nähden vetoan jokaisen tunnollisen havaitsijan arvostelukykyyn. Tosin tässä suhteessa täysikäiset naiset eivät ole lukuun otettavat; sillä pakolliset yhteiskuntaolomme tekevät heille välttämättömäksi älynsä terottamisen. Tarkattakoon sen sijaan tyttöjä, pikkutyttöjä siinä iässä, jolloin he ikäänkuin vasta alkavat elää. Jos heitä verrataan samanikäisiin poikiin, niin jälkimäiset epäilemättä edellisten rinnalla näyttävät kömpelöiltä, saamattomilta, jopa typeriltä. Sallittakoon minun tästä mainita vaan yksi ainoa esimerkki, joka osottaa kokonaan teeskentelemätöntä lapsellista menettelyä.

On yleistä, että kielletään lapsia ruokapöydässä mitään pyytämästä. Luullaan näet parhaaksi kasvatustavaksi sitä, että lasten päähän sullotaan koko joukko turhia käskyjä; ja kuitenkin kysymyksessä olevassa tapauksessa helposti joko myönnetään tai kielletään se ruokalaji, jota lapsi on pyytänyt.[163] Silloin ei tarvitsisi kuolettavasti kiusata lasta, jonka halu tuohon ruokalajiin on toivon kiihottama. Kaikki tuntevat miten taitavasti menetteli eräs nuori poika, joka oli tuon ankaran lain alaisena ja joka sai päähänsä pyytää suoloja, kun hänelle oli unhotettu antaa pöydässä ruokaa, j.n.e. En tahdo väittää, että häntä olisi pitänyt torua siitä, että hän suoraan pyysi suola ja epäsuorasti lihaa. Tuo vanhempien ihmisten laiminlyöminen oli niin julma, etten luule että häntä olisi rangaistu, vaikka hän olisi suorastaan rikkonut määräyksen ja peittelemättä sanonut, että hänen oli nälkä. Mutta mainitsenpa myöskin, miten minun läsnäollessani kuusivuotias tyttö menetteli paljoa vaikeammassa tapauksessa. Hänet näet oli ankarasti kielletty koskaan suoraan tai epäsuorasti mitään pyytämästä, eikä hänen tottelemattomuuttaan olisi lieventänyt se seikka, että hän oli syönyt kaikkia muita ruokalajeja, paitsi yhtä ainoata, jota oli unhotettu hänelle tarjota ja jota hän suuresti halusi syödä.

Saadakseen siis tämän laiminlyöminen korjatuksi pikkutyttö menetteli niin, ettei häntä voitu syyttää tottelemattomuudesta. Hän osotti sormellaan kutakin ruokalajia, sanoen ääneen jokaista niistä näyttäessään: "olen syönyt tuota, olen syönyt tuota." Mutta kun hänen olisi pitänyt osottaa sitä ruokalajia, jota hän ei ollut syönyt, jätti hän sen niin huomattavasti mainitsematta, että eräs pöydässäolijoista tämän poisjättämisen huomasi ja kysyi häneltä: "entä oletko syönyt tuota?" "En ollenkaan", virkkoi hiljaa pieni herkkusuu, luoden katseensa alas. Minun on tarpeetonta lisätä mitään. Verratkaa: tämä juoni on tytön viekkautta; edellä mainittu taas pojan viekkautta.

Kaikki olevainen on hyvää, eikä mikään yleinen laki ole huono. Tämä erityinen naissukupuolelle

annettu viekkaus on varsin kohtuullinen korvaus hänen puuttuvista voimistaan, ja ilman sitä nainen ei voisi olla miehen toveri, vaan vajoaisi hänen orjakseen. Tässä suhteessa omistamansa etevämmyyden nojalla hän pysyy miehen vertaisena ja hallitsee häntä samalla kun häntä tottelee. Naisella on kaikki vastustamassa itseään: miesten viat, oma pelokkaisuutensa ja heikkoutensa; hänen ainoat aseensa ovat hänen viekkautensa ja kauneutensa. Onhan siis oikein ja kohtuullista, että hän niitä molempia kehittää. Mutta kauneus ei ole yleinen lahja; se kuihtuu lukemattomien syiden vaikutuksesta, häviää vuosien mukana, ja lisäksi tottumus heikontaa sen vaikutuksia. Älykkäisyys on yksin tämän sukupuolen oikea apukeino; ei tuo turhamainen älykkäisyys, johon maailmassa pannaan niin paljon arvoa, ja joka ei kykene tekemään elämää onnelliseksi; vaan tuo hänen sukupuolensa henkevä älykkäisyys, taito käyttää hyväkseen miesten älykkäisyyttä ja etevyyksiä. Ei tiedetä kuinka hyödyllinen tämä naisten taito on meille miehillekin, kuinka paljon viehkeyttä se luo eri sukupuolten välisiin suhteisiin, kuinka suuressa määrin se on omansa ehkäisemään lasten vallattomuutta, kuinka paljon se hillitsee raakoja aviomiehiä, kuinka monta sellaista perhettä se pitää kunnossa, jotka muuten hajaantuisivat eripuraisuudesta. Juonittelevat ja häijyt naiset sitä taitoa väärinkäyttävät, sen tiedän; mutta mitä pahe oikeastaan ei väärinkäyttäisi? Älkäämme siis hävittäkö onnen välikappaleita sentähden, että häijyt ihmiset joskus käyttävät niitä vahingoittaakseen muita.

Naiset voivat loistaa kauneilla puvuilla, mutta he voivat miellyttää ainoastaan persoonallisilla ominaisuuksillaan. Kauneissa vaatteissa ei vielä ilmene ihmisen oikea arvo. Usein ne rumentavat sitä henkilöä, joka niihin on pannut liian paljon huolta, ja usein liian silmään pistävät vaatteet saattavat niiden kantajan vähimmin huomatuksi. Nuorten tyttöjen kasvatus on tässä suhteessa vallan nurinkurinen. Heille luvataan korutavaraa palkinnoksi, heidät saatetaan rakastamaan huomiota herättäviä pukimia. "Kuinka hän on kaunis!" näin heille sanotaan heidän pukeututtuaan. Päinvastoin tulisi huomauttaa heille, että näin monet pukineet ja kaunistukset ovat tarpeelliset ainoastaan puutteellisuuksien peittämiseksi, ja että kauneuden oikea voittoriemu johtuu sen omasta, apukeinoista vapaasta säteilystä. Muotikiihko on huonon maun tunnusmerkki; sillä eihän muoti voi muuttaa kasvoja, ja vartalo pysyy aina samana, joten se, mikä sille kerran sopii, aina sille sopii.

Jos näkisin nuoren tytön liaksi koristelevan pukuaan, olisin näyttävänä levottomalta hänen näin ylenmäärin pyntätyn vartalonsa suhteen ja siitä, mitä muut ihmiset hänestä saattaisivat ajatella. Sanoisin: kaikki nämä korupuvut kaunistavat sinua liaksi, se on todella vahinko; tokkohan vartalosi sietäisikään yksinkertaisempaa pukua? Tokko olet tarpeeksi kaunis, ollaksesi vapaa tuosta ja tuosta pukineesta? Ehkäpä hän silloin on oleva ensimmäinen pyytämään, että häneltä riisuttaisiin nuo korupukineet, ja jos niin tapahtuu, luulen olevan syytä hänen menettelyään kiitoksella mainita. Minä puolestani en koskaan kiittäisi nuorta tyttöä niin, kuin silloin, kun hän olisi pukeutunut mitä yksinkertaisimmin. Kun hän on pitävä pukukoruaan ainoastaan miellyttäväisyytensä kohottimena ja ikäänkuin äänettömänä tunnustuksena siitä, että hän miellyttääkseen tarvitsee apukeinoja, hän ei ole oleva ylpeä puvustaan, vaan päinvastoin nöyrä. Ja jos hänellä on tavallista kauniimpi puku ja hän kuulee sanottavan: "Kuinka hän on kaunis!", on tämä arvostelu nostava paheksumisen punan hänen poskilleen.

Muuten on olemassa vartaloja, jotka vaativat pukukorua, mutta sellaisia vartaloja ei ole, jotka vaatisivat ylen upeita koristuksia. Sellaiset komeat puvut, jotka tuottavat vararikon, ovat säädyn eivätkä yksityisen henkilön turhamielisyydestä aiheutuneita ja ne johtuvat yksinomaan ennakkoluuloista. Todellinen keikailu tosin joskus hakee harvinaisia vaikuttavaisuuksia, mutta ei koskaan komeilua. Juno pukeutui paljoa komeammin kuin Venus. "Kun et ole voinut kuvata häntä kauniiksi, olet kuvannut hänet rikkaaksi", sanoi Apelles huonolle maalaajalle, joka oli maalannut Helenan ylen upeapukuisena. Minäkin olen huomannut, että mitä komeimmat puvut ovat usein verhonneet mitä rumimpia naisia; eipä turhamielisyys siis voine löytää sen epäonnistuneempaa kaunistuskeinoa. Antakaa nuorelle tytölle, jolla on makua ja joka halveksii muotia, nauhoja, harsokangasta, musliinia ja kukkia, ja hän on ilman hohtokiviä, koristimia ja pitsejä[164] valmistava itselleen pukineet, jotka saattavat hänet sata kertaa miellyttävämmäksi kuin kaikki muotikauppiaan loistavat koruvaatteet.

Koska se, mikä on hyvää, aina pysyttää arvonsa, ja koska aina tulee olla puettuna niin hyvin kuin suinkin, ne naiset, jotka ymmärtävät millaiset puvut heille sopivat, valitsevat itselleen tuollaiset sopivat puvut eivätkä niitä hevin hylkää. Ja kun he eivät muuta vaatetustaan joka päivä, eivät he alati sitä ajattele, kuten ne, jotka eivät tiedä, minkälaiset vaatteet heidän tulee valita. Oikea huolenpito vaatetuksesta vaatii varsin vähän pukuhuonetemppeja. Nuorilla neitosilla onkin tavallisesti varsin vähän pukuhuone-vehkeitä. Työ ja koulunkäynti täyttävät heidän päivänsä. Lukuunottamatta punaista ihomaalia, jota eivät käytä, ovat he kuitenkin yleensä yhtä huolellisesti, jopa usein aistikkaammin puettuna kuin täysi-ikäiset naiset. Pukeutumistaidon väärinkäyttämistä on tavallisesti väärä käsitys; se johtuu paljon useammin ikävää kuin turhamielisyydestä. Nainen, joka viettää kuusi tuntia peilinsä edessä, tietää varsin hyvin, ettei hän ole paremmin puettu kuin se, joka siinä on hukannut ainoastaan puoli tuntia. Mutta hän on siten saanut kulumaan melkoisen osan ikävää aikaansa, ja on parempi hukata aikaa oman persoonansa hoitamiseen kuin tuntea ikävää kaikesta muusta. Ellei olisi pukuhommia, niin miten saataisiin kulumaan aika päivällisestä kello yhdeksään illalla? Kokoamalla

palvelijattaria ympärilleen pukeutumishommissa häärivä nainen huvittelee itseään tuskaannuttamalla heitä; onhan se jo jotakin. Siten hän myös pääsee näkemästä miestä, jota tapaa ainoastaan tuona iltahetkenä, ja tämä on jo jotakin enempää. Tämän lisäksi tulevat kauppiat, harvinaisuuksien myyjät, ihailijat, pikkukirjailijat, runot, laulut ja lentokirjaset. Ilman pukuhommia ei koskaan näin taitavasti voisi yhdistää näitä kaikkia seikkoja. Ainoa varsinainen hyöty tästä hommasta on se, että tuollainen nainen saa tilaisuuden näyttää ruumistaan hieman enemmän kuin ollessaan puettuna. Mutta tämä etu ei kuitenkaan ole niin suuri, kuin luullaan, ja peilinsä edessä häärivä nainen ei esiinny niin edullisessa valossa kuin hän tavallisesti luulee. Antakaa siis naisille epäröimättä naisen kasvatus; antakaa heidän harrastaa sukupuolensa harrastuksia, mutta kasvattakaa heidät myös siveiksi; oppikoot hoitamaan talouttaan ja olemaan talossaan hyödyllisissä askareissa. Silloin ylellisen upeat puvut itsestään joutuvat unhotuksiin, ja tällaiset naiset pukeutuvat muita aistikkaammin.

Ensimmäinen seikka, jonka nuoret tytöt suuremmiksi kasvaessaan huomaavat on se, etteivät lainatut viehätyskeinot riitä, ellei heillä ole omia viehätyskeinoja. Kauneutta ei kukaan voi itselleen hankkia, eikä nuori ihminen heti kykene omistamaan miellyttävää käytöstapaa. Mutta hän saattaa ainakin koettaa omistaa miellyttävyyttä ulkonaisissa liikkeissään, panna ääneensä imartelevan kaiun, varoa ryhtiään, astua kevyesti, asettua siroihin asentoihin ja kaikkialla esiintyä edullisessa valossa. Ääni laajenee, varmistuu ja tulee sointuvaksi; käsivarret käyvät täyteläiksi, käynti tulee varmemmaksi, ja huomaa, että on olemassa taito tehdä itsensä huomatuksi, miten tahansa onkaan puettuna. Tästä alkaen eivät neula ja taidokkaisuus riitä; uudenlainen taito tulee esiin ja saattaa jo hyödyllisyytensä tuntuvaksi.

Tiedän, että ankarat opettajat eivät sallisi opettaa nuorille tytöille laulua, tanssia eikä mitään muuta miellyttävää taitoa. Tämä tuntuu minusta naurettavalta. Kelle he sitten tahtovat mainittuja seikkoja opetettavan? Ehkäpä pojille? Kummallehan on sopivampaa, miehelle vai naiselle, omaksua tällaista taitavuutta? Ei kummallekaan, näin he tulevat vastaamaan: "Kaikki maalliset laulut ovat rikoksia; tanssi on paholaisen keksintöä; nuorella tytöllä ei pidä olla muuta huvitusta kuin työnsä ja rukouksensa." Omituista huvia kymmenvuotiaalle tytölle! Minä puolestani suuresti pelkään, että kaikki nämä pienet pyhimykset, joita pakotetaan viettämään nuoruutensa rukoilemalla Jumalaa, viettävät nuoruutensa ajan tekemällä kaikkea muuta ja että naituina parhaimpansa mukaan korvaavat sitä aikaa, jonka luulevat tyttöinä menettäneensä. Luulenpa, että tulee ottaa huomioon yhtä hyvin se, mikä sopii kullekin iälle, kuin se, mikä sopii kummallekin sukupuolelle, ja lisäksi ettei nuori tyttö voi elää kuten hänen isoäitinsä, vaan että hänen tulee olla vilkas, innostunut, vallaton, että hänen tulee laulaa, tanssia niin paljon kuin haluaa ja nauttia kaikkia ikänsä viattomia iloja. Liiankin pian on tuleva aika olla hillitty ja omaksua vakavampi ryhti.

Mutta onkohan edes tämä muutos todella välttämättömyyden vaatima? Vai liekö sekin ennakkoluulojemme hedelmä? Pakottamalla kunniallisia naisia täyttämään yksinomaan vakavia velvollisuuksia on karkotettu avioelämästä kaikki, mikä saattaisi tehdä sen miehille miellyttäväksi. Onko ihmeellistä, jos se hiljaisuus, jonka aviomiehet tuntevat vallitsevan ympärillään, heidät karkottaa perheen keskuudesta tai jos he osottavat varsin vähäistä halua astua niin ikävään säätyyn? Luottelemalla kaikkia velvollisuuksia kristinusko saattaa ne mahdottomiksi täyttää ja turhiksi. Kieltämällä naisilta laulun, tanssin ja kaikki seuralämän tarjoamat huvitukset se saattaa heidät nyrpeiksi ja toraisiksi, jopa sietämättömiksi perheessään. Ei ole ainoatakaan uskontoa, jonka tunnustajilla avioliitto olisi niin ankaroiden velvollisuuksien alaisena ja tämä pyhä liitto niin ylenkatsottu kuin kristinusko. On näet niin suuressa määrin estetty naisia tulemasta rakastettaviksi, että on saatettu miehet välinpitämättömiksi. "Näin ei pitäisi olla", kuulen vakuutettavan. Aivan oikein. Mutta minä puolestani väitän, että niin pitää olla, koska kristitytkin ovat ihmisiä. Minä tahtoisin, että nuori englannitar yhtä huolellisesti viljेलisi miellyttäviä taipumuksiaan voidakseen viehättää tulevaa miestä, kuin nuori albanialaisnainen niitä viljelee Ispkhanin haaremia varten. Miehet, näin huomauttaneen joku, eivät suuresti välitä kaikista näistä taipumuksista. Tämän todellakin uskon, jos näitä taipumuksia ei ollenkaan käytetä aviomiehen miellyttämiseksi, vaan viekoittelemiskeinona nuorille irstailijoille, jotka noita taipumuksia häpäisevät. Mutta luuletteko todella, ettei rakastettava ja viisas nainen, jota mainitunlaiset taipumukset kaunistavat ja joka niitä käyttää miehensä huvittamiseksi, lisäisi hänen elämänsä onnea ja ettei hän estäisi miestä, tämän astuttua ulos työhuoneestaan pää väsyneenä, menemästä hakemaan huvituksia ulkopuolella kotiaan? Onko ketään, joka ei olisi nähnyt täten koolla olevia onnellisia perheenjäseniä, joista jokainen osaa kantaa oman kortensa yhteisen hovin kekoon? Jos sellaisia ihmisiä on, sanokoot, eikö tuollaisiin perhehuviin yhdistynyt luottamus ja kodikkaisuus, niiden tarjoama viaton ja tyyni ilo täydelleen korvaa julkisten huvittelupaikkojen pauhaavinta huvinriehunaa!

On liiaksi muutettu taiteeksi miellyttäviä seurustelu-taipumuksia. Niitä on liiaksi yleistetty; kaikki on puettu periaatteiden ja säädösten muotoon ja on nuorille tytöille tehty kovin ikäväksi kaikki se, jonka pitäisi olla pelkkää huvitusta ja vilkasta leikkiä. En voi kuvitella mitään naurettavampaa kuin vanhaa tanssin- tai laulunopettajaa, joka tyytymättömänä rypistäen nenäänsä lähestyy nuoria tyttöjä, jotka jo

muutenkin ovat naurunhaluisia, ja koettaa opettaa heille vähäpätöistä taitoaan, käyttämällä pedanttisempaa ja koulumestarimaisempaa äänenpainoa kuin jos olisi kysymyksessä katkismuksen opettaminen. Onko esim. laulutaito riippuvainen kirjoitetusta musiikista? Eikö kenties voi tehdä ääntään taipuisaksi ja tarkaksi, oppia laulamaan aistikkaasti, jopa itseään säestämäänkin tuntematta ainoatakaan nuottia? Sopiiko kenties sama laulutapa kaikille äänille? Soveltuuko sama metodi jokaiselle kyvyllle? Minua ei koskaan saada uskomaan, että samat asennot, samat askeleet, samat liikkeet, ilmeet ja tanssit sopivat pienelle, vilkkaalle ja pirteälle ruskeanverevälle naiselle ja pitkälle vaaleaveriselle kaunottarelle, jolla on haaveksivan kaihomieliset silmät. Kun siis näen opettajan näille molemmille antavan vallan samanlaista opetusta, sanon: tuo mies harjottaa ammattiaan koneellisesti, mutta oikeasta taidosta hänellä ei ole aavistusta.

Kysytään, tuleeko tytöillä olla mies- vai naisopettajia. Sitä en tiedä. Minä puolestani en soisi että heillä olisi kumpakaan, vaan soisin, että he vapaasti oppisivat sen, mitä he niin halukkaasti tahtoisivat oppia, ja ettei nähtäisi alati kaupungeissamme niin paljon harhailevia korupukuisia tanssimestareita. Olen varma siitä että seurustelu näiden ihmisten kanssa nuorille tytöille on oleva yhtä vahingollinen kuin heidän antamansa opetus on hyödytön, ja että heidän kuluneet puhutapansa, heidän äänenpainonsa ja käytöksensä ovat heidän oppilaissaan herättävät ensi mieltymisen tuohon kevytmieliseen turhamaisuuteen, joka noille opettajille on niin tärkeä ja johon nuoret neitokset taas, noiden opettajiensa esimerkkiä noudattaen, ennen pitkää yksinomaan kiinnittävät huomionsa ja harrastuksensa.

Siinä taidokkaisuudessa, jonka esineenä on pelkkä huvi, saattavat kaikki olla nuorten tyttöjen opettajia: heidän isänsä, äitinsä, veljensä, sisarensa, ystävättärensä, ohjaajattarensa, peilinsä ja ennen kaikkea heidän oma aistinsa. Heille ei kuitenkaan pidä tarjota opetustaan, heidän itsensä tulee sitä pyytää. Siitä, minkä tulee olla palkintona, ei pidä tehdä säännöllistä ja velvollista tehtävää, ja etenkin tämänkaltaisessa opiskelussa ensimmäisen menestyksen tuottaa itse menestymisen halu. Jos muuten välttämättömästi halutaan sääntöjen muodossa annettua opetusta, en minä puolestani tahdo ratkaista, kumpaa sukupuolta noiden sääntöjen antajan tulee olla. En tiedä tuleeko tanssinopettajan tarttua oppilaansa, nuoren neitosen, valkeaan ja hienoon käteen, pitääkö hänen käskää häntä siroasti nostelemaan hamettaan, kohottamaan katseitaan, ojentamaan käsivarsiaan ja panemaan povensa aaltoilemaan; sen vaan tiedän, etten mistään hinnasta tahtoisi olla tuo opettaja.

Utteruudella ja taipumusten kehittämisellä aisti muodostuu; aistin avulla henki huomaamattaan aukenee käsittämään kaunista kaikilla aloilla sekä lopulta niitä siveellisiä käsitteitä, jotka ovat sen yhteydessä. Tässä kenties piilee eräs syy siihen, että säädyllisyyden ja siveyden käsitteet aikaisemmin juurtuvat tyttöihin kuin poikiin. Se näet, joka luulee että nämä aikaisin syntyvät käsitteet ovat kotiopettajattarien ansioksi luettavat, hyvin huonosti tuntisi heidän opetustapaansa ja ihmishengen kehityskulkua. Puhumistaidolla on etusijansa miellyttämistaidossa. Ainoastaan edellisen taidon avulla voi lisätä sitä miellyttävyyttä, johon tottumus jo puoleksi on kyllästyttänyt aistimme. Henki ei ainoastaan elähytä ruumista, vaan myös jossakin määrin sitä uudistaa; toisiaan seuraavien tunteiden ja ajatusten avulla se vilkastuttaa kasvot; ja puheen avulla, jota kannattavia ajatuksia henki herättää, se kiinnittää tarkkaavaisuuden pitkäksi ajaksi samaan esineeseen. Kaikki nämä syyt luullakseni vaikuttavat, että nuoret tytöt varsin pian omistavat tuon miellyttävän juttelemistaidon ja oppivat panemaan erityistä painoa puheeseensa, ennenkuin vielä edes täysin käsittävät, mitä puhuvat, ja että miehiä heti huvittaa heitä kuunnella, ennenkuin he edes kykenevät miehiä ymmärtämään. Miehet sitten tarkkaavasti odottavat heidän älykkäisyytensä heräämistä käyttääkseen sitä hyväkseen nuoren neitosen tunne-elämään syventyessään.

Naisilla on notkea kieli, he puhuvat aikaisemmin ja miellyttävämmiin kuin miehet. Heitä moititaan siitä, että puhuvat enemmän kuin miehet; niin pitääkin olla, ja minä puolestani kernaasti muuttaisin tämän moitteen kiitokseksi. Naisilla näet suu ja silmät toimivat samaan aikaan, ja tämä tapahtuu samasta syystä. Mies sanoo sen, minkä tietää, nainen sen, mikä miellyttää; edellinen tarvitsee puhuakseen tietoja, jälkimäinen aistia; edellisen päämääränä tulee olla hyödylliset seikat, jälkimäisen taas miellyttävät seikat. Ainoa, minkä tulee olla yhteistä heidän puheissaan, on totuus.

Ei siis tule hillitä tyttöjen, eikä liioin poikien lörpötystä tällä ankaralla kysymyksellä: "mitä tuo hyödyttää?" vaan tällä, johon ei suinkaan ole helpompi vastata: "minkä vaikutuksen tuo on tekevä?" Koska tytöt tässä aikaisessa iässä eivät vielä osaa erottaa hyvää ja paha, minkä vuoksi eivät kohoa kenenkään tuomareiksi, tulee heidän pitää lakinaan sanoa ainoastaan miellyttäviä seikkoja niille henkilöille, joiden kanssa puhuvat. Seikka, joka saattaa tämän säännön noudattamisen sangen vaikeaksi, on se, että sen aina tulee alistua pääsäännön alaiseksi, nimittäin sen säännön, ettei saa valehdella.

Huomaan muitakin vaikeuksia, mutta ne esiintyvät vasta varttuneemmassa iässä. Mitä kysymyksessä olevaan ikään tulee, on pääasia, että tytöt pitävät kiinni totuudesta olematta epäkohteliaita, ja kun on luonnollista että epäkohteliaisuus heille on vastenmielinen, he oppivat helposti kasvatuksen avulla sitä

välttämään. Olen seurustelun suhteen yleensä tehnyt sen huomion, että miesten kohteliaisuus on etupäässä alttiutta palvelevaisuuteen, naisten taas hyväilevää laatua. Tämä ero ei ole seuraus kasvatuksesta, vaan perustuu luontoon. Mies näyttää parhaasta päästä koettavan tarjota palveluksiaan, nainen taas miellyttää. Tästä seuraa, olkoon naisten luonteen laita miten tahansa, että heidän kohteliaisuutensa on vähemmän viekas kuin miesten kohteliaisuus. Naisten kohteliaisuus näet vaan laajentaa heidän alkuperäistä vaistoaan. Mutta kun mies teeskentelee pitävänsä minun etuani omaa etuansa parempana, niin verhotkoon hän valhettaan millä väreillä tahansa, olen varma siitä, että hän valehtelee. Ei siis naisille ole ollenkaan vaikeata olla kohteliaita eikä siis myöskään tytöille oppia tulemaan kohteliaiksi. Ensimmäisen opetuksen tarjoaa luonto, taito sitä sitten vaan seuraa ja ratkaisee tapojemme mukaisesti minkä muotoisena naisten kohteliaisuuden tulee ilmetä. Mitä tulee siihen kohteliaisuuteen, jota tytöt seurustelussa toistensa kanssa toisilleen osottavat, sen laita on vallan toinen. He näyttävät silloin niin väkinäisiltä ja ovat niin kylmän kohteliaita; koska tämä on kaikille toistensa seurassa oleville tytöille epämukavaa, he eivät edes suuresti vaivaa itseään väkinäistä mielialaansa peittämällä. Heidän teeskentelynsäkin tässä suhteessa vivahtaa vilpittömyyteen, he kun eivät ollenkaan koeta sitä salata. Kuitenkin nuorten tyttöjen kesken joskus syntyy aivan vilpittömiä ystävyyssuhteita. Heidän iässään mielen hilpeys korvaa hyvää luonnonlaatua. Jos he ovat tyytyväisiä itseensä, he ovat tyytyväisiä koko maailmaan. On myöskin yleisesti tunnettu asia, että he miesten läsnäollessa suutelevat toisiaan sydämellisemmin ja hyväilevät toisiaan miellyttävämmän, he kun tuntevat jonkunmoista ylpeyttä siitä, että ilman rangaistusta voivat jaella hyväilyjä, joiden tietävät kiihottavan miesten halua ja siis herättävän heidän kateuttaan.

Koska ei tule sallia, että nuoret pojat tekevät sopimattomia kysymyksiä, sitä suuremmalla syyllä tulee kieltää ne nuorilta tytöiltä. Tyttöjen tyydytetyllä tai huonosti peitetyllä uteliaisuudella näet on vallan toiset seuraukset, heillä kun on hyvin tarkka äly arvaamaan heiltä kätkeytyä salaperäisyyksiä, jopa taito päästä niiden perille. Vaikka siis ei pidä sallia heidän kyselyään, neuvaisin vanhempia ihmisiä tekemään heille paljon kysymyksiä, antamaan heille paljon aihetta keskustelemiseen, vaivaamaan heitä taivuttamalla heitä helposti puhumaan, jotta he saavuttaisivat taidon antaa nopeita ja sattuvia vastauksia, jotta he saisivat henkistä joustavuutta ja jotta heidän kielensä kävisi taipuisaksi, niin kauan kuin tämä vaaratta voi tapahtua. Tämäntapaiset keskustelut, jos ne parhaasta päästä ovat hilpeäluontoisia ja jos ne taitavasti valitaan ja ohjataan, tarjoisivat viehättävän hovin tälle iälle ja voisivat istuttaa näiden nuorten henkilöiden viattomiin sydämiin ensimmäiset ja ehkä hyödyllisimmät siveelliset opetukset, joita elämä heille voi antaa. Tämä tapahtuisi, jos hupaisuuden ja tyydytetyn miellyttämishalun muodossa heille huomautettaisiin, mille ominaisuuksille miehet todella suovat kunnioituksensa ja mihin perustuu siveän naisen kunnia ja onni.

On luonnollista, että koska jo poikalapset ovat kykenemättömät muodostamaan itselleen oikeata käsitystä uskonnosta, tämä suuremmalla syyllä on yläpuolella tyttöjen käsityskykyä. Juuri tästä syystä tahtoisin aikaisemmin puhua tyttöjen kanssa uskonnosta. Sillä jos pitäisi odottaa kunnes he kykenevät perusteellisesti keskustelemaan näistä syvistä kysymyksistä, olisi se vaara tarjona, ettei heille koskaan voisi niistä puhua. Naisten järki on käytännöllistä laatua, ja se saattaa heidät hyvin helposti löytämään keinot saavuttaakseen tunnetun päämäärän, mutta se ei saata heitä itseään tuota päämäärää löytämään. Molempien sukupuolten yhteiskunnallinen suhde toisiinsa on ihmeteltävä. Tästä suhteesta muodostuu siveellinen henkilö, jonka silmä on nainen ja jonka käsivarsi on mies. Mutta molemmat ovat toisistaan sillä tavoin riippuvaiset, että nainen oppii mieheltä, mitä tulee nähdä ja että mies oppii naiselta, mitä tulee tehdä. Jos nainen yhtä hyvin kuin mies voisi kohota alkuperuksiin ja jos miehellä olisi yhtä suuri yksityisseikkojen älyäminen kuin naisella, olisivat he alati toisistaan riippumattomat ja eläisivät ainaisessa epäsovussa, eikä mitään yhteyssuhdetta heidän välillään voisi olla olemassa. Mutta nyt pä vallitseekin heidän välillään sopusointu, ja kaikki heissä pyrkii yhteiseen päämäärään. Ei tiedä kumman vaikutus tässä kohdin on tehoisampi. Kumpikin seuraa toisen mielivaikutteita; kumpikin tottelee, ja kumpikin on hallitseva.

Yksistään sen nojalla, että naisen käytöstapa on yleisen mielipiteen alainen, tulee hänen uskonsa olla auktoriteetista riippuvainen. Jokaisella tytöllä tulee olla äitinsä ja jokaisella vaimolla miehensä uskonto. Jos tämä uskonto huomattaisiin vääräksi, niin se mukautuvaisuus, joka saattaa niin hyvin äidin kuin tyttären alistumaan luonnon järjestykseen, on Jumalan edessä haihduttava tuon erehdyksen synnin. Koska naiset eivät kykene itse näitä asioita arvostelemaan, tulee heidän pitää isien ja puolisojen ratkaisua vallan kuin kirkon ratkaisuna.

Koska naiset eivät kykene itsestään muodostamaan uskonsääntöjään, eivät he myöskään osaa pysyä määrätyn selvyden ja järjen rajoissa, vaan antavat tuhansien vierasten vaikuttimien johtaa itseään, joten joko eivät saavuta sitä, mikä on totta, tai menevät toden päämäärästä ohi. Ollen aina liioittelevia he ovat joko vapaa-ajatteliijoita tai ylen hurskaita; eipä tapaa naisia, joissa viisaus yhtyisi jumalaisuuteen. Syy tähän epäkohtaan ei piile yksistään heidän sukupuolensa liioittelevassa luonteessa, vaan myöskin miesten luonteen huonosti järjestetyssä auktoriteetissa. Tapojen irstaisuus saattaa miehen auktoriteetin halveksituksi, katumuksen aiheuttama pelko taas tekee sen tyrannimaiseksi. Tämän vuoksi mies

auktoriteetillaan aina vaikuttaa joko liian paljon tai liian vähän. Koska naisten uskonnollisuuden tulee nojata auktoriteettiin ei ole yhtä tärkeätä selvittää heille uskon perusteita, kuin tarkoin esittää heille uskon sisällys. Sillä usko epäselviin ja himmeihin aatteisiin on fanatismiin alkulähde, ja usko, jota vaaditaan kokonaan järjettömiin seikkoihin, johtaa joko hulluuteen tai epäuskoon. En tiedä kumpaa meidän katkismuksemme suuremmassa määrin aiheuttavat, mutta tiedän varmasti, että ne välttämättömästi aiheuttavat jommankumman.

Ensimmäinen seikka, joka on huomioon otettava, kun nuorille tytöille opetetaan uskontoa, on se, ettei tämä opetus heille ole surunvoittoista ja pakollista henkistä työtä, ettei se koskaan esiinny heille varsinaisena tehtävänä ja velvollisuutena. Älköön heitä siis koskaan pantako mitään uskontoon kuuluvaa ulkoa lukemaan, älköön edes rukouksia. Kasvattaja tyytyköön heidän läsnäollessaan säännöllisesti lukemaan rukouksensa, heitä pakottamatta niihin osaa ottamaan. Olkoot rukoukset lyhyet, kuten Jeesus Kristus itse säätää. Suoritettakoon ne aina sopivalla hartaudella ja kunnioituksella. Otettakoon huomioon, että, kun pyydämme korkeimmalta olenolta tarkkaavaisuutta kuuntelemaan meitä, hän voi sitä suuremmalla syyllä vaatia, että me kiinnitämme täyden tarkkaavaisuutemme siihen, mitä aiomme hänelle sanoa.

On vähemmän tärkeätä, että nuoret tytöt pian oppivat tuntemaan uskonnon; paljon tärkeämpää on, että he oppivat sen hyvin tuntemaan ja että sitä rakastavat. Jos teette uskonnon opetuksen heille rasittavaksi, jos kuvittelette heille Jumalaa olennoiksi, joka alati on heille vihainen, jos hänen nimessään velvotatte heitä lukemattomiin vaivalloisiin velvollisuuksiin, joita eivät näe teidän itsenne koskaan täyttävän, niin mitä muuta he voivat ajatella, kuin että katkismuksen osaaminen ja rukoileminen ovat pikkutyttöjen velvollisuuksia, ja mitä muuta he voivat toivoa kuin että kasvaisivat suuriksi, päästäkseen vapaiksi kaikesta tästä pakollisuudesta! Käyttäkää ennen kaikkea hyvää esimerkkiä. Ilman sitä ei koskaan saavuta mitään lapsiin nähden.

Uskonkappaleita selittäessänne antakaa selityksenne suoranaisten opetuksen muodossa älkääkä suorittako opetustanne kysymysten ja vastausten muodossa. Tyttöjen tulee aina vastata ainoastaan sitä, mitä ajattelevat, eikä sitä, mitä heille on saneltu. Katkismuksen kysyvä muoto on järjetön, sillä vastauksillaan oppilas itse teossa opettaa opettajaa. Jopa nämä ovat valheita lasten suussa, he kun selittävät sellaista, mitä eivät ymmärrä, ja vakuuttavat sellaista, jota eivät kykene uskomaan. Näytettäköön minulle kaikkein viisaimmista miehistä vaan yksikin, joka ei valhettelisi lausueensa katkismustaan!

Meidän katkismuksemme ensimmäinen kysymys kuuluu: "Kuka sinut on maailmaan synnyttänyt?" Tähän pieni tyttö, joka varsin hyvin tietää, että se on hänen äitinsä, kuitenkin epäröimättä vastaa: Jumala. Ainoa, mikä pienokaiselle tässä kohdin on selvää, on se, että hän kysymykseen, joka hänelle on tuiki käsittämätön, antaa vastauksen, jota hän vielä vähemmin ymmärtää.

Minä toivoisin, että mies, joka hyvin tuntisi lapsen henkisen kehityskulun, kirjoittaisi katkismuksen lapsia varten. Tämä olisi kenties hyödyllisin kirja, joka koskaan on kirjoitettu, eikä se, luullakseni, tuottaisi kaikkein vähintä kunniaa tekijälleen. Aivan varmaa on, että jos tuollainen kirja olisi hyvä, se ei ollenkaan olisi meidän nykyisten katkismuksiemme kaltainen.

Sellainen katkismus olisi hyvä ainoastaan sillä ehdolla, että lapsi siinä asetettuihin kysymyksiin itsestään osaisi vastata, ilman että olisi oppinut ulkoa vastauksia. Luonnollisesti tulisi lapsella olla tilaisuus itsellään joskus tehdä vuorostaan kysymyksiä. Saattaakseni ymmärrettäväksi mitä tässä tarkoitan, tulisi minun kirjoittaa mallikatkismus. Mutta tiedän varsin hyvin mitä minulta sitä tehdäkseen puuttuu. Koetan kuitenkin antaa siitä likimääräisen käsityksen.

Kuvittelen siis, että tekijän, tullakseen meidän katkismuksemme ensimmäiseen kysymykseen, olisi alkaminen jotenkin tähän tapaan:

Kasvattajatar. Muistatko vielä sitä aikaa, jolloin äitisi oli tyttö?

Tyttö. En muista.

Kasvattajatar. Miksi et? Onhan sinulla niin hyvä muisti.

Tyttö. Eihän minua silloin vielä ollut olemassa.

Kasvattajatar. Et siis aina ole elänyt?

Tyttö. En.

Kasvattajatar. Tuletko aina elämään?

Tyttö. Tulen.

Kasvattajatar. Oletko nuori vai vanha?

Tyttö. Olen nuori.

Kasvattajatar. Entä isoäitisi, onko hän nuori vai vanha?

Tyttö. Hän on vanha.

Kasvattajatar. Onko hän ollut nuori?

Tyttö. On.

Kasvattajatar. Minkätähden hän ei enää ole nuori?

Tyttö. Sentähden, että hän on vanhentunut.

Kasvattajatar. Oletko sinäkin tuleva vanhaksi, kuten hän?

Tyttö. En tiedä.[165]

Kasvattajatar. Missä ovat viimevuotiset hameesi?

Tyttö. Ne on ratkottu rikki.

Kasvattajatar. Ja miksi ne on ratkottu rikki?

Tyttö. Sillä ne olivat minulle liian pienet.

Kasvattajatar. Ja miksi ne olivat sinulle liian pienet?

Tyttö. Siksi, että olen kasvanut.

Kasvattajatar. Oletko vieläkin kasvava?

Tyttö. Tietysti!

Kasvattajatar. Mitä tulee suurista tytöistä?

Tyttö. Heistä tulee rouvia.

Kasvattajatar. Ja mitä tulee rouvista?

Tyttö. Heistä tulee äitejä.

Kasvattajatar. Millaisiksi äidit lopulta tulevat?

Tyttö. He tulevat vanhoiksi.

Kasvattajatar. Tuletko sinäkin siis vanhaksi?

Tyttö. Tulen, kun minusta tulee äiti.

Kasvattajatar. Ja miksi tulevat vanhat ihmiset?

Tyttö. En tiedä.

Kasvattajatar. Miten on käynyt isoisäsi?

Tyttö. Hän on kuollut.[166]

Kasvattajatar. Minkätähden hän on kuollut?

Tyttö. Sentähden, että hän oli vanha.

Kasvattajatar. Miten siis käy vanhojen ihmisten?

Tyttö. He kuolevat.

Kasvattajatar. Entä sinä itse, kun olet tullut vanhaksi, miten si...

Tyttö (keskeyttäen). Oh! Minä en tahdo kuolla!

Kasvattajatar. Lapseni, ei kukaan tahdo kuolla, ja kuitenkin kaikki ihmiset kuolevat.

Tyttö. Kuinka? Onko äitikin kuoleva?

Kasvattajatar. On, kuten kaikki muutkin. Naiset tulevat vanhoiksi, samoin kuin miehetkin, ja vanhuus johtaa kuolemaan.

Tyttö. Mitä tulee tehdä, että tulisi hyvin myöhään vanhaksi?

Kasvattajatar. Elää ymmärtäväisesti niin kauan kun on nuori.

Tyttö. Minä olen aina oleva ymmärtäväinen.

Kasvattajatar. Sen parempi sinulle. Mutta luuletko silti voitasi elää aina?

Tyttö. Kun tulen hyvin, hyvin vanhaksi...

Kasvattajatar. No siis?

Tyttö. Kun on niin vanha, niin täytyy, kuten sanotte, kuolla.

Kasvattajatar. Sinäkin olet siis kerran kuoleva?

Tyttö. Oi sentään, olen kerran kuoleva!

Kasvattajatar. Kuka eli siis ennen sinua?

Tyttö. Isäni ja äitini.

Kasvattajatar. Kuka eli ennen heitä.

Tyttö. Ennen heitä elivät heidän vanhempansa.

Kasvattajatar. Kuka on elävä sinun jälkeesi?

Tyttö. Lapseni ovat elävät minun jälkeeni.

Kasvattajatar. Ja kuka heidän jälkeensä?

Tyttö. Heidän lapsensa, j.n.e.

Jatkamalla tätä menettelytapaa, tulee huomaamaan, jos tekee selviä johtopäätöksiä, että ihmissuvulla, kuten kaikilla muilla olioilla, on alkunsa ja loppunsa, s.o. että sillä on isä ja äiti, joilla ei ollut isää ja äitiä, ja että lopulta tulee olemaan lapsia, joilla ei ole lapsia.[167] Ainoastaan esittämällä pitkän sarjan tämäntapaisia kysymyksiä voi tarpeeksi valmistaa katkismuksen ensimmäistä kysymystä. Vasta silloin voi tehdä tämän kysymyksen ja silloin vasta lapsi kykenee sitä ymmärtämään. Mutta mikä ääretön harppaus siitä toiseen vastaukseen, joka, niin sanoakseni, antaa määritelmän Jumalan olemuksesta! Milloin tämä kuilu on täytettävä? Jumala on henki? Pitääkö minun upottaa lapsen ymmärrys tuohon himmeän metafysiikan mereen, joista miestenkin on niin vaikea upottuaan pelastua? Pikkutyön tehtävä ei ole ratkaista näitä kysymyksiä; hänen tehtävänänsä on korkeintaan asettaa ne. Jos tämä tapahtuu, olen vastaava hänelle yksinkertaisesti: "Kysyt minulta, mikä Jumala on, mutta sitä ei ole helppo sanoa. Jumalaa ei voi kuulla, ei nähdä eikä koskettaa; hänet tunnetaan ainoastaan hänen teoistaan. Voidaksesi kuvitella millainen hän on, sinun tulee ensin tietää, mitä hän on tehnyt."

Vaikka meidän dogmimme kaikki sisältävät yhtä paljon totuutta, eivät kuitenkaan kaikki siltä ole yhtä tärkeitä. Jumalalle on aivan yhdentekevää, tunnemme hänen kunniansa joka suhteessa, mutta inhimilliselle yhteiskunnalle ja kaikille sen jäsenille on tärkeitä, että jokainen ihminen tuntee ja täyttää ne velvollisuudet, lähimmäistään ja itseään kohtaan, jotka Jumalan laki hänelle säätää. Tätä meidän tulee lakkaamatta toisillemme opettaa, ja etupäässä vanhemmat ovat velvolliset tätä opettamaan lapsilleen. Se, että muuan neitsyt on luojansa äiti, että tämä neitsyt on synnyttänyt Jumalan tai ainoastaan ihmisen, johon Jumala on yhtynyt, se että Isällä on sama tai erilainen luonne, että Pyhä henki vuotaa ulos heistä jommastakummasta, jotka ovat toistensa kaltaiset, tai molemmista yhteisesti — tämä kaikki on sellaista, joka tosin on näennäisesti olennaista, mutta jonka ratkaisu ei ole tärkeämpää ihmiskunnalle kuin mitä on tietää minä päivänä tulee viettää pääsiäistä, onko rukoiltava rukousnauhaa käyttämällä, tuleeko paastota, olla lihaa syömättä, puhua latinaa vai ranskaa kirkossa, koristaa seiiniä kuvilla, lukea vai kuulla messua, ja saavatko katolilaiset papit naida. Ajatelkoon kukin näistä asioista mitä tahtoo, se ei mielestäni liikuta muita. Mitä minuun tulee, se on minulle vallan yhdentekevää. Mutta se, mikä minulle ja kaikille kanssaihmisilleni on tärkeitä, on, että jokaisen tulee tietää olevan olemassa inhimillisten kohtaloiden Ohjaajan, jonka lapsia me kaikki olemme ja joka käskää meidän kaikkien olla oikeamielisiä, rakastaa toinen toistamme, olla avulialita ja armeliaita, täyttää lupauksemme kaikille, omille ja hänen vihollisilleenkin. Lisäksi on tärkeitä tietää, että tämän elämän näennäinen onni ei ole minkäänarvoinen, että tätä elämää seuraa toinen elämä, jossa tämä ylin Oleno on palkitseva hyviä ja

tuomitseva pahoja. Nämä ja tämäntapaiset opinkappaleet ovat tärkeät opettaa nuorisolle ja juurrutettavat kansalaisten vakaumukseen. Jokainen, joka niitä vastustaa, ansaitsee rangaistuksen, se on kieltämätöntä. Sillä hän on järjestyksen häiritsijä ja yhteiskunnan vihollinen. Se, joka sivuuttaa ne ja tahtoo istuttaa meihin omia yksityisiä mielipiteitään, joutuu samaan lopputulokseen, joskin seuraten päinvastaista tietä. Hän kun tahtoo omalla tavallaan ylläpitää järjestystä, hän itse teossa häiritsee rauhaa. Uhkamielisessä ylpeydessään hän esiintyy Jumaluuden tulkitsijana ja vaatii itselleen Jumalan nimessä ihmisten ylistystä ja kunnioitusta, täten itse tekeytyen Jumalaksi, mikäli hänen asemansa sallii.

Sivuuttakaa siis kaikki nuo salaperäiset dogmit, jotka meille ovat pelkkiä sanoja, ilman aatesisällystä, kaikki nuo omituiset opit, joiden turha tarkastaminen niiden harjottajissa korvaa hyvettä, saattaen heidät pikemmin mielettömiksi kuin hyviksi. Pysytelkää aina lapsianne siinä ahtaassa dogmien piirissä, joka on moraalien yhteydessä. Koettakaa heissä synnyttää se vakaumus, ettei meille mikään muu ole hyödyllistä kuin se, mikä opettaa meitä oikein ja hyvin toimimaan. Älkää suinkaan kasvattako tyttäriänne teologeiksi ja filosofeiksi. Opettakaa heille taivaallisista asioista ainoastaan sellaista, mikä edistää inhimillistä viisautta. Totuttakaa heitä tuntemaan alati olevansa Jumalan silmien edessä, pitämään häntä tekojensa, ajatustensa, hyveensä ja huvituksiensa todistajana. Opettakaa heitä lisäksi tekemään hyvää ilman huomionherättämisen halua ja yksistään siitä syystä, että Jumala hyvää rakastaa. Opettakaa heitä vielä napisematta kestämaan kärsimystä ajatellen, että hän siitä on antava korvausta, sanalla sanoen aina elämässään käyttämään tavalla, josta voivat iloita kun kerran astuvat hänen eteensä. Tämä on oikea uskonto; se on myös ainoa uskonnon muoto, joka ei siedä väärinkäytöstä ja joka ei aiheuta jumalattomuutta ja uskonkiihkoa. Saarnattakoon kuinka monta ylevämpää uskontoa tahansa, minä puolestani en kuitenkaan tule tunnustamaan mitään muuta uskontoa.

Muuten on hyvä ottaa huomioon, että, siihen ikään asti, jolloin järki valistuu ja heräävä tunne-elämä panee omantunnon puhumaan, hyvä ja paha on nuorisolle se, mitä sitä ympäröivät henkilöt hyväksi ja pahaksi arvostelevat. Se, mikä nuorille tytöille käsketään, on hyvää, se, mikä heiltä kielletään, on pahaa; sen enempää heidän ei tarvitse tietää. Tästä huomaa, kuinka tärkeätä on — tytöille vielä tärkeämpää kuin pojille — millaisia ihmisiä valitaan heidän kanssaan seurustelemaan ja heihin vaikuttamaan. Lopulta saapuu se hetki, jolloin työt itsestään alkavat arvostella asioita, ja silloin on aika muuttaa heidän kasvatussuunnitelmaansa.

Olen kenties tästä tähän asti jo puhunut liiaksi. Millaisiksi kehittäisimmekään naiset, jos asettaisimme heidän laikseen yksinomaan yleiset ennakkoluulot! Älkäämme suinkaan siihen määrin alentako sitä sukupuolta, joka meitä hallitsee ja joka meille tuottaa kunniaa, ellemme ole sitä halventaneet. On olemassa koko ihmissukua koskeva laki, joka on aikaisempi yleistä mielipidettä. Tämän lain järkähtämättömään johtoon tulee kaikkien muiden lakien alistua. Se näet tuomitsee ennakkoluulotkin, ja ainoastaan siinä määrin kuin ihmisten kunnioitus on sopusoinnussa sen kanssa, tämä kunnioitus voi olla auktoriteettinamme.

Tämä laki on sisäinen tunteemme. En tässä toista mitä siitä aikaisemmin olen sanonut. Mainitsenhan vaan, että jos eivät nämä kaksi puheena olevaa lakia ole ohjaavina naisten kasvatuksessa, se on aina oleva puutteellinen. Tunne ilman yleistä mielipidettä ei ole heille antava tuota hengen herkkää hienoutta, joka hyvillä tavoille tuottaa maailman kunnioituksen, ja yleinen mielipide ilman tunnetta on saattava naiset petollisiksi ja siveettömiksi ja on paneva ulkokuoren todellisen hyveen sijaan.

On siis tärkeätä heissä viljellä henkistä kykyä, joka kelpaa ratkaisijaksi noiden molempien ohjaajien välillä, kykyä joka ei päästä omaatuntoa eksymään ja joka oikaisee ennakkoluulojen väärät päätelmät. Tämä kyky on järki. Mutta kuinka moni kysymys tunkee esiin tätä sanaa mainittaessa! Kykenevätköhän naiset vankkoja järkipäätelmiä tekemään? Onko siis todella tärkeätä, että he koettavat kehittää arvostelukykyään? Onko tämä kehittäminen todella saavuttava toivottua menestystä? Onko se hyödyllinen naiselle olennaisille tehtäville, soveltuuko se yhteen sen yksinkertaisuuden kanssa, joka hänelle sopii?

Näitä kysymyksiä pohditaan ja ratkaistaan eri tavoin, ja siinä joudutaan päinvastaisiin äärimäisyyksiin. Niinpä toiset säättävät, että naisen yksinomaan tulee perheessään ommella ja kehrätä palvelijattarien kanssa, ja täten he hänestä tekevät talonisännän ensimmäisen palvelijattaren. Toiset eivät taas tyydy lujentamaan naisen oikeuksia, vaan tahtovat, että he anastaisivat miestenkin oikeudet. Sillä jos heidän sukunsa olennaisissa oikeuksissa asetamme heidät yläpuolelle miehiä ja kaikessa muussa teemme naisen miehen vertaiseksi, niin mitä tämä muuta on kuin siirtää naiselle se ylemmyyden ja etevämmyyden asema, jonka luonto on aviomiehelle antanut?

Se järkevyys, jota mies tarvitsee tunteakseen velvollisuutensa, ei ole monimutkainen. Se järkevyys, joka johtaa naista tuntemaan omia velvollisuuksiaan, on vielä yksinkertaisempi. Se kuuliaisuus ja uskollisuus, jota hän on velkapää osottamaan miehelleen, se hellyys ja huolenpito, jota hän on velvollinen omistamaan lapsilleen, ovat niin luonnollisia ja ilmeisen selviä seurauksia hänen asemastaan, ettei hän, jos vaan on vilpittön, voi vastustaa sitä sisäistä tunnetta, joka häntä ohjaa, eikä

olla tuntematta velvollisuuttaan, jos hänen kiintymyksensä vielä on turmeltumaton.

Minä puolestani en erotuksetta moittisi sitä, että vaimo yksinomaan harrastaisi sukupuolensa töitä ja että hänet kaiken muun suhteen annettaisiin olla mitä suurimmassa tietämättömyydessä. Mutta tätä varten vaadittaisiin hyvin yksinkertaisia ja puhtaita julkisia tapoja ja hyvin syrjäisiä elintapoja. Suurissa kaupungeissa ja turmeltuneiden miesten seurassa tällainen nainen olisi liian helposti vieteltävissä. Usein hänen hyveensä jäisi pelkän sattuman varaan. Tällä filosofisella vuosisadalla naisella tulee olla hyve, joka kestää koettelemuksia. Hänen tulee edeltäpäin tietää sekä mitä hänelle voidaan sanoa, että mitä hänen siitä tulee ajatella.

Onhan nainen riippuvainen miesten arvosteluista, ja hänen tulee siis ansaita heidän kunnioituksensa. Hänen tulee ennen kaikkea saavuttaa miehensä kunnioitus. Hänen ei tule ainoastaan saattaa miestään rakastamaan hänen persoonaansa, vaan myös saamaan hänet hyväksymään hänen käytöksensä. Hän tulee muiden silmissä saattaa tunnustetuksi miehensä valinta ja saattaa miehensä kunnioitetuksi sen kunnioituksen nojalla, jota osotetaan hänen vaimolleen. Mutta miten hän kaikessa tässä voi onnistua, jos ei tunne meidän laitoksiamme, ellei hän tiedä mitään tavoistamme, seurustelusaännöistämme, ellei hän tunne inhimillisten arvostelmien aiheuttajia eikä niitä intohimoja, jotka määräävät noita arvostelmia? Juuri senvuoksi, että nainen on samalla kertaa riippuvainen omastatunnostaan ja toisten mielipiteistä, hänen tulee oppia toisiinsa vertaamaan näitä kahta ohjaajaa, niitä yhteen sovittamaan ja antamaan etusija edelliselle ainoastaan silloin, kun ne molemmat ovat keskenään ristiriidassa. Täten hänestä tulee omien tuomariensa tuomari, ja hän ratkaisee itse, milloin hänen tulee alistua niiden tuomioihin, milloin ne hylätään. Ennenkuin hän hylkää tai hyväksyy niiden ennakkoluulot, hän niitä punnitsee. Hän oppii hakemaan niiden alkujuuren, niiden pahoja vaikutuksia välttämään ja antamaan niille edullisen käänteen. Hän pitää huolta siitä, ettei koskaan joudu moitteen alaiseksi, jos hänen velvollisuutensa sallii hänen sitä välttää. Mutta ei mitään kaikesta tästä voi tehdä, ellei kehitä hänen älyänsä ja järkeänsä.

Palaan aina perusaatteeseeni, ja se tarjoaa minulle kaikkien vaikeuksieni ratkaisun. Tutkin olevaista, etsin sen syitä ja huomaan lopulta, että kaikki, mikä on olemassa, myöskin on hyvin. Astun vieraanvaraiseen taloon, jonka isäntä ja emäntä yhdessä täyttävät kestäväyyden velvollisuuksia. Kummallakin on ollut samanlainen kasvatus, kumpikin on yhtä kohtelias, molemmilla on yhtä paljon aistia ja henkevyyttä, kumpaakin elähyttää sama halu hyvin vastaanottaa vieraitaan ja päästää heidät luotaan menemään tyytyväisinä isäntäväkeen. Mies ei laiminlyö ainoatakaan huolenpitoa, vaan tarkkaa kaikkea: hän kulkee edestakaisin, kiertelee huoneissa ja vaivaa itseään lukemattomilla tavoin. Hän tahtoisesti olla pelkkää tarkkaavaisuutta. Vaimo pysyy paikallaan; pieni seurapiiri kokoontuu hänen ympärilleen ja näyttää häneltä peittävän muut vieraat. Kuitenkaan ei vierashuoneessa tapahdu mitään, jota hän ei huomaisi, sieltä ei lähde pois kukaan, jonka kanssa hän ei olisi puhunut. Hän ei ole laiminlyönyt mitään sellaista, joka on voinut huvittaa kaikkia, hän ei ole kellekään sanonut mitään sellaista, joka ei häntä olisi miellyttänyt. Ja ollenkaan häiritsemättä seuraelämän järjestystä hän muistaa yhtä hyvin huomaamattomimman vieraista kuin kaikkein huomatuimman. Pöytä on katettu, käydään ruualle. Isäntä, joka tietää mitkä vieraat hyvin soveltuvat yhteen, asettaa heidät istumaan pöydän ääreen, sen mukaan kuin katsoo sopivaksi. Emäntä, vaikka ei ollenkaan tuntisi noita seikkoja, ei erehdy vieraiden vieruskumppanien valinnassa. Hän näet jo on heidän silmistään ja koko esiintymisestäään huomannut, kuka sopii kunkin pöytäkumppaniksi, ja kukin on saava sen paikan, jota haluaa. En väitä, että joku vieraista ruokia tarjottaessa unhotettaisiin. Onhan isäntä kiertänyt ympäri, eikä hän siis unhota ketään. Mutta emäntä arvaa mitä ruokalajia kukin mielihyvällä katselee ja tarjoaa kullekin sitä. Vaikka hän puhuu naapuriensa kanssa, luo hän katseensa pöydän päähän asti. Hän näkee, kuka ei syö siitä syystä, ettei hänellä ole nälkä ja kuka ei rohkene ottaa eteensä tai pyytää senvuoksi, että on kömpelö tai ujo. Noustessaan pöydästä jokainen luulee, että emäntä on ajatellut yksistään häntä. Ja kaikki luulevat, ettei hän ole itse ehtinyt syödä ainoatakaan palaa. Mutta itse teossa hän on syönyt enemmän kuin kukaan muu.

Kun kaikki vieraat ovat menneet, isäntäväki puhuu pitojen yksityiskohdista. Mies kertoo mitä hänelle on sanottu, mitä ovat sanoneet ja tehneet ne, joiden kanssa hän on keskustellut. Vaimo tosin ei tässä suhteessa aina tee tarkinta selkoa, mutta sen sijaan häneltä ei ole jäänyt huomaamatta mitä hiljaa on kuiskattu salin toisessa päässä. Hän tietää mitä se ja se ajatteli, mistä se tai se puhe tai kädenliike johtui. Tuskin on ollut ainoatakaan kuvaavaa ilmettä, jonka merkitystä hän ei heti osaisi selittää, melkein aina osuen oikeaan.

Sama älykäs taitavuus, joka saattaa hienon maailman naisen niin huomattavan etevällä tavalla emännän tehtäviä suorittamaan, saattaa myös keikailevan naisen ylen eteväksi taidossa huvittaa useita ihailijoita. Se viekkaus, johon keikailun on turvautuminen, vaatii vielä hienompaa taitoa kuin kohteliaisuus. Kun näet kohtelias nainen vaan on kohtelias kaikille, niin hän on täyttänyt kaikkien vaatimukset; mutta keikaileva nainen tällaisella taitamattomalla yksitoikkoisuudella pian menettäisi kaiken valtansa. Jos hän osottautuisi yhtä ystävälliseksi kaikille ihailijoilleen, hän pian vierottaisi ne kaikki pois luotaan. Seuraelämässä se kohtelutapa, jota kaikille osotetaan, luonnollisesti miellyttää ja

tyydyttää kaikkia. Kunhan vaan saa osakseen hyvän kohtelun, ei juuri välitä siitä, että muutamia asetetaan etusijaan. Mutta rakkausasioissa suosio, joka ei ole yksinomainen, on solvaus. Arvonsa tunteva mies tahtoi sata kertaa enemmän että häntä yksinään pahoin kohdellaan, kuin että hänen osakseen tulevat samat hyväilyt kuin useille muille. Pahinta, mikä hänelle voi tapahtua on se, ettei hänelle osoteta yksinomaista huomiota. Naisen, joka tahtoo pysyttää useampia ihailijoita, tulee siis luulotella jokaiselle heistä, että hän hänet asettaa etusijaan, ja tulee luulotella hänelle sitä toisten läsnäollessa, joille hän taas hänen läsnäollessaan uskottelee heitä yksinomaan suosivansa.

Jos tahdotte nähdä pahassa pulassa olevaa miestä, niin asettakaa kahden naisen seuraan mies, jolla on salainen suhde kumpaankin, ja tarkatkaa miten nolon näköinen hän on. Asettakaa samoissa olosuhteissa oleva nainen kahden miehen seuraan (ja epäilemättä tällaiset tapaukset eivät ole harvinaisemmat). Silloin ihmettelette sitä taitavuutta, jolla hän vetää kumpaakin nenästä ja menettelee niin, että kumpikin asettaa toisen ivansa esineeksi. Jos tämä nainen osottaisi kummallekin rakastajalleen samaa luottamusta ja olisi kumpaakin kohtaan yhtä tuttavallinen, niin nämä eivät hetkeäkään antaisi itseään pettää. Jos hän kohtelisi heitä molempia yhtä hyvin, hän epäilemättä täten ilmaisisi, että heillä molemmilla on samat oikeudet hänen suhteensa. Mutta hänpä osaa tässä kohdin menetellä paljoa taitavammin. Kaukana siitä, että kohtelisi heitä samalla tavoin, hän teeskentelee tekevänsä eroa heidän välillään; hän tietää varsin hyvin, että se, jota hän imartelee, luulee tämän tapahtuvan hellyydestä ja että se, jota hän kohtelee kylmäkiskoisesti, luulee tämän kohtelun johtuvan loukatusta rakkaudesta. Täten kumpikin tyytyväisenä osaansa huomaa tuon naisen alati kääntävän huomionsa häneen, vaikka hän itse teossa koko ajan vaan ajattelee itseään.

Yleisessä miellyttämishalussaan keikailu keksii vielä muita samanlaisia keinoja. Oikut herättäisivät pelkkää vastenmielisyyttä, ellei niitä osattaisi taitavasti käyttää. Mutta juuri senkautta, että keikaileva nainen niitä taitavasti käyttää tarkoituksiinsa, hän niistä tekee mitä vahvimmat kahleet orjilleen.

Usa ogn' arte la donna, onde sia colto
Nella sua rete alcun novello amante;
Ne con tutti, ne sempre un stesso volto
Serba, ma cangia a tempo atto e sembante.[168]

Mihin muuhun perustuisikaan tämä taito kuin hienoon ja alituisen havaitsemiseen, joka saattaa naisen joka hetki huomaamaan, mitä liikkuu miesten sydämissä ja joka saattaa hänet jokaista salaista mielenliikutusta huomattessaan käyttämään tarvittavaa voimaa tuota mielenliikutusta ehkäistäkseen tai kiillottaakseen. Voidaanko tämä taito oppia? Ei; se on naisilla synnynnäinen; se on heillä kaikilla, eivätkä miehet koskaan voi sitä hankkia itselleen yhtä suuressa määrin. Se on naissukupuolen olennaisia ominaisuuksia. Mielenmaltti, tarkka, terävä tajuaminen ja hieno huomiokyky — siinä naisen tiedot. Siinä, miten taitavasti he osaavat käyttää näitä tietojaan, ilmaantuu heidän kykynsä.

Näin on laita, ja olemme nähneet, miksi niin pitää olla. Naiset ovat viekkaita ja vilpillisiä, näin sanotaan; niin ei ole laita. Alunpitäen he eivät sellaisia ole, vaan muuttuvat sellaisiksi lopulta. Heille olennainen kyky on taitavuus eikä vilpillisyys. Seuratessaan sukupuolensa todellisia taipumuksia he eivät edes valehdellessaan ole vilpillisiä. Miksi vaaditte vastausta heidän suultaan, kun sen ei olekaan määrä tätä vastausta antaa? Kysykää heidän katseiltaan, heidän kasvoväriältään, heidän hengitykseltään, heidän heikolta vastustukseltaan — siinä se kieli, jonka luonto on antanut heille heidän vastatakseen miehille. Heidän suunsa sanoo aina: ei; ja niin sen tulee sanoa. Mutta siihen yhtynyt äänenpaino ei osaa valehdella. Eikö kenties naisella ole samoja tarpeita kuin miehellä, vaikka hänellä ei ole samoja oikeuksia niitä ilmaista? Hänen kohtalonsa olisi liian kova, ellei hän, halutessaan jotakin oikeutta, voisi toisella tavoin korvata sitä kieltä, jota ei rohkene käyttää. Pitääkö hänen kainoutensa saattaa hänet onnettomaksi? Eikö hän tarvitse taitoa ilmaista pyyteitään, niitä paljastamatta? Kuinka taitavasti hänen täytyykään menetellä jotta miehen olisi pakko häneltä ryöstäen ottaa sellaista, minkä hän itse teossa palavasti myöntäisi! Kuinka tärkeätä hänelle onkaan oppia liikuttamaan miehen sydäntä, ilman että näyttää häntä ajattelevan! Kuinka viehättävä on taru Galatean omenasta ja taitamattomasta paosta! Mitäpä Galatealla olisi ollut lisättävää? Olisiko hänen pitänyt sanoa paimenelle, joka seurasi häntä pajujen suojaan, että hän pakeni sinne ainoastaan siinä tarkoituksessa, että tahtoi houkutella häntä tulemaan perässä? Silloin hän oikeastaan olisi valehdellut, sillä silloin hän ei enää olisikaan houkutellut paimenta häntä seuraamaan. Kuta pidättyväisempi nainen on, sitä taitavampi hänen tulee olla, jopa suhteissaan mieheensäkin. Minä puolestani väitän, että pitämällä keikailua sopivien rajojen sisällä, saatamme sen siveäksi ja toden luonnolliseksi, jopa luomme siitä kunniallisuuden lain.

"Hyve muodostaa jakamattoman ykseyden", sanoi sattuvasti eräs vastustajistani. Eikä sitä saata jakaa, niin että hyväksyy toisen puolen ja hylkää toisen. Kun sitä rakastamme, rakastamme sitä kokonaisuutena ja eheänä. Tunteilta, joita emme saa tuntea, suljemme sydämemme, kun voimme, mutta aina suomme. Moraalinen totuus ei ole kaikki se, mikä on olevaista, vaan se, mikä on hyvää. Pahaa ei pitäisi olla olemassa, ainakaan sitä ei pidä tunnustaa, varsinkin kun se tämän tunnustuksen kautta

saavuttaisi merkityksen, jota sillä muuten ei olisi. Jos joutuisin kiusaukseen varastaa, ja jos ilmaisemalla tämän kiusaukseni vieköttelisin jotakin toista henkilöä rupeamaan rikostoveriksi, niin eikö kiusaukseni ilmaiseminen olisi samaa kuin joutuminen sen alaiseksi? Miksi sanotte, että häveliäisyys saattaa naiset vilpillisiksi? Ovatko ne naiset, jotka enimmin menettävät häveliäisyytensä, muita vilpittömämmät? Päinvastoin; he ovat tuhat kertaa vilpillisemmät. Tuollaiseen suureen turmeluksentilaan nainen vajoaa ainoastaan harjottamalla paheita, jotka kaikki luopumatta häneen juurtuvat ja jotka saattavat hallita ainoastaan juonien ja valheen avulla.[169] Päinvastoin ne naiset, joilla vielä on hävyntunnetta, jotka eivät ylpeile vioistaan, jotka osaavat peittää pyyteensä niiltä miehiltä, mitkä heissä ovat herättäneet nuo pyyteet, jotka ainoastaan vaivoin ilmaisevat sydämensä salaisuudet, ovat muissakin suhteissa vilpittömimmät, suorimmat, kaikissa sitoumuksissaan uskollisimmat ja sellaisia, joihin yleensä voi enimmin luottaa.

Minun tietääkseni on tässä suhteessa mainittu poikkeuksena ainoastaan neiti Lenclos. Häntä onkin pidetty ihmeenä. Hänen sanotaan vallan miesten tavoin halveksineen sukupuolensa hyveitä. Kehutaan hänen avomielisyyttään, suoruttaan, varmaa seurustelutapaansa, hänen uskollisuuttaan ystävydessä. Hänen ylistelynsä taulu maalataan täydelliseksi sanomalla, että hän lopulta muuttui mieheksi. Olkoon menneeksi. Mutta minäpä vaan en olisi huolinut tuota miesmäistä olentoa ystäväkseni enkä rakastajattarekseni.

Kaikki tämä ei ole ollenkaan niin vierasta aineelleni, kuin miltä saattaa näyttää. Näen hyvin minne tähtäävät nykyajan filosofian periaatteet, jotka ivaavat naissukupuolen häveliäisyyttä ja kuviteltua vilpillisyyttä. Huomaan myöskin, että tämän filosofian varmin vaikutus on oleva se, että se riistää vuosisatamme naisilta sen vähäisen kunniallisuuden, joka sille vielä on säilynyt.

Näiden mietteiden jälkeen luulen voitavan yleisesti määrätä, minkälainen kasvatussuunta sopii naisen hengelle, ja millaisiin tiedonesineisiin tulee nuoruudesta alkaen kääntää heidän huomionsa ja punniskelunsa.

Olen jo sanonut, että naissukupuolen velvollisuuksia on helpompi huomata kuin täyttää. Ensimmäinen seikka, joka naisten tulee oppia, on noiden velvollisuuksien rakastaminen sen nojalla, että niiden täyttäminen heitä hyödyttää. Tämä ainoa keino saattaa ne heille helpoksi täyttää. Kullakin säädyllä ja iällä on omat velvollisuutensa. Jokainen oppii pian tuntemaan velvollisuutensa, jos hän vaan niitä rakastaa. Naiset, kunnioittakaa ennen kaikkea naissäätyänne; mihin asemaan tahansa taivas teidät asettaakin, niin teistä silloin tulee hyviä aviovaimoja. Pääasia on se että tulemme sellaisiksi, joiksi luonto meidät on määrännyt. Liian usein tulemme sellaisiksi, joiksi ihmiset meitä määräävät.

Abstraktisten ja teoreettisten totuuksien etsintä, tieteiden perusteet ja aksiomit, sanalla sanoen kaikki mikä pyrkii yleistämään käsitteitä ja aatteita, ei kuulu naisten alaan. Heidän opintonsa tulee kokonaan rajoittua käytännöllisyyden alaan. Naisen tulee panna käytäntöön ne periaatteet, jotka mies on löytänyt, ja hänen tulee tehdä ne huomiot, jotka johtavat miestä toteuttamaan periaatteitaan. Kaikkien naisten älyllisten harrastusten, jotka eivät välittömästi liity heidän velvollisuuksiinsa, tulee kohdistua miehen tutkimiseen ja sellaisten mieluisten tietojen hankkimiseen, jotka yksinomaan koskevat makuasioita. Sillä mitä nerontuotteisiin tulee, ne käyvät yli heidän käsityskykynsä. Heillä ei myöskään ole tarpeeksi säntillisyyttä ja tarkkaavaisuutta, voidakseen onnistua eksaktisten tieteiden alalla. Ja mitä tulee luonnontieteisiin, niin ne soveltuvat sille sukupuolelle, joka on toimivampi, enemmän ulkoilmassa liikkuva, joka näkee enemmän esineitä, jolla on enemmän voimaa ja joka tätä voimaansa enemmän harjottaa — tälle sukupuolelle soveltuu tehtävä arvostella aisteilla havaittavien esineiden suhteita ja luonnonlakeja. Nainen, joka on heikko ja joka ei kykene oikeassa valossa näkemään ulkomaailmaa, pitää tärkeinä ja arvostelee ainoastaan niitä käytinvoimia, jotka hän voi saada vaikuttamaan, korvatakseen heikkouttaan, ja nämä vaikuttimet ovat miehen intohimot. Hänen koneistonsa, jota hän tähän tarkoitukseen käyttää, on vahvempi kuin miehillä, kaikki hänen vaikuttimensa tähtäävät ihmissydämen järkyttämiseen. Kaikkea sitä, mitä hänen oma sukupuolensa ei kykene omin voimin aikaansaamaan, mutta mikä hänelle on tärkeätä tai miellyttävää, hänen tulee osata saada miehet tekemään. Hänen tulee siis perinpohjin tutkia miehen henkisiä ominaisuuksia; ei abstraktisesti näitä ominaisuuksia yleensä, vaan niiden miesten henkisiä ominaisuuksia, jotka häntä ympäröivät, joista hän on riippuvainen joko lain tai mielipiteen nojalla. Hänen tulee oppia tunkemaan heidän tunteisiinsa heidän puheidensa, tekojensa, katseidensa ja liikkeidensä avulla. Omien puheidensa, tekojensa, katseidensa ja liikkeidensä avulla hänen tulee osata ilmaista mitä tunteita tahansa, ilman että edes näyttää sitä ajattelevan. Miehet filosofeeraavat paremmin ihmissydämen ominaisuuksia; mutta nainen lukee paremmin miesten sydämen tunteita. Naisten tehtävä on, niin sanoakseni, löytää kokeileva moraalit, miesten tehtävä on muodostaa se järjestelmäksi. Naisella on enemmän henkevyyttä, miehellä enemmän neroa. Nainen tekee huomioita, mies järkeilee. Tästä yhteisvaikutuksesta johtuu mitä selvin tieto ja mitä täydellisin tiede, jonka ihmisjärki itsensä suhteen saattaa saavuttaa, sanalla sanoen varmin itsensä ja muiden ihmisten tuntemus, joka sukumme tajuntakyvyllä on mahdollinen. Täten taito lakkaamatta voipi pyrkiä täydellisemmäksi tekemään luonnon tarjoamia välikappaleita.

Maailma on naisten kirja. Jos he sitä väärin lukevat, se on heidän vikansa, tai joku intohimo heitä sokaisee. Kuitenkin oikea perheenäiti, kaukana siitä, että olisi seuramaailman nainen, on talossaan yhtä suljettuna pois maailmasta kuin nunna luostarissaan. Tulisi siis niiden nuorten naisten suhteen, jotka naitetaan, menetellä samoin, kuin menetellään tai pitäisi menetellä niiden nuorten neitosten suhteen, jotka suljetaan luostareihin. Heille pitäisi näet osottaa ne huvitukset, joita vailla tulevat olemaan, ja pitäisi osottaa ne heille, ennenkuin heidät pakotetaan niistä luopumaan, jotta ei heille tuntemattomien huvien väärä kuva sittemmin vie harhaan heidän sydämiään ja häiritse heidän syrjäisen tyssijansa onnea. Ranskassa nuoret naiset elävät luostarissa, mutta mentyään naimisiin he esiintyvät kaikkialla julkisuudessa. Muinaiskansoilla laita oli vallan päinvastainen. Tyttöillä oli, kuten olen sanonut, paljon pelejä ja julkisia juhlia; vaimot elivät syrjässä. Tämä tapa oli järkevämpi ja ylläpiti paremmin tapoja. Jonkunmoinen keikailu on sallittu naimaikäisille neitosille, huvitteleminen on heille varsin tärkeä asia. Vaimoilla on kotonaan toisia huolia, heidän kun ei enää tarvitse hakea itselleen miestä. Mutta tällaiseen reformiin he eivät olisi tyytyväiset, ja valitettavasti he määräävät käytöstävän. Äidit, ottakaa ainakin tyttärensä mukaanne niihin seuroihin, joissa liikutte. Antakaa heille ensin suora mieli ja kunniallinen sielu älkääkään sitten salatko heiltä mitään, mitä siveä silmä voi nähdä. Viekää heidät tanssiaisiin, juhliin, pelejä harjottamaan, jopa teatteriinkin. Kaikkea, mikä puutteellisen tiedon vallitessa voi kietoa kokematon nuorisoa, saattavat viattomat silmät vaaratta nähdä. Kuten lähempää nuoret näkevät näitä meluavia huveja, sitä pikemmin he niihin kyllästyvät.

Aavistan jo mitä paheksumishuutoja nostetaan minua vastaan. "Mikä nuori nainen saattaa vastustaa näin vaarallista esimerkkiä? Tuskin he ovat nähneet seuraelämän, kun heidän kaikkien pää menee pyörälle; eikä yksikään enää tahdo siitä luopua." Tämä on kylläkin mahdollista. Mutta ennenkuin tarjoatte heille nämä pettävät kuvat, olettekohan valmistaneet heitä niitä näkemään ilman mielenliikutusta? Oletteko näyttäneet ne heille sellaisina kuin ne todella ovat? Oletteko tarpeeksi varustaneet heidät turhamielisyyden harhaluuloja vastustamaan? Oletteko heidän nuoriin mieliinsä istuttaneet todellisten huvien harrastuksen, jota ei koskaan tavata tämän maailman melussa? Mihin varokeinoihin, mihin toimenpiteisiin olette ryhtyneet suojellaksenne heitä siltä väärältä maulta, joka heitä vie harhaan? Kaukana siitä, että heidän mielissään olisitte panneet jotakin vastapainoksi julkisille ennakkoluuloille, olette päinvastoin noita ennakkoluuloja heissä ravinneet. Olette edeltäpäin saattaneet heitä rakastamaan kaikkia niitä kevyenlaisia huveja, joita ovat kohdanneet. Vielä silloinkin, kun he niihin antautuvat, olette lisänneet heidän kiintymystään niihin. Nuorilla neitosilla, jotka astuvat seuraelämäänsä, ei ole muuta ohjaajatarta kuin äitinsä, joka usein on heitä itseään hurjempi ja joka ei voi heille näyttää asioita muussa valossa kuin missä niitä itse näkevät. Äidin esimerkki, joka on järkeäkin vahvempi, oikeuttaa tyttären menettelytavan hänen omassa silmissään, ja äidin auktoriteetti on tyttären mielestä vastustamaton puolustus. Kun kehotan äitiä viemään tytärtään seuraelämäänsä, edellytän, että hän sen hänelle näyttää sellaisena kuin se todella on.

Kosketteleman epäkohta alkaa vielä aikaisemmin. Luostarit ovat todellisia keikailun kouluja. Eivät tuon kunniallisen keikailun, josta olen puhunut, vaan tuon keikailun, joka synnyttää kaikki naisten nurinkuriset ominaisuudet ja kaikki hienon maailman naisten oikullisuudet. Päästessään ulos luostarikoulusta siirtyäkseen äkkiä meluaviin seurapiireihin nuoret naiset heti alusta alkaen tuntuvat niissä olevan paikallaan. Onhan heidät kasvatettu niissä liikkumaan; tarvitseeko ihmetellä, että he siellä hyvin viihtyvät? Sitä, mitä tässä nyt aion sanoa, en mainitse vapaana pelosta, että voin pitää pelkkää ennakkoluuloa todellisena havainnon tuottamana kokemuksena. Mutta minusta näyttää, kuin protestanttisissa maissa olisi enemmän kiintymystä perheeseen, enemmän arvokkaita aviovaimoja ja hellempää äitejä kuin katolisissa maissa. Ja jos tämä on totta, ei tarvitse epäillä, että tämä ero osaksi johtuu luostarikasvatuksesta.

Jotta voisi rakastaa rauhallista ja kotoisaa elämää, tulee tuntee se, on täytynyt lapsuudesta asti tuntee sen viehkeyttä. Ainoastaan synnyinkodissaan oppii kiintymään omaan kotiinsa, ja kukaan nainen, jota ei hänen oma äitinsä ole kasvattanut, ei ole pitävä omien lastensa kasvattamista mieluisena tehtävänä. Pahaksi onneksi ei suurissa kaupungeissa enää ole mitään yksityiskasvatusta. Yhteiskunta on siellä kokoonpantu niin erilaisista aineksista ja on niin sekoitettua, ettei kukaan voi edes hankkia itselleen syrjäistä tyssijaa, vaan elää omassa talossaan kuin julkisuudessa. Kun on pakko elää niin monenlaisten ihmisten parissa, vieraantuu vallan pois omasta perheestään; tuskin lopulta tuntee oman perheen jäseniä. Nämä muuttuvat vieraisiksi, ja kotoisten tapojen yksinkertaisuus haihtuu sen suloisen tutunomaisuuden mukana, joka muodosti sen päävievätyksiä. Näin äidinmaidon mukana imetään vuosisadan huvien ja siinä vallitsevien periaatteiden makua.

Nuoret naiset velvotetaan näennäisen pakon alaisiksi, jotta saataisiin kiedotuiksi typeriä miehiä, jotka naivat heidät heidän ulkonaisesti säädylisen käytöstapansa vuoksi. Mutta tarkatkaapa hieman noita nuoria naisia. Pakollisen ulkonaisen levollisuuden verholla he varsin huonosti peittävät sitä himoa, joka heitä kalvaa, ja heidän silmissään saattaa huomata palavan halun matkia äitejään. Heidän pyyteidensä päämäärä ei ole aviomies, vaan avioliiton tuottama hillitsemätön vapaus. Mitä hyötyä olisikaan aviomiehestä, kun on niin paljon keinoja olla häntä vailla! Tuota miestä tarvitaan ainoastaan sitä varten,

että paremmin voitaisiin peittää noita keinoja.[170] Siveys verhoaa heidän kasvojaan, mutta hillitön irstaus lepää heidän sydämensä pohjalla. Tämä teeskennelty siveys ei ole muuta kuin lisätodistus tuosta irstailusta. He teeskentelevät siveyttä ainoastaan kahta pikemmin voidakseen siitä vapautua. Te Pariisin ja Lontoon naiset, antakaa minulle anteeksi! Onhan totta, ettei mikään paikka maan päällä sulje pois ihmeitä, minä vaan en ole sellaista paikkaa tavannut. Ja jos yhdelläkin ainoalla teistä on todella siveä sydän, en minä ollenkaan ymmärrä meidän laitoksiamme. Kaikki tällaiset eri kasvatustavat ovat yhtä suuressa määrin synnä siihen, että nuoret naiset mieltäytyvät suuren maailman huvituksiin ja että he kiintyvät niihin intohimoihin, jotka pian syntyvät tuosta mieltymyksestä. Suurissa kaupungeissa turmelus alkaa syntymästä, ja pienissä kaupungeissa se alkaa järkevyyden iästä. Maaseudulta kotoisin olevat nuoret naiset, joita on totutettu halveksimaan tapojensa onnellista yksinkertaisuutta, rientävät kilvan Pariisiin, yhtyäkseen pariisittarien turmelukseen. Paheiden omaksuminen, joille annetaan tuo kaunis nimi: *kyvykkäisyys* on heidän matkansa ainoa päämäärä. Saapuessaan he häpeävät vielä olevansa niin kaukana hienon maailman naisten tapojen vapaudesta; he niin pian kuin suinkin koettavat muuttua suurkaupunkilaisiksi. Missä nyt mielestänne alkaa paha? Sielläkö, missä sen toteuttamista suunnitellaan, vai siellä, missä se pannaan täytäntöön?

En pidä sopivana, että järkevä äiti maaseudulta tuo tyttärensä Pariisiin hänelle näyttääkseen noita muille niin turmiollisia kuvia. Mutta luulen, että jos tämä tapahtuukin, niin eivät nämä kuvat ole tuolle tytölle juuri vaarallisia, ellei hän ole huonosti kasvatettu. Se, jolla on makua, hyvää aistia ja rakkautta kunniallisuuteen, ei pidä noita kuvia niin puoleensa vetävinä kuin ne, jotka antavat niiden vallata itsensä. Näkeehän Pariisissa nuoria arvostelukyvyttömiä naisia, jotka kiireisesti omaksuvat tämän paikkakunnan tavat ja jotka kuuden kuukauden ajan herättävät ihailua muotinuukkeina, ollakseen loppuikänsä maailman ivan esineenä. Mutta kukapa huomaa niitä naisia, jotka tuntien vastenmielisyyttä kaikkea tätä melua kohtaan kääntävät sille selkänsä ja ovat tyytyväisiä kohtaloonsa, verrattuaan sitä siihen kohtaloon, jota muut kadehtivat? Olen nähnyt useita nuoria vaimoja, jotka heidän miehensä heitä huvittaakseen ovat tuoneet Pariisiin, koska heidän varansa ovat sallineet heidän asettua sinne asumaan. Mutta nämä vaimot ovat itse kehottaneet miehiään tästä tuumasta luopumaan ja ovat palanneet sieltä kernaammin kuin sinne matkustivat ja ovat liikutetuimmiin mielin sanoneet lähtöpäivänsä aattona: oi, palatkaamme maalaistaloomme; siellä elää onnellisempaa kuin tämän kaupungin palatseissa! Ei tiedetä kuinka paljon kunniallisia naisia vielä on olemassa, jotka eivät ole notkistaneet polveansa tuon epäjumalan edessä ja jotka ylenkatsovat sen järjetöntä palvelusta. Ainoastaan narrimaiset naiset pitävät suurta melua; järkevät naiset eivät pyri herättämään huomiota.

Jos huolimatta yleisestä turmeluksesta, yleisistä ennakkoluuloista ja tyttöjen huonosta kasvatuksesta useat heistä kuitenkin säilyttävät taatun arvostelukyvyt, niin kuinka paremmalla kannalla olisivat asiat, jos tuota arvostelukykyä olisi ravittu sopivalla ohjauksella, tai oikeammin sanottuna, ellei sitä olisi himmennetty väärällä ohjauksella. Sillä tärkeintä on aina säilyttää tai palauttaa luonnolliset tunteet. Silti ei pidä ikävystyttää tyttöjä pitkillä saarnoilla eikä ladella heille kuivia siveellisiä ohjesääntöjä. Moraalisaarnat tuottavat kummallekin sukupuolelle kaiken hyvän kasvatuksen surman. Tuollaiset surullisen ikävät opetukset ovat omansa saattamaan vihatuiksi sekä niiden jakajat että kaikkeen, mitä he sanovat. Kun ohjaa nuoria tyttöjä, ei pidä saattaa heitä pelkäämään velvollisuuksiaan eikä tehdä raskaammaksi sitä iestä, jonka luonto heidän hartioilleen on laskenut. Kun heille selvitätte näitä velvollisuuksia, niin olkaa lyhyen säntilliset ja selvät puheessanne. Älkää herättäkö heissä sitä luuloa, että niiden täyttäminen on jotakin vaivalloista. Pois kaikki happamet ilmeet, pois kaikki koulumestari-arvokkaisuus! Kaiken, minkä tulee liikuttaa sydämiä, tulee lähteä sydäimestä. Tyttöjen moraali-katkismuksen tulee olla yhtä lyhyt ja selvä kuin heidän uskonto-katkismuksensa, mutta se ei saa olla niin vakava. Osottakaa heille, miten heidän ilojensa ja heidän oikeuksiensa perustus piilee juuri heidän velvollisuuksiensa täyttämyksessä. Onko tukalaa rakastaa, jotta itse saavuttaisi muilta rakkautta, onko tukalaa olla rakastettava ollakseen onnellinen, tehdä itsensä kunnioitetuksi saavuttaakseen kuuliaisuutta, kunnioittaa itseään saavuttaakseen muiden kunnioitusta? Kuinka kauniit nämä oikeudet ovat! kuinka kunnioitettavia ne ovat! Kuinka rakkaita ne ovat miehen sydämelle, kun nainen osaa niitä käyttää hyväkseen. Ei naisen pidä odottaa vuosien lisääntymistä ja vanhuutta niistä nauttiakseen. Naisen valta alkaa hänen hyveistään. Tuskin hänen sulonsa vielä on kehittynyt, kun hän jo hallitsee luonteensa lempeyden nojalla ja herättää siveydellään kunnioitustamme. Mikä muuten tunnoton ja raaka mies ei hillitsisi rajua luonnettaan eikä osottautuisi sävyisemmäksi ja tarkkaavaisemmaksi kuusitoistavuotiaan neitosen seurassa, joka on rakastettava ja ymmärtäväinen, joka puhuu vähän, joka kuuntelee, joka on siveä käytöksessään ja hillitty puheissaan, jonka kauneus ei saata unhottamaan sukupuoltaan eikä nuoruuttaan, joka herättää mielenkiintoa ujoudellaankin ja saavuttaa kunnioitusta, mitä itse kaikille osottaa?

Joskohta nämä merkit ovat ulkonaisia, ne eivät silti ole arvoa vailla. Ne eivät suinkaan perustu yksinomaan aistien viehätykseen. Ne johtuvat tuosta sisäisestä vakaumuksesta, joka meillä on kaikilla, että naiset ovat miesten arvon luonnollisia tuomareita. Kukapa tahtoisii olla naisten halveksima? Ei kukaan; ei edes se mies, joka on päättänyt olla heitä enää rakastamatta. Ja luuletteko että minulle, joka sanon heille niin katkeria totuuksia, heidän arvostelunsa ovat välinpitämättömiä? Eivät suinkaan, ne

ovat minulle tärkeämmät kuin teidän arvostelunne, lukijat, jotka monasti olette paljon suuremmassa määrässä naisia kuin he. Joskohta en kunnioita naisten tapoja, tahdon kuitenkin pitää heidän oikeuttaan kunniasa. Minulle on yhdentekevää, vihaavatko he minua, kunhan vaan pakotan heidät minua kunnioittamaan.

Kuinka paljon suurta voisi näillä keinoilla aikaansaada, jos vaan osaisi niitä oikein käyttää! Onneton se vuosisata, jolloin naiset menettävät kaiken vaikutusvaltansa ja jolloin heidän mielipiteensä eivät enää miehistä merkitse mitään. Tämä on turmeluksen viimeinen aste. Kaikki kansat, joilla on ollut hyvät tavat, ovat kunnioittaneet naisia. Muistelkaa vaan Spartaa, germaaneja ja Roomaa — tuota Roomaa, joka oli kunnian ja hyveen kehto, minkä veroista ei toista ole ollut maan päällä. Siellä naiset osottivat kunniaa suurten sotapäällikköjen urotöille, siellä he julkisesti itkivät isänmaan isien kuolemaa, siellä tasavalta piti pyhinä ja mitä juhlallisimpina arvosteluina heidän toivomuksiaan ja surunosotuksiaan. Kaikki Rooman suuret vallankumoukset olivat naisen aiheuttamia; naisen kädestä Rooma sai vapautensa, naisen kautta plebejit saavuttivat konsulaatin, naisen vaikutuksesta loppui decemvirien tyrannius, naisten avulla piiritetty Rooma pelastettiin maanpakoon ajetun käsistä. Te hienot ranskalaiset, mitä olisittekaan sanoneet nähdessänne tuon kulkueen, joka teidän ilkkuville katseillenne olisi ollut niin naurettava? Olisitte seuranneet sitä ivanauruin. Kuinka eri lailla katselemmekaan samoja seikkoja; ja kenties olemme kaikki oikeassa. Jos tuon kulkueen muodostaisivat kauniit ranskalaiset naiset, niin en voisi kuvitella sen vastenmielisempää näkyä. Mutta kuvitelkaa sitä roomalaisnaisten muodostamaksi, ja teillä on kaikilla oleva volskien silmät ja Coriolanuksen sydän.

En vielä pysähdy tähän, vaan väitän, että hyve tuottaa yhtä paljon etua rakkaudelle kuin muille luonnon oikeuksille ja että rakastajattaren arvo sen kautta kohoaa yhtä paljon kuin aviovaimojen ja äitien. Ei ole olemassa oikeata rakkautta ilman innostusta eikä innostusta ilman todellista tai kuviteltua täydellisyyden esinettä, joka ainakin on olemassa rakastavan mielikuvituksessa. Mistä innostuisivatkaan rakastajat, joiden mielestä täydellisyys on haihtunut ja jotka rakkautensa esineessä näkevät pelkkää aistillisen nautinnon antajaa? Ei, sillä lailla sydän ei lämpene eikä antaudu noiden ylevien innonpurkausten valtoihin, jotka saattavat rakastajat autuaalliseen huumaukseen ja luovat hänen intohimoonsa sen viehätöksen. Tosin kaikki rakkaudessa on harhaluuloa, sen myönnän. Mutta todellista siinä ovat ne tunteet, jotka innostavat meitä ihaillemaan sitä tosikauneutta, mitä ne panevat meitä rakastamaan. Tämä kauneus ei piile rakkauden esineessä, vaan on erehdyksiemme tulos. Vähät siitä! Uhraammeko silti vähemmän kaikki alhaiset tunteemme tuolle kuvitellulle täydellisyyden esikuvulle? Täytyykö sydämemme silti vähemmän niiden hyveiden tietoisuudella, joita oletamme lemmityssä olevan? Vapaudummeko vähemmän inhimillisen minän alhaisuudesta? Missä olisi se rakastaja, joka ei olisi valmis uhraamaan henkeänsä lemmittynsä puolesta, ja missä huomaa aistillista ja raakaa intohimoa miehessä, joka on valmis kuolemaan? Ivaamme vaeltavia ritareja! He kuitenkin tunsivat rakkauden, kun me sitävastoin emme enää tunne muuta kuin irstailua. Kun noita romanttisia periaatteita ruvettiin pitämään naurettavina, tämä muutos aiheutui vähemmän järkevyydestä kuin huonoista tavoista.

Tarkastettakoon mitä vuosisataa tahansa, niin luonnolliset suhteet eivät muutu. Niistä johtuvat epäkohdat ja sopusuhtaisuudet ovat aina samat; ennakkoluulot, vaikka anastavatkin järkevyyden kauniin nimen, muuttavat ainoastaan ulkokuorta. Itsehillitseminen on aina oleva jotakin suurta ja kaunista, vaikka se ei johtaisikaan muuhun kuin haaveellisten vakaumusten toteuttamiseen. Ja todet kunniallisuuden vaikuttimet valtaavat aina jokaisen arvostelukykyisen naisen sydämen, joka osaa asemastaan hakea onneaan. Siveys epäilemättä on suloinen hyve kauniille naiselle, jolla on vähänkin sielun ylevyyttä. Nähdessään koko maailman jalkojensa juuressa hän viettää riemuvoittoa kaikesta ja itsestään. Hän pystyttää omaan sydämeensä valtaistuimen, jonka eteen kaikki tulevat kunnioittaen kumartamaan. Hellyyden tai mustasukkaisuuden tunteet, jotka kuitenkin aina ovat kunnioittavaa laatua, ollen molempien sukupuolten tuntomia, yleinen ja oma arvonpano suorittavat hänelle lakkaamatta korvausverona kunniaa, joka yllin kyllin palkitsee muutamien hetkien taistelun. Kieltäytymisen aiheuttama haikeus on hetkellinen, mutta sen palkka on pysyvä. Mikä nautinto jalolle sielulle, kun hyveen aiheuttama itsetietoisuus yhtyy kauneuteen. Miten yleviksi romaanisankarittaria kuvattaneenkin, niin tuollainen jalo nainen on tunteva puhtaampaa iloa kuin Lais ja Kleopatra. Ja kun hänen kauneutensa on haihtunut, on hänen kunniansa ja ilonsa kuitenkin vielä pysyvä. Ainoastaan sellainen nainen saattaa nauttia menneisyydestäänkin.

Kuta suuremmat ja vaivalloisemmat velvollisuudet ovat, sitä selvemmat ja painavammat tulee niiden järkisyiden olla, joihin ne perustetaan. Käytetään usein jonkunlaista jumalista puhetapaa, kun käsitellään mitä vakavimpia kysymyksiä, ja tuolla puhetavalla väsytetään nuorten naisten korvat, voimatta heissä herättää toivottua vakaumusta. Tällaisesta puhetavasta, joka varsin vähän vastaa heidän ajatusmaailmaansa, sekä siitä, että he itseksensä panevat siihen niin vähän arvoa, johtuu heidän herkkyytensä seuraamaan omia pyyteitään, heiltä kun puuttuu itse asiaan perustuvia järkisyitä. Nuorella naisella, joka on kasvatettu järkevästi ja hurskaasti, on epäilemättä vahvoja aseita viettelemyksiä vastaan. Mutta sellainen nuori nainen, jonka sydäntä tai oikeammin korvia yksinomaan

ravitaan mystillisillä laverruksilla, joutuu aivan varmaan ensimmäisen taitavan viettelijän uhriksi, jonka tielle sattuu. Eipä nuori ja kaunis nainen koskaan ole halveksiva ruumistaan, eikä hän koskaan ole toden teolla sureva niitä suuria syntejä, joihin hänen kauneutensa on saattanut hänet lankeamaan, hän ei koskaan ole vilpittömästi ja Jumalan edessä itkevä sitä, että on himon esineenä, hän ei koskaan ole itsekseen uskova että sydämen viehkein tunne on saatanan keksintö. Antakaa hänelle toisia sisäisiä perusteita, joita hän käsittää, sillä nuo tuollaiset perusteet eivät häneen vaikuta. Vielä pahemmalla kannalla ovat asiat, jos hänen käsitteensä saatetaan toisilleen ristiriitaisiksi, kuten varsin usein tapahtuu, ja jos, sittenkuin on nöyryytetty häntä kuvaamalla hänen ruumistaan ja kauneuttaan synnin saastuttamiksi, koetetaan saada häntä kunnioittamaan ruumistaan Jeesuksen Kristuksen temppeleinä — tuota samaa ruumista, joka hänelle on saatettu niin halveksittavaksi. Liian ylevät ja liian alhaiset käsitteet ovat molemmat yhtä tehottomat, eivätkä ne voi soveltua yhteen. Tulee käyttää järkisyitä, jotka soveltuvat naissukupuolelle ja nuorelle iälle. Velvollisuudelle myönnetty kunnioitus on voimakas ainoastaan siinä määrin, kuin siihen yhdistetään vaikuttimia, jotka innostavat meitä sitä täyttämään!

Qvae quia non liceat non facit, illa facit.[171]

Eipä luulisi Ovidiuksen langettavan näin ankaraa arvostelua.

Jos siis tahdotte nuorissa naisissa herättää rakkautta hyviin tapoihin, niin älkää lakkaamatta sanoko heille: olkaa siveitä, vaan synnyttäkää heissä suuri harrastus siveyteen, saattakaa heidät täydelleen tajuamaan sen arvo; siten saatatte heidät sitä rakastamaan. Ei riitä herättää tätä harrastusta vasta kaukaisen tulevaisuuden varalle. Osottakaa jo nykyhetkellä, miten tärkeä se on heille heidän ikäsuhteisiinsa ja heidän ihailijoidensa luonteeseen nähden. Kuvatkaa heille kunnan miestä, ansiokasta miestä, opettakaa heitä häntä tuntemaan ja rakastamaan, ja rakastamaan omasta puolestaan. Todistakaa heille, että tuollainen mies yksin voi tehdä heidät onnellisiksi, olkoot he sitten hänen ystävättäriään, vaimojaan tai rakastajattariaan. Lähentäkää heihin hyvettä järkevyyden tietä pitkin: saattakaa heidät huomaamaan, että heidän sukupuolensa valta ja kaikki edut eivät perustu ainoastaan heidän hyvään käytöstapaansa ja hyviin tapoihinsa, vaan myöskin miehen samoihin ominaisuuksiin, että heillä on varsin vähän vaikutusvaltaa halpuihin ja alhaisiin mieliin, että mies vasta silloin oikein osaa kunnioittaa ja ihailia lemmittyään, kun hän kunnioittaa hyvettä. Silloin voitte olla varma siitä, että kuvailemalla heille meidän päiviemme tapoja, heissä herätätte todellista inhoa niitä kohtaan. Näyttämällä heille millaiset muoti-ihmiset ovat, saatatte ne heille halveksituiksi. Jos vierotatte heidät pois tuollaisten ihmisten periaatteista, jos esitätte heidän tunteensa niiden vastenmielisessä valossa ja herätätte ylenkatsetta heidän turhamaiseen kohteliaisuuteensa, viritätte heissä eloon jalomman kunnianhimon, nimittäin halun hallita suuria ja vahvoja sieluja, Spartan naisten kunnianhimon, joka tavotteli miesten johtamista. Rohkea, julkea, juonitteleva nainen, joka houkuttelee rakastajiaan ainoastaan keimailullaan ja osaa pysyttää heitä luonaan ainoastaan suosionsa lahjottamisella, saa heitä tottelemaan ainoastaan palvelijoiden tavoin, kun on kysymys halpojen ja alhaisten palvelusten täyttämisestä; mutta tärkeissä ja vakavissa asioissa hän on vailla vaikutusvaltaa heidän suhteensa. Mutta nainen, joka samalla on kunniallinen, rakastettava ja viisas, nainen, joka pakottaa ihailijansa häntä kunnioittamaan sanalla sanoen nainen, joka kunnioituksen nojalla ylläpitää rakkautta, lähettää yhden ainoan merkin annettuaan rakastajansa maailman ääriin, taisteluun, kunniaan, kuoloon, minne vaan tahtoo. Tämä hänen hallitsemisensa on mielestäni kaunis ja ansaitsee kyllä, että sen saavuttamiseksi tehdään uhrauksia.[172]

Tähän henkeen on Sophie kasvatettu, ja hänen kasvatuksensa on vaatinut enemmän huolellisuutta kuin vaivaa, kun näet pikemmin on seurattu hänen harrastuksiaan, kuin häntä on vaivattu. Mainitkaamme nyt sananen hänen persoonastaan sen kuvan mukaisesti, jonka hänestä olen Émilelle tarjonnut ja jonka hän itse mielikuvituksessaan on luonut puolisoista, joka voi tehdä hänet onnelliseksi.

Mainitsen yhä vielä toistamiseen, että jätän syrjään kaikki ihmeet. Émile ei ole mikään ihme eikä Sophie liioin. Émile on mies ja Sophie nainen; siinä koko heidän kunniansa. Siinä sukupuoli-ominaisuuksien sekaannuksessa, joka meidän päivinämme vallitsee, on melkein ihme, jos joku kaikilta ominaisuuksiltaan kuuluu omaan sukupuoleensa.

Sophiella on hyvät taipumukset ja hyvä luonne. Hänellä on hyvin tunteellinen sydän, ja tämä suuri tunteellisuus antaa hänen mielikuvitukselleen joskus viekkautta, jota on vaikea hillitä. Hänen älynsä ei ole niin terävä kuin se on asioiden ytimeen tunkeva, hänen mielialansa ovat hilpeät, mutta kuitenkin vaihtelevat, hänen kasvonsa ovat tavalliset, mutta samalla miellyttävät. Hänen kasvojensa ilmeet todistavat henkevyyttä, eivätkä ne valehtelee. Saattaa lähestyä häntä välinpitämättömänä, mutta ei voi lähteä hänen luotaan saamatta hänestä syvää vaikutusta. Toisilla naisilla saattaa olla sellaisia hyviä ominaisuuksia, jotka häneltä puuttuvat; toisilla taas on vielä suuremmassa määrin hänen hyviä ominaisuuksiaan. Mutta ei yhdelläkään ole parempaa ominaisuuksien yhtymää, joka muodostaa onnellisen luonteen. Hän osaa käyttää edukseen vikojansakin, ja jos hän olisi täydellisempi, hän miellyttäisi paljon vähemmän.

Sophie ei ole kaunis, mutta hänen seurassaan miehet unhottavat kauniit naiset, ja nämä ovat hänen seurassaan tyytymättömät itseensä. Ensi näkemältä hän tuskin on sievä, mutta kuta useammin häntä näkee, sitä kauniimmalta hän tuntuu. Hänen persoonansa voittaa siinä, missä niin monet muut menettävät, ja sitä, minkä hän kerran on voittanut, hän ei enää menetä. Toisella naisella saattaa olla kauniimmat silmät, kauniimpi suu, voimakkaamman vaikutuksen tekevä vartalo; mutta eipä toisella ole sen miellyttävämpää kasvua, kauniimpaa ihoa, valkeampaa kättä, sirompaa ja pienempää jalkaa, lempeämpää katsetta, liikuttavampia kasvopiirteitä. Häikäisemättä hän herättää mielenkiintoa ja hurmaa, ja vaikeata on sanoa miksi.

Sophie pitää sievistä puvuista ja ymmärtää niitä hankkia. Hänen äidillään ei ole muuta kamarineittä kuin hän. Hänellä on sangen hyvä pukeutumisaisti, mutta hän vihaa upeita pukimia. Hänen vaatteissaan huomaa aina yksinkertaisuuden yhtyneen hienouteen; hän ei rakasta mitään loistokasta, vaan ainoastaan sellaista, mikä pukee. Hän ei tunne muodissa olevia värejä, mutta tietää erinomaisen hyvin, mitkä värit hänelle sopivat. Ei ole ainoatakaan nuorta naista, joka näyttäisi panevan vähemmän huolta pukuunsa kuin hän ja jonka puku olisi valitumpi. Joskohta ei yksikään hänen pukunsa osa ole sattumalta hankittu, ei se kuitenkaan ilmaise kuinka suurta taidokkaisuutta on käytetty sen valinnassa. Hänen pukimensa on näennäisesti hyvin vaatimaton, mutta itse teossa hyvin soma ja miellyttävä. Hän ei paljasta sulouksiaan, vaan päinvastoin verhoaa niitä, mutta hän verhoaa niitä siten, että näkee niiden haamoittavan esiin verhon takaa. Kun hänet näkee, huudahtaa: "tuossa on siveä ja viisas tyttö!" Jos kauemmin viiptyy hänen seurassaan, silmät ja sydän tarkastavat koko hänen persoonaansa, ilman että niitä voi kääntää hänestä pois, ja tekisi mieli sanoa, että koko tämä niin yksinkertainen vaatetus verhoaa häntä ainoastaan sitä varten, että mielikuviutus sen kappale kappaleelta riistäisi pois.

Sophiella on luontaisia taipumuksia. Hän on tietoinen niistä eikä ole niitä laiminlyönyt. Mutta kun hänellä ei ole ollut tilaisuutta niitä erityisen taiteellisesti kehittää, hän on tyytynyt harjottamaan somaa ääntänsä laulamaan puhtaasti ja tarkasti sekä aistikkaasti, pieniä jalkojaan astumaan kevyesti, helposti, notkeasti, ja on lisäksi opetellut kumartamaan vapaan sulavasti ja ilman kömpelyyttä, tehden sen kaikenlaisissa eri tiloissa. Muuten hänellä ei ole ollut muuta laulunopettajaa kuin isänsä, ei muuta tanssinopettajaa kuin äitinsä, ja läheisyydessä asuva urkuri on antanut muutamia pianotunteja säestystä varten; tätä taitoa hän sittemmin on omin päin viljellyt. Alussa hän koetti vaan saattaa valkean kätensä näyttämään sievältä mustilla koskettimilla. Sitten hän huomasi että pianon kuiva ja terävä ääni teki ihmisäänen kaiun pehmeämmäksi, ja vähitellen hänen korvansa tottui erottamaan soinnoksia. Tullessaan vanhemmaksi hän on alkanut tuntea esityksen tunteellisuuden viehätystä ja rakastaa musiikkia sen itsensä tähden. Mutta tämä on enemmän taideharrastusta kuin todellista taipumusta; hän näet ei osaa nuottien mukaan soittaa sävelmää.

Parhaiten Sophie osaa, parhaiten hänelle on opetettu hänen sukupuolensa töitä, jopa sellaisiakin, joihin tavallisesti ei kiinnitetä huomiota, kuten hameidensa leikkaamista ja ompelemista. Ei ole ainoataan ompelutyötä, jota hän ei osaisi, ja jota hän ei tekisi mielellään. Mutta enimmin kaikista käsityöistä hän pitää pitsien solmusteleimisestä, sillä ei mikään muu käsityö aiheuta niin miellyttävää asentoa eikä niin siroa ja kevyttä sormienliikettä. Hän on myös perehtynyt taloudenhoitoon yksityiskohtia myöten. Hän osaa hallita keittiötä ja ruokakomeroa. Hän tuntee ruokatarvikkeiden hinnan ja laadun; hän osaa sangen hyvin kirjanpitoa, hän on äitinsä hovimestari. Koska hänen kutsumuksensa on kerran itse tulla perheenäidiksi, hän ohjatesaan synnyinkotiaan oppii ohjaamaan omaa kotiaan. Hän osaa auttaa palvelijoita heidän töissään ja tekee sen aina kernaasti. Ainoastaan sitä voi hyvin neuvoillaan ohjata, minkä itse osaa toimittaa. Tämän vuoksi hänen äitinsä näin pitää häntä työssä ja toimessa. Sophien ajatukset eivät tosin vielä ulotu niin kauas tulevaisuuteen. Hänen ainoana päämääränään on hänen äitinsä palveleminen ja hänen huolitaakkansa huojentaminen. On kuitenkin totta, ettei hän kaikkia tehtäviään suorita yhtä suurella mielihyvällä. Niinpä hän, vaikka onkin herkkusuu, ei pidä keittiötoimista. Ruuanvalmistamiseen yhtyvät askareet ovat hänelle vastenmieliset, hänen mielestään ne eivät koskaan ole tarpeeksi puhtaat. Hän on tässä suhteessa äärettömän herkkä, ja tästä hänen herkkämielisyydestään, joka on kehittynyt liiallisuuteen, on tullut eräs hänen vikojaan. Kernaammin hän antaisi koko päivällisruuan pudota tuleen, kuin antaisi hihapitsiensä likaantua Samasta syystä hän on aina tuntenut vastenmielisyyttä puutarhanhoidon ohjausta kohtaan. Multa on hänen mielestään likaista. Niinpian kuin hän näkee lantaläjän, luulee hän tuntevansa sen pahan hajan.

Tähän hänen vikaansa on syynä hänen äitinsä opetus. Äidin mielestä ensimmäisiä naisen oikeuksista on puhtaus; se on erityinen, välttämätön, luonnon asettama velvollisuus. Ei ole maailmassa mitään inhottavampaa kuin likainen vaimo, ja mies, joka sellaista vaimoa inhoaa, on aina oikeassa. Sophien äiti on niin paljon saarnannut tätä velvollisuutta tyttärelleen, hän on häneltä vaatinut niin suurta siisteyttä mitä omaan persoonaansa tulee, mitä tulee hänen vaatteisiinsa, huoneeseensa, työhönsä, pukeutumiseensa, että hänen tarkkaavaisuutensa tässä suhteessa on muuttunut tavaksi ja anastaa suuren osan hänen aikaansa ja muutenkin melkoisen sijan hänen huomiossaan. Sentähden kaikessa, minkä hän tekee, hänen ensimmäinen huolensa on tehdä se puhtaasti; se, että hän sen hyvin tekee, astuu toiseen sijaan.

Kuitenkaan kaikki tämä ei ole muuttunut turhaksi teeskentelyksi ja heikoksi ylellisyyskiihoksi. Komeilun hienostelu ei suinkaan ole hänen pyyteidensä päämäärä. Hänen huoneeseensa ei koskaan tule muuta kuin yksinkertaista raitista vettä; hän ei tunne muuta hyvää hajua kuin kukkien tuoksua, eikä hänen miehensä koskaan ole vetävä sieraimiinsa suloisempaa tuoksua, kuin hänen henkäyksensä. Lopuksi on mainittava, ettei se tarkkaavaisuus, jonka hän omistaa persoonansa ulkonaiseen hoitoon, saata häntä unhottamaan, että hän on velkapää omistamaan elämänsä ja aikansa jalommille toimille. Hän ei tunne tai halveksii tuota ylenmääräistä ruumiillista puhtautta, joka saastuttaa sielun. Sophie ei ainoastaan ole ruumiillista puhtautta harrastava, hänen sielunsaakin on puhdas.

Sanoin, että Sophie on herkkusuu; se hän oli luonnostaan, mutta hän on totuttanut itsensä kohtuulliseksi ruuassa, ja nyt hän harjottaa tätä kohtuullisuutta hyveenä. Tyttöjen laita ei ole sama kuin poikien, joita melkoisessa määrin voi heidän herkkyytensä tyydyttämällä hallita. Jos tämän taipumuksen sallitaan jäädä tyttölapsiin, sillä on arveluttavat seuraukset; on suorastaan vaarallista olla sitä poistamatta. Kun Sophie pienenä yksin meni äitinsä huoneeseen, ei hän aina sieltä palannut tyhjin käsin, eikä hänen omatuntonsa ollut vallan puhdas makeisiin nähden. Hänen äitinsä yllätti hänet, nuhteli ja rankaisi häntä ja antoi hänen paastota. Lopulta sai hän tyttärensä käsittämään, että makeiset turmelevat hampaat ja liika syöminen pöhöttää ruumiin. Näin Sophie teki parannuksen; tultuaan suuremmaksi on hänessä herännyt toisenlainen maku, joka on vierottanut hänet tästä alhaisesta aistillisesta mausta. Herkuttelemisen menettää heti valtansa sekä naisiin että miehiin nähden, kun sydämen jalot tunteet alkavat paisua. Sophie on, mitä ruokalajeihin tulee, säilyttänyt sukupuolelleen ominaisen maun, hän pitää maitoruuista ja makeista ruokalajeista; hän pitää leivoksista ja väliruuista, mutta varsin vähän lihasta. Hän ei koskaan ole maistanut viiniä eikä väkeviä liköörejä. Muuten hän kaikkea syö varsin kohtuullisesti. Toimittaahan hänen sukupuolensa paljon vähemmän työläitä askareita kuin me miehet, ja hänen voimansa tarvitsevat siis vähemmän korvausta. Yleensä hän pitää kaikista hyvistä ruuista ja panee niihin arvoa; mutta hän osaa myös tyytyä vähemmän hyviin ruokiin, ilman että tämä puute häntä vaivaa.

Sophiella on miellyttävät, vaikkei loistavat henkiset kyvyt; hänen älykkäisyytensä on varma, joskaan ei syvä; sanalla sanoen hänen kyvyistään ei sanota mitään erityistä, sillä ne ovat samat kuin tavallisilla ihmisillä yleensä. Hänen henkensä, kykynsä miellyttävät aina niitä henkilöitä, jotka puhuvat hänen kanssaan, joskohta niissä ei ole mitään kaunistelevaa, mikä meidän käsityksemme mukaan kuuluu naisten henkiseen kasvatukseen. Hänen sivistyksensä näet ei ole muodostunut kirjojen luvusta, vaan hänen keskusteluistaan vanhempiensa kanssa, hänen omista mietteistään ja niistä havainnoista, jotka hän on tehnyt siinä vähäisessä seurustelupiirissä, jonka yhteyteen hänellä on ollut tilaisuutta tulla. Sophie on luonnostaan iloinen; lapsena hän oli vallatonkin, mutta hänen äitinsä on vähitellen onnistunut hillitsemään hänen rajun luontonsa, peläten, ettei liian äkillinen käänne aavistamatta olisi tehnyt selväksi, että tuollainen hillitseminen oli välttämätön. Sophie on siis tullut siveäksi ja ennen aikaa hiljaiseksi; ja nyt kun tuo aika on tullut, on hänen helpompi säilyttää omaksumansa ryhti, kuin mitä olisi ollut, jos ei olisi annettu hänen käsittää muutoksensa syytä. Nyt on miellyttävää nähdä kuinka hänessä joskus vielä heräävät vanhat tavat ja kuinka hän antautuu lapselliseen vilkkauteen, mutta sitten heti äkkiä muuttuu miettiväksi, vaikenee, luo alas katseensa ja punastuu. Onhan luonnollista, että hän ollessaan tällä kahden iän rajalla, jossakin määrin omistaa kummankin ominaisuuksia. Sophie on liian tunteellinen, jotta hänen mielialansa aina voisivat olla samanlaiset, mutta hänen mielensä on liian lempeä, jotta tämä tunteellisuus voisi muille tuottaa ikävyyksiä; ainoastaan hänelle itselleen tuo tunteellisuus tuottaa ikäviä hetkiä. Yksi ainoa loukkaava sana riittää tekemään hänen mielensä raskaaksi, joskohta hän ei näytä mielipahaansa; hän näet silloin koettaa päästä muiden seurasta mennäkseen itkemään. Jos keskellä hänen itkemistään isä tai äiti häntä kutsuu yhdelläkin ainoalla sanalla, hän tulee heti leikkimään ja nauramaan, taitavasti pyyhkien kyyneleet silmistään ja koettaen tukahuttaa nyhkytyksensä.

Hän ei liioin ole kokonaan vapaa itsepäisyydestä. Jos hänen paha tuulensa kiihottuu, se muuttuu uhkamielisyydeksi, ja silloin hän saattaa unhottaa malttinsa. Mutta jos antaa hänen tyyntyä, niin saa nähdä, että se tapa, jolla hän taas koettaa hyvittää ikävän tekonsa, on melkein luettava hänelle ansioksi. Jos häntä rangaistaan, hän on taipuisa ja nöyrä ja huomaa, ettei hänen häpeänsä niin paljoa johdu rangaistuksesta kuin hänen vikansa tietoisuudesta. Jos ei hänelle sano mitään, ei hän koskaan ole itsestään vikaansa katumatta, ja tämän hän tekee niin vilpittömästi ja niin miellyttävästi, että on mahdotonta olla hänelle suuttunut. Hän olisi valmis alhaisimmankin palvelijan läsnäollessa suutelemaan maata, eikä tämä alentuminen häntä ollenkaan surettaisi, ja niin pian kuin hän on saanut anteeksi, hänen ilonsa ja hyväilynsä osottavat, mistä taakasta hänen sydämensä on vapautunut. Sanalla sanoen, hän kestää kärsivällisesti toisten väärät teot, ja hyvittää alttiisti omat vikansa. Tällainen on hänen sukupuolensa rakastettava luonne, ennenkuin me olemme sen turmelleet. Nainen on luotu alistumaan miehen tahtoon, jopa kestävämmän vääryyttäkin hänen puoleltaan. Nuoria poikia taas ei koskaan voi samanlaiseen taivuttaa. Sisäinen tunne heissä nousee ja kapinoi vääryyttä vastaan; luonto ei ole tehnyt heitä sellaisiksi, että he sitä sietäisivät.

Sophie on uskonnollinen, mutta hänen uskonnollisuutensa on järkevä ja yksinkertainen; siinä on vähän dogmeja ja vielä vähemmän hartaudentharjotuksia, tai oikeammin sanoen: hän ei tunne muuta olennaista uskollisuuden ilmausta kuin moraalien harjoittamiseen, ja senvuoksi hän omistaa koko elämänsä palvelukseksi Jumalaa tekemällä hyvää. Koko se opetus, jonka hänen vanhempansa ovat hänelle tässä suhteessa antaneet, on tähdännyt siihen, että he totuttaisivat hänet kunnioittavaan alistumiseen, minkä vuoksi he alati ovat sanoneet: "Tyttäreemme, nuo tiedot eivät ole ikäsi kehityksen mukaiset; miehesi on ne sinulle selvittävä, kun sopiva aika tulee." Muuten he eivät pidä hänelle pitkiä saarnoja jumalisuudesta, vaan tyytyvät saarnaamaan sitä hänelle esimerkillään, ja tämä esimerkki on syvälle painunut hänen sydämeensä.

Sophie rakastaa hyvettä; tämä rakkaus on muuttunut hänessä vallan hallitsevaksi intohimoksi. Hän rakastaa hyvettä, koska ei ole mitään niin kaunista kuin se on; hän sitä rakastaa, se kun on naisen kunnia ja kun hyveinen nainen hänen mielestään on melkein enkelin arvoinen; hän rakastaa sitä onnen oikeana tienä ja sentähden, että hän näkee pelkkää kurjuutta, avuttomuutta, onnettomuutta ja häpeää siveettömän naisen elämässä. Hän rakastaa sitä vihdoin sentähden, että se on rakas hänen kunnianarvoiselle isälleen, hänen hellälle ja arvokkaalle äidilleen. Hänen vanhempansa näet eivät tyydy tuntemaan onnellisuutta omista hyveistään, vaan tahtovat sitä tuntea tyttärensäkin hyveellisyyden nojalla, ja tyttären ensimmäinen onnen ehto on saattaa vanhempansa onnellisiksi. Kaikki nämä tunteet herättävät hänessä innostuksen, joka ylentää hänen mieltänsä ja joka alistaa kaikki hänen pikku pyyteensä niin jalon intohimon alaisiksi. Sophie on oleva sievä ja kunniallinen viimeiseen henkäykseensä asti; sen hän on vannonut sydämessään, ja tämän valan hän on vannonut iässä, jolloin hän jo käsitti, miten vaikeata on sellaista valaa täyttää; hän on sen vannonut silloin, kun hänen olisi pitänyt pidättäytyä sellaisesta sitoumuksesta, jos hänen aistillisuutensa olisi näyttänyt vaativan herruutta hänen ylitsensä.

Sophie ei ole tuollainen rakastettava ranskatar, joka on luonnonlaadultaan kylmä ja turhamielisyydestä kiemaileva, tahtoen ennemmin loistaa kuin miellyttää, hakien ennemmin huvittavaa ajanvietettä kuin todellista iloa. Sophien mieltä kalvaa ainoastaan rakastamisen halu; se tunkeutuu hänen mieleensä ja tekee hänet levottomaksi keskellä kemuja. Hän on menettänyt entisen hilpeytensä; vallattomat leikit eivät enää häntä miellytä. Kaukana siitä, että hän pelkäisi yksinäisyyden häntä ikävystyttävän, hän sitä päinvastoin hakee. Hän siellä ajattelee sitä miestä, joka on saattava sen hänelle suloiseksi. Kaikki hänelle välinpitämättömät henkilöt ovat hänen vastuksenaan. Hän ei halua ihailijoita, vaan lemmittyä. Hän tahtoo kernaammin miellyttää yhtä ainoata kunnan miestä, ja häntä aina miellyttää, kuin saavuttaa muotinaisen maineen, jota kestää päivän, mutta joka seuraavana päivänä saattaa ivanaurun alaiseksi.

Naisten arvostelukyky kehittyy aikaisemmin kuin miesten, Koska näet naiset melkein lapsuudesta alkaen ovat puolustautumistilassa ja koska heille on uskottu niin kalliin aarteen vaikea hoitaminen, heidän välttämättömästi tulee aikaisemmin tuntea hyvä ja paha. Sophie on joka suhteessa aikaisin kehittynyt, koska hänen luonnonlaatunsa tätä kehitystä jouduttaa, ja sentähden hänen arvostelukykynsäkin muodostuu aikaisemmin kuin muilla hänen ikäisillään tytöillä. Tämä ei ole ollenkaan kummallista: eihän henkinen kypsyys kaikissa esiinny samaan aikaan.

Sophie tuntee hyvin oman sukupuolensa kuten myös miesten velvollisuudet. Hän tuntee miesten viat ja naisten paheet. Hän tuntee myöskin yhtä hyvin päinvastaiset ominaisuudet ja hyveet, ja on painanut ne kaikki syvälle sydämeensä. Ei saata olla sen korkeampaa luuloa kunniallisesta naisesta kuin mikä hänellä on, eikä tämä käsitys häntä pelota. Mutta tietenkin hän suuremmalla mielihyvällä kiinnittää huomionsa kunnan mieheen. Hän näet tietää olevansa luotu sellaista miestä varten, että hän on hänen arvoisensa, että hän hänelle voi antaa samanlaista onnea, jota itse häneltä saa. Hän tietää varsin hyvin, että hän tuollaisen miehen on oikeaksi tunteva, kunhan hän vaan hänet kohtaa.

Naiset ovat miesten ansioiden luonnollisia tuomareita, samoin kuin miehet ovat naisten ansioiden arvostelijoita. Tämä seikka perustuu molemminpuolisiin oikeuksiin, ja kumpikin puoli sen hyvin tietää. Sophie tuntee tämän oikeutensa ja käyttää sitä, mutta vaatimattomasti, kuten sopii hänen ikäiselleen nuorelle naiselle, hänen kokemattomuudelleen ja asemalleen. Hän arvostelee ainoastaan sellaisia seikkoja, joita kykenee käsittämään, ja harjottaa arvosteluansa ainoastaan silloin, kun siitä voi kehittää jotakin hyödyllistä periaatetta. Poissaolevista hän puhuu mitä varovaisimmin, varsinkin naisista. Hän tietää että naiset tulevat parhaaviksi ja purevan ivallisiksi, kun he rupeavat puhumaan omasta sukupuolestaan. Niin, kauan kuin he rajoittuvat arvostelevaan miehiä, he ovat aina tasapuolisia. Sophie rajoittaa siis arvostelunsa miehiin. Mitä naisiin tulee, hän puhuu heistä, vaan kaiken sen hyvän, minkä heistä tietää. Hän arvelee olevansa velkapää osottamaan tätä kunniaa omalle sukupuolelleen. Niistä naisista taas, joista hänellä ei ole mitään hyvää sanottavaa, hän ei sano mitään, ja tämän hänen

menettelynsä hyvin ymmärtää.

Sophiella on varsin vähän hienon maailman seurustelutottumusta; mutta hän on kohtelias ja tarkkaavainen ja on käyttämisessään aina miellyttävä. Onnellinen luonto häntä auttaa paljon paremmin kuin kaikki taidot. Hänellä on oma omituinen kohteliaisuutensa, joka ei johdu mistään kaavamaisista säännöistä, joka ei ole muodin orjuuden alainen, joka ei vaihtelee eri muotien mukaan, joka ei tee mitään totutun tavan nojalla, vaan joka johtuu todellisesta halusta miellyttää ja joka miellyttääkin. Hän ei ollenkaan tunne kuluneita jokapäiväisiä kohteliaisuuksia eikä myöskään itse keksi harvinaisempia. Hän ei sano, että on "syvästi kiitollinen", että "on hänelle suuri kunnia", "älkää vaivatko itseänne", j.n.e. Vielä vähemmän hän käyttää korupuhetta. Kun hänelle osotetaan huomaavaisuutta ja kohteliaisuutta, hän vastaa kumartamalla tai sanomalla yksinkertaisesti: kiitos; mutta tämä sana hänen lausumanaan korvaa useita muita sanoja. Kun hänelle tehdään todellinen palvelus, hän antaa sydämensä puhua, eikä tämä ilmaise tunteitaan kohteliaisuuksien muodossa. Hän ei koskaan ole ranskalaisen tavan mukaan alistuva sievisteleviin kujeisiin, kuten esim. mennessään toisesta huoneesta toiseen laskemaan kätensä kuusikymmenvuotisen miehen käsivarrelle, kun hänellä päinvastoin olisi halu tuota vanhusta tukea. Jos meidän kohtelias nuori keikari tarjoaa hänelle samaa tungettelevaa palvelusta, hän jättää tämän palvelukseen alttiin herran portaisiin, keikahtaa parilla askeleella huoneeseen ja sanoo, ettei hän ole ontuva. Vaikka hän ei ole kasvultaan pitkä, hän ei koskaan ole huolinut korkeista koroista; hänen pienet jalkansa ovatkin tarpeeksi somat, niin ettei hänen tarvitse turvautua korkeihin korkoihin.

Hän ei pysy hiljaisena ja kunnioittavana ainoastaan naisten seurassa, vaan myöskin naineiden tai häntä paljon vanhempien miesten seurassa. Hän ei koskaan ole asettuva heitä ylemmälle sijalle muun vaikuttimen kuin tottelevaisuuden nojalla, ja on niin pian, kuin suinkin voi, taas asettuva alemmalle sijalleen. Hän näet tietää, että iän oikeudet käyvät sukupuolen edellä; sillä vanhuudella on viisaus, jota on kunnioitettava ennen kaikkea muuta.

Toisin hän taas käyttäytyy ikäistensä nuorten miesten seurassa. Siinä hänen on tarpeellista noudattaa toisenlaista käytöstapaa, saavuttaakseen heidän kunnioituksensa, ja hän osaa sitä noudattaa, luopumatta siitä vaatimattomasta sävystä, joka hänelle sopii. Jos nuo nuoret miehet itse ovat vaatimattomia ja hiljaisia, on hän kernaasti seurustellessaan heidän kanssaan osottava nuoruuden rakastettavaa tutunomaisuutta. Heidän leikkisän vallattomat puheensa ovat kuitenkin viattomat ja pysyvät säädyllisyyden rajoissa. Jos heidän keskustelunsa saa vakavan käänteeseen, hän tahtoo, että se samalla on hyödyllinen. Jos se taas muuttuu mauttomaksi, hän on pian lopettava sen. Sillä hän halveksii etenkin tuota mitätöntä keikailevan kohteliaisuuden lavertelua, pitäen sitä hyvin loukkaavana sukupuolelleen. Hän tietää varsin hyvin, ettei se mies, jota hän etsii, käytä tuollaista lavertelua, eikä hän koskaan kernaasti kärsi toisen miehen puolelta sellaista kohtelua, johon ei tekisi itseään syypääksi se mies, jonka kuva on syvälle painunut hänen sydämeensä. Se korkea ajatus, joka hänellä on sukupuolensa oikeuksista, se henkinen itsetietoisuus, jonka hänessä herättää hänen tunteidensa puhtaus, se hyveen voimakkuus, jota hän itsessään tuntee, ja joka tekee hänet varmaksi siitä, että hän ansaitsee kunnioitusta, saattavat häntä paheksuen kuuntelemaan niitä imeliä puheita, joilla luullaan voitavan häntä huvittaa. Hän ei kuuntele niitä ilmeisellä vihastuksella, vaan ivallisella myönnötyksellä, joka saattaa hämille, tai välinpitämättömän kylmäkiskoisesti, ja tätä viimemainittua menettelyä vähimmin odotetaan. Jos joku kaunis salonki-leijona latelee hänelle kohteliaisuuksiaan, jos hän sukkelasti ylistää hänen älykkäisyyttään, kauneuttaan, suloaan, ja arvaamatonta onnea saada häntä miellyttää, niin Sophie hyvin rohkenee häntä keskeyttää, sanoen hänelle kohteliaasti: "Hyvä herra, luulenpa tietäväni nuo seikat paremmin kuin te; jollei meillä ole toisillemme mitään merkillisempää sanottavaa, luulen, että voimme tähän päättää keskustelumme." Silmänräpäyksessä hän sitten tämän sanottuaan kumartaa ja on kahdenkymmenen askeleen päässä hänestä. Kysykääpä nyt noilta salonki-leijonilta, onkohan helppoa ladella kohteliaita laverruksiaan näin vastahakoiselle henkilölle!

Silti ei pidä luulla, ettei hän pitäisi toisten kiitoksesta, jos se vaan on vilpittöntä ja jos hän voi uskoa että todella ajatellaan hänestä sitä hyvää, mitä sanotaan. Sillä, joka tahtoo näyttää ihailevansa hänen etevyyksiään, tulee itselläänkin niitä olla. Sellainen kunnioituksen osotus, joka perustuu todelliseen arvonantoon, saattaa tehdä miellyttävän vaikutuksen hänen arvostaan tietoiseen sydämeensä, mutta jokainen kohtelias ivailu vaikuttaa häneen vastenmielisesti. Sophie ei ole luotu antamaan houkkiolle aihetta kehittää taipumuksiaan.

Koska Sophiella on näin kypsytynyt arvostelukyky ja koska hän joka suhteessa on niin kehittynyt kuin kaksikymmenvuotias nainen, eivät hänen vanhempansa kohtelee häntä lapsena viisitoistavuotiaanakaan. Tuskin he hänessä huomaavat tuota nuoruuden levottomuutta, kun he sen ehkäisevät, ennenkuin se on ehtinyt yltyä. He puhuvat hänelle silloin hellästi ja järkevästi. Tällaiset hellät ja järkevät puheet soveltuvat erityisesti hänen iälleen ja luonteelleen. Jos tämä luonne on sellainen, joksi minä sitä kuvittelen, niin miksi hänen isänsä ei saattaisi puhua hänelle jotenkin seuraavasti:

"Nyt sinä, Sophie, olet jo suuri tyttö. Iän karttuessa et aina voi pysyä neitosena. Me, vanhempasi,

tahdomme, että tulisit onnelliseksi; meidän itsemme tähden sitä tahdomme, sillä meidän onnemme riippuu sinun onnestasi. Kunniallisen nuoren naisen onni on siinä, että hän perustaa kunnan miehen onnen. Meidän tulee siis ajatella, sinun naittamistasi. Sitä tulee ajatella hyvissä ajoin, sillä aviosta riippuu elämän kohtalo, eikä koskaan ole liiaksi aikaa sitä ajatella."

"Ei mikään ole vaikeampaa kuin hyvän aviomiehen valinta, — jollei kenties hyvän aviovaimon valinta. Sophie, sinä olet oleva tällainen harvinainen nainen, sinä olet oleva elämämme kunnia ja vanhojen päiviemme onni. Mutta olkoon sinulla mitä avuja tahansa, ei maailmasta puutu miehiä, joilla niitä on vielä enemmän kuin sinulla. Ei ole ainoatakaan miestä, jolle sinun saavuttamisesi ei tuottaisi kunniaa, on paljon sellaisia, jotka tuottaisivat sinulle vielä suurempaa kunniaa. Nyt tulee löytää sellainen mies, joka sinulle sopii, tulee tutustua häneen ja saattaa hänet tutustumaan sinuun."

"Korkein avio-onni riippuu niin monista asianhaaroista ja ehdoista, että olisi mielettöntä toivoa niitä kaikkia. Tärkeintä on ensin saada varmuutta niistä, jotka ovat välttämättömiä. Jos nuo muutkin ehdot sen ohella täyttyvät, on etu mahdollisimman suuri; jos ne taas eivät täyty, niin voipi olla niitä vailla. Täydellistä onnea ei ole maan päällä. Mutta suurin onnettomuus ja samalla se, jota aina voimme välttää, on onnettomuus, joka on itsemme aiheuttama."

"On olemassa luonnollisia suhteita, on sellaisia, jotka perustuvat inhimillisiin laitoksiin ja lopuksi pelkkään yleiseen mielipiteeseen perustuvia. Molempia jälkimäisiä saattavat vanhemmat arvostella ja ratkaista, edellisiä taas lapset yksin. Niitä avioita solmittaessa, jotka aiheutuvat vanhempien määräyksestä, noudatetaan yksinomaan inhimillisiin laitoksiin ja yleiseen mielipiteeseen perustuvia suhteita. Tällöin ei itse teossa naiteta itse henkilöitä, vaan sovitetaan yhteen olosuhteita ja omaisuuksia. Mutta kaikki tämä saattaa muuttua, ainoastaan henkilöt pysyvät samoina, kaikkialle he vievät perusominaisuutensa mukaansa. Huolimatta omaisuudesta avio saattaa olla onnellinen tai onneton persoonallisten suhteiden nojalla."

"Äitisi oli ylhäistä sukua, minä olin rikas; nämä olivat ainoat vaikuttimet, jotka aiheuttivat meidän vanhempiamme meitä liittämään toisiimme. Minä olen menettänyt omaisuuteni, hän on menettänyt nimensä. Mitä häntä hyödyttää, että on syntynyt aatelisneitosena, kun hänen sukunsa hänet nyt kuitenkin on unhottanut? Sydäntemme yhteys on kuitenkin lohduttanut meitä kaikissa onnettomuussissamme. Harrastustemme yhtäläisyys ja sopusuhtaisuus on saattanut meidät valitsemaan itsellemme tämän syrjäisen olopaikan. Täällä elämme onnellisina köyhyydessä, saamme toinen toisestamme korvausta kaikesta. Sophie on meidän yhteinen aarteemme. Siunaamme taivasta siitä, että se on antanut meille tämän aarteen ja että se on riistänyt meiltä kaikki muut. Katso, lapseni, minne kaitsemus on meidät johdattanut. Ne suhteet, jotka aiheuttivat avioliittomme, ovat kadonneet. Onnemme perustuu ainoastaan sellaiseen, johon silloin ei pantu mitään arvoa."

"Naimisiin menevien tulee valita oikea puoliso itselleen. Molemmipuolisen kiintymyksen tulee olla heidän ensimmäinen yhdyssiteensä; heidän silmänsä ja sydämensä tulee olla heidän ensimmäisiä oppaitaan. Heidän ensimmäinen velvollisuutensa heidän avionsa solmittuaan on toistensa rakastaminen, ja rakastaminen tai sen puute ei riipu meistä itsestämme, minkä vuoksi tuo ensimmäinen velvollisuus välttämättömästi edellyttää toista velvollisuutta, nimittäin sitä, että molempien tulee rakastaa toisiaan jo ennen avion solmimista. Tämä on luonnon oikeus, jota ei mikään voi kumota. Ne, jotka tuota oikeutta ovat supistaneet niin monilla yhteiskunnallisilla laeilla, ovat enemmän pitäneet silmällä näennäistä järjestystä kuin avio-onnea ja kansalaisten tapoja. Huomaat, tyttäreni, ettemme saarnaa sinulle mitään vaikeata moraalia. Se tähtää vaan siihen, että sinä pääsisit kokonaan omaksi valtiattareksesi ja että meidän olisi mahdollista laskea omiin käsiisi puolisosasi valinta."

"Mainittuani sinulle meidän syymme ja perusteemme, antaakseni sinulle täyden vapauden, on sopivata ja kohtuullista myöskin puhua sinun omista perusteistasi, jotta voisit tuota vapauttasi viisaasti käyttää. Tyttäreni, olet hyvä ja ymmärtäväinen, olet vilpitön ja hurskas, sinulla on sellaisia taipumuksia, jotka sopivat kunnialliselle naiselle, eikä sinulta puutu miellyttäviä ominaisuuksia. Mutta olet köyhä, sinulla on mitä kunnioitettavinta omaisuutta, mutta sinulta puuttuu sellaista omaisuutta, jota pidetään suurimmassa arvossa. Tavoittele siis ainoastaan sellaista, mikä sinulle on saavutettavissa, äläkä aseta kunnianhimosi päämäärää oman mielipiteesi tai meidän mielipiteidemme, vaan ihmisten mielipiteiden mukaan. Jos olisi kysymys ainoastaan etevyyksien yhdenarvoisuudesta, en tietäisi, en tahtoisi panna toiveillesi mitään rajoja; mutta älä ulota niitä varojesi rajoja ulommaksi, äläkä unhota että ne ovat mitä ahtaimmat. Vaikka ei sinun arvoisesi mies ole pitävä tätä varattomuuttasi esteenä, tulee sinun tehdä äitisi tavoin ja astua perheen jäseneksi, joka pitää kunnianaan vastaanottaa sinut keskuuteensa. Sinä et ole nähnyt varallisuutemme päiviä, olet syntynyt köyhdyttyämme: sinä saatat sen meille helpoksi ja jaat sitä keveällä mielellä meidän kanssamme. Usko minua, tyttäreni, äläkä tavoittele sellaista omaisuutta, jonka menettämisestä me siunaamme taivasta. Olemmehan nauttineet onnea vasta menetettyämme rikkautemme."

"Olet liiaksi rakastettava, jotta et miellyttäisi ketään. Sinun aineellinen tilasi ei myöskään ole

sellainen, että kunnon mies pitäisi sitä esteenä naimatuumilleen. Sinua tullaan moneltakin taholta kosimaan, jopa saattaa ilmestyä kosijoita, jotka eivät ole sinun arvoisiasi. Jos nämä näyttäytyisivät sinulle sellaisina kuin he todella ovat, näkisit heidän oikean arvonsa, eikä koko heidän ulkonainen upeutensa sinuun tekisi kauan vaikutusta. Mutta joskohta sinulla on hyvä arvostelukyky ja vaikka tunnet omat avusi, olet vailla kokemusta etkä tiedä missä määrin miehet saattavat teeskennellä. Joku viekas konna voi tutkia makuasi ja harrastuksiasi sinua viehättääkseen ja teeskennellä sinun edessäsi hyveitä, joita hänellä ei ole. Hän syöksisi sinut turmioon, ennenkuin olisit vaaraa huomannutkaan, ja sinä huomaisit erehdyksesi vasta sitä itkeäksesi. Vaarallisin kaikista ansoista ja ainoa, jota järki ei voi välttää, on aistillisuuden ansa. Jos joskus olet niin onneton, että siihen lankeat, et enää ole näkevä ympärilläsi muuta kuin harhaluuloja ja pettymyksiä, silmäsi häikäistyvät, arvostelukykysi himmenee, tahtosi turmeltu, erehdyksesikin käy sinulle rakkaaksi, ja kun viimein kykenet sitä huomaamaan, et enää tahdo siitä luopua. Tyttäreni, jätän sinut järkevyytesi varaan enkä sydämesi pyyteiden ohjattavaksi. Niin kauan kuin tunteesi lepäävät, voit olla oma ohjaajasi; mutta niin pian kuin alat tuntea rakkautta, niin antaudu äitisi ohjattavaksi."

"Ehdotan sinulle sopimusta, joka sinulle osottaa meidän kunnioitustamme ja joka on saattava tasapainoon meidän välillämme vallitsevan luonnollisen suhteen. Tavallisesti vanhemmat valitsevat tyttärensä tulevan puolison ja kysyvät ainoastaan muodon vuoksi tyttärensä mielipidettä; tällainen on yleinen tapa. Me taaskin menettelemme sinun suhteesi vallan päinvastoin. Sinä saat valita ja kysyt sitte meidän mielipidettämme. Käytä hyväksesi tätä oikeuttasi, käytä sitä vapaasti ja järkevästi. Sen puolison, joka on oleva sinulle sovelias, tulee olla sinun valitsemasi eikä meidän valitsemamme. Mutta meidän tehtävämme on arvostella, etkö sinä mahdollisesti erehdy vallitseviin asianhaaroihin ja suhteisiin nähden ja etkö tietämättäsi tee muuta, kuin mitä pohjalta tahdot. Syntyperä, omaisuus, yhteiskunnallinen asema, yleinen mielipide eivät vähääkään määrää meidän perusteitamme. Valitse kunnon mies, jonka persoonallisuus sinua miellyttää ja jonka luonne vastaa vaatimuksiasi, olkoon hän sitten muuten kuka tahansa, niin me hyväksymme hänet vävyksemme. Hänen omaisuutensa on aina oleva riittävä, jos hänellä on lujat käsivarret, hyvät tavat ja jos hän rakastaa perhettänsä. Hänen säätynsä on meidän mielestämme aina oleva tarpeeksi ylhäinen, jos hän sitä aateloi hyveellä. Me emme huoli, vaikka koko maailma moittisi valintaamme. Me näet emme tavoittele yleistä hyväksymistä; meille riittää, että sinä tulet onnelliseksi."

Lukijat, en tiedä minkä vaikutuksen tällainen puhe tekisi teidän tavallanne kasvatettuun nuoreen neitoseen. Mitä Sophiehän tulee, ei hän ole löytävä sanoja siihen vastatakseen. Häpy ja helytymys eivät salli hänen vapaasti ilmaista ajatuksiaan. Mutta olen aivan varma siitä, että tuo puhe on painuva syvälle hänen sydämeensä ja pysyvä siinä koko hänen elämänsä ajan ja että, jos yleensä voi luottaa inhimillisiin päätöksiin, voimme olla varmat siitä, että Sophie on koettava olla vanhempiansa kunnioituksen arvoinen.

Olettakaamme kaikkien pahinta tapausta, nimittäin että Sophiella on hehkuva luonnonlaatu, joka saattaa hänelle pitkän odotuksen tuskalliseksi. Mutta silloinkin väitän, että hänen arvostelukykynsä, hänen tietonsa, harrastuksensa, hänen hienotunteisuutensa, ja ennen kaikkea ne tunteet, joilla hänen sydäntään on ravittu nuoruudesta alkaen, ovat muodostaneet aistillisuudelle vastapainon, joka on auttava häntä sitä voittamaan tai ainakin kauan vastustamaan. Hän kuolisi ennemmin tilansa marttyyrina, kuin saattaisi surua vanhemmilleen, kuin menisi vaimoksi arvottomalle miehelle ja panisi itsensä alttiiksi epäonnistuneen avion tuottamille onnettomuuksille. Yksin se vapaus, joka hänelle on annettu, on lisäävä hänen sielunsa ylevyyttä ja on saattava hänet vaativaisemmaksi miehensä ja valtiaansa valinnan suhteen. Italialaisen naisen luonnonlaadun ja englantilaisen naisen tunteellisuuden ohella hänellä on sydämensä ja aistillisuutensa hillitsemiskeinona espanjattaren ylpeys, joka hakiessaan lemmittyä ei helposti löydä arvoistansa miestä.

Tosin ei jokainen voi käsittää, mitä innostusta rakkaus siveyteen voi luoda sieluun ja mitä sisäistä voimaa se voi itsessään löytää, joka tahtoo vilpittömästi harjottaa hyvettä. On ihmisiä, joista kaikki, mikä on suurta, näyttää harhaluulolta ja jotka alhaisessa ja halpamaisessa järkeilemisessään eivät koskaan käsitä, mitä ylenmääräinen rakkaus hyveeseen voi vaikuttaa inhimillisiin intohimoihin. Tuollaisille ihmisille tulee puhua ainoastaan esimerkkien muodossa; he ovat surkuteltavia, jos ovat niin itsepäiset, etteivät niitäkään usko. Jos heille sanoisin, ettei Sophie ole mikään kuviteltu olento, että ainoastaan hänen nimensä on minun keksimäni, että hänen kasvatuksensa, hänen siveytensä, hänen luonteensa ja hänen kasvojensa piirteet ovat jotakin, joka todella on ollut olemassa, ja että hänen muistonsa vielä saattaa koko kunniallisen perheen vuodattamaan kyynelitä, niin he epäilemättä eivät usko siitä sanaakaan. Mutta mitä vahinkoa voi olla siitä, että minä rehellisesti kerron loppuun asti erään nuoren neitosen tarun, joka oli niin suuresti Sophien kaltainen, niin että tämä taru yhtä hyvin voisi olla Sophien elämäntaru, ilman että se ollenkaan herättäisi ihmetystä. Uskottakoon sitä todelliseksi tai ei, se on minulle yhdentekevää. Jos välttämättömästi niin tahdotaan, olen kertonut jotakin kuviteltua, mutta olen joka tapauksessa selvittänyt metodiani ja olen kulkenut alati päämääräni kohti.

Sillä nuorella neitosella, jonka luonnonlaadun olen omistanut Sophielle, oli muuten joka suhteessa Sophien kaltainen luonne, niin että hän ansaitsee tuon nimen, jonka yhä edelleen hänelle annan. Tuon keskustelun jälkeen, jonka yllä esitin, hänen isänsä ja äitinsä, jotka käsittivät, ettei aviotarjousta heidän tyttärelleen tultaisi tekemään siihen majaan, jossa asuivat, lähettivät hänet viettämään talven kaupungissa erään tädin luo, jolle salaa ilmaisivat matkan tarkoituksen. Sillä tuo ylpeä Sophie kanto sydämessään sitä jaloa itsetietoisuutta, että osasi voittaa itsensä; ja vaikka hän kaihosikin puolisoa, olisi hän ennemmin kuollut neitsyenä kuin mennyt miestä haeskelemaan.

Täyttääkseen Sophien vanhempien toivomukset hänen tätinsä esitti hänet perheissä, vei hänet seuraelämään ja juhliin ja antoi hänen nähdä hienoa maailmaa tai pikemmin näytti häntä sille, sillä Sophie varsin vähän välitti kaikesta tästä komeudesta. Huomattiin kuitenkin, ettei hän paennut miellyttävän näköisiä nuoria miehiä, jotka näyttivät säädylisiltä ja hyvätapaisilta. Hänellä oli varovan hiljaisessa esiintymisessäänkin jonkunmoinen viehätysvoima, joka veti puoleensa, ja se vivahti keikailuun. Mutta keskusteltuaan noiden nuorten miesten kanssa pari kolme kertaa, hän tunsii heitä kohtaan vastenmielisyyttä. Pian hän vaihtoi tämän vaativaisen käytöstavan, joka näyttää vastaanottavan ylistelyä, nöyrympään ryhtiin ja kohteliaisuuteen, joka pitää ihailijat matkan päässä. Ollen aina tarkkaavainen itsensä suhteen ei hän enää antanut heille tilaisuutta tehdä hänelle vähintäkään palvelusta. Täten hän tarpeeksi osotti, ettei tahtonut olla heidän rakastajattarensa.

Tunteelliset sydämet eivät koskaan voi rakastaa meluavia huveja; nämä näet ovat tylsätunteisten ihmisten turhamaisia ja tehottomia onnen aiheita, he kun luulevat, että elämän huumaaminen on elämän nauttimista. Kun Sophie ei löytänyt mitään etsi ja kun hän oli hylännyt kaiken toivon löytää sitä täältä kaupungista, hän kyllästyi elämään siellä. Hän rakasti hellästi vanhempiansa, ei mikään hänelle korvannut heidän seuraansa eikä mikään ollut omansa saattamaan häntä heitä unhottamaan. Hän palasikin heidän luokseen paljon ennen sitä aikaa, joka oli hänen paluutansa varten määrätty.

Tuskin hän oli jälleen ryhtynyt askareisiinsa synnyinkodissaan, kun huomattiin hänen, huolimatta siitä, että käyttäytyi kuten ennen, muuttuneen mielialoiltaan. Milloin hän oli hajamielinen, milloin kärsimätön, milloin surullinen ja haaveileva; toiste hän taas piilottautui itkemään. Luultiin alussa, että hän oli rakastunut ja että hän tätä häpesi. Mainittiin hänelle tämä, mutta hän kielsi niin olevan laidan. Hän väitti, ettei ollut nähnyt ketään, joka olisi voinut liikuttaa hänen sydäntään, eikä hän koskaan valehdellut.

Tälläväläin hänen alakuloisuutensa lisääntymistään lisääntyi, ja hänen terveytensä rupesi horjumaan. Hänen äitinsä, joka tämän muutoksen johdosta oli käynyt levottomaksi, päätti viimein ottaa selvälle sen syyt. Hän vetäytyi kahden kesken hänen kanssaan syrjään ja puhui hänelle tuota vakuuttavan hellää kieltä ja peitti hänet noilla vastustamattomilla hyväilyillä, joita ainoastaan äidin hellyys osaa käyttää. "Tyttäreni, sinä, jota olen kantanut kohdussani ja jota lakkaamatta kannan sydämessäni, vuodata sydämesi salaisuudet äitisi helmaan. Mitkä siis ovat nuo salaisuudet, joita ei äiti saa tietää? Kukapa säälisi tuskiasi, kuka niihin ottaisi osaa? Kuka muu tahtoisii niitä huoventaa kuin isäsi ja minä? Oi, lapseni, tahdotko että minä menehdyn sinun suruusi, sitä edes tuntematta!"

Kaukana siitä, että olisi äidiltään salannut surunsa, nuori neitonen ei halunnut mitään hartaammin kuin saada äidistään lohduttajan ja uskotun. Mutta häveliäisyys esti häntä puhumasta, ja hienotunteisuudessaan hän ei löytänyt sanoja kuvaillakseen tilaa, joka hänen mielestään oli hänelle niin arvoton, nimittäin sitä mielenliikutusta, joka vasten hänen tahtoansa pani hänen aistinsa kuohuksiin. Viimein hänen häveliäisyytensäkin oli hänen äidilleen osviittana, ja äidin onnistui lopulta saada häneltä tuo nöyryyttävä tunnustus. Äiti ei suinkaan häntä masentanut kohtuuttomilla soimauksilla, vaan päinvastoin lohdutti ja sääli häntä ja vuodatti kyöneleitä hänen tähtensä. Äiti oli liian älykäs sanoakseen rikokseksi kärsimystä, jonka ainoastaan tyttären hyveisyys saattoi esiintymään niin räikeänä. Mutta miksi pakotta kestää kärsimystä, jonka parannuskeino oli niin helppo ja oikeutettu? Miksi Sophie ei käyttänyt hyväkseen sitä vapautta, joka oli hänelle annettu? Miksi hän ei hyväksynyt itselleen miestä, miksi hän ei häntä valinnut? Eikö hän tietänyt, että hänen kohtalonsa riippui yksinomaan hänestä itsestään ja että, millainen hänen valintansa tulikaan olemaan, se hyväksyttäisiin, koska hän ei kuitenkaan voinut valita kunniantonta puolisoa? Hänet oli lähetetty kaupunkiin, mutta hän ei ollut tahtonut jäädä sinne. Useita naimatarjouksia oli tehty, mutta hän oli hylännyt kaikki. Mitä hän siis odotti? Mitä hän halusi? Mikä selittämätön ristiriitaisuus!

Vastaus oli yksinkertainen. Jos vaan olisi tarvinnut valita nuoruuden ajan ihailija, olisi valinta pian tapahtunut; mutta elämänaikuisen valtiaan valitseminen ei ole yhtä helppo tehtävä. Ja koska ei näitä kahta valitsemista voi toisistaan erottaa, täytyy odottaa ja usein menettää nuoruutensa, ennenkuin löytää sen miehen, jonka rinnalla tahtoo viettää elämänsä päivät. Näin oli Sophien laita. Hän kaipasi lemmittyä, mutta tämän lemmityn tuli olla hänen puolisonsa. Ja kun piti löytää sellainen sydän, joka olisi vastannut hänen vaatimuksiansa, oli yhtä vaikea löytää lemmitty kuin aviomies. Kaikilla noilla niin hienoilla nuorilla miehillä ei ollut muuta sopivaa ominaisuutta kuin samanikäisyys hänen kanssaan, muut ominaisuudet aina puuttuivat. Heidän pintapuolisuutensa, heidän turhamielisyytensä,

lavertelunsa, hillittömät tapansa, heidän säädyttömät matkimisensä saattoivat heidät hänelle inhottaviksi. Hän haki miestä ja löysi pelkkiä apinoita. Hän haki sielua, mutta ei löytänyt ainoatakaan.

"Kuinka olen onneton", hän sanoi äidilleen. "Minun on tarvis rakastaa, enkä kohtaa ainoatakaan miestä, joka todella minua miellyttäisi. Sydämeni sysää luotaan kaikki ne, joita aistillisuuteni vetää puoleensa. En näe ainoatakaan miestä, joka ei kiihottaisi aistillista himoani, enkä myöskään ainoata, joka ei sitä jälleen karkottaisi. Intohimoinen kiintymyksen tunne, joka ei perustu kunnioitukseen, ei ole pysyvää laatua. Oi, tuollainen ei ole se mies, jota tyttärenne kaipaa. Tämän miehen ihannekuva on liian syvälle syöplynyt hänen sydämeensä. Sophie voi rakastaa ainoastaan häntä, ainoastaan hänet hän voi tehdä onnelliseksi, ja itse hän voi olla onnellinen ainoastaan hänen kauttansa. Kernaammin Sophie tahtoo riutua ja lakkaamatta tukahuttaa tunteitaan, kernaammin hän tahtoo kuolla onnettoman ja vapaana, kuin epätoivoisena elää yhdessä miehen kanssa, jota ei rakasta ja jonka hän päällepäätteeksi tekisi onnettomaksi. Parempi olisi lakata elämästä kuin elää ainoastaan tällaista kärsimystä kantaakseen."

Hänen äitinsä tyrmistyi näin omituisesta tunnustuksesta ja piti sitä liiaksi eriskummaisena, jotta olisi voinut olla epäilemättä sen alla piilevän jonkun salaperäisen seikan. Sophie ei ollut sievistelevä eikä liioin mikään hupsu. Miten olikaan selitettävissä tämä hänen ylenmääräinen herkkätunteisuutensa, hänen, jolle lapsuudestaan asti ei oltu muuta sen hartaammin opetettu kuin mukautumaan niiden henkilöiden mukaan, joiden kanssa hänen oli eläminen sekä tekemään välttämättömyydestä hyveen? Tuo rakastettavan miehen ihannekuva, johon Sophie oli niin hurmaantunut ja joka niin usein ilmeni kaikissa hänen puheissaan, saattoi hänen äitinsä arvaamaan, että tyttären oikullisuudella oli joku toinen syy, jota äiti ei vielä tuntenut, ja ettei Sophie vielä ollut kaikkea tunnustanut. Tämä onneton neitonen, ollen salaisen tuskansa ahdistamana, ei toivonut mitään hartaammin kuin sydämensä keventämistä. Hänen äitinsä häntä kehoittelee; tytär epäröi, mutta myöntyy viimein, poistuu huoneesta mitään sanomatta ja palaa hetken kuluttua kirja kädessään. "Surkutelkaa onnetonta tytärtänne, hänen surunsa on parantamaton, hänen kyyneleensä ovat kuivumattomat. Tahdotteko tietää syyn tähän: no hyvä! tuossa se on." Näin sanoen hän heittää kirjan pöydälle. Äiti ottaa kirjan ja avaa sen. Se oli teos "Telemakhoksen seikkailut".[174] Ensin hän ei ollenkaan ymmärrä tätä arvoitusta. Tehtyään useita kysymyksiä ja saatuaan himmeitä vastauksia, hän viimein älyää suuresti hämmästyen, kuten saattaa ymmärtää, että hänen tyttärensä on Euchariksen[175] kilpailijatar.

Sophie rakasti Telemakhosta ja hänen rakkautensa oli niin intohimoinen, ettei mikään voinut sitä parantaa. Niinpian kuin hänen isänsä ja äitinsä saivat tietää tämän hänen mielettömän tunteensa, he nauroivat häntä ja koettivat järkisyillä saada hänet siitä luopumaan. Mutta he erehtyivät; oikeus ei ollut kokonaan heidän puolellaan. Sophie oli puolestaan hänkin oikeassa ja osasi oikeuttaan perustella. Monasti hän sai vanhempansa vaikenemaan käyttämällä todistusperusteinaan perussyitä, joita vanhemmat itse aikaisemmin olivat käyttäneet ja näyttämällä, että he itse olivat aiheuttaneet koko onnettomuuden, etteivät olleet kasvattaneet häntä hänen aikansa miehiä varten, että hänen välttämättömästi tuli omaksua miehensä katsantotapa tai saada miehensä omaksumaan hänen katsantotapansa; että he kasvatustavallaan olivat saattaneet hänelle mahdottomaksi edellisen näistä keinoista ja että jälkimäinen keino juuri oli se, jota hän tavoitteli. "Antakaa minulle mies, joka on minun periaatteideni läpikulkema", hän sanoi, "tai mies, johon voi ne juurruttaa, ja minä olen rupeava hänen vaimokseen; mutta miksi minua soimaatte, ennenkuin sellainen on löydetty? Säälikkää minua. Olen onneton enkä mieletön. Ovatko sydämen tunteet riippuvaiset tahdosta? Onhan isäni itse sen sanonut. Onko minun vikani, että rakastan sellaista, mitä ei ole olemassa? En ole mikään haaveilija, en halua miehekseni ruhtinasta enkä hae Telemakhosta. Tiedänhän, että hän on pelkkä mielikuvitukseni luoma. Haen miestä, joka olisi hänen kaltaisensa. Ja miksi ei sellaista miestä voisi olla olemassa, koska minäkin olen olemassa, minä, joka tunnen sydämeni olevan niin suuresti hänen sydämensä kaltaisen? Älkäämme siihen määrään halventako ihmiskunnan arvoa. Älkäämme luulko, että rakastettava ja hyveinen mies on pelkkä harhaluulon tuote. Hän on olemassa, hän elää, hän ehkä minua hakee; hän etsii sielua, joka voisi häntä rakastaa. Mutta kuka hän on? Missä hän on? Sitä en tiedä; ainakaan hän ei ole kukaan näkemistäni miehistä; epäilemättä en koskaan ole häntä näkevä. Oi, äitini! Miksi olette saattanut minut liiaksi rakastamaan hyvettä? Jos en voi rakastaa muuta kuin hyvettä, se on vähemmän minun kuin teidän synne."

Olenko nyt johtava tämän surullisen tarinan loppuun saakka? Kerronko ne pitkät taistelut, jotka kävivät tuon lopun edellä? Olenko kuvaava tuskaantuneen äidin, joka muuttaa alussa antamansa hyväilyt ankaruudeksi? Olenko näyttävä närkästyneen isän, joka unhoittaa alussa tekemänsä sopimukset ja kohtelee mielettömänä kaikkein hyveisintä tytärtä? Olenko lopuksi kuvaileva tätä onnetonta, joka kärsimästään kovistelusta yhä enemmän kiintyy harhaluuloonsa ja joka hitain askelin astuu kuoloansa kohti ja vaipuu hautaansa sinä hetkenä, kun luullaan häntä vietävän alttarille? En, syrjäytän tällaiset synkät kuvaukset. Minun ei tarvitse mennä niin pitkälle näyttääkseni tarpeeksi kuvaavalla esimerkillä, kuten luulen, että, huolimatta vuosisadan tapojen synnyttämistä ennakkoluuloista, rakkaus ja into kunniallisuuteen ja kauneuteen ei ole vieraampi naisille kuin miehillekään ja ettei ole mitään, jota ei

luonnon järjestystä seuraten voisi saada heitä toteuttamaan.

Joku saattaa tässä keskeyttää minut kysyen, määrääköhän luonto meitä niin suuresti vaivaamaan itseämme voidaksemme tukahuttaa ylen rajuja aistillisia pyyteitä. Minä vastaan kielteisesti, mutta huomautan, samalla, ettei luonto myöskään istuta meihin niin rajuja himoja. Kaikki, millä ei ole juuriaan luonnossa, on luonnon vastaista; tämän olen monta monituista kertaa kokenut.

Mutta palatkaamme Émilemme Sophiesta puhumaan. Luokaamme mielikuvituksessamme uudestaan tämä rakastettava neitonen ja kuvitelkaamme, että hänellä on vähemmin vilkas mielikuvitus ja että onnellisempi kohtalo häntä odottaa. Alkuperäinen tarkoitukseni oli kuvata tavallinen nainen; mutta kun olen antanut hänen sielulleen ylen suuren aateluuden, olen pimittänyt hänen järkensä. Minä itse olen erehtynyt: Palatkaamme siis ensimmäiseen lähtökohtaan. Sophiella ei ole muuta kuin hyvä luonnonlaatu, mutta muuten vallan tavallinen henki. Kaikki ne ominaisuudet, jotka hänellä ovat etevämmät muiden naisten ominaisuuksia, hän on saanut kasvatuksen kautta.

Tarkoitukseni on ollut tässä kirjassa esittää kaikki, mikä kasvatukseen nähden on toteutettavissa, jättäen itsekullekin vapaus valita siitä, mikä mahdollisesti esityksessäni on hyvää, se, mikä kullekin on sopivaa. Alustapitäen oli tarkoitukseni ollut varhaisesta iästä alkaen kasvattaa Émilen naistoveria, kasvattaa heidät toinen toistaan varten ja kasvattaa heidät molemmat yhdessä. Mutta asiaa lähemmin punnittuani olen huomannut että kaikki nämä liian varhaiset toimenpiteet eivät vastaa tarkoitustaan ja että on järjetöntä määrätä kaksi lasta tulevaisuudessa kuulumaan toisilleen, ennenkuin saattaa tietää, onko tällainen liitto luonnon järjestyksen mukainen ja onko noilla molemmilla yksilöillä tuollaiseen liittoon soveltuvat ominaisuudet. Ei pidä sekoittaa sitä, mikä on luonnollista raakalaisasteella ja sitä, mikä on luonnollista sivistysasteella. Edellisellä kehitysasteella näet kaikki naiset sopivat kaikille miehille, sillä niin hyvin naisilla kuin miehillä on alkuperäinen yhteinen kehitysmuoto. Mutta jälkimäisellä asteella on jokainen luonne muodostunut yhteiskuntalaitosten vaikutuksesta, ja jokainen henki on saanut oman omituisen ja määrätyn kehitysmuotonsa sekä kasvatuksesta että hyvin tai pahoin kehittyneen luontaisen kyvyn ja kasvatuksen yhteisvaikutuksesta. Eri yksilöitä ei siis voi toisiinsa liittää muuten kuin tutustuttamalla ne toisiinsa, jotta saisi varmuutta siitä, sopivatko he toisilleen joka suhteessa, tai jotta tässä suhteessa ainakin voisi tehdä sellaisen valinnan, joka mitä useimmissa kohdin tarjoaa yhteen soveltuvia ominaisuuksia.

Suuri epäkohta on siinä, että yhteiskuntaolot luonnetta kehitettäessä tekevät eroa eri säätyarvojen välillä. Ja koska nämä molemmat seikat ovat niin erisuhtaiset, on vaikutus luonteen kehitykseen sitä turmiollisempi, kuta enemmän eroa tehdään säätyjen välillä. Tästä johtuvat epäonnistuneet aviot ja kaikki niistä syntyvät siveelliset häiriöt. Siitä huomaa ilmeisen selvästi, että kuta enemmän poistutaan yhdenarvoisuudesta, sitä enemmän tylsistyvät luonnolliset tunteet; kuta avarammaksi ylhäisiä ja alhaisia erottava kuilu tulee, sitä enemmän aviositeet höllenevät. Kuta enemmän rikkaita ja köyhiä on olemassa, sitä vähemmän on isiä ja aviomiehiä. Ei herralla eikä orjalla ole oikeata perhettä, kumpikin näkee ainoastaan oman säätynsä. Jos tahdotte välttää näitä epäkohtia ja solmia onnellisia avioliittoja, niin tukahuttakaa ennakkoluulot, unhottakaa inhimilliset laitokset ja kysykää neuvoa luonnolta. Älkää liittäkö toisiinsa henkilöitä, jotka soveltuvat yhteen ainoastaan määrättyjen olosuhteiden vallitessa, mutta jotka eivät enää sovi toisilleen, jos nämä olosuhteet muuttuvat; vaan liittäkö toisiinsa henkilöitä, jotka soveltuvat yhteen missä elämän tilassa tahansa, missä maassa tahansa ja missä säädysssä tahansa. En väitä, että sovinnaiset suhteet olisivat merkitystä vailla avioliittoon nähden, mutta sanon, että luonnollisten suhteiden vaikutus siihen määrään vie edellisiltä voiton, että se yksin ratkaisee elämän kohtalon ja että on olemassa niin suuri harrastuksien, luonnonlaatuojen, tunteiden ja luonteiden sopusuhtaisuus, että sen pitäisi velvottaa viisasta isää, oli hän sitten vaikka ruhtinas tai hallitsija, empimättä antamaan pojalleen se nainen, jolla olisi kaikki nuo sopusuhtaiset ominaisuudet, vaikka tämä nainen olisi syntynyt epäkunnialliseen ammattiin harjottavasta perheestä, vaikka hän olisi pyövelin tytär. Väitän lisäksi, että, vaikka kaikki mahdolliset kärsimykset lankeaisivat kahden sopusointuiseksi aviopariksi liittyneen puolison niskoille, he nauttivat suurempaa onnea itkiessään yhdessä, kuin mitä voivat tuntea eläessään mitä onnellisimmissa oloissa, joita kuitenkin myrkyttäisi sydänten ristiriitainen eroavaisuus.

Siis sen sijaan, että olisin lapsuudesta alkaen määrännyt Émilelleni puolison, olen odottanut siksi, kunnes olen oppinut tuntemaan hänelle soveltuvan naisen. Minä en tätä seikkaa määrää, vaan luonto. Minun tehtäväni on vain löytää luonnon tekemä valinta. Minun tehtäväni, sanon *minun*, eikä Émilen isän. Sillä uskomalla poikansa minun huostaani hän on luovuttanut minulle paikkansa, hän on myöntänyt minulle omat oikeutensa. Minä olenkin Émilen oikea isä, minä olen kasvattanut hänestä miehen. Olisin kieltäytynyt häntä kasvattamasta, ellei minulla olisi ollut valta antaa hänen solmia avioliittoa oman valintansa, s.o. minun valintani mukaan. Ainoastaan se mielihyvä, jota tunnemme siitä, että saatamme toisen ihmisen onnelliseksi, voi korvata siitä näkemämme vaivan, kun olemme koettaneet tehdä hänet kykeneväksi onnestaan nauttimaan.

Mutta älkää myöskään luulko minun viivytelleeni Émilen puolison hankkimista siihen asti, kunnes

olen häntä velvottanut sellaista itselleen hakemaan. Tämä teennäinen hakeminen on pelkkä tekosyy, jotta hän sen kautta oppisi tuntemaan naiset ja huomaisi sen naisen arvon, joka hänelle on sovelias. Jo aikoja sitten Sophie on löydetty. Ehkä Émile jo on hänet nähnytkin; mutta hän on hänet huomaava tuoksi oikeaksi vasta silloin kun on aika.

Joskohta säädyn yhtäläisyys ei ole välttämätön avioliitolle, niin tämä yhtäläisyys, liittyessään muihin sopusuhtaisiin ominaisuuksiin, lisää niiden arvoa. Sen tulee olla kaikkia huomioon otettavia seikkoja vähempiarvoinen, mutta on lisäetu siitä, että kaikki muut ominaisuudet ovat sopusuhtaiset.

Mies, ellei hän ole hallitsija, ei voi ottaa itselleen vaimoa mistä säädystä tahansa. Sillä joskohta hän itse on vapaa ennakkoluuloista, hän on kohtaava niitä muissa. Ja niin olisi mahdollista, että monikin neitonen hänelle sopisi, mutta ettei hän siltä saa häntä vaimokseen. On siis varovaisuussyitä, joiden tulee rajoittaa arvostelukykyisen isän tekemää valintaa. Hänen ei pidä koettaa solmia lapselleen aviota, joka on yläpuolella tämän säätyä, sillä tämä ei riipu hänen vapaasta tahdostaan. Jos hän sen voisikin tehdä, niin ei hänen sittenkään pitäisi sitä katsoa suotavaksi. Sillä mitä nuori mies, ja ainakin minun kasvattamani, huolii säätyarvosta? Jos hän kuitenkin kohoo yläpuolelle säätyään, panee hän itsensä alttiiksi tuhansille epäkohdille, joita on tunteva koko ikänsä. Väitänpä lisäksi, ettei hänen pidä koettaa keskenään tasoittaa eriluontoisia arvoseikkoja, kuten jalosukuisuutta ja rikkautta, sillä kumpikin näistä paljon vähemmän lisää toisen arvoa, kuin mitä se kadottaa omasta arvostaan. Vielä väitän, etteivät ihmiset yhteisessä arvonpanossa koskaan voi olla täysin yksimieliset ja että kumpikin panee suuremman arvon pesään tuomaansa omaisuuteen, mistä aiheutuu eripuraisuus kahden perheen, jopa kahden aviopuolisonkin välillä.

Avioliittoon nähden on vielä suuri ero siinä, naiko mies ylemmstä vai alemmasta säädystä. Edellinen tapaus on vallan järjetön, jälkimäinen taas on järkevempi. Perhe liittyy yhteiskuntaan ainoastaan perheenisän kautta, joten tämän sääty ja asema määrää koko perheen aseman. Kun mies siis ottaa vaimon alemmasta säätyluokasta, ei hän itse alennu, vaan kohottaa puolisonsa. Jos hän taas ottaa vaimon ylemmstä säätyluokasta, hän alentuu, voimatta itseään ylentää. Siis edellisessä tapauksessa hänellä on etua, ilman vahinkoa, jälkimäisessä vahinkoa, ilman etua. Lisäksi on luonnon järjestyksen mukaista, että vaimo tottelee miestä. Kun siis mies ottaa alempisäätyisen vaimon, luonnon järjestys ja yhteiskuntajärjestys ovat sopusuhtaiset ja kaikki on kuin olla pitää. Mutta päinvastoin on laita, kun mies ottaa aviovaimon ylemmstä säädystä, sillä silloin mies joko loukkaa oikeuttaan tai kiitollisuuttaan, osottautuu kiittämättömäksi tai tekee itsensä halveksittavaksi. Silloin vaimo, vaatien itselleen auktoriteetin, kohoo miehensä tyranniksi; ja mies muuttuneena orjaksi on mitä naurettavin ja kurjin olento. Tämä on niiden onnettomien suosikkien kohtalo, joita Aasian hallitsijat kunnioittavat ja kiduttavat aviositeillä perheensä jäsenten kanssa. Nämä suosikit, niin kerrotaan, saavat maataksaan vaimojensa vuoteessa, nousta niihin ainoastaan jalkapuolesta.

Odotan useiden lukijoiden, muistaen minun väittäneen naisella olevan luonnollisen kyvyn hallita miestä, syyttävän minua ristiriitaisten mielipiteiden esilletuomisesta tässä suhteessa; mutta jos he näin tekevät, he erehtyvät. On suuri ero, anastaako itselleen käskyvallan, vai hallitseeko itse käskijää. Naisen valta on lempeyden, taitavuuden ja ystävällisyyden valta. Hänen käskynä ovat hyväilyjä, hänen uhkauksensa ovat kyneleitä. Hänen tulee hallita talossa kuin ministerin valtiossa; tämä näet asettaa niin, että hänelle annetaan käsky tehdä se, mitä hän tahtoo tehdä. Tässä suhteessa saattaa pitää kieltämättömänä, että onnellisimmat perheet ovat ne, joissa vaimolla on enimmin sanottavaa. Mutta kun hän ei tunnusta perheenisän mielipidettä, jos hän tahtoo anastaa hänen oikeutensa ja itse käskeä, tällaisesta nurinkurisuudesta ei koskaan johdu muuta kuin onnettomuutta, pahennusta ja häpeää.

Meidän on siis vielä kosketteleminen sitä tapausta, jolloin mies ottaa vaimon samasta tai alemmasta säädystä, ja mitä jälkimäiseen tapaukseen tulee, luulen olevan vähäisen rajoituksen tehtävänä. On näet vaikea alimmista kansankerroksista löytää vaimo, joka voisi tehdä kunnan miehen onnelliseksi. Tällä en väitä, että näissä kansankerroksissa olisi enemmän paheellisuutta kuin ylhäisissä, mutta kieltämättömä on, että niissä on varsin vähän käsitystä kauneudesta ja kunniallisuudesta ja että ylempien kansankerrosten vääryydet saattavat alhaisia kansanluokkia näkemään ylhäisempien paheitakin oikeuden valossa.

Luonnostaan ihminen ei ollenkaan ole taipuvainen ajattelemaan. Ajatteleminen on taito, jonka hän oppii kuten kaikki muutkin taidot, jopa hän sen oppii vaikeamminkin. Molempien sukupuolten ihmiset minä puolestani jaan kahteen luokkaan, nimittäin henkilöihin, jotka ajattelevat, ja henkilöihin, jotka eivät ajattele. Ja tämä ero johtuu melkein yksinomaan kasvatuksesta. Miehen, joka kuuluu edelliseen luokkaan, ei tule ottaa itselleen vaimoa jälkimäisestä. Sillä seurustelun suurin viehätyks puuttuu hänen yhdyselämästään vaimonsa kanssa, jos hänen on pakko yksin ajatella. Henkilöillä, jotka viettävät koko elämänsä tehden työtä toimeentuloa varten, ei ole muita ajatuksia kuin sellaisia, jotka koskevat heidän työtänsä tai etuansa, ja koko heidän henkevyytensä ja älykkäisyytensä tuntuu piilevän heidän käsivarsissaan. Tämä tiedottomuus ei vahingoita rehellisyyttä eikä siveellisyyttä, päinvastoin se usein niitä hyödyttääkin. Usein näet tinkii velvollisuuksista, kun niitä liiaksi pohtii, ja lopulta panee

sovittelevia puheita itse velvollisuuden täyttämysten sijaan. Omatunto on kaikkein valistunein filosofeista. Ei ole tarpeellista tuntea Ciceron kirjoittamaa velvollisuuksien tutkistelua voidakseen olla kunnan mies. Ja maailman kunniallinen nainen tietää kenties itse kaikkein vähimmin mitä kunniallinuus on. Mutta kuitenkin on yhtä totta, että ainoastaan sivistynyt henkilö saattaa seurustelun miellyttäväksi; ja surullista on perheenisälle, joka viihtyy kotonaan, jos hänen on pakko sulkeutua itseensä ja jos häntä hänen kodissaan ei kukaan ymmärrä.

Miten muuten nainen, jolla ei ole mitään kykyä ajatella, voisi kasvattaa lapsiaan? Miten hän saattaa ratkaista, mikä heille on soveliaista? Miten on hän valmistava heitä omistamaan hyveitä, joita hän ei tunne, ja avuja, joista hänellä ei ole mitään käsitystä? Hän on osaava käyttää kasvatukseen ainoastaan imartelua tai uhkauksia ja siten tehdä heidät joko julkean röyhkeiksi tai pelokkaiksi. Hän on tekevä heistä joko koreilevia apinoita tai hurjia veitikoita, mutta ei koskaan ole kasvattava heistä älykkäitä tai rakastettavia lapsia.

Ei siis sovi miehelle, jolla on hyvä kasvatusta, ottaa vaimo, jolla ei ole mitään kasvatusta, eikä siis myöskään hakea itselleen vaimoa säädystä, jossa yleensä ei voi olla hyvää kasvatusta. Mutta minä puolestani pitäisin sata kertaa parempana yksinkertaista ja tavallisen kasvatuksen saanutta neitosta kuin oppinutta naista, kaunosielua, joka kotiinsa asettaisi kirjallisen tuomioistuimen, minkä ylituomariksi hän itse tekeytyisi. Tällainen kaunosieluinen nainen on miehensä, lastensa, ystäviensä, palvelijoidensa, sanalla sanoen kaikkien vitsaus. Kauniin neronsa ylevistä korkeuksista hän katsoo alas halveksien kaikkia naisen velvollisuuksiin ja pääsee on hänelle aina tekeytyä miesmäiseksi olennoksi, kuten neiti de Lenclos. Ulkopuolella taloan hän on aina naurettava ja syystä häntä ankarasti arvostellaan, eikä tätä voi välttää niin pian kuin hylkää oman säätynsä eikä ole luotu sitä säätystä varten, johon tahtoo astua. Kaikki nuo suurilahjaiset naiset saattavat herättää ihailua ainoastaan houkioissa. Tunnetaan aina se taiteilija tai ystävä, joka on ohjannut kynää tai sivellintä, kun he ovat jonkun taideteoksen valmistaneet. Tunnetaan, että joku hienotunteisen hiljainen kynäilijä on heille sanellut heidän oraakkeliennustuksensa. Koko tämä tyhjänkuruus on arvotonta kunnialliselle naiselle. Vaikka hänellä olisikin oikeita taipumuksia, niin niiden esilletuominen ei olisi hänen arvonsa mukainen. Hänen arvokkaisuutensa on olla huomaamaton; hänen kunniansa piilee hänen miehensä kunnioituksessa; hänen ilonsa perustuu perheensä onneen. Lukija, vetoan sinuun itseesi; ollos vilpittön. Mikä antaa sinulle paremman ajatuksen naisesta ja saattaa sinut lähestymään häntä kunnioittavammin; sekö, että astuessasi hänen huoneeseensa näet hänen harrastavan sukupuolensa töitä ja kaikenlaisia talousaskareita ja olevan lastensa vaatteiden ympäröimänä, vai se, että huomaat hänen kirjoittavan runoja peilipöytänsä ääressä, ollen kaikkien lentokirjasten ja pienten eriväristen paperilehtien ympäröimänä? Kukaan oppinut ja kirjallisuutta harrastava nainen ei koskaan saisi miestä, jos maan päällä olisi pelkkiä järkeviä miehiä:

Quaeris cur nolim te ducere, Galla? Diserta es.[176]

Näiden näkökohtien jälkeen seuraa kysymys ulkomuodosta. Tämä on ensimmäinen seikka, joka kiinnittää huomion, ja sen pitäisi olla viimeinen; mutta sitä ei myöskään tule pitää vallan mitättömänä. Suurta kauneutta minun mielestäni pikemmin tulee aviota varten karttaa kuin hakea. Kauneus kuluu pian omistuksesta; kuuden viikon kuluttua se ei enää merkitse omistajalle mitään, mutta sen tuottamat vaarat kestävät yhtä kauan kuin se itse. Ellei kaunis vaimo samalla ole enkeli, on hänen puolisonsa maailman onnettomin mies. Ja vaikka hän olisikin enkeli, niin miten hän voisi karkottaa ne vihamiehet, jotka alati ympäröivät hänen miestään? Ellei äärettömän suuri rumuus herättäisi inhoa, pitäisin sitä harvinaista kauneutta parempana. Sillä lyhyen ajan kuluttua ei niistä kumpikaan merkitse aviomiehestä mitään, vaan kauneus muuttuu hankaluudeksi, rumuus eduksi. Mutta rumuus, joka herättää inhoa, on mitä suurin onnettomuus. Tämä tunne näet, kaukana siitä, että haihtuisi, kiihtyy lakkaamatta ja muuttuu lopulta vihaksi. Moinen avio on sula helvetti; parempi olisi kuolla kuin elää sellaista yhdyselämää.

Halutkaa kaikessa sitä, mikä on keskinkertaista, samoin kauneuteenkin nähden. Miellyttävä ja puoleensa vetävä ulkomuoto, joka ei herätä kiihkeätä rakkauden tunnetta, vaan tasaista kiintymystä, on asetettava etusijaan. Siitä ei ole miehelle vahinkoa, päinvastoin etua, joka tulee molempien aviopuolisojen hyväksi. Miellyttäväisyys ei kulu, kuten kauneus; se uudistuu lakkaamatta, ja kolmekymmenvuotisen avion kuluttua kunniallinen vaimo, joka samalla on miellyttävä, tekee mieheensä saman vaikutuksen, kuin heidän avionsa alussa.

Tällaiset ovat ne näkökohdat, jotka ovat saattaneet minut valitsemaan Émilin vaimoksi Sophien. Ollen luonnon oppilas, samoin kuin Émile, hän on soveliaampi Émilelle kuin kukaan muu; hän on oleva oikean miehen vaimo. Hän on Émilin vertainen syntyperäänsä ja avuihinsa nähden, mutta on häntä varattomampi. Hän ei ensi katseella herätä mieltymystä, mutta miellyttää päivä päivältä yhä enemmän. Hänen suurin suloutensa vaikuttaa ainoastaan asteittain; se näyttäytyy vasta läheisessä seurustelussa, ja hänen miehensä on sen huomaava enemmän kuin kukaan muu. Hänen kasvatuksensa ei ole loistava, mutta ei myöskään laiminlyöty. Hänellä on makua, ilman että on lukenut, taipumuksia, ilman että on

taitelija, arvostelukykyä, ilman että omistaa tietoja. Hänellä ei siis ole mitään oppineisuutta, mutta hänen älynä on valmis vastaanottamaan tietoja. Se on hyvin muokattu maaperä, joka vaan odottaa siementä, kantaakseen runsasta satoa. Hän ei koskaan ole lukenut muita kirjoja kuin Barrémen lastenkirjan ja "Télémaque'n", joka jälkimäinen sattumalta joutui hänen käsiinsä. Mutta koska hän on neitonen, joka kykenee innostumaan "Télémaque'een", niin voiko hänen sydämensä olla kuivatunteinen ja hänen älynä kömpelö? Oi tätä rakastettavaa tietämättömyyttä. Onnellinen se mies, jonka on määränä häntä opettaa! Hän ei suinkaan ole oleva miehensä opettaja, vaan hänen oppilaansa. Kaukana siitä, että tahtois pakottaa miestänsä alistumaan hänen makuunsa, hän päinvastoin on omaksuva miehensä maun. Hän on oleva miehelleen suurempiarvoinen, kuin jos olisi oppinut; sillä hänen miehellään on oleva huvi opettaa hänelle kaikki. Onpa vihdoin aika, että he tutustuvat toisiinsa. Koettakaamme lähentää heitä toisiinsa. Lähdemme Pariisista surullisina ja haaveillen. Tämä alituksen lavertelemisen kotipaikka ei ole meille mieluinen asuinsija. Émile luo ylenkatseellisen silmäyksen tähän suureen kaupunkiin ja sanoo närkästyneenä: kuinka monta päivää olemme siellä hukanneet turhaan etsintään. Oi! siellä ei ole sydämeni puoliso; ystäväni, te sen hyvin olette tietäneet; mutta minun hukkaamani aika ei teitä ollenkaan liikuta, ja minun kärsimykseni teissä herättävät varsin vähän kärsimystä. Katson häntä suoraan silmiin ja sanon kiivastumatta: Émile, ajatteletko todella, mitä sanot? Heti paikalla hän vallan häpeissään kavahtaa kaulaani ja sulkee minut syliinsä mitään vastaamatta. Tällainen on aina hänen vastauksensa, kun hän on väärässä.

Nyt kuljemme siis maita mantereita kuin todelliset harhailevat ritarit. Tosin emme heidän tavoin hae seikkailuja; päinvastoin niitä pakenemme lähtiessämme Pariisista. Mutta matkustamistapamme vivahtaa heidän harharetkiinsä; matkustelemisemme näet on epätasaista, milloin annamme hevosen kulkea täyttä laukkaa, milloin taas käymäjalkaa. Ken on tarkoin seurannut minun metodiani, on epäilemättä jo älynnyt sen hengen. Enkä luule ainoankaan lukijoistani olevan niin suuresti voimassa olevien tapojen kahlehtimana, että olettaisi meidän molempien torkkuvan hyvin suljetuissa kyytivaunuissa, matkustavan mitään havaitsematta, kokonaan jättävän huomioon ottamatta lähtöhetken ja saapumisen välisen ajan ja nopeasti matkustaen luulevan ajan säästyvän, kun sen itse teossa hukkaamme.

Ihmiset sanovat, että elämä on lyhyt, ja minä puolestani huomaan heidän tekevän kaiken tehtävänsä saattaakseen sen lyhyeksi. Kun he eivät osaa sitä oikein käyttää, he valittavat ajan nopeutta, ja kuitenkin se heidän mielestään kuluu liian hitaasti. Alati kiihkeästi tavoitellen pyrkimyksensä esinettä he mielipahakseen huomaavat sen välin, joka heidät siitä erottaa. Toinen tahtois, että jo huomispäivä, toinen, että tuleva kuu olisi käsissä, ja vielä toinen, että kymmenen vuotta jo olisi kulunut.

Ei kukaan tahdo elää tänään; ei kukaan ole tyytyväinen nykyhetkeen, jokaisesta se tuntuu kuluvan liian hitaasti. Kun ihmiset valittavat, että aika kuluu liian nopeasti, he eivät puhu totta. He maksaisivat kernaasti mitä tahansa, kunhan saisivat sen joutuisasti rientämään eteenpäin. He tuhlaisivat koko omaisuutensa, jos voisivat näin palotellen lyhentää elämäänsä, eikä kenties ole yhtään ihmistä, joka ei olisi täten supistanut ikäänsä hyvin harvaan tuntiin, jos olisi ollut hänen vallassaan poistaa iästään ikävät ja tuskalliset hetket tai ne, jotka saattavat hänet kärsimättömänä odottamaan haluamaansa hetkeä. Niinpä joku kuluttaa puolet iästään matkustaakseen Pariisista Versailles'iin, ja Versailles'ista Pariisiin, kaupungista maalle, maalta kaupunkiin ja toisesta kaupunginosasta toiseen. Tällainen ihminen ei tietäisi, miten saisi aikansa kulumaan, ellei hänellä olisi tuota suurta salaista taitoa sitä hukata tällä tavoin; ja hän poistuu toimistaan vaan senvuoksi, että saisi ajan kulumaan niihin jälleen palaamalla. Hän pitää ajanvoittona niitä hetkiä, jotka täten itse teossa häneltä menevät hukkaan, hän kun ei tiedä miten muuten saisi ne kulumaan. Tai sitten hän pitää kiirettä pelkästä kiirehtimisen halusta ja saapuu kyydillä ajaen johonkin paikkaan, taas samalla tavoin palatakseen. Kuolevaiset, ettekö koskaan lakkaa parhaamasta luontoa? Miksi valitatte elämän lyhyttä, kun se kuitenkin mielestänne ei ole tarpeeksi lyhyt? Jos teistä vaan yksikin osaisi hillitä halunsa niin, ettei koskaan toivoisi ajan kuluvan nopeammin, niin hän ei suinkaan pitäisi elämää liian lyhyenä. Eläminen ja elämästä nauttiminen on hänestä oleva samaa; ja vaikka hän kuolisi nuorena, on hän ummistava silmänsä tyytyväisenä elämänsä aikaan.

Vaikka minun metodistani olisi tämä ainoa etu, niin vaan tästäkin syystä pidän sitä kaikkia muita metodeja parempana. Minä en ole kasvattanut Émileäni haluamaan ja odottamaan, vaan nauttimaan. Ja kun hänen halunsa tavoittelee jotakin tulevaa, ei se tapahdu niin intohimoisen rajusti, että ajan hitaus häntä tuskaannuttaisi. Hän ei ole yksistään tunteva mielihyvää jonkun seikan toivomisesta, vaan myöskin etenemisestä sen saavuttamista kohti. Ja hänen intohimonsa ovat siihen määrin maltilliset, että hän aina enemmän on kiintynyt nykyhetkeen kuin tulevaisuuteen.

Me emme siis matkustele pikakyydillä, vaan tavallisina matkailijoina. Emme ainoastaan kiinnitä huomiotamme matkamme molempiin äärikohtiin, vaan myöskin siihen mikä on näiden kohtien välillä, itse matkustaminen tuottaa meille huvia. Emme näet matkusta surullisina istuen vankien tavoin pienissä häkintapaisissa suljetuissa vaunuissa. Emme myöskään matkusta hemmotellun mukavasti kuten naiset. Emme suojele itseämme vapaalta ilmalta emmekä ummista silmiämme ympäröiviltä esineiltä, vaan katselemme niitä mieliksemme niin kauan kuin meitä suinkin haluttaa. Émile ei koskaan

nouse postikyytivaunuihin, eikä koskaan turvaudu tähän matkustamistapaan, ellei hänellä ole kiirettä. Mutta mikä yleensä voisi Émilelle tuottaa kiirettä? Yksi ainoa seikka, se nimittäin, että hän tahtoo nauttia elämästä. Tähän voin lisätä vielä yhden seikan: hyvän tekeminen, kun tilaisuus siihen tarjoutuu. Mutta tämän juuri onkin nauttimista elämästä.

Minä voin kuvitella ainoastaan yhden matkustamistavan, joka on miellyttävämpää kuin hevosella matkustaminen, nimittäin jalan kulkeminen. Jalan matkustava lähtee milloin häntä haluttaa, pysähtyy milloin tahtoo, kulkee niin kauas kuin haluaa. Hän havainnoi koko seutua, hän kääntyy oikealle ja vasemmalle ja tutkii kaikkea, mikä hänen mielenkiintoansa herättää; hän pysähtyy joka paikkaan, mistä vaan avautuu näköalaa. Jos hän näkee joen, hän seuraa sen rantoja, jos huomaa tuuhean metsän, hän vetäytyy sen siimekseen. Jos hän kohtaa luolan, hän käy sitä tarkastamassa, jos taas kivilouhimo sattuu hänen tielleen, hän tutkii siinä olevia kivennäisiä. Joka paikkaan, missä viihtyy, hän pysähtyy. Niin pian kuin hänellä on ikävä, hän jatkaa matkaansa. Hän ei ole riippuvainen hevosista eikä kyytimiehistä. Hänen ei tarvitse valita valtateitä eikä mukavia maanteitä, vaan kulkee kaikkialla, missä ihminen suinkin pääsee kulkemaan. Hän näkee kaiken, minkä ihminen voi nähdä, ja koska hän on riippuvainen yksinomaan itsestään, hän nauttii niin täydellistä vapautta, kuin mikä suinkin voi ihmisen osaksi tulla. Jos huono sää häntä pidättää ja jos hänet silloin ikävä valtaa, hän ottaa hevosen. Jos hän on väsynyt ... mutta Émile ei ollenkaan väsy; hän on vahva. Ja miksipä hän väsyisi? Eihän hänellä ole kiirettä. Vaikka hän keskeyttääkin vaelluksensa, ei hänelle tule ikävä. Hänellä on kaikkialla keinonsa huvitella itseään. Hän menee esim. jonkun mestarin luo ja ottaa häneltä työtä. Hän harjoittaa käsivarsiaan, antaessaan jalkojensa levätä.

Jalan matkustaminen on filosofien, sellaisten kuin Thaleksen, Platonin ja Pythagoraksen matkustamistapa. Minä en voi käsittää miten filosofi voisikaan suostua toisin matkustamaan ja riistää itseltään kaikkien niiden rikkauksien näkemisen, joiden yli hän astuu ja joita maa tuhlaillen levittää hänen eteensä. Kukahan ihminen, joka hiemankin harrastaa maanviljelystä, ei tahtoisit tutustua niiden seutujen ilmanalassa kasvaviin maantuotteisiin, joissa kulkee, sekä niiden viljelemistapaan? Kukahan ihminen, jota luonnonhistoria vähänkin huvittaa, malttaisi kulkea paikkakunnan kautta, tutkimatta sitä, kiivetä kallioiden yli, niistä paloja lohkomatta, kulkea vuorien yli, kasveja keräämättä, nähdä kiviä, tutkimatta onko niissä kivettyymiä. Pikkutieteilijät tutkivat luonnonhistoriaa työhuoneessaan; heillä on kyllä kaikenmoisia pieniä kokoelmia, he tuntevat nimiä, mutta heillä ei ole mitään käsitystä luonnosta. Mutta Émilen kokoelmahuone on rikkaampi kuin kuninkailla; se on nimittäin koko maanpinta. Jokainen esine on siinä oikealla paikallaan. Se luonnontieteilijä, joka sitä hoitaa, on pannut siinä kaikki hyvin kauniiseen järjestykseen; d'Aubenton[177] ei tässä suhteessa olisi taitavampi.

Kuinka monta erilaista hauskuutta saavuttaa tämän miellyttävän matkustamistavan kautta! Lisäksi terveys vahvistuu ja mieli käy hilpeäksi. Olen aina huomannut, että ne, jotka matkustavat hyvissä ajoneuvoissa, ovat olleet hiljaisia, haaveksivia, surullisia, riidanhaluisia tai sairaita; jalanastajat taas olen huomannut alati hilpeiksi, huolettomiksi, kaikkeen tyytyväisiksi. Kuinka jalkamiehen sydän ilosta vavahtelee, kun hän lähestyy yömajaansa! Kuinka yksinkertainenkin ateria tuntuu maukkaalta! Kuinka suloista on asettua lepäämään pöydän ääreen! Kuinka makeasti nukkuu huonossakin vuoteessa! Ken tahtoo kiireesti päästä perille, matkustakoon kyytivaunuissa; mutta ken tahtoo todella matkustella, kulkekoon jalan.

Jollei Émile, ennenkuin olemme kulkeneet viisikymmentä Ranskan penikulmaa tällä kuvittelemallani tavalla, ole unhottanut Sophieta, olen joko minä perin taitamaton, tai Émile varsin vähäisessä määrin utelias. Koska hänellä on niin paljon alkeistietoja, on varsin luultavaa, että hän haluaa kartuttaa tietojaan. Olemme tiedonhaluiset siinä määrin, kuin meillä jo on tietoja; ja Émile tietää juuri niin paljon, että oppimishalu hänessä on herännyt.

Tällävälän toinen seikka toisensa jälkeen vetää huomiomme puoleensa, ja me jatkamme yhä matkaamme. Olen asettanut ensimmäisen retkemme päämäärän etäiseksi. Syy siihen on selvä. Kun lähtee pois Pariisista, tulee mennä etsimään naista kaukaa.

Eräänä päivänä olemme eksyneet tavallista kauemmaksi laaksoihin ja vuoristoon, missä ei ole nähtävissä yhtään tietä, emmekä enää tiedä mitä tietä palata. Tämä ei meitä huolestuta, sillä kaikki tiet ovat hyvät, kun ne vaan johtavat jonnekin perille. Mutta kun on nälkä, pitää päästä jonnekin, missä on syötävää. Onneksi kohtaamme talonpojan, joka vie meidät majaansa. Syömme hyvin halukkaasti hänen niukkaa ja yksinkertaista ruokaansa. Nähdessään meidät niin väsyneinä ja nälkistyneinä, hän sanoo: "Jos hyvä Jumala olisi johdattanut teidät toiselle puolelle kukkulaa, niin olisi teidät otettu paremmin vastaan ... olisitte löytäneet niin ihmisystävällisiä ja hyviä ihmisiä!... Tosin he eivät ole hyväsydämisempiä kuin minä, mutta he ovat rikkaammat, joskohta sanotaan, että he ennen olivat vielä rikkaammat... He eivät, Jumalan kiitos, kärsi puutetta; ja koko seutu saa nauttia siitä, mikä heidän varoistaan ylettyy muille jaettavaksi."

Kuullessaan mainittavan näitä hyviä ihmisiä, Émile tuntee sydämensä ilosta paisuvan. "Ystäväni",

sanoo hän katsoen minuun, "menkäämme tähän taloon, jonka isäntiä ympäristö siunaa. Minua suuresti ilahuttaisi nähdä heidät; ehkäpä hekin mielellään tahtoisivat tutustua meihin. Olen varma siitä, että he ottaisivat meidät hyvin vastaan. Jos he ovat meidän aateveljiämme, me epäilemättä olemme liittyvät heihin."

Saatuamme selvät ohjeet siitä, missä tuo talo sijaitsee, lähdemme liikkeelle ja rupeamme harhailemaan metsässä. Rankka sade yllättää meidät tiellä ja hidastuttaa matkaamme, kuitenkin pysäyttämättä meitä Viimein huomaamme olevamme oikealla tolalla, ja illalla saavumme osotettuun taloon. Siinä kylässä, jonka keskellä tämä talo kohoaa, se yksin, joskohta onkin yksinkertainen, on ulkomuodoltaan jossain määrin huomattava. Esitämme itsemme ja anomme vieraanvaraisuutta. Viedään meidät puhumaan isännän kanssa. Hän tekee meille kysymyksiä, mutta aivan kohteliaasti. Emme sano hänelle matkamme tarkoitusta, mutta mainitsemme hänelle tämän polvekkeemme aiheen. Entisiltä varakkailta päiviltään hän on säilyttänyt kyvyn helposti tuntea ihmisten säädyn heidän esiintymisestään. Jokainen, joka on elänyt suuressa maailmassa, harvoin tässä suhteessa erehtyy. Tämä passi päästää meidät sisälle.

Meille annetaan hyvin pieni, mutta puhdas huone; takkaan sytytetään tuli; täällä on liinavaatteita ja tarpeelliset huonekalut, sanalla sanoen kaikki, mitä tarvitsemme. "Mitä!" sanoo Émile, "luulisi että meitä oli odotettu. Olipa talonpoika oikeassa! Mikä hyvyys, huomaavaisuus ja kohteliaisuus! Ja kaikki tämä tuntemattomille! Luulenpa siirtyneeni Homeroksen aikoihin." "Tunnusta kiitollisena kaikki tämä", sanoin hänelle, "mutta älä sitä oudoksu; kaikkialla missä vieraita käy harvoin, he ovat tervetulleet; ei mikään tee sen vieraanvaraisemmaksi kuin se seikka, ettei tarvitse usein osottaa vieraanvaraisuutta. Liika vierastulva tappaa vieraanvaraisuuden. Homeroksen aikana ei paljoa matkusteltu, ja sentähden otettiin matkamiehet kaikkialla hyvin vastaan. Me olemme ehkä ainoat matkustajat, jotka tänä vuonna on nähty täällä." "Se on yhdentekevää", virkkaa Émile, "sekin on isäntäväkemme ansioksi luettava, että he tulevat toimeen ilman vieraita ja että kuitenkin ottavat tulijoita hyvin vastaan."

Kuivattuamme vaatteemme ja saatettuamme ne joltiseen kuntoon ja järjestykseen, palaamme talonisännän luo; hän esittää meille vaimonsa. Tämä vastaanottaa meidät ei ainoastaan kohteliaasti, vaan sydämellisesti. Päähuomionsa hän kiinnittää Émileen. Hänen oloissaan oleva äiti harvoin näkee levottomuutta tai ainakin uteliaisuutta tuntematta tämänikäisen nuoren miehen astuvan taloonsa.

Meidän tähtemme tarjotaan illallista aikaisemmin. Astuessamme sisään ruokasaliin näemme viisi lautasta pöydällä. Istumme pöytään, yksi lautasista jää tyhjäksi. Nuori neitonen astuu sisään, kumartaa syvään ja istuu vaatimattomasti, mitään puhumatta. Émile, jonka huomio kääntyy syömiseensä tai vastauksiinsa, tervehtii häntä, puhuu edelleen ja syö. Hänen matkansa päätarkoitus on niin kaukana hänen mielestään, että hän itse vielä luulee olevansa etäällä päämäärästä. Keskustelu koskettelee meitä eksyneitä matkailijoita. "Hyvä herra", sanoo Émilelle isäntä, "te näytätte minusta olevan miellyttävä ja älykäs nuori mies; ja tämä panee minut ajattelemaan, että te olette saapuneet tänne, te ja teidän kasvattajanne, väsyneinä ja kastuneina, vallan kuin Telemakhos ja Mentor Kalypson saareen." "On totta", virkkaa Émile, "että täällä kohtaamme yhtä suurta kestiystävyyttä, kuin mitä Kalypto osotti." Ja Émilen seuralainen huomautti: "Ja Eukhariksen suloa." Mutta Émile, joka tuntee Odysseian, ei ole lukenut "Télémaque" kirjaa; hän ei tiedä kuka Eukharis oli. Mitä nuoreen neitoseen tulee, huomaa hänen punastuvan hiusrajaan asti, luovan katseensa lautaselleen ja tuskin rohkenevan hengittää. Äiti, joka huomaa hänen pulansa, antaa isälle merkin, ja jälkimäinen muuttaa puheaihetta. Puhuessaan nykyisestä yksinäisyydestään hän huomaamattaan kertoo mitkä tapaukset ovat sen aiheuttaneet, nimittäin hänen elämänsä onnettomuudet, hänen vaimonsa järkähtämätön uskollisuus, heidän avioelämänsä tarjoamat lohdutukset, syrjäisessä olopaikassa viettämänsä miellyttävä ja rauhallinen elämä. Kaiken tämän hän kertoo, sanomatta sanaakaan nuoresta tyttärestään. Kaikki tämä muodostaa miellyttävän ja liikuttavan kertomuksen, jota ei voi kuunnella ilman mielenkiintoa. Émile, joka tulee liikutetuksi ja heltyy, lakkaa syömästä kuunnellakseen. Lopuksi hän sinä hetkenä, jolloin tuo miesten jaloin mitä suurinta mielihyvää osottaen kuvaa vaimonsa, tuon naisten parhaimman, kiintymystä, nuori matkailija vallan suunniltaan ihastuksesta tarttuu isännän toiseen käteen ja puristaa sitä ja samoin hänen vaimonsa käteen, jota kohti hän kumartuu, kastellen sitä kyynelillään. Nuoren miehen luonteva vilkkaus saa kaikki ihastumaan. Mutta nuori neitonen on kaikista enimmin liikutettu tästä hänen hyvän sydämensä ilmauksesta ja luulee näkevänsä edessään Telemakhoksen, joka heltyy Filoktetoksen onnettomuudesta. Salaa neitonen luo häneen katseensa tarkemmin tutkiakseen hänen kasvojaan; hän ei niissä huomaa mitään, joka ei oikeuttaisi tuota vertailua. Émilen pakollisuudesta vapaat kasvot ilmaisevat avomielisyyttä, mutta eivät röyhkeyttä; hänen käytöstapansa on vilkasta, kuitenkin olematta ajattele mattoman kevytmielistä. Hänen tunteellisuutensa saattaa hänen katseensa lempeäksi ja hänen kasvojenilmeensä liikuttaviksi. Kun tuo nuori neitonen näkee hänen itkevän, hän on valmis niinikään vuodattamaan kyyneleitä. Mutta salainen häpy saattaa hänet ne pidättämään. Ja jo hän soimaa itseään siitä, että on ollut vähällä puhjeta itkemään, ikäänkuin olisi väärin itkeä oman perheensä tähden.

Neitosen äiti, joka aterian alusta pitäen koko ajan on häntä pitänyt silmällä, huomaa hänen pakollisen

tilansa ja vapauttaa hänet siitä lähettämällä hänet jollekin asialle. Hetken kuluttua neitonen palaa, mutta on niin huonosti osannut hillitä itseään, että kaikki ilmeisen selvästi huomaavat hänen hämmennystilansa. Äiti sanoo hänelle lempeästi: Sophie, toinnuhan toki; etkö siis ollenkaan voi lakata itkemästä vanhempiesi onnettomuutta? Sinä, joka heitä siitä lohdutat, et saa antautua enemmän surun valtaan, kuin he itse.

Kuullessaan mainittavan Sophien nimeä, Émile ilmeisesti vavahtelee. Kun näin rakas nimi tunkee hänen korvaansa, hän kavahtaa pystyyn ikäänkuin unesta ja luo siihen henkilöön, joka uskaltaa tuota nimeä pitää, uteliaan katseen. Sophie, oi Sophie! Sinuako sydämeni hakee, sinuako sydämeni rakastaa? Émile katselee häntä ja tarkastelee häntä jonkunmoisen pelon ja epäluulon valtaamana. Hän ei selvästi näe, ovatko nuo kasvot sellaiset, joiksi hän niitä on kuvitellut. Hän ei tarkoin tunne onko tämä todellisuudessa esiintyvä muoto hänen kuvittelemaansa ylempi vai alempi. Hän tutkii jokaista piirrettä, hän tähystelee joka liikettä, hän keksii kaikelle tuhat eri sekavaa selitystä. Hän antaisi puolet elämänsä, jos Sophie vaan puhuisi ainoan sanan. Hän katselee minua levottomana ja hämmästyneenä. Hänen silmänsä tekevät minulle samalla kertaa sata kysymystä, lausuvat sata soimausta. Hän näyttää sanovan minulle joka katseellaan: "Ohjatkaa minua, niin kauan kuin vielä on aikaa. Jos sydämeni antautuu ja jäljestäpäin huomaa erehtyneensä, en saata koskaan tointua tästä onnettomuuden iskusta."

Émile on mies, joka kaikkein vähimmin osaa teeskennellä. Mitenkä hän voisikaan peittää tunteitaan elämänsä suurimman hämmennyksen hetkenä, ollen neljän havaitsijan välissä, jotka häntä tähystelevät ja joista se, joka näyttää hajamielisimmältä, itse teossa häntä kaikkein tarkkaavaisimmin havainnoi? Émilen pulmallinen hämmennys ei jää Sophien tarkoilta katseilta huomaamatta; Émilen silmät muuten ilmaisevat, että Sophie on niiden esineenä. Sophie huomaa, ettei tämä levottomuus vielä ole rakkautta, mutta siitä ei ole väliä. Hän kiinnittää huomionsa Sophiehen ja ja ajattelee häntä, tämä riittää. Sophie tuntisi itsensä hyvin onnettomaksi, jos Émile rankaisematta näin kiinnittäisi huomionsa häneen.

Aideillä on yhtä tarkat silmät kuin tyttärillä, ja lisäksi heillä on kokemus. Sophien äiti hymyilee tyytyväisenä juonemme onnistumiselle. Hän lukee molempien nuorten sydänten tunteet; hän tietää, että on aika ainaseksi voittaa tämän uuden Telemakhoksen sydän, minkä vuoksi hän antaa tyttärelleen aihetta puhua. Tämä vastaa luonnollisen vienosti, tehden sen pelokkaalla äänellä, joka vaan tekee paremman vaikutuksen. Kuullessaan tämän äänen ensi kajahduksen Émile on ainaseksi kiedottu. Tuo neitonen on todella Sophie, sitä hän ei enää epäile. Vaikka niin ei olisikaan laita, niin nyt olisi liian myöhäistä näistä kahleista vapautua.

Silloin tämän hurmaavan nuoren naisen sulo tulvien valtaa hänen sydämensä, ja hän alkaa pitkin siemauksin imeä sisäänsä tuota myrkyä, jolla hän hänet huuraa. Émile ei enää puhu, hän ei enää vastaa; hän kuulee ainoastaan Sophien puhetta. Jos Sophie sanoo yhdenkin sanan, hänkin aukaisee suunsa; jos Sophie luo katseensa alas, hänkin luo silmänsä maahan. Jos hän näkee hänen huokaavan, hänkin huokailee. Sophien sielu näyttää häntä elähyttävän. Kuinka suuresti hänen sielunsa muutamassa hetkessä on muuttunut! Nyt ei enää ole Sophien vuoro vavista, vaan nyt on Émilen vuoro. Hyvästi nyt vapaus, luonteva yksinkertaisuus ja avomielisyys. Émile on hämillään, pulassa ja peloissaan, hän ei enää rohkene katsoa ympärilleen, peläten että häntä katsellaan. Häveten sitä, että hänen tunteitaan arvataan, hän tahtoi muuttua kaikille näkymättömäksi, voidakseen kylläkseen katsella Sophieta, ilman että häntä itseään pidettäisiin silmällä. Sophie puolestaan tulee varmemmaksi nähdessään Émilen pelokkuuden; hän näet on tietoinen omasta voitostaan ja nauttii tästä tietoisuudesta.

Nol mostra gia, ben che in suo cor ne rida.[178]

Sophie ei ole muuttanut ryhtiään; mutta huolimatta hänen vaatimattomasta ilmeestään ja maahan luoduista katseistaan, hänen hellä sydämensä sykkii ilosta ja sanoo hänelle, että Telemakhos on löydetty.

Jos tässä lähemmin kuvaan heidän viattoman rakkautensa ehkä ylen luontevaa ja yksinkertaista tarinaa, pidetään tätä yksityiskohtaista selontekoa kenties turhanpäiväisenä laverteluna; mutta mielestäni siinä ollaan väärässä. Silloin näet ei tarpeeksi oteta huomioon mikä vaikutus miehen ensi suhteella naiseen tulee olla kummankin koko elämänjuoksuun. Ei huomata, että ensimmäinen syvä tunne, joka on yhtä voimakas kuin rakkaus tai sitä korvaava kiintymys, ulotuttaa vaikutuksensa varsin kauas, joskohta ei havaita sen vuosien karttuessa jatkuvaa ketjua, joka ei kuitenkaan katkea ennen kuolemaa. Kasvatusopillisissa tutkielmissa meille annetaan suuria, tehottomia ja turhantarkkoja selontekoja lasten velvollisuuksista; eikä sanota sanaakaan koko kasvatuksen tärkeimmästä ja vaikeimmasta osasta, nimittäin siitä tähdellisestä kehityskohdasta, joka muodostaa sillan lapsuudeniästä miehuudenikään. Jos minun on onnistunut tällä tutkistelullani jossakin suhteessa aikaansaada jotakin hyödyllistä, niin se on tapahtunut sen nojalla, että olen perinpohjin käsitellyt tätä tärkeätä kasvatuksen kohtaa, jonka muut ovat jättäneet huomioon ottamatta, ja etten ole tässä yrityksessäni antanut turhanpäiväisen hienotunteisuuden enkä kielen tarjoomien vaikeuksien itseäni säikyttää. Jos olen saanut sanotuksi sen, mikä on sanottava, olen tehnyt velvollisuuteni; vähät siitä, olenko kirjoittanut romaanin. Romaani, joka

käsitlee ihmisloukkoa, on epäilemättä luettava arvokkaisiin romaaneihin. Jos ei se toteudu muualla kuin tässä minun kirjassani, niin onko syy minun? Sen pitäisi esittää sukuni historia. Te, jotka nurjalla kasvatuksellanne turmelette ihmisluovun, te tahdotte kirjastani välttämättömästi tehdä romaanin.

Toinen näkökohta, joka vielä vahvistaa ensimmäistä, on se, ettei tässä ole kysymys nuorukaisesta, joka lapsuudestaan alkaen on ollut alttiina pelolle, himoille, kateudelle, ylpeydelle ja kaikille niille intohimoille, joita käytetään tavallisten kasvatustietojen välikappaleina, vaan että tässä on kysymys nuoresta miehestä, joka nyt tuntee ei ainoastaan ensimmäisiä rakkaudentunteitaan, vaan yleensä ensimmäisiä intohimontunteitaan, ja että tästä intohimosta, joka kenties on oleva ainoa hänen elämässään kokemansa voimakas tunne, riippuu se viimeinen muoto, jonka hänen luonteensa on saava. Hänen katsantokantansa, hänen tunteensa ja hänen pysyvän kiintymyksen vakaannuttamat harrastuksensa tulevat saavuttamaan järkähtämättömän vakavuuden, jota ei mikään saa horjumaan.

Saattaa helposti käsittää, että Émile ja minä tällaisen illan jälkeen emme voi kuluttaa yötämme pelkkään nukkumiseen. Kuinka? Voiko pelkkä samannimisyys vaikuttaa näin vahvasti ymmärtäväiseen ihmiseen? Onko olemassa yksi ainoa Sophie maailmassa? Ovatko he kaikki toistensa kaltaiset niin hyvin sielultaan kuin nimeltään? Ovatko kaikki Sophie-nimiset naiset, jotka hän kohtaa, hänen Sophiensa? Onko Émile hullu, kun näin innostuu tuntemattomaan naiseen, jonka kanssa ei koskaan ennen ole puhunut? Odota, nuori mies, tutki ja havaitse. Ethän edes vielä tiedä, kenen talossa olet. Kun sinun kuulee puhuvan, luulisi sinun jo olevan omassa talossasi.

Mutta nyt ei ole sopiva aika antaa opetuksia; kaikkein vähemmän tällaiset ohjeet ovat omansa vakuuttamaan Émileä. Ne päinvastoin herättävät hänessä uutta mielenkiintoa Sophiehen nähden, hän kun näet haluaa perustella ja puolustaa kiintymystään. Tämä samannimisyys, tämä kohtaaminen, jota hän pitää satunnaisena, minun epäroiva varovaisuuteni — kaikki tämä vaan kiihottaa hänen levottomia pyyteitään. Sophie tuntuu jo hänestä liian arvokkaalta ja kunnioitusta ansaitsevalta, jotta hän ei olisi varma siitä, että saa minutkin hänestä pitämään.

Tiesin jo edeltäpäin aivan varmaan, että Émile seuraavana aamuna oli koettava pukeutua huonoon matkapukuunsa niin huolellisesti kuin suinkin. Tämä tapahtuikin. Minä itsekseni nauran hänen innolleen koettaa käyttää hyväkseen talon liinavaatteita. Arvaan hänen ajatuksensa; huomaan mielikseni, että hän lainaamalla näitä vaatekappaleita ja ajattelemalla niiden palauttamista tarkoittaa kirjevaihdon alkamista tämän talon asukkaiden kanssa, täten saadakseen aihetta lähetyksiin, ehkäpä itsekin palaamaan tänne.

Olin odottanut, että Sophiekin puolestaan olisi pukeutunut hieman huolellisemmin; mutta siinäpä erehdyin. Tällainen jokapäiväinen kiemmailu kelpaa niille, jotka tahtovat ainoastaan miellyttää. Todellinen rakkaus käyttää hienompia keinoja, sillä kun on vallan toiset vaatimukset. Sophie on pukeutunut vielä yksinkertaisemmin kuin edellisenä iltana, jopa huolimattomammin, joskohta nyt kuten aina noudattaen mitä tarkkatuntoisinta puhtautta. Tässä huolimattomuudessa näen vaan sen verran kiemmailua, kuin se on jotakin tavatonta. Sophie tietää hyvin, että huolellisempi puku on jonkunmoinen tunteiden ilmaisu, mutta hän ei näy tietävän, että huolimattomampi puku niinkään on tunteiden ilmaisua. Hän näet sen muodossa osottaa, ettei tyydy miellyttämään puvullaan, vaan että tahtoo herättää mieltymystä persoonallaan. Mitä muuten rakastava mies välittää puvuista, kunhan vaan huomaa, että häntä ajatellaan. Ollen jo varma vallastaan Sophie ei huoli sulollaan kahlehtia Émileä, vaan antaa Émilen itsensä sitä hakea. Sophielle ei enää riitä, että Émile sen ilmeisesti huomaa, hän tahtoo, että hän muutenkin olettaa sitä olevaksi. Onhan Émile muuten siitä tarpeeksi nähnyt voidakseen arvata muun.

On luultavaa, että Sophie ja hänen äitinsä meidän viimeisen keskustelumme aikana eivät myöskään ole pysyneet ääneti. Epäilemättä siinä on saatu tunnustuksia ja annettu neuvoja. Seuraavana aamuna kaikki kokoontuvat hyvin valmistuneina. Nuoret ystävämme eivät vielä ole nähneet toisiaan kokonaista päivää eivätkä vielä ole sanoneet toisilleen sanaakaan, ja jo näkee, että he toisiaan ymmärtävät. Heidän seurustelunsa ei ole tuttavallista; päinvastoin se on pakollista, pelokasta. He eivät puhu toisilleen; heidän alas luodut katseensa näyttävät välttävän toisiaan, ja tämäkin on vaan molemminpuolisen ymmärtämyksen merkkejä. He välttävät toinen toistaan, mutta se tapahtuu kummankin suostumuksesta. He tuntevat jo salaperäisyyden välttämättömyyden, ennenkuin ovat toisilleen sanoneet mitään. Lähtiessämme pyydämme lupaa itse saada tuoda takaisin lainaamamme vaatteet. Émilen suu pyytää tätä lupaa isältä ja äidiltä, mutta hänen tyttäreen kääntämänsä katseet pyytävät sitä häneltä paljon rukoilevammin. Sophie ei sano mitään, ei anna mitään merkkiä; mutta hän punastuu, ja tämä punastuminen on vielä selvempi vastaus kuin hänen vanhempiansa antama.

Meidän sallitaan palata, mutta meitä ei pyydetä tällä kertaa viipymään. Tämä menettely on luonteva; tarjotaan vieraanvaraisuutta yömajaa vailla oleville matkustajille, mutta ei ole sopivaa, että rakastaja on yötä lemmittynsä kodissa.

Tuskin olemme lähteneet tästä rakkaasta talosta, kun Émile ajattelee asettumista lähistöön;

läheisinkin maja tuntuu hänestä jo liian etäiseltä. Hän tahtoi olla yötä linnan vallihaudassa. "Nuori houkio!" sanon hänelle surkuttelevalla äänenpainolla, "kuinka, joko intohimo sinut sokaisee? Etkö enää huomaa, mikä on soveliasta ja järkevää? Sinä poloinen, luulet rakastavasi ja tahdot saattaa lemmittysi häpeään! Mitä sanottaisikaan hänestä, jos saataisiin kuulla, että nuori mies, joka poistuu hänen kodistaan, on yötä lähistössä? Sinä sanot häntä rakastavasi. Aiotko siis pilata hänen maineensa? Onko tämä palkka siitä vieraanvaraisuudesta, jota hänen vanhempansa ovat meille osottaneet? Tahdotko sinä tuottaa häpeää sille, jolta odotat onneasi?" "Vähät minä", näin hän vastaa, "välitän ihmisten turhista puheista ja heidän vääristä epäilyistään. Olettehan itse opettanut minua niitä halveksimaan. Kukapa paremmin tietää kuin minä itse, että kunnioitan Sophieta ja kuinka suuresti tahdon panna häneen arvoa? Minun kiintymykseni ei ole tuottava hänelle häpeää, vaan kunniaa, se on oleva hänen arvoisensa. Kun sydämeni ja huomaavaisuuteni kaikkialla osottavat hänelle sitä kunnioitusta, jota hän ansaitsee, niin miten siis voin hänen mainettaan himmentää?" "Rakas Émile", vastaan minä häntä syleillen, "sinä puhut omasta puolestasi; opihan puhumaan hänenkin puolestaan. Älä vertaa toisen sukupuolen kunniaa toisen sukupuolen kunniaan, niillä on vallan eri perusteensa. Nämä perusteet ovat yhtä vahvat ja järkevät, ne kun samalla tavoin johtuvat luonnosta; ja sama hyve, joka saattaa sinut mitä itseesi tulee halveksimaan ihmisten puheita, velvottaa sinua ottamaan ne huomioon rakastamaasi naiseen nähden. Sinun kunniasi riippuu itsestäsi, mutta hänen kunniansa ja hyvä maineensa on myös riippuvainen muista. Jos sinä sen arvon ylläpitämistä laiminlöisit, solvaisit omaakin kunniaasi. Ja sinä et toimisi niin kuin olet velvollinen toimimaan, jos olet synnä siihen, ettei häntä kohdella niin kuin sopii ja tulee."

Silloin selitän hänelle syyt tähän eroon ja saan hänet käsittämään, kuinka väärin olisi luulla, että ne ovat kokonaan vailla merkitystä. Kuka muuten on Émilelle sanonut, että hänestä on tuleva Sophien puoliso, Sophien, jonka tunteita hän ei tunne, jonka sydän tai vanhemmat ehkä ovat tehneet aikaisempia sitoumuksia, jota hän ei sanalla sanoen ollenkaan tunne ja jolla kenties ei ole ainoatakaan niistä ominaisuuksista, mitkä tekevät avioliiton onnelliseksi? Eikö hän tiedä, että pieninkin pahennus on nuorelle tytölle poispyyhkimätön häpeäpilkku, jota ei poista edes avio sen aiheuttajan kanssa? Kukapa tunteellinen mies tahtoi syöstä turmioon sen naisen, jota rakastaa? Kuka kunnan mies tahtoi saattaa sen onnettoman naisen alati itkemään sitä onnettomuutta, että on häntä miellyttänyt?

Nuori mies, pelästyneenä esittämistäni johtopäätöksistä, hän, joka aina liikkuu äärimäisyyksissä, luulee jo, ettei hän voi poistua tarpeeksi kauas Sophien kodista. Hän jouduttaa askeleitaan, nopeasti rientääkseen pois täältä. Hän katselee ympärilleen, eikö kukaan meitä kuuntele. Hän uhraisi tuhat kertaa oman onnensa sen henkilön kunnialle, jota rakastaa. Hän kernaammin olisi häntä koko elämässään näkemättä, kuin tuottaisi hänelle ainoatakaan mielipahaa. Tämä on ensimmäinen hedelmä siitä huolenpidosta, jolla olen koettanut hänen nuoruudestaan alkaen kehittää hänen sydäntään sellaiseksi, että se kykenisi oikealla tavoin rakastamaan.

Meidän on siis löytäminen olopaikka, joka on tarpeeksi kaukana ja tarpeeksi lähellä. Etsimme, tiedustelemme. Viimein saamme tietää, että runsaasti parin Ranskan peninkulman päässä sijaitsee kaupunki. Menemme sieltä etsimään itsellemme asuntoa, sillä jos asettuisimme lähellä oleviin kyliin, voisi olomme tuntua epäiltävältä. Tuohon kaupunkiin saapuu viimein nuori rakastaja täynnä lempeä, toivoa, iloa ja ennen kaikkea hyviä tunteita. Ja täten vähitellen ohjaten hänen heräävää intohimoaan sellaiseen, mikä on hyvää ja kunniallista, valmistan kaikille hänen muillekin taipumuksilleen samaan suuntaan menevän kehityksen.

Lähestyn tavoittelemaani päämäärää; se haamoittaa jo edessäni. Kaikki suuret vaikeudet on voitettu, kaikki suuret esteet poistettu. Minulla ei ole muuta jäljellä tehtävää kuin se, että varon pilaamasta työni hedelmiä, ennenaikaisesti jouduttamalla sen päättymistä. Koska ihmiselämän kulku on jotakin niin epävarmaa, niin välttääkäämme ennen kaikkea tuota väärää varovaisuutta uhrata nykyisyys tulevaisuudelle, tämä on usein samaa kuin uhraisi sellaiselle, mitä ei koskaan tule olemaan. Jos joku aika on sovelias elämän nauttimiseen, niin se varmaan on nuoruudeniän loppu, jolloin ruumiin- ja sielunvoimat ovat saavuttaneet suurimman joustavuutensa ja jolloin ihminen, ollen keskitiessä elämänuraansa varsin kaukaa näkee ne molemmat äärikohtat, jotka saattavat hänet huomaamaan elämän lyhyden. Jos varomaton nuoriso erehtyy, se ei johdu nautinnonhimosta, vaan siitä, että se hakee nautintoa sieltä, missä sitä ei ole löydettävissä, ja että se valmistaa itselleen onnetonta tulevaisuutta ei edes osaa käyttää hyväkseen nykyisyyttä.

Tarkastakaapa nyt Émileäni, joka on täyttänyt kaksikymmentä vuotta. Hänellä on hyvä kasvu, hänellä on hyvä ruumiillinen ja henkinen kehitys, hän on vahva, terve, kätevä, taitava, roteva, täynnä tunteellisuutta, järkevyyttä, hyvyyttä, ihmisrakkautta; hänellä on hyvät tavat ja aistia; hän rakastaa kaunista, tekee hyvää, hän on vapaa julmien intohimojen orjuudesta, lisäksi vapaa yleisen mielipiteen ikeestä, mutta viisauden lain alainen, herkkä ystävyyden äänelle, omistaa kaikki hyödylliset taidot, jopa hänellä on monta miellyttävää seurustelutaitumusta. Hän välittää varsin vähän rikkauksista, hänellä on toimeentulonsa mahdollisuus omista käsissään, eikä hänen tarvitse pelätä, että häneltä puuttuisi leipää, minne tahansa hän tulee. Nyt häntä hurmaa alkava intohimo; hänen sydämensä aukee rakkauden

ensi liekeille. Hänen suloiset harhaluulonsa aukaisevat hänelle uuden ihanuuden ja nautinnon maailman. Hänen rakkautensa esine on miellyttävä, ja vielä suuremmassa määrin miellyttävä luonteensa kuin persoonansa puolesta. Émile toivoo ja odottaa vastarakkautta, jota hän tuntee ansaitsevansa. Sydänten sopusoinnusta, kunniallisten tunteiden yhtäläisyydestä on syntynyt tämä ensi kiintymys. Se on oleva pysyvää laatua. Émile antautuu luottamuksella jopa järkevällä punniskelulla tämän mitä ihanimman hurmauksen valtoihin; hän on vapaa pelosta, katumuksesta ja tunnonvaivoista, eikä hänellä ole muuta levottomuudentunnetta kuin se, josta onni on erottamaton. Mitäpä muuten puuttuisi hänen onnestaan? Tutkikaa, miettikää ja kuvitelkaa, mikä häneltä vielä puuttuu ja mitä vielä voisi lisätä siihen, mitä hänellä jo on. Onhan hänellä kaikki se hyvä, mitä voi saavuttaa. Siihen ei voi lisätä mitään toista hyvää muuten kuin jonkun hänen jo omistamansa hyvän kustannuksella. Hän on niin onnellinen kuin ihminen suinkin voi olla. Lyhentäisinkö nyt näin suloista onnellisuuden aikaa? Himmentäisinkö niin puhdasta hurmaustilaa? Oi, koko elämän arvo on hänen mielestään siinä onnessa, jota hän nyt nauttii. Mitä muuta voisın hänelle antaa, joka korvaisi hänelle tätä onnea, jos sen häneltä riistäisin? Vaikkapa nyt johtaisin hänen onnensa sen huippuun, karkottaisin sen suurimman viehätöksen. Tuota ylintä onnea on sata kertaa suloisempi toivoa kuin saavuttaa; siitä nauttii enemmän sitä odottaessaan kuin siitä osallisena ollessaan. Oi, hyvä Émile! rakasta ja ollos rakastettu! Nauti kauan ennenkuin omistat; nauti samalla kertaa lemmeistä ja viattomuudesta. Luo itsellesi paratiisi maan päällä odottaessasi toista paratiisia. Minä en suinkaan ole lyhentävä tätä elämäsi onnellista aikaa. Olen päinvastoin verhoava sen lumouksen harsolla ja olen sitä pidentävä niin kauan kuin suinkin. Oi! täytyyhän sen kuitenkin loppua, jopa piankin. Mutta olen ainakin tekevä sen pysyväiseksi muistissasi, ja menettelevä niin, ettet koskaan ole katuva sitä nauttineesi. Émile ei unhota, että meidän tulee viedä takaisin lainaamamme vaatekappaleet. Heti kun ne ovat kunnossa, otamme hevoset ja lähdemme matkaan hyvää vauhtia. Tällä kertaa Émile matkaan lähtiessään tahtoisı jo olla perillä. Kun sydän aukenee intohimoille, se samassa herää kärsimään elämän vastuksista ja ikävyyksistä. Ellen minä ole aikaani turhaan hukannut, ei Émile ole kuluttava elämänsä tällä tavoin.

Pahaksi onneksi tie on hyvin mäkinen ja vaikeakulkuinen. Eksymme, hän sen ensiksi huomaa, ja tulematta kärsimättömäksi ja valittamatta hän ponnistaa kaiken tarkkaavaisuutensa jälleen löytääkseen oikean tien. Hän harhailee kauan, ennenkuin tämä onnistuu, mutta on yhä vaan yhtä kylmäverinen. Tämä ehkä lukijan mielestä on vailla kaikkea merkitystä; mutta minun mielestäni sillä on suuri merkitys, minä kun tunnen hänen hehkuvan luonteensa. Tässä nyt huomaan hedelmät niistä ponnistuksista, joita hänen lapsuudestaan asti olen tehnyt karaistakseni häntä kestämään välttämättömyyden kolhauksia.

Viimein saavumme perille. Meidät otetaan paljon yksinkertaisemmin mutta myöskin paljon ystävällisemmin vastaan kuin ensi kerralla; olemmehan nyt vanhoja tuttavıa. Émile ja Sophie tervehtivät toisiaan hieman nolon näköisinä eivätkä yhä vielä puhu toistensa kanssa; mitäpä he juuri voisivatkaan toisilleen sanoa meidän läsnäollessamme? Se keskustelu, joka heillä tulisi olla, ei siedä kuulijoita. Mennään kävelemään puutarhaan. Tässä puutarhassa on pengermällä laaja vihannestarha ja puistona hedelmätarha, johon on istutettu kaikenlaisia suuria ja kauniita hedelmäpuita. Tämän puutarhan läpi virtaa eri tahoille somia puroja ja siinä on kukkasarkoja täynnä kukkia. "Mikä kaunis paikka!" huudahtaa Émile, jolla aina on Homeros mielessänsä ja jonka innostus on ylimmillään. "Luulenpa näkeväni edessäni Alkinouksen puutarhan." Neitonen tahtoisı tietää, mikä tuo Alkinous on, ja äiti sitä kysyy. "Alkinous", sanon minä heille, "oli Korkyran kuningas. Homeros on kuvannut hänen puutarhaansa; ja henkilöt, joilta odottaisı hyvää aistia, ovat arvostelleet sitä liian yksinkertaiseksi ja koruttomaksi.[179] Tällä Alkinouksella oli rakastettava tytär, joka sen päivän edellisenä yönä, jolloin muukalainen otettiin kestiystävällisesti vastaan hänen kodissaan, näki unta, että hän pian oli saava itselleen miehen." Sophie hämmästyy suuresti; punastuu ja luo katseensa alas, puree kieltänsä; hänen hämmennystilaansa ei voi kuvailla. Isää huvittaa sitä vielä lisätä, hän puuttuu puheeseen ja sanoo, että nuori kuninkaantytär itse pesi vaatteita joessa. "Uskotteko, että hän ei edes pitänyt arvoansa alentavana kosketella likaisia pöytäliinoja, vaikka ne levittivät pahaa ruuan hajua?" Sophie, johon tämä isku osuu, unhottaa luontaisen ujoutensa ja puolustautuu innokkaasti; hänen isänsä muka hyvin tietää ettei pientä liinavaatteiden pesua varten tarvittaisı ketään muuta kuin häntä, jos vaan olisi annettu tämä toimi hänelle,[180] ja että hän kernaasti tekisi vielä enemmänkin, jos hänelle vaan sitä uskottaisiin. Tätä sanoessaan Sophie katsoo minuun salaa ja osottaen levottomuutta, jolle en malta olla nauramatta, koska luen hänen viattomassa sydämessään sitä pelokasta kuohuntaa, joka on saattanut hänet puhumaan. Hänen isänsä on niin armoton, että paljastaa tämän hänen ajattelelattomuutensa kysymällä häneltä ivallisesti mistä syystä hän oikeastaan kääntää puheen itseensä ja mitä yhteistä hänellä on Alkinouksen tyttären kanssa. Häveten ja vavahdellen hän vaikenee eikä juuri enää rohkene hengittää tai luoda kehenkään katseitaan. Suloinen neitonen! Nyt ei enää ole aika teeskennellä; vasten tahtoaşikin olet paljastanut tunteesi.

Sophien onneksi tämä vähäinen kohtaşus pian on unhotettu; Émile on ainoa, joka siitä ei ole ymmärtänyt mitään. Kävelyä jatketaan, ja nuo nuoret ihmiset, jotka ensin olivat meidän rinnallamme, vaivoin mukautuvat meidän hitaaseen astuntaamme. Huomaamattaan he astuvat meistä edelle, he

lähestyvät toisiaan ja rupeavat viimein puhelemaan keskenään, ja viimein huomaamme heidät hyvän matkan päässä itsestämme. Sophie näyttää tarkkaavaiselta ja vakavalta; Émile puhuu ja viittoo käsillään innokkaasti ja vilkkaasti. Heidän keskustelunsa ei suinkaan näytä heitä ikävyyttävään. Runsaasti tunnin kestäneen kävelyn jälkeen palataan; heitä kutsutaan, he tulevat, mutta vuorostaan hitaasti, ja huomaamme, että he käyttävät tätä aikaa hyväkseen. Lopulta heidän keskustelunsa äkkiä lakkaa, ennenkuin ovat niin lähellä, että voisimme heidän puhettaan kuulla, ja he jouduttavat askeleitaan saapuakseen luoksemme. Émile puhuttelee meitä avomielisesti ja ystävällisesti; hänen silmänsä säteilevät ilosta. Kuitenkin hän levottomana kääntää katseensa Sophien äitiin nähdäkseen, miten hän on häntä kohteleva. Sophie ei osaa käyttäytyä yhtä huolettoman vapaasti. Lähestyessään meitä hän näyttää olevan vallan häpeissään siitä, että kävelee kahden kesken nuoren miehen kanssa; ja kuitenkin hän usein näin on ollut muiden nuorten miesten seurassa, siitä olematta hämillään ja ilman että sitä olisi pidetty sopimattomana. Hän rientää äitinsä luo hieman hengästyneenä, virkkaen muutaman sanan, joilla ei ole suurta merkitystä, jotta näyttäisi siltä, kuin olisi hän jo kauan ollut meidän muiden seurassa.

Siitä tyytyväisyyden säteilystä, joka välkky näiden rakastettavien lapsukaisten otsilla, huomaa, että tämä keskustelu on vapauttanut heidän nuoret sydämensä raskaasta painosta. He ovat tosin yhtä vaiteliaat toistensa seurassa kuin ennen, mutta heidän vaiteliaisuutensa on vähemmän pakollinen. Se johtuu nyt enää vaan Émilen kunnioituksesta ja Sophien kainoudesta ja molempien kunniallisuudesta. Joskus kuitenkin Émile rohkenee hänelle virkkaa jonkun sanan, joskus hän siihen vastaa. Mutta Sophie ei koskaan tätä tehdäkseen aukaise suutansa katseillaan tutkistelematta äitinsä silmiä. Enimmin näyttää hänen käytöstapansa muuttuneen minuun nähden. Hän osottaa minulle hartaampaa kunnioitusta, hän katselee minua mielenkiinnolla, hän puhuu minulle sydämellisesti. Hän tarkkaa sitä, mikä voi minua miellyttää. Huomaan, että olen saavuttanut hänen kunnioituksensa ja että hän varsin mielellään tahtoi saavuttaa minun kunnioitukseni. Ymmärrän, että Émile on hänelle puhunut minusta. Luulisi melkein heidän tehneen salaliiton voittaakseen minut puolelleen. Näin ei kuitenkaan ole laita, ja Sophieta itseään ei ole niin helppo voittaa. Émile kenties enemmän tarvitsee minun vaikutusvaltaani Sophiehen nähden, kuin Sophien vaikutusvaltaa minuun nähden. Oi tuota miellyttävää paria!... Ajattellessani että nuoren ystäväni tunteellinen sydän on suonut minulle huomatuksen ensi keskustelussaan lemmittynsä kanssa, nautin vaivojeni palkkaa. Hänen ystävyytensä on minulle kaiken maksanut.

Meidän käyntimme toistuvat. Nuorten keskustelut käyvät laajemmiksi. Émile, ollen lempensä hurmaama, luulee jo pian saavuttavansa onnensa. Mutta hän ei saa mitään suoranaista tunnustusta Sophieltä; tämä häntä kuuntelee, mutta ei sano mitään. Émile tuntee täydelleen hänen kainoutensa; sellainen varovainen vaiteliaisuus ei häntä ollenkaan ihmetytä. Hän tietää miellyttävänsä Sophieta. Hän tietää, että isä naittaa lapsensa. Hän siis olettaa Sophien odottavan vanhempiensa käskyä. Hän pyytää Sophieltä luvan tuota käskyä anoakseen hänen vanhemmiltaan; Sophie ei tätä vastusta. Émile puhuu minulle asiasta, minä puhun siitä Sophien vanhemmille Émilen nimessä, jopa hänen läsnäollessaankin. Mikä yllätys hänelle kuulla, että Sophie on riippuvainen yksistään omasta tahdostaan ja että hänen, tehdäkseen Émilen onnelliseksi, ainoastaan tarvitsee sitä tahtoa. Nyt ei Émile enää ollenkaan ymmärrä Sophien menettelyä. Hänen luottamuksensa heikkenee. Hän käy levottomaksi, hän huomaa vähemmän edistyneensä, kuin mitä on luullut. Ja silloin hän käyttää mitä hellimmän rakkauden liikuttavimpia sanoja Sophieta taivuttaakseen. Émile ei ole kykenevä arvaamaan sitä, mikä häntä vahingoittaa. Ellei sitä hänelle sanota, ei hän sitä koskaan ole tietävä, ja Sophie on liian ylpeä sitä hänelle sanoakseen. Ne vaikeudet, jotka Sophieta estävät päätöstään tekemästä, saattaisivat toisen mitä innokkaimmin suostumaan; hän ei ole unhottanut vanhempiensa opetusta. Hän on köyhä; Émile on rikas, sen hän tietää. Kuinka paljon siis on tarpeen, jotta Émile voisi saavuttaa hänen kunnioituksensa ja luottamuksensa! Kuinka paljon avuja häneltä vaaditaan, jotta tämä epätasaisuus poistettaisiin? Mutta mitenkä Émile tulisi ajatelleeksi näitä esteitä? Tietääkö hän edes olevansa rikas? Huoliiko hän edes siitä ottaa selkoa? Kiitos taivaan, hänen ei ollenkaan tarvitsisi olla rikas, hän kun on hyväntekeväinen muutenkin. Sen hyvän, minkä hän tekee, hän luo esiin sydämestään eikä kukkarostaan. Hän uhraa onnettomille aikansa, huolenpitonsa, hellyytensä, koko persoonansa. Ja arvostellessaan omia hyviä tekojaan hän tuskin rohkenee ottaa lukuun sitä rahaa, jota hän tarvitseville jakelee.

Kun hän ei tiedä miten selittää Sophien epäsuosiota, hän lukee sen omaksi syykseen, sillä kuka rohkenisi syyttää oikullisuudesta ihailunsa esinettä? Hänen itserakkautensa nöyryytys kiihottaa tyytymättömän lemmen tuottamia tuskia. Hän ei enää lähesty Sophieta sen sydämen miellyttävällä luottamuksella, joka pitää itseään hänen sydämensä arvoisena; hän on pelokas ja epäröivä Sophien seurassa. Hän ei enää toivo häntä taivuttavansa hellyydellä, vaan herättämällä hänessä sääliä. Joskus hänen kärsivällisyytensä väsy; närkästys on vähällä astua sen sijaan. Sophie näyttää arvaavan uhkaavaa rajuilmaa ja katsoo häneen. Tämä ainoa katse lauhduttaa ja masentaa hänet; hän on entistään nöyrempi.

Ollen suunniltaan tämän itsepäisen vastahakoisuuden ja voittamattoman vaiteliaisuuden tähden

Émile avaa sydämensä ystävälleen. Hänelle hän uskoo epätoivoisesti alakuloisen sydämensä surut; hän rukoilee häneltä apua ja neuvoja. Mikä läpitunkematon mysteeri! "Sophie harrastaa minun kohtaloani, sitä en voi epäillä: kaukana siitä, että hän minua välttäisi, hän viihtyy minun seurassani. Tullessani hän osottaa iloa, mennessäni surua. Hän vastaanottaa ystävällisesti huomaavaisuuteni. Palvelukseni näyttävät häntä miellyttävän. Hän suvaitsee antaa minulle neuvoja, joskus käskyjäkin. Siitä huolimatta hän hylkää kiihkeät pyyntöni ja rukoukseni. Kun rohkenen puhua aviosta, hän ankarasti vaatii minua vaikenemaan, ja jos vielä sanon sanankin, hän jättää minut heti paikalla. Minkä kummallisen syyn perustuksella hän saattaakaan tahtoa, että minä olisin hänen omansa? Te, jota hän kunnioittaa, josta hän pitää ja jota hän ei rohkene kärkeä vaikenemaan, puhukaa te hänelle ja saattakaa hänet puhumaan. Auttakaa ystäväänne, kruunatkaa työnne; älkää antakaa näkemänne huolenpidon kääntyä oppilaanne onnettomuudeksi. Oi, se, minkä hän on teiltä saanut, on oleva syynä hänen onnettomuutensa, ellette auta häntä onneansa saavuttamaan."

Puhun Sophien kanssa ja vähällä vaivalla saan häneltä houkutelukseksi salaisuuden, jonka jo tiesin ennenkuin hän sen oli minulle sanonut. Vaikeampi on minun saada häneltä lupa ilmaista se Émilelle. Viimein hän siihen suostuu, ja minä käytän tätä lupaa hyväkseni. Ilmaisuni saattaa Émilin hämmästykseen, josta hän ei tahdo voida tointua. Hän ei ollenkaan käsitä sellaista hienotunteisuutta. Hän ei voi ymmärtää, mitä muutama markka enempi tai vähempi voi vaikuttaa luonteeseen ja avuihin. Kun huomautan hänelle, kuinka paljon ne vaikuttavat ennakkoluuloihin, hän purskahtaa nauruun. Ja ollen ilmi ihastuksissaan hän tahtoo heti paikalla lähteä repimään rikki kaiken, heittämään pois kaiken ja luopumaan kaikesta, mitä hän omistaa, jotta hänellä olisi kunnia olla yhtä köyhä kuin Sophie ja jotta voisi palata hänen luokseen sen arvoisena, että kelpaisi hänelle puolisoiksi.

"Mitä?" sanon hänelle pysäyttäen hänet ja vuorostani nauraen hänen kiivauttaan; "Eikö nuori älysi koskaan ole kypsä, ja etkö koskaan opi tulemaan järkeväksi, kun olet filosofeerannut koko ikäsi? Etkö huomaa, että toteuttamalla mielettömän tuumasi vielä pahennat asiaasi ja teet Sophien vallan taipumattomaksi? Se on vaan vähäinen etu, että olet häntä varakkaampi, mutta se olisi liian suuri etu, jos hänen tähtensä olisit uhrannut koko omaisuutesi. Ja jos ei hänen ylpeytensä ole sallinut hänen vastaanottaa sinulta edellistä, miten hän voisi suostua jälkimäistä vastaanottamaan? Jos hän ei saata sietää sitä, että hänen miehensä voisi moittia häntä siitä, että häneltä on saanut rikkautensa, niin voineeko hän sen paremmin kärsiä, että hänen miehensä on hänen tähtensä köyhtynyt? Sinä poloinen, vapise pelosta, ettei hän epäilisi sinulla olleen tätä tuumaa. Rupea päinvastoin säästäväiseksi ja huolelliseksi rakkaudesta häneen, jotta hän ei syyttäisi sinua siitä, että koetat häntä viekkauksella saavuttaa ja että tahallisesti muka tahtoisit hänelle uhrata sen, minkä kuitenkin oman huolimattomuutesi kautta menettäisit."

"Luuletko muuten että suuri omaisuus häntä pelottaa ja että hänen vastahakoisuutensa johtuu itse sinun rikkaudestasi? Ei, rakas Émile; sillä on vanhempi ja painavampi syynsä siinä, että rikkaus painaa leimansa omistajansa sydämeen. Hän tietää että rikkaat aina antavat etusijan varallisuussuhteiden eduille. Kaikki rikkaat pitävät kultaa sisäisiä avuja parempana. Verratessaan toisiinsa rahaa ja palveluksia he eivät luule jälkimäisten koskaan korvaavan edellistä ja arvelevat, että se on heille suuressa kiitollisuuden velassa, joka koko ikänsä on heitä palvellut, syöden heidän leipäänsä. Mitä sinun siis on tekeminen, Émile, rauhattaaksesi Sophien näiden epäilyksien suhteen? Saata hänet hyvin tuntemaan itsesi; mutta se ei ole yhden päivän työ. Näytä hänelle, että jalossa sielussasi omistat aarteita, jotka täysin saattavat hänet tyyntymään niiden aineellisten aarteiden suhteen, jotka onnettomuudeksi omistat. Voita hänen vastustuksensa kestävyydellä ja mieltäsi malttamalla; pakota hänet suurten ja jalomielisten tunteidesi avulla unohtamaan rikkautesi. Rakasta häntä, palvele häntä ja palvele hänen kunnianarvoisia vanhempiansa. Todista hänelle, ettei kiintymyksesi ole mielettömän ja haihtuvan intohimon tulos, vaan sydämeesi häviämättömästi painuneiden tunteiden tulos. Anna onnenjumalattaren suosiollaan solvaiseman arvosi täysin päästä oikeuksiinsa. Ainoastaan täten sisäinen arvosi ja varallisuutesi tulevat sopusointuisiksi!"

On helppo arvata kuinka iloiseksi tämä puheeni saattaa nuoren miehen, kuinka suuresti se lisää hänen itseluottamustaan ja toivoaan, kuinka tyytyväinen hän on ajatellessaan, että hänen, tehdäkseen Sophielle mieliksi, tarvitsee tehdä aivan samaa, minkä hän tekisi, jos Sophieta ei olisi olemassa, tai jos hän ei häntä rakastaisi. Sen, joka vaan on oikein ymmärtänyt Émilin luonteen, on varsin helppo kuvitella, miten hän tässä tapauksessa menettelee.

Näin olen siis päässyt molempien kelpo nuorten ihmisten uskotuksi ja heidän rakkautensa välittäjäksi. Mikä kaunis tehtävä kasvattajalle! niin kaunis, ettei minulla elämässäni ole ollut mitään muuta tehtävää, joka niin suuresti olisi minua kohottanut omissa silmissäni ja joka olisi tehnyt minut niin tyytyväiseksi itseeni. Muuten tämä tehtävä ei ole vailla miellyttäviä puoliaan: olen aina tervetullut taloon; minuun luotetaan täydellisesti, kun näet toivotaan, että minä järjestelen rakastavien asiat. Émile ollen alati peloissaan siitä, että voisi minua pahottaa, ei koskaan ole ollut niin nöyrä. Nuori, neitonen on minulle ylen ystävällinen; minä vaan en anna tämän ystävällisyyden itseäni pettää enkä siitä itselleni omaksu muuta kuin minkä tiedän minun persoonaani tarkoittavan. Siten hän välillisesti hankkii

itselleen korvausta siitä pelonsekaisesta kunnioittavuudesta, jota hän Émilellä ylläpitää. Minun persoonani muodossa hän antaa Émilelle tuhansia helliä hyväilyjä; hän ennemmin kuolisi, kuin jakaisi niitä itse Émilelle. Ja tämä, joka tietää, etten minä hänen asiaansa tahdo vahingottaa, on ilmi ihastuksissaan siitä, että minun välini Sophiehen ovat niin hyvät. Émile siis lohduttaa itseään kun Sophie kävelymatkalla kieltäytyy antamasta hänelle käsivarttansa, kun tämä tapahtuu sen nojalla, että hän mieluummin vastaanottaa minun tarjoamani käsivarren. Émile poistuu napisematta ja puristaen kättäni, sanoen minulle matalalla äänellä ja katseellaan: ystävä, puhukaa minun puolestani. Hartaasti hän katsein meitä seuraa; hän koettaa kasvoistamme lukea tunteemme ja liikkeistämme arvata puheemme sisällyksen. Hän tietää, ettei mikään siitä, mitä me kaksi puhumme, ole hänelle yhdentekevää. Oi, hyvä Sophie! kuinka vilpitön sydämesi iloitsee, kun voit Telemakhoksen kuulematta keskustella hänen Mentorinsa kanssa! Kuinka rakastettavaa suoruutta osottaen annat hänen lukea tuossa hellässä sydämessä kaiken mikä siinä tapahtuu. Kuinka suurella mielihyvällä paljastat kaiken kunnioituksesi hänen oppilastansa kohtaan! Kuinka liikuttavan luontevasti annat hänen tarkoin tutustua kaikkein hellimpiin tunteisiisi! Kuinka teeskennellyn vihaisena lähetät luotasi tuon tungettelevan nuoren miehen, kun kärsimättömyys pakottaa hänet meitä keskeyttämään. Kuinka viehättävän närkästyneenä sinä häntä soimaat hänen kömpelyydestään, kun hän tulee estämään sinua sanomasta hänestä hyvää ja minua sitä kuulemasta sekä sinua minun vastauksistani saamasta yhä uutta aihetta häntä rakastaaksesi.

Émile, viimein päästyään niin pitkälle, että häntä siedetään ilmeisenä kosijana, osaa myöskin panna voimaansa kaikki oikeutensa tässä suhteessa; hän puhuu, on kärsimätön, rukoilee, muuttuu rasittavan kehoittelevaksi. Vaikka Sophie puhuu hänelle ankarasti ja kohtelee häntä tylästi, hän ei siitä välitä, kunhan hän vaan saa sanoa sanottavansa. Viimein hän suurella vaivalla saa Sophien taipumaan siihen, että hän puolestaan julkisesti asettuu Émileen nähden lemmityn hallitsevaan asemaan, että määrää hänelle mitä hänen tulee tehdä, että käskee sen asemesta että pyytäisi, että ottaa vastaan, sen sijaan että kiittäisi, että määrää Émilen käyntien luvun ja ajan, että kieltää häntä tulemasta ennen määräpäivää ja viipymästä määrähetkeä kauemmin. Tätä kaikkea hän ei tee pilalla, vaan hyvin vakavasti. Vaikka hän hyvin vastahakoisesti otti itselleen nämä oikeudet, hän sen sijaan niitä pannessaan käytännössä täytöntöön osottaa ankaruutta, joka usein saattaa Émile paran katumaan, että hän on ne hänelle myöntänyt. Mutta mitä tahansa Sophie käskeekin, Émile ei pane vastaan, ja usein hän poistuessaan saamaansa käskyä täyttämään luo minuun ilosta säteileviä katseita, jotka minulle sanovat: huomaa, että hän on ottanut minut valtoihinsa. Tällävälän tuo ylpeä nuori nainen katsoo häneen salaviihkää ja nauraa itsekseen orjansa ylpeyttä.

Albano ja Rafael, lainatkaa minulle siveltimenne kuvatakseni lemmenhurmausta. Jumalallinen Milton, opeta minun karkealle kynälleni taito kuvata lemmen ja viattomuuden tuottamaa iloa. Mutta ei niin; peittäkää ennemmin valheellinen taitonne luonnon pyhän totuuden edessä! Kunhan vaan sydämenne ovat tunteelliset ja sielunne vilpittömät, niin antakaa mielikuvituksenne pakotta leijailla kahden nuoren rakastavan lemmonen ympärillä, jotka vanhempiansa ja ohjaajiensa silmien edessä häiritsemättä antautuvat tuon heitä hurmaavan suloisen harhaluulon valtoihin ja jotka pyyteidensä huumauksessa hitaasti lähestyvät päämäärää, palmikoiden kukista ja kiehkuroista ne onnelliset siteet, jotka ovat yhdistäneet heidät kuolemaan asti. Niin monet viehkeät kuvat huumaavat minutkin; minä kokoan ne ilman järjestystä ja yhtenäisyyttä, sillä niiden minussa aiheuttama ihastus estää minua niitä yhtenäisesti esittämästä. Oi, kukapa ihminen, jolla on sydäntä, ei mielessään osaisi luoda eteensä kuvia niistä eri tiloista, joissa ovat isä, äiti, tytär, kasvattaja, kasvatti, ja heidän kaikkien yhteisvaikutuksesta tuon parin avion solmimiseksi, parin, joka on mitä suloisin ja joka rakkautensa ja hyveensä vuoksi mitä parhaiten ansaitsee onnensa!

Nyt kun Émile ponnistaa kaikki voimansa miellyttääkseen, hän alkaa tuntea niiden huvittavien taitojen arvoa, jotka on itselleen hankkinut. Sophie laulaa mielellään; Émile laulaa hänen mukanaan. Hän tekee vielä enemmän, hän opettaa hänelle soitantoa. Sophie on vilkas ja notkea ja hyppelee mielellään. Émile tanssii hänen kanssaan. Hän muuttaa hänen hyppelynsä tanssiaskeleiksi, hän kehittää hänen tanssitaitoaan. Nämä oppitunnit ovat miellyttäviä; vallaton iloisuus niitä elähyttää ja lieventää rakkauden pelokasta kunnioitusta. Rakastajan on sallittu hurmaantuneena antaa tällaista opetusta; hänen on lupa esiintyä valtijattarensa valtijaana.

Talossa on vanha vallan rappiolla oleva piano. Émile korjaa ja virittää sen. Hän on yhtä taitava soitinten tekijä kuin puuseppä. Hän on aina pitänyt periaatteenaan oppia olemaan vailla toisen apua kaikessa, minkä itse suinkin voi tehdä. Talo sijaitsee kauniissa seudussa. Émile piirtää paikkakunnalta monen näköalan, joiden piirustamiseen Sophie joskus ottaa osaa ja joilla hän koristaa isänsä työhuoneen seiniä. Nähdessään Émilen piirustavan, Sophie jäljittelee häntä ja kehittyy täten hänen taidostaan. Näin hän viljelee kaikkia kykyjään, ja hänen sulonsa kaunistaa niitä kaikkia. Hänen isänsä ja äitinsä muistavat entisen varallisuutensa nähdessään jälleen ympärillensä taiteiden kukoistavan, jotka yksin saattoivat heille tuon varallisuuden rakkaaksi. Lempi on kaunistava koko heidän talonsa; lempi yksin siinä saattaa kuluitta ja vaivatta vallitsemaan samat huvit, joita ennen olivat sinne koonneet

ainoastaan rahoilla ja ikävyyksillä.

Samoin kuin epäjumalanpalvelija aarreantimilla kunnioittaa palveluksensa esinettä ja koristaa ihailemansa jumaluuden alttaria, rakastaja ei tyydy lemmittynsä etevyyksiin, vaan tahtoo lakkaamatta hänelle lisätä uusia kaunistuksia. Tuo lemmitty tosin ei niitä tarvitse häntä miellyttääkseen, mutta rakastajan on tarve häntä kaunistaa. Täten hän luulee osottavansa hänelle uutta kunnioitusta; täten hänen nautintonsa katsella lemmittyään saa uuden viehätysten. Hänen mielestään ei mikään kauneus ole paikallaan, ellei se korista ylintä kauneutta. Se tarjoaa samalla liikuttavan ja naurettavan näyn, että huomaa Émilen innokkaasti hommaavan opettaakseen Sophielle kaiken sen, minkä itse tietää, kysymättä, tokko se, mitä aikoo opettaa, on hänen mielensä mukaista tai hänelle sopivaa. Émile puhuu Sophielle kaikesta, hän selittää hänelle kaikki lapsellisella innolla. Hän luulee, että hänen vaan tarvitsee jotain sanoa, jotta Sophie sen heti ymmärtäisi. Jo edeltäpäin hän kuvittelee sitä huivia, jonka hänelle on tuottava järkeileminen, filosofeeraaminen Sophien kanssa. Hän pitää turhana jokaista saavuttamaansa tietovarastoa, jota ei voi levittää Sophien eteen. Hän melkein punastuu, kun tietää jotakin, jota Sophie ei tiedä.

Nyt siis Émile opettaa Sophielle filosofiaa, fysiikkaa, matematiikkaa, historiaa, sanalla sanoen kaikkea. Sophie seuraa mielellään hänen innokasta opetustaan ja koettaa siitä hyötyä. Kuinka tyytyväinen Émile on, kun hänellä on tilaisuus polvistuneena Sophien edessä jaella opetustaan. Hänen mielestään silloin taivas on auennut hänen eteensä. Kuitenkin tämä asento, joka on oppilaalle vielä epämukavampi kuin opettajalle, ei ole edullinen opetukselle. Silloin näet ei tiedä minne on kääntäminen silmänsä, välttääkseen niitä seuraavia katseita, ja kun molempien katseet kohtaavat toisensa, ei opetus silti luista paremmin.

Ajattelemisen taito ei ole vieras naisille, mutta heidän tulee kosketella ainoastaan järkiperäisiä tieteitä. Sophie käsittää kyllä kaiken, mutta vaan vähän painuu hänen mieleensä. Enimmin hän edistyy moraalien ja aistien kysyvien aineiden alalla. Mitä fysiikkaan tulee, hän siitä painaa mieleensä ainoastaan jonkunmoisen käsityksen yleisistä luonnonlaeista ja maailmanjärjestelmästä. Joskus, kävelyillä tarkastaessaan luonnonihmeitä, heidän viattomat ja puhtaat sydämensä rohkenevat kohota sen luojaan asti. He eivät pelkää hänen läsnäolonsa, vaan paljastavat yhdessä sydämensä hartauden hänen edessään.

Kuinka! tuhlaako kaksi rakastavaa kukoistavan ikänsä aikana kahdenolonsa uskonnollisten kysymysten pohtimiseen? Viettävätkö he aikaansa lausumalla katkismustaan? Mitäpä hyödyttäisi halventaa sitä, mikä on ylevää! Epäilemättä he sitä tavallaan lausuvat siinä harhaluulon hurmauksessa, joka viehättäen heidät valtaa; he näet huomaavat toinen toisensa täydelliseksi, he rakastavat toisiaan, he keskustelevat innostuneina siitä, mikä antaa hyveelle sen arvon. Se uhraus, jonka he sille tekevät, saattaa sen heille rakkaaksi. Niissä intohimon puuskauksissa, jotka heidän on voittaminen, he joskus yhdessä vuodattavat kyneleitä, jotka ovat puhtaammat kuin taivaan kaste, ja nämä vienot kyneleet tarjoavat heidän elämälleen sen lumouksen. He ovat ihanimman hurmaustilan alaiset, jota ihmissielut koskaan ovat kokeneet. Heidän kieltämyksensäkin lisää heidän onneaan ja saattaa heitä itseänsä kunnioittamaan uhrautumisensa takia. Te aistilliset ihmiset, te ruumiit ilman sielua, kerran hekin tuntevat teidän nautintoanne, ja tulevat koko ikänsä kaihoamaan sitä onnellista aikaa, jolloin tuon nautinnon itseltään kielsivät.

Huolimatta tästä nuorten hyvästä sovusta ja toistensa ymmärtämyksestä, esiintyy kuitenkin joskus erimielisyyttä, jopa kinaakin. Neitonen näet ei ole vailla oikkuja eikä nuorukainen vailla kiivautta. Mutta nämä pienet rajuilmat menevät pian ohi ja ovat omansa vielä enemmän vahvistamaan heidän kiintymystään. Kokemus lisäksi opettaa Émilelle, ettei hänen niitä enää tarvitse suuresti pelätä, kun näet sopiminen hänelle aina on enemmän hyödyllinen kuin mitä itse epäsopeu on vahingollinen. Ensimmäisen sovintokohtauksen hyvä menestys panee hänet seuraavistakin samaa toivomaan. Siinä hän erehtyy, mutta jos ei menestys aina olekaan yhtä tuntuva, tuottaa hänelle mielihyvää se kokemus, että Sophien vilpittömän harrastuksen hänen sydämensä suhteen yhä vaan lisääntyy. Joku kysyneekä mikä varsinainen hyöty tästä siis on. Kernaasti tähän vastaan, olletikkin sentähden, että tämä esimerkki antaa minulle tilaisuuden esittää hyvin hyödyllisen perusohjeen ja vastustaa toista hyvin turmiollista.

Émile rakastaa, hän ei siis ole huimapää; ja vielä paremmin käsitämme, ettei tuo hallitseva Sophie ole nainen, joka hänelle myöntää vapauksia. Mutta kun varovaisella viisaudella kaikissa seikoissa on rajansa, olisi taipuvampi syyttämään häntä liiasta ankaruudesta kuin liiasta lempeydestä; hänen isänsäkin joskus pelkää että hänen liiallinen ylpeytensä voi muuttua kopeudeksi. Heidän salaisimmissa kohtauksissaan Émile ei rohkeneisi pyytää pienintäkään suosiota, ei edes sitä toivoakaan; ja kun Sophie joskus heidän kävelyllään suvaitsee tarttua kädellään hänen käsivarteensa, niin Émile tuskin joskus rohkenee huaten painaa hänen kättään poveansa vastaan. Kuitenkin hän kauan epäroityään rohkenee salaa suudella hänen hamettaan, ja monasti hän on niin onnellinen, ettei Sophie ole tätä huomaavinaan. Eräänä päivänä, kun Émile hieman julkisemmin tahtoo harjottaa samaa vapautta, Sophie siitä suuresti pahastuu. Émile on itsepäinen, Sophie ärtyy; närkästys saattaa jälkimäisen lausumaan muutamia

pisteleviä sanoja, joita Émile ei siedä niihin vastaamatta. Lopun päivästä he kulkevat nyrpeinä huuli lerpassa ja eroavat toisistaan hyvin tyytymättöminä.

Sophie on pahalla tuulella. Hänen äitinsä on hänen uskottunsa; mitenkä Sophie voisikaan häneltä peittää suruaan? Tämähän on hänen ensimmäinen epäsofiansa ja kinastelunsa. Ja vaikka se on vaan tunnin kestävä, se on silti niin vakavaa laatua. Hän katuu vikaansa. Äiti antaa hänelle luvan sen hyvittää, isä häntä siihen suorastaan kääntää.

Seuraavana päivänä Émile, ollen levoton, palaa tavallista aikaisemmin. Sophie on auttamassa äitiään pukeutumaan; isäkin on samassa huoneessa. Émile astuu sisään kunnioittavana, mutta surullisen näköisenä. Tuskin isä ja äiti ovat häntä tervehtineet, kun Sophie kääntyy; ja ojentaen hänelle kätensä hän kysyy hymyilevällä äänenpainolla, miten hän voi. On selvää, ettei hän ojenna tätä sievää kättä täten muussa tarkoituksessa, kuin että sitä suudeltaisiin. Émile tarttuu siihen, mutta ei sitä suutele. Sophie, hieman hämillään, vetää kätensä pois, tehden sen niin sulavasti kuin suinkin. Émile, joka ei ole perehtynyt naisten juoniin ja joka ei käsittänyt mitään oikut hyödyttävät, ei niin pian unhota eikä rauhoitu. Huomatessaan Sophien pulan hänen isänsä ivallaan saattaa hänen pulmallisen tilansa kahta vaikeammaksi. Tyttö parka, ollen häpeissään ja nöyryytetty, ei enää tiedä mitään tehdä ja antaisi mitään tahansa, jos vaan voisi itkeä. Kuten enemmän hän koettaa itseään hillitä, sitä raskaammaksi käy hänen sydämensä. Hänen silmästään valuu viimein vastoin hänen tahtoaankin kyynel. Émile huomaa tämän kyynelen, lankee polvilleen, tarttuu hänen käteensä ja suutelee sitä moneen kertaan palavasti. "Hiisi vieköön, olettepa liian hyvä", sanoo isä purskahtaen nauruun; "minä puolestani olisin ankarampi noille hupakoille ja rankaisisin sitä suuta, joka olisi minua loukannut." Émile, jota tämä puhe on rohkaissut, luo äitiin rukoilevan katseen; ja luullen hänen antavan suostumuksen merkin, hän lähestyy vavisten Sophien kasvoja, joka kääntää pois päänsä ja joka pelastaakseen suunsa, kääntää ruusunpunaisen poskensa häntä kohti. Mutta nyt Émile käy tungettelevaksi; Sophie tekee ainoastaan heikkoo vastarintaa. Mikä suudelma, ellei se olisi ryöstetty äidin nähden! Ankara Sophie, ole varuillasi. Hän on usein pyytävä saada suudella hamettasi toivoen, että joskus kiellät tämän pyynnön.

Tämän perin ankaran rangaistuksen jälkeen isä lähtee huoneesta jollekin asialle, äiti lähettää jollakin verukkeella Sophien pois; sitten hän kääntyy Émilen puoleen ja sanoo hänelle jotenkin vakavalla äänenpainolla: "Hyvä herra, minä luulisin, että nuori mies, joka on niin hyvästä perheestä ja niin hyvin kasvatettu kuin te, joka on sekä jalotunteinen että hyvätapainen, ei tahtoisikaan palkinnoksi syöstä häpeään perhettä, joka on hänelle osottanut ystävyystään. Minä en vaadi liiallista jäykkyyttä ja pidättäytyväisyyttä; tiedänhän mitä tulee antaa anteeksi vilkkaalle nuorisolle, ja se, minkä silmiäni edessä olen kärsinyt, teille sen tarpeeksi todistaa. Kysykää ystäväni mieltä velvollisuuksienne suhteen, ja hän on teille sanova mikä ero on isän ja äidin läsnäolon hyväksymän leikkisyyden ja sen vapauden välillä, joka anastetaan kaukana heistä, väärinkäyttämällä heidän luottamustaan ja tehden ansaksi sama suosio, joka heidän silmiensä edessä on kokonaan viatonta laatua. Hän on sanova teille ettei tyttärensä ole menetellyt väärin teitä kohtaan muussa kuin siinä, ettei ole heti ensi kerralla huomannut mitään hänen ei olisi pitänyt koskaan kärsiä. Hän on sanova teille että kaikki se mitä suosiona pidetään, todella siksi muuttuu ja että on kunnan miehen arvolle alentavaa hyväksyä käyttäen nuoren neitosen yksinkertaisuutta ja salaisesti omaksua itselleen ne oikeudet, joita hänen sitten täytyy kärsiä kaikkien nähden. Sillä vaikka tiedetäänkin mitä säädyllisyys ja hyvä tapa voi julkisuudessa sietää, niin ei tiedetä mihin salaperäisyyden varjossa pysähtyy se, joka yksin on päähänpistojensa arvostelija ja tuomari."

Tämän oikeutetun nuhdesaarnan jälkeen, joka paljon enemmän on suunnattu minuun kuin oppilaaseeni, tämä viisas äiti jättää meidät, ja minä jään ihaillemaan hänen harvinaisen viisasta varovaisuuttaan, joka katsoo vähäpätöiseksi sitä, että hänen nähtensä painetaan suutelo hänen tyttärensä huulille, mutta joka pelästyy sitä, että rohjetaan kahden kesken ollen suudella hänen hamettaan. Kun tämän johdosta ajattelen inhimillisten periaatteiden mielettömyyttä, käsittän, miksi kieli on kahta siveämpi, kuta turmeltuneempi sydän on, ja kuinka ihmiset kahta tarkemmin noudattavat ulkonaista säädyllisyyttä, kuta vilpillisemmät he pohjaltaan ovat.

Tässä tilaisuudessa terottaessani Émilen mieleen velvollisuuksia, joihin minun jo aikaisemmin olisi pitänyt häntä tutustuttaa, minussa herää uusi mielite, joka kenties tuottaa Sophielle enimmäkseen kunniaa, mutta jota kuitenkin varon ilmaisemasta häntä rakastavalle miehelle. Tämä mielite on se, että Sophien niin sanottu ylpeys ilmeisen selvästi ei ole muuta kuin hyvin viisasta varovaisuutta, jonka muodossa hän turvaa itsensä omilta pyyteiltään. Hänellä kun onnetonta kyllä on hyvin herkästi leimahtava luonne, hän pelkää ensimmäistä kipinää ja koettaa kaikin voimin sitä itsestään poistaa. Sophie ei ole ylpeydestä ankara, vaan nöyryydestä. Hän anastaa Émileen nähden vallan, jota ei toivo voivansa ylläpitää itseensä nähden; hän siis ikäänkuin turvautuu Émileen hillitäkseen itseään. Jos hänellä olisi enemmän luottamusta itseensä, hän olisi paljon vähemmän ylpeä. Jos ei siis ota lukuun tätä yhtä ainoata seikkaa, niin hän olisi mitä sovinnoisempi ja lempeämpi nainen. Kukapa kärsivällisemmin sietää loukkausta? Kukapa enemmän pelkää loukkaavansa muita? Kellä on joka suhteessa vähemmän vaatimuksia, paitsi hyveeseen nähden? Eikä hän edes ole ylpeä itse hyveestään, vaan on ylpeä ainoastaan sitä

varjellakseen; ja kun hän vaaratta voi antautua sydämensä tunteiden valtoihin, hän hyväilee rakastajaansakin. Mutta hänen varovainen äitinsä ei edes miehelleen ilmaise kaikkia näitä yksityisyyseikkoja; ei miesten pidä kaikkea tietää.

Kaukana siitä, että Sophie olisi ylpeä valloituksestaan, hän siitä on päinvastoin tullut entistään ystävällisemmäksi ja vaatimattommaksi kaikkia kohtaan, lukuunottamatta ehkä yhtä ainoata, joka on tämän muutoksen aiheuttanut. Riippumattomuuden tunne ei enää paisuta hänen jaloa sydäntään. Hän riemuitsee vaatimattomana voitosta, joka häneltä riistää vapauden. Hänen käytöksensä on pakollisempi ja hänen puhetapansa pelokkaampi siitä perin kun hän ei enää punastumatta kuule mainittavan rakastajan nimeä. Mutta tyytyväisyys pilkottaa esiin tämän hänen pakollisuutensa alta, eikä edes hänen häpynsä ole tuskallinen tunne. Etenkin silloin hänen käytöstapansa erilaisuus pistää silmään, kun äkkiarvaamatta nuorta väkeä tulee vieraksi. Nyt kun hän ei enää heitä pelkää, se ylenmääräinen varovaisuus, jota hän heidän suhteensa ennen noudatti, on suuressa määrin kadonnut. Kun hän nyt on tehnyt ratkaisevan päätöksensä, hän epäröimättä osottautuu kohteliaaksi niille miehille, jotka hänelle ovat yhdentekevät. Koska hän ei ole niin vaativainen heidän avujensa suhteen, hänellä kun ei enää ole harrastuksia heihin nähden, hän pitää heitä tarpeeksi rakastettavina henkilöinä, jotka eivät koskaan tule hänelle olemaan mitään.

Jos todellinen rakkaus yleensä voi turvautua keikailuun, niin luulisinpä näkeväni siitä merkkejä siinä tavassa, jolla Sophie käyttäytyy heidän seurassaan lemmittynsä läsnäollessa. Luulisi ettei hän tyydy siihen palavaan intohimoon, jonka hehkua hän hänessä ylläpitää viehättävällä kylmäkiskoisuuden ja hyväilyn sekaisella menettelyllä, vaan että hän lisäksi katsoo soveliaaksi kiihottaa tätä samaa intohimoa herättämällä lemmityssään hieman levottomuutta. Olisi taipuvainen luulemaan, että hän tahallaan saattaen nuoret vieraansa iloisiksi tahtoisi kiusata Émileä antautumalla itseensä niin pukevaan hilpeydenpurkaukseen, johon hän ei rohkene antautua Émilen seurassa. Mutta Sophie on liian tarkkaavainen, liian hyvä ja ymmärtäväinen todella Émileä kiusatakseen. Tätä vaarallista kiihotuskeinoa kuitenkin hänen rakkautensa ja kunniallisuutensa lieventävät, korvaten viisasta varovaisuutta. Sophie osaa tehdä Émilen levottomaksi ja jälleen rauhoittaa häntä silloin, kun tämä on paikallaan. Jos hän joskus saattaakin hänet hieman levottomaksi, hän ei kuitenkaan koskaan tuota hänelle surua. Antakaamme siis hänelle anteeksi se vähäinen huoli, jota hän tuottaa lemmitylleen, kun otamme huomioon, että hän sen tekee pelosta, ettei voisi tarpeeksi lujasti kiinnittää häntä itseensä.

Mutta minkä vaikutuksen on tämä pieni juonittelu tekevä Émileen? Onko hän oleva mustasukkainen, vai ei? Tätä kysymystä meidän tulee tarkastaa. Tällaiset poikkeamukset sisältyvät myöskin kirjani tarkoitukseen ja vievät minua varsin vähän pois itse aineestani.

Olen aikaisemmin osottanut miten sellaisissa seikoissa, jotka riippuvat yksinomaan yleisestä mielipiteestä, kateus valtaa ihmissydämen. Mutta rakkauden laita on toinen; sen herättämä mustasukkaisuus näyttää niin läheisesti perustuvan luontoon, että on hyvin vaikea olla uskomatta, ettei se johtuisi siitä, ja eläintenkin tarjoama esimerkki, joista monet ovat vallan raivokkaan mustasukkaiset, tuntuu kumoamatta sitä todistavan. Ihmistenkö mielipide kenties opettaa kukkoja tappelussa toisiaan raatelemaan ja härkiä puskemaan toisensa kuoliaaksi?

Vastenmielisyys kaikkea kohtaan, mikä häiritsee ja vastustaa meidän mielihyvätunteitamme, on luonnollinen, sitä ei voitane kieltää. Jossakin määrin halu yksinomaan omistaa sellaista, mikä meitä miellyttää, niinkään perustuu luontoon. Mutta kun tämä halu muuttuneena intohimoksi kiihtyy raivoksi tai epäluuloiseksi ja riuduttavaksi päähänpistoksi, jota sanotaan mustasukkaisuudeksi, silloin on laita toisin. Tällä intohimolla voi olla perustansa luonnossa, mikä kuitenkin ei aina tapahdu; tässä suhteessa tulee siis tehdä eroa.

Eläinmaailmasta noudettua esimerkkiä olen aikaisemmin tarkastanut tutkistelussani "Discours sur l'inégalité". Ja kun nyt sitä uudestaan punnitsen, näyttää tarkastukseni tulos tarpeeksi vankalta, jotta voin kiinnittää siihen lukijan huomion. Siinä tekemiini erotiisiin lisään tässä ainoastaan, että luontoon perustuva mustasukkaisuus suuressa määrin aiheutuu sukuvietin voimakkaisuudesta, joten tämän vietin ollessa tai näyttäessä olevan rajaton mustasukkaisuus on ylimmillään. Silloin näet koiras mittaa oikeuksiaan tarpeidensa mukaan eikä koskaan voi nähdä toista koirasta pitämättä sitä julkeana kilpailijana. Tällaisissa eläinlajeissa naaraat antautuvat aina ensin eteen sattuvalla koiralle, joten ne kuuluvat niille ainoastaan valloituksen oikeuden nojalla, aiheuttaen alituisia taisteluja koirasten välillä.

Niissä lajeissa taas, joissa koiras yhtyy yhteen ainoaan naarakseen, joissa parittelu muodostaa jonkunmoisen moraalisen siteen, jonkunmoisen avioliiton, naaras kuuluu oman valitsemuksensa nojalla sille koiralle, jolle se on antautunut, ja kieltäytyy kaikilta muilta. Ja koska koiralla on takeena naaraan uskollisuudesta se seikka, että se kiintymyksestä on tehnyt valintansa, se on vähemmän levoton nähdessään muita koiraita ja elää levollisemmin niiden kanssa. Tällaisiin eläinlajeihin kuuluvat koiraat myöskin hoitelevat poikasia. Ja yhden tuollaisen luonnonlain nojalla, jota emme voi havaita ilman hetyämystä, näyttää naaras koiralle korvaavan sitä hellyyttä, jota se osottaa poikasille.

Kaikki tehdyt havainnot siis yhdessä todistavat, ettei muutamien eläinlajien koirasten raivokkaasta mustasukkaisuudesta voi tehdä sitä johtopäätöstä, että se muka olisi luonnollinen ihmisiin nähden. Ja vaikka ottaakin huomioon kuumat ilmanalat, joissa monivaimoisuus on vallalla, tämä seikka vaan vahvistaa juuri lausumaani mielipidettä. Monivaimoisuudesta näet johtuu noissa ilmanaloissa elävien aviomiesten tyrannillinen varovaisuus, koska näet heidän oman heikkoutensa tietoisuus saattaa heidät turvautumaan pakkokeinoihin, kiertääkseen luonnonlakeja.

Meidän ajan ihmisissä, jotka tosin tässä suhteessa vähemmin kiertävät näitä lakeja, mutta jotka sen tekevät päinvastaisessa ja inhottavammassa suhteessa, saa mustasukkaisuus alkunsa enemmän yhteiskunnassa vallitsevista intohimoista kuin alkuperäisestä luonnonvaistosta. Useimmissa liehakoitsevista lemmensuhteissa rakastaja enemmän vihaa kilpailijoita kuin mitä rakastaa lemmittyään. Hän pelkää, ettei saavuta yksinomaista suosiota; tämä on sen itserakkauden vaikutusta, jonka synnyn olen osottanut ja hänen turhamielisyytensä kärsii siitä enemmän kuin hänen rakkautensa. Muuten meidän nurinkuriset yhteiskuntaolomme ovat saattaneet naiset niin teeskenteleviksi[181] ja ovat niin suurella määrällä kiihottaneet heidän himojaan, että tuskin voi luottaa mitään enimmäin koeteltuun naiskiintymykseen ja että he tuskin enää voivat antaa sellaista uskollisuudentodistetta, joka poistaisi pelon kilpailijoiden suhteen.

Oikean rakkauden laita on toinen. Olen äsken mainitussa tutkistelussani osottanut, ettei tämä tunne ole niin luonnollinen kuin luullaan. On suuri ero miehen lemmittyänsä kohtaan tuntemaan tavaksi muuttuneen viehkeän kiintymyksen ja tuon hillittömän intohimon välillä, joka huumautuu esineensä luulotellusta suloudesta, niin ettei tämä esine enää näyttäy sellaisena kuin se todellisuudessa on. Tällainen intohimo, joka vaatii itselleen yksinomaista etusijaa ja suosiota, eroaa tässä suhteessa turhamielisyydestä ainoastaan siinä, että jälkimäinen vaatien kaikkea, itse mitään myöntämättä, aina on kohtuuton, kun sitä vastoin rakkaus, antaen yhtä paljon kuin vaatii, on itsessään kohtuutta täynnä oleva tunne. Kuten enemmän rakkaus antaa, sitä herkkäluuloisempi se on. Sama harhaluulo, joka sen aiheuttaa, saattaa sen myös helposti herkkäluuloiseksi. Jos rakkaus onkin levoton, kunnioitus on täynnä luottamusta, eikä kunniallisessa sydämessä koskaan ole ollut rakkautta ilman kunnioitusta, sillä ei kukaan rakasta lemmittyssään muita ominaisuuksia kuin sellaisia, joihin panee arvoa.

Sittenkuin kaikki tämä on tarkoin selvillä, saattaa varmasti sanoa, minkälaisista mustasukkaisuutta Émile kykenee tuntemaan. Sillä koska tällä intohimolla tuskin on ituja ihmissydämessä, määrää yksinomaan kasvatus sen muodon. Kun Émile rakastaa ja jos silloin mustasukkaisuus hänet valtaa, hän ei ole oleva äkkipikainen, äreä ja epäluuloinen, vaan hiljainen, tunteellinen ja pelokas. Hän on tunteellinen itsensä enemmän levottomaksi kuin kiihottuneeksi. Hän on paljon enemmän koettava voittaa lemmittynsä kuin uhata kilpailijaansa. Hän on syrjäyttävä tämän kilpailijansa, jos voi, kuten esteen ainakin, häntä kuitenkin vihamiehenään pitämättä. Jos hän häntä kuitenkin todella vihaisi, tämä viha ei johdu kilpailijan rohkeudesta koettaa riistää häneltä sydäntä, jota hän tavoittelee, vaan siitä todellisesta tuon sydämen menettämisen vaarasta, johon tuo kilpailija hänet saattaa. Eipä hän ole niin mieletön, että tuntisi epäoikeutetun ylpeyden itsessään loukatuksi siitä, että joku rohkenee hänen kanssaan kilpailla. Hän näet ymmärtää, että lemmityn yksinomaisen suosion saavuttaminen perustuu yksistään ansioon ja että sen on kunnia, jonka onnistuu tuo suosio saavuttaa; tämän vuoksi hän on paneva parastaan ollakseen rakastettava, ja luultavasti hän on onnistuva. Vaikka tuo jalomielinen Sophie on kiihottanut Émilen rakkautta saattamalla hänet hieman levottomaksi, niin hän varsin taitavasti osaa asettaa niin, ettei tuo levottomuus pääse yltymään ja että hän siitä saa korvausta. Ja kilpailijoille, joita Sophie kärsi ainoastaan pannakseen Émilen koetukselle, ennen pitkää toimitetaan läksijäiset.

Mutta minne olenkaan huomaamattani joutunut? Oi Émile! Mikä sinusta onkaan tullut? Tunnenko sinua enää oppilaakseni? Kuinka syvälle näytätään vajonneesi? Missä onkaan tuo ankarasti kasvatettu nuorukainen, joka uhmaili vuodenaikojen ankaruutta, joka karkaisi ruumistaan mitä raskaimmilla töillä ja joka alistui sielunsa yksinomaan viisauden lakien alaiseksi, joka oli ennakkoluuloille ja intohimoille voittamaton, joka ei rakastanut muuta kuin totuutta, joka väistyi ainoastaan järjen edestä ja joka ei huolinut mistään muusta kuin siitä mikä oli hänen omaansa? Nyt kun toimetton elämä on häntä hemmotellut, hän antaa naisten ohjata itseään! Heidän huvinsa ovat hänen harrastuksensa esineenä, heidän tahtonsa on hänen lakinsa. Nuori neitonen on hänen kohtalonsa ratkaissut. Émile makaa tomussa hänen edessään ja nöyryyttää itsensä. Vakava Émile on lapsen leikkikaluna.

Näin vaihtelevat elämän näyt. Joka elämäniällä on omat vaikuttimensa, jotka panevat sen liikkeelle. Mutta ihminen on aina sama. Kymmenvuotiaana häntä johtavat makeat leivokset; kaksikymmenvuotiaana häntä ohjaa hänen lemmittynsä, kolmekymmenvuotiaana hänen huvinsa, neljäkymmenvuotiaana kunnianhimo, viisikymmenvuotiaana saituus. Mutta milloin hän yksinomaan tavoittelee viisautta? Onnellinen se, joka vasten tahtoaankin saatetaan viisauden ohjattavaksi! Vähät siitä, mikä tässä on oppaana, kunhan päämäärä vaan saavutetaan. Sankarit, jopa viisaatkin ovat maksaneet tämän veron inhimilliselle heikkoudelle. Onpa olemassa esimerkki miehestä, jonka kädet ovat kehrävartta kääntäneet ja josta kuitenkin on tullut suuri mies.

Jos tahdotte saada hyvän kasvatuksen ulotuttamaan vaikutuksensa koko elämään, niin ylläpitäkää nuoruudenaikana lapsen hyviä tapoja. Ja kun oppilaanne on kehittynyt sellaiseksi, kuin hänen tulee olla, niin pitäkää huolta siitä, että hän on sellainen kaikkina aikoina. Tämä on viimeinen täydellisyyden leima joka teidän on painaminen työhönne. Etenkin tästä syystä on tärkeitä jättää nuorille miehille edelleen heidän ohjaajansa; sillä muuten ei tarvitse pelätä, etteivät he ilman häntäkin löytäisi vastinetta rakkaudelleen. Kasvattajat ja etenkin isät erehtyvät siinä, että toinen elintapa estää toista ja että, niinpiankuin on varttunut suureksi, heti tulee luopua kaikesta mitä teki pienenä ollessaan. Jos näin olisi laita, niin mitä hyödyttäisi huolellisesti kasvattaa lapsia, koska ne hyvät tai huonot tavat, jotka niihin istutettaisiin, häviäisivät lapsuuden mukana, ja koska muuttamalla elintapaa vallan toiseksi, välttämättömästi myöskin ajatustapa muuttuisi?

Samoin kuin ainoastaan suuret taudit heikontavat muistikykyä, niin ainoastaan suuret intohimot löyhentävät tapoja. Vaikka makumme ja harrastuksemme vaihtuvat, niin tätä vaihtumista, joskohta se joskus onkin sangen pikainen, voi vähitellen tapahtuva tottumattomuus saattaa vähemmin tuntuvaksi. Ohjaajan tulee menetellä harrastustemme vaihtumisen suhteen samoin kuin taitavan taiteilijan värvivahdusten vaihtelun suhteen, nimittäin, että siirtyminen toisesta toiseen tapahtuu huomaamatta; hänen näet tulee niin hyvin sekoittaa ja levittää värit, ettei mikään liian räikeänä pistä esiin, ja lisäksi tulee hänen levittää useita värejä yli koko maalauksensa. Tämän säännön vahvistaa kokemus. Kohtuuttomien ihmisten pyyteet, harrastukset ja tunteet vaihtuvat joka päivä; heidän ainoa pysyvä ominaisuutensa on juuri tämä vaihtelevaisuus. Mutta säännöllinen ihminen palaa aina vanhoihin tapoihinsa eikä edes vanhuudessaan menetä mieltymystä niihin huvituksiin, joista hän lapsena piti.

Jos menettelette niin, että nuorukaiset astuessaan varttuneempaan ikään eivät ylenkatso edellistä ikäänsä, etteivät he omistaessaan uusia tapoja hylkää entisiä tapojaan ja että he aina mielellään tekevät sitä, mikä on hyvää, lukuunottamatta aikaa, jolloin ovat sitä alkaneet, niin siten ainoastaan olette pelastanut työnne ja voitte olla varmat kasvattienne suhteen heidän kuolinpäiväänsä asti. Sillä vaarallisin mullistus ja muutos tapahtuu juuri siinä iässä, jota teidän nyt tulee valvoa. Aina kaihoamme tätä ikää, ja sentähden emme myöhemmin hevin menetä niitä taipumuksia ja harrastuksia, jotka tuossa iässä olemme saaneet; mutta jos ne keskeytyvät, eivät ne koko elämässä enää palaa.

Suurin osa niistä totumuksista, joita luulette juurruttavanne lapsiin ja nuorukaisiin, eivät ole todellisia totumuksia, koska he ovat ainoastaan pakollisesti niihin alistuneet ja koska he, noudattaen niitä vastahakoisesti, ainoastaan odottavat hetkeä, jolloin voivat niistä vapautua. Olemalla vankeudessa ei totu siellä mielellään olemaan. Silloin totumus, kaukana siitä, että vähentäisi vastenmielisyyttä, sitä päinvastoin lisää. Näin ei ole Émilen laita, joka on tehnyt lapsuudessaan kaiken vapaaehtoisesti ja huvikseen ja joka mieheksi vartuttuaan vaan tuntee totumuksen valtaan liittyvän salaisen vapaudentunteen. Toimielias elämä, käten työ, ruumiin harjoitukset ja liike ovat hänelle käyneet niin tärkeiksi, ettei hän kärsimättä voisi niistä luopua. Jos hänet äkkiä pakottaisi hemmoteltuun ja paikallaolijan elämään, se olisi samaa kuin hänet vangitsisi, kahlehtisi ja saattaisi pakolliseen ja luonnottomaan tilaan. Epäilemättä siitä kärsisi yhtä paljon hänen mielialansa kuin hänen terveytensä. Tuskin hän voi vapaasti hengittää hyvin suljetussa huoneessa; hän tarvitsee vapaata, raitista ilmaa, liikettä, väsyttävää työtä. Silloinkin, kun hän on polvillaan Sophien edessä, hän ei malta olla joskus katsahdamatta ulos kentille ja haluamatta samoilla niiden halki Sophien seurassa. Kuitenkin hän pysyy alallaan, silloin kun hänen tulee pysyä; mutta hän on levoton, kiihottunut, ja näyttää taistelevan itsensä kanssa. Sittenkin hän jää paikoilleen, sillä hän on kahlehdittu. "Siinä sen nyt näkee", huomauttane joku, "millaisten tarpeiden orjaksi olette hänet saattanut, millaisiin rajoituksiin olette hänet pakottanut." Kaikki tämä on totta; olen saattanut hänet alistumaan ihmistä rajoittavaan tilaan.

Émile rakastaa Sophieta, mutta mitkä jälkimäisen viehättävät ominaisuudet ovat etupäässä hänet vallanneet? Tunteellisuus, hyve ja siveyden rakkaus. Pannessaan arvoa tähän lemmittynsä siveyden rakkauteen, ei hän suinkaan itse siitä ole luopunut. Mihin Sophie puolestaan on kiintynyt? Kaikkiin niihin tunteisiin, jotka ovat hänen lemmittynsä sydämelle luontaiset, nimittäin todellisen hyvän kunnioitukseen, kohtuullisuuteen, yksinkertaisuuteen, jaloon epäitsekkyuteen, komeilun ja rikkauksien halveksumiseen. Émilellä oli nämä hyveet, ennenkuin rakkaus oli voinut häntä niihin innostaa. Missä suhteessa Émile siis oikeastaan on muuttunut? Hän on vaan saanut lisäsyitä ollakseen sellainen kuin hän on; ainoastaan tässä suhteessa hän on entisestään erilainen.

En saata kuvitella, että se, joka jotenkin tarkkaavasti on lukenut tätä kirjaa, voisi luulla kaikkien Émilen nykyiseen tilaan yhtyvien asianhaarojen olevan sattuman kokoamia. Koska nyt kaupungeissa on kosolta rakastettavia neitoseja, niin onko se pelkkä sattuma, että juuri se, joka häntä miellyttää, elää kaukana syrjäisessä tyyssijassa. Sattumaltako Émile on hänet kohdannut? Sattumaltako he toisilleen ovat sopivat, sattumaltako he eivät voi asua samalla paikkakunnalla? Sattumaltako Émile löytää olopaikan ainoastaan kaukana hänestä, sattumaltako Émile kohtaa Sophieta niin harvoin ja sattumaltako hänen on pakko nähdä niin paljon vaivaa joskus häntä tavatakseen? Hän veltostuu, näin väittänee joku. Päinvastoin hän karaistuu. Hänen täytyy olla niin vahva, kuin miksi olen hänet kehittänyt, voidakseen vastustaa niitä rasituksia, jotka Sophie hänelle aiheuttaa.

Émile asuu runsaasti kahden Ranskan peninkulman päässä Sophien kodista. Tämä matka on kuin ahjon palkeet; sen avulla minä karkaisen lemmen nuolia. Jos he asuisivat naapureina tai jos Émile voisi käydä häntä katsomassa, mukavasti istuen hyvissä vaunuissa, hänen rakkautensakin olisi hyvin mukavaa laatua, ja hän rakastaisi häntä kuten pariisilainen. Olisikohan Leander tahtonut kuolla Heron puolesta, ellei meri olisi heitä toisistaan erottanut? Lukija, päästä minut tästä enempiä puhumasta. Jos oikein ymmärrät oppiani, niin voit hyvin yksityisseikkoja myöten seurata ohjeitani.

Ensi kertoina, jolloin kävimme Sophieta katsomassa, vuokrasimme ratsuhevoset, päästöksemme pikemmin perille. Pidämme tätä matkustustapaa mukavana, ja vielä viidennelläkin käynnillämme käytämme yhä vaan samaa tapaa. Nyt on meitä odotettu. Yli puolen peninkulman päässä matkamme päämäärästä huomaamme ihmisiä tiellä. Émile katselee, hänen sydämensä sykkii kiihkeästi; hän tuntee Sophien muiden joukosta, hän syöksyy alas ratsunsa selästä, lähtee juoksemaan, rientää hurjasti eteenpäin ja saapuu tuon rakastettavan perheen luo. Émile pitää kauneista hevosista; hänen ratsunsa on hurja, ja huomattavasti olevansa vapaa se lähtee kiitämään karkuun halki kentän. Minä lähdän sen jälkeen ja saan sen vaivoin kiinni ja tuon sen saapuville. Pahaksi onneksi Sophie pelkää hevosia, minä en siis hevosineni rohkene häntä lähestyä. Émile ei huomaa mitään, mutta Sophie kuiskaa hänelle korvaan, minkä vaivan hän on tuottanut ystävälleen. Nyt Émile rientää vallan häpeissään luokseni, tarttuu hevosten suitsiin ja jää meistä jäljelle; on vallan oikein, että kummallakin on vuoronsa. Hän ratsastaa edelleen vapauttaakseen meidät hevosista. Kun hänen näin on pakko jättää Sophie, ei hän enää pidä ratsastamista niin mukavana matkustuskeinona. Hengästyneenä hän jalan palaa luoksemme ja kohtaa meidät puolitiessä.

Kun teemme seuraavan matkamme Sophien kotiin, Émile ei enää huoli hevosista. "Miksi?" kysyn häneltä. "Voimmehan ottaa mukaamme rengin niistä pitämään huolta." "Oi", sanoo hän, "tuottaisimmeko niin paljon vaivaa tälle arvoisalle perheelle? Huomaattehan, että se tahtoo ravita sekä vieraita että heidän hevosiaan." "On totta", sanon minä, "että he ovat jalomielisen vieraanvaraisia, kuten köyhänpuoleiset ihmiset ainakin. Rikkaat, jotka kaikessa komeilussaan ovat itaroita, ottavat vastaan ainoastaan ystäviään, kun sitävastoin köyhät suovat vieraanvaraisuutta ystäviensä hevosillekin." "Menkäämme siis sinne jalan", hän sanoi; "tottakai te sen uskallatte tehdä, te, joka niin mielellänne otatte osaa lapsenne väsyttäviin huvituksiin." "Hyvin kernaasti", minä heti virkan; "mielestäni ei lemmittynsä luo kulkevan sovikaan mennä niin muhkean meluavasti."

Tullessamme lähemmäksi kohtaamme äidin ja tyttären vielä kauempana kuin ensi kerralla. Nuolen nopeudella riennämme heidän luokseen. Émile on vallan kuin hikeen uitettu; rakas käsi suvaitsee nenäliinalla pyyhkiä hänen poskia. Ja vaikka kaikki maailman hevoset olisivat käytettävänä, ei meitä enää haluttaisi niitä käyttää.

Kuitenkin on sangen haikeata, ettemme koskaan voi viettää iltaa yhdessä. Kesä kuluu, päivät alkavat käydä lyhyemmiksi. Mitä tahansa sanonemmekin, ei meidän koskaan anneta palata kotiimme yöllä; ja ellemme saavu jo varhain aamulla, täytyy meidän kohta tulomme jälkeen taas lähteä matkaan. Kun meitä sitten suuresti säälitään ja surkutellaan, äiti arvelee viimein, että kun ei sovi meitä pitää yötä talossa, saattaa samasta kylästä löytää yömajan, jota joskus voimme käyttää. Tämän kuultuaan Émile paukuttaa käsiään ja vavahtelee ilosta. Ja Sophie vallan huomaamattaan sinä päivänä, jolloin hänen äitinsä on saanut tämän onnellisen tuuman, suutelee häntä tavallista enemmän.

Vähitellen ystävyden viehkeys ja viattomuuden aiheuttama tuttavallisuus vakautuu meidän välillämme. Sophien tai hänen äitinsä määrääminä päivinä minä tavallisesti tulen ystäväni kanssa; välistä annan hänen mennä yksin. Luottamus ylentää mieltä, eikä enää sovi kohdella miestä lapsena. Mitä olisinkaan kasvatuksellani saavuttanut, ellei oppilaani ansaitsisi kunnioitustani? Joskus sattuu niinkin, että minä menen ilman häntä; silloin hän on alakuloinen, mutta ei napise. Mitäpä muuten hänen napinansa hyödyttäisi! Sitäpaitsi hän tietää, etten minä suinkaan hänen etujansa vahingoita. Jos menemme yhdessä tai eriksemme, on luonnollista, ettei mikään sää meitä pidätä; me näet olemme ylen ylpeät saapuessamme surkuteltavassa tilassa perille. Valitettavasti Sophie meiltä riistää tämän kunnian, kieltämällä meitä tulemasta huonolla säällä. Ainoastaan tässä suhteessa huomaa hänet hänelle salassa antamilleni ohjeille vastahakoiseksi.

Eräänä päivänä, kun Émile on mennyt yksin ja jolloin odotan häntä palaavaksi vasta seuraavana päivänä, hän kuitenkin saapuu jo samana iltana. Minä sanon hänelle häntä syleillen: "Kuinka, rakas Émile, sinä jo palaat ystäväsi luo!" Mutta sen sijaan että hän vastaisi hyväilyyni, hän sanoo minulle hieman nyrpeänä: "Älkää luulko minun tulevan niin pian vapaasta tahdosta; se tapahtuu toisen tahdosta. Sophie käski minun palata; palaan siis tehden Sophielle enkä teille mieliksi." Liikutettuna tästä luontevasta avomielisyydestä minä häntä uudelleen syleilen, sanoen: "Sinä suora sielu ja vilpitön ystävä, älä salaa minulta sitä mikä minulle kuuluu. Jos tuletkin hänen tahdostaan, niin sen kuitenkin tunnustat minun tähteni. Paluusi on hänen aikaansaannostaan, mutta sinun suorutesi ja vilpittömyytesi on minun aikaansaannostani. Säilytä aina tuo jalojen sielujen ylevä vilpittömyys. Saatamme antaa välinpitämättömien ihmisten ajatella mitä tahtovat. Mutta olisi rikollista antaa ystävän

pitää hyveellisenä ansiona sellaista, mitä ei häntä varten ole tehnyt."

Varon tarkoin hänen silmissään alentamasta tämän tunnustuksen arvoa, nimittäin huomauttamalla, että se osoittaa suuremmassa määrin hänen rakkauttaan kuin jalomielisyyttään ja että hän vähemmin tahtoo itseltään riistää ansion tästä paluusta kuin lukea sitä Sophien kunniaksi. Mutta hänen palaamisensa laatu paljastaa hänen huomaamattaan minulle hänen sydämensä luonteen. Jos hän saapuu levollisesti ja hitain askelin, uneksien lemmestään, hän ei sinä hetkenä ole ollut muuta kuin Sophien rakastaja. Jos hän taas saapuu pitkin askelin, hikisenä, joskin ollen hieman huonolla tuulella, niin hän on Mentorinsa ystävä.

Kaikesta tästä huomaa, että nuori ystävä ei suinkaan vietä koko elämänsä Sophien luona ja ettei hän käy häntä katsomassa niin usein kuin tahtoi. Yksi tai pari matkaa viikossa — siihen rajoittuu hänen saamansa lupa. Ja hänen käyntinsä, jotka usein kestävät ainoastaan puoli päivää, jatkuvat harvoin seuraavaan päivään asti. Hän käyttää paljon enemmän aikaa toivoessaan Sophieta jälleen näkevänsä tai iloitessaan hänen näkemisestään kuin yhdessäoloon hänen kanssaan. Siitäkin ajasta, jonka hän panee noihin matkoihinsa, hän viettää vähemmän Sophien luona, kuin meno- ja paluumatkalla. Hänen tuntemansa ilo on tosi, puhdas ja suloinen, mutta versoo enemmän mielikuvituksessa kuin todellisuudessa, ja se kiihottaa hänen rakkauttaan, veltostuttamatta hänen sydäntään.

Niinä päivinä, jolloin hän ei käy Sophien luona, hän ei ole toimettona eikä istu huoneessa paikallaan. Noina päivinä hän on entinen Émile; silloin hän ei ole entisestään ollenkaan muuttunut. Silloin hän useimmiten samoilee läheisellä maaseudulla, jatkaen luonnonhistoriallisia tutkimuksiaan. Hän havaitsee ja tutkii maanlaatua, sen tuotteita, sen viljelystä. Hän vertaa täten kokemiansa uusia maatöitä jo tuntemiinsa; hän hakee erilaisuuksien syitä. Kun hän huomaa toisenlaisen menettelytavan näille seuduille sopivammaksi, hän sen ilmaisee maanviljelijöille. Niinpä hän ehdottaa paremmanmuotoista auraa ja teettää sellaisen omien piirustustensa mukaan. Jos hän löytää höystösavikerroksia, hän opettaa heille tällä paikkakunnalla tuntemattoman höystösaven käytännön. Usein hän itse ryhtyy raatamaan. Kaikki hämmästyvät nähdessään hänen käyttävän heidän työaseitaan taitavammin kuin he itse, kyntävän syvempiä ja suurempia vakoja kuin he itse, kylvävän tasaisemmin ja valmistavan taitavammin kevättaimilavoja. He eivät tee hänestä pilaa kuten sellaisista, jotka ainoastaan pitävät kauniita esitelmiä maanviljelyksestä. He näet huomaavat, että hän sitä todella itse osaa harjottaa. Sanalla sanoen, Émile ulottuttaa intonsa ja harrastuksensa kaikkeen, mikä tuottaa olennaista ja yleistä hyötyä. Tähänkään hän ei pysähdy. Hän käy talonpoikien taloissa, ottaa selkoa heidän tilastaan, heidän perheistään, heidän lastensa luvusta, heidän viljelysmaidensa alasta, maantuotteiden laadusta, näiden menekistä, heidän varallisuudestaan, veroistaan, veloistaan, j.n.e. Hän ei jakele paljoa rahaa, tietäen, että sitä tavallisesti käytetään huonosti; mutta hän osottaa miten heidän tulee rahojaan käyttää, ja saattaa rahojen käyttämisen huolimatta heidän kokemattomuudestaan raha-asioissa, heille hyödylliseksi. Hän hankkii heille työväkeä ja maksaa heille usein heidän päivätyönsä omista töistään. Yhdelle hän korjauttaa tai katattaa hänen puoleksi rappeutuneen majansa, toiselle hän muokkauttaa hänen peltonsa, joka varojen puutteessa on jätetty kesannoksi; toiselle hän ostaa lehmän, hevosen ja kaikenlaista karjaa hänen menettämänsä karjan sijaan. Kaksi naapurina on vähällä alkaa käräjöidä keskenään, hän voittaa heidän luottamuksensa ja saa heidät sopimaan. Muuan mies sairastuu; hän hankkii hänelle lääkärinhoitoa, jopa hoitaa häntä itse.[182] Toinen joutuu mahtavan naapurinsa sorron alaiseksi; Émile häntä suojelee ja rupeaa hänen välittäjäksi. Köyhille kihlatuille hän valmistaa tilaisuuden mennä naimisiin. Muuan hyvä vaimo on menettänyt rakkaan lapsensa; hän menee hänen luokseen, lohduttaa häntä eikä heti lähde pois tultuansa. Hän ei ylenkatso köyhiä, hän ei kiireisesti lähde onnettomien luota. Usein hän syö niiden talonpoikaisihmisten luona, joita auttaa; hän jää myöskin niiden luo aterioimaan, jotka eivät hänen apuansa tarvitse. Ollen toisten hyväntekijä ja toisten ystävä hän ei unhota, että pitää itseään heidän vertaisenaan. Sanalla sanoen, hän tekee aina omalla persoonallaan yhtä paljon hyvää kuin rahoillaan.

Joskus hän suuntaa retkensä tuon onnellisen olopaikan tienoille. Onhan se toivo tarjona, että hän salavihkaa saisi nähdä Sophien, nähdä hänet hänen kävelyllään, ilman että hän Émileä näkisi. Mutta Émile vihaa kaikkea kieroutta käytöksessään, eikä hän osaa eikä tahdo mitään saavuttaa vilpillisesti. Hänessä on tuota rakastettavaa hienotunteisuutta, joka hyväilee ja ravitsee itserakkautta omantunnon antamalla hyvällä itsetodistuksella. Hän noudattaa ankarasti maanpakolaisuuttaan, eikä koskaan tule niin lähelle Sophien kotia, että hän sattumalta saisi sellaista, josta tahtoo kiittää yksinomaan Sophieta. Sen sijaan hän täynnä iloa harhailee lähistössä, etsien lemmittynsä jälkiä, heltyen hänen näkemästään vaivasta ja niistä pitkistä kävelyretkistä, jotka hän on tehnyt häntä miellyttääkseen. Käyntiensä edellisinä päivinä Émile usein menee johonkin läheisyydessä olevaan meijeritaloon tilaamaan ruokatarvike seuraavan päivän aamiaista varten. Hän kääntää meidän kävelymme vallan kuin sattumalta tuohon suuntaan; sattumalta astumme sisälle ja huomaamme hedelmiä, leivoksia ja kermaa. Sophie, tuo herkkusuu, ei suinkaan ole kiittämätön tällaisesta huomaavaisuudesta ja tuottaa kernaasti kunniaa hankkimillemme herkuille. Minäkin aina saan osani hänen kiitoksistaan, vaikka en niitä ollenkaan olisi ansainnut. Tämä on pikku tytön sotajuonta, jotta hän kiittäessään olisi vähemmin

hämällään. Isä ja minä syömme leivoksia ja juomme viiniä. Mutta Émilellä on naisten maku; hän vaanii aina jotakin kermalautasta, johon Sophie on kastellut lusikkaansa.

Kun leivoksia tarjotaan, puhun Émilelle niistä kilpajuoksuista, joihin hän lapsena otti osaa. Tahdotaan tietää mitä kilpajuoksuja ne olivat. Minä teen selkoa asiasta, ja se herättää hilpeyttä. Kysytään Émileltä, vieläkö hän osaa juosta. "Paremminkin kuin koskaan ennen", hän vastaa. "Olisinpa kovin pahoillani, jos olisin unhottanut tämän taidon." Joku seuraan kuuluvista henkilöistä mielellään haluaisi nähdä hänen juoksevan, mutta ei rohkene sitä hänelle sanoa. Joku toinen ottaa sen sanoakseen. Émile suostuu. Käsketään saapuville pari kolme lähiseudun nuorta miestä. Määrätään palkinto, ja paremmin matkiaksemme noita entisiä kilpaleikkejä, panemme leivoksen määräkohtaan. Kaikki kilpailevat ovat valmiina. Isä antaa lähtömerkin lyöden kätensä yhteen. Nopsajalkainen Émile halkoo ilmaa ja on määrämätkan päässä, ennenkuin nuo kolme kömpelystä tuskin ovat lähteneet liikkeelle. Émile vastaanottaa palkinnon Sophien käsistä, ja yhtä jalomielisenä kuin Aeneas hän jakelee siitä kaikille voitetuille.

Keskellä suosionsotuksia ja voitonriemua Sophie rohkenee vaatia voittajaa kilpailemaan ja kehuu juoksevansa yhtä hyvin kuin hän. Émile ei kieltäydy astumasta kilpakentälle hänen kanssaan. Ja sillävälillä kun neitonen valmistautuu kilpailuun, kun hän molemmilta kupeilta kiinnittää ylös hameensa ja kun hän, ollen halukkaampi paljastamaan Émilin katseille pienen siron jalkansa kuin voittamaan häntä kilpajuoksussa, katselee ovatko hänen hameensa tarpeeksi lyhyet, Émile kuiskaa jotakin äidille korvaan; tämä hymyilee ja antaa suostumuksen merkin. Silloin Émile asettuu kilpailijattaren viereen. Tuskin on lähtömerkki annettu, kun Sophie lähtee juoksemaan ja kiittää eteenpäin nopeana kuin lintu.

Naiset eivät osaa juosta. Kun he lähtevät pakoon, saa heidät aina kiinni. Juoksu ei ole ainoa urheilu, jota he harjoittavat taitamattomasti, mutta se on ainoa, jota he suorittavat vailla suloutta. Heidän kyynäpäänsä kohoavat silloin taaksepäin ja ovat kiinni vyötäisissä; tämä saattaa heidät naurettavan näköisiksi. Ja heidän korkeat korkonsa, joilla he harppailevat eteenpäin, saattavat heidät heinäsiirkkojen kaltaisiksi, jotka tahtovat juosta eteenpäin hyppimättä.

Émile, joka ei luule, että Sophie juoksee paremmin kuin muut naiset, ei viitsi edes liikkua paikaltaan, vaan antaa ivallisesti hymyillen hänen lähteä juoksemaan. Mutta Sophie on ketterä, ja hänellä on matalat korot. Hänen ei tarvitse turvautua mihinkään keinotekoiseen, jotta hänen jalkansa näyttäisivät pieniltä. Hänen ehätyksensä on niin suuri, että Émilin, saavuttaakseen tämän uuden Atalantan, on kiireisesti lähteminen juoksemaan: niin kaukana hän jo näkee Sophien edessään. Émile lähtee siis vuorostaan liikkeelle, kiittäen edelleen kotkan tavoin, joka hyökkää saaliinsa kimppuun. Hän ajaa häntä takaa, on jo vallan hänen kintereillään ja saavuttaa viimein tuon vallan hengästyneen neitosen, panee varovasti vasemman käsivartensa hänen vyötäryksensä ympärille, nostaa hänet ilmaan kuin höyhenen, ja painaen tätä suloista taakkaa sydämelleen hän täten päättää kilpajuoksun ja antaa hänen ensin kosketella päämäärää. Sitten hän huutaa: Sophie on voittanut, ja notkistaen toisen polvensa hänen edessään, hän tunnustaa itsensä voitetuksi.

Näihin moninaiisiin toimituksiimme liittyy oppimamme ammatin harjoittaminen. Ainakin kerran viikossa ja kaikkina niinä päivinä, jolloin huono sää ei salli meidän samoilla ulkona, menemme me, Émile ja minä, tekemään työtä käsityöläis-mestarin luo. Emme siellä työskentele muodon vuoksi, henkilöinä, jotka ovat yläpuolella tätä ammattia, vaan täydellä todella ja kuin oikeat käsityöläiset ainakin. Kerran Sophien isä tulee meitä tervehtimään ja tapaa meidät työssä eikä jätä ihastuneena kertomatta vaimolleen ja tyttärelleen mitä on nähnyt. Menkääpä katsomaan tuota nuorta miestä työpajassa, ja saatte nähdä halveksiiko hän köyhälistön oloja. Saattaa kuvitella kuinka iloisena Sophie kuuntelee tätä puhetta. Asiasta puhutaan vielä toistamiseen, ja muutkin tahtoisivat yllättää Émileä hänen työssään. Minulta kysellään asiata kuitenkin niin, kuin ei tarkoitettaisi mitään erityistä, ja sittenkin äiti ja tytär ovat saaneet tietää työpäivämme, he tulevat sinä päivänä vaunuilla kaupunkiin.

Astuessaan sisään verstaaseen Sophie huomaa sen toisessa päässä nuoren miehen paitahihassillaan ja hiukset epäjärjestyksessä sekä niin työhönsä kiintyneenä, ettei hän ollenkaan huomaa häntä. Sophie pysähtyy ja antaa äidilleen merkin. Émilellä on taltta toisessa kädessä ja toisessa puuvasaran pää, johon hän juuri on tekemässä reikää. Sitten hän sahaa poikki laudan ja panee poikkisahaamansa laudanpätkän höylälankkujen väliin sitä sileäksi höylätäkseen. Tämä näky ei saata Sophieta nauramaan; se päinvastoin häntä liikuttaa ja herättää hänessä kunnioitusta. Nainen, kunnioita herraasi; hän tekee työtä sinun edestäsi, hän ansaitsee sen leivän, joka sinua ravitsee; sellainen on oikea mies.

Heidän siinä katsellessaan häntä minä huomaan heidät ja vedän Émileä hihasta. Hän kääntyy, näkee heidät, heittää pois työkalunsa ja rientää heidän luokseen päästäen ilohuudon. Antauduttuaan ensi ilonhuumauksen valtoihin hän pyytää heitä istumaan ja jatkaa työtään. Mutta Sophie ei malta jäädä istumaan; hän nousee vilkkaana, kulkee läpi verstaan, tutkii työkaluja, koskettaa sileitä lautoja, ottaa höylänlastuja permannolta, katselee käsiämme ja sanoo sitten rakastavansa tätä ammattia, se kun on puhdas. Tuo riehakko koettaa jäljitelläkin Émileä. Valkealla ja heikolla kädellään hän lykkää laudalle

höylän; höylä luistaa eteenpäin, mutta ei pysty puuhun. Luulen näkeväni lemмен jumalan liitelevän ilmassa, nauravan ja räpyttävän siipiään; luulen kuulevani hänen päästävän iloisia huutoja ja sanovan: Herkules on kostettu.

Tällävälän äiti tiedustelee mestarilta: "Paljonko annatte palkkaa noille nuorille miehille?" "Rouvaseni, annan kummallekin kaksikymmentä sou'ta[183] päivässä sekä ruuan. Mutta jos tuo nuorukainen tahtois, niin hän ansaitsisi paljon enemmän, sillä hän on seudun paras työmies." "Kaksikymmentä sou'ta päivässä ja ruoka!" huudahtaa äiti hellästi. "Niin on, rouvani", sanoo mestari. Nyt äiti rientää Émilen luo, syleilee häntä, painaa häntä povelleen vuodattaen kyyneleitä ja voimatta sanoa muuta kuin toistaa moneen kertaan: poikani, poikani!

Juteltuaan hetken meidän kanssamme, kuitenkin häiritsemättä työtämme, sanoo äiti tyttärelleen: "Lähtekäämme, on jo myöhä, eikä meidän sovi antaa itseämme odottaa." Sitten hän lähestyy Émileä, näpäyttää häntä poskelle sanoen: "Kas niin, kelpo työmies, etkö tahdo tulla meidän kanssamme?" Émile vastaa hänelle kovin surullisella äänellä: "Olen tehnyt sopimuksen mestarin kanssa, kysykää häneltä." Mestarilta kysytään, tahtoisiko hän päästää meidät menemään. Hän vastaa, ettei voi. "Minulla on kiireisiä töitä", sanoo hän, "ja niiden tulee olla valmiit ylihuomenna. Luottaen näihin herroihiin, olen päästänyt pois tarjoutuneita työmiehiä. Jos nämäkin lähtevät luotani, en enää tiedä, mistä saan toisia, enkä silloin voi saada työtä valmiiksi luvatuksi päiväksi." Äiti ei tähän virka mitään; hän odottaa, että Émile puhuisi. Mutta hän painaa päänsä alas ja vaikenee. "Hyvä herra", sanoo äiti hänelle, hieman oudoksuen tätä äänettömyyttä, "eikö teillä ole mitään tähän sanottavaa?" Émile katsoo hellästi hänen tyttärensä ja sanoo ainoastaan nämä sanat: "Näettehän, että minun täytyy jäädä." Tämän jälkeen naiset poistuvat jättäen meidät siihen. Émile saattaa heitä ovelle asti, seuraa heitä sitten katseillaan niin kauas kuin voi, huokailee, ja palaa työhönsä mitään puhumatta.

Matkalla äiti, joka on hieman loukkaantunut, puhuu tyttärelleen tästä omituisesta menettelystä. "Kuinka", hän sanoo, "oliko ehkä niin vaikeata antaa mestarille korvausta ilman että he itse jäivät työhön, ja eikö tuo niin tuhlaileva nuori mies, joka ilman pakkoa sirottelee rahojaan, enää raskitse niitä käyttäen sopivissa tilaisuuksissa?" "Oi, hyvä äiti", virkkaa Sophie, "suokoon Jumala, ettei Émile panisi rahaan niin suurta arvoa, että käyttäisi sitä rikkoakseen antamansa lupauksen, syödäkseen rankaisematta sanansa ja täten ollakseen syynä siihen, että toinenkin sanansa syö! Tiedänhän, että hänen olisi helppo korvata mestarille se vahinko, joka aiheutuisi hänen poistumisestaan; mutta siten hän saattaisi sielunsa rikkauden orjaksi ja tottuisi asettamaan sen velvollisuksiensa edelle ja luulemaan, että on vapaa kaikesta, kunhan vaan maksaa. Émilen katsantokanta on toinen, ja minä toivon, ettei hän sitä minun tähteni muuta. Luuletteko ettei jääminen ole maksanut mitään itsehillitsemystä? Äiti, älkää pettykö; minun tähteni hän jäi työhön, näin sen hänen silmistään."

Silti Sophie ei ole välinpitämätön lemмен oikeiden vaatimusten suhteen. Päinvastoin hän siinä suhteessa on ankara ja vaativainen; kernaammin hän ei tahtois ollenkaan olla rakastettu, kuin että häntä vaan laimeasti rakastettaisiin. Hänessä on oman arvonsa ja kunnioituksen tietoisuuden herättämää ylpeyttä, ja se vaatii muilta samaa kunnioitusta, jota se itseään kohtaan tuntee. Hän ylenkatsoisi sydäntä, joka ei tuutisi hänen sydämensä koko arvoa ja joka ei rakastaisi häntä hänen hyveidensä vuoksi yhtä paljon ja enemmän kuin hänen suloutensa vuoksi; hän ylenkatsoisi sydäntä, joka ei asettaisi häntäkin edelle velvollisuuttaan ja joka ei asettaisi häntä edelle kaikkea muuta maailmassa. Hän ei ole toivonut itselleen lemmittyä, joka ei tuntisi muuta lakia kuin hänen tahtonsa; hän näet tahtoo hallita miestä, joka ei hänen kauttaan ole menettänyt miehenarvoaan. Niinpä Kirke halveksii Odysseuksen seuralaisia, jotka on noitunut halvoiksi eläimiksi, ja antautuu Odysseukselle, jota ei ole voinut noitumalla muuttaa.

Mutta lukuunottamatta tätä loukkaamatonta ja pyhää velvollisuutta Sophie on äärettömän tarkka kaikista omista oikeuksistaan, hän pitää ankarasti silmällä miten tunnollisesti Émile niitä kunnioittaa, kuinka innokkaasti hän täyttää hänen toivomuksensa, kuinka taitavasti hän ne arvaa, miten täsmällisesti hän saapuu määrähetkellä. Hän ei tahdo että Émile tulisi myöhemmin eikä aikaisemmin; hän tahtoo että hän olisi säntillinen. Jos hän tulisi aikaisemmin, hän asettaisi oman tahtonsa edelle, jos hän tulisi myöhemmin, se osottaisi laiminlyömistä. Hänkö laiminlöisi Sophieta! tämä ei tapahtuisi kahta kertaa. Sophien epäoikeutettu epäily oli kerran vähällä turmella kaiken, mutta onneksi hän on oikeudellinen ja kohtuullinen ja osaa jälleen hyvittää väärän tekonsa.

Eräänä iltana meitä odotetaan Sophien kodissa: Émile on saanut käskyn tulla. Meitä tullaan vastaanottamaan, mutta meitä ei ollenkaan näy. "Mitä heille onkaan tapahtunut, mikä onnettomuus on heitä kohdannut? He eivät edes ole lähettäneet mitään sanaa." Ilta kuluu heiltä heidän meitä odottaessaan. Sophie parka luulee meitä kuolleiksi; hän on epätoivoissaan, mitä suurimman levottomuuden vallassa ja valvoo yönsä itkien. Jo illalla on lähetetty henkilö meistä tietoja noutamaan, ja tämän henkilön on määrä palata seuraavana aamuna. Hän palaa toisen seurassa, joka on meidän lähettämämme ja joka suusanallisesti meidän puolestamme pyytää anteeksi, sanoen, että voimme hyvin. Seuraavassa tuokiossa me itse saavumme paikalle. Silloin kohtaaminen äkkiä muuttuu. Sophie pyyhkii

kyyneleensä, tai jos hän vielä niitä vuodattaa, ne ovat vihankyyneleitä. Hänen ylpeälle sydämelleen ei tuota tyydytystä se varmuus, että olemme elossa. Émile siis elää ja on turhaan antanut itseään odottaa.

Heti tultuamme Sophie tahtoo vetäytyä huoneeseensa. Mutta vanhemmat vaativat, että hän jää meidän seuraamme; hänen täytyy totella. Mutta hän muuttaa heti paikalla menettelyä ja teeskentelee levollisuutta ja tyytyväisyyttä, joka toisiin epäilemättä olisi tehnyt todellisen vaikutuksen. Isä tulee luoksemme ja sanoo: "Olette tuottaneet ystäville levottomuutta; täällä on niitä, jotka eivät sitä teille hevin anna anteeksi." "Kuka sitten? isäni?" kysyy Sophie hymyillen niin ystävällisesti kuin suinkin saattaa. "Mitä se sinua liikuttaa", vastaa isä, "kunhan se vaan et ole sinä." Sophie ei vastaa vaan luo katseensa alas käsityöhönsä. Äiti vastaanottaa meidät kylmän ja pakollisen näköisenä. Émile on hämillään eikä uskalla puhutella Sophieta. Tämä puhuttelee häntä ensiksi, kysyy häneltä miten hän voi, pyytää häntä istumaan ja osaa niin hyvin näytellä, että nuori mies, joka ei vielä ymmärrä rajujen mielenliikutusten ääntä, antaa tämän kylmäverisyyden viedä itsensä harhaan ja on vähällä itse loukkaantua. Poistaakseni hänen erehdyksensä minä yritän tarttua Sophien käteen ja suudella sitä, kuten minun välistä on tapana. Mutta hän vetää kätensä pois rajusti ja sanoo: "Hyvä herra", niin omituisella äänenpainolla, että ehdoton liike heti paljastaa Émilelle hänen tunteensa.

Huomattuaan ilmaiseensa tunteensa Sophie ei enää pakota itseään teeskentelyyn. Hänen näennäinen kylmäverisyytensä muuttuu ivalliseksi ylenkatseeksi. Hän vastaa kaikkeen, mitä hänelle sanotaan, yksitoikkoisen lyhyesti ja hitaasti sekä epävarmasti, ikäänkuin peläten, että hänen äänensä ilmaisisi liiaksi närkästystä. Émile on puolikuollut kauhusta ja katselee häntä surevan näköisenä ja koettaa saada Sophien katsomaan häneen, jotta hän hänen katseistaan voisi lukea, mitä hän oikein ajattelee. Sophie ärtyy hänen luottamuksestaan vielä enemmän ja luo häneen katseen, joka vie häneltä halun anoa toista. Émile on vallan suunniltaan ja vapisee eikä onneksi rohkene häntä puhutella eikä katsoa; sillä vaikka hän viattomanakin olisi voinut kestää Sophien vihaa, ei jälkimäinen koskaan olisi antanut hänelle anteeksi.

Nyt minä huomaan, että on minun vuoroni ja että on aika selittää asia; menen siis Sophien luo. Tartun jälleen hänen käteensä, jota hän nyt ei vedä pois, sillä hän on vähällä pyörtyä. Sanon hänelle lempeästi: "Rakas Sophie, me olemme onnettomia, mutta te olette järkevä ja oikeamielinen; te ette voi meitä tuomita meitä kuulematta. Kuulkaa siis, mitä meillä on sanottavaa." Hän ei vastaa mitään, ja minä puhun seuraavasti:

"Läksimme matkaan eilen kello neljä. Meidän oli määrä saapua kello seitsemän, ja lähdemme aina aikaisemmin, kuin mikä olisi välttämätöntä, voidaksemme tiellä levätä kun lähestymme taloanne. Olimme jo kulkeneet kolme neljännestä matkasta, kun surkeat valitushuudot kaikuivat korvaamme. Ne läksivät eräästä vähän matkan päässä olevasta notkosta. Riennämme huutojen suuntaan ja huomaamme miesparan, joka, palatessaan hieman juopuneena ratsain kaupungista, oli pudonnut niin raskaasti hevosen selästä, että oli taittanut jalkansa. Huudamme apua; ei kukaan vastaa. Koetamme asettaa haavottuneen takaisin hevosen selkään, mutta se ei meille onnistu. Pienimmästäkin liikkeestä tuo onneton kärsii kauheita tuskia. Nyt ei meillä ole muu neuvona kuin köyttää hevonen kiinni syrjäisen metsikön puuhun, muodostaa käsivarsistamme parit, ja nostaa niille haavottunut. Sitten kannamme häntä niin varovasti kuin suinkin, seuraten hänen osottamaansa tietä, joka johtaa hänen kotiinsa. Matka oli pitkä ja meidän täytyi moneen kertaan levätä. Saavumme viimein perille uupuneina väsymyksestä. Meidät kohtaa katkera yllätys, kun huomaamme tuntevamme hänen talonsa ja että tuo poloinen on sama mies, joka niin sydämellisesti vastaanotti meidät sinä päivänä, jolloin ensi kerran tulimme näille seuduille. Siinä mielen kiihtymyksessä ollen, joka oli meidät kaikki vallannut, emme tähän hetkeen saakka olleet toisiamme tunteneet."

"Tällä miehellä oli vaan kaksi pientä lasta. Hänen vaimonsa, joka juuri makasi synnytyavuoteessa, pelästyi siihen määrään nähdessään hänen tässä tilassa palaavan, että hän tunsii haikeata kipua ja muutaman tunnin kuluttua synnytti lapsensa. Mitä tehdä tällaisessa tapauksessa syrjäisessä mökissä, jossa ei voinut toivoa mitään apua? Émile silloin läksi noutamaan metsikköön jättämäämme hevosta, nousi sinne saavuttuaan sen selkään ja ratsasti täyttä laukkaa hakemaan haavalääkäreitä kaupungista. Hän antoi tälle hevosen, ja kun hän ei kyllin pian löytänyt sairaanhoitajataria, hän palasi jalan erään palvelijan seurassa, lähetettyään toisen palvelijan teidän luoksenne. Tälläväläin minä olin suuressa pulassa, kuten saattaa arvata, minun kun oli yhtäaikaa hoitaminen jalkansa taittanutta miestä ja lapsivuoteessa makaavaa vaimoa. Hain kokoon talosta kaiken, mitä suinkin luulin voivani käyttää auttaakseni molempia."

"En enää mainitse teille yksityiskohtia seikkailumme lopusta; siitähän ei tässä ole kysymys. Kello oli kaksi aamulla, ennenkuin kumpikaan meistä sai hetkeäkään lepoaikaa. Viimein, ennen päiväkoittoa saavuimme tässä lähellä olevaan majataloomme, jossa odotimme teidän heräämistänne kertoaksemme teille seikkailumme."

Vaikenen mitään lisäämättä. Mutta ennenkuin kukaan sanoo sanaakaan, Émile lähestyy lemmittyään,

kohottaa ääntänsä ja sanoo hänelle jätävämmin kuin mitä olin odottanut: "Sophie, sinusta riippuu kohtaloni, sinä sen hyvin tiedät. Voit saattaa minut menehtymään suruun; mutta älä luule, että voit saada minut unhottamaan inhimillisyyden oikeuksia. Ne ovat minulle pyhemmät kuin sinun oikeutesi; niistä en koskaan luovu sinun tähtesi."

Tämän kuultuaan Sophie ei vastaa, vaan nousee, panee käsivartensa hänen kaulaansa ja suutelee häntä poskelle. Sitten hän ojentaa kättään verrattoman sulavasti ja sanoo: "Émile, ota tämä käsi, se on sinun. Ole, milloin vaan tahdot, puolisoni ja herrani. Olen koettava ansaita tätä kunniaa."

Tuskin on Sophie häntä suudellut, kun isä ihastuneena taputtaa käsiään huutaen: vielä kerta, vielä kerta! Eikä Sophie anna toistamiseen itseään kehotella, vaan painaa heti kaksi suudelmaa Émilen toiselle poskelle. Mutta melkein samassa tuokiossa hän pelästyy kaikkea mitä juuri on tehnyt, pakenee äitinsä syliin ja peittää äidin povelle häpeästä punottavat kasvonsa.

Jätän kuvaamatta yleisen ilon; onhan luonnollista, että kaikki sitä tuntevat. Päivällisen jälkeen Sophie kysyy olisiko kovin pitkä matka mennä katsomaan poloisia sairaita. Sophieta haluttaa sinne mennä, ja tämä on hyvä teko; lähdetään matkaan. Sairaajat loikovat kumpikin vuoteessaan. Émile näet oli hankkinut toisen vuoteen. Heidän ympärillään on henkilöitä, jotka heitä hoitavat. Émile oli tästä pitänyt huolen. Mutta lisäksi molemmat potilaat ovat niin köyhissä oloissa, että kärsivät yhtä paljon puutteestaan kuin sairaudestaan. Sophie saa vaimoparalta esiliinan ja sijoittaa hänet mukavammin vuoteeseensa; samoin hän sitten tekee sairaalle miehellekin. Hänen hellä ja pehmeä kätensä osaa löytää kaiken, mikä voi koskea sairasten ruumiiseen ja asettelee pehmeämmin heidän kivistäviä jäseniään. He tuntevat saavansa huojennusta, kun hän vaan heitä lähestyy, luulisi hänen arvaavan kaiken, mikä voi tuottaa heille kipua. Tämä niin hieno neitonen ei inhoa epäsiisteyttä eikä huonoa ilmaa, ja osaa poistaa molemmat, häiritsemättä ketään ja tuottamatta sairaille vaivaa. Hän, joka aina muuten on niin siveän kaino, joskus ylpeäkin, hän, joka ei mistään hinnasta olisi sormenpäälläänkään koskenut miehen vuoteeseen, kääntelee ja muuttelee haavottunutta siitä ollenkaan välittämättä ja panee hänet mukavampaan asentoon, niin että hän siinä voi pysyä kauemmin. Armeliaisuuden into on hyvinkin siveyden arvoinen. Kaiken, minkä hän tekee, hän suorittaa niin kevyesti ja taitavasti, että miesparka tuntee huojennusta, tuskin huomaamatta, että häneen on koskettu. Vaimo ja mies siunaavat yhdessä tuota rakastettavaa neitosta, joka heitä säälii ja lohduttaa. Hän on taivaan enkeli, jonka Jumala on heille lähettänyt; ainakin hän on yhtä lempeä ja hyvä. Émile on heltynyt ja katselee häntä vaieten. Mies, rakasta naistoveriasi; Jumala on antanut hänet sinulle sinua lohduttamaan vaivoissasi, huojentamaan kärsimyksiäsi, siinä todellinen nainen!

Vastasyntynyt kastetaan. Molemmat rakastavat ovat kummeina, ja heidän sisällään liikkuu palava toivomus antaa toisille tilaisuus samanlaiseen palvelukseen. He halajavat tuota toivottua hetkeä, he luulevat sen jo olevan sangen lähellä. Kaikki Sophien arvelut ovat haihtuneet, mutta nyt vasta minun arveluni alkavat. Rakastavat eivät vielä ole niin pitkällä kuin ajattelevat; kaiken tulee tapahtua säännöllisessä järjestyksessä.

Eräänä aamuna, jolloin he eivät ole nähneet toisiaan kahteen päivään, minä astun Émilen huoneeseen kirje kädessä ja sanon hänelle katsoen häntä lujasti silmiin: "Mitä tekisit, jos sinulle kerrottaisiin, että Sophie on kuollut?" Hän huutaa ääneensä, nousee väännellen käsiään ja katsoo minuun vaieten ja menehtynein katsein. "Vastaahan toki", minä sanon yhtä tyynenä. Silloin hän ärtyneenä kylmäverisyydestäni lähestyy minua silmät palaen vihasta ja pysähtyen melkein uhkaavassa asennossa. "Mitäkö tekisin ... sitä en tiedä; sen ainakin tiedän, etten eläessäni tahtoisin jälleen nähdä sitä, joka olisi minulle tämän sanoman kertonut." "Rauhoitu", sanon hymyillen; "hän elää ja voi hyvin, hän ajattelee sinua ja odottaa meitä tänä iltana. Mutta menkäämme ensin kävelemään ja jutelkaamme."

Se intohimo, joka hänet on vallannut, ei enää salli hänen, kuten ennen, antautua puhtaasti järkipärisiin keskusteluihin. Itse tuon intohimon avulla tulee herättää hänen mielenkiintoaan, jotta hän tarkkaksi neuvojani. Tätä on tarkoittanut tuo kauhea johdantoni; nyt olen varma siitä, että hän on minua kuunteleva.

"Meidän tulee olla onnellisia, rakas Émile; se se on jokaisen tuntevan olennon päämäärä; se on ensimmäinen luonnon meihin istuttama halu, se on ainoa, joka ei meitä koskaan hylkää. Mutta missä on onni? Ken sen tietää? Jokainen sitä etsii, eikä kukaan sitä löydä. Kulutamme elämämme sitä etsiessämme, ja kuolemme, ilman että olemme sitä saavuttaneet. Nuori ystäväni, kun syntymäsi jälkeen otin sinut syliini ja kun huusin ylintä Olentoa sen sitoumuksen todistajaksi, jonka rohkenin ottaa täyttääkseni, ja kun pyhitin oman elämäni sinun onnellesi, niin tiesinkö itse mihin sitouduin? En; sen ainoastaan tiesin, että saattamalla sinut onnelliseksi, itse varmasti tulisin onnelliseksi. Tehdessäni sinun hyväksesi nämä hyödylliset ponnistukset, tiesin että ne edistäisivät yhteistä onneamme."

"Niin kauan kuin emme tiedä, mitä meidän tulee tehdä, viisaus on siinä, että olemme toimimatta. Tämä on perusohje, jota ihminen kaikkein enimmin tarvitsee ja samalla se, jota hän kaikkein vähimmin osaa seurata. Se, joka etsii onnea tietämättä missä se on, on alttiina vaaralle sitä paeta ja siitä poistua;

jokaista eteen sattuvaa harhatietä pitkin. Mutta eipä joka mies osaa olla levollisena ja toimimatta. Ollen täynnä levotonta intoa onnea etsiäksemme, erehdymme kernaammin etsinnässämme kuin suostuisimme kokonaan sen etsinnästä herkeämään. Ja jos kerran olemme poistuneet siltä oikealta näkökannalta, jonka nojalla meidän olisi pitänyt sitä tuntea, emme enää voi tätä näkökantaa palauttaa."

"Joskohta olin saman tietämättömyyden valloissa, koetin välttää mainittua erehdyttä. Sitoutuessani sinusta huolta pitämään päätin olla astumatta ainoatakaan turhaa askelta ja sinuakin siitä estää. Pysyin luonnon tiellä odottaen, että se minulle näyttäisi onnen tien. Kävi selville, että nämä molemmat tiet lankesivat yhteen ja että siis tietämättäni olinkin seurannut onnen tietä."

"Ole sinä todistajani ja tuomarini; en koskaan ole sinulta tätä tointa kieltävä. Alkuvuosi ei koskaan ole uhrattu seuraaville vuosille; olet nauttinut kaikkea sitä hyvää, minkä luonto on sinulle antanut. Niistä kärsimyksistä, jotka se on pannut niskoillesi ja joita en ole voinut sinusta torjua, olet tuntenut ainoastaan sellaisia, jotka ovat olleet omansa karkaisemaan sinua muilta kärsimyksiltä. Ainoastaan välttääksesi suurempaa kärsimystä olet pienempää saanut kestää. Et ole kokenut vihaa etkä orjuutta. Olet ollut vapaa ja tyytyväinen ja sentähden olet pysynyt oikeamielisenä ja hyvänä. Sillä kärsimykset ja pahe ovat toisistaan erottamattomat; ihminen näet ei koskaan muulloin tule häijyksi kuin silloin, kun hän on onneton. Oi jospa lapsuutesi muisto pysyisi vanhuuteesi asti. Tuntien hyvän sydämesi en pelkää, että sydämesi koskaan muistelisi sitä aikaa siunaamatta sitä kättä, joka tuota ikääsi ohjasi."

"Astuttuasi järkevyyden ikään olen turvannut sinut ihmisten mielipiteiltä; sydämesi auettua tunteille, olen suojannut sinua intohimojen vallalta. Jos olisin voinut saada tuon sisäisen levottomuutesi jatkumaan kuoloon asti, olisi työni ollut varmasti taattua, ja sinä olisit alati niin onnellinen kuin ihminen saattaa olla. Mutta, rakas Émile, turhaan olen kastellut sielunsi Styks virran vedessä, en kuitenkaan ole voinut saattaa sitä täydelleen haavottomaksi. Eteesi kohoaa uusi vihollinen, jota et vielä ole oppinut voittamaan, ja jonka vallasta en enää voi sinua vapauttaa. Tämä vihollinen olet sinä itse. Luonto ja kohtalo olivat jättäneet sinut vapaaksi. Sinä saatoit kestää puutetta ja ruumiillista tuskaa; mutta sielun tuskat olivat sinulle tuntemattomat. Et ollut riippuvainen mistään muusta kuin inhimillisten olojen suhteista. Nyt olet riippuvainen kaikista sinussa heränneistä ja kehittyneistä pyyteistäsi. Opittuasi haluamaan olet saattanut itsesi halujesi orjaksi. Kuinka monet tuskat saattavatkaan raadella sielunsi, ilman että mitään sinussa muuttuu, ilman että mikään sinua loukkaa, ilman että mikään sinun olemustasi koskettelee! Kuinka monta kärsimystä voitkaan tuntea, olematta sairas! Kuinka usein saatat kokea kuolontuskaa, siltä kuolematta! Valhe, erehdys, epäily voi saattaa sinut epätoivoon."

"Olet teatterissa kuullut miten sankarit, äärettömien tuskien valtaamina, ovat täyttäneet näyttämön mielettömällä huudoillaan, olet nähnyt heidän osottavan naisellista surua, itkevän lasten tavoin ja täten niittävän yleisön suosiosotuksia. Muistelepa miten paheksuit noita valitushuutoja, tuota voitotusta, se kun lähti miehistä, joilta sopi odottaa ainoastaan järkähtämättömyyttä ja lujuttua. 'Kuinka', sanoit täynnä paheksumista, 'ovatko nuo sellaisia esimerkkiä, jotka tarjotaan meidän seurattaviksemme, ne esikuvat, jotka annetaan meidän jäljiteltäväksemme! Pelätäkö, ettei ihminen olisi tarpeeksi pieni, tarpeeksi onneton ja heikko, ellei vielä hänen heikkoudelleen suitsuteta hyveen petteävää uhrisavua?' — Nuori ystäväni, ole vastedes lempeämpi näyttämöä kohtaan; nyt on itsestäsi tullut näyttämösankari!"

"Sinä osaat kärsiä ja kuolla; osaat kestää välttämättömyyden lakia kärsimällä ruumiillista tuskaa, mutta et vielä ole alistanut sydämesi pyyteitä lakien alaisiksi, ja kuitenkin elämämme häiriytyminen johtuu paljon enemmän sydämemme pyyteistä kuin todellisista tarpeistamme. Halumme ovat ylen laajat, voimamme taaskin tuiki riittämättömät. Toivomuksineen ihminen kiintyy tuhansiin seikkoihin; itsestään hän ei ole vankasti kiintynyt mihinkään, ei edes elämään. Kuta enemmän hänen pyyteensä lisääntyvät, sitä enemmän myös hänen kärsimyksensä kasvavat. Kaikki täällä maan päällä on katoavaista; kaiken sen, mitä rakastamme, olemme kerran menettävät, ja kuitenkin kiinnymme siihen, ikäänkuin sitä kestäisi iäti. Mikä kauhu sinussa heräsi kun vaan oletit, että Sophie oli kuollut! Luuletko siis, että hän voisi elää alati? Eikö kukaan kuole hänen iässään? Hänen täytyy kerta kuolla, lapseni, ja kenties ennen sinua. Kuka tietää, onko hän tällä hetkellä elävien joukossa? Luonto oli kahlehtinut sinut riippuvaiseksi ainoastaan yhdestä kuolosta; sinä itse teet itsesi toisestakin kuolemasta riippuvaksi; nyt olet siis joutunut siihen tilaan, että kahdesti tulet kuolemaan."

"Kuinka surkuteltava oletkaan, kun täten olet joutunut hillittömien intohimojesi orjaksi. Aina kaihoa, aina jotakin, jota menetät, aina levottomuutta! Et voi nauttia edes siitä, mikä sinulle vielä on jäljelle jäänyt. Pelko, että voit menettää kaikki, on estävä sinua mitään omistamasta. Kun olet suostunut yksinomaan noudattamaan intohimojesi ääntä, et voi niitä koskaan tyydyttää. Olet aina etsivä lepoa, ja se on aina pakeneva edestäsi. Tulet onnettomaksi ja sitten tulet häijyksi; kuinka tätä voisikaan välttää, kun sinulla ei ole muuta lakia kuin hillittömät halusi? Jos et voi kestää ulkoapäin sinussa pakollisesti aiheutunutta kieltäymystä, miten kykenisit tahallasi alistumaan kieltämykseen? Miten voit uhrata sydämesi pyyteet velvollisuudellesi ja vastustaa tunteitasi kuunnellaksesi järjen ääntä? Sinä, joka et tahtoisi enää nähdä sitä, joka toisi sinulle sanoman lemmittysi kuolosta, miten voisit kärsiä sen henkilön näkyä, joka riistäisi hänet sinulta elävänä, sen, joka uskaltaisi sinulle sanoa: hän on sinulta kuollut, hye

erottaa sinut hänestä? Jos sinun joka tapauksessa on välttämätöntä elää Sophien kanssa, olkoonpa hän mennyt naimisiin tai ei, olitpa sinä vapaa tai et, rakasti hän sinua tai ei, myönnettiinpä häntä sinulle vai ei, — vähät sinä kaikesta tästä välität: sinä tahdot hänet saavuttaa, tahdot hänet omistaa mistä hinnasta tahansa. Sanoppa minulle siis, mitä rikosta on lopulta kammoksuva se, joka ei noudata muita lakeja kuin sydämensä pyrkimyksiä ja joka ei voi vastustaa mitään mitä haluaa."

"Lapseni, ei ole onnea ilman rohkeutta eikä hyvettä ilman taistelua. Käsité hyve johtuu voimakkuuden käsitteestä; henkinen voima on kaiken hyveen perusta. Hyvettä tavataan ainoastaan olennoissa, joilla huolimatta luonnollisesta heikkoudestaan kuitenkin on tahdonlujuuksia. Tässä piilee oikeamielisen ihmisen ansio. Vaikka sanomme Jumalaa hyväksi, emme sano häntä hyveiseksi, hänen kun ei tarvitse tehdä mitään ponnistuksia, tehdäkseen hyvää. Selittäkseni sinulle sanaa *hyve*, jota niin usein on väärinkäytetty, olen odottanut kunnes kykenisit minua ymmärtämään. Niin kauan kuin hyveen harjottaminen ei vaadi mitään ponnistuksia, ei tarvitse sitä tuntea. Tämä tarve esiintyy intohimojen herätessä; sinussa se jo on ilmaantunut."

"Kasvattamalla sinua kaikessa luonnon yksinkertaisuudessa en ole saarnannut sinulle tuskallisia velvollisuuksia, vaan olen suojellut sinua niiltä paheilta, jotka juuri saattavat velvollisuudet tuskallisiksi. Olen saattanut sinulle valheen vähemmän vihatuksi kuin hyödyttömäksi ja olen vähemmän opettanut sinua antamaan kullekin sen, mikä hänelle kuuluu, kuin pitämään huolta siitä, mikä sinulle kuuluu. Olen saattanut sinut pikemmin hyväksi kuin hyveiseksi. Mutta se, joka ainoastaan on hyvä, pysyy sinä ainoastaan niin kauan kuin se hänelle on mieluista. Hyvyys raukeaa ja haihtuu inhimillisten intohimojen rajusta puuskauksesta. Ihminen, joka ainoastaan on hyvä, osottaa tätä hyvyttä yksinomaan itseään kohtaan."

"Millainen siis on hyveinen ihminen? Hän on henkilö, joka osaa voittaa sydämensä pyyteet. Sillä silloin hän noudattaa järkeänsä ja omaatuntoansa, hän täyttää velvollisuutensa ja pysyy oikealla tiellä, jolta ei mikään voi saada häntä poikkeamaan. Tähän asti sinä olet ollut ainoastaan näennäisesti vapaa. Sinulla oli ainoastaan sellaisen orjan epävarma vapaus, jolle ei vielä ole annettu mitään käskyä. Ollos nyt todella vapaa; opi olemaan oma herrasi, hallitse omaa sydäntäsi, Émile! Silloin olet oleva hyveinen."

"Täten sinulla siis on uusi opinjakso suoritettavana, ja tämä toinen opinjakso on vaivalloisempi kuin ensimmäinen. Sillä luonto vapauttaa meidät niistä kärsimyksistä, jotka se luo meidän hartioillemme, tai ainakin opettaa meitä niitä kestämään. Mutta se ei ollenkaan puutu niihin, jotka johtuvat meistä itsestämme. Se jättää meidät omiin hoteisiimme. Se antaa meidän intohimojemme uhreina kukistua turhien tuskiamme taakan alle ja vielä lisäksi kerskata niistä kyneleistä, joiden takia meidän olisi pitänyt häpeästä punastua."

"Nyt sinut valtaa ensimmäinen intohimosi. Se on kenties ainoa, joka on sinun arvoisesi. Jos osaat sitä miehen tavoin hillitä, se on kenties oleva viimeinenkin intohimosi. Olet silloin polkeva kaikki muut intohimot ja yksinomaan totteleva hyveen ääntä."

"Tämä intohimosi ei ole rikollinen, sen varsin hyvin tiedän; se on yhtä puhdas kuin ne sielut, jotka sitä tuntevat. Siveys sen synnytti ja viattomuus on sitä ravinnut. Oi, te onnelliset rakastavat! Hyveen tuottama viehätys puolestaan vaan lisää teissä lemмен viehkeyttä. Ja ne suloiset siteet, jotka teitä odottavat, ovat yhtä paljon järkevyytenne kuin kiintymyksenne tulos. Mutta sanoppa minulle, sinä suora mies: onko tämä niin puhdas intohimo silti vähemmän sinua kahlehtinut? Oletko silti vähemmän joutunut sen orjaksi, ja jos se huomispäivänä lakkaisi olemasta viaton, tukahuttaisitko sen jo huomenna? Nyt on se hetki tullut, jolloin sinun on koetteleminen voimiasi; silloin ei tätä aikaa enää ole, kun niitä tulee käyttää. Nämä vaaralliset kokeilut on suorittaminen kaukana itse vaaran lähteestä. Vihollisen näkyvissä ei suinkaan suoriteta valmistuksia ja harjoituksia taisteluun ja sitä varten valmistaudutaan jo ennen sotaa, ja taisteluun ryhdytään vasta täysin valmistautuneina."

"On suuri erehdys jakaa intohimot luvallisiin ja luvattomiin, jotta voisi antautua edellisten valtaan ja pidättäytyä jälkimäisistä. Kaikki intohimot ovat hyviä, kun kykenee niitä hallitsemaan, kaikki intohimot taas ovat pahoja, jos jättäytyy niiden orjaksi. Luonto kieltää meitä ulottamasta pyyteitämme voimapiiriämme kauemmaksi; järki kieltää meitä tavoittelemasta sellaista, jota emme voi saavuttaa. Omatunto taas ei kiellä meitä olemasta kiusausten alaisina, vaan kieltää antamasta kiusausten itseämme voittaa. Meidän tahdostamme ei riipu, onko meillä intohimoja vai olemmeko niitä vailla, mutta tahdostamme on riippuvaa hillitsemmekö niitä vai emmekö. Kaikki ne tunteet, joita hillitsemme, ovat oikeutettuja, kaikki ne tunteet taas, jotka meitä hallitsevat, ovat rikollisia. Mies, joka rakastaa toisen vaimoa, ei ole rikollinen, jos hän alistaa tämän onnettoman intohimonsa velvollisuuden lain alaiseksi. Mutta jos hän rakastaa omaa vaimoansa niin kiihkeästi, että tälle rakkaudelle uhraa kaiken, hän on syyllinen."

"Älä odota minulta pitkiä siveysopillisia ohjeita, sillä minulla on vaan yksi sinulle annettavana, ja se käsittää kaikki muut. Ollos mies ja pidätä sydäntäsi ihmisasemasi rajojen sisällä. Tutki ja opi tuntemaan nämä rajat, kuinka ahtaat ne lienevätkin, sillä niin kauan kuin niiden sisällä pysyy, ei ole onneton."

Onneton ihminen on silloin, kun mielettömien halujensa valtaamana pitää mahdollisena mahdotonta, hän on onneton, kun unhottaa ihmisasemansa muodostaakseen itselleen kuvitellun aseman, josta kuitenkin aina vajoaa takaisin todellisuuteen. Ainoa minkä menettäminen on meille vaikeata, on kaikki sellainen, jonka omistamiseen luulemme itsellämme olevan oikeuden. Ilmeinen mahdottomuus toivomaamme saavuttaa vierottaa meidät siitä; pyyteet, jotka ovat vailla kaikkea täyttymyksen toivoa, eivät mieltämme ahdistaa. Kerjäläistä ei vaivaa halu päästä kuninkaaksi. Kuningas pyrki Jumalan arvoon vasta silloin, kun hän ei enää pidä itseään ihmisenä."

"Ylpeyden aiheuttamat harhaluulot tuottavat meille suurimpia kärsimyksiämme; mutta inhimillisen kurjuuden tarkastaminen saattaa sitävastoin aina viisaan ihmisen maltilliseksi. Hän pysyy alallaan eikä levottomana pyri siitä pois; hän ei turhaan tuhlaa voimiaan nauttiakseen sellaisesta, jota ei kuitenkaan kykene pysyväisesti omistamaan. Ja koska hän käyttää hyvin kaikki voimansa todella omistamastaan hyvin nauttiakseen, hän on itse teossa voimakkaampi ja rikkaampi kuin me, juuri sen nojalla, että hän haluaa vähempää kuin me muut. Voinko minä, ollen kuolevainen ja katoavainen olento, täällä maan päällä solmia iäisiä siteitä, täältä kun kaikki vaihtuu ja katoaa ja minäkin huomispäivänä voin muuttaa pois? Oi Émile, poikani, jos sinut menettäisin, niin mitä minulle jäisi itsestäni? Ja kuitenkin minun täytyy tottua siihen ajatukseen, että voin sinut menettää, sillä kukapa tietää milloin sinut minulta temmataan pois!"

"Jos siis tahdot elää onnellisena ja järkevänä, niin älä kiinnitä sydäntäsi muuhun kauneuteen, kuin sellaiseen, joka on häviämätön. Asemasi rajoittakoon halujasi ja velvollisuutesi käykööt sydämesi pyyteiden edellä. Ulotuta välttämättömyyden laki modaalisiiin seikkoihin; totuta itsesi tyytymään siihen, että osaat olla vailla sellaista, mikä sinulta voidaan riistää. Opi luopumaan kaikesta, kun hyve niin käskee, opi asettumaan yläpuolelle tapahtumia, irrottamaan sydäntäsi, ilman että ne voivat sitä raadella; opi olemaan rohkea vastoinkäymisissä, jotta et koskaan olisi onneton; opi järkähtämättömästi täyttämään velvollisuutesi, jotta et koskaan olisi rikollinen. Silloin olet oleva onnellinen huolimatta kohtalosta ja järkevä huolimatta intohimoistasi. Silloin katoavaistenkin olioiden omistamisesta olet löytävä ylenpalttista mielihyvää, jota ei mikään kykene häiritsemään. Sinä olet omistava ne, ilman että sinä itse olet niiden hallussa, ja sinä olet huomaava, että ihminen, jonka käsistä kaikki soluu pois, nauttii ainoastaan sellaisesta, josta raskitsee luopua. Sinulla tosin silloin ei ole oleva kuvitellun nautinnon tuottamaa mielihyvää, mutta eipä sinulla myöskään ole oleva tuollaisen nautinnon tuottamia suruja. Olet voittava paljon tämän vaihdon kautta, sillä nuo surut ovat lukuisat ja todelliset, jotavastoin nautinto on harvoin esiintyvä ja turha. Kun olet voittanut niin monta harhaan menevää mielipidettä, olet vielä voittava senkin, joka antaa elämälle niin suuren arvon. Olet viettävä omaa elämääsi, vailla levottomuutta, ja olet päättävä sen kauhutta: olet siitä luopuva niinkuin kaikesta muusta. Muut kauhistuksen valtaamina luulevat kuollessaan lakkaavansa olemasta; sinä taas, joka tunnet tämän elämän mitättömyyden, katsot oikean elämän silloin vasta alkavan. Kuolema on häijyn ihmisen elämän loppu, mutta oikeamielisen elämän alku."

Émile kuuntelee minua levottomuuden sekaisella tarkkaavaisuudella. Hän pelkää, että tätä johdantoa on seuraava joku surullinen johtopäätös. Hän aavistaa, että minä, huomauttamalla hänelle miten tärkeätä on harjottaa sielun voimia, tahdon saattaa hänet tämän harjotuksen alaiseksi; ja kuten haavottunut, joka vapisee nähdessään kirurgin lähestyvän, hän jo luulee tuntevansa kipua tuottavan, mutta terveellisen käden koskettelevan haavaansa ja estävän häntä turmioon joutumasta.

Epätietoisena, levottomana ja kärsimättömänä kuulemaan mihin minä tahdon päästä, hän ei vastaa, vaan tekee minulle pelokkaana kysymyksen: "Mitä minun tulee tehdä?" Näin hän sanoo melkein vavisten ja rohkenematta kohottaa katseitaan. "Mitäkö tulee tehdä", minä vastaan lujasti, "tulee jättää Sophie." "Mitä sanottekaan?" hän huutaa kiivastuneena, "jättää Sophie! Hylätä hänet, pettää hänet, olla petturi, konna, valapatto!..." "Mitä!" minä virkan keskeyttäen häntä; "minultako Émile pelkää oppivansa mokomia nimiä?" "En", hän jatkaa yhtä rajusti; "ette te eikä kukaan muu voi minua siihen pakottaa. Vasten tahtoannekin olen osaava työnne hedelmiä ylläpitää ja olen osaava olla noita nimiä ansaitsematta."

Tätä ensimmäistä raivonpurkausta olen odottanut: annan sen mennä ohi joutumatta itse mielenkiihkon valtaan. Ellei minulla itselläni olisi sitä malttia, jota hänelle saarnaan, turhaan näkisin vaivaa. Émile tuntee minut liian hyvin, voidakseen luulla, että minä häneltä saattaisin vaatia mitään, mikä on pahaa; ja hän hyvin tietää, että olisi paha jättää Sophie, siinä merkityksessä kuin hän tämän sanan käsittää. Hän odottaa siis että minä täydellisesti selitän asiani. Silloin minä jatkan puhettani.

"Luuletko, rakas Émile, että yksikään ihminen, olkoon sitten missä asemassa tahansa, voisi olla onnellisempi kuin mitä sinä olet ollut jo kolmen kuukauden ajan? Jos luulet, niin haihduta tämä harhaluulosi. Ennenkuin olet kokenut elämän nautintoa, olet täydelleen tuntenut sen onnea. Ei ole olemassa mitään sen korkeampaa kuin mitä sinä olet tuntenut. Aistillinen nautinto on ohimenevää. Sydämen olennainen tila sen kautta aina häiriytyy. Olet enemmän nauttinut toivojesi muodossa, kuin mitä koskaan tulet todellisuudessa nauttimaan. Mielikuvitus, joka kaunistaa sitä, mitä haluamme,

hylkää sen, kun sen omistamme. Lukuunottamatta yhtä ainoata olentoa, joka on olemassa itsensä kautta, ei mikään muu ole kaunista kuin olemattomuus. Jos nykyistä tilaasi voisi ainaisesti jatkua, olisit sinä löytänyt ylimmän onnen. Mutta kaikki mikä on inhimillistä, on katoavaista. Kaikki elämässä on päättyvää ja ohimenevää, ja vaikka sitä tilaa, joka saattaa meidät onnellisiksi, kestäisi alati, niin tottuminen siitä nauttimaan lopulta heikentäisi tätä nauttimista. Ellei tapahdukaan mitään ulkonaista muutosta, niin sydän kuitenkin muuttuu. Joko onni meidät hylkää tai me hylkäämme onnen."

"Aika, jonka kulkua et mitannut, kului hurmaustilasi kestäessä. Nyt kesä on lopussa, talvi lähestyy. Vaikka voisimmekin tänä kylmänä vuodenaikana jatkaa jalkamatkojamme, eivät muut siihen suostuisi. Vasten tahtoammekin meidän täytyy muuttaa elintapaamme; tätä nykyistä emme voi jatkua. Näen sinun kärsimättömistä silmistäsi, ettei tämä vaikeus sinua ollenkaan huolestuta. Sophien tunnustus ja sinun omat pyyteesi neuvovat sinulle helpon keinon välttää lumikinoksia ja matkaa hänen luokseen. Keinosi on epäilemättä mukava; mutta kevään tultua lumi sulaa, jotavastoin avio pysyy; täytyy kiintyä siihen joka vuodenajaksi."

"Tahdot naida Sophien etkä vielä ole tuntenut häntä viittä kuukautta! Tahdot naida hänet siksi, että hän sinua miellyttää, etkä siksi, että hän sinulle sopii. Mutta et ota huomioon, että rakkaus varsin usein erehtyy soveliaiden ominaisuuksien suhteen, ja usein ne, jotka alussa ovat toisiaan rakastaneet, lopulta rupeavat toisiaan vihaamaan. Sophie on hyveinen, sen tiedän; mutta riittääkö tämä? Riittääkö pelkkä hyveisyys saattamaan aviopuolisot toisilleen sopusuhtaisiksi? Minäpä en epäilekään Sophien hyveisyyttä, vaan hänen luonnettaan. Näyttäyykö naisen luonne yhdessä päivässä? Tiedätkö kuinka monessa eri tilassa on täytynyt nähdä naista, perinpohjin tunteakseen hänen mielenlaatuaan? Takaako neljän kuukauden kiintymys sinulle koko elämänaikaa? Ehkäpä parin kuukauden poissaolo saattaa hänet unhottamaan sinut; ehkäpä joku toinen mies vaan odottaa sinun poistumistasi karkottaakseen sinut hänen sydämeästään. Ehkä palatessasi huomaat hänen olevan yhtä välinpitämättömän kuin hän tähän asti on ollut harrastunteinen. Tunteet eivät riipu periaatteista; Sophie saattaa pysyä hyvin kunniallisena, mutta lakata sinua rakastamasta. Olen taipuvainen uskomaan, että hän on oleva vakava ja uskollinen; mutta kuka sinulle takaa hänen puolestaan, ja kuka hänelle takaa sinun puolestasi, niin kauan kuin tunteenne eivät ole kestäneet koettelemusta? Odotatteko tätä koettelemusta siksi, kunnes se käy tarpeettomaksi? Odotatteko oppaaksenne toisenne tuntemaan siihen asti, kun ette enää voi erota?"

"Sophie ei vielä ole täyttänyt kahdeksaatoista vuotta, sinä olet tuskin kahdenkymmenen kahden vuoden ikäinen; tämä ikä on kyllä lemmen ikä, mutta ei vielä avion ikä. Mikä perheenisä ja -äiti! Voidaksenne kasvattaa lapsia, tulee teidän ainakin itse olla lakanneet olemasta lapsia. Tiedätkö kuinka monelta nuorelta naiselta aikaisen synnytyksen aiheuttama rasitus on heikontanut ruumiin, turmellut terveyden ja lyhentänyt ikää? Tiedätkö kuinka moni lapsi on tullut kivulloseksi ja heikoksi, kun se ei ole saanut ravintoa tarpeeksi kehitetystä äidin ruumiista? Kun äiti ja lapsi kasvavat samalla kertaa, ja kun ne aineet, jotka ovat välttämättömät kummankin ruumiilliselle kehitykselle, täten jakaantuvat, ei kumpikaan saa sitä, minkä luonto niille on määrännyt. Onhan silloin mahdotonta, etteivät molemmat siitä kärsisi. Ellen tunne hyvin huonosti Émileä, niin hän on kernaammin haluava itselleen voimakasta vaimoa ja vahvoja lapsia kuin tyydyttää kärsimättömyyttään heidän elämänsä ja terveytensä kustannuksella."

"Puhukaamme sinusta. Kun ajattelet astua puolison ja isän säätyyn, oletko tarkoin punninnut siihen yhtyviä velvollisuuksia? Kun sinusta tulee perheen pää, tulee sinusta samalla valtion jäsen, ja tiedätkö mitä merkitsee valtion jäsenenä oleminen? Tiedätkö mitä hallitus, lait ja isänmaa merkitsevät? Tiedätkö mistä hinnasta sinun on sallittu elää, ja kenen puolesta sinun tulee kuolla? Luulet jo kaiken oppineesi, etkä vielä tiedä mitään. Ennenkuin valitset itsellesi paikan yhteiskunnassa, tulee sinun oppia sitä tuntemaan ja tietämään, mikä asema sinulle siinä sopii."

"Émile, täytyy jättää Sophie; en sano: hylätä. Jos tätä jälkimäistä näet kykenisit tekemään, Sophie olisi ylen onnellinen, jos ei koskaan olisi mennyt naimisiin kanssasi. Sinun tulee jättää hänet, palataksesi häntä ansaitsevana. Älä ole niin turhamielinen, että luulet nyt jo hänet ansaitsevasi. Ylen paljo on sinulla vielä tehtävää! Ryhdy täyttämään tätä jaloa tehtävää: opi kestäämään eroa hänestä. Opi ansaitsemaan uskollisuuden palkkaa, jotta palatessasi sinulla olisi joku ansio hänen suhteensa, ja jotta voisit pyytää hänen kättänsä palkintona etkä armona."

Nuori mies, joka ei vielä ole harjaantunut taistelemaan itsensä kanssa, joka ei vielä ole tottunut haluamaan toista ja tavoittelemaan toista, ei myönnä; hän vastustaa ja väittelee. "Miksipä hän kieltäytyisi siitä onnesta, joka häntä odottaa? Eikö se olisi sen käden halveksimista, joka on tarjonnut itsensä hänelle, jos hidastelee siihen tarttuakseen? Mitä hyödyttää poistua hänen luotaan kokeakseen, mitä hänen tulee tietää? Ja jos tämä olisikin välttämätöntä, niin miksi ei Émile jättäisi Sophielle katkomattomien siteiden muodossa varmoja takeita paluustaan? Kunhan hän vaan ensin olisi Sophien puoliso, hän olisi valmis minua seuraamaan; olkoot he ensin avion siteillä yhdistyneet, ja hän on pelotta eroava hänestä... Yhdistää teidät teitä erottaakseen — rakas Émile, mikä ristiriitaisuus! On kaunista, jos

rakastava voi elää erillä lemmitystään, mutta aviomiehen ei koskaan pakotta tule jättää vaimoaan. Poistaakseni sinun arvelusi pidän välttämättömänä että eronne on väkinäinen. Sinun tulee voida sanoa Sophielle, että eroat hänestä vasten tahtoasi. Ollos siis tyytyväinen, ja koska et tottele järkeäsi, niin tunnusta toinen tahtosi ohjaaja. Ethän ole unhottanut minkä sopimuksen olet tehnyt minun kanssani. Émile, sinun täytyy ajaksi erota Sophiesta, minä niin tahdon."

Tämän kuultuaan hän luo katseensa maahan, vaikenee, miettii hetken; sitten hän luottamuksella katsoo minuun ja sanoo: milloin lähdemme? Viikon kuluttua, sanon hänelle; täytyy valmistaa Sophieta vastaanottamaan tätä tietoa. Naiset ovat heikompia, heitä tulee varovammin kohdella, ja koska tämä ero ei ole hänelle mikään velvollisuus, kuten sinulle, on hänen lupa kestää sitä vähemmin rohkeasti.

Minua tosin suuresti haluttaisi aina eronhetkeen asti jatkaa tätä nuorten lemmen päiväkirjaa. Mutta, huomaan, että jo kauan olen pannut lukijoiden kärsivällisyyden koetukselle. Kerron siis lyhyesti pääseikan, päästäkseni loppuun. — Onkohan Émile lemmityensä jalkojen juuressa oleva yhtä lujapäätöksinen kuin hän juuri on ollut ystävänsä edessä? Minä puolestani sen uskon; sillä hän on itse rakkautensa vakavuudesta saava tämän lujuuden. Hän olisi enemmän hämillään Sophien edessä, jos hänen olisi helpompi hänet jättää; silloin hän lähtisi hänen luotaan syyllisenä, ja tällaisen osan näyttelemineen on aina vastenmielinen rehelliselle sydämelle. Mutta kuta vaikeampi tämä uhraus hänelle on, sitä suuriarvoisempi hän on sen silmissä, joka saattaa hänelle tuon uhrauksen tuskalliseksi. Hän ei pelkää, että Sophie erehtyy sen vaikuttimen suhteen, joka aiheuttaa hänen menettelynsä. Émile näyttää sanovan Sophielle joka katseellaan: Oi Sophie, lue sydämeni sisimmät tunteet ja ole minulle uskollinen; lemmityksi ei ole hyvettä vailla.

Ylpeä Sophie puolestaan koettaa arvokkaasti kestää tuota odottamatonta iskua. Hän ponnistelee näyttääkseen välinpitämättömältä. Mutta kun hänellä ei ole, kuten Émilellä, taistelun ja voiton tuottamaa kunniaa saavutettavissa, hänen lujuutensa on horjuva. Vasten tahtoaankin hän itkee ja huokaa, ja se pelko, että Émile voi hänet unhottaa, katkeroitaa eron tuottamaa surua. Mutta hän ei itke lemmityensä edessä eikä hänelle näytä kauhuntunteitaan. Enemmän hän tukehtuisi, kuin päästäisi hänen läsnäollessaan huokaustakaan ilmoille. Minä olen se, joka kuulee hänen valituksensa ja näkee hänen kyyneleensä, minut hän koettaa saada uskotukseen. Naiset ovat taitavia teeskentelemään. Kuta enemmän Sophie salaa napisee minun tyranniuttani vastaan, sitä tarkkaavaisempi hän on minua imartelemaan; sillä hän tuntee, että hänen kohtalonsa on minun käsissäni.

Minä häntä lohduitan ja rauhoitan, takaan, että hänen sulhasensa, tai oikeammin tuleva puolisonsa on oleva hänelle uskollinen. Jos Sophie vaan voi hänelle olla yhtä uskollinen, vannon että hän kahden vuoden kuluttua on oleva hänen puolisonsa. Sophie kunnioittaa minua tarpeeksi, voidakseen luulla minun tahtovan häntä pettää. Minä olen kummankin takaajana. Heidän sydämensä ja hyveensä, minun rehellisyyteni, heidän vanhempiensa luottamus — kaikki tämä heitä rauhoittaa. Mutta mitä mahtaa järki heikkoudelle? He eroavat toisistaan sillä tavoin kuin eivät enää koskaan saisi jälleen nähdä toisiaan.

Silloin Sophie muistelee Eukhariksen kaihoa ja kuvittelee todella olevansa hänen asemassaan. Älkäämme heidän eronsa aikana antako tällaisen haaveellisen rakkaussuhteen syntyä. "Sophie", sanon hänelle eräänä päivänä, "vaihtakaa Émilen kanssa kirjoja. Antakaa hänelle 'Télémaque' kirjanne, jotta hän oppisi tulemaan sen sankarin kaltaiseksi, ja antakoon hän teille Spectatorin,[184] jota te mielellänne luette. Tutkikaa siitä kunniallisten naisten velvollisuuksia ja ajatelkaa, että nämä velvollisuudet kahden vuoden kuluttua ovat teidän." Tämä vaihto miellyttää kumpaakin ja lisää heidän luottamustaan. Viimein tulee tuo surullinen päivä: heidän täytyy erota.

Sophien kunnan isä, jonka kanssa olen sopinut kaikesta tästä, syleilee minua minun heittäessäni hänelle jäähyväiset. Sitten hän vie minut syrjään ja sanoo minulle vakavasti ja painokkaasti: "Olen suostunut kaikkeen tehdäkseni teille mieliksi, sillä tiesin, että olin tekemisissä kunnan miehen kanssa. Minulla on vaan sananen teille sanottavana: Muistakaa, että oppilaanne on vahvistanut aviosopimuksensa tyttäreni huulilla."

Mikä ero molempien rakastavien käytöksessä! Émile on raju, tulinen, levoton, suunniltaan; hän pauhaa ja vuodattaa kyyneltulvia isän, äidin, tyttären käsille, syleilee nyhkyttäen kaikkia talon ihmisiä ja toistaa moneen kertaan samoja seikkoja, tehden sen niin sekavasti, että se missä muussa tilaisuudessa tahansa herättäisi naurua. Sophie on synkkä, kalpea, silmä on himmeä, katse kolkko; hän pysyy levollisena, ei sano mitään, ei itke, ei katsele ketään, ei edes Émileä. Turhaan tämä tarttuu hänen käsiinsä ja painaa häntä käsivarsiinsa. Sophie pysyy liikkumattomana ja tunteettomana hänen kyynelilleen, hänen hyväilyilleen, kaikelle, minkä hän tekee; Sophien mielestä Émile jo on lähtenyt pois. Tämä neitosen käytös on paljoo liikuttavampi kuin hänen lempijänsä tuskalliset valitukset ja meluavat tuskanpurkaukset. Émile sen näkee, hän sen tuntee, ja on siitä masentunut. Vaivoin saan hänet viedyksi talosta pois. Jos vielä hetkeksi jättäisin hänet sinne, hän ei enää tahtoisikaan lähteä. Minä olen kovin tyytyväinen siihen, että hän vie mukanaan tämän surullisen kuvan. Jos hän joskus joutuisi kiusaukseen unhottaa, mitä hän on velkaa Sophielle, niin ei tarvitse muuta kuin muistuttaa hänelle millainen Sophie

oli eronhetkellä, ja silloin hänellä todella pitäisi olla hyvin turmeltunut sydän, ellei minun onnistuisi häntä palauttaa hänen luokseen.

Matkoista.

Kysytään onko hyvä, että nuoret miehet matkustavat, ja paljon väitellään tästä asiasta. Jos tälle kysymykselle annettaisiin hieman toinen muoto, jos nimittäin kysyttäisiin onko hyvä, että nuoret miehet ovat matkustaneet, niin ei kenties väiteltäisi niin paljoa.

Kirjojen väärinkäyttäminen tappaa tieteen. Luullaan, että tiedetään se, mikä on luettu, ja täten luullaan päästyn vapaaksi oppimisesta. Liika lukeminen synnyttää usein vaan kopeilevaa tiedottomuutta. Ei yhtenäkkään vuosisatana, jolloin on viljelty kirjallista sivistystä, ole luettu niin paljon kuin tällä meidän vuosisadallamme, eikä myöskään koskaan olla oltu vähemmin oppineita. Ei ole ainoatakaan Euroopan maata, jossa painatettaisiin niin paljo historiallisia teoksia ja matkakertomuksia kuin Ranskassa, eikä myöskään yhtään maata, jossa vähemmin tunnettaisiin muiden kansojen hengenominaisuuksia. Niin monet kirjat saattavat meidät laiminlyömään maailman kirjaa, ja jos sitä vähin luemmekin, niin kukin pysyttelee omassa luvussaan. Jos en tuntisikaan puhetapaa "Saattaako olla persialainen", arvaisin, kuullessani sitä mainittavan, että se on syntynyt maassa, jossa kansalliset ennakkoluulot enimmin ovat vallalla ja että se on lähtenyt siitä sukupuolesta, joka noita ennakkoluuloja enimmin levittelee.

Pariisilainen luulee tuntevansa ihmisiä eikä tunne muita kuin ranskalaisia; synnyinkaupungissaan, joka aina on täynnä muukalaisia, hän pitää jokaista muukalaista erinomaisena ilmiönä, jolla ei ole mitään vastinetta koko maailmassa. On täytynyt läheltä nähdä tämän suuren kaupungin porvareita, on täytynyt elää heidän parissaan, voidakseen uskoa että he suuren älykkäisyytensä ja sukkeluutensa ohella ovat niin typeriä. Varsin kummallista tässä on se, että jokainen heistä on ehkä lukenut kymmenen kertaa kuvauksen siitä maasta, jonka asukas herättää hänessä niin suurta ihmettelyä.

Siinä on jo liikaa, kun meidän samalla kertaa tulee selvitellä itsellemme sekä kirjailijain että meidän omat ennakkoluulomme päästäksemme totuuteen. Olen kaiken ikäni lukenut matkakertomuksia, enkä ole koskaan tavannut kahta, jotka olisivat minulle antaneet saman käsityksen samasta kansasta. Verrattuani sitä vähää, minkä itse olen voinut havaita, siihen mitä olen lukenut, olen jättänyt sikseen kaikki matkakertomukset ja olen pahotellut sitä aikaa, jonka olen hukannut niiden lukemiseen, ollen varma siitä, että kaikessa, mikä koskee huomion tekemistä, ei pidä lukea, vaan itse havaita. Tämä väitteeni pitäisi paikkansa, vaikka kaikki matkakertomusten kirjoittajat olisivat rehellisiä, vaikka he kertoisivat ainoastaan sitä, minkä ovat nähneet ja minkä uskovat, ja vaikka verhoisivat totuutta ainoastaan niillä väärillä väreillä, joihin se heidän silmissään pukeutuu. Mutta sitä pätevämpi on väitteeni, kun täytyy etsiä totuutta heidän valheidensa ja epäluotettavuutensa takaa.

Jättäkäämme siis kirjat, joita tässä suhteessa ylistellään erinomaisina apukeinoina, niiden käytettäviksi, joiden henkiset kyvyt niistä saavat tyydytystä. Ne ovat yhtä hyviä kuin Raimund Lulluksen taito, joka opettaa lavertelemaan sellaista, mitä ei ollenkaan tunne. Ne voivat korkeintaan kehittää viisitoistavuotiaita filosofejia, jotka pitävät esitelmiä iltamissa ja opettaa jollekin seuralle Paul Lucaksen ja Tavernierin[185] tiedonantojen nojalla Egyptin ja Intian tapoja.

Minä pidän kieltämättömänä tosiseikkana, että se, joka on nähnyt yhden ainoan kansan, ei tunne ihmisiä yleensä, vaan ainoastaan ne henkilöt, joiden kanssa on elänyt. Tässä siis vielä toinen muoto asettaa yllä mainittu matkoja koskeva kysymys. Riittääkö, että hyvin kasvatettu henkilö tuntee ainoastaan maamiehensä, vai onko hänelle tärkeätä tuntea ihmisiä yleensä? Tämän johdosta ei tarvitse enää syntyä väittelyä eikä olla epäilystä. Tästä huomaa kuinka vaikean kysymyksen ratkaisu joskus suuresti riippuu siitä muodosta, jossa se tehdään.

Mutta tuleeko tutkiakseen ihmisiä samoilla yli maanpinnan? Tuleeko mennä Japaniin havaitsemaan eurooppalaisia? Pitääkö, tunteakseen ihmissuvun, tuntea kaikki yksilöt? Ei; on näet ihmisiä, jotka ovat niin suuresti toistensa kaltaisia, ettei maksa vaivaa heitä tutkia erikseen. Ken on nähnyt kymmenen ranskalaista, on nähnyt heidät kaikki. Joskohta ei voi sanoa samaa englantilaisista ja muutamista muista kansoista, on kuitenkin varmaa, että kullakin kansalla on oma omituinen luonteensa, joka saadaan selville induktionin kautta, ei havaitsemalla yhtä ainoata sen jäsentä, vaan useampia. Se, joka on toisiinsa verrannut kymmentä eri kansaa, tuntee ihmiset, kuten se, joka on nähnyt kymmenen ranskalaista, tuntee heidät kaikki.

Ei riitä, jos tahtoo oppia, että samoilee maasta maahan. Tulee osata matkustaa. Sillä, joka tahtoo havaita, tulee olla silmät, ja hänen tulee osata kääntää ne siihen esineeseen, jota tahtoo oppia tuntemaan. On paljo sellaisia ihmisiä, jotka matkoista oppivat vielä vähemmin kuin kirjoista. Heillä näet ei ole ajattelemisen taitoa; lukiessaan he saavat johtoa ainakin tekijän älyllä, mutta matkustaessaan he eivät itsestään kykene mitään näkemään. Toiset taas eivät opi sentähden, etteivät tahdo oppia. Heidän

matkansa aihe on niin erilainen, että oppiminen heiltä kokonaan jää syrjään. On suuri sattuma, jos he tarkalleen tulevat huomanneiksi sellaista, mikä ei heitä huvita. Kaikista maailman kansoista ranskalaiset matkustelevat enimmin; mutta koska he niin suuresti ihailevat omia tapojaan, he sekoittavat kaiken mikä eroaa noista tavoista. Ranskalaisia on joka maapallon sopukassa. Ei missään maassa tapaa enemmän ihmisiä, jotka ovat matkustaneet, kuin Ranskassa. Mutta siitä huolimatta se Euroopan kansoista, joka enimmin näkee muita kansoja, tuntee niitä kaikkein vähimmin. Englantilainen matkustelee myöskin, mutta toisella tavalla; näyttää siltä, kuin näiden kahden kansan kaikessa pitäisi olla toisistaan erilaiset. Englantilaiset ylimykset matkustavat, ranskalaiset ylimykset eivät matkusta; Ranskan aatelittomat matkustelevat, Englannin aatelittomat eivät matkustele. Tämä ero tuottaa mielestäni kunniaa jälkimäisille. Ranskalaisten matkoilla on melkein aina joku etua tarkoittava aihe; mutta englantilaiset eivät lähde kokoamaan rahoja muilta kansoilta, paitsi silloin kun jo varakkaina kauppiaina liikkuvat ulkomailla. Kun he matkustelevat, he täysin käsin sirottelevat rahojaan eivätkä suinkaan kokoa niitä lisää. He ovat liian ylpeitä elääkseen ulkomailla säästäväisesti. Tästä johtuu, että he ulkomailla oppivat enemmän kuin ranskalaiset, joilla on vallan toinen tarkoitusperä matkustamisellaan. Englantilaisilla on kuitenkin heilläkin kansalliset ennakkoluulonsa; jopa heillä niitä on enemmän kuin kellään muulla; mutta nämä ennakkoluulot perustuvat vähemmin tietämättömyyteen kuin jonkunmoiseen kiihkoon. Englantilaisella on ylpeyden ennakkoluuloja, ranskalaisella turhamielisyyden ennakkoluuloja.

Samoin kuin vähimmin sivistyneet kansat tavallisesti ovat järkevimpiä, niin ne kansat, jotka matkustavat vähimmin, osaavat paraiten hyötyä matkastaan. He kun eivät ole niin edistyneet meidän turhanpäiväisissä tutkimuksissamme, heitä myös vähemmän vaivaa meidän turha uteliaisuutemme, joten he kääntävät koko huomionsa sellaiseen, mikä on todella hyödyllistä. Tunnen ainoastaan yhden kansan, nimittäin espanjalaiset, jotka täten matkustavat. Ranskalainen juoksentelee ulkomailla ollessaan kaikkien taiteilijoiden luona, englantilainen antaa piirustaa itselleen jonkun muinaisen taidesineen ja saksalainen vie muistoalbuminsa jokaisen oppineen luo, jotta hän siihen jotakin kirjoittaisi. Espanjalainen sitävastoin hiljaisuudessa tutkii hallitusta, tapoja, poliisilaitosta, ja hän näistä neljästä kansallisuuksista on ainoa, joka palatessaan tuo näkemästään jonkun maalleen hyödyllisen kokemuksen mukanaan.

Muinaiskansat matkustivat vähän, lukivat vähän, kirjoittivat harvoja kirjoja, ja kuitenkin heidän meille säilyneistä kirjoistaan näkee, että he paremmin tekivät huomioita kuin mitä me teemme aikalaisistamme. Ellemme kiinnitä huomiota Homerosen teoksiin, joka on ainoa runoilija, jonka teokset siirtävät meidät suorastaan siihen maahan, jota hän meille kuvaa, niin emme voi kieltää Herodotokselta sitä kunniaa, että hän on historiassaan kuvannut tapoja, vaikka tämä on tapahtunut enemmän kertomusten kuin mietteiden muodossa, paremmin kuin kaikki meidän historioitsijamme, joitten kirjat ovat täyteen sulloitetut kuvauksia ja luonteenpiirteitä. Tacitus on paremmin kuvannut aikansa germaaneja kuin kukaan kirjailija nykyajan saksalaisia. Kieltämättä ne, jotka ovat perehtyneet vanhanajan historiaan, tuntevat paremmin kreikkalaisia, kartagolaisia, roomalaisia, gallialaisia ja persialaisia kuin mitä yksikään meidän aikamme kansoista tuntee naapurikansojaan.

On myös tunnustaminen, että kansojen alkuperäiset luontaiset ominaisuudet päivä päivältä yhä enemmän katoavat, joten niitä on vaikeampi ymmärtää. Mikäli eri rodut sekaantuvat ja kansat sulautuvat toisiinsa, näkee noiden kansallisten erilaisuuksien vähitellen häviävän, jotka muinoin ensi katseella pistivät silmään. Ennen muinoin, jolloin kukin kansa pysyi itseensä sulkeutuneena, oli vähemmän kulkuyhteyttä, vähemmän matkoja, vähemmän yhteisiä tai vastakkaisia etuja, vähemmän poliittisia ja yhteiskunnallisia yhdyssiteitä eri kansojen välillä. Silloin ei tiedetty mitään noista kuninkaallisista kiihotuksista, joita sanotaan sopimuksenhieronnaksi, silloin ei ollut tavallisia lähettiläitä eikä alituisia residenttejä. Laajoja merimatkoja tehtiin harvoin, samoin kaupparetket ulotettiin harvoin kaukaisille seuduille, ja se vähäinen kauppa, jota yleensä harjotettiin, oli itse ruhtinaan huostassa, joka hoidatti sitä muukalaisilla, tai myöskin sitä harjottivat halveksitut henkilöt, jotka olivat vallan vailla vaikutusvaltaa ja jotka siis eivät ollenkaan kyenneet lähentämään eri kansallisuuksia toisiinsa. Nykyään on sata kertaa enemmän yhteyttä Euroopan ja Aasian välillä, kuin mitä ennen muinoin oli Gallian ja Espanjan välillä. Yksistään Euroopan eri valtiot olivat toisistaan enemmän erillään kuin koko maapallon valtakunnat tätä nykyä.

Lisäksi on ottaminen huomion, että muinaisajan kansat enimmäkseen pitivät itseään alkuasukkaina eli omasta maastaan polveutuvina, he kun olivat tarpeeksi kauan pitäneet sitä hallussaan, unhottaakseen ne kaukaiset vuosisadat, jolloin heidän esi-isänsä olivat heidän maahansa asettuneet ja ehtiäkseen saada ajalta ja ilmanalalta pysyviä vaikutuksia. Meillä taas roomalaisten maahantulo ja barbaarien siirtymiset ovat sekoittaneet kaiken ja hävittäneet kaiken alkuperäisyyden. Nykyajan ranskalaiset eivät enää ole noita kauniita ihmisiä, jotka olivat luodut taideteosten malleiksi. Roomalaistenkin ulkomuoto, kuten myös heidän luonteensa, on muuttunut. Persialaiset, jotka ovat tataarien maan alkuasukkaita, menettävät menettämistään alkuperäistä rumuuttaan tserkessiläisen veren vaikutuksesta. Eurooppalaiset eivät enää ole gallialaisia, germaaneja, iberiläisiä eivätkä

allobrogeja; he ovat kaikki vaan eri lailla ulkomuodoltaan ja vielä enemmän tavoiltaan huonontuneita skyyttilaisia.

Tämän vuoksi vanhat erot rotujen välillä ja ilman ja maanlaadun erikoisluonne saattoivat selvemmin tuntuvaksi eri kansojen luonnonlaadun, ulkomuodon, tavat, luonteet, kuin mitä on laita meidän aikoinamme jolloin Euroopan epävakaisuus ei salli yhdenkään luonnollisen syyn tehdä pysyvää vaikutustaan. Niinpä esim. metsiä kaadetaan, suot kuivataan, maata viljellään yhdenmukaisemmin, joskin huonommin, joten ei edes ulkonaiseen maanlaatuun ja muotoon painu eri maissa eri leimaa.

Sen, joka ottaa huomioon nämä näkökohdat, ei luullakseni tee mieli varsin hätäisesti ivata Herodotosta, Ktesiasta ja Pliniusta siitä, että he ovat kuvanneet eri maiden asukkaita alkuperäisin piirtein sekä niiden selvien erilaisuuksien valossa, joita me emme enää heissä huomaa. Täytyisipä jälleen nähdä samat ihmiset, voidakseen heissä huomata noiden kirjailijoiden esittämät piirteet; eikä mikään seikka olisi saanut heitä muuttaa, jotta he olisivat pysyneet samoina. Jos voisimme asettaa havaintomme esineeksi yhdellä haavaa kaikki ihmiset, jotka ovat eläneet, niin onko epäilemistäkään että huomaisimme eri vuosisatojen ihmisissä enemmän eroa kuin mitä nykyään huomaamme olevan eri kansallisuuksien välillä?

Samalla kun huomioiden tekeminen käy vaikeammaksi, niitä tehdään huolimattomammin ja huonommin. Tämä on toinen syy huonoon menestykseemme ihmiskunnan luonnonhistorian tutkimisessa. Se opetus, joka saadaan matkoista, liittyy siihen tarkoitukseen, joka on aiheuttanut ne. Jos tämä tarkoituserä on määrätyn filosofisen järjestelmän rakentaminen, ei matkustaja koskaan näe mitään muuta kuin sitä, mitä tahtoo nähdä. Jos tämä tarkoitus taas on edun saavuttaminen, se kokonaan valtaa matkustajan tarkkaavaisuuden. Kauppa ja taiteet, jotka sekoittavat ja sulattavat yhteen eri kansoja, estävät myös ihmisiä toisiaan tutkimasta. Kun he tietävät, mitä hyötyä heillä voi olla toisistaan, niin mitäpä muuta heidän enää tarvitsisi tietää!

Ihmiselle on hyödyllistä tuntea kaikki ne paikat, joissa voi elää, jotta hän voisi valita sen paikan, missä voi mukavimmin elää. Jos kukin tulisi toimeen yksin, ei hänen tarvitsisi tuntea muuta maata kuin sen, joka voi häntä elättää. Villi-ihminen, joka ei tarvitse kenenkään apua ja joka ei himoiten tavoittele mitään maailmassa, ei tunne eikä halua tuntea mitään muuta kuin omaa maatansa. Jos hänen toimeentullakseen on pakko laajentaa toiminta-alaansa, niin hän pakenee ihmisten asumia seutuja; hän pyrkii ainoastaan tekemisiin eläinten kanssa ja tarvitsee ainoastaan niitä ravinnokseen. Mutta meidän kaikkien, joille yhteiskuntaelämä on välttämätön ja jotka emme enää voi olla tuhoamatta kansa-ihmisiämme, on perin tärkeätä käydä niissä maissa, joissa ihmisiä asuu tiheimmässä. Sen vuoksi kaikki rientävät Roomaan, Pariisiin, Lontooseen. Suurissa pääkaupungeissa ihmisveren hinta on aina halvin. Täten opitaan tuntemaan ainoastaan suuret kansat, ja nämä ovat aina kaikki toistensa kaltaisia.

Mutta onhan meillä oppineita, sanonee joku, jotka matkustavat oppiansa kartuttaakseen; — tämä on kuitenkin erehdys. Oppineetkin, kuten kaikki muut, matkustavat edun vuoksi. Platon ja Pythagoraan kaltaisia miehiä ei enää ole, tai jos sellaisia on, he asuvat hyvin kaukana meistä. Meidän oppineet matkustavat yksinomaan hallituksen käskystä. Heidät lähetetään kiireisesti matkaan, maksetaan heidän matkakulunkinsa ja annetaan heille palkkio siitä, että menevät ottamaan selkoa jostakin esineestä, joka varmaankaan ei ole moraalista laatua. He ovat velkapäät uhraamaan kaiken aikansa tälle yhdelle tutkimusesineelle, sillä he ovat liian rehellisiä kantamaan palkkiota sitä ansaitsematta. Jos jossakin maassa jotkut uteliaat henkilöt matkustavat omalla kustannuksellaan, ei tämä koskaan tapahdu siinä tarkoituksessa, että tutkisivat ihmisiä, vaan siinä, että päinvastoin heille näyttäisivät mitä itse tietävät. Heidän silmämääränään ei ole tietojen kartuttaminen, vaan koreileminen omilla tiedoilla. Mitenkä he matkoillaan oppisivatkaan ravistamaan itsestään yleisen mielipiteen taakkaa. Matkustavathan he ainoastaan palvelakseen tuota mielipidettä.

On suuri ero, matkustaako nähdäkseen maita vai kansoja. Edellinen on aina utelioiden silmämääränä, jälkimäinen on heille pelkkä sivuseikka. Filosofin tulee menetellä päinvastoin. Lapsi havaitsee olioita, se kun ei vielä kykene ihmisistä havaintoja tekemään. Miehen tulee alkaa vertaistensa havaitsemisesta; sitten hän havaitsee olioita, jos hänellä siihen on aikaa.

On siis järjetöntä arvella matkoja hyödyttömiksi sentähden, että yleensä matkustetaan nurinkurisesti. Mutta vaikka tunnustetaankin matkojen hyöty, seuraako siitä, että ne kaikille ovat hyödyllisiä? Ei suinkaan. Päinvastoin niistä on aniharvoille hyötyä. Niistä on hyötyä ainoastaan niille ihmisille, jotka ovat niin lujaluontoiset, että kuuntelevat harhaan vieviä opetuksia niistä itse viehättymättä ja että näkevät paheen esimerkkiä, antamatta sen heitä viekotella. Matkat ovat omansa kehittämään luonnetta sen huippuun ja saattavat ihmisen lopullisesti hyväksi tai pahaksi. Se joka on palannut laajalta matkalta maailmalta, on palatessaan sellainen, kuin hän on oleva koko ikänsä; tuollaisilta matkoilta palaa enemmän pahoja kuin hyviä, kun näet niille lähtee enemmän sellaisia, jotka ovat taipuvammat pahaan kuin hyvään. Nuoret miehet, jotka ovat saaneet huonon kasvatuksen ja ohjauksen, omaksuvat matkoillaan niiden kansojen kaikki paheet, joiden parissa ovat eläneet, eivätkä omaksu ainoatakaan

heidän hyveistään, jotka ilmenevät noiden paheiden rinnalla. Mutta ne, joilla on hyvä synnyntäminen luonnonlaatu, ne, joiden luonnetta on hyvin viljelty ja joiden todellinen tarkoitus matkallaan on oppiminen ja kehittyminen, palaavat kaikki parempina ja viisaampina kuin mitä olivat matkalle lähtiessään. Täten on minun Émileni matkustava; täten myös oli matkustanut se nuori mies, joka oli paremman vuosisadan arvoinen, jonka avuja Eurooppa ihmetellen ihaili, joka kukoistavassa iässä kuoli maansa puolesta, joka kuitenkin olisi ansainnut jäädä eloon ja jonka hautaa kaunistivat yksistään hänen hyveensä, jääden odottamaan sitä kunniaa, että vieras sille sirottaisi kukkia.[186]

Kaikki, mikä järjellisesti tehdään, on tehtävä sääntöjen mukaisesti. Niinpä ne matkat, jotka tarkoittavat kasvatuksen täydentämistä, ovat nekin säännöllisesti järjestettävät. Ken matkustaa ainoastaan matkustaakseen, samoilee ja harhailee päämäärättä. Ken matkustaa oppiakseen, tavoittelee hänkin liian epämääräistä maalia: se opinhankkiminen, jolla ei ole varmaa päämäärää, ei hyödytä mitään. Minä tahtoisin antaa matkalle aikovalle nuorelle miehelle selvän oppimistehtävän, ja jos tämä tehtävä hyvin valittaisiin, se saattaisi kasvatuksen laadun varmemmaksi. Tämä kaikki johtuu vaan siitä metodista, jota olen koettanut noudattaa.

Kun siis Émile on oppinut tuntemaan aineelliset suhteensa muihin olentoihin ja moraaliset suhteensa muihin ihmisiin, tulee hänen vielä ottaa selville. Mitkä ovat hänen yhteiskunnalliset suhteensa kansalaisiinsa. Tätä varten hänen ensin tulee tutkia hallituksen luonnetta yleensä, sitten hallituksen eri muotoja ja sitten sitä erityistä hallitusmuotoa, joka on vallalla hänen synnyinmaassaan, jotta hän tietäisi, voiko hän siinä elää. Sillä oikeuden nojalla, jota ei mikään voi kumota, on jokaisen ihmisen vallassa, hänen tultuaan täysi-ikäiseksi ja omaksi valtiaakseen, myöskin luopua siitä sopimuksesta, joka liittyy hänet erityiseen yhteiskuntalaitokseen, nimittäin muuttamalla pois siitä maasta, jossa tuo laitos on voimassa. Ainoastaan siitä, että hän järkevyyden iän saavutettuaan vielä asuu isänmaassaan, saattaa päättää että hän itseksensä hyväksyy esi-isänsä tekemän sopimuksen. Hän nimittäin saa oikeuden luopua isänmaastaan kuten myös isänsä perinnöstä. Koska syntymäseutukin on luonnon antama lahja, hän saattaa tästäkin hänen osakseen tulleesta lahjasta luopua. Ankaran oikeuden nojalla jokainen ihminen on omalla vastuullaan vapaa, oli hänen syntymäseutunsa missä tahansa, ellei hän vapaaehtoisesti alistu lakien alaiseksi, saavuttaakseen oikeuden nauttia niiden suojelusta.

Olen siis sanova Émilelle jotenkin näin: "Tähän asti sinä olet elänyt minun ohjauksessani, sinä kun et ole kyennyt itse itseäsi ohjaamaan. Mutta nyt sinä lähestyt sitä ikää, jolloin lait myöntävät sinulle oikeuden vapaasti käyttää omaisuuttasi, täten saattaen sinut oman persoonasi valtiaaksi. Nyt tulet olemaan yksin yhteiskunnassa, ollen riippuvainen kaikesta, jopa perinnöstäkin. Olet oikeissa naida. Tämä on hyvin kiitettävä aie, onpa se eräs miehen velvollisuuksia. Mutta ennenkuin astut aviosäätyyn, tulee sinun tietää mikä mies sinä tahdot olla, mitä aiot elämässäsi harrastaa ja mihin toimenpiteisiin aiot ryhtyä tehdäksesi varmaksi toimeentulon niin hyvin itsellesi kuin perheellesi. Sillä vaikka näiden harrastustemme ei pidä olla päähuolinamme, ei niitä silti saa laiminlyödä. Tahdotko tulla riippuvaiseksi ihmisistä, nimittäin tuohon tilaan, jota halveksit? Tahdotko vahvistaa taloudellisen tilasi sekä asemasi yhteiskunnallisten suhteiden avulla, jotka alati saattavat sinut toisten tahdosta riippuvaksi ja jotka pakottavat sinut, vapautuaksesi veijarien vallasta, itsesi rupeamaan veijariksi?"

Sitten selvitän hänelle kaikki mahdolliset keinot kartuttaa omaisuuttaan, joko kaupan, valtion virkojen tai pankkiliikkeen alalla. Olen lisäksi osottava hänelle, että jokaiseen näistä aloista liittyy vaaroja ja että jokainen niistä saattaa hänet epävarmaan ja riippuvaiseen asemaan ja pakottaa hänet järjestämään tapansa, tunteensa ja käytöksensä toisten ihmisten ennakkoluulojen mukaan.

"On olemassa", sanon hänelle vielä, "toinen keino käyttää aikaansa ja persoonaansa, nimittäin astua sotapalvelukseen, joka tapahtuu siten, että värväytyy vähäisestä palkasta ammattiin, jonka tehtävänä on lähteä tappamaan henkilöitä, jotka eivät ole tehneet meille mitään pahaa. Tätä ammattia ihmiset pitävät suurella arvossa ja he kunnioittavat suuresti niitä henkilöitä, jotka eivät muuhun ammattiin kykene. Lisäksi tämä ammatti, kaukana siitä, että vapauttaisi sinut muita apukeinoja käyttämästä, päinvastoin saattaa ne sinulle kahta välttämättömämmiksi; sillä tämän säädyn kunnia vaatii, että saatetaan vararikkoon ne, jotka siihen astuvat. Tosin eivät kaikki joudu vararikkoon. Näyttääpä päinvastoin tulevan vallan huomaamatta muodiksi, että sotilassäädystä rikastutaan, kuten muissakin säädöissä. Mutta jos rupeaisin sinulle selittämään, miten ne menettelevät, jotka tässä suhteessa onnistuvat, epäilen, että sinua haluttaisi noudattaa heidän esimerkkiään."

"Olet vielä saavuttava sen kokemuksen, ettei tässä ammatissa vaadita rohkeutta ja urhoollisuutta muussa kuin korkeintaan naisten valloittamisessa, vaan että päinvastoin kaikkein matelevin, halpamielisin ja orjamaisin aina saavuttaa enimmäin kunniaa. Ja jos kaikesta huolimatta päätät hyvin täyttää tämän ammatin, niin sinua halveksitaan, vihataan, sinut ehkä karkotetaankin, ainakin tulet taantumaan virka-asteillasi ja toverisi karkaavat sinusta edelle, jos sinä näet olet täyttänyt vaivalloista tehtäväsi ampumahaidoissa kun he sitä vastoin huolellisesti ovat hoitaneet pukeumistaan."

On runsaasti aihetta epäillä, etteivät mitkään näistä ammasteista tule miellyttämään Émileä. "Kuinka!"

on hän sanova minulle, "olenko minä ehkä unhottanut lapsuudenleikkini? Olenko menettänyt vahvat käsivarteni? Ovatko voimani tyhjentyneet? Enkö enää osaa tehdä työtä? Mitä minä huolin kaikista teidän kauneista viroistanne ja kaikista ihmisten nurinkurisista mielipiteistä? Minä en tunne muuta kunniaa kuin hyväntekevänenä ja oikeamielisenä oleminen; minä en tunne muuta onnea kuin elää riippumattomana sen kanssa, jota rakastaa, hankkien itselleen joka päivä työllään ruokahalua ja terveyttä. Nuo pulmalliset arvelut, joista minulle puhuitte, eivät minua ollenkaan huolestuta. Ainoa omaisuuteni on oleva pieni maakartano, jossakin maailman syrjäisessä sopessa. Olen elävä vaikka kuinka kitsaasti saadakseni sen tuotteet kannattamaan, ja sitten olen elävä vapaana huolista. Kunhan minulla vaan on Sophie ja viljelysmaani, olen oleva rikas."

"Aivan oikein, ystäväni, viisaalle miehelle riittää, jotta hän voisi olla onnellinen, että hänellä on vaimo ja viljelysmaata. Mutta nämä aarteet, vaikka ovatkin vaatimatonta laatua, eivät ole niin yleisiä kuin näyt luulevan. Tosin se niistä, joka on harvinaisempi, on sinulle löydetty; puhukaamme toisesta."

"Haluat siis omaa viljelysmaata, rakas Émile! Miltä seuduin olet aikonut sen itsellesi valita? Missä maapallon sopukassa voitkaan sanoa: Tässä olen oma herrani ja sen maapalstan herra, joka on minulle kuuluva. On tunnettua, missä seuduin on helppo rikastua, mutta kuka tietää, missä voi elää ilman rikkauksia? Kuka tietää missä voi elää riippumattomana ja vapaana, ilman että tarvitsee tehdä kellekään pahaa ja pelätä, että muut meille pahaa tekisivät? Luuletko että se maa, jossa sopii alati pysyä rehellisenä miehenä, on niin helposti löydettävissä? Jos yleensä on olemassa jotakin laillisesti oikeutettua ja varmaa keinoa tulla toimeen ilman juonia, vastuksia ja riippuvaisuutta, niin epäilemättä tämä keino on eläminen omien kätten työllä, viljelemällä omaa maatansa. Mutta missä on se valtakunta, jossa voisi sanoa: Se maa, jota perkaan, on minun omani? Ennenkuin valitset itsellesi tällaisen maapalstan, niin hanki itsellesi varmuutta siitä, että siinä asuen löydät sitä lepoa ja rauhaa, jota etsit. Sinulla näet on pelättävänä, että väkivaltaisen ankara hallitus, vainoava uskonnonmuoto tai turmeltuneet tavat tulevat sinua sinne häiritsemään. Asetu turviin ylenmääräisiltä veroilta, jotka nielisivät vaivojesi hedelmät, ja loppumattomilta käräjäjutuilta, jotka kuluttaisivat varasi. Menettele niin, ettei sinun, noudattaessasi oikeutta, tarvitsisi liehakoida ylhäisten virkamiesten, näiden sijaisten, tuomarien, pappien ja mahtavien naapurien, sanalla sanoen kaikenlaisten veijarien edessä, jotka aina ovat valmiit sinua kiusaamaan, ellet tee heille mieliksi. Koeta ennen kaikkea turvata itsesi ylhäisten ja rikkaiden vainolta; ajattele, että heidän alueensa joka taholla voivat koskea rajoineen Nabotin viinimäkeen. Jos onnettomuutesi säättää, että joku ylhäinen valtion virkamies ostaa tai rakennuttaa talon lähellä sinun majaasi, niin voitko olla varma siitä, ettei hän jollakin verukkeella ole anastava perintöasi laajentaakseen aluettaan tai ettet ehkä jo huomispäivänä näe koko maapalstaasi anastettavan leveän maantien rakentamista varten? Jos sinun onnistuu säilyttää niin paljon vaikutusvaltaa, että vältät kaikki nämä vastukset ja ikävyydet, tulee sinun myös osata säilyttää rikkautesi; niiden säilyttäminen ei suinkaan ole mikään helpompi asia. Varallisuus ja vaikutusvalta tukevat kumpikin toistansa; toinen pysyy aina ainoastaan vaivoin yllä ilman toista."

"Minulla on suurempi kokemus kuin sinulla, rakas Émile, ja näen siis paremmin mitä vaikeuksia yhtyy tuumasi toteuttamiseen. Se on siitä huolimatta kaunis ja kunniallinen, ja sen täytyminen todella saattaisi sinut onnelliseksi; koettakaamme siis toteuttaa se. Minulla on muuan ehdotus. Käyttäkäämme ne kaksi vuotta, joiden kuluttua vasta aiot palata kotiin, valitaksemme jostakin Euroopasta turvapaikan, missä sinä voisit elää onnellisena perheesi kanssa; turvissa kaikilta niiltä vaaroilta, joista olen puhunut. Jos tässä onnistumme, sinä olet löytänyt todellisen onnen, jota muut turhaan etsivät, etkä sinä ole katuva uhraamaasi aikaa. Ellemme onnistu, olet ainakin vapautunut harhaluulosta, ja olet alistuva kantamaan välttämätöntä onnettomuutta ja olet taipuva välttämättömyyden lakiin."

En tiedä älyvätkö kaikki lukijani kuinka pitkälle tämä näin suunnittelemamme yritys on meidät vievä. Tiedän ainakin varmaan, että, ellei Émile palatessaan tässä tarkoituksessa alotetuilta ja suoritetuilta matkoilta, ole perehtynyt kaikkiin kysymyksiin, jotka koskevat hallitusta, yleisiä tapoja ja kaikenlaisia valtiollisia periaatteita, niin täytyy häneltä suuressa määrin puuttua älyä ja minulta arvostelukykyä.

Valtio-oikeus on vasta luotava, ja pelätä täytyy, ettei sitä koskaan tulla luomaan. Grotius, kaikkein tällä alalla työskentelevien oppineiden mestari, on hänkin vaan lapsi, ja mikä pahempi on, epäluotettava lapsi. Kun kuulen Grotiusta ylistettävän pilviin asti ja Hobbes'ia peitettävän parjauksilla, huomaan kuinka vähän järkevyyttä on näiden kahden tekijän lukijoilla. Itse teossa näet heidän periaatteensa ovat samanlaiset, ainoastaan heidän esitysmuotonsa on erilainen. Myöskin kummankin metodi on erilainen. Hobbes nojaa sofismeihin ja Grotius runoilijoihin. Kaikessa muussa he ovat toistensa kaltaiset.

Ainoa meidän ajan miehistä, joka olisi kyennyt luomaan tätä suurta ja hyödytöntä tiedettä, olisi ollut kuuluisa Montesquieu. Mutta hän ei pitänyt silmämääränään käsitellä valtiollisen oikeuden periaatteita; hän tyytyi käsittelemään jo voimassa olevien hallitusten säätöistä oikeutta; eikä mikään maailmassa ole erilaisempaa kuin nämä kaksi tutkimusalaa.

Mutta sen, joka tahtoo tervejärkisesti arvostella hallitusmuotoja sellaisina kuin ne todellisuudessa

esiintyvät, tulee yhdistää nuo molemmat tutkimuslajit. Täytyy näet tietää miten jonkun seikan pitäisi olla, jotta voisi hyvin arvostella millainen se on. Suurin vaikeus, jos tahtoo valaista näitä tärkeitä kysymyksiä ja innostaa yksityishenkilöä niitä pohtimaan on siinä, voiko vastata näihin kahteen kysymykseen: "Missä määrin ne minua liikuttavat?" ja "mitä minä voin tehdä niitä ratkaistakseni?" Olen saattanut Émilen kykeneväksi vastaamaan molempiin.

Toinen vaikeus johtuu lapsuuden ennakkoluuloista, niistä mielipiteistä, joita nuoriin on istutettu ja ennen kaikkea tekijäin puolueellisuudesta, jotka aina puhuvat totuudesta, josta itse teossa eivät ollenkaan välitä, vaan jotka yksinomaan ajattelevat omaa etuaan, mistä taas eivät ollenkaan puhu! Koska nyt kansa ei jakele yliopiston opettajanpaikkoja, ei eläkkeitä eikä akatemian jäsenyyttä, niin tästä saattaa päättää missä määrin noiden paikkojen ja etujen saajat puolustavat ja perustelevat kansan oikeuksia! Minä olen menetellyt niin, ettei tämä vaikeus ollenkaan ilmaannu Émilelle. Tuskin hän tietää, mitä hallitusmuoto merkitsee. Ainoa, mikä hänelle tässä suhteessa on tärkeä, on löytää paras hallitusmuoto. Hän ei ollenkaan ajattele kirjojen kirjoittamista. Ja jos hän joskus tulee kirjoittaneeksi kirjan, ei se tapahdu siinä tarkoituksessa, että hän liehakoitsisi maan mahtavien edessä, vaan että saisi inhimillisyyden oikeudet tunnustetuiksi.

On jäljellä vielä kolmas vaikeus, joka onkin vaan näennäinen eikä vaikeaa syrjäyttää ja jota en tahdo poistaa enkä edes esittää: Minulle riittää, ettei se lamauta intoani; olen näet varma siitä, että tämänkaltaisissa tutkisteluissa älynlahjat ovat vähemmän tärkeitä kuin rakkaus oikeuteen ja tosi kunnioitus totuutta kohtaan. Jos siis hallitusmuotoja koskevia kysymyksiä voi tasapuolisesti käsitellä, niin on mielestäni siihen nyt tarjoutunut tilaisuutta, jos koskaan.

Ennenkuin rupeaa asioita punnitsemaan, tulee muodostaa itselleen säännöt punniskelutavalleen. Tulee muodostaa itselleen mittakaava, jonka nojalla punnitsee havaintojaan. Meidän valtio-oikeudelliset periaatteemme tarjoavat sellaisen mittakaavan. Ja havaintojemme esineet ovat kunkin maan valtiolliset lait.

Alkeemme tulevat olemaan selvät, yksinkertaiset ja ammennetut itse olioiden luonnosta. Meidän pohdittavaksemme on tarjoutuva kysymyksiä, joita emme hyväksy periaatteiksi, ennenkuin ne ovat saavuttaneet riittävästi pätevän ratkaisun.

Kun esim. siirrymme tarkastamaan luonnontilaa, tutkimme syntyvätkö ihmiset orjina vai vapaina, riippuvaisina vai riippumattomina; yhtyvätkö he toisiinsa vapaaehtoisesti vai pakosta ja saattaako se valta, joka heidät toisiinsa liittää, muodostaa pysyvän oikeuden, jonka nojalla tämä aikaisemmin vaikuttanut valta on velvoittava silloinkin, kun jo toinen valta sen on syrjäyttänyt siten, että Nimrodin ajoista alkaen, joka, kuten sanotaan oli ensimmäinen kuningas, joka pani valtansa alaiseksi muita kansoja, jokaisen vallan, mikä on kukistanut Nimrodin vallan, tulisi käydä oikeudettomasta ja väkivaltaisesta, ja ettei siis olisi muita laillisia kuninkaita kuin Nimrodin jälkeläiset tai oikeudenperijät. Vai pitääkö olla se vakaumus, että kun tuo ensimmäinen valta on lakannut vaikuttamasta, sitä seurannut valta vuorostaan on velvottava, kukistaen edellisen pätevyyden, niin että sitä tarvitsee todella ainoastaan mikäli on pakko ja että siitä on vapaa, niin pian kuin kykenee sitä vastustamaan. Tämä oikeus ei mielestäni juuri lisäisi vallan arvoa eikä olisi muuta kuin sanaleikkiä.

Tulemme tutkimaan, eikö voi sanoa, että jokainen tauti on Jumalan aiheuttama, ja onko siis rikos turvautua lääkäriin.

Tutkimme vielä velvottaako omatunto antamaan kukkaron rosvolle, joka vaatii sitä meiltä maantiellä silloinkin, kun voisimme sen häneltä salata. Onhan näet se pistooli, jonka hän ojentaa meitä kohti, valta sekini.

Tutkimme vielä tietääkö tuo tässä kohdin käytetty sana valta laillista valtaa ja onko se siis niiden lakien alainen, jotka ovat sen synnyttäneet.

Olettakaamme, että hylkäämme tämän vallanoikeuden ja että katsomme luonnonoikeutta tai isänauktoriteettia yhteiskunnan alkuperukseksi, niin olemme punnitsevat tämän auktoriteetin pätevyyttä, missä määrin se perustuu luontoon, ja onko sillä muuta perustusta kuin lapsen hyöty, sen heikkous ja se rakkaus, jota isä tuntee sitä kohtaan. Tarkastamme, eikö lapsi, kun sen heikkoudentila on ohi ja sen järki on varttunut, ole ainoa luonnollinen tuomari ratkaisemaan, mikä sopii sen menestymiselle, eikö se sanalla sanoen silloin ole oma herransa ja riippumaton jokaisesta muusta ihmisestä, isästäänkin; onhan vielä varmempaa, että poika rakastaa itseään kuin että isä rakastaa poikaansa.

Tutkistelemme onko lasten velvollisuus isän kuoltua totella vanhinta joukossaan tai jotakin toista henkilöä, joka ei ole heihin kiintynyt isän tavoin, ja onko sukupolvesta sukupolveen aina oleva vaan yksi ainoa päämies, jota koko perheen tulee totella. Tässä tapauksessa tulisi ottaa selvälle, miten auktoriteetti koskaan voisi jakautua ja millä oikeudella koko maailmassa on useampia kuin yksi

hallitsija, joka hallitsisi ihmiskuntaa.

Jos oletamme että ihmiset ovat liittyneet kansoiksi vapaan valinnan nojalla, niin tulee meidän erottaa oikeus tosiseikoista; ja jos nyt ihmiset täten ovat alistuneet veljiensä, setiensä ja sukulaistensa tahtoon, ilman pakkoa, vallan vapaasta tahdosta, niin tarjoutuu se kysymys, eikö tällainen ihmisten yhteys aina ole luettava vapaaseen ja vapaaehtoiseen yhteiskuntaliittoon kuuluvaksi.

Sitten siirrymme orjuuden oikeuksiin ja tutkimme voiko ihminen lain mukaisesti myydä itsensä toiselle, vallan rajoituksitta, välipuheetta ja minkäänlaisista ehdoista, s.o. voiko hän luopua omasta persoonastaan, elämästään, järjestään, *minästään*, kaikesta toiminnan siveellisyydestä, voiko hän sanalla sanoen lakata olemasta ennen kuolemaansa, huolimatta luonnostaan, joka välittömästi velvottaa häntä itesäilytykseen, ja huolimatta hänen omastatunnostaan ja järjestään, jotka määräävät, mitä hänen tulee tehdä ja mistä hänen tulee pidättäytyä.

Jos taas orjuudessa on jotakin välipuhetta, jotakin rajoitusta olemassa, punnitsemme eikö orjaksi antautuminen tässä tapauksessa muutu todelliseksi sopimukseksi, jonka mukaan kummallakaan sopimuksen tekijällä ei ole esimiestä,[187] joten kumpikin on oma tuomarinsa sopimuksen ehtoihin nähden, ollen siis kumpikin vapaat rikkomaan tuon sopimuksen, niin pian kuin katsoo oikeuksiaan loukatuksi.

Jos ei orja siis rajoituksetta voi antautua herransa vallan alaiseksi, niin miten kansa rajoituksetta voi alistua hallitsijansa valtaan? Ja jos orjalla on oikeus tuomita, noudattaako isäntä sopimuksen ehtoja, niin kuinka ei kansalla olisi oikeutta arvostella, noudattaako hallitsija sopimuksen ehtoja?

Koska meidän näin on pakko palata lähtökohtaan ja tarkastaa sitä merkitystä, joka on ryhmäsanalla "kansaa", niin tarkastamme, eikö kansan muodostuminen edellytä sopimusta, ainakin äänetöntä, ja aikaisempaa kuin se sopimus, jota me oletamme.

Koska kansa, jo ennenkuin se valitsee itselleen kuninkaan, on kansa, niin mikä sen olisi kansaksi tehnyt muu kuin yhteiskuntasopimus? Tämä on siis kaiken yhteiskuntaelämän perusta ja tämän toimenpiteen luonnosta on etsittävä sen muodostaman yhteiskunnan olennaiset muodot. Tutkimme mikä on tämän sopimuksen sisällitys ja eikö sitä voisi määrittellä jotenkin tähän tapaan: *Jokainen meistä asettaa omaisuutensa, persoonansa, henkensä ja kaiken valtansa riippuvaksi yhteistahdon ylimmästä ohjauksesta ja me pidämme kaikki jokaista tämän yhteyden jäsentä kokonaisuuden erottamattomana osana.*

Edellytettyämme tätä, tahdomme, määrittelläksemme niitä käsitteitä, joita tarvitsemme, huomauttaa, että tämä yhtymis-toimenpide kunkin sopimuksentekijän sijaan asettaa moraalisen ryhmä-elimistön, jonka muodostavat yhtä monet jäsenet kuin tuolla kokonaisryhmällä on ääniä. Tätä yhteisöä sanotaan tavallisesti valtakunnaksi, ja sen jäsenet sanovat sitä *valtioksi*, kun se on passiivinen eli vaikutuksenalainen, *esivallaksi*, kun se on aktiivinen eli toimiva ja *vallaksi*, kun sitä verrataan muihin. Mitä itse jäseniin tulee, he saavat ryhmänä nimen *kansaa*, yksityisinä jäseninä nimen *kansalaiset*, ollen yhteiskunnan jäseniä tai ylimmän vallan jakajia, ja nimen *alamaiset*, ollen riippuvaisia tästä ylimmästä vallasta.

Teemme sen huomion, että tämä yhteiskuntayhteydeksi liittyminen käsittää molemminpuolisen sopimuksen valtion ja sen jäsenten välillä, ja että jokainen yksilö, ikäänkuin tehden sopimuksen itsensä kanssa, on kaksinkertaisen sitoumuksen alainen, nimittäin esivallan jäsenenä yksityisjäseniä kohtaan ja valtion jäsenenä hallitsijaa kohtaan.

Panemme vielä merkille, että koska ei kukaan ole velvollinen täyttämään sopimuksia, jotka on tehnyt yksinomaan itsensä kanssa, julkinen päätös joka voi velvottaa kaikkia alamaisia olemaan kuuliaisia esivallalle, ei voi koskaan saattaa valtiota velvotetuksi itseään kohtaan, kun näet on huomioon ottaminen kummankin sopimuksentekijän eri suhteet. Tästä näkee, ettei ole eikä voi olla muuta varsinaista perustuslakia kuin yhteiskuntasopimus. Tämä ei kuitenkaan tiedä sitä, ettei valtakunta erityisissä suhteissa voisi tehdä sopimuksia muiden valtakuntien kanssa; sillä ulkomaihin nähden valtakunta silloin on pelkkä yksilö.

Koska ei kummallakaan sopimuksen tekijällä, nimittäin ei valtiolla eikä sen jäsenillä, ole ketään ylintä riidanratkaisijaa, tutkimme, onko heistä kumpikin oikeutettu rikkomaan sopimuksen, milloin vaan haluaa, s.o. puolestaan siitä luopumaan, niin pian kuin hän luulee oikeuksiaan loukatun.

Valaistaksemme tätä kysymystä huomautamme, että esivalta yhteiskuntasopimuksen mukaan voi toimia ainoastaan yhteis- ja yleistahdon mukaisesti, joten sen toimet eivät myöskään saa kohdistua muuhun kuin yleisiin ja yhteisiin tarkoituksiin; tästä seuraa ettei esivalta voi loukata yksityiskansalaisen oikeuksia, loukkaamatta kaikkien oikeuksia, mikä on mahdotonta, se kun silloin tahtoisu vahingottaa itseään. Sentähden yhteiskuntasopimus ei koskaan tarvitse muita takeita kuin

yleisvaltaa; oikeuksien loukkaaminen ei koskaan voi lähteä muista kuin yksityiskansalaisista; eivätkä nämä siltä ole vapaat sitoumuksestaan, vaan heitä päinvastoin rangaistaan siitä, että ovat sen rikkoneet.

Voidaksemme hyvin ratkaista kaikki tämäntapaiset kysymykset meidän tulee aina muistaa, että yhteiskuntasopimus on yksityistä ja ominaista laatua, koska näet kansa vaan tekee sopimuksen itsensä kanssa, s.o. kansa ryhmänä ja esivaltana, yksityisjäsenten eli alamaisten kanssa. Tämä suhde aiheuttaa koko keinoitekoisen valtiollisen toiminnan ja on yksin omansa saattamaan laillisiksi, järkeviksi ja vaarattomiksi sitoumuksia, jotka muuten olisivat järjettömiä, tyrannillisia ja mitä suurimpien väärinkäytösten alaisia.

Koska yksityiset kansalaiset ovat alamaisia ainoastaan esivallalle ja koska esivallan mahti ei ole muuta kuin yleistähtö, niin käsitämme miten kukin ihminen totellessaan esivaltaa itse teossa tottelee itseään ja miten yhteiskuntasopimuksen turvissa elävät ihmiset ovat vapaammat kuin luonnontilassa elävät.

Sittenkuin olemme itse ihmisiin nähden verranneet toisiinsa luonnontilan vapautta ja yhteiskunnallista vapautta, niin vertaamme omaisuuteen nähden omistusoikeutta esivaltiuteen ja yksityisomaisuutta valtion omaisuuteen. Jos esivallan auktoriteetti perustuu omistusoikeuteen, niin tulee esivallan kaikkein enimmin kunnioittaa juuri tätä oikeutta. Sen tulee sille olla loukkaamaton ja pyhä, niin kauan kuin se pysyy yksityisenä ja yksilöllisenä oikeutena; niin pian kuin se on katsottava yhteiseksi kaikille kansalaisille, se on yleistahdon alainen, ja tämä tahto saattaa kumota sen. Täten siis esivallalla ei ole mitään oikeutta koskea yksityisen eikä useampien omaisuuteen; mutta se saattaa lainmukaisesti anastaa kaikkien omaisuuden, kuten esim. tehtiin Spartassa Lykurgoksen aikana. Sitävastoin Solonin toimeenpanema velkojen vapautus oli laitton teko.

Koska ei mikään muu velvota alamaisia kuin yleistähtö, otamme selvälle miten tämä tahto ilmenee, mistä merkeistä se varmasti tunnetaan, mitä laki merkitsee ja mitkä ovat lain olennaiset tunnusmerkit. Tämä kysymys on vallan uusi: lain määrittäminen on vielä tekemättä.

Sinä hetkenä, kun kansa rupeaa yksityisinä tarkastamaan yhtä tai useampia jäseniään, se hajaantuu. Kokonaisuuden ja osan välille muodostuu suhde, joka jakaa sen kahteen eri olentoon, joista toinen on tuo osa ja toinen tuota osaa vailla oleva kokonaisuus. Mutta jotakin osaa vailla oleva kokonaisuus ei ole mikään kokonaisuus; niin kauan kuin tällainen suhde vallitsee, ei siis enää ole kokonaisuutta, vaan kaksi epäsuhtaista osaa. Kun päinvastoin koko kansa tekee päätöksiä koko kansan suhteen, se pitää silmällä ainoastaan itseään. Ja se suhde, joka silloin syntyy on kokonaisuuden suhde kokonaisuuteen, toiselta näkökannalta katsottuna ja ilman että kokonaisuus jakautuu. Silloin on se esine, jonka suhteen tehdään päätös, yleinen, ja päätöksen tehnyt tahto on niinkään yleinen. Tarkastamme onko olemassa muunlaista päätöksen tekoa, jota voisi sanoa laiksi.

Jollei esivalta voi puhua muun kuin lakien muodossa ja jos lailla ei koskaan voi olla muuta kuin yleinen esine, joka suhtautuu samanarvoisesti jokaiseen valtion jäseneseen, seuraa tästä, ettei esivallalla koskaan ole valtaa tehdä minkäänlaisia päätöksiä yksityisasiasta. Mutta koska kuitenkin on tärkeätä valtion säilymiselle, että yksityisasiainkin suhteen tehdään päätöksiä, tutkimme miten tämä voi käydä päinsä.

Esivallan teot voivat olla ainoastaan yleistahdon, lakien ilmauksia. Mutta tämän lisäksi tarvitaan vielä ratkaisevia toimenpiteitä, vallan tai hallinnon toimenpiteitä näiden samojen lakien täytäntöönpanoa varten, ja nämä toimenpiteet kohdistuvat aina yksityisasioihin. Niinpä se toimenpide, jonka muodossa esivalta määrää, että on valittava joku päämies tai johtaja, on laki, ja se toimenpide, jonka avulla tämä päämies lakia täyttämällä valitaan, on pelkkä hallinnollinen toimenpide.

Tässä ilmenee siis vielä kolmas näkökanta, jonka mukaan voi katsoa yhteydeksi ryhmittyneen kansan syntyneen: nimittäin kansa virkamiehinä, eli niiden lakien toimeenpanijoina, jotka se esivaltana on säätänyt.[188]

Tutkimme voiko kansa luopua esivaltaoikeudestaan, myöntääkseen sen yhdelle tai useammalle ihmiselle. Sillä koska vaalitoiminta ei ole laki ja koska kansa sitä harjoittaessaan ei ole esivaltana, ei saata käsittää, miten se siis voisi myöntää toiselle oikeutta, jota sillä ei ole.

Koska esivallan olennainen toiminta ilmenee yleistahdossa, ei myöskään saata käsittää miten yksityistähtö aina voisi olla sopusoinnussa yleistahdon kanssa. Päinvastoin tulee olettaa, että se usein on oleva sille vastainen; sillä yksityisetu tavoittelee aina etevämmyyttä, yleisetu taas yhdenveroisuutta. Ja jos keskinäinen sopusointu olisikin mahdollinen, niin yksistään se seikka, ettei tuo sopusointu olisi välttämätön eikä rikkomaton, riittäisi ehkäisemään esivallan oikeutta syntymästä.

Tulemme tutkimaan ovatko kansan päämiehet, minkänimisinä heidät valittaneenkin, rikkomatta

yhteiskuntasopimusta muuta kuin kansan virkamiehiä, joille se määrää tehtäväksi lakien toimeenpanon. Vielä otamme selville, eivätkö nämä johtavat henkilöt ole velkapäät tekemään tiliä virkatoimistaan ja eivätkö he itse ole niiden lakien alaiset, joiden noudattamista heidän tulee valvoa.

Ellei kansa siis voi luopua esivaltaoikeudestaan, voiko se ainakin joksikin aikaa luovuttaa sen? Ellei se voi valita itselleen hallitsijaa, niin voiko se valita itselleen edustajia? Tämä kysymys on tärkeä ja ansaitsee pohtimista.

Ellei kansalla voi olla esivaltaa eikä edustajia, tutkimme miten se itse voi säätää lakinsa; tuleeko sillä olla paljon lakeja ja tuleeko sen usein niitä muuttaa ja onko edullista, että suuri kansa on oma lainsäätäjänsä;

oliko Rooman kansa suuri kansa; onko hyvä, että on olemassa suuria kansoja.

Edellä mainituista huomautuksista seuraa, että valtiossa on väliasteinen valta alamaisten ja esivallan välillä; ja tämän vallan, joka on yhden tai useampien jäsenten muodostama, on hoitaminen julkista hallintoa, toimeenpaneminen lait ja ylläpitäminen yhteiskunnallista ja valtiollista vapautta.

Tämän vallan jäseniä sanotaan *virkamiehiksi* tai *kuninkaiksi*, s.o. hallinnon pitäjiksi. Jos tämän vallan edustajia tarkastetaan erityishenkilöinä, heitä sanotaan *ruhtinaiksi*, ja toimintansa puolesta *hallitukseksi*.

Jos otamme huomioon koko valtiomahdin toiminnan suhtautuvana itseensä, s.o. kokonaisuuden suhteen kokonaisuuteen eli esivallan suhteen valtioon, niin voimme verrata tätä suhdetta jatkuvan verrannon äärimäisiin lukuihin, jonka keskussuureena on hallitus. Hallitus vastaanottaa esivallalta ne määräykset, jotka se antaa kansalle; ja kun kaikki tasan punnitaan, on hallituksen aikaansaannos ja valta samalla tasalla kuin kansalaisten aikaansaannos ja valta, nämä kun ovat toiselta puolen alamaisia ja toiselta esivaltana. Ei saata muuttaa yhdenkään tämän verrannon jäsenen arvoa hajottamatta samalla verrantoa. Jos esivalta tahtoo hallita tai jos ruhtinas tahtoo säätää lakeja tai jos alamainen kieltäytyy tottelemasta, niin säännöllisiä oloja seuraa epäjärjestys, valtio hajoaa ja vajoaa hirmuvallaksi tai anarkiaksi.

Olettakaamme, että valtioon kuuluu kymmenen tuhatta kansalaista. Esivaltaa ei saata ajatella muuten kuin ryhmänä, yhteytenä; mutta kullakin yksityisellä kansalaisella on alamaisenä yksilöllinen ja riippumaton olemassaolonsa. Silloin siis esivalta suhtautuu alamaiseen kuten kymmenen tuhatta yhteen, s.o. kullakin valtion jäsenellä on ainoastaan yksi kymmentuhannes osa esivallan valtaa, vaikka hän itse on kokonaan sen alainen. Jos kansaan kuuluu sata tuhatta ihmistä, ei alamaisten tila muutu, mutta jokainen heistä on lakien koko vallan alainen, kun sitävastoin hänen äänensä on vähentynyt satatuhannes osaksi ja voi kymmenen kertaa vähemmin vaikuttaa lakien säätämiseen. Alamaisen suhde siis aina pysyy samana, mutta esivallan suhde kasvaa suhteellisesti kansalaisten lukuun nähden. Tästä seuraa, että kuta enemmän valtio kasvaa, sitä enemmän vapaus vähenee.

Kuta vähemmän siis yksityistahdot ovat sopusoinnussa yleistahdon kanssa, s.o. tavat lakien kanssa, sitä enemmän tulee ehkäisevän vallan kasvaa. Toiselta puolen taas, kuta suurempi valtio on, sitä enemmän yleistä valtaa se myöntää vallanpitäjille, sitä enemmän heillä on kiusauksia ja keinoja valtaansa väärin käyttää. Kuta enemmän siis hallituksella on valtaa pitää kansaa aisoissa, sitä suurempi valta pitää esivallalla puolestaan olla hillitäkseen hallitusta.

Tästä kaksinaisesta suhteesta seuraa, että esivallan, hallituksen ja kansan välinen jatkuva verranto ei ole mikään mielivaltainen käsite, vaan johdonmukainen seuraus valtion laadusta. Siitä seuraa vielä että, koska toinen äärimäisistä jäsenistä, nimittäin kansa, on arvoltaan muuttumaton, joka kerta kun kaksistettu suhde lisääntyy tai vähenee, yksinkertainen suhde puolestaan lisääntyy tai vähenee, mikä ei voi muuten tapahtua kuin että keskusluku yhtä usein muuttuu. Tästä voimme tehdä sen johtopäätöksen, ettei ole olemassa vaan yhdenlainen ja ainoa hallitusmuoto, vaan että täytyy olla yhtä monta eri hallitusmuotoa, kuin on erisuuruisia valtioita.

Jos jonkun kansan tavat sitä vähemmin ovat sopusoinnussa lakien kanssa, kuta lukuisampi kansa on, niin tutkimme eikö tästä jotenkin selvästi seuraa, että hallitus on sitä heikompi, kuta enemmän jäseniä siinä on.

Selvittääksemme tämän mielipiteen erotamme jokaisen virkamiehen persoonassa kolme olennaisesti erilaista tahtoa. Ensiksi: yksilön oman tahdon, joka tähtää yksinomaan hallitsijan etuun; tahdon, jota voi sanoa joukko-tahdoksi ja joka on yleinen hallitukseen nähden ja yksityinen valtioon nähden, jonka osa hallitus on; kolmanneksi: kansan tahdon eli esivallan tahdon, joka on yleinen sekä valtioon nähden, katsottuna kokonaisuudeksi, että hallitukseen nähden, katsottuna kokonaisuuden osaksi. Täydellisen lainsäädännön alalla yksityis- ja yksilöllistahdon tulee olla melkein mitätön, hallitukselle ominaisen joukkotahdon suuresti voimakkaampi, ja siis yleisen ja esivalta-tahdon kaikkien muiden tahtojen

ojennusnuora. Luonnonjärjestyksen mukaan päivästoin näiden eri tahtojen toiminta vilkastuu kuta enemmän ne keskittyvät. Yleistahto on aina heikoin; joukko-tahto on toisessa sijassa, ja yksityistahto kaikista muista etusijassa. Täten siis jokainen ensiksi on oma itsensä, sitten virkamies ja sitten vasta kansalainen. Tämä asteikko on vallan vastainen sille, jota yhteiskuntajärjestys vaatii.

Edellytetyämme tämän oletamme että hallitus olisi yhden ainoan henkilön käsissä. Silloin yksityistahto ja joukko-tahto olisivat täydelleen yhtyneet, ja jälkimäisellä tässä tapauksessa olisi suurin määrä voimakkuutta, mikä sillä voi olla. Koska tästä määrästä riippuu vallan käyttäminen, ja koska hallituksen ehdoton valta, ollen aina sama kuin kansan valta, ei vaihtelee, niin siitä seuraa, että toiminnaltaan tehoisin on se hallitus, joka on yhden ainoan henkilön käsissä.

Jos päivästoin oletamme hallituksen yhtyvän ylimpään valtaan, nimittäin, että hallitsija on esivalta ja kansalaiset virkamiehiä, silloin joukko-tahdolla, joka on täydelleen sekaantunut yleistahtoon, ei ole enempää vaikuttavaisuutta kuin tällä ja se myöntää yksityistahdolle koko sen vallan. Täten siis hallitus, joskohta sillä yhä vielä tällöinkin on sama ehdoton valta, kuitenkin on mitä vähimmäisessä määrin toimivana.

Nämä johtopäätökset ovat kieltämättömiä, ja vielä toiset mietteet ovat omansa niitä vahvistamaan. Saattaa siis esim. huomata, että virkamiehet joukkoyhteydessään harjottavat paljon laajempaa toimintaa kuin kansalainen omassa piirissään, ja sentähden yksityistahdolla edellisessä on paljon enemmän vaikutusvaltaa. Sillä jokaisella virkamiehellä on melkein aina joku erityinen hallinnollinen tehtävä, kun sitävastoin kukin kansalainen, erityisyksilönä, ei ole osallinen mistään esivaltaistehtävästä. Muuten valtion laajetessa sen todellinen valta kasvaa, vaikka se ei kasva suhteellisesti laajuuteensa. Mutta kun valtio pysyy samana, ei hallitus saavuta suurempaa valtaa, vaikka virkamiehistö kasvaa, sillä onhan hallitus valtion vallanpitäjä, ja onhan tämä valta aina samanlainen. Sentähden hallituksen toiminta tämän suurilukuisuuden tähden vähenee, ilman että sen valta voisi lisääntyä.

Huomautamme, että hallitus heikkenee mikäli virkamiesten luku kasvaa, niin tulee siis kansan lisääntyessä kurissapitävän vallan enetä. Tästä teemme sen johtopäätöksen, että virkamiesten suhteen hallitukseen tulee olla päivästoinen kuin alamaisten suhteen hallitsijaan, s.o. kuta enemmän valtio kasvaa, sitä suuremmissa määrin hallituksen tulee keskittyä siten, että esimiesten luku vähenee suhteellisesti kansan lisääntymiseen.

Antaaksemme näille eri muodoille määrätty nimet, huomautamme ensiksi, että hallitsija voi uskoa hallituksen koko kansalle tai ainakin suurimmalle osalle kansaa siten, että on olemassa enemmän kansalaisia, jotka ovat virkamiehiä, kuin on yksinkertaisia yksityisiä. Tällaiselle hallitusmuodolle annetaan nimi kansanvalta.

Hallitsija voi myöskin uskoa hallituksen ainoastaan muutamien käsiin, niin että on enemmän yksinkertaisia kansalaisia kuin virkamiehiä, ja tällaista hallitusmuotoa sanotaan ylimysvallaksi.

Viimein hallitsija saattaa uskoa koko hallituksen yhden ainoan virkamiehen käsiin. Tämä kolmas muoto on yleisin, ja sitä sanotaan yksin- tai kuningasvallaksi.

Huomautamme, että kaikki nämä hallitusmuodot, varsinkin kaksi edellistä, saattavat alaltaan laajeta tai supistua ja että niiden äärirajat saattavat laajeta hyvinkin avaroiksi. Kansanvalta näet voi käsittää koko kansan tai supistua ainoastaan puoleen. Ylimysvalta vuorostaan saattaa puolesta kansan lukumäärästä rajattomasti supistua ja lopulta tyytyä mitä pienimpään lukumäärään. Kuningasvaltakin joskus sallii jakoa, joko isän ja pojan tai kahden veljen välillä tai vielä toisinkin. Spartassa oli aina kaksi kuningasta, ja Rooman valtakunnassa nähtiin samanaikaisesti kahdeksan keisaria, ilman että valtakunta siltä oli jaettu. On olemassa yksi kohta, jossa jokainen hallitusmuoto sekaantuu seuraavaan hallitusmuotoon. Ja huolimatta mainitusta kolmesta ominaisesta hallitusmuodosta saattaa hallitus itse teossa pukeutua yhtä moneen muotoon kuin valtiossa on kansalaisia.

Lisäksi jokainen näistä hallitusmuodoista erityisessä suhteessa saattaa jakautua eri alaosiin, joista toista hallitaan toisella, toista toisella tavalla, ja näistä kolmen päämuodon eri yhdistelmistä saattaa syntyä koko joukko sekamuotoja, joista kukin saattaa monistua yksinkertaisten muotojen kautta.

Kaikkina aikoina on paljon väitelty siitä, mikä on paras hallitusmuoto, eikä ole otettu huomioon, että jokainen hallitusmuoto erityisissä tapauksissa on paras, toisissa taas huonoin. Koska nyt eri valtioissa virkamiesten lukumäärän[189] suhteen tulee olla päivästoinen kansalaisten lukumäärälle, niin me puolestamme teemme sen johtopäätöksen, että kansanvaltainen hallitus yleensä sopii pienille, ylimysvaltainen hallitus keskinkertaisen suurille ja yksinvalta suurille valtioille.

Näiden tutkistelujen johdolla saavutamme tiedon siitä, mitkä ovat kansalaisten velvollisuudet ja oikeudet ja voiko niitä toisistaan erottaa. Lisäksi saamme selville, mikä isänmaa on, mikä on sille olennaista ja mistä kukin saattaa tuntea, onko hänellä isänmaa vai ei.

Täten tarkastettuaamme jokaista yhteiskuntamuotoa erikseen tulemme niitä vertaamaan toisiinsa huomataksemme niiden eri keskinäiset suhteet. Näemme, miten toiset ovat suuria, toiset pieniä, toiset voimakkaita, toiset heikkoja; miten toiset hätyyttävät, loukkaavat ja havittelevat toisia ja miten ne tässä alituisessa vuorovaikutuksessaan aiheuttavat enemmän onnettomuutta ja riistävät hengen useammalta ihmiseltä, kuin jos ne kaikki olisivat säilyttäneet alkuperäisen vapautensa. Tulemme tutkimaan, eikö yhteiskuntalaitoksessa ole tehty liian paljon tai liian vähän; lisäksi, eivätkö eri yksilöt, jotka ovat riippuvaiset laeista ja ihmisistä, kun sitävastoin yhteiskuntaliitot elävät keskinäisessä luonnollisessa riippuvaisuudessa, joudu alttiiksi näiden kahden eri tilan vaikutuksille, omaamatta niiden tuottamia etuja, ja eikö kenties olisi parempi, ettei maailmassa olisi mitään yhteiskuntalaitosta, kuin että siinä niitä on useampia, ja eikö juuri tämä sekatila, joka häälly kahtaalle, turvaamatta kumpaakaan, ole se *per quem neutrum licet, nec tanquam in bello paratum esse, nec tanquam in pace securum?*[190] Eikö juuri tuo osittainen ja epätäydellinen yhtyminen aiheuta tyranniutta ja sotaa? Ja eivätkö tyrannius ja sota ole ihmiskunnan suurimpia vitsauksia?

Tutkimme vielä niitä parannuskeinoja, joita on keksitty näiden epäkohtien poistamiseksi, kuten liittokuntia, jotka, jättäen kullekin valtiolle sisäisen hallintonsa ohjat, asestavat sen jokaista ulkonaista väärää hyökkäystä vastaan. Tutkimme miten voi perustaa hyvän liittokunnan, mikä voi tehdä sen pysyväksi ja mitenkä laajalle voi ulotuttaa liittokunnan oikeuden vahingoittamatta esivallan oikeutta.

Apotti Saint-Pierre oli ehdottanut, että kaikki Euroopan valtiot muodostaisivat liittokunnan ylläpitääkseen keskenään alituista rauhaa. Olisikohan todella mahdollista perustaa sellainen liittokunta? Ja jos oletamme sen jo perustetuksi, niin tokkohan se voisi olla pysyvää laatua?[191] Nämä tutkistelut johtavat meidät suorastaan kaikkiin yleisoikeutta koskeviin kysymyksiin, jotka ovat omansa lopullisesti valaisemaan valtio-oikeutta.

Lopuksi tarkastamme mitkä ovat sota-oikeuden varsinaiset perusteet ja tutkimme miksi Grotius ja muut ovat esittäneet ainoastaan väärä perusteita.

Minua ei ihmetyttäisi, jos keskellä kaikkia tutkisteluja minun Émile, jolla on oikea arvostelukyky, keskeyttäisi minut sanoen: "Luulisi, että kyhäämme kokoon rakennuksemme puusta emmekä ihmisistä, niin sääntillisesti sovitamme joka osasen paikoilleen!" "Tämä on totta, ystäväni, mutta ajattelehan, ettei oikeus taivu ihmisten intohimojen mukaan ja että meidän ensimmäinen tehtävämme oli asettaa valtio-oikeuden oikeat perusteet. Nyt, kun perustamme on laskettu, voit tarkastaa mitä ihmiset sille ovat rakentaneet, ja saatpa nähdä kauniita asioita!"

Nyt annan hänen lukea "Télémaque" kirjan ja hengissä seurata tätä sankaria hänen retkelleen. Siirrymme onnelliseen Salentumiin ja hyvän Idomeneuksen luo, joka onnettomuuksistaan viisastui. Jatkaessamme tietämme kohtaamme monta Protesilausta, mutta emme ainoatakaan Filoklesta. Adrastos, daunialaisten kuningas, lienee hänkin löydettävissä. Mutta antakaamme lukijoiden mielikuvituksessaan seurata matkojamme tai tehdä ne meidän asemestamme "Télémaque" kirja kädessä, älkäämme heille tarjotko ikävystyttävää tehtävää, jota tekijäkin välttää tai johon ryhtyy ainoastaan vastenmielisesti.

Muuten, koska Émile ei ole kuningas enkä minä jumala, emme ollenkaan ole huolissamme siitä, ettemme voi jäljitellä Telemakhosta ja Mentoria tekemällä ihmisille sellaista hyvää kuin he. Eipä näet kukaan paremmin kuin me oivalla pysyä asemassaan, eikä kukaan vähemmin kuin me pyri lentämään korkeammalle kuin minne siivet kantavat. Tiedämme, että sama tehtävä on annettu kaikille ihmisille ja että jokainen, joka koko sydämeästään rakastaa hyvää, ja joka sitä voimiensa mukaan harjoittaa, on sen toteuttanut. Tiedämme, että Telemakhos ja Mentor ovat mielikuvituksen luomia. Émile ei matkustele joutilaana, ja hän tekee enemmän hyvää kuin jos olisi ruhtinas. Vaikka olisimme kuninkaita, emme tekisi enempää hyvää. Jos olisimme kuninkaita ja samalla hyväntekeviä, aiheuttaisimme tietämättämme tuhansia todellisia kärsimyksiä yhtä ainoata näennäistä hyvää tekoa toteuttaessamme. Jos olisimme kuninkaita ja viisaita, olisi ensimmäinen hyvä työ, jonka tahtoisimme tehdä, se, että luopuisimme kuninkuudestamme ja palaisimme siihen säätyyn, jossa nyt elämme.

Olen maininnut mikä saattaa matkat ihmisille hyödyttömiksi. Seikka, joka saattaa ne vielä hyödyttömämmiksi nuorisolle on se tapa, jolla annetaan heidän noita matkoja tehdä. Kasvattajat, jotka ovat halukkaammat huvittelemaan itseään kuin hankkimaan oppilaalleen kehittävää opetusta, vievät oppilastaan kaupungista kaupunkiin, linnasta linnaan, piiristä piiriin. Tai jos kasvattajat ovat oppineita tai kirjailijoita, panevat he oppilaansa kuluttamaan aikansa kirjastoissa, muinaiskalujen tutkijain luona, muinaisten muistomerkkien esille kaivamiseen tai vanhojen kaiverrettujen kirjoitusten kopioimiseen. Joka maassa he kiinnittävät huomionsa johonkin toiseen vuosisataan; tämä on samaa kuin jos tutkisivat toisen maan oloja. Kun he sitten suurilla kuluilla ovat kulkeneet halki Euroopan, oltuaan joko kevytmielisyyden tai ikävän uhreina, he palaavat ilman että ovat oppineet mitään, mikä voi heitä hyödyttää. Kaikki pääkaupungit ovat toistensa kaltaiset, kaikki tavat niissä sekaantuvat; niihin ei pidä mennä kansoja tutkimaan. Pariisi ja Lontoo ovat minun silmissäni sama kaupunki. Niiden asukkailla

tosin on muutamia erilaisia ennakkoluuloja, mutta kummallakin niitä on yhtä paljon, ja kaikki heidän käytännölliset periaatteensa ovat samat. Tiedetään minkälaisen ihmisten tulee kokoontua hoveihin. Tiedetään millaisia tapoja liian tiheä ihmispaljous ja varallisuuden epätasaisuus välttämättömästi kaikkialla matkaansaa. Heti kun minulle puhutaan kaupungista, jossa on kaksisataa tuhatta sielua, tiedän edeltäpäin, miten siinä eletään. Sitä, minkä voisin tietää lisää näistä paikkakunnista, ei maksa vaivaa lähteä oppimaan.

Kaukaisissa maakunnissa, missä on vähemmän liikettä ja kauppaa, missä ulkomaalaiset matkustavat vähemmän, joiden asukkaat vähemmän muuttavat asuntoa ja joiden varallisuus ja asema vähemmän vaihtelee, tulee tutkia kansan luonnetta ja tapoja. Tutustukaa ohimennen pääkaupunkiin, mutta siirtykää siitä kauas tutkimaan itse maata. Oikeat ranskalaiset eivät asu Pariisissa, vaan Tourainessa; englantilaiset ovat suuremmissa määrin englantilaisia Merciaassa kuin Lontoossa, ja espanjalaiset enemmän espanjalaisia Galiciassa kuin Madridissa. Ainoastaan näin etäisissä osissa maata kansassa ilmenee sen oikea luonne ja se osottautuu sellaiseksi, kuin se vapaana sekoituksesta on. Siellä hallituksen hyvät ja huonot vaikutukset paremmin tulevat näkyviin, samoin kuin pitemmän säteen päässä olevan kaaren mittaus on tarkempi.

Tapojen välttämätön suhde hallitukseen on niin hyvin esitetty teoksessa "Lakien henki" (l'Esprit des loix),[192] ettei saata näiden suhteiden tutkimista varten suosittaa mitään parempaa kuin tätä teosta. Yleensä on olemassa kaksi helppoa ja yksinkertaista sääntöä, joiden johdolla saattaa arvostella hallitusten suhteellista kelvollisuutta. Toinen niistä on väkiluku. Jokaisessa maassa, missä väkiluku vähenee, valtio lähestyy perikatoaan, ja siinä maassa, jossa asukasluku enimmin kasvaa, olkoonpa se sitten vaikka kaikkein köyhin, on ehdottomasti kaikkein paras hallitus.

Mutta jotta näin olisi laita, tulee väkilukuisuuden olla luonnollinen seuraus hallituksesta ja tavoista. Sillä jos se aiheutuisi siirtokunnista tai muista teennäisistä ja ohimenevistä keinoista, niin juuri nämä apukeinot todistaisivat epäkohdan olemassaoloa. Kun Augustus sääsi lakeja naimattomuutta vastaan, niin nämä lait jo todistivat Rooman vallan rappiotilaa. Hallituksen oivallisuuden tulee itsestään johtaa kansalaisia avioliittoja solmimaan, mutta lait eivät saa heitä siihen pakottaa. Tässä ei voi ottaa lukuun sitä, mikä tehdään pakosta, sillä sellaista lakia, joka vastustaa olevia oloja, saattaa kiertää ja se muuttuu täten tehottomaksi, vaan meidän tulee tutkia sitä, mitä tehdään tapojen vaikutuksesta ja hallituksen luonnollista suuntaa noudattamalla; ainoastaan näistä vaikutteista johtuvat pysyvät tulokset. Tuon kelpo apotti de Saint-Pierren poliittiset mielipiteet olivat sellaiset, että hän aina haki pientä parannuskeinoa kullekin yksityiselle epäkohdalle, sen sijaan että olisi etsinyt niiden kaikkien yhteisen lähteen ja että olisi käsittänyt niitä voitavan poistaa ainoastaan kaikki yhdellä haavaa. Ei ole tehokasta parannella erikseen kutakin mätähaavaa, joka näyttäytyy sairaan ruumiissa, vaan tulee puhdistaa koko veri, joka ne kaikki synnyttää. Kerrotaan, että Englannissa jaetaan palkintoja maanviljelyksen kohottamista varten; tämä riittää minulle todistamaan, ettei maanviljelys siellä enää kauan ole oleva kukoistavalla kannalla.

Toisen todisteen hallituksen ja lakien suhteellisesta kelvollisuudesta tarjoaa niinikään asukasluku, mutta toisella tavoin, nimittäin ei sen runsaus, vaan sen sijoittuminen. Kaksi valtiota, jotka ovat yhtä suuret ja joilla on sama asukasluku, saattavat mahtavuuteensa nähden olla hyvin erilaiset; ja voimakkaampi niistä on aina se, jonka asukkaat ovat tasaisemmin jakautuneet yli koko valtakunnan alueen. Se niistä, jolla ei ole yhtä suuria kaupunkeja kuin toisella, ja joka siis on vähemmän loistokas, on aina voittava sodassa toisen. Suuret kaupungit näet uuvuttavat valtion ja aiheuttavat sen heikkouden. Niiden tuottama rikkaus on vaan näennäinen ja pettävä; tosin on paljon rahoja, mutta vähän todellista varallisuutta. Väitetään, että Pariisin kaupunki on Ranskan kuninkaalle kokonaisen maakunnan arvoinen; minä puolestani luulen, että se hänelle maksaa useamman maakunnan, että maakunnat useammassa kuin yhdessä suhteessa ylläpitävät Pariisia ja että suurin osa maakuntien tuloista tulvii tähän kaupunkiin, jääden siihen, koskaan joutumatta kansan ja kuninkaan huostaan. On käsittämätöntä, ettei kukaan tällä vuosisadalla, jolloin laskutaito on niin kehittynyt, saata huomata, että Ranska olisi paljon mahtavampi, jos Pariisi häviäisi. Ei siinä kyllin, ettei epätasaisesti jakautunut asutus ole edullinen valtiolle, se on lisäksi vahingollisempi kuin itse asukasluvun väheneminen, jälkimäinen kun näet tuloksena tuottaa nollan, kun sitä vastoin epäsuhtaisesti jakautunut asutus matkaansaa negatiivisen tuloksen. Kun kuulen ranskalaisen ja englantilaisen, vallan ylpeinä pääkaupunkiansa suuruudesta, keskenään väittelevän kummassa, Pariisissa vai Lontoossa, on enemmän asukkaita, niin tämä minusta on samaa kuin jos väittelisivät siitä, kummalla näistä kahdesta kansasta on huonompi hallitus.

Tutkikaa kansaa ulkopuolella sen kaupunkeja, ainoastaan siten opitte sitä tuntemaan. Ei hyödytä mitään nähdä hallituksen näennäistä muotoa, jota koristavat hallinnon ulkonainen komeus ja virkamiesten kuluneet puhuvat, ellei samalla tutki tuon hallituksen luonnetta, mikäli se vaikuttaa kansaan, ja ellei tee tätä joka hallinnon asteella. Koska muodon erilaisuus pohjaltaan jakautuneena käsittää eri asteet, oppii tuntemaan tämän erilaisuuden ainoastaan perehtymällä kaikkiin noihin eri asteisiin. Niinpä toisessa maassa oppii tuntemaan hallituksen hengen alempien virkamiesten

menettelystä; toisessa maassa taas on tärkeätä nähdä miten kansan eduskunnan jäsenet valitaan, voidakseen päättää onko totta, että kansa on vapaa. Missä maassa tahansa on mahdotonta tuntea hallitusta, jos ainoastaan on nähnyt kaupungit, sillä kansan henki ei koskaan ole sama kaupungeissa kuin maalla. Maaseutu onkin maan olennainen osa, ja maaseudun asukkaat muodostavat varsinaisen kansan.

Tämä tapa tutkia eri kansoja syrjäisissä maakunnissa ja heidän alkuperäisten lahjojensa yksinkertaisuudessa vie yleiseen kokemukseen, joka on sangen edullinen minun mielilauseelleni ja hyvin lohduttava ihmissydämelle. Tämä kokemus on se, että kaikki kansat tällä tavoin tarkastettuina näyttävät olevan paljon suurempiarvoiset. Kuta enemmän he lähestyvät luontoa, sitä enemmän hyvyys on vallalla heidän luonteessaan. Ainoastaan sulkeutumalla kaupunkeihin ja joutumalla sivistyksen vaikutuksen alaisiksi he turmeltuvat ja muuttavat muutamat vikansa, jotka johtuvat enemmän sivistyksen puutteesta kuin häijyydestä, paheiksi, mitkä puusta katsoen ovat miellyttäviä, mutta itse teossa ovat varsin turmiollisia.

Tämä kokemus opettaa, että siihen matkustustapaan, jota minä ehdotan, yhtyy uusi etu. Koska nuoret henkilöt oleskelevat ainoastaan vähän aikaa suurissa kaupungeissa, joissa vallitsee kauhea turmelus, niin ovat he vähemmän alttiina sille, ja he säilyttävät, seurustellen yksinkertaisempien ihmisten kanssa ja pienemmissä piireissä, varmemman arvostelukyvyn, terveemmän maun ja kunniallisemmat tavat. Mutta muuten ei Émilien suhteen tarvitse pelätä tuota tarttumaa; hänellä näet on kaikki mikä tarvitaan sen välttämiseksi. Kaikista varokeinoista, joihin tätä varten olen ryhtynyt, pidän suuriarvoisena rakkaudentunnetta, joka hänellä on sydämessään.

Eipä enää tiedetä mitä todellinen rakkaus voi vaikuttaa nuorten henkilöiden pyyteisiin, koska heidän kasvattajansa eivät sitä tunne sen enempää ja sentähden vierottavat kasvattinsa siitä. Kuitenkin tulee nuoren miehen osata rakastaa, muuten hän viettää irstasta elämää. On tosin helppoa tässä suhteessa pettyä ulkokuoren suhteen. Minulle mainitaan tuhansia nuoria miehiä, jotka tuntematta rakkautta elävät hyvin siveästi. Mutta mainittakoon minulle yksikin aikamies, todellinen varttunut mies, joka voisi väittää viettäneensä kokonaan siveään nuoruudenajan ja joka todella on uskottava. Kaikkien hyveiden ja velvollisuuksien suhteen koetetaan vaan ylläpitää ulkonaista todennäköisyyttä. Minä taas etsin todellisesti olevaista ja olisin pahan erehdyksen pauloissa, jos sitä voisi saavuttaa muilla keinoin kuin minun ehdottamillani.

Ajatus herättää Émilien sydämessä lemmentunteita ennenkuin hän lähtee matkoille, ei ole minusta lähtenyt. Seuraava tapaus on sen minussa aiheuttanut.

Olin kerran Venetsiassa tervehtimässä erään nuoren englantilaisen kasvattajaa. Oli talvi ja me istuimme kaminutulen ääressä. Silloin tuo kasvattaja saa kirjeitä postista. Hän lukee ne ja lukee sitten yhden niistä ääneen oppilaalleen. Se oli kirjoitettu englanniksi; minä en siitä ymmärtänyt mitään. Mutta kirjettä luettaessa näin miten nuori mies repi rikki hyvin sievät pitsikalvosimensa ja miten hän viskasi ne tuleen niin hiljaa kuin suinkin, jotta ei sitä olisi huomattu. Tämä oikullisuus minua hämmästytti ja katsoin häntä silmiin odottaen niissä näkeväni mielenliikutusta. Mutta joskohta intohimojen ulkonaiset merkit ovat jotenkin samat kaikilla ihmisillä, on tässä suhteessa eri kansoilla eroavaisuuksia, joiden suhteen helposti voi erehtyä. Eri kansoilla on eri ilmeet kasvoissa, samoinkuin heillä on eri kielensäkin. Odotan kirjeen lukemisen loppua; sitten osotan kasvattajalle hänen oppilaansa paljaita ranteita, joita hän kuitenkin peitti niin hyvin kuin suinkin saattoi, ja sanoin: mitähän tuo merkitsee?

Kasvattaja huomasi mikä oli tapahtunut, purskahti nauruun, syleili oppilastaan tyytyväisen näköisenä, ja oppilaansa suostumuksella hän antoi minulle toivomani selyksen.

"Ne kalvosimet", sanoi hän, "jotka herra John juuri on repinyt rikki, ovat erään tämän kaupungin naisen hänelle äsken antama lahja. Nyt on teidän tarpeellinen tietää, että herra John kotimaassaan on kihloissa nuoren neitosen kanssa, jota hän suuresti rakastaa ja joka todella ansaitsee, että häntä suuresti rakastetaan. Tämä kirje on tuon hänen morsiamensa äidin kirjoittama, ja minä käänän teille siitä paikan, joka aiheutti näkemänne hävitystyön."

"Luci ei ollenkaan hellitä niitä kalvosimia, joita valmistaa herra Johnille. Neiti Betty Roldham tuli eilen viettämään iltapäivää hänen parissaan ja tahtoi kaikin mokomin olla avullisena Lucin työssä. Kun sain kuulla, että Luci tänään oli noussut tavallista aikaisemmin, tahdoin tietää mitä hän teki, ja näin hänen purkavan kaiken sen, minkä neiti Betti eilen oli tehnyt. Hän ei tahdo, että hänen lahjassaan olisi ainoatakaan rihmaa, joka olisi toisen käden punoma."

Herra John meni hetkisen kuluttua toiseen huoneeseen toisia kalvosimia noutamaan, ja minä sanoin hänen kasvattajalleen: "Teillä on oppilas, jolla on oivallinen luonne. Mutta puhukaapa minulle totta. Eikö neiti Lucin äidin kirje ole keinotekoinen? Eikö se ole teidän keksimänne juoni sitä naista kohtaan, joka on lahjoittanut oppilaanne repimät kalvosimet?" "Ei suinkaan", sanoi hän, "asia on aivan tosi; minä

en ole saattanut huolenpitoani niin keinotekoiseksi; se on ollut yksinkertainen ja täynnä intoa, ja Jumala on siunannut työni."

Tämän nuoren englantilaisen luonteenpiirre ei ole haihtunut muististani. Täytyihän sen tehdä vaikutuksensa sellaiseen haaveilijaan kuin minä.

Mutta onpa aika lopettaa. Saattakaamme herra John jälleen neiti Lucin luo, s.o. Émile Sophiensa luo. Émile on hänelle tuova aivan yhtä hellän sydämen kuin lähtiessään, mutta valistuneemman hengen, ja maahansa on hän palaava suurempaa hyötyä tuottavana, sillä hän on oppinut tuntemaan eri hallitukset kaikkien heidän paheidensa puolesta ja eri kansat kaikilta heidän hyveiltään. Olenpa pitänyt huolta siitä, että Émile kussakin maassa on liittynyt johonkin ansiokkaaseen mieheen kestiystävyyden siteillä muinaiskansojen tapaan, ja olen oleva varsin tyytyväinen, jos hän ylläpitää näitä tuttavuuksia ahkeran kirjeenvaihdon muodossa. Lukuunottamatta sitä, että saattaa olla hyödyllistä ja että aina on hauskaa vaihtaa ajatuksia kaukaisissa maissa asuvien henkilöiden kanssa, tarjoaa tällainen kirjeenvaihto oivallisen varokeinon kansallisten ennakkoluulojen valtaa vastaan, ne kun koko elämänajan meitä ahdistavat ja lopulta panevat meidät pauloihinsa. Ei mikään ole enemmän omansa riistämään noilta ennakkoluuloilta niiden valtaa kuin tuollainen epätsekäs ajatusten vaihto järkevien henkilöiden kanssa, joita kunnioitamme ja joilla ei ole noita meidän ennakkoluulojamme, vaan jotka niitä haihduttavat omilla ennakkoluuloillaan, antaen meille lakkaamatta tilaisuuden asettamaan niitä toisilleen vastakohdiksi ja siten vapautumaan niistä kaikista. On suuri ero vaihtaako ajatuksia ulkomaalaisten kanssa heidän ollessaan meidän maassamme vai sitten, kun he ovat palanneet omaan maahansa. Edellisessä tapauksessa he ovat aina hienotunteiset sitä maata kohtaan, jossa oleskelevat, ja tämä hienotunteisuus saattaa heidät peittelemään oikeata ajatustaan siitä tai saattaa ainakin heidän ajatuksensa siitä suosiollisemmaksi, niin kauan kuin siinä oleskelevat. Palattuaan kotimaahansa heidän ajatuksensa suosiollisuus vähenee, ja siitä seuraa, että heidän arvostelunsa on oikea. Näkisin kernaasti, että ulkomaalainen, jonka mielipidettä kotimaani suhteen kysyn, olisi käynyt maassani: mutta hänen mielipidettään kysyisin vasta silloin, kun hän olisi palannut omaan maahansa.

* * * * *

Kulutettuamme melkein kaksi vuotta matkustelemalla muutamissa Euroopan suurissa valtakunnissa mutta paljoa useammassa pikkuvaltakunnissa, opittuamme kaksi tai kolme pääkieltä ja sitten kuin olemme nähneet sen, mikä on todella mieltäkiinnittävää luonnonhistorian, hallituksen, taiteiden ja ihmistuntemuksen alalla, niin Émile kärsimättömyyden riuduttamana huomauttaa minulle, että matkustelemisemme loppu on edessä. Silloin sanon hänelle. No hyvä, ystäväni, muistanet kaiketi mikä on ollut matkojemme päätarkoitus; olet nähnyt paljon ja tehnyt huomioita. Mikä nyt siis on huomioidesi lopullinen tulos? Minkä päätöksen aiot tehdä? Jos metodini on oikea, hän on vastaava minulle jotenkin seuraavaan tapaan:

"Minkäkö päätöksen aion tehdä? Sen päätöksen, että pysyn sellaisena, joksi te olette minut tehnyt ja etten vapaaehtoisesti lisää mitään muita kahleita niihin, jotka luonto ja lait minulle asettavat. Kuta enemmän tutkin ihmisten tekoja heidän laitoksissaan, sitä selvemmin huomaan, että he, kuta enemmän ponnistelevat tullakseen vapaiksi, sitä enemmän orjuuttavat itsensä ja että he hukkaavat vapautensakin turhaan ponnistellessaan sitä turvataksaan. Jotta heidän ei olisi pakko väistyä olioiden tulvan edestä, he sitovat itsensä tuhansiin velvotuksiin. Kun he sitten tahtovat astua vaan askeleenkin, he eivät voi, ja ovat ihmeissään siitä, että kaikki heitä pidättää. Minusta tuntuu siltä kuin tullakseen vapaaksi ei olisi tekeminen mitään; riittää ettei tahdo lakata olemasta vapaa. Te, opettajani, olette tehnyt minut vapaaksi, opettamalla minua mukautumaan välttämättömyyteen. Kohotkoon se eteeni milloin hyvänsä; olen vastustamatta antava sen temmata itseni mukaansa, minä en kiinny mihinkään, mikä voisi minua pidättää. Olen matkoillamme koettanut löytää jotakin syrjäistä paikkaa, missä voisin olla ehdottomasti oma itseni. Mutta missä maailman kulmassa voisikaan ihmisten parissa eläen olla riippumaton heidän intohimoistaan? Kun kaikkea tätä tarkoin punnitsin, huomasin että itse tämä toivomukseni oli ristiriitainen. Sillä vaikka en kiintyisi mihinkään muuhun, niin olisin ainakin kiintynyt siihen turpeeseen, jolle asettuisin asumaan. Elämäni olisi liittynyt tähän maaperään, samoin kuin metsänneitojen elämä oli liittynyt puihin. Olen saanut sen vakaumuksen, että, koska hallitseminen ja vapaus ovat kaksi yhteensopimatonta käsitettä, en voisi olla mökin valtias lakkaamatta olemasta oma valtiaani."

Hoc erat in votis modus agri non ita magnus.[193]

"Muistan, että minun omaisuuteni oli ponniskelumme esineenä. Te todistitte minulle hyvin vakuuttavasti etten samalla voisi säilyttää omaisuuttani ja vapauttani. Mutta kun tahdoitte, että minun samalla piti olla vapaa ja ilman tarpeita, vaaditte kahta seikkaa, joita ei voi toisiinsa yhdistää, sillä en saata vapautua ihmisten riippuvaisuudesta muuten kuin astumalla luonnon riippuvaisuuteen. Miten olen siis menettelevä sen omaisuuden suhteen, jonka vanhempani ovat jättäneet minulle perinnöksi? Kaikkein ensiksi olen tekevä itseni siitä riippumattomaksi. Olen irrottava kaikki ne siteet, jotka minua siihen kiinnittävät. Jos se minulle jätetään, on se huostassani; jos se minulta riistetään, ei minua siltä

syöstä turmioon. En ole vaivaava itseäni koettamalla sitä pysytellä, vaan olen pysyvä järkähtämättä alallani. Olin rikas tai köyhä, pysyn joka tapauksessa vapaana. En ole oleva vapaa ainoastaan jossakin erityisessä maassa tai erityisellä seudulla, olen vapaa kaikkialla maan päällä. Minusta ovat kaikki yleisen mielipiteen kahleet katkotut, minä en tunne muita kuin välttämättömyyden kahleita. Olen syntymästäni alkaen oppinut niitä kantamaan ja olen niitä kantava kuolooni asti, sillä olen ihminen. Ja miksi en voisi niitä kantaa, kun olen vapaa, koska niitä täytyisi kantaa orjanakin, jopa päällepäätteeksi orjankin kahleita?"

"Mitä merkitsee asemani maan päällä! Mitä merkitsee se, missä oleskelen! Kaikkialla, missä on ihmisiä, olen veljieni luona; kaikkialla, missä heitä ei ole, olen yksin. Niin kauan kuin voin pysyä riippumattomana ja rikkaana, on minulla varoja, joilla voin elää, ja olenkin elävä. Jos menetän omaisuuteni, olen luopuva siitä surematta; onhan minulla käsivarret tehdäkseeni työtä, ja olen elävä kätteni työstä. Jos käsivarteni kieltävät minulta palveluksensa, olen elävä, jos joku minut elättää, mutta olen kuoleva, jos minut hylätään. Olenpa kuoleva, vaikka ei minua hylättäisikään, sillä kuolema ei ole mikään köyhyyden aiheuttama paha, vaan on luonnonlaki. Tulloon kuolo milloin hyvänsä, niin olen uhmaten sitä kohtaava; se ei koskaan ole yllättävä minua keskellä valmistuksia elämää varten, eikä koskaan ole tekevä tyhjäksi edellistä elämääni."

"Tämä, isäni, on tekemäni päätös. Jos olisin vailla intohimoja, olisin, niin ihminen kuin olenkin, riippumaton kuin Jumala, koska minun, tahtoessani ainoastaan olevaista, ei koskaan tarvitsisi taistella kohtaloa vastaan. Minulla ei ainakaan ole muuta kuin yhdet kahleet, ja ne ovat ainoat, joita koskaan tulen kantamaan, ja tämä on ylpeyteni. Tulkaa siis, antakaa minulle Sophie, ja minä olen vapaa."

"Rakas Émile, olen hyvin iloinen kuullessani sinun puhuvan miehen tavoin ja huomattessani, että sinulla on sydämessäsi miehen tunteet. Tuo ylenmääräinen epäitsekkyys on mielestäni varsin hyväksyttävä sinun ikäisessäsi. Se on vähenevä kun saat lapsia, ja silloin olet oleva juuri sellainen kuin hyvän perheenisän ja viisaan miehen tulee olla. Ja ennenkuin lähdit matkoillesi tiesin minkä vaikutuksen ne sinuun olivat tekevät. Tiesin, että sinä, läheltä tarkastettuasi meidän laitoksiamme, olisit kaukana siitä, että niille omistaisit sitä luottamusta, jota ne eivät ansaitse. Turhaan pyrimme vapauteen lakien suojassa. Lakien! Missähän niitä oikeastaan on ja missä niitä noudatetaan? Olethan kaikkialla huomannut niiden varjossa vallitsevan pelkän yksityisedun ja ihmisten intohimojen. Mutta luonnon ja järjestyksen iäiset lait ovat olemassa. Ne korvaavat viisaalle säädetyin lain. Omatunto ja järki ovat kirjoittaneet ne hänen sydämeensä. Noihin lakeihin hänen tulee alistua ollakseen vapaa, eikä kukaan muu ole orja kuin se, joka tekee paha, sillä hän sen tekee aina vasten tahtoaan. Vapaus ei piile missään hallitusmuodossa, se piilee vapaan ihmisen sydämessä, joka kantaa sitä kaikkialla mukanaan. Häijy ihminen vie kaikkialle orjuutensa. Toinen heistä olisi orja Genevessä ja toinen vapaa Pariisissa."

"Jos puhuisin sinulle kansalaisen velvollisuuksista, kysyisit minulta kenties, missä on isänmaasi, ja luulisit saattaneesi minut hämilleni. Erehtyisit kuitenkin, rakas Émile, koska sillä, jolla ei ole isänmaata, ainakin on maa. Onhan aina olemassa jonkunmoinen hallitus ja lain harhakuvia, joiden suojassa olet elänyt turvissa. Vähät siitä, vaikka ei yhteiskuntasopimusta ole noudatettu. Kunhan vaan yksityisetu on sitä puolustanut niin kuin yleistahto olisi sitä puolustanut, jos julkinen väkivaltaisuus on sitä turvannut yksityiseltä väkivaltaisuukselta, jos se paha, jota kansalainen on nähnyt tehtävän, on saattanut häntä rakastamaan hyvää ja jos yhteiskuntalaitoksemme ovat saattaneet häntä huomaamaan ja vihaamaan niihin yhtyneitä vääryyksiä. Oi Émile! Missä on se kunnonmies, joka ei olisi mitään velkaa maallensa? Olkoon hän kuka tahansa, niin on hänen kiittäminen sitä ihmisen arvokkaimmasta hyvästä, nimittäin tekojensa siveellisyydestä ja hyveenrakkaudesta. Jos hän olisi syntynyt korven sydämessä, olisi hän tosin elänyt onnellisempänä ja vapaampana mutta kun hänellä ei olisi ollut mitään voitettavana seuratakseen taipumuksiaan, olisi hän ollut hyvä, ilman että hänen hyvyttään voisi hänelle lukea ansioksi, eikä hän siis olisi ollut hyveellinen, ja nyt hän osaa olla hyveinen huolimatta intohimoistaan. Pelkkä järjestyksen näennäisyys saattaa itse järjestystä tuntemaan ja rakastamaan. Yleishyvä, joka muille on pelkkänä verukkeena, on hänelle todellinen toiminnan vaikutin. Hän oppii hillitsemään ja voittamaan itsensä ja uhraamaan oman etunsa yhteisölle. Ei ole totta, ettei hänellä olisi mitään hyötyä laeista, ne näet antavat hänelle rohkeutta olla oikeamielinen häijyjenkin parissa. Ei ole totta, etteivät ne olisi saattaneet häntä vapaaksi, sillä ovathan ne opettaneet häntä hillitsemään itseään."

"Älä siis sano: vähät siitä missä asustan. Sinulle näet on tärkeätä asustaa siellä, missä voit täyttää kaikki velvollisuutesi, ja eräs näistä velvollisuuksista on kiintymys synnyinseutuusi. Maanmiehesi suojelivat sinua ollessasi lapsi; mieheksi vartuttuasi sinun tulee siis heitä rakastaa. Sinun tulee elää heidän parissaan tai ainakin sellaisessa paikassa, missä voit heitä hyödyttää mikäli voimasi yleensä sallivat ja josta voivat sinut noutaa, jos sinua joskus tarvitsevat. Onpa olemassa sellaisiakin tapauksia, jolloin mies voi hyödyttää kansalaisiaan enemmän ulkomailla ollen kuin kotimaassa. Silloin hänen tulee kuunnella ainoastaan intonsa ääntä ja nurkumatta kestää maanpakolaisuuttaan; sillä tämä maanpakolaisuuskin on hänen velvollisuuksiaan. Mutta sinä, hyvä Émile, jonka niskoille ei mikään laske näitä tuskallisia uhrauksen taakkoja, sinä, joka et ole valinnut tuota epäkiitollista tehtävää sanoa ihmisille totuutta, mennös elämään heidän pariinsa, ylläpidä ystävyyttä heidän kanssaan miellyttävän

kanssakäymisen muodossa, ole heidän hyväntekijänsä, heidän esikuvansa. Sinun antamasi esimerkki on heitä hyödyttävä enemmän kuin kaikki meidän kirjamme, ja se hyvä, minkä näkevät sinun tekevän, on liikuttava heitä enemmän kuin kaikki meidän turhat puheemme."

"En siltä kehota sinua asettumaan suuriin kaupunkiin. Päinvastoin eräs niitä esimerkkejä, jotka hyvien tulee antaa muille, on patriarkaalinen ja maalaiselämä, tuo alkuperäinen, rauhallisin ja luonnollisin elinmuoto, joka on kaikkien miellyttävien sille, jonka sydän on turmeltumaton. Onnellinen on se maa, nuori ystäväni, missä ei tarvitse mennä etsimään rauhaa erämaahan! Mutta missä on tämä maa? Hyvän tekevä mies saattaa varsin puutteellisesti tyydyttää pyrintöjään kaupungeissa, joissa hän voi osottaa intoaan melkein vaan juonittelijoiden ja veijarien suhteen. Se, että kaupunkiin otetaan vastaan tyhjäntoimittajia, jotka tulevat sinne etsimään onneansa, lopullisesti saattaa maan tyhjäksi asujaimista, ja kuitenkin olisi maaseutu jälleen saatettava asutuksi kaupunkien kustannuksella. Kaikki ne ihmiset, jotka vetäytyvät pois suuresta yhteiskunnasta, tuottavat hyötyä juuri senkautta, että vetäytyvät pois, koska kaikki yhteiskunnan paheet johtuvat siitä, että sen asukkaat ovat liian tiheään sullottuina. He tuottavat hyötyä vielä sitenkin, että voivat erämaihin palauttaa elämää, viljelystä ja rakkauden ihmisen alkuperäiseen tilaan. Hellyn ajatellessani kuinka paljon hyviä tekoja Émile ja Sophie yksinkertaisesta tyyssijastaan voivat levittää ympärilleen, kuinka paljon he voivat vilkastuttaa maaseutua ja jälleen elvyttää onnetoman maalaisväestön sammunutta intoa. Luulen jo näkeväni miten kansa lisääntyy, maa muuttuu hedelmälliseksi, maa saapi uuden korupuvun, miten lisääntyvä kansanpaljous ja yltäkylläisyys muuttavat työnteon juhlaiksi, ja luulen kuulevani ilohuutojen ja siunausten kohoavan keskeltä maalaisleikkijä tuon rakastettavan pariskunnan ympärillä, joka niitä elähyttää. Pidetään kultakautta mielikuvituksen harhaluomana, ja sellainen se on aina oleva sen mielestä, jonka sydän ja aisti ovat turmeltuneet. Eipä sitä edes kaihota, koska tämä kaiho aina on turha. Mitä tulisi siis tehdä, jotta se jälleen heräisi? Yksi ainoa seikka, joka kuitenkin on mahdoton: sitä pitäisi rakastaa."

"Se näyttääkin jo jälleen virkoavan Sophien asunnon ympärillä. Teidän molempien tarvitsee ainoastaan päättää se, minkä hänen arvoisat vanhempansa ovat alkaneet. Mutta, rakas Émile, älköön niin suloinen elämä saattako sinua kammoksumaan vaivalloisia velvollisuuksia, jos sellaisia sinulle esiintyy. Muista, että roomalaiset siirtyivät auran luota konsulinvirastoon. Jos ruhtinas tai valtio kutsuu sinut isänmaan palvelukseen, niin jätä kaikki ja mene täyttämään kunniakasta kansalaistehtävääsi sillä paikalla, joka sinulle osotetaan. Jos tämä tehtävä on sinulle rasittava, niin on olemassa kunniallinen ja varma keino siitä vapautua, nimittäin että täytät sen niin ankaran tunnollisesti, ettei sitä kauan uskota sinun huostaasi. Muuten ei sinun tarvitse pahasti pelätä sellaista vaikeata tehtävää; niin kauan kuin on elossa tämän vuosisadan miehiä, ei sinua tulla etsimään valtion palvelemista varten."

Minun ei ole sallittu kuvata Émilen paluuta Sophien luo ja heidän lempensä päätöstä tai oikeammin, sen aviollisen rakkauden alkua, joka heidät yhdistää toisiinsa, rakkauden, joka perustuu kunnioitukseen ja kestää yhtä kauan kuin elämä ja joka vielä lisäksi perustuu hyveisiin, jotka eivät haihdu kauneuden mukana, ja luonteiden sopusuhtaisuuteen, mikä saattaa yhdessäolon miellyttäväksi ja vanhuuteen asti jatkaa ensimmäisen avioajan viehätystä. Kaikki nämä yksityisseikat voisivat kyllä huvittaa, mutta ne eivät hyödyttäisi ja tähän asti olen esittänyt vaan sellaisia huvittavia yksityisseikkoja, joiden olen luullut samalla tarjoavan hyötyä. Pitäisikö minun luopua tästä menettelytavasta tehtäväni lopulla? Ei suinkaan; lisäksi tunnen, että kynäni on väsähtänyt. Ollen liian heikko toimeenpanemaan näin laajoja tehtäviä, luopuisin tästäkin, ellei se olisi jo näin pitkälle edistynyt. Jotta se ei jäisi päättämättä, on parasta että lopetan.

Vihdoin näen valkenevan Émilen ihanimman päivän, joka samalla on minun onnellisin päiväni; näen huolenpitooni saavan paikkansa ja alan nauttia sen tuottamista hedelmistä. Tuo kelpo pari liittyy toinen toiseensa katkaisemattomin sitein, heidän huulensa lausuvat ja heidän sydämensä vahvistavat valat, jotka eivät ole turhia: nyt he ovat aviopuolisoja. Astuessaan ulos kirkosta he antavat muiden johtaa heitä; he eivät tiedä missä ovat, minne menevät, mitä heidän ympärillään tehdään. He eivät kuule, he vastaavat sekavia sanoja, heidän himmentyneet silmänsä eivät enää näe mitään. Oi, mikä hurmaus! Oi inhimillistä heikkoutta! Onnen tunne musertaa ihmisen; hän ei ole kyllin vahva sitä kestääkseen.

Ani harvat osaavat hääpäivänä sopivalla tavalla puhutella nuorta pariskuntaa. Toisten ylen vakava säädyllyisyys on minusta yhtä epäluonteva kuin toisten kevyt loruilminen. Minä puolestani pitäisin soveliaana, että annettaisiin nuorten aviopuolisojen sulkeutua itseensä ja antautua mielenliikutuksen valtoihin, joka ei ole vailla viehätystä, sen sijaan, että niin sydämettämiä käännetään heidän huomionsa toisaalle joko ikävystyttämällä heitä väärällä säädyllyisyydellä tai häiritsemällä heitä epäonnistuneilla sukkeluuksilla, jotka, jos toiste voisivatkin heitä huvittaa, aivan varmaan tuona päivänä ovat heille varsin vastenmieliset.

Näen, ettei kumpikaan nuorista ystäväistäni, ollen suloisin hurmauksen valloissa, kuuntele ainoatakaan niistä puheista, joita heille pidetään. Minä, joka tahdon, että oikein nauttisimme jokaisesta elämämme päivästä, en suinkaan soisi, että he menettäisivät näin ihanaa päivää. Päinvastoin tahdon,

että he täysin tunsivat sen ihanuutta, että se heidät täysin hurmaisi. Vien heidät pois tuon tungettelevan joukon keskeltä, joka heitä kiusaa; vien heidät kävelemään syrjäiteille ja palautan heidät heihin itseensä puhumalla heistä. En tahdo puhua yksistään heidän korvilleen, vaan myös heidän sydämilleen. Ja tiedän varsin hyvin, mikä on se ainoa seikka, jota he tuona päivänä voivat ajatella.

"Lapseni", sanon heille, tarttuen kummankin käteen, "siitä on kolme vuotta kun näin syntyvän sen voimakkaan ja puhtaan liekin, joka tänään aiheuttaa onnenne. Se on lakkaamatta kasvanut; huomaan teidän silmistänne, että se nyt on rajuimmillaan, nyt se ei enää voi muuta kuin ruveta heikkenemään." Lukijat, saatatte varsin hyvin kuvitella Émilen kiivastumista, hänen vakuutuksiaan ja Sophien ylenkatseellista ilmettä, kun hän irrottaa kätensä minun kädestäni, sekä niitä helliä lupauksia, jotka heidän katseistaan välkkyvät ja jotka vakuuttavat, että he tulevat ihailemaan toisiaan viimeiseen henkäykseensä asti. En heitä vastusta, vaan jatkan:

"Olen usein ajatellut, että jos voisi saada lemmenonnen jatkumaan koko avion ajan, niin muuttaisi maailman paratiisiksi. Mutta tähän asti ei tällaista vielä ole nähty. Mutta ellei tuollainen onnen jatkuminen ole vallan mahdoton, olette te molemmat sen arvoiset, että tarjoatte esimerkin, jota ette ole keltään muulta oppineet ja jota aniharvat aviopuolisot osaavat noudattaa. Tahdotteko, lapseni, että mainitsen teille keinon, jonka avulla luulen tätä seikkaa voitavan toteuttaa, ja jota luulen ainoaksi?"

He katselevat toinen toistaan hymyillen ja ilkkuvat minun yksinkertaisuuttani. Émile ei näytä ollenkaan välittävän minun keinostani, hän kun luulee Sophiella olevan paremman keinon, joka hänelle puolestaan täysin riittää. Sophie on samaa mieltä ja näyttää aivan yhtä luottavaiselta. Mutta huolimatta hänen ivallisesta ilmeestään luulen huomaavani hieman uteliaisuutta. Tutkistelen Émileä: hänen hehkuvat katseensa ahmivat hänen puolisonsa suloa; tämä on ainoa seikka, joka hänen mieltänsä kiinnostaa; eikä hän ollenkaan välitä minun puheestani. Minä hymyilen vuorostani ajatellen: herätänpä pian tarkkaavaisuutesi.

Näiden salaisten sieluntilojen melkein huomaamaton ero viittaa hyvin luonteenomaiseen eroon, joka vallitsee molempien eri sukupuolien välillä ja joka kokonaan on vastainen yleisille ennakkoluuloille. Se ilmenee siinä, että miehet yleensä ovat vähemmän uskollisia kuin naiset ja että he pikemmin kyllästyvät onnelliseen rakkauteen kuin naiset. Nainen aavistaa jo kaukaa miehen epävakavuutta ja on siitä levoton; tämä seikka myös saattaa naisen mustasukkaisemmaksi. Kun miehen tunteet alkavat laimentua ja kun vaimon on pakko, pidättääkseen häntä, omistaa hänelle kaikki ne huolenpidot ja huomaavaisuudet, jotka hän ennen hänelle omisti häntä miellyttääksensä, niin vaimo itkee ja nöyryty vuorostaan, mutta tämä harvoin saavuttaa saman menestyksen kuin ennen. Kiintymys ja huomaavaisuus voittavat sydämiä, mutta ne eivät niitä jälleen valloita. Palaan aviorakkauden kylmenemistä vastaan ehdottamaani varokeinon.

"Se on yksinkertainen ja helppo", jatkan. "Se on siinä, että aviopuolisot yhä edelleen ovat rakastavia." "Totta tosiaan", sanoo Émile nauraen salaisuuttani, "eipä tuo keino ole oleva meille tukala." "Tukalampi sinulle, joka tuota väität, kuin mitä kenties ajatteletkaan. Sallikaa minun, pyydän, lähemmin selvittää tätä asiaa."

"Ne siteet, jotka nivotaan liian kireälle, murtuvat. Näin on aviositeidenkin laita, jos ne tahdotaan solmia vahvemmiksi kuin mitä niiden tulee olla. Se uskollisuus, johon avioliitto velvottaa molemmat puoliset on pyhin kaikista oikeuksista, mutta se valta jonka se myöntää kummallekin toiseen nähden, on liikaa. Pakko ja rakkaus sopivat huonosti yhteen, eikä lemmenoita voida väkisin saavuttaa. Älä punastu, Sophie, äläkä ajattele pakoon lähtemistä. Herra minua estäköön tahtomasta loukata kainouttasi; mutta tässä on kysymys koko elämäsi kohtalosta. Näin suuren tarkoituksen vuoksi voit kärsiä puolison ja isän välillä liikkuvaa keskustelua, jota et muuten voisi sietää."

"Kyllästymistä ei aiheuta niin suurella määrällä omistus kuin riippuvaisuus, ja siitä johtuu että kiintymys rakastajattareen kestää paljon kauemmin kuin kiintymys puolisoon. Miten onkaan voitu saattaa velvollisuudeksi mitä hellimmät hyväilyt ja oikeudeksi viehkeimmät lemмен osotukset? Ainoastaan molemminpuolinen halu perustaa oikeuden, luonto ei muuta oikeutta tunne. Laki saattaa rajoittaa tätä oikeutta, mutta se ei voi sitä kukistaa. Lemmenhurmaus on niin suloinen itsessään; tuleeko sen ikävistä pakollisuudesta ammentaa sitä voimaa, jota se muka ei voisi saada omasta viehätystyksestään! Näin ei suinkaan pidä olla, lapseni; aviossa sydämet ovat sidotut, mutta ruumiillisuus ei ole orjuutettu. Te olette velkapäät olemaan toisillenne uskolliset, mutta ette ole velvolliset toisillenne osottamaan kohteliasta huomaavaisuutta ja alttiutta. Kumpikin teistä on toisen oma; mutta kummankaan ei pidä olla toisen oma muuta kuin siinä määrin kuin itse tahtoo."

"Jos siis on totta, rakas Émile, että tahdot pysyä vaimosi rakastajana ja että hän aina tahtoo olla sinun valtijahtaresi ja samalla oma valtijahtarensa, niin ollos onnellinen, mutta samalla kunnioitettava rakastaja. Vastaanota kaikki rakkaudelta, vaatimatta mitään velvollisuutena, älköötäkään pienimmätäkään suosiot koskaan olko oikeuksiasi, vaan armonosotteita. Tiedän, että kainous karttaa ilmeisiä

tunnustuksia ja vaatii, että se on voitettava. Mutta saattaakohan rakastaja, jos hänellä on hienotunteisuutta ja jos hän todella rakastaa, erehtyä salaisen tahdon suhteen? Tokko hän jää epätietoiseksi siitä, minkä sydän ja silmät myöntävät, vaikka suu teeskentelee sitä kieltävänsä? Olkoon kummallakin, joka aina on oman persoonansa ja hyväilyjensä valtias, oikeus jaella niitä toiselle ainoastaan mielensä mukaan. Muistakaa aina, ettei edes avioliitossa nautinto ole oikeutettu muulloin kuin silloin kuin halu on molemmille yhteinen. Älkää pelätkö, lapseni, että tämä laki teidät erottaisi toisistanne; se on päinvastoin saattava teidät molemmat halukkaammiksi toisianne miellyttämään ja on ehkäisevä kyllästymistä. Kun pysytte toisillenne uskollisina, on luonto ja rakkaus lähentävä teidät tarpeeksi toisiinne."

Kuullessaan näitä ja tämän kaltaisia puheita Émile suuttuu ja vastustelee minua jyrkästi. Sophie on häpeissään, pitää viuhkaansa silmiensä edessä, eikä sano mitään. Tyytymättömämpi näistä molemmista ei kenties kuitenkaan ole se, joka enemmän valittaa. Minä vaan en hellitä, vaan jatkan armottomasti. Saatan Émilen punastumaan hienotunteisuuden puutteensa johdosta ja takaan, että Sophie puolestaan on suostuva sopimukseen. Kehotan häntä lausumaan tästä mielipiteensä, ja on luonnollista, ettei hän syytä minua valheellisuudesta. Émile kyselee levottomin katsein mitä hänen nuoren puolisonsa silmät ilmaisevat. Huolimatta niiden ilmaistemasta hämmennystilasta hän näkee niissä kuvastuvan levotonta intohimoisuutta, joka rauhoittaa hänet hänen avomielisyytensä suhteen. Émile heittäytyy hänen jalkojensa juureen, suutelee kiihkeästi hänen ojentamaansa kättä ja vannoo, että hän, lukuunottamatta annettua uskollisuudenlupausta, luopuu jokaisesta muusta oikeudesta häneen nähden. "Ollos", sanoo hän hänelle, "rakas puoliso, nautintojeni valtiatar, samoin kuin olet elämäni ja kohtaloni valtiatar. Vaikkapa ankaruutesi riistäisi minulta hengen, niin luovutan sinulle rakkaimmat oikeuteni. En tahdo vastaanottaa mitään suosiollisuudeltasi; tahdon saada kaiken suorastaan sydämeltäsi."

Hyvä Émile, rauhoitu! Sophie on itse liian jalomielinen, antaakseen sinun kuolla jalomielisyytesi uhrina.

Illalla, erotessani heistä, sanon heille niin vakavalla äänellä kuin suinkin: "Muistakaa molemmat, että olette vapaat ja ettei teihin nähden voi olla kysymystä aviovelvollisuuksien täyttämisestä. Uskokaa minua älkääkään antako väärin luulojen viedä itseänne harhaan. Émile, tahdotko tulla kanssani?" Sophie suostuu tähän. Émile on raivoissaan ja tahtoo minua lyödä. "Entä te Sophie, mitä te sanotte? Tuleeko minun viedä hänet luotanne?" Tuo naisparka valhettelee ja myöntyy punastuen. Mikä viehättävä ja suloinen valhe, joka on arvokkaampi kuin itse totuus!

Seuraavana päivänä ... saavutetun onnellisuuden kuva ei enää tuota ihmisille iloa; paheen tuottama turmelus on yhtä suuressa määrin pilannut heidän makunsa kuin sydämensä. He eivät enää kykene tuntemaan mikä on liikuttavaa eivätkä näkemään mikä on rakastettavaa. Te, jotka kuvataksenne lemmenhurmausta ette voi kuvitella muuta kuin onnellisia rakastavia, jotka venyvät hekuman helmassa, oi kuinka kuvauksenne ovat epätäydelliset! Te käsitätte ainoastaan raaemman puolen; lemmenhurmauksen viehkein tenho on teille tuntematon. Kukapa teistä ei olisi nähnyt kahden vastanaineen, jotka mitä suotuisimmassa oloissa ovat solmineet liittonsa, astuvan ulos morsiushuoneesta ja kantavan raukeissa ja siveissä katseissaan niiden suloisten nautintojen hurmausta, joita ovat kokeneet, sekä lisäksi viattomuuden aiheuttamaa varmuutta sekä sitä järkähtämätöntä tietoisuutta, että ovat viettävät yhdessä lopun elämänsä! Siinä viehättävin näky, joka saattaa tarjoutua ihmiselle; siinä todellinen lemmenhurmauksen kuva! Olette nähneet sen moneen monituisen kertaan, sitä tuntematta; kovettuneet sydämenne eivät enää kykene rakastamaan. Sophie onnellisena ja levollisena viettää päivänsä hellän äitinsä sylissä; se on hyvin miellyttävä lepo, sittenkuin on yönsä levännyt puolison sylissä.

Sitä seuraavana päivänä huomaan jo jonkunmoisen olojen muutoksen. Émile näyttää hieman tyytymättömältä; mutta tämän teennäisen mielialan alla huomaan hänessä niin hellää alttiutta jopa niin nöyryä alistumista, etten hänen tilastaan pelkää mitään ikäviä seurauksia. Sophie taas on iloisempi kuin edellisena iltana; näen tyytyväisyyden säteilevän hänen silmissään. Émilen seurassa hän on hurmaava. Tuntuu siltä kuin Sophie vallan hänen pyyteitään kiihottaisi, mikä vaan lisää hänen kärsimättömyyttään.

Joskohta tämä muutos on jotenkin huomaamaton, ei se minulta jää havaitsematta. Tulen levottomaksi ja kysyn Émileltä kahden kesken syytä siihen; hän kertoo minulle, että hänen suureksi mielipahakseen ja huolimatta kehotuksistaan, on täytynyt nukkua edellinen yö eri vuoteessa. Tuo jäntevä valtiatar on kiirehtinyt käyttämään hyväkseen oikeuttaan. Heidän välillään syntyy selityksiä. Émile purkautuu katkeriin valituksiin, Sophie taas on leikkisä. Mutta kun hän lopulta huomaa, että Émile todenteolla on suuttuva, luo hän häneen katseen, joka on täynnä lempeyttä ja rakkautta, ja puristaen kättäni hän lausuu tämän ainoan sanan, mutta tekee sen sydämeen tunkevalla äänellä: tuo kiittämätön! Émile on niin ymmällään, ettei hän saata käsittää tämän sanan merkitystä. Mutta minä sen käsitan, käsken Émilen poistua ja puhun nyt kahden kesken Sophien kanssa. "Ymmärrän kyllä", sanon hänelle, "mikä on aiheuttanut tämän päähänpistosi. Eipä saata olla suurempaa hienotunteisuutta, mutta eipä myöskään saata sitä sopimattomammin osottaa kuin mitä sinä nyt olet tehnyt. Rauhoitu, rakas Sophie. Sillä olen

antanut sinulle miehen; älä siis epäröi häntä miehenä kohdella. Hän on lahjoittanut sinulle turmelemattoman nuoruutensa, hän ei sitä ole kellekään muulle jaellut ja on kauan säilyttävä sitä sinulle."

"Tahdonpa sinulle, rakas lapsi, selvitellä ne mielipiteeni, jotka sinulle esitin toissapäivänä keskustellessamme. Ehkä luulit minun neuvovan hillitsemään nautintoanne ainoastaan sen vuoksi, että niitä kestäisi kauemmin. Oi Sophie! tarkoitukseni oli toinen ja se oli enemmän huolenpitoni arvoinen. Tullessaan puolisoskesi Émile on samalla tullut valtiaaksesi; sinun velvollisuutesi on totella, niin on luonto säätänyt. Mutta kun vaimo on sinun kaltaisesi, Sophie, on kuitenkin hyvä, että hän ohjaa miestään; tämäkin on luonnonlaki. Ja antaakseni sinulle yhtä suuren vaikutusvallan hänen sydämeensä, kuin minkä hänen sukupuolensa hänelle antaa sinun persoonaasi nähden, olen saattanut sinut hänen aistillisen nautintonsa määrääjäksi. Tämä on tuottava sinulle tuskallista itsekieltämystä, mutta olet hillitsevä häntä, jos voit hillitä itsesi. Ja se, mikä on tapahtunut, todistaa minulle, ettei tämä vaikea taito käy yli voimiesi. Olet kauan hallitseva rakkauden avulla, jos suosiosi on harvoin tapahtuva ja arvokas, jos osaat saada hänet tunnustamaan sen arvon. Jos tahdot nähdä miehesi alati jalkojesi juuressa, niin pidä häntä alati jonkun matkan päässä persoonastasi. Mutta olkoon ankaruutesi sävyisä, älköönkä se olko oikullinen. Osottaudu pidättyväksi, mutta älä siltä itsepäiseksi. Varo, ettei hän rupea epäilemään rakkauttasi, kun harvoin antaudut hänen rakkautensa alaiseksi. Herätä hänessä rakkautentunteita suosiollasi ja saata hänet kunnioittamaan kieltäymystäsi, menettele siten, että hän kunnioittaa vaimonsa siveyttä, ilman että hänellä on syytä valittaa hänen kylmäkiskoisuuttaan."

"Siten, lapseni, on hän sinuun luottava ja on kuunteleva neuvojasi, on kysyvä mielipidettäsi omissa asioissaan, mitään ratkaisematta ilman että on neuvotellut kanssasi. Siten voit palauttaa hänet järkiinsä, jos hän hairahtuu, lempeällä kehottelulla jälleen johtaa hänet oikealle tielle, siten voit osottautua rakastettavaksi, häntä hyödyttääksesi, käyttää keikailua hyveen palveluksessa ja rakkautta järjen eduksi."

"Älä kuitenkaan luule, että edes tämäkään taito aina voisi sinua hyödyttää. Mihin varokeinoiniin ryhtynemmekin, niin nautinto kuluttaa mielihyvän tunteen, ennen kaikkea se kuluttaa rakkauden. Mutta kun rakkautta on kestänyt kauan, niin miellyttävä tottumus täyttää sen jättämän tyhjyyden, ja luottamuksen viehkeys astuu intohimon hurmauksen sijaan. Lapset solmivat vanhempiensa välille yhtä suloiset ja usein vahvemmatkin siteet kuin itse rakkaus. Kun lakkaat olemasta Émilen lemmitty, olet oleva hänen vaimonsa ja ystävättärensä; olet oleva hänen lastensa äiti. Silloin tulee sinun entisen pidättäytymisesi asemesta antaa välillänne vallita mitä läheisimmän tuttavallisuuden; silloin on luopuminen eri vuoteista, kieltäytymisestä, oikuista. Sinun tulee siihen määrin muuttua hänen toiseksi puolekseen, ettei hän enää voi tulla toimeen ilman sinua, ja että hän, heti kun sinut hylkää, tuntee olevansa kaukana poissa itsestään. Sinä, joka niin hyvin saatoit kotoisen elämän sulouden vallitsemaan synnyinkodissasi, tee se samoin vallitsevaksi teidänkin elämässänne. Jokainen mies, joka viihtyy kodissaan, rakastaa vaimoan. Muista, että olet onnellinen aviovaimo, jos miehesi tuntee itsensä onnelliseksi kotonaan."

"Mitä nykyhetkeen tulee, niin älä ole niin ankara lemmityllesi. Hän on ansainnut suurempaa ystävällisyyttä ja loukkautuisi varovaisuudestasi. Älä säästä hänen terveyttään ylenmäärin hänen onnensa kustannuksella, ja nauti myös sinä onnestasi. Ei pidä odottaa kyllästymistä, mutta ei myöskään tukahuttaa halua. Ei pidä kieltäytyä kieltäytyksen vuoksi, vaan sentähden että se, minkä myöntää, saisi suuremman arvon."

Kun täten olen palauttanut sovun heidän välilleen, sanon Sophien läsnäollessa hänen nuorelle puolisolleen: "Sitä iestä, jonka on ottanut hartioilleen, tulee kantaa. Saata itsesi ansaitsemaan sitä, että se sinulle tehdään kevyeksi. Ennen kaikkea tulee sinun uhrata sulottarille, äläkä luule, että juropäisyydellä teet itsesi rakastettavammaksi. Eihän ole vaikeata palauttaa rauhaa, ja kukin voi helposti huomata, millä tavoin se on palautettavissa." Rauhansopimus vahvistetaan suudelmalla; senjälkeen sanon oppilaalleni: "Rakas Émile, ihminen tarvitsee koko ikänsä neuvoja ja ohjausta. Olen koettanut parastani tähän asti täyttääkseni tämän velvollisuuden teitä kohtaan. Tähän päättyy minun pitkä tehtäväni; nyt alkaa toisen tehtävä. Luovun tänään siitä ohjausvallasta, jonka olet minulle uskonut; tuossa on tuleva ohjaajasi."

Vähitellen ensimmäinen hurmaus tyntyy ja he saavat rauhassa nauttia uuden tilansa tarjoamaa viehätystä. Oi te onnelliset rakastavat, te kelpo puoliset! Jotta voisi osottaa heidän hyveilleen niille tulevaa kunniaa ja kuvata heidän onneansa, pitäisi kirjoittaa heidän elämänsä historia. Monasti, kun tarkastan sitä työtä, jonka heihin nähden olen toteuttanut, tunnen itseni ihastuksen valtaamaksi, joka panee sydämeni sykkimään! Monasti puristan heidän yhdistyneitä käsiään, siunaten kaitselmusta ja päästäen hehkuvia huokauksia. Kuinka monta suudelmata painan noille yhteen liittyneille käsille! Kuinka usein he tuntevatkaan, että ilokyyneleeni niitä kostuttavat! He puolestaan heltyvät tuntien samaa iloa kuin minä. Heidän kunnianarvoiset vanhempansa nauttivat vielä kerran nuoruudesta, nähdessään lastensa nuoruuden; he alkavat, niin sanoakseni, uudelleen elää lapsissaan tai oikeammin

sanoen, he tuntevat ensi kerran elämän arvon. He kiroavat entisiä rikkauksiaan, jotka estivät heitä, heidän ollessa samassa iässä, nauttimasta yhtä suloista onnea. Jos yleensä maan päällä on onnea, niin se on löydettävissä siitä tyyssijasta, jossa me elämme.

Muutaman kuukauden kuluttua Émile eräänä aamuna astuu huoneeseeni ja sanoo minulle minua syleillen: "Opettajani, onnitelkaa lastanne; hän toivoo pian saavansa nauttia isäniloja. Oi kuinka suurta huolta ja intoa meiltä siiloin vaaditaan ja kuinka suuresti silloin kaipaamme neuvojanne. Jumala minua estäköön antamasta teille kasvatettavaksi poikaa, kun jo olette kasvattanut hänen isänsä! Jumala estäköön toista kuin minua täyttämästä niin pyhää ja mieluista velvollisuutta, vaikkapa minun onnistuisikin valita yhtä onnellisesti, kuin mitä minun suhteeni on valittu. Mutta pysykää edelleen nuorten opettajien opettajana. Neuvokaa meitä, ohjatkaa meitä; me olemme olevat ohjauksellenne alttiit. Koko elinaikani olen tarvitseva teidän apuanne. Tarvitsen sitä enemmän kuin koskaan nyt, kun miehen-tehtäväni alkavat. Te olette täyttänyt tehtävänne. Ohjatkaa minua, että voisin noudattaa teidän esimerkkiänne, ja levätkää, sillä onhan teidän jo aika levätä."

VIITSELITYKSET:

[1] Rouva de Chenoncaux'ta. Suoment. huom.

[2] Ensi vuosina tapahtuva kasvatustapa on tärkein; ja tämä ensimmäinen kasvatustapa kieltämättä on naisten suoritettava. Jos Luoja olisi tahtonut sitä miesten tehtäväksi, hän olisi antanut heille maitoa lasten ravitsemista varten. Puhukaa siis kasvatustapillisisissa tutkimuksissanne etupäässä naisille, sillä ensinnäkin heillä on parempi tilaisuus valvoa lasten kasvatusta lähempää kuin miehillä ja heillä on suurempi vaikutusvalta lapsiin nähden, ja lisäksi kasvatuksen hyvät tulokset heille ovat monta vertaa tärkeämmät, kun näet useimmat lesket ovat melkein lastensa mielivallan alaisina, jolloin nämä antavat heidän tuntuvalta tavalla — joko miellyttävällä tai vastenmielisellä — kokea saamansa kasvatustapin vaikutuksia, Lait, jotka aina niin paljon pitävät huolta ihmisten omaisuudesta ja niin vähän itse ihmisistä, niiden tarkoituksena kun on turvallisuuden ylläpitäminen, eikä hyveen edistäminen, eivät anna äideille tarpeeksi valtaa. Ja kuitenkin äitiys on jotakin paljon vahvempaa kuin isyys; äitien velvollisuudet ovat vaivalloisemmat: heidän huolenpitonsa on tärkeämpi perheen hyvän järjestyksen ylläpitämiselle; yleensä he ovat enemmän kiintyneet lapsiin. On olemassa asianhaaroja, joiden nojalla voi jossakin määrin puolustaa poikaa, joka ei isälleen osota hänelle tulevaa kunnioitusta; mutta jos minkä olosuhteiden vallitessa tahansa lapsi olisi kyllin luonnoton sitä kieltämään äidiltänsä, häneltä, joka on kantanut häntä kohdussaan, ravinnut häntä maidollaan, ja joka monina vuosina on unhoittanut itsensä yksinomaan pitäessään huolta lapsestaan, niin kiireisesti pitäisi hankkia pois maailmasta tällainen kurja olento, hirviönä, joka ei ansaitse nähdä päivän valoa. Äidit, näin sanotaan, hemmottelevat lapsiaan. Siinä he epäilemättä menettelevät väärin; mutta vähemmän väärin ehkä kuin te, jotka heidät turmelette. Äiti tahtoo että hänen lapsensa olisi onnellinen, ja onnellinen nykyhetkestä alkaen. Siinä hän on oikeassa; kun hän erehtyy keinojensa suhteen, tulee häntä opastaa. Isän kunnianhimo, saivastus, liika ankaruus, väärä huolenpito, hänen huolimattomuutensa ja kovasydäminen välinpitämättömyytensä ovat sata kertaa turmiollisemmat lapsille kuin äidin sokea hellyys. Muuten minun on tekeminen selkoa siitä, mitä tarkoitan käsitteellä äiti, ja sen olen myöhemmin tekävä.

[3] Minulle vakuutetaan, että herra Formey on luullut minun tässä tahtoneen puhua omasta äidistäni, ja että hän sen on sanonut jossakin teoksessa. Tämä on julmaa pilantekoa joko herra Formeyn tai minun suhteeni.

(Heti Émilen ilmestyttyä Pariisissa v. 1762 julkaisi J. Neaulme siitä Haagissa tarkkan kopion. Se herätti hollantilaisten vallanpitäjien paheksumisen, ja julkaisija oli vähällä saada ankan rangaistuksen, mutta sai kuitenkin armahduksen sillä ehdolla, että heti julkaisisi uuden painoksen, joka "olisi puhdistettu kaikesta, mikä saattaisi herättää pahennusta". Hän kääntyi silloin Formeyn puoleen, joka jo 1763 oli julkaissut "Anti-Émilen", ja joka nyt suostui puhdistamaan itse Émile kirjaa. "Puhdistettu" painos ilmestyi pian ja sen nimenä oli: "Kristitty Émile, yleishyödyksi julkaissut M. Formey." Siinä tietysti oli tehty koko joukko muutoksia. Suoment. huom.)

[4] Ollen ulkomuodoltaan heidän kaltaisensa, mutta puhumisen taitoa sekä sen ilmaisemia käsitteitä vailla, hän olisi kykenemätön ilmaisemaan tarvitsevansa heidän apuansa, eikä hän millään muullakaan tavalla voisi heille sitä selvittää.

[5] Herra Formey vakuuttaa meille, ettei tahdota sanoa juuri tätä. Mutta tämä ajatus näyttää olevan tarkoin lausuttuna seuraavassa säkeessä, johon olen päättänyt vastata.

Ei luonto muuta oo, se uskokaa, kuin tapa vaan.

Herra Formey, joka ei tahdo tehdä kanssaihmissiään ylpeiksi, mittaa, vaatimattomasti kyllä, inhimillistä järkeä omien aivojensa mukaan.

[6] Tasavaltojen käymät sodat ovat tämän vuoksi julmemmat kuin yksinvaltojen. Mutta vaikka kuningasten sodat ovatkin maltillisia, niin heidän rauhansa on hirvittävä; on parempi olla heidän vihollisensa kuin heidän alamaaisensa.

[7] On olemassa useissa kouluissa ja etenkin Pariisin yliopistossa opettajia, joista pidän, joita suuresti kunnioitan, ja joiden luulen olevan hyvin kykeneviä etevästi opettamaan nuorisoa, ellei heidän olisi pakko noudattaa voimassa olevaa opetustapaa. Kehotan yhtä heistä julkaisemaan suunnittelemansa parannusehdotuksen. Ehkäpä vihdoin viimeinkin ihmisissä herää halu parantaa vallitsevaa pahaa, kun huomaavat ettei se ole auttamaton.

[8] Tuscul. V. Merkitsee: olen päässyt valtiaaksesi, kohtalo ja olen sinulta sulkenut kaikki ovet, niin ettet voi päästä taokseni. Suoment. huom.

[9] Non. Marcell.

[10] Buffon, Hist. Nat. IV, s. 190 in — 12.

[11] Naisten ja lääkärin välistä omituista liittoa olen aina pitänyt Pariisin hullunkurisimpiin seikkoihin kuuluvana. Naisia lääkärit saavat kiittää maineestaan ja lääkärin avulla naiset toteuttavat haluamansa seikat. Tästä saattaa päättää mitä taitoa vaaditaan pariisilaiselta lääkäriltä, jotta hän tulisi kuuluisaksi.

[12] Manalan kuuluisimpia jokia. Suoment. huom.

[13] Kun lukee Plutarkoksen teoksista, miten sensori Cato, joka hallitsi Roomaa niin kunniakkaasti, itse kasvatti poikaansa kehdestä alkaen, jopa lisäksi niin huolellisesti, että hylkäsi kaikki toimensa ollakseen läsnä, kun imettäjä, s.o. äiti sitä kapaloitsi ja pesi; kun Suetonius kertoo, että Augustus tuo maailman valtias, maailman, jonka hän itse oli valloittanut ja jota itse hallitsi, itse opetti pojanpoikiaan kirjoittamaan ja uimaan ja perehdytti heidät tieteiden alkeisiin, ja että hän alati piti heitä luonaan, niin ei voi olla nauramatta noille menneiden aikojen pikkusieluille, jotka huvittelivat itseänsä moisilla lapsellisuuksilla; he olivat epäilemättä liian typerät voidakseen harrastaa meidän aikamme suurten miesten suuria asioita!

[14] "Arcadie" teoksensa esipuheessa kertoo kirjailija Bernardin de Saint-Pierre Rousseau'n eräänä päivänä sanoneen hänelle: "Jos toimittaisin uuden painoksen teoksiani, keventäisin arvosteluni lääkäreistä. Ei ole yhtään säätyä, joka vaatisi niin perinpohjaisia opintoja kuin heidän säätynsä. Joka maassa tulevat he kuulumaan oppineimpiin ja sivistyneimpiin miehiin." Suoment. huom.

[15] Tässä seuraa muuan englantilaisista lähteistä noudettu esimerkki, jota en malta olla mainitsematta, se kun tarjoaa niin paljon aiheita ainettani koskeviin mietteisiin.

"Yksityishenkilö nimeltä *Patrice Oneil*, yntynyt v. 1647, on juuri äsken, v. 1760, mennyt seitsemännen kerran uusiin naimisiin. Hän palveli rakuunana Kaarle II:n hallituksen 17:ntenä vuotena, ja sitten eri sotaväenosastoissa aina vuoteen 1740, jolloin pyysi eron. Hän oli mukana kaikilla Wilhelm kuninkaan ja Marlboroughin herttuan sotaretkillä. Tämä mies ei koskaan ole juonut muuta kuin kaljaa; hän käytti aina ravintonaan kasviksia ja söi lihaa ainoastaan muutamissa perheensä keskuudessa toimeenpanemissaan aterioissa. Hänellä on aina ollut tapana nousta ja panna maata auringon mukana, elleivät hänen velvollisuutensa ole häntä siinä estäneet. Hän käy nyt 113:tta vuottaan, kuulee hyvin, voi hyvin ja astuu ilman sauvaa. Huolimatta korkeasta iästään hän ei pysy ainoatakaan hetkeä joutilaana, ja joka sunnuntai hän menee synnyinpitäjänsä kirkkoon lastensa, lastenlastensa ja lastenlastenlastensa seurassa."

[16] Vaimot syövät leipää, vihanneksia, maitoruokia; nartut ja naaraskissat niinkään; naarassudetkin syövät ruohoa. Niistä ne saavat kasvinesteitä maitoansa varten. Lopuksi olisi vielä tutkittava sellaisten eläinlajien maitoa, jotka yksinomaan voivat ravita itseään lihalla, jos sellaisia on olemassa, jota epäilen.

[17] Joskohta meitä ravitsevat ruokamehut ovat juoksevassa muodossa, niin täytyy niiden olla muodostuneita tiviistä ruoka-aineista. Työmies, joka ravinnokseen käyttäisi pelkkää lihalientä, riutuisi pian. Hän pysyisi paljon paremmin voimissaan juomalla maitoa, se kun näet happanee.

[18] Ne, jotka pitemmältä tahtovat punnita pythagoralaisen elintavan etuja ja haittoja voivat tutustua niihin tutkimuksiin, jotka tohtori Cocchi ja hänen vastustajansa tohtori Bianchi ovat tästä tärkeästä seikasta julkaisseet.

[19] Kaupungeissa tukehdutetaan lapset pitämällä niitä huoneeseen suljettuina ja vaatteisiin käärittyinä. Niiden kasvattajien pitäisi tietää, ettei kylmä ilma suinkaan vahingoita, vaan että se päinvastoin vahvistaa niitä, ja että lämmin ilma niitä heikontaa, tuottaa niille kuumetta ja suorastaan tappaa ne.

[20] Sanon *kehtoon*, käyttäkseni tunnettua sanaa paremman puutteessa; muuten minulla näet on se varma vakaumus, ettei koskaan ole tarpeellista keinutellen tuudittaa lasta, vaan että tämä tapa sille usein on hyvin haitallinen.

[21] "Muinaiset perulaiset jättivät hyvin avaraan kapaloon käärittyjen lastensa käsivarret vapaiksi; päästettyään ne kapaloista panivat he ne vallan vapaina maahan kaivettuun ja liinavaatteella sisustettuun kuoppaan, johon lapsi upposi vyötäisiin asti; täten niillä oli käsivarret vapaina ja ne saattoivat liikuttaa päätään ja taivuttaa ruumistaan kaatumatta kumoon ja satuttamatta itseään. Niin pian kuin ne oppivat ottamaan ensi askeleensa, näytettiin niille nisää matkan päästä, ikäänkuin kiihokkeena astumaan. Neekerilapset ovat joskus paljoo väsyttävämmässä asennossa nisää imiessään. Ne takertuvat polvillaan ja säärillään äidin toiseen kylkeen ja puristavat sitä niin lujasti, että pysyvät siinä ilman äidin käsivarren apua. Ne pitävät käsillään kiinni nisästä ja imevät sitä lakkaamatta kaikessa mukavuudessa ja putoamatta, huolimatta äidin eri liikkeistä, joka sillävälän tekee työtä kuten muulloinkin. Nämä lapset alkavat kävellä toisella kuukaudellaan tai oikeammin ryömiä polvilla ja käsillä. Tämä harjotus tuottaa niille myöhemmin taidon juosta tässä asennossa pysyen melkein yhtä nopeasti kuin jos olisivat pystyssä jaloillaan." (Hist. Nat. IV, 120, s. 192.)

Näihin esimerkkeihin Buffon olisi voinut lisätä sen tosiseikan, että Englannissa tuo järjetön ja raaka tapa kapaloita lapsia päivä päivältä yhä enemmän katoaa. Vertaa myös *La Loubère'n* teosta: Matka Siamissa ja *Le Beau'n* teosta: Matka Kanadassa, y.m. Voisin täyttää kaksikymmentä sivua sitaateilla, jos olisi tarpeellista vahvistaa tätä kysymystä tosiseikoilla.

[22] Haju on kaikista aisteista se, joka lapsissa kehittyy viimeksi. Kahden tai kolmen vuoden ikään asti ne eivät näy kykenevän tuntemaan hyviä eivätkä pahoja hajuja. Ne ovat tässä suhteessa välinpitämättömät tai pikemmin tunnottomat, kuten useimmat eläimet.

[23] = kynnet, käpälät. Suoment. huom.

[24] Tämä ei ole poikkeuksetta totta; usein lapset, jotka alussa ovat olleet kaikkein hiljaisimmat, muuttuvat sitten kaikkein meluavimmiksi, kun ovat alkaneet kohottaa ääntänsä. Mutta jos minun tulisi syventyä kaikkiin näihin pikkuseikkoihin, en koskaan pääsisi loppuun. Jokainen arvostelukykyinen lukija kyllä huomaa että saman väärinkäytöksen aiheuttama liiottelu ja vika poistetaan samalla tavoin minun metodini mukaan. Pidän näitä kahta ohjesääntöä erottamattomina: *aina tarpeeksi* ja *ei koskaan liiaksi*. Jos edellistä hyvin noudatetaan, niin toisenkin noudattaminen siitä välttämättömästi johtuu.

[25] Ovid. Trist. I. 3. (Elää, eikä ole tietoinen omasta elämästään).

[26] Ei ole mitään naurettavampaa ja epävarmempaa kuin niiden henkilöiden astunta, joita lapsina on liiaksi pantu astumaan talutusnauhojen varassa. Tämäkin on noita huomautuksia, jotka ovat jokapäiväisiä sen tähden, että ovat oikeat, ja oikeat useassa merkityksessä.

[27] Noct. Attic. Lib. IX, cap. 8.

[28] On luonnollista, että puhun tässä järkeivistä ihmisistä enkä yleensä kaikista.

[29] Tuo pieni poika, jonka näette tuossa — sanoi Themistokles ystävilleen — on Kreikan valtiasta; sillä hän hallitsee äitiänsä, hänen äitinsä hallitsee minua, minä hallitsen atenalaisia ja atenalaiset hallitsevat kreikkalaisia. Mitkä pienet johtajat tapaisikaan usein mitä suurimmissa valtioissa, jos ruhtinaasta asteittain astuttaisiin alas sitä ensimmäistä kättä, joka panee valtiokoneiston liikkeelle!

[30] "Valtio-oikeuden periaatteissani" olen todistanut, ettei mikään yksityistahto pääse oikeuksiinsa yhteiskuntajärjestelmässä.

[31] Tulee huomata, että kuten mielipaha samoin joskus mielihyväkin usein on välttämätön. On siis oikeastaan yksi ainoa lasten haluama seikka, jota ei koskaan pidä tyydyttää, nimittäin se, että ne saavat toiset tottelemaan itseään. Siitä seuraa, että joka kerta kun ne jotakin pyytävät tulee etupäässä kiinnittää huomiotaan niiden pyynnön vaikuttimeen. Myöntäkää niille, mikäli mahdollista, kaikki, mikä voi tuottaa niille todellista mielihyvää, kieltäkää niiltä aina se, mitä ne pyytävät pelkästä oikullisuudesta tai halusta harjottaa itsevaltaisuutta.

[32] Voi olla varma siitä, että lapsi pitää oikkuna jokaista tahdonilmausta, joka on vastainen sen tahdolle, ja jonka järkevää syytä se ei käsitä. Eikä se huomaa mitään järkevää vaikutinta yhdelläkään seikalla, joka vastustaa sen omia oikkuja.

[33] Ei pidä koskaan kärsiä sitä, että lapsi loukkaa aikaihmissiä, palkollisia tai vertaisiaankaan. Jos se rohkenisi todenteolla lyödä palvelijaansa tai edes telottajaa, niin antakaa sen saada nämä iskut korkoineen takaisin ja tavalla, joka riistää siltä halun toiste tehdä samoin. Olen nähnyt varomattomien lastenhoitajattarien kiihottavan lapsen itsepäisyyttä, yllyttävän sitä lyömään, antavan sen lyödä heitä itseään ja sitten nauravan sen heikoille iskuille, ajattelematta että raivostunut pienokainen luuli antavansa murhaiskuja ja että se, joka lapsena tahtoo lyödä, suureksi vartuttuaan tahtoo tappaa.

[34] Senpä tähden useimmat lapset tahtovat ottaa takaisin antamansa esineen ja itkevät, jos ei sitä niille tahdota antaa. Näin ne eivät enää menettele, kun hyvin käsittävät mitä lahja merkitsee; mutta silloin ne eivät enää ole yhtä valmiita lahjaa antamaan.

[35] Jos ei tämä lupauksiensa pitämisen velvollisuus olisi juurtunut lapsen sydämeen hyödyllisyyden pakosta, sisäinen tunne, joka alkaa herätä, tekisi sen sille välttämättömäksi omantunnon lakina, kuten synnynnäinen taipumus ainakin, joka kehittyäkseen ainoastaan odottaa tarpeellisia tietoja. Tämä ensi piirre ei ole ihmiskäden painama, vaan sen on sydämiimme piirtänyt kaiken oikeuden Luoja. Lakkauttakaa alkuperäinen sopimusten laki ja sen synnyttämä velvollisuus, ja kaikki inhimillisessä yhteiskunnassa muuttuu horjuvaksi ja turhaksi. Ken pitää lupauksensa ainoastaan hyötynsä vuoksi, ei ole sen enempi sidottu, kuin jos ei olisi luvannut ollenkaan; tai enintään sen rikkomismahdollisuuden laita olisi sama kuin pelaajilla, jotka antavat vastapelaajalleen hiukan etumatkaa, salaten alussa taitonsa ainoastaan saavuttaakseen sopivana hetkenä sen käyttämisestä suuremman edun. Tämä näkökohta on erittäin tärkeä ja ansaitsee perinpohjaista tutkistelua. Sillä juuri tässä suhteessa ihminen alkaa muuttua itselleen ristiriitaiseksi.

[36] Tämä sattuu, kun syyllinen, jota syytetään pahasta teosta, kieltää sen tehneensä, sanoen itseänsä kunnialliseksi mieheksi. Silloin hän valhettelee sekä tosiseikkoihin että tarkotukseen nähden.

[37] Ei mikään ole sopimattomampaa kuin tuollainen kysymys, etenkin jos lapsi on syyllinen. Jos se näet silloin luulee teidän tietävänne mitä on tehnyt, se arvelee teidän virittävän sille ansan, ja tämä luulo ehdottomasti saattaa sen katkeraksi teitä kohtaan. Jos ei se niin luule, se ajattelee: miksi ilmaisinkaan vikani! Siten syntyy ensimmäinen kiusaus valheeseen varomattoman kysymyksen johdosta.

[38] On luonnollista etten ratkaise näitä kysymyksiä silloin kun sitä miellyttää, vaan silloin kuin itse haluan. Muuten tekisin itseni riippuvaiseksi sen tahdosta ja saattaisin siis itseni vaarallisimpaan riippuvaisuuteen, johon kasvattaja voisi joutua oppilaaseensa nähden.

[39] Käsky: älä koskaan vahingota lähimmästäsi, sisältää toisenkin, nimittäin: kiinny yhteiskuntaan niin vähä kuin suinkin; yhteiskuntaoloissa näet se, mikä toiselle tuottaa etua, välttämättömästi toiselle tuottaa vahinkoa. Tämä johtuu olojen luonnosta, eikä sitä missään suhteessa voi muuttaa. Koetettakoon tämän periaatteen mukaan ratkaista kumpi on parempi ihminen, yhteiskunnallisessa elämässä liikkuva vai yksinäisyyteen antautuva. Muuan kuuluisa kirjailija sanoo, että ainoastaan häijy ihminen elää yksin; minä puolestani sanon, että ainoastaan hyvä ihminen on yksinänsä. Jos tämä väite kuuluukin vähemmin syvämielteiseltä, on se kuitenkin todempi ja järkevämpi kuin edellinen. Jos häijy olisi yksin, mitä pahaa hän silloin voisi tehdä? Yhteiskunnassa hän virittää ansansa, jolla vahingoittaa toisia ihmisiä. Jos tahdotaan kohdistaa tämä todistusperuste hyvään ihmiseen, vastaan selityksellä, johon tämä muistutus liittyy.

[40] Abotti de Condillac. Suoment. huom.

[41] "Nihil liberos suos docebant, quod descendum esset iacentibus." Seneca, Epist. 88. Suoment. huom.

[42] Olen monta monituista kertaa kirjoittaessani tullut huomanneeksi, että laajassa teoksessa on mahdotonta aina antaa samaa merkitystä samoille sanoille. Ei ole niin rikasta kieltä, että se voisi tarjota tarpeeksi sanoja, käännteitä ja lausetapoja ilmaisemaan kaikkia käsitteidemme eri vivahduksia. Tapa määritellä kaikkien sanojen merkitys ja aina panna määrittely määrittelyn sijaan olisi kyllä hyvä, mutta on mahdoton käytännössä toteuttaa. Sillä miten välttää kehäpäätelmää! Määritelmät voisivat olla hyvät, ellei niitä varten käytettäisi sanoja. Kuitenkin olen varma siitä, että voi selvästi ilmaista ajatuksensa, huolimatta kielellemme köyhyydestä; tosin ei voi aina antaa samaa merkitystä samalle sanalle, mutta tulee menetellä niin, että sitä merkitystä, joka sille kulloinkin annetaan, riittävästi määräävät ne ajatukset, jotka ovat sen yhteydessä, ja että jokainen lause, jossa tuo sana esiintyy, ikäänkuin muodostaa sen määrittelyn. Milloin sanon, että lapset ovat kykenemättömät arvostelemaan, milloin taas sanon niiden olevan varsin tarkkoja arvostelultaan. En luule täten ajatuksieni olevan ristiriitaisia, mutta en voi kieltää, että sanontatapani usein on ristiriitaista.

[43] Tässä tarkotetaan kertomusta siitä, miten Aleksanteri Suuri oli saanut kirjeen, jossa häntä varotettiin lääkäriinsä Filippoksen suhteen. Tämän muka piti antaa Aleksanterille myrkynsekaista

lääkettä. Varotuksesta huolimatta Aleksanteri tyhjensi lääkäriinsä ojentaman lääkepikarin ja antoi samalla hänelle luettavaksi tuon kirjeen. — Tapauksen on kertonut Quintus Curtius, lib. III. cap. 6. Suoment. huom.

[44] Senna-pensaan (*Cassia senna*) lehtiä käytetään lääkkeenä ja niillä on vahvasti ulostava vaikutus. Suoment. huom.

[45] Suurin osa oppineita on tässä suhteessa lasten kaltaisia. Heidän laaja oppineisuutensa johtuu vähemmän aatteiden kuin mielikuvien paljoudesta. Päivämäärät, ominaisnimet, paikat ja kaikki erinäisesineet, joihin ei liity mitään aatteita, pysyvät muistissa ainoastaan niiden sanamerkkien avulla, ja harvoin he muistavat jonkun näistä seikoista, elleivät samalla muistele sen lehden etu- tai takasivua, mistä sen ensin ovat lukeneet tai sitä muotoa, jossa sen ensi kerran näkivät. Sen kaltaista jotenkin oli tiede viime kuluneilla vuosisadoilla; meidän vuosisatamme tiede on toisenlaista. Ei enää tutkita, ei enää tehdä havaintoja: uneksitaan ja tarjotaan meille täydellä todella filosofian asemesta joitakin pahoja unia. Minulle kenties huomautetaan, että minäkin uneksin; sen myönnän; mutta mitä muut varovat tekemästä, sen teen minä tarjoten unelmani pelkkinä unelmina, jättäen lukijan ratkaistavaksi, onko niissä jotakin hyödyllistä hereillä oleville.

[46] Rousseau erehtyy tässä kysymyksessä olevan sadun järjestysluvun suhteen, se näet on kokoelman toinen satu. Suomeni huom.

[47] Suomentaja on tekijän yksityisiin sanoihin kajoovan kritiikin vuoksi luopunut runomittaisesti suomentamasta tätä satua sekä vertailun varalle liittännyt suomennokseen alkukieliset säkeet. Suoment. huom.

[48] Katso La Fontainen satuja, I kirja, 5:s satu. Suoment. huom.

[49] Quintil. lib. I, cap. 1. [Ennen kaikkea tulee varoa sitä, ettei hän rupea vihaamaan opintoja, joita vielä ei kykene rakastamaan ja ettei niitä kohtaan kerta saatu katkeruus jatku vielä alaikäisyyden lakattua.]

[50] Molièren kirjoittama komedia. Suoment. huom.

[51] Tällaisessa tapauksessa saattaa vaaratta vaatia lapselta totuutta, sillä se silloin hyvin tietää, ettei se voisi sitä peittää ja että, jos se uskaltaisi sanoa valheen, tämä heti näytettäisiin toteen.

[52] Suomeksi: Tässä eivät ole sen juuret.

[53] Rousseau tarkoittaa tässä John Locken teosta: *Some thoughts concerning education* (Lontoo, 1693), jolla on ollut suuri vaikutus koko uudempaan pedagogiikkaan. Suoment. huom.

[54] D'Alembertille kirjoitetussa näytelmiä käsittelevässä kirjeessä. (Lettre à M. d'Alembert sur les Spectacles.)

[55] Eiväthän maalaislapset ulkona valitse kuivaa kohtaa istuutuakseen tai loikoakseen, eikä koskaan ole kuultu, että maaperän kosteus yhtäkään niistä olisi vahingottanut. Jos kuuntelee lääkärin mielipiteitä tässä suhteessa, luulisi villi-ihmisten olevan vallan vaivasia luuvalon potijoita.

[56] Rousseau ei tässä tarkota nykyaikana käytännössä olevan vasikka-rokon, vaan hänen aikuisensa ihmisrokon istuttamista. Suoment. huom.

[57] Tämä pelko näyttäytyy erittäin seivästi suurien auringonpimennysten aikana.

[58] Tässä esitän vielä toisen syyn; sen on hyvin selittänyt eräs filosofi, jonka teosta usein siteeraan ja jonka suuret näkökannat vielä useammin minun omaa näköpiiriäni laajentavat.

"Kun erityisten asianhaarojen vallitessa emme voi saada tarkkaa käsitystä etäisyydestä ja kun emme voi arvata esineiden suuruutta, tai oikeammin niiden meidän silmiimme luomaa kuvaa, muun nojalla kuin näkökulman, niin on välttämätöntä, että erehdymme esineiden suuruuden suhteen. Jokainen on kokenut, että matkustaessamme yöllä luulemme lähellä olevaa pensasta kaukana olevaksi puuksi tai päinvastoin kaukaista puuta läheiseksi pensaaksi. Samoin, ellemme tunne esineiden muotoa, ja koska siis tämän nojalla emme voi saada mitään käsitystä niiden etäisyydestä, on välttämätöntä, että erehdymme. Kärpänen, joka lentää nopeasti muutaman tuuman päässä silmiemme ohi, näyttäisi tässä tapauksessa hyvin pitkän matkan päässä olevalta linnulta. Hevonen, joka liikkumatta seisoo keskellä kenttää ja joka olisi esimerkiksi samanlaisessa asennossa kuin lammas, näyttäisi meistä lampaalta, niin kauan kuin emme tietäisi, että se on hevonen. Mutta heti kun saisimme sen tietää, se näyttäisi samassa tuokiossa hevoselta ja heti paikalla torjuisimme ensimmäisen käsityksemme."

"Joka kerta kun yöllä on tuntemattomissa seuduissa, missä ei voi tietää etäisyyksiä ja missä ei pimeään

vuoksi voi tuntea esineiden muotoa, on lakkaamatta vaarassa erehtyä esiintyvien seikkojen suhteen. Siitä johtuu pelko ja jonkunlainen sisäinen kauhu, jonka yön pimeys herättää melkein kaikissa ihmisissä. Siitä johtuu myös usko aaveihin ja jättiläismäisiin ja hirvittäviin hahmoihin, joita niin moni sanoo nähneensä. Heille vastataan tavallisesti, että nuo hahmot olivat ainoastaan heidän mielikuvituksensa synnyttämiä. Mutta saattoivatpa heidän silmänsä todella sellaisia nähdä, ja onpa tämä hyvin mahdollista. Sillä joka kerta, kun voidaan arvostella jonkun esineen suuruutta ainoastaan sen kulman nojalla, jonka se luo silmään, on välttämätöntä, että tämä tuntematon esine suurenee siinä määrin kuin sitä lähestytään. Ja jos havaitsija, joka ei tunne näkemäänsä eikä voi päättää kuinka kaukana se on hänestä, on ensin ollessaan kahdenkymmenen tai kolmenkymmenen askeleen päässä siitä luullut sen olevan ainoastaan muutaman jalan korkuisen, huomaa hän sen, tultuaan sitä niin lähelle, että vaan on muutaman jalan päässä siitä, monen sylen korkuiseksi, mikä epäilemättä häntä hämmästyttää ja pelästyttää, kunnes hän viimein koskettelee esinettä tai tuntee sen. Sinä hetkenä, kun hän huomaa, mikä tämä esine todella on, joka hänestä näytti suunnattoman suurelta, se äkkiä pienenee ja näyttää luonnollisen suurelta. Mutta jos hän pakenee eikä rohkene lähestyä, on varmaa, ettei hänellä ole muuta käsitystä tästä esineestä kuin se, minkä hänen silmissään syntynyt kuva tarjosi, ja että hän todella on nähnyt sekä suuruudeltaan että kooltaan jättiläismäisen ja hirvittävän esineen. Usko kummituksiin perustuu siis luontoon, eikä se riipu, kuten filosofit luulevat, yksinomaan mielikuvituksesta." (Buffon, Hist. Nat. IV, s. 22.)

Olen koettanut tekstissä näyttää toteen, miten usko kummituksiin kuitenkin osaksi riippuu mielikuvituksesta; ja mitä tulee tässä kohdin esitettyyn syyhyn, on selvää, että tottumus liikkumaan yöllä on opettava meitä oikein erottamaan niitä harhanäkyjä, jotka ulkomuotojen samankaltaisuus ja etäisyyksien erilaisuus pimeässä synnyttävät silmissämme. Sillä vaikka vielä onkin tarpeeksi valoisa, jotta voimme erottaa esineiden ääripiirteet, ja koska ollessamme kauempana esineestä, sen ja meidän välillä on suurempi ilmakerros, näemme aina tämän esineen sitä himmeämpänä kuin kauempana se on meistä. Kun sen tiedämme, on tämä tieto ja saavutettu tottumus riittävä suojelemaan meitä siitä erehdyksestä, jonka Buffon tässä on selvittänyt. Annettakoon mille selitykselle tahansa etusija, on minun metodini kuitenkin aina tehoisa, minkä seikan kokemus täydesti todistaa.

[59] Tottumus ei synnytä intohimoa.

[60] Lasten harjoittamiseksi tarkkaavaisiksi ei pidä niille koskaan sanoa muuta kuin sellaista, minkä ymmärtäminen niille tuottaa tuntuvaa ja nykyhetkellistä hyötyä. Ennen kaikkea tulee välttää pitkävetisyyttä; älköön koskaan tuhlaillako turhia sanoja, mutta puheessa ei myöskään saa olla himmeyttä eikä väärinkäsitystä aiheuttavaa.

[61] Mytologinen viittaus taruun, joka kertoo, miten Diomedes ja Odysseus yöllä karkasivat trojalaisten liittolaisen Rhesoksen teltaan ja ryöstivät hänen kauniit orhinsa. Suoment. huom.

[62] Tasapaino-oppi. Suoment. huom.

[63] Kuuluu Pariisissa asuva tanssinopettaja, joka hyvin tunsikin yleisönsä ja viekas kun oli, teki taitonsa luonnottoman teeskennellyksi sekä antoi sen käydä hyvinkin arvokkaasta, seikka, jota kyllä näennäisesti pidettiin naurettavana, mutta josta häntä itse pohjalta mitä syvimmin kunnioitettiin. Toisen yhtä pintapuolisen taiteen alalla näkee vielä tänään vaeltavan näyttämötaiteilijan esittävän vaikutusvaltaista, mutta samaa houkkiomaista henkilöä, ja siinä onnistuvan aivan yhtä hyvin. Tämä menettelytapa onnistuu aina Ranskassa. Oikea kyky, joka on vaatimattomampi ja kerskailematon, ei siellä menesty. Vaatimattomuutta pidetään siellä tyhmyrien hyveenä.

[64] Kävelimme maalla, kuten heti nähdään. Kävelyt kaupungin julkisissa puistoissa ovat turmiolliset kummankin sukupuolisille lapsille. Siellä ne näet alkavat tulla turhamielisiksi ja haluta päästä huomatuiksi. Luxembourgin, Tuilerian ja etenkin Palais Royalin puistoissa Pariisin kaunis nuoriso saa tuon hävyttömän ja houkkiomaisen ulkonäön, joka saattaa sen niin naurettavaksi sekä ivatuksi ja kammutuksi koko Euroopassa.

[65] Yhdenlaajuisia. Suoment. huom.

[66] Elenäytelmästä. Suoment. huom.

[67] Seitsenvuotias poika on tämän jälkeen tehnyt vielä suurempia ihmeitä tässä suhteessa.

[68] Ranskalaisia nuottien nimiä. Suoment. huom.

[69] Vertaa: *Pausanias*, Arkadia; katso myöskin alempana mainittua kohtaa Plutarkoksesta.

[70] Horatius, Ep. I: 2, 27 (syntyneet ainoastaan syömään maan hedelmiä). Suoment. huom.

[71] Tosin on siitä jo monta vuosisataa kulunut, kun Mallorcan asujamilla oli tämä tapa; se oli yleinen

niinä aikoina, jolloin he olivat kuuluisia linkoojina.

[72] Tiedän että englantilaiset suuresti kehuvat kansansa inhimillisyyttä ja hyvää luonnetta; he sanovatkin kansaansa *Good natured people*'ksi (hyvänluonteiseksi kansaksi). Mutta turhaan he tätä huutavat, minkä jaksavat, ei kukaan sitä toista heidän jälkeensä.

[73] Banianit, jotka pidättäytyvät kaikesta lihansyönnistä vielä ankarammin kuin tulenpalvelijat, ovat melkein yhtä lempeät kuin nämä. Mutta kun heidän siveellisyytensä ei ole yhtä puhdas ja kun heidän jumalanpalveluksensa ei ole yhtä järkevää, eivät he ole heidän kuntoisiaan.

[74] Toinen niistä henkilöistä, jotka ovat kääntäneet tämän kirjan englannin kielelle, huomauttaa minun tässä kohden erehtyneeni, ja molemmat ovat korjanneet erehdykseni. Sekä teurastajat että kirurgit kelpaavat todistajiksi, mutta edellisiä ei hyväksytä valamiehistöön eikä rikostuomareiksi; kirurgit taas näihin toimiin hyväksytään.

[75] Vanhojen historioitsijain teokset ovat täynnä näkökohtia, joita voisi käyttää hyväkseen, joskin ne tapahtumat, joihin niiden sanotaan perustuvan, olisivat epätodet. Valitettavasti emme osaa hankkia itsellemme mitään oikeata hyötyä historian luvusta. Oppinut kritiikki nielee kaiken; ja kuitenkin ei ole ollenkaan tärkeätä, että joku seikka todella on tapahtunut, kunhan siitä vaan saa hyödyllisen opetuksen. Järkevien ihmisten tulee pitää historiaa tarusarjana, jonka moraali on hyvin ihmissydämen mukainen.

[76] Tottumuksen valta johtuu ihmiselle olennaisesta velttoudesta, joka lisääntyy, kuta enempi antaudutaan siihen. Osataan helpommin se, mikä jo kerran on tehty; kun tie kerran on raivattu, on sitä helppo kulkea. Niinpä huomaamme tottumuksen vallan olevan hyvin suuren vanhuksiin ja velttoihin nähden, hyvin pienen nuorisoon ja vilkkaisiin ihmisiin nähden. Sen vaikutus soveltuu ainoastaan heikoille sieluille, jotka se päivä päivältä saattaa yhä heikommiksi. Ainoa tottumus, joka on lapsille hyödyllinen, on se että ne vaikeudetta mukautuvat olojen välttämättömyyteen, ja ainoa aikaihmisille hyödyllinen tottumus on se, että he vaikeudetta mukautuvat järjen vaatimuksiin. Jokainen muu piintynyt tottumus on ilmeinen epäkohta.

[77] Tämä isä oli Belle-Islen marsalkka, ja hänen poikansa Gisors'in kreivi. Suoment. huom.

[78] En ole voinut pidättäytyä nauramasta lukiessani herra de Formeyn kritiikkiä tästä pienestä jutusta. "Tuo silmäkääntäjä", näin hän sanoo, "joka suuttuu lapsen kilpailusta ja joka vakavasti soimaa sen opettajaa, on Émilien piiriin kuuluva henkilö." Tuo sukkela herra de Formey ei ole voinut arvata, että tämä pieni kohtaus oli varta vasten valmistettu ja että silmäkääntäjää oli edeltäpäin neuvottu, mitä osaa hänen piti näytellä; todellakaan en ole tätä tullut maininneeksi. Mutta kuinka monta kertaa olen sen sijaan selittänyt etten kirjoita henkilöitä varten, joille pitää sanoa kaikki.

[79] Olisiko minun pitänyt olettaa että joku lukijoistani olisi ollut kyllin typerä, jotta ei olisi huomannut tätä nuhdesaarnaa sanasta sanaan kasvattajan sanelemaksi erityisiä tarkoituksiaan varten? Olisiko voitu pitää minua niin typeränä, että itse olisin kuvitellut silmäkääntäjän luonnostaan näin puhuvan! Olenpa luullut ainakin omistavani tuon vaatimattoman taidon antaa ihmisten puhua säätynsä hengen mukaisesti. Katsokaa vielä seuraavan kappaleen loppua. Olisihan tässä jo pitänyt olla vallan tarpeeksi sanottu kelle muulle tahansa kuin herra de Formeylle.

[80] Tämä nöyryytys ja nämä ikävyydet ovat siis minun aiheuttamiani eikä silmäkääntäjän. Koska herra Formey tahtoi vielä eläessänikin anastaa tämän kirjani ja painattaa sen yksinkertaisesti siten, että siitä olisi pyyhkinyt pois minun nimeni ja pannut oman nimensä sijaan, olisi hänen ainakin pitänyt vaivata itseään, en sano sitä kirjoittamalla, vaan lukemalla se.

[81] Olen usein huomannut että se, joka lapsille laskettelee oppineita selityksiä, vähemmin ajattelee että ne häntä kuuntelisivat, vaan puhuu etupäässä aikaihmisille, jotka ovat läsnä. Olen aivan varma tästä asiasta, sillä olen sen kokenut itseni suhteen.

[82] Kun tahdomme antaa lapselle jonkun selityksen, on vähäinen asiaan johtava valmistus omansa kiinnittämään sen tarkkaavaisuutta.

[83] Vaikka eivät kaikki ne viinit, joita *Pariisin* viinikauppiat vähittäin myyvät, ole lyijyhappetuman sekaisia, ovat ne kuitenkin harvoin vapaat lyijystä. Näiden kauppiaiden astioiden reunat näet ovat lyijyllä päällystetyt, ja niissä säilytetty viini, ollessaan kosketuksessa tämän lyijyn kanssa, liuottaa siitä aina osan. On omituista että poliisi kärsii näin ilmeistä ja vaarallista väärinkäytöstä. Mutta on totta että varakkaat henkilöt eivät ollenkaan juo noita viinejä ja että he siis varsin vähän joutuvat vaaraan tulla myrkytetyiksi.

[84] Kasvishappo on hyvin heikkoa. Metallihappo taas, varsinkin väkevä, ei sulaudu yhteen porisematta.

[85] Petronius. (Haluan ainostaan sellaista omaisuutta, jota kansa minulta kadehtii.)

[86] Aika menettää oikean mittansa, kun intohimomme mielivaltaisesti pyrkivät määräämään sen kulkua. Viisaan kellona on hänen mielialansa tasaisuus ja sielunrauhansa. Joka hetki on hänelle sopiva, eikä hän koskaan laiminlyö määräaikaansa.

[87] Mieltymys maaseutuun, jota oletan oppilaassani olevan, on luonnollinen seuraus hänen kasvatuksestaan. Muuten, kun ei hänessä ole vähääkään tuota itserakkautta ja komeilunhalua, joka niin suuresti miellyttää naisia, nämä eivät häntä hemmottele yhtä paljon kuin muita lapsia. Siis hän ei viihdykään erittäin hyvin heidän seurassaan eikä siitä tule hemmotelluksi, hän kun ei vielä kykene tuntemaan sen tarjoamaa viehätystä. Olen hyvin varonut opettamasta häntä suutelemaan naisten kättä ja sanomaan heille mauttomia kohteliaisuuksia, jopa osottamaan heille suurempaa kunnioitusta kuin miehille. Olen näet asettanut rikkomattomaksi laikseni sen, etten vaadi häneltä mitään, jota hän ei täysin perusteellisesti käsitä, eikä lapsella ole mitään syytä kohdella toista sukupuolta paremmin kuin toista.

[88] Kirjoituksessa: "Discours sur l'inégalité".

[89] Pidän mahdottomana että Euroopan suuret monarkiat vielä kauan voisivat pysyä pystyssä. Kaikilla niillä on ollut loistoaikansa, ja jokainen valtio, jolla on loistoaikansa, lähenee häviötään. Tätä mielipidettäni tukevat vielä erityisemmät syyt. Mutta tässä ei ole oikea paikka niitä esittää, varsinkin kuin jokainen erittäin hyvin ne tuntee.

[90] Rousseau tarkoittaa tässä prinssi Kaarle Edvardia, Jaakko toisen pojanpoikaa. Suoment. huom.

[91] Mutta olettehan itse kirjailija, joku huomauttaneen minulle. Paha kyllä, niin on laita, sen tiedän. Ja erhetykseni, jotka luulen tarpeeksi sovittaneeni, eivät anna aiheita muille samanlaisiin joutua. Minä en kirjoita puolustaakseni erehdyksiäni, vaan estääkseni lukijoitani niitä seuraamasta.

[92] Apotti de Saint-Pierre. Suoment. huom.

[93] Muinaiskansoilla ei ollut räätälejä; naiset valmistivat kodissa miesten vaatteet.

[94] Juven. Sat. II, 53. [Harvat (meistä naisista) painivat ja elävät painijan ravinnosta. Te (miehet) taas kehräätte villaa ja kokoatte koreihin kehrut].

[95] Muinaiskreikkalainen taru kertoo että fryygialainen kuningas Midas Bacchuksen opettajaa, Seilenosta kohtaan osottamastaan kestiystävyydestä mainitulta jumalalta sai palkinnoksi luvan toivoa itselleen mitä vaan halusi. Midas toivoi silloin että kaikki, mitä hän kosketti, muuttuisi kullaksi. Tämä toivomus toteutuikin, mutta hänen täytyi pian anoa, että tämä toivomus raukeaisi; hän näet muuten olisi kuollut nälkään, kun ruokakin hänen käsissään muuttui kullaksi. Taru kertoo vielä että Midas kerran arvostellessaan Apollo jumalan ja Panin soittoa, antoi etusijan jälkimäiselle; siitä Apollo niin pahastui, että antoi Midakselle kasvaa parin aasinkorvia, joita peittääkseen poloisella kuninkaalla oli paljo vaivaa ja harmia. Suoment. huom.

[96] Sittemmin olen saavuttanut päinvastaisen kokemuksen, tehtyäni tarkemman kokeen. Säteiden taittuminen vaikuttaa kehänmuotoisesti, ja sauva näyttää paksummalta vedessä olevasta kuin sen yläpuolella olevasta päästä. Mutta tämä ei ollenkaan muuta perusteluni pätevyyttä, ja johtopäätökseni on siltä yhtä oikea.

[97] "Kaupungissa asuvat", sanoo Buffon, "ja rikkaiden lapset, jotka ovat tottuneet runsaaseen ja vahvaan ruokaan, saavuttavat tämän kypsyyden tilan aikaisemmin. Maalla asuvat sekä köyhän rahvaan lapset ovat tässä suhteessa myöhästyneitä, niiden ravinto kun on huonoa tai liian niukkaa; niiden kehitys kestää kaksi tai kolme vuotta kauemmin". Hist. Nat. XV, s. 238. Myönnän että tämä huomio on oikea, mutta luulen itse ilmiöstä annettua selitystä vääräksi, sillä seuduissa, missä maalaisasukkaat syövät hyvää ruokaa ja paljon, kuten esim. Vallisin kanttonissa, jopa muutamissa Italian vuoriseuduissa, kuten Friaulissa, on sukupuolen kypsyys paljon myöhäisempi kuin kaupungeissa, missä ihmiset komeilunhaluaan tyydyttääkseen usein noudattavat ruokansa suhteen mitä suurinta säästäväisyyttä ja missä useimmilla on, kuten sananlasku sanoo, samettitakki, mutta tyhjä vatsa. Ihmetellen näkee vuoriseuduissa suuria nuorukaisia, jotka ovat vahvoja kuin aikamiehet, mutta joiden ääni vielä on naisellisen kimakka ja leuka parraton, sekä täysikasvuisia tyttöjä, jotka muuten ovat hyvin kehittyneitä, mutta joissa ei ilmene mitään sukupuolen varttumisen merkkiä. Tämä ero näyttää minusta johtuvan yksistään siitä, että heidän tapojensa yksinkertaisuudessa mielikuviutus pysyy kauemmin levollisena, pannen vasta myöhemmin heidän verensä kuohuksiin ja tehden heidän varttumisensa hitaammaksi.

[98] Käsikirjoituksessa tämä kohta kuuluu: jos niitä (s.o. enkeleitä) on olemassa. Tekijä on luultavasti ulkoa tulleen vaikutuksen johdosta muuttanut tuon alkuperäisen lauseen. Petitain'in huom.

[99] Vergilius, Aeneis, I. Itse hyvin tuntien kärsimyksen, olen oppinut auttamaan kärsiviä. Suoment. huom.

[100] Nämä olosuhteet näyttävät tätä nykyä hieman vaihtuvan: valtioiden tila tuntuu käyvän varmemmaksi, ja ihmiset tulevat samalla kovasydämisemmiksi.

[101] Epiktetos oli huomattava stoalainen filosofi, joka eli ensimmäisellä vuosisadalla j.Kr. Hän oli mahtavan Epafroditoksen orja. Suoment. huom.

[102] Kiintymys voi olla vailla vastakiintymystä, mutta ystävyys ei koskaan voi olla vailla vastaystävyyttä. Ystävyys näet on vaihto, on sopimus, kuten muut, mutta se on kaikkein pyhin sopimus. Sanalla ystävä ei ole muuta vastinetta kuin se itse. Jokainen ihminen, joka ei ole ystävänsä ystävä, on kieltämättä konna; ystävyys näet on saavutettavissa ainoastaan todellisen tai taitavasti teeskennellyn ystävyuden avulla.

[103] Käskyllä kohdella toisia niin kuin tahdomme että he meitä kohtelisivat on oikea perustuksensa ainoastaan omassatunnossa ja tunteessa. Sillä mikä järkisyy saattaisikaan minua toimimaan vallan kuin olisin toinen ihminen, varsinkin kun olen varma siitä, etten koskaan ole oleva vallan hänen tilassaan. Ja kuka minulle takaa, että, seurattessani aivan uskollisesti tätä ohjetta toiset noudattavat sitä minun suhteeni? Häijy ihminen käyttää hyväkseen oikeamielisen rehellisyyttä ja omaa epärehellisyyttään. Hän olisi hyvin mielissään siitä, että kaikki muut olisivat oikeamielisiä, paitsi hän itse. Sanottakoon mitä tahansa, niin ei tämä sopimus ole edullinen hyvälle. Mutta toisin on laita, jos sielun uhkuva ulospäin pyrkivä voima saattaa minut asettumaan lähimäiseni sijaan, ja jos tunnen omia tunteitani ikäänkuin ne olisivat hänen tunteitaan, niin koetan poistaa hänestä kärsimykset, jotta en itse kärsisi. Harrastan hänen parastaan rakkaudesta itseeni, ja tämän käskyn järkisyy piilee siis itse luonnossa, joka panee minut tavoittelemaan omaa mielihyvän- ja tasapainontilaa, olkoon sitten olopaikkani missä tahansa. Tästä teen sen johtopäätöksen, ettei ole totta, että luonnonoikeuden säädökset perustuisivat yksistään järkeen; niillä näet on vankempi ja varmempi pohja. Ihmisrakkaus, joka johtuu rakkaudesta itseemme, on inhimillisen oikeuden perus. Kaiken siveellisyyden summa on annettu evankeliumissa, joka on lain täyttämys.

[104] Kaikkien maiden lakien perusluonne on sellainen, että ne aina suosivat vahvempaa heikomman kustannuksella ja varakasta varattoman kustannuksella. Tämä epäkohta on välttämätön ja vailla poikkeusta.

[105] Tällaisia ovat esim. Davila, Guicciardini, Strada, Solis, Macchiavelli, jopa joskus de Thou. Vertot on melkein ainoa, joka on osannut maalata tekemättä muutokuvia.

[106] Yksi ainoa meidän historioitsijoistamme, joka suurin piirtein on jäljitellyt Tacitusta, on rohjennut jäljitellä Suetoniusta ja joskus Comines'in pikkupiirteitä. Juuri tämä seikka, joka lisää hänen teoksensa arvoa, on hänelle tuottanut meidän maassa ankarointa arvosteluja.

[Se ranskalainen historioitsija, jota Rousseau tässä tarkoittaa, on Duclos, Ludvig XI:n elämäkerran kirjoittaja. Suoment. huom.]

[107] Lahjomattoman rehellinen. Suoment. huom.

[108] Pyrrhus, Epeiroksen kuningas, kuoli siten, että muuan vanha nainen Arguksessa viskasi katolta hänen päähänsä tiilikiven. Suoment. huom.

[109] Luulen rohkeasti voivani lukea terveyden ja hyvän ruumiinrakennuksen niihin etuihin, jotka hänen kasvatuksensa on tuottanut, tai pikemmin niihin luonnonlahjoihin, jonka hänen kasvatuksensa on hänelle säilyttänyt.

[110] Pradon (s. 1698), ranskalainen traagillinen runoilija, keskinkertainen lahjoiltaan, mutta niin ylpeä, että väitti olevansa Racinen veroinen. Cotin (s. 1682), ranskal. saarnaaja ja kirjailija. Molemmat olivat Boileau'n purevan kritiikin ja ivan esineenä. Suoment. huom.

[111] Muuten minun oppilaallani on varsin vähän vaaraa joutua tähän ansaan, häntä kun ympäröi niin paljon huvituksia, hänellä kun ei koskaan ole ollut ikävä, ja hän kun tuskin tietää mitä rahalla tehdään. Mutta jos lapsia ohjataan noilla kahdella vaikuttimella, itsekkäisyydellä ja turhamielisyydellä, ovat myöhemmin portot ja petturit käyttävät niitä hyväkseen saattaakseen heidät käsiinsä. Kun näkee lasten ahneutta kiihotettavan kilpapalkinnoilla, kun niille kymmenvuotuisina julkisissa koulututkinnoissa jaellaan ylistelyä, saattaa päättää, miten heiltä kahdenkymmenvuotiaina ryöstetään kukkaro pelituvissa ja terveys huonoissa paikoissa. Saattaapa aina lyödä vetoa, että luokan etevin oppilas kerran on oleva suurin peluri ja irstailija. Niitä keinoja, joita ei lapsuudeniässä ole ollenkaan käytetty, ei voida nuoruudeniässä yhtä suurella määrällä väärinkäyttää. Mutta muistettakoon, että pysyvä periaatteeni on aina olettaa tapausta mitä pahimmaksi. Ensin koetan ehkäistä paheen syntymisen ja sitten oletan sen

olemassaoloa, voidakseni sitä parantaa.

[112] Erehdyin; olenpa kohdannut yhden sellaisen, nimittäin herra Formeyn.

[113] Kuten jo kerran on ylempänä huomautettu, erehtyy Rousseau näiden satujen järjestyksen suhteen; satu heinäsiirkasta on kokoelman ensimmäinen, satu korpista toinen. Suoment. huom.

[114] Mutta jos joku hakee riitaa hänen itsensä kanssa, miten hän silloin on menettelevä? Vastaan, ettei hän koskaan ole ottava osaa riitaan, ettei hän koskaan ole saava tilaisuutta riitaan sekaantua. Mutta — huomauttaneeko joku — kukapa voi olla turvattu korvapuustilta tai solvaukselta jonkun raa'an ihmisen, juopon tai vahvan konnan puolelta, joka ensin solvaisee meitä, lopuksi saadakseen hovin lyödä meidät kuoliaaksi? Se on toista. Kansalaisten kunnia ja elämä ei suinkaan saa olla alttiina raakalaisen, juopon tai väkevän konnan mielivallalle, ja kuitenkin emme voi turvata itseämme tuollaiselta onnettomuudelta enempiä kuin katolta päähämme putoavalta tiileltä. Kärsitty ruumiillinen tai suusanallinen solvaus aikaansaa yhteiskuntaelämässä seurauksia, joita ei mikään viisus voi ehkäistä ja joista ei mikään tuomioistuin voi hyvittää loukattua. Lakien puutteellisuus siis tässä suhteessa saattaa hänet riippumattomaksi; hän on siis ainoa riidanratkaisuja tai tuomari solvaajan ja itsensä välillä; hän on yksin luonnollisen lain tulkitsija ja toimeenpanija. Hän on velvollinen hankkimaan itselleen oikeutta ja on itse se ainoa henkilö, joka voi tuon oikeuden hankkia; eikä mikään hallitus maailmassa voi olla niin mieletön, että rankaisisi häntä siitä, että hän tällaisessa tapauksessa hankkii itselleen oikeutta. En kehota häntä hakemaan tappelua, se olisi vallan nurinkurista; sanon vaan, että hän on velvollinen hankkimaan itselleen oikeutta ja että hän itse tässä tapauksessa on ainoa oikeuden jakaja. Jos minä olisin hallitsija, takaan, että ilman kaikkia noita lakimääräyksiä kaksintaisteluja vastaan, ei koskaan minun valtiossani annettaisi korvapuusteja eikä ihmisiä solvattaisi, ja että tämä tapahtuisi hyvin yksinkertaisen keinon avulla, johon tuomioistuimet eivät saisi sekaantua. Oli miten oli, Émile tietää tuollaisessa tapauksessa millaista oikeutta hän on velvollinen itselleen itse hankkimaan ja mikä esimerkki hänen on antaminen kunniallisten ihmisten turvallisuuden hyväksi. Eipä lujamielisinkään mies voi estää toista häntä solvaamasta, mutta hän voi ainakin estää solvaajaa kauan kerskailemasta solvauksestaan.

[115] S.o. omistamme Jumalalle ihmisominaisuuksia. Suoment. huom.

[116] Plutarkos: Rakkauden tutkistelu. Noin alkoi murhenäytelmä "Menalippos". Mutta Ateenan kansan huudot pakottivat Euripideksen muuttamaan tämän alkusäkeen.

[117] Ihmisälyn luonnontilan ja sen kehityshitauden suhteen sopii verrata siihen mitä olen sanonut tutkistelussani: "Discours sur l'inégalité."

[118] Taikauskon tutkistelussa, 527. Suoment. huom.

[119] Astun yli hehkuvan hiiloksen, jota peittää pettävä tuhka. Horatius, Od. II, 1. Suoment. huom.

[120] De la Condamine kertoo matkoillaan kohdanneensa kansan, joka ei osannut laskea pitemmälle kuin kolmeen. Ja kuitenkin nuo ihmiset, joilla tietysti oli kädet, usein olivat huomanneet sormensa, vaan eivät osanneet laskea viiteen.

[121] Tämä lepo on tosin vaan suhteellinen. Mutta koska huomaamme suurempi- ja vähempimääräistä liikettä, käsitämme sangen selvästi toisen sen äärimäisistä loppupäistä, joka juuri on lepo, ja käsitämme sen niin hyvin, että olemme taipuvaiset pitämään ehdottomana sellaista lepoa, joka on vaan suhteellista. Ei siis suinkaan ole totta, että liike olisi aineelle olennainen, kun ainetta voi käsittää levossa olevana.

[122] Kemistit arvelevat, että phlogiston eli tulen aines on hajaantuneena ja liikkumattomana niissä sekoituksissa, joista se muodostaa yhden osan, kunnes ulkoapäin vaikuttavat syyt sen irrottavat, yhdistävät yhdeksi, panevat sen liikkeeseen ja tekevät sen tuleksi.

[123] Olen tehnyt kaiken voitavani käsittääkseni elävää molekyyliä, mutta en ole päässyt mihinkään tulokseen. Ajatus aistimuksia vailla olevasta ja kuitenkin aistivasta aineesta näytti minusta käsittämättömältä ja ristiriitaiselta. Jotta voisi hyväksyä tai hylätä tämän ajatuksen, täytyisi ensin ymmärtää se, ja minä tunnustan, etten ole niin onnellinen.

[124] Kuka voisi uskoa, ellei olisi todistuksia, että inhimillinen narrimaisuus olisi mennyt näin pitkälle? Amatus Lusitanus vakuutti nähneensä pienen peukalon mittaisen miehen lasiin suljettuna. Julius Camillus oli muka, uuden Prometheuksen tavoin, muodostanut sen alkemian avulla. Kirjassaan "de natura rerum" Paracelsus opettaa tavan tehdä näitä pikkumiehiä ja väittää, että lintukotolaiset, tapiolaiset, satyyrit ja luonnottaret ovat kemian avulla luodut. Todellakaan minä en näe mitä enää olisi vastaisuuden varalle muuta tehtävänä, jos tahtoo todistaa tuollaisten seikkojen mahdollisuuden, kuin väittää elimellisen aineen voivan kestää tulen kuumuutta ja sen molekyylien voivan säilyttää elämänsä

hehkuvassa uunissakin.

[125] Minusta tuntuu kuin uudenajan filosofia, kaukana siitä, että väittäisi kallioiden ajattelevan, päinvastoin on tehnyt sen huomion, että ihmiset eivät ollenkaan ajattele. Se huomaa luonnossa pelkkiä aistivia olentoja, ja koko ero ihmisen ja kiven välillä on sen mukaan siinä, että ihminen on itsetietoinen aistiva olento, ja kivi itsetietoisuutta vailla oleva aistiva olento. Mutta jos nyt on totta, että kaikki materia aistii, niin miten käsitan silloin aistivaa ykseyttä tai yksilöllistä minää? Onko se löydettävissä jokaisesta aineen molekyylisestä vai aineyhtymistä? Onko minun sijoittaminen tämä ykseys juokseviin vai jähmeihin aineisiin, seka- vai alkuaineisiin? Ei ole luonnossa, niin sanotaan, muuta kuin yksilöjä, mutta mitkä nämä yksilöt sitten ovat? Onko tämä kivi yksilö vai yksilöiden yhtymä? Onko se yksi ainoa aistiva olio, vai onko siinä tuollaisia olioita yhtä monta kuin hietajyviä? Jos jokainen alkuatomi on aistiva olento, niin miten voin käsittää tuota sisäistä yhdenmukaisuutta, jonka nojalla niistä toinen tuntee vallan samaa kuin toinen, niin että kummankin minä sulaa yhdeksi ainoaksi? Vetovoima saattaa olla luonnonlaki, jonka salaisuus on meiltä kätkössä, mutta käsitämme ainakin, että ainepaljouksiin suhtautuen vaikuttavassa vetovoimassa ei ole mitään ristiriitaista ulottuvaisuuden ja jakautuvaisuuden kanssa. Saattaako ajatella samaa aistimisesta? Aistivat osat ovat ulottuvia, mutta aistiva olio on jakamaton, yksi. Sitä siis ei voida jakaa, se on kokonainen tai ei mikään: aistiva olio ei siis ole mikään kappale. En tiedä mitä materialistimme tästä sanovat; mutta minusta näyttää, että samojen vaikeuksien, jotka ovat saattaneet heidät hylkäämään ajatuksen, olisi pitänyt saattaa heidät hylkäämään aistimisenkin. Enkä huomaa miksi he, otettuaan ensi askeleen, eivät ottaisi toistakin. Eipä se heitä suuresti vaivaisi, ja koska ovat varmat siitä, etteivät ajattele, miksi rohkenevat väittää aistivansa?

[126] Kun muinaiset roomalaiset antoivat korkeimmalle jumalalleen nimen *Optimus Maximus*, käyttivät he vallan oikeata nimeä. Mutta jos olisivat sanoneet *Maximus Optimus*, olisi nimi ollut vielä tarkempi, koska hänen hyvytensä johtuu hänen voimastaan; hän on hyvä, koska hän on suuri.

[127] Ei meille, Herra, ei meille, vaan sinun nimelles anna kunnia, sinun armos ja totuutes tähden. 115:s psalmi, 1:nen v.

[128] Uudenajan filosofia, joka hyväksyy ainoastaan sen, minkä se selittää, ei ollenkaan huoli ottaa lukuun tuota epämääräistä ominaisuutta, jota sanotaan vaistoksi ja joka näyttää ajavan eläimiä jotakin päämäärää kohti, ilman että ne ovat saavuttaneet mitään erityistä tietoa. Vaisto on erään etevimmän ajattelijamme mielipiteen mukaan harkintaa vailla oleva tottumus, joka kuitenkin on harkinnan avulla saavutettu. Ja siitä tavasta, miten hän selittää tätä kehitystä, tulee tehneeksi sen johtopäätöksen, että lapset harkitsevat enemmän kuin aikaihmiset. Tämä on niin omituinen paradoksi, että se ansaitsee tulla tarkastelun esineeksi. Laajemmalta puuttumatta tähän kysymykseen kysyn, mikä nimi minun on antaminen sille innolle, millä koirani ahdistelee maamyriä, joita se ei syö, sille kärsivällisyydelle, jota osottaen se joskus tuntikausia niitä väijyy, sille taidolle, jolla se niihin tarttuu ja heittää ne ulos reiästään sinä hetkenä, jolloin ne pistäyvät esiin mullasta, sitten tappaen ne ja jättäen ne siihen, ilman että kukaan koskaan olisi tuota koiraani sellaiseen metsästykseseen harjottanut tai sille ilmoittanut, että juuri siinä piili maamyriä? Kysyn vielä, ja tämä on tärkeämpää, miksi tuo sama koira ensi kerran, jolloin uhkasin sitä lyödä, heittäytyi selälleen maahan, kypälät kippurassa, ollen täten rukoilevassa asennossa, joka oli suuresti omansa minua lepyttämään? Tässä asennossa se ei suinkaan olisi pysynyt, jos minä en olisi antanut itseäni taivuttaa, vaan jos olisin sitä lyönyt. Mitä! Oliko vallan pieni koirani, jonka syntymästä ei ollut kulunut pitkää aikaa, jo saavuttanut moraalisia käsitteitä, ymmärsikö se mitä lempeys ja jalomielisyys tietää? Minkä saavutettujen tietojen nojalla se toivoi lepyttävänsä minut, täten antautuen kokonaan valtaani? Kaikki maailman koirat menettelevät samanlaisessa tilassa ollen jotenkin samoin, enkä tässä väitä mitään sellaista, jota ei jokainen itse voisi huomata todeksi. Suvaitkootpa filosofit, jotka niin ylenkatseellisesti hylkäävät vaiston, selittää tämän tosiseikan pelkkien aistimusten meille hankkimien tietojen avulla. Selittäkööt sen tavalla, joka tyydyttää jokaista järkevää ihmistä: silloin minulla ei enää ole mitään sanottavaa, enkä enää puhu vaistosta.

[129] Käsitteet ovat muutamissa suhteissa tunteita ja tunteet käsitteitä. Nämä molemmat nimet sopivat jokaiselle mielteelle, joka kääntää huomiomme joko mielteen esineeseen tai meihin itseemme, joissa mielle syntyy. Ainoastaan tämänkaltaisten sielullisten vaikutelmien järjestys määrää kumpi nimi on sopivampi. Jos ensin käännämme huomiomme mielteen aiheuttajaan, emmekä ajattele itseämme muuten kuin vasta harkinnan johdosta, niin tuo mielle on käsite. Jos sitävastoin ulkoa saamamme vaikutelma ensin kiinnittää meidän huomiomme ja jos ainoastaan harkinnan kautta ajattelemme sen aiheuttajaa, on tuo vaikutelma tunne.

[130] Tämän luullakseni tuo kunnan apulaispappi voisi vielä tänäänkin sanoa yleisölle.

[131] "Kaikki", sanoo muuan hyvä ja oppinut hengellinen mies, "väittävät, että eivät ole saaneet uskontoaan ihmisiltä, vaan Jumalalta, ja että he sentähden uskovat (kaikki käyttävät tätä kulunutta puhetapaa)".

"Mutta jos pidämme kiinni totuudesta, jättäen syrjään kaiken imartelun ja kaunistelun, ei laita

ollenkaan ole niin. Eri lahkokuntien opit on, mitä sanottaneenkin, saatu aikaan ihmiskäsin ja -neuvoin. Todisteena siitä on ensiksikin se tapa, miten uskontoja on omistettu maailmassa ja miten yksityisihmiset niitä yhä vielä omistavat. Kansallisuus, maa, paikkakunta määrää uskonnon. Tunnustamme sitä uskontoa, jota opetetaan seudulla, missä olemme syntyneet ja saaneet kasvatuksemme. Olemme ympärileikattuja, kastettuja, juutalaisia, muhamettilaisia tai kristittyjä, ennenkuin tiedämme olevamme ihmisiä. Uskontomme ei ole oman valitsemisemme ja harkintamme määräämä. Lisätodistus siitä on se, että elämä ja tavat niin vähän ovat sopusoinnussa uskonnon kanssa; ja lopullinen todistus on vielä se, että inhimillisissä ja vähäarvoisissa seikoissa toimimme uskontomme henkeä vastaan." Charron: De la sagesse, II, 5, 257:s sivu, Bordeaux'ssa v. 1601 julkaistu painos.

Tuntuu hyvin todennäköiseltä, että hyveellisen condomilaisen teologin uskontunnustus olisi varsin vähän eronnut savoijilaisen apulaispapin uskontunnustuksesta.

(Tämä Rousseau'n tarkoittama teologi on Bossuet, Condomin piispa. Suoment. huom.)

[132] Tämä selviää monesta raamatunkohdasta, muiden muassa 5:nnen Mooseksen kirjan XIII:sta luvusta, jossa sanotaan, että jos joku profeetta, joka julistaisi vieraita jumalia, vahvistaisi puheensa ihmeillä, niin pitäisi, vaikka hänen ennustuksensa toteutuisikin, kokonaan jättää hänen puheensa huomioon ottamatta ja vielä lisäksi surmata itse profeetta. Kun siis pakanat surmasivat vierasta jumalaa julistavan apostolin, vaikka tämä vahvistikin kutsumuksensa ihmeellä, en huomaa mitä pätevää moitetta voisi heitä kohtaan lausua, jota he eivät voisi kääntää meitä vastaan. Mitä siis tällaisessa tapauksessa on tekeminen? On vaan yksi mahdollisuus: palata järkevään harkintaan ja jättää sikseen ihmeet. Parasta olisi, ettei niihin koskaan olisi turvautunut. Tätä opettaa mitä yksinkertaisin ihmisymmärrys, ellei sitä himmennetä mitä hienoimmilla viisasteluilla. Viisasteluja kristinuskossa! Onko siis Jeesus Kristus ollut väärässä, kun on luvannut taivaan valtakunnan yksinkertaisille? Onko hän ollut väärässä alkaessaan kauneimman puheistaan ylistämällä hengellisesti köyhiä, koska muka tarvitsemme niin paljon älykkäisyyttä ymmärtääksemme hänen oppiansa ja oppiaksemme häneen uskomaan. Kun olette todistanut minulle, että minun täytyy alistua, niin olen luonnollisesti alistuva; mutta voidaksenne minulle tuon todistaa, tulee teidän asettua minun käsitykseni kannalle. Mitatkaa todistelunne hengellisesti köyhän kyvyn mukaisesti, muuten en tunnusta teidän olevan mestarinne oikea oppilas, eikä julistamanne oppi ole hänen oppiansa.

[133] Plutarkos kertoo, että stoalaiset muiden eriskummallisten paradoksien muassa väittivät ristiriitaisessa käräjäjutussa olevan turhaa kuulla molempia riitapuolia. Sillä, sanoivat he, joko toinen niistä on todistanut sanottavansa tai ei ole sitä todistanut. Jos se sen on todistanut, on kaikki selvää ja vastapuolesta on langetettava tuomio, jos se taas ei ole sitä todistanut, se on väärässä ja sen asia on hylättävä. Mielestäni kaikkien niiden menettely, jotka tunnustavat erityistä jumalallista ilmoitusta, on suuresti stoalaisten menettelyn kaltainen. — Niinpian kuin kukin väittää yksin olevansa oikeassa, niin tulee, valitakseen näin monen puolueen välillä, kuulla mitä kullakin on sanottavaa; muuten menettelee väärin.

[134] Mainittu Bossuetin kirja on nimeltään "Katolisen uskon esitys". Sitä ilmestyi kaksikymmentä painosta, ja se käännettiin melkein kaikille eurooppalaisille kielille. Paras painos on se, jonka apotti Lequeux on toimittanut ja jonka apotti Fleury on varustanut muistutuksilla ja kääntänyt latinaksi (v. 1761). Suoment. huom.

[135] Lukemattomista tunnetuista tätä valaisevista tapauksista mainitsen tässä yhden, joka ei kaipaa lähempää selittelyä. Kuudennellatoista vuosisadalla, kun katolilaiset teologit olivat julistaneet poltettaviksi kaikki juutalaisten kirjat, kysyttiin kuuluisalta ja oppineelta Reuchliniltä hänen mielipidettään tämän asian suhteen, ja sen lausuttuaan hän joutui hirvittävän vainon alaiseksi, joka oli vähällä syöstä hänet turmioon. Ja hän oli ainoastaan lausunut sen mielipiteen, että saattoi säilyttää ne juutalaisten kirjoista, jotka eivät vastustaneet kristinuskoa ja jotka käsittelivät uskonnon ulkopuolella olevia aineita.

[136] Lama = Buddhalainen pappi.

[137] De republ. dial. 2.

[138] Katsokaa sitä vertausta, jonka hän vuorisaarnassa itse tekee Mooseksen siveysopin ja oman siveysoppinsa välillä. Matt. 5, 21 ja seur.

[139] Velvollisuus seurata ja rakastaa maansa uskontoa ei ulotu hyvän moraalin vastaisiin dogmeihin, kuten esim. suvaitsemattomuuden dogmiin. Tämä kauhea dogmi asestaa ihmiset toisiaan vastaan ja tekee heidät kaikki ihmiskunnan vihollisiksi. Eron tekeminen yhteiskunnallisen ja kirkollisen suvaitsevaisuuden välillä on lapsellinen ja turha. Nämä molemmat suvaitsevaisuuden lajit ovat erottamattomat, eikä voi toista hyväksyä, ellei hyväksy toista. Eivätpä edes enkelit voisi elää rauhassa

ihmisten kanssa, joita pitäisivät Jumalan vihollisina.

[140] Molemmat suunnat hätyyttävät toinen toistaan niin monilla sofismeilla, että olisi suunnaton ja uhkarohkea yritys ruveta niitä kaikkia luettelemaan. On jo melkoinen työ mainita muutama niistä, sitä myöten kuin ne itsestään tarjoutuvat. Eräs niin sanotun filosofisen suunnan tavallisimpia sofismeja on se, että asettavat luulotellun filosofikansan huonojen kristittyjen vastakohtaksi, ikäänkuin kansa helpommin olisi kehitettävissä tosilosofeiksi kuin tosikristityiksi. En tiedä kumpi, hyvä filosofi vai hyvä kristitty, on helpommin löydettävissä eri yksilöiden keskuudessa. Mutta sen verran tiedän hyvin, että niin pian kuin on kysymys kansoista, täytyy olettaa sellaisia, jotka uskonnon puutteessa väärinkäyttävät filosofiaa, kuten nykyajan kansat filosofian puutteessa väärinkäyttävät uskontoa. Ja tämä seikka tuntuu minusta suuresti muuttavan kysymyksen laatua.

Bayle on varsin hyvin todistanut, että uskonkiihkoilu on turmiollisempi kuin ateismi, ja tämä on kieltämättä totta. Mutta sitävastoin hän on jättänyt sanomatta seikan, joka on yhtä tosi, nimittäin että uskonkiihko, vaikka onkin verenhimoinen ja julma, kuitenkin on suuri ja voimakas intohimo, joka ylentää ihmissydäntä, joka saattaa sen halveksimaan kuolemaa, antaa sille suunnattoman pontevuuden ja että vaan tarvitsee sitä paremmin ohjata, siitä johtaakseen mitä ylevimpiä hyveitä. Sen sijaan uskonottomuus ja yleensä järkeilevä ja filosofinen henki kiinnittää elämään, veltostuttaa ja alentaa sielun, kohdistaa kaikki intohimoiset pyrinnot yksityisedun ja inhimillisen minän alhaisiin öisiin pyyteisiin, täten pannen kaikessa hiljaisuudessa kaiken yhteiskuntajärjestyksen perusteet horjumaan. Sillä se mikä yksityiseduissa on yhteistä, on niin vähäpätöistä, ettei se koskaan korvaa sitä, mikä siinä on yleisvahingollista. Se, ettei ateismi saata verta vuodattamaan, tapahtuu vähemmän rauhan rakkaudesta kuin välinpitämättömyydestä hyvän suhteen. Kunhan niin sanottu oppinut vaan saa olla rauhassa työhuoneessaan, hän varsin vähän välittää siitä, miten muun maailman käy. Hänen periaatteensa eivät johda ihmisiä surmaamaan, mutta ne vaikuttavat ehkäisten ihmisten lisääntymiseen, hävittämällä ne tavat, jotka tätä lisääntymistä edistävät, vierottamalla heidät pois vertaisistaan ja supistamalla kaikki heidän harrastuksensa salaiseen itsekkäisyyteen, joka on yhtä turmiollinen kansanlisääntymiselle kuin hyveelle. Filosofinen välinpitämättömyys vivahtaa siihen levollisuustilaan, joka vallitsee yksinvallan rasittamassa valtiossa; se on näet kuolonlepoa, ja se on tuhoavampi kuin sota.

Joskohta siis uskonkiihko välittömiin vaikutuksiinsa nähden on turmiollisempi kuin se, mitä tätä nykyä sanotaan filosofiseksi järkeilyksi, on se paljon vähemmän turmiollinen seurauksiinsa nähden. Muuten on helppo tuoda esiin kirjoissa kauniita periaatteita; mutta kysymys on siitä, ovatko ne yhtäpitävät itse järjestelmän kanssa ja johtuvatko ne välttämättömästi siitä, ja tätä kysymystä ei vielä tähän asti ole voitu ratkaista. Tulee siis ottaa selville voisiko filosofia, päästyään vapaasti vaikuttamaan ja kohottuaan valtiaaksi, hillitä maineen tavoittelua, itsekkäisyyttä, kunnianhimoa ja ihmisten pikkumaisia intohimoja ja harjottaisiko se tuota lempeätä inhimillisyyttä, jota se kynä kädessä ylistelee.

Pelkillä periaatteillaan filosofia ei voi tehdä mitään hyvää, jota ei uskonto tekisi vielä paremmin, ja uskonto tekee paljon sellaista hyvää, jota filosofia ei kykene tekemään.

Käytännössä on laita kuitenkin toisin, mutta tässäkin suhteessa tulee tarkoin punnita. Ei yksikään ihminen, jolla on uskontonsa, seuraa sitä joka kohdassa, se on totta. Useimmilla ei ole uskontoa ollenkaan, tai jos onkin, eivät sitä ollenkaan noudata; tämä on myöskin totta. Mutta onpa niitäkin, joilla on uskonto ja jotka sitä ainakin osaksi noudattavat, ja on epäilemätöntä että uskonnolliset vaikuttimet usein estävät heitä tekemästä pahaa ja saattavat heidät harjottamaan hyvettä ja kiitettäviä tekoja, joita ilman noita vaikuttimia eivät harjottaisi.

Olettakaamme, että munkki kieltää vastaanottaneensa hänelle säilytettäväksi uskottua omaisuutta. Minkä muun johtopäätöksen siitä voi tehdä kuin että se ihminen oli tyhmä, joka hänelle uskoi tuon omaisuutensa. Jos Pascal esim. olisi samoin kieltänyt vastaanottaneensa säilytettävää omaisuutta, olisi hän ollut ulkokullattu ihminen, eikä mitään muuta. Mutta munkki!... Ovatko ne henkilöt, jotka uskonnon verukkeella käyvät kauppaa todella uskonnollisia? Kaikki ne rikokset, joita papit yhtä hyvin kuin maallikotkin tekevät, eivät suinkaan todista, että uskonto olisi hyödytön, vaan että hyvin harvoilla ihmisillä on uskontoa.

Uuden ajan hallitukset saavat kieltämättä kiittää kristinuskoa vanhasta mahtivallastaan ja kapinallisten liikkeiden harvinaisuudesta. Uskonto on saattanut niiden oman hengenkin vähemmän verenhimoiseksi. Tämän voi todistaa vallan yksinkertaisesti vertaamalla vanhanajan hallituksiin. Selvempi käsitys uskonnosta on syrjäyttäen uskonkiihkon vuodattanut enemmän lempeyttä kristittyihin tapoihin. Tämä muutos ei suinkaan ole kirjallisuuden ja tieteen ansio, sillä missä tahansa ne ovatkin kukoistaneet, ei inhimillisyyttä ole sen suuremmassa määrin kunnioitettu. Parhaan todisteen tästä tarjoavat ateenalaiset, egyptiläiset, Rooman keisarit ja kiinalaiset. Mutta kuinka monet armeliaisuudenteot ovat evankeliumin aiheuttamat! Kuinka monta vääryydenpoistoa ja vahingonkorvausta se saattaa katolilaiset toimeenpanemaan! Kuinka monta leppymystä ja almunantoa

aiheuttaa meillä ehtoolliselle-menon lähestyminen! Kuinka suuressa määrin heprealaisten riemuvuosi lievensi vääryydellisten omistajien ahneutta! Kuinka paljon onnettomuutta se ehkäisi! Lain suojelema veljeys yhdisti koko kansan jäsenet toisiinsa; heillä ei nähty ainoatakaan kerjäläistä; eikä kerjäläisiä näe turkkilaisillakaan, joilla on lukemattomia hurskaita laitoksia. Uskontonsa periaatteiden mukaisesti he ovat kestiystävällisiä uskontonsa vihollisillekin.

"Muhamettilaiset", näin kertoo Chardin, "sanovat, että ylösnousemuksesta seuraavan tutkinnon jälkeen kaikki ruumiit kulkevat yli sillan, nimeltä *Pul-Serrho*, joka on rakennettu iäisen tulen yläpuolelle; tätä siltaa saattaa heidän puheidensa mukaan sanoa kolmanneksi ja viimeiseksi tutkistelun paikaksi, sillä tällä sillalla erotetaan hyvät pahoista j.n.e."

"Persialaiset — jatkaa Chardin — puhuvat alati tästä sillasta, ja kun joku kärsii loukkausta, josta ei millään tavoin eikä koskaan voi saada hyvitystä, hänen viimeinen lohdutuksensa on sanoa: 'No hyvä, kautta elävän Jumalan, saatpa maksaa pahantekosi kaksinkertaisesti viimeisenä päivänä, et pääse Pul-Serrho sillasta yli, ennenkuin olet minut hyvittänyt; olen tarttuva vaippasi liepeeseen ja heittäytyvä jalkojesi juureen; olen nähnyt paljon oivallisia ja kaikenammattisia ihmisiä, jotka, peläten että heitä estettäisiin kulkemasta tuon hirvittävän sillan yli, pysyivät anteeksi niiltä, joilla oli aihetta valituksiin heidän suhteensa. Tämä sama on minulle itselleni tapahtunut hyvin monta kertaa. Ylhäissäätyiset henkilöt, jotka tungetellen olivat saattaneet minut ryhtymään toimenpiteisiin, jotka olivat minulle vastenmielisiä, tulivat luokseni jonkun ajan kuluttua, kun luulivat paheksumiseni siitä jo lauhtuneen ja sanoivat: pyydän, *halal becon antchisra*, s.o. tee niin, että tämä tekoni muuttuisi minulle sallituksi ja oikeaksi. Jotkut ovat lisäksi antaneet minulle lahjoja ja tehneet palveluksia, jotta antaisin heille anteeksi ja selittäisin, että tein sen sydämestä. Syy tähän on vaan se luulo, ettei pääse yli manalan sillasta, ellei ole antanut viimeistä ropoa takaisin sille, jolle on tehnyt vääryyttä." 7:s nidos, s. 50.

Eikö saata olettaa, että käsitys tästä sillasta, joka tasottaa niin monet vääryydet, ehkäisee monen vääryydenteon? Jos persialaisilta riistäisi tämän käsitteen, vakuuttamalla heille ettei ole olemassa Pul-Serrhoa eikä mitään senkaltaista, missä sorretut kuoleman jälkeen saavat koston sortajistaan, niin on selvää että jälkimäiset joutuisivat hyvin mukavaan tilaan ja vapautuisivat huolesta lieventää onnettomien kärsimystä. Ei siis ole totta, ettei tuollaisessa opastelemisessa olisi mitään vahingollista, eikä se siis voi olla totuuden mukainen.

Filosofi, moraaliset lakisi ovat hyvin kauniit, mutta ole niin hyvä ja näytä minulle mikä oikeuttaa uskomaan niiden toteutettavuuteen. Lakkaa hetkeksi julistamasta noita mielihoureitasi ja sano minulle suoraan mitä asetat Pul-Serrhon sijaan.

[141] Ei ole ketään, joka enemmän halveksisi lapsuudenikää kuin ne, jotka sen juuri jättävät taakseen, samoin kuin säätyeron huomioonottaneen ei missään maassa ole suurempi kuin siellä, missä tuo ero on vähäinen ja missä jokainen pelkää, että häntä sekoitettaisiin alempisäättyiseen.

[142] Herra le Beaun, parlamentin asianajajan seikkailut, 2:n nidos, 70 s.

[143] Katso I Mooseksen kirja, 16, 21 ja 31 luku. Suoment. huom.

[144] Roomalainen papisto on viisaasti kyllä pysyttänyt nämä arvonmerkit ja sen esimerkkiä ovat noudattaneet muutamat tasavallatkin, kuten esim. Venezian tasavalta. Tämän vuoksi Venezian hallitus, huolimatta valtion rappiutilasta, nauttii kansan täydellistä kiintymistä ja kunnioitusta, ja siitä se saa kiittää vanhaa majesteettiuden komeiluun. Ja lähinnä hiippahattunsa koristamaa paavia ei liene kuningasta, hallitsijaa eikä yhtään ihmistä maailmassa, jota niin kunnioitettaisiin kuin Venezian doodzia; ja kuitenkin hän on vailla valtaa, vaikutusmahtia, mutta hänelle tuottaa ulkonainen komeus ja herttuunhatun alta esiin pistävä naisten tavoin käherretty tukka jonkunmoisen pyhyyden leiman. Nuo Bucentaure-laivalla tapahtuvat juhlamenot, joille houkkiot niin paljon nauravat, saattaisivat Venezian väestön vuodattamaan verensä viimeiseen pisaraan tyrannimaisen hallituksensa edestä.

[145] Aurelius Victor, De vir. ill., 86:s luku.

[146] Suomeksi: tahtovalle ei mikään ole vaikeata.

[147] Kreikkalainen sana sophia merkitsee viisautta. Suoment. huom.

[148] Ikäänkuin olisi olemassa kansalaisia, jotka eivät olisi porvarisvallan (cité) jäseniä ja joilla siis ei sellaisina olisi osallisuutta korkeimpaan valtaan! Mutta ranskalaiset, jotka ovat anastaneet tuon kunnianarvoisen nimen "kansalaiset" (citoyens), joka muinoin oikeuden mukaisesti kuului gallialaisten kaupunkien jäsenille, ovat siihen määrin hämmentäneet tämän käsitteen merkityksen, ettei se tätä nykyä enää merkitse mitään. Eräs mies joka äskettäin minulle kirjoitti paljon tyhmyyksiä romaanini "La nouvelle Héloïse" johdosta, on koristanut nimikirjoituksensa arvonimellä "Paimboeuf'in kansalainen" ja on täten luullut tekevänsä minusta erinomaista pilkkaa.

[149] Duclos: Considérations sur les mœurs de ce siècle, 65:s sivu.

[150] Tämän olen todistanut koelmassani kielten syntyperästä, joka on löydettävissä kootuista teoksistani.

[151] Suomeksi: Pysähdy, matkamies, poljet sankarin tomua. — Näin kuuluu v. 1645 Nördlingenin taistelussa kaatuneen itävaltalaisen kenraalin Mercyn hautakirjoitus. Rousseau sen arvatenkin huomasi mainittuna Voltairen teoksessa "Siècle de Louis Quatorze", 3:nnessä luv. Suoment. huom.

[152] Tämän akatemian perusti Colbert v. 1663. Sen täydellinen nimi kuului "Académie des Inscriptions et Belles-Lettres"; siihen kuului 40 jäsentä ja se harrasti etenkin historiallisia ja arkeologisia tutkimuksia. Suoment. huom.

[153] D'Alembert'ille kirjoitetussa kirjeessä. Suoment. huom.

[154] Suomeksi: missä on hyvä olla, siellä on isänmaa.

[155] Kreikkalaisen filosofin Aristippoksen lause. Lais oli kauneudesta kuuluisa irstas kreikkalaisnainen. Suoment. huom.

[156] Kaksi hienon maailman naista, jotka tahtovat luulotella muille suuresti huvittelevansa, pitävät muka sääntönään, etteivät koskaan pane maata ennen kello viittä aamulla. Keskellä talvipakkasta heidän palvelijansa viettävät yönsä kadulla heitä odotellen, ollen alttiina paleltumisen vaaralle. Joku astuu eräänä iltana tai oikeammin eräänä aamuna siihen huoneustoon, jossa nämä molemmat näin hupaista elämää viettävät naiset antoivat tuntien vierä, niitä laskematta, ja tapaa heidät siellä vallan ilman seuraa kummankin nukkuneena nojatuoliin.

[157] Kultainen kohtuus.

[158] Mulierem fortem quis inveniet? Procul et de ultimis finibus pretium eius. Sal. Sananl. 31, 10.

[159] Olen jo huomauttanut, että kiemmailun ja kiusanteon aiheuttama kieltäytyminen on tavattavissa melkein kaikissa naaraissa, eläimilläkin, vaikka ne tuntevat mitä suurinta antautumisen halua. Ken sitä ei myönnä, ei koskaan ole tarkannut naisten tapoja.

[160] Kuitenkin saattaa esiintyä niin suuri ero iässä ja voimissa, että todellinen väkisinmakaaminen tapahtuu. Mutta koska tässä tarkoitan luonnon järjestykseen perustuvaa molempien sukupuolten keskinäistä suhdetta, tarkastan tässä kumpaakin tämän tavallisen suhteen valossa.

[161] Ellei näin olisi laita, ihmissuku välttämättömästi kuolisi sukupuuttoon. Jotta se pysyisi yllä, tulee joka vaimon keskimäärin synnyttää neljä lasta. Sillä kaikista lapsista, jotka syntyvät, kuolee puolet, ennenkuin ne itse voivat synnyttää lapsia, ja kaksi täytyy ainakin jäädä eloon edustamaan isää ja äitiä. Kaupungit eivät kykene tällä tavoin asukaslukua lisäämään.

[162] Naisten pelokkuus on sekin luonnonvaisto, joka turvaa heitä kaksinaiselta vaaralta heidän raskautensa aikana.

[163] Lapsi tulee vaativaiseksi pyytäessään, jos se siten saavuttaa tarkoituksensa. Se ei kuitenkaan koskaan ole pyytävä kahta kertaa samaa, jos ensimmäinen vastaus on järkähtämättömästi kieltävä.

[164] Ne naiset, joiden iho on tarpeeksi valkea, jotta he voivat olla vailla pitsejä, pian herättäisivät paheksumista toisissa naisissa, elleivät niitä käyttäisi. Melkein aina rumat naiset toimeenpaneavat uusia muoteja, joihin kauniit typerästi kyllä alistuvat.

[165] Jos tyttö niissä kohdin, joihin minä olen pannut: *en tiedä* vastaa toisin, tulee epäillä hänen vastaustaan ja tulee käskeä hänen huolellisesti selittää se.

[166] Pienokainen sanoo näin sen nojalla, mitä on kuullut muiden sanovan. Mutta tulee ottaa selville, onko hänellä oikea käsitys kuolemasta, sillä tämä käsite ei ole niin yksinkertainen ja lasten kehitysasteen mukainen, kuin luullaan. Pienessä "Abel" runossa voi nähdä esimerkin siitä, missä muodossa se on heille annettava. Tämä viehättävä runo huokuu miellyttävää yksinkertaisuutta, mitä ei koskaan voi olla liiaksi sillä, joka tahtoo keskustella lasten kanssa.

[167] Järki ei saata hyväksyä sitä ajatusta, että ihmissuku olisi ikuinen. Jokainen todelliseksi muuttunut numerollinen järjestyssarja on yhteensopimaton tuon ajatuksen kanssa.

[168] Torquato Tasso: La Gerusalemme liberata (Vapautettu Jerusalem), I Runo, 87 säkeistö. Suomeksi: Nainen käyttää kaikkia viekkaan taitavia keinoja, kietoakseen verkkoihinsa uuden rakastajan. Eikä hän kaikille eikä aina näytä samoja kasvoja, vaan muuttaa tilaisuuden mukaan menettelyään ja kasvojen ilmettä. Suoment. huom.

[169] Tiedän että naiset, jotka eräässä suhteessa julkisesti ovat rikkoneet, avomielisyytensä vuoksi vaativat itselleen tunnustusta ja että he vannovat, tuota yhtä seikkaa lukuun ottamatta, olevansa kaikin puolin kunnioitusta ansaitsevia. Mutta minä tiedän myöskin, etteivät he koskaan saa muita kuin houkkioita tätä uskomaan. Jos he kerran ovat vapautuneet sukupuolensa vahvimmasta hillikkeestä, niin mikä sitten enää heitä pidättää? Ja mihin kunniaan he sitten enää panevat arvoa, luovuttuaan siitä, joka heille on olennainen? Kun he kerran ovat päästäneet intohimonsa irti, eivät he enää ollenkaan halua sitä vastustaa. *Nec femina amissa pudicitia alia abnuerit* (Tac. ann. IV, 3). Onko kirjailija koskaan tuntenut kummankin sukupuolen sydämiä paremmin kuin se, joka tuon lauseen on kirjoittanut?

[170] Nuoren miehen tiet hänen nuoruudessaan olivat yksi noista neljästä seikasta, joita viisas Salomo ei sanonut ymmärtävänsä. Viides hänelle ymmärtämätön seikka oli avionrikkojavaimon hävyn puute, hän kun ahmii, pyyhkii suunsa ja sanoo: En ole tehnyt mitään pahaa. Sal. Sananl. XXX, 20.

[171] Ovidius, Amor. III, 4. Suomeksi: Se, joka ainoastaan kiellon vuoksi on jotakin tekemättä, tekee sen kuitenkin. Suoment. huom.

[172] Brantôme kertoo, että Frans I:n aikana eräällä nuorella naisella oli hyvin puhelias rakastaja, jonka hän velvotti ehdottomaan ja rajattomaan vaiteliaisuuteen. Rakastaja pysyikin niin uskollisesti vait kahden vuoden ajan, että luultiin hänen sairauden takia tulleen mykäksi. Eräänä päivänä keskellä seurapiiriä tuo nainen, jonka siihen aikaan ei tiedetty olevan nuoren miehen rakastajatar, heidän suhteensa kun vielä oli salainen, kehui heti paikalla voivansa parantaa nuoren miehen mykkyuden ja teki sen lausumalla ainoastaan: *puhu*. Eikö tässä rakkaudessa ole jotakin suurta ja sankarillista? Mitähän suurempaa Pythagoraan filosofia kaikkine muhkeine oppineen olisi voinut aikaansaada? Mikä nykyajan nainen voisi toivoa saavuttavansa rakastajaltaan yhdenkään ainoan päivän vaiteliaisuutta, vaikka hän koettaisi sitä saavuttaa mitä korkeimmalla mahdollisella ponnistuksella?

[173] Horatius, Od., lib. I, od. 6. Suoment. huom.

[174] Fénelonin kirjoittama kreikkalaisaiheinen romaani. Suoment. huom.

[175] Mainitussa kirjassa esiintyvä keijukainen. Suoment. huom.

[176] Martialis, IX, 20; suomeksi: Kysyt, Galla, miksi en tahdo sinua naida. Olet oppinut. Suoment. huom.

[177] d'Aubenton oli etevä luonnontutkija; hän oli kuuluisan Buffonin avustaja. Suoment. huom.

[178] Torquato Tasso: Gerusalemme liberata, IV, 33. Suomeksi: Hän ei sitä vielä näytä, vaikka hänen sydämensä riemuiten siitä, hymyilee. Suoment. huom.

[179] "Astuessaan ulos linnasta näkee edessään avaran, neljän tynnyrinalan suuruisen puutarhan, joka yltympäriinsä on muurin sulkema; siihen on istutettu suuria kukkivia puita, jotka kantavat päärynöitä, granaattiomenia ja muita vielä kauniimpia hedelmäpuita, viikunapuita makeine hedelmineen ja vihreitä oliivipuita. Nämä kauniit puut eivät yhtenäkkään vuodenaikana ole ilman hedelmiä: talvella ja kesällä länsituulen lempeä huokaus panee toiset hedelmät puhkeamaan, toiset kypsymään. Huomaa päärynän ja omenan vanhenevan ja kuivuvan puussa, samoin viikunan viikunapuussa ja rypäleen köynnöksessä. Tyhjentyvät viiniköynnös ei lakkaa tuottamasta uusia rypäleitä. Toisia rypäleitä kuivatetaan avoimella paikalla auringonpaisteessa, sillävälän kuin toisia korjataan ja jätetään köynnökseen kukat, raakilot ja ne, jotka alkavat kypsyä. Toisessa puutarhan päässä on kaksi hyvin hoidettua kukkalavaa, joita kukat peittävät pitkin vuotta ja joita koristaa kaksi lähettä, joista toinen vuodattaa vettänsä koko puutarhaan ja toinen, virrattuaan linnan läpi, kokoaa vetensä korkeaan kaupungin rakennukseen sammuttaakseen kansalaisten janoa."

Tämäntapainen on kuvaus Alkinouksen puutarhasta ja se on luettavana Odysseian seitsemännessä kirjassa. Siinä puutarhassa ei ollut nähtävänä, häpeä kyllä tuolle vanhalle haaveilijalle Homerokselle ja hänen aikansa ruhtinaille, ristikkokoristeita, ei kuvapatsaita, ei vesiputouksia eikä nurmikkoja.

[180] Myönnän, että olen Sophien äidille kiitollinen siitä, ettei hän ole antanut Sophien pilata saippualla hienoja käsiään, joita Émile niin usein on suuteleva.

[181] Se teeskentelyn laji, jota tässä tarkoitan on vallan päinvastainen sille teeskentelylle, joka naisille sopii ja jonka he ovat oppineet itse luonnolta. Jälkimäinen on siinä, että he peittävät niitä tunteita, jotka heillä todella on, edellinen siinä, että luulottelevat omistavansa sellaisia tunteita, joita heillä ei ole. Kaikki hienon maailman naiset koreilevat koko ikänsä niin sanotulla tunteellisella sydämellään, mutta itse teossa he rakastavat ainoastaan itseään.

[182] Sen joka tahtoo hoitaa sairasta talonpoikaa, ei pidä antaa hänelle ulostavia aineita eikä muita

lääkkeitä eikä lähettää hänen luokseen haavalääkäreitä. Kaikkea tätä nuo ihmisparat eivät tarvitse sairaaksi tultuaan. Sitävastoin he tarvitsevat parempaa ja runsaampaa ravintoa. Paastotkaa, te vallashenkilöt, kun teillä on kuume; mutta kun rahvaan miehellä on kuume, niin antakaa hänelle lihaa ja viiniä. Melkein kaikki rahvaan taudit johtuvat köyhyydestä ja uupumuksesta. Heidän paras lääkejuomansa on viinikellareissanne; heidän ainoa rohdoskauppiaansa tulee olla teidän teurastajanne.

[183] Yksi sou = 5 penniä. Suoment. huom.

[184] Englantilaisten kirjailijain Addisonin ja Steele'n julkaisema aikakauskirja. Suoment. huom.

[185] Molemmat kuuluisia ranskalaisia tutkimusmatkailijoita 17:nnellä vuosisadalla. Suoment. huom.

[186] Petitain arvelee, että tämä nuori mies oli ylen lahjakas Gisorsin kreivi, joka Crefeldin taistelussa v. 1758 haavottui ja kohta sen jälkeen kuoli yleistä surua herättäen. Suoment. huom.

[187] Jos heillä olisi yhteinen esimies, ei tämä olisi muuta kuin heidän hallitsijansa, eikä orjuuden oikeus, perustuen esivalta-oikeuteen, muodostaisi sen perusta.

[188] Nämä kysymykset ja näkökohdat on suurimmaksi osaksi otteina noudettu teoksestani "Yhteiskuntasopimus" (Contrat social), joka itse on osa suurempaa teosta, mitä olen ryhtynyt kirjoittamaan arvostelematta voimiani ja minkä valmiiksi kirjoittamisen aikoja sitten olen hylännyt. Sen lyhyen tutkistelun, jonka siitä olen erottanut ja josta tässä annan yleiskatsauksen, tulen erikseen julkaisemaan.

[189] Huomattakoon, että tässä puhun ainoastaan ylimmistä virkamiehistä eli kansan esimiehistä, sillä muuthan vaan ovat jossakin määrin heidän sijaisiaan tai edustajiaan.

[190] Suomeksi: joka ei salli olla kuten sodassa varustettuna eikä kuten rauhan aikana turvassa. Seneca: De tranquil. animi, cap. I.

[191] Sen jälkeen kuin olen tämän kirjoittanut, on tuon ehdotuksen suunnitelmassa esitetty ne syyt, jotka puhuvat tuollaisen liittokunnan puolesta. Vastustavat syyt, ainakin ne, jotka minä olen pitänyt pätevinä, on mainittu siinä kirjoitelmieni kokoelmassa, joka on liitetty tuohon suunnitelmaan.

[192] Montesquieun kirjoittama teos

[193] Horatius, Sat. II, 6. Suomeksi: Tämä on ollut toivomuksenani saada pienehkö peltoala. Suoment. huom.

End of Project Gutenberg's Émile eli Kasvatuksesta, by Jean Jacques Rousseau

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ÉMILE ELI KASVATUKSESTA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works,

by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up,

nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and

distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.